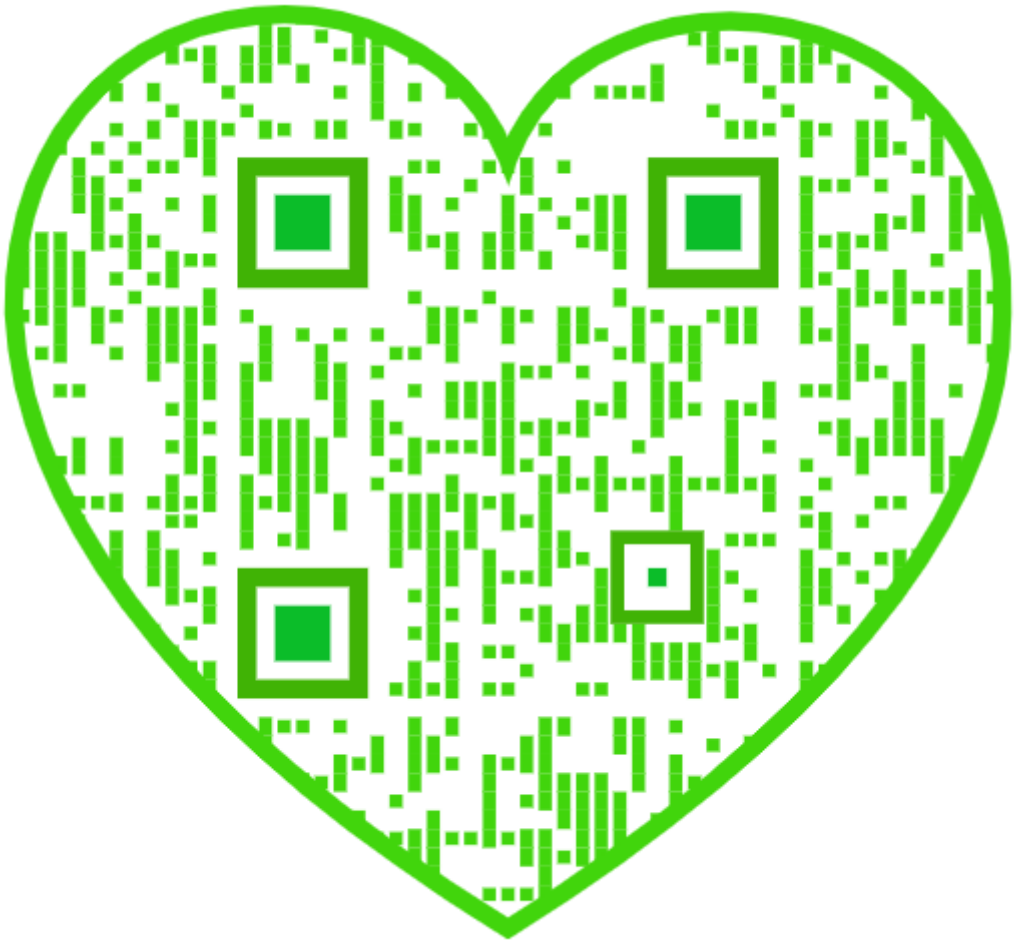
De Beweging. Jaargang 8

bron
De Beweging. Jaargang 8. N.V. Amsterdamsche boekhandel, Amsterdam 1912

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bew001191201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

[Deel 1]

Nieuwe woorden
Door
Albert Verwey.

1

De heilige Man in zijn pij keek door het raam naar de ganzen,
Lachte: wat snaatren die beesten! kon ik ze maar verstaan!
Zij zeiden: kijk, de heilige Man ging onder de menschen,
Werd lichtvaardig als zij en nam hun manieren aan.

2

Praat al uw dwaasheid uit: op den grond van uw hart zijn *wij*:
Zwaarte in uw bloed, doorn in uw vleesch, en toch artsenij.

3

Hoor, een Profeet gaat uit: komt allen tot mij, gij Profeten!
Dat gij het zijt, wie weet het? Gijzelf alleen kunt het weten.
Met dat hij 't zegt ontwaakt en schaart zich het heir van Proleten:
Ach, eerst wisten we 't niet, maar nu weten we't, *wij* de Profeten!

4

Dichter alleen? Maar vriend, geen sterveling die u zal steunen!
Kies tegelijk u een Kerk òf een partij in den Staat.

5

Heilige Schriften zijn die waaraan niemand een sylbe verander,
Godlijk, naar letter en geest -
Goede gedichten zijn zoo, zij dan hun bron de Skamander,
Jordaan of Noordzee geweest.

6

Waren werklijk naar uw ervaring
De Joden-boeken de Openbaring
Van een God dien te kennen ge u roemt,
Dan hadt ge ze nooit verstaan als Historie,
Nooit met de lof van onfeilbre Memorie
De schepping van den geest misnoemd.

7

Omdat hun oogen om te zien ontbraken
Heeft de eene eerst reden-loos geloofd,
De andre getracht verstandige scheidingen te maken:
Deze heeft doodsch ontleed, *die* leven uitgedoofd.

8

Zie hoe de Gedaante van de Openbaring
Gloeit voor wie oogen heeft.
Noch het Verstand, noch Gevoel, noch hun Paring,
Maar het Innerlijk Oog alleen leeft.

9

Hoe ze u haatten, hoe ze u plaagden,
U vervolgden tot ge dood waart -
Dan, aan 't graf, aandoenlijk klaagden
Dat gij stierft, gij die zoo groot waart.

10

Als een elektrische stroom door een poel
Siddre onze wil door breinen en harten,
Reingend het bloed waar in weelden en smarten
Vischgelijk cirkelt de beeldende Spoel.

11

Scheept ge u zwaarteloos in naar een andere wereld, vrienden?
Leg u gerust op één oor: morgen ontwaakt ge er misschien.
Beter nog ware 't uw hand deed wakend de daaglijksche daden
Waar zich een god in betuigt, schoon hij als mensch zich ons toont.

12

Zij hebben een drang....Naar wat?
Ja, wanneer ze dat wisten!
Zij haten het Proza van 't Pad,
Poëzie moet het zijn, van de Misten.

13

Alle nieuwerwetsche namen
Van genieën, nieuwe en oude,
Kwamen in dien schedel samen.
Iedre groote geest vertrouwde
- Schijnt het - hem zijn diepste gronden
En hij ijlt die te verkonden
Met een mond als duizend monden.
Hoe hij heet? Ik zeg u noode
Hoe hij heet. Zijn naam is MODE.

14

Mochten met huislijke deugden ze u voederen,
Zorgzaam, gezellig vooral, u bemoederen,
o Heldenvogel, breedklauwige aar!
Hoe zouden ze u prijzen totdat ge, een smeekling,
Brood uit hun hand aat, een laffe weekling -
Stijg en schiet neer, scheur uw prooi uit elkaar!

15

Zie, de Gestalte,
De uit water geboorne,
- Mozes, de Wet
Van de oude Joden,
Venus, de Schoonheid
Van de Hellenen, -
Máár de Gestalte,
De uit golven geboorne,
Die alleen heerscht.

16

Zal ik u haten leeren? De pijl van mijn woord heet Liefde.
Mijn zwijgen heet Haat.

17

Poëzie is geen voer voor een kaste
Maar een dronk voor de vrije Mensch -
Tot de kudde die vastte en die braste
Zich ophief in dwingend gedrens
En de slechte poëten kwamen
Van wie zij schijn voor wezen namen.

18

Een was er die zijn Heiland prees
Als 't vleeschgeworden Woord -
Wat zijt gij die uw Heiland moordt
Dan woordengeworden vleesch.

19

Als gij niet sterk zult zijn, in al uw rangen,
Gij die de spa hanteert, of zwaard, of stift,
Dan komt de Vijand, die zal u vangen,
Nu door zijn kracht, dan door bedwelmend gift.
Want nu is de tijd van strijd: de vredezangen
Bleken niet anders dan logen: leeg van gena
Waaien de roofdier-emblemen uit van hun stangen.
Gij, kleur uw witte vaan bloedrood, en ga.

20

Lang was het buigen,
Zwaar was het zuchten,
Bitter de vreê.
o Mijn geduchten,
Wie zal getuigen
Wat in u streê?

Ruggen te rechten,
Spieren te stijven,
Zij thans 't bevel.
Vorstlijke lijven,
Stoot nu de knechten
Neer in hun hel.

21

Ingebouwd, van lucht en stralen
In uw engen hof beroofd,
Zult ge u mijmerend verhalen
Wat uw jonkheid werd beloofd?

Of zult ge eindlijk, uitgebroken,
't Vrije veld zien en de zon,
En het Rijk, u toegesproken,
Dat geen Wereld overwon? -

22

Zet u niet neer! Zet u niet neer!
Zij rijen wie zit
In rang en gelid -
Wie sta blijve in 't geweer
En 't oog naar 't wit!

23

Moedloos waart ge: op uw bloed
wiegde de onzekerheid traag.
Worde 't dan nu tot een stroom
die uw blinkende blijdschap draag'.
Niet naar een haven, de reis
gaat niet naar ginds of der.
Hier is uw eeuwig heil,
hier uw nabij en ver.

24

Wat ge dacht dat nooit kon zijn:
Uw geloof aan het leven,
Dat enkel is nu geen schijn,
Dat alleen kan ik u geven.

‘Hoe is dan dat wonder
Gebeurd? Ik verwonder
Mij alle dagen.
De wereld is rijk en vol,
Ik zelf, verwondrings-vol,
Durf nauwlijks vragen.’

Was niet in uw hart een kiem?
Die is gaan groeien.
Waar langs den dierenriem
De sterren bloeien,
Ziet ge, dat zijn nu de bloemen.

En alle dingen die ge kunt noemen
In hemel en op aarde
Groeiden uit die kiem.

25

Proeven van goeds en schoons
Wil ook de Filister.
't Heden gunt hij zijn zoons,
Hij houdt zich aan 't Gister.

26

Hij prijst een Groote. o Ja, maar zie goed toe
Of hij 't niet tevens een heel kleine doe.

27

Geeft ge een meening? Goed zoo, kindren,
Gaf 'k haar ook sints lang als mijne.
Diefstal zal geen dichter hindren,
Maar wel dat zijn woord verdwijne.

28

Noemt ge u beschaafd?...
De stijl van zede en tucht die de daglooner
Van 't Westen heeft en de woestijnbewoner
Van 't Oosten, faalt u, en hun minst gebaar is schooner
Dan heel de pronk waarmee ge uw wansmaak staaft.

29

Wijze verklaarder!
Hoogmoedigen, zegt gij, zal de wereld zoo spoedig niet vieren.
Maar uw deemoedigen Jezus, uw Lam Gods, kruisigde zij.

30

Vieren doet de wereld alleen wie haar dienen en vleien,
Nooit wie haar vorstlijk beschenkt, niets van haar schatten begeert.

31

Soberheid zij uw doel; de dood van het Overbodige
Blijft, voor uw Volk en uw Kunst, lang nog Het Eene Noodige.

32

Te teedre held. Dit is uw lot vooreerst,
Dat van twee levens die gij in u bergt
Het mindre van het meerdre slaafschap vergt.
Duld het, tot aanstonds sterk, het meerdre heerscht.

33

De lieflijkheid van vrouwen houdt verbonden
Wat mannedrift of mannewijsheid scheidt,
Zij voelen achter gronden diepre gronden
En achter 't Recht het ongesproken Pleit.

34

Vreest ge de millioenen? Luister wat ik u openbaar.
Zij allen leven naar enkele ideeën, niet meer dan een paar.
Maar ideeën zijn altijd sterker in één mensch dan in een schaar.
Hebt gij er één alleen voor uzelf, vrees dàn geen gevaar.

35

Hoor de verslagen kohorten! Hun terugtocht galmt tot het zwerk.
Gij nu, neem troffel en steen, en bouw tot den hemel het Werk.

36

Wist ge wie in u leed?
De Mensch die moest zijn.
IJdel, kortzichtig en wreed,
Liet ge hem in zijn pijn.

Toen heeft hij zijn hulsel verbroken
Dat broos bleek als glas,
En heeft nieuwe woorden gesproken:
De taal van zijn ras.

37

Als roos uit knop,
Als vlinder uit pop,
Daagt dat nieuw kreatuur.
Als uit kool diamant,
Als uit dor hout brand,
Vertoont zich uw vreemde Gebuur.

Hij weet van uw wetten noch zeden,
Hij lacht van een nieuw geluk,
Hij brengt van alle eeuwigheden
D' op eenmaal geoogsten pluk.

Zijn wijsheid is allen dwaasheid,
Zijn schoonheid is allen damp,
Zijn rijkdom beroert u als schaarsheid,
Zijn vrede kondt u den kamp.

En de dag zal niet op hem dalen
Zonder dat hij overwon,
In uw hart als op wanden van zalen
Schrijft hoe hij u schon,

Hoe hij u murwsloeg en maalde,
Totdat elke vezel den gloed
Die zijn martlende handen doorstraalde
Overgeeft aan uw bloed.

38

Langs de lijnen van de gedachte
Zoek niet tezeer ons gemeenzaam bestaan.
Waar eenzelfde geluk in ons lachte
Biedt zich iets gemeenzamers aan.

Iets dat noch lijn is, noch klanken, noch kleuren,
Maar een geäardheid van schal en van licht,
Die ons opeens onze hoofden doet beuren
Met innerlijk oor en inwendig gezicht.

39

Wensch niet in woorden, als in edelsteenen,
De flonkring die geen diepre ziel bevat.
Zij zijn altijd van lachen en van weenen
- Van straal en traan - de stilgeworden schat.

40

Toch zijt ook gij die met de zuivre maten
Van uw verstand iedre algemeenheid meet,
En 't loopen van de sterren langs hun straten,
De ontplooiing van gedaante en daden weet,
Ons lief en waard; mits niet, leeg en verwaten,
Ge in 't meetbre den onmeetbren kern vergeet.

41

Het werktuig kunt ge in alle stilt doorgronden
Onfeilbre verbizondring van de daad.
Den waren werkman hebt ge toch gevonden
Die achter u, zijn ware werktuig, staat.

42

Wij zoeken in Vrouw en Volk
Kolk, wolk en tolk:
    Het Wonder; -

Mythe en Kind,
Al wat Boven en Onder
In Liefde bindt.

43

Waar zijn de Vrienden, de Getrouwen,
Die nooit het oud geloof verlieten?
Zij zijn in meengerlei landouwen
En zagen meenge ster verschieten,
Maar de onze niet: die blinkt nog hoog.
En zoo wij nooit elkaar ontmoeten,
Zenden 't heelal door we onze groeten,
Steeds hand in hand, steeds oog in oog.

44

Geen afstand kan verwantschap deren
Die in een stille kamer waakt
En wie bewustzijn van ontberen
De lieve erinring schooner maakt.
Wie woorden in een boek de droomen
Van vroegre vreugden heller kleur,
Stilte beweging toe doen stroomen,
En doode rozen frissche geur.

45

Ons vangen de oude erinneringen
Van vaderstad en ouderhuis
Aldoor als wij, door kring na kringen,
Eindlijk weer hunkren naar een thuis.
Ons leven is geen rustloos dringen
Tot aan een land zonder gedruis,
Het is een vlucht, op breede zwingen,
Telkens terug naar de oude kluis.

Grondslagen en ontwikkeling der architektuur
Door
H.P. Berlage Nz.

> ‘Time alters fashion....but that which is founded on geometry and real science will remain unalterable.’

Dit motto koos de Engelsche meubelmaker Sheraton voor zijn verzameling ontwerpen: ‘The cabinetmaker’, welk boek in het midden der 18de eeuw verscheen. Dit lezende zou men denken, dat zulk een motto voor een wetenschappelijk werk ware-bestemd en niet voor een over meubels.

Toch beschouw ik dat motto als juist, zelfs waar het een beschouwing over de architekturale kunsten betreft; omdat ik n.l. tot de overtuiging ben gekomen, dat de geometrie voor het ontwerpen van kunstvormen niet alleen van groot praktisch nut, maar zelfs een noodzakelijk hulpmiddel is om tot een zuiver artistiek resultaat te geraken.

En waarom?

Alhoewel over smaak, reeds volgens de Romeinen, niet valt te twisten, moest het toch eigenlijk niet mogelijk zijn, dat een oordeel over kunst zonder eenig argument kon worden gegeven, en dat bijv. een werk van architektuur eenvoudig met een ‘het bevalt mij niet’ door een ieder kon worden veroordeeld.

Het moest niet mogelijk zijn, dat ‘the man in the street’ een gelijkgerechtigde uitspraak kon doen, als iemand die

doorgedrongen is in het wezen der kunst, en dat ten slotte een kunstenaar, zonder eenige gegronde gevoelsargumenten, door dienzelfden ‘man in the street’ kon worden bespot, om een werk, dat ver gaat boven het nuchterheidsniveau der groote menigte.

En zelfs op een hoog plan, onder kunstenaars, moesten eenige meeningsverschillen over schoonheid te vereffenen zijn, omdat het niet moest kunnen voorkomen, dat zonder eenige bewijsvoering de een prijst, wat de ander afkeurt.

Wel zal het, zegt Hegel, ‘eeuwig het geval zijn, dat ieder mensch, kunstwerken of karakters, handelingen of voorvallen, naar mate van zijn inzichten en zijn gemoed opvat; en daar elke smaakvorming slechts door het uitwendige en oppervlakkige wordt bepaald, en bovendien de voorschriften daarvan eveneens alleen uit den eigen kring van kunstwerken en uit een beperkte oefening van het verstand en gemoed worden genomen, daarom is haar sfeer onvoldoende en niet in staat het innerlijke en ware te begrijpen en den blik tot het bevatten te scherpen.’

Maar ten slotte moest de tegenstander toch tot de bekentenis gedwongen kunnen worden: ‘dat werk bevalt mij wel is waar niet, maar ik moet erkennen, dat het schoonheidskwaliteiten bezit, dat het indruk op mij maakt,’ kort en goed, dat ik daarin het werk van een kunstenaar ontdek.

Onderzoekt men nu de oorzaak dezer meeningsverschillen, dan komt men tot de overtuiging, dat in de meeste gevallen een overeenstemming slechts dan mogelijk is, wanneer de wijze van ontstaan ter sprake komt.

Er zou immers reeds veel zijn gewonnen wanneer den tegenstander, alvorens hij een oordeel velde, zou kunnen worden gewezen op de bijzondere samenstelling en de consequentie waarmee de vormen, lijnen en kleuren zijn vastgesteld, en wanneer bij werken van architektuur, waarover ik dezen avond in het bijzonder zal spreken, zou kunnen worden aangetoond, dat de opbouw zich logisch uit het plan ontwikkelt, de bouwmassa's daarmee in overeenstemming zijn, zoodat het geheel in al zijn deelen een volstrekte eenheid vertoont. Want wanneer ten slotte van een kunstwerk, dit laatste

kan gezegd worden, dan staat het boven het oordeel, dat door het smaakbegrip wordt bepaald, en zelfs boven het oordeel dat door vele bevoegden wordt gegeven.

Want ‘het schoone’ zegt Kant, ‘moet wel datgene zijn wat zonder begrip, zonder categorie van het verstand als objekt van een algemeen behagen wordt voorgesteld. Maar om het schoone te waardeeren is toch een ontwikkelde geest noodig; de mensch, zooals hij gaat en staat, heeft geen oordeel over het schoone, omdat dit oordeel op algemeene geldigheid aanspraak maakt.’

Nu rijst de vraag, hoe dan wel een kunstwerk moet zijn opdat daarin die bovengenoemde ‘Eenheid in Veelheid’ aanwezig zij, die als voorwaarde geldt voor datgene, wat niet anders is dan ‘stijl’.

En die vraag vindt haar antwoord in de natuur zelve, omdat zij ons het onderzoek afdwingt naar de oorzaak die de plant tot een kunstwerk maakt: wat ons de omgevende natuur voortdurend doet bewonderen, en wat ten slotte het heelal de voor ons menschen onbegrepen verhevenheid geeft?

Het zijn de wetten, waaraan de natuur is onderworpen; het zijn de wetten, volgens welke het heelal is gevormd, en voortdurend vervormd wordt; het zijn die wetten, die ons met bewondering vervullen voor de eenheid, waarmede alles is georganiseerd, de eenheid, welke de oneindigheid tot in de onzichtbare deeltjes doordringt.

Semper de groote Duitsche bouwmeester, zegt in zijn prolegomena tot zijn werk ‘De Stijl’ het volgende. ‘Evenals de natuur bij haar oneindige volheid, toch in haar motieven zeer spaarzaam is, evenals een voortdurende herhaling harer grondvormen zich vertoont, evenals deze grondvormen volgens de bestaansvoorwaarden der verschillende schepselen, duizendvoudig veranderd, ten deele verkort of verlengd, ten deele geheel vervormd, in andere slechts als aanduiding tevoorschijn treden: evenals de natuur haar ontwikkelingsgeschiedenis heeft, binnen welke oude motieven bij elke vervorming weder doorschemeren, zoo liggen ook aan de kunst slechts weinige normale vormen en typen ten grondslag, die van

de alleroudste traditie afstammen, maar toch bij hun herhaalde verschijning een oneindige veelvuldigheid vertoonen en die, evenals die natuurtypen, hun geschiedenis hebben. Niets is daarbij zuivere willekeur, maar alles door omstandigheden en verhoudingen bepaald!' Het is deze laatste zin, waarop ik bepaaldelijk de aandacht zou willen vestigen, omdat evenals de natuur ook alle menschelijke instellingen aan wetten zijn onderworpen.

De mensch zelf heeft immers reeds de noodzakelijkheid van organisatie gevoeld, omdat alleen door organisatie een bestaanseenheid mogelijk is, omdat alleen daardoor iets van algemeene waarde kan worden bereikt. En nu aarzel ik niet ook bij het scheppen van kunstwerken de dienovereenkomstige parallel te trekken en te beweren, dat ook daarbij niets door willekeur mag ontstaan.

Dit beteekent praktisch-aesthetisch, dat, evenals aan de vormen in de natuur mathematische wetten ten grondslag liggen, ook dat zelfde met een kunstwerk het geval moet zijn.

Ik behoef te dien opzichte slechts te herinneren aan den steriometrischen ellipsoïden vorm der hemellichamen en aan het zuiver geometrisch beloop hunner banen, aan de vormen van planten, bloemen en verschillende dieren, met de plaatsing hunner verschillende onderdeelen volgens zuiver geometrische figuren, aan de kristallen met hun volmaakt zuiver stereometrische vormen, zoo zelfs dat sommige modificatiën daarvan, let wel, aan de grondvormen van den Gothischen stijl doen denken; en ten slotte aan de bewonderenswaardige stelselmatigheid der lagere dier- en plantsoorten, in den laatsten tijd door het Mikroskoop ter onzer kennis gebracht, en die ik zelf heb gebruikt als motief, om een serie ornamentvormen te ontwerpen.

En wanneer zelfs in de meest verheven beteekenis gesproken wordt over den 'bouw' van het heelal, dan moest het den mensch toch duidelijk worden, dat het niet mogelijk is zijn architekturale werken zonder wetten te maken. En dat kan ook niet, omdat zonder wetten d.i. zonder methode, juist bij de schepping van kunstwerken, hoe paradoxaal dat misschien moge klinken, niets volkomens kan worden bereikt.

Deze meening, dit inzicht, staat tegenover het inzicht van den lateren tijd, dat n.l. de kunst vrij moet zijn en haar schepping een persoonlijke ongebonden daad. Deze meening is het gevolg van den invloed die de schilderkunst op het geheele kunstinzicht der laatste eeuwen heeft uitgeoefend, omdat de schilderkunst van de drie beeldende kunsten de voornaamste en daardoor de overheerschende kunst werd.

Het woord 'schilderachtig' werd een tooverwoord in dien zin, dat elke puinhoop op het publiek een grootere aantrekkingskracht pleegt uit te oefenen, dan een architektonische schepping en dat een schilderijtje met een koe naast een sloot op een hoogere sympathie kan rekenen dan de schilderingen van een Giotto of een Michel Angelo.

Maar is ten slotte niet al het schoone schilderachtig d.i. *waard om geschilderd* te worden? zoodat dan het verhevene juist schilderachtiger zal zijn dan het ordinaire?

Deze invloed van de schilderkunst had zelfs het gevolg, dat ook architekten en beeldhouwers begonnen met op schilderachtige wijze te werken, een opvatting, die reeds principieel met de Renaissance was begonnen. Want de Renaissance beteekent de geestelijke beweging in de richting van het persoonlijke, het ongebondene, als reactie tegen de gebonden geestesuiting der Middeleeuwen.

En daarmee brak in het bijzonder voor de bouwkunst de onvoordeeligste tijd aan, omdat zij daarmee het gebied ook der zoogenaamde vrije kunst betrad, hetgeen echter het begin der eigenlijke vervalperiode beteekende. Dit klinkt volgens de hedendaagsche begrippen onartistiek, terwijl daartegenover toch de meening zou kunnen worden verkondigd, dat de kunst niet alleen aan wetten gebonden moet zijn, maar dat zelfs een hoogere kunstuiting, zonder die wetten, niet mogelijk is.

En dat geldt niet alleen voor de architektuur, waarvoor deze meening nog uit het wezen dezer kunst zou kunnen worden verklaard, maar ook voor de beide zusterkunsten, de beeldhouw- en schilderkunst.

'De kunst,' zegt Hegel, 'wel verre van de hoogste vorm

van den geest te zijn, krijgt eerst in de wetenschap hare hoogste bevestiging.'

Men bemerkt reeds, dat tengevolge van deze beschouwingen er binnen een architekturale compositie voor een schilderij of salonfiguur zooals wij die kennen, geen plaats is, omdat deze beide categoriën zich langzamerhand aan de artistieke gemeenschap der beeldende kunsten, onder leiding der architektuur, hebben onttrokken.

De eenige mogelijkheid om weer tot een hoogere bouwkunst te geraken is de vernieuwde bevestiging van dit verband, zoodat ook beeldhouw- en schilderkunst zich weer aan die wetten der gemeenschap moeten onderwerpen.

Welke zijn nu die wetten, waaraan de verschillende kunsten moeten voldoen? Hoe komen wij wederom tot een 'eenheid in de veelheid' tot deze algemeen bekende eigenschap van stijl?

Het antwoord volgt uit deze beschouwingen: door in het algemeen de natuur te raadplegen, omdat zij door wetten wordt beheerscht, waarvan het gevolg is dat hare voortbrengselen regelmaat, dus orde vertoonen en orde reeds in beginsel stijl beteekent.

Het is alleen daarom, dat de natuur als de leermeesteres der kunst kan worden beschouwd.

En in het bijzonder kunnen wij van de oude monumenten leeren, wanneer wij slechts onderzoeken, wat de oorzaak is, dat ook zij ons te zien geven een beeld van regelmaat, van orde.

Dat beeld is echter straffer, bewuster dan dat der natuur, omdat kunst een schoon van hooger orde bezit.

'Kunstschoonheid is de uit den geest geboren en wedergeboren schoonheid,' zegt Hegel, 'en even zooveel maal als de geest en zijn voortbrengselen hooger staat dan de natuur en hare verschijnselen, even zooveel maal is ook het kunstschoon hooger dan de schoonheid der natuur.'

Deze beschouwingen leiden dus tot de gevolgtrekking, dat ook onze architektuur aan een zekere orde moet worden onderworpen, dat hare vormen volgens een zeker geometrisch, respectievelijk stereometrisch, systeem moeten bepaald worden.

Want waarom moet voor de beeldende kunst niet hetzelfde gelden, hetgeen voor de muziek en de poëzie als vanzelf sprekend wordt geacht? Kan men zich een muzikale compositie zonder een bepaalde toonaard en maat; een gedicht zonder een versrythmiek voorstellen?

Waarom kunnen de vormen der architektuur, de kunst, die zoo dikwijls met de muziek wordt vergeleken, zonder geometrische wetten worden ontworpen?

Wordt de uitvoering der artistieke idee daardoor beperkt? Evenmin als dat met de muzikale idee door den toonaard of met de poëtische door den rythmischen versvorm het geval is.

Die rythmiek is integendeel een schoonheidsvoorwaarde zonder welke een muziekwerk geen muziekwerk, en een gedicht geen gedicht is. Is nu de gevolgtrekking gewaagd, om te verklaren, dat een architektuurwerk zonder een dienovereenkomstige rythmiek evenmin een architektuurwerk is? Het eigenaardigste is echter, dat, wanneer wij tot een dergelijke werkwijze zouden overgaan, we niets nieuws zouden doen, zooals onderzoekingen aan het licht hebben gebracht.

Want deze werkwijze zou overeenkomen met die van Grieken en Middeleeuwers, die met hun modul en driehoeksysteem, inderdaad de architekturale verhoudingen volgens een bepaald rythme schiepen. Het is trouwens bekend, dat wanneer wij thans historische vormen copiëeren, dus eklektisch te werk gaan, wij dat dan ook met diezelfde modul en partes doen.

Maar wij doen dat gedachteloos, terwijl wij ons beperken tot den klassieken porticus, in de meeste gevallen de eenige herinnering aan den klassieken tijd, omdat voor de overige deelen van het gebouw geen voorbeelden bestaan. Zou dit, het zij terloops opgemerkt, niet reeds voldoende zijn om te overwegen of het niet wenschelijk zou zijn het copieeren van oude stijlen na te laten?

Wij weten, dat de Grieken den geheelen tempel volgens een vasten vorm hebben gebouwd, hetgeen door Fergusson in zijn ‘History of Architecture’ zeer uitvoerig wordt uiteengezet.

Charles Cipiez toont zelfs aan, dat de voornaamste ver-

houdingen daarvan, met die van het accoord in de muziek (d.i. dus volgens eenvoudige getallen) overeenkomen.

Wij weten zelfs uit den bijbel, dat de afmetingen van de ark van Noach zich verhielden als 1:5:30, zoodat daarmee wel wordt bewezen, dat het maken van kunstvormen volgens zekere eenvoudige maatverhoudingen, reeds zoo oud is als de menschheid zelf.

Wij kunnen echter nog meer voorbeelden daarvan aanhalen. De Egyptische pyramide had de vaste verhouding van 5:8 terwijl zelfs de gulden snede bij sommige pyramides voorkomt als de verhouding van de halve basis tot de hypotenusa.

Dieulafoy toont dergelijke verhoudingen aan bij Perzische monumenten, terwijl volgens de jongste onderzoekingen van Dr. v. Drach en Dehio aan de geheele middeleeuwsche kunst een driehoeksysteem ten grondslag lag, dat als het zoog. 'atelier-geheim' bekend staat. Het is trouwens nauwelijks denkbaar dat een kunst, wier geheele wezen een geometrisch karakter vertoont, niet volgens bepaalde regelen zou zijn gemaakt.

En ten slotte is het zelfs waarschijnlijk, dat ook nog in de Renaissance dergelijke regelen hebben gegolden, omdat het bouwkundig schema dezer kunst van de Romeinen werd overgenomen. Wanneer nu krachtens bovengenoemde be schouwingen de wenschelijkheid wordt betoogd, ook de moderne architektuur volgens dergelijke regelen op te bouwen, dan dient daaraan vooral de waarschuwing te worden toegevoegd, dat de kennis van een dergelijke wetenschap nog niet den kunstenaar maakt. De artistieke idee wordt niet met de geometrie geboren, zoodat deze dan ook slechts middel en geen doel moet zijn. *Niet*-kunstenaars kunnen met een dergelijke methode niets, kunstenaars daarmee alles doen; echter ook onder voorwaarde, dat ze dat middel beheerschen en niet de slaaf daarvan worden. Het is als een wapen, dat in de handen van kinderen een gevaar, in handen van volwassenen een meerdere kracht beteekent.

De bovengenoemde onderzoekingen aan middeleeuwsche gebouwen hebben nu doen zien dat de zoogen. 'Triangulatie'

waarschijnlijk voorloopig alleen voor praktische, eerst later ook voor aesthetische doeleinden is gebruikt.

Zij bestond uit een systeem van gelijkzijdige driehoeken dat als norm voor de dispositie van plannen voor kerkgebouwen werd toegepast, terwijl bij de latere ontwikkeling ook andere driehoeken werden gebruikt.

En het gevolg daarvan was, dat langzamerhand ook de verhoudingen van den opbouw, dienovereenkomstig werden vastgesteld. Wanneer bijv. zooals dat zoo dikwijls het geval is, de verticale verhoudingen zich niet volgens geheele getallen verhouden tot die van hat grondplan, dan kan met zekerheid worden aangenomen, dat dat het gevolg is van de toepassing van een geometrisch systeem, omdat de verhouding der hoogte van een gelijkzijdigen driehoek tot de basis, een onmeetbaar getal is.

Het spreekt van zelf, dat men zich niet tot de triangulatie beperkte, maar dat ook andere geometrische verhoudingen, zooals bijv. die van het pytagoreïsche Hexagram en ten slotte die, welke uit de zoogen. quadratuur ontstonden, werden gebruikt.

Dit laatste systeem ontstaat uit het quadraat als grondfiguur en de daarop volgende reeks van omgeschreven cirkels met de daarbij behoorende quadraten. De verhoudingen die ontstaan zijn die van de geometrische reeks met de exponent 1:V¯2.

Ter nadere verklaring zal ik nu eenige voorbeelden laten volgen, waarvan de triangulatie bestudeerd en aangetoond is.

Het oudste voorbeeld, zelf een der oudste middeleeuwsche gebouwen, is de zoogen. Einhard-Basilika te Steinbach in het Odenwald uit het begin der 9de eeuw. Zij is een getrouwe afbeelding, geen geestelooze copie, van de oud-christelijke basilika's in Italië, waarbij in het grondplan het driehoeksysteem kan worden aangetoond.

Een tweede voorbeeld uit de 9de eeuw is het plan van het klooster St. Gallen, waarvan het origineel nog bestaat en waarop met een enkelen blik duidelijk is te zien, dat de ontwerper daarvan met de triangulatie zeer goed vertrouwd was.

Ofschoon ook reeds aan enkele andere gebouwen een

triangulatie in den opbouw valt aan te wijzen, is echter de St. Pe□erskerk te Fritzlar de eerste, die voor den torengevel een onderzoek naar de triangulatie toelaat. Dit onderzoek bewijst, dat de verhouding tusschen breedte- en hoogte-maten, een product is van eenvoudige geometrische constructies, waaraan eenzelfde afmeting tot grondslag heeft gediend.

De dom van Paderborn toont aan, dat ook reeds vóór den bouw van Fritzlar de architekten er naar streefden in hun ontwerpen nog een schrede verder te gaan, door den geheelen opbouw in een geometrische grondfiguur te componeeren.

Zoo worden de St. Elizabethskerk te Marburg, begonnen in het jaar 1235, met de Lieve Vrouwenkerk te Trier, het oudste onder de zuivere Gothische bouwwerken van Duitschland, als voorbeelden genoemd van een bewonderenswaardige eenheid in plan en opbouw.

Ook werd tengevolge van allerlei omstandigheden wel eens voor plan en opbouw een verschillende triangulatie gebruikt, hetgeen misschien wel de oorzaak is, dat zulke monumenten iets ongedwongens krijgen.

In het algemeen toch zal een te strenge toepassing van een dogma, een te pedant volhouden van een systeem iets droogs tot resultaat hebben, een gevaar, waarop ik reeds in den aanvang zinspeelde bij de verklaring dat zulk een methode middel en geen doel moet zijn.

Zou misschien de Keulsche Dom niet te veel aan dat gebrek lijden, waarbij de geometer den kunstenaar wat al te veel heeft onderdrukt?

Viollet-le-Duc geeft eenige voorbeelden van Fransche Cathedralen, en toont, aan hoe bijv. aan de kerk Sint-Sernin te Toulouse de hoogten der voornaamste punten door middel van driehoeken van 45° en 60° werden bepaald.

Hij bewijst daaruit dat er een geometrische verhouding bestaat tusschen de deelen en het geheel, een soort van kristallisatie van een groote harmonische kracht.

Ook schijnen de verhoudingen der prachtige Sainte-Chapelle te Parijs volgens een systeem van gelijkzijdige driehoeken te zijn vastgesteld. En niet alleen aan kerken, maar ook aan profane gebouwen werden onderzoekingen gedaan,

zoodat hij bijv. aan het oude ziekenhuis te Compiègne aantoont dat de architekt zelfs de Egyptische driehoek heeft gebruikt om het gebouw te proportioneeren.

De façade van den Dom te Rheims vertoont een proef om de verhoudingen vast te stellen door middel van overhoeks geplaatste kwadraten, dat eerst onlangs onderzocht is en in elk geval een interessante bijdrage tot dit onderwerp levert.

Mij dunkt, dat door deze voorbeelden voldoende is aangetoond dat, evenals voor de klassieke architektuur ook voor die der middeleeuwen mathematische regelen te baat zijn genomen ter bepaling der architekturale verhoudingen.

Dat in het algemeen de idee van elk echt kunstwerk in den grond van mathematischen aard is en dat zijn hoogste wetten de wetten der mathemathiek zijn, zooals Reichensperch in zijn inleiding tot een middeleeuwsch boekje over architektuur beweert, zal zeker wel het gemakkelijkst zijn aan te toonen bij de scheppingen der bouwkunst en de waarde daarvan ook wel het allereerst worden erkend. Zal echter deze erkenning tot zijn volle recht komen, dan moet niet alleen het geheel, maar dan moeten ook de onderdeelen aan dezelfde mathematische wetten voldoen.

En het is daarop dat de Eurytmie in den geest van Vitruvius berust, waarvan de leidende grondgedachte zeker geen nadere bevestiging noodig heeft. Deze algemeen geldende kunstregel leert immers dat de mathematische wetten, die bij een architektonisch kunstwerk de verhoudingen van het geheel en de onderdeelen beheerschen òf volkomen dezelfde moeten zijn òf een zoodanige dat daartusschen een eenvoudige en duidelijke onderlinge samenhang bestaat.

Hoe dit ook zij, hieruit volgt dat het onverschillig is in welk systeem, of, om muzikaal te spreken, in welken toonaard een compositie is gevat, wanneer slechts het geheel zoowel als de onderdeelen aan hetzelfde systeem gehoorzamen.

En die eigenschap bepaalt ten slotte de voorwaarde tot eenheid van stijl, niettegenstaande, zooals reeds aan enkele voorbeelden werd getoond, eene toepassing van verschillende systemen nog geen dissonnantie behoeft te veroorzaken.

Wanneer nu deze onderzoekingen geen twijfel meer overlaten aan het feit, dat in tijden der groote stijlperioden de architektuur volgens zekere geometrische verhoudingen werd gevormd, rijst de vraag of het thans geen tijd zou zijn, om daarmee wederom een begin te maken en dat te meer omdat het gebleken is, dat dit systeem het volkomenst bij de meest constructieve en daardoor zuiverste stijlen werd toegepast, den Griekschen en den Middeleeuwschen.

Men zou zelfs kunnen vragen of niet juist daarom deze beide stijlen de meest constructieve zijn geweest en daarom, niettegenstaande zij een geheel verschillende vormentaal spreken en ook geestelijk elkaars tegengestelden zijn, toch principieel zulk een groote overeenstemming vertoonen.

Bewijzen deze onderzoekingen niet, dat er in de kunst eeuwige wetten bestaan, als voorwaarde van alle formale schoonheid, - welke wetten onafhankelijk zijn van geestelijke stroomingen?

Bewijzen zij niet dat zonder toepassing dezer wetten, er eigenlijk van stijl geen sprake kan zijn, omdat in dat geval de architektuur door een zuiver willekeurig inzicht wordt bepaald? Resultaat van zulk een inzicht is ten slotte geestesarmoede, omdat wetteloosheid niet de ware vrijheid beteekent, terwijl het tegenovergestelde geval juist de rijkdom belooft, omdat deze dan door de gebondenheid, d.i. de ware vrijheid, wordt bepaald! Want het is niet waar, dat de vrije kunst de verbeeldingskracht bevordert. Men ontdekt integendeel, dat de vormenvariaties bij een vooruit bepaald systeem oneindig zijn, evenals in de natuur die, ik herhaal, niettegenstaande hare spaarzaamheid in het gebruik harer middelen, toch een oneindig aantal vormen weet te scheppen.

Bewijzen de Oostersche volken, wier ongeloofelijke verbeeldingskracht in versieringsmotieven wij bewonderen, niet de kracht van de toepassing van zulk een systeem, omdat de vraag zou kunnen worden gedaan of zij in het tegenovergestelde geval wel die verbeeldingskracht in de vorming juist van geometrische figuren zouden hebben ontwikkeld? Hebben de Arabieren niet juist daarom hun ornamentale composties binnen een streng lijnen-ornament gecomponeerd, terwijl zij

anders misschien niet datgene zouden hebben bereikt wat ons juist in deze tijden van geringe artistieke verbeeldingskracht met zooveel bewondering vervult?

En geeft het niet te denken, dat de Japanners en Chineezen, wier kunst zich uitsluitend naar de schilderachtige kant, dus naar de zijde der vrije kunst heeft ontwikkeld, geen monumentale architektuur bezitten, en helaas thans beginnen met slechte Europeesche voorbeelden hun steden te bederven?

Het feit alleen, dat wij weten, dat in de oude tijden volgens bepaalde methoden werd gewerkt, moest aanleiding genoeg zijn om er naar te streven detzelfde te doen en dat te meer in een tijd, die zich bij voorkeur wetenschappelijk noemt. Want het schijnt mij geen paradox te beweren dat de kunst wat meer wetenschappelijk te werk moest gaan, omdat kunst en wetenschap in tegenstelling met de meening uit den tijd der vrije kunst, niet elkanders vijanden zijn.

Integendeel zijn zij kinderen van eenzelfde moeder, hetgeen zeker bij de bouwkunst wel het duidelijkst blijkt, omdat deze kunst de wetenschap behoeft om tot hoogere ontwikkeling te kunnen stijgen.

Is niet de architektuur juist de kunst van de overeenstemming tusschen gevoel en verstand? En is zij misschien niet daarom de eerste der kunsten?

‘Un malheur aujourdhui dans les arts’ - zegt Viollet-le-Duc et particulièrement dans l'architecture, c'est de croire qu'on peut pratiquer cet art sous l'inspiration de la pure fantaisie, et qu'on élève un monument avec cette donnée très-vague qu'on veut appeler le goût, comme om compose une toilette de femme.’

En ten slotte kan zelfs een geldig argument voor bovengenoemde bewering aan het begrip van het stiliseeren worden ontleend, omdat stiliseeren niet anders beteekent dan een vormgeving volgens geometrische wetten. Een gevel is niets anders dan een geornamenteerd vlak, terwijl een gebouw is te vergelijken met een kristal dus met een streng stereometrisch gevormd geheel, òf met een samenvoeging van verschillende kristallen waarvan de afwijkingen door bizondere omstandigheden zijn bepaald.

We zouden dus door een dergelijke systematische werkwijze niet andere handelen dan in den geest der natuur, maar ook in den geest der Ouden, wier werken alleen reeds daarom zulk een schoonen indruk maken.

Hoe ellendig nuchter, hoe grenzeloos droog, hoe beschamend geesteloos is daartegenover onze moderne architektuur.

Want alhoewel ten slotte een geestelijke stuwkracht aan de werken der bouwkunst de verhevenheid moet geven om ze inderdaad te maken tot een ‘gestyleerd deel van het universum’ zoo valt toch het middel tot een dienovereenkomstige formale schoonheid binnen ons bereik.

Ik hoop U door deze beschouwingen duidelijk te hebben gemaakt, dat een ontwerpen volgens bepaalde wetten niet alleen aanbeveling verdient, maar tot de ontwikkeling van een stijlvolle architektuur zelfs noodzakelijk is. De geometrie zoowel als de arithmetiek geven de wijze aan, waarop dit moet gebeuren, zoodat bijv. als begin voor de ontwikkeling van het beginsel in het algemeen, de plattegrond in kwadraten kan worden ingedeeld en voor den opbouw een triangulatie kan worden beproefd. Ik zei als begin van de ontwikkeling van het beginsel, omdat dat beginsel in Holland en door Holland's invloed in Duitschland reeds ruímere toe passing heeft gevonden.

En daar, niettegenstaande het klein aantal grondvormen der geometrie, toch een oneindig aantal variaties mogelijk is, kan voor elk vraagstuk ook een afzonderlijke grondfiguur en de daaruit ontwikkelde verhouding worden gekozen. Het is in dat geval verwonderlijk om op te merken tot wat voor merkwaardige resultaten men daarbij komt en wat voor verrassende hulpmiddelen worden geboden. Want niet alleen tot vaststelling der massa's en verhoudingen geeft zulk een methode het noodige gemak, maar ook voor het bijbehoorende ornament, omdat het lijnensysteem als van zelf het daarvoor passende stramien oplevert. Maar ook zal men bemerken dat daarvoor talent noodig is, ja zelfs meer talent dan bij een geheel ongebonden werkwijze, omdat men daarmee zijn eigen wetgever wordt en wel zal worden toegegeven, dat voor het maken van goede wetten talent wordt vereischt.

‘L'architecture,’ zegt Viollet le Duc, ‘n'est pas l'esclave d'un système hiératique de proportions, mais au contraire peut se modifier sans cesse et trouver des applications toujours nouvelles, des rapports proportionelles aussi bien qu'elle trouve des applications, variées á l'infini des lois de la géométrie et c'est qu'en effet les proportions sont filles de géométrie aussi bien en architecture que dans l'ordre de la nature inorganique et organique.’

Toch kan niet genoeg worden herhaald, dat zulk een methode slechts middel en geen doel moet zijn, hetgeen ik nog even met een zeer treffende uitspraak van Hegel wil bevestigen. Hegel zegt: ‘Zeker is ten tijde van den schoonsten bloei der gothische bouwkunst aan getallensymbolen een groote waarde toegekend, omdat zelfs het onklare bewustzijn van het verstand gemakkelijk aan het uiterlijk blijft hangen, maar de kunstwerken der architektuur worden door zulk een soort meer of minder willekeurig spel eener ondergeschikte symboliek, nòch van een diepere beteekenis nòch van een hoogere schoonheid, daar hun eigenlijke zin en geest zich in geheel andere vormen uitspreekt dan in de mystieke beteekenis van getallen-verschillen.

Men moet zich daarom zeer in acht nemen, in het opzoeken van zulke beteekenissen niet te ver te gaan, omdat al te grondig zijn en overal een diepere zin te willen ontdekken evenzeer klein en ongrondig maakt, zooals de blinde geleerdheid, die ook aan het diepere inzicht voorbij gaat’.

Dat zijn gulden woorden omdat zij bevestigen datgene, wat ik zoo straks zeide, dat ten slotte geen formale schoonheid alleen, maar een geestelijke drijfveer aan kunstwerken die hoogere eigenschap moet geven die ze tot ware kunstwerken opvoert.

In het ontbreken van een geometrische grondslag is dus de oorzaak te zoeken van den onrustigen indruk, de aarzeling in den vorm, de groote slapheid, die de hedendaagsche architektuur kenmerkt.

Daarbij geldt als een axioma, dat beeldhouw- en schilderkunst de architecturale vormen steunen; maar wat komt

bij de uitvoering van een bouwwerk van de harmonie, die daarvan het gevolg moet zijn, terecht?

Deze is betrekkelijkerwijs gunstig, bij het gebruik van vroegere stijlvormen, omdat in dat geval de bouwmeester altijd zeer gemakkelijk kunstenaars kan vinden, die in dienzelfden geest werken.

Maar bij moderne architektuur, dus bij toepassing van vormen zonder historische traditie, zal die harmonie veel te wenschen overlaten, omdat een overeenstemming in inzicht nog niet bestaat.

De moderne architekt bevindt zich dientengevolge in de moeielijke positie ook de beeldhouw- en schilderwerken te moeten ontwerpen, in welk geval hij den desbetreffenden kunstenaar in zekeren zin tot slavenwerk dwingt en daardoor ook niet zijn beste werk verkrijgt; hij zal daarvan moeten afzien, maar ervan verzekerd zijn in dat geval geen eenheid te zullen bereiken, omdat het vrijwel zeker is dat beeldhouwer en schilder niet in zijn geest werken. Dat ligt niet aan den kunstenaar als zoodanig, maar aan den in kunstinzicht nog volkomen anarchistischen dus nog geheel onrijpen tijd.

Ik merkte bijv. reeds op dat in het algemeen in een ontwikkelde architektuur voor een salonfiguur, noch voor een schilderij, plaats is. Ik zeg in het algemeen, omdat de wijze van omlijsting, de compositie en het coloriet zoodanig kunnen zijn, dat zij desniettegenstaande tamelijk goed in het architektonische geheel passen. Maar wat is de oorzaak, dat de meeste moderne wandschilderingen zich op onaangename wijze opdringen of, artistiek gesproken, uit den wand vallen.

De oorzaak is dat zij te veel als schilderijen zijn behandeld d.w.z. dat bij het beloop der daarop voorkomende lijnen geen rekening is gehouden met de straffe lijnen der architektuur. De oorzaak is, dat het schilderij den Decoratieschilder nog te zeer in het bloed zit, omdat het onderwijs op de academies alleen daarop is gericht, en niet op de voor een bepaalde ruimte passende schildering.

De Decoratieschilders hebben zich van deze eeuwenoude traditie nog niet kunnen losmaken en niettegenstaande zij

hun schilderingen met ornamenten omlijsten, blijven het schilderijen en worden het geen wandschilderingen in architektonischen geest. Er ontbreekt daaraan de in den vorm rustige, in de kleur harmonische gestalte, die slechts een wederzijdsche beperking in staat is te geven.

En met de beeldhouwwerken is hetzelfde het geval. Men weet heel goed wat onder architekturale beeldhouwkunst moet worden verstaan; maar niettegenstaande dat, ontdekt men dadelijk de tweeslachtigheid tusschen architektuur en sculptuur, omdat ook daarbij de zelfde oorzaak dezelfde gevolgen heeft. Ook de beeldhouwers zijn nog zoodanig door de schilderachtige tendentie bevangen, dat ook hun werk zich nog niet aan de architektuur weet aan te passen.

En hoe dikwijls blijkt niet de schaal, de afmeting der figuren en ornamenten tegenover de architekturale details, een geheel verkeerde te zijn.

Voor deze gevallen nu is een systematische behandeling zooals bovenbedoeld voortreffelijk, omdat juist de harmonische verhoudingen als 't ware vanzelf ontstaan, al heeft het gevoel daarbij weer het eerste, maar ook het laatste woord te spreken.

En hoe ziet het er dienovereenkomstig met de voortbrengselen der technische kunsten uit, met de aan een gebouw zoo innig verbonden meubels, verlichtingsvoorwerpen enz.?

In de groote stijlperioden sprak het vanzelf dat niet de bouwmeester deze voorwerpen ontwierp, maar dat deze door de verschillende beroepskunstenaars werden geleverd. En in dat geval was men van een harmonisch geheel verzekerd, omdat het traditioneele vormschema de geheele architekturale kunst beheerschte.

Heden ten dage is dat echter niet het geval, zoodat de verlangde eenheid niet kan worden bereikt.

Daarom zal de architekt ook deze onderdeelen moeten ontwerpen, indien hij bereiken wil, dat uiterlijk, zoowel als innerlijk, zijn werk van eenzelfden geest is doortrokken. Is hij echter daartoe niet in staat, dan kan hij ervan verzekerd zijn, dat de meubelmaker met zijn eigen stijltje, indien hij er al een heeft, meubels in het gebouw brengt, die tegen de architektuur vloeken.

En datzelfde herhaalt zich evenzooveel malen als weer een andere technische knnstenaar het gebouw betreedt, zoodat zelfs in het allergunstigste geval het geheel toch een chaos van kunstvormen zal vertoonen. Voorloopig moet dus de architekt zelf alles ontwerpen. Ik zeg voorloopig, omdat ook thans weer opnieuw er naar moet worden gestreefd dat aan alle kunstberoepen het desbetreffende werk kan worden overgelaten. En daarom moet het doel van het geheele artistieke streven van dezen tijd daarheen zijn gericht, die eenheid in formale schoonheid te bereiken, omdat de kunst van bouwen ten slotte bestaat in het scheppen van ruimten met al de daarbij behoorende onderdeelen.

Want eerst wanneer die voorwaarde in haar vollen omvang zal zijn vervuld, kan van een ruimte-kunst sprake zijn; eerst dan zal opnieuw de harmonie tusschen het geheel en de onderdeelen, de eenheid in de veelheid, zijn hersteld.

Het is nu duidelijk, dat in verband hiermee de bovengenoemde methode een groot voordeel heeft, ook wanneer de bouwmeester zelf alle onderdeelen moet ontwerpen, want daardoor ontstaat een ruimte-indeeling met de noodige middelen voor de juiste plaatsing der meubelen, zoodat in het algemeen de gewenschte eenheid wordt verkregen.

En ook in het bijzonder, omdat de bouwmeester daardoor ook de details zoowel van profileering als versiering in zekeren zin in de hand heeft.

Maar vooral heeft deze methode het voordeel, aan de andere kunstenaars de gelegenheid te geven in zijn geest te werken, omdat door dien geometrischen grondslag een zekere eenheid in de verschillende door hen te maken onderdeelen wordt bereikt.

Ik heb gepoogd U de methode te verklaren die m.i. den grondslag zou kunnen zijn voor een school voor moderne kunst.

En daarbij hoop ik bij U de overtuiging te hebben gewekt, dat een zoodanige methode niet alleen niets minderwaardigs, maar zelfs een hoogere opvatting beteekent, omdat de artistieke verbeeldingskracht daardoor niet gedood, maar integendeel geprikkeld wordt.

Wanneer men het doel wil, moet men ook het middel willen.

En ten slotte is zulk een methode geheel in overeenstemming met het streven van onzen tijd, omdat op alle gebied naar organisatie wordt gezocht en naar een zakelijke verklaring en opvatting van alle geestesuitingen.

Van dat streven zal die kunst een afspiegeling moeten zijn, welk streven zal leiden van een volkome kultuurloozen tijd zooals de tegenwoordige, naar een tijd met een geheel nieuwe cultuur.

En die cultuur zal, omdat dan weer de volkomen harmonie tusschen materiëele behoeften en geestelijken zin zal zijn bereikt, ook daarvan het bijzondere kenmerk dragen, een kenmerk dat modern wijsgeerig is den geest van Dietzgen zou kunnen worden uitgedrukt door: ‘systematische wereldwijsheid.’

De noodzakelijkheid der arbeidersbeweging
(Een voordracht voor studenten)
Door
Is. P. de Vooys.

Wie is er in dezen tijd, die niet weet wat het woord sociaal beteekent? Geen krant, geen tijdschrift, geen redevoering bijna waarin het niet voorkomt. En al is er voor ruim een kwart eeuw een periode geweest dat het woord geschuwd werd, als iets waaraan oproer, revolutie of angstwekkende onrust verbonden was, thans is die afkeer geheel vergeten en verdwenen. Langs alle straten van de steden onzer beschaving mag dat woord sociaal vrijuit zich bewegen. Niet alleen de uiterste revolutionnairen, zelfs de steilste conservatieven zijn er mede vertrouwd geraakt. En hoe ver heeft het zich reeds verbreid. Uit het nauwe verband van het sociale-'isme', n.l. het socialisme heeft het woord zich losgemaakt. We spreken van sociale wetenschap, sociale techniek, sociale hygiëne, sociale politiek, sociale demokratie, sociale wetten, sociale verzekering, sociale practijk, sociale gevoelens, sociale invloeden, sociale machten, sociale stroomingen, enz. Uit deze opsomming die gemakkelijk aan te vullen zou zijn, blijkt echter duidelijk dat het nog niet zoo eenvoudig is om de beteekenis nader te omschrijven. Woordafleiding kan ons slechts uiterst weinig licht verschaffen. Want de vertaling als 'maatschappelijk', afkomstig van 'socius' of 'maat', is niets zeggend. Wat is er tegenwoordig niet maatschappelijk?

En toch is het volkomen waar dat het woord sociaal onmiddellijk begrepen wordt. Dat komt, doordat het een levend begrip is. Zijn beteekenis is nog niet vastgelegd. Er wordt nog altijd getracht om met sociaal iets aan te duiden, dat nog in wording is, maar dat wordende wordt zelf beleefd. Daaruit is ook te verklaren het veelvuldig en veelzijdig gebruik. Want het stuk leven, dat nog worstelt en wringt om zich scherp onderscheiden vormen te scheppen, is van een buitengewone en zeer algemeene belangrijkheid. Zien wij niet datzelfde sociaal in alle moderne talen in tal van woordvormen optreden.

Wanneer wij daarom naar de beteekenis van sociaal vragen kan niet de woordverklaring ons helpen, maar moeten wij acht geven op de gebeurtenissen, die zich in onze maatschappij vertoonen.

Waarom heeft het woord sociaal een andere bedoeling dan maatschappelijk? Op deze vraag past het zelfde antwoord, dat n.l. de begrippen zelve in een sterke gisting zijn. Letten wij b.v. op deze drie uitdrukkingen: maatschappij; samenleving; en gemeenschap. Wanneer ik het waag van deze drie eene omschrijving te geven, dan is het niet uit de overtuiging dat stellige definitie's mogelijk zijn.

Integendeel kan met de omschrijving niet anders bedoeld worden, dan een poging de gisting en in zekeren zin de ontwikkeling der denkbeelden te doen zien.

Maatschappij is een historisch gegroeide ordening, waarin de staats-organisatie wel regelend maar niet scheppend ingrijpt. Een ordening vooral van de ekonomische verhoudingen, van standen, klassen, bezits- en gebruiksrechten. Samenleving zegt iets meer. De menschen worden niet alleen begrepen door hunne onderlinge afperkende verhouding, maar doordat zij ook samenleven dat is samenwerken, denken en gevoelen. Het zijn de geestelijke, de beschavings-verschijnselen die aldus een band leggen om vele individuen en ze tot een geheel vereenigen. Door gemeenschap wordt uitgedrukt dat het geheel der samenlevende individuen, een soort eigen leven heeft, waarvan de beteekenis en de belangen reiken ver over die van de leden afzonderlijk. Er is in de gemeenschap niet een menigte

met botsende belangen, door uiterlijke banden samengehouden; er is een samengroeiing, een eénmaking ook van de belangen.

Maatschappij en samenleving zijn dus de namen eener groeiende werkelijkheid van onzen tijd, waarvan zij beurtelings de materieele en de geestelijke zijde doen zien als in een soort evenwicht. Gemeenschap is echter een idee, een richting gevend denkbeeld, dat in en door de gedachten leeft, en alle pogingen ter vervorming van maatschappij en samenleving beheerscht. Naarmate er meer gisting, meer vervorming en herschepping plaats vindt in maatschappij en samenleving, naar die mate zal ook de idee eener gemeenschap een grootere werkelijkheid dat is werkzaamheid vertoonen.

Na deze uiteenzetting kan het duidelijk zijn dat sociaal meer met gemeenschap, dan met maatschappij samenhangt. En toch met beide. Want wanneer het sociale zich uitsluitend laat richten door de gemeenschapsidee, zal het mogelijk zijn een ideale maatschappij te ontwerpen. Utopieën werden en worden aldus gevormd, en door alleen de logica van de idee te volgen, wordt het denken een ideologisch spel. Juist doordat het sociale rekening houdt met de werkelijke, de historisch gegroeide maatschappij, heeft het dat krachtig levende, dat fermenteerende vermogen, dat uit onzen geheelen tijd omhoog komt. Maar dit rekening houden beteekent niet dat de bestaande vormen der maatschappij aanvaard en gerespecteerd worden. Integendeel is het juist de vervorming en zonder eenigen twijfel in de richting der gemeenschap, waardoor het streven sociaal heet.

Dat dit er is, wijst dus op een onrustige, woelende maatschappij. De ekonomische verhoudingen tusschen de leden schijnen er in een toestand van oplossing te verkeeren, of in elk geval voortdurende en groote veranderingen te doen zien. M.a.w. het bezit wijzigt zich, standen vallen uiteen, klassen vormen zich en de individuen gaan van 't eene naar een ander maatschappelijk verband over. Staat en wet trachten een evenwicht en daardoor orde in stand te houden, maar kunnen dit slechts doen, door zich in snel opvolgende perioden aan te passen aan veranderde omstandigheden.

Door die woeling gaat nu een stroom, of gaan meerdere stroomingen, die een eigen richting vertoonen, een richting sociaal geheeten wanneer het de levende, de menschelijke, de vruchtbare, de sterkende ja de lichtende idee eener gemeenschap is, waardoor zij wordt bepaald.

* * *

De grootste en meest algemeene strooming in onze maatschappij is de arbeidersbeweging. Alleen reeds daarom moet zij voor de ontwikkeling der maatschappij van groot belang zijn.

Te meer echter omdat zij uit haar aard sociaal is. En wel zóo zeer, dat in zeer vele gevallen arbeidersbeweging en sociale bewegingen geheel samenvloeien.

Wanneer dan ook van eenig sociaal streven geeischt moet worden rekening te houden met de werkelijke maatschappij, zal dit allereerst beteekenen dat te letten is op de arbeidersbeweging. Er wordt n.l. vereischt: inzicht in haar oorsprong en groei, waarneming van de factoren die haar verloop beheerschen, en van de richting die zij inslaat; kennis van de organisatorische vormen, die zij zich schept, en ten slotte begrip van de denkbeelden en gevoelens, die in en door haar leven.

Dat is de taak van wat sociale wetenschap en sociale politiek genoemd wordt. Wetenschap voor zoover het gaat om inzicht en kennis. Politiek, waar het erop aankomt leiding te geven.

Wanneer wij ons afvragen wat onder arbeidersbeweging te verstaan is, stuiten we op iets gelijksoortigs als bij de verklaring van sociaal. Ook hier gaat het om de uitdrukking van wordend en groeiend leven met nog sterk wisselende vormen. Toch zijn de omtrekken scherper. Een beweging is natuurlijk iets anders dan roerigheid. Een groep ontevreden arbeiders, een oproer, is geen beweging. Daaraan moet eigen zijn, een naar een doel gerichte energie. De oorsprong van die energie, de drijvende kracht, en de door allerlei andere krachten of invloeden beheerschte richting, zijn dus kenmerkend. Moeilijker is aan te geven wat onder arbeiders te verstaan valt.

Allereerst zij opgemerkt dat de arbeidersbeweging niet alleen een beweging *van* arbeiders behoeft te zijn, maar dat daaronder ook eene *voor* hen, dus *ten behoeve van* hen kan begrepen zijn, m.a.w. de deelnemers aan een arbeidersbeweging kunnen ook andere dan arbeiders zijn, mits zij zich met hun belang vereenzelvigen.

De voornaamste vraag is echter wat arbeiders zijn? Om de moeilijkheid van het antwoord te ontgaan, is getracht te spreken van proletariërs. Daarmede wordt scherper uitgedrukt dat bedoeld zijn ‘bezitloozen’; personen wier bestaan geheel afhankelijk is van hun arbeidskracht. Hoewel de uitdrukking proletariërs gestempeld is door Marx, die zoo bij uitnemendheid het vermogen bezat om zijn begrippen in enkele woorden te concentreeren en uittebeelden, - en die door den aanhef van 't bekende Kommunistisch manifest er een historische beteekenis aan gaf, - zoo is toch de uitdrukking ‘arbeiders’ niet vervangen. Er zijn echter - en er waren - vele soorten en kategoriën van arbeiders. Standen en klassen hadden hun bestaan van uit den gildentijd voortgezet onder alle personen, die niet door uitsluitenden geestesarbeid, maar door een of andere lichamelijke inspanning hun beroep uitoefenden. Meer of mindere geestelijke ontwikkeling, die aan het vak of aan 't individu eigen waren, schiepen tal van grenzen. Ambachtsman, boer, sjouwer, zeeman, visscher, en dergelijke beroepen, waren scherp van elkaar gescheiden. Bovendien was er een groot onderscheid in ekonomische afhankelijkheid, die ook nu nog is waartenemen.

Ondanks die overgeërfde beroepsafsluitingen, die b.v. onder de ambachten een rangorde veroorzaakten, en ondanks de verschillen die ook thans nog bestaan, b.v. tusschen een diamantklover te Amsterdam, een bootwerker, een Twentsche wever, en een Nieuw-Buinensche glasblazer, ondanks dat alles is er een eenheidsgevoel wakker geworden, dat velerlei arbeiders te samen brengt in éene beweging. Daardoor is het onnoodig grenzen aan te geven. Zoolang eene arbeidersbeweging nog slechts in gedachte gevormd is, kan gevraagd worden wie daartoe zullen gaan behooren. Doch nu die beweging bestaat, bepaalt zij dat zelf, en geeft de ervaring antwoord. M.a.w. de arbeidersbeweging wordt niet gekend uit den aard en de

soort der arbeiders die haar vormen. Omgekeerd zal men juist beter leeren begrijpen wat de arbeiders wezenlijk in de maatschappij beteekenen, uit de beweging waaraan zij deel hebben. Dit is van bijzonder belang. Want nog algemeen gaat men anders te werk.

Er bestaat een of andere voorstelling, hetzij bij de werkgevers of bij de burgerij over gedachten en gevoelsleven der arbeiders; een voorstelling opgebouwd uit een onmiddelijke aanraking met de afzonderlijke personen. Het type van den arbeider, dat aldus gevormd is, klopt nu slechts zelden met zijn gedrag in de arbeidersbeweging. Daardoor ontstaat groote verwondering en verbazing. Aan ‘leiders’ ‘opruiers’ en dergelijke wordt dan een grootere rol toebedeeld dan zij inderdaad vervullen. De arbeidersbeweging schijnt dan iets kunstmatigs, iets onnatuurlijks. Bij deze gedachtengang is echter juist verwaarloosd het feit, dat er in het gevoelsleven der arbeiders veel verandert en veel veranderen moet. De verwaarloozing kan geschieden omdat de uiting dier verandering traag tot stand komt. Zeer lang behoudt de arbeider in leefwijze en gedrag de oude vormen en traditie's, ook wanneer nieuwere gevoelens de vroegere hebben vervangen. Deze staan achteraf en verborgen. Maar ze zijn daarom niet minder levenskrachtig, zooals bij eenige beroering en verstoring der uiterlijkheden zal blijken. Daarom is dat schijnbaar verborgen, maar toch werkelijke zielsleven van den arbeider, dat slechts door vaagheid en onbewustheid in de enkele personen niet tot uiting kan komen, het beste te kennen uit de arbeidersbeweging. Deze is niet een kunstmatig opgewekt maatschappelijk verschijnsel. Integendeel is zij strikt noodzakelijk, en wel in drieërlei zin, n.l. van uit het verleden, in het heden, en voor de toekomst. Haar groei uit de historische maatschappelijke ontwikkeling, haar bestaansredenen in den tegenwoordigen toestand, en haar taak voor de toekomst der maatschappij in gestadige ontwikkeling naar een gemeenschap, dat zijn de drie vormen, waarin ik de noodzakelijkheid der arbeidersbeweging wil schetsen.

* * *

De wijziging die de mensch in den arbeider onderging en nog ondergaat is nergens beter door te begrijpen, dan door te letten op de groote veranderingen in de maatschappij. Wij kunnen ons deze voortgebracht denken in twee elkaar telkens kruisende en toch nauw samenhangende evolutie's. Allereerst die van den voortbrengenden arbeid op zich zelf beschouwd. De enorme ontwikkeling daarvan zou echter niet mogelijk geweest zijn zonder een gestadige evolutie der samenlevingsvormen. Zonder orde is een samenwerking van talrijke personen en groepen onmogelijk. Weliswaar brengt het directe materieele belang een verband teweeg, maar ook tusschen of liever boven strijdende belangen moet een gezag aanwezig zijn, dat evenwicht of in elk geval orde in stand brengt en houdt. Dat gezag vertegenwoordigt de samenleving, en zal des te beter en des te stabieler zijn taak verrichten, naarmate die vertegenwoordiging zuiverder is uitgedrukt. Tegelijk met de ontwikkeling van den productieven arbeid moest onvermijdelijk de samenleving haar sfeer steeds wijder uitbreiden, en moest haar vertegenwoordiging in het staatsgezag zich nauwer aansluiten bij de natuurlijke groepeering der samenleving in natie's. Ofschoon deze natie's grenzen stelden aan de expanzie der samenleving zou zij toch daar binnen haar sfeer kunnen verruimen door verhooging van het ontwikkelings- en beschavingspeil bij steeds meer leden en door het daaropvolgend demokratiseeren van het staatsgezag.

Het is een ingewikkeld proces van invloeden, dat aldus is aangeduid. Wij zijn er dan ook nog verre van, dat ingewikkeld kluwen te kunnen ontwarren, om daardoor de geschiedkundige ontwikkeling der hedendaagsche maatschappij en samenleving aan te geven. Toch is het wel mogelijk enkele hoofdlijnen aan te wijzen, door telkens de aandacht op slechts een enkelen invloed te concentreeren, mits daarbij steeds bedacht wordt, hoe zonder de andere factoren de gevonden ontwikkelingsgang onmogelijk zou zijn geweest.

* * *

Een treffend voorbeeld van den snellen gang der technische evolutie levert de Engelsche schrijver die voor onze

20ste eeuw de naam van ‘Horseless age’ voorspelde. Hoe snel daarop werd deze profetie voor Parijs en Londen verwerkelijkt.

Treffend is dat voorbeeld omdat het temmen van het paard een der eerste beschavingsperioden der menschheid heeft ingeluid. Niet meer zelf ingespannen spierarbeid te verrichten, maar dien te laten doen door een sterkere macht. Dat was de dageraad van de kultuur. Daarmede begon de vervanging van het ‘universaal-werktuig’ bij uitnemendheid. Want dat was de mensch zelf. Zijn organisme was het hoogst ontwikkelde wat de natuur had voortgebracht. Vooral doordat het instinktmatig handelen, dat bij zoo menige diersoort een hooge graad van voortreffelijkheid bereikte, was vervangen door het handelen onder leiding van het verstand. Het instinkt toch is beperkt tot enkele daden, het verstand ziet zich geen grenzen gesteld.

Daardoor en daardoor alleen is voor den mensch een evolutie mogelijk terwijl b.v. mieren- en bijenwereld op dezelfde hoogte blijven staan ondanks de bekwaamheid en 't overleg, die door 't instinct zijn geleid.

Het temmen en gebruiken van 't paard als arbeidskracht ging oorspronkelijk in primitieve vormen. Pas zeer veel later zou die kracht gebruikt worden om het gereedschap aan de arbeidende hand of voet te ontnemen, en in het werktuig te doen drijven. En nog veel later werd de dierlijke kracht vervangen door de energie uit de natuur. Dit laatste proces is echter het snelst gegaan. Hoeveel eeuwen liggen er tusschen paard, watermolen en stoommachine, vergeleken bij de enorme ontwikkeling van krachts- en arbeidswerktuigen in de laatste honderd jaren.

Het menschelijk denkvermogen dat dit alles tot stand bracht, geeft niet een geleidelijke, maar een snel toenemende stijging te zien. Dit was echter alleen mogelijk door iets anders op te geven. Terwijl het gereedschap de menschelijke kunstvaardigheid opvoerde tot een peil, dat reeds voor eeuwen bereikt werd, heeft het werktuig een belangrijke daling veroorzaakt. Beeldhouwwerk, aardewerk, sieradiën, weefsels, meubelen, zijn niet in de 19e eeuw het best gemaakt. Had

men de vervaardigde producten op peil willen houden, het werktuig zou nooit zijn ingevoerd. Dat dit wel geschiedde is te verklaren uit de overwegende invloed die de handel op de productie verkreeg.

De handel die zoo dikwijls geroemd werd voor 't bijeenbrengen van producent en consument uit de meest vergelegen streken, schoof zich in 't eigen land in tusschen verbruiker en vervaardiger. Daardoor werd een toestand opgeheven die eenige eeuwen de samenleving had beheerscht: deze namelijk dat de klant bij den voortbrenger direct bestelde. De invloed van den handel is daardoor ingrijpend geweest. De drijvende kracht was uitsluitend het maken van winst. Het belang van de qualiteit dat verbruiker en voortbrenger verbond, was in den handelaar geheel zoek. Veel en goedkoop voortbrengen was zijn leus, om n.l. veel te kunnen verruilen, en veel winst te maken. Om die reden kwam de handel spoedig in botsing met de gilden en schiep zij zich in plattelandsche huisindustrie een geheel onderworpen nijverheid. Daaruit of daarnaast ontwikkelde zich de z.g. ‘manufactuur’, de groote, buiten de gilden staande werkplaatsen, en de verschillende soorten ‘molens’ voor 't vervaardigen van producten met water- of windkracht. En hieruit weer ontstond het werktuig. Zoo kwam uit den handel het gebruik van het werktuig voort, en daarna de stichting van het fabriekswezen en de industrie. Snel en veel produceeren werd daarvan de grondwet.

De industrie begint zich echter langzamerhand van de handelsoverheersching te emancipeeren. Zoowel voor haar grondstoffen als voor haar producten tracht zij dwingend op de wereldmarkt optetreden en den handelaar tot haar agent te maken. Naast dit begin eener groote verandering komt nog open de mogelijkheid eener andere ontwikkeling. Het steeds verder volmaakte werktuig staat thans niet meer in zoo sterke mate als vroeger het vervaardigen van goede qualiteiten der producten in den weg.

Het is denkbaar en mogelijk dat de werktuigconstructeur niet alleen de opdracht krijgt om de machine interichten voor snel en veel werk, doch vooral voor het allerbeste werk. In zekeren zin gebeurt dat thans reeds hier en daar. En

in elk geval is de belangstelling voor het goede werk uit vroegere eeuwen in ruime mate aanwezig. Ook de overtuiging bij de verbruikers dat goedkoop al te vaak duurkoop is, wint meer en meer veld. Daardoor zal wellicht de industrie te bevrijden zijn van den ouden handelsinvloed, en naast de quantiteits- de qualiteits-productie weer tot eere gebracht worden. Dat dit in 't belang van de samenleving zal zijn is duidelijk. Het zou beteekenen een hooger peil van leven, doch nu niet als in vroegere eeuwen voor een beperkten kring, doch voor een zeer groot aantal maatschappij-leden, die zich nu nog met een dure en dikwijls leelijke schijn vergenoegen.

* * *

Er is geen enkel stadium in de technische evolutie, waarvoor niet is aantetoonen dat er een nauwe samenhang was tusschen de uitvinding, die toen geschiedde, met omringende maatschappij en samenleving. De vondsten van het menschelijk vernuft zijn als de vele zaden in de natuur, waarvan slechts enkele, onder gunstige omstandigheden geraakt, ontkiemen kunnen en tot wasdom komen. Met dit verschil dat in de wereld der geestelijke ontwikkeling de zaden zeer lang hun kiemkracht bewaren. En voorts dat de maatschappij en vooral de samenleving geleerd heeft zuinig te zijn met het geesteszaad, geleerd tevens om de omstandigheden voor de ontkieming zelf te kiezen. Ook daaruit blijkt van hoe groot belang de vorm der samenleving is op de ontwikkeling van het voortbrengend vermogen. Denken wij b.v. aan den stichter van het moderne fabriekssysteem Richard Arkwright. Met bijzondere energie doch vooral met scherpen blik en organiseerend vermogen wist hij verschillende technische uitvindingen, voor een groot deel van anderen afkomstig, te combineeren, en toe te passen om een fabriek in te richten, waar water- of stoomkracht vele werktuigen in gang bracht. De Engelsche samenleving, waarin hij dit verrichtte, was meer dan ergens anders ter wereld beheerscht door den handel. Begonnen in het tijdperk van Elisabeth, versterkt door Cromwell, was de macht over de zeeën en de koloniën

aan 't eind van de achttiende eeuw voor goed gevestigd. De Engelsche kooplieden regeerden over de wereldmarkten en zochten overal de goedkoopste goederen. Ook in 't binnenland. En daardoor vervormden zij de voortbrenging zooveel mogelijk naar hunne behoeften. Mijnontginning, en daardoor de metallurgie, en het begin van het stoomwerktuig vinden in Engeland daardoor de gunstigste omstandigheden. Hoezeer op dit alles de Engelsche staatsvorm na de twee revolutie's van invloed geweest is, vereischt nauwelijks betoog. De handel toch behoefde een krachtig gezag dat orde, maar dat vooral het persoonlijk eigendomsrecht handhaafde, en zich buiten het landsgebied deed eerbiedigen. Het mechanisch vernuft was echter volstrekt niet iets speciaal Engelsch. In Duitschland, maar vooral in Frankrijk was het hoog ontwikkeld, doch bleef het voor de productie onvruchtbaar. Beide landen bleven achter, vooral door de kracht der oude gilden, die zich tegen handelsinvloeden hardnekkig verweerden. In Duitschland kwam de verandering, die Engeland onder Elisabeth en Cromwell had doorgemaakt pas onder den invloed van Frederik de Groote, in Frankrijk onder Napoleon. Beide vorsten brachten den gildeninvloed voor goed ten onder en wisten de rechtspleging grondig te hervormen, om daardoor aan den handel vrije beweging te verschaffen, terwijl ook zij aan het staatsgezag naar buiten door hunne oorlogen respect verzekerden.

Die oorlogen werden echter in den wedstrijd met Engeland een verzwakking, die de industrieele evolutie wel belemmerde, doch niet langer kon tegenhouden. Ook in de twee groote vastelandstaten waren de grondslagen gelegd voor het industrialisme. Zoodra de handel zich zou kunnen ontplooien moest het fabriekswezen volgen. En wel met krachtiger vleugelslag in Duitschland; eenerzijds door de hooge wetenschappelijke ontwikkeling als gevolg van de kultuur, die aan de Duitsche hoven en universiteiten was gekweekt, anderzijds door den groei van den sterken Duitschen staat. Daartegenover werd Frankrijk verzwakt door een vooze geldhandel en het zoeken naar een demokratischen staatsvorm, dat zich in de revolutiebewegingen uitte. De

oorlog van '70 was 't gevolg van de Duitsche overmacht, die daarbij bleek.

Uit een en ander is duidelijk hoezeer ook de samenleving en de haar vertegenwoordigende staatsvorm op de ontwikkeling van 't voortbrengingsproces inwerken.

Het is van belang dit in 't licht te stellen, om de beteekenis der arbeidersbeweging te leeren begrijpen. Want deze komt voort uit het industrialisme, maar is ook alleen bestaanbaar in een samenleving, die haar duldt en dulden moet. In de maatschappij der oudheid, waar alle productieve arbeid door slaven geschiedde, is meermalen een bevrijdingsopstand door hen ondernomen. Deze werd echter met de grootste wreedheid bij 't eerste begin onderdrukt, omdat de geheele samenleving zich beperkte tot de regeerende klasse en de slaven rechtloos uitsloot. Ook in de feodale maatschappij, die de Romeinsche opvolgde, werd meermalen door de lijfeigen boeren beproefd zich tegen de macht der heeren te verzetten, doch nimmer kon de opstand een beweging worden, daar ook hier de samenleving hun was ontzegd. Pas toen de stedelijke maatschappij de gilden had georganiseerd, werd een werkelijke beweging mogelijk, om n.l. de rechten der ambachtslieden te verdedigen en uit te breiden. Met die gilden is daarom de samenleving ontstaan, waarin de voortbrengende arbeiders waren opgenomen. Die zouden dan ook trachten zich in 't regeerend gezag te doen vertegenwoordigen. In Italië vooral, maar ook elders streefden zij naar een republikeinsch bewind. Maar door de vele oorlogen werden zij wel genoodzaakt mede te werken tot de vestiging van de vorstenmacht tegenover de feodale heerschers van het platteland. De vorst was echter juist in den strijd tegen den adel te beschouwen als hun vertegenwoordiger. Toen evenwel uit en naast de gilden zich in de steden een stand van kooplieden ontwikkelde, als een regentenadel die voor de ontwikkeling hunner belangen ook de gilden op zij zetten, kon deze het onbeperkt vorstengezag niet meer erkennen. Vooral niet toen de strijd met den adel geeindigd was. De overwinnende vorst omringde zich met den onderworpen adel tot een nieuwe stand die weer streefde naar verhou-

dingen als de Romeinen om de Middellandsche zee, de Mongolen in Azië hadden gesticht. Eerst in onze Zeven Provinciën, later in Engeland, daarna in Amerika en Frankrijk werd door de handelskringen een beweging ondernomen om scherper in 't staatsgezag de belangen van den handel te vertegenwoordigen. En als resultaat van deze revolutie's en de bewegingen in de eerste helft der 19e eeuw vormde zich over de samenleving het staatsgezag, georganiseerd als republiek of constitutioneel koningschap. Beide regeeringsvormen toonen daarbij duidelijk een ontwikkeling naar de demokratie, dat is de volledige vertegenwoordiging van het geheele volk.

In deze samenleving is nu de arbeider, zij 't ook al niet ten volle gerechtigd tot deelname aan de regeering, toch als burger erkend, met het recht voor zijne belangen op te komen. Wel werd nog langen tijd dit recht beperkt, toen de industrieele handel vreesde voor een heropleving der oude gilden. Engeland, en ook Frankrijk in den revolutietijd, hebben strenge wetten gehad tegen vereenigingen van arbeiders, maar toen het industrialisme eenmaal zijn groei begonnen was, kon er van een gildenmaatschappij geen sprake meer zijn Juist tegenover den wassenden invloed van de handelsen industriekringen, zochten de belangen van het platteland een steun bij die arbeiders der steden, en bevorderden de doorwerking der demokratie.

En de arbeiders hadden alle reden zich te vereenigen. De macht van handel en industrie groeide verbazingwekkend snel. Het kapitaal dat aldoor vermeerderde, legde beslag op alle productie- en transportmiddelen, en voor een deel zelfs op het grondbezit. Alle oude ambachten werden vernietigd of ondergeschikt gemaakt aan dat kapitaal. Een nieuwe klasse werd gevormd door fabrieksarbeiders en allerlei andere werkkrachten, die tegen loon te werk waren gesteld. En wel tegen een loon, dat buiten hen om werd bepaald door vraag en aanbod. Hoe meer er van hen zonder bestaansmiddelen waren, hoe minder zij zouden verdienen.

Vooral door de eerste werkingen van het industrialisme, dat meer en meer zich ging vertoonen als een onpersoonlijk

kapitaal, dat een zoo hoog mogelijke winst moest opbrengen, onverschillig door welken handel of door welke fabrikage, werd het lot der oude ambachtslieden verslechterd. Doch het scherpst vertoonde het industrialisme zijn karakter van enkel winstbejag door de exploitatie van kinderen in de nieuwgebouwde fabrieken. Vampyr zou Marx dat industrieele kapitaal noemen, met de naam van een denkbeeldig wezen, schepping eener angstige fantasie, van 't monster, dat leeft van het uitgezogen bloed. En het scheen soms werkelijk of het kapitaal in zijn hebzuchtige roofbouw niet tegen de vernietiging van een geheele arbeidersbevolking opzag. Daartegen moest verzet komen. Zij, die de herinneringen aan de gilden bewaarden, brachten het eerst de denkbeelden van een gezamentlijke beweging van verweer. Later werd die door de fabrieksarbeiders overgenomen, en daarna ook, ofschoon sporadisch, op 't platteland. Vanzelfsprekend geeft Engeland het eerst die arbeidersbeweging te zien. In de fabrieken ontmoeten de vroegere ambachtslieden een plattelandsche arbeidersbevolking, en daar werd het eerst de eenheid van hun belang gevoeld.

Maar overal herhaalde zich hetzelfde verschijnsel. Vooraan gaan de oude ambachten, dan volgen de fabrieksarbeiders, en achteraan komen de landlieden, die zich alle eerst in afzonderlijke groepen samenvoegen, om daarna gezamentlijk in verband te treden.

* * *

Historisch zien wij de arbeidersbeweging ontstaan als een gevolg van het industrialisme n.l. als een verzet tegen de eerste verdrukking door de winzucht, die dol geworden scheen door de kansen die de industrie bood. Wat zijn echter de redenen waarom dat verzet overging tot een beweging die zich zoo geheel anders toont dan de vroegere gilden doordat zij n.l. een zoo groote uitgebreidheid aanneemt en niet naar beroepen en steden gesplitst blijft. Historisch zou dit te verklaren zijn als een algemeene strijd tot het verkrijgen van een regeeringsvorm, die de arbeiders volledig als burgers erkent. Maar de ware

oorzaak ligt in den aard der ontevredenheid of beter gezegd onbevredigdheid. Daaraan was niet met kleine middelen tegemoet te komen. Een groep arbeiders is weleens in staat tot lotsverbetering te geraken. Vroeger zijn er tot dat doel meerdere malen beperkte oproeren en gewelddadige werkstakingen geweest. Maar nimmer was bereikt dat de arbeiders tevreden werden. Nu is daarvoor steeds bij alle arbeiders een zelfde oorzaak. Zij leeren door de ervaring inzien dat het onmogelijk is om door een enkele actie b.v. een werkstaking of zelfs een opstand, afdoende lotsverbetering te verkrijgen. Een revolutie tegen het staatsgezag is natuurlijk wel uittevoeren, maar slechts daar met kans op succes, waar de staat niet demokratisch is ingericht. Vandaar dat de arbeidersbeweging een sterker revolutionnair karakter heeft naarmate de staat minder de volledige demokratie heeft aanvaard. Tegen het industrialisme, en het kapitaal, is echter de strijd van een geheel anderen aard. Daartegen helpt geen oproer. De staking schijnt het eenige, maar ook een zeer gevaarlijk middel, dat tot steeds grootere bedachtzaamheid heeft aangemaand. De grootst mogelijke moreele en finantieele kracht is daartoe noodig. Wij zien de arbeidersbeweging zich daartoe ontwikkelen tot een groot organisch verband. En dit wordt verkregen doordat zij zich in een drietal takken gaat splitsen. Het eerst ontstaat de vakbeweging, die het sterkst aan de ouden gilden herinnert. Arbeiders uit eenzelfde beroep en van eenzelfde stad voegen zich saam om betere arbeidsvoorwaarden te bedingen. Daaruit vormt zich een dubbel verband. Eerst van de plaatselijke vereenigingen samen om onderlinge steun te verleenen. Daarnaast echter nationale bonden in een zelfde vak, wier besturen zich weer samenvoegen. En nog verder gaande komen er ook internationale verbindingen tot stand van de vakbonden als ook van de centrale organen.

Er naast vormen zich een of meer politieke organisatie's, die het belang der arbeiders in de regeering zullen voorstaan. Als derde tak komen dan de verbruikscöoperatie's waardoor de arbeiders zich tegen billijke prijzen zoo goedkoop mogelijke waren verschaffen en wier winsten de finantieele steun voor hun beweging moeten leveren.

Tusschen deze drie takken wordt ten slotte gestreefd naar zoo nauw mogelijke samenwerking. Niet overal is deze ontwikkeling bereikt, en niet overal is dezelfde volgorde aanwezig. Vooral bij revolutionnaire gezindheid gaat de politieke beweging vooraan. Maar toch is overal het streven, om de arbeidersbeweging naar de geschetste trekken te organiseeren. Daardoor wordt zij een groote gemeenschap uitsluitend van arbeiders, met de duidelijke strekking om het belang der geheele klasse te stellen boven dat van individueele leden.

Die organisatie heeft nu voor de arbeiders een hooge en veel omvattende beteekenis. Voordat dit kan worden aangegeven, dient eerst duidelijk te zijn, waarom de arbeider tegenwoordig zijn lot als onhoudbaar moet gevoelen.

* * *

De invloed van den arbeid op het gedachten- en gevoelsleven der menschen is zeer sterk en van een overwegende beteekenis. De arbeid is de mensch. Nu nog zal men vrij gemakkelijk verschillende soorten arbeiders uit elkaar kennen, door het stempel dat het beroep op den persoon heeft gelegd. Vroeger was dit ongetwijfeld veel sterker. Beroepsgewoonten, en beroepseer waren typische kenmerken. Het vermogen om een bepaald werk met bekwaamheid en liefde te verrichten was een kracht, die het persoonlijk gevoel van waardigheid staande hield. Niet alleen geoefendheid en ervaring, maar vooral ook inzicht en een gevoel voor de qualiteit van het werk, dat een wezenlijke kunstzin kon zijn, waren in staat bevrediging te schenken. Dat het industrialisme op dit gebied vernietigend werkte, was zijn meest fatale invloed, fataler nog dan de eerste kinderexploitatie. Allereerst trad het werktuig als concurrent van den handwerker op, en ontnam hem zijn bestaan. Dit geschiedde echter slechts gedeeltelijk. Tal van ambachten bleven nog onaangeroerd. Maar geleidelijk ging het verder. Ook waar het handwerk niet werd vervangen, of wel in het fabrieks-systeem ingelijfd, verminderde de waarde van de vakbekwaamheid. Het vervaardigen van voorwerpen naar eigen smaak en inzicht verdween geheel.

Tegenover de vakbekwaamheid kwam een ander vermogen in tel. Evenals van het werktuig wenschte men van den handwerker goedkoope waar. Niet wie het best maar wie het vlugst werkte stond vooraan. Ook al werd geen arbeidsverdeeling toegepast, waardoor steeds eenzelfde taak snel moest verricht worden, bleef toch de eisch bestaan dat er vlug en zeer intens zou worden gearbeid.

Daardoor ging voor den vakarbeider zoo goed als de geheele belangstelling in zijn werk verloren. Er wordt van hem slechts verwacht, dat hij naar een zoo hoog mogelijk loon streeft. En daarom worden in het loon allerlei prikkels gelegd om hem aan te sporen. Is het nu te verwonderen dat het loon bij den arbeider de plaats inneemt die vroeger zijn werk had? In nog sterkere mate is dat het geval bij de arbeiders, die getraind worden op het bedienen der werktuigen.

Naast het losmaken van den band, die de arbeider met zijn werk verbond, staat het invoeren van een strenge orde en discipline die voor het moderne bedrijf noodig is, maar die in elk geval de persoonlijke vrijheid van den arbeider belemmert en b.v. door standjes, boeten of andere straffen hem in zijn gevoel van waardigheid kwetst. Vooral ook wanneer zooals in zeer vele gevallen, geen rechtsregeling bestaat, die willekeur van patroon of nog erger van bazen onbeperkt laat.

Al deze omstandigheden dringen den arbeider een anderen weg op. Wat zijn werk hem niet meer kan geven, moet daarbuiten gezocht worden. Achter genotzucht schuilen verborgen de bedrogen verlangens naar genegenheid voor een taak, versterking van persoonlijk waardigheid, en uiting van individueele vrijheid. Zonder dat is werkelijk leven niet bestaanbaar.

Het maatschappelijk leven biedt hem in de demokratische samenleving een ruim terrein, vooral ter aanmoediging van zijn genotshonger.

Velerlei standsvooroordeelen zijn ten minste in de grootere steden weggeruimd. En hoe lokt er van allerlei. De winkels met schitterende etalages toonen hem van alles wat begeerenswaard kan zijn. Voeding, kleeding, genotsmiddelen prijzen zich aan in allerlei keuze. Lichaamsoefening in sportver-

eenigingen, geestelijke ontwikkeling door voordrachten, bibliotheken, kunstverzamelingen staan voor hem open. Reisaankondigingen, rijwiel en trein ziet hij voor oogen. Vermakelijkheden, opera's, komedie's kondigen zich ook aan hem aan.

Wat slechts noodig is, zijn geld en vrije tijd.

Maar hoe anders staat de arbeider daardoor in onzen dan in een vroegeren tijd, want geld en vrije tijd ontbreken. De samenleving biedt hem haar burgerschap en haar verlokkingen, maar de arbeid blijft hem ervan afhouden zonder hem ook maar eenigszins te bevredigen, ja boeit en tuchtigt hem soms.

Het is dan ook onmogelijk, dat de arbeider nog dezelfde gevoelens kan hebben als vroeger. Ook wanneer zijn welstand iets beter zou zijn dan voorheen, blijft toch het contrast tusschen het weelderig moderne leven en de leegte of de kwelling van zijn arbeidstaak. Er is daarbij echter iets dat nog erger is, dat is het levensvooruitzicht. Het ergste zwart is dragelijk wanneer een licht daarachter schijnt.

Hoe is echter 't verloop van het leven, dat ieder arbeider bij ervaring kent of anders dagelijks om zich heen kan waarnemen. De jonge arbeider of arbeidster is gewoonlijk in staat om iets van de levensgenoegens tot zich te trekken. Door de regeling van 't loon naar werk, d.w.z. naar de quantiteit, kunnen zij nog jong tot een maximum naderen dat ligt boven hun gewone uitgaven. Er is een overschot, dat betrekkelijk zelden in de groote steden bespaard wordt.

Het leven wordt dan - dikwijls te veel - uitgevierd. Maar ook al wordt er gespaard, dan brengt het huwelijk onmiddelijk een groote lotswijziging mede. Trouwen beteekent armoe en zorg. Dat weten alle. En toch overwint de drang naar het gezin en naar de kinderen. Dat is ongetwijfeld de redding onzer beschaving. De moderne mensch ware anders voor den ondergang opgeschreven. Waar de arbeider, aldus handelende, het vooruitzicht redt van het ras, dooft hij het eigen individueele. Want zijn geschiedenis is nu gauw verteld. Tot de kinderen 12 à 13 jaar zijn, is het een vreeselijk getob, waarbij de jonge vrouw verflenst en verslonst, en vroeg oud is. Er is geen voldoende woning, of kleeding.

Maar, wat het ergste, is geen voldoende voeding. Groeien de kinderen dan keert een periode van welstand terug, doch slechts voor enkele jaren. Want al heel vroeg vertrekt jongen en meisje om van 't loon zelf te genieten en enkele jaren 't leven uit te vieren. De gezinsband is niet sterk genoeg hen terug te houden. En dan nadert voor den arbeider den ouden dag. Zijn loon gaat snel terug, kwalen treden vroeg op, vooral door de reeks jaren van inspanning en ondervoeding. En de allerbitterste armoe staat voor de deur. Er zijn op dit droevig lied tallooze variatie's, de een iets lichter, de ander iets triester, maar het thema is gelijk.

Denken wij nu nog even aan de bestaansonzekerheid in 'tarbeidersgezin. Ziekte, ongeval, werkloosheid dreigen voortdurend. Letten we dan op de moeilijkheid met de kinderen. Hoe hard is de keuze tusschen het exploiteeren van hun jeugd opdat ze snel mee inbrengen, en de lust hen door betere opvoeding een ander lot te-verzekeren. Hoe moeilijk is ook de beroepskeuze. De meest bekwame vakken zijn soms de slechtste door overvulling.

Zonder al te ver onze schets te vervolgen zien we dus den arbeider zonder belangstelling voor zijn werk gedwongen tot snellen en intensen arbeid, die zooal niet zijn lichaam dan toch zijn zenuwen aan de grens van overspanning brengt. Dat werk duurt van vroegen morgen tot laten avond, en vacantiedagen zijn er als regel niet. En de belooning daarvoor verschaft hem een bestaan, dat nog grauwer en triester is dan zijn werkleven, en waarin alleen hoogere gevoelens van zedelijken of religieusen aard hem staande kunnen houden.

Dat is het lot van den alleenstaanden arbeider. Zou er iemand zijn, die dat doordenkend en meegevoelend het houdbaar verklaren durft? Doch nu komt de arbeidersbeweging met groote giften. Allereerst helpt zij hem aan het behalen van een redelijk loon. Dat is niet overal even goed. Maar er zijn voorbeelden dat inderdaad daardoor de grootste kwaal der ondervoeding werd weggenomen, en dat ook iets meer dan 'tminimum bestaan werd verkregen. Doch er is veel beters nog. De organisatie brengt nieuwe gevoelens van genegenheid, toewijding, opoffering, waardigheid, in 't kort

van een gemeenschap waarin een zuivere en sterkende atmosfeer aanwezig is.

Het is een overgang als van een druiligen donkeren winterregendag in de lichte gezelligheid van een huiskamer.

De arbeidersbeweging is zoo een groote vervulling van het leege arbeidersleven, en te meer naarmate zij volledіger is ingericht, waardoor zij ook ontwikkeling en zelfs beschaving onder haar leden brengt, en een gezonde sterkende invloed uitoefent op de zeden. Drankmisbruik gaat verdwijnen, uitspattingen krijgen verachting inplaats van bewondering. De deugden van matigheid, toewijding, opoffering ontvlammen uit de verdooving en doen nieuwe menschen geboren worden uit een ras, dat door ondervoeding, uitputting, alcohol of bedrijfsgiften en demoraliseering ernstig werd bedreigd.

* * *

Ten slotte enkele opmerkingen over de beteekenis van de arbeidersbeweging voor de toekomst. De eisch van alle beschaving is de ontwikkeling onzer maatschappij naar de gemeenschap. Nooit is een andere richting mogelijk geweest. Er tegenover staat alleen de teruggang naar een maatschappij gegrondvest op een onderdrukt, en geregeerd door een heerschersras. M.a.w. de keuze der toekomst is het leven op een woelende en rommelende vulkaan, of in een rustige wereld, waar alle schokkende en strijdende elementen voor goed en stevig ineengesmolten zijn.

Zou het zoo onzinnig zijn te vreezen dat een wezenlijke teruggang mogelijk was? Wanneer we even ernstig nadenken rijst de vraag of reeds nu niet iets dergelijks bestaat. Zijn er geen syndikaat- en trustkoningen, geen magnaten, geen bankiers, die zonder constitutie en parlement, maar door een kring van aanhangers de wereld regeeren, slechts in macht beperkt door de onderlinge naijver die steeds aan alle despoten eigen was. En is het zoo ondenkbaar dat na en door opstanden tegen dit spookgezag van het groot-kapitaal dit met behulp van een goed beloond krijgsorgaan, zich ook een werkelijke macht verzekerde? Ten minste wanneer de andere middelen,

die het goud zoo ruimschoots biedt, te kort gaan schieten. Het is vooral Amerika waar dergelijke uitzichten zich openen.

Het is vooral door het steeds dreigender wordende gevaar van een verwoestingsoorlog over de geheele wereld, in geheel Europa en door Azië heen, dat de toekomst er soms duister uitziet. En dat door dit alles de beste goederen der menschheid, bedreigd zijn, wie betwijfelt het? Ja, ze zijn reeds thans meer dan bedreigd, ze zijn reeds aangetast. Daartegen is noodig een sterke macht, want te zeer is voor onze samenleving waar, wat Shelley in zijn Prometheus Unbound schreef:

> 'Zie, die goed zijn hebben
> Geen macht, en kunnen enkel vruchtloos weenen,
> De macht'gen missen goedheid - dat gebrek
> Is erger -, wijzen missen liefde, en wie
> De liefde hebben, missen wijsheid.'

Doch in de arbeidersbeweging ontwikkelt zich een gemeenschap, die rust op een geheel anderen basis dan winzucht, die geen belang heeft bij de ontwikkeling van prachtige ingenieuse machines om waardelooze prullen, neen erger om de kwaadaardigste vernielingswerktuigen voort te brengen. Die gemeenschap port niet de menschenziel haar deugden te overwinnen door te streven naar persoonlijke macht, maar juist omgekeerd haar grootste waardigheid te zien in wezenlijke deugden als toewijding en opoffering.

Die gemeenschap wint aan macht, vooral aan een moreele macht, die een zware maar een grootsche taak in onze samenleving te vervullen heeft.

Spreken en schrijven, in Noord- en Zuid-Nederland
Door
C.G.N. de Vooys.

Aan Carel Scharten viel in het begin van dit jaar het voorrecht ten deel, om, bekleed met Gidsgezag, in de spellingstrijd de mening te vertolken van allen die ‘met hun tijd meegaan’, maar niet graag tot de ‘drijvers’ gerekend worden. Na Hesseling's doeltreffend betoog[1)] behoeft niet opnieuw aangetoond te worden hoe Scharten zijn doel voorbijschoot. Bewogen door Scharten's nederigheidsbetuiging - die door menige plaats in zijn artikel weersproken wordt - heeft zijn bestrijder het onedelmoedig geacht, de taalwetenschappelike tekortkomingen bloot te leggen. Zo edelmoedig zou ik niet geweest zijn. Het was te voorzien dat allerlei nevelachtige antipathieën ook bij wetenschappelik gevormden, een schuilplaats zouden gaan zoeken achter Scharten's argumenten. Een toon van gezag, zij het dan ook aangematigd,

1) In de brochure *Onze gevaarlike spelling*. R.A. Kollewijn vulde dit betoog aan door zijn artikel *Een bui* in *Groot-Nederland*. M.i. hebben de bestrijders aan de goede hoedanigheden van Scharten's artikel te veel eer bewezen, en de innerlike tegenspraak te veel over 't hoofd gezien. De stellingen die wij zouden kunnen onderschrijven, staan vlak naast beweringen die er lijnrecht tegen in gaan. Scharten koketteert met het ‘stoere Calvinisme’, met de schoonheden van dialekt - dat elders ‘rauwe’ uitspraak heet - met het nieuwe taalonderwijs, waarvan hij toont niets te begrijpen. Dit laatste punt zal elders afzonderlik ter sprake komen.

verbergt voor menigeen gebrek aan studie en doorzicht. Een letterkundige van talent, gelijk Scharten, horen we graag spreken over ‘Taal en Kunst’. Maar hij vergeet dat ‘het gevaar voor *volk* en *stam*’, waar hij van zijn hoog standpunt voor waarschuwt, grotendeels op een ander terrein zou moeten liggen, waar hij zich door een lektuur van enige weken niet heeft kunnen oriënteren. Zijn beschouwingen over ‘Taal en Maatschappij’ zijn een mengsel van onverwerkte schoolwijsheid en lekegedachten, met een bedrieglike vernislaag van moderne sympathieën.

Mijn artikel *De letterkundigen tegenover de vereenvoudigde Spelling*[1] was een poging om aan een toekomstig debat een grondslag te geven, waardoor een dieper gaande gedachtenwisseling mogelik zou zijn. Daar heb ik niet veel voldoening van gehad. Mijn hoofdstelling: ‘de splitsing van het hedendaagse Nederlands in spreektaal en schrijftaal is doktrinair en in strijd met de feiten’, werd door Scharten als een bedachte fraaiigheid ter zijde geschoven, door anderen genegeerd. Op het bewijsmaterieel werd geen acht geslagen. Liever bleef men de tot een karikatuur verwrongen leuze ‘Schrijf zoals je spreekt’ bestrijden, en het wanbegrip voedsel geven dat de nieuwe spelling gebaseerd is op het meest achteloze spreken, en dat de vereenvoudigers krachtens hun beginsel een vale burgersmanstaal schrijven en opdringen. Hierbij is meer kortzichtigheid dan kwaadwilligheid in het spel. Dat gaf mij aanleiding om de verhouding van spreken en schrijven nog eens tegen de historiese achtergrond te laten zien.

Een Geschiedenis van de Nederlandse taal, waarin de rijke verscheidenheid van gesproken en geschreven taal beschouwd wordt in hun nauw verband met de maatschappelike samenleving, in hun noodzakelike wisselwerking, bestaat tot nu toe niet: zelfs de nodige voorstudie ontbreekt. Verdam en Te Winkel hebben verdienstelik werk geleverd, maar hun vooropstellen van de splitsing schrijftaal-spreektaal is

1) In *De Beweging*, April 1910.

een rem geworden voor verder onderzoek. Aansluiting bij Duitse voorgangers bracht hen ertoe, onze zogenaamde ‘schrijftaal’ met de Duitse ‘Schriftsprache’ op één lijn te stellen. Toch dekken deze begrippen elkaar niet. In Duitsland is de ‘Schriftsprache’ de algemeen-Duitse taal die in vormelike omgang gesproken wordt. De Nederlandse schrijftaal-spraak-kunst kende vormen, die zelfs in de taal van parlement en gerechtshof, van toneel en salon kontrabande werden; en alleen in kanseltaal en in retoriese poëzie niet onnatuurlik zouden klinken. Niemand zegt: de mening des vorigen sprekers, de inrichting mijns huizes, met zijnen vader, enz. Die vormen staan volstrekt niet op één lijn met de overeenkomstige Duitse. Naar Duitse opvatting zou: van de vorige spreker, van mijn huis, met zijn vader, als ‘Schrift-Niederländisch’ volkomen te rechtvaardigen zijn. De ‘Schriftsprache’ is veel minder papieren taal dan onze oude ‘schrijftaal’.

Een vooropgestelde indeling is voor elke taalgeschiedenis ongewenst. Elke taal, elk tijdperk stelt eigen eisen. De taal van het individu vertolkt zijn zieleleven; de taal van een gemeenschap is uiting van dat samen-leven. In de taal van een natie is evenveel eenheid en verscheidenheid als die natie zelf vertoont. Deze inzichten zijn natuurlik niet nieuw, maar wij moeten van de buitenlanders nog leren, hoe naar deze beginselen onze taalhistorie onderzocht en opgebouwd moet worden[1)]. In Engeland en Frankrijk is deze sociale taalbeschouwing door populaire boeken van bevoegde hand, in ruime kring verbreid[2)]. De vereenzelviging van *de* schrijftaal met de litteraire taal, en van *de* spreektaal met de ‘slordige’, zielig-lelike burgermans-omgangstaal is misschien alleen nog mogelik in ons land, waar de taalbeschouwing en het taalonderwijs zò sterk van klassicistiese zuurdesem doortrokken was, dat de nieuwe geest eerst langzaam doordringt.

1) Vergelijk mijn artikel over *Te Winkel's Geschiedenis der Nederlandsche taal* in *Taal en Letteren* XVI.
2) B.v. Greenough and Kittredge: *Words and their ways in English speech* (1902); Dauzat: *La langue française d'aujourd'hui* (1908).

‘Schrijven is heel iets anders dan spreken’, schreef Albert Verwey[1)], en hij liet er op volgen: ‘Dit blijf ik waar vinden, al voel ik dat het mijn hoogste eerzucht is zóó te schrijven dat het is alsof ik spreek’. Meent hij werkelik dat ernstige taalkundigen en opvoedkundigen krachtens hun vereenvoudigingsbeginsel, aan het schrijven geen andere eisen stellen dan aan het spreken? Zij hebben immers door hun studie van grote schrijvers ‘le travail du style’ leren kennen en bewonderen; zij hebben meestal bij eigen oefening dat wikken en wegen, dat pijnlike zoeken naar de juiste uitdrukking gekend. Zouden ze dan zo dom, of zo door een leer verblind zijn, dat ze in het stenogram van een welgeslaagde improvisatie het ideaal van schriftelike uiting zagen? Zij leren ook hun leerlingen dat het rustige, weloverwogen spreken-op-papier andere duidelikheidseisen heeft dan het spreken oog in oog, wanneer een aanduiding-in-woorden soms maar een aanvulling is.

‘Schrijven is een *gestyleerd* spreken, een *schoon* spreken’, zegt de dichter. Ook dat is juist. En hij zal zich waarschijnlik niet verzetten als de onderwijzer, met het oog op het *algemene* schrijven, daarnaast zet: Schrijven is een *gestudeerd* spreken, in zoverre het een weloverwogen, een *nauwkeurig* spreken is.

Ligt daarin opgesloten dat schrijf*taal* als zodanig, anders moet zijn dan spreek*taal*? dat er afzonderlike ‘schrijftaal’ behoort te bestaan? Als het waar is dat men schrijvende sprèken kan, zò dat de lezer hoorder wordt, dat hij het papier vergeet en een menselike stem hoort, dan is het duidelik, dat die stem kan wisselen met de velerlei verhoudingen die tussen mens en mens bestaan. De schoonheid, de nauwkeurigheid kunnen andere taalmiddelen vereisen dan die tot het *dagelikse* spreken behoren, maar ook met behulp van het soberste, meest alledaagse taalmateriaal kan voortreffelik geschreven worden. Niet het materiaal, maar de vormende geest bepaalt de stijl.

1) *Een woord in zake spelling-wijziging* in *De Beweging*, April 1910.

Maar, vragen de ‘schrijftaal’-verdedigers, is er dan geen gevaar dat dit praten-op-papier ontaardt in de leuze: schrijf maar raak? Ongetwijfeld. Alleen wil ik er op wijzen dat dit gevaar bij elke schrijfmanier bestaat. Men behoeft nog niet te denken aan journalistiek geschrijf, in de meest ‘korrekte’ vormen die het publiek wenst. Ook onder hedendaagse letterkundigen zijn er, die zich graag al keuvelend laten gaan. Wie kent ze niet, de boekbesprekingen, de artikels, die roepen om Staring's vergiettest!

Kunstenaars hebben die hogere eenheid van schrijven en spreken altijd als ideaal beseft, en in hun voortreffelikste werk verwezenlikt. Let op de verhaaltrant van onze beste vertellers, van Staring, van Penning: wat klinkt hun uiterst verzorgde taal natuurlik, als we hun biezondere stem eenmaal kennen. Daarnaast is Tollens met zijn breedsprakige ‘gewoonheid’ soms veel boekachtiger.

En wanneer de konventie een brede kloof had gemaakt tussen schrijven en spreken, hebben de kunstenaars dat gebrek aan eenheid het meest betreurd. Potgieter verlangt al in 1840 naar een tijd waarin ‘de leelijke schrijftaal door eene eenvoudige, natuurlijke, *ware* spreektaal zou worden vervangen, die slechts ééne zou wezen met de toekomstige boekentaal; zeg niet *pia vota*, bid ik u!’[1)]

Deze aanhaling brengt ons midden in ons onderwerp. Want al ontkennen wij dat er een afzonderlike ‘schrijftaal’ *behoort* te bestaan, geen taalkundige zal beweren dat er geen schrijftaal bestaan heeft, in zekere zin nog bestaat, en telkens weer ontstaan zal. Ook op dit gebied werkt *de macht van de traditie* tegenover nieuw opkomend leven. In sommige tijden, in sommige kringen kan de macht van die traditie zò sterk zijn, dat men er zich niet aan kan of wil onttrekken. Beurtelings zal die traditie als heilzaam gehuldigd, of als storend

1) In *Kritische Studiën* I, 342. Vgl. in *Holl. Dram. Poezij (Stud. en Schetsen* I, 3) de klacht over de twee talen: ‘de *spreektaal* en de *schrijftaal,* de eene te plat om te worden gedrukt, de andere te stijf om te worden gesproken’.

verbroken worden. Een histories overzicht in vogelvlucht, kan dit verduideliken.

Bij het eerste schriftelik gebruik van de volkstaal was natuurlik het eigen spreken de grondslag voor het schrijven. Er bestond evenmin een algemeen Nederlandse taal als een Nederlandse natie. Toch was dit schrijven niet los van elke traditie. De Latijnse oorkondentaal had invloed op de eerste officiële stukken. De poëzie sloot zich aan bij een Franse litteratuur, waarvan men de meerderheid voelde. Maat en rijm leidden tot gebondenheid, tot stylering van de taal. Voor de latere stichtelike lektuur is, naast de Duitse mystieke geschriften het bijbel-Latijn, de kerktaal, een richtsnoer geworden. De kring van de dagelikse omgangstaal is geleerden en dichters te eng: ontlening en nieuwvorming moeten in de behoeften voorzien. Maerlant zegt dat de dichter ‘om de rime’ (d.i. voor zijn poëzie) meermalen te gast moet gaan bij andere dialekten of andere talen. Te Winkel heeft ten onrecht daarin een poging gezien om een algemene schrijftaal te vormen. Hij zegt zelfs dat Maerlant's werken ‘zulk eene algemeene schrijftaal het zuiverst te zien geven.’ In de overbekende aanhaling zie ik alleen een verdediging van de dichter-vrijheid, geen poging om een algemeen schrijfgebruik te scheppen. Brunot getuigt hetzelfde voor Frankrijk: ‘Jamais on ne reconnaîtrait chez un groupe ou chez une série d'écrivains une volonté persistante et consciente de réformer l'idiome.’ Wel is het begrijpelik dat het dialekt van de meest ontwikkelde streken, Vlaanderen en later Brabant, een overwicht begint te krijgen, dat in het biezonder in Holland merkbaar werd. De taal van de meest ‘beschaafde’ gewesten, waarin al vrijwat geschreven was, kreeg waarschijnlik in het vormelike spreken, en stellig in het geschreven woord een tint van voornaamheid. Maar de veertiende-eeuwse Hollandse geschriften dragen een duidelike gewestelike stempel. Dat geldt nog meer voor de vijftiendeeeuwse devote litteratuur, die in de Overijsselse streken tot bloei kwam, al heeft Ruusbroec's taal daarop gewerkt. Er is dus meer verscheidenheid dan eenheid. Nog in 1550 ver-

dedigt de Gentenaar Joos Lambrechts, in zijn *Néderlandsche Spellynghe*, de stelling dat in elk gewest de spelling op de ‘uutsprake’ gegrond moet zijn. Mijn mening is niet, zegt hij, ‘dat de Hollanders of Brabanters haer eighen manieren van uutsprake op de Vlaamsche wize, of de Vlamynghen ende Vriezen haar pronunciacie op de Brabantsche of Hollandsche uutsprake veranderen zullen: maar dat elk in tsine zulke termen of silleben van spraken, als hij in zijnder moeder talen gebruikt, de zelve déghelic ende met zulke letters alsser toe dienen, spellen magh.’

Ondertussen waren er nieuwe faktoren werkzaam die naar meer eenheid drongen, voornamelik in de geschreven taal. De behoefte aan sneller vermenigvuldiging van het geschrevene had tot de uitvinding van de boekdrukkunst geleid. Te voren was het afschrift vervaardigd voor een bepaalde persoon of kring; het gedrukte boek werd handelsprodukt, bestemd voor velen. Een kunstmatige eenheid was onbereikbaar, maar drukkerscentra als Antwerpen, de stad van de Plantijns en de Elseviers, en van de Hollandse steden kregen een toenemend overwicht.

De opkomst van de hervorming, die het vrije onderzoek en de leeslust aanwakkerde, bezorgde aan de stichtelike lektuur een ruim afzetgebied, waarmee de schrijvers en de drukkers rekening moesten houden. De vertaler van het Nieuwe Testament, dat in 1525 te Basel verscheen, zegt in de voorrede: ‘Onze meyninge was niet heel Hollants ofte Brabants, mer tusschen beyden op 't kortste en reynste na onsen vermogen een gemeyn spraeck te volgen, die men all Nederlant doer lichtelik solde mogen lesen ende verstaen.’

Deze poging om een nieuwe kunstmatige eenheid te scheppen wordt herhaald, wanneer Embden toevluchtsoord en middelpunt van ketterse ballingen geworden is. Men zoekt aansluiting bij Nederduitsland. Door het zwaartepunt voor de taaleenheid naar het Oosten te verleggen, zou men een taal kunnen schrijven, die ook voor Hoogduitsers niet onverstaanbaar was. De kosmopolitiese Gentenaar Utenhove vertaalde daar omstreeks 1555 het Nieuwe Testament in een

merkwaardige mengtaal, die meer verzet dan bijval vond.[1)] Niet op een dergelijke kunstmatige wijze zou de eenheid tot stand komen. Het nauwe verband met de Duitse hervormingsbeweging werd verbroken, toen van het Zuiden de Kalvinistiese vloedgolf opkwam. De uittocht van Vlamingen en Brabanders naar Holland, vooral sedert 1585, verrijkte het Noorden met een geestelike keurbende. Onder de nieuwe Zuid-Nederlandse burgers in de Hollandse steden waren predikanten en geleerden, dichters en schilders, die weldra in allerlei kringen, in de kerkeraden en de rederijkerskamers, in raadhuizen en gilden toongevend werden. Verschillende Hollandse steden, in 't biezonder Amsterdam, werden brandpunten van energie en kultuur. In de jonge republiek werd dus veel Zuid-Nederlands gesproken en geschreven. Geleidelik gaat het Brabants en Vlaams zich oplossen in het Hollands. Dit proces heeft in het spreken een sneller verloop dan in het schrijven, omdat hierin uiteraard de traditie sterker is. Daarbij komt dat het Zuid-Nederlandse element een machtige steun vond in de overwegende meerderheid van wat sinds anderhalve eeuw gedrukt was: in de rederijkerslitteratuur, in de taalkunde (b.v. van Kiliaen) en in de bijbelvertalingen. De gangbare beschouwing dat *de* schrijftaal van de zeventiende eeuw hoofdzakelik Zuid-Nederlands zou zijn, bevat dus een kern van waarheid, maar is in haar veralgemening onjuist. Er ligt een miskenning in van de rijke verscheidenheid, die voor de toenmalige maatschappij een levensteken was. Van één algemene schrijftaal is nog geen sprake. De volkstaal in alle tinten, van Bredero's ‘klootjesvolk’ tot de nijvere burger en de rijke koopman, vindt men in de kluchten en blijspelen, pamfletten en reisjournalen. De gesproken taal van ontwikkelde kringen heeft een groot aandeel in de

1) Dit was niet de enige poging. Nog in 1581 beroemt Pontus de Heuiter, een gewezen kanunnik te Gorkum, zich er op, dat hij ‘zijn Nederlants over vijf en twintigh Jaren heeft gesmeet uit Brabants, Flaems, Hollants, Gelders en Cleefs.’ Te Winkel's mening (*Geschiedenis der Nederlandsche Taal*, blz. 23), dat ‘zijne richting eindelijk door de meesten werd gevolgd,’ is nog onbewezen.

familiare brief b.v. van vrouwen als Maria van Reygersbergen en Suzanna van Baerle, in de verhandelingen van geleerde dilettanten als Antoni van Leeuwenhoek. Daarnaast werkt allerlei traditie en konventie: in de stadhuis- en diplomatentaal, in de rederijkerstaal, in de bijbeltaal van theologen, in de gelatiniseerde taal van het vertoog, het geschiedverhaal en de brief in renaissance-trant. Maar de voeling met de volkstaal wordt bijna nergens prijsgegeven: het renaissance-proza van Marnix en Hooft behoudt daardoor een eigen karakter. De poëzie is eveneens nog verre van één konventie. Cats baseert zijn taal op het Zeeuws-Beschaafd, Huygens op het Zuid-Hollands. Spieghel en Hooft, hoezeer afwijkend van de omgangstaal, nemen hun Amsterdams als hoofdmateriaal. Vondel, aanvankelik onder sterke Brabantse invloeden, heeft later het beschaafde Hollandse spreken, ‘in 's Gravenhage en t' Amsterdam’ als norm erkend en aangenomen. Een opzettelike en bewuste strenge splitsing van taal-voor-het-spreken en taal-voor-het-schrijven was aan de zeventiende eeuw nog vreemd: het geschreven woord vertegenwoordigt klank, in levend ritme. Wel waren de kiemen voor een later ‘schrijftaal’-begrip aanwezig, in de taalkultuur en taaltucht, die een produkt waren van de renaissancedenkbeelden.

De humanisten bezaten in het Latijn een standaardtaal voor het internationale geleerden-verkeer, een voertuig voor een nieuwe kultuur, maar tegelijk een graadmeter voor de ontwikkeling van de nationale taal. Zodra de renaissance nationale vormen aannam, ontstond de eerzucht om de volkstaal door zorgvolle studie onder tucht te brengen, uit de verscheidenheid een eenheid te kweken, een nieuwe standaardtaal voor spreken en schrijven, die in veelzijdige bruikbaarheid met het Latijn kon wedijveren, en waardoor de ‘beschaafden’ zich, even als te voren door het Latijn, van het profanum vulgus zouden onderscheiden. De spraak-kunst, die taalwaarneming en taalwetgeving verbond, is dus een uitvloeisel van de renaissance. In de litteratuur bracht de gebondenheid aan strengere vorm nieuwe schoonheid voort; de opzettelike taalstudie leidde tot taalwetenschap, het een-

heidstreven en de aansluiting bij een kultuur-taal als het Latijn tot een in menig opzicht heilzame tucht. Het zou dus kortzichtig zijn en van weinig histories begrip getuigen, het renaissance-streven in zijn oorsprong te veroordelen, in zijn werking uitsluitend te betreuren. Maar even kortzichtig is het, voorbij te zien hoe deze renaissancetucht mèt de renaissancebeschaving ging ontaarden en verstenen. De tucht die een teugel was, werd een leiband. Eerst stileerde men de volkstaal naar klassieke voorbeelden, naar eigen smaak en aanleg gekozen; later zocht men 'stijl' in het slaafs kopiëren van die gestileerde taal, in onderwerping aan onbegrepen gezag. Lees verzen van Vondel, *naast* de 'Parnas-taal' van Vollenhove, proza van Hooft naast dat van Brandt en Moonen, om van de achttiende-eeuwers te zwijgen.

De geschiedenis van onze spraakkunst is in dit opzicht leerzaam. De bekende *Twespraack van de Nederduitsche Letterkunst* (1584), uitgegeven door de Kamer 'In Liefde Bloeyende', is doortrokken van het renaissance-idee, van een naieve trots op onze grondwoord-rijke moedertaal, die in voortreffelikheid en ouderdom voor geen andere onderdoet, en die maar gezuiverd en gekweekt behoeft te worden, om op Latijnse leest geschoeid, het Latijn te evenaren. Daartoe dienen geslachten en naamvallen - even talrijk als in het Latijn! - die de volkstaal niet 'behoorlik' onderscheidt - gerestaureerd te worden. Men heeft meermalen gespot met 'onhistoriese' vormen als *des vrouws, den vrouwe*, die deze schrijvers voorstonden, maar daarvoor zag men te veel voorbij, hoe ze nog oog en oor hebben voor de taalwerkelikheid. Naast de Akkusatief *den Heer* erkennen ze het goed recht van het Noord-Nederlandse *de Heer*; naast *van den Heer*: *van de Heer*; naast de verbogen bezittelike voornaamwoorden *mijne, mijnen* ook het onverbogen *mijn*. Het Noord-Nederlandse spreken werd hierin op één lijn gesteld met het Zuid-Nederlandse. Daarentegen werd door de verwerping van de Nominatiefs-*n* partij gekozen voor het Hollandse gebruik. Ook het letterkundig gebruik werd onderzocht: voor de vrouwelike genitieven met *des* konden ze zich beroepen op zestiendeeeuwse schrijvers als Marnix, die b.v. des magets gebruikte.

Maar vooral uit hun belangstelling voor de taalklanken blijkt dat ze met hun taalbeschouwing nog in het leven staan. De belangstelling voor de levende taal begint te wijken voor strenger reglementering bij de Leidse mathematicus Christiaen van Heule, in zijn *Nederduytsche Spraeckonst* (1626). Wel gaat hij uit van de grondstellingen: 'Het gebruyc eener Tale, stelt de byzonderste en krachtigste wet', en in de tweede plaats: 'Hier naer volcht de reden, welke alles met toe-latinge des gebruyx regeert', maar waar de *Twespraack* twee vormen gelijk stelt, laat hij de 'reden' vrijmoedig kiezen, omdat men zorgvuldig dient te gaan letten op het onderscheid van Geslachten en 'Gevallen', 'welke tot nootzakelicken dienst, ofte tot Cieraet in alle geachte spraken plaetse hebben'. Bij al die 'geachte Volkeren', zegt hij, schijnt 'een gemeyn en een byzonder Tael' geweest te zijn. De 'schrijftaal'-kiem begint dus uit te lopen. 'Het gemeyn spreken, trekt altijt na kortheyt der woorden, en zoetvloejentheyt der silben, en is om des veelvoudigen gebruyx wille den gemeynen ooren alder aengenaemst'. Maar boven dat 'gemeyn spreken' begint de *Grammaire raisonnée* zich steeds meer gezag aan te matigen, hoe verder de zeventiende eeuw verloopt. Het zijn niet de schoolmeesters, maar dichters en predikanten, die de leiding nemen van deze eigenaardige taalverrijking, door middel van spraakkunst-voorschriften[1]. Steeds meer begint de taal letter te worden. Beroept zelfs Ds. Leupenius[2] zich noch op 'de gewoonte die door den gemeenen drukk en dagelijkschen ommegang opgenoomen en gebillykt is', Ds. Moonen spreekt in de voorrede van zijn Spraakkunst (1706) alleen van binnen- en buitenlandse grammatika's die hij geraadpleegd heeft. De stapels boeken

1) Dat de dichter Hooft er ijverig aan meedoet, mag niet tot die gevolgtrekking leiden dat zijn taalbeschouwing op één lijn staat met die van Moonen. Hij sloot de dichtertaal niet als een 'byzonder Tael' af van 'gemeyn spreken'. Anders zou hij niet geschreven hebben, in een brief aan Huygens (*Brieven,* II blz. 1): 'Verworpelingen van woorden van straet op te raepen, ende doen dienen daer ze deugen, al was 't onder de edelen, daer kan men eer af hebben'.
2) *Aanmerkingen op de Niederduitsche Taale* (1653), blz. 3.

beletten hem het uitzicht op de levende taal[1]. In de achttiende eeuw, wanneer de Latijnse invloed versterkt wordt door het Franse klassicisme en bij voorbeeld van de Franse grammatika, zal de taalreglementering dan ook het toppunt bereiken. De gezaghebbende Balthazar Huydecoper, die Vondel's taalgebruik weegt, en vaak te licht bevindt, wordt er de Grootmeester van. De bekrompenste toepassing geeft ons de praktijk van de Dichtgenootschappen, in de tweede helft van deze eeuw, te zien. De geslachtslijsten en de spellingkwesties waar de taalminnaars hun vlijt en tijd aan besteedden, leveren het overtuigend bewijs dat dit geslacht van ‘taalkundigen’ het onbelangrijke niet meer van het belangrijke wist te onderscheiden. Ze beseften niet dat hun zogenaamde verrijking, hun ‘beschaving’ van de taal, uitgelopen was op een taalverarmende konventie; hun grammatikale veelvormigheid werd een geestdodende éénvormigheid.

Maar ook in deze ‘schrijftaal’-periode is de levende bron van de volkstaal in de litteratuur blijven vloeien. Langendijk mag zijn personen wat pruikerig laten spreken, en de frisheid van zijn zeventiende-eeuwse voorgangers missen, Van Effen heeft weer een open oor voor de volkstaal. En in de tweede helft van de eeuw leiden de romans in brieven, het burgerlik drama vanzelf tot een meer realistiese taalbehandeling. Wolff en Deken kenden de levende taal van hun dagen door en door. Hun kunst liet zich niet vangen in de banden van de dichtgenootschappelike grammatika. Ook Feith zegt in zijn *Brieven over verscheiden onderwerpen*, dat hij wil schrijven ‘in den algemeen beschaafden volkstoon, zoo als men tot eene vrouw van oordeel sprak,’ en hij is door het sukses overtuigd ‘dat de gemeenzame volkstoon, ook in de beste werken, noodig is.’[2]

1) Daarentegen wil Nyloë (1707) - tenminste in theorie - ‘onderzoeken hoe de taal doorgaans gesproken wort bij menschen die hier keurig en net op zijn; het geen men nergens beter dan in Hollant vint’. Ook bij Sewel (1708) vindt men nog aardige opmerkingen over de gesproken taal van zijn tijd. Evenzo in Lambert ten Kate's bekende *Aanleiding* (1723).

2) *Voorberigt* voor VI (blz. 157). In Frankrijk ziet men dezelfde reaktie: terwijl d'Alembert nog spreekt van ‘ce caprice national qu'on appelle l'Usage,’ verkondigt Rousseau de stelling: ‘c'est la parole qui doit régir l'écriture.’

Evenmin als de romantiese reaktie er in geslaagd is, op letterkundig gebied de smaak in nieuwe banen te leiden en een periode van grote litteratuur te openen, evenmin heeft de stroom van levende taal het ‘schrijftaal’-begrip kunnen ondermijnen. In de taalbeschouwing van Van der Palm, Siegenbeek en Weiland bleef het klassicisme, gematigd overeenkomstig de tijdgeest, de overhand behouden. De deftigheid was in ere. En daarbij paste de enigszins kleurloze plechtstatigheid van een konventionele schrijfwijze. Het is de tijd voor een regeringsgrammatika, waarbij ‘men’ zich vreedzaam neerlegt, behalve een ‘ontevredene’ als Bilderdijk, die ook op taalgebied zijn eigen ‘rare’ denkbeelden durfde hebben. Ondertusschen was door de staatkundige eenheid van alle Nederlandse gewesten de weg gebaand voor de verbreiding van een Algemeen Beschaafd, waarin de langdurige hegemonie van Holland bevestigd werd. Het verbeterde onderwijs, het toenemende verkeer waren machtige faktoren. In Holland had deze taal zich al afgescheiden zowel van de plattelands- als van de stadsdialekten; in de andere gewesten werd de moedertaal niet verdelgd, maar de algemene kwam er naast te staan, met tal van tussenschakeringen. Gelijk bij elke levende taal, had er een voortdurende aanpassing en ontwikkeling plaats. De geschiedenis van die ontwikkeling en die verbreiding is nog niet beschreven; evenmin de verhouding van het schrijven tot het spreken in de negentiende eeuw. Evenals in vroegere tijdperken zien we dat in de litteratuur en in het leven gelijktijdig een konventie macht krijgt, die de invloed van het gesproken woord op het schrijven beperkt of buitensluit, en dat gelijktijdig met die konventie gebroken wordt. In de Gidstijd heeft het jongere geslacht de taal het ‘zondagspak’ uitgetrokken, nadat Geel het voorbeeld gegeven had. Aan de ene kant kwam ruimte voor individuele taal, die verrijking zocht in neologismen, in archaïsmen; aan de andere kant voelde men weer de kracht van het eenvoudige, rechtstreekse woord, begreep men dat

ook de taal van het gewone leven in de vormende hand van de kunstenaar voortreffelik materiaal kon zijn. De beweging ging intussen niet diep. Er was meer ‘natuur en waarheid’ gekomen: met de ‘dezelve’-stijl had men gebroken, maar de verstarring kwam weldra terug. Het gezag van de ‘dichterlike taal’ was niet zó verzwakt, of een Ten Kate kon weer opgang maken. Het klassicisme van Siegenbeek werd, getemperd door de nieuwe taalwetenschap, bij Matthijs de Vries teruggevonden. In de herziene spelling, in de gezaghebbende grammatika spookt de achttiende-eeuwse geest. De revolutionaire taalbeweging tussen de jaren 1880 en 1890 maakt de geschiedenis van de laatste kwart-eeuw biezonder belangrijk. Daarop heb ik in mijn vroeger artikel gewezen.[1)] Op grond van feiten die niet weersproken zijn, toonde ik aan dat de litteratuur, sterker dan ooit te voren, tegen het ‘schrijftaal’-idee reageerde, en tot een verscheidenheid van taal kwam, die aan de zeventiende-eeuw doet denken. De taal van de roman, van het toneel, van de journalistiek staat grammatikaal zeer dicht bij het Algemeen Beschaafd, en vrij ver van de oude ‘schrijftaal’. Dat de taal van de poëzie en van het dichterlik proza, zoekende naar groter rijkdom en verscheidenheid, in andere taaldomeinen te gast gaat, en vooral nader aansluiting bij het verleden zoekt, is een verschijnsel dat misschien zo oud is als de poëzie zelf. Wat Albert Verwey dus opmerkte omtrent de betekenis en de onmisbaarheid van het voornaamwoord *gij*[2)] is volkomen juist, maar even zeker is het, dat dit voornaamwoord juist in de laatste 25 jaar zoveel terrein verloren heeft, dat het misschien in een volgende eeuw op één lijn komt te staan met het Engelse *thou*. Deze gebruiksbeperking betekent geen waardedaling. Als de taalkundige in de grammatika van de Nederlandse taal het algemene taalgebruik vooropstelt, komt dat niet voort uit geringschatting van het biezondere, maar uit de wetenschap dat dit biezondere òf uit een vroeger

1) *De Beweging*, April 1910.
2) *De Beweging,* April 1910, blz. 58.

algemener gebruik gesproten is, ôf naar eigen behoefte gevormd en dus niet ter navolging voorbestemd is.

De verhouding van spreken en schrijven vertoont dus een afwisseling als van eb en vloed. De verwijdering leidt tot een doodse eenvormigheid; de toenadering tot nieuw leven. Dat geldt èn voor de taal van de kunst, èn voor het algemene schrijven[1]. Albert Verwey erkende, in het aangehaalde artikel, dat letterkundigen en taalkundige pedagogen na 1880 handelden ‘uit denzelfden aandrang en volgens dezelfde beginselen. Maar waar dichters en schrijvers vanzelf de grenzen vonden die aan hun taak als hervormers moesten gesteld worden, grenzen die als liggende in den aard van gedicht en opstel, onvermijdelijk door hen moesten ontdekt worden, ligt het gevaar voor de hand dat taalkundigen en onderwijzers op die grenzen geen acht geven’[2]. Mij dunkt dat de ervaring eer tot de tegengestelde konklusie zou leiden. Voor de kunstenaar betekende het breken met de konventie: vrijheid voor individuele taaluiting. Zulk ten uiterste gedreven taalindividualisme loopt gevaar door bandeloosheid in onverstaanbaarheid te vervallen. De taalkundigen zochten en vonden in het algemeen-beschaafde spreken een nieuwe, meer genuanceerde, maar niet minder bruikbare eenheid, en een natuurlike grondslag.

De fout van de meeste letterkundigen is dat ze de taal van de kunst en de taal als orgaan van het maatschappelik samen-leven verwarren. Onlangs heeft Geerten Gossaert daar zeer terecht en nadrukkelik op gewezen[3]. De konsekwentie van Scharten's standpunt - voorzover in een zo weinig doordacht betoog van konsekwentie gesproken kan worden! - zou zijn: aansturen op een nieuwe ‘schrijftaal’, als algemeen erkende norm voor letterkunde en onderwijs, en die tegelijk tucht

1) De grens is niet overal scherp te trekken. Bovendien zijn er in het schrijven van de dagelikse praktijk terreinen waar de traditie sterk is, b.v. in de taal van koopmansbrieven, in officiële ambtenaarsvormen, enz.
2) t.a.p., blz. 59.
3) *Vereenvoudiging* van 16 Okt. 1911.

zou oefenen over het slordige spreken. Zijn beschouwing komt immers hier op neer: er bestaat tweeërlei ‘spreektaal’: 1° de omgangstaal, zielig door lelikheid, voortdurend verminkt door slaplippigheid, een burgermanstaal waar de artist op neerziet; 2° het dialekt, kerngezond, maar lelik van ‘uitspraak’, een frisse boerendeern, maar met vieze kleren en werkhanden. Behoorlik gereinigd, kan ze desnoods in een salon toegelaten worden, waar de burgerman altijd belachelik zou zijn. Nòch de eerste nòch de tweede kan een norm zijn voor het schrijven. ‘Er dient dus een andere norm gevonden te worden; en die norm kan niet anders zijn dan datgene, wat een even scherpzinnig als kunstgevoelig taalgeleerde (of bij ontstentenis van dien eene commissie der beste taalgeleerden en der beste kunstenaars) te midden der “bonte verscheidenheid” van de litteratuur onzer dagen, als de essentie van al het waarlijk levende en waarachtige in de taal onzer voortreffelijkste dichters en prozaschrijvers zou weten op te sporen’[1)].

Ik zou wel eens zo'n kommissievergadering willen bijwonen, waarin de geslachten opnieuw geregeld werden; natuurlik op de publieke tribune, want voor ons, ‘even klein-geestige als geest-drijvende en opdringerige propagandisten’, zou in de vergadering geen plaats zijn. Welke ‘beste’ taalkundigen zouden daar aan het groene laken zitten? Ik ken aan onze universiteiten maar één geleerde, die tenminste in theorie, geen bezwaar zou hebben tegen een nieuwe ‘schrijftaal’-reglementering, nl. prof. Te Winkel. Maar of hij lust zou hebben om in de praktijk een moderne Van Hoogstraten of Kluit te worden, die de beste auteurs gaat nasnuffelen hoe het geslacht ‘moet’ zijn, valt te betwijfelen. Waarschijnlik zit dus aan de taalkundige kant de heer Hasselbach, die ook als ‘deskundige’ in *De Gids* is opgetreden om de geslachten te redden. Misschien ontfermen zich Frans Bastiaanse, de woordvoerder van Onze Eeuw, en Dr. Van Moerkerken, de voorlichter van de Groene, over de onbezette taalkundige zetels. We laten de netelige vraag in 't

1) *De Gids*, Febr. 1911, blz. 254.

midden wie de ‘beste’ letterkundigen zal aanwijzen, en nemen aan dat ook daarvoor wel een lauwer-uitdelende jurie te vinden is. Maar zou de mogelikheid gering zijn, dat de meesten voor de eer bedanken, omdat juist die ‘besten’ òf overtuigd zijn dat elke willekeurige regeling in beginsel te veroordelen is, òf zich incompent verklaren? Enfin, de kommissie is er, en gaat aan 't werk. Wij gunnen Carel Scharten, de man van het initiatief, gaarne de voorzittershamer. In zijn inleidingsrede wijst hij er op, dat het doel van de samenkomst niet is ‘een stel afspraakjes, gelijk [ons geachte medelid] Adama van Scheltema aangaf’; dat ‘is als geheel kunstmatig, natuurlijk uit den booze. Alle willekeur moet hier ten eenenmale uitgesloten blijven’[1]. Wij moeten ons louter laten leiden door ons ‘ontwikkeld taalgevoel’[2]. En mochten wij twist krijgen, dan hebben we ‘een *dubbel*, mannelijkvrouwelijk geslacht’ tot onze beschikking, als schoonste uitvinding van deze eeuw. Na de voltooiing van onze Woordenlijst zullen we ons tot de Regering richten met het verzoek om een Regerings-spraakkunst, in harmonie met onze voorstellen, te doen samenstellen, en als enig gezaghebbend te doen onderwijzen. Wij zelf behouden ons natuurlik het recht voor, ter wille van onze kunst, en naar de inspraak van ons taalgevoel, van dit kompromis af te wijken.’

Scharten heeft geschreven: de hoogleraren die spellingvereenvoudiging bepleiten, ‘schijnen de consequentie hunner wetenschap in de praktijk niet te zien.’ Zou hij zelf, ook maar één ogenblik, zich in de verwerkeliking van zijn los opgeworpen plan ingedacht hebben? Meent hij werkelik dat

1) *De Gids*, t.a.p. blz. 257, noot.
2) Voor de lezers die het Gids-artikel niet kennen, een enkel staaltje hoe dat fijne geslachtsgevoel werkt: ‘Waar men “toets” den *werkwoordstam*, niet anders dan mannelijk kan hooren (“den toets doorstaan”) - daar *blijkt* de den vingerdruk afwachtende “toets” van het muziekinstrument vrouwelijk’ (blz. 255). Als Scharten school maakt, gaan we dus schrijven: ‘van *de den* bijl afwachtende boom’ en ‘van de*n* het huis verpletterende*n* boom’. Zo fijn voelden de achttiende-eeuwers nog niet! Scharten *voelt* ook dat De Vries en Te Winkel het geslacht van *keten* en *ketting* juist andersom hadden moeten ‘bepalen’.

de letterkunde er mee gebaat zou zijn, als hedendaagse letterkundigen de rol gingen spelen van de achttiende-eeuwse predikant-dichters? Heeft hij zich voorgesteld hoe de onderwijzers, tot op de kleinste dorpschool, de nieuwe spraakkunst met een mannelik, vrouwelik, en mannelik-vrouwelik woordgeslacht de kindertjes zullen inprenten? Laten we niet onbillik worden: Scharten heeft immers óók, op andere bladzijden van zijn *Gids*-artikel, gefulmineerd tegen ‘de schier ondoordringbare geheimen dier grammatica,’ tegen een spelling ‘die voor het volkskind te moeilijk’ is, en hulde bewezen aan ‘de jongere taalmannen die eerbied vroegen voor de springlevende spraak der kinderen zelve!’

Een ernstiger vraag is: Zou Scharten's bemiddelingsplan mogelik een symptoom zijn dat we een nieuwe ‘schrijftaal’-periode, een nieuwe gereglementeerde uniformiteit tegemoet gaan? Natuurlik niet binnen elke jaren, door een kommissie, maar geleidelik, door de veranderende tijdgeest. Er zijn immers ook al sporen van een moderne ‘dichterlike taal’, die op de tachtigers teruggaat! Voor een beslist antwoord zouden zienergaven nodig zijn. Maar de lessen van de taalgeschiedenis wijzen op een ontkennend antwoord. De uniformiteit, de verstarde ‘schrijftaal’ was de openbaring van een doodlopende kultuur bij een gesloten klasse, die op de volkstaal neer kon zien, omdat in het volk geen nieuwe krachten opleefden. In zo'n tijd kan een salon-taal absolute norm zijn. Een kultuur die zich verjongt door frisse volkskracht, die zich van onder op baan breekt, buigt niet licht onder zulk gezag. Een salon-kunstenaar, die zijn neus ophaalt voor de ‘slechte uitspraak’ van het dialekt, en die de algemene volkstaal alleen in staat acht tot uítingen van zielige lelikheid, heeft weinig toekomstvertrouwen en een weiníg ver reikende blik. Maar...Scharten heeft Adama van Scheltema en Réné de Clercq geprezen, omdat ze na de verfijning en de dekadentie van de tachtigers terugkeerden tot de volkstaal, en de voorlopers waren van een volks-eigen kunst!

Ook het taalonderwijs beweegt zich steeds meer in een richting, die niet bevorderlik is voor een nieuw ‘schrijftaal’-

gezag. Als Scharten in de laatste jaren ‘telkens tot z'n geruststelling vernomen heeft, hoe het “beschaafd Nederlands” weer hier of daar van overheidswege verboden was’, dan is hij verkeerd ingelicht. De Regering weert de daarbij passende *spelling* voorlopig uit de school. Het nieuwe *taal*-onderwijs, dat in het Algemeen Beschaafd de norm ziet voor spreken en schrijven, heeft steeds veld gewonnen. De leesboeken op de Lagere School, van Ligthart en Scheepstra, Van Buul e.a., de nieuwere taalmethodes, ook bij het biezondere Katholieke onderwijs, de grammatika's voor het M.O., van Dr. Holtvast en van Dr. Van Wijk, gaan van dat beginsel uit; vaktijdschriften als *De Nieuwe Taalgids, School en Leven, Onderwijs en Opvoeding* maken er met vrucht propaganda voor; het leesonderwijs dat van de letter uitgaat, en dus alle naamvals*n*'s horen laat, begint sterk te verouderen, kortom, met de belemmerende oude spelling is een taalonderwijs in nieuwe geest (door Scharten op een andere bladzijde ‘buitengewoon verdienstelijk’ genoemd!) zeer goed mogelik. Gesteld dat Scharten's kommissoriale grammatika de steun van een regering wist te verwerven, dan zou de invoering afstuiten op het wetenschappelik en opvoedkundig inzicht van de beste taal-docenten.

De letterkundige die de verhouding van volkstaal en litteraire taal werkelik van een hoog standpunt beziet, zal begrijpen dat voor een antithese tussen letterkundigen en moderne taalkundigen geen plaats is. Een taalonderwijs dat uitgaat van een keur-Nederlands met een ‘model-uitspraak’, en minachting kweekt voor de ‘uiteraard’ slordige spreektaal, leidt tot een nabootsing van auteurs, die schadelik is voor de letterkunde. Rémy de Gourmont heeft geestig de draak gestoken met een boek van Albalat: ‘*De la Formation du style par l'assimilation des auteurs,* en geen man van smaak en inzicht zal voor de afgestrafte partij-kiezen. Het mag voor de letterkundige een vleiende gedachte zijn, dat hij aan toekomstige geslachten van scholieren de wet zal stellen, maar hij zal toch liever bestudeerd dan geimiteerd worden. Een aankomend schilder zal met vrucht studie maken van de grote meesters, en met hun techniek zijn voordeel

doen. Maar een goed tekenonderwijzer geeft geen elementair tekenonderwijs in een schilderijenmuseum; hij laat liever naar de natuur tekenen dan schilderijen kopiëren. Een spraakkunstbeschouwing, gegrond op nauwkeurige taalwaarneming, die belangstelling voor taalverschijnselen kweekt, een oefening in eenvoudige en juiste gedachtenuiting, zonder opzettelik mooi-doen, bereidt een gezonde bodem voor verdere taalontwikkeling, ook voor de artistiek aangelegden. Zij zullen als dichters hun ‘werkmateriaal’ wel vinden, al werd het hun niet door de boekjes van de Lagere School ingeprent. En is voor de meeste leerlingen de vroege kennis van de auteurs-grammatika - die ze later uit de auteurs zelf zullen leren - niet te duur gekocht met een averechts begrip van schrijven en van taalregels, waarmee soms ze levenslang opgescheept blijven? Scharten's noodkreet voor ‘volk en stam’ moge nog enige tijd in konservatieve oren naklinken, en daardoor als rem dienst kunnen doen, zijn betoog zal door innerlike zwakte de bedoelde uitwerking stellig missen.

A s s e n, Nov. 1911.

(Slot volgt).

Politieke feiten en richtingen

De begrootingsdiscussie's zijn altijd verwarrend. Wat een veelheid van stemmen en onderwerpen. Afgezien nog van de zoogenaamde districtsbelangen, die in de Decemberdagen een openbaar pleidooi vergen, zijn er talrijke punten van regeeringsbeleid, die ter sprake komen. De ministers moeten zich rechtvaardigen voor velerlei wat zij gedaan en wat zij nagelaten hebben. Verwacht wordt dat zij hunne plannen bloot leggen. En een breed koor van wenschen klinkt door de stemmen der afgevaardigden uit allerlei kringen en streken. Wenschen over optreden van de regeering ter bestrijding van euvelen, ter opwekking van nuttige instellingen, ter bevordering van de meest uiteenloopende en verscheiden belangen. Daartusschen komen slechts met moeite de wezenlijke politieke feiten naar voren. Dat wil zeggen die feiten van het volksleven, die een bemoeiing der politiek noodzakelijk maken. Hiermede is natuurlijk iets geheel anders bedoeld dan tegenwoordig mode schijnt onder politiek te verstaan. Het wordt vervelend, maar blijft ergerlijk dat vooral onder intellectueelen de meening ingang vindt alsof politiek een soort parasitische uitwas is, waarvan verstandige - en mogelijk fatsoenlijke - menschen een heilige afkeer hebben. En waarom? Omdat men in de politiek niets anders ziet dan een strijd van personen, die uit eerzucht of ijdelheid, of wellicht lagere motieven, zich in de leiding van politieke partijen gedrongen hebben, en die nu geen ander belang kennen dan hun partij en daarmee zich zelve invloed te verschaffen. Een invloed naar twee zijden. De meest gepermitteerde schijnt dan die op het regeerings-

beleid, op belangrijke beslissingen en benoemingen. Maar de meest afkeurenswaardige wordt geoordeeld de invloed op 't kiezersvolk, omdat die door bedrog - demagogie genaamd - zou worden gewonnen. Deze opvatting is vervelend van oppervlakkigheid, en ergerlijk van wege het verval dat eruit blijkt. Natuurlijk is de meening naar uiterlijkheden gerechtvaardigd. Noch de vinnige al te openhartige strijd tusschen de heeren Schaper en de Savornin Lohman, noch ook het melo-dramatische 'afschuwelijk misverstand' tusschen Dr. Kuyper en minister De Waal Malefijt geven een verkwikkelijke of verheffende dunk van het politieke leven in ons parlement. Doch wie goed oplet, zal spoedig bemerken, dat die uiterlijkheden dikwijls de kern onaangeroerd laten. Er zijn in onzen tijd en in ons land tal van onderwerpen, die over een levensbelang van ons volk handelen. Hervormingen zijn op allerlei gebied dringend. De staat en de wet hebben de ontwikkeling van maatschappij en samenleving niet kunnen bijhouden. En de disharmonie die aldus ontstaan is moet opgeheven worden. Daarvoor staan slechts twee wegen open. De macht van den inzichtsvollen en bekwamen man, die nieuwe vormen en organisatie's weet te scheppen en te legaliseeren. Maar daarnaast de politiek, dat is de werking der demokratische staatsorganisatie. Deze werking moet zoo zijn, dat de gescheiden en soms strijdige belangen van allerlei kringen der samenleving er ondanks de scherpste botsingen samenwerken.

Er kan nimmer sprake van zijn, dat slechts een der beide wegen zou worden ingeslagen. De eerste beteekent despotie, de tweede anarchie. Tusschen die beide is steeds de strijd in elke groote revolutie gegaan, terwijl het positieve resultaat steeds de samenvloeiing was van beider werkingen. Onze tijd doorleeft een soort vreedzame maar permanente revolutie. En daarbij is de politiek onmisbaar. Zuivering, niet veroordeeling is de taak van alle staatsburgers. Wie dat ernstig wenscht, laat zich niet verleiden door sensationeele bespreking van de kleine conflictjes, die de oppervlakte van 't politieke leven vertroebelen. Hij zal zoeken, eerst naar de wezenlijke staatslieden onder de 'politiekers',

als naar de menschen, die zich bekwaam toonen om de tijdsproblemen scherp te stellen. Zoo te stellen namelijk dat daaruit een richting van oplossing blijkt, waarvoor een politieke kracht ter doorzetting is te winnen. Hij zal vooral zoeken naar de werkelijke politieke feiten, het tot stand komen van hervormingsgedachten in een vorm, die een beoordeeling door het volk mogelijk maakt.

De politiek is inderdaad een soort heksenketel, die gewiekste, snel oordeelende personen eischt, omdat snel handelen absoluut noodzakelijk is. Een heksenketel, die niet bediend wordt door een vast georganiseerd en geoefend personeel, maar waaromheen menige wonderbaarlijke dans wordt uitgevoerd van elkaar bevechtende liefhebbers in 't kookproces. Maar achter die omgeving, onder de soms onwelriekende en ontstemmende dampen, en onder de felle borrelingen aan 't oppervlak, dringen vele en gewichtige volksverlangens samen, en vormen zich de producten, die van 't allergrootste belang zijn. Want de vroegere heksenketel is in onzen modernen tijd te beschouwen als de vaten, waarin door het bijeenvoegen, dooreenmengen en koken van stoffen die elkaar niet verdragen, de nieuwste chemische verbindingen tot stand komen, die de samenleving behoeft. De chemische reactie's onzer democratische samenleving, dat zijn de politieke feiten, die in 't parlementaire leven tot stand komen. Wie daarin geen belang stelt, wie die niet tracht te begrijpen, wie niet mee zijn invloed aanwendt om de goede leiding en de beste resultaten te verkrijgen, verzuimt zijn plicht als staatsburger. En geschiedt dit door talrijke intellectueelen, dan werken zij 't verval en de toch reeds groote verwarring in de hand. Politiek is noodzakelijk, en thans meer dan ooit noodzakelijk. En een juiste, en naar 't wezen der dingen doorgaande beoordeeling is meer dan vroeger gewenscht. Want al het afgeven op de politiek is ook een politiek, en een erge slechte, die buitengewoon sterk meewerkt om staat en wet nog meer te doen achterblijven bij den vooruitgang in 't maatschappelijk leven, waardoor de scherpste conflicten onvermijdelijk zijn.

* * *

De onderwijskwestie.

Ons politiek leven is meer dan een kwarteeuw geheel beheerscht door de onderwijskwestie. Het is buiten twijfel dat dit voor ons volk een zeer belangrijke is. De vorming der aanstaande leden der maatschappij, die tevens goed staatsburger zullen zijn, is bij uitstek moeilijk omdat juist de maatschappelijke eischen zich zoo sterk wijzigen. In Duitschland heeft voor kort de groote natuur-wetenschappelijke geleerde Wilhelm Ostwald het nog zoo scherp uitgesproken dat het geheele systeem van onze tegenwoordige opvoeding berust op een geweldige verkwisting van energie. Nergens schijnt de traditie zich hardnekkiger te handhaven dan in de school. Dat de samenleving meer invloed vraagt, en de stramme organisatie die van staat en wet uitgaat, wil doordringen met haar eischen, is daarom geheel verklaarbaar.

Maar in ons land is die ontwikkeling vertroebeld door den invloed, die de kerk opeischte. Daartegenover scheen alleen de staat zich te kunnen verweren. En van daar de strijd tusschen staat en kerk om de school. Zoolang die voortduurde was het onmoge!ijk in de school zelf de traditie op den achtergrond te dringen om voor een nieuw leven van jonge en vèrziende gedachten plaats te maken. En het scheen dat kerk en staat langzamerhand tot elkaar zouden komen, dat de pacificatie in den ouden schoolstrijd nabij was. Dan kon een nieuwe schoolstrijd aanvangen. Kerk en staat zouden dan waarschijnlijk tezamen aan de zijde van het behoud staan. D.w.z. zij zouden samen de weerstand vormen, die een opvoedkundige beweging zou hebben terug te dringen. Tot nu toe kon die beweging zich niet vormen al waren verscheidene elementen aanwezig. Noemen we slechts de spellingvereenvoudiging, het veranderde taalonderwijs, de opgewekte genegenheid voor natuuraanschouwing, de reorganisatie van hoogere burgerscholen en gymnasia, de university-extension, de strijd tegen de ontgroeningsuit-spattingen in een verstijfde en gekunstelde studentensfeer, die zich de aristokratische allures van een afzonderlijk maatschappijtje veroorlooft, enz. Vooral echter de kwestie van handenarbeid en vakonderwijs, die maar al te vaak van een

te schoolsche kant worden bezien. Dat zich hieruit geen krachtige richtingbewuste beweging vormde, kan blijken uit het rapport der Ineenschakelingscommissie, waar verouderde schematiseering de overhand had. De oorzaak is echter stellig te zoeken in de deelname van vele goede krachten aan den ouden schoolstrijd onder de leus van de neutraliteit. Hoe misleidend dit was, kan blijken uit de houding der onderwijzers. Zij streden toch voor de overheidsschool, maar wilden daartegenover geen ambtenaar zijn. Het onderwijs moest vrij zijn, en de persoonlijkheid van den docent liet niet toe dat hij gedwongen werd in den vorm van de leerstof. Blijkt hieruit niet duidelijk, dat het onderwijs een bijzondere plaats had intenemen, te midden van - en in nauw contact met - de maatschappij? Een soort eigen organisatie, waaruit verklaarbaar is de drang naar een republikeinsch bewind over de school. De overheid had slechts voor de finantiën te zorgen. Dit is een geheel ander iets dan de school, zooals vroegere liberalen die wenschten.

Wordt dit overwogen, dan is het duidelijk waarom de liberale partijen de overheidsschool en de strijdbare onderwijzers in den steek lieten. Want die onderwijzers gingen in tegen de overheerschende invloed van het staatsgezag, meer nog zelfs dan tegen de kerk.

Moet dan het dualisme in de onderwijs-politiek van Dr. Kuyper, de verkwistende versnippering van 't geheele schoolwezen geduld of zelfs toegejuicht worden? Moet de vervanging van de staat door de kerk in 't gezag over de school een verbetering heeten? Dat wordt volstrekt niet erkend door het inzicht dat een nieuwe schoolstrijd een andere richting moet inslaan en zich een andere taak stellen.

Aanvaardend het beginsel dat de overheid de kosten voor 't onderwijs heeft te betalen, moet gestreden worden tegen alle verkwisting van energie. Verkwisting in organisatie, verkwisting van de krachten der onderwijzers, verkwisting en bederving bovenal van het groeiend intellect der kinderen.

De discussie in de Tweede Kamer maakte de onderwijskwestie helaas niet tot een politiek feit.

Voor 't reorganiseeren van de nationale opvoeding bleek

de ijver slechts zeer mat. Zóó mat dat Dr. Kuyper, Dr. de Visser en de heer Wijnbergen de kans schoon zagen de oude in elkaar gezakte schoolstrijd weer op te blazen. En minister Heemskerk, die een zeer matige belangstelling toonde voor alle plannen om de organisatie van het onderwijs te verbeteren, en over alle ijver in die richting een ijskoud stortbad wierp, hij maakte zich wezenlijk weer warm voor den noodstand der christelijke schoolkassen. Dat is een gevaar. Niet voor de politiek der rechterzijde. die inderdaad in den schoolstrijd haar 'raison-d'être' had, en dus niet ten onrechte na mislukking op sociaal terrein, tot haar oude liefde terugkeert. Het is een gevaar voor andere politieke partijen, wanneer zij n.l. den ouden strijd tegen de kerk aanvaarden. Want voor den nieuwen schoolstrijd is de tijd nog niet rijp. Zijn richting en vormen zijn nog te vaag en te verspreid om er een politiek feit van te kunnen maken.

* * *

De vakbeweging en de regeering.

Allerlei wenschen werden in de kamer afgewezen omdat deze regeering een sociaal program te verwerkelijken had. Dat had de prioriteit en nam al de krachten in beslag. Wanneer men echter meenen zou dat die sociale politiek voortkwam uit een diep besef van het arbeidersvraagstuk bij dit ministerie, dan zou men het conservatief kommiesbrood voor zoete sociale koek opeten. Dit blijkt het duidelijkst uit de houding tegenover de vakbeweging, want bij voorkeur wordt vijandschap gezocht.

In twee breede besprekingen over de Amsterdamsche havenstaking van deze zomer en over de organisatie van het spoorwegpersoneel was het duidelijk dat deze regeering tegenover de arbeiders de rol ven verlicht despoot wenscht vol te houden. De sociale wetgeving is een gift, is filantropie, en volstrekt geen onbekrompene. Daartegenover past dankbaarheid, en een zeer bescheiden toon en gedrag. Zoo niet, dan staat de straffende hand gereed. En niet alleen in den

vorm van politie en leger. Er is een rechterlijke macht, die zich nog bewust is van haar maatschappelijke taak.

In een zeer lange avondrede heeft het kamerlid Duys een reeks feiten opgesomd, die weliswaar sterk gekruid waren met stekelige en prikkelende specerijen, waaraan de mond van den spreker zich heeft gewend, en die voor de meerderheid zijner hoorders al te heet op de tong zijn, maar toch ligt daarachter inderdaad een politiek feit. De nederlandsche justitie heeft al te vaak getoond dat zij het nieuwe maatschappelijke recht dat in de arbeiderswereld leeft, en dat reeds in sociale wetten tot uiting komt, geen genegenheid toedraagt. Tenminste in heel wat andere mate dan het oude recht dat de uiterste persoonlijke vrijheid tot absolute grondslag heeft. En in steeds breedere kringen der bevolking ziet men in de geblinddoekte Justitia een koppige stiefmoeder, toegeeflijk voor haar eigen lievelingen, maar barsch en wreed voor ongewenschte telgen, die onder haar hoede zijn gesteld.

Hoe geheel anders staat daartegenover minister Regout, oud-lid van de staande, en strafeischende, magistratuur, dan zijn voorganger Nelissen, die als lid der zittende magistratuur, en als meer verwant aan andere kringen dan die der hoogere klassen, waaruit de rechterlijke macht haar leden recruteert, het gevoel in 't volk begreep. Deze minister van justitie toont zich steeds solidair. Niet met het volk, maar met die regentengeest der rechterlijke macht, die geen kritiek duldt en haar eigen gang wenscht te gaan, ongedeerd door wat er in 't volk omgaat, onverschillig voor het nieuwe leven en de nieuwe begrippen, die in de arbeidersbeweging zich vertoonen.

En zijn houding vindt geen verzet, maar een stille bewondering, evenals die van zijn broeder-minister. Een krachtig optreden tegen de aanmatiging der arbeiders, dat is de eerste stap om het conversatisme te zuiveren van de opgedrongen liefde voor een sociale taak.

* * *

De sociale politiek.

In dezelfde zuiverende richting werkt ‘De Nederlander’ die met kracht opkwam tegen Dr. Kuyper's bewering dat

er een noodstand was op 't gebied der sociale wetgeving. Dat zijn maar praatjes, was 't betoog van 't Christelijke-Historische partij-orgaan. Praatjes van politieke leiders, die zich vergaloppeerd hebben met verkiezingsbeloften. En het is buiten twijfel dat het sociale program deze regeering zeer dwars zit. Aangepord door de demokratische elementen der rechterzijde om haast te maken, wordt zij teruggehouden door de conservatieve. En ondertusschen wordt door de linkerzijde een felle kritiek uitgeoefend op de wetsontwerpen van minister Talma. Een vormkritiek door liberalen en vrijzinnig-demokraten. Een inhouds-kritiek door de socialisten.

In die moeilijke positie, vooral moeilijk omdat de tariefwet die 't geld voor de verzekeringswetten brengen moet vrij zeker in 't volk een meerderheid tegen zich zou vinden, en dus geen kans meer heeft; in die moeilijke positie zouden de katholieke arbeiders minister Talma een zedelijke steun bieden.

Zij belegden een Utrechtsche Talma-dag, waarin zij alleen en uitsluitend hulde kwamen brengen voor wat de minister van arbeid wenschte tot stand te brengen. Die toeleg mislukte echter volkomen. De conservatieven, die zij behoorden te porren en te bedreigen, durfde men niet aan te duiden.

En in plaats daarvan werd de hulde uitgelegd als een protest tegen socialistische kritiek. Maar daarmede kwamen zij juist in het schuitje van hun ergste tegenstanders, die niets liever zagen dan een ‘hetze’ tegen de socialisten. Dat was niet een Talma- maar een Regout-hulde.

De sociaal-demokraten daarentegen hadden een gemakkelijk spel. Het weerleggen van de bewering dat zij de sociale wetgeving tegenhielden was onnoozel eenvoudig. De bewijzen van het tegendeel lagen voor het grijpen.

Daardoor is in een veel helderder en zuiverder licht komen te staan het grootste politieke feit uit deze begrootingsperiode, een feit dat zeker niet verduisterd kan worden, zelfs al zouden de aanstaande dagen een minister van marine zien vallen.

Dat feit is de motie door Troelstra ingediend, die door de ‘politiekers’ een meesterlijke zet is genoemd.

Een zet echter, die niet op zichzelf staat, maar die samen-

gaat met meerdere zetten, en die voortkomt uit een vast en wel overlegd systeem van politiek beleid.

De sociaal-demokraten hebben steeds gestreefd naar een zuiveren van de politieke atmosfeer, opdat goed zal uitkomen wat de voor- en wat de tegenstanders zijn, niet van wat al te vaag ‘sociaal’ te noemen is, maar van de wezenlijke arbeidersbelangen.

Reeds bij een oppervlakkig bekijken van de politiek was Troelstra's motie zeer zeker bijzonder knap. Van allerlei kanten werd in de Kamer gevraagd de ouderdomspensioneering te laten voorafgaan aan de ziekteverzekering, opdat toch in elk geval in den nood der ouden van dagen voorzien zou zijn.

Dr. Kuyper kwam zelfs dreigen.

Daartegenover was de rechterzij geenszins van plan minister Talma te laten vallen. En toch zou dit moeten, want minister Talma was aan zijn verleden, en aan zijn plannen, verplicht om te weigeren de volgorde in de verzekeringswetten te wijzigen.

Troelstra's motie brengt nu voor al die moeilijkheden een heldere en eenvoudige oplossing. Door aan een enkel artikel van Talma's wetsontwerp toepassing te geven, zijn alle zeventig-jarigen onmiddellijk geholpen met een pensioen van f 2. - 's weeks. En minister Talma behoeft niet getroffen te worden. Zijn overige plannen blijven ongedeerd. Wordt de kans van verwezenlijking daarvan er niet grooter op, dan is het uitsluitend omdat een zuiverder, meer zakelijke beoordeeling mogelijk wordt, die ieder zal moeten toejuichen, waar het een zoo groot volksbelang geldt.

Verzet tegen 't voorstel Troelstra is dan ook voor de regeeringspartijen uiterst gevaarlijk, daar er hun uitgesproken wenschen, een spoedig ouderdomspensioen en behoud van minister Talma, tegelijk mee bereikt worden. Ook de linksche partijen kunnen bezwaarlijk oppositie ertegen voeren, waar het voorstel in zeer breede kringen der bevolking een buitengewoon warme sympathie zal vinden.

Is dus van een gewoon partijpolitiek standpunt gezien, en zelfs beoordeeld naar een meer algemeene staatsmanswijsheid, de motie Troelstra meesterlijk, ook naar een hoogere

maatstaf beoordeeld is het voorstel van groot gewicht en een zeer belangrijk politiek feit.

Want het langwijlige proces der politieke zuivering wordt er mede bespoedigd. De verzorging van den ouden arbeider op andere wijze dan door filantropie is een bij uitstek sociaal onderwerp. Daarin steekt de erkenning van den arbeider, niet alleen als burger, maar ook als een onvoldoend betaald maatschappelijk voortbrenger. Na een leven van karig beloonde zware arbeid, wacht de armoe onverdiend. Het recht op pensioen is een erkenning daarvan. Hoe dwaas, hoe utopisch werd nog voor enkele jaren die eisch van staatspensioen genoemd. En nu wordt die eisch opeens zeer scherp herhaald, begeleid door die twee andere eischen van arbeiders-kiesrecht en vrijheid der vakbeweging. Dat is de sociale politiek, waarvan het pensioen nu de spits vormt, de sociale politiek, die reeds jaren lang als een wigge gedreven is geworden in de verouderde partijverhoudingen tusschen aaneenklevende conservatieven en demokraten.

Troelstra's motie is daarom niets nieuws, geen bijzondere vondst, maar slechts de consekwentie, die met bekwaamheid en volharding is uitgewerkt. Doch ook dat is meesterlijk. Want terwijl liberalen noch vrijzinnig-demokraten in staat waren de onderwijskwestie te leiden, terwijl de Regouthouding naar een niet al te schrokkerig conservatisme werd toegejuicht, terwijl de katholieke demokraten in onmachtig wanbegrip hun actie in 't omgekeerde hunner bedoeling deden omslaan, zien opeens de gecoaliseerde partijen een spits in hun verbond gedreven, zoo diep, dat zij haar òf als een zuiverend mes van den heelmeester moeten beschouwen, òf door het uit de wonde te trekken, zich moeten blootstellen aan een verbloeding, die hen ernstig zal verzwakken.

Voorloopig werd uitstel van executie verkregen, doch overal uit het volk zullen de stemmen oprijzen, die om een snelle beslissing gaan vragen. Dan nadert weer een stap dichter de tijd voor een zuiverder en reëler, een ernstiger politiek.

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Hedendaagsche Dichters

III
Jan Prins: *Tochten*

Het wezen van Jan Prins is een zich gelijk blijvende trouwe rustigheid. Er is daarom onder zijn gedichten geen dat hem beter kenmerkt dan dit ‘Zwarte Hoofden’.

> Ik houd zoo van die lage palissaden,
> die van de kust de groote zee ingaan,
> alsof veel menschen van den oever traden
> en tot hun schouders in het water staan.
>
> De zee, het strand, de lucht, alles is wijd
> en breedgebouwd en krachtiglijk grootmoedig,
> maar zij alleen leven in nederigheid
> en pralen niet, maar waken, trouw en goedig.
>
> Dronken van stervensroode zonnepracht,
> ijdel met luister dien zij roofden,
> eischen de golven luid hun oppermacht.
>
> Maar ervoor staan hùn zwarte hoofden,
> en houden wacht.

De aanhef van deze verzen: ‘Ik houd zoo van...’klinkt eigenlijk door al Prins' denken en dichten heen. Hij houdt van zijn hollandsche land met dijken, molens en wolken;

hij houdt van zijn schip - want dat hij zeeman is blijkt overduidelijk, - van de haven waarin het ligt, de zee waarop het vaart, bij kalm zoowel als onstuimig weer; hij houdt ook van de indische wereld waar hij het vreemde leven met niet minder zorg en liefde opneemt als thuis het vertrouwde.

Om te beseffen hoe de gelijkmoedige mensch, die Jan Prins is, hartstochtelijk met de verschijnselen waarvan hij houdt kan meeleven, moet men ‘De Bui’ lezen. Daarin is het schip een soort levende vesting, bemand en weerbaar, en de bui een vijand die met alle middelen die hem ten dienste staan oorlog voert. Een snel afloopende, maar felle strijd is het, die zijn natuurlijke fazen heeft, en elke daarvan boeiend en noodzakelijk. Daar is eerst het duister schip, alleen in den nacht. Al de sterren zijn nog zichtbaar, maar het wolkenvolk is al dreigende op de been gekomen. In doffen haat en wrok heeft het zich tot een onverhoedschen aanval gereed gemaakt. Hoe zal het gaan met het schip dat daar weerloos ligt, met vermoeid slapend wachtvolk, en één alleen die in den nacht uitziet? Bij horden komen zij - de wolken - den hemel ingeklommen, ‘een wit gelid van stalen bajonnetten, een dof rumoer van roffelende trommen’. Maar daar verdeelt zich al de inhaast gewekte manschap, en, elk op zijn plek, staat ze bij de vallen en de schooten. Op het donker dek is het dan weer stil, en ieder, tot den strijd besloten, wacht het bevelswoord.

De bui, verbitterd in 't bekruipen,
ziet, hoe zijn vijand al te wachten staat,
en hagelt hem zijn boosheid in 't gelaat,
zoodat de droppels van de wangen druipen,
terwijl de wind, die listig aan komt sluipen,
opeens in 't want zijn harde handen slaat.

't Getrouwe schip, in 't water neergedreven,
voelt in zich diep de sterke stammen beven
van elken volbevrachten mast,
maar dan, van 't overtollig tuig ontlast,
den ouden geest in 't moedig lijf herleven, -
en richt zich op, zoo 't goeden schepen past.

Het gieren van de wind, die zich meester maakt van de strakke stagen en de schenkels doet rinkelen, waarbij de stengen steunen en de kettings in 't kermend hout knagen, maar zonder dat ze breken, wordt dan beschreven, en eindelijk de aftocht waarbij onder lij de laatste benden in ordelooze vlucht ‘de donkere verte van de kim bereiken’.

> Nu is weer de oude koers opnieuw bevolen
> en haalt men gaandeweg de schooten aan,
> terwijl een enkel zeil nog even klappert.
> Dan zie 'k allengs 't hoog wolkfloers opengaan
> en rond de steng de sterren samenscholen,
> waarlangs alweer de lange wimpel wappert.

In dit gedicht is het de heele gezonde mensch die door de krachten van meegevoel en verbeelding de natuur en de voorwerpen van zijn omgeving als bezield voorstelt, - aanstonds, als die mensch de vreemde wereld van het Oosten waarneemt, zal het blijken met welk een gezonde en fijne kracht ook zijn zintuigen werkzaam zijn. Hij beschrijft een balineesch dorpsplein:

> de vlakte, waar de menschenwereld woelt
> en langs de wegen het gedrang krioelt
> der menigte. Waardoor in kavalkaden
> de pikolpaarden hevig stappend gaan
> en 't leven uit de belletuigen slaan,
> hoog met den last van schuddend graan beladen.
> Waar op de paden van den pasar, dicht
> met opgestapeld vochtig ooft bezoomd,
> het vroege volk zijn bezigheid verricht.
> Waar glanzig mandewerk verhandeld wordt
> en van de rijst, op matten uitgestort,
> de blankheid roomig in den schemer droomt.
> De venter laat voorzichtig in die zijden
> en gladde zuiverheid zijn vingers glijden,
> en onderwijl ziet hij de vrouwen aan,
> die slankgewikkeld in haar sarongs gaan,
> de schouders bloot en trots teruggedrongen
> en hoog 't weelderig hoofdhaar opgewrongen.
> De vlakte, waar op de erven, dicht omwald,

de stamper in den harden vijzel valt
en wordt gedompeld in dofknarsend koren.
Men kan nog ver dien vollen hartklop hooren
en volgen in zijn regelmaat. - Waar al
de wegen, vluchtend uit den schaduwval,
zich voor de woning van den vorst verbreeden,
en neergezeten om de steenen treden
't gedoken volk den rijksbestierder wacht.
De ruggen zijn gebogen en de pracht
der krissen en langslepende gewaden
schijnt helder in de zon. Omzichtig waden
de hovelingen door de hooge poort
den schemer in. De stilte zet zich voort
tot voor den drempel van de lustverblijven,
waar de gewijde tempelvisschen drijven
diep in den koelen vijver, en het licht
aan ieder ding zijn wonderen verricht.
Waar langs de stijlen de gesneden weelde
van blad en bloemen bloeit, en godenbeelden
uitspringen in de zon. Daar staat de steen
in torens rood in brand, en daaromheen
strekt hof aan hof zich uit, tot waar de luister
van witte spitsen schittert in het duister,
het blauw omneveld, teeder boschbegin.

Alles hierin is van gave waarneming. In het bizonder wijs ik nog eens op de paar regels die het gebaar beschrijven van den rijstkoopman:

De venter laat voorzichtig in die zijden
en gladde zuiverheid zijn vingers glijden.

Let ook op het in den vijzel vallen van den stamper, die ‘wordt gedompeld in dofknarsend koren’, en op het ‘voorzichtig waden’ van de hovelingen.

Meeleven van ziel en zinnen dus; maar na die overgave blijft nog iets over waardoor de mensch eerst dichter wordt. Het gevoel van iets in hem blijvends, waarbij vergeleken de buitenwereld als vergankelijkheid bewust wordt, het besef van een droom waaruit het werken zoet en terwille waarvan het sterven zelfs begeerlijk zijn kan. Men moet de gedichten

van Jan Prins niet lezen zonder ook dit bezit voortdurend optemerken: het geeft aan al het afgebeelde eerst zijn verborgen waarde en zijn verdiepende achtergrond. Dat is hij zich zelf bewust geweest en heeft daarom de rij van zijn gedichten doen openen door de verzen van ‘Levensweelde’.

> Loopen door de bezonde velden,
> drinken in de gloeiende lucht,
> droomen, - en het geluks-ontstelde
> zingende hoofd in vreugd gevlucht, -
>
> en het gemoed voor alles open,
> alles in den stralenden kring, -
> o, door het bloeiende leven te loopen,
> dankbaar om ieder ding....
>
> En dan door die paleizen
> van kleuren wijd en zijd
> rustig 't gebaar zien rijzen
> der zwijgende eeuwigheid.

Die regels zijn het kort begrip van wat ik uiteenzettend gezegd heb; meer dan een begrip: het beeld-zelf van den dichter.

Uit het geluk van die innerlijke zekerheid, dat rustig zien rijzen van het gebaar der zwijgende eeuwigheid, vloeit ook zijn weemoed en de heele menschelijkheid waarmee hij, blijkens zoo menig gedicht, het aardsche gebeuren aanziet. Terwijl hij door zijn levenskrachtigen aard en zijn zorgvuldige uitdrukking aan de oude Hollanders herinnert, is hij door die gevoelsverteedering een mensch van later tijd. Zoowel het kleine gedicht ‘De Zwerver’, het beeld van een aardappels-zoekenden landlooper, dat vóór in zijn bundel staat, als ‘Het Geurige Veld’, het verhaal van Amangkoe Rat, den Keizer, die zijn geiten over de pleinen van den kraton ronddreef, in een latere afdeeling voorkomend, getuigt ervan.

Niet alleen de door mij opgenoemde, maar alle gedichten in het boekje zijn goed werk. Buitengewoon goed zijn de verzen ‘Zooals gij in de schaduw zat’, één bevallige volzin, gericht tot het inlandsche meisje dat, in de schaduw gezeten,

een andere de haren vlocht. Laksche regels komen zelden voor, hoewel een zekere tot het proza naderende losheid en de liefde voor een zwierigen volzin het gevaar van ondiepte en al te makkelijke golving erkennen doen.

Nu ik op dit gevaar wijs, zooals het zich vertoont in de lange periode, wil ik het ook aanwijzen waar het zich elders, en anders, voordoet. Er is misschien geen gedicht van Prins zoo geschikt om populair te worden als ‘De Bruid’, waarin het huwelijk van Holland met de lentezon verteld wordt. Dit ligt voor een deel aan het aardige van de voorstelling.

> Een ooievaar trad op den deel,
> gewichtig, met zijn stok.
> De merel was in zwart fluweel,
> de zwaluw kwam in rok.

Maar het ligt ook aan nog iets anders. Wie er op let zal merken dat dit versje een traditioneel element heeft, namelijk de vertel-toon van de ouderwetsche romance. De deun van

> Daar leefde in Zeeland eens een man
> die had een aardig kind -

herleeft erin. Wat wil dit zeggen? Dat de dichter, op weg naar zijn eigen lentegevoel, door een vaderlandsche reminiscentie is opgehouden. Hij heeft er iets heel aardigs van gemaakt, maar diep is het niet.

En het hoort óók niet tot wat wij het eigenaardig-dichterlijke van onzen tijd noemen. De tegenwoordige dichters toch hebben getracht zich zooveel mogelijk los te maken van de metrische schema's en inplaats daarvan de eigen oorspronkelijke ritmen te uiten. Dit werd niet gedaan door de schema's te loochenen, maar door ze te overwinnen. Zij bleven in het ritme opgenomen, maar niet anders dan het geraamte in het vleesch, zoodat zij nooit hun hoekige aanwezigheid toonden, maar alleen een verborgen vastheid in het vloeiende en bloeiende woordvleesch waren. In het vroegere retorische vers was het juist andersom: de stem sloot zich daar doorzichtig aan bij de gewichten van de accenten en de gewrichten van de cesuren. De maat werd beschouwd als iets onver-

brekelijks: een dichtwet uit de poëzie van vorige dichters afgeleid. Men had maten voor droevige en voor blijde verzen, maten die voor lyriek en andere die voor epos of drama dienden. Een goed gebruik van een groot aantal maten werd in jonge dichters wijsheid en roem gerekend. In de kleine liederen en vertelsels van Gezelle beduidt dit metrische nog heel veel: hij overwon het langzaam en moeilijk en is er nooit geheel van losgeraakt. Jan Prins die in zijn jonge jaren sterk onder Gezelle's invloed was, heeft eveneens in den beginne moeite om tot zijn eigen ritmen door te dringen. Hij uit dan niet onmiddelijk wat hij voelt, maar maakt den indruk van zich in een voorafbepaalde maat te zetten. Daartoe hoort een zekere opgewektheid, maar die kunstmatig is. Hupsheid zou men haar kunnen noemen, - want dat is het woord èn voor die romance-achtige vertellings-aanhef waarvan we spraken èn voor alles wat als aardig vers welkom is bij de menigte. Maar hupsheid is een gezellige eigenschap, geen dichterlijke en geen menschelijke.

Niet hups, maar dichterlijk en menschelijk beide, is die breede slag waaraan Jan Prins zich in zijn beste gedichten overgeeft, breed, hetzij dan dat hij ze schrijft in de korte regels van ‘Een Zwerver’ of in de lange van ‘De Smidse’.

‘De Smidse’ is het laatste gedicht van den bundel. Het volgt daarin op de verzen waarmeê Jan Prins zich een beminnelijk aandenken bewaard heeft als vriend van Alex. Gutteling. Wel verre van hun gebondenheid aan het maatschema doen de rijmende alexandrijnen van dit werk alleen hun eenheid voelen met het beeld van de jonge vrouw, die in de smidse, ter hulp van de meester, de blaasbalg trekt. In deze gestalte, eenheid van bevalligheid en kracht, van zwier en innigheid, zien we de levende wel en born waaruit voortaan de poëzie van Jan Prins vloeien zal.

IV
Geerten Gossaert: *Experimenten*

Geerten Gossaert heeft niet door een openlijke uitgaaf van

gerangschikte gedichten gedongen naar een bespreking van hun waarde en beteekenis. Er bestaat van hem alleen een niet in den handel gebrachte bundel. Maar ik weet dat het hem welkom zal zijn zich genoemd te zien in de rij van dichters tot wie hij zich rekent en ik geloof dat het nu tijd is dat hij er wordt genoemd.

Waarheen, mijn jongere broeder, gaat gij? zou ik willen vragen, als ik zijn gedichten lees. 'Experimenten' noemt ge de verzameling van uw verzen. Dat wil wel zeggen dat ge u zeer bewust acht, dat ge met de bestanddeelen van uw ziel aan de eene en met die van de taal aan de andere zijde proeven neemt in hoever ze zich willen saamvoegen, dat ge dus in geen geval op wilt treden noch als door uw ziel noch als door de demon van de taal gedreven, maar als een inspiratie-looze, een tot eigen probeeren genoopte mensch. Want ik zie in uw titel geen trots. Integendeel, ik hoor er een klacht in. Ge aanvaardt uw bewustheid en de houding die zij u tegenover onbewuste levensmachten gegeven heeft, niet als een geluk: ge zoudt willen onderduiken in de zee van het onbewuste, en, bovengekomen, druipend van zijn flonkering, een oogenblik een blinde en verdwaasde zijn. Het mag zoo niet wezen, denkt ge, ik ben bewust en blijf het; de proeven van mijn dichtkunst zullen Experimenten heeten.

De waarheid is dat Geerten Gossaert geboren werd met een ideaal van lichte, onbelemmerde geestesbeweging. Een stoutmoedig stijgen, een verrukkelijk zweven, een luchtig schrijden desnoods schenen hem begeerlijk, maar niet het duldende en dragende, het doelvaste gaan door de wereldsche werkelijkheid. Natuurlijk scheen hem dat onbelemmerd-zijn, de beweging die de geest hem voorbeeldde; van die werkelijkheid hield hij zich liever afgewend.

Toch kon hij niet buiten haar. Hij had haar noodig, *zelfs* om aan de bewegingen van zijn geest de stof te geven waarin ze zich verwerklijkten, de beelden waarin ze gedicht werden. Daar ziet ge dus hem, die meende te 'experimenteeren'. Een ingeboren drang van geestesbeweging, een ziel dus in hoogste zelfverwezenlijking, èn de noodzaak van het

leven: dat zonder lichaam van werkelijkheid geen geest van zichzelf getuigt.

Fijn en hoog is de stem van Geerten Gossaert, want zij drukt een verlangen naar lichaamlooze vrijheid uit, maar zijn *taal* heeft al de kenmerken waarmee iemand onder een *ongewenschte* noodzaak zich een *voorkomen* van vrijheid geeft.

Verlangen van hooge geestes-stijging, met afwijzing van de wereld en daardoor vaak-moeielijk heenwenden naar de werkelijkheid, is in de jaren van het Réveil en iets later (langer dan de eerste helft van de negentiende eeuw, bedoel ik) het wezen geweest van sommige zeer fijne en edele Nederlanders. Door Gossaert wordt dit wezen onvermengd en levend tot nederlandsche poëzie gemaakt. Het brengt zijn moeielijkheid mee, en toont die in de opzettelijkheid van maat en stafrijm en gezochte woorden - schijn van geestesvrijheid, maar inderdaad teeken van tezeer te zijn afgewend van de werkelijkheid, tezeer - laten we zeggen - te zijn vergeestelijkt -; doch het toont tevens dat het aan ernst en zuiverheid, aan waarlijken adel dus, niets heeft ingeboet, en het blijkt scheppingskracht genoeg te bezitten om zich te belichamen in de schoonheid van het gedicht.

Wat is de zonde-val niet een door alle eeuwen voortgezette klacht geweest. Het Paradijs is gesloten: wanneer wordt het ons weer geopend? Het vaderland ging ons verloren: wanneer vinden we een nieuw vaderland?

> Der im Schnee verlorne goldne Schlüssel
> Blinkt er uns im Frühjahr aus dem Gras? -

Die regels zegt een dichter die vreemd zou opzien als men hem bekommering over den zondeval zou toeschrijven.

In het gedicht ‘De Boulevardier’ teekent Gossaert den stedeling die ‘droomend naar het geluk van't nooit verloren eden’ op een lentemorgen de stad verlaat en 's avonds in het kerkportaal van een dorpje ‘de zwaluw die Gods huis ten veilig nest verkoor’ rakelings langs zijn wangen voelt gaan.

> Hij merkt het en herkent, - o, raaklings langs zijn wangen! -
> De snelle vleugelslag van het gedroomd geluk....

En voelt in 't hart den klauw van 't ongetemd verlangen,
   En kreunt, en balt zijne vuiste', en bijt zijn lippen stuk!

Ditzelfde verlangen naar den ‘droom van ons leven’ heeft hij in ‘Het Brandende Wrak’ geuit.

In de schaduw der zwellende zeilen verborgen
   Voor de maan die de mast op de wateren mat,
In den slaap van het licht, tusschen avond en morgen,
   Stond ik, slaaploos, ter reeling van 't reilend fregat.

Toen verblindde mijn blik, naar den einder ontloken,
   Tusschen wolken en water een vuren kolon,
Als van magischen morgen aan 't zuiden ontbroken,
   De bloedige bloesem midnachtlijker zon:

Een wrak, verlaten, ten halve bedolven
   In het maanlichtbeglansd emeralden azuur,
Dat in laatste agonie, boven 't graf van de golven,
   Naar den hemel vervlucht in een passie van vuur!

Zóó ons hart: Naar den droom van ons leven begeerend,
   Boven diepten des doods nog in purperen pracht
Van laayend verlangen zich langzaam verteerend
   In de eenzame uren der eindlooze nacht.

Het verlangen naar het vaderland is het in ‘De Zuiderling’.

Wéér is de lange kwaal van 't loome jaar doorleden;
   Wéér ruischt, in het ravijn, de dooi-ontboeide bron;
En uit het weemoedshuis der wintersche eenzaamheden
   Begroet mijn hunkrend hart de oranje voorjaarszon.

Hoe loodzwaar woog de last van 't lage wolkenhangen!
   Hoe leed mijn lichtziek harte, o lente, om uw gemis,
Die mij een voorglans zijt van 't land van mijn verlangen,
   Waar 't altoos zoelte en zon, waar 't altoos zómer is!

En nu? Waar is uw vréugde om 't glorieuze dagen
   Dier goudner ochtendgloor, met zooveel smart verwacht?
Och, 'k ducht of niet dit heil mij zwáárder vall' te dragen
   Dan ál de ontberingen der koude winternacht!

Want sinds van morgen vroeg, met zwoele bloesemroken,
Der lente lauwe lust mij 't argloos hart beving,
Wéét ik, in 't vaderland, de aloë ontloken....
En mij bezwijmt de geur van eene erinnering!

Het Vader*huis* is het woord in 'Tamquam Filius', dat het geluk van den teruggekeerden zoon uitdrukt. Dit gedicht kan verstaan worden als werkelijkheid, hoeft niet noodzakelijk te worden gezien als beeld voor een geestelijk terugvinden. Maar toch zijn in deze poëzie de menschelijke bewegingen altijd van geestelijke afhankelijk en symbool er van. In de regels van 'Quem me esse dicitis?':

Ik kan alleen bezinnen
Dat ik met ziel en zin
Het leven durf beminnen
Omdat ik ú bemin!

is dit nadrukkelijk uitgesproken. En zoo ook in het langere 'Media Nocte'. 'Buiten mij is niet dan onrust, euvelmoed en bitterheid!' zegt daar tot den dichter de Liefde die hem terugleidt tot het doen van haar daden. Als een verovering van schoone werkelijkheid is dan 'Discedit Nebula', een belangrijke en fraai-doorwerkte arbeid, - waarin het schouwen van een natuurlijke en bekoorlijke wereld het verlangen van den zwerver vervult.

Maar niet altijd kan die zoekende ziel zich in zulk een vrede met de wereld vereenigen. Er is de afschuw die in het fijn-geritmeerde 'Libera Nos, Domine!' wordt te kennen gegeven; een angst voor de heerlijkheid van het leven die in 'De Badende Herderin' de naakte overvalt die zichzelf een oogenblik schoon vond; een smartelijk gevoel van eigen ellendigheid, waarvan in 'De Stervende Pelgrim' gezegd wordt dat ze den dichter, met een sluier van woorden, de waarheid van zijn leven voor het gemeen verbergen doet. Dan zijn er ook de heftige vereenigingen van 'De Centaur en de Oceaan' en 'De Bader'.

Ik herhaal dat het niet uitmaakt of men deze laatste gedichten als werkelijkheden, dan wel als zinnebeelden, hetzij

van natuurlijk of van geestelijk leven verstaat. Aandrang en oer-beeld is altijd het verlangen en de terugkeer naar het verlorene.

Een hooge en fijne stem, zei ik, die in haar spanning, zweving of stijging niet, door makkelijke wisselwerking met de natuurlijke en menschelijke gevoelens van haar dichter, haar krachten kan aanvullen. Om op haar hoogte te blijven heeft zij behoefte aan de dragende maten, de steunende stafrijmen, de bezinning-vergende zeldzame woorden, de remmende hiaten zelfs. De geest geeft daardoor, in zijn noodzaak zich te verwerklijken door dingen en woorden, aan zichzelf een voorkomen van vrijheid en ook een nieuw genot. De hulpmiddelen van het vers kunnen beproefd en verfijnd worden. De kostbaarheden van de woorden kunnen tot hun voordeel worden ingevat en aangebracht. In bescheiden mate kan men dus werkelijk van experimenten spreken; maar juist waar dergelijke proefneming een gevoel van vrijheid zou opwekken, doet ze het in den zin van willekeur. De werking die ze daardoor wint voor zichzelf verliest het gedicht-in-zijn-geheel.

De poëzie van Geesten Gossaert ontstaat op de grens van de ware vrijheid - die in de gebondenheid aan het natuurlijke leven gelegen is, - en van den willekeur die de geest handhaaft terwille van zichzelf. De lijn is fijn en haar broze modulatie veroorlooft ongewone schoonheden. Een schuchter terugtrekken van de levensgoedheid kan erin worden weergegeven als in ‘De Bloeiende Amandeltak’.

Ik sluimerde in den bloemenhof, in 't malsche gras gelegen;
Toen wekte mij een zwoele geur de heuchnis van weleer....
En op mijn moeden wenkbrauwboog voelde ik, vertroostend, wegen
Een wichtelooze vrouwehand, zacht streelend, héén en wéér.

En 'k stamelde in mijn droom: Waarom? Gunt gij dan geen vergéten?
Dit weinige, o liefste mijn, is àl wat ik begeer:
Eén uur van ongestoorden slaap uw goedheid niet te wéten,
Eén stonde niet van ú te zijn, o liefde wreed en teer!

Maar als ik mijnen blik ontlook ontwaarde ik slechts een venkel
Bezwangrend met zijn zwoelen geur de broeiende atmosfeer,
En over mijne leedverwoeste trekken wiegelde enkel
Een bloeiende amandeltak zijn schaduw, héén en wéér.

Dit is zeer zeker verrukkelijk, maar het is het alleen, omdat het Experiment er met fijne en voorname ingetogenheid voor het natuurlijk gevoel is teruggeweken.

Niet doordat hij zich vrij en experimenteerend dunkt, maar omdat ten slotte, in zijn beste oogenblikken, het geestelijk verlangen de stem van het natuurlijk verlangen gevonden heeft, is Geerten Gossaert een dichter, en de laaiing van dat verlangen hoort men ongedempt in het slotgedicht ‘Aloëtte’, een *natuurlijk* beeld voor *geestelijke* stijging.

‘Hoe koel is 't in de morgenlucht,
Hoe is het loof verfrischt!
O reeds doorboort de feller zon
Den blauwen morgenmist!
Geen blad verroert: maar hoog en ver
Dringt door de stilten heen,
Als 't lichten van een late ster,
Eén jubeltoon alléén!

Wie is hij? wie heeft hem aanschouwd?
Wie heeft het hart gekend
Dat zóó, door alle heemlen, zijn
Gewiekten hartstocht ment?
Wie is hij? die te zeggen waagt
In een zóó hoogen zang
Zijn liefde? en wordt niet lovensmoe
Den heelen morgen lang?
Wie is hij? die daar roerloos staat
Hoog in de ijle lucht?
O geen aardsch hart, met smart besmet,
Stijgt in zóó steile vlucht
Te zingen voor den troon van God...!
Wij hooren 't zwijgend aan...:
En vat gij niet den zin, mijn hart?
Eéns zult ook gij verstaan!’

V
P.N. van Eyck: *De sterren*

Dat ik Van Eyck nu bespreek is niet alleen om het in boekvorm verschijnen van ‘De Sterren’, maar omdat na de vermeerderde uitgaaf van ‘De Getooide Doolhof’ (in de Wereldbibliotheek) met ook het groote tweegesprek ‘Worstelingen’ erin opgenomen, een oordeel over zijn ontwikkeling mogelijk is.

Die herdruk is met vroegere en latere verzen zoozeer verrijkt, dat het jeugdwerk van hun dichter nu veelzijdig is vertegenwoordigd. Tegelijk is hij gezuiverd van die paar mindersoortige gedichten die indertijd aan onze waardeering van Van Eyck afbreuk deden.

Deze nog jeugdige schrijver heeft zich met bizondere hartstocht op de behandeling van het vers geworpen. Daarom alleen al is hij merkwaardig. Bovendien heeft hij van het begin af getracht, daarin niet nu één deel en dan een ander, maar telkens zijn heele wezen te leggen. Waar ge hem opneemt, overal is hij dezelfde: anders gestemd, anders gericht, anders uiteengaande in aldoor brekende en zich verkleurende stralen, maar altijd duidelijk dezelfde: bevangen in den weemoed dat alle licht zich ontleden en breken en kleuren *moet* eer oogen het opvangen en dat reine stralen nooit zullen worden gezien.

Zijn eigen domein is dan ook die in troebelheid van kleur verzonken wereld waaruit een oog smartelijk opziet naar het helste hemellicht.

Hij verovert die wereld met al zijn zintuigen, want men vindt bij hem niet enkel vorm en kleur, maar ook muziek en geur, al wat aan zware geesten die wereld verlokkend en heerlijk maakt: hij slurpt ze in, hij bemijmert ze met zijn altijd bezige verbeelding, totdat hem hun lust, als een last waarvan hij zich wil bevrijden, den weemoed door alle leden drijft en hij angstig-schreiend omhoog streeft naar de altijd weer terug te winnen, de nooit geheel te bereiken helderheid.

Deze cirkelloop, niet een deel ervan, niet het genot van de zinnelijke wereld enkel, niet het verlangen naar de geestelijke wereld enkel, maar deze heele door den weemoed in gang gehouden cirkelloop is Van Eyck's wezenheid; zonder einde, zonder begin, maar altijd gaande en keerend, stijgend en dalend, zonder dat men zeggen kan dat ergens een doel gesteld werd of bereikt.

Vandaar ook de techniek van zijn gedichten. Niet door bouw, niet door stem, niet door toonhoogte, niet door realiteit van uitbeelding, niet door idealiteit van voorstelling zijn ze opmerkelijk, maar alleen door hun loop, door hun altijd zekere, altijd gevulde, altijd vloeiende, altijd geur- of kleurdragende, zich in duizend rillingen verdeelende en toch weer vereenigende, spelend of strevend, windend of snellend gaan-zonder-ophouden, alsof al wat er uit de wereld tot hem komt, door het bloed van den dichter opgezogen, daar als een leger van geesten in meestroomt en cirkelt, totdat het eindelijk in zijn woorden overgegaan daarin zichzelf en de eens gegeven beweging behoudt.

Zijn vers-techniek: muzikaal en als zoodanig dus ook ritmisch; maar niet ritmisch als weergave van werkelijkheid. Zijn verbeelding: ornamentaal en niet architectonisch; dat wil zeggen: òf onmiddelijke beweging van bloed en zintuig, beeldrijke lijn geworden in den volzin, òf allegorie, waar namelijk de geest van den dichter zich voor zijn uit te stroomen voorraad een kader stelt.

In de oorspronkelijke ‘Doolhof’ al, kon men eerst de eene, toen de andere vorm van Van Eyck's fantasie zich zien ontwikkelen. Daarna, en juist toen genegen toeschouwers vreesden dat het allegorische als een bloed- en geurlooze mal zou overblijven, bleek door een nieuwe bundel, ‘Getijden’, welk een gelukkige vernieuwing er had plaats gehad. Vorm van zijn geest en werkelijkheid van zijn leven waren voor Van Eyck ééngeworden. Allegorisch-eenvoudig, maar vervuld van menschelijk gevoel, was het door hem ontworpen beeld van weemoedige liefde.

Want dit was het eigen-aardige: deze liefde versloeg niet den weemoed, maar zij deelde hem.

Kort tevoren had Van Eyck, onder pijnlijke drang van eenzaamheid, de grens niet gezien tusschen den weemoed en de zwaarmoedigheid die wanhoop wordt. Nu wist hij dat het leven-in-weemoed zijn eigen schoonheid heeft, dat de zekerheid het helste licht nooit te zullen zien geen reden kan zijn om er zich van weg te wenden. Nog één ervaring, die de toekomst hem brengen mag, en hij zal weten dat in de schoonheid van onze gekleurde lichten, maar ook niet anders, door onze oogen dat reinste licht wordt gesmaakt.

Maar ik wil op zijn leven niet vooruitloopen. ‘Worstelingen’ geeft een beeld van zwaarmoedigheid en wanhoop die zich ook door de liefde wel willen, maar nog niet kunnen laten uitbannen. ‘De Sterren’ bevestigt het geloof, van den door de liefde geleerde, aan een licht, ook als het onbereikbaar is.

‘Worstelingen’ is Van Eyck's uitvoerigste tweegesprek. ‘Een levenswisseling tusschen het verstand en het gevoel in één persoon’ zegt hij. Is - zoo vraagt hem De Vriend die het Gevoel verbeeldt:

> Is
> Uw wangeloof in 's werelds schoonheid niet
> Een zwakheid van u zelf? Zou niet één droom
> Van schoonheid, vrede of vreugd verborgen zijn,
> Nog, nòg gelijk een witte steen verborgen zijn,
> Waarom gij zelf dien damp der klachten hingt?

Het antwoord dat De jonge Man die het Verstand is, hierop geeft, toont in zijn grootste kracht het ontledend vermogen dat zich in Van Eyck boven zijn gevoelsleven heeft uitgeheven en dat, behalve zijn sterkte, ook zijn ellende uitmaakt. ‘Niet de Liefde, en niet de Schoonheid en de Vreugde en 't lieve leed’, zegt hij, ‘die allen slechts de groote Rust verstoren’.

> Want als ik op de wereld één, één ding
> Wou wezen zonder 't hongren naar wat anders,
> Dan was het, dat ik eindlijk raakte ùit
> Deze enge sfeer van 't klein, bekrompen leven,
> En naar de lucht verrees, en alles schouwend,

Een mensch werd die het menschlijk *zijn* begreep;
Begreep wat 't is, te zeggen: ‘kleine mensch,’
Te denken ‘gróóte mensch’, en al dat wetend,
Uit al die losse vast-gedraaide koorden
Een sterk tapijt te binden, grooter dan
En schooner veel dan ieder koord alleen.
Dan rezen aan de kimmen in den duister
Gestalten naar omhoog, en in den morgen
Staan zij tezaam, en reiken naar elkaar
Hun zwaar gehouwen handen en zij houden
In hand tot hand den grooten spiegel hoog,
Waarin het beeld licht van wat komen zal, -
Dat zij te zaam bepeinsden en nu toonen
Den menschen, die, verlangend naar dien schijn,
Strak werken tot ze aan 't groote wézen ráken.
Zoo zou de mensch zijn hooge doel vervullen:
Zichzelf te zijn: dat is: de kracht, die stréét,
Die altijd streeft, en uitziet naar 't begrip,
En altijd wást, - o schittrende bestemming!
En niemand zou beschaamd zijn, dat het éérst
Slechts weingen zagen wat hij worden moest,
Want dan zou deze dank ontbruisen aan
Zijn heet gemoed: ‘o gróóte, gróóte wereld,
Die spiegels schept, waarin de toekomst kaatst
Haar heerlijk beeld, en reeds dáármee geluk geeft.’
Maar nu, wanneer één in zijn welvend hoofd
Gedachten schaart als duizend sterke legers,
Die trekken door 't heelal en keeren weer
Met rijken buit van 's werelds schijn en wezen,
Dan storten haat en maatlooze eenzaamheid
Hem op het hoofd en slaan hem krakend neer.
Daar ligt hij laag, en als hij nòg niet sterft,
Dan kruipt hij als zijn haters langs den grond,
Staag schreiend, met den wond van 't wreed herdenken,
En zingt alleen zichzelf, en alle menschen
Bespotten hem en zeggen: ‘zie hij schreit,
Hij hoont de blijde wereld met geween,’
En lachen in hun lage ellendigheid. -
Zij wéten 't niet. Wij hebben álles in ons,
En dat niets groeit, en niet één ding meer straalt
Gelijk een gloeiende verlustiging,

Die ieder drinken kan, dat is de vloek
Van al de driften, die de mensch aanbidt,
Dat is de onwetendheid van al datgeen,
Van alles, wat zij zouden kúnnen zijn, -
En 't blijkt tezaam: de zware *vredeloosheid*....

En verder:

Wanneer wij dit begeeren: het Begrip
Van wat wij zijn en wat er om ons is, -
En daarna: 't weten wat wij zúllen zijn
En waar de wereld heengaat om er dan
Met àl ons streven voor te strijden, dat
Het grootsch en heerlijk wordt, grooter dan nu
En heerlijker dan al wat wij bereikten,
Is er dan iets dat méérder noodig is,
Dan vrede en vaste Rust? Het Leven is
Wel werkelijk die zee, waar menig dichter
Het aan geleek: 't is altijd rusteloos,
Het woelt altijd, 't wordt dezen stillen dag
Gestreeld door zoele winden, en zal morgen
Wild zieden in een storm van rauwe waanzin.
Zoo zijn er altijd golven die gaan klimmen,
En rijzen tot een top, vanwaar zij de andren
Rondom aanzien....Maar nimmer is er één,
Die hoog blijft zonder storten, en hij kantelt,
Breekt bruisend saam, of, in een zachter weder,
Verglijdt hij langzaam tot gerekt gedein.
Dit is heel schoon: die stage wisseling
Geeft iedren dag weer nieuwe kleuren, schijnen,
Weer andren dreun, zij schept zich om tot schuim
En draagt het zand uit haar geheime diepten;
Wel ziet die enkle, hoog-gestegen golf
Meer, veel meer, dan al de andren, maar het is
Slechts weinge meters wijd, - daarbuiten ligt
De oneindig-wijde wereld, - nimmer zullen
De golven zich zoo gansch volkomen effnen,
Dat alles zichtbaar wordt, - nooit zal het Leven
Zoo gansch verstild en open-helder liggen,
Zoo vol van Vrede, dat niet één geheim
Der aarde ons onbekend blijft, en wij zijn
De weters van wat was, wat is, wat komt.

Geheel in tegenstelling tot deze hartstochtelijk uitgesproken onvoldaanheid is de zang - Van Eyck's laatste werk - die een vruchtelooze tocht naar het Zuiderkruis verbeeldt. Hij die enkel het zien van dat ééne sterren-beeld verlangd heeft, sterft in den vrede *dat hij trouw bleef aan dat wat hij niet zou zien*.

De stijl van ‘Worstelingen’ in in de aangehaalde gedeelten zoo naakt, dat hij haast niet overeenstemt met het wezen van Van Eyck en zijn gedichten, zooals ik dat omschreven heb. De schatten van de zintuigen, de weelden van den weemoed hebben er voor een afgetrokkenheid en bijna rauwheid plaats gemaakt, die dat wezen schijnen te verloochenen. In ‘De Sterren’ zijn ze, van het eerste woord af, weer aanwezig.

> Een bloesemwind ruischt door mijn leven,
> Een vlam slaat omhoog in mijn hart,
> Nu mijn stem door de vriesnacht zal beven
> Als een tolk van zijn vreugde, zijn smart.

Dit gedicht is eigenlijk een geweldig waagstuk. Een verhaal van anderhalfhonderd kwatrijnen om niets anders mee te deelen dan dat een jonge man zijn verlangen naar het Zuiderkruis gevolgd en het tot in den dood behouden heeft. Zijn lot is een allegorie: realistisch gebeuren is daar zóó weinig mee te vereenigen, dat de dichter wel genoopt wordt alles wat hij van zijn dorp, een zeeman, en dergelijke noodzakelijke omgevingen en figuren zegt, zoo sober mogelijk te houden. Als hij dan ook zijn overvaart in een boot ter sprake brengt en, misschien om ons de mogelijkheid aannemelijk te maken, te kennen geeft dat hij in dat vaartuig voor ‘brood’ werkte, dan zijn wij niet ongeneigd te gelooven dat de reiziger hier meer werkte voor ons rijm dan voor zijn eigen teerkost. Een zoo tastbare werkelijkheid verlangen wij niet. Wij willen alleen opgenomen in de schakelstroom van klank en beeld-dragende strofen onder de sterren worden meegevoerd tot op die hooge sneeuwbergen waar de zoeker sterft. Dat ons dit gebeurt is het bewijs dat de allegorie léét. Wij komen alles te boven:

het onwerkelijke, het veel-strofige, het zich-gelijkblijvende kabbelen en vloeien van die in- en uitdeinende woorden en maten, omdat tegelijkertijd onze zinnen verblijd worden door het bloeien en stralen dat ze meedragen, en ons innerlijk oor in den zoeten weemoed het verlangen en de zekerheid hoort.

Wij mogen tegen de uiterlijkheid van dit gedicht aanmerken wat we willen, het laat, als we het gelezen hebben, in ons een straling na: de tocht onder de sterren naar het Zuiderkruis, en het geluk, ondanks mislukken, van zulk een dood.

Als muziek en symbool is het dan ook van Van Eyck's wezen en van zijn kunst de volledigste uitdrukking. Deze in zichzelf besloten, zijn ebbe en vloed in zichzelf hebbende cirkelgang, als van het bloed; die met alle zintuigen ingezogen wereldschoonheid die in onophoudelijke menging en paring door het vers wordt voortgewenteld; die ziel van weemoed, nu van zichzelf bewust geworden, zoodat zij veel meer den klank van een ingehouden blijdschap draagt; - deze kenmerken van zijn gemoed en zijn werk - en onder onze dichters alleen van de zijne - maken het gedicht, in zijn ornamentale schoonheid, tot een verschijning die in onze poëzie nieuw en merkwaardig is.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Georg Simmel, *Philosophische Kultur*. Gesammelte Essais (Philosophisch-soziologische Bücherei. Band XXVII). Leipzig, Klinkhardt, 1911.

Enkele jaren geleden[1] wees ik er op dat er onder de nieuwe tijdschriften, die in Duitschland evenals bij ons met den dag talrijker worden, minstens een dozijn het woord 'Kultur' in den hoofd- of ondertitel hebben opgenomen. Meer dan een van dit dozijn is waarschijnlijk reeds ter ziele, maar er zijn ook andere bijgekomen. Zoo verschijnt er sedert 1910 een afzonderlijk orgaan voor de 'Philosophie der Kultur'[2].

Dit tijdschrift wil zich van andere filosofische organen daardoor onderscheiden dat al het speciaal-wetenschappelijke wordt buitengesloten. Geschiedenis der wijsbegeerte, als zuiver historisch vak behandeld, valt er buiten. Psychologie die zich tot het vaststellen van feiten beperkt wordt niet opgenomen. Maar verder staat het, volgens verklaring der redaktie, voor alle scholen en richtingen open.

Afgaande op den inhoud der eerste afleveringen zou men het streven der redaktie wel wat meer bepaald kunnen omschrijven. Inderdaad ontbreekt de eenheid van richting

1) Zie mijn 'Aanteekeningen van een duitsche reis' in De Beweging, September 1907.
2) *Logos*. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur, unter Mitwirkung von R. Eucken, O. Gierke, E. Husserl, F. Meinecke, H. Rickert, G. Simmel, E. Troeltsch, M. Weber, W. Windelband, H. Wölfflin, hrsg. von G. Mehlis. Tübingen, J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1910 vv. -

of doel niet geheel. Er is zeer duidelijk een streven om, op elk gebied van de kultuur, af te zien van iederen door nationale of historische ontwikkeling bepaalden inhoud, en alleen te letten op den vorm d.i. op de functie van den geest (logos), die overal aan zeer verschillende inhouden vorm en waarde geeft. De vraag, in hoever deze beschouwingswijs er recht op heeft, voor de alleen filosofische te gelden, kan beter in een wijsgeerig vaktijdschrift worden besproken. In elk geval hebben wij hier met een belangrijke beweging van onzen tijd te doen. In het centrum dezer logische beweging zijn Windelband en Rickert te zoeken, terwijl o.a. de medewerker Simmel meer aan de periferie roteert. Ik moet daarom den wijsgeerig geschoolden lezer verzoeken de volgende opmerkingen, naar aanleiding van Simmel's boek geschreven, niet zonder meer op de geheele richting van den Logos toe te passen.

* * *

De voorlaatste van de dertien hier bijeengevoegde Essais is getiteld ‘Der Begriff und die Tragödie der Kultur’. Kultuur beteekent, volgens Simmel, een konflikt, eenerzijds een eindeloozen strijd tusschen den mensch en zijn natuurlijke omgeving, andererzijds de eeuwige tweedracht tusschen den bewegelijken zich ontwikkelenden geest en de door hem zelf geschapen zelfstandig geworden machten van godsdienst en recht, van kunst en nijverheid, van wetenschap en zede. Volgens het spraakgebruik zijner school heet dit het ‘dualisme van subjekt en objekt’. Met den aard en de veelheid der vijandige objekten als zoodanig laat hij zich echter niet in. Het is hem enkel en alleen om de houding van het menschelijk subjekt te doen en om de regels die de geest bij zijn edel kampspel volgt. Van een zuiver aesthetisch standpunt dus wordt de strijd beschouwd. Het is de tragedie van de kultuur.

Door de veelheid van natuurdingen en voortbrengselen van den geest heen zoekt de ziel den weg tot zich zelf, d.i. van een onontwikkelde tot een alzijdig zich ontplooiende

eenheid van eigen wezen. Zuivere ontwikkeling uit zichzelf moge het hoogste ideaal zijn, in werkelijkheid leidt de kultuurgeest de ziel door vreemde landen, langs vreemde dingen. Vandaar het konflikt tusschen haar eigen scheppende bewegelijkheid en de vaststaande scheppingen van het verleden. En wijl ook deze door de ziel zijn voortgebracht, zoo komt zij met zichzelf in strijd. Dit is haar eeuwige tragedie.

Met deze paar zinnen heb ik Simmel's hoofdthema aangegeven. Het drukt de stemming van zeer bewegelijke moderne zielen uit. Het is niet nieuw maar wordt met groote virtuositeit door den schrijver uitgewerkt. Op een wijze die ons meer aan het herhalen van eenzelfde patroon in fijn kantwerk dan aan muzikale variaties doet denken.

* * *

Tweemaal schijnt de schrijver de hoekige gebroken bewegingen van zijn antithetisch begrippenspel onder de plooien van den filosofenmantel te verbergen.

Eens in zijn Essai over de Alpen. Hier is voor hem de aanblik van de absolute verhevenheid. Absoluut anders dan de tijdelijke beweging van ons leven. Het eeuwig gelijke.

Het is duidelijk dat hem, bij de behandeling van dit onderwerp, niet het Alpenlandschap zelf voor den geest staat, maar dat hij borduurt op de ervaring van Nietzsche die, bij het gezicht op rots en gletscher van het Oberengadin, in de eeuwige herhaling van het gelijke zijn levensgedachte vond. Simmel laat de herhaling weg. Meenend op zijn absolute hoogte boven elke tegenstelling te staan, is hij juist bezig het tegendeel van alle levenspolariteit zoo scherp mogelijk te stellen.

Hetzelfde verschijnsel vinden we ten tweede in zijn beschouwingen over Vrouwelijke Kultuur. De stelling van het probleem is hier misschien even oorspronkelijk als verdienstelijk. De schrijver vraagt niet wat de vrouwen van de bestaande kultuur zouden kunnen overnemen. Dit zou slechts verbreeding, vermenigvuldiging, geen verdieping of verrijking

van het kultuurleven beteekenen. Belangrijker dus is de vraag of de vrouwen een eigenaardig vrouwelijke naast de voorhanden in hoofdzaak toch mannelijke kultuur zouden kunnen scheppen. Het antwoord van den filosoof schijnt ontkennend te luiden. Het wezen van de vrouw is, volgens hem, boven begrip en tragedie der kultuur verheven, omdat het een gesloten eenheid vormt, die zich zelf trouw blijft. Dit is het eeuwig-vrouwelijke, dat zelfs buiten en boven de polariteit van het geslachtsleven staat.

Mij schijnt dit weer het zelfbedrog van den denker te zijn, die, meenend in het eeuwig-vrouwelijke de eenheid van het begrip te vinden, bezig is de tegenstelling van zijn kultuuridee uit te werken.

* * *

Kultuur blijft dus mannelijke kultuur met al haar onverzoenlijke tegenstellingen, een eeuwige tragedie.

Grenzeloos vermeerderen zich de produkten van den geest. Voor de hoedanigheid ervan moge nog een grens zijn, de hoeveelheid gaat in het oneindige. Boeken, beelden, uitvindingen, alles zonder einde, niet geëvenredigd aan de diepte van persoonlijk leven. De enkele mensch is niet bij machte zich van deze oneindigheid meester te maken. Dit is het wat ons terneerslaat: het gevoel, omgeven te zijn van tallooze kultuurelementen, die men niet in zich kan opnemen. Een gevoel van overlading dus. De moderne mensch met zijn rijke kultuur heeft alles zonder er iets van te bezitten.

Zoo luidt de klacht van den filosoof. Het wil mij voorkomen dat hij zich hier te veel laat gaan. Zijn uitgangspunt is immers de functie van den geest, een souvereine levenshouding. Nu schijnt het mij juist een zeer mannelijke houding zich niet te overladen. De rijke, die economische goederen meer dan noodig is tot zijn beschikking heeft maar die gezondheid en werkkracht wil bewaren, zal er een matig gebruik van maken. In deze matigheid zijn we reeds gewoon een bewijs van hoogere kultuur te zien, terwijl we onmatig-

heid als een teeken van barbaarschheid of halve beschaving leeren beschouwen. Gaat het niet evenzoo op het gebied van de geestelijke kultuur? Ligt overlading in de idee van het kultuurleven? Is dit niet veelmeer wijze zelfbeheersching, een tucht van den geest, die slechts datgene in zich opneemt wat hij innerlijk kan verwerken en omzetten in daden? Ik ben geneigd dit laatste voor een hooger begrip van kultuur te houden dan het door Simmel opgestelde. En mocht werkelijk het zijne een getrouwe afbeelding geven van de moderne kultuur, dan zouden we aan niets zoo zeer behoefte hebben als aan een hygiëne van den geest.

* * *

Een oogenblik kan ik de virtuositeit in het dialektisch spel van deze Essais bewonderen. Spoedig echter bekruipt mij de vrees dat de schoone schijn hier niets dan ledige schijn is. Tevergeefs zoek ik er het talent van een Nietzsche of Bergson.

De bundel wordt zeer voornaam geopend met twee opstellen over filosofische Psychologie. Met geheel zijn richting ziet Simmel op gewone psychologie, die de studeerkamer verlaat, het werkkleed aantrekt en de handen vuil maakt, uit de hoogte neer. Hij haalt zijn psychologie uit de Idee, uit het fijngesponnen net van zijn begripsvormen. Toch zou niets gemakkelijker zijn dan aan te toonen dat zoo ongeveer alles wat hij brengt - ik beweer niet dat het plagiaat is - ook bij anderen, vooral bij Fransche en Amerikaansche psychologen en sociologen te vinden is.

Hoe gevaarlijk op psychologisch gebied deze ideologie is, moge één voorbeeld (zie blz. 297) verduidelijken:....'das sublimierteste Gebilde der Geisteskultur, die Mathematik, stent vielleicht mehr als irgend ein anderes Geistesprodukt jenseits von Männlich und Weiblich, ihre Gegenstände geben nicht den geringsten Anlass zu differentiellen Reaktionen des Intellekts. Und daraus erklärt sich, dass gerade in ihr mehr als in allen anderen Wissenschaften die Frauen

ein tiefes Eindringen und bedeutende Leistungen gezeigt haben.'

Tot tijd en wijlen dat de vrouwen de wiskunde als het haar meest kongeniale gebied der wetenschap veroverd hebben, mogen we ons oordeel over deze 'Philosophie der Kultur' m.i. opschorten.

T.J. DE BOER.

Spreken en schrijven, in Noord- en Zuid-Nederland
Door
C.G.N. de Vooys.

II

Zuid-Nederland vereist een afzonderlike bespreking. Een Algemeen Beschaafd, zoals zich dat in het Noorden ontwikkeld heeft tot natuurlike norm, bestaat in de Zuidelike gewesten nog niet. Maar de daartoe noodzakelike maatschappelike faktoren zijn aanwezig en krachtig werkzaam. Om die in hun samenwerking en kruising te doorzien, is inzicht in de historiese ontwikkeling onmisbaar.

In de Middeleeuwen hebben de Zuidelike gewesten een onbetwist overwicht. Limburg, het vaderland van Hendrik van Veldeke, moet weldra onderdoen voor de bloeiende Vlaamse steden, die op hun beurt in de vijftiende eeuw door Antwerpen overvleugeld worden. Met de verplaatsing van het oekonomies zwaartepunt zien we ook in de litteratuur en in de taal Brabant de hegemonie van Vlaanderen overnemen, al werkt de Vlaamse invloed na. Maerlant vindt in Jan van Boendale en Lodewijk van Velthem Brabantse navolgers. Den taal van de Brabantse mystiek, van Hadewijch, Ruusbroec en zijn kring, dringt in de vijftiende eeuw tot ver over de gewestelike grenzen. De Antwerpse drukkers verwerven zich een toenemend gezag, in de zestiende eeuw door de wetenschap van Plantyn en Kiliaen gesteund. Op

de plotselinge en gewelddadige ommekeer tegen het einde van deze eeuw hebben we in het eerste gedeelte van dit opstel gewezen. De ‘botte’ Hollanders konden nu schimp met schimp vergelden: Jerolimo, in Bredero's *Spaensche Brabander* in zijn nationale trots en schijnbeschaving aan de kaak gesteld, is de verpersoonliking van Antwerpen's verval. In 1650 zal Vondel, Brabander van afkomst, in zijn pleidooi voor een Hollands Beschaafd, het ‘plat Antwerpsch’ verwerpen, als ‘te walgelijck en niet onderscheidelijck genoegh’. Brabant is na de aderlating niet meer op krachten gekomen. In de zeventiende eeuw is er nog een Middeleeuws getinde litteratuur in de volkstaal: het pittige moraliserende proza van Poirters, in Catsiaanse trant, de naieve allegorieën van Boetius a Bolswert, de rederijkers-komedie van Ogier. Wie hoger wil streven, als Michiel de Swaen, zoekt aansluiting bij de school van Vondel. Maar al blijft in rederijkerskringen de volkstaal in ere, in het maatschappelik leven hult de ‘deftigheid’ zich steeds meer in Franse vormen. De dialekten komen weer als ‘patois’ op één lijn te staan tegenover het ‘beschaafde’ Frans. Wat in de achttiende eeuw in België geschreven werd, telt in de Nederlandse kultuur nauweliks meer mee. De Franse overheersing schijnt het overwicht van het Frans voorgoed te zullen vestigen, maar dat is niet meer dan schijn, omdat in de brede volkslagen ònder de ‘beschaafden’ het fonds van volkstaal bewaard blijft. Zodra die klassen van de bevolking zich zullen doen gelden, is er kans op, dat de volkstaal opnieuw voertuig wordt van een zelfbewust-nationale kultuur. Dat begint in de negentiende eeuw, onder de moeielikste omstandigheden: de bevoorrechting van een machtige kultuurtaal als het Frans, en de druk van een tweetaligheid, die door staatkundige banden noodzakelik geworden was. De twintigste eeuw, onder hoopvolle voortekenen begonnen, moet de voltooiing brengen. Zal het Nederlands, als tweede nationale taal, zich aan het Frans maatschappelik gelijkwaardig tonen, dan zal zich boven de groepen van Westen Oost-Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialekten een eenheidstaal moeten ontwikkelen. In hoofdzaak is dat een

natuurlik proces: een hechte taaleenheid wordt niet gemaakt, maar ontstaat. Inzicht en beleid kunnen het bespoedigen of vertragen: de ware voedingsbodem, een nationale kultuur, mag niet ontbreken. Even zeker is het dat de brandpunten van de kultuur voor de toekomstige taaleenheid normgevend zullen zijn. Maar nu hebben de omstandigheden waaronder zich het negentiende-eeuwse Zuid-Nederlands moest ontwikkelen, de verhoudingen zeer ingewikkeld gemaakt.

Had België geheel op zichzelf gestaan - gesteld b.v. dat het Noord-Nederlands te voren, onder vreemde heerschappij bezweken was - dan zouden de dialekten van de toongevende middelpunten, de koopstad Antwerpen, de universiteiten Gent en Leuven, hun invloedsfeer hebben kunnen uitbreiden, en de strijd om de hegemonie laten beslissen door het recht van de sterkste. Daarbij zou natuurlik een geleidelik afnemende nawerking van de Noord- en Zuid-Nederlandse litteratuur uit de voorafgaande eeuwen merkbaar geweest zijn. Dan zou de toestand grote overeenkomst gehad hebben met die van ± 1600 in het Noorden, toen daar de strijd om de hegemonie nog beslist moest worden.

In de *Twespraack* (1584) vraagt Gideon aan Roemer, die hem komt verzoeken aan zijn neefje taalonderwijs te geven: ‘Wiens wijze van spreken zoud' ick u Neefken dan leren? *Roemer*: De beste. *Gideon*: ‘Hier zal 't gheschil zich wijdluftigh delen; de Brabander zal zegghen de vrindelijckste taal te hebben, de Hollander de zuyverste, de Vlaming zal ook de zijne willen voorstaan, de Stichtse en Gelderse des ghelijken om dat zij het Hooghduyts wat naarder komen, de Vries zal zijn spraacx oudheyd bij brengen.’ *Roemer*: ‘Of men ze al te hoop by een riep om 't gheschil te effenen?’ *Gideon*: ‘Dat doet, lust u te horen hanen krayen, hennen kaekelen, katten maewen, oyevaars klapperen, mosschen tjilpen, ravens krochen, exters schateren, duyven korren, eenden quaecken, koeckoex roepen, muizen piepen, honden blaffen, paarden brinssen, schaepen blaeten, wolven huilen, koeyen loeyen, ezels balcken, verckens knorren ende morren, ende al dezen hoop ghelyckelyck een duivels muzyck voortbrengen’.

Zo zou ook een kongres van Vlamingen, Brabanders en Limburgers een zonderling dialektkonsert opgeleverd hebben. Evenals in het Noorden zou niet een wetenschappelik gezag, maar de geschiedenis de doorslag gegeven hebben. Maar aanvankelik zou de strijd tegen het Frans buitengewoon zwaar geweest zijn, hoe nauw de bondgenoten zich ook aaneensloten.

Gelukkig stond Nederlands België niet op zich zelf. De revolutie had in de Noordelike provincieën door een staatkundige band het provincialisme teruggedrongen. De taaleenheid, sedert de zeventiende eeuw in wording, werd versterkt. De Noord-Nederlandse kultuur, die in de volkstaal uiting vond, was in alle opzichten de meerdere van de achterlike Vlaamse. Voor de taal in het Zuiden werd het een levensvoorwaarde, aansluiting te zoeken bij het Noorden. Onverwacht kwam die toenadering gewelddadig tot stand: onder Willem I werd het Nederlands de officiële taal. De gunstige uitwerking van die opgedrongen voogdij werd belemmerd door de heersende taalbeschouwing, die in wezen nog achttiende-eeuws was. De spraakkunst en spelling, van regeringswege vastgesteld, hadden onbeperkt gezag. Wat tegen de gereglementeerde ‘schrijftaal’ inging, was foutief. De volkstaal vond geen waardering of studie. Geen wonder dat het ‘Hollands’, als een vreemde taal gevoeld, niet hartelik verwelkomd werd, en dat er weinig getreurd werd, toen het zich in 1830 terugtrok. Maar toen de Vlaamse beweging opkwam, voelden de voormannen instinktief dat nauwe aansluiting bij de Nederlandse kultuurtaal onmisbaar was. De persoonlike aanraking met de ‘Hollanders’ was na 1830 voor een groot deel verbroken: er kwamen meer boeken dan mensen over de Nederlandse grenzen. Dit is een feit van betekenis geworden. In verband met het heersende ‘schrijftaal’-begrip, dat de ‘eigenlike’ taal in de boeken zocht, gaf het aanleiding tot de waan dat het streven naar eenvormigheid van de taal-op-papier de eerste voorwaarde en de beste waarborg was voor een blijvende taaleenheid. Bestond eenmaal die eenheid-op-papier dan kon de ‘uitspraak’ zich daarnaar richten. Deze averechtse taalbeschouwing is

de bron geweest van veel begripsverwarring en onvruchtbaar getwist. Daaruit is ook de verwoedheid te verklaren waarmee in België de spellingkwesties uitgevochten werden: spellingregels vatte men op als uitspraakvoorschriften, en wie in het bezit meende te zijn van een 'goede' uitspraak, liet zich zo licht niet een andere opdringen.

Door 'regeling van de uitspraak' hoopte men dus de zo gewenste taaleenheid te verkrijgen. Deze term op zich zelf verraadt al hoe men de natuurlike verhouding van spreken en schrijven omkeerde: het beschaafde spreken was een nauwkeurig 'uitspreken' van de gedrukte letters. De uitingen van de voormannen zijn nog welsprekender. Jan Frans Willems gaf al in 1844 de raad: 'Men spreke overeenkomstig de letter der schrifttaal'. Prof. David zei in 1856, op een kongres te Antwerpen: 'Naar mijn inzien kan men den naam van *beschaafde uitspraak* geven aan de spraak van hem, die al de sylben der woorden nauwkeurig uitbrengt, en *aan de vokalen in 't algemeen die klanken geeft, welke zij in 't geschrift voorstellen*'. Konsekwent werd dus de Hollanders verweten dat aan hun 'uitspraak' vrijwat ontbrak. Op hetzelfde kongres zei David van de noorderburen, 'dat zij, bij voorbeeld, het mis hebben met, in de uitspraak, geen onderscheid te maken tusschen de scherp- en de zachtlange *e* en *o*'. In 1869 werd dat op een Leuvens kongres herhaald door Minnaert: 'De Noord-Nederlanders hebben de gewoonte wel in hunne boeken onderscheid te maken tusschen scherplange en zachtlange *o*, maar *in de toepassing verzuimen* zij haar geheel en gansch'. Deze opvatting was in harmonie met de *Uitspraakleer der Nederlandsche Taal* door K.L. Ternest in 1860 te boek gesteld, en door het gezag van Jan van Beers gesteund en verbreid. Eigenaardig is, dat - gelijk Aug. Gittée heeft aangetoond[1)] - de zogenaamde scherp- en zachtlange *e* en *o* zich in verschillende Zuid-Nederlandse dialekten tot geheel andere klanken ontwikkeld hebben, en dat Ternest nu een

1) In het doorwerkte artikel *De Vlamingen en de Nederlandsche Taal (Taal en Letteren*, 1894), dat voor ieder die zich een zelfstandig oordeel wil vormen, nog onmisbaar is.

'uitspraak' konstrueerde, die....nergens bestaat. Toen De Vries en Te Winkel dit onderscheid in de spelling handhaafden, verheugden zich de Vlamingen daarover, zonder dat ze begrepen dat deze taalgeleerden allerminst de bedoeling hadden om in het Noorden een *taal*onderscheid te handhaven of te herstellen. Vandaar dat de verkregen spellingeenheid, op de 'wetenschappelike' grondslag van de 'nieuwe' spelling, met gejuich begroet werd. Nu had men de lang gewenste taaleenheid! Als men nu maar aan weerszijden van de grens goed op de 'uitspraak' paste! Nog op het Brusselse kongres van 1906 kon een redenaar, zonder tegenspraak uitroepen: 'Houden wij ons aan de *uitspraak aangegeven* door De Vries en Te Winkel. Die is door de beide Regeeringen aangenomen, en wie ze navolgt, zal zeker door weinig personen terecht gewezen worden'.

De *Uitspraakleer* van Ternest heette gegrond te zijn op de beschaafde uitspraak in Noord-Nederland. Maar wat daarvan in de praktijk terecht komt, als men van de letters uitgaat, zal ieder duidelik zijn. Vooral bij dilettantiese toepassing. Pastoor Jan Bols b.v. formuleerde in 1891 de regel: 'Spreek verschillend uit wat gij verschillend schrijft'[1]. Het wezen van de spelling, de grondslagen van de regeling door De Vries en Te Winkel bleven de oudere Flaminganten volkomen duister. Een aanval op de papieren maatstaf van hun 'goede' uitspraak stond gelijk met heiligschennis. Want in een nieuwe regeling, al was die gegrond op dezelfde 'beschaafde uitspraak' die De Vries en Te Winkel als hoofdregel aanvaardden, konden ze niet anders zien dan een nieuw stel 'uitspraak'-regels, die men opnieuw met bindend gezag van Holland uit wilde opdringen. Hun onvermogen om de beginselen waardoor de jongere taalkundigen geleid werden te doorgronden, is bij een dergelijke taalopvoeding volkomen begrijpelik. Even begrijpelik is hun overschatting van de letterkundige en taalkundige ontwikkeling die de Zuid-Nederlanders onder hun leiding hadden verworven. Wij willen de grote verdienste

1) Aangehaald door Gittée, t.a.p., blz. 301. Hij voegt er bij: 'Eilieve, heer Bols, pas dat eens toe op het Fransch en het Engelsch!'

van hun volhardende strijd niet verkleinen, maar evenals hun ‘uitspraak’ een kwalik begrepen kopie was, waaraan het eigen leven ontbrak, liep hun litteratuur voor een groot deel aan de leiband van de Noorder-broeders, met onderdrukking van de eigen aard, en ontaardde hun taalkunde veelal in dilettantisme. Men leefde in de gevaarlike waan van volgroeid te zijn, toen de Vlaamse beweging nog in de kinderschoenen voortschoof; en de krachtige tred van de Noord-Nederlandse beschaving niet bij kon houden.

Ondertussen hadden de Flaminganten een ‘vijand’ in de rug gekregen: het West-Vlaamse partikularisme. Ieder denkt daarbij aan de taal van Guido Gezelle, Hugo Verriest en Stijn Streuvels. Hoe kon die vijand in een vriend veranderen? In 1895 werd bij de vijfjaarlikse prijskamp Gezelle's *Tijdkrans* gebrandmerkt als ‘geknipt uit de lompen van eene hier al te ver gedrevene gewestspraak’; in 1910 werd de *Vlaschaard* van Streuvels bekroond. Die omkeer is veelbetekenend. De veroordeling van Gezelle's kunst moge aan onartistieke kortzichtigheid te wijten zijn, zijn streven, gericht tegen de zo vurig begeerde, en voor de taalstrijd onontbeerlike eenheid, moest bij de toenmalige stemming als verderfelik verworpen worden. Zelfs een zo bezadigd en degelik taalkundig beoordelaar als Aug. Gittée laat zich in 1894 verbitterd en bevooroordeeld uit: het partikularisme komt voort ‘uit ongenoegzame kennis der algemeene nederlandsche taal, uit onkunde. En die onkunde trachten ze te verbergen achter een voorgewende aanhankelijkheid aan het dialect’. De jongeren, slecht onderwezenen, ‘werpen zich in de armen der particularistische school, welke op het punt der taal alle vrijheid laat, en waarbij men niet zeer vast in de spraakleer hoeft te wezen, om de eer te hebben zijn naam gedrukt te zien!’[1].

Zo moest men wel oordelen toen een sektariese beweging het grote doel, de nieuwe wordende taaleenheid in gevaar scheen te brengen. In het Noorden oordeelden de oudere

1) *Taal en Letteren* 1894, blz. 322-323.

taalkundigen evenzo. Prof. Verdam schreef nog in 1902: ‘De eenheid met de Noordelijke taalbroeders wordt thans alleen *bedreigd* door eene kerkelijk-politieke partij’, nl. de ‘particularisten die zich bedienen van eene ongewone kunsttaal, wemelende van West-Vlaamsche idiotismen’[1]. Maar de letterkundigen en de jongere taalkundigen hadden meer oog voor de lichtzijde. De Vlaamse beweging ontleende alle stuwkracht aan een betrekkelik kleine groep van intellektuelen; de aansluiting bij het Noorden had geleid tot letterkundige afhankelikheid, die de oorspronkelikheid schaadde. Het partikularisme was een nieuw levensteken: een doordringen van de Vlaamse herleving in andere en bredere volkskringen. Het gemoed uit zich liefst in de moedertaal. Behalve de volkstrots was het ook de kunstenaarsdrang, die de koud aandoende Noord-Nederlandse letterkundige taal verwierp voor het levende Vlaamse woord.

Een nieuwe kunst vereiste ook hier een nieuwe taal. De ‘duistere en ongenietbare’ poëzie van Gezelle bleek door diep-echte toon een ‘nieuw geluid’ voor Vlaanderen, dat de roem van Ledeganck en Van Beers overklonk en deed vergeten. Het pittige proza van de gebroeders Verriest, de voortreffelike kunst van Streuvels gaven ook anderen de durf om zich zelf te zijn: de Vlaamse letterkunde was aan de Noord-Nederlandse voogdij ontgroeid. De Waalse landgenoot bleek gevoeliger voor dit feit, dan voor de luid klinkende strijdleuzen. Zo leidde het partikularisme niet tot verbrokkeling, maar tot innerlike versterking van de algemene beweging.

De West-Vlaamse stroming was bovendien gericht tegen het klassicistiese taalbegrip en de schoolmeesterij. Dat bekoorde de jongere taalkundigen. Gezelle maakte zich los van alle schoolmeesterlike banden: hij doorvorste de levende taal in zijn *Loquela*, hij zamelde oude woorden, ‘meer weerd dan oude gesteenten’, en schiep zich daaruit zijn eigen woordeboek en zijn eigen grammatika. Gustaaf Verriest weet

1) *Uit de geschiedenis der Nederlandsche Taal*, blz. 81. Prof. Jan te Winkel deelde deze mening.

het ‘verminkte taalvermogen der Vlamingen’ aan hun ‘slecht school- en pedanten vlaamsch’ aan ‘de schrijftaal, die verwaand wil aanspraak maken de echte taal te zijn’, en die ‘eigentlijk is eene overweldiging der levende gave Gods door de vier of vijf en twintig staven van het alfabeth’[1]. Evenals Gezelle reikt hij de hand aan de Fries Johan Winkler, en haalt met instemming zijn gelijkenis aan van Jan Jansen (het beschaafde Nederlands) die zijn best doet om door gezichtsvertrekking te gaan gelijken op zijn mislukt portret: zijn broers (de gewesttalen) worden ook aangestoken, en trekken de wonderbaarlikste gezichten om op Jan te gaan gelijken. Maar Tjalling Sybrens Friesinga en Leenaert Vlaemynckx gaan de dwaasheid van die verwrongen trekken inzien. ‘Ja’ - zegt Verriest - ‘Leenaert Vlaemynckx is gaan staan voor het scheef portret van Jan Jansen, om er zijn bleuzend gezicht naar te trekken. Jan Jansen zelf, den kloeken kerel, bewonder en heb ik lief zoo goed als iemand, en 't is mij een diep genot telkens ik den Hollander van den ouden stempel het woord hoor uit den mond rollen. Hij voert immers eene kloeke, klare, schilderachtige taal en kan ze flink handhaven? Maar de Hollandsche taal en de spitsvondig geregelde Hollandsche grammatica en syntaxis, Hollands spreektaal en Hollands schrijftaal, Jan Jansen en zijn mismaakt portret, mogen niet verwisseld worden’[2].

De jongere taalkundigen die sedert 1891 hun orgaan hadden in *Taal en Letteren* - minder juist ‘Kollewijnianen’ gedoopt - kregen dus, in hun strijd tegen de ‘schrijftaal’, krachtige en talentvolle Zuid-Nederlandse bondgenoten. Zij zagen wel in, dat de nieuwe groei in Vlaanderen geen onkruid was, maar tot rijke oogst zou gedijen.

Eenzijdige verheerliking van het West-Vlaamse partikularisme, waarvan we de heilzame oorsprong en uitwerking vooropstelden, zou intussen het grote doel van de Vlaamse beweging kunnen schaden. Het chauvinisme waarvoor August

1) In de pittige brochure *Taal en Opvoeding* (1904).
2) t.a.p. blz. 9.

Vermeylen zo welsprekend gewaarschuwd heeft, mag nooit leiden tot onderschatting van de maatschappelike betekenis en noodzakelikheid van taaleenheid. De taalkundige en de kunstenaar mogen de volkstaal meerderwaardig achten, en verkiezen boven een nationale eenheids-taal, maatschappelik gesproken moet het dialekt, de gewesttaal, achterstaan bij de algemene, de drager van een algemene kultuur. Als Streuvels het dus 'gek' vindt dat West-Vlaamse kinderen op school andere taal zouden leren dan 'ze thuis leerden spreken', dan zal hij Vermeylen, - en hem niet alleen! - tegenover zich vinden. Als Vlaanderen zich op wil werken tot geestesgemeenschap met Nederland, dan *moet het volksonderwijs sturen in de richting van een Algemeen Beschaafd*. Dat kan geschieden met eerbiediging van de gewesttaal: het dialekt zal niet als 'slechte uitspraak' veroordeeld moeten worden, maar de school dient het kind *naast* zijn moedertaal ook de algemene volkstaal te leren gebruiken, die hem in staat zal stellen tot een vlot mondeling en schriftelik verkeer met de volksgenoten, ook buiten de gewestelike grenzen.

Het inzicht in deze noodzakelikheid is in Noord- en Zuid-Nederland vrijwel algemeen. Het standpunt van Streuvels is onhoudbaar: als hij de konsekwenties doordenkt, zal hij het zelf moeten verlaten. Verwarring van letterkundig en algemeen taalgebruik was de oorzaak van deze dwaling. De grote vraag is nu: wat zal de norm moeten zijn voor een algemeen Zuid-Nederlands Beschaafd?

Dat de letterkundige taal van Gezelle en Streuvels daarvoor niet bruikbaar is, behoeft wel geen betoog. Na de uiteenzetting in het eerste gedeelte van dit artikel zal het duidelik zijn, dat de leuze moest blijven: *aansluiting zoeken bij Noord-Nederland*. Toch heeft die schijnbaar gelijke leuze bij de veranderde tijdgeest een andere inhoud gekregen. De moderne taalwetenschap heeft ook aan de Zuid-Nederlandse universiteiten juister taalinzicht verbreid. De volstrekte een-heid op-papier, die men door de aanneming van de 'officiële' spelling verkregen waande, was niet meer dan een surrogaat. Een Algemeen Beschaafd ontstaat niet door een 'uitspraak-

leer', die het schrift tot maatstaf neemt. Een werkelike, levende eenheid is alleen te verkrijgen door de vrije werking van het gesproken woord. Het is de taak van het Hoger en Lager onderwijs een kern van voorgangers te vormen, die in nauwe aansluiting bij het Noord-Nederlands, een Beschaafd gaan spreken, dat door de macht van het voorbeeld in steeds wijder kringen doordringt. In dat opzicht wordt van de vervlaamste universiteit veel verwacht.

De botsing van het oude en het nieuwe inzicht komt het duidelikst uit in een merkwaardig debat, vóór twee jaar gevoerd in de Koninklike Vlaamse Akademie tussen de kanunnik Dr. Jac. Muyldermans en de hoogleraren Willem de Vreese (Gent) en C. Lecoutere (Leuven)[1]. Muyldermans' 'Beschouwingen over de uitspraak onzer taal' gaan van de letter uit. Hoe de letters 'uitgesproken' worden, dient bepaald door de *wetenschap* en door het *schoonheidsgevoel*. Die wetenschap konstateert niet, maar regelt: voor die 'regels van het algemeen beschaafd Nederlandsch worde ook de deur der Belgische school geopend' (blz. 990). En bij die 'regels' wordt bepaald gedacht aan de beproefde uitspraakleer van Ternest. Maar terwijl hij aan de ene kant vertrouwt dat Ternest 'de tegenwoordige beschaafde uitspraak van Noord-Nederland heeft aangenomen' (blz. 959), houdt hij tegelijk vol 'dat België eene beschaafde omgangstaal bezat en bezit' (blz. 1039), en dat verworpen dient te worden 'dat beschaafd Nederlandsch, hetwelk inderdaad best zou Hollandsch heeten, eene onrijpe vrucht, die nog langen tijd ons volk in de keel zou blijven steken...en of zij ooit smaken zal, of zij ooit zal doorgeraken tot in hert en bloed, is een groot, groot raadsel!' (blz. 971). Men ziet: de 'geijkte schrijftaal', gedacht als uitgesproken letters, is de schuld van deze tweeslachtigheid. Achter de maatstaf van het 'schoonheidsgevoel' schuilt een ander misverstand. De term 'beschaafd' Nederlands heeft geen betrekking op de voortreffelikheid of welluidendheid van de taal zelf, maar

1) Opgenomen in de *Verslagen en Mededeelingen*, jaargang 1909.

op de gebruiksfeer: het is *beschaafden*-Nederlands, het Nederlands zoals dat door maatschappelike oorzaken - die buiten de schoonheid om gaan - in gebruik gekomen is in ontwikkelde kringen. Het is geen samenlezing van ‘goede’ bestanddelen uit de dialekten (blz. 989), geen ‘gelouterd’ dialekt. De klank *ai*, die in het Duitse *mein* en het Engelse *mine* ‘beschaafd’ is, klinkt in het Nederlandse *mijn* ‘afschuwelik’ onbeschaafd. Omgekeerd denkt geen taalkenner er aan om ‘onbeschaafde’ taal gelijk te stellen met ‘verdorven’ of lelike taal (blz. 1039). ‘Lelik’ is hier - evenals in de spelling - meestal synoniem met ongewoon.

Geen wonder dat een zo tweeslachtig betoog tweeslachtig eindigt. Op dezelfde bladzijde heet het: ‘Geen duurzame uitslag dan in eene wel begrepen, levende vrijheid’ en: ‘Om daartoe te geraken ware het daarstellen van een gezag te wenschen; een uitspraak die als de eenige en wettige in het onderwijs geldt’ (blz. 1040). Een bemiddelingsuitspraak diende vastgesteld te worden, waaraan Noord en Zuid zich hielden (blz. 1042), maar - voegt hij er onmiddellik bij - het Noorden zou dat stellig niet doen, en voor België geldt: ‘Dwang en baat niet lang’ (blz. 1038).

De bestrijders in de Akademie hadden geen zware taak. In het biezonder door De Vreese, werd helder aangetoond, dat de hegemonie van één dialekt histories noodzakelik is, en dat in Zuid-Nederland geen enkel dialekt die hegemonie had kunnen verwerven, omdat ‘de politische, economische en intellectueele hegemonie haar uiting vindt in het Fransch.’ De taak van dat Frans kan in de Nederlandse gewesten alleen overgenomen worden door een algemeen Nederlands. Muyldermans vraagt feitelik een privilege voor het Brabants dialekt, zonder dat daarvoor grond aanwezig is: heeft het West-Vlaams, het Limburgs dan niet even veel recht? Bovendien: waar een bewust streven naar algemeenheid waar te nemen is, voert dat streven regelrecht naar de Noord-Nederlandse uitspraak. Als vrucht van een twintigjarig streven, wijst hij op het verheugende feit dat het algemene Nederlands zich ruim baan gebroken heeft, ook in het vrije onderwijs. Die beweging is niet te stuiten. De Akademie zou

zich belachelik maken door nu opnieuw een eigen Belgiese uitspraak te gaan ‘regelen’.

Men ziet hoe beslist de Zuid-Nederlandse wetenschap - want deze hoogleraren vertolkten inderdaad de opvatting van hun universiteiten - partij kiest tegen een dillettantisme dat vroeger toongevend was. De betere inzichten omtrent de verhouding van taal en schrift, omtrent de noodzakelikheid van een niet kunstmatig-willekeurige norm winnen veld in het onderwijs, en daarmee heeft het eenheidstreven een stevige grondslag gekregen. Een verbeterd taalonderwijs en de maatschappelike ontwikkeling zullen het overige doen.

Als we ons nu de vraag stellen: zal, overeenkomstig de verwachting van de voorvechters, Zuid-Nederland in de 21ste eeuw een Algemeen Beschaafd verworven hebben, dat één is met het Noord-Nederlandse? dan moeten we het antwoord aan de toekomst overlaten. Eenheid in de zin van eenvormigheid zal het stellig niet zijn, maar zo eenvormig is ook het Noord-Nederlands Beschaafd niet. Mijns inziens zullen er meer schakeringen blijven tussen Noord- en Zuid-Nederlands Beschaafd dan tussen de Noordelike gewesten onderling, en meer dan de tegenwoordige voorstanders in het onderwijs willen toelaten. Er bestaat geen staatkundige band, zoals tussen Noord- en Zuid-Duitsland, die tot inniger aanraking leidt. Het Nederlandse volkskarakter neigt meer tot eigenaardige verscheidenheid dan naar straffe reglementering. Zolang de aristokratie verfranst blijft, komen de vlaamsgezinde intellektuelen uit de kleine burgerij, de stedelike arbeiders of van ‘den buiten’, dus uit kringen waar het dialekt overheerst, zodat ze, in hun Nederlands voor een groot deel tweetalig, de invloed van hun dialekt blijven ondervinden. Ten slotte zal de Vlaamse letterkunde waarschijnlik - en terecht - nieuwe schatten blijven delven uit de volkstaal. Al deze faktoren van verscheidenheid zullen dus, de einheidsdrang tegenwerkende, schakéringen teweeg brengen, die nòch van taalkundig nòch van prakties standpunt te betreuren zijn. Is dan de eis van de jongere Flaminganten - volkomen aansluiting bij het Noord-Nederlands Beschaafd - te ver gedreven, en daardoor ondoel-

treffend? Ja, als men opnieuw een eenvormige maatstaf zoekt. Neen, als men er een einddoel in zoekt, dat geleidelik zo dicht mogelik genaderd moet worden. Maar het is weer juist de moderne taalwetenschap, die deze eenheid-in-ver-scheidenheid erkent en tot zijn recht doet komen.

Een verstandig woord sprak, naar aanleiding van het vermelde Akademie-debat J. Salsman S.J.[1] De strijd schijnt principieel uitgestreden: er mag van een overwinning gesproken worden. Het taalpartikularisme moest wijken voor aansluiting bij Noord-Nederland. 'Taaleenheid is een ideaal waarnaar moet gestreefd worden, maar dat ook zoals alle idealen, nooit ten volle zal worden bereikt.' - 'Dun gezaaid, ja, zijn de mannen, hoe warme voorstanders ook der eenheid, bij wie de gewestspraak er niet iets of wat doorkomt, en spijts alle regeling zal een Vlaming nooit juist zóó spreken als een Hollander'.

'Mijn standpunt is vooral practisch: het onontbeerlijke beoogen, namelijk dat *alle gestudeerde Vlamingen overal en altijd één taal spreken en schrijven*, *waarin niets wezenlijk onaangenaam klinke*, *zoowel benoorden den Moerdijk als bij ons*. M. a.w. streven wij naar de beschaafde algemeen-Nederlandsche schrijf- en omgangstaal, zonder, voor het oogenblik althans, al te angstvallig daaruit alle eigenaardigheden te willen weren die inderdaad nergens in de beschaafde kringen aanstootelijk zouden voorkomen'[2].

1) *Taaleenheid*, in *De Student*, Kerstmis 1909.
2) In dezelfde geest schreef prof. A. Osthoff in zijn brochure *Schriftsprache und Volksmundart* (1883): 'Ist es denn etwa auch zu billigen, wenn unsere Aussprache des Schrifthochdeutschen eine mundartliche Färbung bekommt? Es giebt Leute, die sich aufs eifrigste bestreben, es ja in ihrer hochdeutschen Sprache zu verleugnen, wes Landes Kinder sie sind und wo ihre Wiege gestanden.'
Dit is maar in één geval te billiken, namelik bij de toneelspeler.
'Aber warum soll denn, so fragen wir, ein Mensch im gewöhnlichen Leben nicht in derselben Weise wie der Schauspieler seine hochdeutsche Rede von den Schlacken der mundartlichen Aussprache reinigen? Die Antwort lautet sehr einfach: darum nicht, weil er kein Schauspieler ist noch sein soll. Im gewöhnlichen Leben agiert ein Jeder nur in seiner eigenen Rolle. Wie soll er es da vernünftiger Weise scheuen, seine Sprache in dem für ihn selber und seine nächsten Landleute charakteristischen Klange ertönen zu lassen? Erachten wir es sonst für einen Fehler, originales Wesen zu besitzen und eigenen Charakter zu zeigen? Doch wohl nicht. Und so ist es eine Ungereimtheit, in der Sprache eine Ausnahme machen, da sich lieber der allgemeinen Schablone fügen und das allgemeine Nivellement über sich ergehen lassen zu wollen' (blz. 33-35).

Dit is een gezonde opvatting waarvan ook het onderwijs doordrongen moet worden. Zo stuurt men in veilige richting mét de tijdstroom mee, ten bate van een algemeen-Nederlandse kultuur.

Geheel in harmonie met deze opvatting is het aannemen van de Vereenvoudigde Spelling. Voorzover dit de regels voor de spelling in engere zin betreft, zal het ieder duidelik zijn. Die richten zich immers naar de norm die ook de Zuid-Nederlanders erkennen? Voor de buiging schijnt dit anders te zijn. Die '*leeft* en *bestaat* hier, over heel Vlaanderen nog in dagelijksch gebruik', zegt Streuvels. Dit is gedeeltelijk juist. De onderscheiding van mannelik en vrouwelik woordgeslacht, kenbaar aan de *n*, bestaat, maar de naamvalsonder-scheiding niet. Een Vlaming zegt: 'ik heb het van de*n* boer gekregen,' maar evengoed: 'de*n* boer gaf het mij.' De nominatiefs-*n* wordt op de scholen 'verkracht en verminkt,' de accusatiefs-*n* gespaard, behalve...wanneer De Vries en Te Winkel toevallig van het woord een ander geslacht toekenden. En dit is bij honderden woorden het geval![1)] De klassicistiese naamvalsleer is voor de Vlaamse scholen evenzeer als voor de onze een ballast. Met het naamwoordelik gezegde, de bijstellingen, de bepalingen van gesteldheid

1) Dat dit niet overdreven is, blijkt uit een artikel van J. Cornelissen in *Ons Volksleven* (1889), die niet minder dan *547* woorden opsomt, waarvan het geslacht in het Vlaamsch (waarschijnlik is hier Antwerps-Kempies bedoeld) anders is dan bij De Vries en Te Winkel. Bovendien verschillen ook de gewesten onderling, gelijk Gittée aantoonde (*Taal en Letteren IV*, 314). Uitvoeriger geschiedde dat door Kollewijn in een artikel *Over Noord- en Zuidnederlands Woordgeslacht*. In 't Oost-Vlaams zijn b.v. *maand*, *lucht*, *bank*, *koorts*, *tafel*, *keuken* vr., in 't West-Vlaams mnl. In 't Limburgs zijn *kin*, *borstel*, *pap*, *suiker* e.a. vr., in 't Oost-Vlaamsch zijn dezelfde woorden mnl. Waar zijn de Belgiese De Vries en te Winkel om daar orde in te brengen? En dat zonder 'castratie'!

zullen de schoolkinderen blijven tobben, terwijl de auteurs zo vrij zijn er de hand mee te lichten.[1)] Wil men behouden wat leeft, dan dient de mannelikheids-*n* 'onverminkt' gehandhaafd te worden. Maar dan kan van eenheid geen sprake zijn. Stuurt men naar eenheid met het Noorden, dan is die *n* in spreken en schrijven *op den duur* niet overeenkomstig de nu voorgeschreven regels te handhaven. De tegenwoordige regeling behoort tot de 'nuttelooze en spitsvondige regels, van de Heeren Spraakkunstenaars afkomstig, die in het vergeetboek overgeschreven moesten worden'[2)]. Een plotselinge 'foutief'-verklaring van alle naamvals-*n*'s druist weer geheel in tegen onze beginselen. Wij schrijven immers *voor den dag*, *van dien aard*, *op den duur*, overeenkomstig de gangbare beschaafde vorm. In die lijn zou het liggen als Vlaamse vereenvoudigers in veel meer, maar geleidelik afnemende, gevallen van die *n* geen afstand wilden doen. Men moet vrijheid niet te gauw voor bandeloosheid houden[3)] Wie ergert zich er aan dat Streuvels regelloos *een* en *eenen*, *zijn* en *zijnen* door elkaar gebruikt, waar ze hem om het ritme te pas komen? En is 'de vervreemding tusschen Noord en Zuid', die Vermeylen van het 'Kollewijns' vreest, niet schromelik overdreven? Vermeylen erkent, lichtelik verbaasd, dat de Zuid-Nederlandse vereenvoudigers

1) Streuvels schrijft b.v. op één bladzijde: 'hij geleek aan de*n* man, die op het bankje te zinnen zat, d*e* verouderd*e* man...'; 'hij voelde zich d*e* vreemdeling.' Trouwens in hetzelfde stuk schrijft hij: 'van d'een*e* schouder op d'ander*e*' en vier bladzijden verder: 'van de*n* schouder.' Wat leeft nu?
2) J. Salsman, t.a.p. blz. 4.
3) Terecht zegt P. Salsman: 'Taaleenheid op Hollandsche leest geschoeid vordert geenszins dat *al* de eigenaardigheden van het specifiek Hollandsch dialect (lees: Hollands Beschaafd) aanstonds burgerrecht bekomen in de algemeen-Nederlandsche omgangstaal' (blz. 4). Maar waarom noemt hij het 'bandeloos', als de V.S. (niet 'sommige kollewijnisten') in de voornaamwoordelike aanduiding vrijheid laten, waar het Beschaafd verscheidenheid kent (b.v. *hij* en *ze* betrekking hebbende op *soep*)? Omgekeerd zou ik verder gaan dan hij, en niet voor Zuid-Nederland de onverbogen vormen *een* en *mijn* tot regel maken. Hier wijst de praktijk, dunkt me, reeds in andere richting.

‘voorzichtig genoeg zijn om de taal zelve zoo weinig mogelijk geweld aan te doen.’ Begrijpt hij niet dat ze dit doen krachtens hun taalkundige beginselen, evengoed als de Noord-Nederlanders?

Voor allen die in het beschaafde spreken nauwe aansluiting zoeken met Noord-Nederland, kan er tegen de Vereenvoudigde spelling, niet slaafs maar overeenkomstig haar eigen beginselen toegepast, geen enkel principieel bezwaar zijn[1)]. Integendeel: hun streven zal en moet er een krachtige steun in vinden. Niet als een nieuw ‘uitspraak’-voorschrift is de Vereenvoudigde hun bondgenoot, maar omdat een beter taalonderwijs er ruimte en tijd door krijgt. En dat is in Vlaanderen, waar het taalonderwijs voor een zwaarder taak staat dan bij ons, dubbel nodig. Het is dan ook niet te verwonderen dat de *Algemeene Belgische Onderwijzersbond* zich tot de Nederlandse en Belgiese Regering richtte, met het verzoek om de Vereenvoudigde spelling gelijke rechten te geven[2)].

Hoe is het dan te verklaren, dat de vereenvoudigers in België zo dun gezaaid zijn? De afwijzende houding, die Vermeylen aan vijandschap wijt, komt bij deskundigen[3)] deels voort uit misverstand en gebrek aan studie van het vraagstuk[4)], voor een belangrijker deel uit taktiek, b.v. bij

1) De kwestie van de ‘afkappingsteekens en ingeslikte woordbrokjes’ (?) die Vermeylen er bij haalt, heeft met de V.S. niets te maken. Vgl. daarover *Wanbegrippen omtrent taal en spelling bij Letterkundigen*, in *De Nieuwe Taalgids* V.
2) Zie dit adres in *Vereenvoudiging* XIII, 1909, 8. Aan Vermeylen was dit niet bekend. Scharten, die geen andere bron raadpleegde, vermeldt het dus ook niet.
3) Bij leken is natuurlik, evenals hier te lande, het breken met de gewoonte, de steen des aanstoots, en afdoende oorzaak van hardnekkige afkeer.
4) B.v. bij P. Salsman, die *vooralsnog* vijandig is, en ‘De Vries en Te Winkel in eere’ wil houden, terwijl zijn betoog tègen de oude grammatika in gaat, en in de lijn van ons beginsel ligt.
   Onder de korrektie van dit artikel kwam mij in handen een nieuwe *Theoretische en practische uitspraakleer der Nederlandsche taal* door de Vlaming Ev. Verachtert (Amsterdam - Van Langenhuysen - 1911). De schrijver staat op modern standpunt, blijkens zijn stelling: ‘*Op de letter spreken* is dus niet hetzelfde als *zuiver* spreken, welke meening hier, in het Zuiden, nog algemeen verspreid is.’ Hij spreekt ook niet van een afzonderlik Zuid-Nederlands Beschaafd, en schrijft zijn boek blijkbaar voor alle Nederlanders. Maar als hij aan 't slot de ‘uitspraak’ aangeeft van een eenvoudig familiaar stuk proza van Couperus, dan laat hij alle naamvals-*n*'s *naar de letter* uitspreken, behalve waar Couperus er toevallig een vergeet!

een invloedrijk lid van de Vlaamsche Akademie als Willem de Vreese. Op het oogenblik dat alle krachten samengetrokken moeten worden om de Vlaamse Universiteit te veroveren, moeten alle onderlinge geschillen vermeden worden. Een spellingstrijd in het eigen kamp zou de aanvalskracht verzwakken. Voor dit argument moeten wij zwichten. Maar dat de spellingkwestie louter Byzantijnse letterzifterij zou zijn, waar de Vlamingen niets mee te maken hebben, is een miskenning van de opvoedkundige achtergrond, die in Vlaanderen evenzeer als hier te lande aanwezig is. Niet door enige drijvers, maar door het volksonderwijs zelf zal de zaak te gelegener tijd, ook in Zuid-Nederland aan de orde gesteld en uitgevochten moeten worden.

Na deze uiteenzetting zal het duidelijk geworden zijn dat de hoge troeven, die Carel Scharten in zijn *Gids*-artikel van Zuid-Nederlandse vrienden leende om tegen ons uit te spelen, niet zoveel waard zijn als oppervlakkige lezers menen. Met grote woorden, kursief en kapitaal, is deze zaak niet uit te maken. Streuvels, die zich door zijn kunstenaarstemperament mee laat slepen, heeft het vraagstuk uitsluitend van zijn individueel standpunt bekeken. Vermeylen bekent dat hij over het belang van spellingvereenvoudiging voor het onderwijs nooit heeft nagedacht. Zijn ‘hartochtelijke afkeer’ bestaat trouwens alleen in Scharten's verbeelding[1]. In de praktijk is hij zelfs voor vrije medededinging. ‘Eigenlijk laat de spelling me nogal onverschillig, omdat ik nooit aan taalonderwijs deed, en over het belang van hervorming op

1) Vgl. een aanhaling uit een schrijven, aan mij gericht, en opgenomen in *Vereenvoudiging XV*, 36.

dat gebied liefst door deskundigen laat oordeelen. Niet theoretisch-wetenschappelijke, maar practische inzichten moeten daar den doorslag geven'.

En of Hugo Verriest begrepen heeft uit welke beweegredenen de Kollewijn-spelling voortkwam? Mij dunkt, als hij de *Lezingen* van Van den Bosch[1)] leerde kennen en, met het oor lezend, genoot, dan zou hij daarin echte geestverwantschap voelen. Zijn frisse geest moet de tweeslachtigheid van Scharten wel gevoeld hebben, die het 'bewonderenswaardig zuiver Nederlands', de *natuurlijke kunst-taal* van Conscience (blz. 263) in één adem prijst met die van Gezelle, en die het volk en de schoolmeesters in de schouwburg hun 'model-Nederlandsch' wil laten opdoen. Deze Parijse opvatting zal in West-Vlaanderen niet veel bijval vinden. Als Scharten's letterkundige kommissie dat 'wèrkelijk beschaafd Nederlandsch' (blz 234) na rijp beraad had ontdekt en onder regels gebracht, en door zijn invloed de beide regeringen tot invoering in alle scholen wist te bewegen, dan zouden Streuvels en Verriest mèt ons verontwaardigd protest aantekenen. Dan zou wel eens kunnen blijken dat 'die onbezonnen lieden', die beeldstormende Kollewijnianen, waar Streuvels zich over beklaagt, een beter en ruimer opvatting van taaleenheid, van volkstaal, bezaten dan de man die zij als kampioen van de Letterkundigen verwelkomden.

Assen, Des. 1911.

1) Ook die over *Taaleenheid in schrijven*, *spreken*, *spellen* grotendeels opgenomen in *De Nieuwe Taalgids*, III.

Milton: Het paradijs verloren
De Vertaling van Alex. Gutteling voortgezet
Door
Albert Verwey

Elfde zang

Zoo stonden ze in het nederigst berouw
En baden, want voorkomende genade
Was uit den zetel der barmhartigheid
Gedaald en had het steenige uit hun hart
Verwijderd en in plaats daarvan herboren
Nieuw vleesch doen groeien: zuchten aêmden nu,
Onspreekbre, die de geest van het gebed
Hun inblies en die sneller opwaarts wiekten
Dan luide galmen: toch geleek hun houding
Niet die van lage smeekers, noch hun bede
Min wichtig dan toen 't lang-geleden paar
In oude fabels (schoon min lang dan zij),
Deucalion en kuische Pyrrha, vroomlijk
Stonden voor Themis' altaar, tot herstel
Van het verdronken menschdom. Hun gebeden
Vlogen ten hemel en niet misten zij
Den weg, door nijdge winden zwervelings
Of faal geblazen: binnen togen zij
Afmetingloos door Hemels deur en kwamen
Gekleed in wierook, waar 't goude altaar rookte,
Geleid door hun Bemidlaar, in 't gezicht

Vóór 's Vaders troon: hen de verblijde Zoon
Voorstellend, ving zijn tusschenkomst dus aan.
‘Zie, Vader, de eerste vruchten die op aarde
Uit uw genade, den mensch ingeplant,
Ontsprongen, deze zuchten en gebeden,
Die ik, uw Priester, in dit vat, gemengd
Met wierook, vóór u breng. Smaaklijker vruchten,
Als in zijn hart met smart gezaaid, dan 't ooft
Dat door zijn eigen kweeken, al de boomen
Van 't Paradijs voortbrengen konden, vóór
Zijn onschuld viel. Neig daarom naar zijn smeeking
Uw ooren, hoor naar zijn gezucht, schoon stom.
Hij weet geen woorden voor gebed, laat mij
Zijn tolk zijn, mij zijn advokaat
En voorbeê; ent zijn kwade en goede werken
Allen op mij: deze zal mijn verdienste
Volmaken, en voor die betaalt mijn dood.
Aanvaard me, en neem in mij van hen den geur
Van vrede jegens 't menschdom, laat het leven
Voor u, verzoend, zijn korten tijd voor 't minst,
Hoe droevig ook, tot dood, zijn doem (dien ik
Wel te verzachten, niet te wenden pleit)
Het opgeeft aan een beter leven, waar
Al mijn verlosten met me in vreugde en heil
Eén zullen zijn, als ik één ben met u’.
Tot wien de Vader, zonder wolk, sereen.
‘Uw aanvraag voor de Mensch, aanvaarde Zoon,
Verkrijgt ge; uw aanvraag was mijn raadsbesluit.
Maar langer in dat Paradijs zijn, gunt
De wet hem niet die ik gaf aan Natuur.
Die reine onsterflijke elementen, vrij
Van grof, onedel, tegenstrijdig mengsel,
Werpen hem uit als smet, drijven hem af,
Een ongesteldheid, grof, naar grove lucht
En sterflijk voedsel, als hem tot de ontleding
Door Zonde voorbereidt; want die maakte eerst
Elk ding verkeerd dat goed was, en bedierf
Het onbedorvne. Ik schiep hem eerst, begiftigd

Met twee geschenken, met onsterflijkheid
En met geluk: dit laatste eilaas verloren
Kon 't andre alleen zijn leed eeuwig doen duren
Tot ik hem hielp door dood: zoo wordt dan dood
Zijn eindlijk middel tot herstel: na leven
In pijnlijke beproeving, door geloof
En werken van 't geloof verschoond, ten tweede
Leven ontwaakt, vernieuwd met de rechtvaardgen,
Geeft die hem weer met nieuwen Aarde-en-Hemel.
Doch roepen ter vergaadring we al de zaalgen
Door hemels wijde ruimte: ik berg hun niet
Mijn oordeel, hoe ik handel met de Mensch,
Als ze onlangs zagen hoe met zondige englen
En in hun staat, schoon vast, bevestigd stonden'.
Hij eindigde en de Zoon gaf hoog sinjaal
Aan de engel die de wacht had: deze blies
Op de trompet, later misschien in Oreb
Gehoord toen God er daalde, en die licht eens nog
Op de oordeelsdag zal klinken. De englen-schal
Vulde alle streken: uit hun zaalge tenten
Van amaranthe schauw, fontein of bron,
Of bij de levenswaatren, wáár ze ook zaten
In broederschap van vreugd, haastten de Zonen
Van 't Licht, gehoorzaam aan het hoog bevel,
Elk naar zijn zetel: tot van de oppertroon
De Almachtge zijn verheven wil dus sprak.
'O Zonen, ons gelijk is nu de Mensch
In 't kennen bei van goed en kwaad, na 't proeven
Van dat verboden ooft; maar laat hem roemen
Kennis van goed verloren, kwaad verkregen;
Gelukkiger hij, had hij volstaan het goede
Te kennen in zichzelf, heel niet het kwaad.
Nu treurt hij, voelt berouw, en bidt boetvaardig,
Mijn werking in hem; langer dan die werkt
Ken ik zijn hart, hoe wisselziek en ijdel
Zoodra 't zichzelf is. Dat dan niet zijn hand,
Nu stouter, ook reik naar den Levensboom,
En eet, en eeuwig leev', of droom voor 't minst

Eeuwig te leven, zoo is mijn besluit
Dat hij den hof verlate en voortaan bouwe
De aarde waaruit hij is, geschikter grond.
Michael, deze mijn opdracht voert gij uit:
Neem met u van de cherubim uw keus
Van vlammende strijders, opdat niet de Vijand
Ter wille van den mensch, of dat hij 't ledig
Gebied voor zich bezet, nieuwe onrust wek.
Haast u en drijf van 't Paradijs van God
Zonder om hen te wroegen 't zondig paar,
Van heilge grond de onheilgen; en verkondig
Hun en hun afkomst eeuwge ballingschap
Vandaar. Maar laat, opdat die droevige ban,
Streng uitgesproken, hen niet zwijmen doe,
Want weekgeworden en hun kwaad met tranen
Bejamrend, zie ik hen, - elk schrikken na.
Als zij geduldig doen wat gij beveelt,
Verjaag ze dan niet troostloos; openbaar
Aan Adam wat in later tijd zal zijn,
Naar ik u zal doen schouwen; spreek terloops
Van mijn verbond vernieuwd in 't zaad der vrouw;
Zend hem zoo heen, schoon smartlijk, toch in vree:
En plaats aan de oosterzijde van den hof,
Waar de ingang, op van Eden, maklijkst klimt,
Een wacht van Cherubs, en een vlammenzwaard
Wijdwuivend, dat elk naadren verweg beangst
En doorgang afsluit tot den Levensboom:
Dat niet het Paradijs een gastoord blijk
Voor valsche geesten en hun prooi mijn boomen,
En weer gestolen vrucht den mensch misleidt'.
Hij zweeg: de Aartsengel maakte aanstonds gereed
Tot snelle neervaart, met hem 't schittrend heir
Van waaksche cherubs; vier gelaten had
Elk, als een dubble Janus; hun gestalte
Bevonkt met oogen talrijker dan die
Van Argus, en te waakzaam om te sluimren
Bekoord door pansfluit of het herdersriet
Van Hermes, of zijn slaaproe. Midlerwijl

Groette de wereld met haar heilig licht
Leucothea, pas ontwaakt, en dauwde geuren
Toen Adam en onze eerste moeder Eva
Nu hun gebeden eindden en bevonden
Kracht toegevoegd van boven, hoop ontspringend
Uit wanhoop, vreugd, maar nog met vrees verbonden.
Waardoor hij dus opnieuw tot Eva sprak.
‘Eva, 't geloof houdt licht voor waar dat al
't Goed dat wij smaken uit den hemel daalt,
Maar dat van ons iets tot den hemel stijgt,
Zoo waardevol dat het den geest belangt
Van God hoog-zalig, of zijn wil ons neigt,
Schijnt zwaar geloofbaar; toch doet zoo 't gebed
Of van onze aêm één zucht, omhooggedragen
Tot voor Gods troon. Want sints ik heb beproefd
Of mijn gebed de Godheid kon verzoenen,
Knielde, en vernederde voor hem mijn hart,
Zag ik hem, leek me, vriendelijk en mild
Zijn oor mij neigen; de overtuiging groeide
Dat hij me in gunst aanhoorde; vrede keerde
Weer in mijn borst, in mijn herinnering
Zijn woord dat eens uw zaad den Vijand kneust;
Ik lette er toen niet op, ontsteld, maar voel
Nu zeker dat de bitterheid van 't sterven
Ging, en wij zullen leven. Daarom heil u,
Eva met recht genoemd, Moeder van 't Menschdom,
Moeder van al wat leeft, omdat door u
De Mensch zal leven, voor den Mensch elk ding’.
Deemoedig en bedroefd zei daarop Eva:
‘Onwaardig ik dat zulk een titel hoor'
Aan mij de zondge, die voor u beschikt
Als hulp, werd tot uw strik; aan mij behoort
Eer dat ik word gewantrouwd en geblaamd:
Maar eindloos in vergeving was mijn Rechter,
Die mij, schoon 'k aller dood bracht, begenadigt
Als bron van leven; gunstig zijt ook gij,
Die mij gehengt zóó hoog te noemen, mij
Heel andre naam verdienend. Maar het veld

Roept ons tot werk, nu opgelegd met zweet,
Schoon na slaaploozen nacht; want zie, de Morgen
Die niet om ons niet-rusten geeft, begint
In glimlach 't rozig rijzen; laat ons gaan,
Nooit dwaal ik in 't vervolg meer van uw zij,
Waar ook ons dagwerk ligt, schoon nu als taak,
Moeizaam, tot de avond zinkt; voor wie hier wonen
Is niets in de aangename lanen moeizaam.
Leven wij hier, gevallen, maar tevreê'.
    Zoo sprak, zoo wenschte diep-vernederde Eva,
Maar 't Lot zei neen. Natuur het eerst gaf teekens
Door lucht, dier, vogel; lucht plotsling verduisterd
Na een kort morgenrood; vlak voor haar oog
Stortte Zeus' vogel van zijn luchte-hoogte
En joeg twee vogels schitterend van veer;
Een heuvel af vervolgde 't dier dat heerscht
In wouden, de eerste jager toen, een paar,
Edelst en fraaist van 't bosch, een hert en hinde;
Hun vlucht richtte zich recht naar de oosterpoort.
Adam, dat ziende en met zijn oog de jacht
Volgend, sprak, onbewogen niet, tot Eva.
    'O Eva, verdere verandring nadert.
De Hemel toont ze ons door die stomme teekens,
Voorloopers van zijn doel, of waarschuwend
Ons, mooglijk te gerust op onze ontlasting
Van straf, als enkle dagen vrij van dood,
(Hoe lang, en hoe tot dan ons leven zijn zal
Weet geen) of waarschuwend ons dat we stof zijn
En daartoe keeren en niet meer bestaan.
Want waarom anders voor ons oog die vlucht
Tweevoudig, door de lucht en langs den grond,
Eén richting 't eigen uur? Waarom in 't oost
Duister voor 't middag is en morgenlicht
Meer stralend in die westerwolk die trekt
Over 't blauw firmament een flonkrend wit,
En langzaam daalt, beladen met iets hemelsch?'
    Hij dwaalde niet; want uit een lucht van jaspis
Landden de hemelsche heerscharen nu

In 't Paradijs, en poosden op een hil;
Een heerlijke verschijning, had niet twijfel
En lichaamsvrees toen Adams oog verdoft.
Niet minder heerlijk dan toen de englen vonden
Jacob in Mahanaïm, waar hij 't veld
Betent zag met zijn schitterende wachters;
Of dan verscheen op 't vlammende gebergt
In Dothan, met een kamp van vuur bedekt
Tegen den Syriërvorst, die, om één man
Te grijpen, als een moordnaar oorlog voerde,
Onaangekondigd. De eedle Aartsengel liet
Zijn leger schittrend staan, om van den hof
Bezit te nemen; hij ging onverzeld,
Opdat hij vond waar Adam school, zijn weg.
Niet onbemerkt door Adam, die tot Eva
Nu 't hoog bezoek nabij kwam, aldus sprak.
‘Eva, verwacht nu groote tijdingen;
Misschien wordt nu ons lot weldra beslist
Of andre wet ons opgelegd; ik merk
Waar gindsche wolk die laait den hemel sluiert
Een van het Hemelsch heir en naar zijn gang
Niet van de minste, een groote Mogendheid
Of van de Tronen een, zoo'n majesteit
Omhult zijn komen; niet verschriklijk toch
Zoodat ik vrees, noch zoo gezellig mild
Als Rafaël, dat ik gerust zou zijn;
Maar plechtig en verheven: ga, ik wacht hem
Met eerbewijs, opdat ik hem niet krenk’.
Hij zweeg; de Aartsengel kwam nu ras nabij,
Niet in zijn hemelsche gedaante, maar
Mensch, op ontmoeting met den mensch gekleed;
Over zijn spiegelende rusting stroomde
Een purpren oorlogsvest, van heldrer kleur
Dan Melibeïsch of de verf van Sarra
Die oudtijds koningen en helden kleedde
In vredestijd: weefsel geverfd door Iris;
Zijn starrige helm ontgespt toonde hem bloeiend
In jonge manlijkheid; neven zijn zij

Hing als in glinsterenden gordel 't zwaard,
De schrik van Satan; in zijn hand de speer.
Adam boog diep; hij vorstlijk in zijn staat
Neeg niet; maar openbaarde aldus zijn komst.
‘Adam, geen voorwoord hoeft Gods hoog bevel.
Weet dat uw bidden is verhoord, en Dood,
Waar gij naar recht door 't zondgen toe vervielt,
Zijn prooi ontzegd zóóvele aan u gegeven
Genade-dagen waar ge in boet en rouwt
En met veel goede daden de eene kwade
Bedekt: wel mag uw Heer daarna verzoend,
U heel verlossen van Doods gierige eisch;
Maar langer in dit Paradijs te wonen
Verbiedt hij; ik kwam hier, opdat gij gaat,
Opdat gij uit den tuin gaat, om te bouwen
Aarde waar gij uit zijt, geschikter grond’.
Niet meer, want Adam stond op dit bericht
Met kille smarte-greep in 't hart gevat,
Zijn zinnen als verstijfd; Eva, die alles
Ongezien had gehoord verried met hoorbaar
Geklaag aldra de plaats waar zij zich school.
‘O onverwachte slag, erger dan Dood!
Moet ik u laten, Paradijs, u laten,
Geboortegrond, gelukkige schaduwlanen,
Verblijf voor Goden? waar ik hoopte in rust,
Schoon droef, de poos te leven vóór dien dag
Die onze doodsdag zijn moet. o Mijn bloemen,
Die nooit in andre streken groeien zult,
Mijn ochtendlijk en avondlijk bezoek,
Die ik met teedre hand heb opgekweekt
Van de eerst ontloken knop, en namen gaf,
Wie richt u nu naar 't zonlicht, zet in rij
Uw soorten, sproeit u uit de geurge bron.
En gij, priëel van liefde, dat ik tooide
Met alle zoets voor oog en reuk, hoe zal
Ik van u scheiden? om te zwerven, waar?
Neer in een laagre wereld naar die donkre
En wilde? en te aadmen - hoe? - in andre lucht,

Min rein, wij aan onsterflijk ooft gewend?’
Maar de Engel onderbrak haar vriendlijk dus.
‘Eva, klaag niet, maar leg geduldig neer
Wat ge naar recht verloort; zet niet uw hart,
Zoo overgraag, op wat u niet behoort;
Gij gaat niet eenzaam, met u gaat uw man;
Hem wien te volgen gij gebonden zijt.
Denk, waar hij is, daar 's uw geboortegrond’.
Adam, nu van zijn plotslinge verkilling
Bekomend, zijn verwarde geest weer kalm,
Richtte zijn needrig spreken dus tot Michael.
‘Hemeling, van de Tronen een, of heetend
Van hen de hoogste, want zulk wezen schijnt
Vorst boven vorsten, gij bezorgt met zachtheid
Uw boodschap, die als woord wel wonden mocht,
En ons als daad doen sterven; alles trouwens
Wat aan verdriet, verslagenheid en wanhoop
Ons hart nog dragen kon, brengt uw bericht.
Vertrek van dit gelukkig oord, ons zoet
Verblijf en eenge troost die overbleef,
Vertrouwlijk voor onze oogen; elk oord elders
Komt ons ongastvrij en verlaten voor,
Ons kennend noch gekend; en zoo gedurig
Gebed den wil verandren mocht van Hem
Die alles kan, niet eindgen zou ik dan
Hem te vermoeien met mijn stage kreten:
Maar bidden tegen zijn volstrekt besluit
Baat meer niet dan een adem tegen wind,
Stikkend teruggeblazen op wie ademt:
Zoo onderwerp ik me aan zijn hoog bevel.
Dit smart me meest dat als vanhier ik ga,
Ik, als voor hem verborgen, zijn gelaat
Niet langer ziend, zal zijn; hier kon ik vaak
Met hulde, plaats bij plaats zien waar zijn godheid
Zich mij wou toonen, en mijn zoons verhalen:
Op dezen berg verscheen hij, bij dien boom
Zag ik hem staan, tusschen die pijnen hoorde ik
Zijn stem, hier sprak ik met hem bij die bron.

Zoo menig dankbaar altaar bouwde ik graag
Van grassige zode en stapelde iedre steen
Die in de beek glom, ter gedachtenis,
Of monument voor eeuwen, en als gaaf
Bracht ik daarop ooft, bloemen, geurig hars:
Waar in die gindsche laagre wereld vind ik
Zijn voetstap of zijn schittrende verschijning?
Want schoon ik toornig van hem vlood, beschouw
Ik nu, tot langer leven en beloofd geslacht
Geroepen, blij, zij 't maar de zoomen van
Zijn glorie, en vereer veraf zijn schreden'.
    Met goedertieren blik sprak Michael dus.
'Adam, gij weet, hem hoort Hemel en Aard,
Niet deze rots alleen; land, lucht en zee
En al wat leeft, waar warm zijn kracht in gist,
Vervult zijn alomtegenwoordigheid.
Hij gaf u, geen verwerpelijke gaaf,
Bezit en heerschappij van de aarde; waan dan
Zijn tegenwoordigheid niet eng beperkt
Tot Paradijs of Eden: mooglijk ware
Uw zetel hier geweest, vanwaar zich spreidden
Alle geslachten en hierheen weer kwamen
Van alle aardeinden om hun grooten Vader,
U, hier te vieren en te huldigen.
Dat voorrecht gingt ge kwijt, daartoe vernederd
Op vlakke grond saam met uw zoons te wonen.
Doch twijfel niet: ook in de vlakte en 't dal
Woont God: ge vindt hem daar als hier aanwezig,
En menig merk van zijn nabijheid volgt u
Ook daar, omringt u, daar zoowel als hier,
Met vaderliefde en goedheid, zijn gelaat
Kenbaar, en van zijn schreden 't godlijk spoor.
Daartoe, opdat ge dit gelooft, en vast
Vertrouwt voor ge vanhier gaat, is mijn last
Dat ik u toon wat u en uw geslacht
Later weervaart; verwacht zoo goed als kwaad
Te hooren, hemelsche genade strijdend
Met menschelijke zonde; dat ge daardoor

Vreugde met vrees en vroom verdriet te temperen
En waar geduld leert; door gematigdheid
Gehard, gelijklijk ieder lot te dragen,
't Zij voor- of weerspoed: zoo doorloopt ge veiligst
Uw leven en wordt best bekwaam den doorgang
Van 't sterven te ondergaan als 't komt. Bestijg
Die heuvel. Eva (wie ik de oogen droogde)
Slaap' hier omlaag; gij waakt en ziet wat wordt,
Zooals gij sliept toen zij tot leven kwam'.
Wien Adam aldus dankbaar antwoord gaf.
'Ga voor, ik volg u, veilge gids, het pad
Dat gij mij leidt, en buig voor 's Hemels hand,
Hoe ook kastijdend, en mijn willige borst
Wend ik naar 't kwaad, mij waapnend dat ik win
Door dulden, en door arbeid rust verkrijg,
Als dat mag zijn'. Zoo stegen beiden op
In Gods gezichten. Deze heuvel was
Hoogste van 't Paradijs: het halve rond
Van de Aard lag van zijn top, tot verste kim,
Ter klaarste aanschouwing, rondom uitgestrekt.
Hooger noch wijder uitziend was die top
Waarop om andre reden de Verleider
Onze andere Adam zette in de woestijn,
Toonde alle rijken en hun heerlijkheid.
Daar overzag zijn oog waar steden stonden
Van oude of nieuwe roem, van machtigst rijk
De zetel, van de voorbeschikte muren
Van Cambalu, stad van den Cathay Chan,
En Samarkand aan de Oxus, Temurs troon,
Tot het Sineesche Pekin: daarvandaan
Naar Agra en Lahor van den Groot-Mogol,
Tot aan het gulden Chersonesië; of waar
De Pers zat in Ecbatana, of later
In Ispahan; of waar de Russen-tzar
In Moscou, of de Sultan in Byzance
Uit Turkestan afkomstig; wijders zag hij
't Rijk van den Negus tot zijn verste haven
Ercoco, en de mindre zeevaart-vorsten

Monbaza, en Quiloa, en Melinde,
En 't Ofir geacht Sofala, tot het rijk
Van Congo, en Angola ver in 't Zuid;
Of daarvandaan, van Nigerstroom tot Atlas,
De rijken van Almansor, Fez en Sus,
Marocco en Algiers en Tremisen;
Europa dan, en 't punt waar Rome de aarde
Regeeren zou: misschien ook in den geest
Het rijke Mexico van Montezuma
En Cusco in Peru, de nog rijker zetel
Van Atabalipa; en in 't nog bloeiend
Guiana een stad die Gereons zonen roemden
Als Eldorado: maar tot andre uitzichten
Lichtte van Adams oogen Michael 't vlies
Veroorzaakt door die valsche vrucht die heldrer
Gezicht beloofde; en reinigde de oog-zenuw
Met wijnruit en eufrasia, stortte er toen
Drie druppels uit de bron des Levens in.
Zoo diep drong van die stoffen het vermogen,
Dat Adam die zijn oogen sluiten moest
Ineenzonk, en zijn geest was als in droom:
Maar bij de hand hief hem de vriendlijke engel
Ras op en riep zijn aandacht dus terug.
‘Open nu de oogen, Adam, en zie eerst
Wat uw oorspronkelijke zonde wrocht
In somge, uit u te ontstaan, die nooit den boom
Raakten, nooit met de slang misdreven, nooit
Uw zonde deden, en toch door die zonde
Bedierven tot het doen van gruwbrer daden’.
Hij zag en voor zijn oogen lag een veld,
Deels teel- en bouwland, waarop schoven stonden,
Pas geoogst; deels schapen-weide en -kooi;
Als landgrens in het midden stond een altaar,
Landlijk van gras en zode: daarop bracht
Aanstonds de maaier van zijn tocht bezweet
Eersteling-vruchten, gele schoof, groen koren,
Dooreen, al naar het viel. Toen kwam een herder,
Zachter, met de eerstelingen van zijn kudde,

Zorgzaam gekozen; ze offrend legde hij
Het vet en 't ingewand, bestrooid met wierook,
Op het gehakte hout, doende alle riten.
Welhaast verteerde gunstig hemelvuur
Met vluggen glans en dankbren damp zijn offer;
Niet dat van d'ander: die was niet oprecht;
Hij toornde inwendig en terwijl zij spraken
Sloeg hij hem met een steen in 't middenrif
Zoodat hij stierf; hij viel en kreunde doodsbleek
Zijn ziel uit die wegstroomde in gulpend bloed.
Bij dat gezicht was Adam in zijn hart
Ontsteld en riep gehaast tot de engel dus.
‘O leeraar, een groot ongeluk beviel
Dien zachten man, die zoo wel geofferd had;
Wordt vroomheid, wordt reine eerdienst zóó betaald?’
Maar Michael gaf, hij ook bewogen, antwoord.
‘Die twee zijn broeders, Adam, uit uw lenden
Komen zij voort; wie kwaad was sloeg wie goed was
Uit nijd omdat zijn broeders offer door
Den Hemel werd aanvaard, maar 't bloedige feit
Wordt eens gewroken, 's andren deugd, erkend,
Mist niet het loon, al ziet gij hoe hij sterft,
Rollende in stof en bloed’. Toen weer de Vader.
‘Helaas, om de oorzaak beide en om de daad!
Maar zag ik nu dan Dood? Is dit de wijs
Waarop ik tot mijn stof keer? o Tafreel
Van schrik, gemeen en leelijk om te zien,
Gruwlijk te denken, voor 't gevoel afgrijslijk!’
Wien aldus Michael. ‘Dood hebt gij gezien.
Zoo ziet de mensch hem 't eerst. Maar veel gedaanten
Heeft Dood, veel wegen leiden naar zijn hol
Dat droef en troostloos is; toch voor 't gevoel
Vreeslijker bij zijn ingang dan erin.
Er sterven als gij zaagt door heevgen slag,
Door vuur, vloed, honger, meer door gulzigheid
In drank en voedsel, die op de aarde brengt
Aaklige ziekten - 't monsterachtig heir
Zal u verschijnen; dat ge weten moogt

Wat voor ellende Eva's verlekkerdheid
Brengt over menschen'. En opeens verscheen
Vóór hem een plaats, droevig, rumoerig, donker,
Een gasthuis leek het waarin rijen lagen
Van elk soort kranken; iedre ziekte was daar
Die ijslijk krampt of scheurend martelt; doodsangst
Hartziek en mislijk; heel het heir van koortsen,
Stuipen, vallende ziekten, felle zinkings,
Inwendge steen en zweer, koliek die foltert,
Sombre zwartgalligheid, bezeten waanzin,
Maan-dolheid en uitterende verdroging,
Moeraskoorts, en besmettelijke pest,
Gewrichtjicht, waterzucht, aamborstigheid.
Vreeslijk het woelen, diep 't gekreun; met Wanhoop
IJvrig van bed tot bed de zieken plegend
En Dood die zegevierende zijn pijl
Schudde, maar draalde in 't treffen, schoon hem velen
Inriepen als hun heil en laatste hoop.
Wat hart van steen kon zulk wanstaltig beeld
Droog-oogig aanzien? Adam niet; hij weende,
Schoon niet uit vrouw geboren; meelij temde
Het manlijkste in hem, gaf een poos hem over
Aan tranen, tot kloek denken de onmaat bond
En hij weer woorden vond tot nieuwe klacht.
'Rampzalig menschdom, tot wat val verlaagd,
Tot wat ellendgen toestand voorbeschikt?
Eind liever ongeboren. Waarom leven
Verleend dat straks ontroofd wordt? Waarom, eerder,
't Ons opgedrongen? ons die als we wisten
Wat wij aanvaarden, 't aangeboden leven
Of van ons wezen, of graag ras hergaven,
Blijde om 't in vreê ontslagen zijn. Kan 't beeld
Van God eens in den mensch zoo schoon en fier
Geschapen, hoewel sedert zondig, zóó
Verlaagd worden tot dit afzichtlijk lijden
En pijn niet langer menschlijk? Moest niet hij
Die deels nog godlijke gelijkenis
Bewaart, om wille van zijn Makers beeld,

Voor die wanstaltigheden veilig zijn?'
'Hun Makers beeld' zei Michael, 'liet hen toen,
Toen zij zichzelf verlaagden tot de dienst
Van onbeheerschte Lust; toen namen ze aan
Het beeld van wien zij dienden: dierlijke ondeugd,
Voornaamste aanleiding tot de daad van Eva.
Daarom valt hun zoo'n lage straf ten deel
Die 't beeld mismaakt, van God niet, maar van hen,
Of zoo zijn beeld, het eerst door hèn mismaakte,
Daar zij Natuur's gezonde wet verkeeren
In walgelijke ziekte, dan terecht,
Daar zij Gods beeld niet eerden in zichzelf'.
'Uw woord is waar, zei Adam, en ik buig me.
Maar is er dan geen andre weg, behalve
Die van de pijn, om tot den dood te komen
En met het ons verwante stof te mengen?'
'Luister', zei Michael, 'neemt ge wèl de wet
Van niet teveel waar, wijze matigheid
In wat gij eet of drinkt, en zoekt daardoor
Voeding alleen, niet zwelgerig genot, -
En jaar aan jaar gaan zoo u over 't hoofd, -
Dan moogt ge leven tot ge als rijp ooft valt
In moeder aarde's schoot, of maklijk wordt
Verzaamd, niet ruw geplukt, rijp voor den dood:
Dit 's de oude dag; maar dan moet ge overleven
Uw jeugd, uw kracht, uw schoonheid, die veranderen
Tot dor, zwak, grijs; uw zinnen worden stomp
En moeten afstand doen van elk genot,
Voor wat ge hebt; en in de plaats van jeugdlucht,
Hoopvol en opgewekt, heerscht in uw bloed
Damp van zwaarmoedigheid, uit koude en droogte,
Neerdrukkend voor uw geest, en die het sap
Van 't leven teert'. Tot wien dus onze Vader.
'Ik vlucht Dood voortaan niet, en leng niet graag
Mijn leven, peins veeleer hoe van zijn last,
Zoo zwaar, ik mij het best en lichtst ontsla,
Die ik moet dragen, om hem op te geven
Op mijn bestemden dag, lijdzaam verwachtend

Dat ik ontbonden word'. Michael gaf antwoord.
'Bemin noch haat uw leven; maar leef wel
Zoolang ge 't leeft; hoe lang of kort weet God.
Bereid u nu tot het gezicht dat volgt'.
Hij keek en zag een ruim veld, waarop tenten
Van meenge kleur; bij sommgen graasde vee;
Van andren kwam de klank van instrumenten,
't Melodische geluid van harp en orgel.
En wie de snaren en de toetsen drukte
Was zichtbaar, zijn bezielde en vlugge greep
Vloog laag en hoog de heele toonschaal langs
Dwars door de weergalm van de fuga heen.
Elders stond een die aan de smidse werkte.
Hij had één klomp van ijzer, één van koper
Gesmolten ('t zij gevonden waar een vuur
Toevallig bosch van berg of dal verbrandde
Tot de aderen van de aard: dan gleed het gloeiend
Naar de oopning van een hol; 't zij door een stroom
Ontbloot;) hij leidde 't vloeibare erts
In daartoe reede vormen; maakte eruit
Eerst zijn gereedschap, dan veel ander werk
Van gietsel of graveersel. Achter deze,
Maar dezerzijds, daalde een heel andre soort
Van de nabuurge hoogten, waar zij woonden,
Neer in het veld: zij schenen, om te zien,
Rechtvaardgen, en die al hun pogen richtten
Om God naar 't hoort te dienen, en te weten
Wat hij te weten toestaat, niet het minst
Wat vrede en vrijheid baat: niet gingen zij
Lang op de vlakte, toen, zie, van de tenten
Een zwerm van schoone vrouwen, vroolijk rijk,
Dartel in kleed en sier: zij kwamen dansend,
En zongen bij de harp verliefde liedren.
De mannen, hoewel ernstig, oogden naar ze,
Lieten hun oogen onbeteugeld dwalen,
Tot stevig in 't verliefde net gevangen,
Zij wenschten, en een elk koos zich zijn wensch.
Dan handlen zij van liefde tot de ster,

Voorboô van liefde, kwam; en alle ontsteken
Verhit de bruiloftstoorts en wenschen Hymen
- Voor 't eerst in huwlijks-eerdienst - aan te roepen:
De tenten galmen van muziek en feest.
Zulk een gelukkig saamzijn en goede uitslag
Van liefde en niet verloren jeugd, zang, kransen,
Gebloemt en zoete symphonie, won 't hart
Van Adam, gauw geneigd genot te dulden,
Als in Natuur ligt; wat hij aldus zei:
‘Ware oopnaar van mijn oogen, zaalge aartsengel,
Beter schijnt dit gezicht me en meerdre hoop
Van vreedge dagen spelt het dan die voorge
Die haat en dood en erger lijden toonden.
Hier schijnt het doel van de natuur vervuld’.
Maar de engel zei: ‘Bepaal wat goed is niet
Naar wat behaagt, schoon ook natuur dat looft,
Geschapen als gij zijt tot eedler eind,
Heilig en rein, godlijke eenswetendheid.
Die vriendelijke tenten waren tenten
Van boosheid waar de kindren zullen wonen
Van wie zijn broer versloeg; zij schijnen nijver
In kunsten die 't bestaan verfijnen, rijk
Aan vinding, maar hun Maker niet gedachtig,
Hoewel zijn geest hen - de al te ondankbren - leerde.
Nog zal van hen een lokkende afkomst uitgaan.
Want die troep schoone vrouwen, die godinnen
Geleken, zoo verheugd, zoo vlug, zoo blij,
Maar leeg van al dat goede waar de vrouws
Voornaamste lof, haar huislijke eer, door leeft,
Opgevoed en volleerd slechts naar den smaak
Van lustvolle begeerte: zingen, dansen,
Kleeden, en ooggerol en tonggetriller;
Aan deze zal dat ernstig mannevolk,
Door hun vroom leven werklijk zoons van God,
Hun heele deugd opgeven, al hun roem,
Schandlijk, aan lachjes en aan list van deze
Schoone godloochnaars, en in weelde zwemmen
(Later in wijde zee) en lachen; waarvoor

Later de wereld zee van tranen schreit’.
Beroofd van korte vreugd sprak Adam toen.
‘O schande en jammer, dat wie wèl te leven
Zoo schoon begonnen, afzijds gaan en treden
Bijpaden op of zwijmen halverweegs!
De richting - zie ik wel - van 's menschen rouw
Blijkt de eigene, daar zij bij de Vrouw begint’.
‘Bij zijn verwijfde slapheid vangt zij aan’,
Zei de engel, ‘daar hij vasten stand moest houden
Door wijsheid, en wat hoogre gaaf hij kreeg.
Maar houd u nu gereed nog meer te zien’.
Hij keek en zag een uitgebreid gebied,
Steden, en landlijk werk ertusschen in.
Steden vol menschen, hoog van poort en torens,
Saamkomst in waapnen, felle oorlogsgelaten,
Breedschonkige reuzen, en stout krijgsgebeur.
D i e dwingen 't schuimend paard, d i e heffen wapens,
In slagorde geschaard of elk voor zich,
Zoo voet- als paardevolk, niet maar ter monstring.
Hier drijft een keurbende, uitgestuurd om voedsel,
Een kudde rundvee, koe en os, bei schoon,
Uit vette weiden, of een wollige schaar
Schapen - hun lammren blaatten - over 't veld,
Hun buit; de herders redden nauwlijks 't leven,
Maar halen hulp; dat gaf een bloedige twist;
Met wreede kamplust botsen de escadrons.
Waar vee nog onlangs weidde ligt, met wapens,
Met lijken volgestrooid het bloedig veld
Verlaten. Andren liggen voor een veste,
Geschanst en stormen met geschut, mijn, ladder,
Terwijl zich op den muur verdeedgers toonen
Met pijl en speer, steenen en zwaavlig vuur;
Aan elken kant slachting en reuze-daden.
Geschepterde herauten roepen ginds
Den raad naar de stadspoorten: aanstonds komen
Grijzen en ernstigen, en oorlogslieden,
Bijeen, toespraken worden luid; maar dra
In weerspraak van partijen; tot een man

Van middelbaren leeftijd opstaat, wijs
Van aanzien, die spreekt veel van recht en onrecht,
Rechtvaardigheid en Godsdienst, waarheid, vrede
En 't eeuwig oordeel: hij, door oud en jong
Bejouwd, waar' gewelddadig aangerand,
Had hem, onzichtbaar midden uit den hoop,
Een wolk niet meegevoerd: door 't heele veld
Hield zoo geweld en onderdrukking aan
En zwaardwet, en een schuilplaats was er niet.
Adam was heel in tranen, en bedroefd
Klaagde hij naar zijn gids: ‘o wie zijn deze,
Doodsdienaars, menschen niet, die dood dus aandoen
Onmenschelijk, aan menschen, en vermeeren
Tienduizendvoud van de eenen broeder-dooder
De zonde; want wie treft hun doodslag, dan
Hun eigen broedren, menschen onder menschen?
Maar wie was die rechtvaardige die, indien niet
De Hemel hem verlost had, goeddoend stierf?’
Wien aldus Michael: ‘Deze zijn de vrucht
Van 't slechtgepaarde huwen dat ge zaagt;
Waar goed aan kwaad zich huwt, die naar hun aard
Schuwen te paren, maar gedachtloos saam,
Wezens, naar lijf en geest ontzaglijk, telen.
Zoo deze reuzen, menschen hoog vermaard,
Want kracht alleen wordt in die dagen geëerd
En dapperheid en heldendeugd genaamd;
Te winnen in 't gevecht, en 't onderwerpen
Van volken, en roof thuis te brengen na
Oneindige manslag, wordt de hoogste top
Van mensche-roem, en om den roem verkrijgt men
Triumfen, heet een groot veroveraar,
Patroon van 't menschdom, god en zoon van goden.
Beter zou zijn Verdelger, pest van menschen.
Zoo wint wie wint op Aard de faam, de naam;
En wat meest faam verdient houdt zwijgen schuil.
Maar hij, na u de zevende, - als gij zaagt -
De eenge rechtvaardge in een ontaarde wereld,
Daarom gehaat, door vijanden omringd

Als wie alleen den moed had goed te zijn
En hatelijke waarheid te uiten (God,
Met al zijn heilgen, komend tot hun oordeel)
Hem, in een geurge wolk met vleugelpaarden
Ontrukt, haalde de Hoogste, opdat hij wandelt
Met God, hoogheilig in de zaalge streken,
Bevrijd van dood; als blijk voor u wat loon
De goeden wacht, en de oovrigen wat straf;
Waartoe richt nu uw oog om 't ras te zien.'
Hij keek en zag het aanzicht van de dingen
Heel nieuw: 't gebrul van koopren oorlogskeel
Zweeg nu; alles was vroolijkheid en spel,
En zwelgerij en joelen, feest en dans,
Huwen en hoererij, waar vluchtig schoon
Maar lokte; en dan van kroes tot burgertwist.
Daarna kwam bij hen een eerwaardig oude
Die hun zijn afkeer van hun doen verklaarde
En tegen hen getuigde; vaak bezocht
Hij hun verzamelingen, waar dan ook,
Feest of triumftocht, en hij preekte hun
Bekeering en berouw, alsof hun zielen
Gekerkerd waren onder dreigend oordeel.
't Was al vergeefs. Dat ziende, liet hij af
Van strijd, trok met zijn tenten ver vandaar.
Hij hieuw toen op de berg hoog timmerhout,
Begon een schip te bouwen breed van romp;
Hij mat de lengte en breedte en hoogte en inhoud,
Smeerde 't rondom met teer, en maakte een deur
Opzij; toen sloeg hij ruime voorraad op
Voor man en beest: en toen, zie een vreemd wonder!
Van ieder dier en vogel en insekt
Kwamen zeevnen en paren, gingen in,
Elk op zijn beurt; dan de oude en zijn drie zonen
Met hun vier vrouwen; toen sloot God de deur.
Inmiddels rees de zuidwind; zwartgevleugeld
Wijd-zwevend dreef hij al de wolken saam
Benêe den Hemel; tot hun voeding zonden
De heuvlen damp omhoog en vochtge nevel,

Uitaadmend, en nu stond de lucht verdikt,
Een donkre zoldring; neer stroomde de regen
Onwederstaanbaar en ging door tot de aarde
Niet meer te zien was; 't drijvend vaartuig zwom
Omhooggedragen, reed met snavelsteven
Hoblend over de golven; oovral elders
Verzwolg de vloed elk huis, rolde al hun pronk
Diep onder water, zee bedekte zee,
Zee zonder kusten; en in hun paleizen,
Zoo weeldrig nog onlangs, jongden en stalden
Zeemonsters; al wat van het talrijk menschdom
Nog bleef, dreef ingescheept in één klein schip.
Hoe, Adam, waart ge toen bedroefd, het eind
Te zien van al uw kindren, treurig eind,
Ontvolking; u had haast een andre vloed,
Van tranen en van treurnis, ook verdronken,
U als uw zoons verzonken; tot u de engel
Vriendelijk hief en ge op uw voeten stondt,
Schoon troostloos; als een vader rouwende om
Zijn kindren, voor zijn oogen eensklaps heen;
En nauwlijks vondt ge woorden voor uw klacht.
‘Droef te voorzien vizioen! veel liever leefde ik
Onbewust van de toekomst, en droeg enkel
Mijn eigen deel van van 't kwaad, dat iedre dag
Genoeg brengt dragen; dit nu, eerst verdeeld
Als last over veel eeuwen, stort op mij,
In-eens, door mijn voorkennis onvoldragen
Geboren, om me aleer het wordt te martlen
Met zien hoe het moet zijn. Laat niemand voortaan
Wenschen te hooren wat hem of zijn kindren
Zal overkomen; zonder twijfel kwaad,
Dat zijn voorkennis niet voorkomen kan,
Zoodat toekomstig kwaad eerst (en niet minder)
In vrees, en dan in wezen wordt gevoeld,
Pijnlijk te dragen: maar die zorg heeft uit,
Waar menschen niet meer zijn; die weinge ontsnapten
Worden door angst en honger wel verteerd,
Zwervende op die woestijn van water. 'k Hoopte

Dat als op aard geweld en oorlog eindde,
Alles er goed zou gaan en vreê met vele
Gelukkige dagen 't menschgeslacht zou kronen;
Maar erg was ik bedrogen, want ik zie
Dat vreê niet min bederft dan strijd verwoest.
Hoe komt dat zoo? verklaar het, hemelgids,
En of het menschgeslacht hier eindgen zal.'
Wien aldus Michael. 'Die ge 't laatste zaagt
In weelde en wellust en triomfen, zijn
Dezelfde die ge eerst zaagt in moedge daden
En grootsch bedrijf, maar arm aan ware deugd;
Die na veel bloed gespild en veel verwoesting
In volken te onderwerpen, roem verkrijgend
Bij menschen, weidsche namen, rijke buit,
Hun leven wenden naar vermaak, rust, sleur,
Onmaat en lust; tot dartelheid en trots
Vijandlijkheid in vrede uit vriendschap baren.
Ook d' overwonnene en door d' oorlog slaven
Verliezen met hun vrijheid alle deugd
En vrees voor God, die hun gemaakte vroomheid
In 't felle botsen van den slag niet hielp
Tegen belagers; koeler in hun ijver
Trachten ze voortaan naar een veilig leven,
Wereldsch of bandeloos, of wat hun meesters
Hen te genieten laten; de aarde draagt
- Den maatgen tot een proef - meer dan genoeg.
Allen verworden zoo, ontaarden zoo,
Vergeten recht en trouw, matig- en waarheid,
Behalve één man, de eenige zoon van 't licht
In donkere eeuw, ondanks kwaad voorbeeld goed,
Ondanks verlokking, zede en een verbolgen
Wereld; hij voor verwijt, hoon en geweld,
Niet vreezend, zal hen van hun booze wegen
Afmanen, hun voorhouden hoe de paden
Van de gerechtigheid veel veilger zijn,
Voller van vrede: spellend toorn die komt
Op de onboetvaardgen; en dan keert hij weer,
Bespot door hen, maar door God opgemerkt

Als de éénige rechtvaardge: op Zijn bevel
Bouwt hij - gelijk gij zaagt - een wondere ark
Om zich en zijn gezin te redden uit
Een wereld heel gedoemd tot ondergang.
Nauwlijks zal hij met mensch en beest, zooveel er
Gekozen zijn tot leven, de ark bewonen,
Rondom beschut, als al de katarakten
Des hemels, geopend, dag en nacht den regen
Op aarde storten, bronnen uit de diepte
Barsten dat de oceaan zwelt en zijn grenzen
Ver overweldigt: overstrooming rijst
Boven de hoogste hoogte: ook deze berg
Van 't Paradijs wordt door geweld van waatren
Dan opgelicht, door den gehoornden vloed
Gestooten, al zijn groei vernield, en boomen
Afstroom gedreven tot zijn mond, om daar
Te wortlen als een eiland zilt en naakt,
Waar zeemeeuw krijt, otter en stormvisch huist;
Leering voor u dat God geen heiligheid
Hecht aan een plaats, mits ze er wordt aangebracht
Door menschen die daar komen, of daar zijn.
En nu zie toe wat verder zal ontstaan.'
    Hij keek en zag de romp van de ark op 't water
Dat daalde; want de wolken dreven over
Voor harden noordewind die, droog aan 't blazen,
't Aangezicht van de Zondvloed plooide, als dor.
En op zijn wijde en waatrig glas scheen heet
De zon, trok rijklijk het frisch water op
Als dorstig; waar aanstonds zijn vloed door kromp
Van staand meer tot wegdribblende eb, die sloop
Zachtvoetig naar het diep, dat nu zijn sluizen
Sloot, wijl de hemel weer zijn vensters sloot.
De ark drijft niet meer, maar schijnt vast aan den grond
Op top van gindsche hooge berg gevest.
Als rotsen doemen heuveltoppen op,
De snelle stroomen bruisen daarvandaan
Hun dolle tij naar 't wijken van de zee.
Uit de ark komt dan opeens een raaf gevlogen;

Daarna de beetre boodschapper, een duif,
Uit- en weer uitgezonden om te speuren
Of niet zijn voet grond vindt of groenen boom.
De tweede reis teruggaand, houdt zijn snavel
Het blad van een olijf, een vredeteeken:
Nu verschijnt droge grond, en uit zijn ark
Daalt de oude vader met zijn heele schaar,
Hij heft zijn handen, slaat zijn oogen op,
Den Hemel dankend, ziend boven zijn hoofd
Een dauwge wolk en in de wolk een boog
Met duidlijk drie helder gekleurde repen:
Teeken van vreê met God, en nieuw verbond.
Waarop het hart van Adam, eerst zoo droef,
Zich zeer verheugde; en dus sprak hij zijn vreugd.
‘O gij die mij de toekomst toonen kunt
Als heden, hemelsch leeraar, ik herleef
Bij dit laatst beeld, ziend dat de mensch zal leven
Met alle schepsels en zijn zaad beklijft.
Nu klaag ik minder om een heele wereld
Van booze zoons verzwolgen, dan ik blij ben
Om één zoo goed en zoo volmaakt bevonden
Dat God gehengt uit hem een andre wereld
Te doen ontstaan, en al zijn toorn vergeet.
Maar zeg, wat die gekleurde strepen meenen,
Daar uitgestrekt als Gods bevredigd voorhoofd?
Of dienen ze als een bloemige rand om vochtge
Zoomen te binden van die natte wolk,
Opdat ze opnieuw niet losse en de aard bestort?’
Wien dus de aartsengel: ‘ge hebt juist geraakt.
Zoo williglijk stelt God zijn toorn op zij.
Schoon hem de ontaarde mensch eerst onlangs rouwde,
In 't hart bedroefd, toen hij neerblikkend zag
Hoe de aard geweld vervulde, en alle vleesch
Zijn heele doen verdierf, - toch, die eens weg,
Vindt één rechtvaardge zoo'n genade voor hem,
Dat, goedertieren, hij den mensch behoudt,
En een verbond maakt om nooit weer door water
De aard te vernielen, nooit de zee haar grenzen

Te doen voorbijgaan, regen nooit de wereld
Met mensch of beest verdrinken; maar de wolk
Die hij op de aard brengt, daarin zet hij Zijn
Driewerf gekleurde boog, waarnaar te zien
En zijn verbond gedenken: nacht en dag,
Zaad-tijd en oogst, hitte en berijpte vorst
Zullen zóó zijn, tot vuur elk ding vernieuwt,
Hemel en aard, waar de rechtvaardge woont.'

Over moderne architektuur
Door
H.P. Berlage Nz.

Ik dacht aan het gezegde van Ruskin, dat luidt: ‘Our architecture will languish, and that in the very dust, until the first principle of common sense be manfully obeyed, and an universal System of form and workmanship be everywhere adopted and enforced’ toen ik de laatste maal uit Italië terugkeerde en de nieuwere werken der bouwkunst in het Noorden van Europa vergeleek met die van vroeger tijden. En zelfs in Italië komt men tot een waardeschatting van het Klassieke tegenover het Middeleeuwsche, van het Middeleeuwsche tegenover het herboren Klassieke èn van datgene wat de vroegere tegenover de latere Renaissance kenmerkt. Ik heb tenminste bij mijn laatste reis naar het Zuiden een dieper inzicht gekregen in het wezen der kunst dan 25 jaar geleden, en eerst toen erkend, dat ter bereiking van een groote architektuur een bijzondere voorwaarde moet zijn vervuld. En wanneer er sprake is van een groote architektuur, dan is er tevens sprake van een groote kunst in het algemeen, dus van een tijdperk waarin de architektuur is de stijlgevende kunst; een tijdperk waarin de architektuur de leiding heeft en de beide andere beeldende kunsten nóch aan haar ondergeschikt zijn, nóch een afzonderlijk bestaan leiden, maar met haar samenwerken ter bereiking van een grootsch geheel. Een zoodanig resultaat is nl. het gevolg van een geestelijke stuwkracht, een geestelijk dogma, niettegen-

staande de architektuur geen eigenlijke vrije kunst is. Zij vindt haar oorzaak niet in zich zelf, maar is het gevolg van materieele behoeften. Dat klinkt op zich zelf niet zeer kunstvol, al is de architektuur misschien juist daarom de hoogste kunst. Want daardoor geeft zij leiding aan de cultuur en is op haar beurt ook de afspiegeling daarvan, omdat ten slotte cultuur beteekent overeenstemming tusschen materieele en geestelijke behoeften. Is er dus een architekturale ontwikkeling dan volgt daaruit, dat er ook is een algemeene materieele vooruitgang en dienovereenkomstig een vooruitstrevende geestelijke beweging. Is dat nu werkelijk tegenwoordig het geval, nu er gesproken wordt van een moderne architektuur tegenover die van de 19e eeuw? Deze laatste kan immers bezwaarlijk een groote architektuur worden genoemd, omdat ze in het algemeen was een eklektische, een architektuur die eerst de klassieke, en later de middeleeuwsche, maar voornamelijk de Renaissance stijlen opnieuw tot bloei trachtte te brengen. Daarbij moet er aan herinnerd worden dat ten tijde der Renaissance de architektuur reeds de zwakste der kunsten was, tegenover de schilder- en beeldhouwkunst, die zich elk afzonderlijk ontwikkelden.

De geringe kracht der Renaissance bouwkunst vond haar oorzaak daarin, dat zij Rome en niet Griekenland tot voorbeeld nam.

Reeds Burckhardt doet in zijn mooi werk over de Italiaansche Renaissance de vraag, waarom de Italiaansche bouwmeesters naar Rome en niet naar Griekenland hebben gekeken.

Immers de Romeinsche architektuur beging reeds een zwakheid toen zij de pilaster en de zuil niet, zooals de Grieken, alleen zuiver constructief toepasten, maar deze of geheel of half doorgesneden, zonder daarbij eenige poging te doen om aan het ornament van het kapiteel een aesthetische oplossing te geven, als versieringsmotief tegen den muur plaatsten.

Dit bracht dan ook Goethe reeds tot den uitroep: Neemt U er voor in acht de zuil onbehoorlijk toe te passen; haar natuur is vrij te staan. Wee degenen die haar slanke bouw aan plompe muren hebben vastgeklonken.'

En Hegel formuleert in zijn 'Aesthetische Beschouwingen'

deze fout nog scherper, door te zeggen, dat halve zuilen gewoonweg afstootend leelijk zijn; omdat daardoor tweeërlei tegenovergestelde bedoelingen zonder innerlijke noodzakelijkheid naast elkaar staan, om zich met elkaar te vermengen. Hoeveel te zwakker moest dus wel een architektuur worden, die duizend jaar later een wedergeboorte van een reeds opzichzelf zwak architektonisch schema ging toepassen.

Ik geloof wel te kunnen beweren dat de wijze waarop de Renaissance het constructieve beginsel verloochende, principieel de oorzaak is, dat ten slotte de architektuur terug zonk tot een vervallen kunst. Toetst men bijv. aan dat beginsel het raadhuis van Siena tegenover het Collosseum dan verdient, niettegenstaande het geweldig verschil in afmeting, het eerste de voorkeur, terwijl ook het palazzo Pitti om diezelfde reden, nog boven het Collosseum verdient te worden geprezen.

En hoe krachtig staat dit geweldige bouwwerk tegenover alle latere paleizen der Renaissance, omdat het pilaster- of zuilen-schema dadelijk een verslapping der architektuur beteekent. Nu gaat ten slotte de 19de eeuw opnieuw bij die Italiaansche Renaissance in de leer en dan niet krachtens een zelfstandige geestelijke beweging, maar krachtens een willekeurige neiging voor de klassieke oudheid. Toch zou het onbillijk zijn niet te erkennen dat, niettegenstaande deze omstandigheid, de architektuur in de 19de eeuw ook schoone werken heeft voortgebracht. Maar er ontbreekt aan die alle juist datgene, wat men van een kunstwerk in de hoogste beteekenis verlangt en wat het ‘onuitsprekelijke’ zou kunnen worden genoemd. Wij huiveren bij den aanblik van een Griekschen tempel, evenals van een middeleeuwsche Cathedraal, ofschoon beide wat het geestelijk beginsel betreft aan elkaar tegenovergesteld zijn.

Maar dat doen wij niet tegenover een Renaissance bouwwerk, en zeker niet voor een dienovereenkomstig bouwwerk uit den tegenwoordigen tijd.

Ik geloof dat deze beide gevoelens het best kunnen worden verklaard door te onderscheiden tusschen de eigenschappen ‘schoon’ en ‘verheven’, zooals dit reeds door Schopen-

hauer als volgt is gedaan: ‘Bij het schoone heeft het zuivere erkennen de overhand, bij het verhevene is die toestand van het zuivere erkennen verkregen door een bewust en geweldadig losrukken, van de als ongunstig erkende betrekking van hetzelfde voorwerp tot den wil, door een vrij, door bewustzijn begeleid verheffen boven den wil, en de tot dezen zich verhoudende erkenning.’

De klassieke en middeleeuwsche architektuur bereiken het verhevene, terwijl de Renaissance bij het schoone bleef staan.

En nu is, om tot het verhevene te kunnen naderen juist die geestelijke stuwkracht noodig, waarvan ik in den aanvang sprak. Dit was immers in den klassieken tijd het geestelijk dogma evenals in den Middeleeuwschen, terwijl de Renaissance als geestelijke beweging juist een reactie tegen een dergelijke opvatting beteekende, zooals door mij in de voordracht ‘Kunst en Maatschappij’ nader is uiteengezet.

En nu is het zeer eigenaardig om op te merken dat, wat de bouwkunst betreft, juist het zuivere constructieve beginsel van Grieken en Middeleeuwers tot een verheven bouwkunst heeft geleid, terwijl de Renaissance die dat beginsel prijs gaf, niet verder dan tot het schoone vermocht te naderen.

Deze beschouwingen gelden trouwens ook voor de andere kunsten.

Is een epos, dat daarom ook alleen kan ontstaan in een tijdperk van algemeene schoonheid, niet verheven, terwijl een lyrisch gedicht slechts schoon kan zijn? Is een muurschildering die een monumentaal gebouw versiert, niet verheven, terwijl een schilderij slechts de schoonheid kan benaderen?

En worden in de natuur zelf niet dezelfde eigenschappen van schoonheid en verhevenheid gevonden?

Zoo biedt bijv. de Niagara een verheven aanblik; verhoudt zich vrouwelijke tegenover mannelijke schoonheid, als de schoonheid zonder meer, tot de schoonheid die verheven is, en is er zelfs een verhevenheid van afstanden en afmetingen, van het afgrondige van den nacht en van den dood.

De Renaissance beteekent dus een verslapping der architektuur tegenover een vrije ontwikkeling der schilderkunst en beeldhouwkunst in alle richtingen. Deze beide kunsten

voelden zich vrij van den architekturalen band. Zij ontwikkelden zich wel is waar tot grootsche persoonlijke uitingen maar juist daardoor tot schade voor de ontwikkeling van een grooten stijl.

Die vrije geestesuiting, de subjectiveering der gedachte voerde ten slotte met de Fransche revolutie tot een verwarring van het geheele geestesleven, hetgeen in de bouwkunst de zoogenaamde stijl-architectuur, de eklektische richting ten gevolge heeft gehad.

Dat was een historische noodzakelijkheid. Geestelijke verdeeldheid leidt immers tot gedachteloosheid, tot gebrek aan fantasie, zoodat men wel tot copie moest vervallen. En wat daarvan de gevolgen zijn geweest is algemeen bekend, omdat zoowel in Europa als in Amerika van die geestelooze architektuur tal van voorbeelden bestaan.

De gebouwen in den modernen gothischen en neo-klas-sieken stijl zijn of nuchter of overladen, terwijl de gebouwen in de zoogen. persoonlijke stijlen, eenvoudig belachelijk zijn. Dit was in het algemeen niet het gevolg van gebrek aan talent der bouwmeesters, omdat het niet waar is, dat er in sommige tijdperken meer geniale menschen geboren worden dan gewoonlijk.

Het talent behoeft echter voor zijn ontwikkeling gunstige tijdsomstandigheden, die in de vorige eeuw voor de ontwikkeling eener groote architektuur niet aanwezig waren.

Scheffler, de bekende Duitsche denker, spreekt zelfs van een vertwijfelden strijd van geniën op de slachtvelden der kunst, die in zulke omstandigheden plaats grijpt, en Hegel komt ten slotte tot de overtuiging, dat ten gevolge der hedendaagsche maatschappelijke verhoudingen de kunst ten opzichte harer hoogste bestemming voor ons tot het verledene behoort; dat wij zijn ontgroeid aan de mogelijkheid kunstwerken goddelijk te kunnen vereeren en te aanbidden, en dat datgene wat ons daarin ontroert nog een hoogere proef moet kunnen doorstaan.

Deze wijsgeer moest wel tot deze niet zeer bemoedigende beschouwing komen, omdat het de taak der filosofie is de verschijnselen te verklaren en vast te stellen en niet om naar

aanleiding daarvan wenschen uit te spreken of ideëele gevolgtrekkingen te maken.

Talrijk zijn de inconsekwenties en dwaasheden in een tijd waarin juist door de industrie en het verkeer aan de bouwkunst zulke groote vraagstukken ter oplossing worden gegeven.

Een gothisch spoorwegstation, dat toch principieel wel een onding kan worden genoemd, behoort niet tot de zeldzaamheden. Maar ook in Renaissance stijl geeft zulk een bouwwerk tot allerlei inconsekwenties aanleiding, en dat te eerder, omdat het ijzer als modern bouwmateriaal daarbij zulk een overwegende rol speelt. Nu behoort het toch reeds tot de moeilijkste vraagstukken ijzer en steen harmonisch met elkaar te verbinden, omdat beide materialen, het een tralieachtig bewegelijk, het ander massief rustig, een tegenstrijdig karakter vertoonen.

Wordt nu een oud vormenschema gebruikt, dan wordt het bereiken van een harmonisch resultaat nagenoeg onmogelijk omdat de traditioneele vormen van het ijzer niet bestaan.

Het gevolg van dezen allerwonderlijksten toestand was dan ook, dat er ijzeren kolommen kwamen met klassieke kapiteelen, ijzeren kapspanten met gothische venstertraceeringen enz. enz., terwijl wanneer het ijzer te veel bezwaren opleverde, de onderdeelen ook wel van gemakkelijker te bewerken materialen, zooals bijv. zink, werden gemaakt.

Maar ook wanneer de ijzerconstructie in haar juiste karakter werd toegepast, hetgeen ten slotte ook aesthetisch het meest bevredigt, gaf dit evenmin een harmonische oplossing, hetgeen aan tallooze bouwwerken, waaronder de meest monumentale, op pijnlijke wijze voor den dag komt.

Het is trouwens niet gemakkelijk zich van een traditie los te maken; het blijkt zelfs een menschelijke eigenschap te zijn om bij nieuwe uitvindingen in plaats van met de dienovereenkomstige eischen ook nieuwe vormen toe te passen, het allereerst de oude te probeeren.

Zoo had de eerste spoorwegwagen, ja zelfs de locomotief den vorm van een oude kales, en was ook de eerste automobiel een fiacre zonder paard. De eerste stoomboot was niet anders dan een zeilschip met raderen, welke voorbeelden

nog met tallooze anderen zouden vermeerderd kunnen worden.

Eerst langzamerhand ontwikkelt zich de zuivere artistieke vorm uit de technisch-constructieve, die dan ten slotte ook de meest praktische blijkt te zijn. En hiermee is tevens de groote waarheid uitgesproken, waaraan alle architektuur moet voldoen, en waaraan alle goede architektuur ook altijd heeft voldaan, dat nl. de kunstvorm het resultaat moet zijn van praktische overwegingen. De groote Fransche architekt Viollet-le-Duc sprak dit reeds uit met zijn formule: que toute forme, qui n'est pas ordonneé par la structure, doit être rejetée, terwijl Ruskin, de groote Engelsche, en Semper de groote Duitsche architekt, in hun werken tot gelijksoortige beschouwingen kwamen.

Ten slotte moest wel de reactie komen tegen de stijlarchitektuur der 19de eeuw, tegen een architektuur, die dat beginsel volkomen verwaarloosde, juist omdat zij niet meer het resultaat was van beginselen. Ook de waarheid in de kunst laat zich niet onderdrukken, de strijd tegen schijn voor wezen zal ook te *haren* opzichte steeds opnieuw ontbranden.

Welke zijn nu de nieuwere denkbeelden betreffende de moderne beweging; wat is nu het karakter der moderne architektuur?

Professor Schumacher uit Dresden zegt in een intressant artikel het volgende: ‘Het is de kern der nieuwerwetsche denkbeelden over de bouwkunst, in plaats van deze soort van stijlarchitektuur, den stijl der zakelijkheid na te streven, die zijn schoonheid zoekt te ontwikkelen aan de zuiver zakelijke, zooveel mogelijk praktische oplossing van het vraagstuk, uit de wijze, waarop men vormt en groepeert, niet hoe men versiert en decoreert. En nu ware het een innerlijke leugen, wanneer men de moderne gebouwen eenen idealen mantel zou willen omhangen en het zou geen teeken zijn van kultuur wanneer men deze architektonisch zou willen aankleeden, om ze een aangenaam uiterlijk te geven.

Er is ongetwijfeld menig werk van beteekenis uit een praktische noodzakelijkheidskern met de omlijsting van een bepaalden stijl ontstaan, maar het middel weigerde telkenmale tegenover die zuiver praktische gebouwen, die tenge-

volge der sociale toestanden op den voorgrond van het bouwbedrijf werden geschoven. Bij dezen werden de magere overblijfselen van een voor andere doeleinden ontwikkelden stijl tot een karikatuur.'

Dus ook deze architect komt tot de overtuiging, dat zich in de bouwkunst meer speciaal een streven naar zakelijkheid kenbaar maakt zooals in het algemeen het eigenlijk moderne in de kunst bezonnenheid is. Dat klinkt al evenmin kunstvol en doet den leek gelooven dat de bouwkunst zeker vroeger wel, maar met een streven in die richting, niet meer tot de kunsten mag worden gerekend. En toch is juist het tegenovergestelde het geval; want toen de architektuur de oude vormen copieerde, was zij niet zakelijk, terwijl de terugkeer tot die zakelijkheid juist de voorwaarde is voor de ontwikkeling tot een groote kunst. Bovendien komt dit streven in de bouwkunst overeen met het algemeen geestelijk streven van dezen tijd, dat van organisatie.

En wat is organiseeren anders dan ordenen en orde brengen, dus vereenvoudigen. Is het niet eigenaardig dat in de meeste talen het woord order of bevel gelijkluidend is met regelmaat: terwijl bovendien van een bouwkunstige orde wordt gesproken.

En ten slotte is diezelfde zakelijkheid in het geestelijk streven eveneens van een hoogere bedoeling dan dat van bevrediging van zuiver materieele behoeften alleen; zoodat dat zakelijke, die bezonnenheid, ook in de kunst niet alleen niet onartistiek is, maar ook een dienovereenkomstig hoogere bedoeling vertegenwoordigt.

Zoo vindt Scheffler dat streven zelfs religieus; en daar inderdaad de idee daarbij werkelijkheid wordt, ook in overeenstemming met Hegels begrip van het ideale, zoodat ook daardoor het ideale wordt benaderd.

Er blijkt dan ook, dat de bouwkunst in dezen tijd haar vormen ontleent aan dat soort van gebouwen, die thans de uiting zijn van het georganiseerde geestesleven, n.l. het kantoorgebouw en het winkelhuis. En wat het karakter betreft zal dat kantoorgebouw zich in het algemeen niet anders kunnen voordoen, dan als een massieve romp, met gevels,

die niet anders zijn dan groote vlakken met gelijksoortige vensteropeningen. En de architekt die den moed heeft, om dit aldus en niet anders op te vatten, toont daarmee het streven van dezen tijd te begrijpen. Want er behoort werkelijk moed toe een dusdanige opvatting te manifesteeren, omdat hij daarbij zeker niet kan rekenen op de sympathie van het groote publiek. Dit ziet immers altijd liever een Italiaansche paleisfacade met het gebruikelijke zuilenschema, of den gevel van het een of andere Fransche chateau; immers het publiek waardeert en kent in een kunstwerk alleen de onmiddellijk tot zijn alledaagsche ziel sprekende aardigheid, liefheid of schoonheid.

In den strengen stijl blijft nu eenmaal voor den toeschouwer niets over, daarentegen in den aangenamen stijl de meeste subjectiviteit. Daarin houdt de kunstenaar zich met het publiek bezig. En toch leidt ten slotte diezelfde romp met zijn eenvoudige vensterverdeeling naar het verhevene, terwijl het Italiaansche paleis, dat zeer zeker indertijd evenzeer de hoogste schoonheid benaderde, in zijn regeneratie onherroepelijk het bewijs levert, niet eens van decadentie, maar van volslagen onmacht. Het is een kwestie van beginselen en niet van verouderde tradities die in deze beslissend is. Want, het kan niet genoeg worden herhaald, dat het zakelijke het schoone niet alleen niet uitsluit, maar dit juist benadert; terwijl het onzakelijke integendeel tot het leelijke heeft geleid.

De kunst begint volstrekt niet met het ornament; de aanwezigheid daarvan is geen kwestie van beginsel, maar van een meer of minder rijke behandeling.

En wanneer Goethe tot Eckerman zegt: dat niet alles wat doelmatig is, schoon is, maar wel al het schoone doelmatig, dan zegt hij hetzelfde, omdat ten slotte de kunstenaar er voor moet zorgen dat juist het doelmatige schoon wordt.

Nu blijkt uit deze beschouwingen, dat datgene wat de moderne architectuur nastreeft eigenlijk niets nieuws is, maar dat datzelfde streven naar zakelijke eenvoud juist een eigenschap is van groote stijlperiodes.

Dat openbaart zich het zuiverst bij het begin eener ontwikkeling, zoodat als bewijs uit het ongerijmde wel de ge-

volgtrekking mag worden gemaakt, dat wij ons daarom thans inderdaad aan het begin van zulk een stijlperiode bevinden. Want elke stijl heeft een tijdperk van opkomst, bloei en verval, of zooals Hegel dit uitdrukt van nastreven, bereiken, en overschrijden.

Het is de opeenvolging van den strengen, den idealen en den aangenamen stijl, zoodat een stijl in den aanvang niet, aan het einde wel de instemming van het publiek zal hebben. De producten van alle kunsten zijn immers werken van den geest, en daarom niet binnen een bepaald bereik, dadelijk klaar, zooals de vormen der natuur.

In het eerste tijdperk, dus dat van den strengen stijl, zal het versierende element het minst naar voren komen, omdat het allereerst naar den grondvorm moet worden gezocht.

In het bloeitijdperk, of dat van den idealen stijl is dan de harmonie tusschen vorm en versiering bereikt, maar ook tevens de grens van het tijdperk van verval.

Dat tijdperk is dat van den aangenamen stijl, en heeft misschien wel daarom die naam, omdat dan het versierende element den voorrang verkrijgt boven het zakelijke, en het groote publiek van deze beide het ornament verkiest.

Deze beschouwingen leiden dus tot de erkenning, dat de 19de eeuw geen groote stijlperiode is geweest, omdat verouderde stijlvormen werden gebruikt, terwijl juist stijlvormen een gevolg moeten zijn van een oorzakelijk practisch streven. ‘Only that is spiritual, which makes its own form; art only begins where imitation ends’ ontleen ik aan Oscar Wilde.

Eerst in dezen tijd is een zoodanig streven merkbaar, hetgeen dus overeenstemt met datgene wat zich ook vroeger aan het begin van een groote stijlperiode openbaarde. Dit zakelijke beteekent een verstandige constructie, niet alleen met toepassing der oude maar bovendien van alle nieuwe bouwmaterialen, die deze tijd voor dat doel beschikbaar stelt. Het moderne ligt niet in het ‘of’, maar in het ‘hoe’ dezer toepassing, terwijl juist ook gebleken is, dat de architectuur der 19de eeuw de bouwmaterialen niet op stijlkundige wijze toepaste.

Wij staan dus met het begin van de 20ste eeuw ook

werkelijk aan het begin eener moderne architectuur. Deze vertoont zich wel is waar nog zeer sporadisch en natuurlijk met nationale verschillen, terwijl ook weer reactionaire stroomingen zichtbaar zijn, met een vernieuwde neiging naar de stijlen van Lodewijk XVI en het empire.

En zelfs in Amerika, waar men krachtens de bizondere vraagstukken het allereerst en het principieelst een streven in moderne richting zou verwachten, blijft men nog maar al te zeer aan oude vormen hangen.

Men is zelfs bij den bouw van skyscrapers begonnen met de zuilenorden toe te passen, die natuurlijk aan zulke gebouwen een allervreemdsten indruk maken.

Men gebruikte ze ter versiering van de onderverdieping, die men ziet, maar ook voor de bovenverdieping, die men nauwlijks ziet. Maar daar de talrijke daartusschen gelegen verdiepingen natuurlijk niet met een opeenstapeling van zuilenorden konden worden versierd, ontstaat een eigenaardig stijlconflict. Zou niet ten slotte het karakter dezer reuzengebouwen moeten zijn dat van massagroepeering, met weglating van al datgene, wat aan die uitdrukking schade kan doen? - Want daarin culmineert dan toch ook wel het moderne zakenleven, en dus ook de architekturale uiting daarvan, zoodat deze gebouwen de architecturale vormen voor de geheele moderne architectuur zouden kunnen bepalen.

En toch betrekt men voor de groote particuliere paleizen nog het liefst de voorbeelden uit het oude Europa, *terwijl het toch geheel in overeenstemming zou zijn met de moderne cultuur wanneer het karakter dier paleizen eveneens ware dat van zakelijken eenvoud. Dat zou zelfs een hoogere kunstuiting beteekenen, en een nieuwen vorm, in dat geval van edelen rijkdom kunnen waarborgen*.

Met dit karakter van massagroepeering, zooals inderdaad het karakter der moderne architectuur moet zijn, zou tevens de filosofie der architektuur in het algemeen veranderen, hetgeen mede een bewijs is dat we staan aan het begin van een tijdperk van geheel nieuwe inzichten. In de klassieke architektuur kwamen nl. steun en last, door zuil en architraaf

tot uitdrukking, een uitdrukking die dan ook door de Renaissance der 19de eeuw werd overgenomen.

Daardoor kwam Schopenhauer tot de uitspraak, dat het eenige en bestendige thema der bouwkunst is dat van steun en last; haar beginsel moet dus zijn, dat er geen last is zonder voldoenden steun en geen steun zonder een daarbij passende last; dat dus de verhouding tusschen deze beiden een juiste zij. De zuiverste uitdrukking van dit thema vormen zuil en architraaf, zoodat de zuilenorde in zekeren zin de grondtoon der geheele architectuur werd.

M.i. kan echter de middeleeuwsche kunst reeds niet meer aan deze verklaring worden getoetst, omdat zij, in tegenstelling met de klassieke horizontale lijn, door de ontwikkeling van het gewelfstelsel kwam tot de vertikale, hetgeen in zekeren zin een ontkenning van de stof beteekende.

Nu zou de moderne architektuur door haar massagroepeering als uiterlijke verschijning de ruimte-omsluiting tot uitdrukking kunnen brengen, hetgeen ook in het algemeen de meest ideëele uiting zou zijn, omdat ten slotte de kunst van bouwen bestaat in de kunst om ruimten te scheppen. Om die reden spreken wij in dezen tijd dan ook van ruimtekunst, een uitdrukking die voor zoover ik weet geheel nieuw is. De uiterlijke verschijning van een gebouw is dus geen oorzaak, maar een gevolg van den harmonischen vorm, die aan de verschillende ruimten wordt gegeven. Daarmee wordt tevens aangetoond, dat niet de architektuur van den gevel de hoofdzaak is, maar dat deze zich naar het inwendige heeft te regelen.

Dit schijnt vanzelfsprekend en toch werd ook dit beginsel gedurende de 19de eeuwsche stijlperiode geheel verwaarloosd.

Wat nu de massagroepeering betreft, waarop bij de moderne architektuur de nadruk moet vallen, zoo blijkt de Oostersche kunst reeds min of meer daaraan te voldoen, zoodat voor hen die bang zijn voor een nieuwere richting, de geruststelling blijft, dat er ten slotte ‘niets nieuws onder de zon’ blijkt te zijn.

Uit deze beschouwingen wordt dus op nieuw duidelijk, dat de beginselen altijd dezelfde zijn; dat het er dus alleen

op aan komt of deze al of niet worden gehandhaafd, zoodat de uiterlijke verschijning dan betrekkelijk bijzaak wordt. En nu blijkt het, dat de architektuur der 19de eeuw heeft gemeend die beginselen geheel te moeten loslaten, hetgeen dan ook de felle reactie heeft te voorschijn geroepen. En dat beteekent voor de architektuur, dat volgens zuiver constructieve beginselen en krachtens eigen scheppings-drang moet worden gewerkt. Alleen dat geval geeft waarborg voor een ideeëele ontwikkeling der bouwkunst. Alleen dat geval zal aan hare werken datgene vermogen terug te geven, wat we daaraan in de 19de eeuw hebben gemist nl. 'kracht'.

Wat dit beteekent ontleen ik aan een belangwekkend artikel over den Zwitserschen schilder Hodler. 'Men zal', zegt de schrijver, 'ten opzichte der kunst van Hodler nooit tot overeenstemming komen, zoolang men met het gewone schoonheidsbegrip rekent; men kan zijn werken, om mij barok uit te drukken, veel eerder als machines naar paardekrachten berekenen. Dat klinkt zeker brutaal, maar er zijn ten allen tijde groote kunstwerken geweest niet alleen zonder schoonheid maar van ontwijfelbare leelijkheid. Wat zegt b.v. Wolflin in zijn werk, "De klassieke kunst" over de David van Michel Angelo? "Daarbij de onaangename beweging, hard en hoekig, en de afschuwelijke driehoek tusschen de beenen; aan de schoone lijn is nergens een concessie gedaan."

De figuur toont echter een wedergave der natuur, die bij deze schaal aan het wonderbaarlijke grenst. Zij is bewonderenswaardig in elk detail en altijd weer verrassend. Maar eerlijk gezegd is zij door en door leelijk.

Zulke werken, zijn er sedert de oudheid ten allen tijde geweest en zoo is het weer bij Hodler. Wat waren de drie roode soldaten van het Marignano schilderij niet voor een geniaal werk? Maar mooi waren ze waarachtig niet; daarom verzette men zich tegen de uitvoering, maar bang werd men voor ze.

Ik bedoel niet dat Hodler het einddoel is, maar zijn kunst is een weg en het groote ligt reeds in dezen weg, niet alleen in het einddoel; alleen datgene, wat geen ontwikkelingsmogelijkheid heeft valt buiten beschouwing.

Wanneer dus de tegenstanders van de kunst van Hodler zeggen, dat zijn schilderijen niet mooi zijn, dan hebben ze bijna altijd gelijk, omdat dat een begrip is, wat daarop niet past. Op deze wijze slaan beide partijen elkaar voorbij. Maar de werken van Hodler zijn de uiting van een buitengewoon sterk artistiek temperament; en in dat geval zijn "mooi en niet mooi" volkomen bijzaak.'

Deze uiteenzetting zegt m.i. op duidelijke wijze wat voor den indruk, die een kunstwerk naar buiten maakt, noodig is. En dat die eigenlijk met afmetingen niets te maken heeft, bewijst wel, dat men dien indruk zelfs van de schilderijen van een Breughel of Fragonard ontvangt. Maar zeer zeker geldt deze beschouwing in het bijzonder voor de werken der architektuur, omdat die eigenschap van kracht juist een gevolg is van een stijlkundige behandeling krachtens eigen scheppingsvermogen.

De werken van de 19de eeuw hebben daarom slechts de tradioneele schoonheid kunnen benaderen, omdat het eigen initiatief bij hun schepping ontbrak. Daarom bleven zij krachteloos, maar ook daarom, niettegenstaande hun afmetingen, bleef hun de erkenning van het publiek verzekerd, omdat dat zelfde publiek slechts de gewone schoonheid begrijpt.

De kunstenaars gaan echter aan deze werken met onverschilligheid voorbij, omdat deze werken de kracht missen, die noodig is om hun belangstelling te wekken.

En wanneer in dezen tijd werkelijk eens een krachtig werk van eenvoudige zakelijkheid tot stand komt, dan wordt dat niet begrepen en daarom leelijk gevonden; en met concurrenties is hetzelfde het geval, zoodat met doodelijke zekerheid een architectuur van de gewone begrijpelijke schoonheid den prijs krijgt, terwijl een project van een jonge, maar daarom ontwikkelingsmogelijke architectuur, de eenige inderdaad belangwekkende, met een gebaar van zelfgenoegzame geringschatting wordt terzijde gelegd.

En de meeste tegenkanting vindt zulk een modern bouwwerk te midden van oude stadsgedeelten, zooals dat natuurlijk in de Europeesche steden telkens het geval is, omdat er dan bovendien sprake is van het bederven der omgeving.

Daarbij wordt dan niet gedacht aan het feit dat intertijd de middeleeuwsche meesters hun werken naast klassieke; de Renaissance meesters de hunne naast Gothische plaatsten. Maar in die tijden was men nog zoo fijngevoelig niet als thans.

Deze beschouwingen voeren ten slotte tot de overtuiging, dat er nu inderdaad een moderne architektuur bezig is zich te ontwikkelen en wel ten gevolge van moderne geestesstroomingen en behoeften. Deze beweging is een algemeene, al heeft zij haar oorsprong in Europa. Haar karakter is dat van zakelijken eenvoud zoowel in constructie als versiering, terwijl wat de algemeene vorm betreft, daarin beslist geometrische regelmaat valt te bespeuren.

Bij de samenstelling van dien vorm wordt trouwens weer opnieuw van geometrische en arithmetische verhoudingen gebruik gemaakt, dus zelfs in den geest van Plato die reeds als het wezen der schoonheid maat en maatverhouding heeft genoemd. En daar dat karakter inderdaad het geestelijk streven van dezen tijd weerspiegelt, daarom zal alleen deze wijze van behandeling voor de ontwikkeling der moderne architektuur van waarde zijn.

De kunst der 19de eeuw had door eklektische en subjectivistische richtingen geen mogelijkheid tot ontwikkeling, terwijl daarentegen het werk der bouwmeesters, die thans in bovengenoemden geest arbeiden, en dus den komenden tijd voorvoelen, die mogelijkheid wel heeft. ‘Ik koester de hoop’ zegt Morris, de groote Engelsche voorganger, ‘dat juist uit de noodzakelijke en pretensielooze gebouwen de nieuwe en echte bouwkunst zal te voorschijn komen, in elk geval eerder dan uit experimenteeren met de methode van enkele gewilde bouwstijlen.’

Het is krachtens deze beginselen, dat in de toekomst weer een groote stijl kan worden verwacht, een stijl, die dan niet alleen mooi, maar weer verheven zal kunnen zijn.

Want deze stijl zal weer de kracht blijken te bezitten om de werken der architektuur tot die verhevenheid op te heffen, die noodig is om hen weer de ideëele uiting van een cultuur te doen zijn.

Gedichten
Door
Aart van der Leeuw.

Ballade in Zon gezongen

Het is hem lust langs 't vlakke veld
Vrij in den open dag te dwalen,
Zijn mijm'ren voor geen grens gesteld
Dan weide en hemeltrans ompalen,
Wen aan het blauw een brand ontwelt,
Dien, of hem wijn spuit uit de spon,
Hij zwelgt in teugen ongeteld;
Want broeder noemt hij zich der zon.

Zoo hij in blij gepeins verzinkt,
Ziet hij zich op een goudvos rijden,
Waar 't porcelein der torens blinkt,
Als mandarijn in gele zijde;
Doch smarten voedend, te avond drinkt
Zijn droom uit bleeke oasebron,
Wijl 't weenen der kameelbel tinkt;
Want broeder noemt hij zich der zon.

Hij staat als vijand voor den nacht;
Van zijn reeds lang verslagen zonden,
Nu scheel de booze maanvrouw lacht,
Druipt bloed uit de gestolten wonden;
Door de elzen snelt de wilde jacht,
‘Hoto’ krijscht Toetosel de non;
Met zuchten hij den uchtend wacht;
Want broeder noemt hij zich der zon.

Ook voor de woning van den dood
Aanvaardt hij sarcofaag noch groeve,
Het roerloos lichaam, koud en bloot,
Kan nooit tot vrees zijn hoop verdroeven,
Die zoete hoop, of wat hier sproot,
En lijk een sprietje haar groei begon,
Zal bloeie' in Godes warmen schoot;
Want broeder noemt hij zich der zon.

Prince

O Prins, om wiens bebloede haren
Versche rozen roodstralend wáren,
Hij bidt dat hij Uw minne won;
Want broeder noemt hij zich der zon.

Verder

Achter de wouden, over het duin,
Doornen-bebloed en door stormen besprongen,
Zocht ik van jongs den betooverden tuin
Waar Pan en zijn nimfen bliezen en zongen.

Heil, en ik vond hem, middagen-lang
Lig ik en luister in weeldrig genieten,
Sluimer en waak op den wisslenden zang
Van stemmen gepaard aan pijpende rieten.

Maar, zoo de nacht valt, drukt mij een droom,
Immer dezelfde, dat palmen en klippen
Rijze' om een roze, zoetrokig als room,
Gespeerd en doornageld, purper de slippen.

Wee, en ik weet hóe 't lied mij ook boeit,
Gonzend van bloed en doorsidderd van leven,
Dat ik moet gaan waar die rozenstruik bloeit,
En zweeten moet weder, hongren en streven

Over de wolken, achter de zon,
Moeizamer nog dan ik eertijds mij pijnde;
Zwaar weegt de stap die den dwaaltocht begon;
Want - wàar wacht het uur van zijn einde?

Orpheus' Geheim

‘Orpheus, Orpheus, wat doet tam
Leeuwen Uw spelende vingeren likken;
Orpheus, Orpheus, plomp en stram
Steene' op Uw maat zich tot stadsmuren schikken?’

‘Dat ik de aarde, nièt het graan,
Koos tot een beeld van mijn needrige zingen,
Nooit op oogsten hoog wou gaan,
Maar in mijn zielsgrond het kouter liet dringen.

Neen ik nam mij van de bloem
Geuren noch sluiers der bruidskleedijen;
Hóning dropplen docht me een roem
Vol op de tongen der nijvere bijen.

Mij geen nijd misgunnen doet
Vogels het kweele' en hun zweven op winden;
Teeder koester ik hun broed,
Als een zacht nestje gebouwd in de linde.

Zelfs mijn naam klinkt mij zoo vreemd,
Orpheus, een roep uit vernevelde tijden,
Eindeloos langs zwerk en beemd
Laat ik mijzelven vergaan en verglijden.'

Een Doode

Gul gaf hij wat het park ontbrak,
Verfrisschend waar de dauw niet nat',
Wat klauw en vogelbek vergat
Vond toch zijn vinger, worm of slak.

Hij wiedde het onkruid, bond de loot,
Boog zacht een roos in voller licht,
Van onder blaadren ruig en dicht
Hief hij de bleeke perzik bloot.

Jaloersche minnaar wou hij 't park
Doen schittren als een schoone vrouw,
Dus schikte 'r tooisel, vouw na vouw,
Met snoeimes, zeis en radde hark.

Vaak zag ik hoe een jongen boom,
Gespit uit de aarde, in nieuwen kuil
Hij neerliet, tot een beter ruil
Van gistingsweelde en sappenstroom.

Zoo zonk ook hij, ik peins, misschien
Opdat in rijker grond gedij
Hem d'ouden tronk een bloesemsprei;
Maar ach, wij mogen 't niet meer zien.

Vreemd dat de vriend-verlaten tuin
Zoo'n oogst van schoone bloemen biedt,
Als nog geen zomer kiemen liet. -
Werd met haar blad ook heugnis bruin?

Wij zijn zoo blind; of ooit een boei
Hem rooven kon aan veld en perk!
Ik wed hij ging weer aan het werk,
Dat niet de zon zijn kroost verschroei'.

Wij zijn zoo blind; de kelk voelt weer
Heur geur door zijnen adem zoet,
Bij 't wichtloos drukken van een voet
Wiegelt de grashalm heen en weer.

Ver-Gezichten
Door
IS. P. de Vooys.

I.

Een zwarte beek van drabbig water vloeit
In tragen stroom door warrig winterbosch,
't Staat grauw in mist, van vroeg'ren storm vermoeid.

Uit hooge tak raakt drup na druppel los,
Als traan uit fijner triestigheid gezwollen,
Die tikt en ruischt op 't dorre blad en mos.

Het beekvlak borrelt grom; laat gasbel bollen,
Gerot uit vuil van verre stadsfabrieken.
'k Weet hoe in 't lamplicht daar de spindels tollen,

En sneeuw'ge vezels zwoele lucht doorwieken,
Hoe 't weefgetouw in nauw afzienb're rijen
Gejaagde draden slaat met zweep en rieten.

'k Weet hoe in verfbak 't dampend vocht doorglijen
De doeken, druipend van de kleurensappen
Waar walsen persend van dat nat bevrijen.

Dreunt niet heel ver door zaal en torentrappen
De suizing van de riemen, van de schijven,
Het ratelraat'len, 't stampen, 't rustloos klappen?

Kon daar de lach, de zucht of klacht verblijven
Die man, vrouw, kind uit huis heeft meegebracht?
Moet het verkild in oog en mond verstijven?

Of droop door diep riool, onzicht'bre vracht
Als 't nutloos vuil naar beek, die 't met zich draagt
En die, in 't druipend bosch, waar niemand wacht,

Waar geen aan boom om tranenreden vraagt -
In triestige eenzaamheid geheel verloren -
't Verdoold geheim als stank naar boven jaagt?

Hoe werd in mij dat somber beeld geboren?
Was zoo het leven? dat uit drukke daden,
Die plichtgedrongen lach en zucht verstoren,

Een drabbe stroom, met luidloos leed beladen,
Traag wijkt naar 't verre bosch der wargedachten,
Waar 't winter is, en kiemen tak noch zaden?

Veel dagen waren duisterdicht als nachten
En 't lamplicht werd met effen gloed ontstoken.
Wie kon op hemelglans of zonschijn wachten?

Het leven sloeg m' en joeg; 't ooglid geloken
Tot turen op de taak, die wijkloos dwingt,
Dat nimmer ging het draadgespin verbroken.

Toch lag daarginds het bosch, waar 's zomers zingt
Het tierig voog'lenheir. 't Was mij niet vreemd.
Ja, 'k waande mij aldoor daardoor omringd.

Mij scheidde slechts wat wei en frissche beemd
Die 'k dra doorwand'len zou, mijn taak voltooid,
Opdat mijn zang in 't koor zijn plaats herneemt.

Was ik een vogel soms, geknipt, gekooid?
Van 't vrij gevlieg in lichte bladervreugde
Ontdaan, als bosch van stammen leeggerooid?

En bleef mij, schoon het beeld van 't voorjaar heugde,
Slechts 't mor'lend klokken van een gore beek,
't Vergaan van drab, dat voor geen doel meer deugde?

Hoe scheurt het grauw, dat ondoordringbaar leek,
En wordt van triestig turen 't oog bevrijd,
Nu nevelkilte voor een zonstraal week.

Dat licht gaf 't lied, niet uit onze' armen tijd,
Niet van een ziel, gejaagd, geplaagd als mijne,
Maar van jong dichter, tot den dood gewijd.

Hoe deinst daarvoor het nauwe, donkre, kleine.
Van hemel daalt en spreidt zich helderheid,
Die zal van stank en dampen 't bosch verreinen,

En lokken 't oog naar peillooze eeuwigheid.

II.

De voet van groene berg aan 't blauwe meer
Werd fel verhit door zomermiddag-zon,
En 't stijgend voetpad noopte keer op keer

Tot rust den wandlaar, soms bij koele bron,
Soms onder schauw van 't schaarsche hooger hout.
Zie hem zich haasten, dat hij spoedig kon

Zijn tocht vervolgen in het lokkend woud,
Dat boven weiden kranst naar rotsentop,
Waar hij te vinden koeler lucht vertrouwt.

Doch als hij nauw met sneller harteklop
Door stammen heen naar 't lage meervlak tuurt,
Vergrauwt de blanke spiegel. Drop na drop

Van wolk, die 't naadrend onweer vóór zich stuurt,
Tikt op 't gebladert, dat onrustig ruischt.
Een zwarte lucht om verre bergen vuurt,

En weldra vlaagt een wind, die jagend suist,
Door boomtak hagel heen, gevolgd door regen.
Dan drupt het langs de groeven, waar vergruisd

Gesteente wees de kronkel-waterwegen,
Wier leegte snel zich vult met vlotte stroomen.
Zij gudsen, springen, donkerblinkend tegen

De grauwe rots in 't groen. Hoe is ontnomen
Aan 't lieflijk bosch al 't kleurig lichtgespeel
En donkre guurheid nauw om 't pad gekomen.

Er klinkt geen stem, geen klank van vogelkeel,
Alzijdig bromt het water somb're zang
En gunt geen licht're toon daarin een deel.

Nu kilt tot kou verkeerde hitte wang
Van man, die huivrig verder schrijdt;
Zijn vrome vreugde in tocht verging al lang.

't Wordt stille en zuchten-zware strijd
Om tegen kou en moeheid vol te houden,
Door 't eens gestelde doel alleen gewijd.

Hij stijgt zóó boven grens der bergenwouden,
Waar giert de wind langs 't kale rotsenpad
Met wijde vlagen, die zijn borst benauwden.

Dan rust het lijf, tot flauwten afgemat,
In hut, verborgen tusschen hellingplooi
Van bergtop's reuzenschouder, breed en plat.

Herdenkt hij hier 't verlaten weeldrig mooi,
Dat zoo rijk gloeiend hem tot klimmen noodde,
Tot hoog beschouwen van heel de aardetooi?

Omhoog, omhoog riep hemel tot haar bode,
Dat hij, die nog beklemd door vlakten ging,
In 't wijdst verschiet zijn kleine zorgen doodde.

Toen werd zijn wereld de enge donkre kring
Van lage hut, zijn rust hardhouten bank,
Waar angstige eenzaamheid zijn hart beving,

Zoo zeer beving, dat hij, van moeheid wank,
Naar buiten trad. Geschiedde hem een wonder
Als dronk uit veldflesch hij een tooverdrank?

Wijl nog op zij verrommelde de donder,
Verschoven wolken als een breed gordijn
Tot witte nevel plooiend diep daaronder,

Waar wolkverborgen lagere aard moest zijn.
Omhoog verscheen, door zuiverst goud omstraald,
Van sneeuwige Alpentoppen trotsche lijn.

Heb ik in tocht van wandlaar niet verhaald,
Hoe 'k hopend, worst'lend naar omhoog gekomen,
En eenzaam treurend dat ik had gefaald,

Meer zag, dan d' allerstoutst verbeelde droomen?

III.

Gedoofde lichten laten in de straat
Het grauwe duister van een wintermorgen,
Als 't volk erlangs naar werk en winkel gaat.

Dan blijft weer 't leven van de stad verborgen
In dichtgeluikte huizen, die wel schijnen
Te sluiten schot voor de innerlijke zorgen.

In 't asphalt snijden rails hun paar'ge lijnen,
En hoog hangt draad in huizengleuf gespannen,
Waar tinkel-brommend tram langs heen komt schrijnen.

Wordt daardoor slaap en schemer uitgebannen?
't Is lichter langs de gevels en de ramen,
Van ov'ral loopen kind'ren, vrouwen, mannen,

Waartusschen wagens schits te voorschijn kwamen.
Die rollen langs en achter, naast elkander,
Alsof ze een warr'ge wedstrijd ondernamen.

Dan rijst aan straateind vuur'ge roode brander.
't Is zon, die laat uit neev'len is verrezen.
Ben ik dezelfde aanschouwer? ben 'k een ander?

Meende ik van 't vroege woelen 't lot te lezen?
Het nuchtergrijze lot der daagsche taken,
En 'k zie een gouden glans om ieders wezen.

In stralenstroom door straatgeul staat te blaken
Een schimmenreeks van druk-bewogen stad,
Doorvurend elks figuur tot hoog ontwaken.

Wijl tegen stralenschoten draagt mij 't rad,
Gaan wonderglanzen meer en meer verkwijnen,
Verspreid in buitenwijk, waar velden plat

Reeds door verbroken huizenrijen schijnen.
En verder volgt een laan, waar winterboomen
De bogen spannen van de twijgenlijnen.

Weg zijn de steenen kasten, maar ontnomen
Is ook de glans, die 't rijzend licht verspreidde
En doffe stad tot nieuwe gloed deed komen.

Nog lage nevel drijft op leege weide,
Geel spriet er 't gras, eentonig bloemenloos.
Is dit het wijde land, waarvan 'k mij zeide,

Dat hier mijn oog, ontsnapt uit stratendoos,
Zich hoog in verre glanzen zou verheugen,
Waar 't schouwens-schuw een eigen weg zich koos?

Werd nu dat vrije buitenleven leugen?
De zon wou weg in matte wolken duiken,
En lucht gaf longen vochtig kille teugen,

Die als bedorven muffe dranken ruiken.
Ontmoedigd toog ik verder, droeg mijn tocht
Als rit in hobbelkar met dichte huiken.

Want diep naar binnen keek mijn wil en zocht
Dat mateloos verlangen, dwaze hoop
Die 'k in de wereld niet hervinden mocht.

Toen droeg mij 't wiel, in will'ge wentelloop,
Bij strakke vaart op jaagpad, vaag bebrugd,
Zoo ver van lijn, dat 't leek of 'k langzaam kroop,

Toen 't oog zich richtte op watervlak en lucht;
't Bleef steeds zich zelf gelijk; tot plots een schuit
Dicht voor mij lag, een romp met zeilenvlucht,

En stil aan 't roer een jonge man die fluit.
Wat blankt er in die natte matte kleuren?
Wat klinkt er in dat flauwe fijn geluid?

Daar was een diep, een glanzend diep gebeuren
Dat ik zoo ongemerkt voorbij zou gaan,
In doelloos turen, troostloos rekkend treuren

Om felle glanzen die niet meer bestaan.

Drie gedichten
Door
Willem van Doorn.

'N Abélard

In de herfst was gesneden
'n Wilgetak.
En 's winters daarna -
In 'n hoekje versmeten, verschopt en vergeten,
Door de hagel gestriemd, door de noordwind gebeten,
Bekropen, bevuild door de worm en de slak,
Bespuwd door de dooiende sneeuw van et dak,
Had zo bang en zo bitter geleden,
Om den dood zo vol hunkren gebeden,
Die wilgetak.

In de lent werd gevonden
De wilgetak
Door 'n jonge tuinier; -
Toen et werkte in d' aarde, elk vogeltje paarde,
Toen liedren en zonneschijn vulden de gaarde; -
En hij dacht: ‘Die is dood, - des te beter,’ - en stak
'm Als steun naast 'n bloemsteel die rank was en zwak.
Eerst door 't mes nog gehakt en geschonden -
Aan 'n zwellende lelie gebonden
Werd de wilgetak.

De lelie ontbloeide
Bij de wilgetak,
En et doodse stuk hout
Trilde, gekust door die teedre nabijheid;
Wortelde; ving met onstuimige blijheid
De bloem in z'n lover, dat jagend zich brak
Uit de knoppen die sliepen in 't winterse wrak.
Hoe jong bloed iedre vezel besproeide!
Hoe van liefde hij groende en groeide,
De wilgetak!

Maar et heil, laat verworven
Door de juublende tak,
Gaf den dood 'm voorgoed:
Toen de baas, voor de wilg zonder enig' erbarming,
De lelie bevrijdd' uit z'n stikkend' omarming;
Boos op zichzelf al et bindsel verbrak;
'm Uittrok, en smeet, met 'n korz'lige smak,
- Gekneusd, en gekraakt, en gekorven -
Waar z'n liefde met hèm is gestorven:
In de vuilnisbak.

In Zaandam

Er zwalken drie Laskaren langs de Zuiddijk. Derde week van Maart.

I

'n Sjoofle, - 'n schunnige, - een met 'n boord.
En ze koetren zo gek, ieder grinnikt die 't hoort.
Alle drie - riet; stengelknopen zo smal
Zijn d'r schouder en heup....En ze doen hier zo mal,
Tussen pet en boezroen, jekker, stevel en klomp,

Tussen 't Zaanlandse werkvolk, fors, blond, plomp,
Die tengere, donkre Laskaren,
Met 'r koopren kalotje, 't gekste van al,
Als kroon op hun kroezige haren!

II

Z'n kaken zien blauw als z'n wapp'rende broek,
Want er wervelt 'n ijzige wind om de hoek,
En hij knijpt er z'n stumperig' ogen van dicht,
En er biggelt 'n traan langs z'n benig gezicht;
En geperst iedre hand in 'n puilende zak
Van 'n vaalsletig jasje - 't zit hèm zelfs te strak,
Hem, zielige, sjoofle scharminkel, -
Haalt d'eerst' iets te voorschijn, - en aarzelt, - en richt
Z'n wieglende gang naar 'n winkel.

Hij is binnen. Z'n maats blijven staan bij de deur;
Ze loeren door 't glas. En aan 't felle gespeur
Van 'n aldoor groeiende straatjongenszwerm
Bieden hun lijven 'n kierige scherm.
En dat rekt zich en worstelt, zet schrap zich en wringt,
Dat vloekt en dat scheldt, stompt, stoot, duwt en dringt,
Tot versuft tussen d' andre Laskaren,
Als 'n kar uit et spoor, van de weg op de berm,
Hij weer staat; onverkocht zijn z'n waren.

III

Gekoeter, gefoeter, ze slingren weer voort;
Maar de pronker postuurt zich; voelt aan z'n boord,
En hipt overstraat naar 'n mooi Zaans kind!
Gretig doorwoelt en doorgrabbelt de wind
Haar zwierende goud; d'iezegrimmige dag

Klaart op van 'r lichtende, rozige lach;
Waar ze leunt op 'r fiets komt er glijen
Van 'r blozende blankheid 'n toovrige tint
Over muren en klinkers en keien.

En....hem! - maar ze schrikt, neemt 'r fiets als 'n schild;
En de zwermende straatbende jubelt en gilt.
'n Geelrode zakdoek ontvouwt de Laskaar,
En hij brengt 'r z'n hulde! Met sprekend gebaar,
Gedoken, gehurkt en geturkt op de grond,
Biedt ie haar 'n geschenk! 'n Hoera loeit in 't rond!
Een krijst: Da's 'n Wijz' uit et Oosten! -
't Lieve kind schiet weg: 't is zo eng, en zo raar....
En de straatjongens komen 'm troosten.

IV

Ze zwalken weer verder, de donkere drie;
Et pronkertje slaat zich et slijk van de knie
Met z'n zakdoek, boos; kijkt rechts niet of links;
Schopt 'n steen uit de weg. En de sjoofl' is 'n sfinks.
Maar de schunnige rijst in z'n lompen zo trots
Als door flarden van zeewier omfladderd 'n rots,
Met de boefjes omheen als 'n branding!
En 'n rossige belhamel, sluipend en slinks,
Als 'n golf, brengt geschreeuw en 'n stranding!

Want 'n heel kleine dreumes, van zes, zeven jaar,
Gekropen, gewrongen tot bij de Laskaar,
Ontvangt in z'n rug 'n geniepige stomp;
Struikelt; valt; bonst z'n hoofd, breekt z'n klomp,
En huilt om z'n moeder....Verwaaid en verweerd,

Met z'n schroeiende blik naar de jongens gekeerd,
Met 'n stom, schier beweegloos dreigen,
Dat ze treft als 'n schot uit 'n knallende tromp,
Brengt hij ze tot staan, en tot zwijgen.

En hij bukt zich, en beurt, als 'n moeder zo zacht,
Et ventj' overeind....en hij brabbelt, en lacht.
De kleine verstaat 'm, en stil wordt z'n leed.
En plotseling juicht van z'n lippen 'n kreet!
Hij krijgt wat: 'n schelp! En z'n wang vliegt in gloed!
Voor z'n ogen, wat kleuren! Voor 't oor, wat 'n groet! -
't Ruist 'm toe uit de golf van Bengalen,
Dat ie stomp, val, buil, en z'n klomp zelfs vergeet,
En z'n ogen, ontneveld, weer stralen.

V

En ruk van de jouwe, jij dichter, dat floers!
Herken die Laskaren; die drie - zijn je broers!
Jij, van 't blonde, van 't harde, van 't heersende ras,
Die Rangoon en Bassein, en Bombay en Madras
Slechts in dromen aanschouwde, Laskaar van et woord,
Jij ook koetert gek, ieder grinnikt die 't hoort,
En dat koetren, je kunt et niet helpen;
En je laaiende ziel teert je wangen tot as;
En je enige rijkdom - zijn schelpen.

Leur je daarmee als 'n schooier langs straat?
Is er niemand die koopt? - En heeft zij ze versmaad
Die jij huldigen wilde? - Wat had je verwacht?
Wa's 'n schelp? - En zo eng is 't, en raar - ieder lacht!
Wees jij trots als die schunnige zwalker der zee,
En je beetje bezit - deel et kinderen mee,
Hun vreugde zal j' alles betalen -
Aan de kíndren de vondst die j'in dromen bij nacht
Raapt aan d'oever daar ginds, in Bengalen.

Peer van Oosterhout

I

'k Zie ieder blomke gère,
    't Zij wit of blauw of rood;
'k Zie ieder blomke gère,
    Van d'ei of wei of sloot;
Verlegen of parmantig,
Stilkleurig of astrantig,
'k Zie ieder blomke gère,
    M'n 'art is veuls te groot -
Maor 'k wou een blomke vijne,
In m'n 'arsens zie 'k et schijne, -
En nooit wordt da blomken et mijne -
    Ik zuuk....tot den dag van m'n dood.

II

Az ik leg in m'n kist op et kerk'of,
    Gruuie blommekes bove m'n graf.
Maor dad-ene da sal d'r nie bij zijn,
    En m'n ziel zwerreft wijd er van af.
Zou 'k et blommeke nou kanne vijne?
Recht veur m' in de nacht zie 'k et schijne,
Gouw kelkske, mee kroontje van zulver,
    En ik volg et, en volg - veur m'n straf.
'k 'Eur 'ne sleutel in Petrus z'n 'ande;
'k 'Eur roepen uit vaogevuurs-lande;
'k Vuul winden uit d'el, die me brande;
    'k Zie de sterre verschieten as kaf.

III

Blomke - waor zij-de gebleve?
    Blomke - ik zie oe nie meer!
En veur jou è 'k den 'emel gegeve -
    'k Zag oe liever az Ons-Lieven-'Eer!

O blomk', 'ed-de-gij me bedroge?
Zij-de soms naor den duvel gevloge?
En grènst ie en vrijft in z'n klawe:
‘Daor komt dieë zot van 'n Peer?’ -
Goed, laot ik 'n eeuwig'ed rouwe!
Laot de duvels d'r vlammen uitspouwe!
Az ik jou in m'n erme mag 'ouwe,
'k Spring bij jou, lief, in d'elleput neer!

A a n w i j z i n g : *ch* en *g* midden op de tong, *palataal; g* zeer zacht, *stemhebbend; e* als in *peer*, maar voor *n* meer naar de *ie* van *pier; oo* zweemt naar de *oe* in *boer; uu* als in *vuur; vijne* = vinden; 'k zie oe gère = 'k heb je lief.

Bij den dood van een vreemde
- Gust. van de Wall Perné -
Door
H. Labberton-Drabbe.

Wij rimplen nauw ons voorhoofd als wij 't lezen
In krant of tijdschrift die ons' hand doorblâart:
Zijn werk wordt ons met vage pen geprezen,
Zijn leve' ons met een enkel woord verklaard.

Dan gaan wij verder, want het rustloos wenken
Van 't eigen Ik laat ons geen uur met rust,
't Aldaagsche breekt zijn gang niet, en ons denken
Is van zijn dood zich nauwlijks meer bewust.

Dan komt een vriend, die ons zijn laatste uren
Beschrijft, hij heeft den doode zeèr bemind,
Hij kent de vrouw, die 't leed nauw kon verduren,
En 't smartvol leven eenzaam herbegint.

Wij hebben 't alles al sinds lang geweten,
Waarom dan komt nu peinzing in ons oog,
En in de ziel, die lang reeds had vergeten,
Een droefheid die te voor ons niet bewoog?

Ons hart is groot, maar in den geest is de onmacht
Te omvatten wat het hart niet heeft doorleefd:
En wie 't verstand een àl te zeekre bron dacht,
Sterft als een kind dat niets begrepen heeft.

Bij de nagelaten gedichten van Alex. Gutteling
Door
M.S. Roetman.

Een bloem, een enkle bloem, valle dit vers,
niet op het donker graf, dat hij verwon,
't fel zwart verslagen door die zuivre zon,
zijn ziel, de wereld kleurend: als van kers
diep warm rood, wazig blauw, fonkelend goud -
niet op die ééne droeve plek, heel klein
verdronken in de stralend helle schijn
Van staag bezongen lot; - schennis zijn zou 't!

Maar bij den heuvel bloemen, die zijn woord
huldigen zal, zijn blijde woord, dat leeft
en van zijn schoonheidsschat zoo velen geeft;
bij 'n snik van diep verheugen, ongehoord,
en bij een stil vergoten vreugdetraan,
een zaalge lach, bij al ontroerd verstaan!

28 Nov. '11.

Politieke feiten en richtingen

Zooals na velerlei voorteekenen te verwachten was heeft de Duitsche sociaal-demokratie bij de Januari-verkiezingen een groote overwinning behaald. De stijging van het stemmenaantal tot meer dan 4¼ millioen, waarmede een derde deel van alle uitgebrachte stemmen bereikt is plaatst haar niet alleen vooraan in de rij der verschillende partijen, maar geeft haar een grooten voorsprong op de andere. Het centrum met twee millioen stemmen, de twee soorten conservatieven elk met één millioen, en de twee schakeeringen van liberaal en vrijzinnig elk met 1½ millioen stemmen blijven ver achter bij de roode macht. En wat aan deze nog meer beteekenis geeft is haar reusachtige groei, waarbij vergeleken de omvang van alle andere partijen stilstaat, of scherper gezegd achteruitgaat[1)]. Daarnaast is het merkwaardig dat niet als vroeger uitsluitend uit de liberale en vrijzinnige groepen de winst der sociaal-demokratie werd behaald. In elk geval wijzen de cijfers uit, dat centrum en conservatieven in meerdere mate dan zij stilstonden of achteruit gingen. Of deze onmiddellijk dan wel door de liberalen heen, stemmen aan de socialisten moesten afstaan, kan onverschillig zijn, daar zoowel het een als het ander moet zijn geschied. In de groote steden en industrieele centra stemden meer en meer alle arbeiders en met hen gelijkstaanden rood. En de laatste aanwas zal wel grootendeels door jongere katholieken zijn gevormd. Terwijl de vrijzinnigen en liberalen bij de kleine burgerij in de

1) Het is toch een achteruitgang indien de aanwinst van stemmen verhoudingsgewijze minder is dan de normale aangroei van het kiezerscorps.

provincie terrein wonnen op de conservatieven, verloren zij het in de grootere steden aan de sociaal-demokraten. Onder de katholieke burgerij heeft het centrum zijn kracht bewaard, vooral in landelijke districten.

Is deze gang van zaken juist, en alle cijfers pleiten ervoor, dan is er bij deze verkiezingen slechts één partij, die van een overwinning kan spreken en dat is de sociaal-demokratie. Ten opzichte daarvan doet het er weinig toe wat de herstemmingen tot resultaat zullen hebben. Want het aantal mandaten in den Rijksdag is zeer ongelijk over de uitgebrachte stemmen verdeeld en dat aantal is dus geen maatstaf voor den invloed der partijen. De herstemmingen zullen alleen beslissen over de vraag of het z.g. zwart-blauwe bloc van conservatieven en centrum een nederlaag zal lijden. Merkwaardigerwijze zijn dan ook overwinning en nederlaag twee geheel van elkaar onderscheiden politieke feiten. Wanneer bij de herstemmingen het bloc geen meerderheid in den Rijksdag behaalt, zijn het niet de sociaal-demokraten, maar de liberalen en vrijzinnigen die hunne positie van vóor 1907 heroveren, en de situatie gaan beheerschen.

En is de uitslag omgekeerd, zoodat het blok, hoe ook verzwakt, zich handhaaft, dan lijden die zelfde liberalen de nederlaag.

Maar de eigenlijke overwinning blijft aan de sociaaldemokratie.

Hoe mooi dat ook voor haar schijnt, het is slechts van een moreele beteekenis. De rijkskanselier plaatst zich boven de partijen, echter met uitsluiting van de socialisten. Daarom zou hij gemakkelijker een meerderheid voor verschillende voorstellen kunnen vinden indien de gezamentlijke stemmen dier erkende partijen een grooter deel van den Rijksdag zouden omvatten. En dit verklaart waarom hij zoo gaarne de vertegenwoordiging der sociaal-demokraten binnen de engste grenzen houdt. Maar het blijft denkbaar en het is in vele gevallen zelfs waarschijnlijk dat hij toch erin slagen zal zijne voorstellen aangenomen te krijgen, ondanks een 100 à 120 roode Rijksdagleden. Werd Duitschland zuiver parlementair geregeerd, zoo moest een nederlaag van 't bloc niet

alleen een moreele, maar ook een feitelijke overwinning der sociaal-demokratie beteekenen, daar zij met de liberalen en vrijzinnigen de regeering op zich zou moeten nemen. Dat zal echter niet kunnen gebeuren. Want het ziet er niet naar uit alsof keizer en kanselier de leiding der regeering uit handen willen geven.

Toch is het van groot belang nategaan wat de beteekenis van de roode overwinning is, ook voor de Nederlandsche politiek. Want het is ook voor ons een politiek feit van den eersten rang.

* * *

De uitslag van een verkiezing als de jongste Duitsche wordt natuurlijk beheerscht door velerlei dat in de laatste jaren is geschied. Daaronder zijn echter enkele feiten, die door hunne grootere beteekenis zich duidelijker afteekenen. Welke zijn dat? Eenigszins van ouderen datum is de belastingpolitiek der Duitsche regeering. Von Bülow had beproefd de jonkers, die door de invoerrechten zoo sterk geprofiteerd hadden, en hunne eigendommen ongemerkt in waarde tot het dubbele zagen stijgen, te belasten met een deel der steeds toenemende uitgaven, in 't bijzonder voor leger en vloot. Het mislukken van zijn poging had in het land een groote ontevredenheid gewekt, die stellig aan de liberalen en vrijzinnigen ten goede moest komen, daar zij bij het weggaan van Von Bülow de lijdende partij waren.

Die ontevredenheid richtte zich vooral tegen de conservatieven, maar ook tegen het centrum. Want hoewel de katholieke partij na de verkiezing van 1907 alle reden had Von Bülow een nederlaag te bezorgen, waar hij het was die aan haar den oorlog verklaard had, offerde het ledenaantal een groot belang op om toch maar weer regeeringspartij te worden. Dat belang betrof echter niet haar geheele centrum, doch vooral de arbeiders, die zich onder zijn vlag schaarden. De plattelandsche katholieke bevolking was volstrekt niet afkeerig van een protectionisme, al dreef het ook de prijzen der voedingsmiddelen omhoog, en kende evenmin voorliefde voor een successiebelasting.

Dat verklaart waarom de liberale partijen wel op de conservatieven, doch niet op het centrum terrein konden winnen[1].

Andere politieke kwestie's zijn er echter geweest, die de grootere verschuiving van stemmen naar de roode zijde kunnen verklaren. Dat zijn de Pruisische kiesrechtregeling, de nieuwe wet op de arbeidersverzekering, en de houding van Duitschland tegenover de kans op oorlog.

De mislukte poging om aan Pruisen een volksvertegen-woordiging te verschaffen, waarin ook de lagere klassen iets te zeggen kregen, was zeer scherp afgeteekend geworden, door de meer demokratische grondwet, die aan Elzas-Lotharingen werd verleend. En naast de conservatieven droeg het centrum een groote verantwoordelijkheid voor de mislukking, terwijl de sociaal-demokraten zich de warmste, sterkste en toch flink-gedisciplineerde voorstanders hadden getoond.

Doch dit konden de arbeiders pas gevoelen, voor zoover zij tot eenige politieke belangstelling waren ontwikkeld. Wat hen allen en meer direct trof, was de reactie tegenover het bestuur der populaire ziekenkassen. Dat bestuur toch was in handen der arbeiders en werd hen door de nieuwe wet ontnomen, ondanks het arbeidersbestuur de ziekteverzekering tot een hoogen bloei had gebracht. Daartegenover kwam de zoo sterk en algemeen gewenschte verlaging van den leeftijdsgrens voor 't ouderdomspersioen van 70 tot 65 jaar niet eens tot stand. Die twee klappen moesten de arbeiders ernstig gevoelen, ook de jongere katholieken.

Ten slotte de oorlogskansen. Terwijl alle machten van grond- en kapitaal-bezit hunkeren naar koloniale en handels-expanzie van Duitschland, en gaarne een oorlog ervoor over zouden hebben om de belemmeringen die niet het minst Engeland in den weg legde, op te ruimen, is er voor de groote massa der arbeiders niets dan ellende te verwachten van een grooten oorlog. En hoe duidelijk was het dat de

1) Bij de beoordeeling der stemmencijfers mag niet vergeten worden dat er onder die van de conservatieven stellig meer dan 200.000 van het centrum begrepen zijn, daar conservatieve candidaten onmiddellijk gesteund werden.

sociaal-demokratie de eenige politieke macht is die Duitschland van zoo'n oorlog kan terughouden. Zoowel door haar omvang als haar organisatie en discipline.

Alles redenen, waarom de roode stemmen moesten toenemen. Arbeiders van een godsdienstige gezindheid die hen van 't socialisme af hield, zullen stellig getroffen zijn geworden door de duurte en door de reactie in de ziekteverzekering. En naast de arbeiders moeten wel velen uit de burgerij in de kracht van rood de beste waarborg voor een bewuste demokratie en een vredelievende buitenlandsche politiek gezien hebben.

De beteekenis van de overwinning der sociaal-demokratie is dan ook te zien als een bewijs hoe niet het zwaardgekletter van de groote pers, maar wel de vredesbetooging der sociaal-demokratie de steun van de grootste volksmeerderheid geniet. Maar ook dat de protectionistische en sociaal-reactionnaire politiek der regeering een steeds grootere ontevredenheid opwekt.

Vooral echter dat de politieke arbeidersbeweging te beschouwen is als de eenige macht, die uit haar aard de wezenlijke volksbelangen tot uitdrukking brengt en een weerstand vormt tegen machtsuitspattingen van 't grond- en kapitaalbezit.

Dit laatste is volstrekt geen nieuws. Reeds menig objectief waarnemer van de maatschappelijke verschijnselen heeft het opgemerkt. Doch telkens weer wordt dat feit teruggedrongen achter de schrikbeelden, waarin de sociaal-demokratie wordt afgeteekend. En zoo ergens dan geschiedt het in Duitschland. Ook weer bij de laatste verkiezing. Van regeeringswege en door een stroom van drukwerk is de sociaal-demokratie voorgesteld als een negatieve, een afbrekende en aan alle hoogere gevoelens vijandige macht.

Wie ertoe behoort is eigenlijk geen staatsburger, en daarom ook tot niets gerechtigd dan tot de straf van den rechter. Het is eigenlijk een misdaad tot de sociaal-demokratie te behooren.

En toch, ondanks dat alles komt de jongste verkiezing vertellen, dat ⅓ deel van het Duitsche volk die sociaal-demokratie heel anders ziet, en wezenlijk erop vertrouwt

dat zij de zoo hoog noodige cultuurroeping van den modernen tijd zal vervullen.

* * *

Ook voor ons land is een krachtige toename van den socialistischen invloed op de kiezers te voorspellen. Het Nederlandsche zwart-blauwe bloc, dat coalitie heet maar meer en meer een zuiver bloc vormt, omdat het macht boven vrije uiting van beginselen stelt, heeft geen mindere tekortkomingen dan het Duitsche. Het bezit daarbij in veel mindere mate de regeeringsbekwaamheid, die aan de Pruisische jonkers eigen is. En al is het door die omstandigheid nog niet denzelfden weg gegaan, het wil dien toch inslaan. Invoerrechten, sociale verzekering die de arbeiders grootendeels zelf betalen, zonder dat zij er zeggingskracht over krijgen, en geen warmte voor demokratisch kiesrecht, zoodat een mislukking om ertoe te komen niet al te zwaar opgenomen zal worden. Dat is een karakteristiek van sprekende gelijkenis. Daarom is de rede die kort geleden Dr. Nolens gehouden heeft voor een vergadering der Zuid-Hollandsche katholieke kiesvereenigingen van een verbluffende blindheid. In de laatste tien jaren hebben de Nederlandsche katholieken zich het Duitsche centrum als een voorbeeld gesteld van politieke organisatie en politiek beleid. Niet zonder gevolg. Alle ekonomisch verscheiden groepen van groothandel, nijverheid, middenstand, landbouw en arbeiders voegen zich tot een groot verband, dat wel niet direct maar toch middellijk aan de kerk gehoorzaamt. Hoofddoel kan dan ook niet het belang van een dier groepen maar moet dat der kerk zijn. En om dat belang in den Staat voortestaan is het noodig dat de verschillende groepen afzonderlijk georganiseerd zijn, doch in hun belangenstrijden binnen een gezamenlijk verband tot een evenwicht geraken.

Wordt dat zoo goed mogelijk verkregen dan vormen zij te samen in den modernen staat een groote macht, te grooter naarmate die macht steeds aangewend wordt om van de worsteling der andere partijen te profiteeren, en zich voor

de regeering onmisbaar te maken. Dat is de vaste tactiek van het Duitsche centrum, waardoor natuurlijk nu eens de conservatieve belangen, dat zijn die van grondbezit of industrie-kapitaal, dan weer de vooruitstrevende, dus die der arbeiders gediend zullen worden.

Dit voorbeeld hebben de Nederlandsche katholieken steeds voor oogen gehad. En hoewel zij nog lang zoo ver niet waren als over de oostelijke grenzen, begonnen zij al aardig op te schieten. Voor de organisatie van landbezit en kapitaal behoefde natuurlijk niet gezorgd te worden. Doch wel voor middenstand, landbouw en arbeiders. En op dit gebied gaven de laatste tien jaren een reusachtige vooruitgang te zien, zoodat gezegd kan worden dat die organisatie er thans is. Maar bovendien vormen de katholieken de kern der regeeringscoalitie. Al gunnen zij aan de twee protestantsch christelijke partijen, de beaux gestes en de uiterlijke leiding, zij weten toch goed dat zij alleen 't voorbeeld zijn van de eenheid der gescheiden ekonomische belangen, en dat aan hun eenheid de gecoaliseerden zich te onderwerpen hebben.

Daarom was het van groot belang wat de katholieke partij voor houding aan zou nemen tegenover de spannende weifeling, die aan de regeeringsmeerderheid eigen was. Deze toch voelde een groote onzekerheid tegenover haar taak om het regeeringsprogram te verwerkelijken.

Voor de invoerrechten schrikten velen terug, en niet minder voor de verzekeringsplannen van minister Talma. En in een mismoedig overwegen dat van zooveel tegelijk toch niets terecht zou komen werd aangedrongen om ten minste voor de ouderdomspensioneering te zorgen. Veiligheidshalve werd zelfs de onderwijskwestie die zoo'n sterke electorale invloed bezat, weer leven ingeblazen.

Doch nu komt Dr. Nolens in Schiedam vertellen, dat al die angst en mismoedigheid overbodig is. Het Nederlandsche centrum stelt de eenheid boven alles, en wel de beproefde katholieke eenheid. Wat gij ook vindt van invoerrechten, arbeidsraden, verzekeringsdwang, hoog premiestelsel, het doet er niet veel toe. Het hoogere belang brengt thans mee dat het regeeringsplan wordt doorgezet. En dat zal geschieden.

Tevens voegt hij er bij, dat de katholieke partij hiervoor niet bang behoeft te zijn. Want al zal het regeeringsplan socialisten kweeken, de katholieke partij is als een rots die voor de roode stroom onaantastbaar is. En hiervoor beriep hij zich op den uitslag der Duitsche verkiezingen. Dit beroep nu is van een verbluffende blindheid. De rots van het Centrum is toch wel degelijk afgeknabbeld. En al is dit niet zoo treffend sterk, toch is het feit reeds voldoende om als een ernstige waarschuwing te kunnen dienen tegen de Centrumstaktiek van macht te veroveren met opoffering van sociale beginselen.

Want juist waar de katholieke sociale organisatie's in ons land nog jong zijn, is het besef der leidende beginselen nog krachtig. Het zijn juist jongere priesters die deze beginselen ijverig gepropageerd hebben. En een onmiddellijke schending daarvan kan niet straffeloos geschieden.

Dat bewees Duitschland. Maar bovendien bewees het nog iets meer, n.l. dat het roode leger de dubbele omvang had van het zwarte. Slechts door uiterlijke, beslist onrechtmatige wettigheid wordt aan het kleinere leger een overmacht gegeven, die echter de kiem van den ondergang in zich draagt. Een ondergang, die door de overloopers bespoedigd zal worden. Daarom is het een overmoed van de Katholieke politici zich op Duitschland te durven beroepen. De beteekenis van den verkiezingsuitslag leert juist omgekeerd, dat het Centrum een reeds verouderde organisatie vertoont. Zijn verval was al begonnen toen het zich van zijn ekonomische samenstelling niet meer ten volle bewust was, en in machtsbesef voorbij zag hoe van alle aan haar leiding toevertrouwde belangen, dat der arbeiders het meest dringend moest zijn, en dat niet een schijnbare maar een wezenlijke sociale politiek een levenskwestie voor zijn eigen macht was. De gevolgen daarvan zouden pas langzaam blijken. Maar ze zijn nu aan 't licht gekomen. Ondanks dat politieke feit gaat toch de Nederlandsche Katholieke partij den weg op der reactie, die met den *naam* van sociaal werk, *de daad* gaat verloochenen.

* * *

De anti-revolutionnairen en christelijk-historischen vertoonen stellig niet zoo'n sprekende gelijkenis met de Duitsche conservatieven als de katholieken met het centrum. De meest nabijkomende overeenkomst hebben de christelijk-historischen. Daarin leeft nog wel iets van het eigenaardige der jonkers om zich de aangewezen heeren en hoeders der ware landsbelangen te vinden. Doch er is toch een gemeenschap, dat n.l. platteland en middenstand in deze partijen een vertegen-woordiging vinden waarbij de traditie het hechte verband levert, de traditie n.l. van kerk en maatschappelijke verhoudingen.

Liberalen en vrijzinnigen waren hun eerste concurrenten, die echter in de grootere steden de grootste kracht bezaten, waar zij de nieuwere handel en nijverheid konden leiden. Deze toch die de traditie's metterdaad hadden verstoord drongen met spoor- en tramwegen en de velerlei handelsconnectie's overal in provincie en platte land door. Voor de liberalen echter zoover waren, werden zij uit hun eigen bolwerk door de sociaal-demokraten weggedrongen. Vandaar dat het conservatieve platteland zich tijdelijk overwinnaar kon gevoelen over den verzwakten tegenstander en hem uit de regeering zette. Doch de Duitsche verkiezingen, waaraan de stichting van het Hansa-verbond voorafging, bewijzen dat die overwinnning niet definitief geweest is. Nog altijd komen liberalen en vrijzinnigen de provinciale traditie-verdedigers bestoken, en ze doen dit met succes, zoodra de oude kastengeest, die zich in ons land vooral als een sectengeest vertoont, weer opleeft. De reactie heeft zich soms overgegeven aan de waan alsof het haar eigen, echte kracht was die de vrijzinnigheid terugdrong, zoodat haar verouderde beginselen weer recht hadden zich te doen gelden. Doch het was een in zijn handels- en nijverheidskern verzwakt liberalisme, dat onderging niet tegen een versterkte, maar tegen een evenzeer verzwakte, doch minder snel verzwakte traditie. Daarom kan de vrijzinnigheid zich van de aderlating in de groote steden door de sociaal-demokratie herstellen wanneer zij den strijd tegen de traditie op haar eigen terrein in de provincie hervat. En met des te meer succes naarmate die traditie reactionnairder zich vóordoet. Vooral ook wanneer het de

belastingpolitiek betreft. Want voor niets is het platteland, dat slechts langzaam de maatschappelijke veranderingen meemaakt, en deze dan ook slechts in beperkte mate kan verdragen, zoo gevoelig als voor verzwaring der opgelegde lasten. De bestaande verhoudingen tusschen grondbezitter en pachter, fabrikant of grossier en detailverkooper, groothandelaar en ambachtsman, hoe onbillijk misschien ook in de verdeeling der winsten, worden geduld van wege de eerbiedwaardigheid der traditie zelfs ook in dit materieel verband. Maar al het nieuwe wordt scherp getoetst. En vooral het duurder maken van alle bedrijfs- en levensbehoeften, moet onmiddelijk een weerstand opwekken.

Wanneer dus getornd wordt aan de belastingtaktiek der vroegere liberale regeeringen, die de indirecte lasten afschaften, moet het platteland een open oor verkrijgen voor de vrijzinnige leus der inkomsten-belasting. Evenzeer als de weerstand der Pruisische jonkers tegen een aanslag op hun erfenissen, en hun succes om tabak, lucifers enz. meer belast te krijgen, de Duitsche liberalen weer nieuwe kracht gaf, zoo moet het ook in ons land gaan, indien de christelijke regeering blijft volhouden met haar debietrecht op sigaren, en haar invoerrechten. Ongetwijfeld zullen dan ook de Nederlandsche liberalen uit de Duitsche verkiezingen nieuwen moed putten om den politieken strijd op het platteland te hervatten.

* * *

Wat is ten slotte de beteekenis der sociaal-demokratische overwinning, ook voor de Nederlandsche S.D.A.P.? Allereerst is het een aanmoediging om zich niet te laten schokken in haar toekomstvertrouwen. Duitschland bewijst hoe zij meer en meer zal worden *de* partij der arbeiders, en dat vooral de groote steden en de industrieele districten een vaste buit zijn, die met ijver en volharding stellig eens veroverd zal worden. Met welke taktiek ook? Dat was voor enkele jaren een vraag van overwegend belang, die de heftigste beroering veroorzaakte. Maar zij is het thans niet meer. Waardoor kan een taktiek anders bepaald worden dan door de omstandigheden? En er is staatsmans-wijsheid en toegewijd

leiderschap noodig om de noodzakelijkheid van de eene of andere taktiek aan die omstandigheden uit te vinden en aan te wijzen. Geen beginselen. Het was juist dwaasheid om te meenen dat die op de taktiek eenigen invloed hadden. Dat beteekent toch volstrekt niet dat de partij beginselloos wordt. Want het al dan niet werken dier beginselen beheerscht over het wezenlijk leven dier partij. De beginselen tot uiting brengen is geen taktiek, het is bestaan. Blijken die beginselen niet dan is er geen leven, maar verwording. En daaraan kan een taktiek niets toe- of afdoen. Daarom verdwijnen ook alle beroeringen over taktiek, zoodra een krachtig leven zich vertoont. De meest gewaagde ondernemingen in de herstemmingen zijn voor de Duitsche sociaal-demokratie veroorloofd, nu zij bewezen heeft wie en wat zij was. Zij zou zich zelf niet zijn, wanneer zij niet bij alle herstemmingen duidelijk en op de meest sprekende wijze haar macht deed gevoelen.

Maar na deze Januari-maand heeft de sociaal-democratie nog wel wat anders te doen, ook in ons land, dan alleen haar kracht bij herstemmingen te vertoonen. Zij wordt gedwongen meer en meer te gaan worden wat zij moet zijn. En dat is niet alleen een arbeiderspartij. Zij heeft tegenover de toekomst de verplichting om de leiding der samenleving op zich te nemen, met alle verantwoordelijkheden die daaraan verbonden zijn. Zij heeft ook de cultuur te dragen, de cultuur die zich tegen de vernielingsoorlogen verzet, die om geestelijke en zedelijke beschaving van nog millioenen burgers roept.

En die taak van innerlijke organisatie, van strijd tegen traditie en reactie, van inzicht in alle groote en alle kleine lijnen waarlangs zich de ontwikkeling der samenleving en van al hare deelen voltrekt, die taak moet vervuld worden ondanks het onthouden, het onrechtmatig maar wetmatig onthouden van invloed, ondanks alle pogingen om tegen en in de sociaal-demokratie alle booze hartstochten op te hitsen.

De overwinning, de geweldige overwinning in Duitschland is met dat vooruitzicht een heuchelijk maar toch ook een zorgenwekkend politiek feit.

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

H.P. Bremmer: *Vincent van Gogh*

Dit is het belangrijkste werk dat Bremmer ooit geschreven heeft. Het is de uiting van zijn voornaamste bewondering. Vincent van Gogh is voor hem bij uitstek de man die van een waarnemer een ziener, van een aangedane een bezielde geworden is, die het laatste eigenlijk altijd was en in een jarenlangen strijd de vormen van de werkelijkheid veroverd en onderworpen heeft om ze tot de verpersoonlijking te maken van zijn innerlijke bewegingen.

Omstreeks 1890 begon de behoefte aan een kunst die niet om haar natuurlijke maar om haar geestelijke bestanddeelen zou vereerd worden, zich in wijder kring te doen gelden. De dichterlijke kracht van 1880 was hier te lande vooraf gegaan. Hoewel voorloopig bevangen in het natuurlijke, was zij van aanleg veeleer geestelijk, en de toenmalige dichters beriepen zich, tegenover Zola, Flaubert, de Goncourt - de bewonderingen van hun proza-schrijvende vrienden - op Shelley die de ‘Hymne aan de Geestelijke Schoonheid’ maakte. Maar zich zoo tot hen verhoudende, waren zij die tijdgenooten, ook als deze zich onomwonden Naturalisten noemden, geenszins vijandig. Zij trachtten ernaar hen te begrijpen, stelden zich open voor hun werkingen, en bestreden, met hen verbonden, alleen de talentloozen en de onoorspronkelijken. Naturalisme in de literatuur en impressionisme in de schilderkunst beleefden hun door geen kunstenaar benijde bloei, en hun erken-

ning door de menigte, terwijl toch de leiders en woordvoerders van de toenmalige dichterlijke beweging niet verlangden naar een kunst van waarneming, maar wel uitgingen naar een geestelijke kunst.

Evenwel konden zij die de verschillende krachten van nabij aan het werk zagen, al enkele jaren vóór 1890 de overtuiging in zich omdragen, dat in het eerstvolgende tijdperk niet door eenzijdig besef van uiterlijk, maar door een versterkte bewustwording van innerlijk leven, iets goeds zou worden voortgebracht.

De werkzaamheid van Van Gogh als schilder valt juist in de jaren 1880-1890. Ook hem ziet men eerst in een verliefden strijd met naturalisme en impressionisme, om er zich vóór het laatstgenoemde jaar, vóór zijn dood, aan te ontworstelen.

Niet uit het gevoelig, nog minder uit het stelselmatig waarnemen van de kenbare natuur werd langer alle heil verwacht. Het geloof kwam weer op aan een verborgenheid die men het Leven noemde, en waarvan natuur zoowel als geest de door menschen te bevatten verschijning was.

In Frankrijk was de ‘opkomst van de symbolische richting’ - zooals Bremmer zegt - daarvan een kenteeken. In Duitschland begonnen, in 1892, de Blätter für die Kunst hun strijdbaar bestaan met de leus ‘die geistige Kunst’.

En niet alleen in de kleine groepen van dichters en kunstenaars, maar ook onder geleerden en leeken werd de voorkeur voor het geestelijke duidelijk. ‘De uitspraak van Dubois Reymond, dat wij langs den weg van de experimenteele ervaring nooit tot de ontsluiering van het wereldraadsel zullen komen, het literair protest tegen het naturalisme in een boek als “A Rebours” van Huysmans,’ en Brunetière's opstel ‘Het Bankroet der Wetenschap’, haalt Bremmer als bewijzen aan. Zelf een jongere van 1890 vond hij in het werk van Van Gogh hoe langer hoe meer zichtbaar aanwezig wat hij als denkbaarheid van zijn tijd ontvangen had.

* * *

Wanneer wij nu de Oude Man naar een schilderij (in Bremmers boek afbeelding 28) vergelijken met de reproductie (afb. 16) van de litografie At Eternity's Gate, - tweemaal dezelfde voorstelling - dan kunnen wij niet aarzelen in deze de weergave van een werkelijkheid, in gene een innerlijk beeld te zien. De ontwikkeling die Bremmer aanwijst, - van visueel in het Hollandsche tijdperk (1880-85) naar introspectief in het Fransche (1886-1890) - is onloochenbaar. Van Gogh was in zijn eersten tijd ‘een hartstochtelijk najager van het karakteristieke’. Ook dit is zelfs bij een oppervlakkig inzien van zijn werk duidelijk. Evenzeer dat hij later het karakteristieke niet langer de hoofzaak vond, ja er niet tegen opzag het geheel te doen verdwijnen achter zijn onmiddelijke ziele-uiting. Bremmer, hoewel Van Gogh als kunstenaar volledig bewonderend, zegt dan ook volkomen terecht, dunkt me, dat hij als ‘zeldzaam mensch’ nog bewonderenswaardiger is.

Vincent, zelf allereerst mensch, wenschte ook ‘een vriend van menschen vooral te zijn.’ Het fundamenteele van zijn werk, is - naar de uitdrukking van Bremmer - het anthropocentrische, ‘de neiging om den mensch tot middelpunt van de wereld te maken.’ Bremmer getuigt dit bepaaldelijk van zijn werk uit de eerste periode, maar waar hij ook de in de dingen zichtbaar gemaakte associaties met menschen, en het dramatisch meeleven van den schilder met al het geschilderde, als verschijningen van dit anthropocentrische opvat, mag men wel aannemen dat hij zijn bepaling voor algemeen-geldig houdt. Vincent was een nieuwe mensch en de overtuiging dat hij dit was, geeft Bremmer de verklaring in, ‘dat hij een nieuwe kunst gebracht heeft, niet alleen in Holland, maar tegenover de geheele Renaissance.’

De schrijver van deze ‘Inleidende Beschouwingen’ heeft door de acht jaargangen van zijn tijdschrift, door verschillende boekwerken, en door lessen en lezingen, zijn uitnemend talent getoond om bij de beschouwers van schilderijen en teekeningen vooroordeelen weg te nemen en de oogen te openen voor, van menigerlei kunstenaars, het wezenlijke en

eigenaardige. Ook thans doet hij het. Zijn beschrijving van het onderscheid tusschen boer en dorpeling is er een voorbeeld van. Een ander is het door een schetsteekening verhelderd betoog dat de vreemd-aandoende perspectief van Vincent's slaapkamer alleen te wijten is aan het feit dat hij niet, zooals gebruikelijk is, op een kamerlengte afstand, maar tegen den kamerwand zelf zijn oogpunt nam. Alleen al om een groot aantal inlichtende bladzijden, niet alleen betreffende de behandelde prenten, maar ook ter algemeene verklaring van kunst en kunstenaars, loont dit werk de moeite van een meer dan een-malige lezing. Wat het op vroegere werken voor heeft is de ontwikkelings-lijn die in een heel kunstenaars-leven en daarmee door onzen eigen tijd, wordt nagegaan. Van den veelvoudigen gezichts-indruk naar de rust van het innerlijk schouwen, loopt die lijn, en het bereiken van die rust, ondanks een minder dan ooit tevoren wegdroomen van de werkelijkheid, wordt als de grootheid van Van Gogh aan het eind gesteld.

Of dus het wezenlijke van Van Gogh - want niemand bereikt een grootheid die hij niet in zich heeft - in het bezit van die rust gelegen is?

Ik ken Van Gogh niet zoo goed als Bremmer hem kent, maar toch ben ik geneigd, ook na de lezing en herlezing van zijn boek, het wezenlijke niet in die rust te zien.

De mensch Van Gogh boeit mij, juist zooals hij Bremmer boeit, en nu krijg ik den indruk dat die mensch - in wien ik niets zie dat Bremmer niet ook ziet - te weinig scherp door hem is omgetrokken, tezeer door hem vervaagd is tot het symbool van die vóór-onderstelde ontwikkelings-gang.

Bremmer zegt: ‘Dat hij een nieuwe kunst gebracht heeft, niet alleen in Holland, maar tegenover de geheele Renaissance, komt noch door zijn techniek, noch door zijn kleurenvisie, maar zuiver en alleen door de grondstemming van zijn gemoed, die, religieus, hem ten slotte het inzicht van alle grooten deelachtig heeft doen worden: dat het geluk en de ware blijheid in den mensch zelf is.’

Het inzicht van alle grooten - en dat zou het zoo over-weldigend-eigene zijn juist van dezen éénen schilder?

Ook de voorafgegane opmerking dat hij ‘op een armenschool en in de Borinage zóóveel menschelijke misère (had) leeren kennen, dat hem dit naar alle kanten zoeken deed om voor zich en anderen het evenwicht te vinden, en in een harmonische verhouding tot het leven te komen’, - het zegt wel iets meer, maar het zegt niet alles. Hoevelen zijn er niet geweest die door het zien van ellende tot dit zoeken kwamen.

Maar dringender en treffender wordt de opmerking ons in de volgende woorden bijgebracht: ‘Wie als Vincent de misère heeft leeren kennen, en de ijzerharde, onontkoombare noodwendigheid van de werkelijkheid begrepen heeft, maar daar bovenuit het lied kon zingen van het groote geloof, dat hij in de schoonheid van het leven behield....’

Ik zou de tweede helft van dit zinsfragment willen wegnemen. Vincent heeft de ijzerharde, onontkoombare noodwendigheid van de werkelijkheid begrepen, hij heeft ‘ja’ tegen het leed gezegd en werd er de schilder van.

Bremmer heeft er behoefte aan Vincent te zien als den blijden schouwer van een innerlijke schoonheid, als den ziener uit wiens gemoed de openbaringen opwellen die zijn handen als kunst in de wereld stellen, en alle leed schijnt hem daar maar middel toe. Ik zal niet ontkennen dat hij zoo kan gezien worden. Ik voor mij ben er nooit toe in staat geweest. Ik begrijp hem alleen als ik den man in hem zien mag die onvoorwaardelijk ‘ja’ tot het lijden zei, die het lijden afbeeldde en er een symbool van schiep.

Als ik mij Van Gogh duidelijk voor wil stellen, dan wordt zijn ontwikkelings-gang me bijkomstig. Maar alomtegen woordig in zijn werk wordt me deze ongetemperde, nu schrijnende, dan berustende, nu in den nevel treurende, dan als op den brandstapel juichende bevestiging.

Is het wel waar - ik vraag het met de bescheidenheid van niet-een-kunstkenner - dat eeuwen-lang geen introspectieve schilders geleefd hebben, dat in dit innerlijk schouwen Van Gogh's grootheid ligt?

Maar zoo niet grootheid, dan toch een kracht en een mannelijkheid als ik geneigd ben achter menig geslacht van

kunstenaars terug te schuiven, en waarin ik een vernieuwing erken voor onzen eigen tijd, voel ik in de aanvaarding van dat leed-besef.

Ook fijnheid, - de fijnheid van een die geleden heeft en dientengevolge niet sentimenteel meer is.

Wat een monsters van menschen heeft Van Gogh geschapen: menschen van wie gezicht en leden, hetzij door eigen arbeid en armoede, of door de gewoonten en ellenden van hun voorouders, geplet, verdraaid of verwrongen zijn. En als de menschen de beesten, de boomen, de levenlooze dingen zelfs. Menschen gebonden aan de grove onbehouwen aarde of aan werktuigen, die niet minder zwaar en geweldig de tirannen schijnen van hun beheerschers. Dingen, waaraan men niet alleen, naar Bremmer opmerkt, voelt dat ze door menschen gebruikt werden, maar, veel erger, dat ze hun deel gehad hebben in het slijtende levensleed.

Niet de Mensch, maar het Leed is koning over Van Gogh's verbeelding. Het Leed was de groote Maker in wiens handen die schilder een werktuig was. Het Leed zei eenvoudig: teeken dat uit; maar zoo nauwkeurig dat ge ook niet de kleinste litteekens verzacht die mijn wonden daarin nalieten. En later: schilder dat, maar leg er de kleuren op, niet die ge ziet, maar die ge, dank zij mij, in u draagt, die welsprekend van smarten zijn.

Hij teekende dan schepselen en dingen juist zooals ze waren. De onoogelijke menschen, en als zij niet geheel onschoon waren droegen zij onoogelijke kleeren die hun lichamen bedierven. Ook in arbeidshoudingen die ten volle hun leelijkheid deden uitkomen. Dan de boomen, knoestig of spichtig, door weerstand of schralen bodem. De beesten afgewerkt. De dingen troosteloos van kaalheid of afgedragen vormeloosheid.

Zijn kleur was donker. Maar drukte de lichtheid van latere bloesemboomen blijheid uit? Of was ze de levens felle broosheid van wat zóó kort de zon verduren en dan sterven zou?

Welk een ironie ook soms. Er is in de houding van de vrouw die op afb. 3 van Bremmer's boek voortschuift, iets alsof zij juist het plakkaat op den muur gelezen heeft. Grand Bal Masqué. De voor ons onkenbare, en, zooals Bremmer

zegt, ietwat mysterieuse gedaante, heeft er het hoofd maar net van afgewend. Een andere teekening herinner ik me, uiterst uitvoerig, waar op een omheind terreintje, omringd door visch en rommel, achter een huisje, een stoeltje staat. Het mannetje dat erop hoort te zitten, is in de nabijheid. Hij genoot daar de buitenlucht, niet minder vorstelijk dan de wilde beesten in de dierentuin. Zelfs in de zachtgestemde en bijna idyllische teekeningen brengt de nauwkeurige karakteristiek van voorwerpen als dat stoeltje, een ironische noot in de weemoedige treurnis aan.

Dit is alles de erkenning van het leed: zijn noodzakelijkheid, zijn onverbiddelijkheid. Leed, zooals men vroeger Zonde zei. En dat alleen door liefde voor al het leeddragende een geluk en een sterkte wordt.

Van Gogh, die eerst predikant wou worden, deed beter. Hij werd geen verkondiger van een oud, maar schepper van een nieuw symbool. De man die oud, arm en eenzaam, voor een schamel haardvuur, op een matten stoel, de knuisten voor de oogen klemt, deed een dadelijker beroep op zijn liefde dan de Joodsche leeraar, die, veertig eeuwen geleden, in Palestina door de Romeinen werd gekruist.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

De Edda, Nederlandsche Bewerking van Frans Berding, verlucht door Gust. van de Wall Perné, uitgegeven te Amsterdam bij Scheltens & Giltay, MCMXI.

Het gelijktijdig verschijnen van dit werk met het doodsbericht van zijn vroeggestorven versierder doet het ons met warmere belangstelling ter hand nemen. Wat anders een geschenk zou zijn - een van de vele levensgeschenken - werd nu een nalatenschap. In het oordeel dat men erover vormen wil, beeft iets van een aandenken.

Temeer omdat dit een van de zeldzame boeken is, waarin een onder woorden gebrachte verbeeldingswereld tevens in de begeleidende symbolen van een beeldend kunstenaar is opgelost. Een kunstenaar die dit kon hadden wij lang verlangd, en op het oogenblik dat zijn eerste indrukwekkende arbeid vóór ons ligt, is hij heengegaan.

De versieringen van Gustaaf van de Wall Perné - buitentekstplaten, vignetten, kop- en sluitstukken, beginletters - omvatten de gestyleerde voorstelling, die het dichtst de eigenlijke verbeeldings-illustratie nadert, de symbolische ornamentiek die in haar verzinnebeelding de voorstelling waar ze van uitgaat òf meer òf minder kan vereenvoudigen of veralgemeenen, en de simpele lijnen-versiering, die toch ook in haar eigenheid weer niet buiten het kader gaat van de aan tekst en verluchting gemeenzame verbeeldingswereld.

Druk en versiering vormen een kloek geheel - in groot kwarto -, een waardevolle uitgave, en die weldadig aandoet door de karaktervolle eenheid, die ze niet alleen naarbuiten toont, maar waar ze ook inwendig van doortrokken is.

Want, terwijl noch Perné's teekenkunst, noch Berding's bewerking van het oude noorsch vak kundig door mij kunnen worden beoordeeld, voel ik van beide dien dubbelen samenhang. Hij die de Edda niet kent in het oorspronkelijk voelt zich door schrijver en teekenaar, en door den een in ondersteuning van den ander, opgeheven in een wereld die hij met bevrediging aan kan zien, en voor de oud-noorsche erkennen kan.

Een 'Verklaring van Werk en Inhoud' is aan het eigenlijke boek toegevoegd. Daar lezen we: 'Deze bewerking houdt tusschen een vertaling en een vrije omwerking het midden.' En ook: 'Het is hoofdzakelijk van de poetische of liederen-, ook wel oude Edda genaamd, dat dit boek de Nederlandsche bewerking bevat. Enkele godenliederen, welke gelijkberechtigd naast die der poëtische Edda mogen staan, doch in andere handschriften voorkomen, nam ik er tevens in op, terwijl ik voor de heldenzangen uit andere bronnen putte wat mij voor een aaneensluitend verhaal wenschelijk voorkwam, en aan de Edda-fragmenten ontbreekt.' - 'De Edda is mij vóór alles een fragmentenverzameling van oud-noorsche kunstlitteratuur: daarom liet ik alles wat ik litterair onbelangrijk achtte, aan de belangstelling van anderen over. Waar de dichter der oorspronkelijke liederen zijn mythologische wijsheid lucht, en deze niet behoort tot den *wezenlijken* inhoud van het lied, heb ik haar weggelaten of bekort. De volgorde der strofen veranderde ik, waar het mij noodig of wenschelijk scheen, om een aaneensluitend verhaal te verkrijgen, of de dramatische kracht der handeling beter te doen uitkomen.' Bizonderlijk de Siegfriedsage is bewerkt naar denkbeelden die F. Berding in zijn 'Verklaring' verdedigt. 'Ik heb de Edda-fragmenten versneden: deels eruit weggelaten, deels uit andere bronnen erbij gevoegd, en ik maakte het verhaal, zooals dit boek het bevat. Het geeft de Siegfriedsage, zooals die zich in het Noorden gevormd heeft onder steeds hernieuwden invloed der Zuidelijk wonende Germanen van den Rijn. In sommige trekken echter heb ik mij aan den duitsch-nederlandschen vorm gehouden.'

Terwijl de lezer door deze aanhalingen duidelijk ziet wat

hij in de bewerking niet zal vinden, is het billijk hem door een ander deel van de verklaring te doen beseffen wat hij wèl ontvangt.

'Maar al is dan dit boek geen vertaling, het wil toch meer zijn dan een mededeeling van inhoud alleen, en zich nauwer aan het oorspronkelijke, als den neerslag van oud-noorschen geest verbinden, dan een vrije omwerking doorgaans doet. Die geest was ingegroeid in de mysteries der Natuur, en toch, stond er zoo vragend tegenover. Wat was het windewaaien in de wouden, de strijd van rijp en ijs en het flakkerende vuur, het sterven van de zon en het weer opleven der eeuwig-jonge lente, - de geheimenissen van ondergang en altijd hernieuwden wederkeer, - de drakenwolken, die als wolven de zon en de maan verslinden, het dondergedaver over de bergen die als reuzen zijn? De oud-noorsche geest was de geest van natuurkinderen en helden en wijzen tegelijk. Kon het anders in de koude landen van bergen en ijs en zee, die vol gevaren waren, welke overwonnen moesten worden om te kunnen leven, die vol grilligheden waren en mysteries, waarover te droomen was in de lange nachten bij den schijn van het vlammende Noorderlicht? Die geest moest worden bewaard; ook daar waar hij zich in de meest bloederige wraakneming uitleven ging, en ik streefde ernaar, zooals ik ook trachtte de soms zoo harde taal te benaderen en het stafrijm gebruikte waar het zich aanbood.'

Het is een geluk dat inderdaad de bewerker, het stafrijm gebruikend waar het zich aanbood, niet den indruk maakt opzettelijk ernaar gezocht te hebben. Het vers van de Edda is gebouwd op het stafrijm. Het heeft daarin zijn bestand en dus tevens de voorwaarde tot ontwikkeling van eigenaardige schoonheden. Lost men de voorstellingen die dit ons meedeelt in lenige volzinnen op die allermeest aan den proza-bouw van de Renaissance herinneren, dan verliest dit rijm zijn beteekenis: het kan alleen dienen, zooals in alle proza, in zoover zijn invoeging den loop van den slingerenden zin niet stoort. De volzinnen van Frans Berding laten zich goed lezen: de stugge karakter-teekening van het oorspronkelijk blijft er zichtbaar in de golf van haar zware en gelijk-

matige mededeeling. Als voorbeeld van zijn bewerking geef ik hier het bezoek van Wodan bij de waarzegster.

‘In den tijd dat hij zijn hoogste heerlijkheid zou gaan bereiken, droomde Balder eens een bangen droom.

Het gemoed van goden en godinnen was door een vreeselijk vermoeden verontrust, en zij waren bij elkander gekomen om te beraden, wat die bange droombeelden wel beduiden konden.

Mijmerend ging Wodan, de vader van goden en van menschen, heen. Een zadel snoerde hij op Sleipner's rug en reed naar de holen van den nevel.

Uit de hellepoort kwam een hond gesprongen, de borst met bloed bevlekt, en gromde grimmig tegen den toovermachtigen God. Doch Wodan reed verder, dat de wegen ervan dreunden, reed naar het hooge huis van Hella heen. Hij reed tot aan den ingang van de oostelijke zijde, waar het woest is als de winter. Daar onder een heuvel, lag de waarzegster begraven, die alle waarheid weet.

Wodan steeg er van zijn paard en zong haar een zang van ontwaken, zong haar zijn wekzang tot de doode ontwaakte en opsteeg uit haar graf.

Toen sprak zij de grafsombere woorden:

- ‘Wie is de onbekende man, die mij wekt om weer langs dorre wegen te dwalen? Wit ben ik van sneeuw, door regenvlagen geslagen, met dauwdroppelen gedrenkt, - dood al was ik zoo lang.’

Wodan zeide:

- ‘Wegendoler ben ik, Doodemans zoon. Zeg mij, wiens rustplaats ziet gij met ringen bedekt, zeg mij, voor wien is er een bed gespreid in uw zalen?’

De waarzegster antwoordde:

- ‘Voor Balder staat hier mede gebrouwen. De schuimende drank is nog door een schild bedekt, maar den goden zij alle hoop ontnomen. Ga nu weg van mij, - ik wil verder zwijgen.’

- ‘Zwijg nog niet,’ smeekte Wodan, ‘zeg mij toch alles. Wie zal Balders bloed vergieten, - wie het leven dooden in Wodans zoon?’

De waarzegster antwoordde:

- ‘Hader, die blind is als de winterzon, zal hem hierheen brengen. Hij zal Balders bloed vergieten, hij het leven dooden in Wodans Zoon. Ga nu weg van mij, - ik wil verder zwijgen.’

- ‘Zwijg nog niet,’ smeekte Wodan, ‘zeg mij toch alles. Wie zal Balder op den boozen Hader wreken, wie zal dien wreedaard wijden aan de Hel?’

De waarzegster antwoordde:

- ‘Eens zal Wodan, in een der lange nachten van het Westen, met de Winteraarde Rinde verwekken een krachtig kind. Dit zal Balder op den boozen Hader wreken en den wreedaard wijden aan de Hel. Ga nu weg van mij, - ik wil verder zwijgen.’

- ‘Zwijg nog niet,’ smeekte Wodan, ‘zeg mij toch alles. Wie van de wezens der wereld zal om Balders dood niet willen weenen, - wie zal onbewogen heffen het stugge hoofd?’

De waarzegster antwoordde:

- ‘Weet gij, dat een van de wezens der wereld niet wil weenen, maar onbewogen heffen zal het stugge hoofd? Dan zijt gij niet Wegendoler, zooals ik dacht, - dan zijt gij Wodan, de machtige God!’

Toen zeide Wodan:

- ‘Als gij niet zeggen kunt wie niet wil weenen, dan zijt gij niet waarzegster en wijze vrouw. Dan zijt ge veeleer de wintermoeder der drie Nornen, wier bron bevriest.’

En de waarzegster sprak:

- ‘Wodan, ga heen, en wees Overwinnaar. Nimmer zal een man mij weer naderen, totdat Loge, losgemaakt uit al zijn banden, den ondergang van de goden brengt.’

Der Untergang des Niederländischen Volksliedes von Dr. H.F. Wirth, mit Beilagen. Haag, Mart. Nijhoff 1911.

‘Die Grundlage des Volksliedes ist die “Wereldaanschouwing.” Ihr Wesen ist die Beschränkung innerhalb der Erscheinungswelt. Und jene Beschränkung nun innerhalb der

sinnlichen Erscheinungswelt, die nur aufs Uebersinnliche in dem Sinnlichen *hindeutet*, äussert sich sowohl in der inneren wie äusseren Form des Volksliedes.'

Ik wenschte dat de heer Wirth, de 'Beschränkung innerhalb der Erscheinungswelt' tot zijn leus nemend, aan zijn boek een weinig meer het karakter van een volkslied gegeven had. Het is nu een bijna grenzenlooze bundel vol onzinnelijke denkbeelden en geleerdheid.

Maar beschouwen we de gedachte, die ik aanhaalde, nader.

Het komt er op aan te bepalen waardoor het volkslied van andere gedichten onderscheiden is. Hierdoor - zegt de Heer Wirth - dat er de zinnelijke wereldaanschouwing door wordt uitgedrukt die alle menschen van nature eigen is, niet evenwel een wereldbeschouwing, die een bespiegeling van den geest is waarin de zinnelijke wereld alleen bij reflectie wordt erkend.

Stelt de Heer Wirth zijn kenteeken zoo scherp als ik het hier gegeven heb? Op lange na niet. Ook in het volkslied verschijnt volgens hem iets geestelijks. Er wordt daarin op het bovenzinnelijke in het zinnelijke *hingedeutet*.

Een poëzie dus die alle natuurlijke bewegingen en tevens in de natuurlijke de bovennatuurlijke tot uiting brengt. En deze zou het volkslied zijn?

Ik geloof niet dat er iemand is wien men dit kan wijsmaken. Zelfs de meest geestelijke dichter zal - wil hij werkelijk poëzie voorbrengen - het oogenblik afwachten waarop die eigenste kinderlijke wereldaanschouwing zijn deel weer is, en alleen op de stem van zijn menschelijk gevoel en alleen in de vormen van de natuurlijke wereld zal hij de schatten van zijn geest meer doen raden dan blootleggen. De bepaling van den Heer Wirth kan - voor zoover poëzie bepaalbaar is - met eenigen goeden wil van de poëzie in al haar uitingen verstaan worden. Wat er buiten valt is alleen het niet-poëtische, het niet door de verbeelding omgeschapen verstandelijke.

Deze jeugdige schrijver heeft bizonder weinig smaak en een ingeboren hekel aan de Renaissance. Dat men, belast met deze twee eigenschappen, van de nederlandsche dicht-

kunst weinig treffends kan zeggen, is duidelijk. Die in de steden ontstane poëzie is internationaal - zooals men weet begon de Renaissance in Italië -: daarbij woonden de nederlandsche grasboeren sints oude tijden zoo ontzettend ver uit elkander - men denke aan de onafzienbare prairiën van dit verre Westen - dat zij wonderlijk eenzelvig en vereenzaamd het gezellige gezang maar zelden tezamen aanhieven. De verfoeielijke, onvolkelijke stads-beschaving, gelijktijdig met een maar zwakke gezindheid tot het volkslied, kon niet anders dan oorzaak zijn dat dit laatste hier na schralen bloei onderging. Een zeer stelligen afkeer heeft de heer Wirth ook van de Calvinisten - wat niet verhindert dat hij de liederen van de beeldstormende Geuzen bewondert. De in onzen tijd al bizonder afgezaagd geworden sprongen van het anti-Protestantisme-*hobby-horse* zet hij aan tot ware steigeringen. '*Ein totes*, *verrohtes Volk - das ist die kulturelle Errungenschaft des Calvinismus*.' In aanmerking genomen hoe braaf hij is - met een rilling van tegenzin acht hij het zijn zedelijke plicht de meest gewaagde plaatsen uit een zeventiende eeuwsch liedeboekje af te drukken - zou het verbod om 'de lichtveerdighe gesangen der bruyloftsliedekens' te zingen hem uit het hart gegrepen moeten zijn. Maar het tegendeel blijkt waar, wanneer namelijk het verbod van protestantsche synodes is uitgegaan.

Wanbegrip, gebrek aan smaak, en een wonderlijk mengelmoes van onberedeneerde vooroordeelen maken tegenover dit werk de taak van den beoordeelaar moeielijk uitvoerbaar. Zooveel belezenheid - zoo is hij geneigd te denken - moest toch bruikbaar zijn, in zooveel overtuiging toch een zekere zin steken. Maar gaat het aan van een beoordeelaar te vergen dat *hij* die bekwaamheid zuivert en blootlegt en tot een bekwaam gebruik dienstig maakt, dat *hij* dien zin uit een chaos van tegenstrijdigheden te voorschijn haalt, op gevaar af niets anders te vinden dan een flarde van lang vertreden meeningen?

Want een flarde, en niets meer, is Dr. Wirth's uitspraak: Dat de legende van de Gouden Eeuw moet overwonnen worden. Die legende *is* overwonnen; maar daarna is het

klare en vaste oordeel overgebleven dat het nederlandsche volk in de zeventiende eeuw een voortreffelijke dichtkunst heeft voortgebracht.

En een flarde, en niets meer, is de bewering dat de een of andere *soort* van poëzie de voorkeur verdient boven een andere. Dit is altijd gemeend: door de eenen dat het epos, door de anderen dat het drama, door weer anderen dat het lied de eigenlijke uitdrukking was van dichterlijke drift, schoonheid of verhevenheid. Dit zijn vage gedachte-weefsels die sints lang werden uit elkaar gescheurd opdat we met onbevangen blik het kunstwerk zelf konden zien.

Welk een verfomfaaide flarde is ook die voorstelling van dat dichtende volk, in welks mond - de fameuse volksmond - de gedichten er beter op werden (zie Dr. Wirths hoogst ondoeltreffende behandeling van ‘Het windetje, die uyt den Oosten waeyt’ etc. blz. 226-231). Ze is afkomstig uit den tijd toen men van den aard van het dichterschap nog geen het minste denkbeeld had, of juister: toen zij die er een zeker pantheïstisch behagen in schepten Goethe's beeld: Ich singe wie der Vogel singt’ voor letterlijke waarheid aan te zien, zich het volk als een veelkoppigen vogel verbeeldden, die nu door den eenen en dan door den anderen van zijn snavels ongedwongen zijn liedje zong. Van welke haag heeft de heer Wirth het rag nu nog thuisgebracht? Dacht hij ons ermee te blinddoeken voor het feit dat *elk* gedicht het werk van een kunstzinnigen maker is, en dat het volk - in den zin van de zeggende en zingende menigte - gedichten nooit beter maar wel slechter maakt?

Als een gedicht licht van toon is, als het een sympathisch gevoel, opgewekt of aandoenlijk, in makkelijk te onthouden strofen uitspreekt, niet het minst als het daarbij een klein en treffend verhaal bevat, - dan is er (of was er in tijden toen boeken niet bestonden) kans dat dat gedicht een volkslied werd. De melodie kon veel ertoe bijbrengen. Ook de mode. Ook het oogenblik, waarop het voor het eerst gezongen werd. Maar als ge u afvraagt: wat gaf de doorslag tot die uitverkiezing: de verbeelding van de hoorders of hun dagelijksche vertrouwdheid met het behandelde onderwerp, dan

antwoordt ge zeker: de verbeelding. Niet hun eigen dagelijksche lotgevallen, maar veel eerder de meest afgelegen fantasiëen van ridders en jonkvrouwen bewogen hen. Zelfs dit eenvoudigste heeft de heer Wirth niet ingezien. De verbeeldinglooze burgers van onzen tijd die liedjes toejuichen omdat zij er de voorvallen van hun eigen dagelijksch leven grappig of aandoenlijk in vinden op rijm gebracht, zijn volgens hem het ware Volk, de ware aankondigers van onze dichterlijke toekomst. De 'urwuchsige Kraft der niederländischen Volksseele' toont zich voor hem in 'die Erscheinung Speenhofs.'

Al dit ouderwetsche, verouderde, afgedragene, moet worden terzijde geschoven eer men tot de belezenheid van den schrijver kan doordringen. En ook dan wemelt zijn werk van onjuistheden in de feiten en van misvattingen in de waardeering van gedichten, denkbeelden en toestanden. Het had een voortzetting moeten zijn van den verdienstelijken arbeid die geleerden als Kalff en Knuttel verricht hebben; maar het kan, zelfs onder verbetering, niet als zoodanig worden aanvaard.

De gedachte dat een volk zou ophouden te zijn wat het is, om tot de 'Nation' te worden die de eerste de beste noch duitsch noch nederlandsch talent toonende schrijver zich als begeerlijk voorspiegelt, getuigt bovendien niet van de bezonnenheid die een ernstig hervormer behoort te kenmerken.

Maurice Gauchez: *Images de Hollande*. Lamberty, Bruxelles.

Dr. C.G.N. de Vooys heeft onlangs de *Wereldbibliotheek* verrijkt met een voortreffelijke uitgaaf van Geel's opstellen. Wie daarin de lezing 'Over het Reizen' naslaat, zal bemerken dat een voorname reden waarom wij plegen op reis te gaan door Geel niet wordt opgegeven. Ze is deze: dat wij behoefte aan verandering van *décor* hebben.

Boeiende en wisselende *décors* lokken onze tijdgenooten naar de schouwburg: zij lokken hen ook naar het buitenland. In een sneltrein gezeten zien zij de schermen van luchten en gronden langs hen voorbijtrekken, zij verkennen de lijnen

van bergen, de silhouetten van steden, en als zij zijn uitgestapt bewegen zij zich langs huizen van een vreemde bouworde, bezoeken kerken en musea, en haasten zich door een andere streek naar weer een nieuwe stad. Wat zij zien is *décor*, en hun genot is grooter naarmate de kleurige verscheidenheid hen dieper treft of zij er een dieperen zin in zien.

Want de beschaafde mensch brengt zijn kennis mee van geschiedenis, van kunst, van menschen en wereld, juist van datgene wat hij op de langs hem schuivende schermen vindt voorgesteld. Hij geniet in gebouwen, gedenkteekenen, bevolkingen wat hij van hen gelezen heeft en hij voelt zich bevredigd omdat hij met zijn oogen gezien heeft wat in zijn voorstelling sluimerde.

Het is bekend dat aan veel fransche poëzie van onze dagen het karakter van *décor* te zijn eigen is. Groote dichters hebben den diepsten zin van het leven, zooals zij die voelden, gelegd in verbeeldingen die ons evenzeer als boeiende en kleurige schermen langsglijden. Wij zouden ons kunnen voorstellen dat zij een reis door ons land maakten en daaraan de tafreelen ontleenden voor hun gedichten.

Het verbaast daarom niet dat Maurice Gauchez iets dergelijks ondernomen heeft. Ook hem is de gedachte niet vreemd geweest in zijn verzen een diepsten zin te leggen. Zijn boekje is het tweede in een reeks die ‘La Louange de la Terre’ heet. Maar de eigenlijke ‘Images de Hollande’ toonen zulk een algemeene strekking niet. Zij zijn eenvoudig de beelden van een reiziger die zijn voorstelling van het vreemde land kleurig en werkelijk heeft teruggevonden.

Daarom zijn deze gedichten ook niet zoozeer geschikt voor Nederlanders als voor de bewoners van Washington of Boston die op hun reis van Ostende naar Berlijn Holland aandoen. Zij vinden er de sleepbooten op de Maas bij Dordrecht, het Haagsche Bosch, de vijver en de gevangenpoort, de Haarlemmerhout, de Amsterdamsche grachten en de Jodenbuurt, de Zaandamsche molens. Dijken en tulpen, oud-Delftsch en zelfs de trekschuit zien ze aanwezig. Op de haven van Rotterdam wordt een blik geworpen, een op Veere en een op Arnhem en boven op een duin bij Haarlem

staande toont de dichter ‘les contours brisés des îles de Zélande.’ Wat kan men meer wenschen? Rembrandt, Frans Hals en de *genre*-schilders worden herdacht. Ook Bilderlijk.

> C'est l'heure où Bilderlijk regardait la Hollande!

Is dit niet een volledig Holland? Vooral waar ook de klokkespelen van Monnikendam en elders, de bloemmarkt van de hoofdstad, de tent in den Hout, vee, weide en de trapgeveltjes van onze steden worden verheerlijkt. Het is het heele Holland van den reiziger voor wien we het boekje bestemd achten. Het openhartigst heeft de schrijver zijn voorstelling van dit Holland misschien geteekend in het eerste van de ‘Images’, een ‘Impression Mosane à Dordrecht,’ dat ik, tevens als voorbeeld van zijn poëzie, overneem.

> Six longs et lourds chalands derrière un remorqueur
> Remontent vers Dordrecht le courant de l'eau grise
> Avec au-dessus d'eux l'haleine du vapeur
> Comme un panache sombre agité par la brise.
>
> Le soir, dans un brouillard, s'élève peu à peu
> Et semble joindre ainsi les digues parallèles
> Qui, côtoyant la Meuse et la bordant de bleu,
> L'étreignent prudemment de leurs ombres jumelles.
>
> Et les bateaux s'en vont. Leurs noms, marqués d'argent,
> Naïfs et féminins à la mode flamande,
> Evoquent les amours de l'homme ou de l'enfant
> Et rappellent ainsi les iles de Zélande...
>
> Les cabines ont l'air de petites maisons,
> Avec à leurs carreaux l'écran de toile bleue,
> Et sur leur toit, les fleurs en fleurs de la saison
> Comme on en voit chez nous aux jardins de banlieue.
>
> Les bateliers assis, ménages au complet,
> D'un pont à l'autre pont se parlent de voyage;
> Le chien de chaque bord tend l'oreille et se tait,
> Et parfois un enfant dit bonjour an rivage.

Et toute la flotille entraîne à l'horizon,
Patriarcale enfant, nomade et patiente,
Qui s'en va lentement vers le pays wallon,
La Hollande paisible, agréable et pimpante.

Het boekje bevat op den omslag - blauw-op-wit nabootsing nieuw-delftsch - en als buiten-tekst-platen, vijf penteekeningen van A. van Beurden.

A.V.

De ‘Chevalier au Lion’ Van Chrétien de Troyes
Door
G. Busken Huet.

Wij zijn te ‘Carduel in Wales’, aan het hof van Koning Artur. Terwijl de Koning zijn middagslaapje doet, verhalen de ridders elkander hun avonturen. Eén hunner, Calogrenant, is bezig een ontmoeting te vertellen die niet tot zijn eer afliep, als de Koningin zich bij het gezelschap voegt en Calogrenant verzoekt, zijn verhaal opnieuw te beginnen. Hij vertelt dan hoe hij, zeven jaar geleden, avonturen zoekend, in het woud van Broceliande kwam; na dat te hebben doorkruist kwam hij op een heide, en vond daar de woning van een *vavassor* (achterleenman) die hem, bijgestaan door zijn mooie dochter, gastvrij onthaalde. Den volgenden morgen trekt hij verder, en ziet in een open veld wilde stieren die onder elkander vechten; een reusachtige *vilain*, die er uitziet als een Moor en monsterachtig leelijk is, bewaakt de stieren. De reus verhaalt van zijn lichaamskracht, die hem in staat stelt de dieren gemakkelijk te regeeren; op Calogrenants verzoek, die naar een avontuur vraagt, verwijst de wonderlijke herder hem naar een fontein in de nabijheid. Bij die fontein staat een prachtige, steeds groene boom, waaraan een bekken is vastgehecht door middel van een lange keten. Aan den eenen kant van de fontein ziet men

een grooten steen, aan den anderen een kapelletje. Put men met het bekken water uit de fontein en giet men het op den steen, dan ontstaat een geweldig onweder. Ten slotte wenscht de reus Calogrenant meer *chance* toe dan de vorige ridders hadden, die het avontuur beproefden. - Calogrenant doet zooals hem werd gezegd: bij de fontein aangekomen giet hij water op den steen; het aangekondigd onweer blijft niet uit; maar weldra is de hemel weder helder; vogelen komen zingen in de takken van den grooten pijnboom. Terwijl hij naar den wildzang luisterde, kwam plotseling, onder erg geraas, een ridder aanstormen, die Calogrenant uitdaagde omdat hij de oorzaak was van het onweêr dat het nabijliggende bosch en kasteel heeft geteisterd. Die tegenstander was een hoofd grooter dan Calogrenant, zijn lans was ‘zwaarder dan die van eenigen ridder’; hij had dus weinig moeite Calogrenant uit den zadel te werpen en zich meester te maken van zijn paard. Calogrenant zelf kwam terneergeslagen in de woning terug waar hij zoo gastvrij was ontvangen; men zeide hem daar dat nog nimmer een ridder zonder schade uit het avontuur te voorschijn kwam. - ‘Zóó kwam ik,’ besluit hij zijn verhaal, ‘en zóó ging ik; ik vond mijzelf een dwaas toen ik van het avontuur terugkwam, en thans heb ik ulieden als een dwaas verhaald wat ik nimmer had willen vertellen.’

Eén der aanwezige ridders, Yvain, zoon van Koning Uriën, biedt zich aan om de schande van zijn neef Calogrenant te wreken. Deze verklaring haalt hem de bittere persiflage van den spotter en kwaadspreker Kei op den hals, als plotseling de Koning, uit zijn slaapje ontwaakt, zich bij de sprekers voegt. De Koningin verhaalt hem wat Calogrenant had verteld; en de Koning zweert dat hij zelf, binnen veertien dagen, den dag vóór het Sint-Jansfeest, naar de fontein zal gaan, vergezeld van de ridders die aan het avontuur zouden willen deelnemen. - Maar Yvain, die vreest dat, is men ter plaatse aangekomen, de *bataille* bij de fontein aan een ander zal worden toegestaan, wapent zich aanstonds in het geheim en verlaat het hof, aan zijn schildknaap op het hart drukkend aan niemand iets van zijn vertrek te zeggen. Hij ziet wat Calo-

grenant heeft gezien[1)] giet als deze water op den steen en ziet weldra den geweldigen ridder aanstormen, *d'ire plus ardent qui braise*. Men vecht, de lansen breken; het gevecht wordt met zwaarden voortgezet, steeds te paard. Yvain slaagt er in zijn tegenstander door den helm in het hoofd te treffen. De ridder, die zich doodelijk gewond weet, vlucht naar zijn kasteel, Yvain zet hem na zooals de valk den kraanvogel. Zij rennen door de straten van het kasteel[2)], de ridder bereikt de poort van zijn paleis, die zóó nauw is dat slechts één man te paard er door kan. Yvain, hem steeds in haast volgend, heeft het ongeluk dat zijn paard de mechaniek van een valdeur in beweging brengt; de deur valt en doodt juist achter hem zijn paard, een tweede deur vóór hem valt, juist nadat de gewonde ridder dóórreed, zoodat Yvain gevangen is en alleen. Uit deze gevaarlijke positie wordt hij gered door een *demoiselle*, die een kleine zijdeur opent, hem toespreekt: zij heeft vroeger het hof van Artur bezocht, zegt zij, en werd toen door Yvain heusch bejegend. Uit dankbaarheid redt zij hem thans: zij brengt hem in een klein kamertje dat uitkomt op de slotpoort, zegt hem wie zij is en geeft hem een ring die hem onzichtbaar maakt. Met dien ring aan den vinger is hij getuige van het vruchteloos zoeken der bewoners van het kasteel, die den ridder te pakken willen krijgen die hun heer heeft gedood en zich tusschen de twee valdeuren of in het belendend vertrekje moet bevinden. Weldra bemerkt hij, steeds onzichtbaar, de schoonste vrouw,

1) Men lette dat zijn uitgangspunt is, ‘Corduel en Gales’, dat het bosch van Broceliande in het continentale Bretagne ligt en dat toch niet wordt gezegd dat Yvain de zee oversteekt. In Chrétiens *Erec* is de geografie niet veel helderder. Ik druk hierop omdat deze verwarde geografie een argument is tegen hen die nog mochten gelooven dat Chrétien het primitieve *Tristan*-gedicht zou hebben geschreven: in dat gedicht werden, naar de bewaarde bewerkingen te oordeelen, de drie tooneelen der handeling - Ierland, Groot Brittannië, la Bretagne - met vaste hand uit elkander gehouden.
2) In het middeleeuwsch Fransch beteekent ‘chastel’ niet enkel wat wij nu een kasteel noemen, maar geheel een versterkte plaats, dikwijls een kleine stad, met muren omgeven, en waarvan het eigenlijke kasteel - hier *paleis* genoemd - het middelpunt was.

'die men op aarde ooit heeft gezien', op dat oogenblik waanzinnig van smart: het is de weduwe[1)] van den verslagen ridder, die op een baar ligt en wiens bloed opnieuw uit de wonden begint te vloeien - volgens middeleeuwsch geloof een teeken dat de man die hem doodde in de nabijheid is; bij welk schouwspel de smart der dame natuurlijk nog heviger wordt. Hij is er verder getuige van hoe het lijk, na een plechtigheid in de kerk, in het kasteel ter aarde wordt besteld. Maar onderwijl heeft de liefde voor de schoone weduwe zich meester gemaakt van zijn hart: 'de dame heeft den dood van haar man gewroken zonder het te weten' (v. 1362). In bedekte termen verhaalt hij wat hij voelt aan de *demoiselle*, die in hooge mate het vertrouwen heeft van haar meesteres; en nu begint een reeks tooneelen waarin Lunete (zoo heet de juffer, gelijk wij later vernemen) geheel en al de rol speelt der handige *soubrette* van het klassieke Fransche blijspel der zeventiende en achttiende eeuw: door er op te wijzen dat, volgens geloofwaardige berichten, Koning Artur zich gereed maakt om haar fontein aan te vallen, weet zij Laudine te bewegen, te denken aan een nieuwen verdediger, dien zij noodig zal hebben, en haar gemeenzaam te maken met de voorstelling dat die verdediger niemand anders kan zijn dan de man-zelf die haar echtgenoot heeft gedood; na herhaalde uitbarstingen van toorn der schoone weduwe, staat deze eindelijk toe dat Yvain bij haar wordt toegelaten, nadat Lunete heeft gezegd, wie hij is: een der dapperste ridders van Arturs hof. Yvain, die door de *demoiselle* opzettelijk onwetend is gelaten van de ware stemming van Laudine, vertoont zich vol vrees voor de dame die hem in haar macht heeft en zegt eindelijk dat hij zich geheel aan haar overgeeft: zij kan met hem doen wat zij wil, zelfs hem dooden. Na zich te hebben verdedigd in zake de dood van Esclados, die aanvaller was, komt Yvain tot een hartstochtelijke liefdesverklaring en verklaart verder dat hij bereid is zich te belasten met de verdediging der

1) Eerst later vernemen wij dat zij Laudine de Landuc heet en haar gedoode echtgenoot Esclados 'le Roux' (v. 1970, 2151).

fontein. In die kwaliteit en in die van aanstaanden echtgenoot van Laudine wordt hij op staanden voet aan haar vasallen voorgesteld, die, zeer handig, op raad van Lunete, van te voren bijeen waren geroepen. Zij geven de toestemming tot het huwelijk; wederom op raad van Lunete, is de zaak zóó geschikt dat Yvain den schijn heeft, van buiten te komen, dat niemand weet wie hij is en dat dus niemand van Laudine zal kunnen zeggen: 'dit is de vrouw die den man huwde die haar eersten echtgenoot heeft gedood': *c'est cele qui prist Celui qui son seignor ocist*; voorwaarden die Laudine tegenover haar *confidente* uitdrukkelijk had gesteld (v. 1809, 1910). Den dag zelve werd het huwelijk voltrokken, te midden van een grooten toevloed van bisschoppen en abten. 'Thans,' besluit de dichter, 'is Yvain de heer, en de doode geheel vergeten. Hij die hem heeft van kant gemaakt is gehuwd met zijn vrouw *et ensemble gisent*.'

De huwelijksfeesten zijn nauwlijks afgeloopen, of daar komt Koning Artur met zijn ridders bij de fontein opdagen. Kei vraagt ironisch waar Yvain is gebleven. De Koning zelf giet het water uit het bekken op den steen: een onweder volgt, waarop een ridder verschijnt, natuurlijk Yvain, die zich eerst niet te kennen geeft. Kei, overmoedig als altijd, vraagt de eer van den tweekamp, die hem wordt toegestaan; maar hij wordt door zijn tegenstander uit den zadel geworpen, waarop Yvain zich tot de algemeene vreugde te kennen geeft. Artur en zijn ridders worden voorts op het kasteel der dame schitterend ontvangen. Een geheele week duurden de feestelijkheden en jachten; maar als het oogenblik der scheiding nabij is, wordt Yvain door zijn vriend Walewein onder handen genomen. 'Behoort hij óók al tot de ridders, die minder waard zijn sedert zij een vrouw namen? Yvain moet niet als een jaloersch echtgenoot thuis blijven suffen, maar met zijn vriend overal rondtrekken, om op tournooien eer en roem te behalen; hij zal zijn vrouw, nadat hij eenigen tijd van haar gescheiden is geweest, des te meer liefhebben.' Yvain geeft toe, maar alleen op voorwaarde dat zijn 'dame' haar toestemming zal geven.

Laudine doet zulks, maar stelt van haar kant de voorwaarde dat Yvain slechts één jaar afwezig zal blijven. Overschrijdt hij dien termijn zelfs maar met één dag, dan verliest hij haar liefde voor altijd. Ten overvloede geeft zij hem een ring, die hem moet beschutten tegen gevaar van gevangenschap of verwonding, zoolang hij althans zijn *amie* niet vergeet. Zóó vertrekt Yvain, met Walewein en Artur, onder heete tranen der achterblijvenden. Maar eenmaal vertrokken, is hij geheel onder den invloed van Walewein en diens ridderlijke oefeningen; een jaar gaat voorbij, een tweede jaar zelfs, zonder dat hij heeft gedacht aan zijn plicht en belofte. Eens dat Koning Artur zich te Chester bevindt en buiten de stad met zijn ridders kampeert, ziet Yvain een bodin van Laudine opdagen, gezeten op een zwart paard. Zij groet allen, behalve Yvain; verwijt hem, in tegenwoordigheid van den Koning, zijn trouweloos gedrag, noemt Yvain verrader en hartedief, zegt hem dat hij nimmer meer bij Laudine terug moet komen, rukt hem den ring van den vinger en vertrekt.

Yvain is zóó terneergeslagen dat hij niet weet, wat te antwoorden: hij wenscht in een wild land te zijn, waar men hem nimmer terug kan vinden. Vreezend, zijn verstand te verliezen, sluipt hij weg en de baronnen laten hem begaan, daar zij begrijpen dat hij niet geeft om hun toespraak. Hij dwaalt ver af van de tenten en wordt inderdaad waanzinnig. Hij scheurt zich de kleeren van het lijf, vlucht als een razende en ontneemt een dienaar dien hij tegenkomt boog en pijlen die deze in de hand hield. Hij doodt daarmede dieren in het bosch en eet dat wild rauw op. Maar weldra vindt hij het hutje van een kluizenaar, die eerst vlucht als hij den naakten man ziet aankomen, en zich in zijn kluis opsluit, maar de voorzorg neemt water en brood voor het venstertje te plaatsen. Yvain verslindt het brood en komt steeds geregeld bij het kluisje het wild brengen, dat door den kluizenaar wordt gevild en gebraden. De huiden worden door den kluizenaar verkocht, die met de opbrengst het brood koopt waarmede Yvain zich voedt. - Zóó leefde Yvain, tot op een goeden dag twee *demoiselles* met haar

dame door het bosch gaan en den naakten man slapende zien liggen in het bosch. Eén van haar herkent Yvain aan een litteeken op zijn gelaat. Zij verkrijgt van haar meesteres een geneeskrachtige zalf, die deze van 'Morgue[1)] la sage' had gekregen: zij bestrijkt daarmede Yvain en legt naast hem een nieuw kleed. Als hij genezen ontwaakt en zich naakt ziet en het kleed naast zich, begrijpt hij van het voorgevallene niets; hij trekt het kleed aan en voelt zich zeer zwak. Hij laat zich door de *demoiselle* naar het kasteel der dame geleiden, waar hij wordt opgepast tot hij geheel genezen is. Nauwlijks is dit het geval of hij bewijst aan de dame den dienst, de lieden van Graaf Alier, die haar erfdeel bestookt, te verdrijven en den Graaf zelven gevangen te nemen.

Na dit heldenfeit neemt hij van de dame afscheid en stuit, door een bosch rijdend, op een leeuw die door een geweldige, vuurspuwende slang wordt aangevallen. Hij doodt de slang en redt zoo den leeuw die zich uit dankbaarheid bij hem aansluit en in zijn zwerftochten vergezelt. Aldus 'le Chevalier au Lion' geworden, heeft Yvain een reeks avonturen, waarbij hij door den leeuw wordt bijgestaan. Hij ontmoet, bij zijn omdolingen weder bij de wonderfontein der dame aangekomen, Lunete, zijn slimme helpster die, na Yvains uitblijven in ongenade gevallen, door een 'sénéchal' van verraad beschuldigd, tot den vuurdood veroordeeld werd, indien zij geen ridder kon vinden, bereid voor haar tegen drie andere ridders (den sénéchal zelven en zijn twee broeders) te kampen. Bijgestaan door den leeuw overwint hij die ridders, en vindt zich, na den tweekamp, geplaatst tegenover Laudine, aan wie hij evenwel, ondanks haar verzoek, niet zegt wie hij is, er zich toe bepalend, zich aan te duiden als den ridder, die bij zijn 'dame' in ongenade is gevallen. Dien eigen dag had hij reeds een kamp doorstaan met een reus, een woesteling die, na twee zoons van een gastheer van Yvain te hebben gedood en de overige gevangen genomen, ook deze dreigt ter dood te brengen, indien men

1) Zuster van Artur.

hem de dochter des huizes niet afstaat, om aan zijn keukenjongens te worden overgeleverd, en dit alles omdat men den reus de hand van het meisje had geweigerd. - Een nog geweldiger kamp heeft Yvain weldra te doorstaan in het kasteel ‘van het Booze Avontuur’ (*de Pesme Aventure*), waar iedere ridder die komt moet vechten tegen twee duivels, zoons van een watergeest (*netun*); het is waar dat de man die den strijd zegevierend doorstaat recht verkrijgt op de hand van de wonderschoone dochter van den slotheer. De Koning van *l'Ile aux Pucelles* die eveneens op dat ongelukskasteel aangekomen en er door de duivels overwonnen was, had zich alleen kunnen vrijkoopen door de belofte dat hij ieder jaar aan den slotheer dertig meisjes van zijn land zou zenden, die er tot harden, slecht betaalden arbeid in een zijdeweverij veroordeeld werden[1]. Yvain, steeds geholpen door zijn leeuw, overwint de duivels en stelt de meisjes in vrijheid. Een laatste avontuur dat hij heeft te doorstaan is een tweekamp aan Arturs hof, dien hij op zich nam op verzoek van een jonkvrouw wie een nijdige zuster haar rechtmatig erfdeel onthield; zijn tegenstander is, zonder dat hij het weet, Walewein. Nadat de twee ridders een geheelen dag gekampt hebben en uitgeput zijn, vraagt Walewein wie zijn dappere tegenstander is. Yvain noemt zich, waarop ook Walewein zich te kennen geeft en Artur als scheidsrechter aan den kamp een einde maakt door de zaak te beslissen ten gunste der zuster met wier verdediging Yvain zich had belast.

Maar nadat hij van de wonden, bekomen in dien laatsten strijd, genezen is, verlaat hij het hof en trekt weder naar de fontein. De liefde voor de *dame* die jegens hem zoo ongunstig was, is, dit voelt hij, niet uit zijn gemoed te verbannen: wil hij niet dat die liefde hem ten slotte zal dooden, dan

1) Deze episode is, als andere bij Chrétien, een zonderling mengsel van fantasie en realisme. W. Foerster, zijn uitgever, onderstelt dat hij de beschrijving van de ellende der meisjes te boek stelde onder den indruk der opkomende industrie van zijn tijd en van de exploitatie die zij medebracht.

moet hij zich met zijn *dame* verzoenen.. Bij de fontein aangekomen doet hij zulk een geweldig onweder ontstaan, dat het kasteel erdoor dreigt in te vallen. Lunete, die thans op nieuw Laudines vertrouwde is, zegt waar het op aankomt: de eenige man die in staat is de fontein te verdedigen, is de ridder die den reus heeft gedood en de drie ridders (Lunetes beschuldigers) overwonnen; maar hij zal zijn steun alleen verleenen aan de persoon die zweert dat zij alles zal doen wat zij kan om hem met zijn *dame* te verzoenen. Laudine, die steeds niet weet dat de bedoelde ridder Yvain is, keurt deze voorwaarde goed en zweert plechtig den eed op een relikwiënkistje: zij zal zich voor den Ridder met den Leeuw moeite geven, tot hij de liefde van zijn *dame* zal hebben teruggewonnen. - Lunete vertrekt daarop om hem te gaan zoeken, vindt hem bij de fontein en zegt hem wat Laudine heeft gezworen en dat zij nog steeds niet weet wie hij is. - Hij begeeft zich naar het kasteel, steeds gevolgd door zijn leeuw en geheel gewapend[1)]; hij knielt voor Laudine; en als deze verklaart dat zij bereid is naar zijn wil te handelen ‘als zij kan’, zegt Lunete wien zij voor zich heeft: ‘*Il n'a dame autre que vous*, *C'est messire Yvain*, *votre époux*.’ - Laudine verwijt daarop aan Lunete haar gedrag en zegt dat zij, als het niet was om aan het verwijt van meineed te ontkomen, zich met Yvain nimmer zou hebben verzoend. Yvain vraagt daarop formeel vergiffenis: men moet zich jegens den zondaar genadig toonen; hij heeft zijn dwaasheid reeds genoeg geboet en weet wat hij waagde nu hij thans voor haar verscheen. - Laudine geeft eindelijk toe, er uitdrukkelijk nogmaals bijvoegend dat zij anders meineedig zou zijn. Zij leefden sedert samen in eendracht en liefde, tot groote voldoening van Lunete. ‘Zoo eindigt Chrétien zijn roman van den “Chevalier au Lion”; hij heeft er niet meer van hooren

1) Wat volgt onderstelt dat de geheel gewapende ridder onherkenbaar was. Eigenlijke gesloten heimen vindt men eerst later; maar een zegel van 1184 (afgebeeld door N. de Wailly in zijn uitgave van Ville-Hardouin, p. 488) geeft een hoofdbedekking te zien zóó ingericht dat slechts een zeer klein gedeelte van het gelaat zichtbaar en de ridder dus nagenoeg niet te herkennen was.

verhalen en men kan er niet meer bij vertellen zonder zich aan leugen schuldig te maken.'

II.

Aldus Chrétien's roman, dien men den model-ridderroman zou kunnen noemen; er is geen waar zooveel afwisseling heerscht, waar de verhaler van het begin tot het einde zóó volkomen op dreef is. Het tweede gedeelte van het gedicht, dat waar Yvain, van zijn waanzin genezen, avonturen zoekt, heeft met andere romans van dien aard het gebrek gemeen dat de held al te regelmatig overwinnaar blijft; maar Chrétien heeft er voor gezorgd in de gebeurtenissen zooveel verscheidenheid te brengen, ze zoo kunstig door elkander te werken, dat de lezer deze fout niet al te zeer gevoelt: van het begin tot het einde leeft hij met den ridder meê, zit als achter hem in den zadel. En ondanks het bonte samenstel der avonturen wordt het hoofdthema - Yvains liefde voor Laudine - nimmer geheel uit het oog verloren; zoodat het verhaal een eenheid heeft die elders te zeer ontbreekt.

Na deze hulde aan het talent van den dichter, hebben wij het recht te vragen: wat is de strekking van zijn verhaal en van waar had hij de stof? Door deze twee vragen te stellen, handelen wij geheel in zijn geest. In den proloog voor een anderen roman - den *Chevalier à la Charrette*, geschreven onmiddellijk vóór den *Chevalier au Lion*, - maakt Chrétien-zelf onderscheid tusschen *la matière*, de stof, het onderwerp van een verhaal, en *le sen*, de beteekenis, de strekking die het heeft.

Wat dit laatste punt betreft, schijnt het wel dat eensatire van het vrouwelijk karakter bedoeld is: er bestaat een zeker gewilde tegenstelling tusschen het gemak, waarmede Laudine den nog zoo kort te voren met heete tranen beschreiden echtgenoot vergeet en haar eigen onverbiddelijk gedrag tegenover den vergeetachtigen Yvain. In het slottooneel is de indruk dien zij maakt dan ook volstrekt niet sympathiek. Chrétiens vertaler, de brave Duitscher Hartmann von Aue, heeft dit gevoeld en gepoogd door een toevoegsel, aange-

bracht in dat tooneel (vers 8121 van zijn bewerking) de rol van Laudine te verzachten en minder stuitend te maken. De wezenlijke liefde en toewijding is in het gedicht geheel aan den kant van den held; en men kan het denkbeeld niet van zich afzetten dat Chrétien, toen hij zijn roman samenstelde, gebrouilleerd was met het schoone geslacht en met de dames een rekening te vereffenen had[1].

Maar, daar de dichter zelf onderscheid maakt tusschen de strekking van een verhaal en de in dat verhaal behandelde *matière*, ontneemt het persoonlijke van die strekking ons het recht niet, te vragen: van waar had Chrétien zijn stof?

Chrétien's uitgever, W. Foerster, die hier, nog meer dan elders[2], optreedt als verdediger van de essentieele originaliteit van den dichter, en als bestrijder van de hypothese dat zijn romans Keltische verhalen teruggeven, vestigt de aandacht op het feit dat Chrétien in de prologen vóór zijn romans, inlichtingen geeft over zijn bronnen en juist de *Chevalier au Lion* het eenige gedicht is dat geen proloog heeft; hij trekt daaruit de conclusie dat Chrétien geen bron had en zijn roman vrij componeerde; maar een dergelijke bewijsvoering *e silentio* is altijd gewaagd. Daarentegen geef ik Foerster gaarne toe dat de volzin aan het slot, waar Chrétien verzekert dat hij ‘er niet meer van hoorde vertellen’ (*qu'onques plus conter n'en oï*) op zich zelf niet zeker bewijst dat Chrétien een ouderen *conte* volgde: dergelijke volzinnen worden door de middeleeuwsche dichters traditioneel gebruikt, ook in gevallen dat het zeker is dat zij vrij verzinnen; alleen kan men zeggen dat, zoo die formule niet bewijst vóór het bestaan van een bron, zij ook geen bewijs is tegen. Zien wij

1) Vgl. Myrrha Borodine (Mevr. F. Lot) *la Femme et l'amour au XIIe siècle d'après les poèmes de Chrétien de Troyes*, p. 281 noot.

2) Vgl. het artikel over den *Oorsprong van de Ridderroman* in *De Beweging*, April 1911. - W. Foerster in zijn inleiding op den *Yvain*, kleine uitgave, 3e druk (1906). p. XXI. - De vraag of Chrétiens romans mogelijk omwerkingen zijn van oudere, *op schrift* gebrachte romans *in verzen* (thans opnieuw gesteld door Brugger) bespreek ik hier niet. Voor mij is het essentieel hier de kwestie of Chrétien een bron had, niet hoe die bron er uitzag.

eerst hoe de uitstekende filoloog, uitgaande van zijn bewering dat Chrétien geen bron had, zich het ontstaan van den roman voorstelt.

W. Foerster weet zeer goed dat een litterarisch kunstenaar nimmer geheel origineel is, dat er steeds een bestaand motief is waarvan hij uitgaat. Aanvankelijk zocht hij dat motief enkel en alleen in de episode van Laudine's huwelijk met Yvain, den man die haar eerst zoo hartstochtelijk betreurden echtgenoot naar de andere wereld zond. Hij herkent in die episode het novellenthema van het 'gemakkelijk getrooste weeuwtje van Ephesus', best bekend uit den roman van Petronius en in de middeleeuwen zeer populair. Later evenwel kwam Foerster tot de overtuiging dat er nog een ander traditioneel element in den roman is dan dit antieke: hij ontdekte overeenkomst tusschen de episode waar Yvain 'Esclados le Roux' doodt en later zijn weduwe huwt en een verhaal in den *Lanzelet* van Ulrich von Zatzikhoven, vertaling van een verloren Franschen *Lancelot*, waar de held een boosaardigen ridder doodt, wiens dochter zijn minnares en zijn vrouw wordt. Bizonderheden - secundair - van dit tweede verhaal worden teruggevonden in een derde, episode van het heldendicht *Huon de Bordeaux*, waar de held een jong meisje redt uit de gevangenschap bij een reus. Dit alles brengt den schrijver tot de conclusie: wij hebben in dit gedeelte van de *Chevalier au Lion* voor ons een oud internationaal sprookjesthema: de bevrijding van een meisje uit de macht van een reus; dus wederom niets Keltisch!

Daargelaten dat W. Foerster in deze vergelijkingen niet gelukkig is geweest[1)], moet de lezer de opmerking maken dat dit alles ons niet verder brengt dan het huwelijk van Yvain met Laudine; Yvains later vertrek en brouille met zijn aangebedene worden evenmin verklaard als de zoo merkwaardige episode van den liefdeswaanzin, als hij door Laudine vetstooten wordt. Het is waar dat Foerster, wat dit laatste punt betreft, zijn toevlucht neemt tot een com-

1) Vgl. de aanteekening aan het slot van dit opstel.

binatie voorgeslagen door zijn landgenoot Baist: de waanzin van Yvain en zijn leven in de wildernis zouden de contaminatie zijn van twee episoden uit den *Tristan*: de *Folie Tristan* en het leven van Tristan in het woud. Dit is al zeer geforceerd: Tristan is, in den roman en de afzonderlijke gedichten over deze episode, niet wezenlijk waanzinnig; hij speelt den waanzinnige, wat iets geheel anders is en in plaats van, als Yvain, te leven in de wildernis, gaat hij naar het hof van Koning Mark, teneinde zich daar voor Iseut te vertoonen: het is met dat preciese doel dat hij zich voor gek uitgeeft; het *waldleben* (niet alléén, maar met Iseut) is een geheel andere episode, die met die van den voorgewenden waanzin niets te maken heeft. Een meer onvoldoende verklaring kan moeilijk worden uitgedacht. - Uit de bijeenvoeging van deze motieven - en van nog eenige andere, waarop wij terugkomen - is, volgens Foerster, de *Chevalier au Lion* ontstaan; de compositie van dezen roman - en van de andere romans van Chrétien de Troyes - is als het werk van een mozaiek-arbeider, die kleine steentjes kunstig bijeenvoegt.

Laten wij nazien hoe de aanhangers der ‘Keltische theorie’ het ontstaan van het gedicht begrijpen. Gaston Paris, die het eerst die theorie, in zake den *Chevalier au Lion*, helder en precies formuleerde, overzag den roman als geheel en werd getroffen door de overeenkomst met feegeschiedenissen die, blijkens de Keltische namen, behooren tot de *matière de Bretagne* en die een geheel eigenaardig, fantastisch karakter hebben: de held wordt in deze verhalen de minnaar van een bovennatuurlijk schoone vrouw, een fee, en hij heeft bij haar een heerlijk leven. Na eenigen tijd wil hij de gewone menschenwereld wederzien; hij belooft evenwel terug te komen; maar, eenmaal vertrokken, overtreedt hij een gebod dat de fee hem bij zijn vertrek had opgelegd; ten gevolge van deze onvoorzichtigheid dwaalt hij een tijd lang ellendig rond; het einde der geschiedenis is evenwel in de meeste gevallen, dat hij later, teruggekeerd, weder in genade wordt aangenomen.

Menigeen zal, dit overzicht lezend, getroffen zijn door de overeenkomst van dit thema met een zeer bekende legende,

die van den Tannhäuser. Inderdaad is de Tannhäusersage niets anders dan een dergelijke feegeschiedenis, gelocaliseerd, eerst in Italië, later in Duitschland, onder Christelijke invloeden vervormd en eerst zeer laat vastgeknoopt aan den naam van den Duitschen *minnesinger*[1].

Om tot den *Chevalier au Lion* terug te komen, de opvatting van Gaston Paris verklaart veel, heel veel. Toegegeven moet worden dat, in Chrétien's roman, bij het primitieve thema vreemde elementen zijn gekomen, bepaaldelijk de wonderfontein (dit wordt door G. Paris uitdrukkelijk erkend). Dat het bovennatuurlijk karakter van Laudine zelve bijna geheel is uitgewischt, is zeker; evenzeer is het zeker dat zij door den dichter nergens als een fee wordt aangeduid, maar het is moeilijk aan dit negatieve argument zooveel gewicht te hechten als Foerster doet: dat het primitief bovennatuurlijk karakter van een figuur in latere bewerkingen verdwijnt, is in de middeleeuwsche verhalen een gewoon verschijnsel[2], en kan allerminst verwonderen bij Chrétien, die zijn personen gaarne laat zien in het feodale costuum, in de feodale omgeving van zijn eigen tijd. Dat de primitieve fee zich bij Chrétien vertoont als de dochter van een machtigen hertog is dus geen onoverkomelijk bezwaar. En er zijn wèl trekken die ons doen doen vermoeden dat wij ons, op Laudine's kasteel, in een bovennatuurlijke wereld bevinden. Haar eerste man, 'Esclados le Roux'[3] is een hoofd grooter dan zijn tegenstander; zijn lans was, verhaalt Calogrenant, 'zwaarder dan de lans van eenigen ridder' (v. 522, 535).

1) Vgl. de studie van G. Paris over den Tannhäuser in den bundel *Légendes du moyen âge* (Paris, 1903).
2) In den *Lai del Desiré,* die met den *Yvain* zooveel overeenkomst heeft, wordt nergens gezegd dat de heldin een fee is, toch is zij het duidelijk. Vgl. ook den *Partenopeu*, welks heldin primitief een fee was, de moeder van den Zwaanridder in de latere redacties dier sage, en de middeleeuwsche bewerkingen van sommige mythologische verhalen van Ovidius.
3) Rood of ros is, in Arturromans en in Keltische verhalen, de kleur van bovennatuurlijke wezens; vgl. Arthur C.L. Brown, in *Publications of the Modern Language Association of America,* XX, 678, noot.

Zij beschikt over een ring van bovennatuurlijk vermogen, en haar vertrouwde Lunete evenzoo: de ‘demoiselle’ in *Desiré* bezit een dergelijken ring, evenals de fee die Lancelot heeft opgevoed op den bodem van een betooverd meer. De Duitsche geleerde Baist, die overigens niet gelooft dat de *Chevalier au Lion* in zijn geheel een feegeschiedenis of van Keltischen oorsprong is, wees toch op de treffende overeenkomst die bestaat tusschen den enormen, afschuwelijk leelijken *vilain*, herder van wilde stieren in Chrétiens roman, en een reusachtigen hoeder van groote ossen in de fantastische Iersche *Zeereis van Maëlduin*, die aanduidingen geeft aan den held, zooals de wonderlijke *vilain* die geeft aan Calogrenant en later aan Yvain. Evenzoo wordt de versterkte gastvrije woning van den *vavasseur* met de mooie dochter teruggevonden in een fantastisch Iersch verhaal, waarvan Cuchulinn de held is: een eenzaam huis in de wildernis, bewoond door een jong meisje en een jongen man, en waar men den held den weg wijst[1)].

Maar een skepticus kan nog steeds repliceeren[2)] dat de vergelijkende methode het op één punt niet verder bracht dan de fragmentarische en negatieve van Foerster: waar is in al deze verhalen de zoo merkwaardige episode van de liefdeswaanzin van den held? Wij zagen hoe ongelukkig Baist en Foerster waren in hun poging om den sleutel van deze episode te vinden, ‘and yet it is evident’ (om de woorden van den Amerikaanschen geleerde Arthur C.L. Brown te citeeren) ‘that any theory, to hold its ground, *must* explain such a curious feature of the story as

1) Geciteerd artikel in de *Publications*, p. 689, 690.

2) Een punt waarop Foerster veel nadruk legt, dat nl. daar waar Yvain Laudine verlaat, de dichter gebruik maakt van een motief dat hij reeds in den *Erec* had aangewend (dat nl. de held, beheerscht door de liefde voor een vrouw, zijn smaak voor ridderlijke oefeningen dreigt te verliezen) heeft m.i. niet het gewicht dat de Duitsche geleerde eraan hecht. Toen Chrétien eenmaal - naar onze onderstelling - besloot een bestaand verhaal om te werken en uit te breiden, kon hij de scheiding van held en heldin motiveeren naar goeddunken en het motief ontleenen aan een van zijn eigen vroegere romans.

this'. Het is de groote verdienste van genoemden Amerikaanschen onderzoeker gewezen te hebben op een onbetwijfelbaar oud Iersch verhaal waar wij èn de fee vinden èn den liefdeswaanzin. Het verhaal is een van de talrijke Iersche verhalen waarvan Cuchulinn de held is; het heet 'het Ziekbed van Cuchulinn', *Serglige Conculain* en wordt gevonden in een handschrift geschreven omstreeks het jaar 1100, dus op een tijd dat de Iersche letterkunde nog niet kon zijn geïnfluenceerd door Fransche romans. De geschiedenis is nogal ingewikkeld[1]; de donnée waarvan de verhaler uitgaat is deze: Fand, een *side* (bovennatuurlijke vrouw, fee), verlaten door haar echtgenoot Manannan, zoon van den Oceaan, wenscht de vrouw te worden van den held Cuchulinn; van zijn kant wenscht Labraid, echtgenoot van Liban, zuster van Fand, dat Cuchulinn hem zal helpen in zijn oorlog tegen andere Goden. Diensvolgens verschenen Fand en Liban in Ierland in den vorm van vogels; Cuchulinn slaagde er niet in, ze te vangen, maar wel, ze te kwetsen. Hij viel in slaap; in zijn slaap zag hij twee vrouwen, die hem zweepslagen gaven; hij was, ontwaakt, als machteloos, ten gevolge van de ontvangen slagen. Hij werd naar een huis gebracht, waar, terwijl hij in bed lag, een man verscheen [Oëngus, broeder van Fand], die hem genezing beloofde indien hij de uitnoodiging van Fand wilde aannemen. Hij liet zich op de plaats brengen waar hij zijn eerste verschijning had: hij ziet opnieuw één der twee vrouwen (Liban); zij belooft hem de hand van haar zuster, op voorwaarde dat hij Labraid in zijn oorlog zal komen helpen; daartoe moet hij gaan naar Mag-Mell (naam van het Doodenland). Hoe dapper ook, zendt Cuchulinn eerst zijn wagenmenner, Loëg, om dat geheimzinnige land in oogenschouw te nemen. Loëg vertrekt met Liban en komt in het beloofde land, door middel van een bronzen bootje, hij ziet er Fand, in een prachtig huis, en Labraid. [- Volgt in het handschrift een blijkbaar ingelaschte episode, die wij overslaan -].

1) Vgl. de vertaling van d'Arbois de Jubainville, *l'Epopee celtique en Irlande*, I, 170 vgg.

Cuchulinn kan steeds niet besluiten op weg te gaan. Liban verschijnt opnieuw en herhaalt haar uitnoodiging. Loëg wordt opnieuw naar Mag Mell gezonden en het is nadat deze voor de tweede keer was teruggekeerd en een uitvoerig verhaal had gedaan van de heerlijkheden die hij had gezien, dat Cuchulinn zelf vertrok. Zooals hij had beloofd, kampt hij met de vijanden van Labraid en blijft overwinnaar.

Fand werd zijn vrouw en hij bleef één maand in haar gezelschap en nam daarna afscheid. Fand zeide: 'Geef mij rendez-vous waar gij wilt, ik zal gaan'. Zij werden het eens dat zij elkander in Ierland zouden terugzien, op een bepaalde plaats; maar Emer, de vrouw van Cuchulinn, werd op de hoogte gesteld van deze afspraak: zij liet messen maken om Fand te dooden. Vergezeld van vijftig aldus gewapende vrouwen verscheen zij ter plaatse waar Cuchulinn Fand had bescheiden. Zij slaagt er in het hart van Cuchulinn te herwinnen; Fand jammert en wil vertrekken. Manannan, haar eerste echtgenoot, voegt zich bij haar. Zij verzoent zich met hem. 'Toen sprong Cuchulinn driemaal in de lucht en drie maal rechts van de plaats geheeten Luachair. Daarna bleef hij langen tijd zonder eten of drinken, zwervend in de bergen; hij sliep er alle nachten op den weg van Mid-Luachair.

Emer ging Koning Conchobar opzoeken te Emain en zeide hem in welken toestand Cuchulinn zich bevond. Conchobar zond dichters, geleerden, druïden van Ulster, met de last Cuchulinn te vangen en hem naar Emain te brengen. Cuchulinn wilde ze dooden. Maar zij zongen in zijn tegenwoordigheid tooverliederen, vatten hem bij handen en voeten en zijn verstand keerde terug. Toen vroeg hij eten en drinken. De druïden gaven hem de drank der vergetelheid.

Aanstonds nadat hij gedronken had vergat hij Fand en alles wat deze *side* (fee) hem had doen ondergaan. De druïden gaven evenzoo de drank der vergetelheid aan Emer'. - Ten overvloede breidde Manannan zijn mantel uit tusschen Cuchulinn en Fand, ten einde voor altijd iedere ontmoeting tusschen hen onmogelijk te maken.

Op geen enkele plaats is invloed van het Christendom bemerkbaar; het verhaal is, als thema, geheel heidensch;

dit blijkt ten overvloede uit de slotopmerking, duidelijk toevoegsel van een streng-Christelijken afschrijver: ‘De verschijning van deze *side* had bijna den ondergang van Cuchulinn veroorzaakt. Want de macht der daemonen was groot, vóór het Christendom; zij was zóó groot dat de daemonen, in lichamelijke vormen, met de menschen strijdvoerden en hun geheimzinnige schoonheden voortooverden, hun doende gelooven dat zij met die vrouwen eeuwig zouden leven. Het zijn deze verschijningen die door onwetenden *side* en geslacht der *side* worden genoemd’.

Om op het verhaal zelf terug te komen: wij vinden hier wat wij tot nogtoe vergeefs zochten: de episode van den liefdeswaanzin; en wat meer zegt, deze waanzin is een schakel in een reeks gebeurtenissen die met die in Chrétiens roman de grootste overeenkomst heeft: Cuchulinn komt, als Yvain, in aanraking met een wonderschoone vrouw die hij, als Yvain, huwt; na een kort samenleven vertrekt de held van het verhaal, in de Iersche epische vertelling als in den Franschen roman, maar zóó dat een hereeniging van te voren vast staat; maar, in het Iersch verhaal als in het Fransch, gebeurt er iets dat den toorn der schoone minnares opwekt; zij breekt met den held, en diens waanzin is het gevolg van deze teleurstelling. En in het Iersche epos èn in het Fransche gedicht uit deze krankzinnigheid zich op de zelfde wijze: menschenschuwheid; in beide verhalen wordt zij genezen door middelen van bovennatuurlijken oorsprong: de zalf van Morgue la Sage - elders, b.v. in den grooten Lancelot-roman, geheel voorgesteld als een tooveres[1] - is duidelijk een miraculeus heelmiddel, als de tooverzangen der dichters en druïden in het Iersche verhaal.

Eer wij verder gaan, een vraag: hebben wij het recht, ons tot verklaring van het ontstaan van een roman van Chrétien de Troyes te wenden naar Ierland, punten van vergelijking te zoeken ‘in den fernen irischen Sagen’, zooals W. Foerster

1) Een wonderbaar geneesmiddel van Morgue wordt ook vermeld door Chrétien in zijn *Erec*, v. 4220. Zij was blijkbaar een traditoneele figuur, die men te pas bracht bij dergelijke omstandigheden.

en zijn volgelingen zich uitdrukken? Mijns inziens hebben wij daartoe wel degelijk het recht. Wij zien dat verhalen, zóó singulier dat van geen toevallige overeenkomst sprake kan zijn, en die niet worden teruggevonden in den internationalen sprookjesschat, verhalen als het thema van *The Wife of Bath's Tale* of de geschiedenis van den geheimzinnigen persoon die zich het hoofd laat afslaan, het kalm weer op zijn schouders zet en eischt dat de onthoofder zich aan dezelfde proef zal onderwerpen, door Engelsche en Fransche dichters en vertellers behandeld werden en vastgeknoopt aan de namen van Walewein of andere helden der Arturromans en dat die verhalen als Iersche epische tradities worden teruggevonden in oude Iersche handschriften; wij trekken hieruit de conclusie dat wij het recht hebben ons te bedienen van Iersche overleveringen, waar het geldt den oorsprong op te helderen der romans van den Britschen cyclus. Welke was precies de verhouding tusschen die oude Iersche verhalen en de jongere Fransche; hebben wij hier te doen met thema's die 'gemeinkeltisch' zijn, zooals Zimmer, 'pan-Celtic' zooals Brown zegt, of wel met een overgaan van uitsluitend Iersche verhalen naar elders? Dat is een ander probleem; hier volstaat het, te constateeren dat wij het recht hebben de Iersche verhalen te vergelijken met die der Ronde Tafelromans.

Het Iersche verhaal geeft bovendien den sleutel tot andere bijzonderheden van het Fransche: de boom met de zingende vogels bij Chrétien (v. 459) vindt men terug in het verhaal over Cuchulinn, daar waar Loëg verhaalt wat hij bij het paleis van Labraid heeft gezien; dit détail is gewoon in de Iersche verhalen, ook in de 'Zeereizen' (Bran, Snedgus, Brendanus) daar waar de Bovennatuurlijke Wereld wordt beschreven[1]. - Evenzoo bevat de reis van Loëg naar Mag-Mell een plaats waar de held blijkbaar in een gevaarlijke positie is, zoodat zijn geleidster, Liban, haar hand op

1) Het is altijd mogelijk dat Chrétien in dit gedeelte van zijn verhaal onder den invloed staat van de Latijnsche Reis van Brendanus (theorie van Kölbing); maar waarom bracht hij die zoo vreemde trekken hier te pas als zijn bron niet iets dergelijks bevatte?

zijn schouder legt om hem te beschermen. Wat dit beteekent wordt duidelijk door menig ander verhaal èn in de Iersche verhalen èn in de Arturromans, waar de held, om te komen waar hij wezen wil, een materieel gevaarlijke hinderpaal moet overkomen, zooals Yvain de valdeur; bij de Kelten - en niet bij de Kelten alleen - geeft zulk een *perilous passage* - om de uitdrukking der Engelsche en Amerikaansche geleerden te bezigen - toegang tot de bovennatuurlijke wereld, tot het Rijk der zalige Dooden[1].

Moeilijk te verklaren blijft de zoo karakteristieke episode van den dood van Esclados le Roux en van Laudine's plotseling huwelijk met den man die haar kort geleden betreurden echtgenoot heeft gedood. Aangenomen - wat zeer goed mogelijk is - dat de antieke novelle van de al te gemakkelijk getrooste weduwe een zekeren invloed heeft uitgeoefend op de episode bij Chrétien, dan moet toch worden erkend dat de ruwe soldategeschiedenis bij Petronius in de bijzonderheden geheel afwijkt en daarentegen bij Petronius niet wordt gevonden de trek waarop Chrétien zoo bijzonder drukt: dat de dame den man huwt *die haar echtgenoot heeft gedood*. De plaats in den *Roman de Thèbes* waarnaar werd verwezen door A.G. van Hamel, levert een merkwaardige analogie in de uitdrukking, maar is niet geheel analoog wat den toestand betreft en werpt bovendien geen licht op het blijkbaar bovennatuurlijk karakter van Esclados; dat Foersters verklaring mislukt is zagen wij boven. - Wenden wij ons wederom tot de Iersche verhalen, dan geeft de geschiedenis van Cuchulinn en Fand geen voldoend licht. Prof. Brown werd evenwel door de vergelijking met andere Iersche vertellingen van dezen type tot de gissing gebracht dat de persoon waarmede de held, in de feëenwereld aangekomen, moet kampen, oorspronkelijk niet de echtgenoot was der fee, maar haar creatuur, door haar - van te voren verliefd

1) De ‘gevaarlijke doorgang’ wordt ook aangetroffen in een Italiaansche sage, behoorende tot ons thema en die het onmiddellijk voorbeeld moet zijn geweest van de Duitsche Tannhäusersage, nl. die van Koningin Sibylle, zooals zij geboekt staat bij Ant. de la Sale (XVe eeuw).

in den menschelijken held - vooruitgezonden om hem door een uitdaging naar haar bovennatuurlijke wereld te lokken. Hij citeert in zijn tweede stuk een curieuse episode uit een ander oud verhaal over Cuchulinn[1], waar de held, in het gebied van de fee Scathach aangekomen, haar kampioen Cochar Cruifne doodt, daarna aan Scathach verklaart dat hij zich belast met den dienst van den verslagene, en dan ook optreedt als voorkamper van Scathach, dus handelt als Yvain in den *Chevalier au Lion*. Had men bezwaar - en niet geheel ten onrechte - tegen de toekenning van absoluut gewicht aan een korte episode, als verloren in een lang verhaal, dan moet men, uit een ander oogpunt, wèl gewicht toekennen aan een ander verhaal[2], eveneens door Brown geciteerd, waar Cuchulinn den toovenaar Curoi, zeker een bovennatuurlijk wezen, aanvalt, zijn kasteel inneemt, hem doodt en zijn vrouw Blathnat huwt. Wij hebben hier, als bij Chrétien, het huwelijk der weduwe van den verslagene met den overwinnaar.

Op nog onzekerder gebied bevinden wij ons in het tweede gedeelte van het gedicht, waar Yvain, van zijn waanzin genezen, avonturen zoekt. Het verhaal wordt hier geheel en al een *roman à tiroirs*: Chrétien had, voor de avonturen die hij verhaalt, andere in de plaats kunnen stellen of ze zelfs geheel kunnen weglaten en zich bepalen tot de algemeene vermelding van veel omzwervingen en lotgevallen van zijn held, zonder dat dit stilzwijgen invloed had op het slot, de finale verzoening. Eén avontuur - dat van de jonge edelvrouw, wier erfdeel door een nijdige zuster wordt betwist - bevat niets fantastisch en kan geheel van de vinding zijn van Chrétien; een ander, dat van het kasteel *de Pesme Aventure*, kan primitief een onafhankelijk verhaal zijn geweest: de natuurlijke afloop was dat de held van het avontuur de

1) *Tochmare Emere*; vgl. de vertaling van d'Arbois de Jubainville, *l'Epopee celtique en Irlande,* I, 44; vertaling van K. Meyer naar een ietwat afwijkende redactie in *Archaeological Review*, I, 299.

2) Vertaald door O'Grady, *Silva Gadelica*, II, 531.

schoone dochter van den slotheer huwde[1]; maar daar de dichter zijn Yvain reeds verbonden had aan Laudine, moest hij dat huwelijk weglaten, zoodat de bevredigende ontknooping ontbreekt. Wat eindelijk den leeuw betreft, Prof. Brown heeft in zijn tweede studie bewezen dat in oude verhalen van Ierland en Wales wel degelijk spraak is van leeuwen, zoodat het argument dat de leeuw niet Keltisch zijn *kan,* niet opgaat; maar een verhaal dat zich ongedwongen leent tot de vergelijking is door hem m.i. niet gevonden. Het 'dankbare dier' is een overoud thema, uit volkssprookjes wel bekend; maar of het al dan niet voorkwam in de traditie die Chrétien voor zich had, blijft duister. De vorm dien wij bij hem vinden is in ieder geval Fransch-middeleeuwsch[2].

Op veel soliederen bodem bevinden wij ons wat het uitgangspunt van het verhaal betreft: de wonderlijke *coutume* van het kasteel van Laudine. De speciale vorm dien Chrétien aan dit avontuur geeft - de wonderfontein - is, dit wordt algemeen aangenomen, niet primitief: Chrétien ontleende de fontein aan hetgeen zijn tijdgenoot Wace verhaalt over het bosch van Broceliande in het continentale Bretagne; de gebezigde uitdrukkingen zelfs komen overeen, hoewel Wace niet zijn eenige bron was: er is bij Chrétien spraak van een kapel, waarvan Wace niet gewaagt en wij weten dat bij de fontein - die nog bestaat, maar helaas reeds in de dagen van Wace alle wondervermogen verloren had - zich inderdaad een kapel bevond[3]. Chrétien had deze bizonderheid dus van elders, waarschijnlijk uit een mondelinge mededeeling. Maar nogmaals, deze gecompliceerde machinerie is niet primitief: in andere verhalen vindt men, als middel tot uitdaging van een persoon die zich in een kasteel bevindt, een bekken of gong, waarop geslagen moet worden (*Lanzelet*,

1) Vgl. over dit avontuur de aanteekening aan het slot van dit opstel.
2) Vgl. het avontuur van den Zuidfranschen ridder Goufier de Lastours; zie A. Thomas, in *Romania* XXXIV, 55; XL, 446.
3) Vgl. Foerster, Inleiding tot de kleine uitgave van den *Yvain* (1906) p. XXVI, noot.

Huon de Bordeaux, vervolg op den *Perceval*) of wel een aan een boom opgehangen horen, waarop moet worden geblazen (verhaal in *la Morte Darthur*). Het oudste voorbeeld van een dergelijke uitdaging, weder op andere wijze, vinden wij in een episode van het groote Iersche epische verhaal de *Roof van de koeien van Cooley*, daar waar de eerste heldendaden van den kleinen Setanta (Cuchulinn) verhaald worden. Satanta trekt rond, avonturen zoekend, met zijn krijgswagen en zijn wagenmenner: hij komt bij het kasteel der zonen van Necht. 'De kleine jongen sprong van den wagen op het grasperk (vóór het kasteel). Op dat grasperk stond een recht opstaande steen; om dien steen was een ijzeren band gesmeed en op die band stond een opschrift te lezen in *ogam*schrift (nationaal Iersch schrift), dat een beroep deed op de helden. Dit opschrift zeide: "Aan iederen man die op het grasperk komt, verbod heen te gaan, zonder eerst een tweekamp te hebben gevorderd". De kleine jongen las het opschrift, wierp het, met den steen, in den nabijzijnden stroom'. Eén der zonen van Necht verschijnt. Setanta overwint hem en daarna de twee andere[1]. De overeenkomst met het avontuur van Yvain en andere dergelijke verhalen in ridderromans is treffend. Men lette op de uitdrukking 'verbod': een Fransch verhaler van de twaalfde of dertiende eeuw zou hebben gezegd dat *la coutume* van het kasteel der zonen van Necht was dat ieder die het grasperk betrad, een kamp moest beginnen met de ridders van het kasteel. Hier en elders[2] wordt uitdrukkelijk de uitdrukking *geis* 'magisch verbod', gebezigd: in de *geis* is waarschijnlijk de oorsprong te zoeken van de zonderlinge *coutumes* der ridderromans, die men terugvindt tot in den *Orlando Furioso* (zang 29 en 35, episode van het kasteel, gebouwd door Rodomonte, na den moord door hem onwillig gepleegd op Isabella). Natuurlijk zijn

1) *Tain Bo Cualnge*, vertaling van d'Arbois de Jubainville p. 77; vgl. de. vertaling van Windisch, p. 148.
2) Zelfde epos, p. 64: 'il y a magique défense'. Reeds Zimmer wees op de *geis* in verband met de ridderromans. De speciale episode uit het Iersche epos is met Yvain vergeleken door Brown, *Publications*, XX, 678, noot 1.

niet alle *coutumes* van die soort, die men in de romans vindt, van Keltischen oorsprong; veel is blijkbaar door Fransche *conteurs* en romanschrijvers verzonnen, in sommige gevallen misschien aan volkssprookjes ontleend: in de Keltische *geis* is evenwel het voorbeeld te zoeken van deze zonderlinge ficties in het algemeen.

III.

Keeren wij nog eenmaal, van deze bijkomstige bizonderheden, naar de kern van het verhaal terug.

Leggen wij de tot nu toe bekende Fransche of van Fransche voorbeelden af hankelijke redacties van hetgeen men het ‘thema der fee’ zou kunnen noemen naast elkander, dan zien wij dat zij (met uitzondering[1)] van één verhaal) van de Iersche epische vertelling ‘het Ziekbed van Cuchulinn’ hierin verschillen dat de afloop voor den held gunstig is: op de brouille van den held volgt de verzoening: zóó gaat het in *Désiré*, in *Guingamor*, in *Partenopeu* (roman die andere elementen bevat, doch essentieel tot ons thema behoort). Ook in de legende van den Tannhäuser, laatste *survivance* van het thema, keert de held, door den Paus afgewezen, terug naar ‘vrou Venus, die duvelinne’, en wordt door haar weder in genade aangenomen. In het Iersche verhaal is het anders: daar is de brouille onherroepelijk: Cuchulinn en Fand zijn ten slotte voor immer gescheiden. Dit verschil toont m.i. aan dat het Iersche verhaal ouder en primitiever is dan de Fransche lezingen - die van Chrétien daaronder begrepen - niet alleen chronologisch, wat den datum, maar ook wat den geest betreft. Het behoort tot die soort verhalen waarin de overtuiging zich wederspiegelt dat menschen en bovennatuurlijke wezens toch eigenlijk niet bij elkander behooren, dat hun verbindtenis niet van langen duur kan zijn: Cuchulinn, de menschelijke held, kan niet lang de minnaar blijven van

1) Deze uitzondering betreft de episode van den ridder ‘die nimmer lacht’, in den Spaanschen roman *El caballero Cifar*, uitg. Michelant, boek III, cap. 29-40, waarschijnlijk naar een verloren Fransch verhaal.

Fand, de side, de fee. Door dezen afloop (hoewel de bizonderheden geheel verschillen) herinnert het verhaal aan wat men het '*Elfenmärchen*' bij uitnemendheid kan noemen: een sterveling ontmoet een bovennatuurlijke vrouw, of maakt zich met geweld van haar meester; zij woont met hem samen, schenkt hem zelfs een kind; maar door een onvoorzichtigheid van den man gebeurt iets dat den toorn der moeder opwekt: zij verdwijnt, in sommige lezingen komt zij van tijd tot tijd terug om voor haar kind te zorgen.[1)] Dit verhaal, zóó eenvoudig dat het heel goed door verschillende van elkander onafhankelijke volken kon worden uitgedacht, vindt men in allerlei vormen, van Europa tot Japan. De Keltische feeënsage komt *au fond* op hetzelfde neder, maar keert de verhouding om: de fee is de hoofdpersoon, die den held als bij zich ontbiedt. Wat deze Keltische verhalen kenschetst als producten eener eigenaardige mythologie, is, nevens de schildering van het verblijf der fee (de Keltische 'Other World') als een soort supérieur Luilekkerland,[2)], het initiatief der fee, die, zooals Prof. Brown goed aantoont, den held door kunstmiddelen op haar bovennatuurlijk gebied lokt. Eén dier kunstmiddelen is de verschijning van een andere fee, die den held met de eigenlijke heldin van het verhaal in aanraking brengt: het is Liban, de zuster van Fand, die Cuchulinn aanspoort tot een bezoek aan Mag Mell, de bovennatuurlijke wereld, waar hij Fand vinden zal.

Hetzelfde is het geval in *Désiré*, *lai* die zooveel overeenkomst heeft met den *Chevalier au Lion*: ook daar ontmoet de held eerst een 'demoiselle' ondergeschikt aan de eigenlijke heldin en die, als hij op het punt schijnt, haar geweld aan te doen, verhaalt van de andere 'demoiselle', die veel mooier is dan zijzelve. Het feodaal bijwerk ontbreekt in *Désiré* geheel en al; de ontmoeting van den held met de *demoiselle* zoowel als met haar meesteres had plaats in een bosch; ofschoon nergens gezegd wordt dat zij en haar 'demoiselle' boven-

1) De antieke sage van Peleus en Thetis was misschien in den aanvang een dergelijk *Elfenmärchen* (W. Mannhardt).
2) Vgl. Zimmer in *Zeitschr. fiir deutsches Alterthum,* XXXIII, 273 en vgg.

natuurlijke wezens zijn, komt zulks veel duidelijker voor den dag dan in den *Chevalier au Lion*.

Deze vergelijkingen werpen een nieuw licht op den persoon van Lunete, in Chrétiens roman: zij speelt geheel de rol der *confidente* in het latere tooneel, die den minnaar toegang verschaft tot de minnares; ziet er uit als een zeer moderne vinding van Chrétien; maar toch, door den held bij de heldin te brengen, doet zij wat Liban doet in de Iersche overlevering; de vergelijking is van Prof. Brown. - Was haar rol van den aanvang af in het verhaal opgenomen en werd zij alleen door Chrétien 'beschaafd'?

In ieder geval werpt de persoonlijkheid en de functie van Liban, de vooruitgezondene, licht op een merkwaardige reeks figuren in de Arturromans. Wie heeft zich, die romans lezend, niet verbaasd over die eeuwige 'demoiselle' of 'pucelle' die, weer of geen weer[1)], moederziel alleen of enkel vergezeld van een dwerg, op verzoek van een andere dame door velden en wouden trekt, meestal om hulp te gaan vragen aan het hof van Artur[2)] of om een dergelijke reden? De figuur is voor deze soort romans even karakteristiek als de dolende of 'wandelende' ridder. Men kan er overtuigd van zijn dat deze jonge dames in werkelijkheid even weinig hebben bestaan als de modellen van Don Quijote; de meest natuurlijke verklaring is dat zij afstammen uit de mythologie, dat zij de tot in het oneindige vermenigvuldigde en banaal geworden kopieën zijn van Liban, de zuster van Fand, die door haar werd gezonden om zich voor Cuchulinn te vertoonen[3)].

1) Een amusant voorbeeld is, in den *Chevalier du Lion* zelven, de vriendin der jonge dame die een proces heeft met haar zuster, v. 4840 en vgg.
2) Zoo werd Lunete door Laudine als bodin naar het hof van Artur gezonden, v. 1005.
3) Een overgang van den primitieven type tot den lateren en geheel banalen vindt men in de jonkvrouwen die door Morgain worden uitgezonden om Lancelot te misleiden en te vangen (P. Paris, *Romans de la Table Ronde*, V, 315). Morgain is in den *Lancelot* de zuster van Artur, dus geen bovennatuurlijk wezen (wat zij in den aanvang moet zijn geweest) maar toch een machtige toovenares. Vgl. ook de bodinnen van de fee die Lancelot heeft opgevoed, in den *Lanzelet* van Ulrich von Zatzikhoven, zoowel als in den proza-*Lancelot*, zie G. Paris, *Romania*, X, 476, 477. Hier, als zoo vaak in de kwestie der Britsche romans, heeft G. Paris juist gezien.

Heeft deze figuur dus, in talrijke navolgingen, een lang leven gehad, een nog langer leven had de episode van den liefdeswaanzin. Men vindt deze episode terug in den schoonen roman van *Partenopeu en Melior*, in den proza-*Lancelot* (waar de held waanzinnig wordt, nadat Koningin Ginevra hem verstiet omdat hij zonder het te willen haar ontrouw werd) in den proza-*Tristan* (waar de waanzin het gevolg is van jaloezie). Wij kunnen hier niet onderzoeken of deze verhalen enkel navolgingen zijn van de episode in den *Chevalier au Lion*, dan wel of zij overleveringen teruggeven die van Chrétien's verhaal onafhankelijk zijn; het probleem is moeilijk, omdat afwijkingen die op den eersten aanblik kunnen doen denken aan een andere bron dan Chrétien, zeer mogelijk door latere verhalers kunnen zijn aangebracht om hun plagiaat te bedekken[1]. Zooals door Rajna overtuigend is aangetoond, was het aan den proza-*Tristan* dat Ariosto het denkbeeld ontleende van de centrale episode van zijn *Orlando Furioso*, de episode van den ‘razenden’ Roeland. Zoo zien wij hoe het in vele opzichten nog zoo primitieve Iersche verhaal ten laatste uitloopt op een der klassieke meesterwerken der Renaissance-poëzie.

Deze studie wil, heeft zij eenige waarde, iets meer zijn dan enkel een verklaring van den *Chevalier au Lion*: een pleidooi voor de theorie die in de Arturromans, althans in de oudste, zeer primitieve mythologische elementen terugvindt. De leer die in deze romans enkel een meer fantastische voort-

1) Het verhaal in den *Partenopeu* (II, p. 12 vgg.) is zóó zonderling, dat men het recht heeft, zich af te vragen of het zoo duidelijke relaas bij Chrétien wel de bron was van deze verwarde voorstelling.

zetting ziet van het Fransche nationale epos, met Koning Artur in plaats van Karel den Grooten tot middelpunt, verklaart niet hoe het mogelijk was dat de *contes de Bretagne*, niet enkel voor de moderne geleerden, maar reeds voor de middeleeuwsche beoordeelaars, een eigenaardig, genre waren, geheel verschillend van de *chansons de geste*; zij verklaart evenmin waarom wij de speciale fantasie der Arturromans alleen terugvinden in die *chansons de geste* (*Huon van Bordeaux*, *Bataille Loquifer*, XIVeeuwsche omwerking van *Ogier le Danois*, enz.) die, blijkens de daarin voorkomende eigennamen, den invloed dier romans hadden ondergaan. Dit alles verklaart zich ongedwongen wanneer men aanneemt dat men in de Ronde Tafelromans, in de 'matière de Bretagne' een reflectie heeft van de speciale mythologie van een eigenaardigen tak van den grooten Indo-Europeeschen stam. En er kan bijgevoegd worden dat deze theorie, is zij de ware, tevens de studie der Arturromans veel interessanter en vruchtbaarder maakt.

Slot aanteekening

Het avontuur in den *Lanzelet* van Ulrich von Zatzikhoven (naar een verloren Franschen roman van vóór het einde der twaalfde eeuw) dat door W. Foerster met dat van Yvain wordt vergeleken, komt hierop neder: de jonge Lancelot, avonturen zoekend, komt bij een in de eenzaamheid liggend klooster, waar hij overnacht en waar de abt hem waarschuwt tegen het avontuur met Iweret, die een wonderschoone dochter heeft, Iblis, wier hand den man zal worden toegestaan die in het 'Schoene walt' Behforet (blijkbaar was in het Fransche origineel de naam *Belle Forest*) onder een fraaie linde met den vader zal kampen en in dien kamp overwinnaar blijven. Tot nu toe kwam niemand levend uit den kamp terug. Den volgenden morgen trok L., ondanks de waarschuwingen van den abt, uit om het avontuur te zoeken; een bode (vgl. den monsterachtigen herder in Yvain) wijst hem den weg naar het woud, dat paradijsachtig schoon is, waar men allerlei heerlijke bloemen en dieren en zingende vogels vindt; achter het woud

ligt Iwerets burg. Lancelot komt bij de steeds groene linde en slaat op een cymbaal. Iblis, door een droom gewaarschuwd, komt naar buiten, ziet Lancelot, is aanstonds in hem verliefd en waarschuwt hem. Maar L. slaat nogmaals op den cymbaal, waarop Iweret gewapend verschijnt. Na een geweldigen strijd blijft L. overwinnaar; het meisje, dat eerst flauw viel, geeft zich weldra aan hem over; zij geeft 'bij den abt' aan haar 'mannen' bevel haar burg en land wel te bewaren, totdat zij zou zijn teruggekomen en trekt met L. verder. W. Foerster is blijkbaar in zijn recht als hij bizonderheden in dit verhaal vergelijkt met den *Yvain*, tot aan de episode van Yvains huwelijk met Laudine en ook wanneer hij het in sommige opzichten primitiever oordeelt dan de *Yvain*; maar hij dwaalt af van het rechte pad als hij het verhaal in den *Lanzelet* wegens eenige bijkomstige détails identificeert met een episode in *Huon de Bordeaux*, waar een reus die een jonkvrouw gevangen hield door Huon wordt gedood en in de drie verhalen (*Lanzelet, Yvain*, *Huon*) variatien ziet van het thema van de 'Befreiung einer Jungfrau aus der Gefangenschaft eines Riesen'. M.i. hebben wij in den *Lanzelet* een veel merkwaardiger thema: dat van den vader, die alle jonge mannen die de hand komen vragen van zijn dochter, doodt, tot hij ten laatste zelf door één hunner gedood wordt. Dit thema, dat men in drie verschillende vormen in de *Lanzelet* terugvindt, komt voor bij verschillende volken; zóó vindt men bij de Grieken de sage van Pelops, Oinomaos en Hippodameia en andere dergelijke. Deze soort verhalen konden bij verschillende volken ontstaan als verscherping van het thema van den boosaardigen vader die de vrijer van zijn dochter gevaarlijke werken laat ondernemen. (Iason-Medeia-sprookje, zeker een der meest verbreide sprookjes die bestaan). Tot deze laatste kategorie behoort, nevens de geschiedenis van *Kulhwch en Olwen* in de uitvoerige vertelling uit Wales (*les Mabinogion,* vertaling van J. Loth, dl. I), de episode van het kasteel van *la Pesme Aventure* in den *Chevalter au Lion,* door Foerster (ditmaal terecht) met het verhaal in den *Lanzelet* vergeleken, en waar men, om de dochter van den slotheer te kunnen huwen, eerst een paar monsters moet overwinnen. In de episode van *la Pesme Aventure* is evenwel met dit thema een ander gemengd, dat van de bevrijding en onttoovering; vgl. Miss Paton, *Studies in the fairy mythology,* (Boston, 1903) p. 88, 89.

Om tot de *Lanzelet*-episode terug te keeren, deze heeft ongetwijfeld met de avonturen van Yvain tot op zijn ontmoeting met Laudine veel punten gemeen; de gecompliceerde wonderfontein

met onweder ontbreekt en in dit opzicht is het verhaal van den *Lancelet* primitiever; in beide verhalen wordt het eenzame huis gevonden, waar de held wordt ontvangen en aanduidingen krijgt over het te ondernemen avontuur; wij zagen boven dat dit détail echt Keltisch is. Maar in den *Lanzelet* is het eenzame huis gekerstend, een abdij geworden, daarentegen ontbreekt het mooie meisje, dat gevonden wordt èn bij Chrétien èn in het Iersche verhaal *(Tochmarc Emere)*. Evenzoo echt Keltisch (wat Foerster ook moge beweren) is de figuur van den monsterachtigen herder, in den *Lanzelet* door een banale figuur vervangen. Wij spraken boven van 'the Other World landscape', met steeds groenen boom, heerlijk gezang van vogelen, enz., dat èn in den *Yvain* èn in den *Lanzelet* wordt aangetroffen. Mijns inziens waren deze en dergelijke episoden gemeenplaatsen van de vertellingen der *conteurs* van beroep, die nu eens aan dit, dan weder aan dat thema werden vastgehecht en later overgingen in de romans in verzen. Dergelijk gemeenplaatsen zijn ook de punten van overeenkomst tusschen het verhaal van den *Lanzelet* en dat in *Huon de Bordeaux* (welks dichter inderdaad verhalen uit de Arturcyclus heeft geexploiteerd): wij vinden hier bepaaldelijk het détail terug van de uitdaging (zeer oud, zooals wij zagen en reeds voorkomend in het Iersche epos), dat van *the perilous passage,* enz. Om deze uiterlijke punten van overeenkomst de drie verhalen tot één primitief thema terug te brengen, dat dan zou zijn 'de bevrijding van een meisje uit de macht van een reus', is uiterst willekeurig.

De wet van de beperkingen[1)]
Door
Ernest Dowson.

Gedurende vijf jaar van een bijna dagelijksch verkeer met Michael Garth, in een afgelegen streek van Chili, die ons, menschen van gelijke spraak, schoon nauwelijks van gelijke belangen, rijkelijk behoefte deed hebben aan elkanders verdraagzaamheid, was ik met hem, zoo niet vertrouwelijk, dan

1) Van Dowsons novellen leek dit ‘Statute of Limitations’ mij altijd het nijpendste. De titel ‘Dilemmas’ waaronder hij een vijftal, en ook deze, bundelde, bewijst wel dat hij dit nijpende zocht. De kracht van een dilemma is zijn onontkoombaarheid, het sterkst wanneer ze aan de werking van een natuurwet vergelijkbaar wordt. ‘Er is aan alles een grens’ luidt een gewone zegswijs, en er zijn stoffen die van aard veranderen als ze een zekere hoeveelheidsmaat te boven gaan. Een dergelijke wettelijkheid heerscht ook over de zielen. Een man kan een tijd lang wegblijven en geldverdienen teneinde de vrouw te kunnen huwen die hem wachten blijft. Als hij terugkomt is zij de vrouw en hij de man die ze bij zijn vertrek waren. Maar laat hij zijn uitblijven tot voorbij een bepaalde, hoewel door hem niet geweten grens gerekt hebben, en hij en zij zijn onherroepelijk veranderd. Een wet heeft gewerkt, de wet van de beperkingen, die eischt dat geen neiging, geen daad, hun streven zullen uitstrekken buiten gestelde grenzen. Hoe of waardoor gesteld is een vraag die de verhalende kunstenaar niet heeft optelossen. Hij doet voelen *dat* ze gesteld zijn en toont in een gegeven geval hun onontkoombaarheid. A.V.

toch eenigszins eigen geworden, zoodat de naarvoren springende trekken van zijn geschiedenis en zijn karakter binnen mijn bereik kwamen. Een eigenaardig karakter, en een geschiedenis die rijk aan leering was. Zooveel tenminste maakte ik op uit toespelingen die hij zich ontvallen liet, lang voor ik wist wat het eind zou zijn. Onsympathiek als de man me was, kon ik toch niet anders dan erdoor geboeid worden. Hoe meer ik met hem bekend werd, hoe meer het (zijn karakter bedoel ik) het voorkomen aannam van een moeielijk zielkundig vraagstuk, dat ik hartstochtelijk begeerde optelossen: het te bestudeeren was mijn ontspanning na het achtgeven op de prijsschommelingen van de nitraten. Zoodat toen ik fortuin had gemaakt en onmiddelijk had kunnen afreizen, mijn belangstelling me ertoe bracht meer dan drie maanden te wachten en in 't zelfde schip met hem terug te gaan. Dit uitstel was de oorzaak dat ik in staat ben den afloop te beschrijven naar mijn eigen indrukken: ik vond ze stichtelijk al was het dan door hun ironie alleen.

Het is waar dat ik uit zijn eigen mond maar weinig opving, hoewel gedurende onze thuisreis, in die lange nachten als we samen onder het Zuiderkruis het dek op en neer stapten, zijn terughoudendheid nu en dan meegaf en ik vertrouwelijker kijkjes in hem kreeg dan onze heele tegenoverelkaarzitting op de handelspost me ooit had opgeleverd. Ik giste, intusschen, meer dan hij me vertelde; en wat tekort kwam vulde ik later aan, toen ik het meisje sprak aan wie ik de tijding van zijn dood moest brengen. Hij noemde haar tegen mij, voor de eerste keer, een dag of twee voor die plaats had: een staal van mededeelzaamheid zoo zonder voorbeeld dat ik blind moet zijn geweest, waarlijk, om niet te voorzien wat het inleidde. Ik had haar gezicht gezien toen ik voor het eerst in zijn huis kwam, waar haar fotografie op een in 't oog vallende wand hing: het bekoorlijke ovale gezicht van een jong meisje, weinig meer dan een kind, met groote oogen, waarvan men verwachte, waarom wist men niet, dat zij de kleur hadden van viooltjes, en die met ongewonen ernst uit een golvende wolk van donker haar keken. Later zei hij me dat dit het portret van zijn verloofde was:

maar vroeger al had het niet ontbroken aan teekens waaruit ik een vrouw in zijn leven las.

Iquique is Parijs niet; het is zelfs niet Valparaiso; maar het is een stad van de beschaafde wereld; en maar twee dagen rijden van de pestilentische damp vandaan, waar we ons leven hardnekkig opkweekten met kinine en hoop, de hoop op eindelijke uitwijking. De meeste Engelschen daarginder, opzichters bij de werken in het binnenland, houden hun leven op dezelfde voorwaarden; ge herkent hen aan een zekeren wilden hongerigen blik in hun oogen. Terwijl zij wachten op hun goedluk, zijn de meesten, inmiddels, zeer in hun schik als ze voor zaken een dag of twee naar Iquique moeten. Daar zijn winkels en straten, verlichte straten waar zwartoogige Senorita's in hun kanten mantillas door gaan; daar zijn ook koffiehuizen; en faro voor hen die ervan houden; en stieregevechten, en kranten jonger dan zes weken, en in de haven, terwijl ze hun lading nitraten innemen, tal van schepen, die men niet zonder nijd zien kan, omdat zij na een vasten tijd in Engeland komen. Maar Iquique had geen bekoring voor Michael Garth en als een van ons gaan moest, was het gewoonlijk ik, zijn ondergeschikte, die, door hem afgevaardigd, mij gelukwenschte met zijn onverschilligheid. Met moeite verdiende dollars smelten te Iquique; en voor Garth was het leven in Chili lang alleen een middel geweest om ze te verzamelen. Zoo bleef hij dan, in de stekende hitte van Agnas Blancas, en telde grimmig de dagen, en het geld (hoewel van nature, geloof ik, in den grond milddadig, was hij, in de gezette samentrekking op zijn doel, ziekelijk gierig geworden) dat hem bij zijn schoone liefste moest terugbrengen. Gemelijk, terughoudend, ongezellig als zijn leven hem gemaakt had, bezat hij toch, zooals ik langzamerhand ontdekte, een neiging naar de *humaniora*, een verfijnde smaak, zooals alleen het gevolg van veel belezenheid zijn kon, in de mooie dingen van de literatuur. Zijn oneindig-kleine boekerij, een paar fransche romans, een Horatius, en eenige beduimelde deelen nieuwere engelsche dichters in de bekende Tauchnitzeditie, stelde hij tot mijn beschikking, in ruil voor een verzameling, vrijwel eender, hoewel iets grooter, van mezelf.

In zijn zeldzame beminnelijke oogenblikken, kon hij over zulke onderwerpen spreken met *verve* en oorspronkelijkheid: maar doorgaans gaf hij de voorkeur aan het met de bitterste vijandigheid vervolgen van een afgetrokken fetisch die hij zijn goedluk noemde. Hij was van aanleg een razende pessimist; en ik kon me denken dat hij in allen ernst de Voorzienigheid de een of andere onbeschrijfelijk boosaardige eigenschap toeschreef, in alle verschijnselen persoonlijk tegen hem gericht. Zijn matelooze bitterheid en zijn zorgzame gierigheid beide kon ik verklaren, en tot op zekere hoogte billijken, toen ik erachter kwam dat hij de scherpste steken van de armoede gevoeld had, en, bovendien, hartstochtelijk verliefd was, verliefd *comme on ne l'est plus*. Waarvan hij vroeger geleefd had, wist ik niet, noch hoe hij verarmd was, maar het werd me duidelijk dat de crisis was samengevallen met een verwikkeling van zijn leven: het plotseling opbloeien van een oude vriendschap tot liefde, die in zijn geval tenminste volledig en voorgoed zou zijn. Het meisje was ook arm; zij waren armer dan de meeste armen: hoe kon hij de betrekking weigeren die door de goede zorgen van een vriend hem onverwacht werd aangeboden? Zeker, het was in het buitenland; het bracht vijf jaar alleen-zijn mee in Midden-Amerika. Met scheiding en verandering moest rekening worden gehouden; met ziekte en dood misschien en zeker met zijn 'goedluk' dat deze alle scheen intesluiten. Maar ook beloofde het, als de tijd van zijn ballingschap voorbij was, een zekere ruimte van middelen, en zeer waarschijnlijk overvloed; bij ontkomen aan die andere bijbehoorigheden, huwelijk. Er scheen geen andere weg. Het meisje was heel jong: van een vroeg huwelijk was geen sprake; er was zelfs geen vaste verbintenis. Garth wou geen belofte van haar aannemen: maar wat hemzelf betrof, hij was haar gezworen minnaar; hij zou zich vrij houden om haar te vragen, als hij terug kwam, over vijf, of tien, of twintig jaar, als ze niet in dien tijd een betere keus deed. Hij wou haar niet binden; maar ik kan me voorstellen hoe indrukwekkend zijn donker bitter gelaat deze zelfverloochening gemaakt moet hebben voor het meisje met de viooltjes-oogen; hoe teeder zij haar vrijheid

van zich wees. Ze werd goevernante en wachtte. Het afzijn smeedde de keten van haar genegenheid te vaster: zette Garth veiliger op het voetstuk van haar gedachte; want in de liefde is doorgaans van de maatschappelijke zegswijs *les absents ont toujours tort* het omgekeerde waar.

Garth van zijn kant, maandelijks aan haar schrijvend, terwijl haar afbeeldsel hem van den wand toelachte, placht, hoezeer hij ook zorg droeg altijd vast te houden aan haar volkomen vrijheid, zooveel daaraan toe te voegen, dat de zelfverloochening haar effekt verloor. Hij leefde in een droom aan haar; en de herinnering van haar oogen en haar haren was een gedurige tegenwoordigheid voor hem, minder schimmig dan het werkelijke gezelschap temidden waarvan hij werktuigelijk zijn dagelijksche zaken deed. Verbrand en verteerd door begeerte naar haar levende armen, telde hij de uren die hem nog van haar terughielden. Nochtans, toen zijn vijf jaar om waren stelde hij zijn terugkeer uit, hoewel zijn besparingen die gerechtvaardigd hadden; verbond zich voor nog een tijdperk van vijf jaar, dat verlengd zou worden tot zeven. Inderdaad was de herinnering aan zijn vroegere armoede, met de schande die daaraan vast was, een furie geworden, die hem zonder ophouden vervolgde met zwepen. Het verlangen naar altijd winst, terwille van het meisje, en dus, als het ware, geheiligd, was hem een tweede natuur geworden; een inwendige waanzin die hem geen vrede liet. Zijn nachtmerrie was wakker te worden met een plotselingen schok, zich verbeeldende dat hij alles verloren had, dat hij tot zijn vroegere armoede was teruggebracht: een koud zweet brak hem van alle kanten uit voor hij zijn afgrijzen meester was. De herhaling hiervan, eens en nog eens, deed hem de grimmige gelofte afleggen dat hij naar huis zou gaan als een rijk man, rijk genoeg om de grillen van zijn goedluk uit te lachen. In den laatsten tijd schenen die trouwens veranderd; zoodat zijn belofte gelukkig gehouden werd. Hij maakte ten laatste geld als water: al zijn operaties slaagden, zelfs al leken ze het dolste dobbelen: en de meest mislukte speculaties sloegen om en gaven een aardige oogst, zoodra Garth de hand in hun fondsen had.

Maar al dien tijd dat hij daar wachtte, en plande, te Agnas Blancas, in een koortsachtige samentrekking van zijn wezen naar een eindelijke hereeniging met het meisje thuis, was de man bezig oud te worden: geleidelijk eerst en zonder het te merken; maar tegen het eind met sprongen en schokken, met een toenemend besef van hoe hij oud werd en veranderde en dat zijn zwartgalligheid nieuw voedsel gaf. Het drong tot hem door, een beetje plomp misschien, en niet door onmiddelijk zelf-onderzoek, toen hij uit Engeland een andere fotografie ontving. Nog altijd een schoon gelaat, maar zeker het gelaat van een vrouw die uit de bevalligheid van haar meisjestijd (zeven jaar scheidden haar nu daarvan) was overgegaan tot een met droefheid gerinde waardigheid: een gelaat, waarop het leven al eenige van zijn wreedheden geschreven had. Menigen dag na die ontvangst was Garth zwijgend en somber, meer zelfs dan gewoonlijk: dan trachtte hij schuiltehouden wat in hem omging. Hij wierp zich opnieuw met moed in zijn economischen veldslag, hij was teruggegaan naar de bezieling van dat andere, oudere portret: het bekoorlijke ovale gezicht van een jong meisje, bijna een kind, met groote oogen, waarvan men vermoedde, waarom wist men niet, dat ze de kleur hadden van viooltjes.

Toen de tijd van ons vertrek naderde, een week of twee voor we naar Valparaiso gingen waar Garth zaken had aftewikkelen, was ik in de gelegenheid van den ziekelijken duivel waardoor hij bezeten werd, een meer ingaande studie te maken. Het was de vreemdste zaak die men zich denken kon: geen mensch had het land feller gehaat, had hartstochtelijker, jaar op jaar, het voornemen gekoesterd eraan te ontsnappen; en nu, daar zijn kans gekomen was, leek de ontroering waarmee hij ze ontving meer verwant aan schrik dan aan de vreugd van een redelijk wezen die op het punt staat den wensch van zijn leven vervuld te zien. Hij had het verbond gehouden dat hij met zichzelf gemaakt had; hij was een rijk man, rijker dan hij ooit bedoeld had te wezen. Zelfs nu nog was hij vol kracht, en niet ver over den drempel van den middelbaren leeftijd, en hij keerde terug tot de vrouw die hij gedurende het beste deel van vijftien jaar aanbeden

had met een voorbeeldelooze standvastigheid, wier trouw gedurende die heele ballingschap hem als de schaduw van een rots in een woestijn geweest was: hij ging huiswaarts voor een eervol huwelijk. Desniettegenstaande liep hij rond met een ongeneeslijke droefheid; ellendig en angstig. Het scheen me soms dat hij blij zou zijn geweest als ze hem minder trouw was gebleven, van de vrijheid die hij haar gaf gebruik gemaakt had om haar belofte te verachteloozen. En dit was te vreemder omdat ik nooit de sterkte van zijn gehechtheid betwijfelde; die bleef allesoverheerschend en onveranderd het grootste deel van zijn leven. Geen vervreemdende schaduw trad ooit tusschen hem en de herinnering aan het meisje met de violen-oogen, aan wie hij voor zich tenminste gebonden was. Maar nu was er een schaduw; ze kwam me eerst als fantastisch voor, te grotesk om ertegen te redeneeren, maar juist in haar gemis aan substantie, begon ik te merken, lag haar beslissende sterkte. Het besef van de vrouw die zij nu was, kwam tusschen hem en het meisje dat hij liefhad, dat hij nog hartstochtelijk liefhad, en scheidde hen. Eerst op de thuisreis, terwijl we samen zonder ophouden, gedurende de heete, slapelooze nachten, het dek op en neer liepen, openbaarde hij mij, zonder uitvlucht, de langzame doodsangst waardoor dit spook hem moordde. En zijn oude bittere overtuiging van de kwaadaardigheid van zijn goedluk, die in sluimer gelegen had gedurende de eerste opgewondenheid over zijn stoffelijk welslagen, kwam weer over hem. De klaarblijkelijk andere vorm ervan scheen hem de laatste ironie van die vijandige machten die hem vervolgd hadden.

‘Het kwam plotseling in me op’ zei hij, ‘juist voor ik uit Agnas ging, toen ik mijn saldo had opgeteld en zag dat niets me meer hoefde terugtehouden, dat alles verkeerd was. Ik was een verdoemde zot geweest. Ik had jaren vroeger naar huis gekund. Waar is het beste van mijn leven? Opgebrand, verteerd, begraven in die vervloekte oven! Dollars? Als ik al het goud van Chili had, kon ik geen dag van mijn jeugd ermee terugkoopen. Haar jeugd ook; die is voorbij met de rest; dat is het ergste nog!’

Ondanks al mijn tegenwerpingen, nam zijn verslagenheid

toe terwijl de stoomboot haar weg ploegde naar Engeland, met het onophoudelijk kloppen van haar schroef, die als het hijgen van een groot beest was. Eens, toen we van andere dingen hadden gesproken, van zekere levende dichters waar hij van hield, brak hij af met een aanhaling uit de ‘Prince's Progress’ van Miss Rossetti:

‘Tien jaren her, vijf jaren her,
Eén jaar her,
Zelfs dan waart ge nog bij tijds geweest
Al kon 't haastiger;
Dan hadt ge haar levend gelaat nog gekend,
Maar nu is het ver.’

Hij hield plotseling op, met een toon in zijn stem die scheen te doelen, in die regels, op een persoonlijk voorbeeld.

‘Neem me niet kwalijk!’ wierp ik tegen. ‘Ik zie de overeenkomst niet. Gij hebt niet gedraald; gij komt niet te laat. Een dappere vrouw heeft op u gewacht; ge hebt een mooi geluk voor u: het moest er beter om zijn, omdat ge 't met moeite gewonnen hebt. In 's hemels naam, wees redelijk!’ Hij schudde droevig het hoofd; zei dan, met een gebaar van plotselinge hartstocht, terwijl hij over de boeg naar het deinende grijze water keek: ‘Het is uit. Ik heb er geen moed meer toe!’ ‘Ach!’ riep ik ongeduldig, ‘zeg ronduit, eens voor al, dat ge genoeg van haar hebt, dat ge wenscht uitteknijpen.’ ‘Neen’ zei hij gedrukt, ‘dat is het niet. Ik kan me niet van de geringste wankelmoedigheid beschuldigen. Ik heb een enkelen hartstocht gehad; ik heb mijn leven ervoor gegeven; hij is hier nog, en hij teert me op. Alleen het meisje heb ik liefgehad: het is alsof ze gestorven is. Ja, ze is dood, zoo dood als Helena,[1)] en ik heb niet den troost te weten waar ze haar gelegd hebben. Ons huwelijk zal een spookachtig poppenspel zijn: een huwelijk van lijken. Haar hart, hoe kan ze me dat geven? ze gaf het jaren geleden aan de man die ik was, de man die gestorven is. Wij die over bleven, zijn niets voor elkaar, niets als vreemdelingen.

1) Uit het gedicht van Miss Rossetti.

Er viel niet te strijden met een zoo ingekankerde tegennatuurlijkheid; het was onnut aantetoonen dat in het leven zulk een willekeurige onderscheiding als hem benauwde, niet bestaat. Er bleef me niets over dan aftewachten, in de hoop dat als ze elkander werkelijk zagen, zijn ziekte genezen werd. Maar zouden ze elkaar zien? Er waren oogenblikken dat zijn vrees voor een ontmoeting zoo hevig werd, dat hij tot iedere lafheid, tot iedere uitvlucht in staat scheen om eraan te ontkomen. Hij was bang dat zij in zijn oogen zijn omkeer lezen zou, begrijpen zou hoe tijd en zijn getrouwheid zelf haar de eenige mededingster hadden gegeven met wie wedijver onmogelijk was: de herinnering van haar oude zelf, van haar bevallige meisjeswezen, dat gestorven was. Moest ook zij niet zelf, eigenlijk, een verlossing welkom heeten; hoe gereedelijk ze ook, uit eergevoel of laksheid, een huwelijk gedoogd zou hebben dat alleen een parodie kon zijn van wat het kon zijn geweest?

Te Lissabon hoopte ik dat hij met die vragen had afgedaan, verstandig en gezond geworden was, want hij schreef haar een langen brief die later het onderwerp voor me was van groote nieuwsgierigheid; en hij vertoonde, gedurende een dag of twee daarna, een voorkomen van verzekerdheid dat me bedroog. Het benieuwde me wat in die brief stond, in hoeverre hij zich geuit, zijn merkwaardige houding had blootgelegd. Of was het eenvoudig een *résumé*, een afsluiting van de vele brieven die hij te Agnas Blancas geschreven had, de laatste die hij ooit richten zou aan het meisje van de vroegere fotografie?

Later zou ik veel hebben gegeven om dit uittemaken, maar zijzelf, de vrouw die hem las, bewaarde een ongebroken stilzwijgen. Ik, op mijn beurt, bewaarde voor haar een geheim, mijn persoonlijke uitleg van het toeval van zijn dood. Het scheen mij tragisch nieuws genoeg voor haar dat hij gestorven was, zoo nabij de engelsche wateren; een paar dagen voor de thuiskomst die hij jaren lang hartstochtelijk had verwacht.

Het zou niets dan wreedheid geweest zijn haar dieper te bedroeven door den sluier optelichten die over die kalme maanlooze nacht hangt, en te wijzen op het merk van

bedoeling daarin. Want mijn ervaring zegt me dat dergelijke gelukkige toevallen in het werkelijke leven niet voorkomen, en vergeten kon ik niet dat, van Garth's gezichtspunt, de dood hem een oplossing wezen moest. Was het niet, daarenboven, juist dezelfde oplossing die hij zóó kort tevoren scheen te hebben ingezien? Inderdaad, toen de eerste schok van zijn dood voorbij was, voelde ik dat dit, alles wel beschouwd, een oplossing wàs: met zijn 'goedluk' om hem een handje te helpen, had hij misschien ergere dingen vermeden dan de dood die hij vond. Want het goedluk van zulk een man, is het niet zijn karakter, zijn temperament? Is er iemand die daaraan ontsnappen kan? En kan het geen ontsnapping geweest zijn voor den armen drommel zelf, een ontsnapping ook voor de vrouw die hem beminde, dat hij verkoos neertevallen, vademen diep, in de kalme, ondoorspeurbare diepten van den Atlantischen Oceaan, met zich dragend, toen hij het deed, een ideaal dat tenminste niet bevlekt was, en haar achterlatend een aandenken dat de ondervinding nooit dofmaken, de gewoonte nooit vervalen kon?

De drie levenden en de drie dooden
Door
P.N. van Eyck.

De Meester:
Ik zond mijn liefste knapen van mij heen,
De morgen roodde, ik sprak hun kort vaarwel,
Snel trad ik langs den engen wenteltrap
Den toren op, ontsloot omhoog de poort,
En zag hen, aan de tinnen leunend, na.
Eerst daalden stapvoets zij de helling af,
Dicht naast elkaar, dan, door het mulle gruis
Reden ze in straffen draf langs 't stoffig pad
Ter beek, dan volgden ze over mos en gras
Langs hout en kruid de winding van den stroom,
Tot waar het bosch zijn wolk van zwellend loof
In 't zonlicht roerloos hield, dan nam dat groen
Hen plotsling op, na korten wachtenstijd
Zag ik, voorbij zijn versten, bleeksten rand,
Nog vaag en flauw drie donkre stippen nauw
Zich voortbewegen naar de kim, en dan,
Terwijl mijn hand mijn oogen schutte, vond
't Verschiet daarginds zich voor mijn scherpsten blik

Beweegloos-stil, gansch met zichzelf alleen.
Toen daalde ik weder langs den wenteltrap
En bleef den ganschen langen dag, gedrukt,
In doffen weemoed peinzen aan dien tocht,
Door bang vermoede' en loome zorg gekweld.

Ik zond hen voort. Waarom? Waren zij niet,
Zij drie, die 'k vaak, o zoete scherts, mijn Hoop,
Mijn Vreugd, mijn Liefde noemde, 't éénig heil,
Dat ik behouden had, mijn vast bezit,
Drie kindren nog, mij onvoorwaardlijk trouw? -
Slechts van hún drieër trouwheid wachtte ik heul.
Ik had altijd gezocht. Ik had mijn jeugd
Een kleurig en luidruchtig feest gemaakt,
Waar 'k alles in genoot, ik had, verzáád
Van tinten, klanken, roes, geneuchte en lust,
Gelijk een man gezorgd om 't daaglijksch zijn,
En heel dit vreemde leven overdacht,
Gepeinsd, gezocht, getwijfeld, - en gevóeld,
Hoe komt het, dat ik nimmer, nimmer vond,
Wat dit gevoel mij vroeg? Want langzaam aan
Zonken de weëen in mij, werd erin'ring
Van wellust schaamte en droom van vreugde pijn,
Ontkleurd mijn jeugd, mijn arbeid droeg geen glans,
Geen warmte meer om 't grijs der ijdelheid,
Dat uit zijn wezen huiverde, alles kromp,
Alles, alles verarmde, - en 't vlakke land
Des levens werd gestriemd, als door een storm,
Door 't weten, dat mensch, wereld, leven, ziel,
Alles vergaat, dat alles, na den dood,
Slechts walgelijke resten achterlaat,
Asch, droesem, beendren, walm, dat geen ding blijft,

Niets, niets te hopen, ook de verste kim
Geen grens van leegte. En nòg een stem in 't hart:
Ergens vindt gij de balsem toch, die stelpt,
De wonden heelt, waar 't leve' uw ziel mee sloeg,
Ergens vindt gij de vrede toch, die zingt
Van onverganklijk leve' in eeuwge vreugd....
En 't verlangen, 't verlangen, worstlend, brandend,
Altijd teruggeslagen, altijd weer
Gelijk een wild dier, dat tot needrigheid
Gezweept, neerhurkt in deemoed, maar zóó hurkt,
Dat, uit zijn deemoed springend, deze sprong
De hevigste en de hoogste is, - altijd weer
Mijn ziel bestormend met zijn wild geweld.
Zoo werd mijn leven zwaar, de lucht werd zwaar
Van angst en heete dorst....Toen zag ik fel
Een dag, daar 't diepe rood der laagste zon
Door 't kleurig venster bloedde langs hun hoofd,
Dat géén van hen de kracht droeg in 't gelaat,
Die 't eertijds tooide, - en 'k dacht, dat dit verval
Mijn daad moest zijn, een déél der beursche vrucht
Gegroeid uit smart en twijfel, - toen, gekweld,
Wist óók mijn hart, dat ik hun schoone jeugd
Vermoordde en dat zij ván mij moesten gaan,
Wist niet, waarheen, maar ver, heel ver van 't huis,
Waar ze in hun teerheid kwijnden, en ik greep
Mijn laatste redding aan, - ik zond hen voort!
Eén doel, een baken van noodwendigheid
Ontstak ik voor hun oog: de groote vondst
Van 't hen en mij versterkend medicijn,
Dat kracht en lust, en zin des levens is.
Zij gingen heen, de laatste stip verdween,
Toen zat ik eenzaam in mijn holle zaal,

In smart zoo groot als nooit mijn leven leed,
Vol van gepeins en zwaar van angst, en wachtend, -
Een verren dag, die wellicht schoon zou zijn.

Zij kwamen weêr: mijn hart, toen ik hen zag,
Weende over hen, want mager, vaal 't gelaat,
De wangen bleek en hol, drong uit hun blik
Zoo triest een klacht om moeheid in mijn ziel,
Dat al mijn leden beefden, en verschrikt
Smeekte mijn woord - waaróm dan, zág ik niet,
Hoe zwaar die was? - hun de uitkomst van hun tocht.
Toen sprak mij een van hen zijn droef verhaal:
‘Wij trokken hoopvol uit, wij reden voort
Door weiden, bosschen, klommen, daalden moeizaam
Bergen en heuvlen langs, de rijke zee
Zag ons aan 't strand, het dorstend oog gericht
Naar 't schuimig weemlen van haar vollen vloed,
Wij hebben saam de huiverende mijmring
Van 't boomgeruisch gehoord, 't verlangend lied
Beluisterd, dat de vogel fluit, ons hart
Verloor zich in den duizendvouden zang
Der golven over 't strand - wij vonden niets....
En 't werd om ons zoo grauw en troosteloos,
Alles zoo stil, en alles overvol
Van 't smartlijk zwijgen, dat niet spreken wil,
Daar 't spreken niets bevat dan 't schrijnendst wee.
Wij wierden moe, verlangden naar den haard,
Wij wierden koud en leeg, o God, hoe vaak
Hongerden wij, - maar 't was zoo grijs, zoo stil,
Het woog zoo zwaar om ons....mijn moed zonk weg
Voor andre dage' in de eendre ledigheid,
Zoo trokken wij ter verre, vreemde stad,

Die licht leek, rijk van leven, luid van lach,
Een lustbelofte en knoop van mooglijkheên.
Ik was zoo moe, wij naderden de poort
En traden in, een zoete hoop verrees....'
Toen zweeg zijn mond voor korte mijmering,
En de oogen triestig sluitend weende hij.
Maar de ander sprak: 'En hopend ingegaan,
Door heel de kleurge wemeling verrast,
Die lok-glansde uit geheimnisvollen damp,
Sliepen wij stil de dagen tegemoet,
Wier smaad, wier pijn de laatste hoop verbrak.
O niets zoo somber als een volle stad,
Als 't hart der menschen hongert in hun borst.
Want alles liegt een rijkdom, die niet leeft,
En alles dreunt van wild, verward rumoer,
Koortsig en angstig om 't versmoord besef
Der nimmer vulbre leegte, een luid gedruisch
Van stilte-doodend schreeuwen over 't zwijgen
Der zielestem, die in haar nietigheid
Niet eenmaal spreken mág! En God, mijn God,
Wat dáár wij leden, toen geen antwoord kwam,
Dat stilde, toen geen mensch de woorden wist,
Die volheid brachten, toen geen huis, geen straat,
Geen sprankel gloed, geen schamplicht in de nacht
Eén kleine vastheid vond voor 't wanklend hart,
Toen zelfs der deernis schaarsche, teedre klank
Dat één beweend begrijpen voeden moest,
Hoe diep ons leve' in waan verzonken ligt,
Hoe alle vastheid droom is, schijn is, schìjn,
Leed, leugen en benauwenis der ziel.
En een eeuwge, sussende, onzichtbre smart
Nam ons dan week in de armen, droeg ons voort

De straten door, de kerken in, vermoeid
Van 't licht, dat walmt, van woord en geur, die liegt
De tempels uit, o Heer, en droeg ons eindlijk,
Heel langzaam, langzaam, langzaam mede, en heen,
De straten door, ter muur, de poortdeur uit,
Daar gingen wij, verouderd, leeg van kracht,
Toch met de stem van uw verwachting wreed,
Manend, smeekend, beangstigd rond ons om,
Den weg weer langs, terug - en moede en bang
Voor 't leve' en toch ook bang nog voor den dood,
De laatste moed verloren....' En ook hij
Zweeg na dit woord en schreide lang en zacht.
Toen sprak de laatste 't einde van 't verhaal:
''t Was tegen de avond, gansch den grauwen dag
Was greinend-grijze regen langzaam, loom,
Gezegen uit de dichte, dompe lucht.
Nu werd het droog, een korte wijle drong
Nabij de kim een wilde gloed door 't grauw
En smaalde, een vloek gelijk, hard, somber-rood
De wereld langs, - dan sloot de lucht opnieuw
Zich, voor die lastring, dicht en grijs, al grijs
En als die grijsheid traag, zonk stil het land
De scheemring in, die triest en troostloos wies.
Zoo reden wij, ons levend, siddrend leed
Heet in ons bloed, zoo reden wij terug
Naar 't slot, waar gij, mijn Meester, hebt gewacht.
Wij spraken niet, ik droeg een vreemde vrees,
Die heel mijn wezen had doordrongen, voort.
De weg was vaal. Het lage kreupelhout
Terzijde ruischte, een lang gerekt geluid,
Droef als een klacht, die saam met de avond wies.
Toen wij in 't rondom dichtend scheemren nauw

Het pad nog zagen, boog zijn waas'ge baan
Met scherpen hoek zich om. Wij volgden het.
En plotsling, voor ons, zonder één gerucht
Genaderd, stonden zwart en somber-stil
Drie ruiters gansch bewegingloos. Wij staarden
Hen angstig aan. De donkre hooge paarden
Loerden met woesten glans. Hun hand, hun arm
Roerden zij niet. 't Was stil. Een zware wa,
Rondom hun hoofd, verborg hun aangezicht.
Maar nu, nog zwijgend, bang gevolgd, bewoog
Een elk de handen opwaarts, sloeg de doek
Van voor hun oogen naar omhoog, één blik,
Toen hadden wij ons zelf, òns hoofd, òns vleesch -
Dood-grauw - herkend: daar stonden wij, daar richtten
Wij starre blikken op den killen grijns,
Den naakten dood, waar 't leve' in was verstrakt.
Toen reden zij voorbij. Maar in mijn borst,
Stokte mijn bloed, een kou hield mij, hield hen
Zwaar op de zelfde plaats, - 't was léég voor ons,
Grijs, grijs, 't was de avond, glijdend langs het gruis
En als een klacht in 't loof, - wat was 't geweest?
En eensklaps nam een namelooze vrees,
Wervlende orkaan, ons en de paarden op,
Wij renden aâmloos voort, gejaagd, gezweept
Als door een heer van angsten, ééne wensch,
Eén bede slechts: ver, heel ver weg te zijn,
En eindlijk vonden wij het laatste pad
Naar 't veilig slot, nog opwaarts langs de rots,
En moede staan wij voor u, Heer, en droef
Ten doode, en angstig-droevig om uw zorg,
Met leege harten, leege hande' en ééne
Brandende vrees nog altijd diep in ons,

En ééne hoop, mijn Meester - o, vergééf,
Dat wij uw dorst niet stilden -: weg te zijn
In 't stil vertrek, dat onze rust reeds wacht,
Om daar, gelijk die ruiters op ons pad,
Ons hoofd te hullen in ons donker kleed
En neer te ligge' en o, in eeuwge slaap
Niets peinzend, niets begeerend te verzinken,
Vergeef: te sterven, Heer'. Toen zweeg ook hij.
En daar zij, zeer vermoeid en droef, nog nauw
Zich voor mij hielden, bracht ik hen ontroerd
Ter rust, maar waakte zelf de gansche nacht.
Zij zijn van 't bed niet opgestaan. Zij stierven
Den andren dag, en elk, zoo zwaar, en elk
Met korten snik zoo heet en snijdend-scherp,
Dat ik in hen als driemaal stierf. En elk
Droeg op de lippen voor zijn laatste zucht
Een laatste staamling over 't wreed visioen
Van 't eigen lichaam, roerloos, aan dien weg....
Met hen ontging mij 't laatste, ik ben alleen,
Leeg, onherroeplijk leeg, zoo leeg, zoo moe,
Dat ik geen smart schier voel. Maar 'k won door hen,
Die mij verblijdden, die dan zochten, die dan énkel
Zich zelven vonden, die rampzalig stierven -
Door mij, o God, mìjn moord, mìjn vloek, door mij! -
Mij ééne waarheid, tot in eeuwigheid
Onvruchtbaar, nu hun teeder leven ging,
Onvruchtbaar als het leven en de dood,
Een waarheid, die mijn mond niet spreken zal,
Opdat zij ook een ander niet verderft.
Zoo leef ik voort, in 't somber-hol kasteel,
Alléén met schuwe schimmen, bleeke knapen,
De dooden mijner droomen, al de wrakken

Mijns harten en de schaduws van mijn waan, -
In kille rust, in rust onpeilbaar zwaar,
Als 't hoofd herdenkt, de ziel haar deel bepeinst,
In rust, in druk, die op mij wegen zal
Totdat hij zelf - welhaast - het leven smoort,
Dat nimmer wist, waartoe het leven moést.

Gedichten
Door
J.C. Bloem.

Aan een verloren vriend

Forlorn, the very word is like a bell.
(KEATS)

Gij zult me in 't vreemde land wel nooit gedenken,
Ook mij ontging allengs uw verre beeld.
Nu komt dit uit der jaren schemers wenken
Zoo wazig als een droom een droom doorspeelt.

Toen 'k nog uw oogen zien, uw stem mocht hooren
In 't stille stadje, eens onzer jeugd ter woon,
Gingt gij mij reeds, hoe ik ook bad, verloren,
Want elk vond in dit leven ander schoon.

U joeg een wilden drang naar wereldsteden,
Waar 't leven krampt als in een snikkend hart,
En koortsdoorschrijnd elk vliedt voor zijn verleden,
Maar in de strikken van het nu verward.

Mij liet het leven stil en peinzend achter,
Voor altijd in gedroomde vlucht gestuit.
En 'k tuur, als op een berg een eenzaam wachter,
Over de dalen van 't verleden uit.

Wel kende ook ik dat einderwijd verlangen
Naar tochten over aarde's breed gebied,
Als niet één dak onze onrust kan omvangen
En iedre dageraad ons verder ziet.

Maar ik wist dit: Slechts weingen is gegeven,
Weingen van ons, die iedre schijn verleidt,
Het leven naar zijn schoonsten wil te leven:
De velen raken nooit tot zaligheid.

U sloegen de onverzoenlijk-wreede vlagen
Van 's levens bitterheid en barren nood.
Toch zult ge nu zelfs niet uw keus beklagen:
Gij mocht niet anders, waar de droom gebood.

Maar mij zijt gij verloren. Lange stoeten
Van uren zijn sinds 't scheidingsuur vergaan.
En 'k wensch geen weerzien: als we elkaar otmoetten
Zouden we, een vreemde naast een vreemde, staan.

Hoe eindloos teer klinkt mij dit woord in de ooren,
Teer als aan middaglucht een ijle maan,
Die broze luiding van geluid: verloren....
Is heel dit leven niet verloren gaan?

Weet dan, verslagene, maar immer strevende,
Dat steeds mijn hart de erinnering bewaart:
Mijn vriendschap is u nog als voor een levende,
Mijn weemoed om u of ge een doode waart.

In twijfel

Klein meisje, dat ik vond na zóó lang zwerven,
Mijn twijflend peinzen ziet u droevig aan:
Nog vele liefden moeten in mij sterven,
Voordat mijn liefde naar u heen kan gaan.

Steeds loomt een oude koorts mijn moede leden.
Ik heb het vale pad der eenzaamheid
Te vaak onzeker en alleen getreden:
Nog ben ik niet tot samengaan bereid.

Wel is mij 't heil door u meer dan vermoeden,
Maar ach, de ziel is wankel, zwerfsch het hart;
En hoe we ook naadring van geluk bevroeden,
Een drang is in ons, die dit komen mart.

Ik heug mij nog te diep de wreede tijden,
Wanneer het lente werd in plotsen dooi,
Langs teeren hemel milder zonlicht vlijde,
En streelsche luchten roken zoet als hooi.

Wat ging ik toen verlangend en verlaten
Den lauwen, duffen weg der avondstad.
Van al de menschen in de lichte straten
Was er niet één, die mij iets teeders had.

En hooploos won ik 't vaag-vergrijsde buiten,
Waar langs de velden heen trok de avonddamp.
Ter stad gekeerd zag ik aan vreedge ruiten
Het licht van wie daar zate' om eigen lamp.

Kranke muziek weende langs verre wegen;
Een weemoed pijnde 't hart, dat immer vroeg,
Wanneer een vrouwelach uit een der stegen
Door de' avond als een licht te voorschijn sloeg.

Toch, déze vreugd was bij dit dwaze dwalen
Altijd de mijne, ofschoon der droefheid leen:
Dat 'k mijn verlangen niet hoefde in te palen,
Maar zenden mocht naar alle droomen heen.

En deze vrijheid kan ik nog niet missen. -
Gij zijt zoo goed, zoo wijs; verwijt mij niet,
Maar leid door raadselige duisternissen
Mij naar het doel, dat gij reeds lang beriedt.

Nog vele liefden moeten in mij sterven,
Die nu als vlammen om mij henen slaan:
Ik zal u nog veel dagen moeten derven,
Aleer wij liefde's koelten binnengaan.

Herinnering.

Is 't u niets of zegen,
   Liefste ach nu zoo vreemd,
Dat mijn hart zijn wegen
   Eéns naar u nog neemt?

Vele jaren donkren
   Deze erinnering -
Geen verleden flonkren,
   Dat mij ooit verging.

Wat me eens zal behooren
   Als een droom, dien 'k bid,
Moet eerst gaan verloren,
   Voor ik 't gansch bezit.

Angstig was het beiden
   Bij den poort der stad;
Dan een plots verblijden:
   'k Zag u kome' op 't pad.

Onder vreemde' en verren
   Schijn van zomermaan,
Onder lichte sterren
   Zijn wij toen gegaan.

Over vale weiden
Hing een lage mist.
Hooge boomen rijden
Tot een vage rist.

Hoofd naar hoofdje neigend,
Wonderlijk bekoord,
Van verrukking zwijgend
Schreden we aarzlend voort.

Schaarsche liefdeparen
Kruisten onzen droom -
Als geruisch van blaren
Ging dit langs ons, loom.

Dezen avond woog ons
Jeugd te rijp, te zwaar.
Zoele windvleug boog ons,
Streelde 't wuivend haar.

Voerde ons tot elkander,
Twee verloorne' op aard.
Van wie de een slechts de' ander
Tot een have ontwaart.

Maar gelijk een keten
Sleepten wij den druk
Van het donkre weten:
Dit is het geluk.

En wij ginge' en zwegen,
In een stillen brand,
Langs de grijze wegen
Van het avondland.

Toen, in 't klemmend donker
Van een lauwe laan -
Welke streeling wonk er,
Voelden we ons omvaàn;

Drong ons schuw te heffen
Mond tot mond, verpuurd
In dit hoogst beseffen:
Dat geen vreugde duurt.

Na die teug genade
Was het àl voorbij.
Langzaam, loom wij traden
Huiswaarts, zij aan zij.

Tegen 't laatste kleuren,
Dat ter lucht verviel,
Zagen wij zich beuren
't Scheemrend stadsprofiel.

Moe, maar te bewogen
Nog voor smart's belaân,
Scheidden wij, onze oogen
Dofte een schuchtre traan.

Na veel vreugd, veel smarten,
Neem deez' late dank:
Uit den brand mijns harten
Sloegt gij de' eersten sprank.

Aanteekening

Henri de Récnier in de Fransche Academie

Het is een voorname rede, die waarmee Henri de Régnier, zitting nemend in de Fransche Academie, zijn voorganger Eugène-Melchior de Vogüé herdacht heeft. Lichtelijk hooghartig in zijn aanhef als hij zegt verrast te zijn geweest dat hij werd toegelaten ‘à de si magnifiques voisinages’, waarborgt de Régnier zich onmiddelijk daarop tegelijk zijn vrijheid en zijn natuurlijkheid door een greep, even eigenwillig als beminnelijk. Hij moest Vogüé herdenken, want zóó wil het de overlevering dat ieder nieuw-gekozene den lof spreekt van zijn voorganger; en hij zal het ook doen, maar niet dadelijk. Hij begint met den lof, niet van wie de Academie maar van wie hem-zelf het naast is, van den dichter, die ook zijn schoonvader was, José-Maria de Hérédia. ‘Gij zult het niet vreemd vinden’ zegt hij, ‘dat mijn eerste gedachte voor den dichter is naar wien mijn diepe bewondering en mijn kinderlijke dankbaarheid uitgingen en tot wien zich heden mijn verteederd gedenken heft. Hij is mij een voorbeeld en een gids geweest. Gedurende te weinig jaren heeft hij mij vereerd met zijn vriendschap en met zijn raad. Hij heeft meer gedaan: ik dank hem het schoonste en kostbaarste wat het lot mij gunnen wou.’

Met waarlijk fransche hoffelijkheid heeft graaf Albert de Mun, toen hij de rede van de Régnier beantwoordde, op deze toespeling een weerslag gegeven. Nadat hij de dochter van Hérédia met enkele woorden gehuldigd had, veront-

schuldigde hij zich: ‘Maar, mijnheer, wij hadden niet meer dan één fauteuil om u aan te bieden.’

Door mij te kiezen - ging de Régnier voort - hebt ge *zijn* wensch vervuld en ik ben zeker dat gij, dit doende, bedoeld hebt hulde te brengen aan zijn gedachtenis.

Eerst na zijn lof van Hérédia gaat hij dan ook tot Vogüé over, die met den dichter van de *Trophées* bevriend was, en dien hij in diens werkkamer het eerst, omstreeks 1888 of 1889, heeft ontmoet.

* * *

Als Vogüé's voornaamste werk prijst de Régnier den *Roman Russe*, het geschrift dat de russische romanschrijvers aan Frankrijk bekend maakte.

‘Hoewel de fijnzinnige Mérimée ons had ingelicht dat een letterkundige schat onder de sneeuw van de steppen verborgen lag, en ondanks de lofwaardige pogingen van enkele anderen die ons trachtten in te wijden, was toch zoo goed als de heele russische letterkunde ons onbekend gebleven. Tourgenieff alleen werd bij ons gelezen, maar Dostojevski, maar Tolstoï! Vogüé openbaarde hen werkelijk aan de Franschen. Ge zult toegeven dat het een schoon geschenk was, en kostbaar ook vanwege de omstandigheden waaronder het zich opdeed.’

Met deze woorden gaat de Régnier over tot het handhaven van de rol die hem toekomt als hoofd van de levende dichters in zijn vaderland.

‘Eugène-Melchior de Vogüé riep ons inderdaad niet alleen tot het genot van al wat die diepzinnige waarnemers ons omtrent de menschelijke ziel meedeelden, maar dank zij hen, en door hun weldadige tusschenkomst, deed hij ons zien dat de strijd waarin onze fransche roman zich verwikkeld had, niet zonder uitkomst was. Tegenover het eng, kleingeestig en brommig naturalisme dat toen bij ons tierde, stelden die nieuwelingen een geidealiseerd realisme, *dat in de waarneming de rechten van de poëzie waarborgde*.’

Die laatste woorden, waarop ik nadruk leg, drukken alles

uit wat, niet alleen in Frankijk, maar overal elders, en ook hier te lande, op den duur geeischt werd. Een levende poëzie kon zich noch vereenigen met het stelselmatige naturalisme noch met de tot juwelierskunst geworden woord-behandeling van het Parnassiénisme. ‘De weerstand die zich tegen deze dubbele overheersching had ingezet verkreeg nieuwe krachten. Van dit oogenblik dagteekenen de idealistische en psychologische renaissance van den franschen roman en de dikwijls gelukkige pogingen van het symbolisme. Vogüé bleek een der leiders van deze nieuwe richtingen.’

* * *

Het is natuurlijk volmaakt bijkomstig dat Henri de Régnier, de dichter die van naturalisme, parnassiénisme en symbolisme het zijne genomen, maar tegenover alle drie zijn persoonlijkheid gehandhaafd heeft, nu tot de veertig onsterfelijken gerekend wordt. Hij bleef zichzelf, maar de anderen kozen hem. Dat zij dit deden, zonder dat ze hem ook maar in het minst verstonden - de rede waarmee graaf de Mun de zijne beantwoordde, is van dit laatste een afdoend bewijs - beteekent alleen de erkenning van zijn poëzie als een kracht in de fransche samenleving.

De Mun maakt door zijn rede den indruk dat hij dieper dan de Régnier ingaat op verschillende vraagstukken, zoowel Vogüé als de nieuwere poëzie betreffende. Terwijl men luistert naar zijn levendige zinsneden en getroffen wordt door het snijdende van zijn stellingen, ziet men naar den gelijkmatigen stroom van de Régnier's volzinnen terug als naar een schoon oppervlak. Maar in de nagedachte aan beide wordt de verhouding omgekeerd. Het oppervlakkrijgt diepte. Vogüé als mensch, denker, schrijver, vaderlander, overtuigde, - staat, een ademend en arbeidend deelhebber aan het hoogste leven van zijn tijd en land, met bewogen lijnen afgebeeld. Uit de schijnbare diepte van de Mun daarentegen komt hij alleen te voorschijn als de katholieke partijganger, het tegendeel van een door zinnelijkheid en droomen de jeugd bedervend poëet. Want dit laatste is het wat hij

in de Régnier - ondanks geijkte onsterfelijkheid - blijft zien. De dichter is hem niet de scheppende kracht, die zichzelf uit, en daarmee al het andere. Hij wil dat hij begint met aanhanger van een partij te zijn, verkondiger van godsdienst en zede. ‘Geen partij kiezen’ zegt hij, ‘is juist wat ik geloof dat de dichter ontzegd moet zijn. De kunst is, naar mijn meening, het tooisel van de denkbeelden; wanneer zij dat niet is, wanneer zij zich enkel om den vorm bekommert, om den schoonheidsdienst op zichzelf, onverschillig welke daden of gedachten zij in zich bergt, schijnt zij mij enkel de ijdele poging van een onvruchtbare handigheid.’

Ik stel mij voor dat bij het luisteren naar deze woorden de Régnier een zucht van verlichting slaakte. Hij kan zeker zijn dat ook onder den koepel van de Academie geen graaf de Mun zijn innerlijk zal ontraadselen.

A.V.

Gun mij een woord...
Door
J. Jac. Thomson.

‘Hij werd geen verkondiger van een oud, maar schepper van een nieuw symbool.’
Alb. Verwey:
over H.P. Bremmer: Vincent van Gogh.

Een woord Dichter tot u, die op uw duintop wonen
Moogt, levend door dat lied
Als zeezang, maar het om den geest meer schoone
Dan onder 't wolkgebied

Orgelend deint en dreunt naar waar de vlakke stranden
In 't oopnen van den schoot
Het daverend geweld als ruischen doen belanden
Nog zingend in den dood;

Een woord Dichter tot u, die aan de lage kusten
Der landen bij de zee
Het lichten van uw huis als lokkende tot rusten
Uitzendt langs golf en ree,

Het lichten van uw hart, uw woorden doorgesprenkeld
Zendt in ons Hollands heem,
- En wie het zagen, zij, eerst krachtloos en verenkeld
Zij sluiten zich aaneen,

En scharen zich naar u, die den doorlichten hemel
Zoo ver en klaar moogt zien,
Of misschien 't wolkgestouw, of misschien vaag gewemel
Van wimpels en misschien

Een eindelooze zee wier groene golvenvlagen
Waarin het schuim versmelt
Het strand steeds loomer slaan met matte doffe slagen
Wier sombere echo kwelt,

Nu gun mij dan een woord, dat uwen hoogen toren
Mag vinden en uw wacht
Wanneer het uit mijn ziel om schoonheids wil geboren
Tot u komt in den nacht,

En als zijn schuwe tred maar niet te zeer zal storen,
En u maar wakend vind'
Dan sterve het daarna en voor het morgengloren
Verwaaie het de wind. -

Gij prijst den kunstnaar die niet leefde bij 't verleden;
Een nieuw symbool schiep hij
En leerde het in kleur aan 't morgen en het heden;
Mijn Dichter, prijs hem vrij,

Als gij wil op mijn beurt ik hem mijn lof toewegen,
En niet bij gram of grein,
Hij zal, dichtrengelijke ons tot gestagen zegen
En ons een vreugde zijn.

Wie of toch schoonheids schild en leliescepter dragen,
Háár doornenkroon, die bloeit?
Geen dan die nieuwen gloed aan oude dingen zagen
Totdat hun ooglicht gloeit -

Zij spreken en de vreemde woorden die ze vonden
Ontroeren man en vrouw,
Een troon is hunner maar in greppels bij gewonden
Slapen ze, in schoonheid trouw.

Het niéuwe woord - en toch zou ooit een tijd vergeten
Wat nog geen heel verstond,
Is niet om dat wat blijft van waarde wat wij weten,
Al sprak het dichtermond,

Of wordt een kunstenaar verminderd en ontmondigd
Als hij uit zijn viool
Die oude wijzen strijkt, of als zijn mond verkondigt
Eén woord....een oud symbool?

Maar 't oude kan toch zijn en leve' in levend heden,
En wat 't symbool verdekt
En noemt is wat in veler zuchten en gebeden
Een eeuwgen weerklank wekt.

Geen mènsch uit het verleen kon onze liefde binden:
Die vond tijds bate en lot;
Maar hoe ons de Eeuwge mocht verwinnen en omwinden
Zegt ons 't symbool; zie God

Heeft ons door duisternis ten dage ingedragen
En brekend aan een kruis
Heeft de eeuwigheid den nacht met sterrelicht beslagen
En werd zij ons tot thuis.

't Is niet voorbij, veroud, want hoor in dit mijn leven
Wentelt Gods stem en stroom,
Hij spreekt met mij van 't kruis en al wat voor een even
Maar was is mij als droom.

't Is nooit veroud, voorbij - zult Dichter gij mij wraken
Omdat 't genade-beeld,
Méér dan symbool, niet het geheim der eeuwge sprake
Mij - als u? - heeft verheeld?

Ik zag al van veel dagen vele horizonnen
Verscheiden door hun glans,
Maar 't is eenzelfde licht dat uit de ontsloten bronnen
De kimmen kleurt van thans;

Wat aan den tijd toevalt gaat met den tijd verloren
Maar 't eindige openbaart
De wijsheid die aan 't aardsche nimmer kan behóóren
En die ook nooit verjaart.

Weer draagt 't gebergte Gods een morgen op zijn kruinen,
't Oude is als nieuw nabij.
Ik wéét het - spreekt gij gram mijn Dichter op de duinen
Of hoort ge en zwijgt met mij?

Bezinning
Door
Jacob Israel de Haan.

Banloos dwalen heeft een jongen van noode
En een man van stad en landen de ruimte
Hij jaagt naar vreugdens vogelvlug gepluimte
Van 't ochtendgrauw tot het laat avondrooden.

Dus ik: wie heeft zooveel vreugden gevangen
Als vogels vlug, als zonnevlinders bont
Maar ook: wie heeft zijn handen zóó gewond
Aan hagen waar de hooge rozen hangen?

Maar zinnend en keerend weet 'k overbodig
Vrienden, rozen, van wijn den zachten brand
Een man, die moew werd, heeft niet anders noodig
Dan wat men dooden geeft: een spanne land.

Want weet: geen stad en geen landen zijn ruimer
Dan de gemeten maat der doodenhof
Waar droeve derver en de stoute schuimer
Gelijk vergaan in eeuwig-wisslend stof.

En eeuwig eender: zie, de haag van heesters
Verdort en herbloeit elk ander seizoen.
Nu zijn de bloemen rijp en geurt het groen
Over 't graf van dienaars en machtge meesters.

Die over land, stroomen, zeeën beschikten
Waanden geen wereld voor hun wensch te groot,
Ach: met zachte glimlach keert goede Dood
Wat wagende en winnende strevers wikten.

En waag en winst ben ik vermoeid ontweken,
's Morgens zend ik geen jong verlangen uit
Dat rooft des daags en voert des avonds buit
't Verheugde huis binnen uit blijde streken.

Wagen en winnen eindigt in één vraag
Zonder angst: ‘wat is mijn tijd, hoeveel malen
Zal ik zomerdag rijzen zien en dalen
Even vredig en zonnig als vandaag?

Ik ben bereid, geen Dood, die mij verschrikt.
Na zooveel levens heb ik niets van noode
Dan zooveel aarde als men ons toebeschikt
Wanneer wij rusten gaan bij onze dooden.

Politieke feiten en richtingen

Unio Mystifica (*Gids*, Februari 1912).

Toen voor kort de nieuwe Duitsche rijksdag geleid werd door den socialistischen letterzetter Scheidemann, en desondanks de Rijkskanselier de volle gelegenheid had om nog eens zijn hartgrondige afkeer van de partij der vier en een kwart millioen kiezers te luchten, kon de roode voorzitter ook het woord verleenen aan graaf Posa, zooals met begrijpelijke toespeling op Schiller's figuur in Don Carlos, de vroegere leider van de sociale politiek der Duitsche regeering werd genoemd. Deze zeer ontwikkelde staatsman bepleitte een minder hooghartig afwerende houding tegen de groote arbeiderspartij om haar in de gelegenheid te stellen mede te werken aan de taak van de moderne staat. Hij deed dit in een geestrijke rede, die zooals de dagbladen het uitdrukten bijna evenwichtig zijn scherpe kritiek verdeelde over rechter en linkerzijde.

Iets dergelijks is gelijktijdig voor ons land gebeurd door een Gidsartikel van Dr. H.T. Colenbrander, getiteld: ‘Unio Mystifica’.

Ofschoon de schrijver geen zoo belangrijke regeeringsloopbaan achter zich heeft gelijk graaf Posadowsky, noch ook zijn stem kon laten hooren te midden van een politieke vergadering die onder den invloed stond van de tegenstelling Scheidemann en rijkskanselier, maar slechts als bekend historicus de vrije tribune van De Gids besteeg, is er toch deze overeenstemming dat hij een breedere en meer waardeerende opvatting van de sociaal-democratie bepleitte in

een kritiek tegen zoowel de linker- als de rechterzijde van ons parlement. In hem was het intellect aan 't woord, dat zich niet ‘verpolitiekt’ gevoelt en dat wat meer breedheid bepleit bij de behartiging der landsbelangen. En dat het doet op geestige en onderhoudende wijze. Bij die overeenstemming is het van minder gewicht dat de Duitsche oud-minister toch bij de rechtsche partij behoort, terwijl Dr. Colenbrander zich zelf beslist tot de linksche ‘wereldlingen’ rekent.

Wanneer wij, gunstig gestemd door de frissche toon, den schrijver van het Gidsartikel volgen in zijn lenige strafoefeningen over de politiekers, die ‘ons aller dienaars behooren te zijn, geëerd naar zij 't zich waard maken, gevolgd als zij ons tot volgen weten te nopen’, dan zien we allereerst de historicus zich bezorgd maken voor onze onafhankelijkheid. En hij verwijt den liberalen dat zij bij de behandeling der militiewet ‘generaal’ Eland naar huis lieten gaan toen het op stemmen aankwam en den ‘heer’ Thomson volgden. De vrij-liberalen Tydeman, van Karnebeek en de Beaufort gaven een beter voorbeeld. Maar dan komen deze aan de beurt voor een ander verwijt, zij 't ook in veel zachter bewoordingen gesteld.

Hun houding tegenover het algemeen kiesrecht wordt te enghartig geoordeeld, een gebrek aan vertrouwen. in het vrijzinnige beginsel, waarvoor op Thorbecke's oudste geschrift een beroep wordt gedaan. En hen wordt dan ten voorbeeld gesteld de heer Troelstra, waar hij gezegd heeft dat ‘De moderne beweging der arbeidersklasse is de grootste kultuurbeweging van onzen tijd. Zij is niet een verwoestende, maar een scheppende nieuwe kracht’. Wat echter niet aan den schrijver belet ook den heer Troelstra even à faire te nemen, omdat hij uit vrees voor misverstand bij de ‘zijnen’ niet tegen de unie-liberale-vrijzinnig-demokratische motie voor algemeen kiesrecht durfde te stemmen.

Daarna wordt echter de volle lading gegeven aan de geheele rechterzijde met Dr. A. Kuyper tot mikpunt. Reeds terloops was uit de resultaten der regeeringsperiode van 1901 tot 1905 geconstateerd dat ‘het geen bewind van kerkelijke partijen kan zijn, dat Nederland voort zal stuwen op

de wereldbaan', waarbij wij ons wel een weinig verlegen afvragen waarom het bewijs van zoo scherpe, bijna historischprofetische stelling niet aan het clericaal bewind van 1908 tot op heden werd geleverd, vooral na de groote waardeering van den schrijver voor de militiewet Colijn. Want die leemte vinden wij niet goed gemaakt door de felle slagen, die op den rug van den boetvaardigen politieken zondaar neerdalen. Het is toch vooral minister Heemskerk, die in de beschrijving van de donkere wolk der 'Unio mystifica' geenszins een door Dr. Colenbrander afgekeurde houding aanneemt. En aan het slot van het artikel worden op werkelijk wonderbaarlijke manier het regeeringsprogram, en de plannen Talma-Kolkman, overschaduwd door Kuyper's booze plannen. Deze is het die van het 'doorzichtig spel' 'de kaarten openlegt'. Wat toch inderdaad overbodig genoemd mag worden. Niet overbodig ware het geweest indien den lezer wat duidelijker voor oogen was gebracht hoe na de beschrijving van de scherpe bijna vijandelijke verhouding tusschen Dr. Kuyper en het ministerie, opeens het tooneel wisselt, en de eerste aangewezen wordt als de regisseur van 'een harlekinade', uitgevoerd door de regeering, waar zij op het afwerken van haar program aandringt. Dat toch verwijt Dr. Colenbrander aan het rechtsche ministerie, niettegenstaande hij vlak daarvoor betoogt dat elke regeering haar program volledig behoort te verwezenlijken.

Bovendien wordt aan het slot van de 'Unio mystifica' plotseling een tegenstelling opgeworpen, in de zinnen: 'Wat deert de gemeenschap der geloovigen economie en diplomatie? Zij hebben de mystiek', een tegenstelling die verre van logisch uit de reeds geschetste tafreelen wordt afgeleid.

En die dan ook alleen verklaarbaar wordt uit de behoefte van den schrijver om zijn heftig anti-clericalisme krachtig uit te spreken voor hij den lezer verlaat.

Is er iets nieuws in? Is ook de oude stemming gerechtvaardigd door nieuwe feiten? wanneer wij Dr. Colenbrander aldus de anti-Kuyperleus van 1905 hooren aanheffen:

> 'De leus? Gij (d.i. Dr. Kuyper) maakt ze en men laat ze U maken. *Geen mystiek op het Binnenhof!* Zij

> behoort er niet, zij bederft er èn het Binnenhof, èn zichzelve, èn die den moed hebben met haar te pronken. Gij tergt meer dan onze politieke vijandschap uit, en met andere dan politieke vijandschap behoorden wij, ging het naar onzen wensch, daar niemand ooit tegemoet te treden, maar Gij, U op Uwe mystieke roerselen verheffende en er munt uitslaande[1)], dwingt ons tot de verklaring dat die munt geen koers heeft, *want dat wij in uwe mystiek niet gelooven*.

Waarschijnlijk zullen weinigen het met zooveel genoegen gelezen hebben dan juist de toegesprokene. Want de vijand van zijn leven, het liberalisme, dat reeds herhaaldelijk den strijd ontweek en uitvluchten zocht, zou op raad van Dr. Colenbrander hem in staat stellen uitmuntende wapenen, die buiten gebruik raakten, weer voor den dag te halen. En daar niemand die met meer talent kan hanteeren als juist Dr. Kuyper, zou hij vanzelfsprekend weer terugkeeren op de aanvoerdersplaats van waar hij was weggedrongen.

Maakt Dr. Colenbrander tegenover de linkerzijde een verontschuldiging dat hij haar aanvalt, hij deed haar meer schade door zijn ontijdige charge in 't vijandige kamp, zonder daarbij nog door oorspronkelijkheid of heldhaftigheid zich te onderscheiden.

Voor hij echter zijn pen in de slottirade liet ‘chargeeren’ tegen den vijand, had hij reeds zijn leus opgesteld, die niet door Dr. Kuyper was beheerscht, en meer op overweging dan op stemming berustte, een leus die daarom betere aanspraak op de titelplaats had dan de Unio mystifica.

Hoed en pet tegen bef en kalot.

Zoo was Dr. Colenbrander's eigen leus.

Overal waar de liberalen teruggeworpen werden door de eenmaal overwonnen feodale machten, die zich daartoe met de kerk hadden vereenigd, hebben hun meest intellectueele

1) Dr. Kuyper is door caricaturisten in velerlei voorstelling afgebeeld, maar deze van zich op roerselen te verheffen en tegelijk daar munt uitslaande zal vermoedelijk de macht van hun teekenpen te boven gaan.

leiders uitgezien naar nieuwe hulptroepen. Deze konden niet anders geworven worden dan uit de arbeiders. En toen bleek hoe zich tusschen den vrijzinnigen koopman of industrieel en zijn arbeiders een zoo sterke tegenstelling ontwikkelde, dat hun beider belangen niet in één politieke partij vertegenwoordigd konden worden, moest dat voor de intellectueelen onder de vrijzinnigen een teleurstelling zijn. De partij, die zelfstandig de arbeiders organiseerde, stond aanvankelijk veel vijandiger tegenover de liberalen, dan tegenover hun agrarische tegenstanders. De oude tactiek van de vroegere vorsten om ‘der keer'len god te zijn’ is niet alleen bij uitzondering toegepast om de liberalen afbreuk te doen. De Engelsche arbeidswetgeving, het Duitsche algemeene kiesrecht zijn daarvan het gevolg geweest.

De arbeiderspartijen hebben echter moeten ervaren hoe feodalisme en kerk geen medewerkers konden zijn naar de verwerkelijking van hun idealen op ekonomisch gebied. Om daartoe te komen moesten zij geheel en alleen op eigen kracht vertrouwen. Vandaar dat tegenwoordig elke arbeiderspartij zelfstandig politiek optreedt, en dat de sociaal-demokratie, die het ekonomisch ideaal tot de scherpste uitdrukking bracht, de leiding heeft verkregen.

Ondanks het feit dat juist geen partij meer afbreuk deed aan de liberalen dan juist de sociaal-demokratische, kon het toch aan geen vrijzinnige ontgaan, dat de steeds scherpere verwijdering tusschen de arbeiderspartij en het feodaal of clericaal bewind een kans bracht om dat bewind ten onder te brengen.

Het verbond van hoed en pet tegen bef en kalot bepleiten heeft dan ook een algemeener achtergrond dan door de Nederlandsche politieke verhoudingen wordt aangegeven. Dr. Colenbrander beroept zich met dat doel op Frankrijk, België en Duitschland, zonder echter de vergelijking met die landen nader uit te werken. Mede daardoor neemt hij de kwestie te ‘simplistisch’ op, want waren de verhoudingen zoo eenvoudig als hij ze schetst dan zou stellig de politieke practijk niet zooveel moeilijkheden te zien gegeven hebben, als er inderdaad zich bij het tot stand komen van een verbond tusschen liberaal en socialist hebben voorgedaan en nog voordoen.

Is allereerst het beroep op Frankrijk wel juist? Weliswaar is daar zeer tijdelijk een ‘bloc’ geweest onder leiding van Combes en Jaurès, maar dit had geen andere taak dan om leger en school van de geheime macht van de kerk te zuiveren. Dat was geen macht die openlijk aan 't bewind was, doch die in stilte kuipte en werkte, terwijl juist vele liberalen uit halfslachtigheid niet den moed hadden flink aan te pakken. Wie zich de Dreyfus-affaire nog herinnert weet maar al te goed hoe lang de socialisten alleen stonden, aleer zich een radikale fractie van 't liberalisme bij hen aansloot om door scheiding van Kerk en Staat een einde te maken aan het door sleur gehandhaafde Concordaat.

Daarna is er in Frankrijk geen kwestie meer van 't verbond tusschen hoed en pet. De Fransche vrijzinnigheid, steunende op een radicaal platteland, regeert er geheel alleen.

België geeft evenzeer een voorbeeld van de moeilijkheden die het besproken verbond in den weg staan.

Twintig jaren van een sterk partijdig clericaal bewind zijn noodig geweest om de liberalen tot het besef te brengen dat zij niet zonder de socialisten konden. Om hen tevens te leeren zich te onderwerpen aan de eischen der arbeiderspartij. Juist daardoor draagt het verbond, dat bovendien noodzakelijk werd door het bijzondere systeem der Belgische kieswet, het karakter meer van steun der liberalen aan de socialisten dan omgekeerd.

Ten slotte Duitschland. Daar kan toch allerminst van een verbond gesproken worden. Duidelijk bleek dat de liberalen niets liever zouden willen dan een deelgenootschap aan de regeering. Handel en industrie wenschen ook een woordje mee te praten naast den landbouw van de feodale jonkers. Maar deze gaven de voorkeur aan het machtiger, plooibaarder en eensgezinder centrum. Er bleef aan de gehoonde, vernederde en op zij geduwde liberalen niets anders over dan een oppositie te vormen. En deze machtig te maken kon onmogelijk geschieden zonder de sociaal demokraten te steunen. Hoe zwaar dat valt en hoe gaarne daarvan zou worden afgezien blijkt thans voortdurend. Ondertusschen toont zich de sociaal-demokratie allerminst gezind tot een

verbond. Want zelfs in onnoozele vormkwesties is zij niet bereid ook maar de minste consessie aan de liberalen te doen.

Wat blijft er nu over van 't beroep van Dr. Colenbrander op het buitenland? Alleen dit, dat het aan de liberalen buitengewoon zwaar valt om met de socialisten samen te gaan. Zelfs indien zij om de ernstigste redenen van een ‘to be or not to be’ ertoe gedwongen worden. En dan is alle overredingskracht van de intellectueelen daartoe noodig. Bij de sociaal-demokraten blijkt duidelijk een zeer geringe genegenheid voor zoo'n verbond, en de belooning als succes van een verkiezingscampagne moet al zeer waarschijnlijk, de prijs in beloften door de liberalen betaald al zeer hoog zijn, indien zij er toe besluiten.

Daarom past de vraag aan Dr. Colenbrander: wat kunt gij den socialisten beloven, wanneer gij hen tot een verbond wilt overhalen? Hij twijfelt blijkbaar geen oogenblik of de prijs van 't algemeen kiesrecht zonder meer[1)] is voldoende. Zijns inziens komt het er alleen maar opaan de vrij-liberalen over te halen die prijs royaal en voluit te voldoen, zonder langer te beknibbelen.

Ofschoon de heer Troelstra bij de begrootingsdiscussie duidelijk genoeg gezegd had, dat de sociaal-demokratie niet op het gelijkluidend aanbod der vereenigde unie-liberalen en vrijzinnig-demokraten inging, heeft Dr. Colenbrander toch geen aandacht verder daaraan besteed. Immers - zoo redeneert hij - de democraten van rechts, die de heer Troelstra uit hun tent wilde lokken, bleven kalmpjes in den coalitiekring zitten, en dus moeten de sociaal-demokraten toch ten slotte wel op 't aanbod ingaan. Afgezien zelfs of dat aanbod aannemelijker zou worden, indien zich de heer Tydeman nog naast de heeren Borgesius en Limburg schaarde, blijkt reeds uit de opvatting van Dr. Colenbrander, -hoe weinig een zoo intellectueel liberaal begrijpt van de taak die de sociaal-demokratie te vervullen heeft. Wat n.l. haar ‘scheppende nieuwe kracht’ is die haar vervult en haar van een eigen roeping bewust maakt. Aan de rechterzijde vroeg hij:

1) Zelfs met een blanco artikel voor vrouwenkiesrecht.

‘Naar welke toekomst werd gewezen, welk verschiet geopend?’ doch als hij het zelfde vraagt voor links, geeft hij zelf geen verdergaand antwoord dan: het algemeen kiesrecht. Laat dat er maar eerst zijn, we zullen verder wel zien wat zich daaruit ontwikkelt, en hoe de kiezers door schade en schande wijs zullen worden. Want dit dient gezegd, de heer Colenbrander vindt eigenlijk dat er eer te veel dan te weinig kiezers zijn. Maar in den tegenwoordigen toestand hebben we toch alle nadeelen van het uitgebreid kiesrecht en missen de voordeelen van ons op een volledige demokratie te kunnen beroepen.

Met die vage toekomst zijn echter de sociaal-demokraten niet tevreden. Voor hen is het algemeen kiesrecht geen doel maar middel. En voor hun werkelijk doel zijn er nog andere middelen noodig. Indien eventueele bondgenooten al niet mee zullen streven naar die andere middelen, b.v. naar staatspensioen, korter arbeidsdag, volksleger, om de actueelste te noemen, zoo zullen zij toch minstens moeten vergen dat niet daartegen in gehandeld zal worden, en dat b.v. ook de vrijheden en rechten der vakvereenigingen geeerbiedigd blijven.

Is dus al zeer duidelijk de prijs door Dr. Colenbrander genoemd voor 't verbond van hoed en pet, te laag, - zelfs dan wanneer die gelijk in België hooger kon zijn, moet er toch nog een groot bezwaar bestaan bij de socialisten om ertoe te besluiten. Dat niet te hebben ingezien maakt de breedheid van Dr. Colenbranner's betoog tot een slechts schijnbare, of in elk geval beperkte.

Wie onder de meer ontwikkelde sociaal-demokraten luistert zal als regel hooren dat zij de liberalen niet vertrouwen. Men zou stellig verkeerd doen dit persoonlijk op te vatten alsof de liberale politici geen mannen van hun woord zouden zijn. De bedoeling zit dieper. Na het verval der liberale partij, dat reeds door oudere ‘Gidsen’ dan Dr. Colenbrander, n.l. door Potgieter en Huet werd geconstateerd, hebben zich de vrijzinnigen gewend in een sfeer van halfheid te leven. De ‘wik en weeg’; ‘geef-en neem’ ‘ja en neen’ atmosfeer van de binnen-kamersche compromissen tusschen

oude en nieuwe beginselen, heeft de politieke neuzen en longen zoodanig bedorven, dat ze nauwelijks begrijpen hoe, zoowel hun voorgangers in de eerste helft der vorige eeuw, als thans de sociaal-demokraten, aan sterke ademhaling in de vrije lucht der beginselen gewoon waren en zijn. En hoe zij zelf bang geworden zijn voor zoo'n luchtstroom, als voor een tocht die hen bronchitis en rheumatiek bezorgt.

Hun heen en weer geslinger voor - hun rondloopen om - een taak schijnt hen zelf ernstig en wijs beleid, doch is voor sociaal-demokraten een bewijs van weifelen, van willen en niet willen, van angstig letten of er geen omstandigheden zullen komen die het moeielijke kiezen en handelen overbodig maken, dan wel van het streven om Jan en Alleman te bevredigen die dan echter juist zeer ontevreden wordt. Hun angst voor uitersten, hun turen naar middenwegjes, het schijnt hen zoo van zelfsprekend door de ernst en waardigheid van ambtelijke en niet ambtelijke posities geboden, maar voor sociaal-demokraten is het nu eenmaal wat het is, namelijk halfheid. Zelfs Dr. Colenbrander kan er zich niet heelemaal aan onttrekken. Al stak hij het hoofd uit het raam van de liberale kamer om te ontdekken dat de arbeidersbeweging die er langs heen op straat betoogde, inderdaad een ernstige en levende werkelijkheid was, toch bleef hij in de geslotenheid van de kamer op wier wanden hij weer zou kijken wanneer de betooging voorbij was.

Aan de wanden hangt wel het beeld van Thorbecke, die het zijn geestelijke nakomeling in het derde geslacht gelukkig toestaat de tijdsverandering te waardeeren, maar een tweede geslacht van liberalen, naamloozer en minder eervol, heeft ertusschen gehuisd, en er zijn machteloosheid en beperktheid zonder eenige gratie achtergelaten. Blijkt Dr. Colenbrander daarvan niet onder den indruk, waar hij toont geen begrip te hebben van de noodzakelijkheid om ons leger te onttrekken aan de heerschappij van een officierenklasse en over te geven aan het volk zelf, opdat onze weerbaarheid haar impopulariteit kan verliezen? Spreekt daarvoor het ‘generaal’ Staal en ‘generaal’ Eland tegenover den ‘heer’ Thomson en den verzwegen Marchand en Ter Laan niet duidelijk genoeg?

Maar er is meer. De voldaanheid over het onderwijs, alsof die liberale taak voltooid was, inplaats van schandelijk ten achter en desondanks door de liberalen in den steek gelaten; de aanprijzing van een ‘volksverzekeringswezen’ tegenover ‘staatsgenadebrood’; de zelfgenoegzame inbeelding alsof ekonomie en diplomatie alleen door de liberalen goed begrepen worden. Dat zijn voorbeelden genoeg om den indruk te versterken dat een vrij liberaal aan 't woord was, al diende hij zich danook aan als geen ‘partijman’[1].

De liberalen moeten echter van de sociaal demokraten meer over dezen, hun eigen, tijd leeren, dan dat die algemeen kiesrecht eischt. Zij moeten begrijpen dat de periode van halfheid voorbij is, dat de maatschappelijke organisatie andere mannen noodig heeft als hen die met Dr. Colenbrander zeggen: ‘daarin zijn wij Nederlanders nooit sterk geweest’, maar juist personen die precies weten wat zij willen en dat ook langs rechte korte wegen kunnen uitvoeren met de middelen, die daarvoor aangewezen zijn. Eerst dan kan een verbond tusschen hoed en pet mogelijk zijn, en wel niet tegen bef of kalot, maar ondanks die beide, omdat de pet inderdaad het symbool is niet van een verwerende evenmin als van een verwoestende, maar van een scheppende nieuwe kracht.

* * *

Paleis-Raadhuis en *Haagsche Schouwburg*.

Dat hiervoor van de liberale halfheid niets te veel gezegd is bleek in de afgeloopen maand op overtuigende wijze in twee linksche gemeenteraden. Ons land beleeft thans een periode van materieelen groei die gepaard gaat met een drang naar ontwikkeling. In onze drie groote steden zijn de vormen te eng geworden en is de behoefte aan vernieuwing zoo sterk, dat groote plannen aangedurfd moeten worden.

1) Een eigenaardigheid, die onder meer de vrij-liberalen met christelijkhistorischen gemeen hebben, evenals de vrij-conservatieven in Duitschland, als stonden zij n.l. boven den partijstrijd. Is ook niet de heer De Geer warm voorstander van algemeen kiesrecht.

Amsterdam, Den Haag en Rotterdam zullen zich midden in de naar alle zijden uitgezette grenzen een nieuw stadscentrum scheppen. In Den Haag gaat dit nog gepaard met groote nieuwe verkeerswegen, in Amsterdam en Rotterdam met parken of bosch aan de buitenkant. Wat thans besloten en uitgevoerd gaat worden, zal beslissend zijn voor de vormen van de steden, die voor een lange reeks van jaren het symbool zullen zijn van ons volksbestaan. Niet gering is dus de taak. Ieder die beseft en gevoelt hoe zich in dien nieuwbouw moet gaan weerspiegelen of liever gaan afbeelden wat ons volk is en wat het kan, begrijpt dat het er opaankomt alle krachten te vereenigen en in te spannen, om thans flink te durven vooruit te zien. Is het niet een taak, die op zich zelf reeds voldoende moest zijn om het liberalisme tot vernieuwde flinkheid aan te zetten? Doch de halfheid blijkt niet overwonnen.

Terwijl Amsterdam zijn blind dichtgeluikt raadhuis weer tot een nieuw leven, een nieuw deelnemen aan het hartbeweeg van de stad wil opwekken, moesten het de socialisten zijn, die den rechten weg daarheen aanwezen en zonder terzijde te zien insloegen. Hoewel aarzelend werden zij gelukkig door een voldoend aantal anderen gevolgd om te kunnen slagen. Maar wat zou er zonder hun optreden terecht gekomen zijn van den hartgrondigen wensch der hoofdstad en van allen wien haar aanzien ter harte gaat. Ondanks dat de kwestie zelve zoo helder was als glas en voor ieder die zien wou, doorzichtig, konden toch de liberalen niet nalaten terzijde te gluren naar hof en regeering, niet nalaten te wikken en te wegen, dit en dat te bedenken, en allerlei doekjes voor het bloeden te zoeken, voor er een andere druppel te verwachten was, dan van hun eigen angstzweet.

In Den Haag staan de zaken minder gunstig. De sociaaldemokratie is er wel aan invloed groeiende maar nog veel zwakker, en de vrijzinnigheid, die van haar onafhankelijk is, kan nog een eigen weg gaan.

De bouwkwesties concentreeren er zich niet zooals in Amsterdam in één centrum. Er is ook een paleis-raadhuiskwestie, doch nog pas in wording. Er is een nog belangrijker

vraag over de nieuwe gebouwen van parlement en regeering, welker oplossing iets verder gevorderd is. Maar er is ook een kwestie over een nieuwe schouwburg, waarover de liberale gemeenteraad reeds een beslissing nam. Die beslissing is klinkend of beter gezegd vloekend van half heid, neen meer nog van lafheid. Terwijl onze Nederlandsche architectuur bezig is zich te ontwikkelen, en een hardnekkige kamp om haar bestaan voert tegen een valsche voornaamheidszucht, die gothiek en Hollandsche renaissance dikwijls zonder inzicht wil nabootsen en daarmede het moderne leven beletten zich in eigen vormen te uiten, terwijl aldus de taak der Nederlandsche kunstenaars dubbel zwaar is, komt een liberale hofstad hen, maar daarmede ook zich zelf verloochenen, ja beleedigen. De schouwburg zal fabriekswerk worden, werk van een Weensche firma, die dergelijke zalen gewoon is te bouwen, dus met uitsluiting van elke nieuwe en oorspronkelijke opvatting, en door personen die niets weten van ons Hollandsche leven. Om het uiterlijk te redden van een ouderwetsch Duitsch schouwburgfront op ons intiem Voorhout, zal een Haagsch gemeentearchitect een gevel plakken voor de fabrieksmatige binnenbouw. Geen eenheid, geen karakter. Noch in 't gebouw, noch in de bouwheeren. En waarom dit alles? Uit angst dat wij niet kunnen, waartoe de Duitschers wel in staat zijn. Uit verlegenheid om een van meerdere onzer bekwame architecten uit te kiezen. Uit lafheid om voor de toekomst te werken, om de schoonheid van het publiek voor te gaan, inplaats van zich, zooals thans, aan hun wansmaak te onderwerpen.

Hoe kan iemand vertrouwen hebben in de vrijzinnigheid, die geen vertrouwen heeft op de kracht en het werkelijk schoonheidsvermogen van ons volk. Den Haag, dat de schande van het vredespaleis over zich heen zag komen, haalde zich met de schouwburg geen geringere op de hals. De toekomst zal het bewijzen.

De flinke daad van de Eerste Kamer.

Van staatsgenadebrood sprak reeds Dr. Colenbrander. Van demoralisatie sprak in verband daarmede de Eerste Kamer

en zij verwierp de verschillende wetsontwerpen, die aan de laag bezoldigde staatsdienaren f 20. - toelage beoogden te geven met het oog op de dure tijden. Die daad, waaraan vrijzinnigen als de beide oud-ministers en ingenieurs Dr. Kraus en Dr. Lely medewerkten, is door de meerderheid der liberalen toegejuicht of in stilte goedgekeurd. Was dat nu eens geen bewijs van halfheid, of zwakte? Was dat een teeken van flinkheid en karakter?

Hoever zou dit soort politiek gaan, indien de staatskas werd beschouwd als een bedeelingsfonds, waaruit geput kon worden door hen die te kort kwamen? Dat scheen de ernstige beginsel-vraag. En flink scheen het daarop neen te antwoorden, omdat de gunst van vele toelage-begeerige kiezers daarmede verspeeld werd. Omdat het ook hard scheen de vele beambten te leur te stellen na de ‘opgewekte verwachting’.

Maar het is schijn, en inderdaad is de daad voor ieder die zooals de vrijzinnigen voorstander van een sociale politiek is, een bewijs van halfheid. Want sociale politiek wordt dan opgevat alsof een beperkte arbeidswetgeving en arbeidersverzekering enz. doel is in plaats van middel. Het doel toch is een behoorlijk bestaan van den arbeider, dat in de eerste plaats uiting vindt in het loon. De angstige schommelingen en dalingen in dat loon, die op de laagste punten bij ongeval, ziekte, invaliditeit, ouderdom, werkloosheid, zooveel leed, ongewild over het arbeidersgezin brengen, vormen een der knagende kwalen in onze samenleving. Daarin verbetering te brengen is allereerst taak der sociale politiek. En met de eenvoudigste, minst omslachtige middelen. Is nu de duurte van alle levensbehoeften niet evenzeer een invloed die op het gezin met laag inkomen zwaar drukt? En behoort die invloed niet door hooger loon gecompenseerd te worden, vooral waar hooge prijzen den werkgevers en ook de belasting-innende staat ten goede komen?

De glijdende loonschalen, en een minimum loon zijn stellig eischen van sociale politiek, die niet zijn te ontgaan, en die steeds verder naar voren zich dringen. Die zich dezen winter in ons land reeds krachtig naar voren gedrongen hebben, en

weer eens op nieuw aantoonden hoe het arbeidersbudget niet sluitend is, en een te kort laat boeten met ondervoeding. Tevens hoe deze kwaal kwellend toeneemt bij stijgende prijzen.

De toeslagontwerpen der regeering waren een onvoldoende noodmaatregel. Dat is zeker. En ook is zeker dat daaraan consekwenties verbonden waren van vèr-strekkende beteekenis en die de aanduiding staatssocialisme zouden verdienen. Maar wie deze afwijst maakt noodzakelijk in de sociale politiek halt, en daar de strooming doorgaat keert hij zich ertegen. Dat nu is niet wat de liberalen willen, en begrijpelijkerwijze, want ze zouden een politieke zelfmoord plegen. Doch juist omdat zij het niet willen, is hun medewerken aan en juichen over de verwerping der toeslagwetten een daad van halfheid, die het trekken van grenzen voor het sociale regeeringsbeleid tot iets willekeurigs maakt, en die daarom de liberalen in de sociale politiek kenmerkt als onbetrouwbaar, omdat zij geen toekomst ziende, niet weten wat zij willen.

Het spook van het staatssocialisme.

Toen de sociale politiek nog in wording was, konden de tegenstanders haar afwijzen uit den kring van regeeringsbemoeingen. De oud-liberale school der Manchester-ekonomie achtte den staat onbekwaam tot sociale verbeteringen. Slechts het vrije spel der maatschappelijke machten kon en zou het lot der arbeiders geleidelijk opheffen. Dit geschiedde echter niet. De staat kon het blijkbaar wel. En de sociale politiek was voor goed aanvaard. Niet echter als een enkel voldongen feit, als een complete wet, doch als een strooming, een beweging, die klein en beperkt begonnen, zich geleidelijk zou uitbreiden. En dat dan ook deed. Eerst als voorzorg, als hulp, als bescherming. Maar daarna ook als uiting van publieke moraliteit in de loonsverhouding.

Tegen die wassende stroom, die meer aangroeit naarmate de resultaten voor de arbeiders gunstiger zijn, komt nu weer het oude verzet op. Elke nieuwe vorm van sociale politiek wordt weer als van ouds buitengesloten van de staatsbemoeiing. En voor dien weerstand wordt in ons land een

leus gepropageerd, door te spreken van staatssocialisme. Niet ten onrechte. Want inderdaad is alle sociale politiek, die hare bedoelingen niet verwerkelijken kan zonder hulp van de staatsmacht, ook wezenlijk staatssocialisme. Het eenige wat tegen de erkenning hiervan kan zijn is de vrees voor een woord. De daad toch verandert in geen enkel opzicht door den naam, die eraan gegeven wordt.

Het verzet tegen wat staatssocialisme genoemd wordt beteekent dus alleen dat een sociale taak door den staat niet mag vervuld worden. Want tegen de sociale taak zelf kan het bezwaar niet zijn gericht. De sociale wetgeving is immers aanvaard en nuttig gebleken. Nu is zelfs voor de socialisten de alles bedillende, de voor alles zorgende staat met de daaraan noodzakelijk verbonden bureaukratie geen ideaal. En het zal zeker geen verzet vinden indien door allerlei zelfstandige organen uit het volksleven de taak van staat en ambtenaren wordt overgenomen.

Hoofdzaak blijft echter de sociale taak. En daar deze steeds urgent is, komt het er op aan deze langs den kortsten, eenvoudigsten weg en bovendien degelijk en snel te vervullen. Niet als prutserig lief hebberijwerk. Is de hulp of het directe optreden van den staat daarvoor onmisbaar of aangewezen, dan zal het staatssocialisme aanvaard moeten worden. Vooral wanneer tegelijkertijd het streven daarin aanwezig is om eigen sociale organen te scheppen. Wie dat niet wil, wil ook niet de sociale hulp. 't Verzet tegen 't staatssocialisme is dan ook werkelijk niet opbouwend bedoeld. Integendeel beteekent het eigenlijk niets anders dan weerzin tegen het sociale werk, tegen gebod en verbod voor den enkeling waar 't belang van het geheel eener groep, stand of klasse, dan wel van de geheele samenleving dit eischt. Weerzin vooral tegen de finantieele gevolgen van de sociale politiek. Daarom is het verzet niet alleen zuiver conservatief, maar ook zuiver reactionnair daar de strooming niet nog moet beginnen, doch reeds aanwezig is.

In ons land is het gebruik maken van die klank staatssocialisme als schrikaanjagend spook het eerst uitgegaan van groote liberale dagbladen, als N.R. Crt., Nieuwe Courant

en Handelsblad, waar zij zich tegen minister Talma's plannen gingen kanten. Ook prof. Fabius, voor wien de oude Manchesterleer nog groote bekoring heeft, liet het woord van de andere zijde herhaaldelijk klinken. Maar ook liberale politici werden erdoor bekoord, zoodat de heer v. Doorn in de Tweede, v.d. Felz in de Eerste Kamer er een prachtig wapen in zagen om de ongewenschte sociale plannen te bestrijden. Dit was reeds het geval bij de wijziging der Arbeidswet, bij de Steenhouwerwet, zelfs bij de Bakkerswet en zal ongetwijfeld in toenemende mate geschieden wanneer Stuwadoorswet, Landarbeiderswet, Huisindustriewet e.d. aan de orde moeten komen.

Dat de conservatieven, die het karakter der arbeidswetgeving als de formuleering van een geheel nieuw opkomend recht ontkennen, en er slechts een beperkte aanvulling in zien op de wetten van den ouden rechtsstaat, schrik hebben voor andere dan de hen vertrouwde beginselen der persoonlijke vrijheid, is begrijpelijk. De vrijzinnigen echter, die zich de illusie niet kunnen ontzeggen om eens met hulp der arbeiders ‘ons land voort te stuwen op de wereldbaan’, toonen hun halfheid indien zij thans voor spookbeelen terugschrikken, en angstig zijn de nieuwe rechtsbeginselen eener sociale gemeenschap te aanvaarden.

De Kamerzitting van 20 *Februari.*

De korte zitting waarmede de Tweede Kamer na de wintervacantie haar wetgevende taak begon, is belangrijk geweest door twee stemmingen, die schijnbaar slechts over de agenda gingen, doch in werkelijkheid belangrijke beslissingen inhielden. Allereerst ging het over de vraag of de Bakkerswet, waarvan de behandeling nu bijna anderhalf jaar geleden geschorst werd, zou voorgaan voor inderdaad minder belangrijke wetsontwerpen. Ieder wist dat alleen door spoedige behandeling de weg naar het staatsblad vrij was. Maar in een scherpe stemming werd tot uitstel besloten. Daarmede werd de wet, die zooveel voorbereiding gekost had feitelijk prijsgegeven, ofschoon de kans om tot een resultaat te komen vrij gunstig was. De vrijzinnigen, die daartoe mede-

werkten hadden blijkbaar geen andere bedoeling dan de wet te weren. Maar van de rechterzijde waren er waarschijnlijk velen die de belangen der bakkers opofferden ten einde in de coalitie den vrede te bewaren ten behoeve eener spoedige behandeling der verzekeringswetten.

Met datzelfde doel werd de motie Troelstra voor een spoedig ouderdomspensioen door de aaneengesloten rechterzijde van de agenda weggelaten.

Twee groote sociale belangen zijn aldus door de meerderheld opzettelijk verwaarloosd, in de hoop dat zij er in slagen zal een hoofdpunt van haar program toch nog voor de verkiezingen van 1913 te kunnen verwezenlijken.

Des te grooter wordt echter de verantwoordelijkheid indien die hoop ijdel zal blijken. En de kans daarop is niet gering. Want in de Kamer groeit de tegenstand met den weerzin, welke zich in het volk uit. Er behoeft bijna geen twijfel te bestaan, dat het premiestelsel voor de invaliditeits- en ouderdomsverzekering gekoppeld aan een tarief voor verhoogde invoerrechten regelrecht ingaat tegen de wenschen van het grootste deel van ons volk. Ook voor de ontwerpen Ziektewet en de wijziging der Ongevallenwet is de sympathie uiterst gering.

Voor eenige jaren was dat voor de politici nog niet duidelijk, maar overal blijkt de kentering. Zelfs de vrijzinnig-demokraten, die de eerste propagandisten der verzekerings-wetgeving zijn geweest, kunnen slechts kunstmatig hun oude standpunt handhaven, hoewel zij natuurlijk op geheel andere wijze dan door de protectie aan het geld wenschen te komen.

Zeer dubieus is het daarom of het offer van Bakkerswet en onmiddellijke hulp aan de ouden van dagen, niet voor niets is gebracht. Ongetwijfeld zal het de afstand van het volk tot de regeeringsmeerderheid nog vergrooten, en aan de zoo gewichtige Kamerbeslissingen, die op handen zijn, een onnatuurlijk en onnationaal karakter geven.

Of de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering wordt verworpen, òf zij wordt aangenomen, zou op 't voorbeeld van den heer Savornin Lohman in de jongste kamerzitting op vernuftige wijze verondersteld kunnen worden.

In het eerste geval is er meer dan tijd verloren, en in

het tweede geval is er een twistvuur gestookt en een organisatie begonnen, waardoor eveneens meer nog dan tijd verloren zal gaan.

De motie Troelstra, die zich zoo bij uitstek leende om dat te voorkomen en de politieke sfeer te zuiveren van alle kunstmatige plannen, die niet gebaseerd zijn op werkelijke volksbelangen, maar slechts als assurantie-premies voor machtsverval moeten dienen, die motie moest en is verdonkeremaand. Al zal de straf niet uitblijven, zoo is daarmede de toekomst van ons politiek leven zorgwekkend donker geworden.

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Hedendaagsche Dichters

VI
J. Jac. Thomson: *De pelgrim met de lier*

Een van Thomsons vroegste gedichten is dat aan Isadora Duncan.

Zooals een zonnestraal, verglijdend tusschen
Gordijn en muur en dansend op mijn tafel;
Zooals een bleek vermoeide manerafel
Die in m'n bed viel, naast mijn oor op 't kussen.

Zooals een fluit, diep in het duistre bosch,
Die kweelend klaagt in losse, vochte tonen
Boven 't geheimvol suizen - want de schoone
Wind dringt voorzichtig jonge blaren los:

Zoo teer is uwer voeten dans, het streelen
Van uwe leden, die stil heneglijden
Voorbij mijn oogen: o nu wordt het blijde
En heel ver en zeer fijn is er een spelen

Op snaren, strak gespannen; ziet gij ook
De stilte beven voor uw lichte blikken?
Over de wereid gaat een zoet verschrikken
Nu zoo de schoonheid wonderbaar ontlook.

En verder:

Uw handen leven
Zooals 'k geen menschenhanden leven zag:

Witte kapellen in een zonnedag,
Twee witte wolkjes, door de lucht gedreven;
Handen als sponnen zij het gouden garen
Dat door den hemel naar beneden glijdt,
Handen waarom men wel bij wijle schreit,
Handen: gedempt geluid van fanfaren.

De vloeiende en lichte klank, het losse en luchtige spel van aanduidende beelden, tusschen die beelden de verwantschap: zonnestraal, manestraal en fluit, alle drie tot uitdrukking van beweging, en tegelijk hun vermogen voorstellingen op te roepen uit andere kreitsen van gemoed en verbeelding dan waartoe ze zelf behooren: handen die niet alleen kapellen en witte wolkjes schijnen, maar ook ‘als sponnen zij het gouden garen, dat door den hemel naar beneden glijdt’ (het zonlicht dus) en die tevens de gedachte aan tranen opwekken en aan gedempt geluid van fanfaren: dit alles duidt op een fantasie die makkelijk in beweging gebracht wordt door de schoonheid van de omringende wereld en de eenmaal ontvangen schok dienen doet tot wakkermaking van de gedaanten die in haar sluimeren.

Een poëzie dus die men, in geleerde termen, eene van *associatie* en *suggestie* noemen kan. Beeld schakelt zich aan beeld, het eene beeld doet de gedachte opkomen aan het andere. Ook aan het niet genoemde andere, want de beelden van de laatst-aangehaalde strofe laten voor ieder gevoelige veel meer dan zichzelf opdoemen: het eerste een wereld vol zonlicht, het tweede een wereld van weemoed, het derde een droomenwereld.

Wat meer kan men wenschen dat een dichter ons aan zal doen!

Toch is het waar dat alle gedichten waarin het associatief vermogen sterk werkzaam is, ons tegelijk als bekoorlijk en als zwak bewust worden. Zij bekoren door een vrijheid die niet de overtuiging geeft van haar noodzakelijkheid. Associatie namelijk noemen we iedere aaneenschakeling van voorstellingen die in den geest eens zijn bij elkaar geweest: roep er een op dan komen onmiddelijk alle andere. Zij is de algemeene wet zoowel van het geheugen als van de *lijdelijke*

verbeelding. Maar behalve de lijdelijke verbeelding bezitten we een *werkdadige*: de scheppende kracht die ons tot het voortbrengen van voorstellingen heeft in staat gesteld. De dichter die een toestand van zijn gemoed omzet in een beeld, beleeft die kracht. Hij mag zich een god voelen of een duivel, een bedelaar of een koning, een troubadour uit de middeleeuwen of een pelgrim naar de oneindigheid: in al zulke gevallen is het de werkdadige verbeelding die zich in hem verheft boven de lijdelijke. Hij maakt op ons een indruk van vrijheid, want geheel en al in zijn beeld, is hij los van de werkelijkheid; maar tevens een van noodzakelijkheid, want zijn beeld is hij zelf, de mogelijkheid van een ander beeld tot vertegenwoordiging van dat zelf is uitgesloten. De vrijheid in de lijdelijke verbeelding is een andere: beeld schakelt zich aan beeld en wij voelen ons verrast erdoor; omdat de aaneenschakeling persoonlijk is krijgen wij den indruk van een keus, die min of meer spontaan, min of meer gewild mag zijn; maar inderdaad is er juist in dat persoonlijke een element van toevalligheid. Wij vragen ons af: hoe zou het nu zijn als in den geest van dien dichter niet manestralen, zonnestralen en fluit, naar manestralen, beekgeril en de zang van een jong meisje naast elkaar hadden gelegen?

Die vraag kan Thomson zelf zich gesteld hebben en zijn verschijning als de 'Pelgrim met de Lier' is er misschien een antwoord op[1)].

Dat bij het zien dansen van Isadora Duncan gevoel en fantasie in hem wakker werden, bewoog hem tot den uitroep dat in haar de schoonheid wonderbaar ontloken was. Deze schoonheid zal hij zijn heele volgende leven zoeken en vinden - verliezen, betreuren en begeeren ook - maar haar verschijning zal niet licht meer een zoo ongedacht ontluiken zijn. Meer, naarmate ze meer weerkomt, vindt ze tegenover zich een verwachting of een weerstand: de heele volheid van een jeugdig sterveling die zelf in verwachting en weer-

1) Het plan van mijn bespreking was gereed en deze inleiding geschreven toen ik het gedicht ontving dat op blz. 60-63 van dit nummer is afgedrukt.

stand leeft. Liefde en weemoed, verlangen naar eenzaamheid en lust om hulp te brengen aan anderen, werden beurtelings bondgenoot en vijand van de gelukkig makende verbeelding: de schoonheid kwam altijd weer, maar ze was aldoor anders, omdat het wisselend gemoed aan een gewijzigde schoonheid behoefte had. Er kwam zelfs een oogenblik waarop het scheen dat de schoonheid niet zou kunnen standhouden. Was niet aan iedere van haar verschijningen de vergankelijkheid eigen? Maar nu ontlook, voor het *innerlijk* oog van den dichter, een beeld van on-vergankelijkheid. In een sterfelijk mensch ontstaat uit innige drang naar onsterfelijkheid een geloof, een zekerheid, waarvan hij voortaan niet zal kunnen aflaten en waaraan hij den naam geeft van Eeuwigheid. Hoe verhoudt zich tegenover *deze* de Schoonheid?

Het is het kenmerkende van Thomsons gedichten dat die beide er altijd tot elkaar in een *verhouding* staan. Zijn Schoonheid blijft zich haar oorsprong bewust: zij is het kind van zijn liefde voor het natuurlijke, de Muze van de *lijdelijke* verbeelding. Zijn Eeuwigheid, de door den geest geschapene, kan alleen de Muze van een *scheppende* verbeelding zijn.

De strijd tusschen die twee godinnen - de belangrijkste strijd die wij weten - is er niet een die gevoerd wordt in het afgetrokkene. Levende en lijdende menschen zijn het slagveld. Niet door de scherpe ontleding en onder het koele oog dat we erop richtten, worden Thomsons gedichten het best begrepen, maar door een warm en ontvankelijk meegevoel. Die gedichten zijn als kapellen die onder hun fraaibeteekende en kleurig-bestoven wieken een ademend en licht kwetsbaar lijf verbergen. Buigen we ons aandachtig en lief hebbend over een ervan, opdat het ons zijn doorstreden leven kennen doet.

> Droomen....waarom niet droomen? de uren ijlen,
> Het leven bloedt uit duizend open wonden;
> Bleeke gezichten staren door de spijlen
> Ter vrijheid in; de handen zijn ontbonden

En rukken vruchtloos aan 't onwrikbaar ijzer,
De oogen van angst verstard, als dreigden spoken;
De donkre en blonde hoofden werden grijzer
Maar nog heeft geen zich uit den boei gebroken.

Waartoe 't alarm van zooveel rauwe kreten?
Roep niet. Zijn we als bedauwde rozen,
Die in heur eigen schoonheid 't leed vergeten,
Zijn wij geduldig bij geduldeloozen.

Want kwaamt gij niet, mijn vreugde en mijne liefde,
Als in 't geruisch van vele honderd beken,
Gij eeuwge schoonheid, die verrukkend hief de
Wenkende hand ten zaligmakend teeken?

O droomen wij in 't leven. Boven lui er
De klok de stormen van den angst en strijd,
Maar laat mij neerzinken en in uw sluier
Bergen mijn hoofd, snikkend om de eeuwigheid.

Dit is niet een oproep om de werkelijkheid te ontvluchten. Integendeel, het is een uiting van diep en angstig meevoelen. Juist in die nijpende nood die de werkelijkheid hem aandoet, tast de dichter, als met de greep van een verdrinkende, naar zijn éénige vastigheid. Zijn éénige? ‘Gij eeuwge schoonheid’ zegt hij. Maar onmiddelijk daarop neemt hij het woord terug: in den sluier van de schoonheid snikt hij om de eeuwigheid.

Dit *twee*-voudige is van Thomsons poëzie een kenmerk, en - in geestelijken zin - een zwakheid.

Dat hijzelf het erkent als het eerste - hoewel natuurlijk niet als het laatste - blijkt uit het eigenlijke Pelgrimgedicht, dat ter inleiding vóór in den bundel staat.

Al noem ik niet uw naam - wat geven alle namen?
De pelgrim die de lier draagt onder zijn gewaad,
Vouwt straks zijn moegespeelde vingeren weer samen:
Zijn beê stijgt tot uw voet, zijn zang tot uw gelaat.

Het treffende hierin is niet dat de Eeuwige als naam-loos erkend wordt, maar dat tweeërlei uiting onderscheiden wordt,

namelijk het spel van de lier en het gebed: de verheerlijking van de Schoonheid en het verkeer met de Eeuwigheid.

Dit is anders dan David deed voor wie gebed en psalm een en dezelfde waren.

Een volgende - de laatste - strofe luidt:

> Gij maakt mij wel weer klein als gij de koorts zult dooven
> Die in mij brandt en mij in zingenslust verteert;
> Geen zang zal van dien glans mijn eenzaamheid berooven
> Die om uw tinnen straalt, waarheen mijn ziel zich keert.

Hier is weer dezelfde tegenstelling: die tusschen de Schoonheid die zingen doet en de Eeuwigheid, de Godsstad waarheen de ziel zich wendt. En dit kontrast zelfs verzwaard door lichten en schaduwen. De werking van de Schoonheid werd een koorts die den dichter verteert in zingenslust en hem zich bezondigen doet aan zelf-verheffing; die van de Eeuwigheid een glans die afstraalt in de eenzaamheid van den belijder. Er is geen sprake van dat die twee één zouden zijn of kunnen zijn. De eene hoort in de natuurlijke wereld de andere tot de geestelijke. Hij die zich uitstrekt naar de laatste moet het zich, als het ware, doen vergeven dat hij de eerste huldigt.

Ik herhaal: de strijd die Thomson uitspreekt wordt niet gevoerd in het afgetrokkene. Het is er niet een tusschen gedachten, maar tusschen innig-doorvoelde, zoowel genoten als geleden, levens-toestanden. Daarom zijn zijn uitingen dan ook gedichten. Gedichten in tal van vormen, lossere in zijn jeugd en strengere als hij ouder wordt en zijn geestesleven sterker is. Zelf beschrijft hij de mengeling van voorbijgaande bekoring en onvergankelijke geest die hij zoekt, in een fraaie strofe:

> Meer dan machtspreuk is het zingen
> Van wie 't zinrijk klinkend woord
> Weet in maat na maat te dwingen,
> Wijl zijn vrijheid nog bekoort,
> Want de korte vlam der dingen
> Brandt in liedren eeuwig voort.

Die bekorende vrijheid van het woord, die korte vlam der dingen, heeft hij in zijn gedichten voortdurend. Zij maken tal van verzen tot de gelukkige vondsten waartoe men telkens bij de lezing terugkeert. Vaak zijn zij het onmiddelijke teeken van een dadelijke omgang met de werkelijkheid, met plant en tuingereedschap, met vogel en bootje, soms van een fijn en ver reikende droomstemming: ‘en in het stil vergloeien Der uitgebrande wereld doet ge ontbloeien Een bloemenakker aan een manewei’. Thomson is een vriend van seizoenen en uren, van alles wat hij aan hen als schoon en als eeuwig ondervinden kan. Maar in al die gedichten, het zij hij schoonheid of eeuwigheid in hen aanroept of door hen uitspreekt, maakt hij meer den indruk van schoon te zeggen dan van scheppend te verbeelden. Het is soms of de schoone zegging bij hem tot iets afzonderlijks gegroeid is, dat zich temeer opdringt naarmate zijn gedachte minder oorspronkelijke schepping is.

Het valt niet moeielijk om in te zien dat deze indruk die ik van de verzen heb, overeenkomt met Thomsons stelling in het Pelgrim-gedicht: de Eeuwigheid gescheiden levende van de Schoonheid.

Tevens evenwel is het duidelijk dat wat hem als het sterkere en meer begeerenswaardige voorkomt mij in de verzen het zwakkere lijkt.

Inderdaad schijnt het mij dat Thomson, een schoonheidgevoelige van bizondere verfijning en rijkdom, wel in zich een verlangen naar geestelijkheid ontmoet heeft, in staat om hem te bedwingen en te veredelen, maar niet een scheppende geest waarmee hij zich kon vereenigen. Hij vond niet zijn eenheid van schoonheid en eeuwigheid, maar naast zijn schoonheid een eeuwigheid als bestaande gedacht op zichzelf.

Hoezeer dit aanvaarden van een bestaand denkbeeld, met nochtans de behoefte om het in de poëzie op te nemen, de poëzie bezwaart, bemerkt men aan het gedicht op de Drieeenheid. Het is een in zekeren zin machtig gedicht, machtig door de gedragenheid van zijn elf stuk voor stuk in elkaar over golvende zesregelige strofen, rijk aan beelden; maar lees het en ge zult zien dat de rijkdom een overlast is en

dat de wenteling van den stroom over de begrippen Vader, Zoon, Geest, God en Dichter die wezenheden minder verlicht dan verbergt.

Zonder twijfel is het waar dat oude symbolen opnieuw kunnen beleefd worden. Zij worden dan één met den dichter en door zijn verbeelding omgeschapen tot nieuwe geesten in de oude lichamen. Zij blijken dan, onverdeeld, de schoone eeuwigheid die de dichter in hen gevonden heeft. Maar neemt hij hen aan op zichzelf als onveranderlijk bestaande en alleen door zijn kunst gekléed in nieuwe woorden, dan heeft een beleven en een herscheppen niet plaats gehad.

Dit is de reden waarom ik in de poëzie en in de belijdenis van Thomson een zwakheid zie. Hij is een veel te goed dichter dan dat hij vrede zou kunnen hebben met een bloemrijk omschrijven. Toch is het gevaar, wanneer hij deze uiterste grenzen van zijn wezen: de zinnelijke fantasie en de leerstellige geestelijkheid, zal trachten te vereenigen, niet denkbeeldig. Te minder omdat, ook dan, zijn werk nooit zonder schoonheid zou zijn.

Want het is goed en billijk dat in deze bespreking de schoonheid het laatste woord heeft, zooals ze er het eerste had.

De klank van Thomson heeft iets zijigs, met een koelheid als van bloembladen. Bovendien schrijft hij *mooie* verzen, zooals dichters ze graag hardop zeggen en laten nadeinen; slechts bij uitzondering zwakke, die hijzelf heel goed zou kunnen verbeteren. In zijn dichten is hij tegelijk natuurlijk en kunstig, vrij en gebonden, een fijnzinnig werkman die toch nooit de hoogte van zijn stemming lijden laat onder zijn inspanning. Kunstenaar is hij ook in de verscheidenheid van zijn strofen en hij verstaat het beweging te vereenigen met waardigheid en sieraden aan te brengen zonder ze op te dringen. Daarbij is de dichterlijke persoon die we nu kennen in hem gepaard aan een menschelijke die zich onopzettelijk, maar dan ademend en eigenaardig, kennen doet. De dichtende mensch die hij is, zegt hij misschien het best door hem tegenover den doenden mensch te stellen in het volgende gedicht.

De sterke die zich tot de daad
Bezint in 't vrij en eenzaam huis,
Die trouwlijk vroom en wijs en kuisch,
Het uur dat nood doet, rijpen laat,
Maar midlerwijl in 't gloeiend gruis
Het zwaard bergt en straks vonken slaat
Op 't aambeeld; dan, het hardend baadt
Waar 't stoomend zinkt met sterk gebruis,

Vindt wel een weg die zelf zich wijst,
Vangt wel een klank in 't luistrend oor
Van 't krachtig en verheven koor
Dat in zijn werk den arbeid prijst,
En of zich ook een stap verloor
Op de akker, waar het nevelgrijst,
Hij gaat getroost en morgen rijst
Het nieuwe zaad uit de oude voor.

Maar wie in de versloten woon
Zijns levens lot en zin bedenkt,
Die 't een hier, 't ander ginds heen wenkt,
Tot het zich schaart en biedt als schoon,
Die, met der droomen wijn gedrenkt,
't Verrukte spel van maat en toon
Voorbij hoort gaan - wat is zijn loon
Als hij dit schoon der wereld schenkt?

Dat hem een vreugde als om een bruid
Van dag tot dag omsluit, omvacht,
Dat de kristal-geslepen nacht
Hem volhangt met koel-schoon geluid;
Dat eeuwig is wat hij bedacht -
Hij zint het stil of zegt het uit -
Tot zich zijn oog aan 't einde sluit
Nog klaar in de aardsche wilde pracht.

Maar daarnaast zien we hem ook, en wel zeer persoonlijk, in de hem eigen werkzaamheid.

't Geblaf van een hond op de straat
Geeft mij maning van stilte in het huis
Waar het daaglijksch en dartel gepraat
Verschool voor het nachtlijk geruisch;

En de stilte zoo vol en zoo wijd
Legt zijn suizende vleugende vlerk -
Mijn hart nu weldadig bereid,
Schikt zich weer tot zijn eenzame werk.

Het oog ziet de letters van 't boek,
Zoo gedwee in het licht van de lamp;
Och of nu wat wijsheid ik zoek
Brak als goudkern uit tijdlijken damp.

Wat is in 't verhaal dat ik lees,
Dat in aandacht mij bindt en ontroert
Of mijn ziel mede daalde en rees
Op een eeuwigen stroom omgevoerd,

Wat is in 't verhaal van die stem,
Van dien mensch die de kinderen riep
- En zij kwamen, gezegend door hem -
Dat mijn ziel wekt die dagen lang sliep;

Wat is in 't verhaal van den man
Wiens kleed aan de roovers verviel,
- Zij verwondden en lieten den man
Aan Jericho's weg - dat mijn ziel

Zacht gaat weenen om 't povere lot
Van den mensch met zijn droeve gezicht,
Gansch droef van den arme, den zot,
Zelfs droef als hem blijheid belicht?

Dan sla ik het boek elders op,
- Hoe vol is de stilte en hoe wijd -
En ik luister naar Gods harteklop
In het hart van dees eeuwigheid.

Mijn ziel is zoo vroom-bedeesd als
Een meisje dat gaat in de straat,

Een wit plooiseltje omkringend haar hals
Boven 't rouwzwarte gewaad,

En haar vingeren witjes en fijn
Houden 't boekje; haar oogleên zijn neer:
Ik zag haar en dacht toen hoe rein
Is een meiskelief gaand ‘tot den Heer’.

Zoo leeft nu mijn ziel binnen in
Mij - aan haar breekt de tijd
En een innerlijk licht stiert mijn zin
Door de nachtstilte, vol en zoo wijd - -

In deze fijnheid van in- en uitwendige waarneming, die het gedicht tot de poëzie van een predikant maakt - wat iets anders is dan domineespoëzie - bezit de dichter Thomson een kracht die hem voor de gevaren, aan zijn aanleg en zijn ambt verbonden, zal kunnen vrijwaren. Bij de verbeelding van dit nachtuur, geloof ik, hebben Schoonheid en Eeuwigheid voor 't minst elkander aangezien.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Het Levensfeest door Albert Verwey in het 3e deel der 'Verzamelde Gedichten'.

De uitgave van Albert Verwey's 'Verzamelde Gedichten' lokt uit tot een algemeen overzicht van zijn dichterschap. Met dichterschap is niet uitsluitend bedoeld dichterlijk talent, dat wil zeggen een vermogen om verzen te maken. Behalve de aanleg en de bekwaamheid om in een beeldende en rythmische taal gevoelens tot een zuivere en schoone uiting te brengen, moet het dichterschap nog iets meer zijn. De dichter heeft wat te zeggen, en wel zulke bijzondere dingen, dat zijn stem daardoor begint te zingen in een eigen geluid. Zou het er dan niet toe doen wat die bijzondere dingen zijn? mits slechts het gedicht schoon is, hetzij van klank of rythme of volzin-zwier, hetzij van zuivere bekorende beelden, van diepe aandoeningen, van gevoelige en melodieuse strophenontwikkeling. De vraag zelf wekt reeds een misleidende verwarring. Want iets zeggen schijnt een koel verstandswerk maar is in wezen een zieledrang. De uiterlijke schoonheid van een gedicht is toch onbestaanbaar zonder den diepen drang in den dichter om zich uit te spreken. Is die er niet, dan wordt alle kunst van beeld en rythme en klank een leege schijn, die slechts bekoren kan hen die nooit doorgedrongen zijn tot het wezen van alle schoonheid, dat steeds levensuiting is. Schoonheid, die over het tot uiting dringende leven heen voortduurt, is als bloei die het dorren nabij is, hoe kunstmatig ook bestendigd. Daarom is elke beoordeeling van gedichten, die zich slechts richt naar uiterlijke schoonheden, een oppervlakkige en zeer dikwijls een misleidende. Zoowel wan-

neer de aandacht samengetrokken wordt op de muzikale toon der versklanken, als ook wanneer in hoofdzaak gelet wordt op het schilderachtige van de taal, die de natuur of allerlei gebeuren levendig voor de oogen toovert. Ook zelfs wanneer de beoordeelaar zich verlaat op dat inderdaad zooveel fijner en dieper vermogen om uit de combinatie van klank, rythme en beeld, de echtheid van het gedicht af te luisteren. Want dat alles heeft slechts beteekenis doordat het dienen moet tot het doordringen in den dichter om er te naderen tot zijn scheppingsdrang. Daar wordt zijn leven bewerkt tot het dichterschap. Niet als een denker of filosoof zal hij zoeken naar verheldering zijner gedachten en naar het begrijpelijke uitspreken ervan. Niet als een profeet zal hij trachten naar wijsheid om die ingang te doen vinden. Als dichter zoekt hij al wat in hem dringt om te scheppen tot een eigen leven, dat slechts door zijn schoonheid de aandacht vraagt, maar juist daarom zelfstandig en onvergankelijk kan zijn.

Het is duidelijk dat de aard van dien zieledrang in een onmiddellijk en nauw verband staat met de schoonheidsvormen. Daarom is de dichterlijke taal uiteraard een zuiver persoonlijke. Zijn beeldvorming, zijn volzinbouw, zijn rythme, zijn strophe maakt zich de dichter grootendeels onbewust naar de behoeften van zijn uitingsdrift. Wie nu dit alles beoordeelt door verschillende dichters onderling te vergelijken, kan zich wel een voorstelling vormen van het dichterlijk talent, en een rangorde gaan opstellen naarmate hij 't beeld, de melodie of de gevoelstoon hooger schat, doch hij zal het allervoornaamste voorbijgaan. Want hij vergeet den aard van den uitingsdrang te beoordeelen, dat is het meest wezenlijke dichterschap. Hiermede is natuurlijk niet gezegd dat de slechte uiting ook zijn bestaansreden heeft. Want het oordeel over het dichterschap toetst wel het vers niet uitsluitend aan de uiterlijke schoonheden, maar allereerst aan het leven dat er achter ligt, doch slechts voorzoover het inderdaad schoone gedichten kan voortbrengen. De vraag is of daarin de dichter geslaagd is d.w.z. of zijn innerlijke scheppingslust wezenlijk tot een eigen en schoone uiting is kunnen komen.

Maar zóo oordeelen is moeilijk, zóo moeilijk zelfs dat een neiging verklaarbaar wordt om te zeggen: ‘oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld zult worden’.

Het eischt een begrijpen van den diepsten mensch. En niet alleen zooals hij is op eenig gegeven oogenblik, maar zooals hij zich heeft ontwikkeld uit zijn jeugd tot rijper leeftijd. Bovendien is de dichter geen gewoon mensch, die een psycholoog of psychiater zou kunnen indeelen. Beter gezegd, het is niet die soort indeeling welke steun geeft om het dichterschap te begrijpen. Daarvoor is een andere lezing der gedichten noodig dan met het klassificeerend verstand en toch ook een andere dan met een versgevoelig oor alleen. Er moet een band bestaan of zich vormen tusschen lezer en dichter doordat in de verzen steeds de stem gehoord wordt van een zelfden mensch. Een band, die door dat stemgeluid den lezer doet meegevoelen wat er in den dichter is omgegaan.

En al is het juist het wonderlijke en heerlijke van kunst, dat zij tot de overdracht van de vaagste en diepste gevoelens in staat stelt, zoo moet toch ook de lezer zelf bereid en bekwaam zijn, dat vreemd wisselende en sterk ingrijpende dichterleven te beseffen. Hoe hooger en hoe dieper de dichter gevoelt, des te moeilijker is het hem te volgen, hoe helder en schoon zijn kunst ook moge zijn. Daarom worden dichters slechts zelden in hun eigen tijd begrepen. Hun verzen worden gekend en bewonderd, zij zelve zooals zij leven in het geheel dier verzen, slechts door zeer weinigen of mogelijk in 't geheel niet. Daarmede is ook verklaard waarom jongere dichters op de uiting hunner jeugd de beste weerklank vinden. Dan is het hun talent dat het scherpst naar voren komt en dat in allerlei zang naar ontwikkeling streeft. Hun persoonlijk leven is nog onbestemd. Het laat zich door de zingensnood allerlei richtingen heen geleiden om allereerst zich zelf te beproeven. De individueele taalschoonheid kan frisch en lenig zijn ofschoon nog niet gaaf en gerijpt. En hoewel het zieleleven een bekorende gevoeligheid toont voor zinsindrukken en innerlijke bewogenheid, is er nog geen kristallisatie tot een eigen dichterschap waar te nemen. Daarmede behoeft

dus de beoordeelaar nog geen rekening te houden. Hij kan zich geheel vrij beschouwen tegenover den jeugdigen dichter, en hem een plaats inruimen tusschen de rij zijner zanggenooten. Maar bij den ouderen dichter moge zich zijn talent wijzigen naar den gang zijner levensontwikkeling, het blijft in wezen het zelfde. Het wordt sterker en krachtiger, al vertoont het minder speelsche afwijkingen. Het zoekt niet meer, doch het is klaar voor een taak, voor zijn eigen dichterlijke taak.

Vooral de persoonlijkheid van den dichter vormt zich tot een steeds scherper afgeteekend karakter, niet alleen als mensch in zijn omgeving, maar juist ook als dichter, die in zijn zang zijn levenstaak ziet, een doel dat zich steeds duidelijker richt naar een vaste innerlijke aandrift. Wel vast maar innerlijk. En daarom niet uitgesproken als een bedacht program, doch slechts te kennen uit de dichterlijke werken in hun geheel.

Aldus lokken Verwey's bundels zijner Verzamelde Gedichten uit tot een poging, de innerlijke bedoeling van zijn dichterschap te leeren kennen. Hij zelf, die een reeks van jaren de jeugdige dichters steunde door hen op de verwantschap van hun dichterschap en hun talent te wijzen, heeft ook tegenover zijn eigen verzen die verwantschap gevoeld. In een voorbericht geeft hij dat in 't kort aan. Hij maakt er een scheiding tusschen de poëzie van zijn jeugd, waaruit ‘de natuurlijke ontwikkeling’ van haar dichter, dus die van jongeling tot man te kennen is, en tusschen de latere bundels. Daarvan zegt hij dat ‘eenzelfde Idee zich in afzonderlijke gedichten, reeksen en boeken verzichtbaard heeft’. En daarmede geeft hij ons den sleutel op zijn dichterschap. Toch is het nog verre van gemakkelijk of eenvoudig met dien sleutel de deuren tot zijn verschillende werken te openen en door te dringen tot zijn dichterlijk wezen. Want er is nog iets meer van noode, dat niet zoo maar aan te wijzen of aan te nemen is, n.l. het innerlijk oog. Verwey's jeugd-poezie had zich reeds aangekondigd als een bij uitstek beeldende, een plastische, die vooral het oog tot medewerking opriep. En toen hij zich bewust werd van zijn rijper dichterschap d.w.z. tot het ‘verzichtbaren van de Idee’, moest hij aan het oog van zijn lezer nog strengere eischen stellen. Het zou niet alleen zien

lieflijke en bekorende harmoniën van tafreelen en standen, maar het zou moeten leeren kijken op verbeeldingen en gestalten van een onzichtbare levensmacht, die hij de Idee noemt. Daaraan vooral ontleenen zijne latere gedichten hunne hoogere beteekenis. Elk van die verzen is ‘een geheel, dat ongehinderd en onverminderd door zijn omgeving, een eigen leven leidt. Maar het is nog iets meer. Het is een deel van een gemeenschap, waarin het een functie heeft’.

Aldus omschrijft Verwey het zelf. Er is dus behalve een geheel afzonderlijke beoordeeling van elk der verzen ook een andere waardeschatting, n.l. die van het geheel eener verzenreeks mogelijk.

De dichter Verwey heeft ook een drietal drama's gemaakt, waaruit zijn zelfde dichterschap spreekt. En nauw verwant aan de schepping van zoo'n drama is die van een verzenreeks. Naast of boven de beoordeeling van elk vers, staat de beoordeeling van zoo'n reeks, als een compositie, die wel geen drama is, maar dan toch met een drama de opbouw tot een totaal-voorstelling gemeen heeft. Het woord opbouw herinnert reeds aan iets architectonisch en kan duidelijk maken dat de verzenreeks van Verwey iets anders is dan een rangschikking en bijeengroepeering als van een bloementuil. Zijn talent voor de plastiek gaat over het enkele vers heen tot naar het verband tusschen een groep verzen, die ineensluiten als de steenen, de togen, de vleugels, de daken van een gebouw. Deze bijzondere karakteristiek van zijn dichterschap zal het duidelijkst zichtbaar zijn in de drie bundels van zijn Verzamelde Gedichten. Achter de tuin zijner jeugdpoëzie rijzen de gebouwen eener ‘intellectueele schoonheid’ zooals het ‘verzichtbaren der Idee’ ook genoemd kan worden.

Tusschen de drie drama's staan twee zulke complexen, waarvan de eene ‘Aarde’ tot de ‘Kristaltwijg’ bijeengroepeert, en de andere zich samenstelt uit ‘Uit de Lage Landen bij de Zee’ ‘Het Blank Heelal’ en ‘Het Levensfeest’.

Het gaat thans buiten het plan mijner bespreking het geheele werk van Verwey te overzien. Doch waar ik in aansluiting op vroegere besprekingen van ‘Uit de Lage Landen bij

de Zee' en 'Het Blank Heelal', nu mijn indruk wil geven van 'Het Levensfeest', moest ik toch den aard van mijn schrijven aanduiden, dat n.l. bedoelt te wijzen op het verband dat in dezen bundel een eigen schoonheid naast en boven die der afzonderlijke verzen vertegenwoordigt.

* * *

Niet de afzonderlijke verzen, en niet het dichterlijk talent van Verwey, maar de opbouw, de samenhang van 'Het Levensfeest' komen dus hier ter sprake. En niet als een beoordeeling, maar als een indruk[1)], een resultaat van aandachtig schouwen met het innerlijk oog. Deze beperking rechtvaardigt de plaats van mijn studie in dit tijdschrift. Want het is slechts door een sterke schoonheidsverwantschap dat ons tijdschrift bestaat, en zijn doel is die verwantschap te uiten, voor ieder die er zich mede aan versterken wil. Geen verdere overwegingen noch van overmoed noch van bescheidenheid vinden daarnaast een plaats. Want de schoonheidsverwantschap bestaat door de Idee, wier verzichtbaring de dichter zich tot taak vond gesteld, en waarvoor alle omhulsels moeten wijken.

Wat is die Idee? Dat is een gelijksoortige vraag, als die zoo vaak gedaan is naar de Verbeelding, waarmee de dichter Verwey zijn streven en zijn doel trachtte te verduidelijken. En het antwoord kan eenvoudig zijn. Wat Verbeelding of Idee is kan slechts begrepen worden door te *zien*. Kijkt slechts, kijkt bij het luisteren naar de stem van den dichter, en ontdoet u van alles wat hindert om te letten op het zichtbare beeld dat de dichter voor uw oog brengt. Ontdoet u van de gedachten over de persoon wiens stem gij hoort. Ontdoet u van oude en van nieuwe rhetoriek der klinkende woorden, om dan hun eenvoudige en directe beteekenis op u te laten inwerken, zooals een onervaren mensch, maar een met ontwikkelde zinnen, het zou verstaan. Ontdoet u van de voorstellingen, die wijsbegeerte, wetenschap of kunst

1) Een indruk van mijzelf: niet een uitleg waarin de dichter ook maar voor het geringste deel verantwoordelijk zou zijn.

aan de gebruikte woorden gehecht heeft, en laat ze in oorspronkelijke werking u beinvloeden. Dat is de raad, die ik ook aan mij zelve gaf. En daarna moet er een sterke wil zijn om den dichter te volgen naar zijn eigen aanwijzing, die slechts over een enkel gebied zich uitstrekt, dat der schoonheid.

Want het kan niet duidelijk genoeg gezegd worden: bij elk vers had de dichter geheel en al dezelfde bedoeling als die elk jeugdig zanger drijft tot het maken van zijn gedicht, namelijk de schoonheid der zielsuiting. Niet de innerlijke bedoeling, niet de gedachte in maat en rijm en strophe te brengen, zat bij hem voor. Want al moge Verwey getoond hebben voor velerlei gebied van geestelijk leven een warme belangstelling te gevoelen, zoo overstemt dat toch nimmer den dichter. Die kon slechts trachten een schoone verzichtbaring te geven van wat er onmiddellijk in zijn eigen ziel omging. Doch juist dat wat er in hem omging was het pogen om al zijn zuiver persoonlijke ervaringen van leed en vreugde, van kracht en zwakte en al de aandoeningen, die een bewegelijke wereld in hem opriep, op te heffen tot een gebied waar zich alles vereenigde, waar alles samenvloeide tot dat wat hij Idee noemt. Doordat dit pogen zoo sterk was, en zoo zijn geheele leven van gevoelen en denken doordrong, kon het gebeuren dat de verzen, die achtereenvolgens in hem opkwamen, een geheel vormden.

* * *

Zoo'n geheel is ‘Het Levensfeest’. De naam toont reeds aan, dat het een groote overgang zal doen zien van ‘Het Blank Heelal’. ‘De weeke wereld waar het licht in neev'len opgelost 's dichters cel bereikt’ is verlaten voor een feest, het feest van het leven. En toch is het dezelfde dichter die uit dat blank heelal zijn innerlijken pijnlijken strijd mededraagt. Maar die nu de gevoelens daarvan beleeft in een geheel andere sfeer. Hoe ziet hij dat leven? In ‘De Elementen’ zal hij de deelen opstellen waaruit het zich voor hem opbouwt. En dan komt allereerst ‘De Zeestem’, De dichter die op't duin

woont en zoo vaak zijn gang naar de nabije zee richt, is zich van haar stem bewust.

Van de stem die de zijne dooft, de zijne die wel eerst uitsprak hoe hij ‘blij zijn aardsche leven kreeg’, maar daarna ook hoe hij aldoor hijgde naar een hemelsch. In die laatste woorden herkennen wij den dichter die bij den uitgang van Het Blank Heelal tenslotte worstelde met zijn ‘Heer’, doch die zich nu door het meest nabije levenselement overstemd weet. Ook in het volgende gedicht ‘Het Aardelief’ zien wij hem uit de aantrekking van een hooger liefdewezen teruggevoerd naar de aarde: háár gelaat is het dat ziel geeft aan het hoogere.

In ‘Het Bliksemvuur’ en ‘De Bergbries’ toont zich het leven als nauw verbonden met eeuwige en hoogere machten waardoor het bedreigd en doordrongen wordt. Maar, terwijl de ‘Roos van Hildesheim’ een beeld voor het geloofsvertrouwen is, dat onafhankelijk van alle gebondenheid aan religieuse vormen jaarlijks weer bloesems schiet, zijn ‘Vondel’ en ‘Rembrandt’, in steeds nauwere aanraking met het onmiddellijke dichterleven, de twee groote voorbeelden, die toonen op welke wijze in den mensch en vooral in den kunstenaar de hemelsche macht doordringt en hem tot onvergankelijk-schoone scheppingen kan aanvuren. ‘De Fontein’ brengt een overgang van die vroegere Hollanders naar den dichter zelf die de ‘Lof van mijn Land’ zingt. Want gelijk tusschen de waterdroppen in de fontein is de verwantschap tusschen geslachten en menschen.

> Langs onderaardsche gang
> Vloeien zij weer en stijven
> Den eigen drang
> Die hen dreef en zal drijven
> Gelijk zang zang.

Hoe hoopvol is dan ook de dichter voor zijn land gestemd:

> Groot waren zij eens die klein werden,
> Leven deden zij tot den dag
> Dat verlangen hun harten zou herden,
> Hun oogen doen wenschen naar een nieuwe dag.

Houdt uw oogen nu klaar, uw gebeente
Zij sterk in den blauwen tijd,
Mijn nieuwe, mijn blijde gemeente,
Die opnieuw wordt, omdat gij zijt.

Maar hiermede is de rij der elementen niet gesloten. De dichter, verwant met de elementaire krachten van de natuur, en in geloofsvertrouwen, poëzie, kunst en innerlijke saamhoorigheid van al het levende zijn kracht puttend, en eindelijk tevens zoon van zijn land gebleken, wordt daarna ook zichzelf van eigen persoonlijkheid bewust. Dit moet de zin zijn van het gedicht 'Hemelvaart'. In het heele heelal tegenwoordig en tevens een sterveling op aarde, moet hij toch door alle werelden heen zich in zichzelf terugvinden. In twee beelden ten slotte, 'De Vuurkolom' en 'De Wereldmist', treft de dichter in zichzelf de machten aan die meer zijn dan menschelijk. In het eerste: de 'zoon van maatbezonnen vrouwe en vurigen geest', - dat is het Ritme van het dichterwoord. In het laatste de nevel die om alle begrijpen de onbegrijpelijke schijn is, de Intuïtie als oorsprong van de wereld en van de dichtermacht.

* * *

In de volgende reeksen wordt nu het leven, dat eerst in zijn elementen begrepen werd, gezien in de tegenstelling van het verwordende en het aldoor blijvende. Ook Het Blank Heelal toonde die tegenstelling. Maar terwijl daarin de menschelijke geest zich eeuwig gevoelde temidden van de voorbijgaande verschijnselen, wordt in dit boek het eeuwige in het verwordende zelf teruggevonden.

Vandaar dat de eerste reeks nadrukkelijk betiteld is: 'De Voorbijgang'; het beste is niets dan een voorbijgaande bekoring. Maar tegelijk wordt al uitgesproken dat zij, dat de schoonheid, voortdurend opnieuw geschapen wordt. De 'plaats' wordt gesloopt, maar een andere zal altijd weer worden aangelegd en opbloeien. De aarde door ons verlaten, zal haar dans temidden van de sterren voortzetten. Terwijl dan ook deze reeks nog den nadruk legt op het vergankelijke,

noemt een volgende dat ook wel, doch verwijst tevens naar andere indrukken. ‘Van het Levensfeest’ heet kenmerkend die reeks. Een feest moge kort zijn, maar het is tevens in ons bestaan een hoogste oogenblik.

Aan deze reeks gaan twee gedichten vooraf die de kern uitmaken van het eerste deel van den bundel. Het zijn ‘Friedrich Nietzsche’ en ‘Parijsche Herfstdag’. Het eerste een germaansch, het andere een romaansch kultuurbeeld. In het eerste de groep Dionusos ter eene, Apollo en Christus ter andere zijde. Tezamen zouden zij een verzoening zijn van vergankelijkheid met onsterfelijkheid. In het tweede is het elegische de kenmerkende toon die voor een heele beschaving, door de eeuwen heen, de vergankelijkheid verlost en houdt opgeheven.

Diezelfde verzoening en opheffing wordt ook, maar zonder gebruik te maken van de reeds bestaande kultuur, uitgedrukt door de reeks ‘Van het Levensfeest’.

Elk van deze vier maal vier gedichten is de beelding van een toestand waarin het vergankelijke gevierd wordt als het inderdaad blijvende. Ook hier is het hoogste liefdewezen niets zonder het gelaat van de aarde. Nochtans, wanneer de reeks haar einde nadert en de dichter zich met het aardeleven tevreden stelt, omdat hij ook daarin een eeuwigheid heeft gevonden, dan besluit hij:

> Ik wil voor deze een wildre wereld haten,
> Haar kloof doorspeur, haar berg bestijg ik niet -
> En toch - die hoogte, waar wij samen zaten.

Die hoogte - de onbelemmerde vrijheid van een niet in de vergankelijkheid gebonden leven, bleef als verlangen achter, maar niet zonder dat onmiddellijk daarop weer de vergankelijkheid als prooi van den dood gezien wordt.

In ‘Zijn Drie Gedaanten’ is de doodsmacht verzichtbaard. Wanneer het vertrouwd zijn met den dood weer terug komt om de macht die het al in den vroegeren bundel ‘Uit de Lage Landen aan de Zee’ over den dichter verkreeg, terug te winnen, zullen de diepste gevoelens in hem worden losgemaakt.

o Wondervolle dood, dien ied're nevel
Opnieuw voor mij ontsluit,
Hoe stroomt door uwen diepen open hevel
Mijn wezen vol geluid.

In het derde van deze gedichten heeft de dichter echter de dreiging overwonnen. De dood is niet meer zoo sterk in hem met zijn verlokking, want hij kan hem verbeelden als komend en gaand, als dóórglurend door de gedaanteverwisseling van het leven.

Nu volgt in den bundel een gedicht dat het voorafgaande samen zal schakelen met het volgende, en dat dan ook ‘De Keten’ heet. Niet alleen zijn alle afzonderlijke gevoelstoestanden vrij en los als schakels en nochtans aaneengesmeed, maar ook verbindt de keten het hemelsche aan het aardsche, het blijvende aan het voorbijgaande.

Het tot nu toe besprokene en het overige deel van den bundel toont een groot onderscheid. Het eerste is weliswaar de erkenning en verheerlijking van het voorbijgaande maar door iemand die zich er boven als 't ware zwevend houdt, - het tweede is echter de uiting van een dichter die zichzelf in tijd en tijdelijkheid voelt ingevoegd.

Het laat daardoor, sterker dan het vorige, een grondtoon van leed doorklinken.

De eerste reeks ervan heet ‘Lichten en Donkers’. Ze begint met fijne schilderingen van landschap, doorweven met herinneringen en nieuwe gevoelens van genegenheid en vriendschap, van meegevoel, doch deze gaan over in gepeinzen van diep woelend leed, dat ten slotte wordt uitgeteekend in den landbouwer, die dáárom alleen zoo zwaar werkte opdat jongeren en zij die na hem komen, een oogst zullen winnen van zijn arbeid. Hoe is dan in ‘Het Gulden Venster’ Verster's kunst aangewezen als een levendige teekening van het licht dat door alle donker heendringt. Nog in een drietal verzen wordt de strijd van donker en licht verbeeld. Hoe het donker kan zijn achter 't vlaggejuich en lampiongefeest bij de geboorte van 't koningskind getuigt ‘Aan de Haven’. Maar in ‘De Belijdenis’ en in ‘Het Kenteeken’ viert de dichter zijn overtuiging dat alle wezenlijke gestalte schoon

is en dat in de dichtkunst nooit donkere gedachten maar alleen lichte beelden ‘zaalgen worden doen uit stervelingen’.

* * *

Voordat het levensfeest zich zal toonen in de twee reeksen ‘De Tijdgenoot’ en ‘Bij het Haardvuur’, waarin de dichter zich beurtelings richt naar zijne omgeving om met haar mee te gaan, en haar te dienen, of wel zich op zich zelven terugtrekt, bevat de bundel een groot en breed gedicht dat ‘Tot een Slaaf van Eroos’ heet.

Daar is het nòch de omgeving, nòch ook de in zichzelf bezonken gedachte, maar eén enkele medelevende persoon, die aan het leven een waarde heeft gegeven welke de dichter viert. Tot deze zegt hij: ‘Zoo zij 'k uw zanger’[1].

Daarna eerst kan er plaats zijn voor gevoelens tegenover de omgevende wereld.

Hoe de dichter zich tijdgenoot gevoelt zegt hij al onmiddellijk in een kleine toespraak ‘Aan Nanny’.

> Geloof, niet in uzelf, maar in uw ster.
> Het is niet goed te weinig te gelooven.
> Ook is niet goed zichzelf te stellen boven
> Dat stille licht, zoo na en toch zoo ver.
> Zooals een zwemmer aan 't beweeglijk water
> Zich even overgeeft en dan gezond
> En frisch zich voelt, al komt de warmte later
> Terug bij 't treden op bezonden grond,
> Zoo moet ge u geven aan de onzichtbre stroomen,
> De onzichtbre stralen, waar de ziel in bloeit.
> Gij zult het voelen: kracht zal in u komen.
> Door 't leven wordt wie leeft niet te erg vermoeid.

En teekenender, boeiender zegt hetzelfde het reeds bekend geworden gedicht: ‘De Forellenvisscher’. Niet door zichzelf of eigen scherpe gedachten tot maat te stellen van het tijds-

1) Dit gedicht toont zich in de tweede helft van het boek, zooals ‘Friedrich Nietzsche’ en ‘Parijsche Herfstdag’ in de eerste. Het schijnt de stam, waarvan volgende gedichten takken zijn.

leven, maar ook niet door er zich aan te onttrekken wordt de dichter de tijdgenoot. Slechts door zich in het gevaarlijkste vaarwater te durven overgeven aan een Macht achter hem.

De Roeier, voor wien ge een werktuig zijt,
De boot, gij, hengel en snoer.
Hij stuwt en stuurt met sterk beleid
Hij, even wijs als stoer.

Rust dan in hem, hij brengt u wel
Langs afgrond, kolk en kaap, -
Ge zijt uit op de vangst van de groote Forel
En ge vangt hem, half in slaap.

Doch zóo tijdgenoot te zijn beteekent niet vriendelijkheid te verwachten van de omgeving. In ‘De Morgen’ verbeeldt de dichter hoe de ‘jonge god van zon en dauw’ ‘boven de appelhagen’ uw nijdig grauw vindt, o wereld, maar waar toch de Morgen doorheen zal schijnen.

In ‘Het Gedicht van den Landbewoner’ wordt dan de dichter, die tijdgenoot wil zijn, voluit geteekend. Allereerst angstig:

Zie ik de warling van een menigt
Dan voel ik dat ik angstig ben
En denk: daar wordt een vriend gesteenigd.

Want:

Wij leven stil, wij zingen zacht,
Wij zijn het liefst alleen gelaten,
Wij luist'ren aan de leed'ge straten,
Wij turen in den donkren nacht.

Doch dit zingen en luisteren en turen is voor den tijd van groote en wonderbaarlijke waarde. Want daardoor ont staat het lied, waarin alles zich uitdrukt en alles zich weerspiegelt. Staat niet duidelijk de verhouding van dichter en omgeving in deze eenvoudige regels:

In volle stad, in 't hooge huis,
Waar onder me ik niets zag dan daken,
Zat ik mijn kleine liedren maken.
Van ver - een zee - was 't volksgedruis.

Toen kwam een man, die voor mijn dis
Zich opstelde en hij lachte schamper
En zei: gij zijt de ware kamper
Voor 't volk dat ginds ellendig is.
Een waardig leven is dit amper.

Ik schreide en ik werd voelbaar bleek.
Ik sprak: hoort gij de volkszee deinen?
Haar golving leeft in *deze* lijnen
En met haar branding hield ik streek.

Al wat er in den tijd omgaat leeft in den dichter.

Er komen tot me op tong en wind
De denkingen van tallooze oorden.
Zij roepen om mijn rust'ge woorden
Waarin hen schooner elk hervindt.

En hoewel alleen, gevoelt hij zich nauw verbonden aan alle medelevenden.

Ik ben die 'k ben. Gij allen hoort
Tot mij en zijt alleen mijn Andren.
Ik leef van 't eeuwige verandren
En 't wiss'len van mijn blijvend Woord.

Daarmede zijn de vroegere elementen van 't persoonlijk bestaan opgelost in de houding tegenover den tijd. En hij, die vreesde dat een vriend gesteenigd werd, waar een menigte bijeenkomt, durft te zingen:

Nu roep ik u, van heinde en ver,
Genooten, die als ik met tranen
Zocht naar de onsterfelijke banen
Voor 't toekomstvolk op de aardester.

Wij zijn zoo wein'gen, zijn weldra
De menigt, die wij aanstonds vreesden.
Welaan, van blinkende bedeesden
Bestoven strijders, rijst en sla
De bogen aan, de straf bepeesden.

Maar de boog van den dichter blijft zijn harp. En dan weet hij wel hoe die harp door de velen niet hoog geschat wordt. Daarom laat hij ‘een jonge schoone’ vragen, wat

voor wonder hij met zich draagt. De dichter toont haar: ‘de open wond’. Zijn leed dat zijn zangen deed aanzwellen tot kracht en warmte kan hem soms overstelpen. ‘Het Gebed en de Stem’ getuigt ervan, getuigt hoe de dichter zoekt naar het wezen, dat hij zonder eenige terughouding en zonder eenig verband kan liefhebben. Hij zoekt dat wezen in eenzame belijdenis die gebed heet, en hoort dan de stem, die niet wil weten van een God-binnen-in-den-dichter.

> De stem verklonk. Ik zat en boog
> Mijn hoofd en zon 't geheimnis na:
> Hoe hij die 't hart naar Eén bewoog
> Hem toch in 't Vele alleen versta.

Diezelfde stemmingen komen nu in eenvoudige beelden voor 't dichteroog te staan: de weemoed in ‘Wilgenwater’ en de macht Gods, die wel heel 't planetenbeweeg overheerscht, doch aan elke globe de waan en dunk doet behouden van eigen zelfstandigheid.

De gevoelens van den dichter als tijdgenoot zijn te verwikkeld, dan dat zij door de beschreven verzen volledig uitgebeeld zouden zijn. Want al is 't persoonlijke diepere zieleleed opgelost in dat gebed met den Een-in-Velen, toch blijft er het leed van de eenzaamheid onder menschen.

> Op and'ren niet alleen, maar op ons eigen
> Verhalen wij het leed, dat de andre ons deed,
> En voeden lust in pijn en wonden krijgen
> En noemen de andre en weten zelf ons wreed.

Vandaar de eenzaamheid, die echter kan worden opgeheven door ‘de warme druk van een bevriende hand’. En ook voelt de dichter zich getroost omdat hij, die zich een leek weet, en wiens verzen duister genoemd werden, toch ‘alle vormen der wereld’ met zijn ‘ingeboren gedachten’ zag vereenigen. Ook weet hij dat er ‘Trouw’ bestaat bij zijn genooten, doordat hun tegenwoordigheid zich soms kan heendringen door de atmosfeer van eigen wil, die zich om hem alleen scheen te sluiten.

En toch! Toch is het den dichter soms of hij een bergtop bestijgt, waarvan geen dalen meer mogelijk is, en komt dat

groote verlangen hem overvallen terug te gaan naar een volle gemeenschap. Doch dan eindigt de zware kamp met een juichtoon. De Tijdgenoot bestijgt ‘De Bergtop’, maar juist daardoor komt het hoogste wat hij nastreeft, zijn ‘Droom’, tot verwerkelijking. Niet hij zelf, maar zijn werk zal zijn in de gemeenschap, die hij moet opgeven.

> Mijn droom werd waar, wie eenzaam streed
> En zoo den hoogsten bergtop won,
> Zal eenzaam staan, na lust in leed,
> Maar wint weer de Aarde, en houdt de Zon.

* * *

De houding van den dichter tegenover zijn omgeving eindigt in zijn persoonlijke eenzaamheid. Ziet hem nu ‘bij het haardvuur’ zitten in de overpeinzing van wat het leven, waarin hij zich gestort heeft, voor hem beteekent. Die rust bij 't haardvuur is geen vrijwillige. Zoo gaarne zou hij overal heen gaan. Doch in de gedwongen rust komt een grootsch vizioen, dat oprijst uit de zoo vaak genoten verzen der vroegere Hollandsche dichters. Hoe werd daarin vereenigd de weelde-vreugde om het volle zinnelijke leven, en een diep-bewogen overdenken van 't lijden van den Christus. En zoo ziet hij de kruisiging voor zich opdoemen, terwijl bij 't blozend morgenlicht Venus nadert. De monnik die zijn Anathema tegen haar wilde doen schallen, wordt overwonnen, en gaat haar aanbidden als de moeder Gods.

Dit vizioen ziet de dichter echter als de levenseenheid van een vroegeren verganen tijd. Niet daarvan wil hij de zanger zijn. En nu opent zich zijn slotzang, waarin hij zich geheel belijdt als dichter van zijn eigen tijd, en zich den weg in herinnering brengt die hij gegaan is, tot hij nadert aan den eigen dag die hij beleeft en vooruit ziet naar wat komen gaat. Het schijnt alsof de Tijdgeest tegen hem is, tegen de dichters, en hen wil neerslaan om met koel en scherp verstand over 't land te donk'ren.

Doch dan ziet hij als in vizioen een wezen naderen

in vleugeldracht goudgeel.
Een wezen als een veld vol rijpe korenschoven
Doorblauwd van zongespeel.

De Tijdgeest wordt neergeslagen, en verkondigd wordt dat het een valsche muiter was. Dat nieuwe wezen zelf is de tijdgeest.

De Tijdgeest is geen brein dat reeknend en onedel
De schoonheid zelfs ontleedt.
Hij is de ziener, die de harten voor zijn vedel
't Verstand zijn dienaar weet.

En dan teekent de dichter zich zijn toekomst.

Komen niet stoeten aan als eertijds de oude gilden?
Elk weet zijn plaats en werk
En draagt zijn kunde of wat de tijden van hem wilden
In duidlijk kleed of merk.

Zie al dat volk rondom. 'k Zie onder hen geen koning.
Al 't goede is elk gemeen.
Hartlijkheid schijnt voorwaar hun eenige eerbetooning
En een'ge dank meteen.

Was het een droom? vraagt zich de dichter. En hij gevoelt weer zijn eenzaamheid. De storm om zijn huis, die over de zee heen geraasd is, en de uitgegloeide vonken van 't haardvuur doen hem stil zijn. Maar de Tijdgeest, die hij zag dankt hij, zijn hoofd naar het uitgedoofde vuur gewend.

Ik dank U, goede Geest, in de asch en uitgeblonken
Wacht 'et Het Levensfeest.

* * *

Meegegaan met den dichter in het leven, dat hij ondanks en zelfs door alles gezien heeft als een feest, hebben wij slechts kort de lijnen van de tocht kunnen aangeven. De reeksen van beelden en zangen mochten ons niet te zeer boeien: om te voorkomen dat we niet tot ons overzicht zouden geraken. Maar daardoor deden wij te kort, allereerst

aan ons zelf, door niet telkens genoegzaam langen tijd stil te staan bij de afzonderlijke schoonheden. Doch dit is onze rechtvaardiging, dat elks afzonderlijke schoonheid wint, wanneer gezien is hoe het een deel was van die eene groote verzichtbaarde Idee, dat het leven, hoe ook ontleed in elementen, hoe schijnbaar ondergaand, hoe ook door de hoogste zielemachten bedreigd, hoe ook doorkliefd met pijn, hoe ook ten slotte verdeeld en opstandig tegen zijn beste en opofferingsgezindste kinderen, toch altijd weer blijft, voortduurt, zich vereenigt en roept om de schoonheid, toch wordt, neen reeds is, een Levensfeest.

IS. P. DE VOOYS.

[Deel 2]

Waar zijn wij aangeland?
Door
H.P. Berlage Nz.

Men zal moeten toegeven dat er geen kunst is die zoozeer gestegen is in de publieke belangstelling als de bouwkunst. Ik zeg gestegen, omdat waar de andere kunsten zich reeds in meerdere of mindere mate in die belangstelling mochten verheugen, dit met de bouwkunst in geenen deele het geval was. Terwijl vroeger over die kunst nauwelijks werd gesproken, is zij thans geworden een kunst waarover wordt gedebatteerd. Maar dat niet alleen, zij is zelfs een kwestie geworden, of liever, aan haar zitten kwesties vast, waarmêe dan natuurlijk wordt bedoeld, dat zij de publieke zaak raken.

Is er bijv. een litteraire kwestie? Neen! - Is er een muzikale kwestie? Neen! - Is er een beeldhouw- of schilderkunstige kwestie? Neen! - Is er een bouwkundige kwestie? Ja, want we hebben de Paleis-Raadhuiskwestie en de Dambebouwing. - We hebben de Haagsche Schouwburgkwestie en de kwestie van de Vierjaarlijksche tentoonstelling, waarvan de Bouwkunst, omdat aan haar geen voldoende tentoonstellingsruimte kon worden gegeven, zich heeft teruggetrokken. En zeker zijn er nog meer kwesties te noemen waarvan de bouwkunst de kern uitmaakt. Kortom de bouwkunst - en al was nu alleen maar dat bereikt, dan was er reeds reden te over om verheugd te zijn - is de kunst geworden waarover met heftig gebaar wordt gepraat, naar wier gunst wordt gedongen, waar het in dezen tijd ‘om gaat’.

Men kan zijn lievelingsdichter hebben, met dezen of genen schilder meer ingenomen zijn dan met de overigen, den eenen componist verre verkiezen boven den anderen, en toch ook erkennen dat het verschil in waardeering dieper gaat dan van persoonlijke voorkeur alleen, omdat er natuurlijk in die kunsten ook verschillende richtingen zijn; toch zal moeten worden toegegeven dat wat, een publieke partijstrijd zou kunnen worden genoemd, bij die andere kunsten niet bestaat.

En dat moest zoo komen omdat de bouwkunst de verwaarloosde kunst was, de kunst die niet meer als zoodanig gold en dus buiten de gemeenschap was gesteld; terwijl juist zij is de kunst die het meeste recht heeft op de publieke belangstelling, omdat buiten haar geen gemeenschapskunst bestaat.

Heeft men er zich 25, 30 jaar geleden warm over gemaakt wat aan den Dam zou worden gebouwd, of dat een mooie oude gevel zou worden afgebroken ter wille van een nieuwe Schouwburg?

En ofschoon de Paleis-Raadhuiskwestie zeker niet van de laatste actie dagteekent, toch kan niet worden ontkend dat de felheid waarmee nu om de teruggave van het Raadhuis wordt gestreden, ook al weer dank zij de belangstelling in de bouwkunst, ver gaat boven de slappe adresbewegingen van vroeger tijden.

Er is echter meer. Er is niet alleen weer ‘bouwkunst’ gekomen, maar er is gekomen een ‘nieuwe bouwkunst’; en omdat dat het geval is, juist daarom is de belangstelling ontstaan; want ware alles bij het oude gebleven, dan zou ook de belangstelling voor die kunst bij het oude zijn gebleven, d.w.z. er niet zijn.

En omdat nu het noodzakelijke gevolg van elke vernieuwing is belangstelling, is er ook strijd, zoodat er nu strijd is over de bouwkunst, strijd over de verschillende richtingen die zich natuurlijk in die kunst openbaren, welke verschillende richtingen zich ten slotte bepalen tot twee, de oude en de nieuwe, de antieke en de moderne. En daar nu de bouwkunst zooals gezegd, is de kunst der gemeenschap, gaat de strijd over de bouwkunst om de schoonheid in het algemeen,

in dit geval om de antieke of de moderne schoonheid.

Geen kleinigheid voorwaar, neen zeker niet. Het gaat ten slotte om het allerhoogste; en ook al weer omdat het om het allerhoogste gaat, is de verovering daarvan zoo uiterst moeilijk, het verzet er tegen hardnekkig.

Dat verzet komt natuurlijk van hen die liever de oude bouwkunst gehandhaafd zien, dus van hen die geen nieuwe schoonheid verlangen. Het zijn dus ten slotte twee overtuigingen die tegenover elkander staan; de overtuiging, dat de oude bouwkunst ons nog kan voldoen, en de overtuiging dat voor nieuwe maatschappelijke eischen de oude bouwkunstige vormen geen toepassing meer kunnen vinden.

De beweging voor een moderne richting begon, zooals bekend is, in de laatste 10 jaren van de 19e eeuw, en werd zooals elke nieuwe beweging door velen met enthousiasme begroet, maar natuurlijk aan den anderen kant met felheid bestreden. Immers door er op te wijzen dat het copieeren van oude stijlvormen, zooals dat in de 19e eeuw algemeen was geworden, ten slotte toch moest leiden tot een bespotten van dezelfde stijlvormen, die men nabootste, kon men rekenen op veler sympathie. En natuurlijk niet het minst bij de jonge bouwkundigen zelven, die daardoor niet alleen een hooger etisch beginsel zagen zegevieren, maar bovendien hun kunst op ongekende wijze zagen verruimd. Want nu werd de bouwkunst weer een kunst, die door eigen scheppingskracht moest ontstaan, en wier beoefenaren juist daardoor weer kunstenaars zouden worden. Nu zou men meenen dat deze beweging langzamerhand aan kracht zou hebben gewonnen, dat het inzicht zou zijn verhelderd en dat de wanhopige verwarring van denkbeelden betreffende de taak die de bouwkunst tegenover de nieuwere maatschappelijke eischen heeft te vervullen, het publiek, maar voornamelijk de architecten tot juister begrippen over hun kunst zou hebben gebracht. Maar neen, er valt in dezen tijd integendeel een reactie waar te nemen van grooter omvang tegen de nieuwere denkbeelden dan in den tijd van hun ontstaan; er kan worden vastgesteld dat we 20 jaar geleden verder waren dan thans.

En dan reken ik nog maar alleen met het ideëele geval, dat het alleen tegenovergestelde overtuigingen zijn, die elkaar den voorrang betwisten en niet nog bovendien gemakzucht, het ter wille van den lastgever diens inzicht volgen, verregaande degeneratie van vakkennis, en al die bijkomstigheden, die het doordringen der nieuwere denkbeelden bemoeilijken. Terwijl daarbij heelemaal nog niet wordt gedacht aan de lastgevers zelven, zoowel particulieren als officieele lichamen, die behalve door bekrompen inzicht, door allerlei andere overwegingen worden geleid, om de moderne richting tegen te gaan en daardoor de verwarring nog grooter maken.

Zijn wij inderdaad tegenover 20 jaar geleden niet verder gekomen en dus teruggaande naar het uitgangspunt? Het kan zijn dat het inzicht zich heeft verbreed en dat er nog wel van een groeiende beweging sprake is. Men zou het kunnen gelooven, wanneer wordt gelet op de dingen die in den laatsten tijd zijn gebeurd, en die zooals reeds gezegd, door de gewekte belangstelling in de bouwkunst wel een ernstig verzet hebben uitgelokt. Maar daartegenover staat dat deze dingen toch ook wel zoo belangrijk zijn, dat men na alles wat er in de laatste jaren is voorgevallen waarlijk wel een frisscher inzicht en wijder schoonheidsbegrip bij de direct daarbij betrokkenen had mogen verwachten. Ik begin met het schijnbaar minst belangrijke, de affiche van de vierjaarlijksche tentoonstelling te Amsterdam, de tentoonstelling waar, door gebrek aan ruimte, de bouwkunst naar den achtergrond werd gedrongen.

Ik zeg schijnbaar minst belangrijke, omdat het voor den buitenstaander wel vreemd moet lijken, dat van zoo iets onnoozels als een affiche zooveel herrie werd gemaakt. Want er is, en gelukkig ook, veel herrie gemaakt over die onnoozele affiche, zoodat het ongetwijfeld irriteert daarover nog eens te beginnen. Het ging echter minder om de affiche als zoodanig, als wel om het principe; want ‘comme si de rien n'était’ laat het uitvoerend comité dier internationale tentoonstelling een affiche maken, die onze decoratieve kunst minstens 50 jaar terugzet. Een grover beleediging kon niet worden begaan aan al die talentvolle kunstenaars, die gedurende

een twintigtal jaren met groote inspanning de versierende kunst zoover hebben gebracht, dat die kunst inderdaad weer volgens zuivere begrippen wordt beoefend, en waarvan de resultaten ons een internationale reputatie hebben doen verkrijgen. Ik herinner mij een prachtig beeld van van der Goes, die toen van Deyssel hem bestreed, hem antwoordde dat hij 'met klompen was getreden door de bloembedden zijner meeningen'. Welnu op volkomen gelijksoortige wijze hebben die Heeren commissieleden alles omvergeloopen wat op moeitevolle wijze was verkregen. En nu zal deze affiche ook in het buitenland worden aangeplakt, wij die gewend zijn aan de meest artistieke aankondigingen van gene zijde der grenzen; terwijl datzelfde buitenland met de grootste waardeering juist over onze decoratieve kunst spreekt. Aan dat spelen met onze reputatie, - ik zal het nu maar niet anders dan lichtzinnig noemen, - doen ook de officieele lichamen ijverig meê. Het begon al met het bekende geval van het Nederlandsche paviljoen op de Brusselsche tentoonstelling dat in Hollandschen stijl moest worden uitgevoerd. Ik heb daarover in dit tijdschrift indertijd al het een en ander gezegd, zoodat ik niet in herhalingen wil vervallen. Maar ik wil toch nog wel even meedeelen dat een mij goed bekend, en zeer talentvol Duitsch architect, dien ik op de tentoonstelling ontmoette, mij schamper toevoegde terwijl hij op het paviljoen wees: 'Dat ding is ook niet veel bijzonders, ik dacht dat jullie toch wel wat beters had kunnen maken?' Is dat dan niet om....des duivels te worden als men weet dat wij waarschijnlijk beter dan de Duitschers zelf voor den dag hadden kunnen komen. Kan men in zulk een geval wel iets anders dan een gevoel van wrevel verwachten tegenover de lastgevers, omdat zij alweer de Hollandsche bouwkunst hebben beleedigd.

Toch is men in den Haag bezig nog iets veel ergers te doen door met weerzinwekkend geknoei een schouwburgbouw in elkaar te zetten. De Heeren Von Fellner en Helmer die het nu ten slotte toch zoowat moeten doen, al is het dan ook zonder eigen gevel (sic), zullen er natuurlijk niet weinig trotsch op zijn ten slotte den prijs te hebben behaald in een prijsvraag met een Engelschen architekt en den adjunct-

architekt van de gemeentewerken, - waarmee waarlijk geen geringschatting is bedoeld van den inderdaad talentvollen jongen bouwkundige. - Maar door de wijze waarop de schouwburgcommissie deze zaak heeft voorbereid en behandeld werden de Nederlandsche architekten uitgeschakeld; zelfs voor de beoordeeling van de drie ontwerpen werd het niet noodig geoordeeld een Hollandsch architekt te raadplegen; de leden der schouwburgcommissie konden dat zelf wel doen. Wat zou de Heer van Malsen wel zeggen als het timmerwerk uit zijn fabriek door een paar schoenmakers moest worden beoordeeld?

Toch weten de Heeren Von Fellner en Helmer beter dan de commissie zelf, een feit waarvan ik mij door een persoonlijk onderhoud met hen kon overtuigen, dat er in ons land wel krachten zijn die een schouwburgprojekt kunnen maken, zoodat zij zich vermoedelijk eenigszins hebben verbaasd tot een concurrentie te zijn uitgenoodigd. Maar nu die uitnoodiging kwam, hadden ze nog meerdere concurrenten verwacht, concurrenten die hun de overwinning niet zoo gemakkelijk zouden hebben gemaakt, mits de jury ware samengesteld geweest uit leden tot oordeelen bevoegd. Moet de Hollandsche bouwkunst zich nu niet veel laten welgevallen, zelfs de grofste beleedigingen leeren verdragen, - beleedigingen die haar....door landgenooten zelf worden toegebracht? Gelukkig alweer, dat zij althans in het buitenland wordt gewaardeerd, al blijft het ergerlijke bestaan, dat zij juist tegenover datzelfde buitenland wordt beleedigd.

Er kan dus wel worden gezegd dat de ontwikkeling der bouwkunst op˙ gezonde basis ernstig wordt bemoeilijkt, al moet worden toegegeven dat de genoemde feiten nu ook wel tot de allerergste behooren.

Maar ook bij de architekten zelven schijnen de inzichten zoodanig te zijn vertroebeld betreffende de eischen die deze tijd stelt, dat altijd nog maar wordt doorgegaan met de toepassing van oude stijlvormen, zelfs daar waar die met die eischen in noodzakelijke botsing komen. Zij hebben, wat het beginsel betreft, niets geleerd en niets vergeten, en wat de toepassing betreft, nog altijd maar niet willen inzien

dat de vormen die zij maken een karrikatuur zijn van de oorspronkelijke. Dit is hun misschien niet kwalijk te nemen, omdat ze gewoonlijk het talent missen te beseffen dat zij daarmee die vroegere kunst beleedigen. Maar wel is hun alwêer kwalijk te nemen dat door hen wordt miskend alles wat in den laatsten tijd is gebeurd en dat door hen niet wordt gevoeld, dat zij die trachten een modern karakter te geven aan de bouwwerken die aan moderne eischen moeten voldoen, juist degenen zijn die het meeste eerbied hebben voor de kunst van vroeger tijden. Immers zij vergeten dat de groote kunstwerken in hun stichtingstijd modern waren in de beste beteekenis.

En het zijn waarlijk geen onbelangrijke werken die krachtens die 'Stilmeierei'[1] zijn of worden gebouwd. Zoo verrees aan het singel te Amsterdam een bankgebouw, dat heet te zijn gebouwd in den geest van het Mauritshuis. Wanneer nu de lastgevers meenen dat dit inderdaad het geval is, dan zou ik hen toch wel in overweging willen geven, datzelfde Mauritshuis eens goed aan te kijken - dat prachtstuk van harmonie in massa en detail. Er wordt trouwens in het algemeen weer flink 'gemauritshuisd', zoodat er zelfs een tweede dito in den Haag is verrezen op het Piet Heinplein. Nu zij daarbij nog niet eens gewezen op het gebruik van andere materialen dan die van het origineel, welke materialen dan den schijn moeten geven van echt te zijn, maar alleen vermeld, dat dit gebouw is een meubelmagazijn, om te weten wat voor 'onwezenlijks' daar is gebouwd. Één vraag: Zouden de 17e eeuwers, wanneer zij een meubelmagazijn bouwden, het zóó hebben gedaan?

En het antwoord: vermoedelijk niet; zij zouden het natuurlijk

1) Hiermede houdt ook verband het vraagstuk der restauratie, in hoever nl. een oud gebouw moet worden gerestaureerd in de oude vormen, of wel belangrijke herstellingen en aanbouwsels in modernen geest moeten worden gebouwd. In Duitschland is men reeds zoover dat volgens dit laatste, d.i. moderne inzicht wordt gehandeld. Bij ons is men nog zoover niet, ofschoon de strijd om den wederopbouw van den Vlissingschen toren doet verwachten dat ook te dien opzichte de nieuwe denkbeelden beginnen door te dringen.

in den stijl van den tijd hebben gebouwd, want dat was modern, dat was hun eigen schepping, maar er zeker geen copie van een woonhuis van hebben gemaakt. En wat doen wij nu? Wij bouwen niet in modernen geest, maar copieeren zelfs een geheel gebouw uit vroeger tijd, dat bovendien geen magazijn was.

Er is op het Leidsche Plein te Amsterdam in aanbouw een zelfs voor de hoofdstad ongewoon omvangrijk gebouw: het modemagazijn van Hirsch[1]. Als het niet reeds bekend was welk gebouw in het vervolg het Leidsche Plein zal gaan beheerschen, dan is een enkele blik op de zuilenarchitektuur die staat geboren te worden, voldoende om daaromtrent zekerheid te krijgen. Het wordt alweer geen gebouw in modernen geest, zooals men meende dat toch wel voor moderne kleeren ware aangewezen, maar een klassieke zuilenbouw, die als bestemming krijgt een winkelgebouw van dezen tijd te karakteriseeren. Nu zouden er allerlei opmerkingen zijn te maken zelfs binnen de grenzen van dat stijlgeval, in hoeverre dan nog een dergelijke architektuur de praktische uitdrukking is van een magazijn voor de meest verfijnde dameskleeding? Want ik heb alweer het gevoel dat de vroegere bouwmeesters toch ook in die richting wel een andere opvatting van hun taak hadden. Maar ik wil mij alleen bepalen tot het aesthetische geval als zoodanig, en dan alweer de vraag stellen in hoeverre de moderne eischen van groote lichtopeningen vereenigbaar zijn met een dergelijke architektuur. Het prachtige van de klassieke Palladiaansche zuilenbouw zit in de tegenstelling tusschen de massiviteit van het stylobaat en den lichten zuilenhal. De eenheid der tegendeelen was den grooten meesters van vroeger waarlijk wel bekend, zooals deze ook den schoonheidskern van het Mauritshuis bepaalt. Nu verlangt de praktijk van het moderne winkelbedrijf, dat juist de onderbouw zooveel mogelijk worde doorbroken, omdat deze de kijkramen bevat. Daarmee is m.i.

1) Dit gebouw is bovendien de copie van een gebouw uit Londen, zoodat de hoofdstad wordt verrijkt met een monumentaal modemagazijn van het buitenland gecopieerd, dat zelf principieel niet deugt.

de geheele toepassing van het klassieke zuilenschema reeds veroordeeld, om van een hooger plan van beoordeeling niet eens te spreken. Ik zou deze de aesthetische moraliteit willen noemen, waarvan de verantwoordelijkheid nog maar door weinigen wordt gevoeld. Het begrip van haar bestaan ontstond eerst met dat van een modern schoonheidsbesef, zoodat zij zeker nog niet is het eigendom van hen, die althans door hun werk blijk geven haar te ontkennen. Want het gaat ten slotte om de vraag of er inderdaad een moderne richting bestaat, waarop het antwoord in bevestigenden zin natuurlijk ook alleen door die enkelen wordt gegeven. Het zijn dezelfden die, erkennende dat er moderne eischen zijn, ook trachten aesthetisch moreel hun kunst daaraan te doen beantwoorden.

Want dat er moderne eischen zijn kan door niemand worden ontkend, hetgeen blijkt uit de bovengenoemde conflicten. Nu hebben de 'stijlarchitekten' het daarvoor passend verdedigingsargument klaar, nl. dat wanneer in vroeger tijden dezelfde eischen zouden zijn gesteld, de oplossing zou zijn gegeven, zooals zij dit gelieven te doen. Is dit echter niet een redeneering die de zaak op haar kop plaatst, omdat iets ongerijmds wordt voorondersteld, en de schoonheid der oude architektuur zooals van alle groote architektuur, juist daarin zit, dat de vorm in harmonie is met de gestelde eischen. Maar het is bovendien de grofste beleediging van hen, die scheppers waren van die groote kunstwerken; omdat zij daardoor worden in staat geacht tot ontkenning van hun eigen beginselen, tot een verhaspeling van hun eigen schoonheidsformule.

De karakteristiek van modern zijn kan misschien het best worden aangeduid, daardoor, dat met de bewuste erkenning van de moderne eischen, ook alles wordt aanvaard wat aan die eischen voldoet. Nu was, zooals reeds gezegd, alle groote kunst in den tijd van haar ontstaan in den besten zin modern, hetgeen dus zeggen wil, dat de eischen van dien tijd werden erkend en als gevolg daarvan alles werd aanvaard, wat die eischen kon bevredigen. En daar het de taak van den bouwmeester is om in overeenstemming daarmee aan het gebouw den denkbaar schoonsten vorm te geven, ont-

stond om zoo te zeggen de schoonheidsformule daarvan vanzelf, of liever de bouwmeester moest er wel voor zorgen, dat de schoonheidsformule met die eischen niet in conflict kwam. En dat is, hetzij nog eens herhaald, juist hun groote verdienste. En nu doen zij, die oude gebouwen copieeren, juist het tegenovergestelde, door bij erkenning der praktische eischen, die nu eenmaal door het tegenwoordige leven worden gesteld, een daarmee in conflict komende schoonheidsformule toe te passen. Maar bovendien beleedigen zij hen, die vroeger krachtens een aesthetisch moreel beginsel schiepen. In plaats van dus te trachten naar architektonische eerlijkheid, dus te streven naar aesthetische moraliteit, d.i. te zoeken naar een constructieve samenstelling en een daarmee overeenkomend vormschema, wordt met een vormschema van vroeger tijden begonnen, een vormschema, dat als zoodanig waarlijk reeds is uitgeput en daardoor verlept en dat bovendien moet worden verhanseld om het goedschiks kwaadschiks aan die moderne eischen aan te passen.

En nu gebeuren juist deze dingen aan het begin eener periode, die de oplossing van architektonische vraagstukken moet brengen, zoo belangrijk als in Nederland nog nooit zijn voorgekomen. De centra der drie groote steden moeten geheel worden omgebouwd; terwijl het toeval wil dat deze drie steden *alle drie* een nieuw Raadhuis moeten hebben. Dat vraagstuk tracht Amsterdam op te lossen door zijn oude Raadhuis op te eischen; maar het staat niettegenstaande dat, voor een moeilijker probleem, dan de beide andere steden, de vernieuwing van zijn voornaamste plein. Wanneer men bedenkt, wat dat beteekent, dan komt men tot het inzicht, dat wel de allerbeste krachten zouden moeten samenwerken om te komen tot een kunstvol resultaat. Dat wordt immers verlangd, dat wordt geëischt zelfs, omdat men....er recht op heeft na zoo lange schoonheidsontbering; want men denkt onwillekeurig aan de klassieke Flora, aan de middeleeuwsche marktpleinen waarvan de heerlijkheid ons maar al te goed bekend is. En ongetwijfeld heeft het Gemeentebestuur ook aan zoo iets gedacht, toen het de prijsvraag uitschreef, welke de Dam-bebouwing zou aangeven. Maar

het uitschrijven van een prijsvraag en het geven van een goede algemeene oplossing is natuurlijk alleen niet voldoende, wanneer niet bovendien de prijsvraag-winnaar bij de uitvoering van het geheel wordt betrokken.

Immers wanneer de bebouwing niet in eene en dan natuurlijk zeer bekwame hand blijft[1)] doch de bouwblokken ook aan verschillende gegadigden, met hun verschillende architekten worden verkocht, dan spreekt het van zelf, dat, gegeven de bestaande toestand, aan een architektonische eenheid niet behoeft te worden gedacht. Zooveel architektonische hoofden, zooveel architektonische zinnen en meestal wat voor zinnen, is nu eenmaal het karakter van het architektengilde, dank zij de verschillende stroomingen die in den laatsten tijd opnieuw het streven naar een zekere vastheid van beginsel en opvatting vertroebelen, en dus bemoeilijken.

De tijd is blijkbaar nog niet vol voor de oplossing van zulke belangrijke vraagstukken. Maar hoe kan dat ook wanneer men bedenkt, dat aan de schepping van een dergelijk stadscentrum in vroeger tijd, eeuwen werd gewerkt en dan nog bovendien in een vaste evolueerende lijn. Aan het naastbij liggend voorbeeld, aan de markt te Brussel staan gebouwen van eeuwen ontstaansverschil. En toch welk een eenheid. Dus niettegenstaande het groote verschil in karakter toch een harmonisch effekt. Hoe komt dat? Dat komt omdat elk gebouw als zoodanig karakter heeft, d.i. krachtens moreel aesthetische beginselen werd opgebouwd.

Dit voorbeeld bewijst bovendien, dat stijleenheid geen noodzaak is voor de eenheid als zoodanig, waarvan trouwens onze Dam zelf met Paleis en Nieuwe kerk wel het treffendst voorbeeld is; want er is steeds eenheid, dus schoonheid in de veelheid, wanneer de onderdeelen slechts karakter hebben. Maar daarom is ook het karakterlooze het allerergste, het meest hopelooze geval, het ‘non possumus’ van het bereiken

1) Het is misschien al te onnoozel om er op te wijzen, dat ook voor het maken van moderne architektuur bijzonder begaafde bouwmeesters noodig zijn. Maar de tegenstanders zijn immers allicht geneigd om op leelijke moderne dingen te wijzen en daarom de geheele moderne richting te veroordeelen.

van een bevredigingsresultaat. Het vraagstuk tot oplossing der Dambebouwing is nu in zoover geheel anders, omdat daar, zonder langzame ontwikkeling, reeds dadelijk een eenheid wordt verlangd. Dit zou een prachtig vraagstuk zijn voor een architektonisch rijpen tijd, dus voor een tijd van stijlvastheid. Ook daarvan bestaan natuurlijk tallooze voorbeelden, van de vroegste oudheid af tot aan den 19de eeuw.

Daar wij nu zeker niet leven in een zoodanigen tijd, is natuurlijk het bereiken van een dergelijk resultaat volstrekt uitgesloten.

De eenige mogelijkheid van een langzamen groei van den Dam tot een monumentaal plein, ligt echter in de erkenning van het streven van dezen tijd en dientengevolge in een begin van bebouwing in modernen geest. De ontkenning echter daarvan, dus de uitvoering der bebouwing door hen, die nog geheel door de stijlarchitektuur zijn bevangen, is een 'Lebensverneinung', die niet alleen de bedenkelijkste gevolgen moet hebben, maar ons bovendien in opvatting weer een halve eeuw terug zet. Het karaktervolle biedt immers uitsluitend de voorwaarde voor een mogelijke schoonheid, terwijl men dan ook zeker niet bevreesd behoeft te zijn voor eene disharmonie tusschen de architektuur van het Paleis en de Nieuwe kerk, en die moderne omgeving. Integendeel zal het zich zoogenaamd willen aanpassen aan die architektuur d.i. het karakterlooze, juist de eenige manier zijn om disharmonie te doen ontstaan.

Of gelooven de architekten werkelijk nog aan een ontwikkeling der architektuur op de basis eener neo-neo-neo Renaissance? Verwachten zij heusch nog eenig enthousiasme voor een herhaling der periode van 1860-1880? Denken zij werkelijk nog eenige eer te behalen met een driedubbel overgehaalde kunst? Ik kan me zelfs niet voorstellen, dat zij zelf met pleizier aan zoo iets werken; dat zij vreugde hebben aan datgene, wat zij maken, dat zij gelooven in wat zij doen. Maar zijn zij wel aan een geloof toe, zij die dat doen, terwijl toch een geloof in datgene wat hun het heiligst moest zijn, hun kunst, het eenig noodige is, de eenige waarborg alweer voor een....aesthetische moraal.

Dat geloof werd nu jaren geleden verkondigd, velen ten spijt aanvaard, zelfs met enthousiasme begroet. En thans....wordt datzelfde geloof door velen ontkend, gekleineerd en zelfs beledigd.

En dat is daarom droevig, zoo niet ergerlijk, omdat wij een voorsprong in die richting hadden op de vele landen, waar datzelfde geloof werd verkondigd. En thans heeft, dank zij dat geloof, d.i. het geloof in de toekomst zelf, Duitschland ons ingehaald niet alleen, maar op ons een voorsprong gekregen, terwijl wij met de grootste onverschilligheid het standpunt hebben prijsgegeven van mede in het front te marcheeren van de groote architekturale beweging. En dat gebeurt, eenerzijds omdat de officieele lichamen de ontwikkeling der moderne architektuur tegenhouden, anderzijds omdat de architekten welke met de belangrijkste vraagstukken worden belast het inzicht, de kracht en het talent missen, om die in overeenstemming met de moderne eischen op te lossen. Zoodat, wanneer er niet enkele particuliere lastgevers waren, die zelf het moderne aanvaarden en daardoor enkele architekten gelegenheid geven in die richting te werken, het den schijn zou hebben alsof de architektuur in Nederland op het doode punt zou zijn aangeland.

Ik zeg den schijn zou hebben, omdat ik zelf het geloof heb behouden in een ontwikkeling in moderne richting, maar ik heb daarbij de wetenschap, dat zij, die thans in reaktionnaire richting werken, bij de latere beschrijving van den ontwikkelingsgang der Nederlandsche bouwkunst niet alleen niet zullen worden geroemd, maar zullen worden aangeduid als degenen, die den ontwikkelingsgang tijdelijk hebben gestremd.

Milton: Het paradijs verloren
De Vertaling van Alex. Gutteling voortgezet
Door
Albert Verwey.

Twaalfde zang

Als een die op zijn reis te middag rust
Hoewel hij haast heeft, poosde de engel hier,
Tusschen verwoeste en weer herstelde wereld,
Of mooglijk Adam iets in 't midden bracht;
Daarna nam hij met zoete wending 't woord.
‘Zoo zaagt ge één wereld van begin tot eind;
En hoe de mensch groeit als uit tweeden stam.
Nog is er veel te zien, maar 't sterflijk oog
Merk ik dat mindert; hemelsche gedaanten
Maken den zin van menschen mat en bot:
Verhalen wil ik daarom wat nog komt,
Luister gij dus aandachtig en wees stil.
Die tweede groei, zoolang er weingen zijn,
En wijl hun geest den schrik voor 't vorige oordeel
Nog versch bewaart, de Godheid vreezende,
Zal, achtslaand nog op goed en recht, zijn leven
Leiden en snel vermenigvuldigend
Den grond bebouwen, overvloedig oogsten,
Wijn, olie, graan; en van de kudde of heerde
Vaak stier of lam of geitjes offrend, rijklijk
Besproeid met wijn, op hun gewijde feest,

Blaamloos verheugd in vree tezamenwonen
In stammen en families, geregeerd
Door een aartsvader; tot er een zal opstaan
Trotsch en eergierig, die niet meer voldaan
Met broederschap en billijke gelijkheid
Zich onverdiende heerschappij aanmatigt
Over zijn broedren en op aarde de eendracht
En wet van de Natuur geheel verstoort.
Jagend (en beesten niet, maar menschen 't wild)
Met oorlog en met krijgslist hen die weigren
Zich te onderwerpen aan zijn dwinglandij:
Ook zal een machtig jager vóór den Heer
Zijn naam zijn, als den Hemel zelf ten spijt,
Of macht voor zich opeischend naast den Hemel;
En afgeleid van oproer wordt zijn naam,
Schoon hij het is die andren oproer wijt.
Hij met een troep, die eendere eerzucht bindt
Om met en onder hem heerschers te zijn,
Richt zich van Eden westwaarts en vindt daar
De vlakte, waar een zwarte zwavelkolk
Op uit den grond kookt, de ingang van de Hel.
Van baksteen en dat tuig willen ze een stad
En toren bouwen die ten hemel reikt,
En zich een naam verwerven, een gedachtnis
Wanneer ze in vreemde landen zijn verstrooid,
Van goede of kwade roep is hun gelijk.
Maar God die vaak onzichtbaar nederdaalt
Tot menschen, en hun woonsteden bezoekt
En oplet wat zij doen, weldra hen merkend,
Komt om hun stad te zien, voor nog de toren
De hemeltorens tergt, en zet in spot
Hun een geschilgeest op de tong, die wischt
Hun eigen taal heel uit en zaait daarvoor
Een krijschgeluid van onbekende woorden:
Aanstonds rijst luid een gruwelijk geklap
Onder de bouwers: elk roept de ander aan
Die niet verstaan, tot heesch, alsof bespot,
Ze in woede toornen: neerziend lachten luide

De hemelingen om dat vreemd rumoer,
Dat tot hen opklonk; zoo dan staakte 't bouwsel
Belachlijk, en Verwarring wordt zijn naam.'
Waarop dus Adam, vaderlijk misnoegd.
'Afschuwelijke zoon, zoo op te stijgen
Boven zijn broedren, zich met aangematigd
Gezag te omkleeden, niet door God bedeeld!
Hij gaf ons over dier, en visch en vogel,
Volkomen heerschappij; dat is ons recht,
Door hem gegeven; maar mensch over menschen
Maakte hij niet tot heer: dien titel hield hij
Voor zich en liet van menschen menschen vrij.
Maar deze aanmaatger stopt niet met zijn inbreuk
- De trotsaard - bij den mensch; zijn toren slaat
Beleg voor God en daagt hem uit. Ellendge!
Wat voedsel brengt hij boven om zichzelf
En 't roekloos heir te sterken? dunne lucht
Boven 't gewolk pijnt zijn grof ingewand;
Naar adem hongert hij, zoo niet naar brood.'
Michael hernam: 'Terecht verafschuwt ge, Adam,
Die zoon, die in het kalme menschgeluk
Zulke onrust bracht, en redelijke vrijheid
Vanzins was te onderwerpen; weet nochtans
Dat, sints uw eersten val, de ware Vrijheid
Verloren ging, die altijd woont met Rede,
Als tweeling, buiten haar geen wezen heeft:
Rede in den Mensch verdonkerd, of versmaad,
Grijpen onmidlijk ordlooze begeerten
En plotselinge driften het bestuur
Inplaats van Rede en de eertijds vrije Mensch
Wordt tot hun slaaf. Daarom, daar hij vergunt
Dat in hemzelf onwaardge machten heerschen
Op vrije Rede, stelt, rechtvaardig rechtdoend
God gewelddaadge heeren boven hem,
Die vaak, even verkeerd, de uitwendge vrijheid
Nu ook verslaven. Dwinglandij moet zijn,
Al verontschuldigt dit den dwingland niet,
Maar volken willen soms zoo laag vervallen

Van deugd, die rede is, dat geen ongelijk
Maar recht, aan een nootlottige vloek gehecht,
Hun, is de inwendge vrijheid eens verloren,
De uitwendge rooft: tuig 't de oneerbiedge zoon
Van hem die de ark gebouwd heeft, die om schande
Zijn vader aangedaan, dien vloek vernam
"Wees slaaf van slaven" op zijn voos geslacht.
Zoo, als de vroegre, zal dees laatre wereld
Van kwaad tot erger gaan, tot God op 't eind,
Hun ongerechtigheden moe, zijn bijzijn
Aan hen onttrekt, zijn heilige oogen afwendt,
Bij zich besluitend dat hij hen voortaan
Aan hun bevlekte wegen overlaat,
En één bizonder volk zich uit alle andren
Uitkiest, waardoor hij wil zijn aangebeden,
Een volk dat voortkomt uit één trouwen man:
Een die aan deze zij van de Eufraat woont,
Geleerd afgoden te eeren. O dat menschen
(Kunt ge 't gelooven) tot die stomheid kwamen,
Wijl de aan den Vloed ontsnapte Aartsvader leefde,
God te verzaken, Hem die leeft, en hout
En steen, hun eigen maaksel, te vereeren
Voor goden! Toch verwaardigt zich de Hoogste
Hem van zijn vaders huis en valsche goden
Door een vizioen te roepen naar een land
Dat hij hem toonen zal; hij zal uit hem
Een machtig volk doen komen en zijn zegen
Storten op hem, zoodat in zijn geslachten
Elk volk gezegend wordt: hij volgt dat woord,
Niet wetend naar wat land, maar vol geloof.
Ik zie - wat gij niet kunt - met welk vertrouwen
Hij goden, vrienden, vaderland verlaat,
Ur van Chaldea, gaande over het veer
Naar Haran, achter hem een dichte stoet
Heerden en kudden en een tal van knechten;
Niet arm op reis, maar al zijn rijkdom wagend
Met God, die hem beriep, in een vreemd land.
Hij komt in Kanaan: daar zie ik zijn tenten

Bij Sichem opgeslagen en de vlakte
Van Mora: daar ontvangt hij de belofte
Van al dat land voor zijn nakoomlingschap.
Van Hamath noordlijk naar de Zuidwoestijn
(Ik noem nu dingen, schoon vooreerst nog naamloos)
Van Hermon oostlijk naar de Westerzee;
Ziedaar berg Hermon, gindsche zee, elk plekje
Van ver, naar ik ze wijs; zie op de kust
Berg Karmel; hier de dubbel-bronnige stroom
Jordaan, ware oostergrens; zijn zonen zullen
Wonen tot Senir, lange rij van heuvels.
Weeg dit, dat in zijn zaad alle aardevolken
Gezegend zullen zijn; en weet: dat Zaad
Is uw Verlosser, die de Slang den kop
Vermorzlen zal, waarvan u aanstonds meer
Klaarder wordt geopenbaard. Die zaalge aartsvader,
Die later Abram, de geloovge, heet,
Laat zoon en kleinzoon na, aan hem gelijk
In wijsheid, in geloof, en goede naam:
Dat kleinkind, zelf twaalf zonen rijk, vertrekt
Uit Kanaan, naar een land, hierna genaamd
Egypte, door den stroom de Nijl verdeeld.
Zie waar die stroomt, en zich uit zeven monden
In zee ontlaat: tot wonen in dat land
Komt hij genoodigd door een jongre zoon
In tijd van schaarste, een zoon wiens waardge daden
Hem tot den tweede maken in dat rijk
Van Pharao; als hij sterft laat hij zijn huis
Daar groeien tot een volk; en nu verdacht
Geworden voor een volgend vorst, die poogt
Hun wasdom te weerhouden, al te talrijk
Voor vreemde inwoners, maakt hij hen, ongastvrij,
Van gasten slaven, al hun knaapjes doodend:
Tot door twee broers (noem Mozes en Aäron
Die bei) door God gezonden om zijn volk
Te ontrukken aan hun knechtschap, zij weer keeren
Met roem en roof naar hun beloofde land.
Maar eerst moet de tiran, die, wetteloos,

Hun God ontkent, niet op zijn boodschap acht,
Zwichten voor vreeslijke oordeelen en teekens.
Water in zijn rivieren wordt tot bloed,
Door kikkers, luizen, vliegen zijn paleis
En 't heele land, walgelijk overstroomd;
Zijn vee wordt ziek, en rot, en sterft aan pest,
Builen en blaren zwellen op zijn lijf
En heel zijn volk; donder gemengd met hagel,
Hagel gemengd met vuur verscheurt de lucht,
Wielt over de aard, verscheurend waar hij rolt;
Wat overblijft aan kruid, of vrucht, of graan
Wordt door een donkre wolk en zwerm van mieren
Gegeten, die geen groen laat op den grond.
Duisternis dekt dan zijn gebied, tastbare
Duisternis wischt drie heele dagen uit;
Ten laatste één middernachtslag: de eerstgeboornen
Sterven door heel Egypte: aldus getemd,
Tienwerf gewond, laat de rivierdraak eindlijk
Zijn meebewoners gaan, 't halsstarrig hart
Veelmaals verneedrend, maar, aan ijs gelijk,
Harder na iedren dooi; tot in zijn woede
Vervolgend die hij van zich zond, de zee
Hem en zijn heir verzwelgt; maar laat *hen* door,
Als op droog land langs twee kristallen muren,
Door Mozes staf gevergd daar zoo te staan
Gedeeld, tot zijn vrij volk hun kust bereikt.
Zoo wondre macht zal God zijn Heilgen leenen,
Schoon in een engel tegenwoordig, gaande
Vóór ze in een wolk, en een kolom van vuur
(Bij dag een wolk, bij nacht een vuurkolom)
Om ze op hun reis te leiden, of te gaan
Achter hen, wijl d' hardnekkige vorst vervolgt.
Den heelen nacht vervolgt hij, maar het duister
Verbiedt zijn naadring tot de morgen daagt;
Dan uitziend door zijn wolk en vuurkolom
Zal God zijn heele heir verbijstren en
Hun wagenraadren breken; wanneer Mozes
Opnieuw zijn machtge staf strekt, ten bevele

Over de zee, gehoorzaamt die zijn wenk;
De golven storten op hun slagorde af
Hun krijg bedelvend; het verkoren volk
Gaat van de kust veilig naar Kanaän
Door de woestijn, niet de geschiktste weg,
Opdat niet, het verschrikte Kanaan ingaand,
Hen de oorlog, ongeöefend, beangst, en vrees
Hen omwendt naar Egypte, een roemloos leven
Kiezende in knechtschap, want eedle en oneedle,
Ongeoefend in de waapnen, vinden 't leven
Altijd het zoetste, als ze niet roekloos zijn.
Ook zal door 't oponthoud in de woestijn
Dit hun gewin zijn, dat zij hun bestuur
Daar vesten, en hun grooten Raad verkiezen
Uit de twaalf stammen, een bestuur door wet.
God, van berg Sinaï waar de grauwe top
Van beeft terwijl hij neerdaalt, zal hun zelf
In bliksem donder en trompetgeschal
Zijn wetten kond doen, deels zulke als behooren
Bij 't burgerlijke recht, deels plechtigheden
Van offerdienst, hen toonende, door beelden
En schaduwen, dat zaad, bestemd de Slang
Te morzlen, waardoor hij Verlossing werkt
Voor 't menschdom. Maar de stem van God is vreeslijk
Voor menschlijke ooren; daarom smeeken zij
Dat Mozes hun zijn wil zal doen verstaan
En de schrik einden: die doet naar hun smeeking,
Verstaande dat tot God geen toegang is
Dan door een midlaar; wiens hooge ambt nu Mozes
Draagt bij gelijknis, daardoor voorverbeeldend
Een grootren, van wiens komen hij getuigt.
Zoo zingen de profeten in hun eeuw
De komst van den Messias. Wet en eerdienst
Aldus gevestigd, heeft God zulk behagen
In menschen die zijn wil doen, dat hij-zelf,
De Heilge, bij de stervlingen komt wonen,
Zijn tabernakel opslaat onder hen.
Een tempel wordt gebouwd, gelijk hij voorschrijft,

Van ceder, overdekt met goud; daarin
Een ark, en zijn getuignis in die ark,
Van zijn verbond de schriften; boven deze
Tusschen de vleugels van twee cherubim
't Verzoendeksel van goud; ervóór de zeven
Lampen die, brandende, als in zodiac beelden
De hemelvuren: 's daags zal op de tent
Een wolk verblijven, 's nachts een vuurge gloed;
Als ze onderweegs is, niet. Zij kwamen eindlijk,
Daar hen zijn engel leidde, naar het land,
Aan Abram en zijn zaad beloofd: het verdre
Een lang verhaal van meengen slag gestreden,
Menigen vorst gedood en rijk gewonnen,
Of hoe de zon een daglang stil zal staan
Midden in den hemel, en geen nacht zal zijn
Omdat een mensch beveelt: "Zon, sta in Gibeon
En gij Maan, in het dal van Ajalon"
Tot Israel wint: want zóo toch heet de derde
Uit Abram, Isaacs zoon, en zoo naar hem
Zijn heel geslacht, dat aldus Kanaan neemt.'
    Hier hield hem Adam in: 'o Hemelbode,
Verlichter van mijn nacht, goedgunstge dingen
Hebt gij me geopenbaard, meest zulke als aangaan
Rechtvaardige Abram en zijn zaad: eerst nu
Opent mijn oog zich waarlijk, en mijn hart
Wordt rustig, eerst verward door 't overwegen
Wat mij en 't menschdom wachtte: eerst nu aanschouw ik
Zijn dag, als alle volken zalig zijn;
Gunst die ik niet verdiend heb, ik die zocht
Verboden kennis langs verboden weg.
Eén ding begrijp ik niet, waarom aan hen
Bij wie God zich verwaardgen wil te wonen
Zoo meenge - en menigsoortge - wet gesteld werd;
Veel wetten immers doelen op veel zonden
In hen; hoe kan God met dezulken wonen?'
    Tot wien dus Michaël: 'Twijfel niet of zonde
Zal bij hen heerschen, als uit u geboren;
Daarom de wet die zonde prikkelt tot

Bestrijding en daardoor erkennen doet
De ontaarding van nature. Opdat zij, ziende
Dat wet de zonde ontdekt, maar ze niet wegneemt,
Dan door die zwakke zinnebeeldge zoening,
Het bloed van ossen en geiten, zij verstaan
Dat kostbrer bloed betaald moet voor den mensch,
Rechtvaardig voor zijn onrechtvaardge, opdat,
Gerechtigheid deelachtig door 't geloof,
Zij gerechtvaardigd staan voor God, in vrede
Voor hun geweten, dat de wet door vormen
Niet kan bevreedgen, noch zijn zedeplicht
De mensch voldoen, die niet voldoend hij sterft.
Zoo blijkt de wet gebreklijk, slechts gegeven
Opdat zij hen als 't tijd is overdrage
Aan 't betere verbond, dan opgevoed
Van schaduwbeeld tot kern, van vleesch tot geest,
Van de opgelegde en strenge wet tot vrije
Aanvaarding van gena, van slaafsche vrees
Tot die van zonen, van wets- tot geloofswerk.
En daarom zal niet Mozes, schoon door God
Hooglijk bemind, maar van de wet-alleen
De uitvoerder, 't volk in 't land van Kanaan leiden,
Maar Jozua dien de Heidnen Jezus noemen,
Die naam en ambt van Hem draagt die de Slang,
De weerpartij, bedwingt, en wederbrengt
Den mensch die lang de wereldsche woestijn
Doorzwierf, naar de eeuwge rust van 't Paradijs.
Zij midlerwijl in 't aardsche Kanaan thuis
Wonen daar lang welwarend, tot volkszonden
Hun openbaren vrêe verbreken. God,
Daardoor getergd, verwekt hun vijanden,
Van wie hij hen, berouwvol, vaak bevrijdt
Door richters eerst, dan onder koningen.
Van die de tweede, om vroomheid bei beroemd
En machtge daden, hoort zich toegezegd,
Onwederroeplijk, dat zijn koningstroon
Eeuwig zal duren; van 's gelijken zingen
Alle profeten dat de vorstenstam

Van David (zoo noem ik zijn naam) een zoon
Voortbrengt, het Vrouwezaad, aan u voorzeid,
Voorzeid aan Abram, als waar alle volken
Op bouwen; koningen voorzeid, van kon'ngen
De laatste, want zijn rijk is zonder eind.
Maar eerst volgt nog een lange vorstenreeks.
Zijn zoon na hem, als rijk en wijs befaamd,
Zal in een prachtgen tempel de ark van God,
Zwervend nog in omwolkte tent, ommuren.
Hem volgen zulke als zullen zijn vermeld
Deels goed, deels kwaad, maar kwaad de langre lijst,
Wier lage afgoderij en andre feilen,
Bij 't volkskwaad opgehoopt, God zoo vertoornen
Dat hij hen laat, en stelt hun land, hun stad,
Zijn tempel, ark en al gewijd gereedschap
Een smaad en prooi van die hoogmoedge stad
Wier hooge muren ge in verwarring zaagt
Verlaten, waardoor Babylon haar naam.
Daar laat hij ze in gevangenschap verblijven
Zeven maal tien jaar, brengt ze dan terug,
Gedachtig zijn genade en zijn verbond,
David bezworen, vast gelijk Gods tijd.
Van Babylon gekeerd, door gunst van vorsten,
Hun heeren, die God daartoe stemde, bouwen
Ze eerst weer Gods huis op, leven dan een poos
Needrig en matig, totdat opgewassen
In menigte en in rijkdom, ze weer strijden.
Maar eerst springt tweedracht bij de priesters op,
Zij die aan 't altaar dienen en meest moesten
Trachten naar vree: hun twisten brengt verderf
Over den tempel zelf; zij grijpen eindlijk
Den scepter, letten niet op Davids zoons,
Verliezen aan een vreemd hem, dat de ware
Gezalfde koning mocht geboren worden
Buiten zijn recht; toch kondt bij zijn geboorte
Een ster, nooit vóor dien tijd gezien, zijn komst
En leidt wijzen van 't oosten, die zijn plaats
Zoeken om goud en mirre en wierook te offren.

Een hemelsche engel meldt geboorte en plaats
Aan simple herders, houdend wacht bij nacht;
Zij haasten blij daarheen, hooren een koor
Van englescharen zingen in de lucht.
Een maagd zijn moeder; maar zijn vader is
De Macht van God omhoog; bestijgen zal hij
Zijn erfelijken troon, zijn rijk begrenzen
Met wijdste aardgrens, zijn glorie met de heemlen.'
Hij zweeg, ziende Adam overlast met vreugd,
Als, smart gelijk, in tranen had gedauwd
Zonder 't verlaat van woorden, aldus geaêmd.
'Profeet van blijde tijdingen, voleinder
Van hoogste hoop! nu heb ik klaar verstaan
Wat mijn volhardendst denken vruchtloos zocht,
Waarom we onze Verwachting noemen zouden
Zaad van de Vrouw: Maagd-Moeder, wees gegroet,
De hemel heeft u lief! doch uit mijn lenden
Wordt ge geboren, uit uw schoot de Zoon
Van God omhoog, zoo wordt met mensch God één.
Nu moet de Slang wel zijn geduchte kneuzing
Wachten in doodsnood: zeg wanneer en waar
Hun strijd, wat slag kneust 's Overwinnaars hiel?'
Wien aldus Michael: 'Droom niet hun gevecht
Als een duel, of plaatselijke wonden
Van hoofd of hiel: niet daarom paart de Zoon
Menschheid aan Godheid dat hij met meer kracht
Den vijand slaat: Satan zwicht zóo ook niet,
Wiens val door 't ruim, een doodelijker kneuzing,
Zijn macht niet brak tot stervenswond aan u.
Die wond herstelt wie als uw Heiland komt,
Doordat hij slaat, niet Satan, maar zijn werken
In u en in uw zaad: noch kan dit ooit
Dan door vervulling van wat faalde in u,
Gehoorzaamheid aan God die u zijn wet
Oplegde op straf van dood: hij lijdt dien dood
Die 't schuldig loon is voor uw overtreding,
En 't loon van hen die voortkomen uit u:
Zoo enkel wordt aan Gods hoog recht voldaan.

De wet van God vervult hij onverkort
Bei door gehoorzaamheid en liefde, al wordt
Door liefde alleen de wet vervuld; uw straf
Neemt hij op zich door in het vleesch te komen
Tot falend leven en vervloekte dood;
Leven verkondend voor al wie gelooven
Dat hij hen vrijkoopt, zijn gehoorzaamheid
De hunne is door geloof, dat zijn verdienste
Hen redt, hun werken niet, hoe wettisch ook.
Daarvoor wordt hij gehaat, gehoond, door krijgsvolk
Gegrepen, en verhoord, ter dood veroordeeld,
Een schandlijke en vervloekte, aan 't kruis genageld
Door zijn volk zelf, gedood wie leven brengt.
Maar mee aan 't kruis nagelt hij de u vijandgen,
De wet die u vervolgt, en van al 't menschdom
De zonden, die met hem daar zijn gekruisigd
Om nooit meer hen te wonden die vast bouwen
Op deze zijn voldoening; aldus sterft hij,
Maar straks herleeft hij: Dood heeft over hem
Kortstondge macht: eer 't derde dagend licht
Weer keert zien hem de morgensterren stijgen
Ten grave uit, frisch als 't dagend licht; de losprijs
Betaald, die van den Dood de mensch bevrijdt.
Zijn dood voor menschen, voor zoovele als 't leven
Er aanbood, blijve u bij; omhels er 't heil van
Door niet van werken leeg geloof: die daad,
Godlijk, ontvonnist u van dood, uw doem,
Eeuwig in zonde 't leven kwijt: die daad
Zal Satans kop kneuzen, zijn kracht verbrijzlen
Zijn sterkste waapnen Zonde en Dood verslaand,
En dieper in zijn hoofd hun prikkels steken
Dan tijdelijke dood *zijn* hiel zal kneuzen,
Of die van Gods verlosten: slaap, die dood lijkt,
Een zacht opdrijven naar onsterflijk leven.
Ook blijft hij na de opstanding niet op aard
Dan enkle dagen, opdat hij verschijnt
Aan zijn disciplen, zij die bij zijn leven
Hem aldoor volgden; hun laat hij de taak

Allen te leeren wat zij van hem leerden,
En wat hen zaligmaakt; hen die gelooven
Doopend in stroomend water, zinnebeeld
Der wassching van de zonde-smet tot reiner
Leven, en in den geest bereid, zoo noodig,
Tot sterven, zulk als de Verlosser deed.
Tot alle volken gaan ze, want voortaan
Wordt zaligheid gepredikt aan de zonen
Van Abrams lenden niet alleen, maar ook
Aan die van zijn geloof, door heel de wereld.
Aldus wordt in zijn zaad elk volk gezegend.
Dan stijgt hij naar der Heemlen Hemel op,
Verwinnaar, zegevierend in de lucht
Op zijn en uw weerstaanders: daar verrast hij
De Slang, vorst van de lucht, sleurt hem in ketens
Door heel zijn rijk, en laat hem daar ontdaan;
Dan treedt hij in zijn heerlijkheid, herneemt
Zijn zetel aan Gods rechte; hoog verheven
Boven wat hemelsche eer heeft: daarvan komt hij
Wanneer de ontbinding van de wereld rijp is,
Met glorie en macht oordeelen dood en leven;
Oordeel op de ongeloovge dooden, loon
Voor zijn geloovgen, zaligheid, hetzij
In hemel of op aard, want de aard is dan
Geheellijk Paradijs, gelukkiger plaats
Dan hier dit Eden, en gelukkiger tijd.'
Zoo sprak de Aartsengel Michaël, en zweeg
Als bij de weerlds groote eindpunt; onze vader
Verwonderd en vol vreugd sprak nu aldus.
'Eindlooze goedheid, matelooze goedheid!
Die al dit goed zal doen ontstaan uit kwaad,
En kwaad tot goed keert; wonderbaarlijker
Dan die op de eersten scheppingsdag het licht
Voortbracht uit donker! vol van twijfel sta ik,
Of ik nu rouw zal hebben om de zonde
Door mij gedaan en geoorzaakt of te meer
Verblijd zijn daar meer goed eruit ontspringt;
Aan God meer eer, menschen meer Welbehagen

Van God, en boven toorn genadevolheid.
Maar zeg me, als de Verlosser weer ten Hemel
Moet stijgen, wat zal die getrouwe weingen
Gebeuren, met de ontrouwe kudde alleen,
Die haters van de waarheid? wie geleidt dan
Zijn volk en wie beschermt het? zullen zij niet
Erger met hen doen, dan met hem ze deden?'
'Dat twijfelloos,' zei de engel, 'maar van boven
Zendt hij een Trooster tot de zijnen, de
Belofte van den Vader, die zijn Geest
In hen doet wonen, en die in hun harten
De wet schrijft van 't geloof, dat werkt door liefde;
Die leidt ze in alle waarheid, die bekleedt ze
Met geestlijk harnas: de aanslagen van Satan
Kan dat weerstaan, en dooft zijn vuurge pijlen.
Geen vrees voor wat hen menschen kunnen doen
Al waar 't ter dood; tegen de wreedheid zelf
Met innerlijke troosting rijk beloond,
Vaak ondersteund, zoodat van hun vervolgers
De trotschten zich verbazen: want de Geest,
Gestort eerst op de Apostlen, die hij zendt
Om volken te bekeeren, dan op alle
Gedoopten, zal de wondre gaaf hen aandoen
In alle tong te spreken, wonderwerken
Te doen als eens hun Heer. Zoo winnen zij
Aantallen van elk volk, die vol van vreugd
De hemeltijdingen ontvangen: eindlijk
Hun dienst voleindigd, en hun loop geloopen,
Hun leer en leven schriftlijk nagelaten,
Zullen zij sterven, waarschuwend dat na hen
Wolven de leeraars volgen, erge wolven.
Die zullen de mysteries, de gewijde,
Gebruiken tot hun eigen schandlijk voordeel
Van winst en eerzucht, en de waarheid smetten
Met overlevering en bijgeloof,
Dat zuiver ze enkel blijft in die geschriften
Maar niet verstaan, dan door den Geest alleen.
Dan trachten zij door namen zich te baten,

Titels en plaatsen, wereldlijke macht
Daaraan verbonden; schijnbaar aldoor handlend
Door geestlijke en zelfs aan zichzelf toeschrijvend
De Geest van God, beloofd beide en gegeven
Aan allen die gelooven; die aanmaatging
Dwingt geestlijk recht door vleeschelijke wapens
Aan de gewetens op; recht dat men nergens
Geboekt vindt, noch de Geest in éénig hart
Heeft ingegrift. Wat is dit anders dan
De geest van de gena verkrachten, binden
De aan hem gehuwde Vrijheid? dan, ontbouwen
Die tempels in den mensch, staand door 't geloof,
't Eigne, niet van een ander: want was ooit
Tegen geweten en geloof één stervling
Onfeilbaar? Toch zijn vele die 't zich noemen:
Daaruit komt heftige vervolging voort
Van allen die volharden in den eerdienst
Van Geest en Waarheid; de oovrigen, de meesten,
Achten in uiterlijke dienst en vormen
't Geloof voldaan; Waarheid trekt zich terug
Met lasterpijlen dik bezaaid, en werken
Door het geloof zijn schaars. Zoo loopt de wereld,
Kwaadaardig voor de goeden, teer voor boozen,
En kreunt onder haar wicht totdat de dag
Komt van verademing voor de rechtvaardgen
En wraak op de onrechtvaardgen, als hij weerkeert
Zoo aanstonds tot uw hulp beloofd, het Zaad
Der Vrouw, tevoren duister u voorspeld,
Nu ruimer, als uw Heiland en uw Heer,
Maar eindlijk in de wolken geopenbaard
In 's Vaders heerlijkheid om Satan zelf
Met zijn ontaarde weerld te ontbinden, dan
Van 't brandend rif, zuiver en rein, te maken
Hemel en aard nieuw, eeuwen, eindeloos,
Vast in gerechtigheid en vrede en liefde,
Voortbrengend vrucht, vreugd, eeuwge zaligheid.'
Hij eindde en Adams laatste woord was dus.
'Hoe haast heeft uw voorspelling, zaalge ziener,

Verganklijkheid bemeten, tijd-geboorne,
Tot de tijd stil staat? afgrond komt daarna,
Eeuwigheid, waarvan 't oog geen eind bereikt.
Grootlijks geleerd verlaat ik 't Paradijs,
Grootlijks voldaan in mijn gedachte, en vol
Van kennis, naar dit vat bevatten kan.
Mijn dwaasheid was 't die meerdre erboven wou.
Nu weet ik, dat gehoorzaamheid het wint,
En liefde en vrees voor d'eengen God, en wandlen
Als in zijn bijzijn, zijn voorzienigheid
Altijd ontziend, van hem alleen afhanklijk
Die jegens al zijn werk barmhartig, kwaad
Altijd door goed verwint en groote zaken
Uitwerkt door kleine, door 't gering geächte
Het wereldsch-sterke stort, het wereldsch-wijze
Door simple deemoed. Om de waarheid lijden,
Dat is de kracht tot hoogste zegepraal,
En Dood voor wie gelooft de Levenspoort:
Dit leerde ik door zijn voorbeeld dien ik nu
De eeuwig gezegende Verlosser noem.'
    En daarop de Engel dus, nu ook het laatst.
'Daar gij dit weet, bereikte gij de som
Van wijsheid; hoop geen hoogre, schoon de sterren
Ge alle bij naam wist, al de hemelmachten,
De afgrond en zijn geheimen, de Natuur,
Al wat God werkte in aard, lucht, zee of hemel,
En ge al de rijkdommen van de aard genoot
En heel haar heerschappij: één rijk; voeg enkel
Daden erbij die erbij hooren, trouw,
Deugd, matigheid, geduld, voeg liefde erbij
Die later deernis heeten zal, de ziel
Van al het andre: dan zult zonder smart
Ge 't Paradijs verlaten, want gij hebt
In u een Paradijs, een wenschlijker.
Laat ons nu deze heuvel van bespiegling
Verlaten, want de nauwgezette tijd
Eischt dat we gaan; en zie, de wachten, ginder
Door mij gelegerd op de hoogte, wachten

Hun opmarsch; voor wie uit een vlammend zwaard,
Ten teeken van vertrek, fel wordt gezwaaid.
Ge moogt niet langer, ga, maak Eva wakker,
Haar kalmde ik ook, met vriendelijke droomen,
Die goed beduidden en haar wezen stemden
Tot needrige onderwerping: deel gij haar,
Op tijd die daartoe voegt, mee wat ge hoorde,
Voornaamlijk wat ze om haar geloof moet weten:
Hoe door haar Zaad (want door het Vrouwezaad)
De heele menschheid eenmaal wordt verlost;
Opdat gij samen leeft - wat lang zal zijn -
Eensgezind in 't geloof, hoewel dan droef,
Met rede, om vroeger leed, maar meer verheugd
Door overpeinzing van 't gelukkig eind.'
Hij zweeg; zij daalden bei den heuvel af,
Omlaag liep Adam naar 't prieel vooruit
Waar Eva lag en sliep: ze ontwaakte alreeds
En groette 'm dus met niet bedroefde taal.
'Ik weet waarheen ge gingt, vanwaar ge keert.
Want God is ook in slaap, en droomgezicht,
Die hij goedgunstig zond, en die groot goeds
Voorzeiden, sints door smart en hartepijn
Vermoeid ik insliep: ga mij nu dan voor,
In mij is geen verwijl: met u te gaan
Is hier te blijven; zonder u hier blijven
Is ongewillig gaan, gij zijt voor mij
Elk ding onder den hemel, iedre plaats,
Gij, om mijn fout en moedwil hier verjaagd.
Toch draag ik veilig deze verdre troosting
Van hier; schoon alles door mij ging verloren,
Wordt mij onwaardge deze gunst vergund
Dat Zaad uit mij door mij alles herstelt.'
Dus Moeder Eva. Adam hoorde haar
Voldaan, maar zweeg; te dicht toch nevens hem
Stond de engel, en van d'andren heuvel daalden
De cherubs naar hun vaste standplaats, allen
In schittrende slagorde; over den grond
Weerlichtend glijdend, zooals avondmist

Van de rivier over het drasland glijdt
En snel grond wint rondom de landmans voet,
Die huiswaarts gaat. Hoog met de voorhoê mee
Laaide voor hen 't getrokken zwaard van God,
Komeet-gelijk; dat met een heeten gloed
En damp als stoffige lucht van Lybië
Dat zacht klimaat schroeide. Onze dralende ouders
Greep nu de haastende engel bij de hand
- Elke hand een - en leidde ze rechtstreeks
Naar de oosterpoort en even snel omlaag
Naar de uitgestrekte vlakte: toen verdween hij.
Zij omziend, zagen heel die oosterkant
Van 't Paradijs, pas hun gelukkige oord,
Daarboven wuifde 't vlammend zwaard; de poort
Vol vreeslijke gelaten, felle waapnen:
Geen wonder dat zij weenden, maar niet lang.
De aarde lag voor hen open, en daarin
Hun plaats van rust, Voorzienigheid hun gids.
Zoo vingen zij dan langzaam, hand in hand,
Door Eden onverzeld hun zwerftocht aan.

Psychologie van den arbeid
Door
T.J. de Boer.

Wie zich nog herinnert hoe er in ons paalrijk Holland werd gerameid op het ritme van een arbeidsliedje, maar nu, in de buitenwijken der groote stad, zijn weg moet zoeken tusschen dreunende, stampende heimachines door, merkt dat er iets veranderd is. Dit is slechts één voorbeeld uit vele. Niet langer, zoo schijnt het, bepaalt de mensch zelf het ritme van zijn bewegingen, maar steeds meer schrijft de machine het hem voor. Het werktuig, oorspronkelijk verdubbeling, verlenging, verfijning van onze lichaamsorganen, begint die organen te vervangen, te beheerschen. Zoolang nog de arbeid door ons als krachtsuiting wordt gevoeld. onze behoefte aan beweging bevredigt, aangepast wordt aan ons levensritme, zoolang kan hij, als met het spel verwant, voor ons een bron van genot zijn. Elke vrijgekozen arbeid is in dien zin oorspronkelijk wezenlijk genot, althans voor een zekeren tijd. Dan komen vermoeienis en verveling met tegenzin of afstompende gewoonte. Ook in de zoogenaamde vrije beroepen (*artes liberales*) is dit altijd zoo geweest, men make zich daaromtrent geen illusies. De algemeene vraag dus of de som van het arbeidsgenot evenredig aan de ontwikkeling van de arbeidstechniek afneemt of toeneemt, zal wel niet voor beantwoording vatbaar zijn. Nu zien we echter bij bepaalde soorten van handenarbeid (*artes illiberales*) de mechaniseering toenemen en daardoor een der voornaamste bronnen van arbeidsgenot opdrogen. Hier rijzen belangrijke

vragen, theoretisch zoowel als praktisch. Welken invloed heeft dit alles op de ziel van den arbeider? Lijdt zijn gemoedsstemming daaronder? Zoo ja, kan dit gemis worden vergoed, hetzij door wijziging van de arbeidsvoorwaarden, hetzij door omstandigheden buiten den arbeid gelegen?

* * *

Wanneer men deze of dergelijke vragen den psycholoog voorlegt, zal hij beginnen met een aantal nieuwe vragen te stellen. Voor de wetenschap is alles in de eerste plaats probleem. Wat weten we eigenlijk van de psychologie van den arbeid in het algemeen, van den beroepsarbeid in het bijzonder? Is b.v. iemands beroep gevolg of oorzaak van zijn karakter?

Wanneer ik aan flinke arbeidersjongens, die op 12 à 14-jarigen leeftijd met loffelijk ontslag de school verlaten en die o.a. meest goede cijfers hebben voor aardrijkskunde en verwante vakken, eens vraag wat ze willen worden, krijg ik dikwijls het antwoord: machinist. Met de machine de ruimten door van zee en land, nu ook de lucht erbij, dat is een echt jongensideaal. Men droomt zich natuurlijk heer, geen slaaf van de machine. Dat de droom meestal zelfs geen begin van verwerkelijking kan vinden, ligt aan de omstandigheden: de ouders kunnen de opleiding aan de machinistenschool niet bekostigen en....er zouden te veel machinisten komen. Daarom wordt vaak maar het eerste beste baantje van loopjongen genomen en het toeval beslist wat er verder van hem groeit. Slechts in zeer ruime grenzen, altijd af hankelijk van de maatschappelijke vraag, kan men zeggen dat er bij hen die een ambacht leeren, eenige mogelijkheid van keus bestaat. Van de werkelijkheid weten we weinig. Verstandige ouders, die rekening kunnen houden eenerzijds met de wenschen anderzijds met den psychofysischen aanleg van hun kinderen, ontmoet men niet elken dag. Alles tezamen genomen leidt deze beschouwing ons dan ook tot de gevolgtrekking dat het ten opzichte van den arbeider in de meeste gevallen veiliger is te vragen, welken invloed de arbeid op

hem uitoefent dan te onderzoeken hoe zijn aanleg en karakter hem juist dit beroep hebben doen kiezen.

In beginsel noemt onze maatschappij de beroepskeus vrij. Ze is ook vrijer dan toen het handwerk nog in gilden was opgesloten. In de middeneeuwen, vóór de fransche revolutie, bij de tegenwoordige Oostersche volken, ten onzent op het platteland meer dan in de stad, gaat in den regel het beroep van den vader over op den zoon. In den modernen Diamant-bewerkersbond zien we weer gebeuren wat naar men meende verouderd en door de fransche revolutie voor altijd afgeschaft was. Overal nu, waar dit plaats heeft, dat nl. het beroep overerft, daar zal men in de eerste plaats de werking van erfelijkheid en opvoeding moeten onderzoeken, vóórdat men de vraag stelt, welken invloed een bepaalde beroepsarbeid op den enkelen arbeider heeft. Wanneer b.v. iemand meent bij een joodsch geleerde een sterken handelsgeest te ontdekken, dan heeft hij daarvoor niet het geleerd beroep maar een lange reeks van handeldrijvende voorouders of, anders gezegd, den toestand der maatschappij sedert eeuwen verantwoordelijk te stellen. Hetzelfde geldt, als we middeneeuwsche abten en bisschoppen op het jagers- en oorlogspad zien gaan. Zij hebben het zelf waarschijnlijk als een aangename afwisseling in hun geestelijk bestaan gevoeld. Maar ze waren veelal de jongere zoons van jagende, vechtende, drinkende baronnen en heereboeren. Niet de arbeid aan hun vreedzaam beroep verbonden, maar het erfelijk bloed en de omgeving van hun jeugd beschouwen we daarom als de oorzaken van hun minder christelijke daden.

Invloed van den beroepsarbeid op karakter en gemoedsstemming van den enkelen arbeider zullen we dus het best kunnen waarnemen in tijden van groote economische veranderingen, waar een nieuw bedrijf of althans een nieuwe werkwijze in een bepaald bedrijf een groot aantal arbeiders uit verschillende beroepen afkomstig tot zich trekt. Dan moeten er van vele kanten uit nieuwe aanpassingen plaats hebben. Uit dit oogpunt beschouwd is de ontwikkeling van de industrie in onzen tijd voor den psycholoog hoogst belangrijk. Hij hoort en leest van enquêtes in

allerlei bedrijven[1)] en verneemt van veel leed en weinig lust in den arbeid. Terwijl de techniek steeds volmaakter wordt, worden de klachten van den arbeider luider. Is dit nieuwe groei die pijn doet of is het de ellende van ongelijken wanhopigen strijd? Wij weten het niet. Dankbaar moeten we dus elke poging begroeten om hier licht te ontsteken, al is de bedoeling meer dan de uitslag te rekenen.

De nieuwste poging is van Adolf Levenstein, die sedert enkele jaren in arbeiderskringen geen onbekende is[2)]. Van wetenschappelijk standpunt beschouwd is de bijna geheel subjektieve opzet van deze enquête te betreuren. De belangrijkste vragen, b.v. naar plaats van afkomst, eventueel vroeger beroep, beroep van den vader en dergelijke zijn niet gesteld. Ook zijn de uitkomsten zeer onvolledig bewerkt. Nu is het wel in de eerste plaats mijn doel met het volgende overzicht belangstelling voor het onderwerp te vragen, maar nu en dan mag ik, voor het mogelijk geval dat een lezer hier iets van denzelfden aard wenschte te ondernemen, mijn kritiek niet onderdrukken.

* * *

De heer Levenstein heeft een 26-tal vragen, van naam en ouderdom tot geloof en hoop omvattend, aan arbeiders in drie verschillende beroepen gesteld: aan bergwerkers van de Ruhr- en Saar-streek en in Silezië; textielarbeiders te Berlijn en Forst; metaalbewerkers uit Berlijn, Solingen en Oberstein. Van hen ontving hij 2084 + 1153 + 1803, in 't geheel 5040 antwoorden. Het zijn arbeiders van 18-50 jaar[3)]. Op grond van die antwoorden werd met velen nog een omvangrijke briefwisseling gevoerd en vooral hieraan dankt dit boek een massa waardevol materiaal.

1) Vergel. de artikelen van Prof. Is. P. de Vooys, Aan de grenzen der Ekonomie, in de Beweging, Oct.-Dec. 1911.
2) Die Arbeiterfrage. Mit besonderer Berücksichtigung der sozial-psychologischen Seite des modernen Grossbetriebes und der psychophysischen Einwirkungen auf die Arbeiter. München, Reinhardt, 1912.
3) De 18-20 jarigen, ongeveer 3 ½ pCt. van het geheele aantal uitmakende, worden in de tabellen van het Boek òf verwaarloosd òf bij de volgende leeftijdsklas gevoegd. Ik vermoed het laatste.

De schrijver begint met zijn arbeiders in vier typen te onderscheiden. De massa (64%), die met ja en neen of weinig zeggend antwoordt, figureert alleen in de tabellen. Of ze geheel terecht als apathisch wordt beschouwd - immers met ja en neen antwoorden kan het allerverstandigste zijn - durf ik niet beslissen, maar het zal wel juist zijn dat ze over 't algemeen weinig eigen vorm vertoont. De massa is het grootst onder de bergwerkers en verreweg het kleinst in % onder de metaalbewerkers, met name die van Berlijn en Solingen, vertegenwoordigd. Dan volgt het type van de na-apers (Verbildete Schicht; 20%), menschen die gaarne vreemde woorden en hoogdravende uitdrukkingen, natuurlijk verkeerd, gebruiken. Dit is het teeken van de onverduwde stadskultuur: men vindt het vooral onder de metaalbewerkers van Berlijn (51%) en van Solingen (29%), en onder de textielarbeiders te Berlijn (25%). Een ander type, met 10% vertegenwoordigd, zijn de kontemplatieven, die zich in hun lot schikken, nadenken over problemen buiten hun vak gelegen en van dichterlijk-filosofische lektuur houden. Zij worden het meest gevonden onder de metaalbewerkers van Solingen, de bergwerkers van de Ruhrstreek en de textielarbeiders van Forst. Een samenhang met het beroep schijnt hier niet te bestaan. Ook niet met het natuurlijk milieu. Waarschijnlijk hebben we daar met groepen van gelijkgezinden (sociaal milieu met de suggestie daarvan) te doen. Eindelijk is er dan nog een type (met 6% de top van de piramide), door Levenstein als intellektueel gedoopt. Het zijn de zelfstandige karakters, die weten wat ze willen. De metaalbewerkers (15%) en de textielarbeiders van Berlijn (10%) spannen met de metaalbewerkers van Solingen (8%) de kroon. Duidelijk spreken hier dus de teekens of invloeden van stedelijke omgeving en hooger ontwikkeld bedrijf in omgekeerde reden tot de massa.

Het antwoord op de vraag, hoe deze vier typen over de verschillende leeftijds- en loonklassen verdeeld zijn, blijft de schrijver ons schuldig. Wel geeft hij ons een overzicht van die beide in elk bedrijf op de verschillende plaatsen, maar noch hier noch in het vervolg laat zich, althans wat de

loonklassen betreft, daaruit veel afleiden, omdat wij de betrekkelijke waarde van het geld op die plaatsen niet kennen.

* * *

De door den heer Levenstein gestelde vragen hebben betrekking: 3°. op de verhouding tot den beroepsarbeid en de arbeidsvoorwaarden; 2°. op de wenschen van den arbeider; 3°. op zijn leven in eigen kring; 4°. op zijn meeleven met de algemeene kultuur.

1°. De eerste vraag betreft den loonvorm, uurloon of stukloon (akkoord), en het antwoord is al dadelijk een wensch. Van de bergwerkers en textielarbeiders, waarbij stukloon de regel is, zouden ruim 60% liever voor uurloon werken, terwijl de anderen stukloon verkiezen, onverschillig zijn of in 't geheel niet antwoorden. Van de metaalbewerkers, waarbij beide loonvormen voorkomen (in welke verhouding?), stemmen er 70% voor uurloon, 18% voor stukloon, terwijl 12% onverschillig zijn. Deze cijfers zouden grooter waarde voor ons hebben, indien werd medegedeeld, hoe zich de werkelijke loonvorm en de uitgesproken voorliefde van den arbeider voor een der beide vormen tot elkander verhouden. In elk geval in het interessant op te merken, dat bij de bergwerkers (met zwaren, erg vermoeienden en ongezonden arbeid) het verlangen naar uurloon met de jaren toeneemt.

Nog subjektiever gesteld en beantwoord is een tweede vraag: die naar het gebruik van de machine en, in onmiddelijk verband daarmee, naar het genot dat men in den arbeid vindt. Slechts de antwoorden op het laatste lid der vraag worden ons meegedeeld, zoodat de mogelijke samenhang tusschen machinaal bedrijf en lust of leed van den arbeid geheel in het duister blijft. Dat bij de meerderheid in alle bedrijven (57-75%) onlust de overhand heeft, behoeft nauwelijks te worden gezegd. De textielarbeiders klagen het ergst; daarentegen zijn er onder de metaalbewerkers - hun werk biedt meer afwisseling - betrekkelijk velen die tevreden of met genoegen hun arbeid verrichten. Overal schijnt het genoegen met de jaren wat te verminderen,

al is de daling ook niet sterk uitgesproken. Een hoogere loonklasse beteekent niet meer arbeidsgenot; eerder, indien ik de cijfers goed lees, het tegendeel[1)].

Opmerkelijk is het verder - een derde vraag heeft daarop betrekking - dat de vermoeienis of liever het klagen daarover niet samenvalt met de opgave omtrent lust of leed van den arbeid. Daartusschen bestaat dan ook werkelijk verschil. Men kan, zonder zich vermoeid te voelen, zijn werk doodelijk vervelend vinden en, omgekeerd, met lust arbeiden tot men er bij neervalt.

Wanneer is of wordt de arbeider moe? Sommigen zeggen van nooit, andere antwoorden met altijd, terwijl de meesten het uur aangeven, waarop de vermoeienis begint. Hierbij is nu rekening te houden met den arbeidsduur: de bergwerkers hebben meest een werkdag van 8 à 9 uur (drieploegenstelsel), de metaalbewerkers iets langer en de textielarbeiders van 10 tot 11 uur. Scheid ik de arbeiders in twee helften, een die altijd of reeds vermoeid is, een andere die 't nog niet is of nooit wordt, dan ligt de grenslijn tusschen die twee helften ongeveer na het 5de uur bij de bergwerkers, na het 6de bij de metaalbewerkers en na het 7de bij de textiel-arbeiders. Daarbij blijkt ten duidelijkste dat de vermoeienis of het klagen daarover met de jaren bijna geregeld toeneemt. De verhouding van de beide genoemde helften is namelijk

van 20-25 jaar als 1:3,4

van 25-30 jaar als 1:1,8

van 30-35 jaar als 1:1,1

van 35-40 jaar als 1:0,6

van 40-45 jaar als 1:0,3

van 45-50 jaar als 1:0,5

Waaraan denken de arbeiders het meest bij hun werk? Zoo luidt een vierde vraag. Er zijn zeer belangwekkende antwoorden door den heer Levenstein ontvangen en voor een deel meegedeeld. Ik kan ze hier niet overnemen. Alleen

1) De schrijver verwerkt zijn cijfers nergens tot kurven en laat al het tijdroovend werk van vergelijken en gevolgtrekkingen maken aan den lezer over.

zij opgemerkt dat sommige denkende arbeiders met echt filosofische verachting op de onbewuste massa van hun collega's neerzien.

Stelt men de voornaamste richtingen van het denken voor de verschillende bedrijven in % bij elkaar, dan verkrijgt men de volgende tabel:

	Bergwerkers.	**Textielarbeiders.**	**Metaalbewerkers.**
Over het loon	17,5	19,2	27,8
Over het huisgezin	5,2	11,2	3. -
Over het werk	24,3	15,4	25,5
Over vakvereeniging en politiek	5,1	18,5	12,8
Over problemen buiten 't beroep	5,1	20,9	17,6
Indifferent	42,8	14,8	13,3

Bij de bergwerkers komt het meest op spierkracht aan, daar vindt men veel massa (onverschilligen). Voorzoover ze denken, doen ze dit in de eerste plaats, maar onder den harden dwang van hun gevaarlijk beroep, aan het werk. De metaalbewerkers zijn nog meer met hun gedachten bij het werk, maar hier is het het werk zelf dat de aandacht en dikwijls de volle belangstelling heeft. Hun bizondere waardeering van het loon doet ons hen als nuchtere realisten kennen. Onder de textielarbeiders zijn verreweg de meeste filosofen, opvolgers van een Hans Sachs of Jacob Böhme. Bij hun mechanisch bedrijf, op het ritme van de weefgetouwen, gaan ze dichten en denken[1)]. Niet minder dan 817 gedichten, van wevers afkomstig, werden bij deze gelegenheid den schrijver toegezonden. Een 40-jarig wever schrijft b.v.: ‘Alle möglichen Probleme wälze ich bei der Arbeit durch meinen Kopf, von Marx bis Nietzsche.’ Maar er is ook een 20-jarige, die durft bekennen: ‘Mein Herr,

1) Hoe met dit verschijnsel te rijmen is dat het bovenomschreven kontemplatief type onder de wevers niet sterker voorkomt dan de schrijver opgeeft, is me niet geheel duidelijk.

ich bin jung. Ich will offen zu Ihnen sein. Wenn nichts Besonderes mich veranlasst, denke ich an mein Lieb.'

Eindelijk is hier nog de vraag gesteld, wat men het meest drukkend vindt, het geringe loon of de afhankelijkheid van den werkgever. Volgens opgave voelen den druk van den werkgever het meest de bergwerkers (39%), het minst de metaalbewerkers (31%). In alle bedrijven wordt in dit opzicht het grootste aantal ontevredenen gevonden onder de 30-40 jarigen. De jongeren, voor een grooter gedeelte ongetrouwd, voelen zich waarschijnlijk daardoor onaf hankelijker. En de ouderen?

2°. Na aldus den arbeider te hebben leeren kennen, vragen we wat voor wenschen hij heeft. Ten opzichte van den arbeidsduur blijkt het ideaal van den achturigen werkdag de stemming van de meeste textielarbeiders en metaalbewerkers te beheerschen. Het is echter zeer goed te verklaren dat onder de bergwerkers een arbeidsduur van 5 uur of een van 6 à 7 uur evenveel stemmen krijgt als de bestaande achturige werktijd. Evenmin behoeft het ons te verwonderen dat de meerderheid van de bergwerkers liever een ander beroep zouden uitoefenen dan hun eigen moordend bedrijf. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat de voorkeur voor eigen beroep bij de textielarbeiders en metaalbewerkers nog zwakker tot uiting komt dan bij de bergwerkers.

Wat wenscht de arbeider te doen met meer vrijen tijd, met hooger loon? Het is merkwaardig hoe velen er zijn, vooral onder wevers en metaalbewerkers, die gaarne willen teekenen en schilderen, hoe velen ook, in alle drie bedrijven, die een bibliotheek wenschen aan te schaffen. In twee tabellen vat ik hier de antwoorden samen (in absolute cijfers).

a. Wat te doen met den vrijen tijd?

	Bergwerkers.	**Textielarbeiders.**	**Metaalbewerkers.**
Genoeg slapen	115		
Zich wijden aan 't huisgezin	321	143	416
Zich verder ontwikkelen	433	344	489
Schilderen	3	87	117

	Bergwerkers.	**Textielarbeiders.**	**Metaalbewerkers.**
Van de natuur genieten	245	209	108
Werken voor partij of vakvereeniging	243	111	177
Diversa	688	183	292

b. Wat te doen met ruim geldmiddelen?

	Bergwerkers.	**Textielarbeiders.**	**Metaalbewerkers.**
Genoeg eten	318	188	65
Een stuk grond		187	
Goede woning	367	151	194
Huisje met grond			357
Goede kleeding	310	199	141
Bibliotheek	180	86	342
Diversa	909	266	500

Deze cijfers zijn heel slecht met elkaar te vergelijken. Hebben de bergwerkers b.v. meest een eigen huisje en is dat de reden waarom ze het niet verlangen? Karakteristiek is in elk geval voor deze arme vermoeiden de wensch om te slapen, karakteristiek voor de textielarbeiders het verlangen om, goed gekleed, te gaan wandelen en van de frische lucht te genieten, zooals voor de meer ontwikkelde metaalbewerkers de behoefte aan een boekerij.

Ook over hun hopen en wenschen voor de toekomst hebben de arbeiders zich uitgesproken. Maar die vragen zijn te algemeen, de antwoorden, hoe belangwekkend ook, voor het grootste gedeelte te vaag, om er hier een kort overzicht van te geven.

3°. Met betrekking tot het leven der arbeiders in eigen kring heeft de heer Levenstein hun vragen voorgelegd - helaas alweer zeer subjektief gesteld - omtrent het genoegen in huis of in de kroeg en het aandeel in vakvereeniging en politiek leven.

Dit zijn gewetensvragen, heeft ten opzichte van de eerste een der arbeiders geschreven. Ik waag me daarom nauwelijks aan een beoordeeling, al verzekert de schrijver dat er wel een meerderheid is, die met zekere eerlijkheid heeft geantwoord.

In elk geval is de eerlijkheid van den schrijver te prijzen. Hij deelt ons mede dat van 184, die zich als geheelonthouders hadden opgegeven, bij nader onderzoek 34 wel iets te biechten hadden. Ook van vrouwelijke kritiek op de beweerde huiselijkheid der mannen geeft hij ons enkele voorbeelden. Een metaalbewerker te Berlijn b.v. schreef: 'Mein Vergnügen finde mehr in der Familie....' en zijn vrouw daaronder: 'Oller Suff kopp, behandle Du mich so, wie Du vom Arbeitgeber behandelt zu werden wünschest.'

Het blijkt dat het alkoholgenot zeer nauw samenhangt met den aard van het bedrijf. Van de bergwerkers verklaren bijna 20% den alkohol voor onontbeerlijk, van de beide andere kategoriën nog geen 6%. Dat de jongeren (deels ongetrouwden) wat meer de kroeg bezoeken en sterker de behoefte voelen, schijnt uit de gegeven cijfers te moeten worden opgemaakt. Een duidelijke afhankelijkheid van de loonklasse heb ik, bij de beschouwing van de cijfers, niet kunnen ontdekken.

De ruim 5000 arbeiders, die deze enquête omvat, zijn alle leden van een vakvereeniging of van de sociaal-demokratische partij. Over den invloed door vakbeweging en partijleven op hen uitgeoefend, laten ze zich doorgaans zeer gunstig uit. Voor het grootste deel verwachten ze daarvan de vervulling van hun wenschen, de verwerkelijking van hun idealen. Het ontbreekt echter niet aan twijfelaars. Over 't algemeen schijnt het bewustzijn van den tegenwoordigen toestand toch sterker te zijn dan de hoop op de toekomst. Men stelt zich meest tevreden met het geloof 'dat de kinderen het zullen beleven.'

4°, Het laatste deel van het werk is gewijd aan de verhouding van den arbeider tot algemeene kultuur- en levensproblemen. Hoe staat het met zijn geloof en zijn lidmaatschap van de kerk? Wat geniet hij van de natuur? Welke boeken leest hij? Over elk van deze drie vragen nog enkele opmerkingen.

Van de bergwerkers, die bijna alle katholiek zijn, verklaren er 18%, van de metaalbewerkers 12%, van de textielarbeiders 7% nog aan onzen lieven Heer te gelooven. De ongeloovigheid

staat daartoe in omgekeerde reden (44, 50 en 62%) en de rest (bijna ⅓) is onverschillig of antwoordt niet. Eigenaardig is dat het verlaten van de kerk met deze gezindheid geen gelijken tred houdt (7, 6 en 4%). Als redenen, waarom men het lidmaatschap niet opzegt, worden gewoonlijk aangevoerd: vrees dat de kinderen op school niet goed behandeld zullen worden, tegenwerking van de vrouw, en aan de opzegging verbonden onkosten. Sommigen vreezen ook voor moeilijkheden in den militairen dienst of van de zijde van den werkgever.

Wat natuurgenot betreft is aan de arbeiders de vraag gesteld of ze veel het bosch ingaan en wat ze denken te midden van de eenzaamheid van het woud. Het spreekt van zelf dat hierdoor veel ontboezemingen zijn uitgelokt, die moeielijk uit het Duitsch zijn te vertalen. Ik volg hier liefst het voorbeeld van den schrijver, die zelfs geen poging heeft gedaan om er een ordelijk overzicht van te leveren, hoewel hij het volledig materiaal bezit.

Beter leent zich daartoe de laatste vraag: welke boeken heeft de arbeider gelezen? Daaromtrent geeft de schrijver ons minder bijzonderheden dan wij zouden wenschen, maar wel een zeer leerrijk overzicht, waarvoor we hem dankbaar zijn. Hij verdeelt de lektuur in drie groepen: 1°. 'Schundliteratur' (minderwaardig werk, prikkellektuur); 2°. geschriften over vakvereeniging en partijpolitiek (socialistisch); 3°. wetenschappelijke lektuur en andere werken van waarde (d.z. religieuse, dichterlijke en wijsgeerige werken). Van 'Schundliteratur' genieten de bergwerkers het meest (34%), de metaalbewerkers het minst (8%) en ten opzichte van de wetenschappelijke lektuur is de verhouding omgekeerd (11 en 27%). Het is duidelijk dat dit met den graad van ontwikkeling samenhangt. Socialistische lektuur vindt bij de bergwerkers 19% van de belangstelling, bij de beide andere groepen ruim 40%.

Er is op dit gebied zeer duidelijk ook een invloed van den leeftijd te konstateeren. De 'Schundliteratur' neemt met de jaren af, de socialistische lektuur blijft meer gelijkmatig de aandacht trekken, maar het lezen van wetenschappelijke

werken of andere werken van waarde neemt voortdurend toe met den leeftijd.

* * *

De heer Levenstein maakt aan het eind van zijn zeer interessante studie een balans op van lust en leed met een deficit van 55 ½%. Ik volg zijn voorbeeld niet, omdat we hier met een groot aantal onberekenbare faktoren te maken hebben. Nemen we slechts één voorbeeld. Nog geen 10% der arbeiders in alle drie bedrijven geeft de voorkeur aan eigen beroep, en dit is bij de metaalbewerkers het ergst. Waarom? Waarschijnlijk omdat deze laatsten meer fantasie en algemeene ontwikkeling bezitten, niet omdat ze zich werkelijk ellendiger en meer gedrukt voelen dan de anderen. Op de vraag immers naar het genot dat ze in hun eigen werk vinden steekt het antwoord juist van de metaalbewerkers gunstig tegen dat van de anderen af, terwijl ook hun denken het meest belangstelling in hun vak verraadt. Dit moge een aanwijzing zijn voor hen die zich aan de bewustmaking der arbeiders wijden, om hen goed te leeren onderscheiden tusschen de noodzakelijkheid van veel arbeid, die ook in den toekomststaat wel niet zal worden afgeschaft, en de mogelijkheid van allerlei verbetering in de voorwaarden van dien arbeid.

Maar hoe dit zij en welke rekening men ook wil houden met het feit, dat velen de gelegenheid van deze enquête hebben aangegrepen om hun klachten en wenschen uit te spreken, er valt uit dit werk wel wat te leeren. Er zijn hier gegevens voor economen en politici, wien de strijd tusschen den arbeider en zijn werkgever niet onverschillig kan zijn. Van meer belang echter - gedeeltelijk juist om hun subjektiviteit - zijn ze voor psychologen en paedagogen, geestelijke leiders van het volk. Wie geestelijke ellende wil lenigen of geestelijk genot verschaffen, moet met de toestanden en idealen van den arbeider bekend zijn. Er is in de eerste plaats nog veel reddingswerk te verrichten, vooral bij de diepst gezonken, voor een deel verdierlijkte bergwerkers, wier gedachten en neigingen van de kroeg naar

het bed en van het bed naar de kroeg gaan. Maar daarnaast en daarna allerlei opbouwend werk. Naarmate het nl. den arbeider mogelijk is, zich hooger loon en meer vrijen tijd te veroveren, wordt de vraag dringender, wat hij daarmede zal doen. De uitslag van deze enquête geeft ons daaromtrent wel eenige aanwijzing en in sommige opzichten goede hoop. Wij vinden er rechtvaardiging in en aanmoediging voor pogingen, ook ten onzent, om kunst en leering onder het volk te verspreiden, openbare leeszalen op te richten, tuinwijken of tuinsteden aan te leggen. Al dit en dergelijk werk van geestelijke zorg, het moge dan bescheiden van aard zijn in vergelijking met het groote werk van statenbouwers of van maatschappelijke ondernemers en hervormers, het moet gedaan worden en vinde in veler vernieuwde arbeidsvreugde of genotvoller ontspanning zijn belooning.

In het vreemde huis
Door
H. Labberton-Drabbe.

De nacht zet donkre wanden tegen 't venster,
Waarop nog dun contour van lichtre tak
Mechanisch heen en weer beweegt als blik
In een theater op de kermis: dor en schraal.

De deur staat aan, en ginder voel 'k de holte
Van 't leege huis, waarin het duister zwijgt
Als een ontzaglijk lichaam dat te sterven ligt.
Mijn oogen staren wijd naar alle hoeken,
Waarin soms flikk'ring van een schaduw zweeft
Door 't kleine kaarsje dat op tafel staat.
- Bewoog de deur? Straks scheen zij méér gesloten:
Zij wijkt wat door den wind. Ik richt mij op
En sluip de gang door, daal de trappen af,
Mijn hoofd verdoft als van een zwaren droom.

Nu dwaal ik door het huis, mijn witte handen
Gaan onder 't kaarslicht voor, dat ver vooruit
Ik houd: mijn oog is wijd gesperd, mijn lichtend hoofd
Voel ik afzichtlijk levend in de stilte.
Het huis is leeg, ik weet het, maar die leegte
Is erger dan de kans op een gevaar.
Mijn hand stoot weifelend de deuren open:
De kruiping van het raadsel volgt mij na
Door elk vertrek, dat een spelonk gelijkt

Van dood of leven? Wat is dood, wat leven?
Wie ben ik, die hier rondsluip met verstijfde blikken,
Ik, het bewegend monster, uit een donkre groep
Verdwaald van wee beweegbre dingen
Die menschen zijn op een klein rondje: de aard?
- Den koopren kandelaar omvat mijn bleeke hand:
De vingers zijn mij vreemd: is dit een deel
Van mij? dat naar mijn wil beweegt
Of niet beweegt? dit schril belicht en wonderlijk
Figuur, dat in de donkre kamer zweeft,
Pervers van lijn als grillige orchideeën
Die koud als ijs in zwoele kassen staan!

Het raadsel van het leven, hier in zware trekken
In alle dingen neergelegd, omknelt mijn hoofd
En schroeft mij vast met de eigen voeten aan den grond.
Een huivring siddert door mijn rug en leden,
De hartslag bonst in mijn verdroogde keel:
Ik kan niet verder.
Midden in de kamer
Waar 'k mij bevind hangt loodrecht aan den muur
Een lange spiegel, niet veel breeder dan
Mijn hoofd. Ik zet de kaars op 't vloerkleed,
Zoodat de flikkring alle dingen in bewegen,
In vreemd bewegen brengt - nu sta ik voor het glas
Achter een hoogen stoelrug, zoó, dat van mijn lichaam
Alleen het hoofd weerkaatst wordt en mijn oogen
Gloeie' in mijn oogen: zie, hun raadslig licht
Staart uit het halve duister als een sfinx,
Een donker-licht geheim, onafgebroken me aan:
Mijn blik raakt niet meer los van de' eigen blik,
Ik zie het hoofd nog maar in vage lijning,
De rest valt weg in een vergrijsden kring.
Het oog! het menschlijk oog waaruit de ziel moet blijken!
Een griezlig wonderding, dat niemand kan doorgronden,
Een ronde bal waarin het leven huist.

- Nu zie ik om: ben ik alleèn iets levends

In deze machtge omgeving, zwanger staand
Van ongesproken woorden? Is deez' staatge stilte
Dan niets meer dan wat kalk en hout en steen?
Wat dan geeft dit vertrek, zoo zielsdiep en verlaten,
De grondlooze innigheid die in mijn ziel wéérklinkt
En mijn beklemming nu met zachten dwang ontspant?

De schoonheid noch de grootheid zijn de dingen eigen:
Het is de ziel alleen die 't alles in zich bergt,
Waar alles knopt en rankt en bloeit - en sterft?
Waarin het eeuwig licht huist, nacht en dag.
- Zoo schijnt het, maar ons leven is zoo kort,
En nimmer komt wat in de diepte groeide
Tot stand in beeld of woord, in kleur of klank:
Wij voelen allen, dat, op 't hoogst gestegen,
Het woord verstikt, of, aan de ziel ontrezen,
Een flauwe schijn blijft van wat diepst bewoog.

Het glas weerkaats' mijn hoofd dat ik nog eenmaal wende:
Wat bleekt het voorhoofd hoog, hoe glanst mijn oog!
De starre droom laat af, mijn hand is vaster;
Zie, hoe de vlam van 't kaarsje krimpt en stijgt
En wakkelt op de strooming van de lucht:
Wat was ik zonder haar in de verstilde hallen
Van dit verlaten huis, dat me insloot in zijn nacht,
Als zij niet klein en heimlijk stond te branden,
Vertrouwlijk als een plots herinn'ren uit mijn jeugd?

Is ook niet woord of beeld soms, als dit weiflend licht,
Ons in den diepen nacht een wondre baken,
Die zachten droom geeft aan de dingen om ons heen,
Waarvan het starre duister allen vorm zou dooden?
Houdt niet de tijd, die wervelt over menschenrijen,
Die schept en delgt in onverbreekbre vaart,
Van 't zwakste woord dat aan de ziel ontbloeide
De teedre vlam door de eeuwen heen bewaard,
Die stijgt en uitdeint in het eindloos volgen

Van menschenlevens tot een breed uitslaanden gloed?
De schoonheid van het hart dat voelt en èven trilde
Bloesemt voor altijd in het wijde ruim,
Doorgolft het onbenoembare geheimnis
Van deze wereld als een zacht vergulde stroom.

Nu heb ik, peinzend, weer de trap beklommen;
Door 't bovenvenster, dat ik wijd geopend heb,
Stroomt volle nachtwind in - wat is het heerlijk koel!
De fijne wilgentak hangt als een zilvrig weefsel
En bleekt en donkert als een spinrag in het licht
Der maan, die, wolken-overschuifeld, even soms
Het donkre land met schuchtre lijn beteekent,
En in mij voel ik niets dan deze koele rust.

Voor den dood
Drie Eenakters
Door
G.L. Gonggrijp Jr.

In Memoriam

A.F.L. KROMHOUT
Kontroleur van Sapoeran.

Obiit 3 December 1910.

I
Liefdeloos

Personen:
DE RAAF, kontroleur.
DE WEDONO-KOTTA.
DAROESMIN, djoeroetoelis bij de Raaf.
DAROESMINS VADER, een gepensionneerd assistent-wedono.
SABINA, huishoudster}bij de Raaf.
SASTRO, huisjongen}bij de Raaf.

Een kontroleurskantoor in de binnenlanden van Java. In den achterwand een groot venster, waardoor men gedeeltelijk het voorerf ziet, den weg die daar langs loopt, en aan den anderen kant daarvan, waringins waarachter men de voornaamste der inlandsche woningen van het plaatsje vermoedt: den kawedanan.
De waringins, de statige tweelingen, zijn donker en hoog. Maar hooger nog rijst, daarachter zichtbaar, de prachtige kruinlijn van het gebergte, dat de afdeeling begrenst. Kalm en trotsch, rustig en ver, vormt het den achtergrond van alles: van elk landschap, van elken boomgroep, van elke sawahvallei; ja, van uit binnen de huizen der menschen blijft het zichtbaar.
Het kale erf van de kontroleurswoning wordt ter eene zijde begrensd door het kleine postkantoor, ter andere door de moskee, vanwaar op geregelde tijden de bedoeg hoorbaar is, en het koranlezen van den goeroe en zijn leerlingen, die daar 's avonds samenkomen.
In den linkerwand van het kantoor, aan den kant waar de moskee ligt, is een dubbele deur die toegang geeft van buiten. In den rechterwand de deur, die toegang geeft tot het huis. Het kantoor ziet er kaal, koud en onvriendelijk uit, want buiten het noodzakelijke: een schrijftafel in het midden, een archiefrek, een kast waarop een scheurkalender en een paar kaarten aan den muur, heeft de bewoner blijkbaar geen behoefte gevoeld om wat gezelligheid op de witte muurvlakken aan te brengen, al ware 't dan slechts met een reklameplaat, een jachtgeweer of een paar sabels geweest.
De kantoorstoel staat met den rug naar 't raam, zoodat de persoon die daarop plaats neemt, met het gezicht naar den toeschouwer zit.
Het is kort voor zonsondergang. 't Heldere middaglicht is reeds geweken voor een begin van schemering, maar de kruinen der waringins vangen nog zon, en de berg, welks ravijnen donker afsteken in het horizontaal vallende licht, lijkt grooter en is dreigender dan overdag.

DAROESMIN

(komt door de voor de helft openstaande buitendeur het kantoor binnen. Hij is de moeielijk te doorgronden Javaan; zeer gesloten, maar een enkele keer verbreekt zijn heftige natuur het harnas, en de 'moderne geest' die hem beheerscht doet hem soms even vrij en open spreken als een Hollander zou doen. Hij draagt een matje onder den arm dat hij bij de buitendeur op den grond uitspreidt. Een verzoek

vervolgend tegen iemand, die nog buiten staat)

De kontroleur zal dadelijk komen, vader. U kunt vast gaan zitten.

ZIJN VADER

(een oude, wat armelijk gekleede man, maar toch deftig en waardig in zijn nederig doen en spreken, komt binnen en zet zich naar den vorm, met gekruiste beenen, op het matje. Hij trekt zijn zwart jasje recht, strijkt zijn sarong glad en voelt of zijn kris goed zit. Het gesprek wordt wat zacht gevoerd, met tusschenpoozen nu en dan, als de eene wacht of de andere zijn eigen geheime gedachte wellicht voor hem uit zal spreken. Terwijl Daroesmin in het archief een stuk opzoekt, zegt zijn vader)

Heb jeer nog eens met Mijnheer over gesproken?

DAROESMIN.

Neen, niet na dien eenen keer.

ZIJN VADER.

Wees niet te haastig.

DAROESMIN.

Ik moet het worden! anders wordt een ander benoemd en dan kan ik wéér een jaar wachten.

ZIJN VADER.

Wees kalm. Wees voorzichtig. Ik zal zijn gedachten eerst nog eens goed onderzoeken.

DAROESMIN

(knielt, als er een geregeld gesprek ontstaat, op eenigen afstand van zijn vader op den grond neer).

Het leidt tot niets, vader. Hij weet heel goed, dat ik recht heb op die plaats, maar wil me niet kwijt zijn en zal daarom ongunstig over mij rapporteeren.

ZIJN VADER.

Ho, ho! Je bent veel te driftig, veel te roekeloos! Je zegt dingen, waarvan ik dikwijls schrik. Wees toch buigzamer, anders kom je er nooit.

DAROESMIN

(met een korten lach).

U kan licht zoo spreken; maar als U, zooals ik, anderhalf jaar onder hem gewerkt had, dan zou U hem ook....

(Hij balt, knersetandend, de vuist).

ZIJN VADER.

Hsst! Stil toch! Je lijkt wel dol!

(Pauze).

Heb je er met je oom over gesproken?

DAROESMIN.
Met oom Oesman? Ja.

ZIJN VADER.
Ik hoorde van hem, dat er een voorspelling gedaan is.

DAROESMIN.
Ja, door de oude Bok Sarpi.

ZIJN VADER.
De grond, waarop dit huis gebouwd is, mocht eigenlijk niet gebruikt worden.

DAROESMIN.
De grootmoeder van Bok Sarpi, zegt men, ligt hier begraven.

ZIJN VADER.
Ja.

DAROESMIN.
Zij was sterk in de ngèlmoe.

ZIJN VADER.
Ja, in allerlei geheime dingen.

DAROESMIN.
En daarom....

ZIJN VADER.
Daarom zou dit huis ongeluk aanbrengen.

DAROESMIN.
Tenminste aan den Hollander die erin zou komen te wonen.

ZIJN VADER.
Ja, dat zei je oom me.

DAROESMIN.
De kontroleur zal wel sterven.

(Pauze).

ZIJN VADER.
Misschien, als Allah 't wil.

DAROESMIN.
Er zijn velen, die dat denken.

ZIJN VADER.
Ja, dat weet ik.

DAROESMIN.
En velen, die het wenschen.

(Pauze).

ZIJN VADER.
Wanneer ben je 't laatst bij onzen neef geweest?

DAROESMIN.
Bij den Wedono van Maroengan? Gisterenavond.

ZIJN VADER.
Kom daar niet te vaak. En laat je nooit als werktuig gebruiken.

DAROESMIN.
De Wedono haat hem als de pest.

ZIJN VADER.

En ik dan? Ben ik niet door zijn toedoen gepensionneerd? - Maar laat je nooit gebruiken!

DAROESMIN

(geruststellend).

Neen, vader.

ZIJN VADER.

Is Sabina al naar de doekoen geweest?

DAROESMIN.

Neen. Ze gaat niet. Haar kind wil ze niet vermoorden, zegt ze.

(Als hij de Raafs voetstap hoort, gaat hij heen, bukkend als hij langs zijn vader voorbij gaat).

DE RAAF

(komt binnen, uit het huis. Hij heeft kortgeknipt, zwart haar. In zijn voorhoofd zit iets wilskrachtigs. Dit en zijn ietwat scheeve, groote neus duiden op een goed intellect. Maar oogen en mond zijn onaangenaam: de oogen koud, de mond wreed, en zijn stem, die nooit met eenig gevoel op en neer gaat, heeft iets droog-spottends en eentonigtreiterigs. - De Raaf is gekleed in een flanellen huispak. Hij gaat zitten en vraagt, onder het spreken zijn bezoeker maar zelden aanziende)

Ja, wat is er?

DE VADER

(voor den tweeden keer een sembah makend).

Ik ben de gepensionneerde assistent, Mijnheer, Daroes' vader.

DE RAAF.

Ja. - En?

DE VADER.

Ik kwam hier om Mijnheer den kontroleur een verzoek te doen, indien hij 't toestaat....

DE RAAF.

Welk verzoek?

DE VADER.
Daroes heeft me verteld, dat de schrijver bij den Wedono van Kalialang graag op een kontroleurskantoor zou willen komen.

DE RAAF.
Ja, dat zal wel.

DE VADER.
Daroes zegt, dat hij wel geschikt zou zijn.

DE RAAF.
Zoo. En, het verzoek?

DE VADER.
Als U medelijden met ons hebt, en goedgunstig zou willen zijn, wanneer er een plaats open kwam, zoodat mijn zoon promotie zou kunnen maken....

(Maakt een sembah).

DE RAAF.
Natuurlijk, dat spreekt van zelf. Als Daroes aan de beurt komt, en geschikt is, dan zal hij wel opklimmen.

DE VADER.
Daroes dacht, dat hij nu boven aan de ranglijst stond.

DE RAAF.
Zoo.

DE VADER.
Ik weet niet of hij volgens Uw oordeel al voor mantri-politie geschikt is.

DE RAAF.
Juist. Laat ons daarom wachten.

DE VADER.
Ik dank U zeer voor uw goedheid. Onze familie is arm; ik ben al gepensionneerd en kan niet meer helpen. En Daroes zou toch graag zien, dat zijn kinderen knappe ambtenaren van het Gouvernement werden.

DE RAAF.
Ja, dat zal wel.

DE VADER.
Maar we kunnen ze moeilijk uit huis zenden, om de eerste school in de stad te bezoeken, waar Hollandsch onderwezen wordt.

DE RAAF.
Daar kan ik niets aan doen.

DE VADER

(met een sembah).

Het is zooals Mijnheer zegt.

DE RAAF.

En, het verzoek?

DE VADER.

Er is verder niets, dit alleen

(met een sembah).

Als u het toestaat, wilde ik heengaan.

DE RAAF.

Ja. Goedendag.

DE VADER

(maakt zijn sembah en gaat heen).

De Raaf schelt eenmaal. Daroesmin komt binnen met een portefeuille met stukken, die hij de Raaf ter teekening voorlegt. Hij blijft daarna, op eenigen afstand staande, wachten.

DE RAAF

(onder het doorloopen en teekenen der stukken).

Is dit geverifieerd met 't register?

DAROESMIN

(zacht, met ingehouden emotie sprekende).

Jawel, mijnheer.

DE RAAF

(teekent nog eens en geeft de portefeuille terug).

Ja, verzenden.

(Als Daroesmin draalt met heengaan).

Wat is er nog?

DAROESMIN.
Ik zou nog eens willen verzoeken, mijnheer, een goed woord voor me te doen, opdat ik mantri-politie kan worden.

DE RAAF.
Begin jij nu óok nog over die zaak?

DAROESMIN.
Neem U me niet kwalijk....Er is zooveel voor me aan gelegen. En ik meende dat U tevreden over mijn werk was.

DE RAAF.
Tevreden - tevreden -.

DAROESMIN.
Als er iets is, waarover u niet tevreden is, en u wilt zoo goed zijn het te zeggen....

DE RAAF.
Dat is de kwestie niet, maar - het kan nu eenmaal niet; ik kan je niet missen en daarmee uit.

(Pauze).

DAROESMIN

(terwijl de Raaf doorgaat zijn papieren in te zien).

Als ik mantri-politie in de stad zou kunnen worden, zou ik zoo geholpen zijn, mijnheer! Mijn kinderen zouden op de eerste school Hollandsch kunnen leeren en bij mij in huis blijven. Nu kan ik hier niet uit de schuld komen....

DE RAAF.
Waarom heb je dan schulden gemaakt?

DAROESMIN.

Ik wou dat mijn kinderen ook Hollandsch zouden leeren.

DE RAAF

(haalt onverschillig de schouders op).

DAROESMIN.

Ik dacht, dat ik toch wel recht had op een goed advies van u.

DE RAAF.

Niet brutaal worden, alsjeblieft. Hier, maak die staten in orde, ze moeten morgen weg. En zorg dat er geen fouten meer in voorkomen zooals de vorige keer.

DAROESMIN

(maakt, zich een weinig voorover buigend, een sembah, neemt een stapel papieren aan en gaat heen. Maar zijn oogen flikkeren van haat en woede).

DE RAAF

(schelt tweemaal. Sabina komt binnen. Hij ziet haar even aan).

Waar is Sastro?

SABINA.

Die is boodschappen gaan doen.

DE RAAF.

Breng de thee.

(Zij gaat dadelijk. Als zij weg is, wil de Raaf haar terugroepen):

Sabina....

(Doch geen antwoord krijgende,

wacht hij met 't geen hij had willen vragen tot ze terug zal zijn. In den tusschentijd dat hij alleen is hoort men de bedoeg, die tot het gebed oproept. Het is in 't kantoor donkerder geworden).

DAROESMIN

(komt binnen met een paar dienstbrieven).

DE RAAF.
Is de post aan?

DAROESMIN.
Jawel, mijnheer

(Geeft hem de stukken.)

DE RAAF.
Anders niet?

DAROESMIN.
Neen, mijnheer.

DE RAAF

(Als Daroesmin langzaam een stap in de richting van de deur gedaan heeft).

Een oogenblik.

(Hij heeft een enveloppe opengescheurd en loopt den inhoud der brieven door, onderwijl vragende):

Is die veestaat van den Wedono van Maroengan nog niet binnengekomen?

DAROESMIN.
Nog niet.

DE RAAF.
Schrijf hem morgen een nota en vraag waarom 't zoolang duurt.

(Hij gaat voort met lezen, van tijd tot tijd iets op een brief schrijvende en dien daarna in de portefeuille van Daroesmin leggende).

Morgen afdoen.

(Met een gebaar naar den kawedanan aan den overkant)

Heb je den Wedono gezegd dat hij vanavond hier moest komen?

DAROESMIN.
Ja, mijnheer.

DE RAAF.

Vraag of hij nù even kan komen.

DAROESMIN

(gaat naar buiten en komt even later terug) De Wedono komt daar juist.

DE RAAF.

O! - Goed, laat hem binnen komen.

Daroesmin af. De Wedono-kotta, een reeds bejaarde maar nog krasse man, komt binnen.

DE RAAF.

(Staat even op en reikt hem over de tafel heen de hand)

Wedono, gaat u zitten.

DE WEDONO

(trekt een voor bezoekers gereedstaande stoel wat naar achteren en neemt plaats).

DE RAAF.

Hm. Ik heb gevraagd of u bij me wou komen om over ons leidingvoorstel te spreken.

(De Wedono zegt niets maar buigt even met 't hoofd).

Hm. De resident - toen ik de zaak met hem besprak - ging niet akkoord met een watervoorziening voor onze kotta tegelijk, omdat 't terrein te veel bezwaren zou opleveren en de plaats hier te onbeduidend is....

DE WEDONO.
Ja mijnheer, daar heb ik in 't voorstel ook op gewezen.

DE RAAF.
Juist. Ik heb daarom voorgesteld de leiding alleen naar de hoofdplaats te leggen. Dat vond de resident goed; zóó zou hij de zaak bij de regeering voorbrengen....Hm. Ik heb verder nog een paar veranderingen aangebracht die 't werk eenvoudiger en waarschijnlijk ook beter zullen maken - daar zullen de technici over beslissen. Maar nu heb ik nog een paar gegevens noodig, nl. hoeveel riviertjes tusschen de bron en de grens overbrugd moeten worden, of 't daarin in den regentijd wel eens bandjirt en hoe hoog 't water dan stijgt, kortom, in hoeverre die riviertjes moeilijkheid of gevaar kunnen opleveren voor de leiding. Kunt u me aan die gegevens helpen, zoo gauw mogelijk?

DE WEDONO.
Jawel, mijnheer.

DE RAAF.
Wanneer kan ik ze krijgen?

DE WEDONO.
Ik heb ze al klaar, mijnheer.

DE RAAF

(verwonderd en onaangenaam getroffen)

Al klaar?....

DE WEDONO.
Ja, ik heb ze thuis liggen.

DE RAAF.
Hoe wist u....

DE WEDONO

(met een effen glimlachje)

Ik dacht wel dat dat noodig zou zijn.

DE RAAF

(hem even loerend aanziende)

O. Goed. Wilt u me die dan morgen zenden?

DE WEDONO.
Ja mijnheer.

(Korte stilte).

DE RAAF.

't Is goed.

(De Wedono is opgestaan).

Dag Wedono.

(Reikt hem vluchtig de hand. De Wedono af. De Raaf staat op, loopt met gefronste wenkbrauwen een paar passen op en neer en belt dan nijdig.

DAROESMIN

(komt binnen en verdraagt gelaten de booze blik van zijn chef).

DE RAAF.

Hoe weet de Wedono dat de resident mij om nadere gegevens gevraagd heeft naar aanleiding van mijn voorstel?

DAROESMIN.

Uw vóórstel?....

DE RAAF.

Ja, mijn voorstel!

DAROESMIN.

Ik weet niet, welk voorstel u bedoelt....

DE RAAF.
M'n voorstel over die waterleiding, natuurlijk.

DAROESMIN.
O, 't voorstel van den Wedono....

DE RAAF

(even met de vuist op tafel tikkend).

Neen, mijn voorstel, aan den resident!

DAROESMIN

(langzaam, met een zacht, onnoozel, en tegelijk beleefd spotlachje op 't gelaat).

Ja, mijnheer.

DE RAAF.
Nu?....

DAROESMIN.
Wat blieft u, mijnheer?

DE RAAF.
Ik vraag - kerel, pas op, ik heb je in de gaten! - ik vraag of je den Wedono inzage hebt gegeven van mijn korrespondentie met den resident over dat voorstel?

DAROESMIN

(hem rustig aanziende).

Neen, mijnheer.

DE RAAF.
Maar hem dan toch wel gezègd, wat er in die brieven stond.

DAROESMIN.
Neen mijnheer, wel heeft de Wedono met mij over het voorstel gesproken.

DE RAAF

(in verbeten woede, met een kort lachje).

Zoo. Wel wel.

(Zich zelf weer geheel meester, op zijn droog-spottenden toon).

Er schijnt veel waarde gehecht te worden aan 't oordeel van jouw personnage. - Je kunt gaan. Maar wees zoo goed één ding te onthouden: als ik merk dat mijn archiefgeheim wordt geschonden, wordt er onmiddellijk een voorstel ingediend tot ontslag van den schuldige en verantwoordelijke.

(Daroesmin ziet hem met oogen zoo vol donkeren haat aan, dat de Raaf zijn blik afwendt en zegt):

Maak dat eene stuk in orde.

Daroesmin af. - Sabina komt terug met het theeblad dat ze bij hem neerzet.

DE RAAF.

Ben je al bij de doekoen geweest?

SABINA.

Nog niet.

DE RAAF.

Hoeveel keer heb ik je al gezegd dat je dat doen moest?

(Zij zwijgt).

Luister. Je gaat vanavond nog naar de doekoen. Versta je? En je heb 't hart niet morgen terug te komen als niet alles in orde is.

SABINA

(valt voor hem op de knieën, en tracht zijn handen te omklemmen).

O mijnheer, mijnheer, vergeving, vergeving! Heb toch medelijden! heb deernis! Hoe kan mijnheer dat verlangen, nu naar de doekoen gaan, nu 't kind al vier

maanden oud is in mij! Laat me 't houden, toe, mijnheer, mijnheertje, toe! Ik draag het al zoo lang.

DE RAAF.

Waarom heb je 't dan niet eerder gezegd? Je hadt dadelijk naar de doekoen moeten gaan, dat wist je wel.

(Sabina snikt hartstochtelijk).

Heb ik je soms om een kind gevraagd?

SABINA.

Oh, Allah! Allah! Ik kan het toch niet vermoorden? Neen! neen! dat kan mijnheer niet verlangen. Zeg toch dat ik vergiffenis krijg, en dat ik 't kind mag houden, mijnheers eigen kind!....O zeg dan toch wat, mijnheer, spreek toch, spreek toch vergeving!

DE RAAF.

Maak me niet driftig, Sabina. En stel je niet zoo onbeschoft aan. Je gaat vanavond naar de doekoen.

SABINA.

Neen! Neen! Neen!! Ik ga niet! Ik kan mijn kind toch niet vermoorden!!

DE RAAF.

Je gaat wel. Denk je dat ik een kind van jou wil hebben?

SABINA.

Laat me dan naar de kampong teruggaan!

DE RAAF.

Je gaat naar de doekoen. Ik wil later geen last en gebedel van jou en je kind hebben.

SABINA.

Allah! Allah! Allah! vergeving! Oh! Oh!

(Zij ligt op den grond, met losse haren).

DE RAAF.

Sst. Zwijg. De menschen kunnen je buiten hooren.

SABINA

(staat op en brengt met een enkele beweging haar haar in orde. Zij heeft opeens iets zeer kalms en gelatens).

DE RAAF

(die zich een kop thee heeft ingeschonken).

Waar is de melk?

SABINA.

Die was nog niet klaar.

(Zij neemt het leege melkkannetje en gaat heen).

Terwijl de Raaf alleen is, begint een stem aan den kant van de moskee al zingend te reciteeren. Daroesmin komt binnen en legt de Raaf een paar brieven voor. Hij teekent, onderwijl de stukken doorziende.

DE RAAF.

Wie heeft dit geschreven?

DAROESMIN.

De tweede magang.

DE RAAF.

Slordig schrift. Dit moet nog eens overgeschreven worden, ik kan zooiets niet aan den resident zenden.

Sabina is weer binnengekomen met het melkkannetje, dat ze, zonder op te zien, langzaam neerzet. Daroesmin ziet strak naar elk harer bewegingen. Sabina gaat dan, vlugger, weer heen.

DE RAAF

(schenkt melk in zijn kop thee en drinkt. Doet er nog wat melk bij. Hij teekent nog eens en geeft de portefeuille aan Daroesmin terug).

Je kunt naar huis gaan.

Daroesmin gaat heen, de deur achter zich dichtdoende. De Raaf gaat voort met het lezen van een der met de post gekomen stukken. Intusschen is, bij de moskee, de koranschool begonnen. Nu vallen

DE STEMMEN

(der leerlingen in met het luide)

Hamîn!

De Raaf schrikt op, luistert. Hij strijkt zich, als iemand die zich wat duizelig voelt, over voorhoofd en oogen, neemt nog een kop thee, en tracht door te werken. Het lukt hem niet. Het gereciteer maakt hem zenuwachtig. Hij staat op en loopt heen en weer. De schemering is begonnen. De Raaf grijpt, onwel wordende, de tafel en hijgt een paar maal hoorbaar.

DE STEMMEN

(luid).

Hamín!

(Stilte).

DE RAAF

(voelt zijn eenzaamheid plotseling angstig-benauwend. Hij gaat naar het venster, waar zijn gestalte donker tegen uitkomt. De goeroe begint eensklaps weer luid voor te lezen en de Raaf wijkt van het venster achteruit; dan sluit hij het. Bij de rechtsche deur roept hij)

Sabina! - - Sabina! - - - Sabina!

(Er komt geen antwoord uit het donkere huis. Hij schelt, en luistert of zijn schrijver komt; schelt nogmaals. Gaat dan naar de gesloten buitendeur en opent die, bang voor wat daarachter kan zijn, na een korte weifeling ten halve, zachtjes roepend)

Daroes! - Ben je daar nog Daroes?

(Als er geen ander geluid hoorbaar is dan van den goeroe en zijn leerlingen, sluit hij de deur weer en loopt naar de andere deur. Hij luistert...Iets hoorende, vraagt hij met bevende stem)

Sastro, ben jij daar?

SASTRO.

Ja, Heer.

(Even later komt een oude huisknecht binnen en knielt bij de deur neer).

De Raaf.
Kom eens even hier, Sastro.

(Hij is gaan zitten, leunt achterover met 't hoofd in de hand gesteund, en zoekt zichtbaar met de oogen voor zich uitzwervend).

Waar is....Sabina?

Sastro.
Sabina....

De Raaf.
Of, neen....Is de djoeroetoelis al weg?

Sastro.
Ja, Heer.

De Raaf.
En de magangs ook?

Sastro.
Ja, Heer.

De Raaf.
Sastro....Ga eens - naar mijnheer Dupuis, de mijnheer van 't postkantoor....en vraag of hij lust heeft, bij mij....Of - neen. Laat de Wedono hier komen, vlug! Alo, ik heb hem noodig, vlug!!

Sastro snel af. Terwijl de Raaf alleen is, gaat het koranlezen voort. Hij loopt, zenuwachtig, van 't een naar 't ander, telkens stilstaande om te luisteren.

SASTRO'S STEM

(achter de buitendeur).

De Wedono komt, Heer.

DE RAAF

(met een zucht van verlichting).

Laat hem binnenkomen.

(Hij opent de deur. De Wedono-kotta komt binnen. De Raaf gaat op hem toe en geeft hem de hand).

Wedono, gaat u zitten. - Komt u wat dichterbij; 't is al zoo donker. We kunnen elkaar haast niet meer zien. - Wat zei u?

DE WEDONO.
Niets, mijnheer.

DE RAAF.
O, ik dacht 't....

(Stilte).

Wedono, ik wou u vragen - hoe staat 't....met die....Ach, neen, dat zullen we op een anderen keer wel eens bespreken.

(Stilte).

DE WEDONO

(wil opstaan)

Als u niets hebt verder....

DE RAAF.
Neen, maar blijft u zitten. Blijft u zitten. Laten we nog een oogenblikje praten samen.

(Stilte)

Wat zijn ze ijverig aan 't bidden. - Hindert u dat nooit?

DE WEDONO.
Neen, mijnheer.

(Pauze).

De Raaf

(staat op)

Hè, ik voel me niets wel. Vindt u 't niet benauwd?

De Wedono.
Neen, mijnheer.

De Raaf.
Ik wel!

De Wedono.
Hebt u koorts?

De Raaf.
Neen

(Hem de hand reikende)

Ben ik warm? Neen hè?

De Wedono.
Neen, mijnheer. Uw hand is koud.

De Raaf

(met zijn hand zijn gezicht betastend, dan opnieuw de hand van den Wedono grijpende)

Ja, ik ben koud.

(Hij huivert. Gaat weer zitten)

Wilt u rooken?

(Hij presenteert een sigaar).

- Vertelt u eens - hoe gaat 't met de - de raden ajoe?

De Wedono.
Goed mijnheer. Dank u. -

De Raaf.
En - met uw kinderen?

De Wedono.
Goed, dank u.

De Raaf.
Ja, mijn familie zit allemaal in Holland. Ik heb maar één neef hier, op Padang, geloof ik. Mijn broer zou voor dokter studeeren....En mijn moeder - - - - mijn moeder is in Holland.

(Stilte. Hij staat langzaam op).

DE WEDONO.

(staat eveneens op en buigt)

Als ik mag gaan.....

DE RAAF.
Ja. - Dag Wedono....

(Hij blijft, alleen, een oogenblik mijmerend staan. Dan gaat hij naar de rechtsche deur en roept):

Sastro! Sastro!

(Sastro verschijnt in de deur).

Sastro, haal me eens het portret van m'n moeder. Je weet wel wat ik bedoel, een oude dame met zwarte kleeren en wit haar. Waar hangt 't ook?....Ach - 't is in de kist. In de kistenkamer, in mijn groote reiskoffer. Gauw dan, stommeling!

(Hem naroepend)

En steek de lampen op!

(Hij loopt, zenuwachtig, van 't een naar 't ander; trommelt op de tafel, wrijft met de hand over de bundels van 't archief, Onderwijl wordt nog steeds, onduidelijk, het koranlezen gehoord. Het wordt donkerder).

SASTRO

(binnenkomend met 'n groot portret in een lijst)

Dit Heer?

DE RAAF

(blij)

Ja!

SASTRO.
De mieren hebben er aan gegeten.

DE RAAF.
Wat?....

(Hij ziet het portret, dat er in het halfdonker uitziet alsof er een levensgroot doodshoofd op geteekend staat, en deinst terug. Rillend):

Breng 't weg!

(Hij kijkt Sastro, die, hem angstig aanziende, weggaat, met groote oogen na. Plotseling):

Steek de lampen op!!

SASTRO.
Er is geen petroleum meer.

DE RAAF.

Geen - waarom heeft? - Waar is Sabina?

SASTRO.

Die is heengegaan.

(Stilte).

DE RAAF.

Haal petroleum, dadelijk!

(Het is nu in de kamer bijna duister. Zijn angst neemt toe....Hij luistert naar de stemmen; gaat naar de buitendeur en wil die openen....maar durft het niet; weifelt....Hij voelt zich benauwd, hijgt een paar maal diep; opent de deur opeens wijd en ziet naar buiten. Voor het laatst klinkt hem)

DE ENKELE STEM

(van den goeroe, langgerekt, plechtig en diep, tegen)

Hamîn!

DE RAAF

(doet angstig de deur toe en sluit die af. Hij gaat naar de tafel; blijft, met de hand erop steunend, staan, en hijgt een paar maal kort. Dan schenkt hij den heelen inhoud van het melkkannetje in zijn kop en houdt dien in zijn hand, gereed om te drinken. Met een plotseling vermoeden)

God!

(Hij slingert het kopje met melk van zich af; staat een oogenblik roerloos....Dan, voelend dat hij sterven moet, uit zich zijn razende angst voor den dood, die vlak voor hem staat, in een afschuwelijken, langen gil.)

II
Liefde

‘Guess now who holds thee?’
‘Death,’ I said; but there
The silver answer rang,
‘Not Death but Love’.

E.B. BROWNING

Personen:

VAN MERLEN, kontroleur.
TINE.
DUPUIS, postkommies.
KARTINI, een inlandsch meisje.
SOEMIDJO, djoeroetoelis}bij Van Merlen.
SASTRO, huisjongen}bij Van Merlen.
HET DESSAHOOFD IN DE KOTTA.

Hetzelfde kantoor, doch bijna onherkenbaar. De schrijftafel staat vlak bij het raam, schuins er voor; rechts ervan de kantoorstoel - de tafel er voor en er naast is beladen met onafgedane stukken. Links van de schrijftafel, en evenwijdig daaraan, een lange rottanstoel met een paar kussens tegen de leuning. Vóór de schrijftafel, aan de korte zijde ervan, een stoel voor bezoekers. De kast is verplaatst, zoodat die, achter den kantoorstoel, den rechterachterhoek van het vertrek vult.
Op de schrijftafel, aan de muren, op de kast: portretten, waaiers, pauweveeren, een kalender, een paar kaarten; en buiten langs het venster slingert zich een bloeiende rozenstruik, waarvan zich een enkele volle bloem naar binnen buigt. In den tuin ziet men palmen, lelies en rozen. Het is namiddag. Een kalme, vriendelijke zonneschijn bestraalt den tuin, de boomen en den berg. De buitendeuren van het kantoor en het venster staan wijd open.

SOEMIDJO

(de opvolger van Daroesmin, een jonge, nette Javaan, komt uit de huisdeur het kantoor binnen en vraagt een op den stoep staanden bezoeker).

Wilt u plaats nemen, mijnheer?

Men ziet het hem dadelijk aan, dat hij veel met Europeanen heeft omgegaan. Hij spreekt staande met hen, alleen houdt hij dan meestal, wat iets bescheidens aan zijn houding geeft, de handen over elkaar gelegd voor zich. Hij schuift den stoel voor bezoekers aan.

DUPUIS

(een kleine, aardige Indo met donker-krullend haar, komt binnen en neemt plaats).

Merci zeg.

SOEMIDJO.
De kontroleur komt dadelijk.

DUPUIS.
O laat mijnheer zich niet haasten!

(Zacht, ernstig).

Hoe is 't nu met hem?

SOEMIDJO.
Niet goed, mijnheer. Van morgen is hij even opgestaan, maar ging dadelijk weer naar bed.

DUPUIS.
't Is beroerd. - Hij had eerder verlof moeten vragen, direct, toen hij de eerste keer malaria kreeg.

SOEMIDJO.
Ja....

DUPUIS.

Als zooiets terugkomt....

(Hij schudt bedenkelijk het hoofd).

En wanneer denkt mijnheer nu te vertrekken?

SOEMIDJO.

Dat is nog niet bepaald. Ik geloof dat mijnheer vanavond iemand verwacht.

DUPUIS.
Zoo? Iemand uit Pasoeroean?

SOEMIDJO.
Dat weet ik niet. De kontroleur zei, dat er vanavond een kennis zou komen, die hem weg zou brengen naar Tosari.

DUPUIS.
Ah!

(Vertrouwelijk).

Zeg, heeft hij een meisje?

SOEMIDJO

(met geen enkelen trek in zijn gezicht reageerend op Dupuis' vertrouwelijkheid, gewoon).

Dat weet ik niet, mijnheer.

(Hij wil heengaan, maar als hij Van Merlen aan hoort komen doet hij de deur open. Dupuis staat op).

VAN MERLEN

(door Sastro ondersteund, komt binnen. Hij is uitgeput door de koorts. Zijn geelwit gezicht, met de onnatuurlijk groote, donker-omkringde oogen, schijnt nog meer vermagerd onder het ongeknipte lange donkere haar. Het witte pak zit hem wijd om het afgevallen lichaam. Zwaar op zijn geleider leunend, gaat hij moeielijk, langzaam voort, naar den langen stoel, maar lacht Dupuis vroolijk toe).

Zoo, Dupuis!

DUPUIS

(zijn ellendigen toestand ziende, ziet hem een oogenblik met open mond aan).

Mijnheer....Was u maar in bed gebleven!

VAN MERLEN.
Waarachtig niet!

(Hij zijgt, doodop door de inspanning, op den stoel neer).

DUPUIS

(reikt hem de hand, en houdt die van Van Merlen een oogenblik vast).

Hoe is 't met u? U hebt nog koorts. - Is 't niet beter dat u weer naar bed gaat? Ik heb niet geweten dat u nog zoo ziek was, anders was ik wel een anderen keer gekomen.

VAN MERLEN

(na eenige oogenblikken, dat hij met gesloten oogen, zacht-hijgend achterover lag).

Neen man; ik ben ook niet voor jou opgestaan.

Hij glimlacht. Dupuis is weer op zijn stoel gaan zitten en ziet den ander opmerkzaam en medelijdend aan. Soemidjo en Sastro hebben zich, de eerste door de buitendeur, de ander door de deur rechts, verwijderd.

VAN MERLEN.

Ik krijg bezoek. Van wie, raad eens? - Uit Pasoeroean.

DUPUIS.

Stond dat....?

VAN MERLEN

(knikkend).

In dien brief, zooeven. M'n meisje komt.

DUPUIS.

Dus u is - geëngageerd?

VAN MERLEN.

Dat nog niet. Maar m'n meisje komt.

(Hij haalt een brief uit zijn zak en leest).

‘Straks wordt deze brief gepost en morgenochtend vroeg ga ik zelf naar je toe. Als

je deze krijgt, zit ik al in den postwagen. De paardjes in je afdeeling loopen goed, zeg je? Maar dezen keer zullen ze moeten vliegen. Ik wou, dat ik mijn brief zoo lang kon maken, dat je er aan moest lezen, totdat ik, eensklaps, bij je was....' En, wat zeg je er van?

DUPUIS.
Ik had al wel zooiets gedacht, toen ik telkens een brief voor u uit Pasoeroean zag. Ik ben erg blij voor u! U kunt niet tegen 't alleen zijn, dat heb ik dadelijk gezegd. Intusschen, hartelijk gefeliciteerd!

(Hij staat op en drukt hem de hand).

VAN MERLEN.
Dank je. Maar zeg 's, Dupuis, kun je nu nog altijd niet besluiten dat u in jij en jou te veranderen? Me dunkt, de vertrouwde van mijn geheimen!

DUPUIS.
Als 't niet te onbescheiden is....

VAN MERLEN.
Och, wel neen!

DUPUIS.
Graag dan.

(Hij geeft hem nogmaals de hand).

Soemidjo komt binnen met een portefeuille met stukken, die hij door van Merlen laat teekenen.

VAN MERLEN.
Prachtig. Kerel, als ik jou niet had!....Goed, je kunt gaan.

SOEMIDJO.
Kan ik vanavond misschien van dienst zijn....?

VAN MERLEN.
Sastro zal 't wel klaarspelen; dankje wel!

SOEMIDJO.
Goeien avond Mijnheer - Mijnheer!

VAN MERLEN.
Dag Soemidjo.

DUPUIS.
Goeien avond.

VAN MERLEN

(na een pauze met een zucht).

Ja, dat alleen zijn!....Hoe lang ben jij al hier?

DUPUIS.
Al bijna drie jaar.

VAN MERLEN.
Wat een tijd.

DUPUIS.
Ja. U is al de derde kontroleur, die ik hier meemaak.

(Een stilte).

VAN MERLEN.
Wat zijn dat toch voor verhalen, die er gaan over 't sterven van de Raaf?

DUPUIS.
Ja - dáár wordt zooveel vreemds van verteld! De een zegt dit, de ander gelooft dat....

VAN MERLEN.
Kende je hem goed?

DUPUIS.
Weinig. Ik kwam nooit bij hem.

VAN MERLEN.
Hij was niet bemind?

DUPUIS

(met een lachje, waar nog altijd haat in zit).

Neen! We hadden allemaal 't land aan hem.

VAN MERLEN.
De inlandsche hoofden ook?

DUPUIS.

(langzaam knikkend).

Hij was gehäät.

VAN MERLEN.
Zou dat waar kunnen zijn dat hij vergiftigd is?

DUPUIS.
Ik durf er niets van te zeggen. Maar....gehäät was hij!

VAN MERLEN.
Dat is verschrikkelijk; zóó te moeten sterven, met niemand bij je....Hoe laat heb je 't?

DUPUIS.
Vijf uur, even er over.

VAN MERLEN.
Zou ze nog voor donker hier kunnen zijn?

DUPUIS.
Uw meisje....

(aarzelend, dan bemoedigend).

Jawel....Jawel!

Van Merlen ziet den brief weer in. Dupuis haalt een sigaret voor den dag en vraagt)

Hindert 't je niet?

VAN MERLEN.
Wel neen. Och, wat ben ik lomp! Daar staan sigaretten. Zijn er dàar geen in?

DUPUIS.
Doe geen moeite zeg, doe geen moeite. Ik rook liefst mijn eigen gemaakte.

VAN MERLEN.
Maar....ik vergeet heelemaal je te vragen, waarmee ik je helpen kan! Waar kwam je ook weer voor?

DUPUIS.

O, dat heeft geen haast! Daar kom ik een anderen keer wel eens over spreken, als je van verlof terug bent. Is dat goed?

VAN MERLEN.

Ik ben graag tot je dienst, als ik je helpen kan....?

DUPUIS.

Ach neen, liever een anderen keer. Eigenlijk kwam ik meer om eens te kijken hoe 't met je was.

VAN MERLEN.

Net zooals je wil hoor.

(Hij leunt weer achterover, nog steeds met den brief in zijn handen, dien hij in gedachten langzaam vouwt en weer opent).

DUPUIS.

Vermoei ik je niet te veel?

(Hij wil opstaan).

VAN MERLEN.

O neen! Blijf toch. Je doet me een groot plezier met nog wat te blijven praten. Ik zou je honderd dingen willen vertellen, maar weet niet waarmee te beginnen....God, Dupuis, wat zijn wij menschen toch dom! We willen niets liever dan elkaar 't mooiste en beste geven wat wij hebben - in denken, in woorden, in daden - en we spelen ons heele leven schuilevinkje, en houden ons

binnenste zorgvuldig voor elkaar verborgen. Kijk, zóó zijn we dat gewend, dat ik nu, nu! niet eens weet, wat ik tegen je zeggen moet....

(Hij reikt Dupuis, die opgestaan is, de hand. Dupuis glimlacht, half verlegen, half geroerd, en zet zich aan 't voeteneinde van de ziekenstoel. Van Merlen leunt weer achterover en loost een zucht. Dan, zachtjes):

Straks komt ze.

DUPUIS.

Kennen jullie elkaar al lang?

VAN MERLEN.

Ja, als kind hebben we samen gespeeld. Hoe lang is dat al geleden! Ik kan er me bijna niets meer van herinneren. Ik heb, deze laatste maanden, dikwijls geprobeerd te bedenken hoe 't toen toch was, maar ik kan bijna niets vinden. Hoe haar gezicht als kind was, weet ik niet meer. Alleen een héél enkel ding - ja dat weet ik nog precies. Toen mijn moeder gestorven was, kwam ik bij haar ouders logeeren. Ze kwam me afhalen met haar mama, aan 't station. Ze droeg een wit jurkje - dat weet ik nog precies. En ook herinner ik me een dag, dat we buiten waren in de dennenbosschen. Zooals ze toen, naast me, tusschen de stammen van 't bosch liep, een eindje van me af, - dat zie ik ook nog. Een heerlijke zomerdag was dat!....

Toen ging zij naar Indië, en we hebben elkaar niet gezien in jaren. Ik dacht zelden aan haar....Later heb ik haar in Holland een paar maal, vluchtig, gesproken. Toen ontmoette ik haar weer in Pasoeroean, nadat we elkaar een langen tijd niet gezien hadden. -

Wonderlijk was dat!

Ik hield van haar, op datzelfde oogenblik - ja, ik wachtte op 't oogenblik dat ik haar ontmoeten zou alsof ik vóór dien al van haar hield, en toch had ik vroeger nooit zoo iets voor haar gevoeld, nooit! - -

DUPIUS.

Je hebt je hier zeker dikwijls erg verlaten gevoeld?...

VAN MERLEN.

Och, ja. Niet alleen hier, maar ook vroeger wel, als kind al. Neen, hìer ben ik juist gelukkig geweest. Doordat ik van haar hield, begrijp je? En ik ben hier immers tusschen alles waarvan ik veel hou: boomen, bergen, m'n bloemen en m'n dieren.

(Met een zucht).

Alleen....wacht alles nog op haar.

O, wat is mijn heele leven veranderd! Wat wordt alles

eenvoudig, als je werkelijk van iemand houdt! Ben jij geloovig?

DUPUIS.

Ik?

VAN MERLEN.

Ja. Ik bedoel: geloof je, dat alles goed is zooals 't is?

DUPUIS.

Hm. Nou, gelóovig ben ik eigenlijk niet, ja.

VAN MERLEN.

Ik twijfel niet meer. Er is niets meer onzeker voor mij: alles in mijn leven wijst naar dit ééne, naar haar. En alles wat me vroeger zoo dikwijls beklemd en beangstigd heeft, die vele dingen - ja, 't blijft wel duister, maar 't is alles zoo veilig en vredig geworden, nu ik weet, dat ik overal, in dood en leven, zal zijn met dit ééne, met mijn liefde....

Je vindt 't zeker gek, dat ik dit zoo zeg?

DUPUIS

(goedig, met meerderheid).

Neen zeker niet, ik begrijp 't heel goed!

VAN MERLEN

(geeft hem een hand).

Dank je.

(Pauze).

DUPUIS.

Zoek je iets?

VAN MERLEN.

Och, zou je even willen bellen?

(Dupuis belt).

Ik heb Sastro gezegd, hoe hij alles in orde moest brengen, maar ik vertrouw hem niet best....

SASTRO

(komt binnen).

VAN MERLEN.

Is de logeerkamer in orde?

SASTRO.
Ja, Heer.

VAN MERLEN.
Alles? Hangt de spiegel er nu? Handdoeken, water, niets vergeten?

SASTRO.
Alles is klaar.

VAN MERLEN.
Goed. Breng me een glas water. Wil je thee hebben, Dupuis?

DUPUIS.
Neen, merci zeg; ik heb thee gedronken.

(Sastro gaat heen. Op eenigen afstand is, zachtjes, de gamelan beginnen te spelen).

VAN MERLEN.
Is er feest in de kotta? Ik hoor vandaag telkens de gamelan.

DUPUIS.
Ja. De dochter van 't dessahoofd trouwt. 't Zal een heele fuif worden.
Er is een groote slametan, en wajang poerwo! De halve kotta staat te kijken.

(Sastro komt binnen met een glas water).

VAN MERLEN

(drinkt gulzig).

Breng de karaf hier.

(Sastro weer af).

DUPUIS.
Tocht 't niet door dat open raam achter je?

VAN MERLEN.
Neen. Ik geniet juist van die frissche lucht. - Wat was dat? De postwagen?

DUPUIS.
Dat kan nog niet....'t Waren voetzoekers, geloof ik.

VAN MERLEN

(na een pauze).

Dupuis, wil je me een pleizier doen?

DUPUIS.
Graag.

VAN MERLEN.
Beloof me dan, dat je - mocht 't noodig zijn - m'n meisje wat zult helpen.

DUPUIS.
Hoe bedoel je?

VAN MERLEN.
Ik bedoel, als ik soms niet meer van hier weg kan - ik ben van nacht zoo ellendig geweest - en mijn meisje blijft alleen, om voor alles te zorgen....laat haar dan niet alleen; help haar dan wat.

DUPUIS.
- - Als je eenmaal op Tosari bent zal 't wel beter gaan. - - - Wat is er? Krijg je 't koud? Zal ik 't raam maar dicht doen?

VAN MERLEN.
Neen, liever open laten. Ik wou wel een deken hebben.

DUPUIS

(belt, gaat naar de deur en roept).

Een deken voor mijnheer, vlug!

(Hij gaat terug naar de schrijftafel, waar hij staan blijft, van Merlen ernstig-zwijgend en onderzoekend aanziende. Een stilte, dan vraagt)

VAN MERLEN.
Hoe laat is 't nu?

DUPUIS.
Kwart over vijf, bijna.

VAN MERLEN.
Ze zal toch vóor donker hier zijn? O God, als ik die vreeselijke nacht maar niet alleen hoef te zijn!

DUPUIS.

Ze zal nu wel gauw komen, Van Merlen. Maar....zou je zoo lang niet naar bed gaan?

VAN MERLEN.

Neen, neen. Ik wil hier blijven....Dupuis, wil je eens kijken of je nog niets aan ziet komen?

DUPUIS.

Goed. Ik moet nu even naar 't kantoor. Dan zal ik een eind den weg opgaan en kijken of ik iets zie komen. Maar probeer dan wat te slapen. Je windt je te veel op, heusch.

VAN MERLEN.

Als je iets ziet komen....

DUPUIS.

Dan zal ik gauw komen waarschuwen....Als ik tenminste iets kan zien, want er zijn zóoveel menschen op den weg!

VAN MERLEN

(hem de hand reikend).

Adieu. Denk om wat ik je gevraagd heb: - help mijn meisje.

DUPUIS.
Wees gerust....Adieu!

(Hij drukt hem de hand en gaat heen).

Van Merlen blijft alleen. Hij luistert een oogenblik naar het gamelanspel. Als door een invallende gedachte, staat hij op, zich op de schrijftafel steunend; plukt voorzichtig de roos die zich door 't venster naar binnen buigt, en zet die in het glas water. Hij schuift Tine's portret naar zich toe, neemt 't in de hand en gaat weer liggen, het portret bekijkend. Dan leest hij weer in den brief. De gamelan houdt op met spelen.

SASTRO

(komt binnen met een deken).

VAN MERLEN.
Leg die over mijn voeten. Zoo, ja. Heeft 't paard zijn voer gehad?

SASTRO

(knielend).

Ja, Heer.

VAN MERLEN.
Zal je altijd opletten, dat hij goed gras krijgt? De tuinjongen weet alles nog niet zoo goed als jij.

SASTRO.
Ja, Heer; altijd kijk ik 't na.

VAN MERLEN.
Goed. En verzorg je de vogels elken dag? Hebben ze vandaag schoon water gehad?

SASTRO.
Ja, elken dag.

VAN MERLEN.
En Mozes, de neushoornvogel?

SASTRO.
Die ook, Heer.

VAN MERLEN.
Waar zit die nu?

SASTRO.
Hij zat zooeven in den woeniboom. Toen mijnheer sliep, is hij aan het venster van de slaapkamer geweest.

VAN MERLEN.
En 't aapje?

SASTRO.
Dat slaapt nu. Hij heeft, geloof ik, te veel van de pisang gegeten.

VAN MERLEN.
Sastro, je moet straks thee zetten, mijn verloofde komt.

SASTRO.
Ja, Heer.

VAN MERLEN.
't Is goed. - Is er nog iets?

SASTRO.
Ik vraag om vergiffenis, Heer! Als ik goed gehoord heb, zal Mijnheer gaan trouwen.

VAN MERLEN.
Dat is nog heelemaal niet zeker! Waarom vraag je dat?

SASTRO.
Omdat ik, als Mijnheer gaat trouwen, graag bij hem zou blijven dienen.

VAN MERLEN.
Natuurlijk moog je blijven.

SASTRO.
En voor Mijnheer blijven zorgen....?

VAN MERLEN.
Wel zeker! Dat zal de juffrouw heel prettig vinden.

SASTRO.
Ja, Heer....Ik hoop dat de juffrouw het goed zal vinden dat ik blijf, en verder ook voor Mijnheer zorg.

VAN MERLEN

(glimlachend).

Zeker, Sastro.

SASTRO.
Ja, Heer. - Als 't mag, wilde ik nog iets zeggen.

VAN MERLEN.
Ja, dat is?

SASTRO.
Mijnheer moest toch maar gauw hier vandaan gaan. Dit huis brengt ongeluk aan.

VAN MERLEN.
Dit huis brengt ongeluk aan....Wie zegt dat?

SASTRO.
Iedereen zegt het....De vorige kontroleur....Mijnheer zelf heeft het immers ondervonden! Toen mijnheer de eerste keer ziek werd, had hij dadelijk heen moeten gaan. Dat was een waarschuwing.

VAN MERLEN

(na een stilte).

Straks komt mijn verloofde. Zet vast thee klaar.

(Hij blijft een oogenblik alleen).

KARTINI

(een inlandsch meisje van 14 jaar, verschijnt in de buitendeur. Zij is de dochter van den wedono aan den overkant. Haar tenger, aristocratisch figuurtje schijnt nog ranker in haar nauw-sluitende kleeding: een fijn-kleurig baadje met licht-bruine sarong. Denkende dat Van Merlen slaapt, legt ze den vinger op de mond en maant twee haar volgende inlanders tot stilte).

Ssst. Mijnheer slaapt....

VAN MERLEN

(richt zich snel op).

Jal?...O, Kartini!

KARTINI.
Heb ik u wakker gemaakt?

VAN MERLEN.
Neen, ik sliep niet! Kom binnen. Wat is er? Dag Kartinil

(Hij reikt haar de hand).

KARTINI.
Dag mijnheer. Is u nog ziek?

VAN MERLEN.
Nog altijd koorts, ja. Kom je eens kijken hoe ik 't maak. Dat is braaf van je.

KARTINI.
Ik dacht dat u weer op was.

VAN MERLEN.
Van morgen, ja, ben ik even op geweest. En hoe is 't met jou? Is de vacantie haast om?

KARTINI.
Nog niet. Ik blijf nog een week.

VAN MERLEN!
Aha!

(De twee inlanders ziende).

Wie zijn daar?

KARTINI.
De petinggie komt vragen, of hij u wat aan mag bieden van het bruiloftsgebak.

(Tot de buitenzittenden).

Kom binnen.

HET DESSAHOOFD

(gekleed in een nieuw zwart baadje en sarong,

komt gehurkt binnen en blijft bij de deur zitten. Een sembah makend).

Ik kom den Heer kontroleur meedeelen, dat er bruiloft is in mijn huis.

VAN MERLEN.
Dat heb ik gehoord, petinggie. Het is je dochter, die trouwt, nietwaar?

HET DESSAHOOFD.
Ja, Heer.

VAN MERLEN.
Met wien trouwt ze?

HET DESSAHOOFD.
Met Kartowidjojo, den zoon van Uw dienaar den petinggie van Sirandoe.

VAN MERLEN.
Zoo. En ben je tevreden met je schoonzoon?

HET DESSAHOOFD.
Ja, ik ben tevreden!

VAN MERLEN.
Nu, dan feliciteer ik je wel! Ik kan tot mijn spijt niet komen kijken. Je ziet, ik ben nog ziek.

HET DESSAHOOFD.
Ja, Heer, ik dank u zeer. In mijn hart hoop ik oprecht dat U spoedig hersteld zal zijn.

(Met een sembah).

Als de Heer kontroleur 't mij niet ten kwade duidt, zou ik hem willen verzoeken een weinig van de bruiloftspijzen aan te willen nemen.

VAN MERLEN.
Heel graag, petinggie.

HET DESSAHOOFD.
Ja, Heer.

(Tot den buitenzittende).

Hier!

(Hij neemt diens presenteerblad met een paar schoteltjes met gebak over en biedt het Van Merlen aan. Kartini neemt de schoteltjes van 't blad en zet ze op tafel).

VAN MERLEN.
Dank je wel! Zeg aan de bruid en bruidegom dat 't mij spijt niet te kunnen komen.

HET DESSAHOOFD.

Ja, Heer!

VAN MERLEN.
En breng hun mijn gelukwenschen over!

HET DESSAHOOFD.
Ja, Heer. - Als ik mag vertrekken.

VAN MERLEN.
Ja. Goeden dag!

Het dessahoofd maakt een sembah en gaat heen. De gamelan begint weer te spelen.

VAN MERLEN

(schuift Kartini de schotels toe).

Wil je?

KARTINI.
Houdt u er niet van?

VAN MERLEN.
Nu niet. Ga er bij zitten.

KARTINI

(Haar houding en spreken, eerst wat verlegen, worden geleidelijk losser en vrijer).

Het is een groot feest. De petinggie is rijk, en die van Sirandoe ook. 't Is jammer dat u niet even kunt gaan kijken; de bruid is prachtig.

VAN MERLEN.
Heeft de ontmoeting al plaats gehad?

KARTINI.
Neen, nog niet. U hoort: de gamelan speelt nog langzaam. Maar nu zal de bruidegom wel op weg zijn. Er zijn al heel veel menschen om de stoet te zien.

VAN MERLEN.
Komt die hier langs?

KARTINI.
Neen, hij komt van 't Oosten.

VAN MERLEN.
Van 't Oosten....Straks komt ook mijn meisje van dien kant, weet je dat?

KARTINI.
Ik heb gehoord, dat er iemand bij u komt vanavond....Is dat uw verloofde?

VAN MERLEN.
Ja.

KARTINI.
Ooo! - Dus u gaat trouwen?

VAN MERLEN.
Als ik beter ben.

KARTINI.
Mag ik de dame zien?

VAN MERLEN.
Wou je dat graag?

KARTINI

(knikt).

Hoe ziet ze er uit? Ze is zeker heel mooi.

VAN MERLEN.
Voor mij wel.

KARTINI.
O, wat heerlijk! Ze komt zeker om u op te passen.

(Van Merlen knikt).

En brengt ze u naar Tosari?

VAN MERLEN

(knikt).

Ja.

KARTINI.
Hoe lang blijft u daar?

VAN MERLEN.
Misschien wel twee maanden.

KARTINI.
En dan gaat u trouwen?

VAN MERLEN.
Ja, als ik beter ben. - Kartini wil jij mijn ketilangs hebben, als ik weg ben?

KARTINI.
O ja, graag.

VAN MERLEN.
Dan moet je er goed voor zorgen. Je weet, ze zijn mak. Maar 's avond moet je ze weer in 't kooitje zetten. Kun je ze meenemen naar de stad?

KARTINI.
Ja! Ik zal er heel goed voor zorgen. Dank u wel!

(Ze ziet hem blij aan).

VAN MERLEN.
Hier, eet nog een koekje.

KARTINI

(Onder 't snoepen, op de roos wijzend).

Is die voor uw bruid?

VAN MERLEN.
Ja. Wil jij er nog wat plukken, en een bouquet maken voor mijn meisje? Dan zal ik zeggen, dat jij hem gemaakt hebt.

KARTINI.
Ja!

VAN MERLEN.

Heb je een mes? Daar ligt er een.

KARTINI

(de deur uitloopend).

Met lange stelen?

VAN MERLEN.

Ja.

(Men ziet door 't venster Kartini in den tuin bij de rozen. De gamelan wordt steeds gehoord).

KARTINI

(roept).

Witte of roode?

VAN MERLEN.

Witte! Zoek de mooiste uit!

KARTINI.

Wat zegt u?

VAN MERLEN.

De mooiste uitzoeken!

KARTINI.

Ja. En ook knoppen er bij?

VAN MERLEN.

Goed!

KARTINI

(na eenige oogenblikken, waarin het tempo van de gamelan versnelt).

Daar komt de stoet aan, geloof ik!

VAN MERLEN.

Wat?

(Hij richt zich op en luistert in spanning naar elk geluid. Maar).

KARTINI

(komt hard terugloopen en zegt door 't venster).

't Was een van de gasten; een assistent-Wedono, geloof ik.

(Ze gaat weer vlug aan 't plukken).

KARTINI.
Alleen rozen?

VAN MERLEN.
Ja, geen andere bloemen.

KARTINI.
Is dat haar lievelingsbloem?

VAN MERLEN

(glimlachend).

Geraden.

KARTINI

(komt terug met een bouquet witte rozen).

Is 't zoo goed?

VAN MERLEN.
Prachtig. Wil je ze nu in een vaas zetten? Binnen staat er een op tafel.

KARTINI

(haalt een vaas. Zij is een en al bedrijvigheid, maar houdt steeds iets kalms, iets waardigs bijna, in al haar bewegingen).

Er is al water in.

(De bloemen rangschikkend).

Zoo. Deze hier. Is 't zoo goed?

VAN MERLEN.
Keurig. Je bent een knap meisje hoor.

KARTINI.
Waar moet 't bouquet staan?

VAN MERLEN.
Laat 't vooreerst maar hier.

(Eenige oogenblikken zwijgen beiden, terwijl Kartini zelfvoldaan den bouquet beziet en er nog wat aan verschikt. De gamelan speelt zachtjes, droomerig voort).

VAN MERLEN.
Gaat de zon al haast onder?

KARTINI.
Bijna....Neen, toch niet. 't Zal nog wel een kwartier licht blijven.

VAN MERLEN.

Wordt de berg al rood?

KARTINI.
Nog niet....'t Begint....een beetje....Heel flauw....

(Met vrouwelijk instinkt, hem begrijpend).

Zal ik gaan kijken, of er misschien een wagen aankomt?

VAN MERLEN

(haar de hand reikend).

Ja, wil je?

KARTINI.
Ik zal aan de gamelanspelers zeggen, dat straks uw bruid komt, in die wagen. Dan zullen ze, ter eere van haar, hard slaan!

VAN MERLEN.
Dat is goed!

KARTINI.
Dank u wel voor de ketilangs.

(Ze gaat vlug naar buiten. Op dit oogenblik versnelt geleidelijk het tempo van de gamelan, die luider en luider speelt. Men hoort flauw geroep van stemmen).

KARTINI

(roept).

De stoet komt aan!

VAN MERLEN

(richt zich op en luistert).

KARTINI'S STEM.
Mijnheer, daar komt ook een wagen aan!

VAN MERLEN

(half overeind).

Een wagen? Een postwagen?

KARTINI'S STEM

(uit de verte).

Ja, ik geloof van wel. O, wat een menschen!

(Meer naderbij).

De postwagen komt. En de stoet ook, ik ga gauw kijken!

De gamelan speelt in een razend tempo. Fel en luid klinken de hooge tonen boven het gedempte rumoer der menigte uit, en dreunend vallen daartusschen door, met gelijke tusschenpoozen, aangekondigd door klimmenden tromslag, de zware gongen. En dan, opeens, geroep en zweepslagen.

Van Merlen is opgestaan, en houdt zich, in de hoogste spanning, staande aan de schrijftafel. Eindelijk knerpt het grind van 't erf onder de wielen....onder de hoeven der paarden. Hij gaat, zich aan den schrijftafel vasthoudende, naar het raam en ziet naar buiten.
Maar Tine, die den wagen uitsprong op 't zetfde oogenblik dat die stil hield, is het huis al binnen gesneld. Men hoort gejaagd

TINE'S STEM.

Waar?

(En Sastro, die haar antwoord geeft, en weer)

TINE'S STEM.

In 't kantoor?

(Zij komt binnen en blijft een moment in de deur staan, als zij Van Merlen ziet die in het midden der kamer staat en wankelt. Op hem toesnellend).

Willem!

(Zij brengt hem naar den stoel en helpt hem, terwijl hij lang uit gaat liggen. Nog een paar maal zegt ze, hem aanziende met betraande oogen).

Willem....Dag Willem....

VAN MERLEN

(ziet haar onafgebroken glimlachend aan).

TINE

(op den rand van den stoel naast hem zittend).

Hoe is 't Willem? Ben je nog ziek?

VAN MERLEN

(zacht).

Dag Tine.

TINE

(streelt het haar van zijn voorhoofd weg).

Heb je nog koorts?

VAN MERLEN.

Eindelijk. Ik heb zoo naar je verlangd!

TINE.

Willem....! Ben je erg ziek geweest? Wat ben je mager! Waarom heb je niet eerder geschreven, dat 't zoo ernstig was?

VAN MERLEN.

Ik kon niet. Ik was zoo ellendig. Ik dacht soms dat ik je niet meer zou zien....Maar nu is 't goed. - Ben je niet moe van de reis?

(Tine schudt van neen).

Zet je hoed af en schuif die stoel bij.

(Hij belt).

Tine staat op en zet haar hoed af. Er is niets bijzonders aan haar. Haar gezicht is wat bleek; zij heeft rustige, klare oogen en olond haar en draagt een witte blouse en donkere rok. Haar bewegingen zijn kalm en weldadig. Langzamerhand komt men onder de bekoring van de reinheid en vrede van haar wezen. - Sastro komt binnen.

VAN MERLEN.

Breng de thee, Sastro. - Wil je je niet even verfrisschen?

TINE

(hem aldoor aanziende, schudt van neen. Zij legt haar hoed op den kantoorstoel, en komt langzaam naar Van Merlen toe).

Ben je al lang op?

VAN MERLEN.

Een half uur pas.

TINE.

Ben je om mij opgestaan? Zou je niet weer naar bed gaan?

(Hij schudt 't hoofd, neemt haar hand en trekt haar zachtjes naar zich toe. Zij glimlachen tegen elkaar. Sastro komt binnen met een tafeltje waarop de thee klaar staat).

VAN MERLEN

(tot Sastro).

Heb je 't goed van de juffrouw al in de logeerkamer gebracht?

SASTRO.

Ja, Heer.

VAN MERLEN.

Hier, geef de koetsier en de loopers hun fooi.

TINE

(belet hem naar zijn beurs te zoeken en geeft Sastro geld, waar hij mee heengaat. Men hoort een oogenblik later het rijtuig langzaam wegrijden).

VAN MERLEN.

Kom wat bij me zitten.

TINE

(schuift de kleine stoel bij de zijne, gaat zitten en neemt zijn handen in de hare).

Ik ben zoo blij.

VAN MERLEN.

Mijn lieveling. Eindelijk.

(Den bouquet naar haar toeschuivend).

Bloemen van de kleine Kartini.

TINE.

Dat dochtertje van den wedono hier? Hoe lief!

VAN MERLEN

(haar de eene zelf-geplukte roos gevend).

Zelf geplukt.

TINE.
Dank je.

(Zij steekt de roos op haar borst).

VAN MERLEN.
Voorzichtig....ze valt bijna uit. Die heeft ook al lang op je gewacht. Toen die nog een knop was keek ik er al telkens naar, als ik even op was en in mijn kantoor kwam. Dan dacht ik: zou ze nog hier komen vóór deze roos uitgebloeid zal zijn? Op 't laatst werd ik bijgeloovig en dacht, dat ik je ook niet meer zou zien, als de blaadjes afvielen, voordat je gekomen zou zijn. - Maar nu ben je er, eindelijk.

TINE.
Willem....Hoe is 't geweest?

VAN MERLEN.
Verlangen, verlangen, al maar verlangen, naar dit oogenblik, naar jou....liefste.

TINE

(kust hem op den mond).

VAN MERLEN.
Hou je van me?

TINE.
Ja.

VAN MERLEN.
Kus me nog eens.

(Zij kust hem weer).

Liefste.

TINE.
En jij, Willem, hou je van me?

VAN MERLEN.
Ik? Weet je dat nog niet?

TINE.
Ja, nu wel. En ik ben zoo blij. Ik was soms heimelijk bang voor deze eerste ontmoeting.

VAN MERLEN.
Bang? Waarom?

TINE.

Ik dacht....dat je misschien teleurgesteld zou zijn als je me weer zag. Je brieven waren zoo heerlijk, zoo vol van 't mooiste, zachtste gevoel voor mij, dat ik dacht: dit is niet mogelijk, dat hij me zóó lief heeft, na dat korte samenzijn op Pasoeroean. In zijn herinnering, in zijn verbeelding ziet hij me mooier dan ik ben, dacht ik. En als hij me weerziet....is het geen teleurstelling, Willem? Heb je me even lief als toen ik nog ver weg was, als in je brieven?

VAN MERLEN.

Neen, veel, meer! Maar ben je niet geschrokken door mijn laatsten brief?

TINE.

Geschrokken - ja, dat wel. En vooral toen ik nog niet weg kon was 't vreeselijk: gisterenmiddag en vannacht.

VAN MERLEN.

Ben je niet moe? Neem een kop thee.

TINE.

Mijn arme jongen, wat ben je mager. Had toch dadelijk iemand laten telegrafeeren!

(Zij staat op).

Drink je ook een kopje?

VAN MERLEN

(gaat wat rechtop zitten).

Neen, dank je; geef me maar water.

(Hij drinkt).

En kom nu bij me zitten.

TINE.

Lig je zoo gemakkelijk?

VAN MERLEN.

Ja, dank je.

Zij schikt zijn kussens, dekt zijn voeten met de deken toe, gaat bij hem zitten en drinkt haar thee uit. De gamelan doet zijn laatste, langzame tonen hooren.

TINE.

Is er feest?

VAN MERLEN.

Er is bruiloft. Ook voor ons, Tine. Wat heerlijk. 't Is of dit het eindelijk doel van mijn heele leven is. Ik verlang nu niets meer.

Een ding kan ik maar niet begrijpen: Ik heb je gezien als kind en als meisje. Hoe is 't mogelijk dat ik je toen niet heb lief gehad?

TINE.

Ik heb me hetzelfde afgevraagd. In mijn herinnering zocht ik naar je zooals je was als jongen, maar 't was toch heel anders....

Alleen....ja dat herinner ik me. 't Was op mijn verjaardag. Er waren een heeleboel jongens en meisjes bij ons gevraagd; jij was er ook. Je had al een poosje niet gespeeld, en zat zoo maar bij 't raam voor je uit te kijken, naar buiten. Toen kreeg ik in eens zoo'n medelijden met je - waarom wist ik niet - dat ik mijn armen wel om je heen had willen slaan en je vragen: 'Willem, wat is er? Zeg 't mij maar'. Maar ik dorst niet en schaamde me een beetje over me zelf.

VAN MERLEN.

Mijn lieveling....Ik herinner me niets meer daarvan.

TINE.

En zooiets voelde ik nog eens, toen je moeder gestorven was en je bij ons kwam logeeren.

VAN MERLEN

(haar hand grijpend).

Ja, weet je dat nog?....Dat is heerlijk! O, dat is heerlijk! Ja, dat weet ik ook nog!

TINE.

Mama en ik kwamen je af halen.

VAN MERLEN.

Ja, en jij droeg een wit jurkje.

TINE.

Ja, dat kan. Weet je dat nog zoo precies?

VAN MERLEN

(knikt, haar aanziende).

TINE

(na een stilte).

Maar 't was alles toch heel anders. Ik heb nooit iets voor je gevoeld wat hierop leek.

VAN MERLEN.
Maar nu, Tine, heb ik je lief! En dit is zóó waar, dat ik het nu begrijp, wat ik eens las: Wat is, is altijd geweest, en zal altijd zijn. 't Is of deze liefde, toen we daar samen zaten, aan zee - herinner je, dien avond?

TINE

(fluisterend).

Ja.

VAN MERLEN

(droomerig).

De hemel was zoo rood, zoo ver, zoo diep....'t Was, of onze liefde toen kwam, over de zee, uit die verre, gouden werelden, waar ze altijd geleefd had. Heb je haar ook voelen komen, toen?

TINE.
Ja; ik wist nog niet wat 't was toen, maar nu wel.

VAN MERLEN.
Dat was onze liefde, ik wist het. O ik voelde het, dat zij het was. De zee ruischte zoo zacht; de zon spreidde goud over 't water uit; daarover kwam ze. Waarvandaan? - Van heel ver, dat voelde ik wel; misschien van een eiland van gelukzaligheid - wat weten wij menschen? - waar zij altijd geweest was, ongekend van ons beiden. En misschien zullen wij dáár eens voorgoed met haar samenzijn, met onze liefde, op dat zalig eiland, ergens in de wereldzee. - - Tine.

TINE.
Ja?

VAN MERLEN.
Geloof je dat 't kan, dat we daar eens voorgoed zullen samen zijn?

TINE.
Ja, Willem. Ik blijf altijd bij je.

VAN MERLEN.
Ik weet niet....liefste....of dat wel kan. De deken....

(Hij trekt die verder over zich heen).

TINE

(angstig).

Willem?....Wat is er? Voel je je....niet goed worden?

VAN MERLEN.

Stil kindje. Ik ben zoo rustig. Kom dichter bij me. - Wat is de hemel weer mooi! En de berg. Draai mijn stoel een beetje dien kant uit. Kun je? Zoo. Kijk! Dof purper, violet, goud, oranje....Daar heb ik, bijna elken avond, naar gekeken, en dan vloog m'n ziel heen over die bergen, naar jou. En nu, zien wij het samen!

TINE.

Willem, vermoei je je niet te veel?

VAN MERLEN.

't Is heerlijk, zoo. Ik heb zoo verlangd naar dit uur; 't leek me zoo zalig dit nog te beleven, dat ik dacht dat 't niet zou kunnen gebeuren. En nu is 't alles waarheid. Die hemel, avond op avond, was rood en goud, als om jou

te kussen, Tine, maar je was er niet. De wind was zoo koel en zacht, als 't donker werd, als om jou te streelen, - maar vond alleen mij, zonder jou. En 't was of de boomen, in 't maanlicht, jouw naam fluisterden en lispelden: waar is ze? Maar je kwam niet. En ik zelf, als ik onder hun bladeren liep, na 't herlezen van je brief, hield mijn arm soms zóó, want 't was of je naast me liep; maar als ik thuis kwam, was 't huis leeg.

TINE

(met tranen in haar stem).

Willem....

VAN MERLEN.
Huil niet, liefste. Nu is 't immers alles goed? De avondzon beschijnt ons beiden. De boomen fluisteren jou naam en de mijne, door elkander, als één naam.

TINE.
O, Willem, waarom heb je niet eerder geschreven, dat ik komen moest?

VAN MERLEN.
Kindje, je bènt toch gekomen?

TINE.
Ja, maar dadelijk, toen je hier kwam.

VAN MERLEN

(glimlachend).

Dat kon toch niet? Ik wist nog niet of je van me hield.

TINE.
Toen je ziek werd, de eerste keer, had je me moeten schrijven: kom.

VAN MERLEN.
Neen, dat kon niet, Tine. Een man doet dat niet, zelfs een jongen als ik niet. Dat zou laf geweest zijn. - Mag ik water?

(Hij drinkt, en trekt, rillend, de deken over zich heen. Als Tine het raam sluiten wil)

Neen, neen, laat 't venster open. Die avondlucht is zoo heerlijk tegen m'n hoofd.

TINE.
Is hier geen dokter-djawa?

VAN MERLEN

(schudt van neen).

't Is de koorts die weer komt. In dat doosje is kinine, wil je 't me even geven?

TINE

(schudt een paar tabletten op haar hand)

Hoeveel?

VAN MERLEN.

Vier.

TINE

(aarzelt een oogenblik ze hem te geven).

Heb je vandaag al ingenomen?

VAN MERLEN.

Van morgen. Geef ze maar.

(Hij neemt ze met een slok water in en zinkt weer terug in de kussens).

TINE.

Willem, is hier geen telefoon naar de stad?

VAN MERLEN

(schudt van neen, vermoeid).

TINE.

Is 't postkantoor nog open? Dan telegrafeer ik om den dokter.

VAN MERLEN.

Hij is al geweest, meisje. Eergisteren nog. En 't postkantoor is al dicht.

TINE

(handenwringend).

Mijn God, wat moet ik doen?!

(Zij valt op haar knieën bij de stoel neer en snikt het plotseling uit).

O Willem, Willem, waarom ben ik niet eerder gekomen? Ik voel me zoo slecht, zoo slecht!

VAN MERLEN.

Stil, kindje; stil, stil!

TINE

(hartstochtelijk).

Willem, morgen breng ik je naar Tosari. En dan wordt je gauw weer beter, lieveling, nietwaar? Niet waar? Willem?....O God!

VAN MERLEN.

Tine, mijn meisje, wees nu stil, en luister. Kom, moet jij nu zoo huilen, mijn kalme, vredige meisje? Kom bij me zitten. Zoo. En droog je oogen. Zijn ze niet veel te mooi om zoo betraand en angstig te kijken? Luister nu goed, tot 't einde toe.

Tine, ik heb je lief, onuitsprekelijk lief. Ik heb, vóor jou, anderen lief gehad. Maar dat een liefde als deze bij menschen bestaan kan, zóo groot, zóo goddelijk, zóo innig, dat wist ik niet. Er kan mij niets vreeselijks meer treffen, omdat ik voel, dat mijn liefde alles doordringt, alle kwaad, alle pijn, alle droefheid....Ik voel, dat ik nooit zonder deze liefde zal zijn, neen, nergens. En ook jij, mijn liefste, zult nooit zonder haar zijn, ook jij bent veilig. Want mijn liefde zal je altijd omringen, altijd en overal, hoe ver je ook bent, als delucht, als de zon, als de schemering....Ik zie 't nu zoo goed, hoe 't alles wezen zal. Je zult lang leven, en gelukkig zijn; je zult een thuis hebben, een man en kinderen. Ik zie je zooals je eens zijn zult: dit blonde, lieve haar zal grijs zijn en dun, en hier zullen rimpels zijn, en de lippen smaller. Maar de oogen zullen nog dezelfde zijn, en de stem ook. Daaraan zal ik je herkennen, aan je oogen....Mijn liefste!

Tine, elk oud mensch is eenzaam. Maar als jij oud zult zijn, en allen die je lief waren en die je gekoesterd hebt zijn heengegaan, de een voor, de ander na; - dan zal ik komen.

Nu kan ik niet blijven, Tine. Ik geloof, dat ik niet beter zal worden. Vannacht dacht ik, dat ik je niet meer zou zien. En als nu de koorts terug komt....Tine, jij bent bij me,

en ik ben niet bang meer. En jij, moet niet bedroefd zijn; altijd, altijd, zal mijn liefde je omzweven, altijd. En als jij als je oud bent, voelt dat je moet sterven, eenzaam misschien, wees dan ook niet bang of treurig, - want dan zal ik komen.

Het is donker geworden en er heerscht een groote stilte, slechts even onderbroken door een snik van Tine. Maar zij weet nu, wat er gebeuren moet, en voelt wat haar plicht is, en dit geeft haar haar kalmte weer. Zij staat op en buigt zich over van Merlen heen, die de deken tot den hals over zich heen getrokken heeft en met gesloten oogen ligt. Zijn hand alleen woelt wat onrustig over de deken.

TINE

(gaat zachtjes naar de rechtsche deur en roept fluisterend)

Sastro! Sastro!

(Men hoort zijn stem die gedempt antwoord geeft, en Tine).

Sastro, om hoe laat begint de koorts meestal bij mijnheer?

SASTRO.
De koorts? 's Avonds, om dezen tijd.

TINE.
Heeft de dokter je geen orders gegeven, voor 't geval dat de koorts erg werd?

SASTRO.
Ja, dat mijnheer naar Tosari moest, heeft de dokter mij gezegd. -

TINE.
Is er geen ijs in huis?

SASTRO.
Neen.

TINE.
Is hier nergens ijs te krijgen? In de chineesche wijk niet?

SASTRO.
Neen, hier niet; 't moet uit de stad komen.

TINE

(staat een oogenblik besluiteloos).

Sluit 't raam. Zachtjes.

VAN MERLEN

(terwijl Sastro 't raam sluit).

Wie is daar?

TINE.
Sastro, vent.

VAN MERLEN.
Speelt de gamelan weer?

TINE.
De gamelan? Neen, op 't oogenblik niet.

VAN MERLEN.
Niet? Wat hoor ik dan?

TINE.
Je verbeeld 't je misschien. Of 't is de kinine....

VAN MERLEN.
Is 't al zoo donker?

TINE.
Ja, de zon is al onder.

(Tot Sastro).

Haal nog een deken! - We zullen je straks naar bed brengen, ja?

VAN MERLEN.
Goed. Je blijft bij me, is 't niet?

TINE.
Ja schat, natuurlijk.

Sastro komt met de deken, die zij over hem heen spreidt. Zijn koorts neemt toe. Hij woelt de dekens telkens van zich af.

VAN MERLEN.
Nog wat water.

(Hij drinkt weer).

TINE

(tot Sastro).

Is er een tuinjongen hier?

SASTRO.
Ja, die is er.

TINE.
Roep hem. Blijf jullie tweeën hiernaast wachten om mijnheer naar de slaapkamer te dragen, straks als ik roep.

SASTRO.
Ja....Ja.

(Hij gaat haastig).

VAN MERLEN.
Tine, als je de zee weer ziet....Ik kan niet meer zonder jou....Als klein meisje....toen mijn moeder pas gestorven was....Je had een wit jurkje aan, toen heb je me getroost....

VAN MERLEN.
Weet je dat nog?

TINE.
Ja, lieveling.

VAN MERLEN.
De dennen ruischen, hoor je? - Je was zoo klein, zoo lief....

(Opeens richt hij zich op, met een half verschrikten, half blijden kreet).

Mama!!

(En dan zachter).

Mama! Moedertje....O!

(Hij valt weer terug, snikkend. Tine neemt zijn hoofd in haar arm)

Tine ben jij 't?

TINE.
Ja liefste.

VAN MERLEN.

Sla je armen om me heen. Tine, wil jij - mijn vader - mijn groeten doen? - In de la, bij de andere brieven, is een onafgemaakte brief aan hem. Schrijf jij die af, wil je?

TINE.

Ja Willem.

VAN MERLEN.

En zeg, dat ik altijd heel veel van hem gehouden heb.

TINE.

Ja.

VAN MERLEN.

En mijn vrienden ook; groet ze allemaal.

TINE.

Ja, Willem.

VAN MERLEN.

Maar vooral mijn vader.

(Haar aanziende).

Liefste, kus mij. - Je lippen zijn zoo heerlijk koel. Kus mijn oogen.

TINE

(zijn gezicht kussend).

Liefste. - Liefste. -

VAN MERLEN.

Zeg nog eens dat je van me houdt.

TINE.

Ik heb je lief, Willem. Ik ben van jou, voor altijd.

VAN MERLEN

(met een stem, waarin een eindelooze glimlach zingt).

Mijn engel.

Twee gedichten
Door
Nico van Suchtelen.

I
Des harten schat

Hoe gaarn wilde ik nu geven
U menig schoon sieraad,
Uw jong en lieflijk leven
Te tooien naar zijn staat.

Uw haren zal ik sieren
Met flonkerenden krans
Robijnen en saphieren
Van diepsten gloed en glans.

Ik zal uw hals omhangen
Met paarl en edelsteen,
'k Zal gouden snoere' en spangen
Winde' om uw armen heen.

Maar 'k had mijn schat verborgen
Tot verren, veilgen tijd:
Toen de onverzaade zorgen
Dwongen tot stagen strijd.

Waar ligt mijn schat geborgen?
'k Zocht in mijns harten grond
Alnachtlijk tot den morgen
Of ik hem wedervond.

Waar ligt mijn schat verborgen?
'k Heb u zooveel beloofd.
Wee mij, de sluwe zorgen
Hebben mijn schat geroofd!

Zij hebben 't àl genomen,
Leeg zijn mijn hart en hand;
Hoe zal 'k nu tot haar komen
En doen mijn woord gestand?

‘Geen schatten kom ik dragen,
Leeg zijn mijn hand en hart;
Een aalmoes kom ik vragen
En troost voor eigen smart’.

‘Ach, of ge ook al geheven
Tot mij uw handen houdt,
Wat zoude ik kunnen geven?
Ik zelf heb goed noch goud’.

‘Ik vraag om goud noch kransen
Van paarl of edelsteen;
Ik vraag één sprank van 't glanzen
Al uwer lieflijkheên.

Geef mij de gouden waarheid
Die uit uw stemme klinkt,
Geef mij de diepe klaarheid
Die uit uw oogen blinkt;

De vriendschap en 't vertrouwen
Van handdruk, woord en blik,
De blijheid en het rouwen
Van stillen lach of snik’.

‘Ach, of 'k zoo vluchtge gaven
Al gaarn gegeven had,
Wat baatte 't? Opgegraven
Werd u veel rijker schat.

Vergankelijke spranken
Vergoên geen edelsteen
En brooze en teere klanken
Geen gouden kostbaarheên’.

‘Uw vluchtge gaven zullen
Mijns harten wonderschrijn
Weer met den gloed vervullen
Van nieuwer schoonheid schijn;

Die zal mij nooit ontzinken,
Want eeuwig in mijn hart
Blijft al wat schoon is blinken,
Tot vast kleinood verstard.
□bp;
En zoo ik dan vergaarde
Weldra nog schooner schat,
Van hooger pracht en waarde
Dan 'k vroeger ooit bezat;

Ik zal hem niet begraven
In een verloren land,
Maar met uw eigen gaven
Doe ik mijn woord gestand.

En breng als parelkransen
En goud en edelsteen
U 't onverganklijk glanzen
Al uwer minlijkheên.

Dan zal ik 't schoonste u geven
Tot overrijk sieraad,
Uw jong en teeder leven
Te tooien naar zijn staat'.

II
Lof der liefde

De lenteluwte zingend suist;
Over 't ontloken leven bruist
Verlangens smachtend lied.
En zoo ons wilde hart verruischt
En vindt zijn vrede niet:
O klaag niet om het lieflijk leed
Van wie verlangend leefde en streed
En in der liefde pracht
Geloovende versmacht.

De zomerzonne zengt en gloeit;
In zware, zwoele luchten broeit
Des levens sterke daad.
En zoo ons brandend hart verschroeit,
In d'eigen vlam vergaat:
O juich dan, want de daad is schoon
En heerlijk is het heldenloon
Van wie in liefdes kracht
Zijns levens daad volbracht.

De droeve herfst droomt over de aard
En stil naar vale verten staart
De weemoed mijmerbleek.
En zoo uit 's harten welke gaard
De wilde daadkracht week:
Gelukkig toch wiens droefheid vroom
Een kiemverborgen lentedroom
Van later liefde dracht
In koestrende aarde bracht.

De winter klaar en zuiver spreidt
Over de moede woeligheid
Der weerld zijn blanke rust.
En zoo in 't doovend hart de tijd
Heeft wensch en waan gebluscht:
Welzaalg de heilge vredigheid
Van wie na langen dool en strijd,
Door liefdes loutre macht
Zijn hart ter ruste bracht.

Zomer
Door
Jacob Israel de Haan.

Geniet toch onbezorgd uw zomerdagen.
Haast heerscht de herfst, hoe kort, en winter drijft
Zijn war geweld van wind en regenvlagen
Dat niet één vreugd voor ons te plukken blijft.

O, dan niet meer het matelooze dwalen
Door duinen, dauwend veld of langs den dijk,
Niet zon hoog zien heerschen in 't hemelsch rijk
En vorstelijk in 't Westen nederdalen.

Ik vrees winter als gij, maar zie, bevreesd
Geniet ik 't schoon der zomerdagen feller.
Wie vergoedt als ik niet genoeg geniet?

Gij weifelt, peinst, waagt wat, wint wat, bedeesd,
En de Tijd is snel, ik zeg, Vriend, wees sneller,
Roof het geluk, overal waar 't zich biedt.

Politieke feiten en richtingen

De mijnwerkersstaking.

Het belangrijkste politieke feit der verloopen maand ligt buiten onze landgrenzen. Het is zóo belangrijk, dat daarbij vergeleken alles wat gelijktijdig in de onmiddellijke politiek gebeurde, klein en onbeteekenend gelijkt. Deze bewering dient bewezen te worden, want zij is schijnbaar in strijd met de gebeurtenissen. De Duitsche en Engelsche mijnstaking vond toch oorspronkelijk de meeste belangstelling bij een speculeerende groothandel in steenkolen. Verder moge zich een enkele gasfabriek-directeur ongerust gemaakt hebben. Het Nederlandsche publiek trok er zich net zooveel vanaan, als van ander wereldnieuws, dat de kranten vult, misschien nog minder omdat er zoo weinig opzienbarends bij voorviel.

De uiterlijke teekenen van belangrijkheid waren dus tenminste voor ons land niet aanwezig. Bovendien kon gevraagd worden of een economisch geschil tusschen werkgevers en arbeiders, hoe uitgebreid of hoe langdurig ook de staking moge zijn, ooit een politieke beteekenis heeft?

Daarop echter is het antwoord eenvoudig. In Duitschland was de politieke beteekenis inderdaad gering en voorbijgaand. In Engeland echter werd dit anders. Dat bleek onmiddellijk uit de berichten over de spoedwet, die op 21 Maart in tweede en op 27 Maart in derde lezing, met verschillend samengestelde meerderheden voor beide lezingen, door het Lagerhuis is aangenomen. Er is een bewogenheid in de Engelsche politiek, die de groote actueele problemen van regeeringsbeleid, n.l. home-rule, kieswet of vlootuitbreiding op den achtergrond kon dringen.

Wijst nu dit verschil tusschen Duitschland en Engeland aan, dat we te maken hebben met een meer speciaal Engelsche gebeurtenis, die daarom voor ons land een buitenissigheid is, goed voor lief hebbers in ekonomische en sociale kwestie's? Te meer omdat het Nederlandsche mijnwezen geen invloed heeft op verkeer of industrie? Het moge zoo schijnen, maar het is geheel anders.

Allereerst is er een groot verschil tusschen de Engelsche en de Duitsche staking. De eerste is toch een zoo volmaakte vorm van het machtsmiddel der arbeidersklasse, dat het een nieuw maatschappelijk verschijnsel kan genoemd worden. Nieuw namelijk in zijn werking en gevolgen. Vergelijken wij toch de toestand in beide landen. In Duitschland staakten ongeveer 200 000 van de 350 000 mijnwerkers, dus 60%. Zij eischten 15% loonsverhooging. Ofschoon door de getallen omvangrijk, was het een gewone werkstaking, ontstaan en gevoed door ontevredenheid in een zeer gemengde en vrij onontwikkelde massa van arbeiders. Polen, Lithauen, Kroaten zelfs, alsmede Hollanders zijn er vermengd met Duitschers en Italianen.

Groot onderscheid van ras en geloof maakt de massa tot een losse bijeenvoeging van arbeiders gekomen uit de meest verschillende beroepen en streken. Slechts een gering aantal van hen is in vakvereenigingen georganiseerd, en van deze laatsten bleven een groot deel - de christelijken, dat zijn gemengd katholieken en protestanten, - aan het werk.

De houding van de regeering was geen andere, dan die wij in onze maatschappij algemeen kennen. De moderne kapitalistische maatschappij toch, die het gilden wezen geheel afschafte en daarmede elk verbod om gezamenlijk het werk neerteleggen, heeft de vrijheid van arbeid tot een fundamenteel rechtsbeginsel. Ieder is vrij te werken of niet te werken, al naar het hem lust. Inbreuk daarop is een verzet tegen de rechtsorde. Vandaar dus dat de staatsmacht bij een staking tot eenige taak heeft die rechtsorde te handhaven, en verder neutraal blijft in 't geschil tusschen werkgevers en arbeiders.

Practisch is die taak echter belangrijk genoeg. Want bij de meeste stakingen, ook bij de Duitsche, zijn er werkwilligen

en stakers. Deze zijn geenszins vriendelijk tegenover elkaar. Zij vormen twee legers, die op zijn zachtst gezegd elkaar onvriendelijk aankijken, en zeer geneigd zijn tot minder aangename woordenwisselingen of handtastelijkheden. Door de werkwilligen te beschermen, worden politie en leger op bijna natuurlijke wijze in een vijandige houding gebracht tegen de stakers. Incidenten, strubbelingen, zelfs wezenlijke vechtpartijen, en het vallen van slachtoffers, zijn gewone verschijnselen. De verhouding tusschen de sterkte der legers van stakers en onderkruipers is beslissend voor het winnen of verliezen van den strijd. Vandaar ook de vijandigheid. Vandaar ook dat van het optreden van den ‘sterken arm’ afhangt of deze practisch den werkgever dan wel de arbeiders steunt. Voorts dat zeer dikwijls het eerste het geval is.

Hoe wordt deze verhouding op eens geheel anders, indien er geen werkwilligen zijn. De overheid heeft dan geen andere taak dan toe te zien. Zoo schijnt het, maar inderdaad kan haar taak veel moeilijker worden, zooals in Engeland geschiedde. Geen onderkruipers wil zeggen in de eerste plaats dat de staking zoo algemeen, zoo uitgebreid of zoo georganiseerd is, dat er geen sprake kan zijn van voortzetting der bedrijfs-werkzaamheden. Een millioen mijnwerkers, goed georganiseerd en ordelijk gezind stopte de geheele voortbrenging van steenkool. Bijna overal werd gezorgd dat er niet alleen geen wanorde was, maar bovendien dat het bedrijf geen schade leed door verwaarloozing.

Dat is één bijzonderheid van de Engelsche staking. Een dergelijke algemeene beweging desorganiseert het maatschappelijk verband. Dat wordt zeer spoedig gevoeld en onmiddellijk wordt van de regeering geëischt te zorgen dat er een einde komt aan de wanorde, die weliswaar geen inbreuk op de rechtsorde is, maar die, veel erger, het maatschappelijk samenwerken verbreekt.

Vroeger is meermalen iets dergelijks voorgekomen.

Levendig herinneren wij ons de spoorwegstaking van 1903 en ook andere landen hebben dergelijk stilstaan van een der organen van 't maatschappelijk leven als een enorm groot gevaar ondervonden. Dikwijls echter is de organisatie der

stakers zoo zwak, en het bewustzijn van hun optreden zoo weinig ontwikkeld, dat zij niet precies weten wat zij willen.

Ook dat was in Engeland anders. En dit is een tweede bijzonderheid. De mijnwerkers hadden een enkele eisch, een zeer beperkte en, wat van bijzondere beteekenis is, een algemeen erkend billijke eisch, n.l. een waarborg dat hun loon niet zou dalen beneden een minimum. Schijnbaar is het niets bijzonders wat zij vroegen. De Duitsche arbeiders die 15% verhooging vroegen voor hun dagloon van 4 á 5 Mk., stelden verhoudingsgewijs geen geringere eisch aan 't hoogtepeil van 't loon.

Maar in werkelijkheid ligt er in dat minimum loon een groot sociaal en geheel nieuw beginsel voor de loonregeling. Er wordt namelijk een waarborg gezocht tegen de onzekerheid van 't bestaan van den loon-arbeider.

Evenals de sociale verzekering berust op de erkenning dat de arbeider bevrijd moet worden van een bestaansonzekerheid, die hem bij ongeval, ziekte, invaliditeit of werkeloosheid bedreigt, zoo berust de vaststelling van een minimum loon op de uitspraak dat een loonarbeider niet blootgesteld mag blijven aan de onzekerheid dat zijn loon telkens onverwacht zal dalen.

Voor ons land moge dit beginsel nog nieuw en vreemd schijnen, voor Engeland is het begrip van ‘fair wages’ al een eeuw levend geweest onder de arbeiders, en heeft het in de laatste tien jaar zeer sterk zich vervormd in de richting van een minimum, waarbeneden elk loon ‘sweating’ vertegenwoordigt, m.a.w. iets ontoelaatbaars, bijna iets misdadigs wordt. Wie vertrouwd is met de gedachterichting der Webb's, weet dat het practisch socialisme in dat minimum loon een vaste basis heeft gelegd voor elk maatschappelijk streven. Het beginsel is trouwens in Engeland reeds in de wet doorgedrongen, n.l. in die welke ‘wages-boards’ voor sommige ‘sweated industries’ instelt.

Twee omstandigheden zijn er dus, die het noodig maakten dat de Engelsche regeering iets anders moest doen dan politie en militairen sturen naar de mijnen. Allereerst dat alom gevraagd werd dat de regeering de ‘zaken’ weer zou doen marcheeren. Daarnaast, dat zij, om zich met het geschil

te kunnen bemoeien, positie moest nemen ten opzichte van dien eisch van een bestaansminimum voor den loonarbeider, ook dan wanneer zijn loon niet zoo abnormaal laag is als voor den huisarbeider, en wanneer hij verder, als de mijnwerker, een zelfstandig volwassen burger is.

Om de zaken te doen loopen ligt er een middel voor de hand, dat b.v. in 1903 voor ons land en in 1911 voor Frankrijk tijdens de spoorwegstaking werd toegepast. Verbod van staking gepaard gaande met strafbedreiging, machtsvertoon en eventueel krachtdadig optreden. In 't belang van 't algemeen natuurlijk, maar tevens onvermijdelijk in 't belang van den werkgever en dat nog wel door de zoo hoog gehouden rechtsorde van de arbeidsvrijheid te verbreken. Dat is mogelijk tegen een solidariteitsmassa met een wankelend machtsgevoel, en wanneer er kans is deze door bedreiging te intimideeren. Dat is vooral mogelijk, indien de arbeiders in een ontevreden revolutionaire stemming zijn en, opgewonden, oninwilligbare eischen stellen of groot gaan op hun macht om de maatschappelijke zakenorde te verstoren.

Maar dat is onmogelijk tegenover een kalme, ordelijke, goed georganiseerde menigte arbeiders, die zich bewust waren van wat zij deden, en tevens van de rechtmatigheid en de mogelijkheid der vervulling van hun eischen.

Er was daarom voor de Engelsche regeering geen ander middel dan in het geschil oordeelend op te treden, en zij het dan ook schoorvoetend en onwillig een nieuw rechtsbeginsel in de wet in te voeren, dat van vèrgaande beteekenis is. Zoo is gebeurd, nadat elke poging om, buiten de wet om, het beginsel door de werkgevers te doen aanvaarden, mislukt was. De beteekenis hiervan blijft groot al is door het weren van de vijfshillings-eisch uit de wet de goedkeuring der arbeiders niet verkregen, en de onmiddellijke oplossing van het conflict niet bereikt.

Het loon als vooraanstaand onderwerp van sociale politiek.

Dit is dus het nieuwe politieke feit. Wat nog in tal van

jaren ondenkbaar scheen, is opeens geschied door een zeer beslist en krachtig optreden van een enkele groep arbeiders. En dat de invloed van dit feit niet tot Engeland beperkt zal blijven is duidelijk voor ieder, die de strooming der sociale politiek heeft gevolgd. Van uit Engeland kwam de arbeidswetgeving, van uit Duitschland een tijd lang de sociale verzekering, tegenwoordig echter krachtig bedrongen door den invloed van 't Engelsche staatspensioen. Vooral de invloed van dit laatste op de denkbeelden in ons land is even groot als snel geweest. Maar dit alles wordt verre overtroffen door wat nu te gebeuren staat.

Een wettelijk vastgesteld bestaansminimum voor den loonarbeider zal nog menig vooruitstrevend ekonoom hetzij een gruwel, hetzij een onbestaanbaarheid schijnen. Erger nog zal het natuurlijk voor conservatieven zijn om eraan te moeten gelooven. Doch wat de meeste schrik te weeg moet brengen, is het feit dat zoo'n inbreuk op alles wat in den kapitalistischen staat voor axioma gold, kon geschieden, in de democratische parlementaire orde, door den dwang van een gezagslooze groep arbeiders. Op den lentedag van het nieuwe principe (21 Maart) is dan ook door Balfour tegen het spoedwetje der Engelsche regeering een rede gehouden, die hier in 't land stellig velen onzer sociaal politici uit het hart gegrepen zal zijn. Is er een voorbeeld in de geschiedenis van 't machtsmisbruik der mijnarbeidersleiders? zoo vroeg hij. Heeft ooit een tyran, een Amerikaansche trust, een landheer zoo'n onduldbare dwang durven uitoefenen? Want inderdaad is er in 't gebeurde een ondermijning van het staatsgezag te zien. Engeland zag nog kort geleden de spoorwegarbeiders iets dergelijks beproeven. Wat zal het gevolg zijn van 't succes op een stakingsbeweging als van die der mijnwerkers?

In principe is hiertegen niets in te brengen. Maar ook tegen 't feit der staking viel al bitter weinig te doen. Ook het dwingend staatsgezag heeft grenzen. Dit moet niet vergeten worden, dat verschijnselen als het neerleggen van den arbeid door een millioen mijnwerkers ook nog iets anders te zien geven dan afdwingen van eischen. Zij toonen voor ieder die

oogen heeft om te kijken een disharmonie tusschen rechtsorde en rechtsgevoel. Zij toonen aan dat de sociale politiek iets geheel anders is dan een juridisch uitdenksel van verlichte goedwillige en humanitaire politici, zooals maar al te vaak wordt gemeend. Sociale wetten zouden als 't ware giften zijn aan de arbeiders, die zij dankbaar en lovend te aanvaarden hebben. Doch vergeten wordt dan dat de sociale wetten niet zijn iets zeer vóorlijks, waarvoor de tijd nog niet rijp is, maar dat zij integendeel zijn een bewijs van achterstand. Achterstand van de wettelijke regeling bij het levende rechtsgevoel onder de arbeiders. Daardoor alleen is mogelijk dat een staking, geleid geheel binnen de grenzen van de rechtsorde, sterker werkt als de ergste onlusten, ja in wezen een revolutie is.

De noodzakelijkheid van sociale politiek, en niet van een schijnbare die de arbeiders helpt met hun eigen middelen, maar van een wezenlijke, die hun lot opheft boven een minimum bestaanspeil, die noodzakelijkheid wordt nog maar al te veel betwist door hen, die niet weten wat het arbeidersleven is. Dan komt opeens een staking als de Engelsche aantoonen, wat in Duitschland langs geheel anderen weg de verkiezing deed, dat n.l. de taak van den modernen staat om de rechtsorde van vrije individuen te hervormen tot een sociale orde van meer dan een leege vrijheid, geen hersenschim is van enkele opruiers en intellectueelen, maar een plicht die vervuld moet worden. Vervuld naar helder, nieuw en vrij inzicht in 't sociale leven, en zonder zich te laten beheerschen door oude individualistische rechtsbeginselen, en zonder te denken dat sociale maatregelen eigenlijk filantropische, half en half ziekelijke gronden hebben.

De herziening der armenwet.

Terwijl in Engeland een crisis zich ontwikkelde, waarvan de gevolgen door alle moderne maatschappijen zich zullen verspreiden, en overal gisting van rechtsgevoelens en rechtsdenkbeelden zullen verwekken, werd in ons land de armenwet herzien. Dat is een regeling, waaraan de nieuwere be-

grippen geheel en al ontbreken. Zij werd ontworpen in en met den uitbouw van den liberalen staat. De arme is de individu, die daarin niet past. Want ieder zorge voor zich zelf. Daar er echter toch armen zijn, moeten zij zoo behandeld worden, dat ze gevoelen overbodig te zijn. Hun lijden opdringen aan anderen door te bedelen mogen zij niet. En wanneer ze gevrijwaard zullen worden van den hongerdood - de doodstraf is immers afgeschaft, ook als straf voor de armoe - zal toch de verleende hulp een minimum zijn en tegelijk vernederend. Dat was de hoofdlijn van het systeem, waarvan de bittere hardheid gerechtvaardigd scheen door het streven om de armen te dwingen tot zelfstandigheid. Tevens door de ervaring dat zachte heelmeesters stinkende wonden maken. Maar de fout was voor onzen sociaaldenkenden tijd duidelijk. Er werd tusschen de armen geen scheiding gemaakt al naar de sociale oorzaken voor hun armoede.

Naast het stelsel van regeeringsbeleid stond natuurlijk de filantropie, de kerkelijke en de particuliere. Die kon niet uitgeroeid. Zij werd geduld. Maar zorgvuldig werd alle staatshulp onttrokken aan hen die filantropisch steun ontvingen. Heeft die filantropie nu, beïnvloed als zij kon worden door de kennis van de sociale oorzaken der armoede, de fout van het stelsel verbeterd? Het tegendeel is waar. Voor de fatsoenlijke armen, dat zijn dus zij, wier schuld niet was te vinden, werd de toestand eer nog erger. Niets kenmerkt de Nederlandsche armenzorg beter dan de uitdrukking: ‘gestuurd van het kastje naar de muur.’ Noch de particuliere, noch ook de kerkelijke filantropie vermocht deze twee dingen. Ten eerste dat aan de armen het harde lot dragelijk werd gemaakt. Daarvoor ontbraken overal de middelen. Noch ook in de tweede plaats dat de armoe met sociale middelen bestreden werd, dat naar het voorkòmen werd gestreefd, en naar leniging daar waar de armoe de schuld moest genoemd worden van de maatschappelijke verhoudingen.

De filantropen moesten alle krachten inspannen om ten minste de allereenvoudigste verzorging te kunnen verschaffen, en streefden daarvoor naar samenwerking. Die te bevorderen

was vanzelfsprekend voor ieder, die wist hoe het in ons land toeging. En dat de regeering na lang wachten de hinderpalen hiervoor uit den weg ruimde was hoog noodig.

Het is eindelijk geschied. Maar daarbij is bestendigd het stelsel. Al de sociale gedachten over armenzorg, die in het prachtige Engelsche minderheidsrapport der Royal Commission on the Poor Law, en niet het minst door Beatrice Webb zoo helder en richtinggevend zijn ontwikkeld bleven voor ons land dood.

Afgewezen werd elke poging om ten minste een begin te maken met een nieuw leven in de armenzorg. De Nederlandsche politici toonden zich in meerderheid verrukt over het werk van minister Heemskerk, die daarmee een oude twist tusschen kerk en staat om de beschikking over de armen had weten te doven. Dr. Kuyper hield daarbij een rede met tal van historische bijzonderheden over armenzorg, om te rechtvaardigen, dat hij zich neerlegde bij de liberale hardheid. Inderdaad was het nuttig aan 't verleden te herinneren. Want de toekomst bleef gesloten, dicht en ondoordringbaar. Doch het sociale leven laat zijn ontwikkeling niet door kunstmatige muren tegenhouden. Zijn wortels gaan er door heen, en met de sociale verzekering, met de nieuwe beginselen van loonminima, zullen de muren van een verstijfd individualisme toch moeten barsten.

De strijd om het kind.

Werd uit nood de strijd van de kerk om den arme opgegeven, een andere kamp zou zij volhouden. De tegenstelling is niet eervol.

Want gaf de kerk haar recht prijs om alleen en uitsluitend de barmhartigheid te betoonen, zij bleek niet geneigd om ook maar iets af te doen van haar eisch om te ontvangen. De liberale staat had in zijn wording het kind opgeëischt om voor zijn intellectueele ontwikkeling te zorgen. Doch dit werd niet bereikt. De kerk was bereid tot groote finantieele offers om het kind onder hare hoede te houden. Zij stichtte overal eigen scholen, en .zij won den strijd. Zoozeer zelfs dat de staat

de vrije school moest erkennen allereerst en daarna steunen. Die steun nu zoodanig op te drijven dat de staat volledig de kerkelijke school betaalde werd het streven van de kerkelijke politiek. Met als einddoel: de school betaald door de staat, maar geheel aan zijn invloed onttrokken.

Dit ging geleidelijk. En deze maand werd weer een stapje verder gegaan. Ook de kosten van den schoolbouw zullen uit 's Rijks kas bestreden worden. De strijd die hierover gevoerd werd was weinig opwekkend. Dat kon ook niet, omdat niet met genoeg beslistheid de nieuwe schoolstrijd kon worden ingezet, de strijd namelijk om het volksonderwijs krachtig en ingrijpend te veranderen.

De schuld hiervan berust ongetwijfeld bij de liberalen. Te veel is in ons land de openbare school geidentificeerd met de liberale, zonder dat bleek van energieke pogingen om de liberale school, hetzij als openbare of als particuliere, beter te maken.

Tegenover de offervaardigheid der kerkelijken heeft een benauwd zuinige en dikwijls bekrompen schoolpolitiek gestaan van de vrijzinnigen. Alle pogingen, die van het onderwijs uitgingen om tot een betere ontwikkeling te komen, zijn tegengehouden.

Daardoor had de christelijke school geen concurrent van beteekenis. Zij won het kind, en nam het staatsgeld, omdat er geen andere school was die haar overtrof door grootere ruimte en betere resultaten.

Het is niet onmogelijk, dat juist van de kerkelijke scholen een nieuwe beweging zal uitgaan om het volksonderwijs op te voeren. Een eerste teeken daarvan is te zien in de salarisactie, waaraan zoovele kerkelijke onderwijzers deelnamen.

Wat verbergt zich achter de vogelvrijheid?

Na de zakelijke of heftig politieke discussie's over armenwet en 't subsidiewetje, die beide de oppervlakte bewerkten van de allerbelangrijkste en toch in wezen genegeerde volksbelangen, heeft onze politiek zich bemoeid met de vogels of liever met de belangen van visschers en boeren in hun verhouding tot het ‘gewiekt geluid’. Maar achter de pleidooien voor vogel-

vrijheid dreigde een andere toekomst. Het is ook voor ons land, nog zonder de geweldige voorlichting die Engeland doormaakte, duidelijk, dat de vogelvrijheid van den arbeider om regeling roept. Want de arbeider is door de liberale staat vrij als een vogel verklaard, zoo vrij dat het maatschappelijk leven hem soms bitter kan kortwieken, in de knip vangen of onder de vleugels kan schieten.

Doch de groote moeilijkheid is het geld te krijgen dat er noodig is om den arbeider inderdaad daartegen te beschermen, vooreerst nog maar alleen om hem krachtdadig te helpen als hij ziek is of invaliede of oud en dus geen kans meer heeft op een loon, laat staan dus een minimum loon.

Want het geld is voor zooveel anders noodig. De rekening voor een pantserschip, dat door geen enkel deskundige bruikbaar geacht wordt, is nog steeds aan de Kamer aangeboden. Zal die afgewezen worden? Zal meer aangeboden worden? als uitnoodiging om de marine werkelijk tot een verdedigingsmiddel te maken, echter met de wetenschap dat er dan voor sociale nooden geen cent kan overblijven?

Of wel zal de reeds op zij geschoven bakkerswet dan toch nog weer naar voren gehaald worden? Die kost wel geen geld, maar ligt toch op den weg eener sociale politiek, waar een eerste stap tot meerdere noodzaakt.

De Kamer, zich vermeidend in vogelvrijheid, vermijdt om te naderen tot de taak, die door het volk, door onzen geheelen tijd, door de diepste plichten van regeeringsbeleid gevergd wordt. Er is geen keus meer. Leverde de Engelsche staking alleen interessante berichten in de krant?

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Helene Mercier: *Verbonden Schakels*.

Omstreeks 1880 is Amsterdam een brandpunt geweest van dichterlijk en geestesleven, en in betrekkelijk kleinen kring werd daar gedurende enkele jaren velerlei gedacht en uitgesproken wat ook nu nog de gemoederen bezig houdt.

Om de waarheid hiervan te gevoelen heeft men nog maar eens de opstellen van Helene Mercier te lezen. Zij zijn niet het werk van een groot denker of schrijver, maar alleen de uiting van een vrouw die aan het toenmalige leven, naar de maat van haar door ziekte ondermijnde krachten, een bescheiden maar innig aandeel nam. Haar onderwerp: wat zij voor zichzelf getracht heeft te veroveren, en wat zij voor alle vrouwen van haar stand zou wenschen. De aanleidingen waarbij zij schreef: de oprichting van een Leesmuseum voor vrouwen, de toelating van vrouwen tot een Hoogeschool, de gedichten en romans van een paar engelsche dichteressen, een boek over Philanthropie, vragen betreffende huwelijk en vrouwen-kiesrecht. In alles dus het naastbijliggende, en - zoo zou men geneigd zijn te denken - het meest voorbijgaande, datgene wat na een ontwikkeling van twintig, dertig jaar al lang overleefd moet zijn. Wat maakt het uit langs welken weg juist deze ééne amsterdamsche vrouw van goeden huize zich van sommige vooroordeelen vrijmaakte en wat zij voor haar soortgenooten begeerde! Hoe kan het nu nog belangrijk zijn wat toen gezegd werd over instellingen en boeken, die òf hun kindsheid te boven òf voor een goed deel verou-

derd zijn! Waarschijnlijk toch - in een tijd dat menschen en toestanden sneller dan ooit te voren veranderden - heeft datgene wat toen over het voorkomen van die dingen geschreven werd, voor ons alleen een anecdotische beteekenis!

Zoo zou men denken, maar zoo is het niet. Mevrouw G. Kapteyn-Muysken, die deze nieuwe uitgaaf van 'Verbonden Schakels' inleidde, heeft volkomen gelijk als zij zoowel aan de *persoonlijkheid* van Helene Mercier als aan haar *tijd* een beteekenis toeschrijft die zich ook nu nog gelden doet.

Haar persoonlijkheid, - haar 'zieledrift' zegt zij. En ook haar tijd, 'dien tijd van algemeene ontwaking, toen op allerlei gebied een nieuw streven opbloeide' en de menschen in wie het nieuwe leven gistte niet ver uit hun omgeving hoefden te gaan om andere menschen aan te treffen die hen hielpen en aanvuurden.

'Door haar leermeester Dr. W. Doorenbos, den uit dien tijd welbekenden raadsman van jonge vrouwen en jonge mannen die den drang vooruit en omhoog in zich voelden opwellen, - door dezen scherpzinnigen wijze werd Helene Mercier naar de Grieken verwezen -'.

Het zal in 1883 geweest zijn dat ik Helene Mercier leerde kennen op de studeerkamer van Dr. Doorenbos. Zij was niet jong meer, in haar voorkomen de bescheidenheid zelf, geen bloeiende gezondheid, een van die menschen die niet meer plaats innemen dan juist de stoel waarop ze zich neerzetten. Wat ik aan haar opmerkte waren de oogen. Die waren niet levendig, zij waren stil. Zij waren ook te klaar dan dat men zou kunnen zeggen dat iets erin brandde. Maar zij hadden het licht van een brand. Van een brand die misschien eens veel gevaar geloopen had te worden uitgebluscht, en die nu als een kleine vlam behoed en onderhouden werd. Al het overige was onbelangrijk. Deze vrouw maakte zeer den indruk van het meeste te willen doen met de minste bewegingen: als die kleine vlam daarbinnen maar branden bleef. Want die was warm en licht, in één woord weldadig. Zij kon er niet buiten, noch voor zichzelf, noch voor anderen. Want het scheen volstrekt niet dat zij de levendigheid van

anderen niet uit kon staan, of dat zij zich terugtrok tot het genieten van wat haar eigen was. Integendeel, er was in de oogen een uitgaan, een drang, maar die werd, of liever voor goed *was* teruggehouden. De oogen van Helene Mercier spraken haar liefde uit voor dat wat zij zichzelf ontzegde.

Het moet wel een innerlijke noodzaak geweest zijn die haar tot de studie van het Grieksch dreef, en tot Doorenbos. Mevrouw Kapteyn zegt: 'om door den geest der klassieke oudheid haar aangetast zenuwleven tot rust te brengen'. Doorenbos, die een bewonderaar van Bakhuizen van den Brink was, vertegenwoordigde voor toenmalige amsterdamsche jongeren juist hetzelfde wat, bij hun eerste ontmoeting, Bakhuizen bracht aan Potgieter. 'Er ontrolde zich voor mijn blikken' - zegt de laatste - 'een Hellas, als het mij nooit vergund was geweest zelfs maar te vermoên'. Niet zij die alles omtrent de Grieken weten, maar die zeldzamen die in hun heele wezen 'de volle vrijheid welke (de grieksche wereld) aan alle menschelijke gewaarwordingen en gedachten vergunde' beleven en zichtbaar maken, oefenen waarlijk die vrijmakende invloed uit waarvan Hellas het geheim heeft. Want de eerste werking van die invloed is vrijmaking, de tweede is vorming. Beide gingen van Bakhuizen uit op Potgieter, beide deed Doorenbos overgaan op de jongelingen die naar hem luisterden, de jonge vrouwen die hem aanhingen.

Helene Mercier was dus niet alleen maar, zooals er meer waren, een vrouw die zich een ontwikkeling wist te waarborgen en zich vrijmaakte van sommige vooroordeelen, maar op een beslissend oogenblik in het nederlandsche geestesleven behoorde zij onder de eersten die, door innerlijken nood gedreven en vast besloten den suffen sleur niet langer te dragen, hun bevrijding en de eerste beginselen van hun vorming daar zochten waar zij altijd aanwezig en voor dat geestesleven het werkdadigst gebleken waren, namelijk in die grieksche wereld, die haar, zoowel als de dichters onder haar tijdgenooten, door Dr. Doorenbos ontsloten werd.

Dit inzicht verklaart haar beteekenis. Zij was dichter noch denker. Er was aan haar geen spoor van mannelijks. Zij

was een vrouw die behoefte had aan religie, aan lief hebben, aan geheel zichzelf te zijn door zich geheel te geven aan anderen. Wat zij bij de Grieken zocht was dus noch kunst, noch wetenschap, noch mannelijke levens-voering, maar recht op zelf-ontplooiing en harmoniseering van innerlijke vermogens, en die voor de vrouw. Met dit te wenschen nam zij, op de wijs die haar paste, deel aan de nieuwe beschaving die in Nederland begonnen was. Zij werd een voorbeeld voor tal van vrouwen die haar bewonderden en navolgden. Zij maakte het mogelijk dat, in de vrouwen-gemeenschap van onze dagen, haar aandenken kon worden vereerd als dat van ‘een heilige van den nieuwen tijd.’

Dr. Doorenbos was een veel te eigen willige persoonlijkheid, dan dat hij zijn leerlingen een effen en onpartijdig beeld van de grieksche beschaving zou hebben toegespiegeld. Hij ontleende er alleen trekken aan, die door zijn bewondering en geestdrift gedragen, en overgestort in de harten van hoorderessen en hoorders, daar eveneens bewondering en geestdrift opwekten. Als dan ook Helene Mercier onder woorden brengt welk een openbaring de wereld van de Grieken voor haar geweest is, als zij beschrijft hoe er een dag voor haar aanbrak ‘waarop zij als ging tasten en proeven, als het ware in een gestalte voor zich uit zag gaan, wat het leven wezen zou, indien het den verheven, ontwikkelden eenvoud der Grieken ter basis had; indien hun eerbied voor het natuurlijke er zich *natuurlijk* in ontplooide; indien het vrij kon zijn van elke phrase, elke huichelarij; indien het waardigheid kende zonder deftigheid, vrijheid zonder ruwheid, vrijmoedigheid zonder onbeschaamdheid, vroolijkheid zonder oppervlakkigheid, beschaafdheid zonder gekunsteldheid, bevalligheid zonder onwaarheid of krachteloosheid,’ - dan zie ik in deze met zorg gekozen reeks van tegenstellingen niet zoozeer de Hellenen, als wel Doorenbos. Onze oude leeraar, hij mocht dan van de Grieken spreken of van de amsterdamsche straatjongens, - hij sprak altijd van dat wat hij in de samenleving van zijn dagen haatte - èn liefhad. Dit laatste namelijk als hij het aanwezig vond. Maar vond hij het in

het heden niet - en dat gelukte hem maar zelden, - dan wist hij dat het in het verleden was. Hij had het daar èn als tegenstelling èn als kracht om op te leven onvoorwaardelijk noodig. En daar hij phrase en huichelarij, deftigheid, ruwheid, onbeschaamdheid, oppervlakkigheid, gekunsteldheid en krachteloosheid niet uit kon staan, moest hij in heden of verleden het bestaan vaststellen van natuurlijkheid, waardigheid, vrijheid, vrijmoedigheid, vroolijkheid, beschaafdheid en bevalligheid zonder bijmengsel van de opgenoemde ondeugden. Het lag voor de hand dat hij ze bij de Grieken aanwees en tevens dat, vooral voor de oogen van een vrouw, zijn bewondering een gloed wierp over die oude wereld, waarin alleen het bewonderenswaardige zichtbaar werd.

Zóó kon het gebeuren dat een vrouw die van begeerte brandde om andere vrouwen sterker en fierder te maken, haar allereerst de grieksche mannenmaatschappij binnenleidde. Dat dit bij uitstek een mannenmaatschappij was, scheen zij niet op te merken. Integendeel vestigde zij, ten bewijze hoe door de Grieken de vrouwelijkheid geeerbiedigd werd, de aandacht op de trojaansche Helena. En verder hield zij den helleenschen *man* aan de europeesche *vrouw* ten voorbeeld voor.

‘Denken wij thans slechts aan ééne, maar voor de levensopvatting der jonkvrouw zeer gewichtige tegenstelling tusschen onzen en den griekschen geest. - Zij heeft geleerd in zelfverloochening den hoeksteen van den grondslag des zedelijken levens te zien; ginds aanschouwt zij een maatschappij, wier zedelijkheid op zelfverheffing is gebaseerd. Tegenover het woord haars levens: “gij moet” en “gij zult”, hoort zij ginds: “gij moogt” en “gij kunt” weerklinken. Zij heeft de hoogste verdienste leeren toekennen aan het volbrengen van een taak, die het meest met eigen lust en neiging strijdt, ginds ziet zij slechts waarde hechten aan den arbeid, die eigen aandrift en kracht tot ontwikkeling brengt. Zich bukken en dienen klinkt het hier; zich opheffen en machtig zijn ginds. Nederigheid hier; hooghartigheid ginds. Het eigen ik kortwieken hier, het eigen ik de vleugels leeren ontplooien ginds. Deugd ten koste van geluk hier; geluk door middel van deugd ginds.’

Een moedig individualisme dus, maar waarin de schrijfster toch niet tot het einde gaan dorst. Hoe kon ze ook? Dit individualisme immers is een bij uitnemendheid mannelijk ideaal en zij kon toch niet ophouden vrouw te zijn. Vrouwen zullen altijd de Daad in mannen bewonderen maar voor zichzelf als ideaal het Offer stellen. Bij mannen is het omgekeerd. Dat dan ook Christus, het vrijwillige offer ten behoeve van de menschheid, zooveel eeuwen de God van alle Europeërs geweest is, beduidt voor de vrouwen de grootste waarborg van geluk en zegepraal die hun kon te beurt vallen. Aan niets hebben zij ooit zooveel te danken gehad als aan geloof, leer en instellingen van het Christendom.

In haar geestdrift voor Doorenbos' grieksch individualisme heeft Helene Mercier dit niet ingezien. Zij had ook de gedeeltelijke zelf-bevrijding - nu het Christendom niets dan een boei geworden was - te zeer noodig dan dat zij de hulp van het Griekendom niet zou aanvaarden en toejuichen. Maar tevens sprak zij uit ‘dat de meest volkomen offerande van het eigen ik de meest ware en volledige uitdrukking van het eigen ik moet worden genoemd’.

Wat zij zocht was dus de lijn waar grieksche en christelijke geest samenkwamen, of, liever nog, een huwelijk van beide. Zij vond het waar de grieksche geest zich terugtrok uit de wereld van de tot daden lokkende verschijnselen, waar hij *innerlijk* werd. Zij haalt een uitspraak van Hemsterhuis over Socrates aan. Ik durf erop zweren dat het weer Doorenbos geweest is die haar den weg wees naar Hemsterhuis, over wien Bakhuizen zijn bekend opstel schreef. Socrates - zegt Hemsterhuis - ‘*s'avisa le premier d'entrer tout de bon en lui-méme et y trouva un monde bien autrement riche, que celui que ses organes physiques lui développaient*’. In Plato's Idee van het Goede, die zon waarvan de Rechtvaardigheid de helderste lichtstraal is, vond zij het wezen terug waarvoor zij zich kon offeren. Hoe zeer zij ook de jonge vrouwen in haar omgeving opwekte de schoone daadkracht van de Grieken te leeren kennen, te bewonderen en na te volgen, - voor zichzelf en voor hen hield zij vast aan de overtuiging dat de ziel van de vrouwelijke daad het Offer moest zijn.

Helene Mercier is een vrouw geweest van hooggestemde denkbeelden en tot een beperkte praktijk heeft zij eerst laat toegang gevonden. Nu is het eigenaardige van alle praktijk dat zij naar denkbeelden zeer weinig luistert, maar voor instinkten uiterst gevoelig is. De meeste menschen zijn onbewust en zelfs zij die zich bizonder bewust voordoen, en het ook in menig opzicht zijn, volgen in hun belangrijkste handelingen volmaakt onberedeneerde aandriften. Wie buiten het werkdadige leven staat, beseft dit niet, en licht is hij geneigd voor bijkomstig, wezenloos of verkeerd te houden, wat inderdaad uit diepere levensmachten voortkomt dan zijn persoonlijke denkbeelden.

Waar Helene Mercier de sufheid en saaiheid hekelde van het hollandsche meisjes- en vrouwen-leven, was zij geheel in haar recht. Zij had die aan den lijve ondervonden. Ook waar zij slechte huwelijken beschreef, de ziekelijke of onechte weldadigheid, de onmogelijkheid voor vrouwen om een uitweg te vinden voor hun arbeidskracht. Maar waar zij tengevolge van haar eigen vrijwording en vorming aan al haar noodlijdende zusters *individueele* ontwikkeling en bewustwording als geneesmiddel aanwees, daar sprak het vanzelf dat haar geschriften maar door een kleine groep nederlandsche vrouwen zouden bemind worden.

Zij schreef voor de gegoede vrouwen die van aanleg eenigszins intellektueel waren. De minder intellektueelen verstond zij niet. En dat de niet-gegoeden, de vrouwen uit het volk, in hun niet persoonlijke, maar sociale eigenschappen een kracht bezaten die in vernieuwend vermogen alle intellectualiteit te boven ging, dat heeft zij nooit opgemerkt.

Helene Mercier kende geen behaagzucht. Zij was dermate innerlijk en geestelijk dat de behoefte een goeden indruk op wien ook te maken niet in haar is opgekomen. Maar of zij nu ook den waren aard van die vrouwelijkste eigenschap begrepen heeft?

Zij gelooft namelijk dat ‘de sleutel van de zoogenaamd der vrouw aangeboren zucht om te behagen’ in de wetenschap ligt dat een man haar kiezen moet.

Zij erkent dat zij aan die zucht ‘schier haars ondanks, als aan een natuurwet gehoorzaamt.’ Dat hij haar ‘beheerscht, zelfs dan wanneer zij, aan de haar waarlijk ingeschapen aandrift gehoor gevend den blik in het eigen ik slaat en zich zelve tracht te verstaan. De vraag: ‘wie ben ik?’ wordt dan maar al te vaak doorweven, ja verdrongen door die andere: ‘wie zou ik moeten zijn, wie moet ik trachten te worden, om den man, dien ik mijn liefde kan schenken, welgevallig te wezen?’

En dan treft het haar dat het niet ‘de minst oorspronkelijke, de meest karakterlooze naturen zijn die zich aldus naar den echtgenoot harer keuze wenschen te plooien.’ Eer het tegendeel. ‘Zie slechts hoe de beste, krachtigste romanschrijfsters met hare heldinnen te werk gaan. Daatje Leevend laat zich door haar man, Majoor Frans door haar minnaar polijsten; Fr. Bremers Franciska zich leiden door Beer, C. Bell's Shirley zich temmen door Moore, ja zelfs Eliot's Dinah Morris, zoo vol rustig zelf bezit, zoo ten volle zeker van haar eigen gemoed, brengt geheel vrijwillig haar eigendommelijkheid aan Adam Bede ten offer.’

Ja juist. Het ideaal van het vrijwillige offer, waarin het individu zich overgeeft ter wille van het geslacht, - hetzelfde offer dat Helene Mercier *in het geestelijke* heel goed begrepen heeft, maar dat zij niet herkent nu het instinkt is en behaagzucht heet. Dit is de zwakheid van een beschouwing waarin het individu op zichzelf gezien wordt.

Wat is - vraagt Helene Mercier - de beste grondslag van het huwelijk? En zij antwoordt (zonderling resultaat van haar vertoeven in de grieksche wereld): ‘die onderlinge volkomen vrijheid en gelijkheid, die bij de Ouden der vriendschap tot basis verstrekten’. Een verbond van twee individuen dus. Maar dat, juist tot het sluiten van een huwelijk, in die twee individuen de soort werkt, dat die soort het eene individu stemt tot overgave en het andere tot in bezit nemen, - *dat* is de werkelijkheid, die door geen individualistisch bespiegelen gewijzigd wordt.

Gedreven door den drang om zich te offeren kwam zij tot aan, ja tot over ‘den drempel van het sociale leven’,

maar zij kwam er als de individualiteit die zij door Doorenbos en Plato geworden was.

In het opstel over George Eliot's uitgangspunt noemt zij als zoodanig Plato's Idee van het Goede, - als het beginsel dat de Philantropie vervangen of tenminste begeleiden moet, ziet zij Plato's Rechtvaardigheid. De bladzijden over Stuart Mill, en ook de studies aan Elizabeth Browning en haar ‘Aurora Leigh’ gewijd, toonen man en vrouw verbonden als vrije en hoogstaande eenlingen. En schrijvende over ‘Het Kiesrecht der Vrouw’ verklaart zij de vrouwen voor alsnog te achterlijk, en ziet om hulp voor hen alleen naar ‘de hoogstgestemde geesten’ onder de mannen uit. Evenals zij de Soort voorbijzag voor den Individu, verzuimde zij liever de Gemeenschap dan de Persoonlijkheid.

Al deze trekken bepalen scherp haar beeld en schijnen het te bannen in een tijd die is voorbijgegaan. Maar van hoe weinig vrouwen glanzen de oogen nog tot ons over uit die jaren van onze jongelingschap.

ALBERT VERWEY.

Verbetering

Aan het eind van mijn bespreking van Bremmer's boek in het Febr.-nr. zal de aandachtige lezer de pennefout al verbeterd hebben die onze christelijke jaartelling veertig eeuwen geleden beginnen doet.

Boekbeoordeelingen

Geïllustreerde Catalogus der Oorspronkelijke Etsen, uitgeg. door E.J. van Wisselingh & Co., kunsthandelaren.

Wie de herleving van de etskunst in ons land, omstreeks 1885, van nabij gezien heeft, doorbladert met een zuivere, want onpersoonlijke voldoening deze merkwaardige uitgaaf. Nog geen dertig jaar geleden het ontstaan van de eerste proeven, die de makers elkander en hun vrienden toonden, en nu in één enkelen kunsthandel, als het nog niet eens volledige werk van maar enkele voorname etsers deze honderden platen. Zij die indertijd de Nederlandsche Etsclub oprichtten, waarvan het eerste album in 1886 bij Mouton & Co. verschenen is, kunnen tevreden zijn. Als later de geschiedenis van hun poging beschreven wordt, zal ze niet het verhaal zijn van een gevolgenlooze episode, maar de inleiding tot een gebeuren dat zich in al maar breeder ontwikkeling, door middel van beteekenisvolle persoonlijkheden heeft uitgestrekt.

De hier weergegeven etsen zijn van Bauer, Witsen, Dupont en de Zwart. Wie de oorspronkelijken-zelf gezien heeft, geniet de herinnering aan hun volle leven in deze verkleinde afbeeldsels. Wie ze niet kent vormt zich van de eene ets een duidelijker, van de andere een vager voorstelling en leert het karakter kennen van de verschillende makers. De fantaseerende naald van Bauer, de vaste plaatbewerking van Witsen, het bezonnen graveersel van Dupont, het schilderachtig geteeken van de Zwart toonen hem hun veelvoudig bereiken. Niet alleen om het nut van de bijvermelde afmetingen, maar ook en vooral om het hoog soort genoegen dat de beschouwing geven kan, heeft deze catalogus waarde.

A.V.

Voor den dood.
Drie Eenakters
Door
G.L. Gonggrijp Jr.

III
Een held

Personen:

BRIELE, Kontroleur.
MINKE, zijn vrouw.
DUPUIS, postkommies.
DE WEDONO-KOTTA.
DE WEDONO VAN MAROENGAN.
DE WEDONO VAN KALIALANG.
SOEMIDJO, djoeroetoelis}bij Briele.
SASTRO, huisjongen}bij Briele.
DE LUITENANT DER CHINEEZEN.
HET DESSAHOOFD IN DE KOTTA.
HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ.
TWEE MAGANGS, OPPASSERS, INLANDERS, CHINEEZEN.

Hetzelfde kantoor. De schrijftafel staat weer in het midden van 't vertrek, de kantoorstoel daarachter, de stoel voor bezoekers en de lange rottanstoel links en rechts van de tafel. De kast die door Van Merlen in een der hoeken gezet was, staat weer op zijn oude plaats. Waaiers, pauweveeren zijn weggenomen, zoodat de kamer weer een veel minder warmen indruk maakt. Een enkele plaat echter, de kaarten en een paar portretten op de schrijftafel zijn er nog, terwijl een wapentrophee aan de muur en een rekje dat vol pijpen hangt het kantoor toch gezellig maken. - Op een tafeltje staat een waschkom, zeep en een paar medicijn-flesschen.
Het is midden op den dag; het verblindende zonlicht straalt meedoogenloos, loodrecht op alles neer.
Soemidjo en een magang zijn bezig een kist uit te pakken, waaruit flesschen met medicijn te voorschijn komen.

MAGANG

(tellend bij het uithalen der flesschen).

Negen, tien, elf, twaalf.

SOEMIDJO

(nakijkend op een lijstje).

Ja, Karbol?

MAGANG

(in de kist kijkend).

Zes, acht, tien flesschen.

SOEMIDJO.

Dat klopt. Zet ze maar hier in de hoek.

Terwijl ze bezig zijn de flesschen weg te zetten, verschijnt een tweede magang in de deur.

TWEEDE MAGANG.

Hier is 't dessahoofd met een paar menschen die om medicijn vragen.

SOEMIDJO.

Laat hem hier komen.

(Roepend).

Petinggie!

(De tweede magang af).

HET DESSAHOOFD

(in de deur verschijnend en hurkend).

Mas...

SOEMIDJO.

Kom je om medicijn?

HET DESSAHOOFD.

Ja, deze menschen vragen er om.

SOEMIDJO.

Heb je een flesch bij je?

HET DESSAHOOFD.

Hier is ze.

(Als Soemidjo de flesch tegen het licht houdt).

Ze is schoon.

SOEMIDJO

(tot den magang).

't Maatglas?

(Hij neemt een der flesschen met medicijn en trekt de kurk er uit, past de vereischte hoeveelheid in 't maatglas af en schenkt die over in de flesch. Onder deze

handelingen door vraagt hij verder aan het dessahoofd).

Zijn de gevallen alleen uit de kampoeng-kidoel?

HET DESSAHOOFD.
Ja, en in de Chineesche wijk.

MAGANG.
Ing Lie is gestorven, hoor ik.

HET DESSAHOOFD.
Ja, en zijn zoon is ook aangetast, zooeven.

SOEMIDJO.
Heb je nog karbol?

HET DESSAHOOFD.
Ja, nog twee flesschen.

SOEMIDJO

(de flesch aan het dessahoofd teruggevend).

Hier, denk om de bevelen van den kontroleur. Geen uit- en ingeloop in 't huis waar een zieke is.

HET DESSAHOOFD.
Jawel, mas.

(Tot de buitenwachtenden).

Hebben jullie 't gehoord? In 't huis van een zieke mag niet uit- en ingeloopen worden. Eén verpleegt, de anderen mogen er niet bijkomen; 't bevel van den kontroleur.

DE BUITENWACHTENDEN
}Ja!

DE BUITENWACHTENDEN
}Jawel!

DE BUITENWACHTENDEN
}We weten 't!

SOEMIDJO.
Als jij er maar voor zorgt dat 't niet gebeurt, vrind!

HET DESSAHOOFD

(Met een sembah).

Ja, 'dèn.

SOEMIDJO.

En nu gauw de zieken geholpen!

HET DESSAHOOFD.

Ja!

(Af).

De magang eveneens af. Soemidjo blijft in 't kantoor en neemt een paar bundels van 't archiefrek waarin hij naar een stuk gaat zoeken. Terwijl hij hiermee bezig is komt de Wedono-kotta.

DE WEDONO-KOTTA

(buiten).

Is er al medicijn gekomen?

SOEMIDJO.

Ja, daarnet werd een kist gebracht.

(Hij laat den bundel liggen en knielt).

DE WEDONO-KOTTA

(binnenkomend).

Goddank. Is 't dezelfde?

(Hij bekijkt de flesschen).

SOEMIDJO.

Ja.

DE WEDONO-KOTTA.

Geen kinine er bij?

SOEMIDJO.

Neen. Alleen essence, kreoline en karbol.

DE WEDONO-KOTTA.

Dat is jammer. - Waar is m'n oppasser? Ik zal maar vast van elk een flesch bij me thuis laten brengen. Oppas!

SOEMIDJO

(gaat vlug naar de deur).

Je wordt geroepen!

DE WEDONO-KOTTA.

Wanneer zou de kontroleur thuis

komen?

(Tot den oppasser).

Hier, breng deze drie flesschen naar den overkant. - Hé?

SOEMIDJO.
Ik denk niet vóor twee uur. Hij is naar Maroengan.

DE WEDONO-KOTTA.
Ja, dat wist ik. Zeker weer de dessas in?

SOEMIDJO.
Ik geloof van wel.

DE WEDONO-KOTTA.
't Is verbazend...Wil je gelooven dat er hier nog nooit zoo gewerkt is als nu? En toch doet ieder 't graag.

SOEMIDJO.
Ja, zoo is 't.

DE WEDONO-KOTTA

(zacht sprekend).

Sommigen zeggen, dat hij over geheime kracht beschikt.

SOEMIDJO

(glimlachend).

Ja, 't zou bijna zoo lijken.

DE WEDONO-KOTTA.
Als hij 't niet was, had ik me al lang ongerust over hem gemaakt, in dit huis.

SOEMIDJO.
Ach, dat hoeft niet. Hem zal 't niet treffen.

DE WEDONO-KOTTA

(voor zich).

Hem niet. Hm. Twee is genoeg. - Dat zal een verlies zijn als hij van hier weg gaat. Ik wou dat ik met hem mee kon gaan. Hè?

SOEMIDJO

(glimlachend).

Ik ook.

DE WEDONO-KOTTA.
Eén op de honderd. Zoo...

(zich omdraaiend).

Zeg aan den kontroleur dat ik hier geweest ben en vast drie flesschen heb meegenomen.

SOEMIDJO.
Ja, Heer.

(De Wedono af. Soemidjo gaat weer aan 't zoeken in de bundels).

DE MAGANG

(in de deur).

De petinggie van Sirandoe is hier. Hij vraagt om medicijnen.

SOEMIDJO.
God bewaar me! Hebben ze 't geroken dat er een bezending is aangekomen?

DE MAGANG.
Ja, 't schijnt zoo! - Kan hij 't krijgen?

SOEMIDJO.
Ja, vooruit maar. Ik durf niemand weg te sturen.

MAGANG.
Laat hem wachten tot mijnheer terugkomt.

SOEMIDJO.
Neen, dat durf ik niet; als er tenminste gevallen zijn.

(Roepend).

Sirandoe!

(De magang gaat weg en wenkt het dessahoofd binnen te komen).

Zijn er zieken?

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
Ja, mas.

SOEMIDJO.
Hoeveel?

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
Twee. De vrouw van

een koeli en een jong meisje. Ik heb dadelijk medicijn gegeven; maar naar ik dacht, moest ik om nieuwe vragen, daar ze bijna op is - zooals de kontroleur bevolen heeft.

SOEMIDJO.
Ja, goed. Geef je flesch maar.

(Onder het afmeten der medicijn).

Begint in de andere dessas om de zuid de ziekte ook weer opnieuw?

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
Ja, in Boemiroso en Djetis zijn ook weer gevallen, hoor ik.

SOEMIDJO.
Voorzichtig blijven, en doen volgens de bevelen.

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
Ja, mas.

SOEMIDJO

(hem zijn flesch teruggevend).

Dit bijvullen met gekookt water.

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
Ja. - Als 't veroorloofd is, wilde ik vragen of de kontroleur weer gauw in Sirandoe denkt te komen?

SOEMIDJO.
Dat weet ik niet. Hoezoo?

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
De menschen zeggen dat 't geluk aanbrengt als de kontroleur in de dessa komt. Ze gelooven, dat mijnheer de booze geesten verdrijft. En nu, omdat de ziekte weer toeneemt - daarom vroeg ik het.

SOEMIDJO.
Ja, ja, zoo gauw als mijnheer kan! Er zijn driehonderd dessas.

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE.
Ja, mas. Ik vroeg 't maar.

SOEMIDJO.
Daar komt de kontroleur zelf; vraag 't hem maar.

HET DESSAHOOFD VAN SIRANDOE

(met eenigen schrik).

O!

(Hij verdwijnt. Soemidjo blijft in 't kantoor en zoekt nog even door in zijn bundels).
Men hoort buiten het geluid van paardenhoeven op 't grind en stemmen. Een oppasser en een paar dessahoofden met paarden langs 't venster. Men hoort

BRIELE

(zijn stem, die met het dessahoofd van Sirandoe spreekt).

Sirandoe? - - Ja. - - Zoo gauw mogelijk.

(Binnenkomend).

Dus in die dessas ook weer...

(Hij is gekleed in een witte Indische sluitjas en broek, heeft een helmhoed op en rijkappen aan. Een veldflesch hangt aan een riem over zijn schouder. Het eerste oogenblik schijnt hij nog over het zoo pas gehoorde na te denken. Dan, Soemidjo bemerkend).

Is de kist gekomen?

SOEMIDJO.
Ja mijnheer.

BRIELE.
Goddank.

Hij legt rijzweep en veldflesch op tafel en zet zijn hoed af. Briele is een 28-jarige jonge man, van middelmatige gestalte en breed in de schouders. Zijn gezicht is bruin door de zon verbrand. Hij heeft blond haar, donkerblauwe oogen, een roodblonde, neerhangende snor en vierkante kin. Zijn bewegingen en zijn spreken zijn doorgaans kalm, met iets hoekigs en afgebrokens.

BRIELE.
Kom binnen, Wedono.

De Wedono van Maroengan komt binnen, een groote, indrukwekkende verschijning. De sarong, die hij wat opgebonden had voor het paardrijden, laat hij nu weer tot op de voeten vallen.

BRIELE

(een stoel voor hem bijschuivend).

De medicijn is gekomen. U kunt dadelijk 't noodige meekrijgen.

(Tot Soemidjo).

Is er ook kinine bij?

SOEMIDJO.
Neen mijnheer.

BRIELE.
Niet?! Wat bliksem! Er is toch om gevráágd. Schrijf een brief aan den resident...Wacht maar even.

(Hij gaat aan de schrijftafel zitten en schrijft).

Ik kan u nog niet aan kinine helpen, Wedono.

DE WEDONO VAN MAROENGAN

(buigt even met 't hoofd).

BRIELE.
De malaria schijnt nu niet meer mee te tellen.

(Schrijvend).

'...daar deze ziekte in drie onderdistrikten nog steeds epidemisch heerscht en dus kinneverstrekking op ruime schaal dringend noodzakelijk is.' Ziezoo.

(Geeft Soemidjo het koncept, waar deze mee heengaat, een paar van de doorbladerde bundels eveneens meenemend).

BRIELE

(met een zucht).

Hè hè!

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

't Is warm.

BRIELE.

Verschrikkelijk! U hadt 't niet moeten zeggen, want nu voel ik 't weer.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

O, dat spijt me, mijnheer...

BRIELE.

't Is maar gekheid! Maar u wilt zeker wel wat drinken?

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Heel graag.

BRIELE

(roept).

Sastro! - Wat zal 't zijn? Een glas citroen water? Dat zal wel lekker smaken.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Doet u geen moeite...Aèr blanda maar.

BRIELE.

Geen citroenwater? U hoeft niet bang te zijn, 't water is gekookt.

De Wedono van Maroengan.
Als u 't goed vindt...

Briele.
Liever aer blanda.

De Wedono van Maroengan.
Ja, mijnheer.

Briele.
Uitstekend. - Sastro, breng ons twee glazen aer blanda.

Sastro.
Ja, Heer.

(Af).

Briele

(staat op en zet een zestal flesschen medicijn apart).

Is dit genoeg?

De Wedono van Maroengan.
Jawel, mijnheer.

Briele

(roept).

Oppas!

(De oppasser verschijnt).

Pak deze flesschen in.

(Hij brengt ze weg).

Briele.
Ziezoo. Neem uw gemak, Wedono.

(Hij gaat op den langen stoel liggen).

Dat is alweer achter de rug.

De Wedono van Maroengan.
't Zijn geen pleizierige tournées, mijnheer.

Briele

(met de oogen langs de zoldering dwalend).

Neen! Die dessas in Progo waren verschrikkelijk.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Ja...

BRIELE.
Uw heele distrikt is er erg aan toe.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Er is geen dessa, mijnheer, waar niet den heelen nacht door de lijkzangen gehoord worden.

BRIELE.
Dat moet wel.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Het mag gezegd worden, dat ieders graf nu open staat.

BRIELE

(mijmerend).

Ja, zoo is 't.

DE WEDONO VAN MAROENGAN

(ernstig).

Een zuiver geweten is nu veel waard.

BRIELE

(met een blik op hem).

En, hebt u dat, Wedono?

DE WEDONO VAN MAROENGAN

(rustig).

O ja, mijnheer, ik wel.

BRIELE.
Waarom zegt u zoo: ik wel?

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Omdat ik ineens de gedachte kreeg: als mijnheer de Raaf hier nu was, zou hij misschien niet zoo rustig zijn; hij zou de dessas niet in durven, denk ik.

BRIELE.
Maar als 't waar is dat hij vergiftigd werd, dan kunnen zijn moordenaars nu toch ook niet heel rustig zijn.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Ik geloof, dat ze dáárom

niet bang zouden zijn.

(Briele ziet hem vragend aan).

U en ik hebben wel bewerkt, dat de twee boeven uit Binangoen dood geknuppeld werden. Toch voel ik mijn geweten zuiver, en mijnheer het zijne ook, denk ik.

BRIELE

(lacht).

Je bent verdomd brutaal, Wedono.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
O pardon, mijnheer. Ik wou maar zeggen...ik wou geen vergelijking maken tusschen uw voorganger en...

BRIELE.
Neen, neen! Maar u hebt gelijk. Proost!

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Op uw gezondheid!

Zij drinken elkaar toe uit de glazen die Sastro juist gebracht heeft.

BRIELE

(die zijn glas dadelijk leeg gedronken heeft).

Hè, dat doet goed. Maar 't moet nog wat kouder zijn!

(Roept den bediende terug).

Sastro! - U ook nog een glas, Wedono?

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Neen mijnheer, dank u.

BRIELE.
Een sigaar of sigaret? Daar staan ze, voor u.

DE WEDONO VAN MAROENGAN

(staat op en presenteert een sigaar aan Brielle, die zich met een waaiertje wat zoekt af te koelen).

BRIELE.
Neen, dank u, 't is mij te warm op 't oogenblik.

(Noodigt den ander met de hand om op te steken).

(neemt een sigaret).

Dank u.

(Hij steekt op en rookt, voorover leunend in zijn armstoel zittend).

BRIELE

(zijn vrouw bemerkend door de openstaande binnendeur).

Dag vrouwtje, kom maar binnen!

(Minke, gekleed in sarong en kabaja, verschijnt in de deur).

De Wedono van Maroengan rust even bij me uit; - jullie kent elkaar, nietwaar?

MINKE

(den Wedono een hand gevend).

Ja zeker; dag Wedono.

De Wedono van Maroengan neemt haar hand en buigt. - Minke wendt zich weer tot Briele en neemt zijn hand. Als zij met haar arm op zijn schouder tegen hem aan wil leunen, weert hij haar zachtjes af.

BRIELE.
Ik ben in Maroengan geweest.

MINKE

(wat achteruit gaande).

Hoe was 't daar?

BRIELE.
Slecht. Heel veel gevallen.

MINKE.
Moet je morgen weer uit?

BRIELE.
Ja.

MINKE.
Kun je niet eens één dag overslaan.

BRIELE.
Onmogelijk, kindje.

(Zij zwijgt wat terneergeslagen. Dan vraagt hij).

Hoe is 't met de kleine?

MINKE

(opklarend).

O, goed! Hij kan toch al zulke lieve geluidjes maken.

BRIELE

(glimlachend).

Welke nieuwe nu weer?

MINKE.
Dat moet je zelf maar komen hooren. - Hij slaapt nu.

BRIELE.
Goed, straks.

MINKE.
Herman, ik heb maar vast gegeten; 'k wist niet hoe laat je thuis zou komen.

BRIELE.
Best. Ik heb nog wat af te handelen. Ga maar vast slapen ook, wil je?

MINKE.
Goed. Dag!

BRIELE.
Dag kindje!

Zij knikt onder 't heengaan den Wedono vriendelijk goedendag, die terug buigt en weer plaats neemt.

BRIELE

(tot Sastro).

Geef me nog een glas aer blanda, maar laat de flesch wat langer in de ijskist staan.

SASTRO.
Ja Heer.

(Af met Briele's glas. Even later brengt hij 't gevuld terug).

BRIELE

(weer met de oogen langs de zoldering dwalend).

Wedono, u moet zooveel mogelijk 't verkeer uit uw distrikt met Kalialang blijven tegengaan.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Ja mijnheer.

BRIELE.

We hebben 't aan dien kant van de rivier tot nu toe vrijgehouden; 't zou jammer zijn als 't daar nu ook begon. Hier bij ons wordt 't ook weer erger, zooals u weet.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Ja mijnheer, ik zal er voor zorgen.

Een pauze. Briele komt uit zijn liggende houding overeind, leunt voorover met de elleboogen op de knieën en bedekt de oogen met zijn handen.

DE WEDONO VAN MAROENGAN

(na een oogenblik).

Hebt u hoofdpijn?

BRIELE.

Neen. - Maar ik zie den heelen tijd dat kerkhof voor me met die uit de grond stekende armen en beenen.

(Geïrriteerd opstaande).

Vervloekt! Dat mag zoo niet langer, wedono! De menschen moeten behoorlijk begraven worden.

(Hij loopt op en neer).

We zouden er op die manier nog rotkoortsen, of god-weet-wat, bijkrijgen.

DE WEDONO VAN MAROENGAN

(schuchter).

De menschen hebben er bijna geen tijd voor, om iedereen behoorlijk te begraven....

BRIELE.

Och wat, geen tijd, geen tijd! Dan moeten ze maar wat minder tijd besteden aan 't eeuwige bidden en zingen bij hun dooden, en wat langer en dieper patjollen! De godsdienst zegt toch, dat ieder zijn dooden behoorlijk begraven moet?

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Ja mijnheer.

BRIELE.

Nu dan! - Zegt u de lui maar uit mijn naam, dat ze de gevolgen zullen ondervinden als er niet goed begraven wordt: de dooden die 't niet goed gedaan worden op den dag des oordeels, en de levenden die 't niet goed doen ondervinden de kwade gevolgen nog bij hun leven. Laat u op de aanstaande koempoelans de kaoems ook maar eens opkomen, dan zal ik 't hun zelf wel eens vertellen.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Ja mijnheer.

(Hij haalt een notitieboekje voor den dag en teekent het aan).

DUPUIS

(buiten).

Mag ik even binnenkomen, mijnheer Briele?

BRIELE.

Ah, Dupuis! Ja zeker.

DUPUIS

(komt binnen met een telegram in de hand).

Ik zag u daarnet thuis komen; nu kom ik dit telegram maar even zelf aanreiken. 't Is goed nieuws, geloof ik.

BRIELE.

Merci.

(Hij opent het).

DUPUIS.

Hoe maakt u 't, Wedono?

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Goed mijnheer, dank u.

DUPUIS

(geheimzinnig knikkend).

Ja, dat zal wel.

BRIELE

(met vroolijk gezicht, belt).

En, mijneheeren, zullen we nu niet overgaan tot de wijn?

DUPUIS.

Ja!

BRIELE

(met een ootmoedig gebaar van verontschuldiging).

U moet 't me niet kwalijk nemen, Wedono, maar ik heb heusch geen champagne in huis.

De Wedono, die er niets van begrijpt, ziet Briele en Dupuis beurtelings aan. De laatste grinnikt van plezier. Soemidjo is binnengekomen en wacht, bij de deur staande, Briele's bevel af.

BRIELLE.

Stuur even iemand naar den overkant en laat

vragen of de wedono hier komt, nu!

Soemidjo af).

Sastro! - Mijnheer Dupuis, een sigaar of een cigaret? Of een pijp?

Dupuis.
Liefst een cigaret.

(Neemt er een en steekt op).

Briele

(als zooeven).

Wedono, excuseer me dat ik bij deze feestelijke gelegenheid u zulke doodgewone sigaren presenteer: ik heb werkelijk niets anders in huis.

De Wedono van Maroengan

(neemt, niets begrijpend, een sigaar).

Briele.
En ik een pijp!

(Hij neemt een van de lange goudsche pijpen van 't rekje en begint die te stoppen. Tot Sastro, die in de rechtsche deur verschijnt).

Een flesch wijn en vier glazen!

(En beduidt zijn huisjongen met een hoofdbeweging het bevel gauw uit te voeren).

De Wedono van Maroengan.
Heeft u goede tijding gehad?

Briele

(met een gezicht van: mensch, wat vraag-je-me-nou!).

Of ik goede tijding gehad heb?...Ja, zoo-zoo.

(Duipuis barst in lachen uit. Briele steekt zijn pijp op).

Ziezoo. Ga zitten, heeren, ga zitten. En Wedono, is uw galakostuum nog in orde?

De Wedono van Maroengan.
Mijn galakostuum?...Jawel, mijnheer.

Briele.
U is toch een gelukkig mensch. Ik bezit er niet eens een.

(Zich achter de ooren krabbend).

Bliksem ja, hoe moet dat nou? Dupuis, heb jij een rok voor me te leen?

DUPUIS.
Een rok? Neen; hoogstens een smoking die u veel te klein is.

BRIELE.
't Is wat moois, u jaagt ons nog leelijk op kosten, Wedono.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Ik begrijp niet, mijnheer...

BRIELE.
Begrijp niet? Wat begrijpt u niet?

(Tot Dupuis, koddig):

Begrijp jij?...

(Sastro komt met den wijn).

Aha, de eerewijn!

(De flesch nemend, tot Sastro).

Heb je hem in 't ijs gezet?

SASTRO.
Nog niet, Heer.

BRIELE.
Mensch, wat bezielt je? We hebben niet om lauwe wijn gevraagd; gauw in 't ijs!

SOEMIDJO

(in de buitendeur).

De Wedono komt, mijnheer.

BRIELE.
Prachtig. Breng nog een stoel uit de binnengalerij. - -

(Hij neemt een slok van zijn mineraalwater, maar

staat op en gooit den inhoud uit 't raam).

Bah, alles is lauw.

DUPUIS.
Ja, 't is verschrikkelijk warm vandaag.

BRIELE.
Vind jij 't ook? - Hier heb je een waaier.

DUPUIS.
Merci.

Briele ziet den Wedono van Maroengan zachtjes-lachend aan, die in zijn lot berust en mee glimlacht.

BRIELE

(ongeduldig).

Lieve menschen, waar blijft die wijn toch, ik verga van de dorst!

De Wedono-kotta komt binnen. Allen staan op en geven den pasaangekomene de hand.

BRIELE.
Dag Wedono.

DUPUIS.
Wedono, hoe maakt u 't?

DE WEDONO-KOTTA.
Dank u.

BRIELE.
Gaat u zitten.

(Allen hebben hun plaatsen ingenomen, behalve Briele, die staan blijft en zegt):

Wedono, 't is een groot en heuchelijk nieuws dat me noodzaakte u op 't warmste gedeelte van den dag hierheen te ontbieden.

(De aangesprokene maakt een lichte buiging van: dat heeft niets te beduiden. Briele maakt eveneens een lichte buiging terug en Dupuis barst weer in lachen uit om de gezichten van de twee wedono's die elkaar aankijken. Sastro komt met den wijn. Briele staat op en zegt plechtig):

De eerewijn.

(Hij schenkt de glazen in en biedt achtereenvolgens den Wedono-kotta, den Wedono van Maroengan en Dupuis een glas aan. Daarna het telegram opnemend, zegt hij):

Mijne heeren, ik heb een telegrammetje ontvangen van den resident: ‘Beiden zilveren ster. Uitreiking op aanstaande konferentie.’

(Tot den Wedonokotta, hem de hand drukkend).

Wedono, van harte geluk gewenscht, u hebt 't verdiend.

(Tot den Wedono van Maroengan).

Mijn hartelijke gelukwenschen.

(Hij drukt hem de hand en klopt hem op den schouder).

DUPUIS

(de twee Wedono's eveneens de hand schuddende).

Gefeliciteerd, Wedono! Slamet, slamet.

De twee inlandsche hoofden staan een oogenblik nog sprakeloos. Dan neemt de Wedono van Maroengan Briele's hand tusschen de zijne en buigt zich voorover, de hand op inlandsche wijze kussend.

DE WEDONO-KOTTA.

En mijnheer zelf?

BRIELE

(lachend).

Ik? O, dat komt later wel, wacht maar!

(De Wedono-kotta dankt hem eveneens, Briele's hand tusschen de zijne houdende. Briele, zijn glas opheffend).

Gezondheid heeren!

(Er

wordt geklonken).

Ik ben geen redenaar, maar dit wil ik wel zeggen, dat ik dezen tijd van samenwerking met u beiden nooit vergeten zal! U hebt, waar 't moest, uw leven gewaagd, u hebt meer dan uw plicht gedaan.

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Wij hebben u gevolgd, mijnheer.

BRIELE.
Ja, ja, proost hoor!

(Hij drinkt zijn glas leeg).

Dupuis, drink eens leeg; - Wedono! Anders wordt de wijn weer lauw.

(Hij schenkt Dupuis in en wil ook den wedono van Maroengan inschenken).

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Neen, dank u, mijnheer, niet meer!

BRIELE.
Niet? Kom, 't is gezond!

DUPUIS.
En goed tegen de cholera.

BRIELE.
Sst! - Daar wordt nu niet over gesproken.

Een stilte. Hij schenkt de glazen der twee wedono's en zijn eigen bij, en gaat in gemakkelijke houding op zijn stoel zitten. De anderen volgen zijn voorbeeld.

BRIELE.
Ja, ik was bang dat die Dupuis iets merken en verklappen zou, daarom heb ik hem maar in 't geheim genomen.

DUPUIS.
De verrassing is goed gelukt, ja? U hebt geen van beiden iets gemerkt.

DE WEDONO-KOTTA.
Niets.

DE WEDONO VAN MAROENGAN

(die Briele den heelen tijd dankbaar en bewonderend aanziet, schudt van neen).

BRIELE.

En nu moet je weten, Dupuis, dat deze man me in een vertrouwelijk oogenblik vertelde, dat wij bestuurs-ambtenaren niets kunnen doen zonder dat de inlandsche hoofden 't weten.

DE WEDONO-KOTTA

(vroolijk).

Ja, dat heb ik gezegd!

BRIELE.

Nu zie je 't! - Daar zitten ze nu;

(lachend)

nog heelemaal overdonderd!

DE WEDONO-KOTTA.

Ja mijnheer, 't is te onverwacht; 't is te veel! -

Er heerscht een oogenblik van gelukkige stilte.
Plotseling hoort men een zachten klaagroep, als van iemand die getroffen ineenzakt:
Allaah....Allaah!...Er klinken verschrikte stemmen.

Een paar inlanders snellen langs het venster naar de plaats vanwaar het geluid komt. Alle vier staan als één man overeind en zien elkaar verschrikt aan.

SOEMIDJO

(in de deur, tot den wedono van Maroengan).

Uw oppasser is aangetast!!

(De wedono snelt naar buiten).

BRIELE.

Vervloekt!

Hij en de wedono-kotta eveneens naar buiten. Dupuis valt, doodsbleek en met sidderende knieën, op zijn stoel neer.

STEMMEN

(van Briele en anderen, onduidelijk door elkaar).

Haal de draagbaar. - De draagbaar! - Soemidjo, de flesch met klaargemaakte kreoline, in de medicijnkast. - En karbol!

Soemidjo loopt 't kantoor door het huis in; een ander haalt een der flesschen met karbol weg. - Dupuis staat op en gaat, aarzelend, naar de buitendeur, om te kijken; maar met afschuw en vrees wendt hij zich van 't ellendige gezicht van den lijder af. - Een paar menschen zijn met een baar aan komen dragen van een ander gedeelte van 't erf.

DE STEMMEN.

(buiten a.v.).

Hier. Voorzichtig! Geef eerst medicijn in. - Beur 't hoofd wat op; ja zoo, voorzichtig. Hou zijn armen vast. Zijn armen vasthouden. - Zoo, zoo. - Naar de barak!

De wedono-kotta komt binnen en wascht zijn handen in de kom. Daarna komen de wedono van Maroengan en Briele, die doorloopt en het huis ingaat om zich te wasschen. - Langs het venster gaat een kleine groep menschen, met den zieke op een draagbaar in hun midden.
De twee wedonos blijven zwijgend staan. Sastro brengt kom en handdoeken weg, en komt wat later met schoon water en schoone doeken terug.

DUPUIS

(ziet de twee anderen aan en vraagt eindelijk).

Hoe was 't? Een erge aanval?

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Ja, hij was bijna bewusteloos.

DE WEDONO-KOTTA.

Hij zal 't wel niet lang meer maken.

DUPUIS

(tot den wedono van Maroengan).

Had u niets aan hem gemerkt?

DE WEDONO VAN MAROENGAN.

Neen, niets.

BRIELE

(komt weer binnen).

Dat is een treurig einde van ons feestje, vrienden.

DE WEDONA-KOTTA.

Ja. -

BRIELE.

't Is ook eigenlijk nog geen tijd om feest te vieren. - De arme kerel. Hij is er erg aan toe.

De Wedono van Maroengan.
Ik vrees 't ook.

Briele.
Ik stond te kijken van zoo'n aanval. 't Is of de ziekte weer veel heviger wordt.

De Wedono-kotta.
Dat wordt ze ook, mijnheer. Ik ben van morgen al hier geweest om medicijnen te halen; de menschen komen er van alle kanten om vragen.

Briele.
Hoe staat 't met de waterleiding?

De Wedono-kotta.
Die is nu tot paal 22 klaar.

Briele.
Morgen kom ik eens kijken. We zullen er van dezen kant ook aan beginnen te werken. Op deze manier gaat 't niet vlug genoeg.

De Wedono-kotta.
Goed mijnheer.

Sastro

(komt binnen; knielend).

Ik kom vragen of ik het eten klaar moet zetten, Heer.

Briele.
Ja goed.

(Tot den wedono van Maroengan).

Wat doet u, Wedono? Blijft u hier eten?

De Wedono van Maroengan.
Ik zal maar bij den Wedono-kotta eten, mijnheer. Dank u.

Briele.
Goed; dan zal ik u niet langer ophouden.

(De beide hoofden de hand gevend).

Tot morgen Wedono.

De Wedono-kotta.
Ja mijnheer.

Briele.
Goede reis!

DE WEDONO VAN MAROENGAN.
Dank u, mijnheer.

(Beiden buigen even ten afscheid voor Dupuis, die gedurende het laatste tooneet peinzend voor zich uit heeft zitten staren naar Briele).

DUPUIS

(de twee vertrekkenden met een hoofdknik groetend).

Wedono....

(Langzaam opstaande).

Mag ik u nog even spreken, mijnheer Briele?

BRIELE.
Ja zeker. Ik ben tot je dienst. Ga zitten. - Opsteken?

DUPIUS.
Neen dank u, niet meer.

Briele stopt zijn pijp nog eens, en gaat in gemakkelijke houding zitten rooken.

DUPUIS.
Kontroleur, u kent me, nietwaar?

BRIELE.
Ja, dat wil zeggen, - ja ja, ik geloof van wel.

DUPUIS.
Dan zult u zeker ook wel aan me gemerkt hebben, dat ik niet bijgeloovig ben.

BRIELE.
Ten minste, 't omgekeerde heb ik nooit bij u opgemerkt, dat is zoo.

DUPUIS.
Ziet u, de zaak is....

BRIELE

(in de rede vallend).

Mag ik even vragen - is 't over 't huis?

DUPUIS.
Ja.

BRIELE

(glimlacht even, knikt, en noodigt den ander met de hand om voort te gaan).

DUPUIS

(ernstig).

Kijk mijnheer; ik wou u, als goede vriend, dit zeggen. - De vroegere kontroleurswoning was oud en ongezond; de bewoners werden telkens ziek en daarom werd hier, op deze plek, een nieuw huis gebouwd, zooals u weet.

(Briele knikt).

Weet u ook wat ze van dit huis zeggen?

(Briele knikt van ja).

Wéét u dat?

BRIELE.
Jawel.

DUPUIS.
En?

BRIELE.
En, wat?

DUPUIS.
Gelooft u het?

BRIELE

(haalt zijn schouders op).

DUPUIS.

Juist. Toen ze 't mij vertelden, dacht ik precies hetzelfde als u nu - omdat ik niet bijgeloovig ben. Maar nu, heb ik 't zelf gezien, ik heb 't ondervonden. Gaat u zelf maar eens na. De vroegere kontroleurs, die nog in 't oude huis woonden, werden dikwijls ziek, omdat 't hier ongezond is, en dat huis was vochtig en slecht. Maar nooit is er een gestorven!

Mijnheer de Raaf kwam in dit nieuwe huis. Op een avond - 't was acht uur, ik weet 't nog precies - werd ik gehaald door den wedono. Of ik even mee wou komen; hij kon niet zeggen, wat het was. Toen ik hier op 't erf kwam, wist ik al dat er iets vreeselijks gebeurd was. 't Heele huis was donker; daar, voor, zaten een paar inlanders, met een fakkel. Sastro was er ook bij; die zat maar te prevelen en te klagen: 't was net of hij gek was geworden. Zijn lamp was gevallen en kapot, zei hij; er was nergens in huis licht. We gingen binnen. Sastro zei niets, maar we *voelden* waar we zijn moesten. En toen, daar in de slaapkamer...de gordijnen waren gescheurd, 't heele bed was door elkaar gewoeld...en daarop lag de Raaf, 't gezicht verwrongen, de mond wijd open, de oogen glazig. De man die de fakkel

droeg, beefde, en de vlam begon te dansen...de schaduwen op zijn gezicht en op zijn handen bewogen! We dachten dat hij nog leefde en gingen weg, allemaal. -Later kwamen we terug met lantaarns en lampen, en zagen dat hij dood was.

Toen werd er natuurlijk o.a. verteld dat het kwam door 't huis. Ik geloofde 't niet.

Van Merlen kwam hier. Hij werd ziek. Zijn meisje kwam om hem weg te brengen naar Tosari. Maar dienzelfden avond nog, is hij gestorven.

Iedereen zei dat 't kwam door dat hij dit huis bewoonde. Ik kon 't niet gelooven. En tot vandaag toe, mijnheer Briele, heb ik het niet willen gelooven - tot dat daar, zooeven, dat gebeurde met dien oppasser. Dat was een waarschuwing, kontroleur. Nu geloof ik het. U moet uit dit huis weg, dadelijk!...

Gelooft u het nu zelf nog niet?

BRIELE

(die aandachtig en stil geluisterd heeft, haalt diep adem en glimlacht).

Sastro heeft me ook al zoeken over te halen om 'm te smeren, maar dat is natuurlijk te gek om van te praten.

(Ernstiger).

Dat ik morgen sterven kan, of vandaag? Ja zeker geloof ik dat. Maar wie kan dat niet? Neen Dupuis, als 't Allah's wil is dat ik morgen sterf, dan zal dat gebeuren, of ik hier ben of bij mijn moeder thuis. Dat geloof ik.

DUPUIS.

Maar mijnheer Briele...

BRIELE.

Ach wat! Of die oude tooverkol hier rondwandelt of niet, wat doet dat er nu toe!

DUPUIS.

Maar u ziet toch aan de Raaf en van Merlen...

BRIELE.

Maar mijn God! Wat wil je dan?! Zeg op, wat zou je nou wel van me willen? - Dat ik op de loop zal gaan voor een oud wijf dat hier 50 jaar geleden begraven is?

DUPUIS.

Mijnheer Briele, als u dat zoo zegt, op 't oogenblik dat ik u hoor spreken, ja, dan moet ik u gelijk geven: 't is onzin. Maar toch...ik heb een voorgevoel - ik heb een voorgevoel - dat er iets vreeselijks gebeuren zal!

BRIELE.

Ik begrijp 't wel. U is wat gedeprimeerd, wat overstuur. Dat is een gewoon verschijnsel in tijden als deze.

DUPUIS

(schudt 't hoofd).

Neen, neen, dat is 't niet. Maar

als ik hier langs kom en dit huis zie - dan moet ik telkens aan uw twee voorgangers denken, - en aan die twee avonden...

(Stilte).

BRIELE.
Ja, als ik vandaag of morgen sterf aan malaria of cholera, of door een andere dood-natuurlijke oorzaak, dan zegt wéér iedereen: zie je wel, 't is toch maar wáár van dat huis! Maar kom, laat ons er nu van afstappen en die hocus-pocus laten waar ze thuis hoort: in de kampong.

DUPUIS.
Toch, hoe 't ook zij, u is te roekeloos, u is onvoorzichtig. U moest bijvoorbeeld geen huizen binnen gaan waar lijders zijn.

BRIELE.
Dat gebeurt ook alleen bij hooge noodzakelijkheid.

DUPUIS.
En bovendien vergt u te veel van uw krachten; dat houdt niemand uit zooals u 't doet.

BRIELE.
Nou nou, zoo erg is 't ook niet.

DUPUIS.
Ik heb u gewaarschuwd.

BRIELE.
Hoor eens, we moeten roeien met de riemen die we hebben! Nogmaals: zoudt u anders doen dan ik als u in mijn plaats was? Ik doe wat mijn plicht is, en daarmee uit.

(Minder kortaf).

Kijk eens, Dupuis, ik weet heel goed hoe je 't meent. En ik weet ook bliksems goed dat ik er vandaag of morgen zelf tegenaan kan vliegen - maar 't moet nu eenmaal. En heusch, ik slaap veel geruster als ik zelf mee aanpak, dan wanneer ik 't aan anderen over zou laten. Je weet hoe 't gaat met zulke dingen. Geef ik alleen de mooie prentahs aan mijn wedono's, dan worden die overgebracht aan de assistent-wedono's, en die zeggen 't aan de oppassers, en die weer aan de dessahoofden - enzoovoorts. Geef ik daarentegen zelf 't voorbeeld, door te doen, er op uit te gaan, te kontroleeren, aanwijzingen te geven, te helpen - dan doet elke wedono en assistent-wedono als ik. 't Zou een straf voor hem zijn als ik hem gelastte thuis te blijven.

DUPUIS.
En als ik vragen mag, helpt 't?

BRIELE.

Ja zeker! Hebben we de ziekte in dit distrikt er niet bijna onder gehad? 't Is waar 't begint weer erger te worden. En in heel Maroengan is 't beroerd, èrg beroerd! Als je in dat distrikt komt, overvalt je dadelijk een doodsche,

benauwde stemming...ellendig! Vandaag kwam ik in een paar dessa's - dat was verschrikkelijk! De menschen waren maar half begraven, armen en beenen staken uit den grond, brrr, afschuwelijk.

(Hij schudt zich en haalt eens diep adem. Met veranderde stem, die weer den ouden klank heeft).

Maar dat onze moeite beloond wordt is zeker.

(Naar den kaart gaande).

Kijk eens naar 't distrikt Kalialang, dat is mijn trots. 't Is, zooals je ziet, van de twee anderen gescheiden door deze rivier, en ten noorden afgesloten door de bergen. Over de rivier is weinig verkeer, en alleen op deze twee punten. We gaan 't passarbezoek over en weer, dat weinig te beduiden heeft, wat tegen, en op de hoogst enkele passar in Kalialang, waar geregeld menschen van dezen kant komen, is 't dessabestuur terdege geïnstrueerd! Komt er iemand die elders geweest is, in Kalialang terug, dan moet hij een paar medische formaliteiten ondergaan en de eerste drie nachten in de langgar blijven slapen. Tusschen twee haakjes, je houdt hierover je mond dicht! En er is in dat heele distrikt nog geen een geval geweest. Zijn dat geen resultaten? En we zullen eens zien, als de waterleiding voor de kotta klaar is, - al is 't een ding van bamboe en touwtjes, - of de ziekte hier ophoudt of niet.

(Plotseling stil staande voor Dupuis).

Weet je waar ik me alleen nijdig over maak? Dat ik nu geen kinine heb gekregen. Geloof maar gerust dat de cholera hier nooit zooveel menschen weggehaald zou hebben, als die 't veld niet zoo goed klaargemaakt had gevonden door die ellendige malaria. Die heeft ook wat op 't geweten! En 't is nog lang niet afgeloopen! Ik schrijf dat en rapporteer 't, ja zeker, wel drie maal. Vraag óók om kinine, en verdomd! krijg 't niet. Natuurlijk: welke ezel vraagt in een tijd als deze om kinine! - Enfin, laat ik niet vloeken, 't kan morgen komen.

DUPUIS.

Mijnheer Briele, ik vind dat u alles voor ons doet wat u doen kunt, en meer dan iemand anders zou kunnen en durven. Maar toch...U moet ook om u zelf denken; -

(opstaande om heen te gaan)

en aan uw vrouw en uw kind.

BRIELE

(neemt de hem toegestoken hand en houdt die, half in gedachten, een oogenblik vast).

Adieu, m'n brave.

(Dupuis af).

BRIELE

(alleen. Hij zucht diep).

M'n vrouw en m'n kind...

(Als een, die de opwellende tranen verbergen wil, legt hij 't hoofd in de hand).
(Minke komt zachtjes binnen en legt haar armen om hem heen).

BRIELE

(opziende).

Slaap je niet?

MINKE.
Ik kan nog niet slapen.

BRIELE.
Wat is er? Heb je gehuild?

MINKE.

(schudt 't hoofd).

Wat is er met jou?

BRIELE.
Niets.

(Beiden glimlachen).

Je jokt.

MINKE.
Jij ook.

BRIELE

(trekt haar op zijn knie).

Ziezoo. Biecht nu eens op. Wat is er?

MINKE.
Och, niets bizonders. Ik dacht aan jou, dat 't zoo ellendig voor je is dat de ziekte weer erger wordt. En -

BRIELE.
En?

MINKE.

En aan de kleine. Je hebt hem vandaag nog bijna niet gezien.

BRIELE.
Dat is waar...Maar ik heb des te meer aan hem gedacht, geloof je dat?

MINKE

(knikt).

Natuurlijk.

BRIELE.
Straks, als ik me heelemaal gewasschen en verkleed heb, kom ik een lange poos bij jullie zitten, onder de thee.

MINKE.
Je hadt dadelijk andere kleeren aan moeten trekken toen je thuis kwam. Waarom heb je dat niet gedaan?

BRIELE.
De wedono bleef nog bij me. Maar 't is waar, ik zal 't voortaan dadelijk doen. Je wordt te onverschillig op 't laatst.

MINKE.
En - biecht jij nu ook eens op. Wat hadt je?

BRIELE.
Niets!

MINKE.
Nee, eerlijk zeggen. Ik heb 't ook gedaan.

BRIELE.
Ik dacht aan jou en de kleine.

MINKE

(na een stilte).

Hoe was 't in Maroengan?

BRIELE.
Slecht. Treurig. Vooral in 't onderdistrikt Progo is 't verschrikkelijk.

MINKE.
Helpen onze medicijnen zoo weinig?

BRIELE.
't Schijnt zoo. Daar tenminste is 't of niets tegen de ziekte bestand is!

MINKE.
Zul je erg voorzichtig zijn en je niet oververmoeien?

BRIELE.
Ja schat. Maar ga nu slapen.

(Hij geeft haar een zoen op haar hand).

Geef de kleine vast een zoen voor me.

MINKE

(omhelst hem).

Ik heb vannacht zoo heerlijk van hem gedroomd.

BRIELE.
Wat? Vertel eens.

MINKE.
In 't eerst was 't akelig. Ik droomde dat ik in Holland was, in een stad, en jou zocht...Je was nergens te vinden. Vreeselijk was dat! Ik liep maar straat in, straat uit, en ging telkens de huizen in om je te zoeken, maar nergens vond ik je. Ik werd zoo bang, zoo angstig! 't Was of de menschen me allemaal kwaad wilden doen, en jij was er niet. Eindelijk ging ik een smal huis binnen waarvan de deur openstond. Ik zie 't alles nog precies. En daar kwam me in de gang iemand tegemoet: onze kleine. Maar hij was al veel grooter en kon loopen. Ik nam hem op en zag zijn oogen: precies die van jou! O wat was dat zalig! Zalig, na al die doorgestane angst. Precies jou oogen en trekken waren 't. - -

SASTRO

(verschijnt in de deur).

Het eten is klaar.

BRIELE.
Hè?

MINKE.
Sastro vraagt wanneer je nu eindelijk eens komt eten?

BRIELE.
O, dadelijk, als ik Soemidjo geholpen heb.

MINKE.
Hoe lang duurt dat nog?

BRIELE.
Een kwartiertje.

MINKE

(met een wenk aan Sastro dat hij heen kan gaan).

Mijnheer komt dadelijk.

Soemidjo is met stukken binnengekomen. Briele teekent er eenige van en begint aan de andere door te zien.

BRIELE

(terwijl Minke op de leuning van zijn stoel zit en meeleest).

Ik zou maar naar huis gaan, Soemidjo.

SOEMIDJO.

Ja mijnheer.

In de verte hoort men ketelmuziek.

BRIELE.

Wat is dat?

SOEMIDJO

(luisterend).

Ik denk een optocht van de Chineezen, omdat de ziekte weer erger wordt.

BRIELE.

O, daar is de Luitenant al.

(Opstaande).

Komt u binnen!

De Luitenant der Chineezen komt binnen. Hij is gekleed in de gewone witte tropendracht en houdt een strooien hoed in de hand. De Chinees is nog kenbaar aan het dunne staartje dat hij draagt, met 't einde in zijn jaszak. Hij buigt bij 't aannemen der hem toegestoken handen wat te diep naar onze begrippen.

DE LUITENANT.
Mijnheer - Mevrouw.

BRIELE.
Gaat u nog eens probeeren de booze geesten te verdrijven?

DE LUITENANT

(glimlachend).

Ja mijnheer. De menschen vroegen 't zoo dringend; de schrik is er weer ingekomen.

BRIELE.
Ja, dat zal wel. Hoeveel vandaag?

DE LUITENANT.
Tot nu toe vier gevallen:

BRIELE

(knikt langzaam).

DE LUITENANT.
En dan wilden we deze gelegenheid meteen gebruiken om u te bedanken voor alles wat u voor ons doet.

BRIELE

(glimlachend).

Wat ik voor u doe? Dat is nog niet erg veel, blijkt nu!

DE LUITENANT.
Ja mijnheer, toch wel. Als de waterleiding klaar is, zal 't wel beter worden, denk ik. Daarvoor komen we u nu ook bedanken.

BRIELE.
Haha! En wie heeft 't geld gegeven? Jullie, of ik?

DE LUITENANT

(glimlacht vergenoegd).

O, dat deden we graag, mijnheer.

De optocht komt van links het erf op, en Briele gaat met Minke en den Luitenant voor 't raam staan kijken. Soemidjo heeft zich al verwijderd.

MINKE.
Ik hoor de kleine!

(Ze gaat vlug weg).

Voorop komt nu een dichte drom inlanders, vooral kleine jongens, die luid schreeuwen als ze langs 't raam gaan. Dan komen de bekkenslagers. Het aanhoudende, niet te snelle, regelmatige slaan op de luidklinkende bekkens vertolkt op eigenaardige wijze de ernstige stemming. Daarachter gaat een dubbele rij van hobospelers. - Een lange roode doek, met zwarte Chineesche letters beschreven, wordt voorbij gedragen, gespannen en opgehouden tusschen twee bamboestaken. Dan komt de onmisbare draak, die met zijn geweldigen muil rechts en links in de lucht hapt. En eindelijk de godheid, gedragen in een klein pagodevormig huisje, dat rijk met rood en goud versierd is en in schommelende beweging wordt gehouden.
Op een teeken van den Luitenant houdt alles stil en eenige Chineezen komen 't kantoor binnen. De menschen verdringen zich bij de buitendeur en aan 't raam.

DE LUITENANT.

Mijnheer de kontroleur. De tĕ-pè-kong wordt door ons rondgedragen om de booze geesten, die de ziekte veroorzaken en de menschen wegnemen, te bezweren. We dachten dat de vorige plechtigheid alle kwaad reeds had verdreven, maar gisteren bleek, dat dit maar tijdelijk was. Daarom nog eens een poging. U hebt ons echter gezegd, mijnheer de kontroleur, vertrouw niet alleen op de macht van bezweringen en offers en goede geesten, maar help de goede geesten door zelf te doen. Dat hebben velen van ons ook gedaan, maar niemand heeft zooveel gedaan als u, mijnheer de kontroleur. Dat weten wij, en daarom willen wij niet verder gaan met onzen tĕ-pè-kong, voor u bedankt te hebben.

(Hij en de anderen schudden Briele de hand).

Mijnheer de kontroleur, door u wordt voor ons allen gewaakt als een vader; we zijn u zeer dankbaar. Dag en nacht smeeken wij het goede over u af, en hopen dat mijnheer de kontroleur spoedig de eerste in 't land moge worden, en niets dan geluk zal ontmoeten en een lang leven. - Hip, hip, hip...

ALLEN

(binnen en buiten).

Hoera!

(De hoera's planten zich buiten voort. Bekkens worden geslagen, voetzoekers knallen af).

BRIELE.

Vrienden...

DE LUITENANT EN ANDEREN.

Ssst! Stilte, stilte!

BRIELE.

Luitenant, ik dank u zeer voor uw woorden. En u allen, vrienden, dank ik oprecht.

Toen ik gisterenavond hoorde, dat de ziekte hier in de kotta weer begonnen was, werd ik moedeloos, en dacht dat al onze moeite vergeefsch was geweest. Maar nu ben ik weer vol goeden moed, want ik weet dat gij allen me helpen zult, nietwaar?

DE AANWEZIGEN.

Ja mijnheer! Ja, ja!

BRIELE.

Goed. Ik behoefde 't niet te vragen. U hebt me al geholpen. Maar antwoordt me nu openhartig: hoe komt 't dat de ziekte weer begonnen is? - Nu, wat denkt u er van, Luitenant?

(Hij leunt met den rug tegen de schrijftafel).

DE LUITENANT.

Ja...De een gelooft, dat de booze geesten nog niet bevredigd zijn. De ander, dat wij onze voorvaderen verwaarloosd hebben, die ons daarom niet meer tegen 't kwade

beschermen. Sommigen meenen, dat de ziekte pas op zal houden als de waterleiding klaar is...

Een Oude Chinees.
Mijnheer de kontroleur, wij kennen de juiste oorzaak geen van allen, we gissen maar. Maar dit is 't wat ik wilde zeggen: dat sommigen voor u vreezen, mijnheer. Omdat de geesten nu eenmaal verlangend zijn geworden 't leven van velen onzer weg te nemen, en mijnheer de kontroleur heeft hun dat verboden en maakt 't hun door zijn wil en zijn slimheid onmogelijk. Sommigen van ons nu vreezen dat zij zich op mijnheer zullen wreken...

Een Andere Chinees.
Maar wij zullen hun wraakzucht van u af zoeken te wenden.

Een Stem uit de Inlanders

(bij het raam).

Wij gelooven, dat 't de Godin van 't zuiderstrand is, die 't aantal van haar volgelingen wil vermeerderen en daarom démons uitstuurt om de zielen te rooven!

Een Andere Inlander.
Ach neen, dat is niet zoo.

Anderen.}
Hoe, kàn dat niet?

Anderen.}
Ja, dat gelooven we!

Anderen.}
Neen, neen!

Briele.
Goed, goed.

Stemmen.
Ssst! Stilte.

Briele.
De juiste oorzaak kennen we geen van allen, dat was goed gezegd. Maar dit merk ik toch uit uw woorden, dat 't booze geesten moeten zijn, die de menschen ziek maken.

Verscheidene Stemmen.
Ja Heer! Ja mijnheer! Zoo is 't!

Briele.
Goed. Dat geloof ik ook. Maar dit verzeker ik u: de mensch hoeft voor de booze geesten niet bang te zijn, als hij maar slim is.

Waar houden de booze geesten zich op? - Waar 't donker is, waar 't vochtig en vuil is, waar de zon nooit komt. Welnu, ontneem hun die plekken en ze kunnen niet blijven.

Ze leven in 't water, heb ik u gezegd, maar tegen vuur kunnen ze niet: - kook 't water, en ge zult geen duivel binnenkrijgen die u de ingewanden uit elkaar scheurt.

Verbrandt alle vuil; kap den boom om die alle licht weg-

neemt van uw erf, en de geest, van zijn schuilplaats beroofd, moet vluchten.

Neem, als een uwer ziek is geworden, desnoods een stuk van 't dak weg zoodat de zon binnen kan komen, die al wat booze geest is, verdrijft.

Maar ik zeg dingen die ge allen al weet. Doet er nu ook naar, en ge zult zien dat alles goed gaat.

(Op de flesschen wijzend).

Nieuwe medicijn is gekomen, dat werkt op de geesten die de ziekte veroorzaken, als water op een kat. Vergeet 't niet. En nu, veel geluk verder van uw optocht, en nog wel bedankt!

DE LUITENANT EN ANDEREN.

Ja mijnheer, ja mijnheer! Leve de kontroleur! Hip, hip, hip - hoera!

(Af).

Buiten valt alles in met 't hoera geroep en de stoet zet zich weer in beweging. Briele kijkt dien nog een oogenblik na en neemt dan zijn plaats aan de schrijftafel weer in.

SASTRO

(komt binnen).

Het eten staat klaar, Heer.

BRIELE.

Ja, goed. Laat de boel maar staan, ik heb nog geen honger. Ik zal je wel roepen als ik wil eten.

SASTRO.

Ja, Heer.

(Hij maakt een sembah en draalt nog).

BRIELE.

Is er nog iets?

SASTRO

(weifelend).

Neen...Neen.

(Af met een sembah).

Briele leest een stuk, nu en dan iets aanstrepende.

DE STEM VAN EEN INLANDER

(bij de buitendeur).

Ik kom rapporteeren, Heer.

BRIELE.
Ja, wie is daar?

DE INLANDER.
Ik kom rapporteeren, Heer, dat de oppasser, die zooeven aangetast werd, gestorven is.

BRIELE.
Hè, wie?

DE INLANDER.
De Heer wedono zendt me om u kennis te geven, dat de oppasser van zooeven gestorven is.

BRIELE

(opgestaan).

Wat zeg je?! - Nu al dood? Hoe kan dat?

DE INLANDER.
Ja Heer. De Heer wedono was er bij, hij is juist gestorven.

BRIELE.
God! Nu al gestorven...Dat is gauw...

(Hij blijft een oogenblik in gepeins staan).

DE WEDONO-KOTTA

(komt binnen).

BRIELE.
Ik heb 't gehoord. Hoe is 't mogelijk, zoo gauw. Is hij werkelijk dood?

DE WEDONO-KOTTA.
Ja mijnheer. Wij stonden er bij, toen hij stierf. De wedono van Maroengan zorgt voor de verdere ontsmetting en een snelle begrafenis.

BRIELE

(zuchtend).

Ja, dan is 't gedaan. De arme man. - Gaat u zitten, Wedono.

Zij zitten een oogenblik zwijgend tegenover elkaar, elk in zijn eigen gedachten verdiept.

SOEMIDJO

(verschijnt in de deur).

De wedono van Kalialang.

BRIELE.
De wedono van Kalialang? - Laat hem binnenkomen.

(Bij zichzelf).

Wat komt hij hier doen, op dit uur?

DE WEDONO-KOTTA.
Dan zal ik u niet ophouden...

BRIELE.
Volstrekt niet. Blijft u gerust. 't Zullen wel geen geheime zaken zijn, denk ik.

(Den Wedono, die binnengekomen is, de hand reikend).

Wedono! Hoe gaat 't?

DE WEDONO VAN KALIALANG

(met een lichte buiging).

Mijnheer...

(Daarna groet hij zijn kollega even met een hoofdknik. Zijn gezicht staat strak en ernstig).

BRIELE.
Neemt u plaats. - En, wat is er van uw dienst?

(De drie mannen zijn gaan zitten. Daar de aangesprokene blijft zwijgen, vraagt Briele nog eens).

Wat voor nieuws hebt u?

(Stilte. De Wedono-kotta wacht op een teeken van Briele om heen te gaan. Deze vraagt, op hem duidend).

Wilt u, dat de wedono...?

DE WEDONO VAN KALIALANG.

O neen, mijnheer, - ik...wilde alleen komen rapporteeren, - ik hoop niet dat u boos zult worden - - dat er in 't distrikt Kalialang choleragevallen zijn.

BRIELE.

Wat?!

DE WEDONO VAN KALIALANG.

Ja, mijnheer.

BRIELE

(staat met een ruk op).

Verdomd!

Alsof hem een slag getroffen had, staat Briele er een oogenblik verslagen, moedeloos bij. Langzaam gaat hij naar de kaart van het distrikt en volgt met de hand de rivier die de grens vormt.

BRIELE.

Pagoedé, een brug. Tlogo, een doorwaadbare plaats, en Kóépangan, een veer. En verder? Nergens verkeer met

den overkant.

(Zich omdraaiend).

Hoeveel gevallen zijn er?

DE WEDONO VAN KALIALANG.
Twee-en-veertig.

BRIELE.
Twee-en-veertig! - M'n God, hoe is dat mogelijk?! In welke dessa dan? Pagoedé?...

DE WEDONO VAN KALIALANG.
Ja, en ook in de andere dessa's, verspreid.

BRIELE

(driftig).

Verspreid? Wat bliksem!

(Dreigend).

Wedono, hoe komt dat?

(Bedenkend, dat er een derde bij is, bedwingt hij zich en gaat kalmer voort).

Hoe komt dat zoo ineens, Wedono?

DE WEDONO VAN KALIALANG.
Ik zal u alles vertellen, mijnheer. Van morgen kwam de petinggie van Pagoedé me rapporteeren, dat er personen in zijn dessa waren aangetast door cholera - naar hij 't deed voorkomen, maar een paar. Ik vroeg of hij gedaan had wat we hem gelast hadden, en liet mijn paard zadelen om er heen te gaan. Nog vóór we wegreden kwamen er nog twee petinggies, en een oogenblik later weer een, uit de dessa's in den omtrek van Pagoedé - daar was den vorigen dag pasar geweest - om te rapporteeren dat er cholera-gevallen waren. Ik ondervroeg ze. Het bleek toen dat er in Pagoedé al sinds drie dagen cholera heerschte, en er 26 gevallen waren met 18 dooden, tot gisteren toe. - Ik geloof dat hij ze onze medicijnen niet gegeven heeft, en daarom niet heeft durven rapporteeren, toen er zooveel stierven.

BRIELE.
Godver...!

(De anderen zwijgen, terwijl Briele met onheilspellend gelaat en smartelijk vertrokken mond heen en weer stapt).

Laat die petinggie hier komen.

(Hij belt).

Of neen, ik ga er zelf naar toe.

(Tot Soemidjo).

Laat 't paard opzadelen, de schimmel.

(Soemidjo af).

DE WEDONO VAN KALIALANG.

De petinggie van Pagoedé is hier, mijnheer.

BRIELE.

Is hij hier?

(Hij maakt een beweging naar de deur, maar bedwingt zich en zet zich op zijn stoel, naar de buitendeur gekeerd).

Laat hem hier komen.

DE WEDONO VAN KALIALANG

(roepend).

Pagoedé! Kom binnen. - Vooruit, hierheen!

BRIELE

(na eenige oogenblikken, tot den man, die buiten is neer-

gehurkt).

Kom hier, kerel! Hoor je niet wat je gezegd wordt?

Het dessahoofd van Pagoedé komt hurkend binnen, rillend van angst.

BRIELE

(ziet hem met felle oogen aan, en vraagt langzaam).

Sinds hoeveel dagen heerscht de ziekte in jouw dessa?

HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ.
Sinds twee dagen...ruim.

BRIELE

(met iets meer stemverheffing).

Sinds *hoeveel* dagen heerscht de ziekte in jouw dessa?

HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ.
Sinds drie dagen.

BRIELE.
Hoeveel gevallen zijn er geweest tot van morgen toe? En hoeveel dooden?

HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ.
Ongeveer...twintig.

BRIELE

(driftig).

Hóéveel vraag ik, kerel, en zeg de waarheid, want bij God ik laat jou de lijken opgraven om te zien of je me niet voorgelogen hebt!

HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ.
Een en dertig gevallen waarvan vier-en-twintig gestorven zijn.

BRIELE.
Wat moest je doen als er ook maar een enkel geval was?

HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ.
Dadelijk rapporteeren.

BRIELE

(dreigend).

Waarom heb je dat niet gedaan?

(De man zwijgt. Briele's hand grijpt de rijzweep die op tafel ligt. Met klimmende woede).

Waaròm niet?!

(Opstaande, met donderende stem).

Spreek, ellendige, vuile hond! Waarom heb je niet gerapporteerd?!

(De twee anderen zijn eveneens opgestaan en wijken achteruit. Een oogenblik is het of Briele den man met de rijzweep te lijf zal gaan. Dan, zijn woede bedwingende, gooit hij de zweep weg, doet een paar stappen, en zegt, schijnbaar kalm).

Je begrijpt, dat een lammeling als jij, die liever zijn volk laat krepeeren als de bevelen van zijn meerderen op te volgen, geen dessahoofd meer is. Doe je bandelier af.

(De man verroert zich niet).

Versta je me niet? Doe die bandelier af! -

(Hij gaat op hem toe, zet zijn voet op den linkerschouder van den man, en scheurt hem met één ruk den bandelier van het lichaam. Hem 't ding in 't gezicht werpend).

Laat daar de honden van je dorp mee spelen.

De Wedono van Kalialang geeft den man een wenk dat hij heen moet gaan, maar deze blijft roerloos zitten.

BRIELE.

Laat die man weggaan, ik wil hem niet meer zien.

DE WEDONO VAN KALIALANG.

Ga heen!

Als de man zich niet verroert, wenkt hij een oppasser om hem weg te brengen. Deze neemt het Dessahoofd bij den arm en wil hem meetrekken.

HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ

(voorover vallend).

Vergiffenis, Heer!

BRIELE

(verachtelijk).

Ach, ga toch weg, kerel!

HET DESSAHOOFD VAN PAGOEDÉ

(terwijl hij door den oppasser meegevoerd wordt, kreunend).

Vergiffenis, vergiffenis...

Minke verschijnt in de binnendeur en ziet angstig-vragend naar haar man.

BRIELE

(op haar toekomend).

Vrouwtje, ik moet nog even naar Kalialang.

MINKE.
Wat is er gebeurd?

BRIELE.
De cholera is uitgebroken.

MINKE.
In Kalialang?!

BRIELE.
Ja.

MINKE.
En moet je daar nu weer heen?

BRIELE.
Ja. Je begrijpt, dat er misschien veel ellende te voorkomen is als ik er zelf dadelijk heen ga. Dat begrijp je, nietwaar?

MINKE

(wat treurig).

Ja, Herman.

BRIELE.

Nu dan, tot vanavond, kindje. Kus de kleine voor me.

MINKE.

Dag man!

(Zij geven elkaar een zoen en zij gaat heen).

BRIELE

(vaagt met de hand over 't voorhoofd. Hij schenkt zich een glas water in, proeft er van en laat 't staan. Belt tweemaal. Naar de buitendeur gaande).

Is 't paard gezadeld?

EEN STEM.

Ja Heer.

Sastro komt binnen.

BRIELE.

Breng me koud water. Maar goed koud, ik heb dorst.

(Sastro gaat met de karaf en 't glas heen. - Briele zet zijn helmhoed op en raapt de rijzweep op. Tot den Wedono-kotta).

Morgen, Wedono, gaan wij er op uit. Ik kom om 7 uur bij u, dan zullen we wel eens overleggen wat we hebben te doen.

DE WEDONO-KOTTA.

Ja mijnheer.

Sastro komt met een glas water op een presenteerblad en een karaf. Bij 't aanbieden van 't glas beeft zijn hand zoo dat het glas omvalt.

BRIELE

(niet onvriendelijk).

Jongen, wat scheelt je?

(Sastro schenkt hem een nieuw gals in en Briele drinkt).

Ziezoo. Alles klaar?

(Hij gaat naar zijn plaats aan de schrijftafel om zijn notitieboekje bij zich te steken. Een oogenblik blijft hij stilstaan, grijpt met zijn eene hand de tafel en zoekt met zijn andere zijn hoofd...Met wijd-opengesperde oogen voor zich heen starend, zacht). Wat is dat??...(Een schok, een huivering schijnt hem te doorvaren. Hij ziet de twee Wedono's een oogenblik vragend aan. Dan schudt hij met een ruk alles van zich af en gaat naar de deur. De twee Wedono's, die in de deur staan, blijven hem aanzien, zonder op zij te gaan).

DE WEDONO-KOTTA

(beurtelings Briele en zijn kollega aanziende).

Zou 't niet beter zijn - 't is al bij drieën - als u morgen naar Kalialang ging?

DE WEDONO VAN KALIALANG.

Ja mijnheer, ik kan vandaag wel alleen gaan.

BRIELE.

Neen, ik moet 't zelf zien.

(Tot den Wedono-kotta, hem de hand gevend):

Tot morgen. Groet den Wedono van Maroengan voor me. - Kom!

SASTRO

(die Briele's bewegingen met angstige oogen heeft gadegeslagen, roept plotseling hartstochtelijk klagend uit):

Heer!...Het is nu genoeg geweest!...

BRIELE

(draait zich om en ziet hem fronzend aan. Dan, glimlachend):

Ga jij maar slapen, ouwe; 't eten bederft niet, ik kom vanavond terug. -

Men hoort, zeer flauw, kindergeschrei. Briele blijft roerloos staan.

DE WEDONO-KOTTA

(in antwoord op een blik van den Wedono van Kalialang).

De kleine sinjo huilt.

MINKE'S STEM

(zingt de wijs van een Maleisch slaapliedje).

Allen luisteren, de oogen op Briele gericht.

BRIELE

(rilt. Plotseling):

Vooruit!

De twee Wedono's laten hem door en volgen. In de menschen en de paarden die buiten staan, komt beweging. - Sastro richt zich uit zijn knielende houding op en sluipt naar 't venster. In spanning ziet hij zijn meester opstijgen. Men hoort de hoeven der paarden 't grind slaan. - Plotseling maakt Sastro een beweging van schrik.

DE STEM VAN DEN WEDONO-KOTTA

(onmiddelijk gevolgd door andere stemmen).

Pas op, de kontroleur!...De kontroleur valt! Hij valt!!

Een schreeuw uit twintig kelen klinkt op!
Verwarde stemmen. Er vluchten een paar losse paarden weg. Menschen komen hard aangeloopen.

SASTRO

(is achteruit gedeinsd en grijpt als waanzinnig zijn hoofd met beide handen).

Ooh! Allah! Allah! Allah!

Briele, die bewusteloos is en aan 't hoofd bloedt, wordt binnengedragen en op de lange stoel neergelegd.

DE WEDONO VAN KALIALANG.

Water, geef water!

(Hij wascht de wond).

MINKE'S STEM

(angstig).

Herman! - Herman! - Herman! -

Men hoort, flauwtjes, kindergeschrei.

DE WEDONO-KOTTA

(wanhopig).

Allah! Allah!

Mannen, vrouwen en kinderen, van alle kanten aangerend, verdringen zich bij de deur en het venster. Zachte uitroepen van schrik en medelijden worden gehoord. Sommige Dessahoofden en oppassers zijn in de kamer, geknield toeziende of de Wedono's helpend.

DE WEDONO VAN MAROENGAN EN DUPUIS

(zich door de menschen heendringend, komen binnen).

Wat is er?!

(Zij krijgen geen antwoord. De Wedono knielt aan 't benedeneinde van de lange stoel neer, Briele's voeten vasthoudend).

MINKE'S STEM

(snerpend).

Sastro! - - Sastro! - - Sastro!!

SASTRO

(heengaande).

Allah!...Allah!...

DUPUIS.

O God!

EEN PAAR ANDEREN

(prevelen, meewarig).

Allàh...Allàh...

MINKE

(komt met een in der haast omgeslagen kimono binnen).

Wat is er gebeurd?!

(De wond ziende).

God!! -

(De Wedono van Kalialang helpende bij 't wasschen).

Herman! Herman!...

(Tot de omstanders).

Haal azijn! En eau-de-cologne! Gauw!

(Een paar gaan. Tot den naast haar staanden Wedono).

In Godsnaam, wat is er gebeurd?!

DE WEDONO VAN KALIALANG.

De kontroleur is van 't paard gevallen; hij kwam met 't hoofd op een steen terecht.

MINKE.

Hoe kwam dat?

(Niemand antwoordt).

Hoe kwam dat?!

DE WEDONO-KOTTA.

Hij werd plotseling onwel.

MINKE

(ziet hem met verwilderde oogen aan).

Toch niet...?

Briele komt bij. De voeten trekt hij krampachtig op; zijn vingers krommen zich samen en het gezicht verwringt zich in pijn. Hij wijst naar den hoek waar de flesschen met kreoline staan en valt weer in zwijm.
Minke, die langzaam, in afschuwelijke ontzetting, achteruit gedeinsd is, met de handen een steunpunt zoekende en de mond een paar malen openend zonder geluid te geven, - werpt zich met een hartverscheurenden gil op haar man.

Levensresten
Door
W.L. Penning Jr.

I
Leegzitten tusschen druk bedrijf

Zorgstoel -? neen, praatstoel wees u 't lot;
En zwaar zij 't hart, de geest blijft spelen,
En zet een wacht voor 't oud verdriet:
Verheffen kan het droefste lied,
Maar klaagtoon in 't gesprek drukt neêr en gaat vervelen.

Eén wolkjen onderschept de zon,
Eén zucht benauwt een blijde omgeving;
Vermeden, veilt vergeefs zijn leed
Die and'rer stille smart vergeet,
En elk vervolgt om blijk, of schijn, van medeleving.

Gij - door uw scherts er voor behoed
Te ontstemmen, of ontsticht te worden -
Uit diepste vreugdgemis, zie op:
Die vrucht genoot na bloem en knop,
Prijze aan zijn boom nog 't blad, veelkleurigst nu 't haast dorde!

II
Toeluisteren

Aan F.H. Eydman.

Vriend! die den booze in mij beleest
En opjaagt uit zijn hoeken,
En leegte vult met goeden geest
Uit bladen en uit boeken,
- Niet enkel vóedt ge uw lettergast:
Zoo streelende ook de zinnen
Als telkens weêr mij 't maal verrast,
Zoo vroom laat het zich innen.

Klaar zegger - in wiens stemgeluid,
Natuurgeluid gebleven,
't Spel van gemoed en geest zich uit,
Bij zang of spraak om 't even -
Fraai komt ge een rein gekweekte gaaf
Leeskunstig door te voeren, -
Mij, die me daaglijks daaraan laaf,
Zeldzamerwijs te ontroeren:

Mijn eigen verzen, meest me ontgaan,
Krijg 'k op zijn schoonst te hooren;
Al meer herken 'k mijn dicht-bestaan,
En warm voel 'k mij bekoren!
Kon 'k straks, ik die aan de'eindpaal sta,
De baan opnieuw beginnen,
Licht sloeg 'k een andere uitkomst gâ -
Doch liet zich 't Beetre winnen?

Toeluist'ren maakt me helderziend;
Weêr daad doorleef 'k en dingen,
En ga weêr de oude wegen, vriend!
Ook die wij-samen gingen;

Jeugd, liefde's klaar of donker uur,
Geestdriftig zoeken, strijden, -
't Schijn-vluchtige openbaart zijn duur
In schoonheid boven 't lijden.

Hoeveel 'k mij jammerlijk verwijt,
Kunst diende ik naar vermogen;
In de aandrift school mijn heerlijkheid,
Mijn hoogste loon in 't pogen.
Liefst móeizaam werd van zorg verpoosd,
Bij rust-dwang dierf ik zegen;
Thans klinkt uit eerlijk werk één troost -,
Blinkt vast bezit mij tegen.

Op ervers wachtend, als **ik** ga,
Wien 't liefste heeft begeven,
Blijve eenig levensteeken na -
Misschien voor láter neven?...
Zou 't mèt mij zinken, - half getroost
Zoo 't lied mijn tijdkring diende,
Beluister 'k, werkloos nu verpoosd,
In 't mijne ook 't lot der vrienden.

Naar vrienden-rust verneem 'k mijn groet,
Naar vrienden-hart mijn danken;
Uw lezing dank, bouwt mijn gemoed
Zijn huis weêr op, uit klanken.
Van 't boek af, mag úw oog zich vrij
Op blóei des huizes vesten -
U bleef d e h u l p d e s m a n s terzij':
Met handslag, broeder! eeren wij -
Gij 't leven, ik zijn resten.

17 MAART 1912.

Over poëzie
Door
P.N. van Eyck.

Goede poëzie ontstaat door de verbinding van twee elementen, die wij gewoonlijk ‘vorm’ en ‘inhoud’ noemen, tot een eenheid, waaraan een derde element tijdens de verbinding dat bijzondere leven schenkt, dat deze eenheid, gedicht geheeten, tot poëzie maakt. Van af het oogenblik, dat een eenheid tot stand kwam en door het Derde een levende en levenwekkende eenheid werd, mag men feitelijk van inhoud en vorm niet meer spreken, aangezien men, bestond er nog schroom dit ten opzichte van den inhoud tegenover de vorm te laten gelden, toch in ieder geval van de vormen dikwijls niet meer kan zeggen, of zij wel enkel vorm bleven en niet zelve tot inhoud, tot substantie van het gedicht werden.

Een enkele liefde voor schoone vormen kan hoogstens bekoorlijke, schitterende sieraden doen ontstaan, kleinoodiën die slechts zuiver zinnelijk of slechts zuiver intellectueel genot opwekken. Een drang, gevoelens en gedachten in verzen mede te deelen kan nooit anders dan tot hun schade leiden, daar hun een harnas wordt opgedrongen, waarin zij, eerder dan sterker, zwakker en kleiner worden. Noch de vorm op zich zelf, noch de inhoud afzonderlijk, noch hun samensmelting, zij deze zoo volkomen als men wil aannemen, is ooit in staat een werk te doen ontstaan, dat meer is dan

een bewonderenswaardig spel van den menschelijken geest uit de stonde, dat hij zijn grenzenlooze vrijheid voor een oogenblik binnen een begrensde gebondenheid wil laten dwingen. Eerst het derde element, waarvan ik sprak, blaast, als Gods adem in het lichaam, den vormen, den inhoud leven in, en geeft den eersten, in al hun begrenzing, die zij àls vorm noodzakelijk behouden moeten, een zoo elastische bekwaamheid tot ontvangen en omsloten houden, dat geestelijk- en gemoedsleven, dat het gánsche leven zich, zonder eigen rijkdom te schaden, in hen kan uitstorten en vloeibaar blijven. Het geeft daarbij en daarboven aan dat leven een wijdheid, een trillende kracht, een onsterfelijkheid, die het als bezit van een sterfelijk lichaam niet zou bezitten, een innerlijke siddering, die voor altijd en volkomen veilig voortleeft onder dat schijnbaar doode uitzicht der letters op het papier. En daar dit derde element niet een eigenschap, maar de *ziel* van poëzie is, daar zijn aanwezigheid over het bestaan van poëzie beslist, zijn kracht het gedicht groot, zijn zwakte het gering, zijn ontbreken het waardeloos maakt, is het ook het voornaamste, wat om overdenking vraagt, zoodra men met zich zelf over het wezen der poëzie tot klaarheid komen wil.

Tot deze klaarheid geraken wij nimmer, wanneer wij niet beginnen met de erkentenis, dat het zich tot in zijn kern niet bepalen laat. Als alles, wat wij ziel noemen, is het mysterieus, in zijn uitingen klaar, in zijn wezen door schemeringen omgeven of essentieel onkenbaar. Aan deze mysterieusheid dankt, naar mijn overtuiging, de poëzie haar gezag over de menschheid en is het voortduren van haar gezag verbonden: zij is, naast het geloof, en meer onmiddellijk bevredigend, de voornaamste bron, door wier wateren wij droomen kunnen deel te hebben aan een eeuwigheid, die ons begrip niet durft aannemen, niet omvatten kan, zij lescht die dorst, om eeuwig te zijn en in eeuwigheid te vervloeien, welke wel altijd een hoofdtrek zal blijven in het innerlijk leven der menschen. Haar aanwezigheid zal ook nimmer iemand kunnen aantoonen. Het meest wezenlijke aan poëzie ontgaat bewijs of omschrijving en dringt haar beoordeelaars

binnen engere perken, dan de kritiek op andere gebieden gesteld zijn: het eischt van den verzen-kritikus, dat hij hetzij zijn ondervinding neerschrijft, geen poëzie, misschien schoone vormen of belangrijken inhoud te hebben gevonden, hetzij den lezer voorbereidt in alles, wat deze het eigenlijk poëtische zoo volledig mogelijk kan doen opnemen en doorvoelen.

Wij kunnen het niet bepalen. Wij kunnen het misschien eenigermate aanduiden. Allereerst is het mogelijk te zeggen, dat het in den dichtenden mensch niet iets anders is, dan in het gedicht, niet drijfkracht in hem, resultaat in het tweede. Het werkt van uit den dichter naar en in het gedicht, het zal van uit het gedicht naar en in den lezer werken. Het is de zelfde kracht in de ziel en in het vers, een van die krachten, die als de liefde in Shelley's Epipsychidion, zich telkens weggeven, zich altijd weder verdeelen kan, maar in zich zelf en in haar deelen altijd dezelfde blijft, onveranderd, onverkleind. Het is de eigenlijke dichterlijkheid, de spil, die alle eigenschappen, voor het eigenaardig samenstel eens dichters vereischt, in beweging stelt, zij is de pool, rond welke al het andere cirkelt.

Maar ook de dichter beschikt over haar niet naar willekeur. Hij is haar dienaar en gehoorzaamt haar; zij heeft al de hoedanigheden zijner persoonlijkheid en beheerscht hem. Gehoorzaamt hij: haar wetten? Misschien bestaan deze, maar wij kennen ze niet, hij gehoorzaamt haar op haar wil. Hij is een mensch met gedachten, een mensch met ontroeringen en aandoeningen, een bewogenheid in zich zelf en een bewogenheid om de wereld. Een voortdurende wemeling van levensbewegingen is in hem, als in ieder, maar zijn wezen is niet het gulzige, dat, al reeds vergetend, verkwist wat het ontving, hij is als een kelder, die bewaart om later, zonder zelf te verarmen, rijkelijk te kunnen wegschenken, hij is als een gierigaard gretig naar de dingen, om later gul te kunnen zijn als een koning. Wordt de kracht der dichterlijkheid nimmer dóór deze wemeling tot werken gedrongen? Zal zij uit zich zelf gaan werken en over een deel van het innerlijk bezit beschikken? Of zal zij somtijds gedréven worden

tot werken, - door een gedachte, een gevoel? Ook het laatste, ongetwijfeld. Een aandoening nadert van buiten, de ziel wordt door haar ontroerd. Zal deze ontroering nú gezongen worden, of morgen, of nimmer? Het is alles onzeker, de indrukken zijn het ferment, dat de dichterlijke kracht doet zwellen, maar nimmer weet de dichter, wélke indrukken dit gevolg zullen hebben. Te weten, dat zijn ontroeringen deze uitwerking kunnen hebben, baat hem niets bij het bepalen van het oogenblik, waarop dit geschieden zal. Ook voor hem is zijn dichterschap een mysterie.

Deze daimoon, hoe grillig, hoe ondwingbaar is hij in zijn bewegingen! Hij is als een inwendig vuur, dat lang zal kunnen smeulen onder de asch van het dagelijksche leven, zelfs versmoren kan tot een vonk. Maar deze vonk zal niet dooven. Want ik wil dit met nadruk zeggen: nooit, nooit kan in den waarachtigen dichter deze ééne vonk ontbreken. Nooit zal er een dag zijn, waarop hij geen dichter is. Hij is de tempel van een god, die zijn huis niet verlaat dan voor immer. Zijn dichterschap is essentieel, niet accidenteel, is een genialiteit, geen talent. En dan laait het vuur weer op, - door welken wind beroerd? Hij zal door het lichaam dwalen als een zachte brand van vlammen. Mij komen de woorden te binnen, die men in Browning's ‘The Ring and the Book’ leest:

> A spirit laughs and leaps through every limb
> And lights my eye and lifts me by the hair,
> Letting me have my will again with these....

Zoo zal de daimoon in den gekozene altijd leven, dikwijls sluimeren, somtijds werken. Aan deze omstandigheid ook, dat hij een bezetene is, dat hij zijn dichterlijkheid niet kan dwingen, maar dat deze hem kan dwingen op ieder uur van den dag, ontleent de dichter het recht van de maatschappij te verlangen, dat zij hem in staat stelle, zijn innerlijken drang te gehoorzamen. Een recht, dat wel niemand zal ontkennen, die een besef heeft van wat de poëzie voor de menschheid is en doordrong tot een begrip der waarheid, dat een leven zonder poëzie ‘erger is dan de dood’.

Tot hiertoe besprak ik nog slechts het geheimzinnige werken *in* den dichter. De dichterlijke drang begint in hem te woelen

en te drijven, ontroeringen worden bewegelijk gemaakt; tot den geest roepen deze hun wezen en de gedachten, die met hen verbindbaar zijn, weerklinken. Er is een vreemde gisting van leven in hem. Een rhythme zoekt de woorden, die het zal voortdragen, of deze zoeken het rhythme. Uit de vermenging der gevoelens verrijst een gedachte, die de essentie der gevoelens in zich bergt, en een beeld staat den dichter eensklaps voor het oog. Soms is het een gedachte, die ontroeringen wekt, en andermaal is er een beweging, een lijn voor hem, die om woorden vraagt. Plotseling, als een bliksem het beeld en daarna de drang tot scheppen. Langzaam, een volgenden dag, gaat een zachte ruisching aan in de ziel. Zij zwelt tot een storm en de hand, die zich voortrept over het papier, schrijft de woorden naast elkander, een golf van klank, en de storm vervliet weer in geruisch, de hand beweegt zich nog altijd, de woorden ruischen uit in den laatsten regel van het gedicht. Daar ligt het dan. Een ander zal het lezen. Honderden jaren verloopen. Nog ligt het daar, een blad, met zwarte teekenen bedrukt. Hier vindt men een combinatie van woorden, men vindt uitdrukkingen, die men in het dagelijksch leven onverschillig langs zich laat heenklinken, andere, die uit de spreektaal verdwenen. Maar nu hebben zij iets eigens, iets dat niet sterven zal. Door zóó, in dit verband, in dezen bouw te zijn tot stand gekomen bij een dergelijke bewogenheid van den schrijver, heeft het vers nu nòg de eigenschap - de laatste bloeddrop week uit het hart, dat klopte door zijn drang en de adem, die tot storm werd, verstreek op den wind - in den lezer dat beeld te doen verrijzen, die storm te doen dreunen, die ruisching te doen rimpelen. Een wond, bloedend in 't gemoed van den dichter, breekt open en bloedt in het hart van een tweede, zijn lach over de duinen weerschalt nog thans en wekt zijn echo's in het hoofd van den latere. Hoe geschiedt dit? Hoe is dit alles in het gedicht gekomen? Hoe treedt het uit het gedicht als iets levends en levengevends? Niet omdat over een ontroering gesproken wordt, want de sprekende woorden deelen mede van verstand tot verstand. Niet door de rijmvormen, want tallooze poëzieloozen gebruiken hen

vruchteloos. Geen bewuste werking van den geest des lezers, die verstandelijk samenstelt, wat in het gedicht ontleed verstrooid zou liggen. Het is, ook in het vers, wat in den dichter werkt: het daimonische. Ook hier nog scheppend, zooals het in hém scheppend was. Het leefde toén in zijn ziel, nu in het vers, het stormt of ruischt, lacht of schreit van de woorden over naar het hart van wie het leest, en zoo hebben twee, die misschien door eeuwen gescheiden worden, gemeenschap aan één groote menschelijkheid, en de eenige, dit mogelijk makende kracht is de daimoon, die den dichter drong *zijn* leven neer te schrijven en er *het* leven aan schonk. Gij hoort niet slechts klanken, maar een stem, een stem van den levenden mensch. En somtijds stijgt het gedicht nog uit boven de stem tot een koor. En soms gebeurt er niets dan, overstorting van olie uit vaas in vaas, een uitvloeiing van ontroering, van leven, die den ontvanger ontroert en verrijkt. Het is de macht van den daimoon, die overging in de woorden, onder de woorden tintelt of gloeit en zooals hij zich door middel van den dichter in die woorden borg, van uit hen daarna de ziel eens tweeden gaat bewonen, om in dien dezelfde aandoeningen te wekken, waarop hij zich door den dichter liet bannen binnen de verzen. Lijkt dit alles een schoone verbeelding van den minnaar van verzen? Geloof het niet. Niets is zoo werkelijk in zijn geheimzinnigheid als deze daimoon der poëzie. Hij is niet minder werkelijk dan die der liefde en met deze een der middelen, waardoor het leven zijn eeuwige scheppingsdrang, zijn ondoofbare drang tot altijd, altijd weer voortbrengen, een uitweg baant. Hij is even heilig als de liefde en voor den bezetene even wreed en zoet. Hij is geheel gelijk de Eroos uit het onsterfelijk koor van Antigone, de god, die zich stort op zijn slaven, die loert uit de donzige wangen der maagden, die dwaalt over de zeeën, zwerft door veld en akkermanswoning. Geen god, geen sterfelijke mensch zal hem ooit kunnen ontvluchten, □ *δ*□ □*χων μέμηνεν*.

De werking dezer dichterlijke kracht eenmaal als voornaamste element aan poëzie beschouwd en aanvaard, wordt

het duidelijk, dat alle soorten van verzen, de meer zinnelijke, de meer geestelijke, deze, de meer normale, die, welke meer verfijnde of zelfs verziekte gevoelens uit, gelijkelijk verdedigbaar zijn, mits zij alle hun verdediging vinden in hun geboorte uit, hun bezit van dat geheimzinnig innerlijk leven, dat de adem van den poëtischen daimoon bestaan doet. Het hangt van den tijdgeest, van de wisseling der geestelijke stroomingen in de samenleving af, aan welke soort een groep tijdgenooten zijn persoonlijke voorkeur zal geven, het is zelfs mogelijk, dat ingespannen strijd om de erkenning van eigen geestesleven of een eenzijdige en felle persoonlijkheid uitnemende mannen blind maakt voor ware poëzie in hun voorgangers of tegenstanders, - naar het wezen der zaak evenwel hebben noch de soort van inhoud, noch de soort van vormen invloed op het ontstáán van poëzie, hangt dit er in de allereerste plaats, ja, uitsluitend van af, of de dichterlijke kracht in eenigen mensch werkzaam was. Dit moet worden vastgesteld, aleer wij er toe kunnen overgaan, inhoud en vormen op zich zelf en in hun onderlinge verhouding of vereeniging te beschouwen.

Vraag ik mij af, uit welke wezensdeelen in den dichter de verschillende opbouwende elementen van poëzie voortkomen, dan zie ik, dat het poëtische in het boven omschreven dichterschap, de vorm in het kunstenaarschap, de inhoud in zijn menschelijkheid hun oorsprong vinden. Drie een oogenblik afzonderlijk te denken wezens in één persoonlijkheid gaan een onscheidbare en mystieke gemeenschap aan, om dat wonderlijke iets tot stand te brengen, dat poëzie heet. Menschelijkheid zoekt zich met kunstenaarschap te vereenigen, zij doordringen elkander, het laatste omwindt de eerste, maar ontvangt van deze haar wezen, dat hem meer dan zich zelf doet worden, de dichterlijke daimoon gaat hun twee-eenigheid als een Heilige Geest bezitten, verzadigt haar van zich en dringt haar, zich in woorden uit te storten, verbonden als zij zijn, hoewel onscheidbaar, toch elk de eigen volledigheid volkomen handhavend. De daimoon verzadigt hun eenheid van zich, dringt haar naar buiten, maar blijft in haar, zet

zijn eigen leven voort, sluimerend onder de woorden, tot het oogenblik, dat door den blik, door het gehoor van den lezer een open ziel hem zal wekken en tot zich nooden. Dit gedicht, het is ontstaan, het is een nieuwe dronk voor allen uit de bron, waarnaar de menschheid hijgt, maar zoo weinigen den weg vinden, een nieuw venster van schoonheid, een 'magic casement' openend, niet op gevaarlijke zeeën in een land der droomen door schepselen van den droom bewoond, maar over de gestaltelooze en toch vervullende golven van de mistig-glinsterende lichtdeiningen der eeuwigheid.

Ik gebruikte het woord Schoonheid. Ik gaf een poëtische omschrijving. Nog eenmaal zeg ik het zelfde, maar met andere, minder wazige woorden. Menschelijk leven is het materiaal van poëzie. Kunstenaarschap is zijn veelzijdige bewerker. Dichterschap schept den levenden adem, die er in blijft ruischen. Daar nu datgene, waardoor poëzie zich aldus onderscheidt van gewone, in ons allen voelbare menschelijkheid, blijkt te bestaan, eensdeels in de omstandigheid, dat het in haar aanwezige leven zelf een schéppend leven is, anderdeels in de vormen, waarbinnen de menschelijkheid door de gemeenschap van dichter en kunstenaar zich herschept en bestaan blijft; daar wij poëzie onder de verschijningen op aarde plegen te noemen, aan wie wij de naam schoonheid meegeven; is het thans ook mogelijk zoo volledig mogelijk af te leiden wat wij onder schoonheid in poëzie verstaan moeten: Kloppende, ademende menschelijkheid, die zich zelf herschapen heeft in tot versvormen, tot gedichten verbonden woorden, of, zooals Verwey het eenige jaren geleden uitdrukte in een bepaling, die treffend gelijk komt aan de mijne: 'de schoonheid is het natuurlijke leven in maatvolle bewogenheid'. Waarbij op het latente vermogen, om zich altijd weer opnieuw te creeëren, dat in haar is, haar wezen is, en haar vruchtbaarheid onuitputtelijk maakt, voortdurend en afzonderlijk de nadruk moet gevestigd blijven.

Na deze beschouwingen over het eigenlijk poëtische element, en over de dit omvattende schoonheid in gedichten, blijven ten aanzien der essentialia van poëzie nog slechts een paar

vragen te stellen. Die naar den inhoud van verzen - wat mag inhoud zijn? welke grenzen moet men elken denkbaren inhoud stellen, wil deze met het wezen der poëzie niet in strijd raken? - heeft menigeen zorg gegeven. Het is een vraag, die mede door het voorgaande reeds beantwoord werd. Laat ik het in 't kort en onomwonden zeggen. Geen anderen inhoud dan het leven, dan altijd het zinnelijke of geestelijke, het volle of ledige, rijke of arme, gezonde of zieke, wreede of zoete, breede of verfijnde, diepe of oppervlakkige, gedroomde of werkelijke leven. Geen eisch, dan dat het waarlijk leven zij. Geen grenzen, dan die het leven zelf mogelijkerwijze bezit.

Ik kan mij geen leven denken, dat in de ziel van een dichter met bepaalde persoonlijkheid niet als poëzie kan worden genoten en in de ziel van den lezer de verheffing der schoonheid niet kan tot stand brengen. Hiermede is alle hoofdzakelijks gezegd, wat men over den inhoud der poëzie kán zeggen. Het lijkt niet noodzakelijk, langer dan in dezen eenen zin, alle consideraties, maatschappelijke of moralistische, af te wijzen; het leven is wijder, dieper en wijzer dan alles wat de menschen zich hebben te zamen gedacht en voorgehangen, het zou dwaasheid zijn, ook maar één oogenblik uit het oog te verliezen, dat schadelijk en ziek leven evenzeer leven zijn, als onschuldig en gezond, te vergeten, dat er geen enkele reden bestaat, waarom de daimoon den melaatsche in het leprozenhuis niet evenzeer zou bewonen als den krachtige door de bosschen, den juicher over het gebergte, den vredige langs de stranden. Er is een andere, laatste en meer belangrijke vraag, die de omschrijving der schoonheid met zich brengt, en wier beantwoording noodzakelijk is, wil ik het einde van mijn artikel mogen winnen.

Een der figuren in den dichter is, zeide ik, de kunstenaar. Wat, in zijn werk, geschiedt bewust, wat onbewust, welken invloed heeft zijn falen op de voortbrenging, wat kan de kunst-werkman toedoen aan de vervolmaking dier mystieke eenheid: het goede gedicht?

Het is waar, dat ook bij de arbeid van den artiest veel

onbewust geschiedt. Daarnaast hangt hier zeer veel af van een eigenaardige, hoogere bewustheid. Het is niet zuiver het koel, berekenend overleg, dat wij bezig zien, ook thans blijkt in den grond der zaak alles één: des dichters menschelijkheid is een dichterlijke, zóó is ook zijn artistieke: nog in zijn bewuste daden wordt hij door den daimoon gedreven.

Men kan drie soorten van artistieke werkzaamheid onderscheiden: de innerlijke, die aan de eigenlijke scheppingsdaad voorafgaat, dan: deze daad zelf, dan: de eindbewerking. De laatste is de meest verstandelijk bewuste, de eerste, het door de verbeelding bearbeiden der ruwe levensmaterie, de meest onbewuste, terwijl de artisticiteit tijdens de voortbrenging zich in al haar bijzondere bewustheid versmolten heeft met den scheppingsdráng. Wie ooit gedichten schreef kent dezen laatsten toestand, psychologisch zoo bij uitstek belangrijk. Er is een fel werken van den daimoon, er is een sterk geconcentreerd arbeiden van het kunstenaarschap. Deze werken niet meer naast, maar in elkaar, zóó, dat hun samenwerking door het bewuste intellect voortdurend wordt gecontroleerd. Dit is dan ook het bewuste in het gansche proces, dat het intellect een aanhoudend en zeer ingespannen werk verricht, en toch geen leidende, maar een controleerende macht blijkt. Hierdoor wordt het mogelijk, dat de scheppingsdrift den dichter zich in zulke woorden doet uiten, als naar de mate zijner begaafdheid, het meest volkomen zijn wil bevredigen, terwijl ondertusschen, door geen verstandelijke overweging gestuit, de stroom van innerlijk leven onbelemmerd kan blijven overvloeien en zoodoende in het vers datgene gebracht wordt, wat de eerste artistieke bezigheid, het onzichtbaar vormen en vervormen der stof, voor overvloeiing gereed maakte. De mate, waarin de kunstenaar zijn taal en zijn versvormen beheerscht, de rijkdom zijner woordenkeuze, de talrijkheid hunner combinaties, zijn aldus van het allergrootste gewicht bij het schrijven. Na de volheid van inwendig leven, na de kracht der verbeelding, bepalen zij mede de grootheid van den dichter. Ook hun gebruik is in het tweede stadium grootendeels onbewust, door het verstand gecontroleerd, en er is een merkwaardig verschil te bemerken tusschen

deze onbewustheid en de bewuste bezigheid in het slotstadium, dat der bewerking. In het laatste vindt men, met andere factoren vermengd, de zich kennende, overwegende, kritische werkzaamheid. De kunstenaar kijkt en luistert, en waar hij oneffenheid ontdekt, beschikt hij heel bewust over de voorraadschuur, die zijn taal voor hem heeft opgebouwd, zij die schuur rijk of schaars voorzien. Hij zoekt nu voor datgene, wat hij als inhoud in zijn gewrocht aanwezig ziet, de dekkende woorden, voor zoover deze ontbraken. Geheel anders tijdens de schepping. Dan plukt hij de vruchten zijner artistieke zelfcultuur en ontwikkeling. Hij heeft gewérkt ook, om de noodzakelijke beschikkingsvrijheid over de taal te verkrijgen. En het ging hem als den klavierleerling, wien de eerste gamma's moeilijk waren en bij 't spelen voortdurend overdacht wilden worden, maar na eenige maanden dezelfde gamma's gedachteloos ontglijden, en die op deze wijze alle moeilijkheden overwint, van trap tot trap stijgt, op iedere hoogere trede, wat hij op de lagere lééren moest, zonder overleg of inspanning beheerscht, tot hij eindelijk zoo ver gekomen is, dat hij aan de sluimerende weemoed van een adagio, de klemmende angst van een presto, de jubeling van een allegro zijn volle, onverdeelde aandacht kan schenken. Dezelfde arbeid is voor den dichter zoo noodzakelijk als voor den klavierleerling en welken beoefenaar der kunst ook, zijn hoogere dichterlijkheid geeft hem geenszins het recht die eisch der oefening te verwaarloozen, behoeft haar immers voor eigen volle ontplooiing. Déze beheersching der taal nu is het vooral, die de dichter onder het vervaardigen van zijn gedicht behoeft, die onmisbaar is en oneindig belangrijker, zooals blijken zal, dan het bewuste bewerken van een eenmaal geschreven vers.

Al heeft de zuiverste drang tot schrijven gedreven, het blijft altijd mogelijk, dat de beheersching der taal of der vormen voor een en meer dan een oogenblik te kort schoot. Is werkelijk de dichter geinspireerd geweest tot zijn gedicht, heeft hij te juister ure geschreven, dan zullen deze tekortkomingen nooit anders dan artistieke, zullen zij nimmer dichterlijke fouten zijn: het gebeurt zoo vaak, dat zij in de

geheele constellatie der persoonlijkheid tijdens het schrijven de verklaring vinden, die bewijst, hoe zij de zuiverheid, de eerlijkheid van het gedicht niet aantasten. Zoo komt het, dat menig groot dichter, om welke reden ook zwak blijvend in het derde stadium, gedichten maakte, op sommige plaatsen onvolmaakt, maar des niettegenstaande groot: Boomen des Levens, bloeiend en bloesemend in het blinkend paradijs der Poëzie.

Het verbeteren der artistieke fouten is de delicate arbeid, die als laatste zorg gevraagd wordt. Het is een gespannen bewuste, subtiele en toch intensieve oplettendheid, die weet, hoe zij ziet en luistert naar iets levends, die steeds op haar hoede moet zijn, dat zij niet in stede van verzuivert, vervalscht, die vooral haar grootste gevaar dient te begrijpen: te vér gaan, en moet inzien, hoe zij hoofdzakelijk een intellectueele werkzaamheid is, hoe zij voortkomt uit het menschelijke orgaan, dat de voortdurende neiging heeft, zich boven de andere organen van het lichaam te verheffen, en hun gaarne de wetten zou willen stellen, terwijl het door hen misschien eerst mogelijk werd en in elk geval hun meerdere niet mag heeten: het verstand. Het is dan ook geenszins onbegrijpelijk, dat menigeen huivert voor de laatste inspanning, het eigen gewrocht gaarne beschouwt als een eenmaal geboren kind, dat gebreken kan hebben, zeker, maar met een ziel, stroomend bloed, een adem, een levend lijf; en weet, dat men nimmer die organische gebreken kan trachten te verbeteren, zonder er onvermijdelijk aan bloot te staan, het teere leven te schenden, te verminken, waar vervolmaking bedoeld was. Inderdaad, *essentiëele* waarde zal het resultaat der laatste bemoeiingen zelden aan het kunstwerk toevoegen[1)]. Is de zingende

1) Evenals de productiedaad zelf, ten opzichte van grootere gedichten altijd, van kleinere gedichten bij een aantal dichters dikwijls, wordt afgebroken, tot de geest opnieuw vaardig is, evenals het voorafgaande innerlijke scheppen, vooral bij lyrische gedichten van sterke bewogenheid, geheel kan vervallen, zoo gebeurt het ook, dat de laatste bewerking haar eigen karakter verliest en de beteekenis eener nieuwe scheppingsdaad verkrijgt. Dit is de normale gang evenwel niet en ik behoef haar daarom niet afzonderlijk hier te beschouwen.

menschenstem het voornaamste, dan moet deze stem zuiver zijn overgegaan in den versklank, toen het geschreven werd. Hier is dan zeker essentiëele verbetering uitgesloten. Is een stroom, een golfslag het hoofdelement, - een stroom heeft de eigenschap, dat hij zonder schade voor zijn schoonheid takken, nesten kan meevoeren. Zijn doorzichtigheid is een genot voor hem die, diep gedoken, zijn kristallen vloeibaarheid doorzwemt: geen dichter dan ook, die de takken op den stroom zou laten, wanneer hij hen eenmaal bemerkte. Maar al geschiedde dit niet, niets is in staat een stroom zijn wezen van stroom (waartoe wellicht het meesleuren van hout en steenen behoort) te ontnemen, en de laatste bewerking is er een, met wier afwezigheid, slagen of falen een kunstwerk gemeenlijk niet staat of valt. Zij is de laatste, en niet belangrijkste van een gansche rij aaneengeschakelde kunstbemoeiingen, die men den dichter als eisch moet stellen en die voorwaarden zijn voor het ontstaan van het volmaakte gedicht. Niet voor den dichter, natuurlijk, maar voor den beoordeelaar van verzen heb ik deze slotzinnen geschreven: de aard van al die kunstbemoeiingen moet hij noodzakelijk leeren kennen, zoo hij voldoende wil onderscheiden en dichterlijke niet met artistieke fouten wenscht te verwarren.

Beoordeelaars van gedichten hebben veelal met de meeste gewone lezers deze eigenschap gemeen, dat zij zich al evenmin als dezen geheel duidelijk maken, wat in de eerste plaats van gedichten verlangd mag worden. Vorm-kritiek, beschouwende kritiek over den inhoud, zij missen eenvoudig alle kracht, wanneer zij niet verrijzen uit een ondergrond, die doorzogen is van het besef, hoe het eerste en laatste schouwen of luisteren naar een vers maar één voorwerp mag hebben: de poëzie zelf, het werken van den daimoon, niet thans, die mogelijkerwijze in het hart des dichters leefde, maar die onmiskenbaar te leven kwam in het gedicht. Het is ook het doel van mijn opstel, er nóg eens en met allen ernst op te wijzen: het werk van den gód is het, dat ons boven de geuite smarte en vreugde uitheft tot een gevoel van glan-

zende, stralende wijsheid, waartoe wij binnen de grenzen van ons dagelijksch bestaan anders niet geraken konden. Er zijn er te velen, die, poëzie beminnend, de ware deur tot het heilige der heilige nooit vonden. Mijn overdenkingen kunnen misschien enkelen hunner helpen.

Vele dichters gevoelen een grooten schroom, zich over hun dichterschap uit te spreken. Sommigen zouden er zelfs een zekere zelfschennis in vinden, zich te uiten gelijk ik het deed. Zij hullen zich op deze wijze in nevelen van geheimzinnigheid, die hun waarachtige dichterlijkheid niet noodig heeft en bemoeilijken de lezers, zich aan hen over te geven. Neen, juist omdat zij door het bezit van het daimonisch vuur een geheimzinnige drift in zich dragen, die hen in wezen anders maakt dan de anderen, juist ook omdat, hoe veel voortreffelijks door niet-dichters ook geschreven werd, het allerlaatste woord over poëzie slechts door de dichters zelf kan gesproken worden, heeft de dichter, die in werkelijkheid een ziener is en een zanger, het recht uitdrukkelijk de dingen te ontleden, die zijn visioen zichtbaarder, zijn zang verstaanbaarder maken.

Ik zou het bijna een plicht der dichters willen noemen, dat door één van hen deze ontleding van tijd tot tijd geschiedt. Hij, die gedurende zijn productie aan niets, dan aan het werk zijn aandacht geeft, zonder gedachten en zorgen over andere dingen, heeft er zich daarna bewust van te maken, dat hij hierdoor zijn hooge táak vervult: levenwekker te zijn, schepper van een leven, dat de glans en de geur der schoonheid draagt. Het zij nog eenmaal gezegd: zooals niets ter wereld, en iets levends allerminst, alleen staat, zoo staat ook poëzie niet op zich zelf en om zich zelf in de wereld. Zij is de besneeuwde bergtop, waarlangs heller het zonlicht komt binnenstroomen binnen het vochtige, donkere dal, één aarde met de vallei, één heelal met den hemel, de zon en de sterren. Is dit de waarheid, dan hebben alle dichters te bedenken, dat zij er zijn om de menschheid zooals de menschheid er om hen is, *en dat zij elkander mogelijk maken*. Zulk een vreemde positie bekleedt de dichter onder de menschen, ‘in

wier midden hij leeft'. Hij heeft zich aan de gemeenschap over te geven gelijk het leven zich aan hem overgeeft om door zijn arbeid tot schoonheid en heerlijkheid herschapen te worden. Hoevelen hebben een lach en een grijns voor den dichter. Anderen beladen hem met hun vloek. Maar is er één, voor wie de naam dichter toch nog niet één tint, één siddering heeft, die hem, niet als mensch, maar als bezetene, verheft? Dit heeft een reden, deze: dat de mensch van natuur naar niets zoo dorst als naar poëzie, en geboren wordt met een ziel open voor schoonheid. Het leven zelf, strijd, beweging, druischende driften troebelen die glanzende naaktheid, en naarmate de jaren vorderen en de moeilijkheden toenemen, vermindert meestentijds de ontvankelijkheid voor schoonheid. De eene mensch idealiseert den dichter, anderen voeden hun nijd tegen den verdwaasde: zij krijten zijn werk goed voor jongelingen en vrouwen, niet wetend, hoe zij daardoor hun armoe striemen, en die zelfde jonge mannen, die zelfde vrouwen loven.

Het geeft alles niets, bewondering en nijd, zij ontspringen beide toch uit die ééne erkentenis der ziel: dat hier een hoogheid is, en een hoogheid, die het leven verrijkt, een hoogheid, waar de meesten niet 'bij' kunnen, niet omdat de dichter zoo hoog steeg, maar omdat zíj zoo laag bleven. Laat één, die zijn eigen leven aan de dichterlijke schoonheid gewijd heeft, zijn liefde en eerbied mogen uitspreken. Zijn liefde voor de poëzie, die als de milde Okeaniden door de nevels komt aanruischen om den gepijnigden Titan te vertroosten, en die als het Kolonische bosch de koelte van haar suizelende, god-doorzongen lommers gereed houdt voor den blinde, als hij, na alle heerlijkheid, alle ellende, alle grootheid, alle smaad te hebben doorschreden, nadert, om zich van den ingeboren vloek te verlossen in het heiligdom van den god. De poëzie liefhebbend, prijs ik haar onder de gestalte van twee harer hoogste scheppingen. Zij toont het hart bloedend en een wond breekt open in het hart van den ander? Maar die gemeenschap van leed heelt meer dan de in verborgenheid gestorte tranen. Er juicht door haar hemel een lach, die een mensch vindt weifelen op de grenzen

tusschen schijn en donker, en hem voorgoed uit de schemerige schaduws in het licht drijft. Zij is bovenal de groote beminde der Liefde; hun verbond doet de rijke boomgaarden der ziel bloeien, gloeien, vruchtdragen en de velen, die haar goudappels aten en, dronken van leven, over de ontloken verschieten de stralende visioenen zagen, zijn ontelbaar. Zij vindt nog een zachte zucht in den ellendigste en heft haar, als een parel, in de schelp van haar handen. Zij spreekt op den toon der gedragen aandoening, talloozer nachten winst, de diepe wijsheden over het leven, die als bakens zijn in den damp. Zij is de sprankelende fontein uit de aarde, wier haast stortende druppelkroon de neerzijgende gouden druppels van den fontein des lichts ontmoet en zich met hen vereenigt, tot zij ruischend zich spreiden als een glinstertooi van zilverglans over mos en bloemen. Zij is een blauwe windstilte in den donkeren storm, een zoelte gansch en al verzaad van het gefonkel der menschelijke droomen om de eeuwigheid; zij is het nooit verbleekende morgenrood van een zon, die nimmer zal opgaan boven de kim. Zij is terzelfder stonde de zang van den eenzame en de zang der menschheid, in één lied smart om het leven en vreugde om den dood, en toch óok nog vreugde om het leven en smart om het sterven. Zij is het wijde vergezicht van den onzichtbaren bergtop, de blik naar de sterren, het staren over schuimende lentezeëen, de ontroering in de binnenkamer van oog tot oog. Zij is, poëzie, schoonheid, zij, niet een leven in het leven, maar een leven over het leven heen, een onmetelijke spiegel, die alle dingen weerkaatst, een onmetelijk klankbord, waaraan alle trillingen der gedachten en der ontroeringen komen beven, de onmetelijke horen, om alle geluiden der aarde binnen de stilte der eeuwigheid te vergaderen tot één vollen, diepen zang. Noemde ik dan iets, wat zij nimmer zijn kan? Ik zei zoo luttel nog van alles, wat ik gevoeld heb in de tallooze stonden der bewondering. En dit alles bestaat, bruist, zingt, omdat het leven tusschen de tallooze schepselen der wereld dien vreemden uitingsweg van zijn scheppingsdrang, die teedere dronkenschap, die zoete waanzin, den dichter schiep, om, zich uitstortend, altijd weer, altijd

opnieuw en zonder ophouden zich zelf nog in zijn wanhoop en in zijn weedom te verheerlijken door de hoogste en zuiverste verhevenheid der menschelijke stem, door dien sterksten en schoonsten vloed der menschelijke ontroering, die de oneindige stem en de eindelooze golfslag der Poëzie zijn.

Uit ‘Het Eigen Rijk’
Door
Albert Verwey.

De zangstem

Niemand weet hoezeer
Ik naar u verlang,
Zoetste en laatste zang,
Slaap en dan niet meer.

Zoetste en laatste zang
Die zich traag bevrij.
Dan - alsof ik vlij
Wang aan zachte wang.

Wang aan wang ik vlij,
Maar de zangtoon drijft,
Donker door, en blijft
Tot aan de overzij.

Zelfde zangtoon blijft
Bij me aan de overkant,
Zelfde die mijn hand
Hier in woorden schrijft.

Zelfde die mijn hand
Hier verwoordt, is daar
Woordeloos en klaar:
Vlam die zingend brandt.

Woordeloos en klaar
Eent zich daar de toon
Met den droom van schoon
Die maar hoopt op haar.

Uit mijn droom van schoon
Wensch ik telkens weer
Dat de zangstem keer',
Dat zij in mij woon'.

O, zoo ze eens niet keer'?
Vreezend roep ik bang:
Zoetste en laatste zang,
Slaap en dan niet meer.

Begeerte

Zoolang mijn leven
Luistert en fluistert,
Mijn voet niet kluistert
De donkre zoô,
Zal ik van droomen
Het web wel weven:
Wind, water en boomen,
En rozen, wit en roô.

Zoolang mijn adem
Beweegt en warm is,
Mijn hart niet arm is
Aan bloed dat kleurt,

Zij mij de wereld
Die ik omvadem
De aardsche die dauw-ompereld
Altijd uit nacht zich beurt.

Zoolang mijn oogen
Lachen en schreien,
Zoolang ik de zijen
Huiden bemin,
Zoolang geur en donzen
Warmte en bewogen
Harten die bonzen
Heerschen op mijn bedwelmden zin, -

Zoolang begeeren
Niet zal verlaten
De kronkelstraten
Van aar en spier,
Zal ik van aarde
Noch droom ontberen
De eens geopenbaarde
Schoonheid, die ik vier.

De uitredding

Zult gij niet altijd komen
Als ik u minst verwacht?
Beminde van mijn droomen,
Zon in mijn nacht!

Ik heb mij neergeworpen
In slijk op 't lichtloos pad,
Bloedge vampyren slorpen
Zich aan mij zat.

Mijn mond vol bittre vruchten,
Mijn hart leeg als een hel,
De lucht zwaar van de zuchten
Die 'k niet meer tel.

Tot, zie, een schijn zich kondigt,
Spokig geheester door
Dat als een ziel die zondigt
Zijn loof verloor.

Een schijn, zie, door die naaktheid
Snelt snel nabij me en slaat
- O schaamdoende geraaktheid -
Mij in 't gelaat.

Waar red, waar berg ik 't aanschijn,
Graaf me in den morsgen grond!
Droeg ooit een mensch zijn aanzijn
In 't licht, zóó wond?

Maar als met handen neemt gij
Mijn hand van voor mijn oog,
Als met uw adem zeemt gij
Mijn wangen droog.

En als een kind geheven
Op armen, zie ik nu
Alleen uw oogen leven,
Uw lippen, u!

De regel

Kind van man en vrouw begeeren
Meisje een knaap en knaap een meisje, -
Ons zoolang we 't vers hanteeren
Neurt in 't hart hetzelfde wijsje:

Lang gescheiden, laat gevonden,
Eindlijk één, hoe lang zal 't duren?
Die in liefde elkander bonden
Wonen elk voor zich als buren.

Zaagt ge nooit van gaan en komen,
Ebbe en vloed de vaste regel,
Nu in harten, dan in stroomen?
Want dat schonk een god op zegel,

Koopbrief van uw tijdgedragen
Etherhel en bloedwarm leven,
En als wolken wolken jagen
Zoo is nooit een ding gebleven,

Maar ook nooit een ding verzonken
Dat niet elders weer zou rijzen
Van eenzelfden adem dronken
Eender op oneindge wijzen.

De verscheidnen storten samen
En doordringen en beminnen,
Tot de huivring van hun namen
Eén wordt in ons wetend zinnen,

En niet de eenen en niet de andren
Maar de stroom van hun vereening
Maar de storm van hun verandren
Wiekt als lachen, waait als weening

Door de woorden die wij uiten,
Die elkaar hun wissling spieglen,
Die zich tot een keten sluiten,
Hun schakeeringen doen wieglen

Tot ze ongrijpbaar gelijk water
Wijken, deinen, vloeien, blinden,
En in fluistring of geklater
Geen de droppen zal hervinden,

Geen de oorspronkelijke woorden
Die hun zielbeladen snellen
Dreven door dezelfde boorden
Tot één wellen en één zwellen...

Of het wonder plotsling stolde?
Want de wind van mijn ontroering
Die zijn flonkringen ontrolde
Als van parelen de ontsnoering,

Legt zich en als koude kralen
Die zijn hartklop niet doen haasten
Telt de kenner van veel talen
Woorden die hij zich wil naasten.

Wat hun zin en hun verband schijnt
Teekent hij zich in zijn lijsten,
Wat hem dwaasheid, wat verstand schijnt, -
Want zichzelf acht hij den wijsten.

Blijft van dat zoo dood ontlede
Iets voor laatre volkren achter?
In een volgende eeuw alreede
Zit een hopenshelle wachter.

Voor zijn oogen is het vonken
Herbegonnen - voor zijn ooren
Heeft het als voor ons geklonken -
En in onzen droom verloren

Trilt zijn hart in hem als 't onze.
Als die snaar aanstonds zal luiden,
Stijgend schalle of donker gonze,
Krijgt door hem een nieuw beduiden

Wat uit ons zich eenmaal klaarde.
't Andre ontstond en toch hetzelfde
Waar 't gescheidene eindlijk paarde
En een nieuwe schoot zich welfde.

Drie gedichten
Door
E.G.J. Gimbrère.

De komeet

Op 't blanke sneeuwveld hingen nevels
En wolkenbergen stonden stil,
Getint door rooden tooverschemer,
Door schemer die niet wijken wil.

De nevels beeldden witte weiden.
Een herder dreef zijn talmend vee.
De wouden kropen langs de bergen
Waar woonde weenend liefdewee.

En van het bergpad daalde langzaam
Een blonde maagd met hangend haar,
Dat als het langs haar wangen wiegde,
Zij wegstreek met een licht gebaar.

Het roosje dat langs Alpenwegen
In witte kleuren eenzaam bloeit,
Hing van haar lachend-roode lippen,
Waar soms een zacht geneurie vloeit.

Terwijl zij ging steeg uit de wouden
Met zwaar gekras een kraaienschaar.
Met trage slagen aangedragen
Hielden zij stil vlak boven haar.

Nu zwegen zij. En droomen wevend
Van lang bewaakte hoop en rouw,
Dreef bij hun draaiend hooger-zweven
Een glans op vleugels donkerblauw.

De maagd stond stil. De lichte sluier
Dien zij om hare schouders droeg,
Vloog wapperend op den vluggen adem
Van Wind die haar geheimen vroeg.

Mij werd het wee. Zooals de wolken
Geruischloos naar het Noorden gaan,
Zoo sloop ik langs het bergpad, bevend...
Ik greep haar hand...Ik zag haar aan...

Ik houd van peinzen lang en droevig,
Wanneer de lichte Venus lacht,
En de komeet gluurt langs haar sluier
En alles wit op bruiloft wacht.

Aan 't galgeven

Vier kloosterlingen, zwart gekleed,
Met witten boord en blinkend kruis,
Staan roerloos in het windgesuis
En denken over dood en leed.

Het water ligt daar blauw en breed,
Waarover laag met flauw geruisch
Een duif zich haast naar 't duivenhuis
- Het water is zoo lief en wreed. -

En plots, weergalmd door duin en woud,
Stijgt op een lied zoo hoog en blij,
Dat mij de weemoed zinkt in 't hart.

Gelukkig, voor wie vreugde houdt
Op leed de overhand! Wee mij!
Ik zie in alles dood en smart!

Veronica

Met schreeuwend dringen wordt de massa voortgedreven,
De enge straten door. Men roept van hooge daken,
Men scheldt en hoont en lacht met scheefgewrongen kaken:
‘Ziedaar, daar gaat de Weg, de Waarheid en het Leven!’
En Christus hoort en zwijgt - Soldaten hem omgeven.
De paarden duwen menschen trug die kreten slaken. -
Hij sleept zijn kruis, dien kruis en kroon tot koning maken.
En van 't gelaat drupt bloed en zweet, zijn lippen beven.

Langs paarden heen stort zich een vrouw met weenend' oogen.
En sprakeloos biedt zij een doek van 't fijnste linnen.
Hij reinigt zijn gelaat en wil zijn liefde toonen...
Want op het doek verschijnt zijn aanschijn na het drogen...
Hij glimlacht, want hij weet dat sommigen hem beminnen...
Dan wordt hij voortgesleurd en hoort weer spot en hoonen.

Gedichten
Door
Victor E. van Vriesland

Het verre woud

Gelijk mystieke woudvogels die zacht
En zwart van veeren zijn, en 't licht der dagen
Stil-schuw ontwijken, - die het nimmer wagen
Hun groenige oogen te op'nen dan bij nacht,

Zoo is mijner gedachten duistre pracht:
Ze leven in het verre schaduw-vage
Woud van Verleden, waar geen zon komt dagen,
- Soms, langzaam, valt een blad, geluidloos, zacht -

Geen zonnestraal dringt door en geen geluid
Der wereld...Marmren stilte...Slechts het schreeuwen
Van heesche raven, tuk op lijkenbuit,

Of het weemoedig droomerig gefluit
Van eenen nachtegaal die eeuwen, eeuwen,
Verlangend wacht op zijne zonnebruid.

Avondwolk

De zon is doodgegaan. - Het paars geween der sferen
Ligt als een stille sprei over den droeven vloed;
De zon is doodgegaan, en haar blank-dampig bloed
Is langzaam neergedrupt in klankelooze meren.

Het melkig-blank opaal der schemerende luchten
Is met een teer gespeel van rose rood gevlekt:
Het spoor van 't veege bloed der zon heeft het beplekt
Met de aarzelende kleur van kort bezonde vruchten.

De lucht is teeder als soms wel een oud gedicht
Uit goud-doorgloeiden vrêe van heengegane tijden...

Nu zal, vereenzaamd, in statige witheid spreiden
Het vroom gedenken van het heengegane licht,

Een glans-doorzongen wolk die op de stilte drijft. -
Mijn vreugd is doodgegaan; - alleen mijn weemoed blijft.

Van den weemoed

Al smart die heenging blijft ons zachtjes pijnen
Lijk een nooit gansch genezen oude wond;
Al vreugd die heenging, fel-belicht en bont,
Komt teer terug, in schemer-vage lijnen.

Wanneer de kleuren van den dag verdwijnen,
Wijl stil-egaal de klank van de avond rond
Ons heen zijn zon-doorweenden weemoed zond
- Goud carillonlied komt van ver aandeinen -

Dan vindt de ziel een eeuwenoud gedicht:
Dat we van ieder mensch en van elk ding
Iets moois behouden: de herinnering

Die zacht gelijk de zonneglinstering
In een groot woud waar vale schemer hing
Aanzweven komt door 't weifel avondlicht.

Middag

Voor Vera de Bekléchoff

Dit is het einde; met haar daverende koorden
Peilt de vergeefsche zon het grondelooze meer.
Mijn boot ligt roerloos in een raadselige sfeer
Van glanzende eenzaamheid. Op 't stroeve lichtveld moorden

Striemende branden mijn geteisterd aangezicht.
Dit is het einde; want de somber looden dreiging
Der barre bergen stort zich op me in starre zwijging
Onder het wicht van het verschrikkelijke licht.

Vloeibaar vuur stroomt roerloos uit vlambladige kelken.
Mijn boot ligt stil; ik hoor het gonzen van mijn bloed. -
In 't stage laaien van een steenen zonnegloed
Voel ik mijn leven als een gouden lelie welken.

Avond

De boomen teeknen in het bleek verschiet
Hun fijn gelijn tegen de verre duinen; -
Ik loop in 't avondzonlicht dat de tuinen
Met rooden stroom van glanzen overgiet. -

O zuivre bloem van God, - niet uitbazuinen
Kan ik uw luid-schallenden naam, en niet
In scharlaken gejuich u zijn een lied
Dat barstend spat over de wereldpuinen.

Maar nauwelijks zal mijn kristallen stem
Zijn zacht geflonker door den avond spreiden
Die stil en trillend is van een vreemd licht.

Misschien wendt dan uw droom-verstild gezicht
Zich wel over de landen heen tot hem
Die eenzaam gaat naar waar de duinen beiden.

Nacht

De Nacht. - In hoog gebaar roereloos opgestort
Droomen nu boomen boven warrelende landen.
Vaag waast het raam door naar mijn aarzelende handen
Maanlicht dat bleeker in de teedre stilte wordt.

Verwarden golfslag drijft aan de verlaten wanden
Der wereld nevelzee, wemelend van week licht,
Maar klaar in stagen brand van eigen glans gericht
Staan maan en sterren aan de tijdelooze stranden.

- Wijl 't dervend sterft in felle werveling van tijd,
(Nog laait begeerte, vlammenrood omhoog gestooten,
Die 't meer ontberen met een nieuw gemis vermeert),

't Hart, dat, van wenschen moede, een nieuwe wensch begeert,
Ziet plotseling den nacht zoo klankeloos ontsproten,
En meet zijn arremoe ter zwijgende eeuwigheid.

In den nacht

Vannacht regent uw naam van al de sterren af.
Dwars door mijn bloed suizelt het goud van uw gedenken,
En vindt, gekeerd in 't siddrend zelf, zijn doodstil graf.

Ik voel uw handen mij als blauwe vlammen wenken;
Zoo wenkt mijn ziel de ziel die zij zich zelve gaf:
De glorie van elk zijn wil zich in niet-zijn drenken.

En iedre wil neemt, willende, zijn koelen straf:
De stilte zich van witte willoosheid te schenken. -
Vannacht regent uw naam van al de sterren af.

Laatste tercetten

En zelfs na deze wreede werklijkheid:
Uw stem, uw stem als een vloek in mijn ooren, -
Weet ik dat gij niet dan mijzelve zijt.

En die ge zijt, en die ge waart te voren,
En die ge zijn zult, in het glanzend-wijd
Veld van mijn koeplenden waanzin geboren:

Gij zijt mijn God; ik ben mijn God; - de tijd,
Ziet, is hij anders dan het schooner gloren
Van een alom onwrikbare eeuwigheid?

Zoo zal ik dán uw grauwe stem nog hooren
Wanneer mijn ziel in trage wentling breed
Haar val doet uit den hoogteloozen toren.

Wat deert het mij dat ik u schamel wéét?
Ik zíé u groot, als u mijn oogen baarden. -
En met een lach, dankbaar om eigen leed,

Zal 'k zelfs het eigen léven nog aanvaarden

Uit uwe handen die ik gruwlijk weet.

De zonsverduistering
Door
Albert Verwey.

Toen de maanwolf begon
- Vrat een hap uit de zij van de zon -
Ging alles op aard zijn gewonen gang,
De bloemen stonden te pralen,
De lucht was als koelte op een warme wang,
Steil vielen schaduw en stralen.

Maar aanstonds zonk in den zonneschijn
Een vaalte neer als de zwarte pijn
Van den god, al dieper gebeten.
De schaduwen bleven, krompen nog,
Door het middagbedrog
Gesleten.

Maar kilte beving uit een bleeker lucht
De loovers en ook de menschen,
De bloei op het land die geen onheil ducht
Voelt zijn verven verflenzen.
De vogels maken vreemd gerucht;
Een nacht, daar de zon in het Zenith staat,
Dringt in het huis en rondom vlucht
Het gewiekt gekwetter langs duin en straat.

Ik zie door 't roetbeduisterd glas
Omhoog: als een maagre sikkel blinkt
De zon, haast verslonden door donkre maan.
En speur twee groote vogels gaan
Loodrecht erheen; maar zijlings zinkt
Eerst een, dan de andre, wiekensras,
Als melden zij verschrikt de maar:
Het ondier zwolg den god omhoog!
Waar is het oog waarin ons oog
Zijn bron vond en zijn spiegelaar?

Tot door de stilte en sombre dag
Een zuchten tijgt: de schaduw sterkt,
Want heller 't licht dat neven leit.
O welk een lach
Nu elk het merkt
En zich de kleur weer openspreidt.

En flonkrend in zijn ronden gloed
Sloot nu de god zijn andre zij.
Het monster in zijn donkren spoed
Toog onverzaad aan 't Licht voorbij.

Oude Nederlandsche sonnetten[1)]
Door
Albert Verwey

De heer Heijting (Van Elring) houdt ervan dikke boeken saam te stellen. Hij is iemand van een overvloedige bewondering, waartegen dan zijn lezers vaak in het nadeel zijn. Zij kunnen niet alles prijzen wat hij hun als lofwaardig voorlegt. Zij missen zijn liefde voor de volledigheid en voelen zich ten achter bij een belangstelling die de grenzen van het kiezen te buiten gaat. Kunst is keus, zeggen ze, en als de heer Heijting hun verwijt dat ze geen zesde van wat hij hun aanbiedt gelezen hebben, dan beroepen zij zich op het verschil tusschen uitlezen en uitlezen.

Zeshonderd sonnetten! Zeshonderd *fraaie* sonnetten, verklaart de heer Heijting. Het aantal is niet gering, en toch zou het mij niet verwonderen als de heer Heijting antwoordde dat er nog veel meer zijn. Waarlijk de Nederlanders hebben zich niet onbetuigd gelaten. Zelfs zijn in de achtiende eeuw de sonnetten die zij gedicht hebben, veel talrijker dan de inleider het doet voorkomen. Niet alleen de vermaarde dichters Poot en Pater, jonkvrouwe de Lannoy en Bilder-

1) Aanteekeningen bij: Het Boek der Sonnetten. Nederlandsche Sonnetten van de Zestiende Eeuw tot Jacques Perk, uitgekozen, van een inleiding en van aanteekeningen voorzien door A.T.A. Heijting. Bij L.A. Dickhoff Jr. te 's Gravenhage in 't jaar 1911. Bij het aanhalen van gedichten uit dit boek heb ik tal van kleine wijzigingen niet overgenomen.

dijk, Jacobus Bellamy en Pieter Nieuwland schreven er, maar - om van anderen en beteren niet te spreken - de onbekend gebleven H. van den Burg, losbol en drinkebroer, evenzeer als de in het vergeetboek geraakte deugd- en konstrijke juffer Katharina Lescailje. Een vermeerderde uitgaaf van deze verzameling is daarom lang niet onmogelijk, en de samensteller is wel de man om er zulk een tot stand te brengen.

Persoonlijk geef ik de voorkeur aan een kleiner keus. Het sonnet is een buitengewoon nauw-luisterende versvorm en niet alle gedichten van veertien regels, hoe ook naar eisch of overlevering gerijmd, kunnen er toe gerekend worden. Om het maar in-eens te zeggen: Vondel was niet een goed sonnetten-dichter.

Hooft was het wel. Van der Noot was onze eerste en Hooft onze beste. Van der Noot heeft bij zijn bewerken van fransche en italjaansche voorbeelden gevoeld waarop het aankwam. Niet namelijk op het rijm, maar op het evenwicht. Wie de heerlijkheid, de kracht en het geluk, de trots zoowel als de blijmoedige overgave van een bewogen maar zich handhavend evenwicht heeft uit te drukken, - het moment van dat evenwicht en niets anders, - die weet dat hij daartoe in het sonnet den onvergelijkelijken vorm bezit. Eén strofe, waarin door de verhouding van grondslag en keer de evenwichtigste geleding getroffen schijnt - grondslag en keer die elk door hun verdeeling in tweeën den voortgang van de beweging, eerst stijgend, dan dalend, tegelijk mogelijk maken en begrenzen, - is het sonnet voor elke schakeering van rust waarin zich het stroomend gevoelsleven een oogenblik vermag op te heffen en te verbizonderen de aangewezen voorteekening. Rust, omdat de vastheid en geslotenheid van zijn bouw door die van geen strofe overtroffen wordt. Beweging, omdat geen strofe zoó op af beelding van stijging en daling is ingericht. Het heeft ruimte voor de architektuur van de voorstelling en de redekunst van de gedachte, het herbergt in zijn geledingen gelijkheid en verscheidenheid. En het is één: het is geen strofe die streeft naar aaneenschakeling met andere, naar een in zich

geslotene, het lichaam van één beeld, één bewering, één gevoelsopwelling, één ritme. Het is het levende evenwicht dat niets dan zichzelf wil zijn.

Daarom is het sonnet van Jan van der Noot aan Carle Helmans zoo voortreffelijk. Het lag in zijn aard zich boven de bewogenheden van zijn gemoed met een zekere zelfverheffing staande te houden. Dat was zijn schakeering van evenwicht, waartoe Ronsard hem het voorbeeld gaf. Het was iets nieuws met een zoo groote mate van bewustheid zich tegelijk fier en bevallig (want immers innerlijk ontroerd) te toonen. Op het voorbeeld van Ronsard drukte ook hij dan zijn liefdeleed in den vorm van zijn zelf-verheffing uit. Het veelgelezen sonnet zal ik hier nog eens afschrijven:

Apollo klaar! zoo gij op de revire
Van Santhes zongt, daar 't hof Ilion stond,
Olympum doens verlatende, deurwond
Van Cassandra, heet deur der Liefden vire,
Slagende daar, te vergeefs uw schoon Lire,
Beruerde gij het water wel goed-rond,
Maar niet, veur-waar, den zuten schoonen mond
Die uw eel hert deur-wondde tot der nire:
De bosschen daar, de bergen, en de dalen
En 'd water klaar, hoorend' uw leed verhalen,
Beklaagden doens, uw jammerlijke smerte:
Zoo wordt nu ook, van de bosschen en velden
Ontrent ons Stad, en van d' water der Schelden,
Beklaagd 't groot leed dat ik stil draag in 't herte.

'Zooals gij, Apollo, aan den oever van den Xanthos, bij Ilium, klaagde uit liefde tot Cassandra; vergeefs; want niet zij maar alleen de boomen en het water luisterden; zoo klaag ik en alleen de Schelde en de bosschen en velden om onze stad heen beklagen mij'. Dat een treurend antwerpsch minnaar de aandrift heeft om zich met niemand minder dan Apollo te vereenzelvigen, is van het sonnet de inhoud. Niet zijn leed, maar zijn klaarheid bóven het leed. Apollo's zang in het eerste, het vergeefsche ervan in het tweede paar kwatrijnen, de sympathie van de natuur rondom Ilium in de

eerste terzinen en die sympathie rondom Antwerpen en voor den vlaamschen dichter in de laatste, dat is al wat hij te zeggen had. Een dergelijke inhoud, zou men kunnen beweren, is vanzelf sonnet.

Zie dat andere, aan Jan Angelo Vergano:

Vergano, t' alder tijd, tzij oft ik hier zal leven
Onder Apollos licht, oft weer ik rusten zal
Bij de Poëten goed, in Helizeums dal,
Oft weer ik in Gods rijk, hooger zal zijn verheven,
Zal ik zien in den Geest, geschilderd en geschreven,
'T ootmoedigh wezen zuet, zedig zonder geschal,
Van mijn Olympia, eenvoudig zonder gal,
Met de graciën al die men om haar ziet zweven:
Ik zal ze klaarlijk zien zoo ik heur eerst-werf zag,
En weer veel jaar daar na, op eenen omgang-dag,
Goddinne schijnende bat dan een eerdsche vrouwe.
Ik zal ze eerlijk bleek zien worden, en weer rood,
Zoo ik heur worden zag, deur kracht der liefden groot,
Op den dag als ik heur gunstiglijk bood mijn trouwe.

Hier is het evenwicht niet in den vorm van zelf-verheffing, maar in die van den platonischen vrede, die het beeld van de beminde eeuwig in den geest bezit. In de kwatrijnen wordt de verzekerdheid van dat geestelijk bezit uitgesproken. In den keer wordt de nadrukkelijke herhaling ‘Ik zal ze klaarlijk zien’ gevolgd door al de ontroerende bizonderheden die aan de werkelijke beminde verbonden zijn. Een sonnet in potentie alweer, nog voor het woorden vond.

In het volgende sonnet van Hooft is het niet de vrede, maar de bewondering, die den dichter boven de onrust uitdraagt en hem die onaantastbare houding geeft.

Wanneer de Vorst des Lichts slaat aan de gulden toomen
Zijn hand, en beurt omhoog aanzienlijk uit der zee
Zijn uitgespreide pruik van levend goud, waarmee
Hij nare angstvalligheid en vaak en kreple droomen
Van 's menschen lichaam strijkt, en berg, en bosch, en boomen,
En steden vollekrijk, en velden met het vee
In duisternis verdwaald, ons levert op haar steê,
Verheugt hij, met den dag, het aardrijk en de stroomen.

Maar d'andre starren als naijvrig van zijn licht,
Begraaft hij met zijn glans in duisternissen dicht,
En van d'ontelbre schaar mag 't niemand bij hem houwen:
Al eveneens wanneer uw geest de mijne roert,
Word ik gewaar, dat gij in 't heilig aanschijn voert
Voor mij den dag, mijn Zon, de nacht voor d'andre vrouwen.

De bewondering, volkomen uitgesproken in de majesteit van de beschrijving die de eerste regels vult, viert haar triomf in de drie volgende. Tegenover de heerschende zon worden daar de blindgeschenen starren gesteld. De laatste drie regels onthullen van die tegenstelling den zin.

Dat één diepe bewogenheid in zoo vaste groepeering van beeld, tegenstelling en vergelijking zichzelf te kennen geeft, bewijst dat ze de wet van het sonnet in zich had, dat die evenredige en eenvoudig-gelede bouw haar natuurlijk lichaam was. Hooft, die veel voortreffelijke sonnetten schreef, had klaarblijkelijk behoefte aan dat in een enkel moment van oppermachtig zweven, zijn innerlijke woeling saamvatten en doorlichten en uitbeelden.

Vondel had die behoefte niet. Hij was veel meer iemand die zijn innerlijk langs een omweg, misschien zonder het zelf te weten, in zijn lierdichten en drama's bracht, als dat hij het in een oogenblik van verlossende beelding opzettelijk zou geuit hebben. Niet in poozen van hartstochtelijk evenwicht schiep hij zijn klinkdichten, maar hij schreef ze, als bijschriften of opdrachten, wanneer de gedachten die hij te zeggen had hem voor den vorm van het verzorgd veertienregelig gedicht gepast leken. Het zijn er trouwens weinig, bijna alle uit zijn jonge jaren.

Lees eens dit sonnet op Frederik Hendrik:

Nog leeft tot Hollands heil de wachter van den tuin,
Gebroken door en door met diepe waterplassen,
Omheind met stroomen hier en daar met broekmoerassen,
Met golven ginder, die zich wentelen in duin.
Nog tart u Freedriks helm, verwaande koningskruin!
Die op uw kronen nog meer kronen waant te tassen.
Nu kom vrij eer hij zelf uw steden koom verrassen,
En delf uw heerlijkheid in rook en stof en puin.

Gij dreigt hem, doch vergeefs, gij dreigt den onvervaarden,
Die voormaals bij de Roer omsingeld van uw paarden,
Den ruiter velde en 't paard en redde zich er door.
Zijn lemmers deugd versmaadt de sneê der spaansche klingen,
Zijn harnas uw pistool; 't is kwaad een leeuw te dwingen,
Die door 't benauwdste streeft en maakt er 't ruimste spoor.

Wie merkt niet op dat de matste plaats van de kwatrijnen die is waar de ‘verwaande koningskruin’ op ‘duin’ komt te rijmen. De matste! En dat terwijl in het ware sonnet de vijfde regel in het midden van de stijging valt. Geen beter middel om die stijging aan te duiden en te versterken als de rijmklank van juist die regel. Vondel weet dat hij een sonnet schrijft. Hij zet bij het begin van het vijfde vers zijn stem aan, als in het besef dat hij aan het eerste kwatrijn een tweede moet toevoegen. Maar hij heeft niet de stijgende beweging in zich die in de rijmen van het sonnet haar natuurlijke steunpunten vindt. Hij vult zijn achttal, en schrijft daarna met grooter zwier het voltooiend zestal neer.

Soortgelijke opmerking als bij dit gedicht kan men maken bij de regels op het overlijden van Corn. Pietersz. Hooft.

Trek om 't raadsheerlijk lijk geen droeve torenklok:
Het burgerlijk beklag zal deze baar geleien;
De balling, weeuw en wees, beluien hier met schreien,
Hun waard, haar man, haar voogd, daar 't leven uit vertrok.
Hangt aan den wand van 't koor dien burgemeestersrok,
Dien tabberd, wijd van baat en staatzucht afgescheien,
Die deeglijkheid hem ging zoo onbesproken breien:
Hieraan heeft eigebaat niet de alderminste vlok.

Dat nu Amstelredam in 't rouwkleed valle aan 't huilen!
Haar zegenrijke beurs ontbeert een harer zuilen,
Haar raadhuis een pilaar. Hoe drukt ons dit verlies!
Doch troost u, rijke stad! Men zal u zalig noemen!
Als Room Fabricius, en Cato's deugd wil roemen,
Zeg: Hooft, dat was de man, waardoor mijn glorie wies!

Evenals Frederik Hendrik was Hooft een persoonlijkheid

die Vondel zeer ter harte ging. Men voelt ook wel dat hij niet plichtmatig schreef, dat onder ieder van zijn woorden een hart klopte en een herinnering levend was. Maar die innerlijke beweging ontnam hem zijn vrijheid niet. Zij drong hem tot uiting en zij moest zich wel aan zijn woorden meedeelen. Maar zij dwong hem niet door haar zuiging tot een stand waarin hij van zichzelf zeker bleef. Had hij dat gedaan dan was het sonnet zijn noodzakelijke vorm geweest. Nu was het zijn gekozene. En evenals in het zooeven behandelde vinden we een vijfde vers met nadruk van de stem in zijn eerste woorden en met een rijm dat mat inplaats van stijgend klinkt. Evenzoo ook zwierige terzinen die uitdrukken wat het sonnet juist niet toonen moet: retorische vrijheid.

Het eigenlijk sonnet, dat ik omschrijf als een moment van hartstochtelijk evenwicht, en het schijnbare dat hoogstens een fraaie invulling van het sonnetschema zijn kan, ontmoeten elkaar in het epigram. In het eerste ontstaat het uit een overmaat van kunst: de dichter die in het uitspreken van zijn gedachte zijn verblijven boven die gedachte heeft uitgesproken: zijn rust boven zijn beweging, - toont op het eind zich als bijna vrij van haar door haar toe te spitsen of met haar te spelen.

Zoo doet Hooft in den slotregel van dit sonnet:

> Wanneer door 's werelds licht de blindgeboren jongen
> Gezicht verkreeg, hij stond verwonderd en bedeesd,
> Beweging, verwe, stal van plant, van mensch, van beest,
> Verbluften zijn gedacht, van allen oord besprongen.
> Voort sloten, torens door de wolken heengedrongen,
> Het tijdverdrijf van 's menschen onderwindal-geest,
> Maar de zienlijke God, de schoone Zonne, meest:
> De tonge zweeg, 't gemoed dat riep om duizend tongen:
>
> Even alleen, mijn Licht, wanneer gij mij verschijnt,
> En dat mijn ziel ontdekt uw ziels sieraden vijndt,
> Die 't ooge mijns gemoeds, dat t' haarwaarts strekt, gemoeten,
> Zoo zwelt mijn hert van vreugd en van verwondring diep
> En danke tegens u en tegens die u schiep,
> Totdat het berst en valt gebroken voor uw voeten.

Een dergelijke slotregel, zei ik, onstaat uit een te veel van kunst: met de gedachte waarmee het hem toch zoo innig ernst is, drijft voordat hij haar loslaat de kunstenaar zijn geestes-spel. Iets anders is het als het sonnet van Vóndel epigram wordt. Er is daarin niet een in haar moment van evenwicht gegrepen hartstochtelijke stijging en daling, maar een met zorg gevuld vlak dat met de laatste regels zijn inhoud bevredigend moet afsluiten. Hoe kan dat beter dan door saamvatting of verfijning van die inhoud in de laatste regels! Niet dus door een teveel van kunst, maar door een teveel van denken. Maar het is duidelijk dat de uitingen van het een en van het ander elkaar bedenkelijk dicht kunnen naderen. Als het teveel van kunst een geestes-spel veroorzaakt, en het teveel van denken een aangezette of verfijnde vernuftswerking, dan kan het produkt in beide gevallen valsch vernuft heeten.

Ter vergelijking schrijf ik nu Vondels sonnet af ‘Op het verongelukken van Doctor Roscius:

> Zijn bruid t' omhelzen in een beemd, bezaaid met rozen,
> Of in het zachte dons, is geen bewijs van trouw;
> Maar springende in een meer, daar 't water stremt van kou
> En op de lippen vriest, zich te verreukeloozen;
> Dat 's van twee uitersten het uiterste gekozen;
> Gelijk mijn Roscius, beklemd van druk en rouw,
> In d' armen houdt gevat zijn vrucht en waarde vrouw,
> En gloeit van liefde, daar 't al kil is en bevrozen.
>
> Zij zuchtte: ‘och lief, ik zwijm, ik sterf, ik ga te grond!’
> Hij sprak: ‘schep moed, mijn troost!’ en ving in zijnen mond
> Haar adem en haar ziel; zij hemelt op zijn lippen.
> Hij volgt haar bleeke schim naar 't zalig Paradijs.
> Vraagt iemand u naar trouw, zoo zeg: ‘zij vroos tot ijs
> En smolt aan geest, en hij ging met haar adem glippen.’

Van Vondels manier is dit zeker een fraai voorbeeld. Maar men denkt aan een keurig borduursel, meer dan aan een in zijn vaart gevangen golf. Zoo is ook het slot: een met zorg in het rijm gevoegde vernuftigheid die het gedicht

bevredigend ten einde brengt. Volmaakt het tegendeel is, in zijn oorsprong, de slotregel van Hooft: den heelen hartstocht van het gedicht vangt die op als in een kelk, die gevuld wordt totdat hij breken gaat. Maar juist het meesterschap waarmee de dichter zijn hartstocht niet enkel uit, maar handhaaft als een stof waar hij boven blijft, drijft hem tot het spelen met zijn beeld: de geborsten kelk die zijn hart is, werpt hij voor de voeten van zijn beminde. In beide gevallen evenwel is het resultaat valsch vernuft geweest.

Wie ons inzicht in de waarde en de beteekenis van de nederlandsche sonnetten wil verhelderen, moet er ons niet te veel opeens voorleggen. Van Van der Noot alleen de beste, en vooral niet nog een viertal dat ik indertijd in mijn keus uit de ‘Poëticsche Wercken’ niet heb toegelaten. Dan een enkel van Karel van Mander, als ge wilt ook een van Marnix - al moet ge dien nu weer niet met Milton vergelijken - en van Spieghel dat eene. Meer zou ik niet hebbben opgenomen.

Met de aandacht op Simon van Beaumont te vestigen vervult de heer Heijting een van mijn wenschen. Ik heb, een paar jaar geleden, met zorg overwogen of ik ook een van zijn sonnetten in ‘De Honderd Beste Gedichten’ moest afdrukken. Zij zijn namelijk sonnetten en niet enkel aardige gedichten. Het volgende is er een goed voorbeeld van:

> Met eenen hoogen moed, met opgeblaze zinnen,
> Plag ik met Venus' brand, Cupidoos boog en schichten,
> Te spotten, end' ik dacht: ‘'t zijn immers arme wichten,
> Die 't blinde naakte kind zoo lichtlijk kan verwinnen.
> Maar wat een zotte ding, dat zij nu noemen minnen?
> Verkwisten zijnen tijd met zingen en met dichten,
> Zijn vrije jonge jeugd tot dienstbaarheid verplichten,
> Van buiten schijnen blij, van druk vergaan van binnen!’
>
> Maar eilaas! nu heb ik veranderd mijnen zang,
> Want tegens mijnen wil door liefelijk bedwang
> Mijn hert gevangen is in alzoo sterke boeien,

Dat ik geen middel weet om te geraken vrij:
Maar zoo zij, die 't mij doet, haar voegen wil tot mij,
Zoo wil ik voor altijd de vrijheid gaan verfoeien.

De beweging hierin is niet diep of hoog, maar ze is er toch en is gevoelig weergegeven. En de heele bouw is zuiver en goedpassend, als van iemand die de fransche sonnetten met oordeel genoten had, niet zoozeer die van Ronsard, maar wel van du Bellay.

Van Breêro hoef ik niet veel te zeggen. In kunst staat hij bij Hooft achter maar in aanleg tot het sonnet waarlijk niet. De heer Heijting merkt op dat ‘sonnet’ niet ‘klinkdicht’ beteekent, als of het een gedicht zou zijn dat door zijn rijmen bizonder klinkt, maar eenvoudig ‘klein lied’. Het is ook inderdaad een lied ‘in optima forma’, kern en volgroeidheid van lied. Geen wonder dus dat de liederdichter bij uitnemendheid er bekwaam toe was.

Huygens en Reefsen hebben beide van het sonnet iets goeds gemaakt. Bij hen is men niet meer in de hoogere sferen van de kunst, maar meer in die van een persoonlijke en maatschappelijke toepassing. Zij schrijven ware sonnetten, maar die minder uitingen zijn van een hartstochtelijk evenwicht dan van evenwichtige hartstochtelijkheid. Dit onderscheid is geen woordspel. Die dichters waren geen verheven (superieure) geesten die onder den drang van hun ontroering kunst schiepen. Maar ze waren krachtige, temperamentvolle persoonlijkheden, die zich met een gezonden wil in karaktervolle rust hielden.

Van Reefsen heeft de heer Heijting een honderdtal sonnetten afgedrukt. Ziehier een ervan, een van de Treurdichten op den dood van Ernst Casimir:

O Charon, die bevaart alleen de stille veeren,
En legdij nimmermeer aan anker uwe schuit?
Is 't altijd af en aan? is 't altijd in en uit?
En sleipdij altijd mee die men niet kan ontberen?
Zochtdij gemeine vracht, wat konde men ons deren?
Daar leeft zoo menig eer- en redeloos schavuit,
Haal die in uwen boot, zet die in uw kajuit,
Maar en ontvoer ons niet de goê Nassausche Heeren.

Gij hebt t' onrechte tijd Ernst Casimir gelaân.
Wij kennen 't niet voor goed, wij konnen 't niet verstaan.
Wat zeg ik? Ben ik in mijn hersenen geslagen?
't Is Charon noch zijn schip, dat met hem henevaart,
Ten hemel geldt zijn reis, hij klimt te Godewaart,
En daar ik hem op zie: het is Elias' wagen.

Daarnaast Huygens' 'De tweede Tesselschade':

Is Tessel op het pad naar Romen van Geneven?
Is d'afgelokte ziel in 't poppegoed verward?
Heeft menschenmijmering bekropen 't hooge hart?
Heeft Papen duister licht Gods lichter uitgedreven?
Is haar welwetendheid in 't donker uitgewreven?
Is in haar dampig oog de witte Reden zwart,
Het rechte spoor te slecht, het zachte jok te hard?
Is Roemer Romens kind? O Roemer, die dit leven,
Dit slijk gewisseld hebt voor 't eeuwige bezit
Van 't eeuwige bezien, wat toenaam geeft gij dit,
Dit schip en goeds verlies, eer 't anker' of ontlade?
Zij zoekt U, maar een mal, een stal-licht leidt haar mis -
Haar naald is 't noorden kwijt, zij zeilt maar bij de gis.
O min als Tesselscha, o meer als Tessels-schade!

Beide deze gedichten zijn bewogen genoeg, beelden de stijging en daling van een mannelijk gevoel uit. Ze zijn ook kloek gebouwd en geven in hun forsche evenredigheden den vasten geest van hun maker weer. Toch gaat de kunst van die dichters, niet als bij de groote meesters vóór alles naar die hoofdzaken: bouw en beweging. Bij Huygens is het altijd duidelijk: de bijzaak van het verstandsspel heeft zijn gestadige aandacht; waar we dat missen herkennen we haast Huygens niet. Maar ook bij Reefsen is een bijzaak: ze is die van het rijm en het ongewone woord. Hooft hield er al veel van, maar nu en dan en zooals een groot kunstenaar altijd graag alle mogelijkheden van zijn kunst beproeven wil. Zijn sonnet 'Aan Anna Roemers Visscher' is met lust en opzet geschreven op de onmogelijkste rijmen.

Beroemde Visscherin, die de verborgen hokkels
Van uw beschaduwd hol, dat tegens 't Oosten gaapt,

Schakeert met schulpen weerschijn-verwe, die gij raapt
Langs uwe stranden met veel zindelijk gesokkels;
Hoe speelt uw orgelkeel, dat zij zooveel getokkels
Van minnaars lokt aan d'hoek uws hangels die ze draapt?
Of zijnder in uw hart klavieren na-geäapt,
Die 't edel oordeel roert met rad-gewende knokkels?

Bij zooveel harten, die de zang uw hangel vangt,
En buit van minnaars die gij om uw woonplaats hangt,
Hang ik dees dichten aan de wand van uw spelonke;
Opdat, geholpen door de zoetheid des gekweels,
Haar groot gebrek van val met kleine moeite uws keels
Haar aanschijn niet beschaam wanneer het staat te pronke.

Reefsen heeft een buitengewone liefhebberij in het gebruiken van ongewone rijmen, waartoe hij zijn voorraad graag in namen van personen en plaatsen zoekt. Hij heeft dien trek gemeen met Stalpert van der Wiele, behalve dat hij in zijn behandeling van die beminde woorden dekoratiever is. Een staal van zijn rijmen zagen we al in het aangehaalde sonnet waar hij ‘schuit’ en ‘uit’ op ‘schavuit’ en ‘kajuit’ rijmt. Hoe hij plaatsnamen gebruikte zien we in het volgende. Het is geschreven na de overwinningen van Frederik Hendrik in 1632.

De macht van Asia, van India, van Spanjen,
Van Napels, van Milaan, Castilia, Leon;
't Geweld van Portugal, Minorque, Arragon,
Lothryk, Sicilia, Majorque en Sardanjen;
De trots van Oostenrijk, Bourgonjen, Allemanjen,
De rijkdom van de op- en nedergaande Zon
Op eenen hoop gebracht, niet hinderen en kon
In Brabant het geluk en d' eere van Oranjen.

De zege t' alder tijd haar zegen niet en geeft
Degeen die 't meeste volk en sterkste wapen heeft:
Voorzorge, rijpen raad en wakkerheid bemint ze.
Zij rijst, gelijk het werk uitwijzet, in 't gemein
Niet uit de handen, maar als Pallas, uit het brein.
En haren Jupiter is onze brave Prince.

Jeremias de Decker voegde zijn langen, ietwat lossen, maar toch wel gedragen volzin makkelijk in sonnetten als dit ‘Aan mijnen Sterfdag’:

> Dag die mij eens van zon versteken zult en dag;
> Dag die mij binnen 't graf, dag, die mij eeuwig buiten
> De ruime wereld zult, dien schoonen tempel sluiten,
> Dien tempel daar ik God in toe te zingen plag
> Verwondering en prijs, zoo dik ik hem bezag;
> Dag, die mij in den loop zult van mijn dagen stuiten,
> En 't nawee proeven doen der duur verbode fruiten,
> Dag, zeg ik, dien ik vliên, maar niet ontvlieden mag!
>
> Hoe spoedt gij herwaarts aan; doch als op wolle voeten!
> Gij zult, gij zult misschien mij in dit jaar ontmoeten,
> Misschien in deze maand, in deze week misschien.
> En kleef ik dwaze nog zoo vast aan mijn gebreken,
> En leef ik nog zoo los, alsof ik nog veel weken,
> Nog vele maanden zou, nog vele jaren zien?

Wie dit leest voelt wel dat de kunst van het sonnet, al wordt ze met liefde en talent beoefend, niet langer wordt uitgebuit. Johan van Someren (niet zoo onbekend als de heer Heijting denkt: Van Vloten prees hem nadrukkelijk) deed dat evenmin als Matthijs van de Merwede, al zijn die beide beter sonnetten-dichters dan Johannes Vollenhove. Alleen Dullaert komt wezenlijk in aanmerking. Bovendien is hij nieuw. Hij heeft een diepe en zoete toon die door zinnen en ziel gaat, die in ieder sonnet een andere, zeer kenbare schakeering heeft, en die tegelijk genotvol is en smartelijk. Die toon beweegt zich in de goede sonnetten (waartoe ik niet alle reken) met een kuische waardigheid en ingetogen bevalligheid, die voor Hoofts zwaarder ritme niet hoeft te wijken, door de kwatrijnen omhoog, om dan met een schrik en plotselingen omslag terug en als 't ware tot zichzelf in te keeren. Doordat hij het sonnet tot de gestalte maakte van deze een oogenblik buiten zichzelf tredende en dan in zich terugvluchtende ingetogenheid, is Dullaert onder

de nederlandsche sonnetten-dichters zoo buitengewoon oorspronkelijk.

Na hem is Joan van Broekhuizen - Potgieters laatste zeventiende-eeuwsche minnedichter - de laatste die als Hoofts tengere leerling nog een fraai sonnet schrijft. De achtiende eeuw begint.

Gelukkig geeft de heer Heijting er uit dat tijdperk weinig. Weinig, altijd in aanmerking genomen dat hij de heer Heijting is. Zelfs Poot's ‘Herdenking’ met die zoete beginregels:

> De westewind blies zacht, de zwoele zomer bukte
> Met zijn gebloosd gelaat de blijde wereld toe -

is geen goed sonnet geworden. Niet wie beeldden, maar wie verstandelijk bleven, hadden toen nog de meeste kans om het sonnet-schema te dekken met een zekere bezielde rechtlijnigheid. Een overgang naar dat redekunstig sonnet toont Lucas Schermer's ‘Uit Publius Ovidius Naso’:

> Zoolang 't Fortuin u met een vriendelijk gelaat
> Toelachen zal, gij zult een reeks van vrienden tellen,
> Doch zoo de zetel uws geluks geraakt aan 't hellen,
> Gij wordt verlaten en van iedereen gehaat:
> Zoo, ziet gij, kiest de duif het schoone dak, zoo gaat
> Het pluimgediert nooit naar vervuilde torens snellen;
> Zoo niet de schuren van gepropte granen zwellen,
> Men vindt geen mier die zich rondom haar vinden laat.
>
> Dus zal geen vriendschap naar verloopen schatten talen:
> Gelijk een schaduw, die den wandlaar door de stralen
> Der zon verzelschapt, door een wolk verduisterd, vliedt,
> Zoo volgt de meeste hoop van d'onstandvaste vrinden
> De zon van het geluk, doch niemand is te vinden
> Zoo haast een duistre wolk voor hare stralen schiet.

Volkomen nuchter, symmetrisch, maar met een goed besef van hoe het sonnet berust op evenwicht, schreef H. van den Burg, dien ik in het begin van dit opstel noemde, een groot getal van deze soort verzen. Hij is als min of meer veron-

gelukte achtiende-eeuwer misschien een interessant maatschappelijk verschijnsel, maar heeft als dichter alleen een zekere grove, soms cynische, ongegêneerdheid vooruit op zijn braver en deftiger tijdgenooten. De reden waarom hij in de wereld niet is vooruitgekomen, deelt hij zichzelf, zonder twijfel met eenige verschooning, mee in zijn ‘Oorzaak van Tegenspoed’, dat ik den heer Heijting hierbij wensch aan te bieden.

Gij zult uw leven lang door armoe zijn verzeld,
Gebrek zal waar gij zijt u nimmermeer verlaten,
De Voorspoed zal u steeds ontvluchten, schuwen, haten,
Hoe zeer ge op lekkre spijze, en dranken zijt gesteld.
Schoon ieder van uw geest u groot geluk voorspelt,
Zal hij u, waar gij gaat, in eeuwigheid niets baten;
En schoon gij heerelijk vertellen kondt en praten,
Zult gij nochtans altoos versteken zijn van geld.

Gij zijt gewoon uzelf te vleien en te streelen,
Verwaarloost uwen tijd, bouwt in de lucht kasteelen,
Daar nochtans bij de Goôn 't al is te koop voor zweet,
En vraagt gij mij waarom gij nimmer hebt te hopen,
Dat gij eenmaal Fortuin van achtren in zult loopen:
Ze is snel, daartegen gij, een luiaard als gij weet.

Met Bilderdijk zijn we - bij Bilderdijk. Men mag een oogenblik het gevoel hebben dat de rechtlijnigheid van zijn sonnet ‘De Wareld’ bezield is, toch kan men niet lang de redenaarsopgeschroefdheid, die zich ook hierin rekt, vereenigbaar achten met het evenwicht van den vorm die hem hier gelegen kwam.

Wat zijt ge, o samenstel van onbegrijplijkheden?
O schaakling van gewrocht en oorzaak zonder end?
Wier mooglijkheid de geest ternauwernood erkent;
Wier dadelijk bestaan een nacht is voor de reden!
O Afgrond! dien 't besef geen weg vindt in te treden!
Wat zijt ge? Een bloote schijn, het zintuig ingeprent?
Een indruk van 't verstand, waarom 't zich vruchtloos wendt?
Een denkbeeld dat we ons zelf uit ijdle meening smeden?

Of zijt ge integendeel een wezen buiten mij?
Bestaat ge? Is dat bestaan geen enkle droomerij?
Of is 't een wijziging van eenig ander wezen?
Dus vraagde ik reis op reis, tot God mij 't antwoord gaf,
Hij sprak: 't bestaan is mijn'; wat is, hangt van mij af,
De Wareld is mijn stem, en roept u mij te vreezen.

In de overige, de negentiende-eeuwsche sonnetten die de heer Heijting opnam, zie ik Potgieters gedicht van Amsterdams Wapen, een redeneerend epigrammatisch vers in sonnetvorm, goed doorwerkt, en dat een bevallige lijn volgt die tot het laatste, het fraaie slotvers toe, stijgen blijft. Daarna treffen mij de luchtiger opgelegde en kleuriger woorden in Vosmaers ‘Op een luit, gevonden in eenen sarkophaag’. De oogst is klein, en blijft het, want voor geen van 's heeren Heijtings gekozenen kan ik mij laten belezen tot bewondering. Dat Jacques Perk Ten Kate en Schaepman gelezen heeft, geloof ik wel, en als sporen van die lezing in zijn werk kunnen worden aangewezen, dan zal ik mij niet daarover verwonderen; maar als Perk aan die voorgangers iets verschuldigd is dan mag dat hun niet worden aangerekend als een verdienste. Zij hebben verzen geschreven in allerlei vormen, ook in den sonnetvorm. Dit te doen, zonder dat men goede sonnetten maakt, kan niemand een deugd achten. Perks tijdgenooten hebben hen en hun aanspraken dan ook terecht afgewezen en mijns inziens is er geen reden waarom op die afwijzing zou worden teruggekomen.

Kleine gedichten van Ben Jonson
Vernederlandscht door
M. Wenke

Zang: Aan Celia

Kom, mijn Celia, plegen wij,
Wijl we mogen, mingevrij;
Eeuwig zal ons rijk niet duren:
Eindlijk eindigen onze uren.
Spil dus niet hun gunst omniet.
Zon keert weer schoon hij ons liet;
Maar als eens *dit* licht verdween,
Dan is 't ook voor eeuwig heen.
Waarom ons genot verdagen,
Met gerucht en roem ons plagen?
Zoo wij 't nu in list eens wonnen
Van die poovre huisspionnen;
Of hem troonden, lichter nog,
Uit het huis door oorbedrog?
Liefde stelen is niet zondig,
Mits geen mensch de daad verkondig:
Zondig is 't alleen indien
Ge betrapt wordt en gezien.

Kus mij, zoete, een slimme minnaar
Blijft een ongeweten winnaar,
En alleen de domme kwast
Wordt terwijl hij kust verrast.
Kus mij weer: geen stervling komt.
Kus mij, en mijn mond besomt,
Schoon zich lip van lip nauw zondert,
Schat die ge ademt. Geef me er honderd,
Daarna duizend, dan een andre
Honderd, voeg dan bij die andre
Duizend duizend, en zoo voort:
Tot mij zulk getal bekoort
Als er grassen zijn om Leiden,
Als van duinen korrels glijden,
Droppels in de blauwe Rijn,
Of zooveel er starren zijn
In de zwijgsche zomernachten,
Als het monkelt langs de grachten;
Zoodat niemand, daar ze wellen,
Te nieuwsgierig, hen kan telllen,
En de nijdas, als hij ziet
Hoeveel 't zijn, van kleur verschiet.

Triumf van Charis

Zie de kar van de Liefde daar gaan,
   Mijn Liefste erin rijdend!
Elk die trekt is een duif of een zwaan,
   De Liefde ze leidend.
Daar ze gaat is ze elk hart een verhooring
      Door haar bekoring;
En ze wenschen, verliefd, niet meer
      Dan 't genot, alltijd weer,
Haar te zien, te loopen aan haar zijde,
Door zwaarden, door zeeën, waar ze rijde.

Zie haar oogen maar aan: zij verlichten
Wat de Liefde in haar wereld omkreist!
Zie haar haren maar aan: gulden schichten
Als de star van de Liefde als ze rijst!
Zie haar voorhoofd gladder zich breeden
Dan woorden die haar bevreden:
En van de wimbrauwbogen daalt
Gratie die 't gelaat bestraalt:
Wat goeds in de elementen werkt
Wordt daar in zijn triumf bemerkt.

Zaagt ge ooit hoe een lelie blonk
Vóór ruwe hand haar beurde?
Zaagt ge ooit hoe de sneeuwvlok zonk
Vóór haar de grond besmeurde?
Voelde ge ooit beverwol aan?
Of dons van de zwaan?
Of riekte de roos, pas ontloken?
Of wierook, ontstoken?
Of proefde de buit van de bij?
O zoo zacht, o zoo blank, o zoo zoet is zij!

Lijkdicht voor de Gravin van Pembroke

Toegedekt door 't zwarte laken
Ligt van alle vers het baken,
Sidney's zuster, Pembroke's moeder.
Geen geleerder, schooner, goeder.
Dood! tref zulk een tweede nu!
Eer werpt Tijd zijn pijl op u.

Ware maat van leven

Geen mensch wordt beter als hij loom
In omvang groeit gelijk een boom;
Of als een eik drie eeuwen recht blijft staan,
Dan valt, een blok, van loof, twijg, bast ontdaan.
Een lelie in de Mei
Is schooner, hoewel zij
Vallen en sterven zal eer de avond zwicht.
Zij was de plant en bloem van 't licht.
Schoonheid kan vaak bestaan in nietgen schijn,
Leven volmaakt in korte maten zijn.

Politieke feiten en richtingen

Commissie's van Voorbereiding.

Het waren niet alleen buitenstaanders die over den parlementairen arbeid hun ontevredenheid toonden. De Tweede Kamer was het er hartgrondig mede eens. Zij heeft zichzelf of ten minste haar reglement herzien en de commissie's van voorbereiding in 't leven geroepen. En de regeering bevorderde dat streven nog door talrijke staatscommissie's te benoemen, waarin de politici al dan niet door ambtenaren en deskundigen werden gesteund.

Zoo wordt er tegenwoordig heel wat voorbereid. Om te beginnen met de grondwet, zijn talrijke oude en nieuwe wetten in handen van ‘de’ commissie. Er wordt onderzocht, verhoord, bestudeerd, beraadslaagd, hervormd in die vele stille bijeenkomsten. Groote doorwrochte rapporten zullen verschijnen als getuigen van den grooten ijver en de enorme hoeveelheid arbeid en de nog omvangrijker massa tijd die reeds werd besteed.

Is dat alles een bewijs van ernst en beleid? een pogen om de steeds breeder wordende regeeringstaak te houden buiten de politieke stormen van een slecht voorbereide en prikkelbare kameratmosfeer? Of is het soms een teeken dat het in ons land anders gesteld is? Dat n.l. aan staat en regeering een taak van maatschappelijke leiding en hervorming wordt opgedrongen, zoo breed zich uitbreidende en zoo diep doorgaande tot in de sociale verhoudingen, dat de politieke krachten ontbreken om zoo'n taak te vervullen. Er zijn noch weinige, noch zelfs onduidelijke teekenen die het laatste doen vreezen.

Wie de korte persberichten leest over de commissie tot voorbereiding van de sociale verzekering, zal geenszins overtuigd worden van haar doelmatig en ernstig werk. Haar eerste openlijk optreden bij het debat over de zoogenaamde vraagpunten betreffende de ziekteverzekering was een duidelijk fiasco. De zakelijke voorbereiding sloeg onmiddelijk om in een oppervlakkige politieke schermutseling, waardoor nóch de zaak, nóch een heldere en zuivere politiek van groote beginselen gediend was. Daarna is de deur achter de commissie weer dicht gegaan, en leest men van ‘weigering van den minister tot overleg’ ‘obstructie der linkerzijde door zich aan de beraadslaging te onttrekken’ ‘doorzetten van den wil der rechterzijde’ ‘beraad over honderden amendementen’ enz. Dat wekt geen groote verwachtingen voor het tijdstip dat de werkelijke behandeling der ingrijpende maatschappelijke regeling zal zijn aangebroken. Er broeit wat in de atmosfeer. Nog ligt er de Bakkerswet als een ‘appel van twist’. Nog is levendig in veler geheugen de weigering om de motie-Troelstra over het ouderdomspensioen te behandelen. Dat zijn ware donderwolken, die de lucht zwoel en drukkend houden. De regeeringsmeerderheid geeft herhaaldelijk haar wil te kennen om de beloofde wetten tot stand te brengen. Maar zij doet het op een zonderlinge manier. Door namelijk alleerst te veronderstellen dat de minderheid het haar zal beletten. En als gevolg begint zij haar taak met het verwijten en ringelooren van die minderheid. Ondertusschen echter is zij als iemand die zich wel aan tafel moet begeven, maar geen trek in het eten heeft. Humeurig, prikkelbaar en toch teutend en weifelend bij elke stap die te doen is. Elk uitstel wordt aan de minderheid kwalijk genomen, maar daaraan wordt dan ook de meeste tijd en ijver besteed.

Kan op die wijze een groote taak vervuld worden? En het is toch zoowel een groot als diep in 't maatschappelijk leven ingrijpend werk dat met de sociale verzekering ondernomen wordt.

Is het wonder dat een andere voorbereiding ter hand wordt genomen, een voorbereiding n.l. om een ander middel toe te

passen dan die vergaderende commissie's? en wel de bewerking der verschillende bevolkingslagen voor de verkiezingen in 1913.

De strijd om de macht.

Een van de dingen die ongetwijfeld de regeeringscoalitie het meest prikkelen, is het gevoel dat zij in 1913 met onvervulde beloften voor de kiezers zal staan. Hoe zich te verweren tegen het verwijt van onmacht, indien niet op ettelijke bijzonder dikke nummers van het Staatsblad gewezen kan worden.

Weliswaar heeft de macht der verbonden drie christelijke partijen nog geen teeken van verzwakking vertoond. Haar organisatie's onder de kiezers zijn nog even goed als vroeger. Door talrijke benoemingen in ambten en posten moet zij eer versterkt zijn. En bovendien is de vijand, het liberalisme, nog steeds verdeeld en verzwakt.

Maar er zijn toch tal van feiten, die het vertrouwen ondermijnen. Noch de verzekeringsplannen, noch de tariefwetsontwerpen bleken populair te zijn. En de liberalen, die na den vorigen nederlaag zich zoo mismoedig toonden, en alle pogingen opgegeven schenen te hebben om hun positie in 't kiezerscorps te herwinnen, wilden toch de kansen op herovering van de regeeringsmacht niet opgeven. Nog altijd zijn zij sterk door pers, groothandel, en in de professioneele beroepen. Hun poging om in de hervormde kerk weer de moderne gedachten tegen de orthodoxie te handhaven gaat met zelfbewustheid en met duidelijk succes voort.

Anderzijds is er groot gevaar dat de kerkelijke arbeiders ontevreden worden. Patrimonium is nog wel dezelfde die zij altijd was, bescheiden en onderworpen, meer nog zelfs als toen Talma aan haar hoofd stond, maar haar invloed is sterk dalende.

Vooral echter onder de Katholieke arbeiders is er een gisting, die, door middel van de vakbeweging, deze kringen toegankelijk maakt voor andere wenschen en zelfs eischen, dan enkel goed vertrouwen in de politieke voormannen.

Geen wonder dus dat de coalitie reeds gedachten over heeft voor de volgende zomer. En niemand zag dat beter in dan de man, die de coalitie tot stand bracht en haar tot de overwinning voerde. Hij kende bij langdurige ervaring de kansen en gevaren van den strijd om de macht met het liberalisme. Weliswaar hebben de vrijzinnigen geen groot geestdriftwekkend beginsel dat hen tot een nieuw krachtig leven kan opwekken, maar zij hebben toch nog altijd de traditie van te willen regeeren en 't het best te kunnen. En door de tariefwet zijn ook hun ernstigste belangen in gevaar gebracht. Hoe zeer zij dan ook langzaam in beweging komen, en hun politici een taktiek van verzwakking der regeering volgen zonder tegenover haar plannen andere van eigen maaksel te stellen, die ruimer en frisscher en veelbelovender zijn, Dr. Kuyper weet dat ze toch gevaarlijk zijn.

Vandaar dat hij bijna los van de regeering een voorbereiding begonnen is voor 't verweer tegen een aanval der vrijzinnigen in 1913.

De Kuyper hulde.

Wat bijna ondenkbaar scheen, is toch gebeurd. Het was niet alleen de linkerzijde, maar stellig ook een groot en toongevend deel der coalitie dat in den laatsten tijd Dr. Kuyper als afgedaan beschouwde. Zijn persoon scheen te zeer gecompromitteerd, dan dat hij ooit weer de leiding op zich zou kunnen nemen. Maar hij zelf heeft blijkbaar een rechtvaardiging voor het geheele volk overbodig gevonden. Hij heeft den storm over zijn hoofd heen laten gaan, om het tijdstip af te wachten dat hij aan zijn eigen getrouwen zou kunnen vragen of zij het zonder hem konden en wilden stellen.

En op de tweede Paaschdag is dat tijdstip gekomen. De hulde die hem in Utrecht werd gebracht, de geestdrift die de anti-revolutionnairen in Groningen, Rotterdam en elders bezielde bij den ontvangst van hun leider, is zoo sprekend geweest dat er thans geen twijfel meer kan bestaan. De beginselen door Dr. Kuyper verkondigd, de politieke scholing en leiding die van hem is uitgegaan, hebben een band gelegd

tusschen zijn persoon en zijn volgelingen, die onverbreekbaar is. Hij behoefde slechts weer naar voren te komen en zich bereid te verklaren om de geheele leiding weer in zijn handen te nemen. Zijn aanhang toonde zich daarvoor dankbaar en bijna als verlost van een moeilijk gedragen druk. Hij kon het gerust zeggen, dat zijn opvolger nog niet gevonden was en dat geen der regeeringsleiders hem verving.

De anti-revolutionnairen in den lande waren opgevoed met - en gewoon aan - het breede gebaar en de hooge toon, de gedragen zinnen met veelbelovende denkbeelden, de wijde lijnen, die hun leider hun altijd had gegeven, en die zij sedert enkele jaren misten.

Maar is dat alles dan niet een leeg spel gebleken? Is allereerst niet in de jaren van 1901-1905 de onmacht van den leider aan 't licht gekomen om die verschillende plannen van een christelijk staatsbeleid te verwerkelijken? En is niet het ministerie Heemskerk-Talma een bewijs ervoor dat de knapste personen der partij een anderen weg van regeeringsbeleid noodzakelijk hebben geacht? Een bewind Heemskerk dat gekenmerkt werd door minder afstootend te werk gaan tegenover de linkerzijde, meer tot samen werking uitnoodigend. Een bewind Talma op sociaal gebied dat Kuyper's wetboek van den arbeid als een pronkerige schijn terugnam voor andere plannen met meer practische aangrijpingspunten.

En verder: is niet de sterke regeeringspersoon, die Dr. Kuyper zoo graag wou schijnen er eene gebleken te zijn met zeer kleine en niet ongevaarlijke kanten, waar het uitdeeling van gunsten en grootdoenerij ook tegenover het buitenland betrof?

Kan na dit alles nog weer eens met ernst de proef genomen worden van een ministerie naar den Kuyper-stijl?

Duidelijk moet de Kuyper-hulde anders begrepen worden. Is niet het aangeboden ridder-orde kastje, en zijn niet de toespraken heldere bewijzen van minachting voor de campagne tegen zijn persoonlijke eigenaardigheden en fouten? Die campagne was in velerlei opzicht onbillijk. Van links werd Dr. Kuyper gevaarlijk geacht, gevaarlijk als tegenstander en vooral wanneer hij aan het bewind was. En ongetwijfeld

werd niet het minst daarom de gelegenheid aangegrepen hem ‘af” te maken door hoon en spot.

Maar zijn aanhang is in hem blijven zien de man, die hun gedachtenleven een vorm gegeven heeft waaraan zij gehecht zijn, en vooral ook de aanvoerder, die hen tot de overwinning kon voeren, d.w.z. hen in de machtspositie bracht, waar vroeger de liberalen eigenmachtig de lakens uitdeelden.

Dat zij de verwerkelijking van het christelijk staatsbeleid, en dus ook de mislukte verwerkelijking niet zóó diep gevoelden, is zeer goed verklaarbaar. De anti-revolutionnaire partij vertegenwoordigt grootendeels de kleine burgerij van stad en land tegenover de liberale groot-burgerij. En zij heeft geleerd als het eerste nabijliggende politieke doel te zien de liberalen uit raads- en regeeringszetels door hun eigen vertegenwoordigers te vervangen. Dat heeft Dr. Kuyper hen aanvankelijk gebracht. De Vries in Amsterdam, De Wilde in Den Haag, De Jong en Van der Molen in Rotterdam. Op die personen als wethouders beriep zich te Utrecht Dr. Kuyper. En dat vervangingswerk, ook in allerlei ambten voort te zetten, in 't kort de strijd om de macht te voeren, dat is de wensch der antirevolutionnairen die in de Kuyper-hulde tot uiting kwam.

Liberale concentratie.

Tegenover het optreden van Dr. Kuyper om zijn verkiezings-legerscharen te gaan schouwen, en hen aan te vuren, kunnen de vrijzinnigen niet veel stellen. Zij missen de hechte kerkelijke organisatie der katholieken, die geen voorbereiding noodig heeft. Zij missen ook een partij als die der antirevolutionnairen, gesterkt en gevoed door de gedachten van een leider. Hun verdeeldheid moeten zij als een zwakte gevoelen. Dat zou niet mogelijk zijn indien zij een groot en geestdriftwekkend beginsel van staatsbeleid konden uiteenzetten. Maar zij hebben slechts beginselen voor direct practische, en dikwijls, als de vrij-liberalen, slechts voor een afwerende, negatieve toepassing. Wat hen kan aanvuren is ook alleen het verlangen naar de macht, om waar het pas geeft die practische beginselen te kunnen uitvoeren bij het

regeeren, vooral door de ambten te bezetten. En omdat zij dus ook in hoofdzaak een strijd om de macht moeten gaan uitvechten tegen de coalitie en geen strijd voor beginselen, moeten zij zich wel verbinden.

Maar hoe zullen zij zich aaneensluiten? Het meest nuchter en het eenvoudigst zou het gebeuren zonder veel praatjes over beginselen, door een stembusovereenkomst van onderlinge afspraak en steun. Dat gaat dan geheel samen met de tactiek van verzwakking der coalitie-regeering, met bestrijding der verzekeringsplannen, van het tarief en van een kerkelijke grondwetsherziening. Doch zijn daarvoor de kiezers naar de stembus te drijven? vooral de kiezers uit de beslissende neutrale zone? Mogelijk helpt de strijd tegen Kuyper wat mee, maar er ontbreekt toch iets dat zeer belangrijk is, n.l. het politieke vooruitzicht.

Wat kunnen de vereenigde vrijzinnigen met de regeeringsmacht doen? Er moet toch een program mogelijk zijn. Het is reeds gebleken dat het eenige verbindingsmiddel zou zijn het Algemeen Kiesrecht, maar het is een uiterst zwak middel, omdat het slechts een schijnbare, geen werkelijke verbinding der vrijzinnigen vormt. En dan nog omdat het in hoofdzaak berust op een te verwachten steun van de uiterste linkerzijde, n.l. van de sociaal demokraten, zonder dat deze in het verbond zullen zijn opgenomen.

Alle stemmen voor een liberale concentratie zijn daarom als de roep om de verloren macht, de macht zonder doel of richting.

Een dergelijke voorbereiding der regeeringstaak kan onmogelijk zelfs de voorbereidings-commissie's vervangen, maar moet onvermijdelijk leiden tot de Kuyperije, de leege en bedervende campagne, vóor of tegen Kuyper, in beide kampen.

Het Paasch-congres der S.D.A.P.

Tusschen vrijzinnigen en de coalitie staan de sociaaldemokraten. Inderdaad staan zij er tusschen of liever er achter. Zij vormen geen partij die den strijd om de macht

kan voeren. En des ondanks zijn zij juist de partij die dezen strijd openlijk in de banier voert. Maar voor de toekomst. Bovendien om die macht te gebruiken voor iets anders dan het bezetten der regeeringszetels. Zij mogen door de rechterzijde al bij de linkerzijde zijn ingedeeld, steeds duidelijker wordt het dat de sociaal-demokraten geen enkel nut er in zien of de groot- dan wel de klein-burgerij regeert. Voor hun verwachtingen van een ander, een sociaal staatsbeleid is het onverschillig. Met deze beperking dat zij van de macht die zij reeds nu kunnen bezetten, stellig het beste gebruik zullen maken, en dat de vrijzinnigen de meeste kans loopen daarvoor in hun handen te vallen.

Dit moge in sommige periode's den schijn wekken alsof het andersom is, of n.l. de sociaal-demokraten de vrijzinnigen tegen hun rechtsche vijanden steunen, maar in werkelijkheid ontwikkelt zich toch de sociaal-demokratische partij geheel naar eigen lijnen.

Duidelijk bleek dit op haar laatste Paaschcongres te Leiden. Daar werd een nieuw program aangenomen, dat op zich zelf geen nieuwe dingen leerde. Uit de ijverige propaganda der S.D.A.P. is voldoende bekend wat zij nastreeft. Een scherpe formuleering daarvan heeft daarom voor breedere kringen niet veel te zeggen. Echter wel voor den eigen kring. Want daar was strijd, daar was zoo'n sterke uiteenwijking van inzicht dat meer dan eens de eenheid te loor dreigde te gaan.

Dat geschil scheen aan Marxisten en hun tegenstanders bijzonder groot en principieel. Maar in werkelijkheid, n.l. in het directe practische streven en tot ontwikkeling brengen van de partij was 't geschil al bijzonder klein. Tegenover andere politieke partijen was wat hen verbond zoo enorm veel belangrijker en uitgebreider dat wat hen scheidde, dat zij slechts dien strijd te voeren hadden om den anderen, den onderlingen, te vergeten. En dat is met het nieuwe program vrij wel gebeurd. Het werd mogelijk door de groei, de normale ontwikkeling van de partij, die aan ieder den indruk moest geven dat ‘het goed ging’.

Daardoor werd het congres schijnbaar bijzonder onbelangrijk.

Niet zoozeer omdat er geen onderlinge gevechten van groote heftigheid en sterk temperament voorvielen.

Maar vooral ook omdat inderdaad belangrijke beslissingen zonder veel discussie genomen werden, en als vanzelfsprekend geschiedden. Zoo'n beslissing was die over de herhaling van wat de roode Dinsdag is genoemd.

Weer zal in September een kiesrechtoptocht door Den Haag trekken op een gewonen werkdag, en op het oogenblik als de Kamer bij elkaar komt.

Dat nu is de demonstratie van zelfstandigheid zoowel tegenover de regeeringscoalitie als tegenover de vrijzinnigen. Dat is het daadwerkelijk laten zien wat de sociaal-demokratische arbeiderspartij is, n.l. de partij van de arbeiders, die zich voor een groot maatschappelijk doel georganiseerd hebben, en die dat doen met een zelf bewuste kalmte, waarvan een onwrikbaar toekomstvertrouwen de kern vormt.

De S.D.A.P. had verder in Leiden geen groote lijnen voor haar ontwikkeling en voor het door haar voorgestane regeeringsbeleid te trekken. Haar inzichten over de sociale verzekering waren reeds in een breed rapport bekend.

Zij heeft discussie's gehouden, bijna uit gebrek aan andere onderwerpen, over een paar punten van innerlijke organisatie.

Het voornaamste was haar houding bij arbeidsconflicten, die zoo àf-en-toe nog beheerscht worden door een tegenstelling tusschen de streng en stelselmatige georganiseerde arbeiders van het Nederlandsch verbond van Vakvereenigingen, en de z.g. ‘vrijen’, halfanarchistisch gezinden, die plotseling in stakingen de leiding weten te verkrijgen.

Dat is een geschil van tijdelijken aard, waar meer en meer de stelselmatige vakvereeniging terrein wint, en dus de moeilijkheid die zich den vorigen zomer voordeed, steeds zeldzamer zal worden, om ten slotte geheel te verdwijnen.

Een ander punt betrof het dagblad ‘Het Volk’, dat zoozeer de kernkracht der partij uitmaakt, dat de partijleden er al hun wenschen en eischen in vervuld willen zien. Het moet zóó zijn dat alle arbeiders er naar grijpen en het lezen, maar bovendien moet het een opvoedend en propagandistisch orgaan zijn voor de vóormannen.

Dat dit gewenscht werd, en dat beloofd is er naar te streven, bewijst alleen dat de S.D.A.P. zich ten volle bewust is van de verdere ontwikkeling, die de toekomst haar brengen moet. De eenheid van een volksblad en een intellectueel hoog staande periodiek is daarmede nog niet uit die tegendeelen opgelost.

De hoofdzaak van 't congres echter, waarover bijna niet gesproken werd, was de instemming van alle leden met de vertegen woordiging in de Tweede Kamer.

De sociaal-demokraten zijn in de commissie van voorbereiding evenzeer als in de Tweede Kamer zelf, de eenigen, die staan buiten den strijd om de macht. Ondanks het feit dat vroegere en misschien toekomstige obstructie's in hen de standvastigste en volhardendste leiders hadden, en hebben zullen, zijn zij toch degenen, die het ijverigst en met moeitevol verkregen zakenkennis naar een wezenlijke politiek streven. D.w.z. naar de politiek om de velerlei noodzakelijke hervormingen inderdaad zoo goed mogelijk tot stand te brengen. Maar daarnaast en boven alles streven zij naar de politiek die zuiver en helder zal zijn van beginselen, even vrij van Kuyper als van anti-Kuyper, vrij en ruim opdat de grootsche taak te zien is, die nu in de vele commissie-kamers opgeborgen of besnuffeld wordt.

Hoezeer ook in deze tweëerlei vormen tegendeelen schuilen, die menigen revolutionnairen ‘consekwenzler’ niet tot eenheid zou kunnen brengen, twijfelde het congres der S.D.A.P. geen oogenblik meer aan die eenheid. Zij was en werd bewezen door meer dan logische bespiegeling, n.l. door een dadenvolle werkelijkheid van de sociaal-demokratische Kamerclub, waarvan Schaper het zuiverste en beste voorbeeld is geweest.

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Hedendaagsche Dichters

VII
François Pauwels: *Het kristallen masker*

'De Vreemde Tocht', dat in de vorige jaargang van *De Beweging* gestaan heeft, is zeker een ongewoon gedicht. Dat een jong dichter dit geschreven heeft is eigenlijk in de hoogste mate verwonderlijk. Op een stormigen dag wordt door een man, met kar en paard, van een wrak aan onze duinenkust, een lijk gehaald. Anders niet. Maar ik zou niemand raden, na François Pauwels, dit onderwerp ook eens te behandelen. Hij - terwijl niets in zijn werk recht gaf iets zoo goeds van hem te verwachten - heeft in dit geval de aanleiding gevonden die hij behoefde. Hij heeft het gemaakt tot zijn eigendom. Hij heeft het met zulk een vasten greep naar zich toegenomen en het zoozeer doordrongen van zijn bedoelingen, dat wie het na hem zou behandelen aldoor weer den kijk en de gedachten, ja zelfs de woordenkeus van Pauwels ontmoeten zou. Daarna heeft hij erboven geschreven: 'Voor Jozef Israels', aan wiens schildering 'de grauwe kar aan de grauwe zee' wel moet herinneren. Toch is het onderwerp niet zoo behandeld dat men als model van het gedicht een schilderij veronderstellen moet. Integendeel voeren de eerste

strofen al dadelijk in de waaiende werkelijkheid van het zandige strand en de beschuimde zee en wat het heele gedicht bezielt is niet beschouwing, maar handeling. Dit is zelfs van den heelen Pauwels het eigenlijke: handeling. Hij neemt levend, als met gebaren deel aan dat wat hem voor de oogen komt. Zijn bijvoegelijke naamwoorden teekenen niet alleen het geziene voorwerp, maar zij drukken de energie van zijn eigen wezen uit. Er is een superioriteit die daarin bestaat dat men zonder blijk te geven van krachts-inspanning zich altijd als overwinnaar toont. Wie haar bezitten bewaren ook tusschen zich en hun onderwerp een zekeren afstand. Zij zien en zeggen, maar zij staan niet toe dat de werkelijkheid waaraan ze hun stof ontleenen, hen zou trachten te overweldigen, hen zou uitlokken tot worstelen. Francois Pauwels gelijkt niet op hen. Hij is *in* zijn werkelijkheid en hij worstelt *wel*. Dit nu is volstrekt on-voornaam zoolang het niet zéér goed gebeurt. Een worstelaar - voornaam of niet - kan schoon zijn, mits hij ons stof en zweet vergeten doet. Dat hij talent toont is daartoe niet voldoende: het is lofwaardig, maar hij wekt door zijn hevig streven, nu het niet volkomen doel treft, gevoelens van onwil op, die door enkele blijken van talent niet overwonnen worden. Die verdwijnen enkel als hij werkelijk voortreffelijk is. Francois Pauwels tracht niet uit zijn leven een keus te doen: het eene geschikt achtend voor zijn poëzie, het andere als stof beschouwend die òf onverwerkt moet blijven òf alleen na veelvuldige innerlijke bewerking mag worden toegelaten. Hij is niet preuts, hij neemt aan alle op- en neergangen van het leven met gelijken hartstocht deel: hij ondergaat er den roes van en daarna de katterigheid. Hij zoekt in het leven, dat, wat hem betreft, groot of klein, laag of hoog mag zijn, vooral dat wat hem leven doet, wat hem in beweging brengt. ‘Leven, o leven, geen doode sleur van altijd dezelfde dingen; monotonie is een hof zonder geur waar nooit een vogel zal zingen’. Hij bemint om die reden misschien zelfs het ‘leelijke’ leven. Maar dit doende is hij overtuigd dat het in de poëzie ‘schoon’ kan zijn. Zijn inleidend gedicht legt daarvan aangrijpend getuigenis af.

In een land, waarvan ik de naam niet weet,
woond' een arme leelijke man, wiens leed
bij de kleine vreugd' om zijn stukje grond
te smartlijke groeven grift' om de mond.

Dit het meest wanneer in den lentetijd
hij zijn wandelstaf greep en een grauw habijt
en alleen tot de verre menschen ging,
hun sprekend van 's levens veredeling.

Want stond hij dan op den binnenhof,
zijn leelijk gelaat vol zweet en stof,
zoo lachten de knechts om zijn vreemd gebaar
en joegen hem uit als een bedelaar.

Dan ging hij zijn weg en een vage smart
hing zwaar als een mist op zijn wijde hart:
hij kende zijn woord als een bron die genas,
maar hij wist dat zijn leelijkheid grappig was.

En hij smeekte, smeekte den langen dag
en hij bad als hij slapeloos nederlag,
dat er eindlijk een wonder gebeuren zou,
dat God zijn gelaat veranderen wou.

En het wonder kwam, toen een stem in den nacht
hem blijden schrik en voorzegging bracht:
‘Er is een land waar de scherpe grond
den moedigen voet ten bloede verwondt,

waar de boomen kaal en bladerloos staan
in donkere wouden, zonder paân
en waar om het hout, als een adem van haat
een snijdende wind meedoogenloos gaat.

Daar, diep in het midden, ligt als van glas,
een klein rond meer, door prikkelgewas
en een dubblen haag van doornen omgroeid,
aan wier knoestige stronken de giftkelk bloeit.

De toegang is moeilijk, maar toch zult ge gaan
en met pijn en tranen u breken een baan
en eerbiedig u buigen in 't water neer,
want uw loon wacht ginds, in het zuivere meer!’....

Aan het bad in dat meer heeft de man het masker te danken, waarnaar de bundel zijn titel heeft. Het Kristallen Masker. Dat ook het leelijkste leven tot de schoonheid van de kunst kan worden, wordt erdoor uitgedrukt. En dat die schoonheid een reiniging is zegt de dichter in Maeterlinck's woorden die hij tot motto kiest: ‘Une chose belle ne meurt pas sans avoir purifié quelque chose’. Hoezeer het hem met de kunst ernst is geeft hij te kennen door zijn keus van een tweede motto. Dit is van Théophile Gautier. De naam alleen al van die vlekkelooze kunstenaar is een getuigenis. De woorden luiden: ‘Ces luttes avec la langue, la prosodie, le rhythme et la rime, dont il faut sortir vainqueur pour être digne du nom d'artiste et qui sont comme le contre-point de la poésie.’ Zooals ik al zei is er in het werk van Francois Pauwels nog veel worsteling. Ook nog teveel gewoonheid, als namelijk de geoorloofde behoefte om familiaar te zijn hem het afgezaagde voor lief doet nemen. ‘Tusschen de menschen op het strand is iets bijzonders aan de hand.’ Maar nergens is hij slap of onwerkelijk en telkens weer breekt er in zijn verzen een vaste en kloeke mooiheid uit. Zoo is er een zuivere en sterke toon in het gedicht ‘De Weezen’.

> Een rein geluid uit jonge kelen
> klinkt door den stillen avond heen,
> de meisjes van het weeshuis zingen
> maar van de zangsters zie ik geen.

In dit gedicht komen ook de twee regels voor die ieder onthouden mag:

> De wind luwt schuchter door de ramen
> als voor de kou daarbinnen bang,
> *en zij die weten wat de dood is*,
> *zij loven 't leven met gezang*.

Het karakter van Pauwels drijft hem ertoe vastheid te zoeken. Hij prijst dus dit ingeschapen levens-vertrouwen; maar weet zich ook te troosten met de betrekkelijke vastheden die het stramien van ons leven zijn. Zoo schrijft hij ‘Na Jaren’:

Als ik na jaren weer zal komen
uit mijn overgroeide graf,
zal ik dan nog de verzen hooren
die ik bij mijn leven gaf?...

Zal er dan nog een enkele wezen
die ze niet vergeten heeft,
zal er nog één de bladen lezen
waar 'k mijn ziel heb uitgeleefd?...

Laat ik niet hopen, laat ik niet denken,
dichters komen, dichters gaan,
zooals ik had, zoo moest ik schenken
en mijn lief heeft mij verstaan.

Wie een aandachtig oor heeft zal opmerken dat dit kleine eenvoudige versje niet zonder kunst is. De maat wisselt - regel op regel -: nu jamben, dan trochaëen; en zonder dat dit den indruk maakt van opzettelijkheid. Integendeel schijnt die kunstvolle wisseling de natuurlijke beweging van de stem zelf te zijn. Men behoeft de gedichten dan. ook maar door te zien om te merken dat in de fijne behandeling van maat en strofen, zonder dat daardoor de natuurlijkheid van een zeer-vertrouwelijke zegging verloren gaat, Pauwels' eigenlijke schoonheid ligt. Lees het versje dat ‘Schijn’ heet. De gedachte is zeker niet ongewoon: omdat ge mij lief hebt ziet ge me mooier dan ik ben, maar noem het geen komedie als ik me bij u op mijn best toon. Zoo zijn ook de vorm van vers en strofe volstrekt niet ongebruikelijk. Maar hier is het een kunstenaar die uit de sterkte van zijn drang om het in hem wonende leven te vereeuwigen zijn woorden zóó kiest dat hij, hoewel nog niet door zijn talent gewaarborgd tegen onvolkomenheid, iets voortbrengt dat, lang na den dood van zijn maker, eigen klinkend bestaan zal weten te handhaven.

Zoo gij mij ziet,
zoo ben ik niet,
't is schijn, 't is leugen:
bij u, lief kind,
te droef bemind,
moet ik wel deugen.

Uw phantazie
is goudglans die
m' een zon doet lijken;
dat maakt mij bang
want, ach, hoe lang,
op eens zal blijken,

dat g' op uw wensch
een ander mensch
hebt doen verrijzen,
een mensch die leeft
en waarheid heeft
slechts in gepeinzen,

dat g' aan mijn beeld
hebt toebedeeld
te groote schoonheid,
en dat uw droom
zinkt in den stroom
van mijn gewoonheid.

Maar wil dan toch
niet aan bedrog
of aan komedie denken,
want aan uw zij
moest ik van mij
wel 't allerbeste schenken.

Zulke eenvoudige en sonore strofen te schrijven en daarin het alledaagsche zoowel als het meer afgelegene op te nemen, dat is de kunst die Pauwels in zijn studenten-verzen ‘Utrecht’ en ‘Fuifnacht’ voortgaat te beoefenen. Zelden zullen beter verzen het aandenken aan de akademie-stad bewaard hebben. Eerst dit stadsbeeld:

Een grachtjen in den maneschijn
en huizen die aan 't sluimren zijn
op nissen langs den waterkant,
gehouwen in den steenen wand.

Ik zie geluideloos en zwaar,
een bleeke slaapster droomend gaan,
het zilver van den lentenacht
ligt op haar snebbe en blanke schacht,

en meerdere daar-achter aan
als nonnen in een kloosterlaan,
een schuchtere stoet in wit habijt
die zwijgende ter kerke schrijdt.

Daarna de Dom:

....Zwaar, onbewegelijk en stom,
staat als een oud profeet, de koninklijke Dom,
drie donkere bazalten, scherp van lijnen, zwart
aan 't heldre firnament als een verheven smart.

Ten derde: de rit van de studenten.

....Door de straat komt het aan,
een rijtuig met paarden die dravende gaan,
geroep en gejuich en hoevengekletter,
geklap van een zweep en trompetgeschetter.

Door de slapende straat komt het aangerend,
flambouwen belichten een jolende bent,
studenten, hoog op een engelschen wagen,
die snorren en baarden en pluimmutsen dragen.

De koppen zien rood in den rossigen schijn,
't zijn tierende saters verhit door den wijn,
't zijn razende duivels in woesten rit
met oogen van vuur en haren van git.

Ze zwaaien de smokende fakkels in 't rond,
hun schreeuwende mond is een gapende wond,
en naast de koetsier zit 'n man met 'n pruik
die morst in 'n glas uit 'n buikige kruik.

Het rolt me voorbij met een daavrend geweld
als 'n stormende kar op het oorlogsveld,
en de Dom heeft z'n groote verslindende muil
al open gesperd tot 'n geeuwende kuil....

Niet minder goed zijn de twee gedichten van ‘Fuifnacht’, in trek voor trek kunstvol en werkelijk. Dit is er het tweede van:

'K zit recht in mijn bed:
dat suizen, dat suizen!
Hoor, achter 't behang
gekrabbel van muizen.

'n Bonk aan 't papier,
'n heftig bewegen,
't behangsel trilt na
met de lijsten ertegen.

Dan stil weer....De nacht!...
Ach, kon ik maar smoren
dat duizlend gesuis,
dat rumoer in mijn ooren!...

Maar voort gaat 't, voort!...
Ik denk aan de vrinden,
maar kan het verband
hunner woorden niet vinden.

Wel hoor ik hun stemmen,
hun schreeuwen en zingen,
maar ze spreken verward
over duistere dingen.

Ze maken tezaâm
een geluid als van boren
die snorren in 't rond
bezijden de ooren.

M'n raam is zwart....
'n nacht zonder sterren....
't gehuil van 'n hond
komt klagend van verre....

Hij scheurt uit z'n strot
meewarige kreten:
pijlen van smart
door den nacht gesmeten....

Misère!...De tijd
gaat op trage voeten
en diep in m'n brein
voel ik hoofdpijn wroeten.

'n Tergende pijn,
het vinnige knagen
van 'n vretend beest
dat ik niet kan verjagen....

Maar eindlijk: de slaap!...
En alle lijden
gaat langzaam, langzaam
in 't niet verglijden....

En van 't zelfde talent als deze geven de verdere gedichten blijk, met ‘De Pauw’ als middenstuk.

De pauwe staat
in pronkgewaad,
ruischend rillen z'n veeren,
hij schudt z'n pracht
alsof met kracht
wind er langshenen kwam scheren.

De fijne kop
bloeit als een knop
dicht aan den waaier van oogen,
die bont en rond
tot op den grond
sierlijk is uitgebogen;

en als een vorst
zwelt hem de borst,
groen en wiss'lend van glanzen,
geheven koen,
als fier blazoen
tegen der zonne lansen.

Zoo staat hij daar
en heel de schaar
nedrige duiven en hennen
is voor den vang
dier steerte bang,
vliedt de pralende pennen.

Plots valt de vracht
der vederen zacht,
zacht naar achteren bijéénen,
en als in rouw
gaat nu de pauw
stil op zijn schubbige teenen,

naar 't groote hok
met haan en klok,
zijn parmantige woning,
en 't is alsof
de gansche hof
treurt om een dooden koning.

Maar ‘De Vreemde Tocht’ toont meer als talent. Hoewel de verzen leniger zijn, de rijmen-rijkdom - overigens vrij schraal - grooter werd, valt dáárop onze aandacht niet. De dichter vond hier een onderwerp, dat tegelijk zijn kunstenaarsvermogens aanzette en ze hem vergeten deed. Een onderwerp waarin hij opging, waarmee hij zich vereenzelvigde en dat hem tot loon voor de volstrektste gebondenheid het vermogen geeft zich te laten gaan. De dichter ziet nu alle onderdeelen, maar hij ziet ze in het geheel van de voorstelling, hij behandelt een stof, maar hij doet het als een die aan stof niet denkt en alleen zichzelf maar uit. Er heeft een doordringing plaats gehad, tengevolge waarvan het scheiden en uit elkaar houden van verschillende elementen moeielijk wordt. Dit wonder doet de menschelijkheid die het andere lief heeft als zichzelf en nu van zichzelf het andere niet meer kent. Van de puntdichten waarmee het boek besluit zouden we na dit beste graag een paar gemist hebben.

Of ik het nu kan verantwoorden een nog maar zoo kortelings met goed werk verschenen poeet op te nemen in de rij van hedendaagsche dichters? Misschien niet. Hij zal moeten toonen dat hij zichzelf gelijk kan blijven. Maar ik doe het te eerder omdat zijn verschijning - evenals die van den dichter die in een vorig nummer van *De Beweging* ‘De Laskaren’ plaatste - de legende vernietigt alsof de meer realistische, de meer familiare poëzie tegenwoordig noodzakelijk slecht moet zijn. Het is waar dat zij die bij de burgerij op dit oogenblik die poëzie vertegenwoordigen, voor ons niets beteekenen. De reden daarvan is evenwel niet dat zij een bepaalde kunst-soort beoefenen, maar dat de gedichten waardoor zij die soort onteeren, wankunst zijn.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Dante, *Goettliche Komoedie*, übertragen von Stefan George, Berlin, Georg Bondi, 1912.

Indertijd heb ik de eerste, een *fac-simile* druk van deze vertaling hier aangekondigd. Ze omvat niet de heele Commedia, maar in deze uitgaaf meer brokstukken dan in de vorige. In de nieuw toegevoegde gedeelten zoowel als in de vroeger verschenene is het oorspronkelijk onovertrefbaar weergegeven. Eén zulk een nieuwe plaats is uit het derde Canto van den Inferno, regels 22-51:

Die lauen

Seltsame sprachen, fürchterliche töne,
Worte der qual, geschrei des zornes, volle
Und dumpfe stimmen, dazu handgedröhne:

Sie machten ein getöse alsob rolle
In ewig dicker luft ununterbrochen
Das von den fröschen in des sturmes grolle.

Ich sprach, das haupt voll zweifelhaftem pochen:
Meister, was höre ich in diesem kreise
Für volk das so vom schmerze scheint durchstochen?

Und er zu mir: Solch jammervolle weise
Muss die elende seele der erfahren
Die lebten ohne schmach und ohne preise.

Sie sind gemischt mit jenen schlechten scharen
Mit jenen engeln welche nicht rebellen
Noch treu dem Herren sondern für sich waren.

Der himmel jagt sie dass er nichts vom hellen
Einbüsst noch birgt man sie im höllischen schlunde
Dass nicht die sünder drob sich höher stellen.

Ich sagte: Meister, was für eine wunde
Ist es in ihnen die sie so macht leiden?
Und er: Ich gebe davon kurz dir kunde:

Diesen ist hoffnung nie: ganz zu verscheiden -
Und nichts ist wie ihr leben niedrer trüber
So dass sie jedes andre los beneiden.

Von ihnen dringt kein ruhm der welt hinüber,
Von Gnade wie von Recht sind sie verachtet,
Sprich nicht von ihnen, schau und geh vorüber!

Vondels Spelen, ingeleid en toegelicht door C.R. de Klerk en L. Simons, Dl. I, 1. Kultuurbeschouwende Inleiding. - Het Pascha. - Jerusalem Verwoest. Nederlandsche Bibliotheek.

De heeren de Klerk en Simons hebben als Vondel-kenners een goeden naam - van den laatsten las ik juist, en met voldoening, het opstel over *Jephta*, in de onlangs verschenen *Studies en Lezingen* - bovendien kan beter dan iemand de leider van de Wereldbibliotheek weten langs welke wegen de menigte tot Vondel zal willen naderen.

Of zij het langs de 'kultuurbeschouwende' Inleiding van C.R. de Klerk doen zal? - Die studie - laat ik dat aanstonds verklaren - heeft zeldzame deugden. Gevoel van kunst blijkt uit de eene helft en aandacht uit de andere, twee eigenschappen, dan welke juist de beoordeelaar van

letterkundige kunst er zich geen treffelijker wenschen kan. Maar heeft de bezitter van die deugden hier gesproken tot lezers die nog tot Vondel moeten worden ingeleid? - Als hij dat ouderwetsche drama, het *Pascha*, betrekt tot die ‘gulden verbeeldingswereld’ der Vergiliaansche eclogen, ‘waar de dingen vredig lagen en het leven rustig zich bewoog in de landsche behagelijkheid van het arcadisch Renaissancelicht,’ - dan bewijst hij daarmee zijn gevoelig gehoor voor verzen en hun verwantschappen. Als hij - zijn tweede daad - uitvoerig Vondels verhouding tot Burgemeester Hooft nagaat, - dan toont hij daarmee het aandachtig lezen en het doorzichtig verband leggen dat letterkundige studiën lofwaardig maakt. Maar zijn dergelijke, voor den kenner van Vondels werk aangename en welkome vingerwijzingen, wegwijzers voor den leek? Het Pascha hoort nog, om zoo te spreken, tot onze Vroeg-renaissance, tot het Van Mander-tijdperk, en het verwondert mij evenzeer dat Jacobsen in zijn boek over die jaren het niet heeft opgemerkt, als dat de Klerk het niet heeft uitgesproken. In elk geval heeft de laatste dit Vroeg-renaissance-karakter van het gedicht erkend. Hij sluit er het eerste derde van Vondels ontwikkeling mee. Hij onderscheidt het, op grond van dit karakter, van het tweede, het meer *romeinsche*, drama, *Jerusalem Verwoest*. Uitmuntend, - maar wat zal de leek met die vondst aanvangen? De kenner weet dat hij zich bij de Klerk's bewering: Vondels ‘ingeschapen ontvankelijkheid (heeft) vanzelf ondergaan wat er leeft in de Europeesche lucht’ niet hoeft neêr te leggen. Hij geeft aan het Pascha zijn achtergrond van ook nederlandsche geschiedenis en vindt voor Vondels Vergiliaansche gouden-eeuw-droomen veel meer vaderlandsche verwantschap dan tot nu toe werd aangewezen. De leek kan dit niet. Hij geeft zich over aan de fantasie van den oorsprongloozen dichter, die Renaissance uit de lucht dronk, die Renaissance maakte zonder dat hij het zelf wist. Niet als inleiding tot een uitgaaf voor de menigte, maar als suggestieve studie voor de weinigen is die beschouwing belangrijk, waarin de schrijver den Romaansch-Romeinsch-Roomschen Vondel levenslang door Vergilius vergezellen doet. - Zoo is ook de behandeling

van den ouden Hooft niet voor leeken van beteekenis. Zij levert waardevolle bladzijden op voor de Vondel-studie en zal als zoodanig nawerken.

Er zijn in de kultuurbeschouwende Inleiding ook bijkomstige opmerkingen, juiste en fijne, waarop ik de aandacht vestig. Zoo die over Vondels ‘kunst van ontleenen’, over het gedicht bij de bruiloft van Hooft en Eleonora Hellemans, over het epische van den Gijsbrecht. Stuk voor stuk bewijzen ze dat een gevoelig en aandachtig bewonderaar in het plan de Vondelsche spelen opnieuw uit te geven, de aanleiding gevonden heeft om sommige vondsten van zijn lektuur te bemijmeren, te verbinden, en erop door fantaseerend tot zij in hun dichterlijke algemeenheid de heele uitgaaf schenen te overschaduwen, zijn vizie van den bewonderde aan het werk te doen vooraanvliegen.

Dit is het omgekeerde van het inleiden van leeken. Het is beminnelijk, bezielend zelfs, - maar het is niet voor volgers die, hoewel naast Vondel den heer de Klerk in de lucht ziende, noodgedrongen hun voeten op den grond houden.

Over het plan van de uitgaaf, vóór in het deel opgenomen, zou meer te zeggen zijn, als een reden voor de daarin vermelde volgorde van de stukken met zekerheid uit de Inleiding viel op te maken. Misschien geeft L. Simons' opstel over Vondels dramatiek, voor het eerste stuk van het tweede deel toegezegd, de gewenschte inlichting.

Bij het afdrukken van de hier gegeven stukken, in de spelling van de Vries en Te Winkel, is met overleg en niet zonder zorg te werk gegaan. Toch kon, vooral in het Pascha, het overleg wijzer en strenger zijn geweest. Waar, zooals in dit treurspel, de bijna eenige verdienste in het vers ligt, moest de *t* in enkelvoudige imperatief-vormen behouden zijn. (Al-doende leert men en in het tweede stuk is die letter tenminste tusschen haakjes toegevoegd). Ook zijn allerlei kleine wijzigingen - die bovendien volstrekt stelselloos schijnen aangebracht - door niets gewettigd. Trouwer volgen van het oorspronkelijke - waarbij verandering van regels geheel moest zijn uitgesloten - lijkt me altijd het wenschelijkst. De zorg voor het verbeteren van drukfouten kon grooter zijn.

A.V.

Vereeniging van kunstenaars
Door
Albert Verwey

I

Vereeniging van kunstenaars - ook van dichters en schrijvers - kan tweëerlei zijn: òf met stoffelijke òf met geestelijke doeleinden. In het eerste geval is het wenschelijk dat zich een groot aantal, in het tweede dat zich een keur van personen aaneensluiten.

Stoffelijke doeleinden, als: het vormen van een kas waaruit zieken en behoeftigen geholpen worden; het verkrijgen van een beschermende wetgeving; het bevorderen van den verkoop en in het algemeen het bekendmaken bij de menigte; - al zulke doeleinden worden beter bereikt naarmate de groep die ze begeert grooter is.

Geestelijke daarentegen, als het zuiveren van een bedorven smaak, het bewondering vragen voor nieuwe kunst, het geestdrift opwekken voor oorspronkelijke denkbeelden, zijn altijd het best bereikbaar voor weinigen, terwijl een verbinding van veel elementen het streven ernaar moeielijk, zoo niet vruchteloos maakt.

Niemand zal zich hierover verwonderen die bedenkt hoe iedere vernieuwing van smaak, kunst en denkbeelden altijd het werk geweest is van enkelen, altijd van zeer kleine gemeenschappen is uitgegaan, en met haar doel - de erkenning door het groote publiek - ook tevens haar ondergang en verwording vond.

Zoolang daarom zulk een vernieuwing werkelijk levend en werkzaam is, zullen zij die haar teweegbrengen voorzichtig zijn in hun keus van de personen met wie zij zich vereenigen. Het is hun niet te doen om meeloopers, maar om genooten en geestverwanten, dat wil zeggen: lieden die door aanleg, talent en karakter elk een schakeering vertegenwoordigen van dat nieuwe leven waardoor ze verbonden zijn. Zij zoeken hun kracht niet in aanhang, maar in de zuiverheid en eensgezindheid van die verbintenis. Zij weten dat de wereld steeds erop uit is het nieuwe te weerstaan, eerst door het openlijk te bestrijden, dan door zich den schijn te geven als was ze alreeds in het bezit ervan. De laatste weerstand is de gevaarlijkste. Wie den schijn aanneemt anders te zijn dan hij vroeger was, is vaak moeielijk te onderscheiden van den in werkelijkheid anderen. De menigte ziet zeker tusschen de twee geen onderscheid. Waarover strijdt gij toch? begint haar roep te worden. Gij ziet immers, het nieuwe is door uw vijand aanvaard. Zijt gij niet eigenlijk een spelbreker? - Het behoeft geen betoog dat tegenover deze loochening van onderling verschil alleen het nog scherper en nog nadrukkelijker handhaven van het bestaande onderscheid baat kan brengen. De keus uit hen die zich als bondgenooten aanbieden moet nog strenger worden. De bond van verwanten moet nog meer dan vroeger een strijdende gemeenschap zijn.

Zij daarentegen die zich vereenigen tot het bereiken van stoffelijk voordeel plegen elkander geen eisch te stellen. Zij kunnen het niet en zij mogen het niet. Elk die schrijft, schildert, bouwt, komponeert of beeldhouwt is van de hunnen, mits hij het wenscht en zich verplicht tot een jaarlijksche bijdrage. Voor zijn belangen zal gezorgd worden, even trouw wanneer hij een doode of een levende gedachte aanhangt, even onpartijdig wanneer hij kunst namaakt of maakt. Dit is billijk omdat bij zijn toetreden tot de vereeniging hij afstand gedaan heeft van zijn persoonlijke eigenaardigheid. Hij komt daar niet als kunstenaar, maar als verkooper van voortbrengselen. Op de markt waar die voortbrengselen gekocht worden staat hij - in onze wereld

van vrije mededinging - met alle anderen gelijk. Geen kunstenaar heeft het recht zich te beklagen dat, bij gelijke bescherming door de Wet en door zijn vereeniging, de kunst niet en de schijnkunst wel verkocht wordt. Integendeel moet hij het goedvinden, het in het belang van zijn vereeniging achten, dat zooveel mogelijk schijnkunstenaars zich bij zijn vereeniging aansluiten en zoo haar kas en haar invloed grooter maken.

Zegt iemand dat dit hard is?

Dan bedenke hij dat voor niets niets verkregen wordt. Wie stoffelijk voordeel wenscht moet bereid zijn tot opoffering van geestelijk. En omgekeerd. De vraag is zelfs of een vereeniging van kunstenaars die stoffelijke belangen voorstaat niet noodzakelijk de tegenpartij zijn moet van een die geestelijke op zich neemt.

II

Een goede idee die een slechte werking had, is de gemeenschaps-idee. Met ingenomenheid hebben wij gezien hoe de gedachte dat ieder mensch alleen in de wereld staat en een strijd van één tegen allen voert, verdrongen werd door die andere dat ieder aan allen verbonden is. Het geloof in die gemeenschap en het gevoel ervoor deden ook kunstenaars uitzien naar verbintenissen waarin de waarheid die zij innerlijk beseften, ook uiterlijk zichtbaar werd en door hen beleefd kon worden. Partij, Kerk, Vereeniging, - werden de wachtwoorden van die zoekenden. Dat de Kunst in zichzelf dit alles is, vergaten zij. Staatkunde, godsdienst en standsbelang werden de goden waaraan zij haar ten offer brachten. Gemeenschap! riepen zij. Gemeenschap met de om staatsmacht strijdende menschheid, met de in kerken geknielde geloovigen, met allen die hun brood verdienen door schrijven, schilderen, komponeeren, bouwen en beeldhouwen. Gemeenschap met hen die goede kunst maken, zei niemand. En ook zei niemand: gemeenschap met hen die het nieuwe leven uitdrukken door oorspronkelijke gedachten. Kunst en Geest, die twee opperste en onvergankelijke

machten, schenen uit de sfeer van de gemeenschaps-idee uitgesloten. Zij alleen konden niet, door middel van ingeboren aantrekkingskracht, hun belijders rondom zich vereenigen.

Zoo scheen het allen die zich om andere redenen dan kunst- en geestesgemeenschap aaneensloten. Maar of ze gelijk hadden? Ik zou mij zeer moeten vergissen als niet nu reeds menigeen die bij partij, kerk of kunstenaarsvereeniging zijn heil zocht, tot de erkentenis is gekomen dat hij dáár geen bevrediging vindt. Bij een partij niet - omdat het streven naar de staatsmacht niet op den duur voor kunstenaars - voor dichters en schrijvers - een doel kan zijn. Bij een kerk niet, - omdat de gebondenheid aan welk dogma ook, zoodra het eenmaal waarlijk dogma werd, een beletsel voor het scheppende leven is. En niet bij kunstenaarsvereenigingen, die, zooals de hedendaagsche, alleen het stoffelijk en standsbelang van hun leden in het oog houden en niet zien op de voortreffelijkheid van het werk.

Iets anders wordt het wanneer een groep van kunstenaars, van dichters en schrijvers, zich samenvoegt omdat ze zich in kunst en geest verwant voelen. Ze blijven dan klein in aantal, maar zij kunnen hun kunst, hun gedachte, zonder belemmering dienen. Zij hebben geen rekening te houden met de stoffelijke belangen van een meerderheid. Zij ontgaan de kans op een beschuldiging als onlangs tegen de inrichters van de Amsterdamsche Vierjaarlijksche werd ingebracht: dat zij uit ‘een dingen om de dankbaarheid en bijbehoorende stem, ook voor de toekomst’ onbeduidende inzendingen hebben opgenomen ‘van de middelmatigen en minderwaardigen, die immers de meerderheid vormen in de vereenigingen’[1]. Vóór alles - zij leven in de *ware* gemeenschap.

Dit mag wel eens met nadruk gezegd worden. De kunstenaarsvereenigingen die uitsluitend een stoffelijk doel beoogen trachten hun invloed uit te breiden. Dit is hun recht. Een aantal van hen verbinden zich. Dat is een daad die in de reden ligt. Zij streven - en wij gunnen hun die van harte -

1) De heer Corn. Veth in *De Wereld* van 26 April 11.

naar een indrukwekkende vertegenwoordiging in een gemeenschappelijk kunstenaarshuis. Dit is alles zooals het behoort, mits zij de *ware* gemeenschap van kunstenaars, die welke op verwantschap van kunst en geest berust, die welke het voortbrengen van goede kunst en oorspronkelijke gedachten wil bevorderen, in haar recht laten en haar geen afbreuk doen.

Niet lang geleden verzond het bestuur van de Noord-Nederlandsche Vereeniging van Letterkundigen een rondschrijven. De slotzin was de volgende: ‘Bij de toelating van collega's neemt het Bestuur uitsluitend in aanmerking, of zij arbeid, in welken vorm ook, hebben voortgebracht, hetzij als boekwerk, drama, bijdragen in tijdschriften of wat dan ook, dat als letterkundig werk kan worden aangemerkt’. De laatste tien woorden zijn welsprekend. Men moet een letterkundige zijn om zoo duidelijk te kunnen uitdrukken, dat het niet te doen is om de kunst maar om vermeerdering van het ledental. Wie zal zeggen dat dit niet geoorloofd is! Maar wie zal niet tevens inzien dat er kunstenaars zijn die een dergelijk kweeken van wat-dan-ook-geschreven-hebbende letterkundigen niet willen bevorderen. Zij voelen daar geen roeping toe. Zij zwijgen en onthouden zich. Of het Bestuur nu ook geneigd is het gedrag van die onthouders te billijken? Wel zeker niet. Gij, hollandsche auteurs - zegt het - die nog geen lid of geen lid meer zijt, komt ‘in de bedenkelijke positie de vruchten te plukken van den arbeid eener Vereeniging, die gij door, onbewuste of bewuste, passieve tegenwerking’ schaadt.

Geen oogenblik is het in het Bestuur opgekomen of niet noodzakelijk door het kweeken en in haar Vereeniging stem geven van slechte letterkundigen, de kunst en daarmee ook de stand van de letterkundigen geschaad wordt, - het ziet alleen de schade aan zijn Vereeniging.

Dit is onbescheidenheid.

En dáartegenover komt het mij hoogst gewenscht voor met nadruk te doen opmerken dat de stoffelijke gemeenschap niet de eenige is.

Er is ook een geestelijke, ook een die wel eischen stelt,

een die kunst en gedachte zelfs vóór het aanzien van den kunstenaarsstand wil bevorderd zien, ja die gelooft dat, beter dan door wat ook, dat aanzien wordt bevorderd door voortreffelijke kunst.

Wanneer de bestaande vereenigingen, gezamenlijk vergaderend zich als een parlement van kunsten beschouwen, wanneer zij zich aan Regeering en Stadsbestuur aanbieden als *het* raadgevend lichaam in kunstzaken, wanneer zij, in één woord, willen doorgaan voor de eenig-mogelijke vereeniging van kunstenaars, dan matigen zij zich, mijns inziens, een gezag aan, dat niet van hun bevoegdheid is.

Gezag in zake van kunst kan nooit worden toevertrouwd aan de meerderheid van alle zich-kunstenaars-noemenden.

Indien dit gezag moet toekomen aan een meerderheid, dan alleen in een vereeniging, die op grond dat ze niet stoffelijke doeleinden heeft maar geestelijke, aan de toelating tot haar lidmaatschap hooge eischen stelt.

III

Bij de bespreking van dit onderwerp staan tegenover elkaar twee groepen denkbeelden, die we onder de woorden Vak en Roeping brengen. Allen die lid worden van een vereeniging, zijn vakgenooten; maar niet allen kwamen uit roeping tot het vak. Er zijn beroepen en bedrijven waarin van roeping weinig sprake is. Diamant-bewerker, treinconducteur of havenarbeider wordt men uit roeping zelden. Toch behooren de genoemden tot vakken van groote maatschappelijke beteekenis. Toch zijn hun vereenigingen, hun vakbonden, omvangrijk en invloedrijk.

Het is alweer de verkeerde werking van een goed denkbeeld dat de vakbonden-vorming van onzen tijd werd uitgebreid tot de kunstenaars, zonder dat met de eigenaardigheden van hun vak rekening gehouden werd. Er is geen reden om ook hun bedrijf niet een vak te noemen. Het heeft zijn gereedschappen, zijn middelen van uitvoering, zijn gunstige en ongunstige omstandigheden, zijn arbeid en zijn op de markt te brengen werkstukken. Maar wie een kunst

enkel beoefent als vak wordt nooit een kunstenaar. Hij die dit wel is, weet dat onbedwingbare, heilige roeping alleen - een genade en geen gevolg van inspanning - hem in staat kan stellen zijn vak recht te doen. Een goed gedicht, een goed schilderij en welk ander goed kunstwerk ook - dood-eenvoudig goed en niets meer - kan alleen worden tot stand gebracht door wie de bezieling van die roeping in zich heeft. Dat wat aan het vak van een kunstenaar zijn waarde geeft, is de roeping, en niets anders.

Deze zeldzame verhouding nu, wordt door hen die kunstenaarsvereenigingen inrichten als simpele vakbonden volstrekt over het hoofd gezien.

Is dit uit onkunde? Uit gemis aan inzicht? Ik geloof het niet. Veeleer is het de naïve uiting van een levensbeschouwing. De stoffelijke zij van de wereld drong in onzen tijd zoozeer naar voren en er viel aan haar zooveel te ordenen, dat de menschen zich er aan gewend hebben haar te beschouwen als de eenige. Werktuigelijk verliep alles, langs de lijnen van de oorzakelijkheid, volgens vaste doelstelling. Dat het leven niet enkel op deze uiterlijke wijze, maar ook in ons zich te kennen geeft, en daar veel meer onmiddelijk, immers niet langs den weg van waarneming en gedachte, maar als innerlijk gezicht, - dat vergat men. Van het bestaan van een niet-kontroleerbaar leven wilde men niets weten. Men zou niet geweten hebben wat er mee aan te vangen. De methoden van ordening, die men met zoo goeden uitslag tegenover de heele overige wereld aanwendde, konden er, immers juist omdat het onkontroleerbaar was, niet op worden toegepast. Het zou alleen kunnen gekend worden door ingeving, en verstaan als een verborgenheid.

Nu zal niemand loochenen dat men bij tal van vakken met ingeving en verborgenheid weinig heeft uit te staan. Maar vraag uzelf eens af hoe zich tot die beide de kunst verhoudt. Ieder weet dat de meest onmiddelijke vorm waarin zich het leven als een verborgenheid te kennen geeft, de menschelijke verbeelding is: de geheimzinnige macht waardoor de mensch zich als eenheid voelt, deel heeft aan het leven van anderen, in zich helder ziet wat buiten hem een

chaos blijft. Ieder weet ook dat het overbrengen van die macht in een kunstwerk geen willekeurige daad is, dat het oogenblik van de bezieling door geen dichter verhaast kan worden, dat hij voor den oorsprong van zijn gedichten nooit een bevredigender verklaring weet aan te wijzen, dan: een ingeving.

Zoo is de kunstenaar - of laat ik liever zeggen de dichter in den kunstenaar - dus van nature een erkenner van de levens-verborgenheid, en een van ingeving afhankelijke. Omdat hij die ingeving verwekken noch beheerschen kan, maar haar dienaar is, daarom voelt hij zich als een die een roeping heeft, meer dan als een die een vak beoefent. Niets zal hij zoozeer duchten als het gevaar uit vak-bekwaamheid werken te vervaardigen waartoe hij door de ingeving van zijn roeping niet onbedwingbaar gedreven werd.

Stel nu zulk een voor, zich met andere kunstenaars te vereenigen. Zal hij daartegen bezwaar maken? Integendeel; hij zal het wenschen. Hij weet dat hoe minder menschelijks hem vreemd is, hoe dieper en rijker zijn kunst zal zijn. Hij zal de gemeenschap met menschen zoeken, en niet het minst die met kunstenaars. Hij voelt dat hij een geluk en een kracht ontberen zou als hij alleen stond en zich niet in het begrip en het meegevoel van zijn genooten kon spiegelen. Hij aanvaardt niet alleen, maar hij zoekt met zulke genooten de vereeniging. Hun doel zal zijn: zich te sterken aan elkanders arbeid en oordeel, elkanders meeningen te zuiveren en te verruimen, scherp te onderscheiden tusschen kunst en schijnkunst, leeken te doordringen van de heiligheid van de een en de onwaardigheid van de ander, temidden van al wat in de wereld beweegt en zich opdringt en ruimte vult, plaats en erkenning te vragen voor dat eene edele, waarvan zij gelooven dat het het zout van de wereld is, nooit op te houden met de belijdenis, door hun werk, van dat geheimnisvolle leven dat hen geroepen heeft.

Zoo verstaan zij vereeniging.

Maar hoe denkt gij dat zij zich gestemd voelen als kunstenaars tot hen komen, die zeggen: met uw arbeid, oordeel en meeningen hebben wij niet te maken, kunst en schijnkunst

wenschen wij niet te onderscheiden, of de een door de heiligheid van een roeping, de ander door vrije of toevallige keus tot ons vak gekomen is, verscheelt ons niet: allen zijn wij vakgenooten, allen hebben wij belangen gemeen, verkoop, wettelijke bescherming, ondersteuning van ons en onze weduwen. Daartoe willen wij ons vereenigen. - Een nuttig doel, zullen zij zeggen, en een maatregel van voorzorg die in beoefenaars van alle vakken lofwaardig is. Maar doel en maatregel die juist in *ons* vak niet denkbaar zijn zonder miskenning van het beste waardoor het kunstenaarsvak zich van alle andere vakken onderscheidt. Dit vak *berust* op roeping. Dit vak *duldt* niet zonder schade een vereeniging waarin roeping en geen-roeping worden gelijkgesteld. Wij willen niet, ter verkrijging van stoffelijke voordeelen, ons geestelijk goed in gevaar brengen.

IV

Het is een niet geringe winst dat in onze dagen afdoend is aangetoond hoe vaak materiëele belangen zich verkleeden als ideëele. Ondanks het ontstellend gebrek aan eerbied dat er het gevolg van is, moet men het wel prijzen dat partijen en bonden die het tastbare belang van hun leden tot richtsnoer nemen, daarvoor ook uitkomen, en bij hun tegenstanders het lichaam van eigenbaat aanwijzen, overal waar het door ideologische flarden omhangen is. De levende ideëen van een tijd varen daar wel bij. Zij zijn de onmiddelijke vertegenwoordigers van het tijdsleven, belangeloos en geweldig, natuurverschijnsels die werken door aantrekking en afstooting. Maar doordat ze dit doen, werken zij ook organiseerend. Zij vervullen hun opdracht niet, dan wanneer zij zich menschen, en groepen van menschen, vormen tot werktuigen. De aldus gevormde bonden onderscheiden zich scherp van de zooeven genoemde andere. En deze, omdat zijzelf de onwaarachtige vermenging van schijn en wezen hebben gedoodverfd, kunnen niet anders dan de zuiverheid van dat verschil op prijs stellen en meewerken om het te handhaven.

Uit deze ideëele bonden is te allen tijde iedere vernieuwing ontstaan van iedere kunst en ieder innerlijk leven, hetzij

men ze cenakel, bouwhut, gild, academie, orde, school of letterkundige bent noemde; hetzij ze zich afgezonderd hielden en aan een geheimleer bonden of zich midden in de maatschappij plaatsten, aan haar beschavingswerk deelnamen en evenzeer strijdbaar waren als voortbrengend. Soms kortstondig en van maar lossen door een voorbijgaand gevoel bewerkten samenhang, soms ook blijvend en dan geregeerd door duurzamer gemeenschap van denkbeelden, waren ze altijd de kern waarin het tijdsleven zich bewoog en waaromheen het zich vormde, altijd het zekere teeken dat dit leven in beweging was. Alleen als na voltooide vorming de beweging scheen te eindigen, versteenden of verdwenen zij, om onmiddelijk weer levend en werkdadig te verschijnen zoodra er gisting ontstond die tot klaring dreef. Zij bewaarden de overlevering, kweekten de nieuwe vormen, leerden de jongeren eerbied en bewondering als hoogste deugden en wakkerden in hen de liefde aan voor schoonheid en edelheid. Wat in de wijde maatschappij als een belachelijke uitzondering voorkomt: het werk liever te hebben dan het geld, was in die kleine gemeenschappen regel. Zij die erin opgroeiden droegen levenslang de indrukken die ze er ondergingen met zich als een geweten.

Wie zal het misprijzen dat, zoodra er sprake is van zich te vereenigen, kunstenaars naar zulke bonden terugdenken. In onze jeugd kenden we er een, los gevoegd, maar toch van onvergelijkelijke werking. Vinden zij die ertoe behoorden, en die nu van geen vereeniging weten dan ter bereiking van stoffelijke doeleinden, niet dat ze iets verloren hebben? Laten zij dan uit hun herinnering de kracht putten om hen te vergeven die hun vereeniging afwijzen. Het kan wel zijn, hoewel het niet bewezen is, dat zulken zijdelings eenig voordeel genieten uit het bestaan van uw vakbonden. Maar wie zal zeggen of de opofferingen die zij zich nu getroosten niet even groot zijn als die gij in uw geestdriftige jeugd voor uw idealen overhadt, en of hun werken voor de kunst niet, zoo goed als het uwe, een gewin zal zijn.

De beroepskeuze voor het arbeiderskind
Een voordracht[1)]
Door
Is. P. de Vooys

Het vele maatschappelijke werk dat tegenwoordig wordt verricht, heeft behoefte aan een achtergrond, een vergezicht. Wij hebben dat noodig om dien moeitevollen arbeid te kunnen verrichten, die maar al te dikwijls geen onmiddellijk zichtbare gevolgen heeft. Een perspectief kan echter het kleinste werk bezielend maken. Het moet ons het gevoel en het vertrouwen geven dat wij niet alleen onze gedachten, maar dat wij ook in werkelijkheid onze wereld kunnen losmaken uit een al te sterk individualisme. Meer dan een eeuw lang zijn alle opvattingen van het maatschappelijk verband beheerscht geworden door de leus of liever door de praktijk: ieder voor zichzelf. Daardoor meende men zou van zelf, automatisch, de maatschappij het best gediend zijn. Ons tegenwoordig maatschappelijk streven ziet echter duidelijk andere sociale verhoudingen voor zich, en tracht die langs talrijke wegen te verwerkelijken. De enkele persoonlijkheid moet niet langer zijn energie en zijn vermogens ontwikkelen om in den ‘struggle for life’, dat is den strijd van één tegen

1) Gehouden op 3 Mei voor De Vereeniging voor Gemeente- en Volksbelangen en De Vereeniging van Leden en Secretarissen van Kamers van Arbeid te Rotterdam.

allen, zijn ‘leven te leven’. Het uiterste van die theorie, zoodra zij de banden van zedelijkheid doorbreekt, kende het eind der 18e eeuw nog als iets moois in Schiller's Die Räuber. Doch wij zien het thans als een afschuwelijke praktijk van de Fransche auto-bandieten. De gemeenschap is niet langer te zien als een toevallige harmonie van velerlei eigenbelang. Een eeuw van ongekend snelle ontwikkeling heeft ons anders geleerd. Wij zijn er niet om ons zelf, maar allereerst om de gemeenschap. Die gemeenschap moet ook om haar zelve gediend en naar allerlei kanten nog opgebouwd worden. Een illusie is het echter gebleken te meenen, dat dit naar een enkel plan kon geschieden, zooals een architect een huis bouwt. Ook een architect kan niet opeens een geheel nieuw en origineel gebouw ontwerpen. Hij zit aan alle kanten vast aan gewoonten, traditie's, constructie's en motieven die hij aanneemt en overneemt van zijn voorgangers en zijn tijd. Zoo is het ook onmogelijk om de oude ingewortelde gevoelens van het eigenbelang als maatschappelijke drijfkracht op eenmaal te vervangen door de gemeenschapszin. Doch gelijk zich in onzen tijd met groote moeite en worstelend met velerlei tegenwerking een nieuwe bouwkunst ontwikkelt, zoo groeit er overal een samenwerking naar een gemeenschap, een geheele vernieuwing der maatschappelijke verhoudingen. De persoonlijkheid lost zich op in een groep, in een stand, in een klasse, die weer geleidelijk het belang van die groep, die stand of die klasse moeten zien opgaan in aller gemeenschap.

Dat gebeuren is niet eenvoudig en niet gemakkelijk. Maar het is er. Het is tenminste begonnen. En het toont ons het vergezicht, dat wij behoeven, omdat het ons den moed geeft om vol te houden. De moeilijkheden der ontwikkeling komen voort uit den tegenstand van het geloof in de onverwinbaarheid van het persoonlijk eigenbelang. Daarin is een kern van waarheid. Want al heeft het individualisme vroegere gemeenschapsvormen gedesorganiseerd en al was het niet in staat om nieuwe organisaties op te wekken, toch heeft het in de geschiedenis der menschheid groote dingen tot stand gebracht, die nooit en nimmer meer verloren mogen gaan. Het heeft ons gegeven dat sterke en verheffende ge-

voel van de waarde der persoonlijkheid. Dat dit niet gering is bewijzen kunst en wetenschap, die alleen daardoor tot een ongekenden bloei konden komen. Het wordt ook bewezen door de geweldige ontwikkeling der hedendaagsche techniek.

Geen gemeenschap is meer mogelijk, dan een die bestaat uit vrije menschen, vrij naar den geest, vrij in uiting, vrij in beweging.

Dit is de grootste taak van onzen tijd om alle nieuw opkomende organisaties, hetzij zij in de maatschappij ontstaan, hetzij de staat ze in 't leven roept, tegelijkertijd doelmatig te maken voor 't belang der gemeenschap en aan te passen aan de gevoelens, de onuitroeibare gevoelens van elks menschelijke eigenwaarde. Ja meer nog zelfs. Die organisaties moeten voor een belangrijk deel nog deze vrijheid brengen en aan tal van personen. Na de opheffing van den druk op 't geweten en op 't gedachtenleven, kwam de bevrijding van tyrannieke vorstenmacht. Er bleef echter over: de ekonomische druk, de sterkste en uitgebreidste, die nog groote menigten belet zich zelf te zijn. Dit is een druk die niet door 't losse spel der eigenbelangen kan worden opgeheven, want zij is juist daardoor ontstaan. Daarom gaf die druk de krachtigste stoot aan het veelvertakte streven om onze maatschappij te maken tot een werkelijke gemeenschap van allen.

In welk verband staat deze zeer algemeene inleiding met mijn onderwerp ‘Beroepskeuze’? Kondigde het woord een reeks van wenken aan voor ieder die aan dat kiezen van een beroep toe is? Daartegenover worde gevraagd of op dit onderwerp de algemeene aandacht zou gevestigd zijn, indien niet meer dan individueele belangen ermede gemoeid waren? Door mijn inleiding wilde ik juist dit laatste scherp voorop stellen.

De keuze van een beroep is ongetwijfeld voor den jongen (of het meisje), wien het aangaat, van zeer groot gewicht. Een juiste keuze kan voor 't geheele latere leven voldoening geven; een onjuiste keuze ongelukkig maken. Doch is het niet doelloos dit in 't algemeen te bespreken en moet niet elk geval op zichzelf worden bezien?

Anders wordt het wanneer wij ons afvragen of tegenwoordig het kiezen van een beroep voor het arbeiderskind niet allergebrekkigst geschiedt? Deze vraag moet zeer beslist beantwoord worden met ja. Meer zelfs, men moet in vele gevallen twijfelen of er wel inderdaad ‘gekozen’ wordt.

Dat nu is een noodstand.

Een groote menigte jongens en meisjes gaat in een verkeerd beroep. Daardoor wordt niet alleen hun persoonlijk leven verdorven, maar ontstaat er bovendien in de maatschappij een steeds toenemende groep van personen, die hetzij ongeschikt zijn voor elk werk, hetzij geen werk kunnen vinden geschikt voor hun bekwaamheid of kracht.

Armoede, werkloosheid, pauperisme en alle kwalen die als giftige dampen en besmettingen van dat maatschappelijk moeras zich uitbreiden over de samenleving, zijn voor een belangrijk deel gevolgen van de verkeerde bestemming die aan 't arbeiderskind wordt gegeven.

Wanneer dus de sociale gemeenschap zich opmaakt om armoede en werkloosheid te gaan bestrijden, en wel krachtiger te gaan bestrijden dan een vorige eeuw van fel individualisme dit heeft gedaan en kon doen, dan vindt zij op haren weg ook deze taak: de beroepskeuze van het arbeiderskind te verbeteren. Laat het kind, laat de toekomst niet over als speelbal aan de machten van 't eigenbelang, de belangen van zichzelf, van ouders of van patroon, die te samen het kind maar al te vaak in een doodloopend slop doen belanden. Zorgt voor een betere leiding.

Doch ziet hier nu het moeilijk conflict dat ik in de inleiding schetste, het conflict tusschen de noodzaak dat de gemeenschap zich bemoeien moet met de beroepskeuze, en haar, dat is aller belang, moet stellen boven dat der enkele individuen en tusschen de onontkoombare verplichting om aan elke persoonlijkheid en dus en vooral ook aan die van het kind vrijheid te geven van ontplooiing van gaven naar eigen aanleg en inzicht.

* * *

Hoe geschiedt de beroepskeuze voor het arbeiderskind? Het maatschappelijk leven is te verwikkeld dan dat deze vraag volledig te beantwoorden zou zijn. Wie dat wenscht verlange een nauwkeurig onderzoek. Wel is het mogelijk om in groote trekken aan te wijzen hoe de omstandigheden zijn waaronder de beroepskeuze geschieden moet. Wat zijn die omstandigheden? Letten wij allereerst op den toestand van het gezin, waaruit het kind voortkomt. De algemeene regel is stellig wel deze, dat het kind zoo spoedig mogelijk loonende arbeid moet verrichten. Wie eenigermate bekend is met de looncijfers voor ons land en voor elders weet dat de loonstandaard hier laag is. Men raadplege slechts de officieele statistieken. Onlangs werd nog door de Tariefvereeniging in een propaganda-geschrift de aandacht op dat feit der lage loonen gevestigd als op een omstandigheid die Nederland voor een grootere industrieele ontwikkeling geschikt maakte. De ervaring leert echter het tegendeel. Eerst bij stijgende en vrij hooge loonen staat de industrie sterk genoeg om krachtig te groeien. En waar ergens in ons land het fabriekswezen zich sterk uitbreiden kan is dit op een basis van een verhoogd loonpeil en niet daar waar de loonen laag zijn gebleven. Doch ook in 't gunstigste geval is het loon nog onvoldoende om een gezin met meerdere kinderen te onderhouden. Zijn die kinderen klein dan staat de armoede onophoudelijk voor de deur en wordt reikhalzend uitgezien naar het oogenblik dat jongens of meisjes mede kunnen helpen aan wat er wekelijks ‘gebeurd’ wordt. Dat is de algemeene regel. Er zijn natuurlijk en gelukkig ook uitzonderingen. Het gezin kan klein zijn; de moeder kan ook mede geld verdienen; de jongere kinderen kunnen ervan profiteeren dat oudere broers of zusters de totale inkomst van het gezin omhoog brengen. Daar tegenover staan echter andere gevallen waar de man als kostwinner ontbreekt, invalide is, door wangedrag of door werkloosheid geen loon inbrengt, en de bijkomstige verdiensten tot hoofdzaak worden.

Als regel is daarom de beroepskeuze niet vrij. Dat wil zeggen dat niet de opleiding en het toekomstig belang van jongen of meisje den doorslag geeft, maar wel de nood, zij het ook in tal van min of meer dwingende schakeeringen.

Eenerzijds toch zullen ouders met een geringer loon vrede kunnen hebben, mits het beroep voor de toekomst meer belooft. En daarnaast zal menigmaal de uiterste kracht beproefd worden van vader of moeder om de kinderen te sparen. Maar daartegenover staat vaak de noodzaak dat het kinderloon zoo hoog mogelijk moet zijn, of een onverschilligheid of onkunde omtrent het lot dat de kinderen later zal wachten. Toch is er bij dat alles nog een ruime beroepskeuze mogelijk. Want onze tegenwoordige maatschappij kent een zoo ver doorgevoerde arbeidsverdeeling, zoowel tusschen verschillende bedrijven binnen eenige tak van voortbrenging, alsook tusschen de afgezonderde beroepen in eenig bedrijf, dat de opsomming der bestaande beroepen een lange lijst vormt. Wie zich daarvan zou willen overtuigen behoeft slechts op te slaan de lijst van beroepen, zooals die bij de volkstelling werden opgegeven. Het zou niet mogelijk zijn van elk de voor- en nadeelen tegen elkaar op te wegen. Evenmin om te bespreken hoe de opleiding in elk beroep geschiedt. Doch voor ons doel is het voldoende een groepeering aan te nemen. Allereerst komen dan de ambachten, die vroeger in den gildentijd, en toen de traditie's daarvan nog hun invloed deden gelden, voor de beroepen bij uitnemendheid gehouden moesten worden, zooals: Timmerman, Metselaar, Stucadoor, Smid, Koperslager, Loodgieter, Steenhouwer, Meubelmaker, Schilder, Behanger, Wagenmaker, Kuiper, Goudsmid, Graveur, Draaier, Kleermaker, Schoenmaker, Bakker, Slager. Molenaar, Letterzetter, Boekdrukker, Boekbinder. Door dit onvolledig lijstje is een indruk gegeven van de ieder bekende vakken. Daaraan moeten nu toegevoegd worden enkele nieuwere beroepen, als gasfitter, electricien, fotograaf, rijwielhersteller, die later zijn ontstaan.

Wanneer de geheele groep wordt overzien, dan moet onmiddellijk in 't oog gehouden worden, dat van een gesloten beroep bijna nergens meer sprake is. Een onderscheid van leerling, gezel en meester bestaat nog wel in 't spraakgebruik, maar in de werkelijkheid is het geheel verloren gegaan. Overal is de maatschappelijke ontwikkeling doorgedrongen, die andere verhoudingen in het leven riep. Tweeërlei is hierbij

waar te nemen. De oude werkplaats van den meester in 't ambacht, die met gezellen en leerlingen werkte is opgelost hetzij in het grootbedrijf, hetzij in het kleinbedrijf. Deze beide zijn nog minder onderscheiden naar het aantal arbeiders, dan wel naar de wijzen waarop zij worden gedreven. Het kleinbedrijf heeft in 't algemeen nog de oude manier van werken aangehouden, maar het heeft zich verbonden met een winkel voor detailhandel. Het grootbedrijf daarentegen heeft alle nieuwere methoden aanvaard om snel en goedkoop te werken. Daarbij behoeft nog niet altijd gedacht te worden aan een fabriek. Nemen wij b.v. het aannemersbedrijf dat allerlei soort beroepen omvat voor grondwerken, 't bouwen van huizen en andere utiliteitswerken. Stukloon, zij 't in den vorm van onder aanbesteding is daarbij regel. Allerlei materialen worden zooveel mogelijk uit fabrieken verkregen. Daardoor zijn de beroepen sterk veranderd. Het vak van timmerman voor bouwwerken is een ander als dat van zijn beroepsgenoot die aan den winkel werkt en herstellingen verricht. De een moet snel, de ander moet accuraat kunnen werken. Een ander voorbeeld is 't kleermakersberoep. Coupeurs, Maatwerkers, Confectiewerkers, Grootwerkers, Vestenmakers of Broekenmakers, Dameskleermakers hebben den vakman vervangen, die zijn geheele vak verstond.

Iets gelijksoortigs is nu met de meeste andere ambachten geschied. De winkelier levert waren uit de fabrieken en heeft nog een werkplaats om zijn klanten met klein werk te bedienen. En wanneer hij op een enkel punt met de fabrieken concurreert dan zal hij ook naar goedkoop en snel werk moeten streven.

Het grootbedrijf toont zich het duidelijkst in de fabriek. Deze is gebaseerd op arbeidsverdeeling, stukloon, machinaal werk en massa-vervaardiging. Vandaar dat de ambachten er een geheele vervorming ondergaan. Zij worden allereerst op velerlei wijzen gesplitst. Denken wij b.v. aan de moderne machinefabrieken en scheepswerven. Hoe 'n groot aantal beroepen worden daar aangetroffen, die vroeger in den enkelen smid vereenigd waren. Modelmakers, vormers, machinevormers, gieters, poetsers, draaiers, schavers, fraisers,

vuurwerkers, voorslagers, slijpers, bankwerkers, monteurs, klinkers, tegenhouders, plaatwerkers, scheepsbeschieters en nog meerdere beroepen zijn daar van elkaar te onderscheiden.

En dat staat volstrekt niet stil. Nieuwe werktuigen, nieuwe werkmethoden maken een vroeger hoogstaand beroep tot handlangerswerk of maken weer een ander beroep noodig.

Zoo gaat het ook op de timmerfabrieken, lijstenmakerijen, de stoomkuiperijen. In de graphische vakken is een zelfde voortdurende vervorming. Naast kleinere drukkerijbedrijven, die aan boekwinkels verbonden werden, komen de grootere drukkerijen, die zich specialiseeren voor eenig soort werk, dan wel verschillende afdeelingen in een verband houden. Mochten al de eerste zetmachines - de linotype, monoline en typograaf - den handzetter gaan scheiden van den machinezetter, de latere monotype brengt weer typisten en gietmachine-arbeiders naast hen in 't vak. Ook de jongste auto-plate machines die zich in de stereotypie gaan indringen vervormen dat vak. Zoo heeft ook de ontwikkeling van degelpers, tweetoerenpers en rotatiepers het beroep van drukker van aard doen veranderen. De drukker wordt in steeds meerdere mate een machine-kundige die geen hulpen meer behoeft bij de automatische inleggers, walsen-wasschers enz.

Hoe groot is ook de verwikkeldheid in het meubelmakersvak geworden. De witwerkers die al afgescheiden waren, worden weer door de fabrieken van goedkoope meubelen verdrongen; zoo ook de kleinere werkplaatsen door de fabrieken met velerlei werktuigen. Er zijn ook daar tal van beroepen ontstaan, die zeer verschillende bekwaamheden vergen.

Doen wij ten slotte nog een greep bij de vakken, die het minst gewijzigd schijnen, die van bakker en slager. Is de Bakkerswet niet een sprekend bewijs van het groote onderscheid tusschen de broodfabrieken, 't midden- en 't kleine bakkersbedrijf, die een doorloopende schaal te zien geven in de arbeidssplitsing van deegmakers, bankwerkers, ovenisten, magazijnknechts en loopers.

En ook in het slagersbedrijf maakt het abattoir een bedrijfscentralisatie mogelijk, terwijl vleeschwaren- en worst-

fabrieken de bekende vormen van arbeidsverdeeling en machinewerk doen zien.

Wat beteekent dit alles nu voor de beroepskeuze? Niet alleen het beroep moet gekozen worden en daarbij een humaan en tot leeren bekwaam patroon, maar het bedrijf waarin het beroep voorkomt is van veel grooter beteekenis geworden. Denken wij in 't algemeen na over de keuze tusschen kleinen grootbedrijf, dan zij opgemerkt dat er in de practijk talrijke tusschenvormen bestaan. In het typische kleinbedrijf is de kans het grootst dat het oude vak nog geheel en al te leeren zal zijn. 't Is echter slechts een kans, waar tegenover een andere staat dat de leerling gebruikt zal worden als loopjongen voor boodschappen en huiselijk werk of als goedkoope werkkracht om met het grootbedrijf te concurreeren. Kleine drukkerijen en kleine sigarenmakerijen hebben zeer vaak een zoo groot aantal jongens in dienst dat van jongensexploitatie gesproken mag worden. Bovendien wordt ook in vele klein-bedrijven het eigenlijke vak niet meer uitgeoefend en is reparatiewerk en klein werk hoofdzaak geworden; een werk dat minder loon geeft dan in 't grootbedrijf te verdienen valt. Biedt het grootbedrijf betere kansen? Het is bekend, en het is logisch ook na te gaan dat dit niet het geval is. De arbeidssplitsing in 't grootbedrijf veroorzaakt een groote behoefte aan arbeiders, die slechts een oefening noodig hebben en die geen vak behoeven te verstaan. Wie geen vreemde is in de vraag der vakopleiding, weet dat het grootbedrijf voortdurend klaagt over gebrek aan vaklieden, maar dat het zelf geen gelegenheid voor opleiding aanbiedt. Tenzij daarvoor afzonderlijke afdeelingen aan de fabrieken verbonden worden, zooals meerdere machinefabrieken thans reeds doen. Dit wijst erop dat het kleinbedrijf slechts weinig vaklieden meer oplevert, al is dit in de bouwvakken nog beter dan bij de metaalbewerking.

De keuze is dus een moeilijke, zoo moeilijk dat aan de meeste ouders de juiste kennis daarvoor ontbreekt. Tenzij, wat zeer dikwijls het geval is, zij in staat zijn hun kinderen op de eigen fabriek of werkplaats aangenomen te krijgen.

Doch ook dan nog kunnen ze niet weten of dat nu de beste

opleiding zal zijn, en wat er van den jongen groeit. De moeilijkheden die ik schetste zijn aanleiding geweest voor de oprichting van afzonderlijke vakscholen, typografen-vakschool, kleermakersvakschool enz. Daar de plaatsing op zoo'n school van de ouders bijzondere offers eischt in den vorm van schoolgeld, loonderving, kleeding en leermiddelen, kan slechts in uitzonderingsgevallen er gebruik gemaakt van worden. Daarop wordt nog nader teruggekomen.

Over een aantal beroepen, die slechts plaatselijk en vooral op het platteland, verkozen kunnen worden, valt niet veel te zeggen. Steenfabriekarbeiders, Veenarbeiders, Mandenmakers, Klompenmakers, Biezenmattenmakers, Hoepelmakers, Grondwerkers, behooren hiertoe. Het behoeft geen lang betoog dat de arbeiders het vak voor hun kinderen kiezen omdat er practisch in hun omgeving en in hun omstandigheden geen andere keuze is. Het zijn grootendeels landarbeiders die door den nood gedwongen, d.w.z. door gebrek aan landarbeid een ander vak erbij beoefenen.

We komen nu met ons overzicht tot den eigenlijken fabrieksarbeid, die niet direct beschouwd kan worden als ontwikkeld uit eenig ambacht tot grootbedrijf. Zagen wij bij dat laatste reeds een oplossing van de oude beroepen in tal van nieuwe vormen, in nog veel sterkere mate zijn de beroepen op de bedoelde fabrieken onderscheiden door voortdurende arbeidssplitsing. Eveneens zijn zij door invoering van nieuwe werktuigen en werkmethoden steeds aan vervorming onderhevig. Er zijn natuurlijk fabrieken, waar dit betrekkelijk weinig het geval is.

Over de zeer plaatselijke diamantindustrie behoeft niet veel gezegd te worden. De toestanden zijn daarin vrij algemeen bekend. Toch zijn ook hier de zaagmachines naast de hoog betaalde klovers komen te staan. Belangrijker is de sigarenindustrie. De arbeidssplitsing is nog zeer beperkt tot stripper, wikkelmaker, sigarenmaker, sorteerder, verpakker, terwijl de machine er tot heden niet doordrong. Het is juist de aard der arbeidsverdeeling tusschen wikkelmaker en sigarenmaker, die de opleiding in 't vak vergemakkelijkt, maar die ook het gevaar medebrengt dat het aantal sigarenmakers ten

slotte te groot wordt voor de behoefte. Ingewikkelder gaat het overzicht worden indien we de industrie verder gaan overzien. Denken wij b.v. aan textielindustrie, aardewerkfabrieken, glasfabrieken, papier en papierwarenindustrie, aardappelmeel, suikerfabrieken, raffinaderijen, gist- en spiritusfabrieken, olieslagerijen, margarinefabrieken, zuivelbedrijf, meelmalerijen, leerlooierijen en schoenfabrikage. De lijst zou zeer lang worden om alles te noemen. Het is er echter verre van dat we van een beroep van fabrieksarbeider kunnen spreken. Men heeft gepoogd ook in de eigenlijke nijverheid onderscheid te maken tusschen geschoolde en ongeschoolde arbeidskrachten.

Doch ook als men daartusschen de ‘geoefenden’ inschikt, is de rangverdeeling slechts kunstmatig en gewrongen. Het geeft hoogstens een drietal groepen van arbeidskrachten aan, die de industrie noodig heeft. De ongeschoolden zijn de grootendeels losse arbeiders, die niets behoeven te kennen. Toch is er onderscheid. Want van sommigen wordt lichaamskracht en weerstandsvermogen geeischt; van anderen daarentegen slechts langdurige waakzaamheid of 't eentonig verrichten van een handgreep, zoodat ook vrouwen, meisjes en kinderen daarvoor te werk te stellen zijn. Tusschen de groote groep der geoefenden is evenzeer velerlei onderscheid te maken. Soms is het een oefening die alleen het nauwkeurig uitvoeren van een voorgeschreven lesje betreft, soms ook eene om met groote snelheid werk te verrichten dat op zichzelf doodeenvoudig is, soms een training van bepaalde spieren of organen. De oefening kan in een week, een maand voltooid zijn of kan wel jaren duren, soms ook zelfs over geslachten van arbeiders voortgezet worden aleer de voldoende hoogte van productiviteit is bereikt.

Nog meer verscheidenheid is er onder de geschoolde arbeiders. Hun scholing kan betrekking hebben op hun intellectueele ontwikkeling, op onderscheidingsvermogen, materialenkennis. bijzondere kennis van werktuigen, van hun bediening en onderhoud, op bijzondere vakbekwaamheden, handigheid of practisch inzicht.

Bijna alle vakken en ambachten moeten aan de industrie de arbeiders afstaan die zij behoeft en die 't aanpassings-

vermogen hebben om zich voor hun nieuwen taak geschikt te maken. Want van hen zal specialiseering gevergd worden en groote productiviteit. Daarbij loopen zij dan de kans door de technische verbeteringen, die onophoudelijk voortgaan, verdrongen te worden, een kans die zij met de ongeschoolden en de geoefenden deelen, maar die voor hen grooter is, omdat besparing van hun arbeid meer voordeel brengt. Die kans is voor hen ook gevaarlijker daar zij door de specialiseering hun algemeene vakbekwaamheid inboeten.

Hoe is nu hun opleiding? Hoe komen de verschillende fabrieksarbeiders tot hun beroepskeuze? Voor een groot deel zijn de industriëen van plaatselijken aard. Voor een ander groot deel is de vakkundigheid b.v. van wevers, ververs, glasblazers, aardewerkers, bijna erfelijk te noemen.

Ten slotte geschiedt de keuze niet door de arbeiders maar door de fabrikanten, die uit de ongeschoolden de geoefenden maken en uit deze de geschoolden, de onderbazen en bazen, die dan ook, maar dan ook pas en bij uitzondering, de volle gelegenheid voor hunne opleiding verkrijgen. Zij worden ‘gekweekt’ uit de besten, die de gewenschte eigenschappen bezitten, of geworven uit de ambachten.

Het middel om een industrieel beroep te kiezen is dus eenvoudig, nl. het gaan naar de fabriek. Daar worden de jongens en de meisjes ingedeeld. Hun ijver, hun bekwaamheid, soms ook het toeval zal uitmaken in welk der vele fabrieksberoepen zij terecht komen. Het is echter niet onverschillig welke fabriek het is. Er bestaat namelijk steeds een gevaar van uitgestooten te worden, maar dat gevaar varieert voor verschillende bedrijven van zekerheid tot uiterst geringe kans. Laten wij voorloopig het risico van werkloosheid door handelscrisis, brand of stopzetten van het bedrijf b.v. door achteruitgang of door vooruitgaande syndikaatsvorming buiten rekening. Het uitstooten van arbeiders kan geschieden, ten eerste doordat voor geoefende of ongeschoolde krachten slechts goedkoope kinderarbeid gebruikt wordt. Zijn de jongens of meisjes te oud geworden, dan worden zij door jongeren vervangen. Zij gaan dan deel uitmaken van dat groote leger van vakloozen, die den zwaarsten

en slechtst betaalden arbeid moeten aanvaarden met de grootste kans van werkloosheid en armoê en ontaarding tot ondeugd en misdaad.

Voor de meisjes, die gewoonlijk tot de ongeschoolden of ongeoefenden zullen blijven behooren is dit minder erg dan voor de jongens. Schijnbaar zullen de ouders nooit dit werk voor de jongens mogen verkiezen. Toch is de verlokking groot omdat het loon onmiddellijk vrij hoog is. De nagelheeters aan de scheepswerven, de afdragers aan de glasfabrieken zijn de sprekendste voorbeelden. Maar in tal van andere fabrieken komt dergelijke jongensarbeid voor, b.v. in kistenmakerijen, knoopenfabrieken, in de blikwarenindustrie en capsulenfabrieken, de stroohulzenfabrikage en sommige deelen der textielindustrie.

Een andere vorm van uitstooting uit het industrieele bedrijf is het ontslag bij technische verbeteringen. Is het noodig voorbeelden daarvan te noemen? De graanelevatoren zijn bekend evenals de steenkolenlaad- en losinrichtingen, beide voorbeelden hoe het mechanisch transport groote groepen arbeiders overbodig maakt. Daarnaast staan b.v. in de glasindustrie de automatische glasblaasmachines; in de textielindustrie de automatische aandraaimachine en de automatische weefge. touwen. Deze voorbeelden staan niet alleen. Overal door de geheele industrie wordt gezocht naar automatische werktuigen die arbeid moeten besparen, zoowel van geschoolden, geoefenden als ongeschoolden. Weliswaar brengt de uitbreiding der nijverheid weer meer werk, zoodat dikwijls plaatsen voor geoefenden en ongeoefenden open komen, doch de beroepskeuze wordt daarmede verstoord. De dwang treedt op om zonder vrije wil van beroep te wisselen.

Verlaten wij nu het gebied van de industrie en letten wij op de handels- en transportbedrijven, dan vinden wij er geheel gelijksoortige verschijnselen. Wat zijn de beroepen van winkel- en pakhuisknechts, van loopers, sjouwers, bootwerkers, vrachtrijders, verhuizers, sleepers, koetsiers, van de velerlei werklieden bij spoor en tram? Hoe groot is de verscheidenheid van elk dezer beroepen, en hoe weinig scherp is zoo'n vak begrensd. Naast geheel vakloozen, die aan allerlei

eischen van lichaamskracht of intelligentie moeten voldoen, staan andere, die een meer of mindere mate van oefening moeten vertoonen, en weer andere die bijzondere vakbekwaamheid moeten bezitten. Doch alle moeten zich aanpassen naar de zeer uiteenloopende eischen van het bedrijf waarin zij werkzaam zullen zijn. Is het mogelijk een van deze beroepen te kiezen? En is het niet veeleer een toeval, of de dwang om loon te verdienen b.v. als loopjongen, krantenjongen of iets dergelijks die de jeugdige personen in een dezer vakken brengt, waar zij zelve niet verder kiezen, maar uitgekozen worden dan wel ook uitgestooten. Minder geldt dat voor een andere groep van beroepen als de kappers, de kellners, de hotel- en koffiehuisbedienden.

Wij komen hiermede echter op een terrein van overgang tot de meer ‘heer’ achtige beroepen, waartoe ook de winkelen kantoorbedienden behooren, die alle dit gemeen hebben, dat zij misschien een uitzicht geven op zelfstandigheid doch dan ook een bijzondere opleiding noodig maken.

Voltooien wij ons overzicht ten slotte door nog te wijzen op de land- en tuinbouwarbeiders, de visschers, de zeelieden en de mijnbouw. Land- en tuinbouw schijnen al bijzonder aanlokkelijk voor een beroepskeuze. En toch is daarvan weinig sprake. De kinderen uit de stad zijn nòch voor 't zware landwerk, nòch voor de lage loonen, nòch ook voor de omgeving van 't platteland geschikt. En de dorpskinderen hebben gewoonlijk weinig andere keuze dan het beroep van vader en familie te kiezen, of ouder geworden naar de stad te gaan dan wel te emigreeren om lotsverbetering te zoeken.

Iets dergelijks geldt voor de visschers, en vroeger ook voor de mijnwerkers. Geslacht op geslacht gaat bijna zonder keuze in het familievak. Terwijl echter bij de visschers vooral in ons land een overcompleet vele jongeren dwingt tot een ander beroep over te gaan, is er voor de mijnwerkers een te kort dat niet door beroepskeuze maar uit het leger der eenmaal vakloos gewordenen wordt aangevuld.

Geldt datzelfde ook niet voor de zeelieden? Daarbij moet niet gedacht worden aan hen die op zeevaartscholen en machinistenscholen opgeleid worden, maar vooral aan die

menigten stokers en tremmers die in de diepten der groote Oceaanbooten de vuren moeten onderhouden. Bovendien is de tijd misschien niet ver dat de oliemotoren geheel hun arbeid overbodig gemaakt hebben.

Aan 't eind gekomen van ons vluchtig overzicht der beroepen kan gezegd worden dat er vele zijn die men niet kiest. De drang, de dikwijls geleidelijke, onmerkbare, in gewoonten verborgen drang der omstandigheden en de vaak open noodzaak der armoede brengen het arbeiderskind tot het werk, waar de splitsing zich voltrekt tusschen hen die de groote massa der vakloozen zullen vormen, en hen die zich door oefening of allerlei soorten van vakbekwaamheid een werkelijk beroep zullen veroveren.

Daarnaast staan de kinderen, die zelve of wier ouders inderdaad een keuze doen. Deze keuze is als regel beperkt tot hun directe omgeving of hun eigen werk, waarbij wel zooveel mogelijk, maar toch immer op gebrekkige wijze rekening gehouden wordt met de persoonlijke eigenschappen en wenschen. Zou die keuze een wijder terrein willen bestrijken dan is ze een zeer gevaarlijke, omdat er geen gegevens zijn om te beoordeelen of het gekozen beroep voldoening en broodwinning kan verschaffen.

* * *

Wat moeten nu onze wenschen zijn voor de beroepskeuze? Allereerst dat het beroep geschikt zal zijn voor de lichamelijke krachten, want zonder gezondheid is al het verdere overbodig. Daarnaast dat het beroep ook beantwoordt aan practischen en geestelijken aanleg en daarom voldoening zal geven. Ten slotte dat het beroep een goede kans op een behoorlijke broodwinning biedt.

Hadden wij nog te maken met een beperkt aantal beroepen, en met een geregelde opleiding als in den gildentijd, het zou niet moeilijk zijn om deze wenschen zooveel mogelijk te vervullen. Geneeskundige voorlichting is vooral door het instituut der schoolartsen te geven. En ook het oordeel over de geschiktheid voor eenig beroep, en over de materieele

toekomst die daarin te verwachten is zou wel te verschaffen zijn, b.v. met hulp der vakvereenigingen. Voor zoover ook thans nog het aanleeren van een ambacht geschiedt kan een bureau van voorlichting voor de vakopleiding belangrijke en nuttige diensten bewijzen. Ook zullen de arbeidsbeurzen die door hunne werkzaamheid de ernstige bezwaren van een verkeerde beroepskeuze leeren kennen, een goed werk doen door hun ervaring zoo ruim mogelijk bekend te maken.

Ten slotte kan ook de uitbreiding en de verbetering van het ambachts- en vakonderwijs te gemoet komen aan het bezwaar dat klein- en grootbedrijf niet meer voldoende voor het onderhouden van de vakkennis zorgen.

Zelfs is het niet ondenkbaar dat het vakonderwijs kosteloos wordt gegeven en bij uitzondering met tegemoetkoming der ouders voor de loonderving.

Toch kunnen met dit alles onze wenschen verre van vervuld zijn. De ambachten en vakken omvatten niet meer alle beroepen. De vrees is zelfs niet denkbeeldig dat er een te groote aankweek van die vaklieden bestaat. In perioden dat de huizenbouw in de groote steden zeer beperkt werd is de werkloosheid buitengewoon omvangrijk geweest. Het typografenvak kent reeds thans de kwaal van een te groot aantal vaklieden, de werkloosheid neemt er toe, Ook in de sigarenfabrikage is een ernstige malaise mogelijk, wanneer b.v. als in Duitschland door belasting het verbruik ging afnemen. In de kleeding-industrie dringt de confectiefabriek steeds verder door, en er is nu reeds een teveel aan werkkrachten. De machinefabrieken nemen thans nog een vrij belangrijk aantal vaklieden op, omdat zij in de laatste jaren krachtig groeiden. Zij stellen echter aan de vakbekwaamheid zulke bijzondere eischen dat zij de voorkeur geven aan eigen opleiding boven die der ambachtsscholen. De schoenenfabrikage heeft de gewone schoenmakerij geheel verdrongen met uitzondering van het schoenlappen en het vervaardigen van uitzonderingswerk.

Zoo zouden meer voorbeelden zijn te geven, die aanwijzen dat de maatschappelijke ontwikkeling de waarde der vakbekwaamheid niet zoozeer verhoogt als oppervlakkig schijnt.

Het grootbedrijf en de industrie stellen aan de groote meerderheid van hare arbeiders andere eischen. Zij scheppen nieuwe beroepen, die echter met de vooruitgang der techniek weer telkens wijzigingen ondergaan. Hiermede is niet gezegd dat vakbekwaamheid overbodig zou worden. Integendeel is een steeds hooger peil daarvan gewenscht. Er is alleen gezegd dat het aantal der zeer bekwame vaklieden beperkt zal moeten blijven. En dat daarom ons vakonderwijs zich er voor alles op zal moeten toeleggen om de qualiteit van het onderricht zoo hoog mogelijk op te voeren. Dan kunnen de leerlingen een plaats vinden zoowel in eigen kleinbedrijf alsook in het grootbedrijf. Echter niet als arbeiders, maar als patroon in kleinbedrijf, als leiders, opzichters en bazen in 't grootbedrijf.

De groote kwaal der verkeerde beroepskeuze is te vinden bij de vele jongens, die reeds vrij vlug een betrekkelijk hoog loon gaan verdienen, doch met de zekerheid dat zij in de toekomst nooit iets anders zullen zijn dan vakloos los arbeider. Wat is daartegen te doen?

* * *

Practisch kunnen wij aan enkele ouders zeggen: laat uw jongen een vak leeren, dan komt hij altijd gemakkelijker door de wereld.

Wanneer wij echter niet een enkel geval voor ons hebben maar in 't belang der gemeenschap den strijd aanbinden tegen het ontstaan dier breede massa van vakloozen, waaronder werkloosheid, pauperisme en ontaarding voortwoekeren, dan laat die oplossing ons in den steek. De behoefte aan ongeschoolde werkkrachten neemt toe, ook van jeugdigen, terwijl overvulling der vakken deze bedreigt met werkloosheid en loondaling. En daardoor van zelf sprekend in de hand werkt dat de kinderen toch uit nood naar 't goed betaalde, maar vooruitzichtslooze werk worden gezonden, waarbij komt dat de middelen voor een betere opleiding ontbreken. Dat het gevaar van overvulling der vakken niet uit de lucht gegrepen is, wordt het duidelijkst bewezen door de landarbeiders en de visschers.

Ook dat zijn geschoolde vakarbeiders, doch zij kunnen hun vakkennis niet gebruiken en moeten zich scharen onder de vakloozen.

Het is een dwaze illusie te meenen dat het groot-bedrijf zijn ontwikkeling zou staken, en dat het klein-bedrijf weer gaat groeien. Wanneer zich dit handhaaft is het voor een bijzondere en beperkte taak.

Niet door terug te gaan op de maatschappelijke evolutie, maar door haar te volgen en door te trachten haar in meerdere mate dan thans mogelijk is te beheerschen kan de groote verbetering verkregen worden.

Ook buiten den kring der ambachten en vakken moeten dezelfde drie eischen gesteld worden van lichamelijke geschiktheid, van voldoening door aanpassing aan practischen en geestelijken aanleg en van een behoorlijke belooning. De vervulling daarvan te verkrijgen schijnt echter onmogelijk. De maatschappij is niet minder ingewikkeld dan de automatische werktuigen, en de krachten die hare ontwikkeling voortdrijven niet geringer dan de duizenden en millioenen paardekrachten der vele en geweldige motoren van de moderne techniek. De verdeeling der tallooze maatschappelijke functie's gaat altijd verder evenals de deelarbeid in de fabrieken.

Hoe zal er dan rekening gehouden kunnen worden met de afzonderlijke belangen der individuen? Zij hebben zich slechts te schikken en aan te passen. Alle keuze behoort tot het verleden. Toch is de taak aan de gemeenschap gesteld en zij zal die hebben op te lossen.

Eenvoudige middelen zijn er niet aan te wijzen, maar langs velerlei wegen wordt er gewerkt om het doel te bereiken. Is daar niet in de eerste plaats de fabriekshygiëne die er voortdurend naar streeft om te zorgen dat de gezondheid vooral der jeugdige arbeiders wordt beschermd? De strijd tegen de industrieele giften is nog pas in den aanvang. Velerlei schadelijke invloeden zijn nog na te speuren en de middelen uit te vinden om ze te weren. En waar noodig zal verkregen worden dat een beroepskeuze naar lichamelijke geschiktheid wordt doorgevoerd. Daarnaast wordt aldoor ijverig gewerkt om de gebouwen te verbeteren, te verruimen, beter te verlichten, te verwarmen of af te koelen, en goede stof-

en dampvrije lucht te verschaffen. Het is dezelfde techniek die hiervoor onophoudelijk betere middelen weet te leveren.

Dan komt de arbeidswetgeving, die in 't bijzonder de jeugdigen beschermt, hun werktijd bekort, hen op tijd rust verschaft om zich van vermoeidheid te herstellen, en die er niet voor terugschrikt om te verbieden dat zij aan het afmattend stukwerk hun jeugd verslijten, met gevolg om daarna als onbruikbaar op zij gezet te worden.

Vervolgens komt ten nauwste met het vorige verbonden de arbeidersbeweging, die den enkelen persoon opheft, kracht geeft in 't onderling verband, zijn loon verhoogd, en zijn arbeidsvoorwaarden verbeterd weet te krijgen.

Maar ten slotte is er nog iets anders noodig, dat op zich zelf reeds een krachtig middel is om veel verkeerds in de tegenwoordige beroepskeuze te herstellen, doch dat ook èn fabriekshygiëne èn arbeidswetgeving èn de vakbeweging nieuwe kracht zal geven, dat is beter onderwijs.

Waar wij niet in staat zijn om het arbeiderskind, wanneer het door de moderne maatschappij aan het werk gesteld wordt, een opleiding te geven voor een gekozen beroep, daar dient het mee te krijgen, wat het in elk geval zal behoeven, nl. een betere algemeene ontwikkeling. Dat is wat hem nog al te veel ontbreekt. Allereerst al voor het vakonderwijs opdat hij in staat zal zijn de tradities van het oude vak te overwinnen en op te nemen wat voor vernieuwing uit wetenschap en techniek erin gebracht kan worden. Maar vooral ook voor zijn taak in het grootbedrijf. Hij zal dat kunnen leeren begrijpen, hij zal dan pas een beroepskeuze kunnen doen door te streven naar wat in het grootbedrijf inderdaad te bereiken is. Zijn practische en geestelijke aanleg kan hem daarbij drijven en hem naar beroepsvoldoening doen zoeken. Of wel hij kan door meerdere ontwikkeling zijn productiviteit en zijn loon verhoogen, en de voldoening voor geest of gemoed elders zoeken en vinden. Ten slotte zal bij beter algemeen onderwijs ook kunnen blijken of niet andere dan de arbeidersberoepen voor hem meer geschikt zijn.

Thans nu de lagere volksschool op een te jeugdigen leeftijd wordt verlaten is dat bijna niet mogelijk.

Hoe moet het algemeen onderwijs verbeterd worden? Vooreerst door het niet bij het twaalfde maar pas hij het veertiende jaar te doen eindigen. Daarnaast zal in bijzondere cursussen de gelegenheid voor voortzetting moeten zijn geboden.

Doch dan moet ook de inhoud van het volksonderwijs gemoderniseerd worden. Zorgvuldig en vrij van alle schoolsche traditie moet veel ballast over boord gegooid worden. Naast gymnastiek, handenarbeid en teekenen, moet het onderwijs hervormd worden tot een aanpassing aan ons moderne leven om dat te leeren bekijken, te doorzien en aan te durven.

Wij hebben jaren lang in ons land een schoolstrijd gevoerd, die velen heeft afgemat en lusteloos gemaakt. Maar er is een nieuwe schoolstrijd noodig om dat te overwinnen, om het besef te wekken dat een taak voor ons ligt, die niet enkel door vakonderwijs te vervullen is, maar vooral, ja bijna uitsluitend door krachtig en zuiverend optreden voor de school van het arbeiderskind.

Er is een spreekwijze onder ons volk dat geld beter gegeven wordt aan den bakker als aan den dokter. Voor de ontwikkeling onzer gemeenschap die de verant woording gaat voelen voor die kleine knapen en meisjes wier jeugd versleten en verwaarloosd wordt in versuffend werk, is het beter dat er geld kan besteed worden aan een vernieuwd volksonderwijs dan dat het uitgegeven moet worden aan de invalieden en tot werk ongeschikte vakloozen, waartoe zij thans nog in zoo groot aantal kunnen opgroeien.

De kluizenaar in de woestijn
Door
P.N. van Eyck

V

Het is voorbij, de Satan week, 't is stil,
't Is roerloos stil, de nacht weegt zwaar en bang
Op 't dorstig zand, in 't zwijgend loof, weegt hard
Van hitte, hard en schrijnend-strak van angst
Als wanhoop op mijn schouders en mijn hoofd.
Het is voorbij. Weer spalkt de duisternis
Haar wijde, wilde kaken te allen kant
Als kolken van bedreiging naar mijn lijf.
't Ligt laag, het gloeit, van driften gansch doorwoeld,
Gekneusd, gebroken, als een laaiend wrak,
In 't zengend wee van zijn gezweepten doem,
Het duizelt, huivrend in onpeilbre smaad,
Wanneer 't zijn stem, mijn stem, die worstlend hijgt -
Een moede ziel, voor de eeuwigheid verdwaald -
Hoort eenzaam branden in de leege lucht,
Mijn stem, mijn ziel, die nooit vergeten zal,
Die steeds opnieuw haar troeble daad herhaalt,
Die kus herleeft, mijn lichaam met den gloed
Van schande's schroeiend brandmerk wondt in 't vleesch. -
Een zoele vrede had den ganschen dag

Onder de palmen mijn gemoed getroost:
Ofschoon het roode woeden van de zon
Als fakkel-vlammen golfde door de lucht,
En de avond met de zelfde bronzen asch
Als altijd neerzakte over 't grijzend zand,
Had uur na uur die lange, lauwe rust
Van uit mijn hart mijn gloeiend lijf verkoeld, -
Na vele dage' onduldbaar woelend leed
Vond eindlijk dan mijn ziel zich zelf bereid,
Ontboeid, gesterkt tot bede of stil gepeins,
En 'k las, bedroefd, maar innerlijk verlicht,
Den dood des Heilands na in 't Heilig Boek.
Dicht bij de hut, beschaduwd door het loof
Der laagste palmen, had ik, toen ik kwam,
Een beeld gericht van 't streng en somber kruis,
Dat eens den Christus droeg, in 't angstig uur,
Toen in de walm van dag-doorzonken nacht
De reutling smoorde van zijn laatste woord,
De glansvonk doofde in 't veeg en brekend oog,
Dat nauw zijn laatste tranen had geschreid.
Daar zat ik dan, 't rees voor mij, recht en groot,
Zóó hoog, dat, als door handen, troost-omdwaald,
De spotkroon door de blaadren werd gestreeld.
Gebogen over 't donkrend perkament,
Bespiedde ik dorstig 't hel gekleurd gezicht,
Dat als een visioen mijn geest bezocht
En gansch mijn ziel de stille wijding gaf,
Die steeds de menschen nader brengt bij God.
't Was of een uit mijn oogen stralend licht,
Een innerlijke brand, door Hém gevoed,
Zich spreidde langs de woorden, die bij mij,
Zoo vaak bepeinsd, de fluistrende echo's wekten,
Wier stem, diep-in, uit vroegre stond nog sliep....
Een zoete gloed sloop langzaam om mij heen,

Doordrong mijn hart, mijn hoofd, mijn blijde lijf
Met zaligheid, die bijna wellust werd:
Een slaap, met droomen zwaar beladen, scheen
Mij traag te lokken naar een loome rust,
Waarin geen ding mijn wakend oog ontging,
En 't sluimerzieke licht, dat langs het Boek
Een lamp was in den avond, wies en won
Aan kracht, aan glans, en hing ten laatste in 't rond,
Eén volle, weeke, trillend-warme schijn,
Die reeds, wijl 'k las, naar ver en overal
De nooddruft mijner wijkplaats rijk bescheen.
Nog las ik voort, zag niet meer op, een vlam
Gloeide in de woorden, die ik nooit zóó diep,
Zoo vol van rijp geheim begrepen had....
Maar altijd zwol de sterkte van dat licht, -
En 't vlijmend groeie' ook in mij van zijn gloed
Zwol saam met hem, totdat zijn vreemde tocht
Tot zulk een razernij van zoetheid steeg,
Dat aan mijn hand, die gloeide, 't brandend boek
Ontviel, mijn hoofd zich hief, mijn ziel, verdwaasd,
Zich uit mij wierp in 't wild en weemlend-blank
Doorflonkerd licht, dat om de palmen hing,
En 'k wild, als hunkrend, staarde naar het kruis.
Daar hing - o God, wéér jaagt de zelfde koorts
Mijn lichaam, God, nog ééns, nog ééns dat beeld,
En dat mij dan Uw doem in eeuwigheid
In de allerdiepste kuil der smarten stoot! -
Daar hing, in 't waaiend licht, aan 't vlammend hout
Het gloeiend lichaam eener naakte vrouw,
De armen gestrekt, de leden blank, het hoofd,
Naar mij om heete kussen hunkrend, strak,
Voorover buigend, met een blik, die zwaar
Van lust schuins uitging onder 't glanzend vel
Der zwart-geboorde scheelen, God, daar hing

Een welig lijf, een golvend-weeke zwelling
Van lichtend vleesch, met schaduws aangevuld,
Te smachten naar 't waanzinnig-woest gebaar,
Waarmee mijn hand den band ontbinden zou,
Die haar weerhield van 't razen naar mijn drift....
Daar waakte in mij niet één gedachte meer
Aan 't sterven van den God, dat straks mijn ziel
Bemijmerd had, geen vliedend oogenblik
Sloeg mij terug met de angst voor de eeuwge doem -
Die vrouw, die naakte vrouw, daar hing zij, blank
En schoon, haar borsten wiessen, daalden, - loom,
Naar wellust lekkend, brandde in 't heerlijk hoofd
De half-versloten blik - een gloed, een geur,
Daar zij in hing, liet af en vloot om mij....
Ik stond nog stil, mijn oogen wijd daarvóór,
Dan stortte ik met een luide, heesche kreet,
Die haar 't week vleesch deed huivren, naar haar heen,
Ik sloeg mijn armen om het kruis, mijn hand
Brandde om haar arm en bevend, schroeiend, gretig
Kuste mijn mond de schaduw van haar schoot....

Toen viel het weg, - daar stond het strenge kruis
Uws Zoons, o God, daar lag, gebroken slaaf
Der lust, mijn hijgend lijf in 't donker zand,
In de doem der eeuw'ge benauwenis,
Zwaar in de stilte, kreunend in de nacht....

I.

Mijn begeerten schroeien als vlammen
De cirklende kim met den brand
Van hun vurige, flakkrende kammen,
Wier wervling mijn leven omspant.

De strom-wilde wind jaagt zijn galmen
Door den wal van dien rookenden gloed,
Op hun tocht slaan hun hittige walmen
In mijn keel en verzengen mijn bloed.

Mijn slapen, mijn oogen gloeien,
Want de lucht is een dichte smart,
Vol van vlammen die mateloos loeien,
Vol van roet dat den bodem verzwart.

Zij weemlen, hun tongen spauwen,
Zij rekken hun drift naar mijn hoofd
En ik stort daar het dompig benauwen
Mij de laatste verkwikking ontrooft.

Zij tergen mijn zwakheid, zij naadren,
Eén gil scheurt hun sissen van een,
Vergeefs, o vergeefs, reeds gaadren
Hun tongen zich heet om mij heen.

O God, als ik waarlijk moet sterven
In den laaienden brand mijner lust,
Laat ik ééne gena dan niet derven,
Voor mijn lijf door den dood wordt gekust.

Laat mijn ziel, wie nimmer het hijgen
Ontbrak van een heilige dorst,
Naar uw vrede, uw heerlijkheid stijgen
Uit de wroeging en de angst mijner borst,

Laat haar blank door de roode tempeesten,
Laat haar zuiver en ongedeerd,
Nog één uur aan uw voet mogen feesten
In 't koel licht, dat zij steeds heeft begeerd.

Zie, een duif, tusschen tralies gevangen
In een huis van vlammen doorwoed,
Slaat haar vleugel zich wond aan de stangen,
Tot ook háár lijf den brandhonger voedt.

Maar breek gij, vóór haar doodsnood, de wanden,
Red mijn ziel, uw kind, God, uw gift,
Uit de strakke reeds schroeiende banden
Van mijn lijf, dat verkoolt in mijn drift.

De Augustusdagen
Door
Dr. J. Prinsen JLz.

Een der vele verdiensten van Verwey's boek over Potgieter is wel, dat het scherp en onwederlegbaar de waarde van Aernout Drost voor de Beweging van '35 bepaalt[1)], dat het ons duidelijk maakt, hoe zijn intiemste vrienden, die in den jongen dichter letterkundige eerzucht noch strijdlust erkenden, hem in dit opzicht niet hebben begrepen, hoe Drost in tegendeel in zijn stelligheid tegenover het publiek, tegenover den vijand, tegenover den medestander, de aangeboren veldheerstalenten openbaart, die hem zelf in de eerste plaats, gesteund door de waardige staf van Potgieter en Bakhuizen, zouden gemaakt hebben tot den krachtigen, vastberaden leider van den veldtocht, waarvan het plan in hoofdtrekken in zijn geest moet zijn vastgesteld, hoe zelfs het proza van den meest oorspronkelijken der strijders van '35 de sporen draagt van het kleurrijke woord, de vaste schildering van den jongen Drost. Inderdaad in het werk van Drost is menige Potgieteriaansche wending vóór Potgieter aan te wijzen.

Die invloed vond zijn oorsprong natuurlijk vóór alles in de persoonlijkheid van den dichter zelf; men is leider geboren; het accent van het woord, de kracht van den blik beslissen; maar alleen dan wanneer hierbij grondige, wel geordende, wel gebruikte kennis en een rijk gemoed komt, kan er sprake zijn van meer dan degradeerende suggestie

1) Het leven van Potgieter, 152 vlg.

op minderwaardige geesten, op geestelijk zwakken, dan pas van den geëerbiedigden, ook door gelijkwaardigen in begrip en liefde erkenden leider en aanvoerder. Die rijkdom van gemoed, die grondige veelzijdige kennis waren de kostbare gaven van Aernout Drost.

Sla een enkelen blik in de Aanteekeningen, waarmee De Vooys den herdruk der Pestilentie verrijkte, en ge staat verbaasd over de belezenheid van den twee-, drie-en-twintig-jarigen romanschrijver in onze 16de- en 17de-eeuwsche litteratuur. Hoe moet deze jonge man geleefd hebben in den geest van Hooft's Historiën, van Hooft's Warenar, van Breero's Spelen en Kluchten, van Vondel's hekeldichten, om er zoo vrij en krachtig de taal van zijn helden uit op te bouwen, er zijn eigen schilderingen kleur en leven mee te geven. Hoe moet hij de historie zelve van onzen bloeitijd in alle richtingen hebben doorploegd om een zoo rijk tafereel van het leven op allerlei gebied, met zoo welbewuste vastheid van hand op het doek te kunnen zetten. Hoe spreekt ook die doorwerkte ets Meerhuizen van dit weten en begrijpen van wat er in onze litteratuur omstreeks 1600 omging. Maar daartoe bepaalt zich zijn kennis niet. Heel zijn werk, iedere bladzij toont ons den man, die, hoe jong ook nog, had getracht te overzien de geestelijke kultuur van Europa van de middeleeuwen tot op zijn eigen tijd en in zijn eigen land. Wanneer we teruggaan in de geschiedenis onzer beschaving vinden we enkel Van Goens en Van Alphen hem gelijk, zijn meerderen allicht in kennis, zijn gelijken in het besef van onze duffe dorheid uit gebrek aan levensdurf, aan krachtig meeleven en meestrijden met de ons omringende volken, maar Drost de meerdere van hen door zijn scheppende kracht, zijn organiseerenden geest, zijn drang naar oorspronkelijkheid.

Door dit bewuste leiderschap, dat weten wat hij wou niet enkel voor zichzelf, maar voor gansch zijn generatie, staat hij ook boven Perk, dien anderen heraut, van de beweging van '80.

Verwey en Koopmans hebben in dit tijdschrift de beide hoofdwerken van den jongen Drost, Hermingard van de

Eikenterpen en De Pestilentie van Katwijk uitvoerig besproken en vergeleken.

Mag ik hier een oogenblik de aandacht vragen voor een ander zijner werken, onvoltooid gebleven, het eerste gedeelte van den breed opgezetten roman, spelend in den tijd van den dichter zelf, getiteld De Augustusdagen? Er zijn zwakheden, onbeholpenheden in, zeker; Drost dankt zijn roem vóór alles aan Hermingard, De Pestilentie, Meerhuijzen; maar we leeren er den geest van den tijd en vooral de persoonlijkheid van Drost zelf nog weer nader uit kennen, er zijn eenige prachtige bladzijden in, die algemeen verdienen gekend te worden, en de bundel, waarin het fragment voorkomt, die bekende Schetsen en Verhalen, door Potgieter en Bakhuizen na den dood van den auteur uitgegeven, begint tot de letterkundige zeldzaamheden te behooren, waar de bibliophiel gretig naar grijpt. Zoo mogen deze notities een eenvoudig nagerecht zijn na de schotels van Verwey en Koopmans, dat den maaltijd tracht te voltooien.

De Augustusdagen is een romantische en uiterst mysterieuse geschiedenis, van een mysterie, dat uit den aard der zaak niet wordt onthuld en waarvan een al dan niet geheel gefingeerd gesprek tusschen den auteur en zijn vrienden aan het eind van het fragment, de gloeiende romantiek slechts te raden geeft.

Er is een freule Wilhelmina[1)] en haar vader, Baron van Stralenhoef, die beiden op Stralenhoef wonen. De freule is romantisch aangelegd, belust op avonturen, altijd wat dan in 1830 hier in Holland avonturen heeten mocht. In de nabijheid woont mevrouw Van Wolvega, gehuwd aan een allerzonderlingsten hypochonder, en bloedverwant, tevens moederlijke vriendin van Wilhelmina. En in het dorp de predikant, gelukkig echtgenoot en vader, ds. Beeckhorst met zijne Maria, beide de vertrouwde vrienden van Wilhelmina.

Op Maandagmorgen, Wilhelmina, ‘bloeijend meisje in het

1) Eerst moet Drost haar een anderen, min Hollandsch klinkenden naam hebben gegeven. Zie het aardig gesprek in het Leven van Bakhuizen, Studiën en Schetsen, II, pag. XII. Potgieter had *Hilda* voorgesteld.

bevalligst morgengewaad', staat op het balkon te genieten van het werk der tuinlieden, die onder leiding van den ouden Wicher den tuin versieren - 'zacht bloosden de rozen tusschen het zwarte beukenloof; kleurrijke festoenen van anjelieren, asters en dahliaas slingerden zich om de frissche eikentakken' - want morgen zal de freule haar achttiende verjaardag en tegelijk haar verloving met Jonker Everard Strik tot Zonsveld vieren.

Die Wicher is een aardige type en tevens de vertegenwoordiger van Drost's kennis van Cats. Hoe moet de schrijver deze doorwerkt hebben om den oude telkens een gepasten regel in den mond te kunnen leggen. Met een paar rijmen uit Cats biedt Wicher zijn freule bloemen aan, met Cats weet hij haar schoonheid en eenvoud te huldigen, met Cats haar toestand onder het vroeg verlies harer moeder te schetsen en met Cats zijn eigen verhouding tot zijn kinderen te typeeren:

> Zijn' kinders wel te doen, zijn gunst haar aan te wijzen,
> Dat is een goede zaak, die vrome lieden prijzen;
> Geeft daarom, lieven! geeft, maar echter niet te veel,
> Maar houdt, in alle doen, de panne bij de steel.

Als Wicher spreekt, spreekt Cats, wordt diens practische Hollandsche volkswijsheid gepredikt.

Hoe plotseling gaat de lieve morgenzon schuil achter donkere, dreigende wolken om zich gedurende het gansche verhaal niet meer te vertoonen. De baron verschijnt en - hij verdwijnt, geheimzinnig, in zich zelf verzonken, zijn dierbare Wilhelmina achterlatend in volkomen onzekerheid; alleen dat alle feestelijkheden minstens tot Donderdag zijn uitgesteld, kan haar worden meegedeeld.

Gelukkig komt nicht Van Wolvega der troostelooze, die in een deel van 'Young's Nacht-gedachten, door onzen verdienstelijken landgenoot Schenk voortreffelijk nagevolgd' bladert, te hulp. Bij een rijtoer der beide dames wekken de herder Joost en Else, Wicher's kleindochter, herinneringen aan Arkadische herders van Florian, komt Wilhelmina tot confidenties: 'Ge weet, lieve nicht! hoe de levendigheid van mijn karakter

bij dien ridderlijken zweem, welken de Baron in mijne opvoeding bragt, mij niet weinig zin voor het avontuurlijke gaven. Walter Scott bevorderde denzelven; het viel mij moeijelijk dien te bedwingen'. En zoo is ze tot de stoutigheid gekomen om tegen het middernachtelijk uur, geholpen door haar vriendin Maria, zoo nu en dan verschijningen van den burgridder te organiseeren en onder die gedaante de boerenbevolking wel te doen. Maar zijn Eerwaarde keurt het aankweeken van bijgeloof met een dergelijk 'guichelspel' niet goed en dien eigen avond zal de vertooning voor het laatst plaats hebben. Joost en Else zijn geroepen om den burgridder in een naburige ruïne af te wachten en bouwen hierop hun schoonste verwachtingen voor het bezit van een hoeve en een spoedig huwelijk.

Als Wilhelmina met haar nicht een bezoek aan het gezin van den waardigen leeraar hebben gebracht, zijn beiden vol van het zalige geluk, dat daar woont. 'Ik wenschte wel eens,' zegt de jonge freule onder het naar huis gaan, 'dat haar geluk mijn deel mogt worden, maar dat moet ik mij niet voorstellen. Kan Everard voor mij een Beeckhorst, ik voor Everard eene Maria zijn? - - In mijne zusterlijke vriendschap voor Maria mengt zich zekere eerbied. Beeckhorst is een allerliefst mensch, kinderlijk eenvoudig als Joannes. Zij dweepen niet; wie bij hen aan Jean Pauls Clotilde of den allerliefst dweependen Leeraar uit de Glockentöne dacht, zou zich in hen bedriegen. Zij kunnen zonder dweeperij zoo gelukkig zijn; door dit zoet vergif zou ik mij moeten verbeelden zoo gelukkig te zijn. En dweepen kan ik niet, dweepen ligt niet in mijn karakter!'

'Beklaag u daar nimmer over, Wilhelmina!' zeide Mevrouw van Wolvega; 'wanneer die weelderige opiumbedwelming eindigt, dan is het in het hoofd niet wèl en gevoelt men zekere ledigheid in het hart; wij zien de wereld dan omtrent zóó, dunkt mij, als de mensch, die, bij eene tooverlantaarnvoorstelling in slaap gevallen, wakker geschud, de bonte en vreemde beelden aanstaart.' - - -

'Ach! dat men meer verstand en hart zoo in voldoende harmonie wist te brengen! sprak Mevr. v.W., er zouden minder ongelukkig gehuwden zijn, wier aantal thans zoo

onbepaald groot is. Dweepende geestdrift gaat niet in rustige huwelijksvriendschap over. De meesten dweepten in hunne liefde als de helden en heldinnen van La Fontaine; sommigen, die wat hooger stonden dan[1)] de jeugdige Feith; het geslacht der Bellamy's is geringer; nog kleiner dat der Lamartine's; en den minsten komt de eere toe, zich zelven boven waarheid en werkelijkheid te verheffen en het beeld des geliefden of van zich zelven dweepend te vleien. - Neen, nimmer zoek ik mij in eene tooverwereld te verplaatsen; in de werkelijkheid wil ik het standpunt vinden waar ik gelukkig kan zijn en gelukkig kan maken.'

Voelt ge wel, dat hier de Drost aan het woord is, die zich opwerkt van den Hermingard tot de Pestilentie, dat hier reeds een grondbeginsel van het groote driemanschap wordt verkondigd?

Bij haar terugkomst op Stralenhoef wacht Wilhelmina een personage, die een schilder blijkt te zijn, door haar vader van de opdracht voorzien haar portret te schilderen; hij spreekt zeer geheimzinnig en schijnt diep ongelukkig. Voor Wicher was hij ook al een ondoorgrondelijk raadsel gebleven, maar zei Vader Cats niet:

> Meldt nimmer door een losse praat
> Van waar gij komt of henengaat;
> En min nog wat uw harte jaagt,
> Want dat heeft menig man beklaagt.

Intusschen keert Wilhelmina terug naar haar vrienden in de pastorie, voorzien van eenige goudstukken, die Joost en Else gelukkig zullen maken.

'Maria, de gade van den Predikant, zat in de schemering, niet verre van het geopend venster, door hetwelk de koele avondlucht en de frissche balsemgeuren van het bloemperk zich in haar huisvertrek verspreidden. Aan haren vollen boezem sluimerde de kleine Julius, des vaders naamgenoot; het schemerlicht van eene lamp, die op de tafel stond, viel op het seraf kopje, hetwelk door Maria met zorgvolle moederliefde ondersteund werd. In gevoel van moederlijke zaligheid verzonken, sloeg

1) Lees: als?

zij het aardige kindje gade en zong murmelend een wiegeliedje, als vreesde zij, door hetzelve den slaap van het kind te storen; een liefelijke glimlach speelde om haren vriendelijken mond; zij sloot de oogen en bad.'

Velen staan misschien nog niet ver genoeg van zoo iets af, om er de schoonheid van te zien. Zoo hebben onze moeders de Empire-meubels als oude rommel opgeruimd, die we nu voor het tiendubbele terug koopen. Inderdaad er is iets in de zegging van zoo'n tooneel van het strakke eenvoudige, het streng correcte, het grootsche en toch streelend sierlijke van den Empire-stijl.

Als Beeckhorst zich bij de dames voegt, weet hij meer van den mysterieuzen schilder. 'Niet verre buiten het dorp aan het eind van het slingerboschje,' begon de predikant, 'trof ik den vreemdeling aan.' En het treft ons, hoe we in zijn verhaal weer den naklank hooren van de sentimenteele romantiek ten onzent en elders, hoe herinneringen aan Feith, Lamartine en Chateaubriand, sommige Duitschers worden opgewekt, hoe we ons weer geheel in Hermingard verdwaald wanen:

'Hij had zich op eene bank nedergezet. Op zijn' schoot lag een boek, het scheen een dagboek te zijn; welligt had hij er voor eenige oogenblikken nog in geschreven. Hij bedekte hetzelve met de over elkander geslagen handen, en staarde naar het in de avondschaduw zich verliezende dal. Gaarne sla ik geliefde betrekkingen in heilige oogenblikken of innig gelukbesef, heimelijk gade; maar evenzeer haat ik het vreemden te bespieden. Ik trad derhalve nader, groette den vreemdeling, en bleef een oogenblik staan, want ik wist niet of hij genegen was in een gesprek te treden. Beleefd beantwoordde de jonge man mijn' groet, maar trok haastig den zakdoek te voorschijn en wischte zich het gelaat af - hij had geweend. In zijne vorige houding terugkeerende, zag hij mij aan. 'Een schoone avond, Mijnheer!' zeide ik. - 'Ja!' antwoordde hij, 'zeer schoon. Ik bemin den avond.'

'Mijn onderhoud scheen hem niet ongevallig. Daarom zette ik mij naast hem neder, en zweeg, om mij dienaangaande verder te verzekeren. Een' geruimen tijd brak hij de

stilte niet af; eindelijk wendde hij zich opééns tot mij: ‘Gij zijt een Geestelijke, Mijnheer! welligt de Dorpspredikant. Zeg mij, gelooft gij aan een wederzien in de eeuwigheid?’

‘Hij twijfelde er aan!’ zeide Maria.

‘O! er zullen weinig godsdienstige vrouwen en zeker geen Maria's zijn, bij welke zulk een gevoelen weerklank vindt,’ antwoordde de Predikant. ‘Ondertusschen, de vraag des vreemdelings verraste mij. Ik beklaag den mensch, zeide ik, die zulk een vooruitzigt verwerpt, om baldadig den wijsgeer te spelen. Ons, Christenen, is het meer, dan het liefelijk voorgevoelen der Heidensche wijzen. Zij, die hier met elkander voor den hemel leven, zullen ook in den hemel met elkander leven.’

‘Dan dweep ik niet!’ zeide de jonge man; ‘God zij gedankt! Spoedig zal alles goed zijn.’

Ik zette het onderhoud voort, en bevestigde mijne woorden; toonde hem aan, hoe de zaligheid der toekomst in waarde zou dalen, wanneer zij in een eenzelvig zedelijk voortduren bestond, zonder dat de gezaligden elkander in het eeuwige Rijk der hemelen wedervonden, om, hereenigd, de eeuwige volmaaktheid nader en nader te streven. Elke zinnelijkheid, ging ik voort, zal niet van onzen toekomenden staat afgescheiden worden. Welk regt heeft men derzelver grenzen te bepalen?

‘De vreemdeling was zeer getroffen. Hij zweeg weder eenige oogenblikken en zeide toen: ‘maar de Bijbel, Mijnheer! de Bijbel spreekt, dunkt mij, toch nergens bepaaldelijk van dat wederzien.’

‘Leert hij ons dan niet, dat wij dáár altijd bij den Heer zullen wezen?’ was mijn antwoord; ‘wekt Paulus de Christenen niet op, om met die woorden elkander te troosten, opdat zij over de afgestorvenen niet bedroefd zijn, als zij, die geen hope hebben? En ging ik voort, is het niet inderdaad eene zeer schoone opmerking, dat Gods openbaring hier zoo weinig bepaald spreekt, opdat niemand, door de zaligheid van zulk een wederzien te levendig aangegrepen, door de liefde tot zijne betrekkingen te verre vervoerd, bij hun verscheiden de waarde en het doel van dit leven zou

vergeten, om den dood te zoeken, die tot de hereeniging leiden moest.'

'Dit is zeer waar,' zeide de vreemdeling, en zuchtte, stond op en greep mijne hand, en ook ik stond op en drukte de zijne, en zeide hem met De Kruif's woorden:

> Hier is maar ééne troost; het uitzigt op hereenen,
> En wee den arme, wee! die deze hoop bespot;
> Hij heeft òf nooit bemind, òf wanhoop wordt zijn lot.

'Ik zag den vreemdeling aan; de maan wierp haar helder licht op zijne gelaatstrekken; in dat oogenblik hadden zij, ik weet niet welke, maar zekere bevalligheid; tranen biggelden langs zijne wangen.

'Wij moeten nog niet scheiden,' zeide ik, 'ga met mij!'

'Zijt gij gelukkig?' vraagde de vreemdeling snel.

'Ik ben een gelukkig echtgenoot en vader,' zeide ik; 'o! kom met mij, zie, hoe gelukkig ik ben, ge zult u niet beklagen, het zal u goed zijn mijn geluk te zien. Ook dit leven is schoon.'

'Neen!' zeide hij, en trok snel zijne hand terug. 'Gelukkigen begrijp ik niet, mij verstaan ze niet, de gelukkigen. Voor gelukkigen ben ik onverdragelijk. Mijnheer! gij kent mij niet. De avond oefent een' zonderlingen invloed op mij uit. Ik zal er u de reden van verklaren. Wanneer de Natuur sluimert en den nacht en slaap voelt naderen, dan denk ik aan den slaap des doods. Dat is eene zoete gedachte, het is voor mijn gloeijend hoofd zoo goed, wanneer de frissche koelte er om heen wappert; wanneer de avondwind wegsterft en alles zwijgt, dan wenschte ik dat hij mijne laatste gedachte met zich name en de stille nacht mijn lijk omsluijerde.'

'Gij haat het leven, Ongelukkige!' riep ik uit. 'Verbindt dan niets u aan het leven!'

'O ja! thans nog; maar korten tijd, en dan is alles voorbij. God zij gedankt, dat er een wederzien is! Maar genoeg, mijnheer! gij boezemdet mij vertrouwen in, wellicht misbruikte ik het. Heden ben ik innig verteederd; daarom vergeef het mij indien ik u lastig viel, want deze avond was mij het beeld van den dood des vromen en rechtvaardigen;

dezen avond sterft mijne moeder.' Hij zweeg en bedekte het gelaat met beide handen.

'Uw moeder sterft, en gij hier!'

'Spaar mij,' antwoordde hij, 'ik reken op uwe stilzwijgendheid; niemand wete hoe ik gesproken heb. Indien wij elkander weder mogten zien, o! herinner gij zelf er mij dan niet aan! vaarwel, mijnheer!'

'Vaarwel, Ongelukkige!' zeide ik, 'deze avond was u het beeld des doods; de vroege zomermorgen zij u dat der opstanding! Daar is een wederzien, een wederzien zonder scheiding.'

'De Vreemdeling antwoordde niet, maar verwijderde zich snel. Op eenigen afstand bleef hij staan, hij scheen in tweestrijd met zich zelven; toen keerde hij terug en zeide met zachte waardigheid: "leen mij eenig geld, Mijnheer!" Ik gaf hem mijne beurs. "Ik dank u," antwoordde hij, dezelve achteloos in den rok stekende; "gij verpligt mij zeer. In de volgende week hoop ik u te ontmoeten." Hij verliet mij na eene ligte buiging, met rassche schreden.'

Ook daarom zijn De Augustusdagen zoo belangwekkend, omdat er zoo mooi de overgang in te lezen is van Hermingard op de Pestilentie, van het vage, dweeperige, pathetische tot het reëele, krachtige, soliede.

In een 'spanne tijds', die het best in maanden kan worden uitgedrukt, heeft Dorst machtig veel geleerd, heeft hij zich zelf herzien, heeft hij zich ontworsteld aan een veroudere mode, die de levensfeer, waarin hij opgroeide, moet hebben beheerscht, heeft hij overzien, welke nieuwe krachten er werkten en in de Pestilentie reeds toont hij, welk een oorspronkelijk kunstenaar er uit hem groeien kan. De Augustusdagen nu zijn daarvan de voorstudie; daar is duidelijk het pogen om zich los te werken uit het oude, zich op te werken tot het nieuwe. Dat er in die pogingen veel onbeholpens is, behoeft ons niet te verwonderen. Juist daardoor krijgt dit fragment zijn groote aantrekkelijkheid.

Een volgend hoofdstuk preludeert terstond op De Pestilentie. Hier is de werkelijkheid, vermengd met dat romantisch rillerige, dat in de kerkhofscène te Katwijk, in de schildering van

Entje-moer en Harmen de Dood zijn hoogtepunt bereiken zal, maar de eenvoudige realiteit, zoo vast en geestig geteekend, treft ons bovenal. We zijn bij de ruïne. Wilhelmina heeft haar plan voor de geestverschijning opgegeven. Morgen zal de dominee uit haar naam Joost en Else de som, voor hen bestemd, ter hand stellen en het geheim, dat het gansche dorp in spanning houdt, ontsluieren. Het licht van het evangelie duldt geen geesten en spoken. Maar intusschen gaan Joost en Else, die door de burchtridder eenmaal gesommeerd zijn om te verschijnen, toch op weg naar de ruïne.

Zie hier een natuurbeschrijving:

'Helderlichtend verspreidde de maan hare zilverwitte stralen over de schilderachtige streek, waar zich de grauwe overblijfselen van den bouwval met eerbiedwekkende statigheid verhieven. Twee torens, Huygens zou ze onthoofde rompen genoemd hebben, waren nog tot op eenige hoogte in aanwezen. Een tamelijk steile muur verbond dezelve; door de breede vensternissen, welke de tijd vergroot had, viel het licht der maan naar binnen; haar schijnsel flaauwde op de met gras, mos en distels begroeide steenhoopen, en scheen helderder aan de regterzijde van den hoogsten toren, zoodat men een' trap ontdekken kon, langs welken, luidens het volksverhaal, de burgridder doorgaans nederdaalde om zijn weldaden te schenken. Het nachtkoeltje streek met zacht geruisch over de met welig gras en muurbloemen begroeide kanteelen der torens en van den afgebrokkelden muurkant; grillig licht speelde langs de zwaar beschadigde overblijfselen van Gothisch beeldwerk en eene reusachtige breede slagschaduw viel op de groene hoogte, op welke de bouwval gelegen was. Vriendelijk glommen de starren door het vale blaauw van den lichten hemel; het was volle maan. Rust en kalmte heerschten op de aarde. Een ligte dauw zweefde boven het veld; bosch, weiden, heuvels, alles verloor zich in een duister groen; slechts langs den rijweg verhieven zich ranke popelboomen, aan wier top zich een dun bladerenbos bewoog; bij het helder licht uitkomende, geleken zij dunne met helmpluimaadjes versierde speren. Piepend snorde hier en daar eene vledermuis, of streek langs de hegge, in welke de gezellige krekel zich hooren deed.'

Hier is rustige observatie der werkelijkheid; dit alles is gezien en gevoeld en uitgedrukt in een prachtige romantische natuurteekening. Hoe oneindig veel fijner en gevoeliger is dit dan wat van Lennep ooit bereiken zou. De invloed van Chateaubriand heeft plaats gemaakt voor dien van Scott, dit valt niet te ontkennen, maar dit is geen plompe navolging van Scott; er is eigen waarneming, eigen gevoel en iets persoonlijks in de techniek, dat misschien niet te definieeren is, maar dat toch onmiddellijk ieders kunstzin treft.

En daar staan ze nu, Joost en Else. 'Joost was minder vertrouwd met de geestenwereld dan Swedenborg, en had met niemand minder overeenkomst, dan met Louis Lambert, door den Heer De Balzac zoo uitstekend geschetst'[1]. Ook hem dus wist Drost te waardeeren en te genieten, al zal hij op den roem van den auteur der Comédie humaine al even min naijverig zijn geweest als op den schepper van Faust en den verheerlijker der Götter Griechenlands. Tot den prijs van hun genie, van hun roem zou hij hun werk niet als zijn persoonlijke schepping willen kennen. 'Er is voor den dichter een hoogere roeping, dan de kitteling der verbeelding door eene bevallige voorstelling' en 'den godsdienstigen en zedelijken zin zijner lezers te verheffen en te roeren, zal des schrijvers oogmerk zijn.'

Maar daar staan nog altijd Joost en Else! 'Geen der geliefden waagde het naar de breede gevaarten op te zien. Zoo lang zulks mogelijk was, vermeed men de donkere slagschaduw van den muur; maar eindelijk, ja! eindelijk stond men toch voor de opene ruimte, welke den toegang vergunde.'

Joost is bang, Joost heeft een kwaad geweten, Joost heeft wel eens gevloekt in den laatsten tijd. En zie hoe de romantische schildering overgaat in geestigen eenvoudigen humor, in dit schalke gesprek tusschen de beiden, die met hoopvollen angst nadertreden.

'Gij zijt immers niet bevreesd, Else?' stamelde Joost, 'anders....'

'Als ge nu denkt....' zeide het meisje.

1) De eerste uitgave van Louis Lambert is van Oct. 1832.

‘Neen, Else! het is maar als ge bevreesd waart.’

‘Wildet ge dan alleen gaan?’

‘Neen....stil, stil! hoort ge niets, ziet ge niets?’

‘Neen!’ antwoordde zij met verwonderlijke waarheidsliefde, want zij had de oogen gesloten en de vingers in de ooren gestoken. ‘Nu, Joost! wilt ge alleen gaan?’

‘Neen, Else meid! ik zal u niet verlaten; maar....wij zouden terug kunnen keeren.’

‘En de hoeve?’

‘Ja! maar weet ge....de schrik, het is maar voor U; als ge het mij vraagt....’

‘Zult ge als een man antwoorden!’ zeide Else.

‘Ja!’ antwoordde Joost, en een bekrachtigend woord stierf op zijne lippen. Daar sloeg de dorpsklok. Het was middernacht. ‘Voort dan, Else! in Gods naam! Voort!’ riep hij, klemde Else in de armen en sprong met haar den bouwval binnen.

‘Dáár klonk een ijselijke gil, dáár daalde snel als de weerlicht eene witte gedaante van den bouwvalligen trap.’ Wie? Dit blijft het geheim van het fragment. Als kundig romanschrijver heeft Drost de onthulling tot het laatste willen bewaren. Wilhelmina noch Maria hadden de gestalte van den burgridder verbeeld. Beiden zaten rustig in de pastorie in den gezelligen kring der vrienden, die spoedig zullen worden opgeschrikt door de in radeloozen angst aansnellende gelieven. Kon de predikant, die zijn kudde voor bijgeloof wou behoeden, anders doen dan terstond met hen naar het tooneel van de geheimzinnige witte gedaante trekken om hen te overtuigen, dat wat er ook ware, er in ieder geval slechts tastbare stof was? Was Wilhelmina een meisje om zich niet dadelijk deelgenoote van den avontuurlijken tocht in den maannacht te maken?

‘Een eind weegs verder hoorde Joost een zonderling ruischen in de doornhaag; een brommend geluid volgde; een zwarte gedaante beschreef blaffende een kring om den eenvoudigen mensch en was terstond weer verdwenen. Pedro’ (dominee had zijn hond en pistool meegenomen) ‘vervolgde onversaagd dat spooksel, en een luid honden-

gebas klonk in de eenzame streek; menige getrouwe wachter beantwoordde hetzelve.

‘Zou dat de Mephisto van onzen Faust zijn?’ vraagde Wilhelmina den Predikant.

Zullen er vele jonge meisjes in 1833 op den vooravond van haar achttienden verjaardag een dergelijke litterarische toespeling, in een dergelijk rillerig moment gemaakt hebben, een toespeling, die den zieleherder berisping noch woord van verbazing ontlokt?

En toch ook Wilhelmina voelt haar heldenmoed wankelen, maar ze vermant zich; ze wil zich groot houden tegenover Joost en Else; ze roept de herinnering aan de dappere Kenau op. ‘Voorwaarts, Eerwaarde Heer! ik geef de Gravin Plater niets gewonnen.’

Al weer, wat waren onze jonge meisjes, onze jonge auteurs op de hoogte van de laatste snufjes uit Parijs! Was daar niet juist in 1833 ‘Emilie Plater, sa vie’ etc. van Straszewicz verschenen, het leven der avontuurlijke gravin, kapitein van haar eigen jagercorps? Bij een dergelijke leerschool kon Wilhelmina Scott missen om haar eigen zucht tot avonturen te cultiveeren.

De verjaardag der freule wordt in gedrukte stemming gevierd. De dienstboden met Wicher aan het hoofd en de schoolmeester zijn komen gelukwenschen. De laatste heeft zijn gedicht overhandigd. ‘Al te grof had hij den Marquis de Thouars geplunderd’[1)].

1) De Marquis de Thouars (1807-1850), een spoedig verloopen hofjonker en officier, die verslingerd was op de verzenmakerij (zie o.a. Frederiks en V.d. Br. Biogr. Wb). De Vriend des Vaderlands van 1833 wou hem op het goede pad brengen, althans wat het dichten betreft, wou hem daarom op zijn feilen wijzen. ‘Thans’, zoo beweert hij (Vriend 1833, pag. 103 van de 2de afl.), ‘jaagt hij naar vreemdklinkende woorden, vergezochte en zonderlinge epitheta, wildverhevene uitdrukkingen, huwt dikwijls de hoogste bombast aan het platste proza. Zoo spoeekt hij van:

De Oogstmaand, rijk aan Palmguirlanden, (!!) blinkende als de dageraad,
Met haar Cyaniden kransen, in het golvend glansgewaad.

Zoo roept hij den Keizers en Koningen der aarde toe:
Leent van Nassau waarde en glans

Dien de rijkste kroon mag sieren, de allerschoonste amandelkrans(!!)
Stelt het weekblad(!!) van zijn daden U als wetboek voor 't gezigt.

Zoo noemt hij op eene andere plaats, *Neerland, de schaduw van Gods vleugelen* en spreekt van een *strijdzwaard, dat nooit in het wandlen (!) botgeschaard moge worden*.’ De uitroepteekens zijn van De Vriend.

Zie ook De Vriend, 1833 3de afl. p. 177. Bij al dat feilen toonen wordt de Marquis, toen nog hofjonker bij Willem I, toch uiterst voorzichtig behandeld.

Everard, vergezeld van zijn vader en zijn ‘hatelijken’ vriend jonker Theodoor van Everstein, kwamen de eenzame hun hulde brengen. 's Avonds bleven dominee en zijn Maria haar gezelschap houden en er wordt nog gepraat over het bezoek aan den bouwval en de gevonden ‘katoenbatisten neusdoek’, die bewees dat er inderdaad iemand moest geweest zijn. Doch het gewichtige punt van den dag is wel, dat Everard een brief ontvangt, waardoor hij volgens zijn zeggen, naar het leger wordt opgeroepen, een brief verder over een zaak, ‘welke zijn geheim niet is’ en die als nieuw raadselachtig punt de spanning van het verhaal moet verhoogen. Als tegen middernacht de Baron zelf thuiskomt, zich aan zijn dochter over niets wil uitlaten en terstond in zijn slaapkamer verdwijnt, dan kunnen we ons voorstellen, dat Wilhelmina troosteloos op een rustbank nedervalt, en de lezer, die zich door dergelijke handgrepen in spanning laat brengen zit te popelen van ongeduld om al die geheimzinnigen draden zich te zien ontwarren Die kunstmatige opzet van het verhaal is te zeer - voor een beginner toch wel handige - namaak van de modellen van den dag.

De gesprekken tusschen vader en dochter, tusschen Everard en Wilhelmina op Woensdag dienen alleen om het geheimzinnige nog geheimzinniger te maken. De jonker neemt afscheid ‘tot een beslissend weerzien’. Op Donderdag gaat het verjaarfeest door - zonder de verloving. Onder de gesprekken der gasten trekken alleen een paar opmerkingen over Jean Paul onze aandacht. ‘Geen genie, strijdt meer met mijn' smaak, dan dat van Richter,’ beweert Wilhelmina. ‘Uw oordeel over Jean Paul rust op den Hesperus, welke u misviel,’ antwoordt Beeckhorst.

‘Neen, Heer Predikant! niet alleen op den *Hesperus*; ook den *Dood eens engels*, de *Maansverduistering* en een paar *Bloemstukken* zond de lieve Betsy mij, in eene vertaling van hare hand op rooskleurig papier: allerliefst inderdaad! Gij, Beeckhorst! ijverdet altijd, regt in mijn' geest, voor waarheid, en kunt toch Jean Paul verdedigen? In al hetgeen ik van zijne schriften las, is geen letter waarheid; gij moet het mij toestemmen, dat zijne luim dikwijls gekunsteld is; en ja, aardigheden worden kwistig verspild, maar zij zijn van elders ontleend. Die *Heperus* heeft mij vreesselijk verveeld.’

‘Alles u toegestemd, lieve freule! ook mij misviel de *Hesperus*; die bloem- en phantasiestukken heb ik dikwijls voor Satires gehouden, waarin de Schrijver der *Grönländische Processe* zich meesterlijk maskerde. Ondertusschen eerbiedig ik in het algemeen Jean Paul van ganscher harte en las hem met hooge belangstelling; wie oorspronkelijk is, boeit mij; ik leerde spoedig zijn gebreken verdragen, en acht dubbel zijn voortreffelijkheden. Dat de *Hesperus* u misviel, laat zich begrijpen; want zelfs besliste bewonderaars van Jean Paul erkennen, dat in dit Werk het weekhartige en roerende overladen is. Maar den Advokaat Siebenkässe, de eerste Hoofdstukken der *Onzigtbare Loge*, de *Vlegeljaren*, lees deze, en gij zult u met hem verzoenen. De luim des dichters beveelt zich doorgaans aan door hare luchtigheid; het is dartelende naïviteit, die nooit boosaardig wordt, maar haar karakter nimmer verloochenen kan. Zij huppelt vrolijk aan de zijde van den weemoed, die met sleepende schreden voortzweeft. Somtijds was Jean Paul waar, zeer waar, nergens meer dan in de beschrijving van het huwelijksleven van Siebenkässe en Lenette.’

Men mag bezwaar hebhen tegen dat met slepende schreden zweven, maar niemand zal ontkennen, dat hier Jean Paul in eenige regels juist is geschetst en dat dit inzicht in dezen fijnen humorist van beteekenis is voor het begrip van den ontwikkelingsgang van Drost en van zijne vrienden[1)].

1) Vgl. Leven van Bakhuizen, Studiën en Schetsen, II. p. CCLXXXV: ‘Op aanraden van Drost heeft hij den stapel geschriften van Jean Paul ten zijnent doen brengen en gelezen: “verslonden mag ik niet zeggen”. - Der Tod eines Engels werd het voorwerp van eene spotternij het vernuft waardig, dat in zijne weegschaal Richter tegenover Sterne toen reeds te licht had bevonden, maar ons in die Romantische Schule nog niet ten geestigsten aller meesters was geweest.’

Er worden tegen morgen plannen gemaakt voor een en famille lezen van Jean Pauls werk, ‘maar zeg mij,’ voegt Wilhelmina erbij, ‘hebben wij inderdaad een vaderlandschen Jean Paul? Men verzekerde het mij en ik bestelde daarom de Gedachten en Beelden niet.’

‘Ik zal u die boekskens zenden, beste Freule! en gij zult spoedig zien, dat de Recensent wel zeer onhandig moet zijn, die den Schrijver bij Jean Paul vergeleek. Ach! dat men toch eindigde met dat gedurig vergelijken! Men vinde in onze letterkundigen, oorspronkelijke, vaderlandsche letterkundigen, geene Hollandsche Walter Scotts, geene Irvings, geene Claudiussen, geene Hugo's.

‘De Hemel beware ons voor Claudiussen,’ zeide Wilhelmina, Zou Drost van haar die kranige aankondiging van Claudius' liedjes voor den Vriend des Vaderlands gekregen hebben[1)]?

De lezer heeft de opmerking zeker al wel gemaakt, dat Drost in Beeckhorst bewust of onbewust zich zelf gegeven heeft[2)]?

Tegelijk met het feest op het Huis hebben Wicher en de zijnen hun feest op het Regthuis; de oude vloeit over van Cats en zijn kleinzoon, de grenadier, die het metalen kruis draagt, heft Poot's ‘Hoe genoegelijk rolt het leven’ aan. De stemming wordt hier verstoord door een verloopen sujet (hij wordt machtig aardig geteekend, p. 136 vlg.), die zich bij de vrienden indringt en een nieuwe geheimzinnige figuur blijkt te zijn. Wordt hij ruw en plat in zijn uitvallen, ‘het zou beleedigend voor uw gevoel zijn, mijn Lezer! wanneer ik u zijne woorden herhaalde; nooit zullen zij mijne pen verontreinigen.’

1) Vriend, 1833, p. 831. En zie over den afkeer van Claudius bij het driemanschap: Leven van Bakhuizen, Studiën en Schetsen, p. CCXXXII vlg.
2) Potgieter legt Drost persoonlijk bijna dezelfde woorden in den mond, die deze Beeckhorst over navolging laat zeggen. Zie Leven van Bakhuizen, p. XV van de Studiën en Schetsen, Deel II.

Er volgt nu een nachtelijke samenkomst tusschen den Baron van Stralenhoef en bedoeld gemeen sujet, waarbij sprake is van een dochter Gustava, waarvan later zal moeten blijken, of ze de dochter is van het sujet of van den Baron; er wordt geld afgeperst.

Wie nieuwsgierig naar al die geheimen mocht geworden zijn, welnu hij verneme, hoe een vriend van den schrijver de draden meende te moeten ontwarren: Op de ruïne is dien Maandagnacht een meisje geweest. Dit meisje is de dochter van het sujet of van den Baron, 'die zijn eerste overspelige gade verstiet.' Op dit meisje zijn Everard en de schilder verliefd, de laatste met 'al den gloed van een hevigen hartstocht,' de eerste is 'weggesleept door de neiging, welke het schoone meisje voor hem deed blijken.' Het sujet kent 'de betrekking, waarin Everard tot het meisje uit den bouwval staat, weet, dat de Baron van Stralenhoef twijfelt, of dit meisje zijn dochter niet zij, en dreigt hem het huwelijk van Wilhelmina te verstoren door dit alles aan den vader van Everard te openbaren.' De Baron koopt het stilzwijgen van het sujet, Everard en Wilhelmina vieren hun verloving, maar daar verschijnt het meisje van den bouwval ten tooneele, maar tevens de schilder, die aan zijn portret komt werken. Herkenning, twee huwelijken!

Maar wat tegen een dergelijke oplossing is en hoe het anders zou kunnen gaan, vindt de nieuwsgierige alles in het belangrijke 'Besluit' achter het fragment.

Vrijdag, den laatsten dag van het verhaal, zijn we weer in de pastorie, waar ook Wilhelmina en mevrouw Van Wolvega (haar man kon ze alleen laten, daar de hypochonder zich verbeeldde genezen te zijn door den invloed der muziek van rondtrekkende muzikanten) en nog eenige anderen zich bevinden. Weer interessante gesprekken o.a. over de samenwerking van kunst en godsdienst.

'Niemand,' beweert Beeckhorst, 'erkent liever den eerbiedwaardigen en magtigen invloed der kunst; maar ik wil, dat zij in de zamenleving de godsdienstige beschaving voltooije. In de gemeente moet de ziel van godsdienstige kennis en oorspronkelijke denkbeelden vervuld worden; daarna

zoeke zij, bij de kunst, idealen voor hare ideeën. In derzelver keuze worde men, hetgeen in het heiligdom onuitvoerbaar is, geheel vrijgelaten! Geloof mij, de muzijk moge ons godsdienstig bewogen doen zijn en ons treffen; wij zijn daardoor nog niet in den echten zin des woords godsdienstig geworden. - De bouwkunst schenke ons een, in eenvoudigheid rijk, bedehuis, met zuiver wit koepelgewelf, met zuiver witte wanden; hier en ginds op die wanden in gouden letteren, een zinrijke bijbelspreuk. - Het orgel wenschte ik onzigtbaar; de gemeente naar haar geslacht, in twee gedeelten gesplitst; de spreekgestoelten, indien men deze behouden wil, ofschoon ik liever, op de wijze der oude Christenen, op een verhevenheid staande, spreken zou, met eenvoudigen smaak daargesteld. - Waar heilige overtuiging en geestdrift van God en het Godsrijk spreekt, dáár worden spreker en hoorder door dichterlijken gloed ontvlamd; daar vergeet men de aarde, en de kunst herinnere ons dáár die aarde niet! Het innerlijke wezen der godsdienst geeft de rijkste gelegenheid, om de ziel van statelijken eerbied, van godgewijde aandacht en zaligende verrukking te vervullen, en aan het woord des levens te verbinden.'

Beeckhorst zweeg; een blos had zijne bleeke wang gekleurd; met een glinsterend oog zag hij den beminnelijken kring rond.'

Men zie het, de jonge proponent Drost mag van aanleg letterkundig kunstenaar en leider van een letterkundige beweging zijn geweest, men mag op goede grond verwachten, dat hij in later jaren, als het lot hem er gelegenheid toe geschonken had, die roeping in hoofdzaak zou zijn gevolgd, gedurende zijn kort leven is voor hem zijn hoogste en heiligste taak toch wel geweest het Christelijk Evangelie aan de schare in geest en waarheid te verkondigen.

Wat nu volgt in zijn verhaal zijn een paar bewijzen, hoe zeer hij leefde in de nieuwe ideëen van zijn tijd, een paar vrij wel onbeholpen pogingen om naar de nieuwe voorschriften en leuzen te werken.

Kan het iets anders zijn dan de nawerking van Hugo's manifest, dat dwaze en onhandige manoeuvreeren met ge-

weldige tegenstellingen en grillige effecten, als daar in dien rustig redeneerenden kring plotseling als onverwachte gast de Olde Berend, de kluizenaar, de holbewoner van de eenzame heide optreedt, om den predikant mee te voeren naar zijn woning; als daar op het onverwachtst, tegenover den van alles ontblooten grijsaard der eenzaamheid, in de kussens verzonken de hypochonder Van Wolvega zijn dwazen inval doet met zijn livreiknechten en zijn kruikjes Pyrmontswater in zijn makkelijken reiswagen? Iets anders dan gewilde modezucht, als telkens de oude dwaas zijn gewichtige meedeelingen, waarnaar ook de ware romanlezer snakt, aan den Baron van Stralenhoef, dien hij niet te spreken kon krijgen, af breekt door zijn malotig gezanik over de muziek, die hem weer in evenwicht moet brengen?

'Van Stralenhoef niet te spreken?' ging hij vervolgens voort. 'O, ik begrijp het, ik begrijp het! Mittagschlaf ist ein Labsal ältlicher Hausherrn. Hij zal komen, hij zal komen. Ik moet hem iets zeer belangrijks vragen, Hermine!' voegde hij er bij.

'Inderdaad, Van Wolvega?'

'Ja, Hermine! ik mag wel zeggen, dat het voor den Baron van Stralenhoef van het hoogste belang kan zijn.'

'Welnu....'

'Hoor, hoor! regt geestige muzijk. Het is eeuwig jammer, dat er zich zulke rampzalige herinneringen aan verbinden:

Montez gaiment votre nacelle.'

'Lieve Van Wolvega! zeg mij dan, wat gij den Baron wildet mededeelen!'

'Hoor, hoor!'

Pêcheur, parlez bas, pêcheur, parlez bas!

'Maar hebt gij dan iets gezien, iets gehoord, in hetwelk van Stralenhoef belang zou stellen?'
'Hé?'
Ne t'échappera pas.

'Ik bid u, Hermine! stoor ons niet. Bravissimo Wilhelmina. Bis! bis! uitmuntend.

Le roi des mers ne t'échappera pas!

Ik zal u nader wel eens alles verhalen, Hermine!

Pêcheur, parlez bas, pêcheur, parlez bas!
Jetez les filets en silence.

‘Mijnheer! welk instrument bespeelt gij? De fluit mogelijk wel?’

Reinoud (een broer van Beeckhorst) boog zich en knikte toestemmend.

‘Nu, dan zult gij mij zeer verpligten mij eene proeve van uw talent te geven. Tot welken stand behoort gij, mijnheer? Duid mijne vrijmoedigheid ten goede. Ik verzoek u te gelooven, dat ik mijne wijze redenen heb.’

‘Ik betwijfel zulks niet, mijnheer! Uw belangstelling is zeer vereerend. Ik studeer in de letteren.’

Van Wolvega's gelaat verduisterde. ‘Ge moet er de Regtsgeleerdheid bij nemen, of liever de Regtsgeleerdheid moet de hoofdzaak worden. Alleen langs dien weg maakt men zich bruikbaar; onthoud dit woord: thans verzoek ik u beleefdelijk een proeve van uw muzikaal talent te geven mijnheer!’

Het laatste hoofdstuk van het fragment is eveneens zuivere Fransche romantiek: het bezoek van Beeckhorst op de heide in het hol van den idioten of verkindschten Olden Berend, waar hij een vrouw vindt, Gustava, de dochter van het verloopen sujet.

‘Op eene ruwe tafel stond een gebroken kruik; in eenen aschhoop glinsterde weinige vonken van bijna verdoofd rijs; naast dezelve zat de grijsaard op eene uit verdroogde eikenbladeren, stroo en mos samengestelde bank, welke hem tot legerstede scheen te verstrekken. Hij hield de jonge vrouw in zijne armen, zij weende nog even onzinnig; hij wischte gedurig, met de palm zijner ontvleeschde hand, de tranen van hare gloeijende kaken, streek de donkere lokken over haar gelaat en kuste haar. Beeckhorst wendde huiverend den blik af. Zóó iets was al te afgrijsselijk.’

Ik hoop met deze enkele grepen voldoende het belang van dezen romanopzet te hebben aangetoond, zoowel voor

de kennis van de persoonlijkheid van Drost zelf en de ontwikkeling van zijn kunst, als voor de geschiedenis onzer romantiek in het algemeen.

We zijn Verwey en De Vooys zeer dankbaar voor den welverzorgden herdruk, dien zij ons van De Pestilentie gegeven hebben. Toch betreur ik het, dat niet de Schetsen en Verhalen in hun geheel goedkoop zijn herdrukt.

Burgemeester en bouwmeester
Door
Is. P. de Vooys

Bescheiden vraag werd in den Raad gedaan,
Hoe gij, bestuur van groote stad,
Voor 't raadsgebouw, dat dominant zal staan
In 't nieuw stadsmidden, kunstnaars hebt berâan,
Maar één, den meester, grof vergat?

Gij, burgemeester, hebt het uitgesproken,
Het antwoord, fier gemeend, maar klein.
Achter der raadsliên raad in 't eerst verdoken
Hebt zelf gij duldelooze schijn verbroken
Van, niet beheerschend, heer te zijn.

Gij toch hebt wil en macht en volgzaam volk
Dat mint de toon van stout bevelen.
Wie dient 't gemeen zij van uw plannen tolk,
Of vormt met meerd'ren 't dun gewolk
Die 't licht van uw bestuur verdeelen.

Gij wilde uw raadhuis niet van 's meesters hand
Die mint wel 't schoon der vroeg're tijden
Doch kent voor ons geslacht het nieuw verband
Der afgesloten ruimte en murenstand
Waar jong're vormen zich ontspreiden.

Gij duldde 't niet - was 't vrees? was 't haten? -
Dat 's meesters plan zich zou ontvouwen;
Zijn droom, die leeft in parken, pleinen, straten
Van Holland's stedengroei, met even maten
Zou rijzen op in hoofdgebouwen.

Gij meende die verguizing heerschersrecht:
Aan kunstenaar zijn werk te onthouden.
't Was een der vele bouwers goed of slecht
Die gij te werk kunt stellen als uw knecht,
Die 't loon behoorlijk krijgen zouden.

Gij noemde 't ongepast, dat jong'ren, vrinden,
Zich over 's meesters grief beklaagden,
Dat hij niet had weerhouden die hem minden,
Tot zwijgen maande hen, dat allen vinden
Al dingen goed die u behaagden.

Wie kracht en macht vertoont behoeft gezag
Voor goed en dadenrijk bestuur.
't Genot aan macht vindt al te gauw den dag
Dat deze ineen zakt: felgewaaide vlag
Tot flard gescheurd in stormwinds guur.

Wee U, die tartte en hoonde in ijdlen waan
Een die gij kiezen kondt uit velen.
Hij was 't gezag van 't schoone in aardsch bestaan;
Waartegen stuk uw dor gezag zal slaan,
Al blijft het sterk in breed bevelen.

Spellinghervorming langs anarchistiese of langs organisatoriese weg?

(*Naar aanleiding van Van Eeden's Gidspraatje*)

Door
C.G.N. de Vooys

Op spellinggebied is *De Gids* in de laatste jaren een dolende gids geweest. In 1907 liet de heer Hasselbach zijn licht schijnen over ‘de spellingkwestie’: sedert Kollewijn's scherpe kritiek[1)] is dit hervormingslicht verbleekt. Sedert werden de lezers door Valkhoff's *Taalideeën* op een ander spoor gebracht. De sensatie-wekkende ontdekking van Scharten, dat de Vereenvoudigde ‘een gevaar voor volk en stam’ is, ligt nog vers in het geheugen. Nu stond de Redaktie op een stevig voetstuk. Ten minste...als men vergeet dat de niet verlochende oud-Gidsredakteur Van Hamel deel had in de definitieve vaststelling van de ‘Vereenvoudigde’, dat de redakteur De Meester de gevaarlikste negende regel in letterkundig werk toepast, dat hooggeleerde en zeergeleerde medewerkers die verderfelike spelling onder de ogen van het Gidspubliek blijven brengen.

Onlangs stelde de Gids-redaktie Frederik van Eeden in de gelegenheid om te ‘getuigen’[2)]. Naar de vorm is zijn

1) In *De Beweging*, April 1907.
2) *Onze Schrijfwijze* (*De Gids*, Mei 1912).

stukje een verantwoording van een nieuw-uitgevonden spelling voor eigen gebruik. Maar de auteur laat het ‘aan de beleefdheid’ van zijn lezers over of ze hem volgen willen. Ieder weet wat deze term betekent. We hebben dus te doen met een nieuwe gids, die bemerkt heeft ‘dat deze spellingkwestie gewigtig gevonden wordt’, en die nu onder het patronaat van *De* Gids zich aanmeldt als voorganger in de Republiek van Vrije Spellers: ‘In de kwestie der schrijfwijze behoud ik mij volkomen vrijheid voor, maar ik zal dan ook die van anderen niet bedreigen, ook niet door propaganda, door brochures, bonden of ‘organen’.

De huisbakken spelling van Van Eeden is buitengewoon ongaar. Zijn ‘wijzigingen’ zijn gedeeltelik een terugkeer tot Siegenbeek (gewigtig, bl*aau*w), gedeeltelik een vereenvoudiging, nl. als regel de dubbele *ee, oo* en *uu* in open lettergrepen, naast de enkele *a*. Uitheemse woorden vallen buiten deze regel: over de bastaardwoorden - die uiterst moeielike kwestie bij elke spellingregeling - huppelt hij heen[1)]. Deze beide ‘beginsels’ worden doorkruist door een derde: de taal dient *verrijkt* en *verfijnd* te worden door gelijkluidende woorden zoveel mogelik verschillend te spellen. Na invoering van het nieuwe teken é zegt Van Eeden:

‘Ik schrijf éven, als bedoeld wordt een kort moment, ‘eeven’ als bedoeld wordt gelijk. Hetzelfde geldt van ‘géne’ (gindsche) en ‘geene’. Om dezelfde reeden zal ik de getallen ‘zéven’ en ‘négen’ anders schrijven als de woorden zeeven (mv. van zeef) en neegen (van het werkw. neigen). Ik onderscheid dus ook ‘wigt’ en ‘wicht’, ‘digt’ en ‘dicht’, ‘ligt’ en ‘licht’.

Ook dit ‘beginsel’ is niet fonkelnieuw. Van Eeden gaat daarmee, over Siegenbeek heen, terug naar de achttiendeeeuwse dichtgenootschappelike liefhebberijen! In de spraakkunst van *Kunst wordt door Arbeid verkregen* (1770) onderscheidt men *regt* van *recht, vogt* van *vocht, togt* van *tocht*,

1) In zijn praktijk weet hij er al weinig raad mee, blijkens de vormen: pans*ee*-viooltje, l*ee*lie, *o*lie, p*o*made, idi*oo*ten.

de subst. *dagen* en *wegen* van de werkwoorden *daegen* en *weegen*, enz.

Van Eeden ziet een kleinigheid over het hoofd: dat *alle* verschillen tussen *e* en *ee, o* en *oo* die De Vries en Te Winkel handhaafden om het nut van de onderscheiding, in zijn stelsel....maar, daar zouden we Van Eeden onrecht doen! Een 'stelsel' begeert hij immers allerminst. Vandaar dat d*aa*veren en kl*aa*teren om hun 'klanknabootsend' karakter de vergunning krijgen om een Van Eedense dubbele *a* te dragen.

Van Eeden's geslachtsregeling - foei, wat een woord! - is de eenvoud zelf, en voor zijn discipelen zonder enige moeielikheid in de toepassing:

'Met de geslachten der woorden spring ik daarom geheel willekeurig om, al naar de aanwijzing van mijn gevoel. Ik zal niet in een woordenboek gaan nazien of een woord als "kant" of "schijn" vrouwelijk of mannelijk is, ik zal schrijven "aan den kant" of "van de schijn", al naar duidelijkheid of welluidendheid er mij door gebaat schijnen. Maar ik zal daarom niet weeder *een doode reegel* er van maken en alle buigingen en geslachten plompweg afschaffen, - alleen omdat de slordige, *spraakmakende* (N.B!) gemeente dat doet. Het kunnen nuttige onderscheidingsteekenen zijn, die ik niet missen wil.'

Als een dergelijk artikel onder pseudoniem ingekomen was, zou de redaktie niet ten onrechte verondersteld hebben dat een Kollewijniaan het geschreven had, als parodie op het spellingindividualisme van letterkundigen 'die hun stokpaardjes voor belangrijke denkbeelden aanzien.' Na Van Eeden's voorafgaande toepassing in ernstig letterkundig werk moeten ook wij de opkomende gedachte onderdrukken dat Van Eeden met de Gidsredactie, zijn medeletterkundigen en zijn lezers een loopje heeft willen nemen.

Wat bewoog de Redaktie tot de plaatsing van dit ondoordachte stukje, dat, zonder de ondertekening, in elk tijdschrift geweigerd zou zijn? Durfde men het een zoo prikkelbaar auteur niet weigeren? Of gaf het feit de doorslag, dat de naam Van Eeden naast die van Van Hall, De Meester

en Scharten te vinden is onder het Adres van de zeventig letterkundigen tegen de Vereenvoudigde Spelling? In het laatste geval gaan de samenwerkenden, door beurtelings rekenschap te geven van hun ‘motieven’, van hun eigen Adres steeds meer een paskwil maken. Ons konden ze geen betere dienst bewijzen. Want Van Eeden's ‘hervormings’-poging verloopt in het absurde.

De protesterende letterkundigen beweerden dat ook zij met De Vries en Te Winkel gebroken hadden of wilden breken, maar terwijl ze waarschuwden voor onze weg, die ten verderve voerde, lieten ze er maar één open: de weg van spellinganarchie. Scharten droomde eens van een ideale Kommissie, die een ideale regeling zou ontwerpen. Bij het woord ‘bindend gezag’ schrok hij wakker. Natuurlik niet! Alleen wanneer de nieuwe regeling geheel overeen zou komen met mijn wensen en met de uitspraak van mijn eigen, oppermachtig taalgevoel! Van Eeden gaat een stapje verder: ‘Elke Kommissie is dwaasheid. *Ik* ga voor, ieder moet weten *hoe* hij mij volgen wil!’

Het komt niet in ons op, aan letterkundigen ‘in abstracto’ - zou Dr. Kuyper zeggen - het recht te betwisten, zich persoonlik de meest grillige afwijkingen van de gangbare spelling te veroorloven.

Maar bij een dergelijke ‘gezindheid beroven ze zich zelf van het recht om een woord mee te spreken bij een *algemene* spellinghervorming, en een spaak in het wiel te steken wanneer een *ernstige* poging kans van slagen heeft. Immers zonder breed overleg, zonder tucht is een hervorming eenvoudig ondenkbaar.

Tot vervelens toe hebben wij er op moeten wijzen hoe de Vereenvoudigde Spelling voortgekomen is uit een taktiek en een gezindheid, lijnrecht tegenovergesteld aan die van Van Eeden. Twee kommissies, waarin de geleerdheid, de onderwijspraktijk en de letterkunde vertegenwoordigd waren, hebben aan de totstandkoming meegewerkt. De ernstige voorstanders hebben, met opoffering van eigen voorkeur, zich aan de tucht van de nieuwe regeling onderworpen, in

het besef dat alleen op die wijze iets te bereiken viel. Het smalen op het geloof aan een ‘alleenzaligmakende’ spelling of op het ‘onwelvoeglijk’ drijven van de ‘heeren onderwijzers’ is een bewijs van onkunde of onmacht.

Gewichtiger schijnt het bezwaar dat die wijzigingen van een Vereniging waarvan ieder lid kon worden, dan toch ook ‘eigenmachtig’ zijn. Daarbij moeten we in 't oog houden: 1°. dat de Regering bij een spellingregeling geen autoriteit heeft, 2°. dat de stelling: spellingwijziging moet ‘uit het volk’ voortkomen, niet meer dan een frase is. De *taal*-ontwikkeling volgt een natuurlik proces; *spelling*-wijziging is het willekeurig ingrijpen in een konventie om een nieuwe konventie te scheppen. Er zullen altijd vrijheidlievende naturen zijn, die uit afkeer van iedere konventie, ook in de spelling hun eigen weg gaan. De drang tot een *algemene* spellingverandering zal uiteraard voortkomen uit een, aanvankelik kleine, groep van belangstellenden en belanghebbenden, van taalkenners en pedagogen. De meerderheid zal, door de macht van de konventie, een taai verzet bieden aan *elke* wijziging. Vandaar dat in 1892 alleen zij die zich uit eigen initiatief bij de beweging aansloten, op de wording van de aanvankelike *Voorstellen* invloed kregen. Men mag het betreuren dat de leerlingen van Matthijs de Vries zich onthielden, verwonderen kan het ons niet dat zij de spelling, voor het Woordenboek ontworpen, met tegenzin zagen wijzigen. Het Protest van de 500 taalkundigen, waaronder talrijke leerlingen van Verdam en Te Winkel, bewees dat van een taalkundige antithese in de spellingkwestie geen sprake meer is.

Dit brengt ons tot de hoofdzaak: de *bevoegdheid* van de beide Vereenvoudigings-kommissies, wetenschappelik en prakties, is nooit door bevoegden betwijfeld; het *gezag* moest de Vereenvoudigde zich veroveren. Eerst door overreding, toen door volharding. Door argumenten won men morele en praktiese steun; door de nieuwe spellingpraktijk brak men tegenstand. Maar er is een grens: het grote publiek is langs deze weg wel aan het nieuwe te wennen, maar niet er voor te winnen. ‘Dat het aantal nieuwe-spellers de meer-

derheid, of zelfs maar een zeer groot percent van de natie zou gaan uitmaken, zolang de school voor de nieuwe spelling gesloten blijft, is eenvoudig onmogelik'[1]. Het Onderwijs is de macht die allereerst de spellingkonventie in stand houdt, die de spellingoverdracht op een nieuw geslacht bemiddelt. In onderwijskringen is men door studie en praktijk het best in staat, de verdiensten en gebreken van een spellingstelsel te beoordelen en bij noodzakelik gebleken wijziging van raad te dienen. Van het grootste belang was het dus, dat de overgrote meerderheid van het Onderwijs, in volle omvang, voor de Vereenvoudigde gewonnen werd. Het feit dat de onderwijs-organisaties, in een gezamenlik adres, aan de Regering toelating van de nieuwe spelling in het onderwijs vroegen, was van de grootste betekenis. Daardoor kreeg het streven, tot nu van een partikuliere Vereniging uitgaande, een organisatoriese grondslag. Daarin kon een vooruitstrevende Regering een waarborg zien, dat de invoering van de nieuwe spelling geen verwarring-stichtende proefneming zou zijn, maar een begin van geleidelike vernieuwing.

Wanneer dus een Regering niet vóórgaat, maar afwacht of een nieuwe spelling zich uit eigen beweging baan breekt, dan zijn daartoe drie faktoren noodzakelik: een groot aantal voorstanders in verschillende bevolkingskringen, het doordringen in het gebruik, en de instemming van het Onderwijs[2].

1) Vgl. *De Beweging* Okt. 1908: *Een Staatskommissie voor de spellingkwestie*? (blz. 7). Wat daar gezegd is, kan voor een groot deel nòg gelden als kritiek op het standpunt van de later benoemde Staatskommissie. De bladzijdentellerij waarin het Rapport zijn kracht zoekt, komt dus voort uit gebrek aan inzicht.
2) Vandaar dat onze Vereniging in een onlangs verzonden Adres aan de Minister verzocht, deze stelregel te volgen:
'Wanneer naast het bestaande speliingstelsel een ander opgekomen is, dat *in verschillende bevolkingskringen* een groot aantal voorstanders telt en *doordringt in de praktijk*, worden de schoolautoriteiten gemachtigd de onder hun toezicht staande scholen te veroorloven het nieuwe spellingstelsel toe te passen. Tegelijkertijd worde dan de nieuwe spelling toegelaten op alle van overheidswege af te nemen examens'.
Vrijheid voor *elk* opkomend systeem acht ook onze Vereniging verkeerd. Gesteld dat een groepje letterkundigen en een paar anarchistiese vakverenigingen - ondanks het protest van hun geestelike vader - een 'Bond' oprichtten, om Van Eeden's nieuwe spelling te propageren, en dat die Bond om invoering verzocht, dan zou een Regering terecht antwoorden: zet uw propaganda ook eens een twintigtal jaren voort, en kom dan eens terug om te laten zien wie naast en achter u staan!

De meerderheid van de Staatskommissie heeft met burokratiese kortzichtigheid de aard van het probleem miskend. Naar de voorstanders werd niet gevraagd; de onderwijzers werden honend ter zijde geschoven. In plaats van een onderzoek naar 'botsende inzichten omtrent de spelling' kwam een vergelijkende becijfering van twee konkurrerende schrijfwijzen, waarvan het resultaat te voorzien was. Op grond van dat 'onderzoek' werd aan de Regering de verwachte en verlangde raad gegeven, de nieuwe spelling 'in abstracto' geheel vrij te laten, 'in concreto' zoveel mogelik te onderdrukken[1]. Vandaar dat het *Rapport* voor een oplossing van de spellingkwestie in vooruitstrevende richting vrijwel waardeloos is.

De hervormingszin van een tijdperk kan ook in kleinigheden blijken. Spellingvereenvoudiging is voor geen onzer een levenskwestie. Ook op onderwijsgebied ontleent dit streven zijn gewicht aan het verband met hoger belangen. Wanneer wij het verwijt moeten horen dat we de spellingkwestie opblazen, dan kaatsen we met recht dat verwijt terug. Onze krachtsinspanning wordt noodzakelik gemaakt door de felle tegenstand. Er moest inderdaad niet zoveel drukte gemaakt behoeven te worden over een zaak van ondergeschikt belang. De invoering van een eenvoudiger spelling zou in 'volk en stam' meer voorbijgaand gemopper dan gevaar opleveren.

Aan het einde van het *Rapport* staat, weggestopt in een

1) Een uitvoerige beoordeling van het *Rapport* zou in dit artikeltje misplaatst zijn. Wij verwijzen de belangstellende lezer naar *Vereenvoudiging* van 15 April. Een breder gemotiveerde en gedokumenteerde kritiek is in bewerking en zal aan de Minister door de *Vereniging* toegezonden worden. Wellicht geeft dit stuk aanleiding om in dit tijdschrift op het Rapport terug te komen.

Bijlage, een zeer beknopt rapport van Dr. Kiewiet de Jonge, dat in drie bladzijden vertelt, hoe de Vereenvoudigde Spelling in Zuid-Afrika ingevoerd is. Nadat Prof. Viljoen zich bij de Nederlandse taalgeleerden overtuigd had dat de nieuwe schrijfwijze 'in overeenstemming was met wetenschappelijke begrippen omtrent de eischen eener taal', en dat daardoor geen afbreuk gedaan werd aan 'de hoogere eenheid der Nederlandsche taal', legde hij deze verklaringen over op een Kongres van afgevaardigden van Transvaal, Oranjerivier-Kolonie en Kaapkolonie (28 Des. 1904). Met slechts vier stemmen tegen werd toen de vereenvoudigde spelling aangenomen. Een internationale Kommissie werd aangesteld om de besluiten van dit Kongres zo spoedig doenlik aan de verschillende Departementen van Onderwijs voor te leggen. Onmiddellik na dit Kongres verschenen *Ons Land* te Kaapstad, welks hoofdredakteur als afgevaardigde tegengestemd had (N.B.!), en *De Vriend des Volks* te Bloemfontein, in de aangenomen schrijfwijze. De drie hoofdbladen der Hollandsche Afrikaners in Zuid-Afrika werden dus in de vereenvoudigde spelling geschreven. De nieuwe spelling van *Ons Land* ontmoette in den eersten tijd bij vele harer lezers heftige tegenstand en grote verontwaardiging, die echter, naarmate de nieuwe spelling meer en meer ingang vond, verzwakten.

In April 1906 hechtte de Superintendant-Generaal van Onderwijs in de Kaapkolonie zijn goedkeuring aan het verzoek tot gelijkstelling der V.S. met die van de Vr. en te W.; vóór 1906 ten einde was hadden ook de onderwijsdepartementen van Transvaal en de Oranjerivier-Kolonie de gelijkgerechtigdheid erkend.

Met recht mag worden gezegd, dat de V.S. tans, vijf jaar na haar aanneming op het Kongres te Kaapstad, in Zuid-Afrika algemeen is, zowel in regeringskantoren als op de scholen'.

Is deze energie niet beschamend tegenover de Jan-Saliegeest hier te lande, in een kwestie die met enige onbevangenheid werkelik niet onoplosbaar is? Dagbladredakteurs wikken

en wegen of ze een ingezonden stuk of artikel (voor verantwoording van de schrijver) wel in nieuwe spelling durven plaatsen, de redaktie van een tijdschrift met klinkende 'liberale' namen weigert elke bijdrage die niet orthodox gespeld is, onder voorwendsels die tonen dat ze zich voor hun handelwijze generen. Het *Algemeen Nederlandsch Verbond* - een bron van 'volkskracht' immers? - stopt alle spellinggeschil liefst in de doofpot, doodsbenauwd dat ze enige 'boze' leden zullen verliezen. Een Inspekteur bij het Lager Onderwijs is zó bijziend, dat hij anno 1910 ontkent dat er een andere spelling bestaat dan De Vries en Te Winkel. Dat zulk anti-vereenvoudigingsfanatisme in brede kringen van ondergeschikten de neiging om voor hun overtuiging uit te komen, onderdrukt, is wel verklaarbaar doch niet verschoonbaar.

Maar de schuld schuilt ook onder de medestanders. Dr. Kuyper spreekt smalend van 'zekere kring' - een troepje roerige openbare onderwijzers, onder leiding van ons Hoofdbestuur - tegenover wie de 'gebruikelike' spelling niet onverdedigd mag blijven. Deze onjuiste voorstelling, gelogenstraft door de Ledenlijst van de Vereniging, vindt in konservatieve oren maar al te veel gehoor. Toch zijn er tal van onaf hankelike en invloedrijke mannen op maatschappelik, wetenschappelik en letterkundig gebied, die door een kleine opoffering - een gewoonteverandering die gedurende een paar weken verscherpte aandacht eist - een krachtige steun konden geven, die nu meer dan te voren nodig is. Na de herhaalde toelichting van de negende regel behoeft nauweliks meer gezegd te worden dat daarmee niet bedoeld is de *taal* te raken. Spellingwijziging laat ieders stijl ongedeerd. Ook in dat opzicht kunnen de schrijvers hij hun overgang aan het publiek aanschouwelik onderwijs geven.

Uit het bonte koor van stemmen in het 'Letterkundig Adres' klinkt ook die van de heer L. Simons: 'Wij Nederlanders zijn een tuchteloze natie; onze tijd roept om nieuwe tucht. Daarom verzetten wij ons tegen Kollewijn!' Om te komen in het gezelschap van onordelike of tuchte-

loze oude-spellers, en van hervormers als Van Eeden, die de onordelikheid tot beginsel verheffen! Wie inderdaad een nieuwe orde bereiken wil, zal tot het inzicht moeten komen dat die niet te verkrijgen is door het oude, afgeleefde, kunstmatig in het leven te houden, nòch door met Van Eeden on-maatschappelike stokpaardjes te beklimmen, maar door zich aan te sluiten bij de wassende hervormingsstroming.

Assen, Mei 1912.

Amerikaansche reisherinneringen
Door
H.P. Berlage Nz.

> This mendiant America, this curious, peering, itinerant, imitative America, studious of Greece and Rome, of England and Germany, will take off its dusty shoes, will take off its glazed travellerscap, and sit at home with repose and deep joy on his face. The world has no such landscape, the aeons of history no such hour, the future no equal second opportunity. Now let poets sing! now let arts unfold.
> EMERSON.

Het was een prachtige Novemberochtend, fijn grijs van atmosfeer, toen de Noordam de haven van New-York binnenvoer. De passagiers waren reeds vroeg op geweest, (want het was nog donker toen de loods aan boord kwam,) om vooral niets te missen bij den eersten kijk op het nieu we land.

Dit kondigde zich aan door een laan van lantaarns ver in zee, die de weg af bakenden welke naar den mond van den Hudson, de haven van New-York leidt.

Er is altijd iets ongemeen zinneprikkelends in zulk een eerste kennismaking en vooral wanneer deze van uit zee gebeurt, zoodat ik na de klop aan mijn hut van een medepassagier, die Amerika kende, - met den aandrang om dadelijk boven te komen want ‘dat er nu gauw wat te zien zou zijn’, - daarmee niet lang wachtte. Dat ‘wat’ begon met de licht-

effekten van het vuurschip, en der flambouwen bij het aan boord nemen van den loods, als een fantastische inleiding tot het verklarende van den statig rijzenden dag.

Na een paar uur lag de boot stil in den mond van de rivier, te wachten op den dokter die eenige schepen tegelijk moest bezoeken.

Nadat deze formaliteit was afgeloopen begon de boot zich weer te bewegen en bereidden wij ons voor op het binnenkomen van de eigenlijke haven.

Deze wordt aangekondigd door het bekende beeld van de Vrijheid dat bij gelegenheid van het onaf hankelijkheidsfeest, door de Fransche Republiek aan haar groote zuster werd geschonken. Het is een vrouwenfiguur met een fakkel in de hand staande op een vestingachtigen onderbouw. Ik herinner mij, nog jong zijnde, hoe niet alleen de beschrijving, maar ook de afbeelding van dat monument een grooten indruk op mij maakten, en dat het denkbeeld, de Vrijheid de wereld verlichtende, want het beeld is een vuurtoren, mij sterk ontroerde. Thans was ik echter zeker van een desillusie, omdat het inzicht en de opvatting van zulk soort monumenten in dezen tijd toch wel zuiverder is geworden. Want wij kunnen immers niet meer een statue bewonderen die, misschien opzichzelf niet leelijk van vorm, zoodanige afmetingen heeft gekregen, dat de fakkel die de figuur in de hoogte heft, het licht is van den vuurtoren.

En nu weten wij wel van kolossen uit de oudheid eveneens met fantastische bedoelingen, die door ons om hun kunstwaarde worden bewonderd.

Maar die tijd mag niet met de onze worden vergeleken, omdat de naïeve barbaarsche opvatting van vroeger toch wel een andere is dan de geraffineerde onnoozele van de 19de eeuw. Het komt mij ten minste zoo voor dat een beeld waarvan de arm de trap bevat die toegang geeft tot de flambouw, de kamer van den toren, toch wel thuis behoort in den tijd van lichtkronen die door jonge dames worden gedragen of pendules, waarmee ‘de tijd’ onder den arm wegloopt.

Toch wekt het monument de ontroering van het eindelijk bereikte, het verwachte, als aankondiging van Amerika's

hoofdstad, die nu plotseling als grijze berg zichtbaar werd. Ik dacht een oogenblik aan het silhouet van het Italiaansche bergstadje San Gimininano, omdat de vele recht opgaande ongespitste torens een gelijksoortig verbijsterend effekt teweeg brengen als de eveneens recht opgaande vlak afgedekte saamgehoopte bouwmassa's van New-York. En dat effekt is ook daarom te vergelijken, omdat het silhouet een zelfde willekeurige om niet te zeggen slordige onregelmatigheid vertoont, en er ook wel een gelijksoortige verhouding is tusschen de hoogere en lagere gedeelten van de omtreklijn.

'Daar heb je de hooge huizen al' werd geroepen, welke aanwijzing niet bepaald noodig bleek, omdat ik dadelijk de 'wolkenkrabbers' had herkend. En de plotseling gevoelde vergelijking met San Gimininano was bovendien het bewijs voor een schoonheidssensatie, maar van een nog heviger soort, omdat de Amerikaansche schaal naar het barbaarsche der kolossaalheid gaat.

Wij naderden de stad; de schijngestalten worden werkelijkheid, de boot stoomt door de prachtige haven van New-York naar den landingssteiger, waar, ontroerend oogenblik, een hoeden-zwaaiende, zakdoeken-wuivende, handen-gebarende menigte haar aandoening begeleidde ter verwelkoming der reizigers.

'Nur die Lumpen sind bescheiden', zoodat ik dan ook wel even wil vermelden, dat terwijl de douanen hun functie verrichtten, eenige reporters al dadelijk van mij wilden weten, hoe ik over de bouwkunst in het algemeen en over die van Amerika in het bizonder dacht; of ik de 'sky-scrapers' niet belangwekkend, en de Metropolitan tower niet hoog vond; in welk hôtel ik zou afstappen, om mij in den namiddag te bezoeken, teneinde gelegenheid te geven tot een ernstiger interview dan thans mogelijk was. - Zoo kon ik dan, na ten slotte nog voor de avondbladen gekiekt te zijn, eindelijk vertrekken, en met de boot oversteken, omdat New York aan den overkant van de rivier ligt.

Ik had niet zooals men gewoon is vóór het bezoek aan een vreemde stad te doen, het grondplan van New-York bestudeerd. Het leek mij niet de moeite waard, omdat een

rechthoekig stratenplan, griezelig van eentonigheid, met de Broadway als eenige onregelmatige ‘verrassing’ vanzelf den weg doet vinden. De straten worden bovendien, behoudens enkele uitzonderingen in de eigenlijke city, met nummers aangeduid, zoodat de bestudeering daarvan niet veel bekoorlijks heeft. Ik kwam dus geheel onvoorbereid aan wal, wandelde niettemin met een zekere beslistheid in de richting naar Broadway, de centrale straat van waaruit alles gemakkelijk te vinden moest zijn. En het gevolg daarvan was dan ook, dat ik heel spoedig wist dat een dergelijk stratenplan, waarvan het eene evenwijdige systeem door avenues, het andere door streets wordt aangeduid het best aan den eisch van spoedig den weg te doen kennen, voldoet.

Ik was dus nu New-Yorker en voelde mij heel spoedig thuis zoowel in Wallstreet als in 5th Avenue, trouwens namen, waarmee elke niet-Amerikaan ook reeds lang vertrouwd is; ik wandelde tusschen skyscrapers en langs woningen van milliardairs; controleerende dat inderdaad alles er zoo uitzag als ik dat op foto's had gezien en opnieuw constateerende dat door al die foto's, platen en vooral cynéma's, geen enkel land meer in staat is verrassingen te geven. En nu weet ik ten slotte niet of tusschen de woorden cynema en geen, het woord ‘helaas’ of ‘gelukkig’ moet worden gezet.

En nu dat veelgesmade stratenplan en de veelgesmade skyscrapers. - Er is, in tegenstelling met de bewondering voor de pittoreske middeleeuwsche stad, zoo dikwijls met de grootste minachting gewezen op het rechthoekig stratenplan zelfs van enkele Europeesche steden, en dus met des te meer klem op dat van nagenoeg alle Amerikaansche, waarvan vrijwel algemeen wordt erkend, dat daarmee alle schoonheid is buitengesloten. En het overigens zoo interessante boekje van Camillo Sitte ‘der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen’ spreekt niet alleen diezelfde meening uit, maar heeft bovendien dat eenzijdige van het onregelmatige, het bewust toevallige te veel naar voren te schuiven. - Sitte komt ongetwijfeld de eer toe het aller-

eerst te hebben gewezen op het leelijke der moderne stadsuitbreidingen, maar bovendien te hebben getracht de oorzaken op te sporen van het schoone der oude stad, en dit als tegenvoorbeeld aan de eerste te stellen. Aan de hand van talrijke voorbeelden weet hij enkele principieele oorzaken aan te wijzen, die zeker onaanvechtbaar zijn. Nu ziet hij wel modern genoeg om te weten, dat het volstrekt onmogelijk is diezelfde oorzaken bij het plan der moderne stad van kracht te doen zijn, maar toch coquetteert hij te veel met het ‘verloren geluk’ om hoop voor de toekomst te geven. Wel schijnt hij te verklaren dat het onomwonden aanvaarden van het moderne gegeven, de moderne eischen, de eenige mogelijkheid is, om tot het betere te komen, maar bij de voorbeelden die hij ter toepassing geeft, grijpt hij toch weer naar de oude middelen. Hij spreekt dan ook niet anders dan met de grootste spot over een stad als Mannheim, de stad met het schaakbordpatroon, welke spot verachting wordt als de Amerikaansche steden aan de orde komen, waar zelfs de laatste rest van poëzie verdween met het wegvallen der namen van straten, en het nummer daarvoor in de plaats te stellen. - En het allernaarst vindt hij Chicago, waar een stadskwartier overeenkomstig de cellen van een bijenkorf is geplaneerd, dus de huizenblokken als gelijkmatige zeshoekige prisma's zijn gebouwd. - Nu is Chicago wel de meest Amerikaansche stad van Amerika, een stad zonder eenige sentimentaliteit, ‘a city next to hell’ zooals het oordeel van een vreemdeling luidde, maar ik meen te weten dat dit toch alles maar project is gebleven. Ik heb noch in het stadsplan een bijenkorf kunnen ontdekken, noch heb ik zeshoekige huizenblokken op mijn wandeling door de stad ontmoet. Trouwens daarvoor is de Amerikaan te praktisch; want moge het zeshoekig cellensysteem eenerzijds de voordeeligste ruimteverdeeling geven, anderzijds wordt de vorm der bouwblokken zoo onpraktisch, dat het middel erger dan de kwaal zou worden. Camillo Sitte vergeet bovendien, al geeft hij wel voorbeelden daarvan, dat het stadsplan der 18de eeuw, de barokke stad, en de stad van het keizerrijk niet anders beoogde dan het rechthoekige stra-

tenplan. Schrijvers na hem, zooals o.a. Brinckmann, zijn dan ook niet van dezelfde meening, zoodat deze laatste ronduit zegt, dat de Fransche stad van de 18de eeuw hem als het ideaal van stedenbouw voorkomt. Een tijd die voor schilderachtige eigenschappen een zoo buitengewoon fijn gevoel had, nl.: de Renaissance, zegt hij, een Fransch schrijver aanhalende, veroordeelt onvoorwaardelijk de middeleeuwsche stad, over welks 'schilderachtige schoonheden' velen onzer architecten in bewondering geraken. En daarom kan Parijs de mooiste stad der wereld worden genoemd, hetgeen bovendien in ideëel practischen zin is bedoeld, omdat deze stad nog volkomen voldoet aan de eischen die het moderne leven stelt.

Het rechthoekige stratenplan kan, en dit te betoogen is ten slotte de bedoeling dezer beschouwing, ook schoonheden hebben en zelfs een Amerikaansche stad behoeft voor hem die met zijn schoonheidsidealen niet al te zeer door de middeleeuwen is vastgegrepen, niet het essence van leelijk te zijn. Maar dan beoordeele men haar niet naar het inderdaad troostelooze aspect der buitenwijken van Chicago, of Filadelfia - of zelfs naar de excentrische wijken van New-York. - Trouwens, Sitte vergeet bovendien dat de architektuur zelf zooveel tot het effekt afdoet; want wat zou van het middeleeuwsch stratenplan overblijven met een karakterlooze 19de-eeuwsche bebouwing en wat zou een 19de-eeuwsch stratenplan kunnen winnen, wanneer de architektuur de kwaliteit had van Middeleeuwen of Renaissance. Het is het ongeluk der architektuur van de 19de eeuw, zegt Brinckmann, dat den architekten het gevoel voor ruimte en ruimte-effekt ontbreekt en dat daarmee de zekerheid der uitdrukkings-vormen verloren ging.

Dus gevoel voor ruimte; en wanneer men dat heeft dan kunnen zelfs de schoonheden van een Amerikaansche stad worden geapprecieerd; want men komt er toe het plan van New-York bekijkende, de eenige onregelmatige lijn van Broadway, die natuurlijk nog de lijn volgt van den ouden landweg, als bizonder hinderlijk te gevoelen, en het hinderlijke daarvan ook in de stad zelf te ondervinden. Want

men begrijpt die kruisingen niet, daar waar alles recht is. En het leelijke ondervindt men daarbij dubbel wanneer op zoo'n driehoekig kruispunt met Amerikaansche brutaliteit een wolkenkrabber is opgebouwd, die ver boven zijn buurlieden uitsteekt, zooals dat met het zoogenaamde strijkijzergebouw het geval is aan de kruising van Broadway met de '5th Avenue'. Neen, dan maar liever het rechthoekige stratenplan met zijn meedoogenlooze consekwentie, en dat te eerder nog bij de buiten alle bestaande verhoudingen hoog opgaande bebouwing.

Want ik maakte de opmerking, dat datzelfde buitensporig hooge gebouw het best past bij het rechthoekig stratenplan. Ook hier schijnt onbewust (of is het bewust), een zelfde resultaat te ontstaan, als in de middeleeuwen of Renaissance, nl. een zekere harmonie tusschen het karakter der architektuur en het stadsplan.

Ik heb in een studie over stedenbouw getracht dit geval nader te ontwikkelen en aan te toonen dat dit een noodzakelijk gevolg was van het juiste stijlgevoel. De kunstlooze 19de eeuw daarentegen kon bij ontbreken van een dergelijk stijlgevoel, dan ook niet anders dan het meest kunstlooze stadsbeeld bereiken.

Nu kan men van een rechthoekig stratenplan als het Amerikaansche zeker niet als van een kunstvol plan spreken, maar toch heeft het bij een goede afwisseling met pleinen die zekere, zij het dan ook eentonige strengheid, die ongetwijfeld gunstig afsteekt bij het bewust zoogenaamd schilderachtig, onregelmatig gedoe der stadsplannen van den laatsten tijd.

Wanneer men ten minste die hooge gebouwen ziet waar ze in New-York het eerst zijn gebouwd, nl. in de eigenlijke city, het eenige gedeelte dat als plan van de regelmaat afwijkt, dan doen ze daar slordig, ongemotiveerd, niet in harmonie met de straat. Ze schijnen daarentegen in de regelmatige straten volkomen op haar plaats, en de statige opstijgende geweldige muurvlakken volkomen daarmee in harmonie.

De straten van New-York zijn in verhouding tot die hooge gebouwen niet overmatig breed, maar zelfs als zoodanig ook

al niet; hun breedte overtreft niet die eener Europeesche Boulevard, zoodat de verhouding tusschen bouwhoogte en straatbreedte teruggebracht wordt tot die van onze stegen. Daardoor treffen dan ook de licht- en schaduweffekten die sommige zeer nauwe straten tot ware hellegangen maken, tot spleten tusschen rotswanden met dezelfde prachtig geheimzinnige donkerten, bizonder. En dat effekt is natuurlijk het hevigst in de gebogen straten, zoodat het geweldige stadsbeeld inderdaad van een barbaarsche schoonheid, en dus zeker in dien zin schilderachtig is, d.w.z. waard om geschilderd te worden. Mij werd trouwens medegedeeld dat Breitner den wensch te kennen gaf terug te willen komen om te schilderen, hetgeen ik van een schilder zoo als hij begrijpelijk vind.

Het heeft mij daarom verwonderd, behalve een paar kleine etsen, geen andere teekeningen of schilderijen van een Amerikaansch stadsgezicht te hebben gezien. En dat ook dichters door het grandiose effekt der bouwmassa's werden bewogen bewijst het volgende gedicht:

> They seem a consommation of that dream
> Of Babels towers, these buildings that arise
> And towering seem almost to touch the skies;
> Chateaux of dreams, whose domes and spires gleam
> In the gold sunlight, with pale gold, they seem
> Against the sky, their outline sharp precise
> A silhouette like gothic steeples, lies
> Irregular and broken; while the steam
> Of industry, above them, curls and floats
> Like gay white pennons of those olden days
> When knight and lady ruled with chivalry.
> The bay and river seem like ancient moats
> And on the cliffs of Weststreet the sun's rays
> Cast shadows till the night falls silently.

Met deze beschouwingen komt men tot de overtuiging dat, hoe aesthetisch paradoxaal het schijnen moge, de ontwikkeling der stad op een schaal zooals de Amerikaansche, eigenlijk alleen mogelijk is bij hoofdzakelijke toepassing van het rechthoekige stratenplan, en dan nog wel in het vlakke

land, omdat elke oneffenheid van den bodem voor de toepassing bezwaren oplevert. Eerst onder die voorwaarden is die grootsche ontwikkeling mogelijk, die de Amerikaan zich van zijn steden voorstelt, zoodat dan ook Chicago en niet New-York het ware type is van de Amerikaansche stad.

Want dezelfde 'city next to hell', heeft den bezoekers van de stedenbouwtentoonstelling nu eenige jaren geleden te Berlijn gehouden, verbaasd door zijn plan van uitbreiding.

Dat plan was door een handelsvereeniging aan het Bestuur der stad aangeboden, een bewijs van offervaardige burgerzin, met het verzoek de uitvoering daarvan in goedgunstige overweging te nemen.

Het is mij niet bekend of reeds is overwogen, en zoo ja, wat de beslissing is geweest. Maar wanneer de wil er is, dan zijn er bij de Amerikanen ook zeker de weg en de durf aanwezig; want durf is er ongetwijfeld noodig om dat plan te verwezenlijken. Men kan zich toch voorstellen dat de stad den naam, die zij zeker niet geheel ten onrechte heeft, ongedaan wil maken. Immers behalve dat geen enkel plein eenige afwisseling in het stratennet geeft, worden de mooiste straten door den bovengrondschen spoorweg en de daarmee samengaande electrische, die in Amerika ook al niet door bescheidenheid in optreden uitmunt, ondragelijk gemaakt.

En ware er niet de grandiose boulevard langs het meer, met aan de eene zijde de geweldige muur der inderdaad prachtig hoog opgaande gebouwen, en aan de andere zijde de parkstrook, die nog op voltooiing wacht, tusschen het meer en de straat, dan zou ook werkelijk geen enkel argument tegen de bovengenoemde betiteling zijn aan te voeren. Maar dat gaat veranderen, zooals het tentoongestelde plan ook aantoont, terwijl er reeds over wordt gesproken om den spoorweg onder den grond te leggen.

Want het bleek op die tentoonstelling voor stedenbouw duidelijk, dat er bezwaarlijk een land is aan te wijzen dat zooveel doet om te trachten de stad aan die vele samengestelde eischen van den tegenwoordigen tijd te laten voldoen, als Amerika. En de schoonheidsfactor wordt daarbij in geenendeele verwaarloosd.

Maar nog eens, men moet zich weten te ontdoen van een sentimenteele voorliefde voor de schoonheid der oude Europeesche steden, en weten te aanvaarden datgene wat het moderne leven stelt. Men moet hebben een verwachting en ook een geloof in de toekomst en daarbij denken aan Nietzsche, aan de mogelijkheid eener ‘Umwertung aller Werte’.

(*Wordt vervolgd*.)

Het Joodsch Nationaal Fonds
(*Bij zijn tienjarig bestaan*)
Door
Jacob Israël de Haan

O, Feest van bloemen in den zoeten zomer
Wanneer het veldvolk blij zijn offervracht
Van gave garven in den Tempel bracht
Na zeven weken werken van den Omer.

O, Feest der Wet, die machtloos niet meer heerscht,
Want onder vreemde wet gaan wij gebogen,
Gehoond, gehaat, geduld met mededoogen;
Eens waren wij der eerste volken 't eerst.

Kunnen wij feesten vieren, zóó gebannen,
Gebreukt, gebrand in ieder vreemd gebied?
Wij tellen de Omer, maar wij tellen niet
Ons tal van helden en gevallen mannen.

Schaduw van smart bedroeft al onze dagen.
Beter dan feest is bede en dof geklag;
Want voor mijn volk, nooit zeker van zijn dag
Valt niets zoo zwaar als heugenis te dragen

Dier weidsche dagen toen de stadsmuur machtig
Rondom de pracht van tuin en tempel stond,

Geen volk ons veld vertrad en steden schond,
Toen de eigen Wet ons vroom maakte en volkrachtig.

Leed is elk feest, en toch, toch, doet het hopen
Het vast herstel van stad en heerschappij;
Die slaven werden worden weder vrij,
't Oud Land ligt voor zijn nieuwe Zonen open.

Nu lijkt het droom, dat daar weer kostbaar koren
Rijpt onder zon en zwelt van zoeten wind,
Nu lijkt het droom, dat een volk weer begint
Trek naar zijn land, twintig eeuwen verloren.

En 't lijkt een droom: de Tempel weer herbouwd,
De bronnen levend, huis en stad hersteld,
Geurend de gaarden, vruchtbaar 't golvend veld
En 't Volk door eigen macht veilig-vertrouwd.

Maar 't is geen droom: als een trotsch volk het wil.
Wie zal zijn land in vreemde handen houden,
Laat braak de velden die we eenmaal bebouwden
En onze steden dood en dorplijk stil?

Zij haten en honen ons, alle smaders,
Dat wij vaderlandloos maar staan naar geld.
Geef 't uwe goed; wij koopen veld voor veld
En stad voor stad het land van onze Vaders.

Wij zijn niet needrig meer; maar houden trotsch
Het hoofd tegen ieder volk opgeheven.
Ik, een Dichter, vraag u: ‘Waar is gebleven
Een volk zoo groot onder onheil des Lots.’

En dus in trots vieren wij weer het Feest
Van Wetgeving, Oogstoffers, Tempelbloemen,

Vast vertrouwend, dat men ons weer zal roemen
Machtiger dan wij vroeger zijn geweest.

Maar feestvierend, gedenk de makkers mild
Die stad voor stad, veld voor veld, ons Land koopen,
Zeg niet: ‘eens Dichters droom, een hooploos hopen’.
Het is geen Droom als gij de Daad maar wilt.

Aanteekening

Gutteling's Prometheus-vertaling

Willem Kloos heeft in het Mei-nummer van *De Nieuwe Gids* zijn leedwezen betuigd dat hij een ongunstig oordeel moest uitbrengen over Gutteling's Prometheus-vertaling. Het doet mij genoegen hem te kunnen geruststellen: dat Kloos de plaatsen die hij tot bewijs voor zijn oordeel aanvoerde, verkeerd vertaald achtte, lag niet aan Gutteling, maar aan hemzelf.

Wie Shelley vertalen wil, moet rekening houden 1°. met de *verschillende* uitgaven van zijn gedichten, en 2°. met zijn eigenaardig woordgebruik. Dat wil zeggen: hij moet niet de eerste de beste uitgaaf opnemen en die voor Shelley's tekst aanzien, en hij moet zijn woord-vertalingen niet uitsluitend zoeken in een engelsch-nederlandsch woordenboek.

Niet de eerste de beste uitgaaf.

Kloos schrijft een volle bladzij over een plaats die hij als volgt opgeeft:

> In each human heart terror survives
> The ruin it has gorged.

Gutteling vertaalde:

> In 't menschehart
> Wordt prooi dien het verslond, steeds overleefd
> Door schrik.

Met ‘verbaasde verontwaardiging’ merkt Kloos op dat ‘ruin’ niet ‘prooi’ beteekent, en hij geeft een wijdloopige verklaring van hoe hij de zinsnede verstaan wil hebben.

Maar wat is het geval? Shelley *schreef* niet ‘ruin’. Dat woord ‘ruin’ komt voor in de fouten-rijke uitgaaf van 1820, die buiten opzicht van Shelley gedrukt werd. Maar het komt niet voor in de uitgaaf van 1839, die naar een door Shelley opgestelde lijst van *errata* verbeterd is; en ook niet in een bewaard gebleven handschrift van Shelley-zelf. Die uitgaaf en dat handschrift hebben ‘ravin’. En ‘ravin’ (sla uw woordenboek maar na) beteekent ‘prooi’.

Aan wien ligt het nu dat Kloos naar aanleiding van deze plaats zijn ongunstig oordeel velde? Aan Gutteling die van Shelley's wezenlijke woorden een juiste en letterlijke vertaling gaf? Of aan Kloos?

Ik zei: men moet zijn woordvertalingen niet uitsluitend zoeken in een engelsch-nederlandsch woordenboek.

Kloos zoekt een vertaling voor Shelley's ‘Desolation’. Hij slaat zijn woordenboek op en vindt daar eerst ‘Verwoesting’ dat hem niet voldoet, daarna ‘Verlatenheid, Troosteloosheid’. Een toestand van troostelooze hopeloosheid dus, zal, naar hij meent, de ware vertaling zijn.

Maar zoo is het niet. Als het Koor van Geesten vraagt: Hebt ge de gedaante aanschouwd van de Liefde? - dan antwoordt een van hen: ‘Ja. Zijn voetstappen bevloerden de wereld met licht; maar terwijl ik voorbijging verdween het, en ledige Verwoesting (hollow Ruin) gaapte na: groote wijzen gebonden in waanzin, verdwaasde vaderlanders, bleeke jongelingen die lijdzaam omkwamen, glimmerden in den nacht.’ - ‘O zuster!’ zegt dan een andere, ‘een ‘delicate thing’ is ‘Desolation’. ‘Het wandelt niet op de aarde, het drijft niet op de lucht, maar het treedt met sluimerwekkende voetstap en bewaaiert met geluidloozen vleugel de teere hopen die in hun hart de besten en edelsten dragen; die, in valsche rust gewiegd door de wuivende veeren boven hen, en de muziek-wekkende beweging van zijn zachte en bedrijvige voeten, droomgezichten van hemelsche vreugde zien, en het monster Liefde noemen, en wakker wordend (niets) vinden (dan) de schaduw Pijn, zooals (Prometheus).’

Mij dunkt, de zin is niet onduidelijk.

De eene geest zag de Liefde, een oogenblik; dan bleek

het dat, plotseling, niets achterbleef dan ‘hollow Ruin’. De andere geest antwoordt: ‘Desolation’ is geluidloos, bedriegelijk; ge droomt dat ze de Liefde is, maar ge ontwaakt en ze wordt u bewust als Pijn, schâduw (van de Liefde).

Het eenige dus wat de Liefde onmiddelijk achterlaat, onmiddelijk met zich voert, is Ruin, is - met een andere uitdrukking - Desolation, is - in onze bewustwording - Pain.

Kon de overeenstemming van deze benamingen duidelijker gezegd worden dan in het voorafgegane?

Ja; want het nu volgende Koor geeft de proef op de som. Als de geest geeindigd heeft, als we dus gehoord hebben dat Desolation ons als Pain, schaduw van de liefde, bewust wordt, dan schijnt het, of de dichter ons ook geen oogenblik in twijfel wil laten omtrent de synonimiteit van de termen die hij gebruikt heeft. Hij laat het koor aanheffen:

> Though *Ruin* now Love's shadow be,
> Following her destroyingly, etc.

Pain, Ruin, Desolation zeggen hier dus alle hetzelfde, zóó namelijk dat Ruin en Desolation beurtelings de verwoestingzelf voorstellen - wel te verstaan innerlijke, geestelijke verwoesting, want in den beurtzang van de Geesten is van geen andere sprake - terwijl door Pain ons bewustzijn van die beide wordt uitgedrukt.

Voor zoover begrippen zich in de poëzie van Shelley logisch laten vervolgen, zijn deze beteekenissen uit de aangehaalde tekst duidelijk af te leiden. De woorden staan bovendien in Shelley's taal voor vaste figuren, die herhaaldelijk terugkomen, en die hij zonder twijfel al van Southey overnam. Wat in 't bijzonder de Desolation figuur aangaat, als de verwoestende macht, ongeveer op dezelfde wijs als Shelley door het koor Ruin laat schilderen - maar dan enkel uiterlijk opgevat - komt zij reeds in Southey's *Joan of Arc* voor:

> When Desolation royally careers
> Over thy wretched country.

Niet dus door het naslaan van een woordenboek, maar door het kennen van Shelley en van zijn taal, vond Gutteling zich gerechtigd ‘Desolation’ te vertalen door ‘Het vernielende’, en ook hier weer is niet hij het, maar is het Kloos zelf aan wien deze zijn ongunstig oordeel te wijten heeft.

Van minder belang is de vertaling van ‘waste’ door ‘verwoesting’ waar Kloos ‘woestenij’ wil lezen. Naar mijn meening ten onrechte. Het is voor mij niet zoo zeker dat Shelley alleen het woeste bedoelt, en niet tevens het woest gemaakte, het verwoeste. De opmerkingen omtrent ‘wringend een schim’ voor ‘een zich wringende schim’ en ‘de moede jaren’ als weergave van ‘the weary years’ zijn te onbelangrijk om ze afzonderlijk te bespreken. Zoo ook de vertaling van ‘sympathy’ door ‘gemeenschap’, waartegen ik Kloos' bezwaar niet deelen kan.

A.V.

Politieke feiten en richtingen

Weifelen of beslissen.

De Tweede Kamer is bevrijd van een zonderlinge beklemming. Zooals bij weifelaars dikwijls voorkomt, verkeerde zij in een stemming, die door een dwangvoorstelling beheerscht scheen, van namelijk belet te worden een beslissing te nemen. Er dreigde oppositie hier, obstructie daar, om tegen te houden dat er op wetgevend gebied iets tot stand kwam.

Voor de Paaschvacantie was 't al gebleken dat er niets van aan was. Integendeel bleek er ruimte van tijd, en ruimte van werklust te over en niet het minst aan de linkerzijde der Kamer waar de booze geesten zouden huizen.

De rechterzijde was echter verre van overtuigd. Haar ‘idée fixe’ was te machtig. De sociale verzekering moest doorgezet worden tegen de weerstanden van de linkerzijde in. Die taak scheen geweldig zwaar en alles moest ervoor wijken. Er was een volledige politieke mis-en-scène klaar. Maar alles mislukte. Toen de Kamer, ofschoon een week later dan noodig, bij elkaar kwam, was er nog geen ziekte verzekeringsontwerp om aan de orde te komen. Maar de vechtlust tot het doorzetten van 't niet ver genoeg klaar gekomen ontwerp was er wel.

Vandaar dat op den eersten Kamerdag na de Paaschvacantie de getrouwe rechterzijde de aanval opende. Er ontstond groot rumoer en scherp geschil. Waarover is later niemand duidelijk geworden.

Want den volgenden dag bleek dat er geen enkel bezwaar

kon bestaan om in den volkomen leegen kamertijd urgente onderwerpen te behandelen.

Kwaad humeur was 't geweest en waarschijnlijk omdat de ziekteverzekeringscommissie niet op het psychologisch moment haar boodschap afleverde, zoodat de linkerzijde geen obstructie kon voeren, en daarvoor niet vinnig bestraft kon worden.

't Resultaat is echter geweest dat in korten tijd drie belangrijke onderwerpen aan de orde zijn gekomen, en dat bleek hoe vlot het werken van de Kamer kan gaan. Indien ze namelijk beslissen *wil*, of anders beslissen *moet*. En dat heeft een patiente van beangstigende geestesbeklemmingen bevrijd.

Die patiente is de regeeringsmeerderheid, die nu ziet dat het heelemaal niet zoo'n zware taak is om belangrijke wetsvoorstellen te doen behandelen.

Wat wel echter zwaar bleek was een andere taak, om namelijk zelf alle weifeling te laten vallen en scherpe beslissingen te nemen.

Hoe is het mogelijk dat een coalitie die over een zoo sterke meerderheid in Eerste en Tweede Kamer beschikt door een dergelijke weifelziekte schijnt aangetast te zijn?

De gewone verklaring is deze dat conservatieven en hervormingsgezinden nooit practisch kunnen samengaan.

Deze verklaring moge juist zijn, ze is te algemeen om inzicht te geven in den zonderlingen gemoedstoestand der regeeringscoalitie. Een nadere uitwerking is wel gewenscht. Is die niet hierin te zoeken dat het ministerie Heemskerk zoo beslist zich gebaseerd heeft op de scherp verscheiden elementen der coalitie, dat het geheel en al de compromishouding heeft aangenomen? Al moge het dunne toga'tje der ‘unio mystica’ er soms omheen geslagen worden, naar gelang de omstandigheden die versiering gewenscht maken.

Hoe anders was de houding van 't ministerie Kuyper. Daar was het kleed der ‘eenheid boven geloofsverdeeldheid’ voortdurend in gebruik, om nu eens in deze dan weer in andere plooien geschikt te worden. Soms was het de Romeinsche toga die de houding van den pleitbezorger van

het recht of van de openbare zedelijkheid relief moest geven. Een andere keer de profetenmantel om onder die vorm beter tegen de zonden van den tijd zich te kunnen weren. Nog eens werd het uitgezwaaid tot een wapperende strijdbanier om den vijand te vernietigen, of wel in plechtigen neerval geschikt aan het gezag een hooger aanzien te geven en beslister gehoorzaamheid te verschaffen.

Het ministerie Heemskerk heeft dat alles niet zoo nagedaan, en heeft vrij nuchter en rationalistisch rekening gehouden met het feit dat de politieke eenheid der coalitie nog omgezet moest worden in practisch regeeren. En dat daarvoor nog meer noodig was dan de stoeling op een wortel des geloofs.

Twee wegen daarvoor waren mogelijk. Of wel een voorafgaand overleg tusschen regeering en haar kamermeerderheid over elk belangrijk plan. Dan wel een sterke leiding, die van de regeering uitgaande, de meerderheid zou dwingen haar te volgen en te steunen.

Noch het een, noch het ander schijnt noodig te zijn gevonden.

Telkens blijkt dat het overleg tusschen de regeering en haar eigen partijen in de Kamer, pas begint indien het al bijna misloopt. En uit het feit dat het in de belangrijkste dingen ‘misloopen’ kan, is verder duidelijk dat de regeering aan haar coalitie geen leiding geeft.

Is de verklaring daarvan niet eenvoudig deze, dat het onmogelijk is om met de plannen dezer regeering inderdaad politieke leiding te geven?

Al die plannen, het één na het ander, zijn gekenmerkt door halfheid, door onbeslistheid, door het blijven hangen tusschen twee stoelen, zoodat er op beide een uitnoodigende ruimte voor afdringen open blijft.

Dat heet practisch. En wie aan de oppervlakte van dezen tijd zijn oor openzet zal maar al te dikwijls dergelijke halfheid hooren aanprijzen als tactvol. Maar ook alleen aan de oppervlakte en als een schijn. Want inderdaad is het onpractisch en tactloos. Het brengt weifeling en onzekerheid. Dat maakt een politieke partij zenuwachtig en ontneemt het vertrouwen in eigen kracht.

Ondanks de schijnbare rustigheid van het ministerie, en de blijkbare onrust der Kamer-meerderheid, is het niet de laatste, maar de eerste die de schuld heeft van 't slechte legislatieve werk. Telkens en telkens toont die meerderheid haar buitengewone gewilligheid om den weg te gaan die wordt aangewezen, mits er slechts aan gedacht wordt dat ze politici zijn, d.w.z. dat binnen niet al te langen tijd de rechtsche kamerleden voor hun kiezers komen te staan, en dan liefst niet in 't hemd hunner toezeggingen van voor vier jaar. En mits slechts de partij die het rijkst is aan individueel afwijkende meeningen, nl. de christelijk-historische, dat kan doen zien. Maar de regeering laat haar meerderheid volkomen vrij om eigen wegen te gaan of liever daarop stil te blijven staan; waarschuwt nauwelijks als er hier en daar gevaar voor afdwalen bestaat, totdat opeens de nood aan den man is en onder een halve paniek vreemdsoortige beslissingen vallen.

Vandaar die angst voor beslissingen, die samengaat met een koortsachtig verlangen dat ze toch snel achter den rug zullen zijn, hoe dan ook.

Blijkt dit niet duidelijk uit de jongste politieke gebeurtenissen?

De val van minister Wentholt.

De minister van marine was al veroordeeld. Hij miste niet alleen het vertrouwen van de tweede kamer, maar bovendien zoozéer dat van de marineofficieren, dat zij ten slotte een krachtige campagne hebben gevoerd om hem met zijn pantserschip te doen verongelukken.

En toch scheen dat dubbele wantrouwen in het persoonlijk beleid niet voldoende om hem te doen duikelen. De regeeringsmeerderheid deed in December alle moeite om hem gelegenheid te geven zich te redden. Zoozeer zag zij op tegen het nemen van een beslissing. Meer nog. Dr. Kuyper nam de ondankbare taak op zich het aanbouwen van een pantserschip goedtepraten, dat door alle deskundigen als onbruikbaar veroordeeld was, en blijkbaar alleen om den minis-

ter - en de politiek - vlot te houden. Zou Dr. Kuyper's advies gevolgd worden? Zou het ministerie zoozeer zich achter den ambtgenoot scharen dat de kamermeerderheid ondanks alles minister Wentholt ging handhaven? Het scheen een oogenblik mogelijk. Maar ook dat was een beslissing die de kamermeerderheid zonder krachtige leiding door de regeering niet durfde nemen.

Wat was er eigenlijk voor leiding geweest? Wat was de beteekenis van Wentholt's pantserschip? Het is nog niet zoo heel lang geleden, al schijnt het bijna vergeten, dat de kustverdediging een urgente kwestie heette. De veiligheid van 't land was niet gewaarborgd indien niet snel de millioenen beschikbaar gesteld werden. Zachtjes aan raakte echter het dure plan - dat bovendien niet gevaarloos bleek - op den achtergrond, al is het niet verdwenen.

Die geschiedenis maakt den twijfelenden burger nog ongelooviger. Waarvoor dient het zulke groote sommen gelds te offeren, terwijl voor zoo velerlei nuttige, ja zelfs urgente dingen, de schatkist gesloten blijft. Daarmede wordt natuurlijk geen oogenblik vergeten dat de verdediging van ons land een allervoornaamst belang is. Ook niet dat de verdediging van Indië een nationale taak is, daar 't verlies der koloniën ons volksleven een groote knak zou geven. Niemand zal ontkennen dat het een dringende en aldoor urgente plicht der regeering is om er zich rekenschap van te geven wat gedaan kan worden. Maar met vast plan en met heldere en overtuigende overwegingen. De defensie is vanzelfsprekend geheim, maar niet de grondslag waarop zij rust. Daarover worden alle discussie's in 't openbaar gevoerd en te recht. Het verdedigingsplan in groote lijnen, maar vooral de kans om het doel ermee te bereiken, en de kosten die ermee gepaard gaan, dat moet bekend zijn. Alle geheimzinnigheid daarover kan slechts één bedoeling hebben: de zwakte ervan te verbergen.

Dat nu is een oude en pijnlijke kwaal in ons geheele Nederlandsche militairisme. Men voelt of men weet dat het onvoldoende is. Troost zich met de gedachte dat in zeer bijzondere omstandigheden leger en vloot niet doelloos zou-

den kunnen zijn. En ondertusschen wordt aldoor meer geld gevraagd om 't een en 't ander wat sterker te maken.

't Kan echter niet de vraag zijn of we weer iets sterker zijn geworden, maar of we sterk genoeg zijn. Want zijn we dat niet dan zijn alle moeite, alle kosten en alle opofferingen toch voor niets geschied.

Dat is de allereerste, en allervoornaamste vraag, die ook bij 't pantserschip onbeantwoord moest blijven, of zoo zij al beantwoord kon worden, dan slechts met neen. Doch hierom ging de kwestie bij den val van minister Wentholt nog niet eens. Wij zijn er nog ver van verwijderd dat het Nederlandsche volk voor de keuze zal gezet worden, om òf de zeer hooge prijs te betalen voor eigen veiligheid òf aftezien van elke poging tot wedijver in bewapening met de groote naburen.

Voorloopig zal steeds het streven van elke regeering zijn om te doen wat wij kunnen, en niet wat noodig is, daar dat onze krachten te boven gaat.

Tegenover die leus ‘te doen wat wij kunnen’ stond echter heel lang een andere, ofschoon verborgen en slechts door al te eerlijke naieveteit als van Mr. Kerdijk openlijk geuit, ‘van toch iets te doen’. Daarover gaat tegenwoordig de strijd van de besten onder de voorstanders van nationale defensie n.l. tegen een oude sleur, en militairistische bureaukratie. Er wordt gevraagd een plan, zoo noodig meerdere plannen met kostenberekening om te kunnen zien wat het voordeeligst te bereiken is, en hoever de verdediging het meest effectief binnen onze finantieele beperking kan worden ingericht. Organiseerend vermogen, technische bekwaamheid, vakkennis, inzicht in de groote veranderingen die leger en vloot der groote mogendheden ondergaan, dat alles is strikt noodig om zulke plannen te kunnen opstellen.

Niets daarvan echter bij het panterschip, dat geen lid van eene organische gedachte was, maar iets op zich zelf, technisch en vakkundig een onding en onbruikbaar tegenover 't modernste vlootmaterieel.

Het was slechts een schip dat paste bij wat er al was, bij

een eigen werf, eigen dok, gebruikelijk geschut, en dat iets moderner was aangekleed.

Met tot eenig voordeel dat daarbij juist de som gelds besteed was, die blijkbaar door het ministerie ter beschikking van den ambtgenoot van marine was gesteld.

Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat vroeger ook op gelijksoortige wijze werd gehandeld. Het kabinet bepaalde de finantieele grenzen voor het ‘toch iets doen’ aan de vloot. De minister maakte en bouwde ervan wat hem 't beste vòorkwam. Doch het bleek al spoedig genoeg dat het zoo niet ging. Helder en scherp was door bijna alle marine-speciali-teiten, hoe ook verdeeld tusschen artillerie-vloot of torpedovloot, de oude ‘toch iets doen’ -manier van werken afgekeurd. En zoo luid, zoo aldoor luider dat geen politici zich doof konden houden, of ze moesten opzettelijk met Dr. Kuyper zich de ooren dichtstoppen.

En toch liet het kabinet minister Wentholt begaan en vasthouden aan zijn pantserschip onder de oude leus dat het landsbelang geen uitstel meer gedoogde.

Was minister Wentholt los gelaten? 't Scheen eerst van niet. Want de ‘premier’ Heemskerk kwam hem in de Kamer te hulp. Waarmede niets anders gezegd kon worden dan dat het kabinet zich erachter zette om naar Dr. Kuypers aanwijzing politieke krachten, d.w.z. stemdwang uit te oefenen.

Te laat echter. De rechterzijde kon niet meer de verantwoording op zich nemen voor een zaak die zoo ver verloren was. En de aller-individueelste-christelijke partij kwam met een doodsvonnis aandragen, waarop voor minister Wentholt nog gratie mogelijk was. Want veroordeeld zou hij toch ermee zijn. Immers een commissie zou gaan aanwijzen, wat de minister niet kon of niet wou, en hij mocht erbij toezien.

Dat was duidelijk een verrassing, neen een overrompeling van het kabinet. Want nu werd duidelijk dat ook de regeering in haar geheel een taak had, ten opzichte van het verdedigen van de landsgrenzen en Indië. En dat zoo'n door de Kamer ingestelde commissie niet alleen den marineminister, maar 't geheele kabinet veroordeelde.

Na eenige dagen beraad nu het ‘mis liep’, werd een schijn-oplossing gevonden. De motie-Savornin-Lohman, die niets anders belichaamde dan de houding der marine-officieren-oppositie, werd teruggenomen, en 't panterschip met minister Wentholt erbij naar den kelder gestuurd.

En als was er niets gebeurd, berichten de bladen dat zeer binnenkort ‘de’ commissie voor de Indische verdediging benoemd zal worden. Van de eene halfheid in de andere verzeilende, was de regeering als een slappe luchtballon zwevend gehouden door 't overboord werpen van ‘ballast’.

De Bakkerswet.

Na een jammerlijke mislukking een overwinning. Maar een die zoowel voor de coalitie als voor de regeering meer zorg dan genoegen meebrengt. De verschoppeling onder de velerlei wetsontwerpen dezer regeering die Bakkerswet heet is na slechts weinige dagen van behandeling, ongedeerd door de spitsroeden heen gekomen. En algemeen wordt erkend dat het aan de sociaal-demokraten te danken is dat het zoo afliep. Weliswaar zal het diploma ter aanmelding aan de Eerste Kamer nog moeten uitgereikt worden, doch het is niet goed denkbaar dat het thans nog zal worden onthouden, nadat men het zoo ver liet komen. Er waren zooveel andere kansen geweest om het wicht minder opzienbarend te vermoorden. Het is echter blijkbaar taai, want het heeft heel wat doorstaan. Toen minister Talma aan den opzet begon was hij van de stoutste verwachtingen. De bakkerswet zou het broodbedrijf tot aller genoegen reinigen van dien uitwas, die nachtarbeid heet. De bakker was altijd 's nachts in de weer en dan nog dikwijls hoe lang wel. Maar dat hoe lang vond minister Talma een moeilijke kwestie. Het wegnemen van den nachtarbeid, de verplaatsing van 't werk van den dag naar de nacht, dat was eenvoudig. Talrijke belanghebbenden werden gevraagd, geroepen, om mee te werken. Er kwam een voor-ontwerp nu vier jaar geleden.

Doch o wee, de belangstelling was ontketend, en al wat brood bereidde in gang gezet. Men weet daar wat gist en

gisten is. Dat bleek, want er kwamen comité's en commissie's, partijen voor en tegen, die het land gingen voorlichten met vergaderingen, brochures, neen boeken. Alles kwam er bij te pas, statistiek, hygiëne, ekonomie, bedrijfsleer, chemie en wat niet al. En toen die strijd in vollen gang was werd de tweede kamer traag. Zij die zoo graag werkt met volle kennis der feiten, kreeg er veel meer dan zij verteren kon. De kamerleden moesten gaan kiezen tusschen de partijen, en....kwamen zeer onder den invloed van broodbereiders, die in staat waren hen hunne beschouwingen op smakelijke en gemakkelijk verteerbare wijze gaar te bakken.

Deze wisten ook groote principe's voorop te stellen: vrijheid van het gezin, vrijheid van arbeid en van bedrijf, de onbelemmerde moderne bedrijfsontwikkeling die beter, hygiënischer, goedkooper product levert.

Meer nog. Er werd beweerd, er werd bewezen, dat er veel erger dingen waren in het bakkersbedrijf dan die nachtarbeid. Gruwelijke afbeulende lange arbeidstijden, internaat van gezellen met allerellendigste behuizing en verzorging; vervuilde werkplaatsen, enz.

Bovendien werd nog nimmer een Kamer zoo voorgelicht over den stand van dezelfde soort wetgeving in 't buitenland, en over de resultaten die daarmee bereikt waren; over resolutie's van bakkersgezellencongressen; in 't kort over de litteratuur die maar ergens te vinden was.

De schriftelijke stukken werden dan ook zeer degelijke documenten, de officieuse en de officieele.

Maar de Kamerbehandeling werd er niet beter van. De principiëele vrijheden vonden in De Savornin Lohman en Van Idsinga vurige verdedigers. Dr. Kuyper gromde in stilte over de vrijheid van den bakkerspatroon.

De heer Snoeck Henkemans trad voor de groote bakkerspatroons, die zelf niet geregeld meewerkten, in 't krijt, en onder de vrije en Unie-liberalen en ook onder de vrijzinnigdemokraten scholen de overtuigden door de broodfabrieksargumenten.

De discussie's waren vinnig, en minister Talma werd meer en meer heen gedrongen naar de verdediging van de vele

kleine bakkers, die in hem hun uiting hadden gekregen. Zijn zwakte was daarbij dat hij, terwijl hij toch zoo krachtig veranderend ingreep, zooveel slechte toestanden in 't bakkersbedrijf liet voortduren, vooral den buitensporigen arbeidstijd. Dat was hem zoo van alle zijden verteld, dat hij ten slotte zich, en waarschijnlijk van harte, een opdracht liet aanleunen, om ook den arbeidstijd te gaan beperken. Die opdracht had Troelstra in een motie geformuleerd, die de regeerings-meerderheid als een aanval op haar minister wilde afwijzen, tot opeens die minister zeide er heelemaal geen aanval maar een verzoek in te zien, waaraan hij gaarne voldeed.

En met een zuurzoet gezicht had de Kamer er zich bij neer te leggen.

Doch van de bakkerswet was voor haar het mooie af.

De minister mocht zich al uitsloven om binnen eenige weken een onderzoek der arbeidsinspectie te doen instellen, opdat de Kamer in een kort en feitenvol rapport zag hoe het bakkersbedrijf in ons land er inderdaad uitzag en voor te stellen ook den arbeidstijd in te perken. Zij wou er nu nog eens over gaan nadenken in de afdeelingen. Maanden en maanden werd zoo gepeinsd. Nieuwe geschriften, officieuse en officieele kwamen zich stapelen op de reeds zoo wel voorziene Bakkerswetplank van de boekenkasten der Kamerleden. Doch al hun ijver ter bestrijding dier vele andere misstanden, die minister Talma eerst zoo roekeloos ter zijde heette te laten, werd hoe langer hoe meer bekoeld.

Dr. Kuyper, die altijd zoo goed een kernwoord voor gevoelens en stemmingen weet te vinden, deed het ook nu. Een appel van twist was het ontwerp geworden.

En nu begon het erbarmelijk gesukkel. De verschoppeling die zoo mishandeld was, en die tengevolge daarvan de zware operatie moest ondergaan van eerst een belangrijk lid, de bakkersraden, te moeten missen, en aan wie toen het sociaaldemokratisch stuk vleesch van den tienurendag ter verdere gezondmaking was ingezet, zij werd nu keer op keer weggetrapt van de agenda, waarlangs zij de klapdeurtjes van de tweede kamer wou binnenkomen.

Hadden niet trouwe vrienden op de wacht gestaan, die

nu in het arme wicht ‘vleesch van hun vleesch’ aanwezig wisten, het had stellig den dood gevonden in de stoffige paperassen van het parlementarisme.

Minister Talma bleef het wel erkennen, maar was te bang voor zijn jongere kinderen der sociale verzekering om er voor te gaan vechten. Dat deden de sociaal-demokraten en met zoo'n hardnekkigheid dat ze ten slotte en eigenlijk bij geluk een leege week wisten te vinden, waarin zij de verschoppeling binnen haalden.

En toen dit eenmaal geschied was, schaarden zij zich trouw om minister Talma heen, die nu met vaardigheid en volkomen vertrouwdheid in 't onderwerp alle beulsaanvallen wist af te slaan, zonder genoodzaakt te zijn zich met het ontwerp uit de Kamer terug te trekken.

Te recht is het daarom een overwinning van minister Talma en van de sociaal-demokraten. Voor den eersten echter zonder aangename vooruitzichten. Allereerst al omdat zijn meerderheid het buitengewoon onaangenaam vindt, dat hij die toch al zoo vaak - en 't bleek onmiddelijk bij de opening der discussie's over de ziekteverzekering - een socialistisch antirevolutionnair werd genoemd, nu nog meer de schijn daarvan op zich laadde. En wanneer aan de rechterzijde geloofd gaat worden, wat de linker-liberalen van Treub tot Tydeman zoo graag ingang doen vinden, dat hun Talma eigenlijk een verborgen socialist is, dan krijgt hij nog minder dan thans al het geval is de coalitie mee voor een sociale politiek met wezenlijken inhoud.

Verder moet minister Talma met de bakkerswet naar de Eerste Kamer, waar geen sociaal demokratische ijver, zakenkennis, hardnekkigheid en slagvaardigheid klaar staan om slagen op te vangen en uit te deelen, maar waar een bijna unanieme vijandige stemming hem en zijn aanvankelijke overwinning wacht.

Voor de regeeringsmeerderheid is de bakkerswet noch een overwinning, noch een genoegen, maar een nederlaag, een vernederende nederlaag en een bitter drankje. Niet alleen allerlei beginselen, maar ook allerlei gescheiden ekonomische belangen hebben in hunne gelederen groote kloven

gehakt, die open liggen te gapen om de leegheid, de oppervlakkigheid van hun verband, het gemis aan ekonomischen ondergrond voor hun politiek te doen zien.

Maar meer nog. Een gemis aan regeerkracht, een gebrek om met haar regeering een geheel te vormen van richting en beleid.

De bakkerswet was in opzet een half heid die werd tot een geheele en een eerlijke wet, open en duidelijk in hare bedoeling na een zware proef, maar die daarna en daardoor het tegengestelde deed van leiding geven, integendeel verwarring stichtte als een ‘appel van twist’.

Het spoorwegdebat.

Een derde uiterst belangrijk onderwerp kwam nog in bespreking, al liep de discussie uit op een zoodanige verwarring, dat een beslissing zorgvuldig werd vermeden.

In 1908 had de Kamer een motie Treub ten gunste der staatsexploitatie van spoorwegen verworpen, doch besloten de werking der z.g. spoorwegovereenkomsten te doen onderzoeken.

De staatscommissie die dit deed had verleden jaar rapport uitgebracht en ook nu weer stond Mr. Treub klaar om den strijd te hervatten.

Want de commissie had aangetoond dat de tegenwoordige toestand van spoorwegbeleid onhoudbaar is, en had een andere regeling voorgesteld.

De spoorwegdienst is een publieke dienst. Niet alleen omdat de staat en het geheele volk een overwegend belang hebben bij een goed georganiseerd spoorwegwezen, en bij een voortdurende en actieve uitzetting daarvan, doch vooral ook omdat de staat groote finantieele verbintenissen heeft tegenover de spoorwegexploitatie, en omdat er verplichtingen zijn aangegaan tegenover het steeds zich uitbreidend spoorwegpersoneel dat zich in een permanente toestand van ontevredenheid bevindt.

Het jaar 1903 had het zoo overtuigend aangetoond, en daarna is weer heel wat nieuwe brandstof opgestapeld, on-

danks de voortdurend lastigen verwikkelde resultaten van het spoorwegreglement.

Een solied, duurzaam spoorwegbeleid, dat waarborg geeft voor kalme ontwikkeling, is reeds daarom urgent.

Doch in het debat was de finantieele verhouding de hoofdzaak. De staat is in twee opzichten aan de spoorwegen verbonden. Door een kapitaal dat erin gestoken is. En door een kapitaal dat van den staat geëischt kan worden, indien de twee groote maatschappijen dwingen tot naasting over te gaan.

Het grondkapitaal wordt opgeteerd. Het naastingkapitaal zal veel grooter zijn dan de waarde die de staat bij naasting verkrijgt. En last not least, de goede uitbreiding en het noodzakelijk onderhoud is in een grooten achterstand.

Dat zijn de drie verwijten tegen het bestaande spoorwegbeleid, zooals dat is vastgelegd in de overeenkomsten tusschen de staat en de maatschappijen.

Wat is logischer dan de motie-Treub, die zegt: maak zoo gauw mogelijk een eind aan die overeenkomsten.

Doch dat zou niet half genoeg zijn. Twee ministers, Kolkman en Regout, trachten zich ervan af te maken. In wezen geven zij de feiten toe. De eerste voert met de cijfers eenige rekenkunsten uit en zegt dat de verliezen wel gedekt zullen zijn door dit en door dat. En dat men in elk geval maar gauw nieuwe belastingen moet toestaan.

De tweede verkleint de aangevoerde bezwaren en oppert allerlei mogelijkheden van kleine reparatie's hier en daar. Belooft ten slotte de zaak verder onder handen te zullen nemen zonder zich erover uit te laten hoe en wanneer.

De rijkscommissaris bij de spoorwegmaatschappij die tevens kamerlid is verdedigt allerlei detailverwijten, en deed een tegenaanval tegen de staatsexploitatie die achter de motie dreigt.

Maar de hoofdzaak is dat de regeering en waarschijnlijk haar meerderheid bereid is om de openlijke en duidelijke nadeelen te dokteren met kleine lapmiddeltjes, met geen andere mogelijke bedoeling dan de twee contractanten, de groote spoorwegmaatschappijen, te sparen. Te sparen nl. voor

een toestand, dat de staat vrij en opnieuw zijn groote belangen bij het spoorwegwezen kan regelen, zonder te letten op belangen van aandeelhouders, en alle daaromheen staande belanghebbenden.

Want de spoorwegmaatschappijen vormen in ons land een georganiseerde macht, een macht van ambtenaren, directie's, commissarissen, contractanten, die ver en wijd vertakt is. Een macht die op zichzelf staat buiten de gemeenschap als een regentencombinatie van ouds, en die uiteen zou vallen zoodra de staat binnentrad met wisselende regeering en democratische contrôle.

Het spoorwegkapitaal zou ongetwijfeld gemakkelijk genoeg een andere plaats vinden om de 3 à 4% rente te maken, die tegenwoordig genoten wordt. En de kans van winst bij naasting is altijd minder dan de winst zelf.

Doch de machtpositie is meer waard en daarom gaat de strijd. Daarom wordt een regeling geduld, die zulke diepe bedreiging bevat voor staat en samenleving.

Wel ernstig is dan ook de discussie, die onder alle administratieve en finantieele detail-kibbelarijen den strijd bevat tegen een bij uitstek conservatieve macht; bij uitstek conservatief omdat alleen behoud van machtspositie in een beperkten kring van zelfgekozenen het eenig doel is van haar bestaan.

Maar is daarin niet tevens 't symbool en het wezen gegeven van de tegenwoordige regeering, die daarom niet in staat is aan een coalitie, hoe talrijk en machtig ook, wezenlijk politieke leiding te geven?

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Roomsch-Katholiek Verweer[1)]

Het is bijwijlen moeilijk - de geleerde schrijver van deze ‘conferenties’ ondervond het - de wereld te doen gelooven dat men het monopolie van de Waarheid heeft. Zelf kan men er heilig van overtuigd zijn en zoolang die overtuiging niet wordt aangevochten voelt men er zich zalig door, maar vertoonen zich eenmaal twijfel en ongeloof, dan is het ook of geen geweld ze kan uitroeien. Er komt bij, dat geweld niet langer geoorloofd is en alleen overreding wordt toegestaan. Maar overreed iemand eens te gelooven wat hij nu eenmaal niet geloofwaardig acht. Overreed een Mohammedaan een Christen, een Protestant een Katholiek, een Remonstrant een Calvinist te worden. Het is verloren moeite en hij die het waagt verliest er zelfs zijn houding bij. Wie gelooft is sterk. Maar wie de waarheid van zijn geloof bewijzen wil, geeft al toe dat gelooven niet voldoende is. Geloof in uw God, en zelfs wie uw geloof niet deelt zal u eerbiedigen en de macht eerbiedigen die u zoo bezielde. Maar zeg dat ge het bestaan van uw God bewijzen zult, en ge roept alle verstanden over hem ten oordeel op.

Dit is de zwakte waaraan ook katholieke woordvoerders, van den Paus te Rome tot den Professor te Warmond, niet ontkomen zijn. Zij zeggen niet meer: gelóóf dat God is;

1) Modernisme en Anti-Modernisten-eed door G. van Noort, bij C.L. van Langenhuysen, Amsterdam.

maar: erken dat het bestaan van God voor uw verstand bewijsbaar is. Deze bewijsbaarheid is de eerste stelling van de zoogenaamde modernisten eed.

Geen wonder dat zij die zoo van meet af de geloofskracht tegen de kracht van het bewijs verruild hebben, nu ook genoopt worden, met bewijzen doortegaan. Het bestaan van God hadden zij niet *behoeven* te bewijzen: zij hadden het moeten gelooven, en, bij hun geloof blijvende, ieder moeten afweren die hen tot bewijs wou uitdagen. Maar zij hebben het niet gedaan: zij zelf hebben het verstand uitgedaagd. Nu vraagt het verstand ook rekenschap van zaken die men gewoonlijk wèl bewijst. Wie zegt u dat de inrichting van de kerk aristocratisch zijn moet? vraagt het verstand. En hadden zij de hoofdvraag, die naar het bestaan van God, niet zelf gesteld, maar met een beroep op hun geloof teruggewezen, dan zouden zij ook deze vraag kunnen afwijzen, en antwoorden: wij hebben geen behoefte aan oorsprong of redenen, wij gelóóven dat die inrichting zoo wezen moet. Maar, de noodzakelijkheid van het bewijs eenmaal aangenomen, kunnen zij het ook nu niet verloochenen. Tegen de overlevering van eerst kommunistische, daarna democratische gemeenten in, antwoorden zij: 'Wie katholiek is weet, dat de bestuursinrichting der kerk, wat de hoofdzaak en het wezen aangaat, van Christus zelven komt en dus onveranderlijk is. Alléén zijn apostelen en dezer opvolgers stelde de Christus tot bestuurders zijner kerk, alléén Petrus en diens opvolgers bekleedde hij met het volle oppergezag. Bij gevolg moet ten einde toe het bestuur der kerk blijven bij de opvolgers der apostelen, dat is bij de bisschoppen, en bij den opvolger van Petrus, dat is bij den Paus'.

Wie voelt van dit 'Wie katholiek is weet' niet de zwakte, waar de heele apologie van deze conferenties haar aanleiding vond in het feit dat zooveel Katholieken het anders weten.

Zooals vroeger de protestantsche, zijn tegenwoordig de katholieke apologeten in de weer met het bestrijden van nieuwere Bijbel-verklaarders. Maar zij zelf hebben de meening ingang doen vinden dat het openbarings karakter van de Heilige Schrift samenvalt met juistheid in feiten en voor-

stelling. Dat had niet gehoefd. Openbaren is geen kroniek-schrijven. Maar nu zij eenmaal zelf den Bijbel tot geschiedboek verlaagd hebben, moeten zij het gedoogen dat scherpzinnige menschen de onjuistheden erin aantoonen. Of Paus en Professor al verklaren dat die onjuistheden niet bestaan en dat, mits goed uitgelegd, alle tegenstrijdigheden zich zullen oplossen - de strijd om die tegenstrijdigheden en hun uitleg is daarmee niet opgeheven; hij is integendeel aanvaard.

Dr. Kuyper heeft dat indertijd wel ingezien. In den strijd tusschen Christendom en Modernisme - zei hij - heeft de apologetiek ons geen stap verder gebracht: wij moeten weer beginsel tegen beginsel stellen.

Dat, desondanks of dientengevolge, het Calvinisme door hem gemoderniseerd werd, kon hij niet helpen. Het nieuwe leven bezat nu eenmaal diepere, meer-geestelijke, krachten dan hij erkennen kon, en geen oude vorm kon voortleven zonder door die krachten bezield te worden.

De nederlandsche Katholieken zijn zoover nog niet. Zij herhalen, met zwakke stem, wat niemand meer kan aannemen. Zij beweren, redeneeren en overreden, maar in een toon waarmee men kinderen te paaien tracht.

Zij stellen niet, fier en zonder aarzeling, hun *Credo*, desnoods gevolgd door een *quia absurdum*, maar zij bepraten zoetsappig hun volgelingen, dat die modernisten toch eigenlijk zulke slechte, zij en hun overheden zulke brave menschen zijn. Zelf zulke brave zoetsappige menschen - als ge hen gelooven woudt - fantaseeren zij zich Evangelisten die aan hen gelijk waren, ‘ernstige en eerlijke mannen, die goed op de hoogte waren van hetgeen zij verhaalden’. Is dit onnoozelheid of - boerenbedrog?

Waar de verdediging van een geloof zoo geheel en al is opgegeven voor het aanpraten van een kerk en haar bestuursinrichting, daar denkt men niet langer aan geestelijke beweegredenen, maar ziet in dat de redenaar voor weinig verheven wereldsche belangen pleit.

‘Een soort van verdund modernisme’ - lezen we - ‘openbaart zich in *een geest van wantrouwen en bedilzucht*

tegenover de kerkelijke overheid, hare maatregelen en bedoelingen'.

Deze grief - de laatste die in de 'conferenties' genoemd wordt - zegt inderdaad alles.

'Daar zijn Katholieken die het wel niet hard op zeggen, maar toch in kleinen kring elkaar toefluisteren, dat de kerkelijke overheid eigenlijk den vooruitgang van den nieuweren tijd, in het bijzonder de ontwikkeling der wetenschap met leede oogen aanziet. Ze kan haar niet tegenhouden, ze verzet zich ook niet openlijk, maar ze heeft er toch, meenen ze, een zekere vrees, een instinctmatigen afkeer van. En van die veronderstelde vrees en afkeer gelieft men dan uitingen te zien in den kerkelijken boekenkeur, in den *Index* of lijst van verboden boeken, enz.'.

Dat er Katholieken zijn die dit elkaar 'toefluisteren', is niet te loochenen. En het antwoord?

'Geachte Hoorders, - volkomen, ja wezenlijk, volkomen ten onrechte!'

Hoe kun je het zeggen, Jantje; Sint Nikolaas is volstrekt niet het schoenlappertje uit het pothuis; hij is wel degelijk een heusche Heilige.

'Vrees voor den vooruitgang, vrees voor de wetenschap bestaat bij de kerk niet. Ze heeft ook geen reden om zulke vrees te koesteren. Ze weet dat hare leer van God komt en dus waarheid is, en dat de natuurlijke wetenschap nooit met de openbaring in tegenspraak zal of kan komen. Waarom zou zij dan de wetenschap vreezen? Integendeel; ze weet dat na godsdienst en zedelijkheid de wetenschap een der edelste goederen van den mensch is, dat ook de wetenschap een gave Gods is, en een allerkostbaarste gave!'

'Maar' - zegt Jantje - 'ze vordert toch dat ieder Katholiek, ook de leek, eer hij een geschrift uitgeeft, dat handelt over vraagstukken waarbij godsdienst of zedenleer betrokken zijn' - en dat zijn ze bij vrijwel alle geschriften - 'tevoren haar goedkeuring vragen zal?'

'Inderdaad, ja dat vordert de kerk! Maar is dat dan een nadeel, ligt daarin een onredelijke beperking der vrijheid? Ze zal nooit een uitgave bemoeielijken om redenen buiten

geloof of zeden om; ze verlangt geen oordeel uittespreken over profaan-wetenschappelijke meeningen. En als werkelijk hier of daar, misschien volmaakt te goeder trouw, iets geschreven is, wat niet strookt met de zuivere leer op het gebied van geloof of zeden, is het dan niet louter voordeel, óók voor den schrijver zelven, dat de misvatting tevoren hersteld en de dwaling voorkomen worde, eer ze in honderden, ja misschien duizenden van exemplaren over de wereld verspreid wordt? Wie katholiek is, en katholiek uit volle overtuiging, erkent immers de kerk als de van God gestelde leerares van geloofs- en zedenleer, hoe kan hij het dan onredelijk vinden zich ten deze aan haar oordeel te onderwerpen en voor misvatting te laten vrijwaren?'

JANTJE: 'Maar wat staat dat kleineerend tegenover andersdenkenden, eerst het oordeel der kerk te vragen!'

'Waarom dan toch, waar het vraagstukken betreft van geloofs- of zedenleer? Ieder, die weet dat ge katholiek zijt, weet immers toch dat ge u uit eerlijke, mannelijke overtuiging in zaken van geloof en zedenleer onderwerpt aan het gezag der kerk. Wat voor vernedering ligt er dan in, dat van die onderwerping ook uiterlijk blijke?'

JANTJE: 'Maar de kerk veroordeelt zooveel boeken, en verbiedt aan haar zonen de lezing daarvan!'

'Zeker, doch betrekkelijk zelden boeken van echt wetenschappelijk gehalte, en nooit ofte nimmer om hun wetenschappelijken inhoud. Waarom dan wel? Om de dwalingen, die ze bevatten op het gebied van den godsdienst of de zedenleer, of om den verkeerden onchristelijken, onkatholieken geest, dien zij aankweeken. Laten we toch niet vergeten: zoo hoog wetenschap en kunst staan, de belangen onzer onsterfelijke zielen staan nog hooger, staan oneindig hooger. En is het niet billijk, dat wat het zwaarste is, ook het zwaarste wege? Heeft Christus zelf niet gezegd: "Wat baat het den mensch als hij heel de wereld wint, en schade lijdt aan zijne ziel?"'

Jantje - laten we veronderstellen een moderne Galileï-kan zich bij dit patronaat van de kerk over kunst en wetenschap nog niet rustig neerleggen. Hij denkt misschien aan zijn zestiende-eeuwsche voorganger.

Jantje! - zegt daarom zijn geestelijke overheid - ‘de kerk vervult eenvoudig haar duren plicht, als zij schadelijke boeken veroordeelt en verbiedt. Daarom moeten we, als we echt geloovig, echt roomsch willen zijn, haar dankbaar zijn voor dat verbod, en er ons met bereidvaardige liefde aan onderwerpen, al kost het ook een offer aan onze ijdelheid, aan onzen onafhankelijkheidszin, aan onze nieuwsgierigheid. En’ - dit met goelijker stembuiging en veelbelovende blik naar het jongske zelf - ‘als er iemand is, voor wien de lezing van een verboden boek, in bijzondere omstandigheden, noodig of tenminste werkelijk van belang zou wezen, welnu, dan zal de kerkelijke overheid aan zoo iemand de vergunning, wanneer ze gevraagd wordt, niet weigeren’.

Kan men zich teemender, onwaarachtiger, en dientengevolge ook minder doeltreffende apologetiek denken dan deze? Maar tot deze komt men, wanneer men niet langer vraagt naar geloofs*werkelijkheid*, maar naar het *verstandsbewijs* voor dat wat men gelooft.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Een levensbeschrijving van Conrad Busken Huet

Conrad Busken Huet door J.B. Meerkerk (Haarlem - H.D. Tjeenk Willink - 1911).

Conrad Busken Huet is voor ons een historiese figuur geworden. De persoonlike antipathieën, door zijn roerige en prikkelende geest gewekt, zijn door de dood of de tijd verstomd; de overdreven bewondering is geluwd. De tijd voor een afgeronde, onbevooroordeelde beschrijving van dit rijke leven is gekomen. Overstelpend is de massa studiemateriaal dat de biograaf te doorworstelen heeft. Eerst een onafgebroken rij van werken, waarin zijn ontwikkelingsgang volledig te volgen is. Dan de brievenverzameling, waaraan helaas een zeer belangrijk deel - de brieven aan Potgieter - tot 1925 zal blijven ontbreken, en de portretten, geschetst door tijdgenoten die hem van zeer nabij kenden: zijn vrouw (onder het pseudoniem C. Hasselaar) Quack, Van Hamel en Allard Pierson[1]. Bovendien is Huet's ontwikkeling onverbrekelik verbonden met de theologiese en politieke strijd in ons vaderland, terwijl de letterkundige studie van deze

1) Zie *Een schrijversleven* door C. Hasselaar (*De Gids* 1880 I), *Persoonlijke Herinneringen* door Quack (*De Gids* 1886 II), Van Hamel's biografie in *Mannen van Beteekenis* 1887, Pierson's *Jongere tijdgenooten* (*De Gids* 1890 II; herdrukt in de *Verspreide geschriften*), S.A. Naber *Vier Tijdgenooten* (1894). - Vergelijk verder Polak: *Tweeërlei letterkundige kritiek (De Gids* 1891). De levensschets door J. ten Brink *Geschiedenis der Noord-Ne-derlandsche Letteren* II is vrij onbeduidend.

veel-belezen criticus - ‘ijzervreter’ in de letteren, als Potgieter - aan de biograaf die hem daarin volgen wil, hoge eisen stelt.

Bleek de heer Meerkerk tegen zijn zware taak opgewassen? Hij beschikte over velerlei kennis, die hem bij deze studie uitstekend te pas kwam: kennis van Potgieter's en Multatuli's werk, vertrouwdheid met de Indiese maatschappij, belangstelling voor de roman-techniek, belezenheid in binnen- en buitenlandse letterkunde. Maar daarnaast bezit hij eigenaardigheden die in een biograaf minder gewenst zijn: een zekere eigengerechtigheid, die liever wil oordelen dan begrijpen, een voorliefde voor het ‘pikante’ in de levensgebeurtenissen, een Nurks-achtige bruuskheid en lust om met hatelikheden zijdelings rekeningen te vereffenen, zelfs waar de gang van zijn verhaal er geen aanleiding toe geeft[1)]. Schadeliker zijn de grofheid van gevoel en de verstandelike nuchterheid, die hem niet zelden schromelik onbillik maken, niet het minst tegenover de man naar wie hij ‘zo hoog opziet’, en aan wie hij dit boek toch zeker wilde...wijden.

Zulke eigenaardigheden werken afstotend en prikkelend. Vereerders van Huet hebben zich geërgerd en de goede trouw van hun medevereerder verdacht. Ze riepen hem toe: ‘handen thuis!’ en legden zijn werk ter zijde, zonder het kaf van het koren te scheiden. Ook dat is onbillik. Meerkerk heeft te goeder trouw zijn nuchterheid tot beginsel verheven. Busken Huet - redeneert hij - heeft zich in zijn letterkundige arbeid gestileerd; wij moeten ‘uit de woorden en de sierlike zinnen de levende mens zoeken te konstrueren’. Liefde en genegenheid maken de beoordelaar blind: om dat aan een afschrikwekkend voorbeeld duidelik te maken geeft hij in zijn tweede hoofdstuk een doorlopende kritiek op de beschouwingen van ‘Hasselaartje’. Bij eerste lezing lijkt dit een ingelast ‘artikel’, in de kompositie van het boek misplaatst; bij nader inzien is het een verdediging van zijn eigen onverbiddelike houding, ook tegenover de vereerde auteur. Maar...de ontledende lektuur van deze

1) Zie b.v. blz. 2, 10, 25, 42 (tegen heren letterkundigen en critici).

studie leert ons dat ook de nuchterheid blind kan maken. Het is niet toevallig dat Meerkerk van Allard Pierson, die deze waarheid meermalen verkondigd heeft, niets heeft willen en kunnen leren.

* * *

> Deux hommes sont en lui, deux hommes bien distincts:
> L'homme des préjugés, et celui des instincts.
> L'un fantasque, inquiet, irritable, sceptique,
> Volontaire, dur même et quelquefois cynique.
> L'autre tout dévouement et générosité.

Met deze aanhaling van Louise Seifert heeft Mevr. Huet haar man gekarakteriseerd. Voor de nuchtere beoordeelaar is zulk een psychologie veel te ingewikkeld. Hij streeft er naar de medemens en zijn motieven te vereenvoudigen, naar zijn eigen beeld. Hij erkent de moeielik verzoenbare tegenstrijdigheden in dit karakter, maar ‘de zaak is ook eenvoudiger aan te vatten’ (blz. 14): ‘Hij is altijd dezelfde: de jas, de das, de tekst van den eenen tijd moge iets verschillen van die uit den anderen, de man die er zich van bedient is steeds veranderend onveranderlijk’. Zijn diepste moraal was: ‘De mensch moet zorgen, dat hij zoo goed mogelijk door de wereld komt en bovenal in het zoeken naar schoonheid een duurzaam en blijvend genot zoeken’. Alle ‘heilige’ gevoelens, alle pogingen om ‘zich zelf op te voeden, met Gods hulp, tot een goed christen’ waren ‘een uit angst geboren streven’ (blz. 15).

Leg daarnaast deze passage van Pierson: ‘Huet was Kristen geworden door en in de uitoefening van zijn ambt; natuurlijk niet in dien zin, dat hij, zoo goed en zoo kwaad als het gaan wilde, geloovig was geworden, omdat hij nu eens het Kristelijk geloof te prediken had, maar in dien zin, dat zijn ambt hem genoopt heeft tot gezetter en nauwgezetter bestudeering van het Kristendom. Ziehier de ware psychologische volgorde: Zelfkennis doet hem een ernstige levenstaak begeeren; en het ernstig opnemen van zijn taak doet een Kristelijke overtuiging in hem rijpen, waarvan de oprechtheid en innigheid niet in twijfel mag worden getrokken, al was nooit hare vastheid groot, al is zij in het eind niet be-

stand gebleken tegen vroeger reeds aanwezige krachten, die hij door het aanvaarden der predikantsbetrekking meer teruggedrongen dan overwonnen had'.

De eenvoudige sleutel die Meerkerk ons biedt tot Huet's karakter, lijkt bedrieglik veel op de 'ideaalloze zelfzucht', die 'men' aan hem toeschreef. De menskundige opmerking van Pierson 'hoe samengesteld toch al het psychologische is', geeft ons een diepe kijk in de 'zware worsteling', die Meerkerk ons niet aannemelik kan maken.

De sleutel van Meerkerk forceert het slot: Huet brak als student niet met het Christendom uit gebrek aan durf (blz. 76); 'zijn moraal is in wezen altijd een verstandskwestie en een kwestie van smaak' (blz. 77); de opdracht van de *Kanselredenen* aan Scholten, waarbij Huet spreekt van 'liefde voor het evangelie' grenst aan huichelarij (blz. 93); hij aarzelde om het predikambt te laten varen, 'omdat hij geen oude schoenen wilde wegwerpen voor hij nieuwe had' (blz. 93). Hoeveel dieper dringt Pierson door, op grond van verwante gemoedservaringen[1]. Voor Huet's vergoeliking van de bekende 'transaktie' die hij in 1868 aanging met een konservatief minister, heeft Meerkerk geen ander woord dan: 'Dat heet cynisme' (blz. 140). Pierson zegt, veel menskundiger: 'Huet heeft zich niet laten omkoopen door een Excellentie, maar door het Rationalisme, dat juist den verstandigsten gedurig parten speelt'. Zonder gewetensbezwaren zou Huet immers de zaak niet voor Potgieter verzwegen hebben? Sprak ook niet Potgieter van 'de doolhof uwer eigen meeningen'? Terecht definieert Pierson: 'een rationalist "en morale" is immers hij, die een menschelijk gevoel wegredeneert', en: 'Hij die beweert alleen als denker te handelen, is geen denker'.

* * *

De eigenlike levensbeschrijving begint bij het derde hoofd-

1) Over de opdracht aan Scholten b.v.: 'Misschien heeft deze aanhankelijkheid bij Huet iets te lang geduurd; men deed zich licht eenig geweld aan tegenover Scholten, om dezen grooten en goeden geest niet te bedroeven'.

stuk (blz. 49). Als de schrijver er titels aan gegeven had, zou deze kompositie-fout dadelik gebleken zijn. Het eerste hoofdstuk, waarin de parallel tussen Huet en Multatuli met hun aanhang een goede greep is, zou grotendeels als Inleiding kunnen gelden. Maar in het tweede hoofdstuk wordt het leven al ten einde gevolgd, naar aanleiding van Hasselaar's opstel, zodat allerlei besproken wordt, dat later opnieuw, soms meer soms minder uitvoerig, opnieuw ter sprake komt.

De onschuldige 'list' van Mevr. Huet, om haar opstel in *De Gids* binnen te smokkelen wordt breed uitgeplozen. Of liever, het wordt voorgesteld als een listigheid van Huet zelf, die 'over de schouder van zijn vrouw gluurt' (blz. 35) en haar eigenlik allerlei 'doet' schrijven, dat hem in de achting van het Hollandse publiek kan doen rijzen. Deze verdenking en de geringschattende wijze waarop gesproken wordt over 'Hasselaartje', als spreekbuis van haar man, zijn m.i. weer toe te schrijven aan de jacht op het pikante. Hier ligt immers de vooronderstelling voor de hand dat het manuskript als een 'surprise' voor den dag gekomen en genoten is. Een dergelijk gekonkel zou beneden de waardigheid van Hasselaar en beneden de goede smaak van Huet geweest zijn. Op dezelfde lijn met deze veronderstelling ligt het opnemen van '*on-dit's*'. met toevoegingen als 'geenszins beweer ik dat er behoorlijke grond voor is' (blz. 47), of 'voor de waarheid sta ik niet in' (blz. 17)[1].

Over Huet's *Jeugd en Studentetijd* vernemen we in het derde hoofdstuk, grotendeels gegrond op de brieven die Pierson beter gebruikte, niet veel nieuws. De 'zaak met Van Assen', die in den brede behandeld wordt (blz. 69) is m.i. van zeer ondergeschikt belang. Het hoofdstuk over Huet als predikant (IV) wordt ingeleid door een schets van Scholten's theologie, die 'een heele periode van theologisch leven

1) Tegen deze en dergelijke beweringen en veronderstellingen (ook 'de "misère" van de Haarlemsche Zijlstraat' behoort daartoe) protesteerde G. Busken Huet reeds in het weekblad *De Amsterdammer* (21 Jan. 1912).

beheerscht'. Maar mocht dan een bespreking van de *Brieven over den Bijbel* achterwege blijven? De opkomst van de moderne richting en Huet's aandeel daarin wordt ons niet geschetst. We wezen er al op dat Meerkerk niet de man is om door te dringen in de gemoedsstrijd en de langzaam overwonnen aarzeling om kerk en godsdienst de rug toe te keren. Voor de 'toespraken' in de Concertzaal kan hij geen ander motief vinden dan gestreelde ijdelheid of het genot van bijverdienste.

De periode van 1865-1868, toen Huet zijn brood verdiende in de journalistiek, en een nieuwe taak vond in de litteratuur, wordt in het vijfde hoofdstuk getekend. Hier toont zich de schrijver zijn stof meester. Terecht meent hij dat in deze jaren op Huet's ontwikkeling twee machten werkten: de invloed van Potgieter, die hem als zijn geestelike zoon leiding gaf, maar weldra ook de 'stille kracht' van Multatuli's ideeën. 'Multatuli schuift zich van lieverlede tusschen Huet en Potgieter in' (blz. 119). De Gids-krisis, de verhouding tot Multatuli in de onderhandelingen met Rochussen, de veelbesproken transaktie vindt men hier met volledige kennis van zaken getekend. Van ontrouw aan de liberale beginselen konden alleen zij spreken die met de revolutie in Huet's denkbeelden onbekend gebleven waren. Het staatkundig liberalisme was voor hem - gelijk hij in 1869 aan zijn zwager Van Deventer schreef - 'in zijn geheelen omvang vermomde moderne theologie'; van de vrijzinnigheid was 'niets anders overgebleven als een katechismus dien de lieden elkander nabaauwen'[1]. Hier is dus Meerkerk in zijn recht als hij loutere berekening de drijfveer noemt: 'In werkelijkheid was voor Huet de heele zaak geldelijk voordeel en literatuur - met beleid behartigd, met wijsheid gezocht 'zonder eenige booze bedoeling' (blz. 139). Maar die 'wijsheid' was de wereldwijsheid van Bernard van Polanen, uit de novelle *Nog onverzoend*, die hij in 1856 als afschrikwekkend voorbeeld tekende.

Met dit hoofdstuk behoort het zesde (*Huet in Indië*) tot

1) *Brieven*. I, 230.

de best geslaagde. *Lidewyde*, eigenlijk een produkt van de vorige periode, en te voren al afgebroken (blz. 44-46) wordt opnieuw veroordeeld als ‘hoogstens een psychologisch recept voor een roman’. Dat Huet als romanschrijver geen superieur werk geleverd heeft, is buiten twijfel. Maar zou het voor de biograaf de moeite niet lonen, uit het novellisties en romanties werk na te gaan, hoe de schrijver tegenover de wereld stond? Quack vond in de *Novellen* meer Haarlemse herinneringen dan de schrijver zelf aanwees[1]. Huet zelf schreef in 1869, naar aanleiding van *Lidewyde*: ‘Alles wat ik in de laatste twintig jaren in gedachte en in de werkelijkheid heb doorleefd, vormt in mijne voorstelling eene onafgebroken en logische ontwikkeling. Even als alle andere menschen, doe ook ik niets anders als van lieverlede aan de buitenzijde laten zien wat er aan de binnenzijde in mij zit’[2]. En Hasselaar - die het immers weten kon - wees er nadrukkelik op, dat in de meeste verhalen ‘Wahrheit und Dichtung’ schuilt, dat de latere *Novellen* soms een kijkje geven in de gemoedstoestand van de schrijver[3].

In de Indiese periode laat Meerkerk het licht vallen op Huet als schrijver van de *Nationale Vertoogen*, het ‘enfant terrible’ van de liberale politici. De schets van het liberalisme en vooral van het Réveil is oppervlakkig, maar die van Huet's positie volkomen juist. In de koloniale politiek was hij ‘Multatuliaansch’ - ‘wat welbezien heelemaal niets beteekende in de praktijk’ (blz. 149). Zijn politiek werd ‘pure literatuur’. Het beste bewijs hoe onmaatschappelik hij de koloniale politiek bekeek, is wel een passage die Naber aanhaalde uit een brief van 1869[4]. Nadat hij aan zijn zwager verteld heeft, hoe genoeglik hij leeft en woont, van de wereld afgesloten

1) In een brief aan J. ten Brink (*Brieven* II, 331), waarin tot mijn verwondering ook *Nog onverzoend* ‘autobiografisch’ genoemd wordt. Bedoelde Huet niets meer dan dat de personen naar 't leven getekend waren?
2) *Brieven* I, 236.
3) *Een schrijvers leven*, blz. 417-421. Zij stelt de satire van de Nationale Vertoogen op één lijn met de ‘scherpe karakterschetsen’ in de *Leeriaren van Robert Bruce* (blz. 442).
4) *Brieven* I, 238.

als op een Hollandse buitenplaats, laat hij volgen: ‘Mijns inziens zijn het bestuur en de toestand van Indië Holland's beste recommandatie in de oogen der beschaafde wereld. Al hetgeen ik mij daarvan vóór mijne komst alhier had voorgesteld, is door de uitkomst verre overtroffen geworden. De zoogenaamde koloniale kwestie is dan ook een “Gedankending”, dat geheel en al buiten de Inlandsche maatschappij en hare welvaart omgaat.’ Zoo oordeelde ook de firma Last en C^{o}.

De verontwaardiging die Huet's radikaal-konservatisme in het moederland wekte, verklaart Meerkerk door de opmerking: ‘men heeft bij Huet eenvoudig als “satire” en “ironie” verstaan, wat ernstig gemeend was.’ In Indië verwierf Huet er zich een onbegeerde populariteit mee aan de ‘kletstafels’ in de Societeiten (blz. 169). Verdiende het Multatuliaansch-geïmiteerde ‘Gebed bij de Stembus’ hier een plaats van drie bladzijden, terwijl er nauweliks één overblijft voor een blote opsomming van het letterkundige werk uit deze periode[1)]?

Een tekort van dezelfde aard treft in hoofdstuk VII (*Huet te Parijs*). Niet zijn uiterlik leven in die jaren is voor ons het belangrijkst; noch veel minder de sensatie-wekkende uitval tegen het Oranje-huis, - een ‘pikante’ zonde die in een zestal bladzijden breed wordt uitgemeten - maar zijn rijpste *werk*, dat immers ook een stuk van zijn *leven* is. En als de lezer zich spitst om in het slothoofdstuk daaromtrent iets te horen, in een samenvattende beschouwing, dan ziet hij zich teleurgesteld. Daarin wordt in den brede een gelegenheids-artikei, over Von Scheffel, besproken, dat de levensbeschrijver ‘zeker niet zijn beste opstel’ noemt, maar dat toevallig zijn laatste was. Het is dan ook niet gelukt daarvan een ‘pakkend’ slot te maken. In het zevende hoofdstuk, dat Huet's levenseinde beschrijft is dat evenmin gelukt. De schrijver zelf, die

1) Bovendien is die opsomming onvolledig. Naast het opstel over de *Van Haren's* mag dat over *Tollens* (1874) genoemd worden. De schr. stelt dit ten onrechte in een veel vroegere periode (blz. 129). Door te veel op zijn geheugen te vertrouwen vergist hij zich ook b.v. op blz. 122 (het jaartal 1882 moet 1877 zijn). Ook de *Oude Romans* zijn in de Indiese periode geschreven, en niet te Parijs.

eerst gesproken heeft over een ‘modderbanjir’ (blz. 188), over Huet's verborgen ‘tijgeraard’ (blz. 194), om dan - een pikante tegenstelling! - te beweren dat Huet ‘het lagere nog lager drukte om uit de diepte heimwee te wekken naar het hoogere’ (blz. 199), vindt begrijperlikerwijze geen bevredigend slotakkoord. Dan laat hij Quack optreden om de peroratie te houden (blz. 199), maar valt hem telkens in de reden, spottend met zijn ‘frasen’. Het einde luidt: de wrok van het Nederlandse volk tegen Huet, die jaren lang de grofste dingen gezegd had, ‘was menschelijk en billijk’.

Wie dit leven met belangstelling gevolgd heeft en overdenkt, moet, dunkt mij, in een andere stemming komen. Òf in een stemming van dankbaarheid en hulde, wanneer hij, van het standpunt der nationale gemeenschap, nagaat wat dit werkersleven - door baanbrekende kracht en geschriften van blijvende waarde - voor ons volk geweest is; òf in een stemming van weemoed, wanneer hij, zich indenkend in dit leven, zoveel werkkracht en nobele bedoelingen beloond ziet door miskenning, een zo langdurige geestelike worsteling ziet uitlopen in hopeloos scepticisme en in een ‘chaotiese levensbeschouwing’. Van Hamel heeft die laatste stemming gekend en in een vergelijking uitgedrukt[1]. Hij herinnerde zich een laatst gezamenlik bezoek aan Fontainebleau. Op een heuvel zweefde neuriënd een jonge vrouw, in maanschemering, om ‘la croix du Calvaire’, op den top opgericht. Huet genoot van die ‘elfendans’. ‘Hij genoot, o zeker! Maar hij stond toch met zijn voeten op een ‘calvaire’.

Het eindoordeel over dit boek - dat wij in verdienstelike détails misschien niet voldoende recht gedaan hebben - kan dus niet gunstig zijn. Conrad Busken Huet verdient, om zijn belangrijke plaats in onze negentiende-eeuwse letteren en in het Nederlandse geestesleven, een bredere en dieper-gaande levensbeschrijving.

A s s e n, Mei 1912.
C.G.N. DE VOOYS.

1) *Huet's Brieven uit Parijs* in *De Gids* 1890 IV.

[Deel 3]

Het Mondeling Taalexamen voor Onderwijzer[1)]
Door
J. Koopmans

In de moderne staat is het een gewoonte geworden, dat elke regering, en daarnevens, binnen de machtsgrenzen van de staat, elk lichaam dat ambten en betrekkingen heeft te begeven, van de naar deze posten ambiërende kandidaten waarborgen vraagt omtrent hun bekwaamheid en hun geschiktheid. Alles vragen, wat deze besturen en corporaties menen te mogen eisen, gaat nu eenmaal niet; zelfs binnen het kader van een 'programma' moet veel aan het onzekere toeval of aan een goedwillig vertrouwen worden overgelaten. Doch het *brevet*, dat stilzwijgend de positieve erkenning van een volledige bevoegdheid inhoudt, moet kunnen worden getoond; en tot dit brevet voert geen andere weg dan het alleszins gebrekkig examen. Alleen een onvolledig en in vele gevallen nog onzeker tasten geeft zijn autorisatie aan het door de beoordelaars uitgereikt diploom.

Dit geeft te denken, ofschoon moet worden toegegeven, dat deze wijze van doen altans een oplossing brengt. En zij doet het te beter, naarmate de wetenschappen zich splitsen en de studieën zich categoriseren. Ieder heeft ervaren, wat dat zeggen

1) Mondelinge Examens Ned. Taal en Lezen. Vijftig stenogr. Verslagen van in 1910 gehouden examens, opgemaakt en voorzien van een Paed. Inl. door M.R. Dijkman. Gron., J.B. Wolters, 1911.

wil. Niet alleen zal een theoloog paf staan voor een artsexamen, en een philoloog, klassiek of modern, zich onmogelik voelen voor een promotie tot ingenieur, maar ook, zullen, op nauwaangrenzende terreinen, de eisen nog onderscheiden genoeg zijn. Wie grondig het Frans of Duits wil onderwijzen, heeft voor zijn volledige bevoegdheid wel zoveel genoeg, dat hij, alhoewel de studie van een moderne taal zijn kennis van het vaderlandse idioom en van de vaderlandse literatuur aanmerkelik zou aanvullen en verdiepen, zich tegelijkertijd niet met de hoop op een goede uitslag zou kunnen aanmelden voor het Nederlands, ofschoon zijn inzicht in het gehalte van zijn kennis in dezen niet bij dat van een geslaagde zou behoeven achter te staan.

In zekere zin spreekt dit van zelf, alsmede, dat de nadelen van een examen in een bepaald opzicht verminderen, terwijl de voordelen er van toenemen. De vakken hebben zich gespecialiseerd. Zoals de Middeleeuwen, geheel en al volgens het karakter van haar kultuur, zich richtten op het universele weten, vraagt de moderne wereld naar specialiteiten. Dit kan; mits een brede wetenschappelike opvatting, met helm en speer, hier waakster blijft. Zij moet de overheid wijzen op haar recht, om van de docent, aan wie ze de hoogste bevoegdheid opdraagt, te eisen dat hij thuis is in wat zijn vak van wetenschap omvat houdt; dat hij de lijnen ziet waarlangs de studie er in, zich, hier en elders, voortbeweegt; dat hij de bronnen kent, waaruit haar leven zich voedt, en hij de wegen weet, waarlangs zij de betrekkingen met haar zustervakken onderhoudt. Niet alleen mag het er bij hem aankomen op de massale kern, de *globus* van zijn kennis, maar evenzeer op wat wij zouden noemen de paedagogische stand van de te doceren wetenschap, op haar aktuele betekenis en op haar organies verband met de *series disciplinarum*.

Laten wij even opmerken, dat wij, zó sprekende, bij voorbaat anticiperen op de gelijkwaardigheid van de ‘middelbare’ en de ‘akademiese’ bevoegdheden. Feitelik onderdrukken we bij het noemen van deze twee termen enige tegenzin. Wil men wetenschappelik gevormde docenten, dan ruime men wat naar het ‘middelbare’ neigt, voet voor voet op. De akademiese vorming alleen worde de grondslag voor verdere wetenschap-

pelike studie; op welke voet voortaan ook ingericht, blijve zij alleen de voedende bodem voor de aan haar ontsproten en op haar steunende krachten; niet dan een algemene, en stevig opgezette basis mag uitgangspunt van een gezond opgevatte en goedgerichte specialiteiten-studie zijn.

Te eerder zouden wij dit ‘middelbare’ naar het ‘hooger’ wensen op te schuiven, om hierdoor het vakken-onderwijs, met zijn sterk afgescheiden bevoegdheden en zijn nauwkeurig omschreven programma's, ondanks het droombeeld der oudscholasten, die zo gaarne het een als een voortzetting van het andere blijven zien, - zo ver mogelik verwijderd te houden van het, blijkens zijn histories-paedagogiese opzet en zijn maatschappelik-praktiese tendensen, uitteraard geheel anders op te vatten volksonderwijs. Hier toch is geen sprake van wetenschap pelike perspektieven, van specialisering der rubrieken, van opbouw langs een theoretiese lijn. Hier leert het kennen het kunnen, en zo hier de lesrooster op ‘vakken’ wijst, dan is oorspronkelike bedoeling van de vroegere voormannen van 't Lager niet anders geweest, dan dat bij de knapen en meisjes, aangezien ‘verandering van bezigheid de aandacht streelt’, *in het oefenen van hun vermogens*, voor de nodige afwisseling moet worden gezorgd. Laten wij er aan toevoegen, dat zij, die het wezen van het Lager Onderwijs hebben begrepen, steeds dit ‘oefenen van de vermogens’ als het juiste beginsel hebben erkend en er de werkzaamheden hebben aan dienstbaar gemaakt. Doch daarnaast is een ander kwaad de school ingedrongen. De oorzaak ligt dieper dan men oppervlakkig zou menen; doch het verschijnsel is er. Het middel is doel geworden; en los van het wezen der school, en evenzeer los van de eerste prakties-sociale eisen die ze zich zelven stelde, regeert de kennis als leer-stof, en categoriseert zich in werkelike vakken. Op de roosters prijken termen als ‘Physica’ en ‘Botanie’; de ‘woorden’-les blijft een praatuur; de kinderen ‘rusten’; en zo er ‘geluiden’ blijven, het is zoo goed als zeker, dat een half jaar na het ontruimen van de schoolbanken, bij de leerlingen, de *zin* der woorden, de *samenhang* er van met hun geestelijke inhoud, en het *doel* van dit bedrijf schier tegelijkertijd met de herinnering er aan verdwenen is.

Het is dan ook geen wonder, dat buitenstaanders, die in hun zaken de 12- à 13-jarige leerlingen, welke de scholen verlaten, leren kennen, niet nalaten, om steeds, waar zij menen goed gehoor te kunnen ontvangen, de onderwijzers er aan te herinneren, dat zij het beste doen, de jongens voorlopig niets anders mee te geven, dan wat hun prakties, als parate kennis, het meest en onmiddellik te pas komt, en dat zij daarbij wijzen op deze drie dingen: *vaardig lezen*, *duidelijk schrijven* en *vlug cijferen*. Hoe wonderlik dan toch, dat deze oude en onwederlegbare les zo dikwels en zo nadrukkelik herinnerd moet worden. Het valt toch ook niet aan te nemen, dat het onmiddellik nut van de genoemde vaardigheden door onze praktiese schoolmannen zou kunnen worden ontkend! Is het dan inderdaad iets zo gewichtigs, dat hen er toe brengt, de telkens weer als wenselik aangeprezen weg te verlaten? Inderdaad is het iets gewichtigs. Mits, men het niet als van hoog belang opvatte in volstrekten zin. Doch, van gewicht is het zeer zeker geworden, als een uitvloeisel van een heersende zienswijze, sterker nog, van een kultuurrichting, die jammer genoeg, lang op het Lager heeft ingewerkt, en nog voortgaat op een alles behalve gunstige wijze er in door te werken. Zo wij de oorzaak voorlopig een naam moeten geven, dan geven wij er de voorkeur aan, om ze te noemen: het gebrek aan inzicht in het *wezen* van wat bij het Lager Onderwijs ‘kennis’ heet.

Het misverstand tussen ware kennis en schijnkennis heeft zonder twijfel het sterkst zijn stempel afgedrukt op het onderwijs en de onderwijsstudie in de Nederlandse taal. De toevoeging ‘Nederlands’ lijkt wel onschuldig, doch ze herinnert ons er des te ernstiger aan, op welke wijze men zich steeds heeft voorgesteld, deze taal te moeten onderwijzen. Wat wilde men inderdaad, met de taal als vakonderwijs? Want vast staat toch, dat niets kan worden beweerd, kan worden gegist, gestaafd, gevraagd of geantwoord, of de taal *is* er reeds, de woorden staan, zo gezegd, klaar, om op het eerste teken zich te scharen in het gelid. Niet waar? het kleine driejarig kind heeft reeds zijn dienstmannen, en ze nemen toe in getal en vermogen naarmate het kind zich zelf ontwikkelt. Praten kan ieder en heeft altijd ieder gekund; en er is honderd jaar geleden geen

onderwijswet nodig geweest, om de mensen meer of beter aan het praten te krijgen. En het schrijven van de taal leerden onze ouders en grootouders met de schrijfkunst; eerst trokken ze de letters na, daarna de kleinere en grotere woorden, tenslotte schreven ze, omdat met de klankenreeksen tegelijk de lettervormen in hun voorstelling helder werden, de woorden uit het hoofd. Maar zo eenvoudig is het niet gebleven. De bijkomstigheden scheidden zich af, en vormden een eigen gebied. En zoals in vele dingen zich het zwaartepunt van de menselike belangstelling verplaatst, zo ging het ook hier. Dat, wat de kennisneming waardig werd geacht, verschoof zich. Het schrijven als zodanig hield op belangwekkend te zijn; men legde de pen ter zijde, en ging uitvoerig beredeneren, wat voor letters men, bij onvoldoende vaardigheid, of bij vergissing, mogelikerwijze wel zou kunnen schrijven. Dat nu vroeg voortaan alle aandacht. Het feit is zo sterk-sprekend, dat wij er niet van voorbij kunnen, het nog eens uitdrukkelik uit te duiden. Een blijvend kosmiese waarheid bijvoorbeeld is deze: ‘De aarde ontleent haar licht aan de zon.’ Laten wij de veronderstelling eens aannemen, dat deze waarheid tot heden voor de mensheid is verborgen gebleven, dat er steeds naar werd gezocht, en dat het op dit ogenblik een scherpzinnig vorser is gelukt tot een ontdekking te komen. Hij roept het uit langs de straten; hoge palen verrijzen, en aangeplakt staat er: ‘Belangrijke uitkomst! De Aarde ontleend zijn licht aan de Zon!’ - Indien dit zo zijn mocht, dan zou het overwegende en alle hoofden in beslag nemende feit zodanig aller aandacht tot zich trekken, dat het oog van het bijkomstige, b.v. van de scheve stand van de paal, van de scheur in het biljet, of van een op zijn kop staande letter zou zijn afgeleid. Trouwens, men weet, als het de moeite altans van het opmerken waard is, dat de paal wel weer wordt bijgeholpen. Totdat....het iemand in 't hoofd komt, om ook eens iets te zeggen van de *d* in *ontleend*. Totdat....een tweede zich genoopt voelt zijn hart eens te luchten over dat misplaatste *zijn*. Totdat eindelik, nadat vele jaren verstreken zijn, en het Feit, aller gemeengoed geworden, in het leven zelf vastgelegd is, de woordenreeks, losgeschakeld van zijn oorsprong en zijn bestemming, losgetornd

zelfs uit alle organiese vervlechtingen met het leven zelf, alleen verbindbaar aan de geforceerde, en wetenschappelik, bedenkelike logica van een ‘taal’-theorie, slechts nog te vinden is in de schoolboekjes voor de jeugd, en wel in de door zijn zinledigheid veelzeggende vorm: D- aarde (ontleenen)....licht aan d- zon.

Met dit voorbeeld achten wij het door ons bedoelde verschijnsel voldoende gekenmerkt. Het is dit, herinneren wij, dat de woorden van onze taal, met afdraging van hun onmiddellike praestatie, genomen worden als vormen, *zoals ze eventueel geschreven voor praktiese doeleinden*, zich zouden moeten vertonen, en in deze vormverschijning, zogenaamd theoreties, voldoende geargumenteerd.

Bij het leren van een vreemde taal is deze methode verklaarbaar. Spreken kunnen de kinderen zulk een taal niet; de regels van de uitspraak en de taalwetten moeten zo goed als alleen door het schriftbeeld gedragen worden. Daardoor is als van zelf bij het onderwijs in de oude en de moderne talen de gecodeficeerde grammatica de leiddraad geworden. Bij het onderwijs in de moedertaal echter zijn de omstandigheden heel anders. Hier behoeft het schriftbeeld slechts het woordbeeld te volgen, zoals dit door middel van beschaafd spreken en eenvoudige lektuur in de kinderhoofdjes is neergelegd. Door anders te gaan doen, is men lijnrecht tegen de logica en tegen het oorspronkelik gezonde heuristies beginsel bij ons Lager onderwijs ingegaan. Het onderwijs in de taalvormen is het wezenlike van het leren schrijven geworden; het rooft jaar in en jaar uit een groot deel van de kostbare leertijd; het is onvruchtbaar tevens, omdat het appeleert op abstracties, die het praktiese leven op zij werpt; het heeft, en dit is niet het geringste onheil, door onder het etiket van ‘taal-onderwijs’, als ‘hoofdvak’ ten troon te stijgen, in de onderwijskringen een misverstand doen ontstaan omtrent wat ‘taal’ is, en wat ‘taalonderwijs’, desverlangd, eigenlijk zou moeten zijn.

Werkt dit misverstand ongunstig op het volksonderwijs, aan de andere kant werd ook de taalstudie van de onderwijzers in een averechtse richting geleid, of liever gezegd, zij ging onwillekeurig zelf de verkeerde richting uit. Want, men vergete

niet, hierin is geen sprake hoegenaamd van dwang van boven af. De Lagere School is een instituut, dat steeds zijn eigen groei heeft gehad. De Lagere School in Nederland is altijd een school geweest van de onderwijzers, sprak Prof. Woltjer onlangs. Zeer zeker is dit waar. Ook tot de tegenwoordige stand van zaken heeft het Lager zich zelf geconsolideerd. Deze vrije ontwikkeling is altijd als een voorrecht beschouwd, en het is te wensen, dat dit voorrecht ook gehandhaafd mag blijven. Zeer vele artikelen in onze Onderwijs-wet houden in, wat na jaren toepassing reeds een vast gebruik was geworden, of wel datgene, wat reeds te voren als een eenmaal te bereiken toestand wenselik werd geacht. Veel er van, wellicht nagenoeg alles werd als wethoudend voorgesteld, nadat de Regering zich had laten inlichten door mannen, die eendeels, door praktiese ervaring zaakkundig waren geworden, anderdeels, als toezieners, de gang van zaken persoonlik hadden leren beoordelen. Doch dit neemt niet weg, dat inzichten inmiddels zich hebben kunnen wijzigen. Ook het leven der school heeft zijn wetten van vervorming en groei. Het krachteloos gewordene valt af; wat kiemkracht heeft, blijft zich verder ontwikkelen. En het is niet aan te nemen, dat ook tans niet naar de stemmen uit het Lager, die op ongewenste toestanden wijzen, zou worden geluisterd.

Een *fout*, dus, noemden wij het, dat bij het Lager volksonderwijs, en tevens bij de onderwijzer, de taalstudie in een verkeerde, en nodeloos-omslachtige richting wordt geleid. Omslachtig, en daardoor tijdrovend. Omslachtig, en daardoor met onvaste grenzen, met een rekbaar gebied en met een troebele inhoud. De gevolgen bleven niet uit. Het tijdrovende van de studie leidde tot gejaagdheid; de onzekere omvang leidde tot bekrimping; het een en ander tot vervlakking; zodat het geen wonder kan genoemd worden, dat de ‘taal’-kennis zich beperken gaat tot een domein van ‘weetjes’, die om praktiese redenen zijn gelocaliseerd in lijstjes en memoranda. Kortom de ‘kennis’ is een soort uitwas van echte wetenschap geworden; zij appeleert niet op het leven, maar als een dood abstractum alleen op het ‘boek’. Enerzijds, - we merkten het reeds op, - is deze ontaarding van de taalstudie te wijten aan de op

de spits gedreven kultus van een wanbegrip; anderdeels echter - en dit is nog het meest te betreuren, - wordt dit summum van onwaarheid en oppervlakkigheid, bij de opleidingsstudie, in de hand gewerkt, door de richting, waarin de voorbereiding door het onderwijzers-*examen* wordt gelokt.

We wisten niet, wat dit examen was. Tennaastebij echter konden we het weten, meenden we. Van de kandidaat, zo lezen we in art. 81 van de Wet op het L.O. (Staatsbl. 127) wordt geëischt: 1°. goed lezen en schrijven; 2°. de kennis der zinsontleding, der spelregels en der eerste gronden der Nederlandse taal; 3°. vaardigheid om zich, zowel mondeling als schriftelik, juist en gemakkelik uit te drukken. Welnu, wie zou minder willen verwachten? Waarlik, op wat de Staat van een onderwijzer der jeugd begeert, valt niets af te dingen. ‘Goed lezen’ b.v.; en ‘kunnen zeggen, wat hij leest’, is toch een onderzoek naar de gave des oordeels. Wie dit oordeel zelf niet bezit, kan onmogelik als de leidsman worden aangewezen, om het bij een ander te leren vormen. Een zelfde opmerking maken wij bij ‘de schriftelike uitdrukking van zijn gedachten’, ook hierin dient men voor zich zelf zijn gedragslijn te kunnen verantwoorden, alvorens men anderen er op wijst, dat zij zich schrijvende verantwoorden. En dat de onderwijzers-kandidaten hun taal goed gebruiken en spellen, en er zich rekenschap van weten te geven, - wij zouden de laatsten zijn, om op dit verlangen af te doen. Ook gaan onze bedenkingen niet tegen de eisen als zodanig, en evenmin tegen de schriftelike taalopgaven, die, uitgesloten de half-naieve, doch mede allergevaarlikste kakografieën hier en ginds, als een onverdachte maatstaf kunnen worden beschouwd voor het onderzoek naar het gehalte onzer aanstaande volksopvoeders. Doch weten wij, uit de schoolbladen, jaar in, jaar uit, op de letter af, de inhoud van het schriftelik werk, en leren wij er de geest uit kennen, die bij dit examenwerk voorzit, wij wisten niet, en konden ook niet vermoeden, wat op de mondelinge examens van de kandidaten werd gevraagd. Doch nu kunnen we 't weten. Bij de uitgever Wolters te Groningen verscheen in de loop van 1911 een vijftigtal stenografiese verslagen van in 1910 afgenomen

mondelinge examens, opgesteld door M.R. Dijkman. Om van het boekje geen al te dorre opsomming van vragen en antwoorden te maken, heeft de verzamelaar er een persoonlike beschouwing aan vastgeknoopt, en deze als een paedagogiese Inleiding vooraan in 't boek geplaatst. De Inleiding nu is een zeer lezenswaard stuk op zich zelf. En daar dit overzicht gebouwd is op de door de schrijver genoteerde gegevens, en hij telkens naar zijn uitgebreid materiaal verwijst, vroegen wij hem zelf ook de toestemming, in ons artikel van zijn notities gebruik te maken, om er tevens onze eigen opmerkingen aan te verbinden. Trouwens de rijkdom en de verscheidenheid van deze vragenseries geeft nog stof genoeg voor menig andere, die aan de hand van deze bundel zijn oordeel over een dergelijke wijze van examineren zou willen uitspreken. Doch de lezer, die ons tot hiertoe volgde, en het boekje nog niet kent, heeft er recht op, omtrent de geest en de inhoud dier vragen iets naders te vernemen, om na te kunnen gaan, in hoeverre onze uitspraak op vaste gronden steunt.

Uit: '*De Wonderdokter aan den Arbeid*'[1]. E.[2] Verstaat u 't woord 'profanatie'? C. ~~~~~ E. Wat beteekent 'profaan'? C. ~~~~~ E.U las 'de passie spreekt'. Lees dat eens goed! Verstaat u die uitdrukking? C. ~~~~~ E. Die 'oude vos', wie is dat? C. ~~~~~ E. Neen! Waarom zou ie vos genoemd worden? C. ~~~~~ E. Neen! ''t Is 'n vos'. Nooit gehoord? C. ~~~~~ E. Wat is 'n 'wonderdokter'? C. ~~~~~ E. Kent u 'n wonderdokter uit onze dagen? C. ~~~~~ E. Juist! Wat is 'wonder' voor 'n woordsoort in 'wonderdokter'? C. z. nw. E. Kunt u 'wonder' ook als b. nw. gebruiken? C. 't Is 'n wondere kerel. E. Dat kan! Kent u 'n b. nw. van 'wonder' gevormd? C. 'verwonderlijk'. E. lets er af! C. 'Wonderlijk'. E. Juist! of misschien 'wonderbaar'? 'een wonderbare kerel'? Neen. E. Wat is 't verschil tusschen die twee? C. *zoekt*. E. Geef eens voor-

1) Uit de Bloemlezing 'Aangename Uren, II'.
2) E. betekent *Examinator*, C. bet. *Candidaat*; het teken . . . . . duidt aan, dat de woorden niet konden gehoord worden; het teken....wil zeggen dat C. de woorden van E. moet aanvullen.

beelden, waaruit 't verschil blijkt. C. ‘Die genezing is wonderbaar’. E. Wat verstaat u daardoor? C. ~~~~~ E. *weifelend;* Jaaa. Breng de beteekenis eens in verband met de afkomst van 't woord. C. ‘Die wonder voortbrengt’. E. Niet juist! *verbetert*: ‘die 'n wonder *is*’. Is dat met ‘'n wonderlijke kerel’ ook zoo? C. ~~~~~ E. Gebruik eens ‘verwonderlijk’, dat u daar juist zei. C. ~~~~~ E. We zullen doorgaan! ‘Voormalige brouwerij’. ‘Voormalige’ is hier van 'n zaak gezegd, maar wordt meestal gebruikt van personen sprekende. Wil u dat eens doen? C. *spreekt van 'n ‘voormalige generaal*’. E. Neen! dan spreekt men van....? C. ‘gewezen’. E. Juist, *ex*-generaal. E. Hoe is de afleiding van ‘voormalig’? C. Dat komt van ‘maal’. E. Dat komt er ten minste in. Wat bet. dat ‘maal’? C. ~~~~~ E. 't Zelfde als in ‘maaltijd’? C. *zegt nog iets van toenmalig*. E. Hier is ‘boodschappen’ 'n z. nw. Kunt u 't ook als werkw. gebruiken? C. ~~~~~ E. Beteekent 't 'tzelfde als ‘kondschapper’? C. *zoekt*. E. ‘Hij gaat op kondschap uit’, is dat 'n boodschap? C. ~~~~~ *De bijzitter vraagt*: Weet je wat de Roomschen bedoelen met ‘Maria Boodschap’? C. ~~~~~ E. Weet u wat beteekent ‘levensmiddelen voor den winter opdoen’? C. *zegt iets van* ‘inslaan’. E. Is dat 't zelfde als ‘opdoen’? Wie ‘slaat in’, wie ‘doet op’? E. *maakt onderscheid tusschen 'n winkelier en 'n klant*. E. Wat bet. ‘opslaan’? C. *spreekt van* ‘*er op slaan*’. E. Ik bedoel ‘de prijzen slaan op’. C. ‘worden hooger’. E. Wat kan men nog opslaan? C. Iets wordt ergens opgeslagen, tenten b.v. E. Hoe heeten de plaatsen, waar tenten opgeslagen worden? C. zegt iets van ‘opslagplaats’. E. Hier staat ‘nieuwtjes’. Beteekent dat 't zelfde als ‘berichten’? *E. en C*. spreken over ‘kleinigheden van weinig waarde’. E. Hoe is de vorming van ‘nieuwtje’,? C. 't Is gevormd van 't b. nw. ‘nieuw’ door middel van *tje*. E. Komt 't meer voor dat *tje* achter b. nw. komt? C. *zoekt. De bijzitter helpt op* ‘*bittertje*’. E. *vraagt aan bijzitter of ie met de spraakkunst kan beginnen; wat deze goedvindt*.

Dit laatste ter toelichting aan hen, die niet weten mochten, dat het mondeling taalexamen voor onderwijzer uit twee gedeelten bestaat: een navraag naar het verstaan van het gelezene,

en een onderzoek naar de spraakkuustige kennis van de kandidaat. Dat, wat wij uit Dijkman's bundel afschreven, - de lezer giste het reeds, - hield de vragen in welke de examinator moesten overtuigen, of het gelezene binnen het bereik van de kandidaat was. Wat er gelezen werd, de titel wees het reeds uit, was een fragment uit Bosboom-Toussaint's roman ‘De Delftsche Wonderdokter’. Nu zijn er kandidaten, die het stuk voor het eerst onder de ogen krijgen, en andere, die het reeds vroeger lazen, en met wie het op de voorbereidingslessen behandeld werd; immers op de examens wordt uit bepaalde leesboeken gevraagd. Onderstellen we echter dat de kandidaat het stuk voor de eerste maal ziet. Volledigheidshalve wijzen we er echter op, dat de jongelieden ongeveer vijf minuten met het te lezen stuk alleen worden gelaten; enkele trekken van die minuten profijt; anderen vermogen dat niet, van wege de ongewone omgeving of door wat er reeds voorafgegaan is, door getroebleerdheid of wat dan ook, waarbij hen nog het verantwoordelikheidsgevoel drukt, dat zij er zo straks op aangezien zullen worden, zich in die korten tijd te hebben geprepareerd....En nu. Juist, en nu. De kandidaat heeft gelezen een kort fragment uit een lang en zeer ingewikkeld verhaal, in een vrij moeielik proza; een soort van verhaal, waarin de meest gewone romanlezer, nauwkeurig, van de eerste bladzij af, alle elementen spaarzaam moet bijeenhouden, wil de ganse geschiedenis in haar samenhangend beloop en in haar logiese opbouw, in zijn geest tot zijn recht komen. Voor het éérste hoofdstuk van zulk een roman heeft men reeds al zijn aandacht nodig; doch voortlezende neemt men de draden één voor één ter hand, en kan, oplettend, de struktuur van 't weefsel volgen; de kandidaat echter, die noch de personen, noch de toestanden kent, valt onverwacht *in media res*. Is het nu goed gezien, dergelijke meest middelmatig aangelegde, alles behalve breed opgeleide en litterair zwak onderlegde jongelieden dergelijke stukken voor te leggen? De billikheid eist, dat we ons antwoord inhouden. Zeker, onvoorwaardelik af te keuren zou het zijn, wanneer de examinatoren zich hadden geplaatst op een ruimer, en naar wij menen, een deugdeliker standpunt; indien zij ‘het verstaan van het gelezene’ hadden

opgevat als een op juist inzicht steunend vermogen, om zich een beeld te vormen van het geheel, en, zij het ook in 't ruwe, zich de personen en situaties voor te stellen, ontleend aan de trekken, die het verhaal er van geeft. Doch op deze wijze schijnen de ondervragers het ‘verstaan’ niet te hebben geinterpreteerd. Altans, de voor ons liggende vragenrubrieken geven iets heel anders aan. En, met die van ons afwijkende opvatting, moet ook wel de kieskeurigheid in wàt de examinatoren aan hun kandidaten voorleggen, geringer worden. Bij hun wijze van vragen, zou al wat fragment was, kunnen dienen. Want wat blijkt bij hen te zijn: ‘het gelezene te verstaan’? Bij hen is dit ‘verstaan’, het begrijpen van de ongewone woorden; het vergelijken van andere, in een bepaalde schakéring gebruikte woorden, met andere schakeringen buiten de tekst, of met in betekenis verwante woorden, liefst door het omschrijven van dergelijke genuanceerde betekenissen, met een woordenverwringing naar de zogenaamde oorspronkelike (?) betekenis van een grondwoord. Een gevaarlik spel zelfs, zowel voor de ene partij als de andere, omdat een beroep op de grammatica gewoonte geworden is, en de grammatica tot heden zelf, over de meeste van deze zinsoverdrachten, wijselik, zwijgt. Uit de voorbeelden zelf blijkt dan ook, hoe de heren, waar zij tegemoetkomend het een of ander woord mee helpen ‘verklaren’, op hun beurt zich moeten krommen, om een omschrijving te doen baséren op het door hen gewilde ‘woord’!...Neen, mijne heren, niet aldus. ‘Het gelezene verstaan’, is, moet altans zijn bij een jongmens, die als onderwijzer de wereld ingaat en op wiens schouders de zware plicht zal worden gelegd, zich zelfstandig een baan te breken, meestal door een eenzaamheid, - *of het beeld, dat het gelezene in hem heeft gewekt, juist is; en of dat beeld door hem nader toegelicht en uitgewerkt kan worden uit het nagaan van de tekst*. Daarvoor is volstrekt niet nodig, dat de geëxamineerde alle woord-finesses verstaat; - men kan er hem naar laten gissen, om zijn scherpzinnigheid op de proef te stellen! - en evenmin is het nodig, dat hij bij het zien van een woord met meer of minder snelheid allerlei andere betekenissen bewust kan worden, ze kan omschrijven of ze in gezochte zinnen te pas kan brengen. Veel meer dan

de gemakkelikheid, om uit de tekst zelf, zich naar het woordenboek en de tot, op dat ogenblik on-levende, betekenissen of vormverwante neventermen te kunnen begeven, geldt voor ons de scherpzinnigheid, om door middel van de door hun zin en strekking levend-bewegende woorden door te dringen in de verbeelding van de tekst; veel meer dan 't abstraheren van de tekst af, zou onze voldoening wekken het concentreren naar en tot in de tekst. In het kleine half uur tijd, dat de examinator tot zijn beschikking krijgt, zou hij, waar hij zijn onderzoek naar de gevatheid en geschiktheid van de kandidaat uitstrekt, op deze wijze meer wetenschap opdoen, dan door een navraag naar diens zogenaamde ‘algemeene kennis’, die meestal op een woorden-kennis uitloopt; zoals in 't algemeen een mondeling examen veel meer een onderzoek naar de *vermogens* van de aanstaande onderwijzer zou moeten zijn, dan naar de boekenkennis, die hem bijgebracht is, en die, waar het de woord-betekenisleer geldt, welke de jongelieden, van buiten lerende en stijl-oefenende hebben moeten machtig worden, van al heel weinig vormende waarde is. Wij willen toegeven, dat de omstandigheden er soms toe kunnen leiden, dat er nu en dan minutieus in details moet worden afgedaald. Wij kunnen ons voorstellen, dat de commissiën examinandi kunnen treffen, die niet in staat zijn, de inhoud van een stuk samen te vatten, - ook al wordt hun een doelmatiger en een gemakkeliker dan het door ons aangehaalde fragment voorgelegd; en dat de examinatoren, om bij zulke kandidaten toch iets te doen, zich onledig moeten houden met allerlei onbetekenende dingen aan te vatten, om maar een antwoord te krijgen, en het ‘slachtoffer’ enige moed en zelfvertrouwen in te kunnen boezemen. Maar zulke, trouwens vergeeflike, afwijkingen zullen er altijd bij het examineren voorkomen. Doch iets anders is het, zoals uit de voorliggende vijftig vragenseriën blijkt, dat een ondoelmatige en oppervlakkig-diletterende wijze van ondervragen, door de averechte taalopvatting, een *gebruikelike* geworden is. In geen geval schijnt men er toe te kunnen komen, een fragment van uit een overzichtelik standpunt, eerst in zijn hoofddelen, en daarna in zijn bijkomstigheden en aanvullende toetsen na te laten gaan. En dit juist, wij moeten het nog eens herhalen,

achten wij voor de kandidaat-onderwijzer gewenscht: het refereren van een uitgewerkte gedachte, al is het naar aanleiding van een eenvoudig geschreven stuk. En de examinator behoeft volstrekt niet steeds een soortgelijk stuk bij de hand te hebben. Naast de beschrijving moet liggen het verhaal; artiekelen met een uitsluitend logies verband moeten kunnen vervangen worden door schetsen met een histories verloop. Ook voor de zwakkeren in de analyse moet gelegenheid zijn, de mate van hun inzicht te tonen. Mochten ze hierin de minderen zijn, wie weet, of ze niet in andere opzichten uitsteken en gelegenheid vinden, hun achterstand met andere gaven in te halen.

Deze opmerking herinnert ons aan wat de verzamelaar van de 50 verslagen heeft opgemerkt. Want zo toegeeflijk zijn ruime blik is voor de examinatoren, zo mild zou hij ook wensen te zijn voor de kandidaten, lettende vooreerst op het betrekkelik belang van menige opgeworpen kwestie, en anderdeels op de uiteenlopende aanleg, waarmee de ondervrager rekening zou moeten houden. Brengen we dus een zijner opmerkingen in verband met wat *wij* over die verscheidene aanleg te overwegen gaven. Het is daar, waar de examinator de vraag meent te moeten stellen: ‘Verstaat u 't woord profanatie?’ Let wel, dat Dijkman de vraag op zich zelf niet afkeurt. Maar wel merkt hij op, dat ‘profanatie’ een van de woorden zal zijn, die vele kandidaten niet zullen kennen; woorden, die ze als ze later een krant of een tijdschrift lezen, van zelf wel machtig zullen worden, maar waar ze voor 't merendeel, op hun 18-jarige leeftijd, ietwat of geheel vreemd voor staan. ‘Nu willen we onderstellen’, betoogt Dijkman, ‘dat er gemiddeld twee of drie van die woorden bij elk examen in lezen voorkomen, en dat er ongeveer duizend van die woorden bestaan; (we nemen maar een groot getal, zonder enige aanspraak op wetenschappelikheid), woorden uit de mythologie zoals *sphinx*, woorden uit de liturgie, b.v. *vesper*, woorden uit de algemene geschiedenis, b.v. *hegemonie*, woorden uit de kunstleer, b.v. *proportie*, enz. enz. We veronderstellen verder, dat C. de drie woorden alle drie verstaat en zelfs kan vertalen of omschrijven. Is dat dan een bewijs, dat hij beter dan een ander thuis is in de kring van duizend en één met alledaagse en

toch aan volwassen intellectuelen zeer bekende woorden? En is omgekeerd een ander C. die geen enkel van de drie toevallig voorkomende woorden kent, minder algemeen ontwikkeld dan de eerste? Kan er niet louter toeval in 't spel zijn, vooral als de eene C. 't gebruikte leesboek heeft bestudeerd en de andere niet? De overwegingen van deze en dergelijke vragen doen het sommigen tegenwoordig wenselik voorkomen, het onderzoek niet tot dergelijke woorden uit te strekken, omdat ze ook bij 't onderwijs de zorg er voor niet aan de taaldocent willen opgedragen zien, maar deels aan de andere vakleraren, deels aan 't leven'[1].

Een andere soort vraag is deze: 'Kent u een wonderdokter uit onze dagen?' Dijkman zegt terecht, dat sommigen zulk een vraag niet gesteld zouden hebben. Hij zelf weet in zijn streek een wonderdokter te wonen, en had hij op zijn eigen les het woord *wonderdokter* ontmoet, dan was hem dat feit zeker te binnen geschoten; maar in de examenzaal, het hoofd vol van allerlei vreemde dingen, schoolse en onschoolse, stond hij vreemd voor die vraag. Aan E. was wel een bepaalde wonderdokter voor de geest gekomen en hij vroeg er nu ook na. En dit vindt Dijkman zeer natuurlik. Want: 'het examen wordt onwillekeurig een omgekeerde les'. En wat gebeurt op zulk een les? Uit alles uit de leesles wordt aanleiding genomen om over alles en nog wat te praten, om de wille van de 'algemene ontwikkeling', en daarbij uit het oog verloren, dat daardoor geregeld de harmonie van de les wordt geschaad. Vandaar de divagaties. 'Van een *wonderdokter* komt men op de drukke toeloop, zodat soms de *elektriese tram* vol patienten zit, van de *tram* komt men op de *auto*, van de *auto* op de *chauffeur*, van deze op de *souffleur*, van deze op een *drama*, enz.' Zo draait de mallemolen ook, en laat een zelfde soort eenheidsindruk na, als de allergekst gecombineerde elementen van een droom. Welnu, deze carousselrichting gaan ook deze soort examenvragen uit. Men neme ze

1) Uitgezonderd natuurlik waar dit occasioneel geschiedt naar aanleiding van het gelezene. Maar dan alleen terloops, voor zover het verstaan van het geheel het eist.

schier op de rij af. Tekenend is vraag 31: ‘Wat kan men opslaan?’, waarbij aan *boeken*, *prijzen*, *kermiskramen*, *opslagplaatsen*, etc. moet worden gedacht: betekenissen van 't woord, die zo zeer uiteenlopen, dat ons de schrik om het hart slaat, zo wij zelf in die bijeengeraapte gevallen, onmiddellik de verwantschap zouden moeten aantonen. Elders vervalt men in een ander uiterste, door spitsvoudig op de fijnste betekenis-nuancen te letten. Want vooreerst moeten de schakeringen gevoeld, en verder onder woorden gebracht worden; daarbij komt, dat men een fijn gevoel moet hebben voor nuanceringen, en ten slotte zijn die schakeringen soms zeer persoonlik gevoeld. Een allermerkwaardigst geval in dezen vertelt Dijkman op blz. 17. We zullen citéren:

‘E. Wat betekent “een man van gezag”? C. *zoekt vergeefs*. E. “Ik zeg u dat op gezag van die of die”. Wat betekent dat? C. *zoekt vergeefs*. Begrijpt u dat? C. *zegt niets*. Hij had misschien “ja” kunnen zeggen, want “begrijpen” en “omschrijven” is twee. E. 't Woord “gezag” is u wel wat vreemd. *De bijzitter*, *verwonderd*, *vraagt:* “Wat is het gezag? Kom jongen, 't is toch zo gemakkelik! Enfin, dan maar verder”. C. zat verbluft te kijken. Ik had het, ronduit gezegd, ook niet geweten. Maar ik ben nooit sterk geweest in omschrijvingen, voor de vuist weg. Ik was 's avonds zo nieuwsgierig, dat ik het woord dadelik in het eerste het beste woordeboek opzocht, n.l. van K o e n e n . Daar stond *macht*, *bewind over anderen*. Maar dat beviel me volstrekt niet en ik dacht “misschien heeft men daarginds toch nog een beter woord gehad.” Toen ik nu langer over de equivalenten van K o e n e n nadacht, ja, toen begonnen ze me enigzins te bevallen. Hoe kwam dat? In de examenzaal had ik bij dat woord *gezag* een vaag tafereeltje van een school, misschien ook ondervond ik enkel een gevoelsaandoening; en dat ideetje (of dat gevoel) en dat woord “gezag” zaten zoo aan elkaar vast, dat als ik het woord door een ander wilde vervangen, ook het idee wegging. Maar toen ik thuis over de woórden “macht” en “bewind over anderen” lang had nagedacht, verbleekte het idee “gezag” in mijn hoofd, en er voor in de plaats kwam een achteraffe beschouwing, zeer vlottend, beurtelings schurend

langs *gezag*, *macht* en allerlei andere zinverwante woorden.'

Ziedaar één examen.

Want hier volgt nog een tweede. Ook over hetzelfde 'vlottende gezag'.

'E. Wat is hier "toon van gezag"? C. *zoekt*. E. Wat is "die geleerde heeft veel gezag"? C. *zoekt*. E. *helpt en vraagt daarop*: Wat betekent nu "op een toon van gezag"? C. *zoekt*. E. *helpt en zegt:* "op een toon waaruit sprak dat zij....?" C. *zoekt*. E. *vult aan*: 't wist.'

De volgende C. kreeg ongeveer dezelfde vragen; ik was daarom vol aandacht en noteerde zeer conscientieus: (Zie Ex. XXIV).

'E. Wat betekent hier: "op een toon van gezag"? C. *zoekt*. E. Ik geloof dat "gezag" hier dezelfde betekenis heeft als....? C. *zoekt*. E. Zou u dat verstaan: "Dat boek heeft geen gezag"? C. *zoekt*. E. En dat: "Die geleerde heeft geen gezag"? C. *zei iets onhoorbaars*. E.U drukt u niet juist uit. Nu heeft hier 't woord een andere betekenis. Welke? C. *zoekt*. E. *helpt en zegt*: Ze sprak op een toon waaraan men horen kon, dat ze van de dingen waar 't over ging....C. wist. E. *zei nu op enigzins verbeterende toon*: verstand had.'

Gaarne zouden we nog een paar leerzame gevallen geven, leerzaam en treffend, vooral voor de van juiste inzichten getuigende opvoedkundige beschouwingen, die Dijkman aan zijn ervaringen op de examens verbindt. Doch wij dienen ons te beperken. Daarom ook laten wij de 'woordvorming' rusten, en gaan over tot het deel, dat kennis van de 'grammatica' vraagt.

In alle leervakken is nu eenmaal leerstof aanwezig, die voor vele leerlingen van weinig vormende waarde blijft. En toch is een deel er van, mits paraat zijnde, werkelijk nodig tot een wederzijds verstaan. Als een docent, - om een voorbeeld te noemen, - met zijn leerling spreken wil over de horizontale gesteldheid van Spanje, dan zal hij er in vele gevallen mee tevreden zijn, wanneer diens beeld van de grondvorm van dit schiereiland, door vier door hem met name genoemde steunpunten gedragen wordt. De namen van de opgenoemde kapen,

zijn dan, als stilzwijgend, tot onderling verstand, de oriënteringspunten geworden waarop een verdere uitbreiding van het onderwijs mogelik is. De docent zou ook kunnen vragen naar de namen van de kapen tussen Kaap Finisterre en Kaap St. Vincent, bijv. Want kaartnamen betekenen verschijnselen, en de docent weet al te goed, dat ook de kennis van de feiten, waaraan de namen zich vastknopen, zullen strekken tot de vermeerdering van het inzicht in de oro-hydrografiese gesteldheid b.v. van de Iberiese kustlijn. Er hangt nu alles van af, of dit inzicht nodig of wenselik is. Kan het of moet het de leerling met een beperkte kaartkennis doen, dan verliezen de namen, zowel wetenschappelijk, als prakties, hun zin, en dalen ze af tot ‘onvruchtbare weetjes’. Ze zijn er overal, maar 't meest bij 't onderwijs. Een fietsrijder b.v. heeft niet nodig alle onderdelen van zijn fiets bij name te weten, al kan hij er goed mee omgaan. Maar zodra hij die delen moet kopen, of er in gaat handelen, is de namenkennis er van zeer gewenst. Maar dan alweer behoeft hij niet in de kennis van de constructieve onderdelen af te dalen. Het praktiese leven geeft als van zelf de grenzen aan van wat nodig en overbodig is. Zo is het niet meer en niet minder, uit prakties oogpunt, met het taalgebruik. Voor menig goed schrijver, zuiver van taal en keurig stilist, zou het een zware taak worden, zijn pagina's woord voor woord naar de verschillende loketten en onderafdelingen der woordsoorten te sorteren. En werd hij gedwongen, er zich rekenschap van te geven, dan zou hij zich onwillekeurig in zijn keuze gaan beperken en zich angstvallig gaan houden aan de te verantwoorden gevallen. Hoe te betreuren ook, het zou te verklaren zijn. De Grammatica stelt zich voor de taalverschijnselen na te sporen, en die samen te vatten en te rubricéren in een boek. Maar zij kan niet alles codificeren. Veel ontgaat haar aandacht, en met veel weet zij geen weg. De planten zijn wel verzameld ən gespecificeerd naar een vernuftig stelsel van Linnaeus, maar het is niet aan te nemen, dat de gehele plantenwereld voor nu en altijd zal staan in dit getimmerd archief. Evenzo gaat het met levend organies geheel, dat wij ‘de taal’ noemen. Er zijn kategorieën van regels geboekt, en daarop weer categorieën van hulpregels en uitzonde-

ringsregels; en nochtans zijn er vele en vele gevallen, die zich niet laten inschrijven in de gedrukte taal-kataloog. Zulke verschijnselen, zijn, letterlik gesproken, van een te levendig karakter; zij glijden en zweven en laten de beschouwer allerlei aanpassingsfacen zien. De schrijver heeft ze lief. Daarentegen bevindt hij, dat zijn kennis van de ‘regels’ en de ‘uitzonderingen’ het gebruik van zijn taal nooit in de hand heeft gewerkt. Trouwens, de Grammatica is wel een register, maar daarom geen wetboek. De wetenschap, dat ‘afgrond’ *geen grond* betekent heeft volstrekt geen zeggingschap gehad in het al of niet aanwenden van dit woord. Ook de omstandigheid dat er *acht* genitieven zijn, is iets wat geheel omgaat buiten het gebruik van een genitief. Of de *s* in ‘steeds’ een bijwoordelike genitiefs-s is, of slechts een bijwoordelike s, kan nooit iemand belang inboezemen, wanneer hij ‘steeds’ wil zeggen, en nog minder, - want alles kost tijd, - als hij 't schrijven wil. Maar de kandidaat-onderwijzer moet het nu eenmaal weten, en honderd andere waardeloze dingen meer. Daardoor komt hij in het bezit van een soort van kennis, die geheel en al buiten zijn vorming tot onderwijzer ligt, maar een soort kennis, die in zijn opleidingssysteem geadopteerd is als ‘taalwetenschap’, ofschoon ze met ‘wetenschap’ zo min wat te maken heeft als de vage beweringen, dat de maag een orgaan is en uit cellen bestaat, met de wetenschap van de spijsvertering zelf. Want dit ‘reeds’ en woorden als ‘afgrond’ kunnen zogenaamd wel worden ‘verklaard’, maar ‘napraten’ is nog niet ‘doorzien’, en het geeft, ongelukkig de *schijn*, dat het werkelik ‘verklaren’ is. Ook de ‘logica’ speelt de opleiding parten. Wanneer gevraagd wordt: ‘waarom staat dat woord in den 4den naamval?’ is allicht het antwoord: ‘omdat het lijdend voorwerp is’; terwijl bij de vraag: ‘wat is het kenmerk van het lijdend voorwerp?’ zich het antwoord aansluit: ‘dat het in den 4den naamval staat.’ Alleen in de onderwijskringen schijnt men bij deze zelfmisleidende cyclusgang zijn ernst te kunnen bewaren. Vooral de naamvallen-leer, - een stel van afspraakjes, - leent zich tot allerlei ‘weetjes’; en de woordvorming, die diletterend alleen de sterkstsprekende gevallen klassificeert en de overige stilzwijgend voorbijgaat, -

is niet minder een school voor ‘napraterij’ en ‘scholastiese’ oefeningen. Men kan nu eenmaal de taal niet met de spraakkunst regeren; de taal is een veel te kleurig en te bewegelik organisme om haar levensverschijnselen te kunnen vaststellen in en van uit een gereglementeerd praecept. Is het spraakleerboek dus als ‘hulpbron’ bij de studie onvolledig, en is het als ‘onderwijsmiddel’ slechts onder omzichtige en deskundige leiding te gebruiken, als *taal-catechismus* moet het voor de opleidingsstudie dier zelfde onderwijzers *verderfelik* worden genoemd. De noodlottige wijze nu, waarop de ‘studie van de spraakleer’ door de voorbereidende scholen wordt opgevat, liep ook de examen-commissiën in 't oog, en herhaaldelik is in haar verslagen er op gewezen, dat vele kandidaten hun spraakleer wel van buiten leerden, maar dat zij de regels, met de kennis van de spraakleer aan de hand, niet wisten toe te passen. Maar beter zouden de commissiën gedaan hebben, met het van buiten leren van de spraakkunst geheel af te keuren; en nog beter zouden de commissiën voortaan kunnen doen, met van haar kant er toe mee te werken, dat aan deze averechtse manier van ‘taalonderricht’ niet langer voet werd gegeven. Tans toch zijn de examinatoren niet vrij van de schijn, dat de door ons gewraakte voorbereiding door hen in de hand wordt gewerkt. Zij toch hebben het in hun macht, om, - we willen niet zeggen, zo maar ineens aan een betere opleiding de richting te geven, - maar dan toch gezondere begrippen te laten doorwerken, en door hun gedragingen mogelik te maken, dat daar, waar die gezondere begrippen gedeeld worden, er ook de goede invloed van uitgaan kan. Zoals echter de verslagen, die voor ons liggen, tàns tot ons spreken, moet inderdaad de opleiding ontaarden in een ‘weetjes’-jacht. Het ‘Boek’ regeert. En zolang dit op de examens het geval is, zal de opleiding ook zo blijven. Te veel toch hangt bij de kweekschool-studie van de examens af. Want hoe is eigenlik langzamerhand de toestand geworden? Lenen we Dijkman het oor: ‘Ieder opleider heeft altijd, sinds mensenheugenis, zijn kwekelingen moeten prepareeren voor een onderzoek door anderen, door de regering aangewezen en die hij van te voren niet kent. De mensen van inzicht onder hun

kunnen zowel rationaal als oppervlakkig examineren en willen zich uit humaniteitsgevoel naar de rationele of oppervlakkige opleiding van de kandidaat die ze voor hebben, richten. Maar de examinatoren die oppervlakkig zijn aangelegd en het in de weetjes zoeken, kunnen maar op die ééne manier onderzoeken en maken een anders opgeleide kandidaat tot slachtoffer van hun gebrek aan inzicht, zonder opzet. Zo wordt de risico voor een opleider alleen vermijdbaar, als hij eenvoudig er zich ook toe bepaalt, zijn kwekelingen op alle weetjes die in de mode zijn, af te richten. En omdat alle opleiders zonder uitzondering door de ondervinding zo leep werden, heeft zich na verloop van jaren een toestand gevormd, volmaakt in zijn eenstemmigheid, zielloos in zijn gemis aan persoonlike schakeringen, verachtelik in zijn minne opportuniteit, beklagenswaardig in zijn wetenschappelike poverheid.

Veel bestuurders van kweekscholen van hun kant zijn evenzeer van de baan als de opleiders. De meeste zien niet in de eerste plaats uit naar *goede onderwijzers*, maar naar *stevige africhters*. Ze bekennen zelf dat dit niet zo hoorde te zijn; maar, zonder subsidie kunnen veel van hen niet bestaan, en de subsidie is afhankelik gesteld van het aantal geslaagden'[1].

Hier breken we af.

Wat de ongewenste toestand bij de overige vakken betreft, daarop gaan we op dit moment niet in. Alleen dient gezegd, dat ook elders de druk van het examen voelbaar is. *Druk*, zeggen we. In geen geval bedoelen we er mee, dat we het examen te zwaar achten. Eerder zouden we moeten waarschuwen voor te veel futiliteiten Maar wij voelen ons staan voor het feit, dat ook *wij* te licht zullen worden bevonden, omdat door het abstraheren der woorden wij ons eigen denken voelen verschieten en vervagen. Dit bewustzijn geeft zorg, zorg aan de kandidaat, zorg aan de opleider. Die zorg houdt een gezonde en geregelde studie tegen. Hoeveel verder zouden bij een geregeld cursoriese studie de

1) blz. 33. Wij spatieren.

kwekelingen onzer opleidingsscholen niet te brengen zijn! Doch de ‘woorden,’ en nogmaals de ‘woorden’ maken de kostbare uren zoek. Op deze wijze zijn we in deze toestand geraakt, dat men - ingevolge een valse paedagogiese eis, - een noodwendig onderscheid hoort maken tussen de opleiding van een studerende voor het Lager, en elke andere opleiding. En waarin kenmerkt zich dat onderscheid? Dat een aanstaande onderwijzer niet alleen iets moet weten, maar dat hij dit *iets* tevens aan nietwetenden moet kunnen verklaren. Hij moet het dus wel *goed* weten. En als hij het verklaren kan, is dit wel een duidelik blijk, dat hij het goed weet. Zo redeneert men altans. En zo kan men er ook toe komen, alvast de ‘verklaring’ tot onderwijsstof te maken. Vooral zal de zaak deze wending nemen, als de tijd dringt. Doch is de kwekeling er mee gebaat, als zijn verklaring zich, òf als een van buiten geleerd ‘weetje,’ òf als een onbeholpen en onbegrepen woordgewauwel vertoont? Men voelt ook zelf, dat dit de ware weg niet is, doch men wil nu eenmaal staande houden, dat elk vak zijn methodiek heeft. Doch wat beoogt men nu eigenlik met die onderwijzers-methodiek! In hogere zin, geeft elk goed inductief onderwijs in zich zelf, ook aan de onderwijzer een voldoend begrip van propaedeusis, en in die zin is het uitstekend, dat de onderwijzer bij ervaring leert inzien, wat methodies onderwijs is. Doch bij de opleiding wil men al zijn kennen en kunnen in ‘methodiek’ omzetten voor de kinderschool. Dit nu is een onvruchtbaar en troosteloos werk! Want deze kwekeling-onderwijzers staan in geen enkel verband met de lagere school. Geestelik niet en prakties niet. Geestelik niet, om dat in hun eigen steeds opnemende hersenen de kennis nog tot vaste kernen moet consolideren, terwijl hij als schoolman, zijn compacte weten tot allerlei vezels en draden moet kunnen verrafelen. Prakties niet, omdat hij, wegens zijn onbevoegdheid, en zijn onmondigheid, nergens rustig cursories onderwijs geven kan! En dan - ‘verklaren’ voor kinderen! Laat niet elke boeken-‘schoolsheid,’ onder het snelle grijpen naar de meest voor de hand liggende middelen, de practicus in de steek? Was niet steeds inzicht meer dan kennis? En is ook in zake taal, het juiste inzicht in wat de praktijk dient en wat het gebruik verlangt, niet rationeler

dan het inwisselen van allerlei ‘weetjes?’ Want wat *is* ten slotte, de door de opleiding gebroeide, en door de examens als ‘gewichtig’ gehouden taalkennis? Ze is - en 't bewijs ligt voor ons, - een beklaaglike ‘schijn’-kennis, die zich het gelaat geeft ‘ware’ kennis te zijn.

Deze eigendommelike trek, - het onbewuste doen, alsof de zaak *is* wat ze *schijnt*, is, - welk een naieve zelfvoldoening ze steeds in de lagere onderwijskringen heeft gekweekt, - op zich zelf in zoverre een kwaad, dat het hun de ogen sluit, om de betrekkelike waarde van wat in hun mond ‘kennis’ heet, te leren verstaan. Dit heeft zijn geschiedenis; ook hier toont de traditie haar macht. Deze traditie leerde, dat elk ding een waaròm had, en ook een waaròm *moest* hebben. Het feit zelf was nooit genoeg; de ratio hoorde er bij. Men mocht niet alleen in de wijsheid delen, men moest ook die wijsheid prijzen. Dit was een cultus-vorm, een heilig dienen; een dure plicht aan 't Heelal. Ook hier werd de wijze priester, en het priesterdom deelde de lakens uit. Wel kwamen jongere tijden, en bracht een nieuwe school het wachtwoord: ‘let op de feiten, en wacht u voor de conclusiel,’ doch altijd voelde, tegenover de inductieve methode, die enkel waarneming vroeg, zich in zijn idealisme veilig de natuurfilosoof, die, neerziende op de empirist, rijp en groen in zijn beschouwende wereld trok. Een grote afstand, inderdaad, tussen hem, die de wetenschap diende, en de scholastiese pseudo-rationalist, die voor elke tertio een major vond. Hoe aten nu deze hongerigen hun spijs? Nemen we een voorbeeld uit het gebied, waarop we de lezers inleidden. Tot deze mensen kwam eenmaal de gereglementeerde regeling omtrent de schrijfwijze onzer taal. Deze regeling nu gaf bij schier elke gebruiksaanwijzing een ‘waarom.’ *Beenen* met twee *ee's* was een gebod geweest; doch alleraangenaamst werd dit gebod door het ‘waarom;’ de *ee* was vroeger *ai* geweest. Geen kleinigheid voorwaar, nu het zuiver schrijven naar de leer zelf, ook een kriterium kon worden voor de kennis van die leer. Sedert die tijd, mogen we ons voorstellen, schreven deze bevoordeelden gaarne zuiver en vonden ze er ook behagen in, anderen te leren schrijven op de zuivere wijs. Op het *papier* toch, stak achter de kennis van het *hoe* tevens de kennis van

het *waaròm*. Op het *papier*, herhalen we; we zijn de tijd genaderd, waarin de ‘taaloefeningen’ werden geboren. Doch wat *is* eigenlik dit ‘waarom?’ Enkel een overnemen van wat anderen goedpraatten; een door de pseudo-kenners ondergeschoven ‘wetenschappelike grond,’ die bij de Spellingregelaars slechts voor een gedragslijn gold. Dit voorbeeld diene, waarmee wij als maatstaf de waarde van veel aangeworven ‘taalkennis’ dienen te meten. Het is dezelfde soort kennis, die ‘wonderbaar’ wil omschrijven op ‘baar,’ ‘aanmerkelik’ wil gronden op ‘merken,’ ‘oorlog’ wil analyséren, ‘gerucht’ in betrekking wil brengen met ‘roepen,’ en elk woord, los van 't leven, bij voorkeur, in contemplatieve betrachting, archaïsties 't verleden in duwt, maar instinctmatig voor de bij de hand liggende verschijnselen van een natuurlike taalevolutie terugwijkt.

Wij menen met het bovenstaande genoegzaam te hebben aangetoond, dat het Lager Onderwijs een uitwas is geworden van een eenzijdig intellectualistiese kultuur. Het leven was er om de wetenschap, en de wetenschap was er om het onderwijs. De School kweekte haar krachten uit eigen fondsen. Ze sloot zich af, op een Chinese wijze. Zij onttrok zich aan het levensverband. Thans komen de klachten. De oude volksgeest roept om verloren gegane strekkingen; de maatschappij vraagt naar vaardigheid en praktijk. Ook in de onderwijskringen zelf ontstaat beroering. Stemmen gaan op tegen het theoriséren en tegen de verklaringszucht. Doch de buitenstaander zij voorzichtig, en scheide in al de desiderata der onderwijsmannen het kaf van het koren. Vooral speure hij na, wat *zij* bedoelen, die klagen over te weinig tijd en aandringen op een vermeerdering van de verplichte leerjaren. Want wij mogen de vrees niet verhelen, dat het dezulken meer om eer vervollediging van het oude program dan om een vereenvoudiging van de, door het intellectualisties drijven, te hoog opgevoerde ‘weten’ te doen is. Vóór alles zouden we wensen, dat de school van haar rationalistiese basis werd losgemaakt, en als opvoedingsinstituut, zich richtte naar de practica van het leven. Want blijft de school, zoals onlangs door ds. Pierson is uitgedrukt[1)], afhankelik

1) In zijn Groningse rede van *De Geschiedenis v.h. Christelik Onderwijs* op 7 Mrt. j. 1.

van de onderwijzers, - en wij verbeteren: ‘van de geest die de onderwijzers in de schoolopvoeding brachten,’ - dan wordt de wrakke plek niet uitgesneden, en de nieuwe loten, geënt op de oude stam, zullen gevoed moeten worden met de trage en krachteloze sappen van een beschaving, die haar bloeitijd heeft gehad, maar voor de toekomst heeft uitgediend.

Dit onderscheid tussen wat *is* en wat *kon zijn*, herinnert ons er aan dat wij Dijkman's arbeid niet voldoende zullen hebben gekenschetst, wanneer wij hem niet de gelegenheid geven, naast de tans gevolgde wijze van examineren zijn eigen wijze van vragen ter vergelijking aan de hand te doen, waar het het onderzoek van de kandidaat-onderwijzers geldt. Wij gaven reeds uit de vele series een vragenreeks, maar meenden een zelfde reeks, die de schrijver voor het goed verstaan van het bewuste fragment uit ‘De Wonderdokter’ ontworpen had, achterwege te moeten laten. Tans, nu we over het taalkundig gedeelte van het onderzoek onze mening gezegd hebben, grijpen wij de gelegenheid tot een verdere toelichting aan. We zullen zien hoe het verschil tussen wat gevraagd werd en wat gevraagd zou kunnen worden[1)] ons een vingerwijzing geeft hoe een gezondere taalstudie zal moeten worden opgevat; een studie, waarbij de onbevangenheid van geest, die het rustige weten kenmerkt, niet vertroebeld wordt door de angst voor ‘lastige weetjes,’ als daar zijn ‘de gevallen van de voorwaardelike wijs,’ ‘de betekenissen van *ver*, en zoveel meer, die voor de onderwijzersstudie zo weinig zeggen, en die dan ook trouw uit de spraakleer-boeken, naast zo veel andere ballast, eenvoudig onbegrepen worden gememoreerd.

En nu Dijkman:

> “*Rechts staan de vragen van E., links die van mij. Bij de vergelijking vrage men zich af, welke vragen 't meest reke- ning houden met de omstandigheid dat C. geen toekomstig taalspecialist, maar een aankomend volksonderwijzer is. Het wetenschappelik gehalte van de vragen is niet steeds voor mijn rekening*”.

1) Zie blz. 38 vg.

1. Wat is “ongewoon” hier voor een woordsoort; (“ongewoon heftige woordenwisseling”). En in “een ongewoon verschijnsel”? Waardoor laat u u bij die verschillende benoeming leiden?	1. Wat is “ongewoon” hier voor een woord?
2. Wat is “buitengewoon” in “buitengewoon veel menschen”?	2. Kan een bijwoord nog iets anders bepalen?
3. En in “buitengewoon hard studeeren”? En in “buitengewone studie”? Wat uiterliks zou wel aanleiding gegeven hebben tot die verschillende klassificatie?	3. Nog iets anders! Waaraan is het te zien, dat het een bijw. is?
4. Hoe schrijft u in de onderwerpsvorm “een houten stok”? En in de voorwerpsvorm? Wat merkt u nu op wat de verbuiging betreft? Welke *soort* woorden worden zo behandeld?	4. Wordt ook een bijv. nw. wel eens verbogen?
5. En “een lakensche jas”? Welke soort moeten wij dus uitzonderen?	5. Blijven *alle* stoffelike bijv. nw. onverbogen?
6. Vergelijk eens wat *verbuiging* betreft: “een grote jongen” en “die jongen is groot.” Kunt u dat onder een regel brengen?	6. Nog andere bijv. nw. die nooit verbogen worden!
7. Onderscheid eens met spraakkunst-termen: “mooi schrijven”, “mooier schrijven”, “'t mooi*st* schrijven”. Wat voor een woordsoort is “mooi” hier?	7. Toch zijn er bijwoorden, die veranderen, al is het geen verbuiging! Welke?
- - - - - - -	- - - - - - -
12. Vergelijk eens “Ik *heb* dat voorbeeld gevolgd” en “Ik	12. Wordt “vervolgd” altijd met “zijn” vervoegd?

ben hem tot Den Haag gevolgd", als ik nu in de plaats van 't eerste "gevolgd" "nage*daan*" kan plaatsen, en in plaats van 't tweede "gevolgd" "nage*loopen*" of "nage*reden*", begrijpt u dan 't verschil wat betreft het hulpwerkwoord?

13. Wat zegt u altijd: "Ik heb mijn portemonnee vergeten" of "ik ben hem vergeten". (*Als C. 't eerste zegt*: In sommige streken zegt men "Ik *ben* mijn portemonnee vergeten" of "verloren"). Kunt u dat verschijnsel verklaren, als u er op let, dat men algemeen zegt: "Ik *ben* hem kwijt".

13. Welk verschil is er tusschen "ik *heb*" en "ik *ben* mijn boodschap vergeten".

14. Vul eens in met "hebben" of "zijn": "Ik....drie uren geloopen". "Ik....in drie uur naar Den Haag geloopen"; houd ik datzelfde ook met "rijden", met "fietsen"? Met welk soort werkw. in 't algemeen? Hoe hangt dat verschil van hulpwerkw. met de betekenis samen? *Als C. 't niet weet*, *dan:* Vgl. eens: "Ik *ben* moe", "ik *ben* moe geloopen", ik *heb* hard geloopen'; wat betekent een gezegde waar 'zijn' in voorkomt? een doen of een toestand?
Enz.

14. Er is een hele groep werkw., die zowel met 'hebben' als met 'zijn' worden vervoegd, nl.?....Geef eens twee voorbeelden!

Met deze paralellen-reeks sluit de Inleider zijn beschouwing af. Zij geeft tevens het kenmerk van de aard en de vorm van

zijn opstel aan. De hoofdtaak, die de schrijver er zich in heeft gesteld, is die van een rustig-psychologiese analyse der vragen in verband met de richting der studie, en met de gedisposeerdheid der kandidaten. Vandaar de brede mildheid en de schier wijsgerige kalmte, waardoor zijn aardige vivisectie zich kenmerkt. Toch voelt men al lezende, dat zijn opmerkingen heenleiden naar een vonnis en een pleidooi. Een enkel ogenblik komt dan ook, boven de rustig onderwijzende inductieve gang, uitrijzen de strenge meester, die met juiste blik en met vaste hand de aard en diepte van de wonde toont[1)].

‘In de orde van het menselik weten kan men drie rangen onderscheiden.

In de laagste speelt men het spelletje: “Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet.” - “Wat zie je dan?” - “Rood” - *de andere geeft nu iets op dat rood is - de eerste zegt daarop of het goed geraden is*.

Dat is nog de periode van de onbezorgde jeugd, die zich later nog soms openbaart op kransjes of in de sociëteit, in de vorm van raadsels.

In de middelste rang speelt men een variatie op dat spelletje; maar hoewel in intellektueel opzicht één in wezen met het voorafgaande, is het toch eigenlijk te ernstig geworden om nog spel te heten. 't Gaat b.v. zo:

“Ik weet, ik weet, wat jij niet weet.” - “Wat weet je dan?” - “Welke bijv. nu, alleen attributief voorkomen,” - *de andere noemt er nu*, - *de eerste zegt nu*, *of de andere ket ook zo goed van buiten kent*.

Dat is de periode van de strijd om het bestaan, waarin dergelijke kennis macht is geworden. Men vindt in deze rang mensen van allerlei stand, maar vooral gestudeerden met diploma's van lager, middelbaar en hoger onderwijs. Door die diploma's voert genoemde soort kennis tot de hoogste posities in de maatschappij. 't Ligt in de lijn van de natuur, dat tot deze meer ernstige rang van het menselik weten de bovenaangegeven eerste rang de speelse voorbereiding is.

1) Blz. 41, 43.

De hoogste rang wordt ingenomen door de mensen met *inzicht*. Die gebruiken hun kennis gedeeltelik óók wel in de strijd om het bestaan, maar ze *zien* die verhouding van kennis tot levensonderhoud *in*. Daarom zullen ze kennis die iemand in zijn leven niet nodig heeft, ook veroordelen, tenzij die kennis tot ontspanning of tot v e r e d e l i n g diende. Deze mensen zijn dus ook geestelik harmonies aangelegd, omdat ze de dingen dezer wereld in hun juiste verhoudingen zoeken te handhaven of te herstellen....'

'Nu zal men ook mijn wens begrijpen.

Dat op de eerste plaats uit de mensen van deze hoogste rang degenen gekozen worden, die op onderwijsgebied belangrijke betrekkingen zullen bekleden, is het niet om in te grijpen, dan toch om onder hun ondergeschikten de mannen van inzicht te onderscheiden van de oppervlakkigen, en zoo te voorkomen dat een examensysteem bevorderd wordt, waarbij de eersten door hun klein getal het moeten afleggen tegen de tweeden en ten gevolge daarvan zich niet als de beste onderwijskrachten kunnen doen gelden.'

Uit ‘Het eigen Rijk’
Door
Albert Verwey.

De voetwassching

Spreek ik dan nu altijd alleen met u?
Geen omweg langer en geen pijnlijk zien
Of de andre naast mij goedkeurt wat ik zeg?
Maar blind en doof voor elk, behalve alleen
Voor u, aldoor uitstorten wat ik denk
En weten - zooals onbewust een kind
Het van zijn moeder voelt - dat gij en ik
Een zijn, dat wat ik spreek gij spreekt in mij,
Dat wat gij luistert altijd is uzelf?
O duld het, duld het dat ik dit geloof.
Ik kan niet leven als ik niet mijn Ik
Opoffer en geheel vergeet. Geen weet
Hoe smartlijk mij dit leven was, die angst,
Die aarzling en die afkeer van de daad
Die nooit volmaakt kon zijn wat ik haar wou,
Die nooit volkomen werd wat gij haar wenscht.
Nu ben ik thuis. Nu voel ik als een wolk
Die weerkeert in de zee. Een bloem zich sluitend
Na de bevruchting is zóó stil voldaan,
Zoo zeker dat haar kringloop is vervuld,
Dat ze in zich draagt waaruit zij zelf ontstond,
Haar aanvang en haar doel, het blijvend zaad

Van eeuwig leven. Die gemeenschap waar
Een vrouw alles voor laat, die met het kind
Dat in haar schoot is, vond ik nu voorgoed.
Ik laat niet meer van u. Ik hoor uw stem
In 't waaien van den wind en in 't geruisch
Van stroomend water, in geblaart en mensch.
De vormen zijn van u, van wolk en plant,
Van zand en vuur, de nietigste gedaant
En edelste gestalte. Mij behaagt
Het wonen op uw aarde alleen daarom,
Alleen omdat ge in alles zijt, omdat
Ge 't zijt en ik door alles ben bij u.
Gij zijt in mij. Zijt gij ook mij? Ik zag
Onlangs een schilderij: vóór bosch in zon
Vrouwen rondom een rots: een regenboog
Van kleuren, wonderwarme schaduw vulde
De lucht langs een gelaat of tusschen borsten,
Het naakt van rug of been blonk vast en vol.
één stond, één bukte die de voeten waschte
Aan een van de andren, zittend. Als een vrucht
Die gij hem rijp gereikt hadt, had die man,
De schilder, dat tafreel daar, door de teekens
Die zijn penseel op doek met verf kon maken,
Doen leven in de ruimten, - eeuwen lang
Leefde 't zoo in de ruimten, - zoo nog eeuwen
Hoop ik dat het zal leven. Zóó te leven,
Zóó lang, zoo heerlijk, dat kunt gij alleen,
Dat kon die man alleen bewerken daar
Gij in hem waart, daar gij hem waart. Ik beef
Door dit te denken. Want dat is geen stof,
Dat wat daar leeft. Die verf is anders niet
Dan teekens. Wat er leeft is iets in mij,
Zooals 't in hem was, onbegrijplijk, vormloos,
En toch essens van vorm, en hoogst begrip,

Stralende door de tijden. Werklijk niet,
Maar een geverfde schijn. En toch, geen diepte
Van werklijkheidsontroering peilde ik ooit
Zoo ademloos geboeid als het vizioen
Dat door die poovre strepen van 't penseel
En simple kleuren feilloos lag ontgloeid
Voor d'innerlijken zin, ziend door mijn oog.
De wereld die gij zijt, die buiten ons
Zoo schoon zich toont, was in dien man, een tweede,
Werklijker wereld, haar afbeeldsel niet,
Maar eer haar oorsprong. Ik zeg: in dien man.
Dat is een beeld. De onstoffelijke wereld
Bestond: hij zag haar en hij toont haar mij.
Nooit inniger dan door dat zien gevoelde ik:
De onstoffelijke wereld *is*. Haar naam?
Droom, God, Verbeelding; maar zij *is* het Leven,
De ware waarheid van de werklijkheid.
Gij zijt die. Gij verschijnt, in kleur, in klank,
- Ach, waarin niet? - ook in mijn woorden zijt ge,
Ook in mijn zien, mijn zijn. - Want wat is kunst?
Niet dat die schilder maakte, maar dat gij
Hem zoo verscheent, o mijn vereerde Maker,
Maakt hem en mij zoo zalig. Hij zag u,
Hij leefde in u, hij wou niets anders zijn
Dan de onlichaamlijk-stoffelooze geest
Die door hand en penseel tuigde van u
Daardoor was tusschen hem en mij niets anders
Dan gij, de ware werklijkheid, de klare
Stoflooze ontroering: vlam, niet langer vuur.
Ik dwaal om u, als om een kaars de mot,
Maar in uw lichtkring sterft niet ik, maar al
Wat niet met u wil zijn, niet u wil zijn.

Gedichten
Door
Aart van der Leeuw

Gelijkenissen

Een roos ontblaadrend en een druif die berst,
In zwellende aar de volle korrels gerst,
Van sparren 't hars, die traan uit overdaad,
Een vogelgorgel waar het lied in slaat,

Dit dringen voelt de dichter zich verwant,
Daar 't wordend wonder, dat hém stuwt en spant,
Ook tuinen bloemen zijn en glanzend fruit,
Blank brood en wierook en een blij geluid.

Vervulling

De moeder schuift het venster op en weent,
De kalme kamer ligt van zon doorspeeld
En, op den rand der stervenssponde, leent
De ziel des dooden over tot zijn beeld.

Hij kan niet scheiden, want hij ziet zijn mond
Die, als een sikkel door het koren zwaait,
Oogsten deed zinken, zoet-gerijpt en blond;
Maar nu zijn alle velden afgemaaid.

Bleek rust het voorhoofd, dat rijk bijenhuis,
Waarin gedachten vlogen zwaar-bevracht,
Om ledig uit te gaan, met licht geruisch,
Den laatsten last te zaamlen vóor den nacht.

Hij ziet zijn hand, en 't lijkt hem of haar greep,
Die zich gekromd had vast om 't klinkend goud,
En kostlijk sap uit alle vruchten neep,
Nu ook, in starre kramp, zíjn vlucht weerhoudt.

De wind beweegt een goudenregentros,
Doorgolft de kamer met oneindigheid,
En maakt het lichaam tot den ijdlen dos,
Die graag wordt afgelegd voor slapenstijd.

Dan, gloeiend, voelt de jonge vreemdeling
Hoe 't binnendringend koeltje in kaf verwaait
Wat eens als paarlen om die vingers hing;
Doch dat nu 't ware graan werd uitgezaaid.

En ook dit voorhoofd, als heur geur de roos,
Zijn vroom vermoeden koestrend diep-verhúld,
Die mond, zoo veel-begeerend en zoo broos,
Het beiden liefst beloofde is hier vervuld.

Een stem roept drangvol met een nieuwen naam,
De tweede wereld breidt haar bloesemgouw
En, luchtig zwevend door 't omrankte raam,
Verliest de schim zich in het wenkend blauw.

Sneeuwwitte vleugels

Sneeuwwitte vleugels doorklieven den morgen,
Ruischwind en fluittoon schuimt na in hun spoor:
Volg ons, de zwaarten der knechtende zorgen
Gaan in dit vluchten langs wolken teloor.

Vlietstroom wiegt spelend zijn brekende beelden,
Rozen van weerschijn in schalen kristal;
Dansend te deinen, ontbonden, en - weelde -
Mede te ronden den ring om 't heelal!

Boomgaard staat blank en ootmoedig te bloeien,
Strooit over de aarde heur bruidsruikers neer;
Stil toch, ik wéet wie mijn denken doet groeien;
Ach, maar wat keert tot den schoot van mijn Heer?

Veedren ik breid U, doch tuimel in vreezen,
Waatren gij grijpt mij en bindt mij den voet;
Zegenrijk jaar doet mij vólbloeiend wezen,
Wist slechts mijn vrucht waar hij heenvallen moet.

Eéns...Maar wellicht, eer ik vloeiende stroome,
Spreidt mij een meermin den bodem der bron,
Slaap ik een wijl bij de wortels van boomen,
Vóor dat een wiekslag mij draagt naar de zon.

Meiregen

Regen, regen, van den hemel
't Ledig luchtland tot aan de aarde
Vullend met het lichtgewemel
Uwer zilvren leliegaarde,

Stortend vluchtig zand vermengend
Met de bindkracht van Uw zegen,
Zode en zaad een heildronk plengend,
Dat het groen wordt langs de wegen,

O, ik hoor U over 't water
Fijne maliënkolders klinken
En, een sprookjes-rijken prater,
Door het luistrend loover zinken;

Zie, van vleugjes paars beademd,
Wasschen zich de reine weiden,
En de wilg laat, blauw omwademd,
Paarlen uit heur haartooi glijden.

Ook ikzelf, in jong begeeren,
Bid mijn lip en wang te laven,
Maar Uw mildheid wil mij leeren
Beters dan die frissche gaven;

En gij zingt tot mijn gedachten:
Deelt U, breekt U, bruist van leven,
Duizend dorre gronden smachten
Naar den groeikus van Uw geven;

Breidt U uit tot klare plassen,
Lieflijke gestalten spieglend,
Doet dan hoog Uw waatren wassen,
Werelden en wolken wieglend;

Toeft niet, spoedt U, tallooze oorden
Moeten bloeien uit Uw weeën,
Moet Uw blijheid bont omboorden,
Vóor gij groet de zee der zeeën.

Regen, welk een glans om boomen;
Regen, hoe de beekjes schieten;
O, het schittert in mijn droomen,
En mijn vrije ziel gaat vlieten.

Avond

Een mijmrende avond, zwoel en windeloos,
Kastanjes beurden luchters in hun handen
Hoog naar de zuivre, roode hemelsroos,
Of kaarsen voor een moedergodsbeeld brandden.

Het schoone, kuische veld lag damp-bedekt,
Stil aadmend, als een sluimrende in heur sluier;
Een grazend rund droeg, zélf reeds nacht-bevlekt,
Nog blank den bloemenruiker van den uier.

Toen dacht ik droef aan U, verloren vrind:
Verwachting - die mij dagelijks geleidde,
Gelijk een vader wandelt met zijn kind,
Langs scheemrig struikgewas en bleeke weiden.

Wat kondt gij plotsling bij een ruigte of plas,
Een vinger op de lippen, luistrend, wenken
Dat daar de nimf een lok, een tooverglas
Mij wondren-zieken zwerver wilde schenken.

Dan vleide gij Uw voorhoofd aan mijn borst,
En zeide: o, haard van vlammen niet te blusschen!
Geuren van hooi en linden wekten dorst,
Naar wat? Uw droomstem lispte zacht: naar kússen.

Wij zaten uren voor een vlakte, en ver
Beschreef Uw hand den kring der horizonnen,
Wijl gij mij hymnen zongt hoe ster bij ster
De waatren onzer wenschen op doen bronnen.

Deze avond...heimlijk als weleer misschien...
Ik miste U zoo, omdat er vógels vlogen,
En smeekte in deemoed U nog éens te zien
Diep in de diepten der belovende oogen.

Toen heeft Uw breede wiek geruischt, mijn vrind,
Gij legde Uw dwingende' arm weer om mijn schouder,
En hebt mij eedler dan voorheen bemind,
Gij waart niet anders, maar Uw lách klonk ouder.

Er werd mij ook slechts één verhaal gedaan,
Eén hoog gebaar naar gloed-doorspoelde kolken,
Hoe statig daar de witte zwaan der maan
Steeg uit het tijdlijk nest der laatste wolken.

Gedichten
Door
J.C. Bloem

's Nachts

Aan J.J. DE STOPPELAAR.

Bij nacht voelt men het leven des te sterker
Omdat er zóóveel leven is gedoofd.
Het is heel stil en koel. Peinzer en werker
Negen ter weeke peul het zware hoofd.

Zij allen die den drukken dag doorsloofden,
In 't zieke licht gebogen naar hun taak,
Stortten zich in den slaap, in de beloofde
Vergetelheid na de al te wreede waak.

Reeds was de doovende avond hun genegen:
Hij nam hen bij de rauw-gewerkte hand
En voerde hen op schemerende wegen,
Ver van de volten, langs den waterkant,

Naar het plantsoen, waar schaduwen als bronnen
Van koelte ruischen over 't lauwe land.
- Eén fijne treurwilg doemt er, blank besponnen
Met bleek-groen licht, waar een lantaren brandt -

Zijn loomte maakte nog hun lijf vermoeider;
De schaduw van een lach verving het woord.
Een weemoed, een verteedering ontbloeide er,
Zij schreden langzaam, in een ban, bekoord.

Zijn medelijden leerde hun die kussen,
Die de armen hebben als hun heerlijkst deel:
Eén overgeven, één volkomen blusschen,
Totdat een snik van lust krampt in de keel.

En toen de maan haar lichtweg had volstegen
In reinen schijn, die droom is en ontroert,
Heeft hij hen zacht, langs betooverde wegen,
Zacht, naar hun lage woningen gevoerd.

Nu schuilen zij onder die vele daken,
Die 't manelicht verzilvert en beschâuwt.
Zij wikklen zich in stilte's koele laken
Totdat de nacht in 't wassend licht verflauwt.

En 't is een vreemd geneucht eenzaam te dwalen
De straten door bij 't leege lampenlicht;
Niets breekt de rust van die verlaten zalen
Dan een schuw dier, dat langs 't plaveisel schicht.

Maar in de onzichtbaarheid der zwarte stegen
Gist het leven als gekelderde wijn:
Lijven, die hunkren naar elkanders zegen;
Klanken van stemmen, die geen woorden zijn.

Achter de ruiten, achter dichte deuren,
Daar is een schuw rumoeren, een beklemd
Schuifelen, een verheimelijkt gebeuren,
Totdat de slaap ook die geruchten stremt.

En de eenzame, die door dit onbewuste
Leven als eenig wakend hart heenschrijdt,
Voelt zich bewogen door die vreemde lusten,
Voelt zich verheven door hun zaligheid.

Aan een vriend

De jaren vloden. Van uw zwerfsche tochten
Zijt gij gekeerd naar den gewenden kring,
En vondt de winst van hen die daden zochten:
Na korte daad een lange erinnering.

En ik? Een bitterheid bekruipt mijn peinzen
Als ik mij vraag: - en 't martlend antwoord vind -
Waarmee 'k der uren rustelooze deinzen
Vervulde, die zóó 't leven heb bemind.

De jaren vloden: o hoe zonder vlagen,
Hoe zonder heil, dat ik in stormen won.
Weer voor het kerkervenster van mijn dagen
Rijst Hollands bleeke en teere lentezon.

En hunkrend staar ik langs nog dorre landen,
En snuif den weemoed van den voorjaarswind.
Mijn brandende oogen nijgen naar mijn handen,
Mijn hart is luid, een oude droom begint.

Een droom van zwerven naar de gunst der tijden,
Van vlotten naar de drift der dagenstroom,
Ver van dit kwijnen zonder vreugde of lijden,
Aan 't hart des levens, vrij van boei en toom.

Hoe vele lenten zal ik 'dus nog zwerven,
Met de onvervuldheid in het grensloos hart,
En dezen angst: dat eens mijn jeugd zal sterven,
Voordat de vreugd der rust'gen mij gewerd.

Maar gij, mijn vriend? Wat brachten u de jaren?
Hebt ge op de hoogten van uw droom geleefd?
Zijt gij gekeerd met reeds vergrijsde haren,
En in uw stem iets, dat voor altijd beeft?

Nog zag 'k u niet, maar gij zult mijwaarts komen;
'k Zal u gemoeten op het leege plein,
Waar dunne en looverlooze lenteboomen
Zwart staan en vocht in zilvren zonneschijn.

Geveinsde vrede zal rondom ons wezen,
Als ging de laatste droom in ons te loor,
Omdat wij beiden diep in 't harte vreezen
Te spreken van wat ons de tijd beschoor.

Zijn dit dan àl des rijken levens loonen?
Moet mijn het lot zijn van zoo menig mensch:
Verloren in een kleine stad te wonen,
Voor eeuwig ver van zijn begeerdsten wensch.

Die voelt een weedom langs zijn woning ranken,
Als 't carillon de rust der nacht verdeelt,
En met het wisselkoor van stilte en klanken
Den droom van zijn verlangend hart doorspeelt.

Neen, laat mij nu nog niet deze' angst gelooven,
Die grijpt me als handen aan de dorre keel.
Ik ga en fluister in te ontluiken hoven:
O aarde, o leven, is dan dit mijn deel...

Herfstdroomen
I. De Jonggestorven Dichter

Een voorjaarsdag van wind- en zonnespelen
En wolken stormend langs 't verscheurde blauw,
Waaruit, het land langs, vreemde schijnen gelen;
Als 't kil in schaduw is, in zon reeds lauw -

Toen toog hij uit in 't bootje, storm-bevlogen.
De wind floot door de rieten langs den stroom.
Hij zat aan 't roer, gelukkig en bewogen,
Alsof hij voer naar een beloofden droom.

De dag verstreek. De wolken bleven jachten.
De wind floot immer nog door 't suizend riet.
De schemer kwam 't vervagend land omnachten,
Men tuurde in 't duister uit: hij keerde niet.

Was het de kracht des winds, de macht der golven?
Hij zelf heeft wel zijn sterven niet gewild.
Maar toen de koele stroomen hem bedolven
Heeft geen verzet zijn brekend hart doortrild.

Want in hem leefde een drang, als in ons allen,
Die staag in daden om verlossing schreit,
En, als weerstrevinge' alzijds ons omvallen,
Niet minder brandt, maar nu den dood gewijd.

Dien vlood hij niet, toen hem dat beeld kwam dagen;
Het lokte hem met een bekende stem -
Midden in 't voorjaar lag hij daar, verslagen,
En al de droomen in zijn hart met hem.

O aarde, spreid hem diep en zacht en teeder
Een bed waar 't groen van vochte zoden is,
En bloesemschaduw wiegelt heen en weder
In stilte, die gewijd door dooden is.

Want hij was een van die rampzaalge velen,
Die krampen in de grens van hun bestaan,
Om wie de nevelen zich nergens deelen,
Wier paden nimmer naar hun droomen gaan.

Gij gaaft de donkers hun om te bewonen;
Tranen, die loutrend wel, maar bitter zijn.
Toch, hoe ze ook klaagden om hun poovre loonen,
U smeekten zij van uit hun stervenspijn.

Want zij beminden u: de goede koelte
Van uwe waatren en uw welig loof;
De vreugde om maneschijn of zonnezwoelte;
De oogstdroom, dicht aan uw hart, op warme schoof;

De schoonheid uwer paden na den regen,
Als in de plassen 't blauw weerspiegeld ligt,
Alsof de menschen waden door de wegen
Des hemels met een stralend aangezicht;

De brand der steden, die de levens slorpen
En bannen in de kilte van hun schijn;
En de vergeten weemoed van uw dorpen,
Wier huizen hurken om de kerk op 't plein.

Dan, andren waren er die daarvan spraken,
Met een bewogen en een schoon geluid,
In zangen, die hun droomen konden slaken -
Niet zij: gij doofdet zacht hun harten uit.

Zoo was ook hij een. Toen zijn zinkende oogen
Braken, 't water zijn reutlende aêm verdreef,
Heeft slechts éen pijn zijn zwijmend brein doorvlogen:
Dat nu de droom zijns harten woordloos bleef.

- Nu is het herfst en gaat de tooi verglimmen,
Die nog als laatste om de aardsche dingen lag.
Mijn peinzen drijft naar dood en verre kimmen
En ik gedenk hem, dien ik nimmer zag.

Ik vind geen rust meer bij den vreê der lampen,
Mijn hart is vol en droef in 't nachtgeruisch.
Maant mij zijn schim in de onbestendge dampen,
Die sluieren en weven om mijn huis?

II. Het Zieke Meisje

Mijn arme zuster uit de donkre stegen,
Die kwijnt en in uw kwijnen schoon nog zijt,
U was het felle leven niet genegen,
Maar nochtans vindt de dood u niet bereid.

Uw lot is dat der bloemen, die verfletsen
Laag voor uw huisje op het vermolmd kozijn,
Die al de schaduws met hun kilte kwetsen
Zelfs bij den blakerendsten zonneschijn.

Gij zijt me een beeld van allen, wien het lijden
De schaarsche zegen van 't geluk verbiedt.
Een machtloos mededoogen moge glijden
Naar u op de arme woorden van dit lied. -

Het is een herfstdag, die zijn matte tinten
Om de vernevelende landen legt,
En op den valen grond de bleeke linten
Van zonnelicht en schaduw samenvlecht.

Nu ligt gij wel in 't schamel bed te staren
En smeekt der zon, misschien een laatste maal,
Voor uw ook nu nog onverdofte haren
Een schuwe weldaad, een verdwaalde straal.

En zie, voor 't schemert glijdt op uwe bede
Een zonnestraal in 't kil en domp vertrek.
O dat ontroerende gebaar, waarmede
Ge uw smalle polsen schikt op 't grijze dek.

Dan, met den avond, als de lijnen dooven,
De schaduw 't laag vertrek allengs verheert,
Komt een droef beeld uw denken langs geschoven:
Van vreugd, die eer ze u vond reeds is gekeerd.

Gij peinst, en zucht - niet om de vreugd der luiden,
Niet om den leegen schal van 't rinklend feest,
Maar om het heil van de verkoren bruiden
En al wat nimmer is uw deel geweest.

Gij peinst: ‘Nu is het herfst en zwoel en avond,
En die den zomer vierden in een kring
Van liefde, komen eens nog saam, zich lavend
Aan wat ontwelt uit zaalge erinnering.

Zij schrijden langzaam in den nacht der boomen,
Waar men de sterren reeds door 't loover ziet,
Naar de eindlijke overgave zonder schromen,
Want winter dreigt en dood aan 't zwart verschiet.

O donkre lijven, warme monden, harten
Van gloed, woorden in lusten uitgehijgd -
Het is de bitterste van al mijn smarten,
Dat voor uw heil mijn ziel ten doode nijgt’.

Dan weent ge, tot de nachtwind door uw ramen
Aanvleugt, dezelfde die mijn slapen koelt,
En voert mijn droomen met uw droomen samen
En heeft een eendre wonde ons blootgewoeld.

- Mijn medelijden heeft deez' dag gezeten
Ter sponde, waar ge uw veege leven kort.
Ik zal uw beeld wel morgen weer vergeten:
Een dag is maar een bloem, die geurt en dort.

Amerikaansche reisherinneringen
Door
H.P. Berlage Nz.
(Vervolg van Dl. II blz. 295).

Het spreekt vanzelf dat er in Amerika ook menschen zijn met eenzelfde fijngevoeligheid voor het mooie, dus ook voor het leelijke, als in Europa. Ik zei dat dit vanzelf spreekt, ook al weer, omdat de Europeaan tegenover den Amerikaan zoo graag het recht opeischt van uitsluitend begrip van en gevoel voor kunst te hebben. Ik maakte o.a. in New Haven, dat ik maar het Oxford van Amerika zal noemen, kennis met een van de aesthetische leiders aldaar, en zooals ik meen te weten, tevens professor aan de Universiteit. Een allergezelligsten avond bracht ik bij hem door in zijn kunstvolle woning, een oud huis nog van hout, en gebouwd in den zoogen. 'Colonial style'. - Daarmee wordt bedoeld de stijl der huizen van de oude Engelsche en ook Hollandsche kolonisten, een stijl die natuurlijk volkomen overeenkomt met dien van de huizen in het moederland. Het type gelijkt op de buitenhuizen aan de Vecht, op de grootere villa's in Bloemendaal of Wassenaar, met de klassieke ingang door kolommen geflankeerd; met de eenvoudige vensters, in 18de eeuwsche en nu weer modern geworden ruitverdeeling, en de daarbij passende kroonlijst. Zijn de huizen van steen, dan is ook baksteen het materiaal, terwijl de kleur van het

houtwerk natuurlijk ook wit is. Dit was ongetwijfeld de oorzaak dat dadelijk een allerbehagelijkst gevoel van thuiszijn mij doordrong en dat zelfs zonder de aangename ontvangst eener huisvrouw, omdat mijn gastheer jonggezel was.

Het meest interesseerde mij een paar oude Amerikaansche meubels origineel van stijl, met geen enkele herinnering aan Europeesche afkomst. Bestaat er dus werkelijk zooiets als een oorspronkelijke Amerikaansche kunst? Er werd over allerlei gesproken en natuurlijk in 't bizonder over architektuur, omdat deze kunst den fijnen prater wel het meest interesseerde en natuurlijk ook ginds dezelfde vraagstukken aan de orde zijn als hier. Er is o.a. ook een beweging gaande tegen de archeologische tendentie, tegen het bouwen in klassieken stijl, zooals dat nog steeds aan ‘de orde’ is; en het was verkwikkend de frissche opmerkingen van mijn gastheer daarover te hooren. New-Haven is nl. een interessante stad, omdat ook, evenals in Oxford, waarmee ik het reeds vergeleek, de universiteitsgebouwen de kern der stad beheerschen. Zij omsluiten gezamenlijk een binnenplein en grenzen aan een zijde aan het groote plein der stad, dat met twee kleine kerken bebouwd en met mooie boomen beplant, het aanzicht heeft van een klassieke intimiteit.

Elke verandering in de ombouwing zou gevaarlijk zijn en, gegeven vooral de hoogtezucht der Amerikanen, het evenwicht op barbaarsche wijze kunnen verstoren. Maar het erge was gebeurd. Er kwam een hotel van Amerikaansche hoogte, waardoor de eene pleinwand voor altijd zich hoog boven de tegenoverliggende zal blijven verheffen, omdat die der universiteitsgebouwen natuurlijk nooit hooger zal worden opgetrokken.

Mijn gastheer had zich, toen het plan tot den bouw bekend was, aan het hoofd geplaatst voor een adresbeweging om te trachten dezen te verhinderen, maar te vergeefs, zoodat het plein voorgoed is bedorven, terwijl er reeds plannen bestaan voor een tweede gebouw van diezelfde hoogte. In zulke gevallen komt wel het krasse der tegenstelling, het brutale der niets ontziende reclame, op de naarste manier naar voren. En het doet bovendien ook treffend uitkomen het leelijke van het hooge naast het lage, wanneer dat hooge geen bizondere monumenten maar slechts gewone huizenbouw betreft; - dan komt men tot de

erkenning dat bijv. New-York eerst dan af zal zijn, in den zin van harmonisch bebouwd, wanneer alle gebouwen nu wel niet tot die buitensporige hoogte van bijv. 40 verdiepingen, maar dan toch tot 25 verdiepingen zullen zijn opgevoerd. En och, wat baten adressen wanneer het die arme, van zooveel omstandigheden van het allerlaagste eigenbelang, van domheid en onverschilligheid afhankelijke bouwkunst betreft. Ik vond tenminste geen aanleiding het gemeentebestuur van New-Haven om die weigering bizonder hard te vallen, een gemeentebestuur van een 'cultuurarm' land als Amerika.

Wat voor antwoorden krijgen wij op adressen aan gemeenteraden, wanneer het geldt een verzoek en een daarbij passend advies - om verandering van plannen die de schoonheid bedreigen?

Immers een gunstig, wanneer een Raad het toevallig met adressant eens is, maar met doodelijke zekerheid een afwijzend, wanneer het tegen een eenmaal vastgesteld plan ingaat. Een lichaam dat zelf 'de Raad' is verlangt immers geen raad, - en bovendien zijn kwesties van bouwkunst nu eenmaal geen kwesties van bijzondere beteekenis, zoodat ter afdoening daarvan de architecten wel kunnen worden gemist.

De heer Seymour, want zoo heette mijn gastheer, is zelf de schrijver van een boek over de uitbreiding van New-Haven, waar hij aanleiding vond over de schoonheid bij stedenbouw, en meer speciaal over de bouwkunst allerlei aardige dingen te zeggen.

Wat hem van de Amerikaansche steden bizonder griefde, zijn diezelfde straten waarop ik zoo straks doelde. Het zijn die welke onmiddellijk grenzen aan de betere, maar van een troostelooze leelijkheid door de bebouwing en vooral door het bosch van palen met de bijbehoorende geleidingen van telefoon, telegraaf en tram. En wat voor palen!

Bij ons is een telefoongeleiding een aesthetische kwestie; niet voor den Amerikaan. Met verbijsterende onverschilligheid gebruikt men boomstammen, ternauwernood ontschorst, laat een krullenjongen ongeschaafde en ongelijke latten er tegen spijkeren en de paal is klaar. Stelt men zich nu voor dat er gewoonlijk eenige concurreerende maatschappijen zijn, dan krijgt

men een flauwe voorstelling van het beeld dat zulke straten te zien geven. En ook de mooie lanen direkt buiten de stad, worden op gelijksoortige wijze geschoffeerd.

Mij werd als een bewijs van praktisch Amerikaansch regeeringsbeleid verteld, dat een gemeenteburger zich tegen de plaatsing van dergelijke palen voor zijn eigen huis wel kan verzetten, maar dat hij niet meer kan protesteeren wanneer de paal er staat. Nu zijn de stad of de maatschappijen op het vernuftige denkbeeld gekomen om de palen 's nachts te doen plaatsen, waardoor alle bezwaren van het lastige van reclameerende burgers op doeltreffende wijze zijn weggenomen.

De heer Seymour heeft nu met voorbeeld en tegenvoorbeeld, op de wijze zooals de bekende Duitsche schrijvers over slechte en goede bebouwing dat doen, afbeeldingen van straten gegeven met geleidingen en zonder geleidingen, zoodat op overtuigende wijze wordt aangeduid hoe de geleidingen niet alleen de goede architekten benadeelen, maar de toch reeds leelijke straat nog leelijker maken.

Ik vergat te vragen of er in Amerika ook een bond was als ‘Heemschut’, dus met het doel te trachten het oude te bewaren, en het onvermijdelijk nieuwe in harmonie te doen zijn met de bestaande omgeving. Een prachtig doel, dat echter het gevaar inhoudt van, bij sterk archeologisch aangelegde elementen in het bestuur, vijandig tegenover het nieuwe, d.i. goede nieuwe te staan. En dat dit gevaar niet overdreven is blijkt daaruit, dat op een jaarvergadering van den Duitschen bond, want tegenwoordig heeft ook al weer elk ‘beschaafd’ land zijn ‘Heimatschutzbund’, daarover werd geinterpelleerd en er zelfs een soort van enquête werd ingesteld naar de al of niet toelaatbaarheid van sommige bouwmaterialen.

Maar voor het geval een zoodanige bond in Amerika zou bestaan, zou ik haar in sommige gevallen een tegenovergestelde bevoegdheid willen geven, nl. om oude monumenten, zelfs waar dit om verkeer of andere eischen niet noodig werd bevonden, af te breken. Het zouden die gevallen zijn waarbij een oud gebouw, standbeeld of monument zoo langzamerhand was ingebouwd door de buitensporig hooge gebouwen en daardoor hun geheele beteekenis verloren. En dat is vooral in New-York

het geval, waar verscheiden kerkgebouwen die een historische beteekenis hebben, geheel begraven staan tusschen hooge huizen. Hoe bedroevend gekleineerd staat daar o.a. de Drievuldigheidskerk met zijn kerkhof te midden van het geweldige zakenleven; waar de ondergrondsche spoortrein langs de woningen der dooden raast, waar de levenden van uit de hoog gelegen kantoren neerzien, let wel, op de kruisbloem van den torenspits. Zou de intense minachting, die daaruit spreekt, niet alleen voor het monument, maar vooral voor den geest die het stichtte, nu geen voldoende reden zijn om zulk een monument af te breken? De toren, de symboolgeworden richting, waarlangs onze hoogste gedachten gaan, van boven af bekeken; het religieuse gebouw voor vroegere geslachten, het gebouw dat men eerbiedig naderde, en waartegen men opzag, is nu vervangen door het zakengebouw; en alle pogingen om den schijn te redden alsof diezelfde eerbied nog bestond, worden daar bespot en te niet gedaan. 'Das Christentum ist todt', zegt Scheffler, en Amerika geeft daarvan de duidelijkste toelichting. Maar dat zelfde zakengebouw zegt voor den aandachtigen, wijsgeerig aangelegden beschouwer meer, dan voor zijn argeloozen bewoner, die zeker niet vermoedde, dat ook dat van religieuzen aard is. Diezelfde schrijver heeft nl. in een belangrijke architectonische studie verklaard, in de moderne richting die zich in de architectonische kunst openbaart een religieus streven te zien. En daar het moderne zakenleven het eenige bedrijf is dat in dezen tijd een zekere cultuur vertoont, omdat het volgens zekere wetten is geregeld, omdat ter behartiging der wederzijdsche belangen eenige conventies zijn gesloten, daarom zullen ook de nieuwere denkbeelden in de bouwkunst aan dat soort gebouwen het best kunnen worden toegepast en daaraan zich dan ook het best kunnen ontwikkelen. Kantoorgebouw en winkel, ziedaar de beide typen waarvan de moderne architektuur zal uitgaan, in tegenstelling met die vroegere van het religieuse gebouw, van den tempei, typen die daarom voor de toekomst de hoogste cultuurwaarde zullen blijken te bezitten.

Maar dat dooddrukken van het oude door het nieuwe maakte op mij nog op een andere manier een komischen indruk. Ik dacht nl. aan de overwegingen die wij hebben, wanneer een

oud gebouw moet worden gespaard, overwegingen van aesthetischen aard die wij en ook terecht meenen te moeten doen gelden, dank zij onze meer geschoolde traditie. Bij het zien nl. van een kerkgebouw dat, op een hoek staande, door een wolkenkrabber was ingebouwd, herinnerde ik mij den bouw van het nieuwe politiebureau te Amsterdam, dat op gelijksoortige wijze zou komen te staan ten opzichte van het oude Spinhuis, hetwelk ten gevolge van adressen, die dus hier hun doel niet misten, door een artikel van Jan Veth ingeleid, behouden kon blijven. Daarbij gold als het grootste bezwaar de onharmoniesche samenstelling die zou ontstaan tusschen de vereischte hoogte van het nieuwe gebouw van vijf verdiepingen en het bestaande van slechts twee. En bij die herinnering denk ik dan aan de vele bedenkingen die toen golden, en de bedenkingen die de Amerikaan zal hebben gehad toen hij met zijn gebouw dertig verdiepingen in de hoogte ging. Blijft er dan tegenover een groote waardeering voor de zorgvuldigheid, waarmee ten onzent de schoonheidskwestie wordt behandeld, toch ook niet een greintje jaloezie over, voor den brutalen durf die maling heeft aan al die teere gevallen?

Er wordt trouwens over de architektuur zoowel als over het praktisch nut der hooge kantoorgebouwen ook in Amerika geschreven.

Ernst Flagg, zelf ontwerper van een der hoogste gebouwen van New-York, het gebouw van den bekenden fabrikant Singer, onderwerpt in een artikel ‘Are American cities goïng mad architecturally?’ de wolkenkrabbers aan een scherpe kritiek. Ik wil enkele gedeelten uit het lange artikel aanhalen, te meer omdat Flagg ook een open oog heeft voor het zwakke van stijlcopie, maar vooral ook, omdat hij van oordeel is dat het niet praktisch is om zoo hoog te bouwen. Want alleen reclamezucht is de oorzaak der wolkenbenadering, en niet de kostbaarheid van den bodem. Er is volgens hem wel degelijk een grens - een natuurlijke grens, een financieele grens. Het kost meer een hoog gebouw te bouwen dan een van gelijke oppervlakte over den grond uitgespreid. Hoe hooger men gaat, hoe hooger de kosten ook voor beneden worden. Niet alleen moet de soliditeit van het benedengedeelte worden vergroot om het groote gewicht te

kunnen dragen, maar een voldoende weerstand moet er zijn om den horizontalen winddruk te kunnen weerstaan. Bovendien, hoe hooger het gebouw, hoe meer ruimte op elke verdieping moet worden gereserveerd voor liften, trappen en steunpunten, zoodat er een grens is ‘which does not pay’.

Maar, zegt hij, hoe dit ook zij, ik ben tegen de hooge kantoorgebouwen en ik geloof dat het een groote fout was dat men toestond dat ze werden gebouwd. Zij maken de stad leelijk en nemen het licht weg en dat in een stad als New-York die bekend is om zijn overvloedigen zonneschijn. - En wat smaak betreft verklaart hij dat het Amerikaansche volk ‘ware barbaren’ zijn omdat hun architekten ‘are smatching too much archeology’. (Sic!) Ons artistiek gevoel, zegt hij, is te weinig ontwikkeld, zoodat de vreemdelingen terecht schelden op het aspect van onze steden.

En verder: ‘onze architectuur is te veel archeology; waarom erkent het volk der Vereenigde Staten niet dat elk groot kunstwerk, dat een onsterfelijke reputatie verwierf, zuiver modern was toen het gemaakt werd(!). Geen copie of aangepaste vorm, hoe goed ook, kon de smaak van den tijd verdragen en als kunstwerk worden beschouwd. De wilden die Henry Hudson bij zijn tweede bezoek de “hatched Heads” zag dragen die hij hun als ornamenten had verkocht, zien er niet gekker uit dan...die van den kunstliefhebber, zooals deze zoo dikwijls de buit van kerken en kloosters gebruikt.

Men ziet tuinen bij eenvoudige buitenhuizen, uitgedost met marmeren banken en vazen en fonteinen van Italiaansche villa's. De huizen in onze steden zijn opgedirkt met fragmenten van Europeesche paleizen, die even weinig in harmonie zijn met de omgeving als een stoommachine in een middeleeuwsche kerk. Dikwijls worden geheele interieurs van een Europeesch gebouw weggenomen en hier opgesteld.

De huizen van rijke menschen worden in musea veranderd zoodat er evenveel stijlen als kamers zijn, die allen zoowel onder elkaar als met het uitwendige van het gebouw rammelen. Wij hebben een carnaval van vulgariteit gehad, en een ostentatief wanspel van rijkdom en slechte smaak, van een volk dat als leiders van verfijning wordt beschouwd.

Ongelukkig verkeert de bouwkunst van Amerika niet in normale omstandigheden; zij verkeert in tegendeel in de meest onnatuurlijke. In de vervlogen tijdperken ontwikkelde zich de bouwkunst op geregelde wijze. Alle gebouwen binnen een zekere grens volgden een gewone lijn van ontwikkeling. De verandering was geleidelijk en de smaakwisseling was een gevolg van de gezamenlijke pogingen van alle daarbij betrokken personen, omdat ieder architekt trachtte voor te stellen wat hij om zich heen zag en in een richting werkte waarmee hij volkomen was vertrouwd.'

Met een beklag over den invloed van het vele reizen en de vele afbeeldingen die het navolgen van uitheemsche architektuur bevorderen, wordt het artikel besloten.

Ik vond het belangrijk genoeg dit artikel vrij uitvoerig te geven, om de merkwaardige overeenstemming te doen uitkomen tusschen de Amerikaansche architektuur en die in Europa, zooals die was voor 25 jaar en....hoofdzakelijk nog is. Men bemerkt dus hieruit dat in Amerika toch wel dezelfde vraagstukken aan de orde zijn als hier; dat dezelfde denkbeelden zich ontwikkelen. En dat moet ook wel; men zou ze zelfs nog eerder verwachten. Want het hebben van een traditie kan ook een nadeel zijn. Het biedt zonder twijfel waarborgen voor meerdere geschooldheid, van meerdere beschaving, van een rijpere cultuur zelfs bij krasse overgangen. Maar aan den anderen kant blijft deze eenigszins remmend werken, wanneer vooroordeelen moeten worden afgeschud. Want wat in het maatschappelijk gebeuren geldt, geldt ook voor de kunst. En dan moet toch dunkt mij bij de Amerikanen een sterke drang bestaan om van Europa 'los te komen', afhankelijk als zij tot nu toe waren van alles wat uit de oude wereld kwam. En dat die drang er ook werkelijk is, kon ik zien aan prachtig frisch werk van een jongere generatie; maar ik kon ook bemerken dat die bij mijn gastheer van New-Haven aanwezig was. Hem ergerde o.a., dat er weer een nieuwe bibliotheek werd gebouwd in den officieelen klassieken regeeringsstijl. Toen hij er langs wandelde maakte hij de opmerking dat 'een rij klassieke zuilen altijd een goed effekt maakt maar dat daarmee, wat het gebouw zelf betreft, ook alles is gezegd.' Toch kan

den Amerikanen een brevet van bekwaamheid worden uitgereikt, voor de wijze waarop zij de stijlarchitektuur hebben verwerkt. En dan bedoel ik daarmee, dat zij door en door fatsoenlijk zijn gebleven. Want niet alleen hebben zij de architektuur van Grieken en Romeinen toegepast, die uit den aard van haar wezen ook in Europa niet tot uitersten heeft geleid; maar ook de Renaissance vindt bij de Amerikanen een ijverige beoefening. En nu is het bekend hoe juist deze in haar regeneratie omstreeks het jaar 1875, tot zulk een verregaand ploertige uiting is gekomen, dat de groote stadsuitbreidingen, die juist in dien tijd begonnen, waarlijk aan de nageslachten geen hoogen dunk zullen geven van het architektonisch kunnen van deze tijden. En het is dan ook wel daarom dat de bekende 'fifth avenue' te New-York tot de mooiste straten der wereld behoort. Want men zou kunnen griezelen bij de gedachte dat dezelfde versieringswoede de Amerikanen hadde bezeten, zooals bijv.: de Duitschers, en dat de hooge gebouwen op dezelfde wijze 'architektonisch gegliedert' waren als de bieren winkelhuizen van de Friedrichstrasse te Berlijn. Dan is het werkelijk een geluk geen ridders tot voorvaders te hebben gehad die op sloten woonden en in wijnkelders hokten, of overgrootvaders die in rijkgebeeldhouwde salons hun gasten ontvingen.

En dan bewondert men de Amerikanen des te meer, omdat het ernstige toch waarlijk geen karaktertrek van hen is, het eenvoudige hen in het algemeen niet aantrekt. Komt het woord humbug niet uit Amerika?

En diezelfde fatsoenlijkheid is vrijwel algemeen. Nu ja, er zijn wel hotels voor de 'uitgaande wereld' waarvan de vestibules en de eetzalen nu niet bepaald aan dat ernstige eenvoudige karakter beantwoorden; want hoewel ik daar niet logeerde had ik toch gelegenheid die interieurs te zien, omdat de vestibule van een Amerikaansch hotel vrijwel als openbare straat wordt beschouwd. En er zullen wel woonhuizen zijn van de 'uitgaande wereld', en deze bezocht ik niet omdat die niet tot de openbare straat behooren, waarvan de meubileering niet 'redegevend' is geconstrueerd en versierd. Maar in elk geval is de gevelarchitektuur dus het aanzicht der straten ernstig, waarbij

ik dan natuurlijk de reclameborden, zoowel bewegelijke als onbewegelijke, met afmetingen en voorstellingen waarvan wij ons hier gelukkig geen denkbeeld kunnen maken, en de reeds genoemde geleidingen, wegdenk.

Ik nam van mijn gezelligen gastheer 's avonds laat afscheid om te gaan logeeren op een studentenkamer in een van de gebouwen die tot de universiteit behoorden. Dit logies was mij aangeboden en het huis was er ook een in den ‘coloniale stijl’, met prettige, lage vertrekken, en knusse gangen en trapjes, zoodat ik mij niet kon voorstellen in Amerika te zijn. Den volgenden morgen wandelde ik met hem nog langs enkele nieuwere gebouwen en bezocht ook nog de bibliotheek, waarover hij eveneens zijn scherpe kritiek ‘it is bad’ uitsprak en nam tegen den middag afscheid van hem, van zijn stad met interressante architektuur en mooie boomen, om naar de zusteruniversiteit Boston te vertrekken.

(Wordt vervolgd).

Drie gedichten
Door
Willem van Doorn

Dooi aan de Haven
I

Jij kraai, bonte kraai, jij winterse gast,
Op je zwartgrauwe dukdalf somber gezeten,
Die maar ál met je kraaksnavel ratelt en krast,
'k Speur onder je veren 'n ziel, -
'n ziel als van d' ouwe profeten!
En ik hoor uit je gramme geraas
hun stem als uit dagen van ouds!
Mee met je lied van de wereld in last
Suist loodgrijze regen die loodrecht plast,
En et borrelt en stroomt onder heining en hek,
En al schemert de zon als 'n dofwitte plek,
De stijgende zon in et vaaglichte Zuid,
't Heeft alles iets naars, iets beklemmends, en kouds...
En dan jouw schorre, jouw dorre geluid,
Et narrig gesar van je kraaie-geluid! -
O ongeluksvogel, schei uit!

II

Zeg kraai, bonte kraai, eergistren nog was 't:
Onwrikbaar op d' eigenste preekstoel gezeten

Beloerde je 't ijsveld, zo vlak en zo vast; -
Je geknars, al je barre misbaar -
et verstierf in de stoeiende kreten
Van die honderden vrolike zwevers,
die joolden en zwierden rondom.
Dat schitt'rende veld met z'n luchtige last
Had geen oren voor jou, - toch heb je gekrast.
Door die duizling van leven, die roes in et groot,
Brak jouw harde, gebarsten trompet van den dood.
En ginds was 'n wak, en je hoopte op buit...
Toen schoot er een in, en et joelen werd stom.
Maar te vroeg overkrastt' ons je schorre geluid,
Te vroeg was 't hoera van je kraaie-geluid, -
We haalden 'm levend er uit!

III

En nu, bonte kraai, ruist de regen en plast;
Weer ben j' op je zwartgrauwe dukdalf gezeten.
Je veren, ze druipen van dooi, en je krast
In 'n dwarling van meeuwe-gejuich,
'n geschril van: ‘hoezee, daar is eten!’
Want die hoekige schotsen zijn murw,
en zo scherp is 'n hongerig oog!
Ze tuimlen, ze gieren, gaan tierend te gast -
Doe et ook, Jeremia, jij krast maar - en vast!
En de regen vermindert, - is over, - in 't Zuid
Groeit et licht tot 'n glorie! - de zonbloem ontspruit!
Zeg, hou je nu nog niet je haatlike bek?
't Is voorjaar! Ik ruik et! Et wasemt omhoog!...

Daar heb je-n'n steen, schouwe krasser, vertrek!
Mars, van die schuit daar! - Voort, van dat hek!
'k Zal je vegen van 't landschap, jij vlek!

't Meertje op de hei

1

De hemel was messing,
De brem lag bedolven,
Et zand wou niet stuiven,
    Et meertje lag droog.
Zwartblinkend gebakken
Tot 'n korst was de bodem,
Van barsten doorvreten,
Doorspleten, doorreten,
    En daarboven bewoog
Zich in eindloze trilling,
In koortsige rilling,
Dorst zonder stilling,
    De lucht naar omhoog.

2

Hoe plotsling was 't onweer!
Hoe donker de hemel!
Hoe brulden de wolken!
    Hoe brieste de vlaag!
Heel 't luchtruim was water,
Dat als razende paarden
Onder klappend geklater
Van witflikk'rende bliksems
    Werd gezweept naar omlaag.
En de hei was een woelen,
Was 'n geule-krioelen,
Was 'n stromen en spoelen,
    'n Geslorp en geknaag.

3

En toen stil was 't rumoer
En de wolken vervloten,
En et meertje 'n vol bekken
    Met de hei tot 'n rand, -
Bleef 't aan 't neigende zonlicht
Ontoeganklik versloten,
Bleef 't z'n innigste stralen
Onaandoenlik verstoten;
    Dik slib, troeblend zand
Danst' in 't water als dronken,
Schiep onpeilbre spelonken,
En was eindlik bezonken...
    Toen et West ging in brand.

4

Zoet blies 'n zuchtje
Door de dansende muggen,
Over 't geurige hei-veld,
    Door de fleurige brem!
Zo zacht en zo vleiend,
Zo strelend verglijend -
Et doorluisterde meertje
Was een kreukloze glimlach,
    En vol glinstrend gezwem;
Dat, als beelden in dromen,
Plots van nergens gekomen,
Toch zo klaar werd vernomen
    Als 'n leeuwrike-stem.

5

O, zongoud, o wolken,
Wazig-milde bestraling,
Long-drenkende luchtteug
   Als de middag verzinkt; -
Als et hoofd komt tot klaarheid,
Als et hart komt tot waarheid,
Slib en zand is bezonken,
D'effen bodem lacht vonken,
   't Zielsbewegen rein blinkt; -
Rek dat uur, rijk en lavend!
Rem de rossen dol-dravend,
Die et sleuren naar d'avend,
   Waar 't in duister verdrinkt!

Nachtvuur

   De nacht is zo koud en zo lang.
   Dicht en zwaar hangt 'r kleed om ons henen.
   En we zijn in den donker zo bang,
   En we stromplen op knikkende benen.
De weg is 'n ruige en bonkrige hei;
Zwart is et achter, en voor, en opzij;
   Wind klaagt, en de wolken wenen.

   Had ooit deze nacht 'n begin?
   Zullen w' ooit er 'n eind aan zien komen?
   Of zijn w' als in 't web van 'n spin
   De vliegen, die 't bloed is benomen?
Is de moed met de kracht ons getapt uit de borst?
Is et duister 'n leugen, - onz' ogen omkorst?
   Is 't om niets dat we sidd'ren en schromen?

En van verre dat trapp'lend gejaag,
Dat janken, dat krijsen, dat huilen -
Zou 'n gonzen in 't oor zo gestaag
Ons te zamen doen dringen en schuilen
Als schapen bij storm? - Maar we bouwen 'n vuur,
En ze wijken, die klanken zo gril en onguur,
En die ogen, die klappende muilen.

En we schurken bijeen om de gloed;
Onz' angstvolle trekken ontstrakken.
Weer kiemt in ons binnenst de moed,
En we drijven met knett'rende takken
Wat ons loerend omwaart tot 'n schichtige loop -
Fier rijdt op de steigrende vlam onze hoop! -
Dan doet sluimer de hoofden ons zakken.

En daar liggen we, log en gestrekt,
In glansvolle dromen gedompeld,
Tot 'n steenkoude huivring ons wekt...
De nacht heeft ons vuur overrompeld!
En 'r schamper gefluister doorgriezelt ons hart:
‘Rood was de zoom, - maar de mantel is zwart:
Tot niets zijn je vlammen verschrompeld!’...

Zwart - achter, en voor, en opzij!
En we stromplen op knikkende benen.
Zo ruig is en bonkrig de hei!
Hoe schrijnt onze zool van de stenen!
Weer jagend getrappel en glimmend gegluur -
Weer 'n veilige vlam, en 'n sluimer bij 't vuur -
Kil ontwaken - en voort weer - waarhenen?

Levensloop
Door
A. van Breull

I

Leer toch wat beter eerst u-zelven kennen
Gij, die daar bitter over 't leven klaagt,
Voor dreinig-dringend ge om verklaring vraagt
Van 't raadsel, waar uw brein niet aan kan wennen.

Wis dat gij niet gekneusd te kreunen laagt,
Zoo gij bij 't moeizaam levenswagen-mennen
Uw hartstochts-paarden vrij'lijk niet liet rennen,
Maar strak de teugels houdend, vóór u zaagt.

Gij vraagt naar wéten? Weten is er niet,
Dan van wat in uzelven oorsprong neemt.
De dingen die gij alle dagen ziet,
Zijn enkel door relatie u niet vreemd;
Maar hem, die onbeperkt zichzelf gebiedt,
Wordt 't donkerst lijden rozig aangezweemd.

II

Mijn ziel, wil toch niet klagen dat ge lijdt!
Hoe zoudt gij dan tot staêge klaarheid komen

In 't Heerlijk Land, waar slechts uw schoonste droomen
U voor een wijle hebben ingeleid?

Bedenk, dat gij Begeerte's wilde stroomen
Alleen op Lijdensbruggen overschrijdt,
En dat, hoe fel gij ook geteisterd zijt,
Uw diepste Zelf de kracht nooit wordt ontnomen.

O Hart, dwaas Hart, wat hebt ge toch verwacht
Van luide menschen vol van groot bewegen!
Zij hebben meerd're droefheid u gebracht
Naar uw verlangen hooger was gestegen,
Tot ge eind'lijk, stil van moeheid, over-nacht
In deemoed voor uw Zelf zijt neergezegen.

III

Het altruïstisch misverstand.

De trein schokte verder toen je over me zat,
Bleek kind, met je fletse, diep-wegzinkende oogen,
Waarmee je me vragend doorzocht, wijl bewogen
Omhoog zich vrouw'-neuzen minachtend. Je hadt

Hun d'rug toegekeerd met wat vorst'lijke fierheid;
Je instinct zei je, vooral geen zachtheid te hopen
Van je eigen geslacht, dat je liever verkoopen
Ziet 't tengere lijf aan de mannen: ‘zoo'n diermeid’!

Je pover-bruin manteltje fleurig door 't dasje
Van hard-geele tule; 'k wou wel met je praten
Een beetje en je vriend'lijk aankijken als was je
Een zusje van me: je leek zoo verlaten.

Je staarde trotsch-zwijgend maar àl door het venster
De nacht in, van coquet-acht'rovere hoed

De haneveer wuivend, of was je een mark'-tentster;
Je was nog zoo jong en je had nog wat moed!

Toen hoorde ik mijn stem vriendelijk tegen je zeggen,
Dat 't nog zoo vróór 's nachts ‘en die leelijke wind
Als die maar eens eindelijk blieft te gaan liggen!’....
Maar jij keek me sprakeloos aan als een kind.

Wij stapten 't laatst uit; ik liet je voorgaan, je leunde
Nog even op 't portier en zei: ‘zeg, ga je meê?’
Toen zag je mijn vrouw op me wachte' en je gleê
Met woedenden blik op 't perron, dat dof dreunde.

IV

Voor Clara.

O, 't stil pracht-leven van een witte bloem,
Die zwijgend òp-bloeit aan de bleeke lucht
Waar violet en rose zich een zucht
Van tinten sprenkelt, teêre lichte-roem

Die gouden zich verbreidt tot groote bloem
Van vuur te branden staat in 't blauw; dan vlucht
Het bleek zusje in haar armen en verlucht
Een gouden blosje 'r schoot in 't bijgezoem,

Tot zij zich voelt door zij'ge hand ontrukken
Dien langen zonne-kus en feest'lijk smukken
Den vrouwe-boezem, waar in warm verrukken
Zij zich op de adem-deining mee laat gaan.
Dan mag haar mooi op 't heerlijk mooi vergaan,
Zij heeft haar zoeten, een'gen plicht gedaan.

V

Aan de Bohemers.

Zoo kunt gij het dan alles geven,
wat in u is.
Zoo komt dan 't diepste zijn ontzweven
der duisternis.

Zo'als flonker-licht van sterren, uit-geschenen
In 't winde-jagen van den zwarten nacht,
Der neergezonkene in verbijsterd weenen
Het spoor weer toont in helder-stille pracht -

Of, wen een eenzaam op een eiland gaat
Om en om, rust'loos oog-reikend naar land
En vrienden, die hij achterliet, en staat
Vertwijfeld in zijn enkelheid aan 't strand,
En ziet de grijs-egale luchten vluchten
Naar waar zijn wild verlange' alleen kan volgen,
Wijl op zijn roep d'eentoon'ge zee-geruchten
O ploeien door die stoornis hooggebolgen, -

Zooals dan 't teeder mane-schijnen
de wolken vaagt
Tot in àl min en minder vage lijnen
de redding daagt, -

Zóó spant ge onzichtb're lichte bogen
van ziel tot ziel
Of schittering van 't eene paar minne-oogen
in 't and're viel.

Twee gedichten
Door
M.S. Roetman

Op de Schinkel

Door 't prachtig water rilden dunne reven,
daar luidloos roeiers dreven in hun boot.
Hoe helder spiegelde 't oranjerood
der lucht erin, waartegen hoog geheven
de wimpel van een schip; hoe duidlik sloot
dat in zijn ronding 't donker beeld van even
bewogen grasrand, wijl in 't blauwe dood
van verte nauw bleef enkle molen leven!

De gele scheepslamp leek een innig oog,
dat had aan teder mooi zich zat gedronken
van nat, waarachter zon was neergezonken,
't zeil te benijden dromer, toen het toog
traag naar zijn doel bij de eerste sterrevonken,
daar die 't roer draaide rustdag was geslonken.

Desembermorgen

De zon kwam op, toen paarse nevels lagen
op 't paarse land en leek van gloeiend goud
een wel, die water, huisjes, torens zagen,
blinkend opeens uit droom van koele grauwt'.

Wel duizend wolkjes, 't hoogste van den hemel
beklimmend, schenen vlokken van haar schuim,
dat de aard zacht tintte door zijn weids gewemel
en telkens dieper 't eindeloze ruim.

Kanaal met schepen, spoorbrug, groene zijde
van dijk en slootjes bloosden wonderrood,
om langzaam dan te bleken. O, dit blijde
bleef in veel ogen nog, nadat het vlood!

Aanteekening

De Gids en Iris

In *Den Gulden Winckel* van 15 Juni is de brief afgedrukt waarbij de Gids-redactie indertijd Jacques Perk's ‘Iris’ weigerde. Over dit schrijven zelf wensch ik niet te spreken. Alleen een woord over het feit van de weigering.

Onder de aanteekeningen bij Perk's Gedichten is een die op Iris betrekking heeft. Zij bevat de volgende zinsnede: ‘geweigerd door de “Gids”, op grond van drie onzuivere uitdrukkingen, die met een kleinigheid te veranderen waren, en door den dichter-zelven ook veranderd zijn’.

Dat die mededeeling in wezen juist was, stond vast. Vosmaer en Kloos, die in opdracht van Perk's vader de Gedichten uitgaven, zouden haar niet hebben laten afdrukken, als er aan die juistheid ook maar in het minst viel te twijfelen.

Niemand *heeft* er dan ook aan getwijfeld en ook door de ‘Gids’ werd zij niet tegengesproken.

Tot later - blijkt nu (en niet schriftelijk, maar mondeling) Prof. A.G. van Hamel het feit van de weigering vierkant tegensprak. ‘Iris is nimmer geweigerd’ zei hij.

Is het deze tegenspraak die den heer A. Greebe verleid heeft den brief van Mr. J.N. van Hall af te drukken?

Het is niet te ontkennen dat een dergelijke tegenspraak te eeniger tijd een antwoord moest uitlokken. Prof. Van Hamel was wel niet tijdens de aanbieding van Iris redacteur van de Gids geweest, maar hij was het daarna toch. Daar Iris inderdaad geweigerd was, kon hij voor zijn bewering geen bewijs hebben; maar wel een waarborg. Indien twijfel aan de weigering van Iris mogelijk

was, zou het voor de hand hebben gelegen te meenen dat hij de waarheid van de Gids-redactie, van Mr. van Hall zelf had. Van wie had hij nu zijn on-waarheid?

De heer Greebe had m.i. kunnen volstaan met naar de aanteekening achter Perk's Gedichten te verwijzen en haar juistheid nog eens te bevestigen. Die aanteekening zegt alles en er is een goede reden waarom we niet moeten toestaan dat aan haar gezag getwijfeld wordt.

Als later namelijk de geschiedschrijvers van onze literatuur omstreeks 1880, zich zullen afvragen of de toenmalige jongeren, afgescheiden van hun algemeen ongunstig oordeel over bijdragen in De Gids - een oordeel dat Huet, Alberdingk Thijm, Vosmaer en meer oudere schrijvers met hen deelden, - of zij afdoende bewijzen hadden dat de Gids-redactie onbevoegd was om te oordeelen over gedichten, dan zullen zij hun antwoord moeten afhankelijk stellen van hun meening omtrent de al of niet juistheid van *deze* aanteekening.

Iris is geweigerd door de Gids ‘op grond van drie onzuivere uitdrukkingen, die met een kleinigheid te veranderen waren en door den dichter-zelven ook veranderd zijn.’

Dit is het feit dat door de toenmalige jongeren werd aangenomen. Terecht of ten onrechte?

De vraag is niet of zij het op de gis aannamen en dat nu achteraf blijkt dat ze gelijk hadden. Neen, de vraag is of zij reden hadden, toen reeds, om van hun gelijk overtuigd te zijn.

Daaraan nu heeft jaren lang nooit iemand getwijfeld totdat Prof. Van Hamel, redakteur van de Gids, en klaarblijkelijk in een verkeerde overtuiging gebracht of gelaten, het feit van de weigering loochende.

Hij zeide - lees ik in *Den Gulden Winckel* -: ‘Iris is nimmer geweigerd. De redactie stelde enkele wijzigingen voor. Perk nam ze over, (gekrenkt?) verkoos hij *De Tijdspiegel* boven *De Gids*.’

Een loochening dus. Maar nog iets meer. Tevens een poging - indien Prof. Van Hamel niet zoo volkomen te goeder trouw was, zou men moeten zeggen een tendentieuze poging - om aan de redactie de fraaie rol toetebedeelen. De redactie toch stelde enkele wijzigingen voor, die Perk overnam.

Wij wisten dat al uit de aanteekening. Iris werd door de Gids geweigerd op grond van drie onzuivere uitdrukkingen die met een kleinigheid te veranderen waren en door den dichterzelven ook veranderd zijn.

Maar de nadruk in dezen volzin ligt niet op die onzuivere uitdrukkingen, maar op de weigering. Dat de Gids op grond van enkele licht te wijzigen en inderdaad door Perk gewijzigde uitdrukkingen Iris geweigerd heeft, dat is beweerd en niet weersproken, en dat is de *crime* en het bewijs van de onbevoegdheid der (door Mr. Van Hall vertegenwoordigde) Gids-redactie.

Dat er pogingen werden aangewend, en nog worden aangewend, om de Gids schoon te wasschen, ja om de rollen omtekeeren, om den heer Van Hall voortestellen als een miskend raadgever en Jacques Perk als een in zijn eigenliefde gekrenkt jong dichter, dat is begrijpelijk. Maar die pogingen konden geen doel treffen, niet omdat de brief van den heer Van Hall is afgedrukt, maar omdat een aanteekening achter de Gedichten, door betrouwbare en volkomen ingelichte personen opgesteld en uitgegeven, ons vooruit gewapend had.

Dat de Gids, dat de heer Van Hall, een gedicht als Iris weigerde om een kleinigheid, die overtuiging is een van de belangrijkste motieven geweest die de houding bepaalden van de toenmalige jongeren. Dat die overtuiging berustte op de werkelijkheid heeft voor hen altijd vastgestaan.

Uitgave van den brief was daarom, wat hen betreft, niet noodzakelijk; maar wel het kennen van de aanteekening achter de Gedichten en het vertrouwen in haar nauwkeurigheid.

A.V.

Olijven
Door
Fernand Mazade

Of gij de helling van de berg beboomt,
Of volgt de lijn van zee, rivier of beek,
Of gij een graf dekt of een tempel zoomt,
Door u verlokt, door u bekoort de streek.

Uw blaadren bleek en teer, lenig en kort,
Zijn van het licht doordrongen en de wind;
En zelfs uw wortels gaan, door zon bestort,
Boven den bodem waar uw wil ze windt.

En door uw stam die knoestig is en streng
En in uw fijne en edele getwijgt
Stijgt gulden vloeistof, vet, gezond en wrang,
Waaruit uw vrucht de aardsche geheimen krijgt.

En die geheimen, door de zon verhit,
Worden voor ons verrukte schouwen klaar:
Wij zien ze spruiten uit de lampepit
Aan huiselijken haard of op 't altaar.

Olijven die het voorgebergt bekroont,
Olijven van ros veld en groene steê,
Olijven die Athena mint, gij toont
U ons als 't zinnebeeld van roem en vreê.

(*Vertaling van Albert Verwey*).

Politieke feiten en richtingen

Minister Talma.

De verwerping der Bakkerswet en het gehaspel met de Ziekteverzekering hebben aan 't geheele Nederlandsche volk duidelijk gemaakt in welk wonderlijk politiek evenwicht de minister der sociale wetgeving verkeert. Ware het niet dat een eigenaardig soort liefde de Kamermeerderheid bezielt voor de verzekeringswetgeving, welker verdediging minister Talma juist was aangevangen, zoo zou hij stellig met zijn Bakkerswet zijn gevallen. Want 't vonnis over die wet was een veroordeeling van haar maker. Minister Talma steunt met zijn opvattingen van sociale politiek niet op een meerderheid in de Tweede Kamer. Dat bleek evenzeer uit de bezorgdheid voor het tot stand komen der ziekteverzekering als uit het verwerpen der Bakkerswet. Want toch wil de kamermeerderheid haar minister behouden. Die tegenstrijdigheid is aldus verklaarbaar. Dit ministerie is voor de coalitie onmisbaar. En uit deze regeering kan minister Talma niet gemist worden. Hij is als de koorddanser op het touw dat tusschen Heemskerk en de Regout - Kolkman is gespannen. De veerkrachtige regenten-paal en de Roomsche drievoet staan stevig maar het zwevende koord hangt bedenkelijk in een bocht. En daarop moet Minister Talma zich handhaven. Zijn coalitie wil niet dat hij tuimelt, maar gunt hem ook geen vasten steun onder de voeten. Zijn plannen zweven aldoor in de lucht als de ballen waarmede gejongleerd wordt. Wil hij daarvan aan 't Nederlandsche volk één toewerpen, dan kaatst men ze gaarne terug doch houdt toch zijn hart vast dat de koorddanser niet tuimelt.

Zoo is het duidelijk dat de Bakkerswet, ondanks alle arbeid

en toewijding werd verworpen, omdat de rechtsche meerderheid wist dat er geen politieke gevolgen aan verbonden waren. Ook dat met de ziekteverzekering gesold wordt, en dat deze niet wordt op zij gezet, daar een ministercrisis, misschien zelfs een kabinetscrisis gevreesd wordt.

Is dit geen zelfmisleiding van de Kamer? Zou dit spel inderdaad geen politieke gevolgen hebben?

Voor wie de politiek iets dieper opvatten dan het slim beleid in de Binnenhofatmosfeer, is de zaak helder genoeg. Het ministerie Heemskerk heeft de sociale wetgeving zich tot een eerste taak gesteld. Zonder verdoezeling van 't woord sociaal, wil dit zeggen dat verbetering gebracht moest worden in 't lot der arbeiders. En hij die dit tot stand had te brengen was minister Talma. Daardoor had deze een bijzondere plaats in de regeering, afgescheiden nog van zijn taak om de belangen van landbouw, handel en nijverheid in velerlei vertakkingen te behartigen. Wie zich van dit laatste een voorstelling maakt en denkt aan de snelle ontwikkeling van land- en tuinbouw, aan visscherij, schepenwet, octrooiwet, mijnbouw en nog zoo velerlei andere onderwerpen, kan begrijpen dat een zware taak aan dezen minister was opgedragen. De arbeiders en alle sociale hervormers, die verbetering in 't lot der arbeiders een urgent maatschappelijk belang achten, hadden dus hun volle aandacht op hem gevestigd. Zij moesten hem uitteraard steunen, zoodra hij een poging aanwendde om zijn doel te bereiken. Hiermede is natuurlijk niet bedoeld een onvoorwaardelijke steun, een door dik en dun meegaan met de ministerieele plannen. Kritiek was niet alleen geoorloofd, maar zelfs dringend noodzakelijk. Doch opbouwende, geen af brekende kritiek. Wat is daarvan echter geschied? Reeds zeer lang heeft men op hem toegepast een taktiek van ondermijning, van verzwakking. Zoowel wat betreft zijn persoon, zijn inzicht, zijn bekwaamheid, als wat zijn plannen aangaat. En ten slotte is dit uitgeloopen op zijn tegenwoordige koorddanserspositie, die nu voor 't geheele volk duidelijk is en hier lachlust, daar medelijden, ginds ergernis, doch nergens geestdrift wekt.

Wanneer nagegaan wordt hoe dit alles is ontstaan, let men vanzelfsprekend op de houding der verschillende politieke partijen. Dat van de linkerzijde, de enkele vrij-liberalen een

voortdurende oppositie voerden tegen Talma's sociale plannen is begrijpelijk. Dat kwam uit hun beginsel voort. Anders staat het met unie-liberalen en vrijzinnig-democraten. Zij zijn voorstanders van sociale wetgeving. Deze kan een neutraal terrein vormen voor een loyale oppositie. Samenwerking op dit gebied mocht gerust samengaan met een kritiek op 't algemeen beleid. Wáár gemaakt kon worden de zoo dikwijls door deze partijen uitgesproken wensch om de clericale groepeering door een sociale te vervangen. De daad zou welsprekender zijn dan nog zooveel betoogen. Doch het valt niet te ontkennen, dat door hen een tactiek van verzwakking is toegepast om het prestige van minister Talma te ondermijnen.

Misbruik werd daarbij gemaakt van de houding der andere groepen. Allereerst van de sociaal-democraten. Hoewel deze hun kritiek geenszins intoomden, hebben zij het arbeiders belang steeds vooropgesteld in hun daden. Zij stonden minister Talma in kritieke oogenblikken terzijde en des te meer, naarmate de vijandschap tegen hem sterker werd. Vandaar de tactiek minister Talma socialist te gaan noemen, de vriend der rooden, opdat de weerstand in der rechterzijde erdoor zou worden aangewakkerd.

En deze was niet denkbeeldig. Voorop stonden de christelijkhistorischen. De heeren Lohman en Van Idzinga waren steeds gereed om bij minister Talma verloochening zijner anti-revolutionnaire beginselen te vinden en aan te wijzen. Van vriendschappelijk beraad bleek daarbij zelden, integendeel van bitter vijandelijken afkeer, ondanks den schijn van ministerialiteit.

En bijna nog erger was het zwijgen van de meer sociaal gezinde leden dier partij als de heeren De Visser en De Geer. Want zij lieten de scherpe aanvallen een vrij beloop.

En nog schadelijker moesten wel zijn de vriendelijke terechtwijzingen die Dr. Kuyper zoo onverwachts kan loslaten over 't beleid van hem, die uit eigen partij zeer veel belangrijks tot stand te brengen had. Hoe onnoozel was daarbij de steun van de onmiddelijk bevriende partijgenooten als de heeren Van Vliet en Van der Molen.

Practisch zou minister Talma zelf alle aanvallen hebben moeten afslaan indien niet onder de katholieken een betere steun was geweest. Doch ook deze was te zwak. Hoe weinig

kracht ging er uit van Dr. Nolens of Mr. Aalberse. En hoe averechts was de hulp der bekende Utrechtsche Talma-hulde, die zich richtte tegen de beste hulpkrachten, die in 't uur van gevaar de sociaal-demokraten vormden, inplaats van tegen de groep Loeff in eigen midden, die een zwijgend gevaar bleek te omsluiten.

Zoo werd langzamerhand minister Talma, die niet alleen had moeten kunnen rekenen op zijn meerderheid, maar ook op een groot deel der oppositie, losgemaakt van een stevigen parlementairen grondslag en in zijn zwevende toestand gebracht.

Of hij dan zelf geen schuld heeft? Of hij niet zelf ertoe bijgedragen heeft dat de weerstand tegen zijn plannen toenam, zoodat hij bij arbeidswet en steenhouwerswet moeilijkheden te overwinnen had, die 't behaalde succes met deze plannen een bedenkelijken kant gaven, en dat hij zijn bakkerswet verworpen zag, voor zijn stuwadoorswet geen kans meer heeft, en in zijn verzekeringsontwerpen een vermoeiende en uitputtende worsteling moet doormaken in voortdurende spanning over de uitkomst?

Er is geen twijfel mogelijk, dat minister Talma herhaaldelijk verwarring heeft gesticht tusschen hen, die hij voor zijn plannen had moeten en kunnen vereenigen. Want zijn taak was het geweest alle echte voorstanders van sociale wetgeving bijeen te brengen. Wel niet in een politiek verbond, maar in een practische samenwerking op zuiveren grondslag van gemeenschappelijke denkbeelden. Dit is bij sociale wetgeving niet alleen mogelijk maar zelfs noodzakelijk. Dat het kan, wordt het niet bewezen in de Internationale vereenigingen, die voor dit doel zijn gesticht, en waar velerlei partijen uit allerlei landen de vormen weten te vinden voor wettelijke maatregelen, waarin de arbeidersbelangen tot uiting komen?

Hoe minister Talma dit deel van zijn taak verzuimde kan blijken uit zijn houding bij de voorbereiding van de twee groote onderwerpen van arbeidersbelang. Het eerste is de beperking van den arbeidstijd der industrieele arbeiders. Het is nu meer dan drie jaar geleden dat de tienuren-motie in de Tweede Kamer werd behandeld. De natuurlijke groepeering der sociale hervormers vond hierbij plaats, en minister Talma had slechts de leiding op zich te nemen. Hij deed het echter niet, stichtte

in tegendeel verwarring, door nòch tegen, nòch vóor deze principieele uiting zich te verklaren, en steunde daarbij de conservatieve elementen, die ‘bezwaren’ zochten. Hij stootte zelfs de krachtige hulp van de sociaal gezinde katholieken zoozeer van zich af, dat hij hen in ongelegenheid bracht. En twee jaar moesten erover heengaan eer de groep ‘Aalberse’ van de ‘bekoeling’ bekomen was.

Het tweede belangrijke punt is de sociale voorzorg. De Kamer zocht gelegenheid om te geraken tot een principieele discussie, opdat duidelijk kon worden hoe eenheid van denkbeelden tot stand te brengen was. En tot tweemaal toe.

Eerst was het een algemeene discussie over de sociale verzekering, die met opzet uit het begrootingsdebat was uitgeschakeld. Minister Talma greep niet alleen deze gelegenheid niet aan om eigen denkbeelden te toetsen aan die van hen, met wier steun hij zijn werk moest verrichten, doch weigerde iets over zijn plannen te zeggen. De goede bedoeling der Kamer verliep daardoor in een scherp conflict tusschen meerderheid en minderheid.

En toen de denkbeelden van den minister in den eersten vorm van een ontwerp gereed lagen en wederom de Kamer een principieele discussie wenschte in 't bekende vraagpuntendebat, was de minister dwars, en ontging de gelegenheid zich een sociale aanhang te vormen om daarmede tot overleg en eenheid van plannen te geraken.

Waaruit kwam die houding van minister Talma voort? Was hij zoo buitengewoon koppig en dwars om moedwillig zijn eigen werk in de war te sturen, zooals nu de ervaring bewijst?

De oorzaak is geen andere dan misplaatst vertrouwen, allereerst in de volgzaamheid der meerderheid en dan in 't eigen inzicht in sociale wetgeving.

Het eerstbedoelde, bedrogen uitgekomen vertrouwen, kwam aan 't licht na de verwerping der Bakkerswet. Minister Talma had altijd gemeend dat de rechtsche partijen de tegenstelling tusschen aristokraten en demokraten konden overbruggen. Met de coalitie achter zich had hij geen hulp der oppositie noodig. Zij had hem vertrouwd, en hij haar. Zoover zelfs dat hij zich als 't ware met een blanco-mandaat voorzien zag om zijn in-

zichten volledig uit te werken binnen het politieke programma, waarop de coalitie zich bij de verkiezing had verbonden.

En nu is dat inzicht op het allerbelangrijkste punt te kort geschoten. Toen hij als minister optrad, stond het vrijwel vast dat de sociale verzekering naar het schema van enkele groote lijnen, in hoofdzaak de Duitsch-Oostenrijksche uitgevoerd zou moeten worden. Op die basis hadden de ontwerpen Lely, Kuyper, Veegens ontstaan. En van ernstig verzet daartegen was niet gebleken. Tegen die vroegere ontwerpen had echter minister Talma persoonlijk uitvoeringsbezwaren. Bij de voorbereiding en voorloopige behandeling daarvan was hij betrokken geweest. Hij kende de leemten, de fouten, de moeilijkheden. En op grond van dat alles had hij een eigen plan, een breed plan van een geheele aaneengesloten verzekering, gebouwd op eene solied en krachtige organisatie. Dat plan wou hij niet opgeven voor de velerlei losse denkbeelden, die in een parlement opgeworpen zouden worden, of voor te groote voorspiegelingen van demagogische strekking. En hij vertrouwde dat hij zijn plan slechts behoefde uit te werken om het door de coalitiemeerderheid, als 't ware en-bloc aangenomen te zien.

Doch reeds voor hij zijn plan vormde, en in nog sterkere mate daarna, begonnen de denkbeelden over sociale voorzorg ten bate der arbeiders te vervloeien. Er kwam een stroom, die snel aanwies ten bate van andere plannen, die na talrijke jaren van voorbereiding in Engeland verwerkelijkt werden. Eerst de staatspensioneering, daarna Lloyd George's ziekteverzekeringswet gaven 't bewijs van een betere regeling dan de Duitsche. In Engeland had men niet daaraan gewild, n.l. niet aan het stelsel, wel aan het doel en liefst met nog ruimere strekking. En na zeer lange plannenmakerij en strijd, ontstond bijna opeens de nieuwe, ruimere Engelsche regeling.

Het noodlot wilde zelfs dat minister Talma persoonlijk de sympathie ervoor aanmoedigde door een tweetal rapporten, van den heer Elink Schuurman die de voordeelen van de Deensche boven de Duitsche ouderdomsverzorging en van den heer Savornin Lohman, die de eenvoud van de Engelsche ziekteverzekering aantoonden. Dat vooral, en ook de vorm waarin zijn eigen plannen zich vertoonden riepen een weerstand op,

die niet meer is weg te nemen. En zooals 't ging met de sociale verzekering, zoo ook is 't gegaan met de regeling van den arbeidsduur. Het plan van minister Talma om dit onderwerp bedrijfsgewijze te regelen is onhoudbaar gebleken, zoodat - maar te laat - het denkbeeld eener algemeene wet ook bij hem ingang moest vinden.

Minister Talma, die zoo bij uitstek geschikt scheen om voor de rechterzijde als sociaal hervormer op te treden is dus niet zonder eigen schuld in den tegenwoordigen toestand van zwevend politiek evenwicht geraakt. Maar evenmin gaan de politieke partijen en vooral niet de vrijzinnig-demokraten vrij uit, die er van geprofiteerd hebben, dat de minister te groot vertrouwen had, door hem te drijven in een verkeerde richting. Want het merkwaardige voorbeeld der sociaal-demokraten toont het duidelijkst aan dat met opbouwende kritiek wel degelijk ook door minister Talma iets goeds voor de arbeiders tot stand te brengen zou zijn.

De conservatieve wind.

De kleine, enge politiek die unie-liberalen en vrijzinnigdemokraten ertoe dreef minister Talma tegelijk als onbekwaam en als socialist te brandmerken, en de rechter partijen noopte om hem beurtelings te laten af breken, en hem daarna door dik en dun te redden van een tuimeling, wreekt zich niet alleen op minister Talma, maar ook op hun eigen karakter.

De positieve kracht van een bewust streven naar verwerkelijking van politieke denkbeelden gaat daarmee verloren. De actieve politiek wordt niet een sterk streven, maar een spel, een reeks schermutselingen in plaats van groote slagen.

En 't eenig resultaat kan natuurlijk niet anders zijn dan conservatisme. Wat er eenmaal is bezit de kracht van te bestaan. Oude instellingen en gevestigde denkbeelden kunnen niet dan met een krachtig bewuste wil hervormd of vervangen worden. Is die niet aanwezig dan vergaat de storm der nieuwe beginselen in een zacht gelijkmatig windje, dat om het andere heen speelt, dat dan nog hecht en niet zoo kwaad bevonden wordt.

Zoo kreeg de heer Savornin Lohman de leiding over de

rechtsche coalitie, die hij voor zijn beginselen van den christelijken rechtstaat laat bukken, al meende men ze even verouderd als v. Houten's liberale denkbeelden.

Zoo ook herwonnen Unie-liberalen en vrijzinnig-demokraten de verloren liefde voor de vrije bedrijfsontwikkeling der Manchester school, voor persoonlijke vrijheden, en voor 't particulier initiatief, die wezenlijk nog een glans van vernieuwing schenen te vertoonen. Liberale concentratie, de onmogelijke leus, scheen weer mogelijk. Een ouderwetsch liberaal bewind lokt weer in 't vooruitzicht. En de voorteekenen schijnen niet ongunstig.

De al te sociale taktiek der Belgische liberalen was een waarschuwing. De tariefwet deed de vrijhandelsbeginselen een verjongingskuur ondergaan.

En zoo komt de conservatieve wind langzaam, bijna ongemerkt, de vrijzinnigen verleiden tot de waan alsof zij een Meidag gaan beleven, in plaats van een zeldzaam zonnige Novemberdag.

Maar 't is een wrange waan. Want zoodra de liberale concentratie zoekt naar een program, vindt ze niet meer de tijd van een halve eeuw geleden, maar ze vindt er....de sociaaldemokratie. Die is het die haar een meerderheid in de kamer onmogelijk maakt. Die is het die een waarschuwende vinger opheft wanneer ‘geliebäugelt’ wordt met de vrij-liberalen.

Die is het die op zekeren Dinsdag in September weer zal herinneren aan den eisch van algemeen kiesrecht.

Die is het ten slotte die van de sympathie voor staatspensioneering en de Engelsche wet tegen ziekte en invaliditeit, bewijzen vraagt van kracht om zich in de wetten en in 't voor die wetten benoodigde belastinggeld te verwezenlijken.

En voor de rechterpartijen staat daar ook die zelfde sociaaldemokratie met de wapperende roode vlaggen en de lokkende banieren van vakbeweging en de zich uitbreidende gebouwen der verbruikscoöperatie's.

Want ze zien hoe hun arbeiders-kiezers scheele oogen daarheen werpen, hoe zij al afgevende op de ‘rooien’ toch niet kunnen laten te kijken wat zij doen en wat ze zijn. Ze zien al druppelsgewijze hun patrimonium- en volksbondmannetjes overslaan naar het leger van geestdrift.

En ze moeten aldus wel angstig worden voor den overwegenden

invloed van Lohman, van Idzinga, Loeff, wier veto hen telkens weer dwars zit, omdat daarmee de grond hen onder de voeten wegzakt. De conservatieve wind blijkt direct guur en koud, wanneer het zonnetje van een korten dag achter de wolken zinkt.

Het rapport der Grondwetscommissie.

Geen beter dienst hadden de conservatieven aan de hervormingspolitiek kunnen bewijzen dan door het rapport van de staatscommissie voor de Grondwetherziening.

Dat is het overtuigende bewijs van overmoed, door tijdelijk gunstige omstandigheden, als gevolg van minister Talma's fouten en de enghartige taktiek der sociale hervormers, in de conservatieven opgewekt.

Het was alsof de gordijnen der slaapkamer van 't Nederlandsche volk plotseling opengetrokken werden toen dat rapport publiek werd.

Ziet daar waar we toe gekomen zijn. Dat is mogelijk. In plaats van nieuwe aanplant, van nieuw leven in Holland's tuin, opdat een krachtige groei mogelijk zal zijn, wordt voorgesteld de bestaande boomen te snoeien, de toppen eruit te zagen, om er een ouderwetsch vaderlandsch prieeltje van te maken. Een grooter Nederlandsch volk door erkenning van burgerrecht aan allen, 't zal wel moeten, maar we kunnen het er niet over eens worden hoe 't in de minst schadelijke vormen kan geschieden.

Maar al weten wij dat niet, wij grondwets-herzieners, we weten wel hoe we kunnen zorgen voor versterking van de koninklijke macht, die we tot de onze, de conservatieve rekenen. Evenals die van de eerste kamer. En we kunnen wel zorgen dat kerken en christelijke scholen vooruit goed bezorgd zijn, voordat een demokratische zondvloed zou komen.

Evenzeer zullen we 't gezag in de gemeente wat meer bestand maken tegen de volksinvloeden.

Dat is in hoofdzaak de wijsheid van 't behoud dat sterk is, omdat het er is.

Maar dat dan nu ook gezien wordt als angstig, als bevreesd, hoe sterk het zich thans nog voelt.

Bevreesd voor niets anders dan voor de sociaal-demokratie. Dat deze zich bewust blijkt van haar taak, van een groote taak, hoewel alle kans van directe verantwoordelijkheid uitgesloten is, blijkt het niet, ondanks woorden en heftige gebaren, uit de ernst waarmee de sociaal-demokraten om en naast Talma staan met vlijt en toewijding en volharding, wakende voor het belang der arbeiders, waar en hoe ook, tot zelfs in de ‘débacle’ van den echten christen sociaal hervormer?

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Hedendaagsche Dichters

VIII
Henr. Labberton - Drabbe: *Enkele verzen*

Als onze achterkleindochters de boekenkasten van hun dan overleden grootmoeders opruimen, zullen zij daar een langwerpige brochure vinden in een blauw omslag van zoodanige verschotenheid, dat zij zich niet zullen kunnen voorstellen hoe het ooit anders dan verschoten geweest kan zijn. En even opzettelijk ingetogen als de kleur, zal hun de magere letterdruk van de titel voorkomen, en die titel zelf.

Enkele Verzen, door Henr. Labberton - Drabbe.

Ik wou dat ik erbij kon zijn als later zulk een nog jonge vrouw dit boekje opslaat. Of ze er zichzelf in herkennen zal?...

* * *

Toen ik binnenkwam stond ze aan het venster in het namiddaglicht van een sneeuwige winter. De hooge gordijnen waren te halverhoogte opgenomen, zoodat het achter in het vertrek donker was; maar ik zag haar gestalte tegen het licht uitkomen. Ze stond met haar rug naar me toegekeerd, in de houding van iemand die zijn oogen op iets rusten laat om beter te kunnen nadenken. Daarop draaide ze zich om en nadat ze me de hand gereikt had, wees ze, als wou ze haar werkeloosheid verklaren, naar een boekje op de vensterbank.

‘Ik heb bijna geschreid’ zei ze,’ ‘zoo menschelijk is dat, of

liever zoo vrouwelijk. Wij vrouwen, - of moet ik zeggen wij vrouwen van de wereld? - *zijn* zoo. De schoonheid is alles voor ons, maar de schoonheid is vergankelijk. Wij houden niet van bedenksels, wij willen het leven werkelijk leven en het liethebben in al zijn groote en kleine, vooral zijn kleine, schijn-baar-nietige onderdeelen; en toch hebben wij, meer nog dan de mannen, behoefte aan vastheid en duurzaamheid. Wij zijn dol op het voorbijgaande en wij kunnen niet leven als er niet iets blijvends is.'

Ze had het boekje opgenomen. 'Welk een worsteling!' ging ze voort. 'Hier hebt ge een jonge vrouw van honderd jaar geleden, die wanneer zij een avondlandschap beschrijven wil, ter vergelijking onwillekeurig denkt aan de zomerstoffen die voor de ramen van groote magazijnen liggen uitgestald. Maar diezelfde jonge vrouw is tegelijk voor aandoeningen van vastheid en grootheid zóó vatbaar dat zij ineenzinkt en zich als sterven voelt voor de wreede en hooge majesteit van de zonsondergang. Gevoeligheid, zult ge zeggen, is niet altijd kracht. Maar bij deze is ze het wel. Zij heeft niet enkel behoefte groots te zien, maar ook het te zijn. Zij wil niet, als boom in een bosch, de beweging van alle anderen deelen: zij wil, bewust van zichzelf, haar eigen woorden spreken, eigen daden doen, de waarheid van haar wezen zichtbaar maken in haar uitingen. Daarom dankt zij ook de dichters die haar als ook een dichter aan zichzelf openbaarden en troost zich ermee, wanneer ze zich nog maar onvolkomen kan uitdrukken, dat ze dan toch in haar gevoel-zelf iets van waarde heeft. Zou ook een zoo sterk doodsverlangen als hier in een van de verzen beleden wordt, wel het deel kunnen zijn van een die geen wil tot daden in zich had?' -

Ik had het boekje van haar overgenomen en bladerde erin. 'Futiliteiten' las ik hardop en glimlachte. 'Dat is zeker wel het vrouwelijkste van alle woorden.'

'Ja' - hoorde ik me levendig in de reden gevallen - 'de dichteres heeft toen klaarblijkelijk een tijd beleefd van voorloopig evenwicht. Ze prijst de futiliteiten, die tot het leven niet behooren, maar eromheen gaan; en toch weet ze dat ieder mensch het kleine niet en het groote goed moet zien: het groote vaste leven voelt ze als haar eigendom, maar lief heeft

ze het klein gedoe van tallooze ijdelheden dat als de kant is rondom het brocaat van koninginnekleed. Die tijd moet trouwens kort geduurd hebben. Dadelijk erna roept ze haar dichterschap weer te hulp om het haar ingeschapene, dat wat nu eenmaal het haar eigene is, te doen uitbreken boven de "ijskorst van het kleine." En daarna volgt wat me het diepst ontroerd heeft: de behoefte om de schoonheid, die vergankelijk is, niet te verstáán als vergankelijk, maar als blijvend. Het vlotte, zwevende van een leven dat geheel in het gevoel ligt, wordt haar sterker bewust; de onvastheid ervan verontrust haar: "Dit leven is een vreemde, witte veer" zegt ze "waarvan 'k de deining niet, alleen het eind begeer" en in haar onmacht en hulpeloosheid vraagt ze: "Ben *ik* dan machtig om mijzelf te staan?" Maar diep en innig voelt ze in de lentebloei, die toch zoo broos en voorbijgaand is, het meest wezenlijke van het leven, het volmaakte en dus onvergankelijke Zijn. Is er in dergelijke gedachten niet een onoplosbare tegenspraak? Het meest broze bloeien is het volmaaktste leven: toch heeft ieders lichaam die bloei maar eens. Is het dus wonder dat wij zoeken of niet in ons een kracht leeft die nieuwe bloei kan voortbrengen: een onpersoonlijke macht die voor haar openbaring zich van onze persoon alleen *bedient?* Hoe krachtig in deze vrouw de drift was naar een schoonheid die langer dan haar jeugd zou duren, blijkt in die sterkste verzen waar ze het bestaan van een oorspronkelijke, een beeldlooze, een niet aan den wil ontsprongen oerzang, van voorbeeldeloos-moedige droomen, een daadloos-schoone luister en grootheid, handhaaft boven de krachten van tijd en lichaam. Na het leven van kleine plichten voelt ze met onbedwongen kracht den droomer in zich opstaan, van wien de weldaad slechts in 't zijn bestaan zal.'

De geestdriftige spreekster tuurde naarbuiten waar tegen de grijze muur de klimop donkerde en een enkele cypres zijn kegeltop boven de roode daken stak. 'Ziet ge' zei ze 'zoo is het altijd. Altijd wordt ons verlangen naar het duurzame, het onsterfelijke zoo hoog mogelijk door ons opgestooten: dan komen we tot inkeer en voelen onze vergankelijkheid. Deze dichteres ging het ook zoo. Haar verlangen naar vastheid was een oogenblik zelf een vastheid. Dan voelt ze het geleidelijk weggaan van

al het levende, de behoefte aan steun van jongeren, de noodzaak van de herinnering. De ziel is wisselend, het leven een vraag die niet beantwoord wordt, en er is maar één middel om te ontkomen aan de rustelooze onzekerheid: het geloof dat er achter het persoonlijke leven een onpersoonlijk is, een eeuwig en eindloos bestaan, dat gelijk aan zichzelf blijft. De dood is alleen het zachtste en schoonste ding van het leven. 't Vervlieten van het leven is een waan, een schijn. Zoo is er een genot om het eeuwig blijvende in het bewustworden van zijn eigen tijdelijkheid. Ge moet het gedicht lezen waarin ze, gedurende dit tijdperk van haar leven, het heeft uitgesproken: het geheime wonder van droefheid om den geweken zomer, met daaronder toch het stille gevoel van de vreugde om iets schooners; het naieve gemijmer of álle menschen, zóóals zij, zonder vastheid en weten zijn; de vergelijking van haar ziel met het water, waarin iedere spiegeling vlucht, maar al vluchtend wonderzoet genucht geeft. Na dit tijdperk schijnt er iets met haar gebeurd te zijn. De gevoelens worden stiller en het is of voortaan de aandoeningen van vluchtigheid en vastheid een beurtzang houden. Zij heeft altijd de boomen liefgehad: zij worden haar nu het symbool van vaste en klare waarheid, die in de bladergroei tevens fijn en teeder is. Maar gevoeliger dan ooit wordt ze voor de nevels en geuren van vergankelijkheid die hun vormen omringen en doorweven. Besef van vastheid en ontroering om al het zwevende vloeien samen, zoodat het is of ze de zuivre vaste grens van schijn en waarheid door zich heen voelt gaan als ze diep bewogen door de herinnering aan het verleden en de gewaarwording van het heden haar hart naar een toekomst zich strekken voelt. Ook paarden schijnt ze bizonder bemind te hebben. Als zacht-sterke paarden voor een ploeg, schrijft ze, in rustgen gang en onverwacht, uit donkre binnenwegen, trekt door mijn ziel dat vol gevoel van liefde om U en om de boomen. Welk een aantal goede en rijpe gedichten volgen er nog, totdat zijzelf de sterke is die, zorgend voor een kind, tevens haar kracht en opwekking stort in het hart van hem dien ze bij uitstek een dichter noemt, hem aan wien zijzelf haar kracht ontleent.'

* * *

Het was donker en ik denk dat de jonge vrouw van mijn droom door haar kind was weggeroepen. Ik zat met het boekje voor mij waaruit zij alles, of bijna alles, tot op het laatste gedicht, besproken had. Heeft deze dichteres - dacht ik - die zoozeer behoefte had aan rust, grootheid, gedegenheid, haar vlietende gevoelsleven geheel in woorden kunnen bevredigen? Neen; want tot op het laatst behoudt zij het besef van het onderscheid dat tusschen haar persoonlijke gevoel en het onpersoonlijke woord bestaat. Dat de vage droomsfeer van een enkel sterveling zich in woorden, of in welke stof ook, tot waarheid en rust zou kristalliseeren, lijkt haar onmogelijk. Maar toch vraagt ze zich af: Is ook niet woord of beeld soms, in den nacht van ons leven, als een baken, dat zelf over de dingen een verhelderend droomlicht werpt? ‘Houdt niet de tijd, die wervelt over menschenrijen, die schept en delgt in onverbreekbre vaart, van 't zwakste woord dat aan de ziel ontbloeide, de teedre vlam door de eeuwen heen bewaard?...De schoonheid van het hart dat voelt en even trilde, bloesemt voor altijd in het wijde ruim, doorgolft het onbenoembare geheimnis van deze wereld als een zacht vergulde stroom.’ Zoo heeft dan ook zij toch het onuitspreekbare van haar eigen voelend en willend wezen opgeheven in die andere onuitspreekbaarheid waar al wat wil en voelt deel aan heeft.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Toestanden bij het tooneel in Duitschland

Aus dem Tagebuche einer deutschen Schauspielerin von Helene Scharfenstein, Verlag Robert Lutz, Stuttgart.

Dit geschrift maakt niet den indruk van een dagboek. Ook in Duitschland, toen de eerste drukken verschenen, werd het niet algemeen daarvoor aangezien. Vandaar dat de uitgever deze vierde druk vooraf doet gaan van een verklaring, waarin de heer Reitz te Frankfurt a.M. Theaterplatz 10 zich verbindt onder eede te bevestigen dat - in het boek de werkelijke lotgevallen en gedachten van een tooneelspeelster worden uitgegeven, die de Dame in haar dagboeken heeft opgeteekend, en dat hij die dagboeken vóór zich gehad heeft. Dit is natuurlijk heel iets anders als dat het boek-zelf die dagboeken zijn zou (wat de fictie is van het boek en van zijn voorrede), en het is ook niet meer dan we kunnen aannemen. Er komen in het boek aanteekeningen voor uit het dagboek van een tooneelspeelster. Dit geeft aan het werk waarde, en het is er ook de éénige waarde van. Want van wat het *zegt* te zijn: de dagelijksche aanteekening, onder den prikkel van de omstandigheden, heeft het niets. In plaats van levendig is het overzichtelijk, en toont de taaie bezonnenheid van een schrijver die zijn plan volvoert. En van wat het *schijnt* te zijn: een roman met de strekking de toestanden bij het duitsche tooneel te beoordeelen ontbreekt het voornaamste: de gestaltenvorming die de personen voor onze verbeelding leven laat, ons in hun lot belang doet stellen. Wat overblijft zijn de zuiver zakelijke mededeelingen en meeningen aangaande het duitsche theater-leven. Was de dame

die geacht wordt ze te hebben geschreven inderdaad een domineesdochter, die na den plotselingen dood van haar vader bij het onderwijs werkzaam was, wegens haar vrijmoedigheid daar niet aarden kon en vervolgens actrice werd? Heeft zij werkelijk een *affaire de coeur* gehad met een dagblad-redacteur die in haar moeders huis woonde, en hem verlaten toen zij wist dat hij aan een ongeneeslijke ziekte leed? Heeft zij waarlijk, door zijn invloed en een klein vermogen gesteund, eenige jaren zonder bezwaar haar roeping kunnen volgen, totdat haar vermogen aan noodzakelijke toiletten was opgeteerd en zij haar rekeningen niet betalen kon, tenzij ze haar lichaam verkocht? Heeft zij eindelijk heusch een pruisischen edelman voor zich weten te winnen, die haar in ruil voor een zoon een landgoed schonk? Het mag zijn en dan zou moeielijk een geschikter object kunnen verzonnen worden om de overmacht van de omstandigheden die in 't tooneelleven werken, te doen uitkomen. Ondanks haar burgerlijke en vrome afkomst en opvoeding koos zij de vrije liefde boven het bindend huwelijk. Kennis, bekwaamheid, en het bezit van een zeker vermogen konden niet verhinderen dat zij door een rijkaard gemainteneerd moest worden. Begonnen met de geestdriftigste verwachtingen moest zij zich na weinig jaren gelukkig rekenen dat een goedgeloovig edelman haar tot moeder van zijn zoon maakte en ver van het tooneel een onafhankelijk bestaan verzekerde. Maar het is niet te doen om de waarheid van die lotgevallen en om de persoon die ze ondergaan zou hebben. Het is te doen om de omstandigheden die dergelijke lotgevallen mogelijk en onafwendbaar maken.

‘Zooals de meeste menschen’ - zegt tot Helene Scharfenstein de oude akteur Konrad - ‘overschat gij het tooneel en houdt het misschien wel voor een edele en hooge kunstinstelling. Drie of vier zijn dat werkelijk, maar de anderen zijn zonder uitzondering volstrekt nuchtere bedrijfsondernemingen, zooals warenhuizen, mantelfabrieken, hotels of bordeelen, met dit onderscheid dat bij het tooneel wreeder met de ondergeschikten wordt omgesprongen, dat zij meer te doen hebben, zich minder bevredigd voelen, en gauwer zijn opgebruikt als in welk ander bedrijf ook.’

Later hooren we: Een meisje dat zonder groot talent of veel

geld bij het tooneel gaat, kan evengoed in een bordeel gaan. Van alle duitsche tooneelisten hebben slechts tien procent een jaarlijksch inkomen van drieduizend Mark en meer, dus van de vijfentwintigduizend slechts tweeduizend vijfhonderd. Dat wil zeggen: daarbij zijn de lieden van de opera inbegrepen, en aangezien die in 't algemeen hooger loon dan de akteurs krijgen, moet het percentage van eigenlijke tooneelspelers dat drieduizend Mark en meer heeft, nog belangrijk kleiner zijn dan tien. Van alle duitsche tooneelspeelsters die in salonstukken of verliefde karakterdramaas optreden, ontvangen nauwelijks twintig een toereikend loon. Toch vereischt dit vak de grootste kosten voor kleeding. Bovendien zijn de theater-agenten zonder uitzondering lieden die om kunst niet geven, maar alleen voor hun voordeel en hun genoegen zorgen. Bedoeld is het genoegen van vrouwelijke gunsten, waarop veelal ook direkteuren van schouwburgen aanspraak maken. Tegen deze - de direkteuren - zijn tooneelspelers - speelsters vooral - doorgaans machteloos. Door het onthouden van dankbare rollen verhinderen zij het talent uittekomen. Door de toepassing van het kontrakt beletten zij de goede krachten engagementen te aanvaarden die voor hun ontwikkeling en hun geldelijke onafhankelijkheid noodzakelijk zijn. Door gehoor te geven aan den aandrang van geabonneerden die de schouwburg als een tentoonstelling van toiletten beschouwen, noodzaken zij de besten tot schuldenmaken terwille van hun kleeding, en antwoorden - wanneer deze zich beklagen: - Waarom ziet ge niet om naar een rijken vriend? -

Een ander bezwaar is de korte speeltijd, daar immers maar weinig schouwburgen het heele jaar spelen, de meeste alleen gedurende de winter.

Tweeërlei middel van herstel wordt in het boek ter sprake gebracht: beter wettelijke regeling van stads- en staats-wege, èn een sterke organisatie van de tooneelspelers zelf.

‘Die Stadtverwaltungen wenigstens sollten an ihren Theatern zeitgemäszere und menschenfreundlichere Geschäftsgebräuche einführen und ihre Direktoren veranlassen, mindestens zehn Monate lang zu spielen. Reinverdienste von dreiszig-vierzigund mehr tausend Mark, wie sie manchem Direktor eines Stadttheaters nachgewiesen werden, bedeuten geradezu harte

Ungerechtigkeiten am Personal, dem für seine Arbeit ein Teil dieser Beträge noch zukommen müsste. Begabung und Können der Darsteller verdienen diese Summen, nicht aber die mehr oder weniger geschickte Repräsentation, künstlerische Oberaufsicht und Geschäftsführung des Direktors, dessen Arbeitsleistung, Fähigkeiten und geschäftliches Risiko sehr häufig im umgekehrten Verhältniss zur Höhe seines Einkommens stehen. Wo aber der Direktor nicht in der Lage ist, aus eigener Finanzkraft zehn Monate lang zu spielen, dort sollten die Stadtverwaltungen Zuschüsse gewähren, wie sie solche auch für ihre Schulen aufbringen müssen. Ein Theater ist auch eine Bildungsstätte, und wenn es nach reinen künstlerischen und volkserzieherischen Grundsätzen geleitet wird, häufig eine einfluszreichere als manche Schule. Deshalb sollte es im Range der stadtväterlichen Fürsorge und Wertschätzung auch ebenso hoch stehen wie Volks- und Mittel-Schulen.

'Die Würde und Bedeutung des Bühnenkünstlers, der der Lehrer an der theatralischen Bildungsanstalt ist, verlangt eine wirthschaftliche Sicherstellung. Wenn der Schauspieler mit dem ersten Frühlingswehen hinaus muss in eine Zeit der Not und Entbehrung, wenn die Schauspielerin zur Bestreitung ihres Unterhaltes und Toilettenaufwandes sich zahlende Freunde gewinnen muss, die sich für ihre Opfer wieder durch körperliche Gunstbezeugungen der Dame entschädigen lassen, so ist das weniger beschämend für die notleidenden Künstler, als vielmehr schmachvoll für die Stadtgemeinden als die Theaterbesitzer, die ihre Künstlerschar nicht über solche Notlagen hinausheben durch geringe, von der Allgemeinheit getragene Zuschüsse zum Theaterbetrieb. Das Verpachten der im städtischen Besitzrecht stehenden Theater an Unternehmer ist überhaupt unvornehm und unwürdig, mag es nun geschehen um dem Städtsäckel Einkünfte zuzuführen, oder mag man es tun, um ein zu befürchtendes Defizit nicht selbst tragen zu müssen, sondern auf die Schultern des Pächters abzuwälzen. Beide Verfahren sind gegenüber der Bedeutung des Theaters niedrig und schundig. Es ist doch schlimm genug, dass an den meisten Privattheatern, auf deren Geschäftsgebahren keine amtliche Stelle Einfluss hat, die Schauspieler, die kein Gezetz schützt, unter

Ausbeutung, Zwang, Schikane, ungerechter willkürlicher Kündigung, Not in Krankheitsfällen, entsetzlich leiden müssen. Die Stadttheater sollten sich über diese Schuld und diesen Jammer erheben und in ihrem Bereich gerechtere, menschenwürdigere und sittlichere Zustände herstellen. Die Städte sollten ihre Theater selbst verwalten, sich künstlerische Leiter engagieren, den geschäftlichen Teil durch ihre Beamten besorgen lassen und die Künstler wie Angestellte der Gemeinde halten, wobei man ja nicht gleich zur Pensionsberechtigung zu gehen braucht.'

Elders heet het: 'Staats- und Stadtregie der Theater die in staatlichem oder städtischem Besitz sind, scharfe Kontrolle der Privattheater, und ein Zwangskartell aller Bühnenunternehmer wider die übertriebenen geistlosen und unkünstlerischen Ansprüchen des Publikums an unseren Toilettenaufwand.'

Tevens evenwel wordt op organisatie aangedrongen. 'Ach, liebe Kollegin, es gibt auf der ganzen Welt und in allen Völkern keinen Stand, der so elend, mühebeladen, ehrenarm, hungerleidend, rechtlos und schutzlos ist, wie der deutsche Komödiantenstand. Und wir alle sind wehrlos dagegen und schuld daran, weil wir uns nicht zu der einzig möglichen Gegenwehr, der starken Organisation, der Aufgabe des gegenseitigen Neides, der den Kollegen bekämpfenden Missgunst und der Liebedienerei vor den Direktoren aufschwingen können.'

Maar verder dan in deze woorden wordt over wenschelijkheid en mogelijkheid van organisatie niet uitgeweid. Toch dringt de gedachte eraan zich op. Hier is toch een vrijwel in zichzelf gesloten stand van menschen, niet alleen door den aard van hun werk, maar dientengevolge ook door hun zeden (met name een vrijere en onburgerlijke opvatting van liefde en huwelijk) van de overige bevolking onderscheiden. Zij hebben standsgevoel, gilde-gevoel zelfs, een besef van saamhoorigheid, kameraadschappelijkheid en een buitengewone gemeenzaamheid in den omgang. Verdeeld zijn zij door de gewone, en bij hun op uiting aangelegde bestaan bizonder luidruchige menschelijke hoedanigheden: ijdelheid, eigenbelang, naijver. Maar verbonden zijn zij, tegenover publiek, agenten en directeuren, door een gemeenschappelijk belang, waaraan de enkeling alleen soms, en tijdelijk, en onder bizondere omstandigheden, ontkomen kan.

Allen zonder uitzondering zijn zij op hun beurt slachtoffers van de boven hen gestelde willekeur: allen zonder uitzondering zouden liever leven onder de wetten van eigen gemeenschap.

Er komt bij dat die gemeenschap - afgezien van de begrijpelijkerwijs ongebonden persoonsontwikkeling van haar leden - zich tot vakvereeniging makkelijker dan eenig ander geheel van kunstenaars zou laten omvormen. En wel om twee redenen. De eerste is dat niet ieder die wil zich tooneelspeler noemen kan. 'Nirgends wird die Unfähigheit so rasch erkannt und so rücksichtslos beseitigt, wie beim Theater', lezen we, op blz. 236 van deze *Memoiren*. De tweede ligt hierin dat tooneelspelers veel meer dan andere kunstenaars vaklieden zijn. Nergens wordt misschien zooveel over kunst gesproken als bij het tooneel; maar dit neemt niet weg dat de tooneelspeelkunt een afhankelijke kunst is. Afhankelijk namelijk van de dichtkunst. Indien het werk, dat ik bespreek, werkelijk de gedachten en inzichten bevat van een talentvolle tooneelspeelster, dan is de bladzijde van belang waarin zij betoogt dat tooneelspel eer wetenschap dan kunst moet heeten.

'Ich habe mich bemüht in das Wesen meiner Kunst einzudringen und erkenne sie so: sie ist die Kunstfertigkeit, durch äussere Mittel - Maske, Mimik, Geste, Kleidung, Sprechtechnik - durch die Ergebnisse scharfer geistiger Charaktererkentniss und durch den sinnfälligen Ausdruck der seelisch aufgenommenen und wiedergeborenen Gefühlswelt einer dichterischen Menschenzeichnung auf das Publikum zu wirken. Sie kann nur in Begleitung einer Dichtung, nur auf deren Hintergrunde Erscheinung werden. Sie gibt immer nur die Kopie des Urbilder, und sie wird um so vollkommener wirken, je gewissenhafter sie die Züge des Urbildes trifft. Der Schauspielerei fehlt also das oberste Charakteristikum jeder echten Kunst, die Schaffung selbständiger von bestehenden Vorbildern unabhängiger neuer Werte. Der Dichter, Maler, Bildhauer sind Künstler von persönlicher selbständiger Schöpferkraft, die Eigenes Ursprüngliches hervorzubringen vermag. Der Schauspieler ist nie ein Eigener, er ist immer Sprachrohr, Instrument, dessen sich der künstlerische Schöpfer zur sinnfälligen Wiedergabe seiner Schöpfung bedient. Zur volkommenen Leistung seiner vermittelnden Tätigkeit muss er kritischen Verstand und

gründliche Wissenschaftlichkeit der Seelenkunde pflegen und verfeinern, damit er das Grundzügliche und Bedeutsame in den Werken, die er spielen, in den Charakteren, die er verkörpern soll, wahrhaft treffe und treu wiedergebe. Verstand und Wissenschaftlichkeit sind ihm notwendiger als Empfindung und Leidenschaft.'

En verder: 'So ist die Schauspielerei mehr eine von notwendigen äusseren natürlichen Gaben und künstlichen Zutaten des Schauspielers begleitete und unterstützte Wissenschaft, als eine Kunst.'

Waar dit zoo is en dus van kunstenaarschap alleen in betrekkelijken, van vak daarentegen in zeer strengen zin kan gesproken worden, waar bovendien niemand zonder gebleken vak-bekwaamheid zich als tooneelspeler hoeft aan te melden, - daar kan, zou men zeggen, in de aangewezen omstandigheden, tegen de vorming van vakvereenigingen geen bezwaar bestaan.

Temeer verbaast het dat, in het hier besproken werk, niets naders omtrent die vorming wordt opgemerkt. Dat dit niet gebeurt, heeft, mijns inziens, een diepe reden. Ze is deze: er spreekt uit het boek een moedeloosheid, die meer is dan de stemming van een bizonder persoon. Het boek is boordevol moedeloosheid: het is eigenlijk een verhaal van teleurgestelde verwachtingen.

Wat daarvan de oorzaak is?

De tooneelspelersstand leeft tegenwoordig op een grens die bij ons te lande zeer zichtbaar Bouwmeester en Royaards scheidt. Bouwmeester, de akteur van onbetwistbare genialiteit, die, waar hij staat en gaat, door de onverschilligste middelen, toeschouwers onder de begoocheling brengen kan een ander te zijn dan die hij is, - die zich daartoe tevens bedient van de werken van dichters, maar als niet veel meer dan aanleiding tot zijn eigenmachtig komedie-spel. Royaards, de geschoolde zegger, die in zijn beste oogenblikken zijn eer erin stelt zich te onderwerpen aan het werk van een dichter, en die wanneer hij voor ééne kritiek gevoelig is, het voor deze zal moeten zijn, dat hij nog niet innig en zelf-opofferend genoeg de dichterlijke schepping tot mond diende. Tooneelspeelkunst die heerscht, die op eigen roem en zelfstandig bestaan uit is,

tegenover tooneelspeelkunst die dient, die bescheiden is en zich achterstelt.

De tooneelspeelster uit wier dagboek dit werk heet te zijn samengesteld, heeft de schoonheid van die laatste kunst gevoeld, maar toch heeft zij zich niet eraan kunnen overgeven. Haar laatste ontgoocheling, wanneer zij Goethe's Iphigenie gespeeld heeft, is deze dat zij alleen Goethe's mondstuk was. ‘Mag ich auch seine Melodien gut wiedergetönt haben, ich war doch nur das Instrument in seiner Hand.’ Het was schoon - voelde ze - maar toch was het niet genoeg voor haar.

Was een dergelijk instrument-zijn genoeg voor anderen? Lees de bladzijde waarin onze ‘Schauspielerin’ zich door een beroemdere zuster laat toespreken.

‘Ich weiss wol, Leute, die von unserer Menschlichkeit nichts wissen, die uns nur auf der Bühne sehen, sagen und schreiben von uns, wir seien Lehrer des Publikums, die ihm die dramatischen Werke seiner Zeit vermitteln und interpretieren, wir seien Priester der ewigen Schönheit, die wir aus den unvergänglichen Dichtungen der Weltliteratur schöpfen um sie in neuer Auslegung dem Volke darzubringen. Nun sehen Sie sich mal das Lehrer-kollegium und die Priesterschaft an! Eitle selbstsüchtige Narren sind sie, die sich auch über den mit den gewagtesten Mitteln errungenen Erfolg freuen, die die guten Rezensionen, die sie befreundeten Kritikern abgeschmeichelt haben, für Dokumente ihres Genies halten, denen der Lorbeerkranz eines schwärmerischen Backfisches, der noch nicht richtig deutsch schreiben kann, für eine Huldigung gilt, die ihnen tiefes Kunstverständnis dargebracht hat. Der ewigen Schönheit dienen die? Lehrer des Volkes sind sie? Von ihnen allen hat kaum einer an die Schönheit, die Kunst und das Volk gedacht, aber alle vom Morgen bis zum Abend an das eigene kleine Ich und wie sie es mit mageren Erfolgen füttern und vor der Rivalität der Fachkollegen bewahren können. Ihr Ehrgeiz hängt an rein äusserlichen Dingen. In der Zeit, für die ich urteilen kann, habe ich keinen Komödianten kennen gelernt, der, wie mancher Dichter oder bildende Künstler, nur für sein Kunstideal wirkte und seine Person frei von Ruhmsucht und Goldverlangen hinter seiner Schöpfung verschwinden liess. Sie alle, und ganz besonders

die berühmtesten, versuchten immer ihre kleine Erscheinung vor das Werk zu stellen, dem sie dienen sollten. Lehramt und Priestertum! Das gibt es nicht bei uns. Und selbst wenn wir es wollten, es gäbe es nicht. Was müssen wir denn spielen? Doch nicht die Werke der ewigen Schönheit! Zu neunzig Prozent faule Schwänke, fade Lustspiele, unsittliche Sittenstücke, rohe Tendenzkomödien, alles in allem eine Literatur, die, Gott sei Dank, nicht älter wird als der Augenblicksruhm der Leute, die verurteilt sind, sie spielen zu müssen.'

Als men dit gelezen heeft voelt men wel dat ook voor de tooneelspelers vakvereeniging alleen niet baten kan. Eerst moet het nieuwe tooneelspelers-type een nieuwen tooneelspelersstand voortbrengen. En de vraag is of niet een nieuwe samenleving de voorwaarde voor die beiden is.

De bitterste uitingen die ik in het boek gevonden heb zijn de volgende.

'Ein Thema das häufig behandelt wird ist die soziale Hebung unseres Standes. Ich finde, die meisten Leute, die ich bisher kennen lernte, wurden schon beträchtlich sozial gehoben, als sie in die Gemeinschaft der Bühnenkünstler aufgenommen wurden.'

En:

'Wenn ich meine wirtschaftliche Lage nachrechne, so komme ich zu dem Schluss, dass - volkswirtschaftlich gesprochen - weit mehr als das Talent, jetzt mein Leib mein Betriebskapital ist, denn sein Dienst bringt mir mehr ein als die Arbeit meiner schauspielerischen Begabung.'

Beide uitingen duiden op een verwording die door wetgeving noch vakvereeniging, tenzij in verband met een algemeene en innerlijke vernieuwing van het tooneel en zijn omgeving, te verhelpen is.

A.V.

Kunst en idee

Gust Van de Wall Perné, een Inleiding tot Waardeering van zijn Kunst, door Frans Berding. Amsterdam, Scheltens & Giltay.

Altijd weer leven in steden en op dorpen, jongeren die

kunst liefhebben, en ervan droomen kunst voort te brengen. Ouderen mogen meenen dat de wereld bij hen zal ophouden: daar begint zij telkens opnieuw, die wonderlijke wereld van wil en schoonheid in harten en hoofden, altijd dezelfde en toch altijd weer een andere. Verborgen leeft ze er in kinderen die opgroeien, totdat monden en handen van haar getuigen.

Wie zal ook zeggen hoeveel van zulke jeugdigen onze gedichten lezen of door onze gedachten geprikkeld worden.

De Apeldoornsche knaap Gustaaf van de Wall Perné schijnt het zoo gegaan te zijn. Lid van een gezin waar zijn liefde voor kunst geen tegenwerking, eer eenig begrip bevond, vormde hij later met vrienden van de middelbare school een gezelschap waar, in de winteravonden, over boeken en gedichten gepraat werd en de geestdrift van een nieuwe ontdekking heerschte, ‘wanneer een der leden de vondst bracht van een niet gekende, maar uit behoefte aan schoonheid en zucht naar innerlijke levens-vulling halfbewust verlangde, en dáárom begrepen theorie, of van een “diep-gevoeld” sonnet’.

De eigenlijke Nieuwe-Gids-tijd was toen stellig al voorbij, maar men ziet hoe hij hier nawerkte.

‘Er werden verzen voorgelezen die men zelf gemaakt had, of een novelle of een tooneelstuk, waarin, wie zich literair begenadigd dacht, zijn fantasie of levensgevoel of toekomstverlangen “uit-te-zeggen” trachtte. Ieder jaar verscheen er een geschreven jaarboek, en er stonden teekeningen in van wie teekenen kon.

's Zomers gingen zij uit. Dan zwierven zij over de paarsgrauwe hei en door de zingende bosschen met een zelfde geestdrift als er vroeger de jonge helden zwierven, die landen en burchten veroveren gingen; - zij joegen de lichtende wolken na, die over de Vale Ouwe dreven als idealen over het leven van een mensch, - scholen in holle wegen en droge grachten weg, wanneer de donder daar daverde over het bange land, - droomden van de mysteries die tusschen de dichte dennestammen zweven, - zagen de spookgestalten der grillige jeneverbesstruiken en de dansende witte wieven, of kwamen soms - zwart - van een heibrand thuis....’

Bij onze herinneringen aan de Veluwe - naast Van Oordts

romans en Potgieters Gedroomd Paardrijden - bewaren we voortaan ook deze bladzij. Het is een goed ding dat rondom de steden het land ligt, en in de menschen-looze vrijheid de verbeelding van jonge menschen zich vrij bewegen leert. Die verbeeldings-vrijheid is de geheime bron, waaruit koele druppels tot stroompjes saamvloeien, die zich vereenigen en de wereld bevruchten. Geen enkele kunst leeft zonder verbeelding; maar wij hebben den tijd gekend toen aan de verbeelding van schilders, en ook van schrijvers, geen andere inhoud gegund werd dan de uiterlijke werkelijkheid, die men dan de natuur noemde. Hoe onbevangener zij daartegenover stonden, meende men, hoe beter hun kunst zou zijn. Niets dwazer, ja verderfelijker, dan tegenover die wereld te treden met een eigen wil, eigen geest, eigen innerlijk en denkbeelden, en die liever dan haar te willen uitdrukken. *Passiviteit* tegenover de natuur was het grondbeginsel, dat omgezet in literatuur naturalisme heette, in schilderkunst impressionisme. Na 1890, toen het duidelijk bleek dat de passiviteitskunst in al haar schakeeringen uitgeleefd en verworden was, kwam er ruimte voor de werking van meer aktieve geesten. *Activiteit* van den geest werd erkend als het bij uitstek scheppende, en de natuur als datgene wat overwonnen en beheerscht wil zijn. Niet dus als een die haar bekoring onderging, maar als een die in haar geheimen binnendrong, ze haar ontnam en daardoor haar meester werd, voelden zich de nieuwe kunstenaars. Hun verhouding tot de natuur werd omgekeerd, al behoefde ze daarom niet minder eng te zijn.

We begrijpen derhalve dat de schilder en teekenleeraar Van de Wall Perné, hoewel hij in Amsterdam moest leven, zijn Veluwe met hei en bosschen even innig als zijn kunst beminnen bleef, en dat zijn vriend Frans Berding die beiden in één adem noemt. Dat men een Vereeniging van kunstenaren der Idee opricht, wil dan ook niet zeggen dat men van de natuur afstand doet.

Ik ken het werk van Van de Wall Perné te weinig dan dat ik zou willen oordeelen over de juistheid van wat in deze Inleiding erover gezegd wordt. Ook ben ik van de genoemde Vereeniging niet voldoende op de hoogte. Maar mij boeit het

feit dat de kunst als Idee, dat is als geestes-schepping begrepen wordt, en niet langer alleen als weergave van indruk of van beinvloeding door de buitenwereld. Zonder twijfel is ze altijd beide, maar de Mensch die tusschen Natuur en Kunst staat, is anders geworden. Hij werd van lijdzaam werkdadig, van weergevend voortbrengend, van zin- en zenuw-organisme denkende en verbeeldende geest.

Dit feit beteekent een prachtige verbetering, een vernieuwing, een aanwinst en een vergezicht van mogelijkheden, niet enkel voor onze kunst, maar voor ons heele leven. Zij die deze wijziging geringschatten, dichters of schilders zelfs verwijten dat zij in hen heeft plaats gehad - en er zijn er die hun dit verwijten - begrijpen niet waarin op dit oogenblik de kracht en de toekomst ligt. Ik zeg dit niet om hen te verdedigen die van gevoelig verstandelijk geworden zijn en nu de bedenksels van hun verstand ideeën noemen. Onder Idee versta ik die naar voren dringende kracht die het wezen van eenig leven is en die alleen in zijn vorm zichtbaar wordt. Zoo is de idee van een bloem een volkomen bloem, niet eene die door bijkomstige omstandigheden van haar grond-type is afgeweken. Haar volkomenheid is evenzeer uiterlijk als innerlijk, evenzeer schijn als wezen.

Kunstenaars van de Idee zijn daarom zij die zich het wezen verbeelden en niet een of ander toevallig voorkomen. Zij maken aanspraak op den hoogsten rang in de orde van de Verbeelders. Wie denkt dat zij daarom de werkelijkheid niet zouden liefhebben, vergist zich schromelijk. Integendeel: zij hebben haar meer lief, omdat zij niet langer door haar bijkomstigheden worden vastgehouden, maar haar zien zooals zij waarlijk is. *Zij verbeelden zich het wezen van de werkelijkheid*. Zij hebben niet kunnen rusten voor zij hun verbeelding en dat wezen als een eenheid voelden; en niet langer een breuk tusschen zichzelf en de buitenwereld, niet langer de vloekwaardige tegenstelling tusschen Werkelijkheid en Fantasie.

De behoefte aan eenheid van die beide is de gelukkigste drift die een mensch bezielen kan, de oogenblikken waarin iemand die eenheid voelt is hij waarlijk zalig. Hoe veelvuldiger ons brein zich gesplitst heeft in de duizenden vezelen van zijn

bewustheid, des te moeielijker wordt het voor ons de wereld te erkennen als een eenheid, maar des te sterker wordt ook de heilrijke werking, uitgaande van hen die dit waarlijk bestaan. De dichters en kunstenaars die als een innerlijk gezicht de eenheid van die wereld handhaven, zijn een zegen voor tal van leeken, die geneigd zouden zijn de werkelijkheid te haten en zich een fantasie tot troost te zoeken. Niet daarheen! hooren ze zich toegeroepen. In vlucht uit de werkelijkheid kan nooit het geluk bestaan. Maar wel in de erkentenis dat het wezen van de werkelijkheid één met onze verbeelding is.

Iets van dat geluk - blijkt uit dit boekje - is ook de kracht van Van de Wall Perné geweest.

Sprekende over zijn kunst zegt Frans Berding: ‘Dit is ernstige kunst - maar is het innerlijke leven van geluk dan niet de hoogste ernst? En wie, die ook maar één oogenblik van stil geluk beleven mocht, zal durven beweren dat die ernst niet de hoogste blijheid is?

‘Deze blijde ernst van het geluk te leven in een mooie wereld, in deze innerlijke bewustheid één te zijn met het tijdelooze en namelooze, dat de geest en het wezen der dingen is, is de inhoud van deze kunst. Anderen mogen aangedaan zijn door de uiterlijke vormenschoonheid van een brok der natuur of de bepaalde groepeering van een levensdeel, - landschappen onder wisselend licht, een moeder met een kind, stratenbeweging of groote-stads vrouwen-gedoe, - aangedaan door het zichtbare alleen, - Van de Wall Perné was een aandachtige op het mysterie van het Leven en de geheimenissen der Natuur: hij was een stilzinnende tusschen opmerkzaam kijkenden. Het onbeschrijfbare van de Natuur had hij lief, en het geheimnisvolle, - dat méér, want dieper is dan geheimzinnigheid - was de muziek in zijn ziel. De indrukken, die de werkelijkheid hem gaf, werden in zijn wezen omgeschapen en wedergeboren tot een werkelijkheid van geheel andere, want ideëele, orde. Wat soms maanden leefde in het onder- of half-bewuste van zijn ziel kon op een kalme wandeling door zijn Veluwsche bosschen, door een straal van de maan, door een geluid in de lucht, door gretig opgedronken muziek met plotselinge hevigheid een klaar schilderij worden voor zijn oogen, een open-

baringsgezicht in het helle licht van zijn ziel, maar waarvan het ontstaan bleef in het duister. Daarom is Van de Wall Perné's kunst van groote onmiddelijkheid, en voor hen die enkel denken van onbegrepen spontanëiteit. Ontleding van dat werk maakt het begrip ervan niet grooter. Omdat het werk niet was tezamen gedacht. Zien met open ziel doet het alleen begrijpen. Omdat het door den kunstenaar met open ziel was aanschouwd. Die kunst is een kunst van wereld-aanschouwing, - van wereldoverweging niet.'

Hiermee overeenkomstig zijn de motto's die de schrijver boven zijn opstel geplaatst heeft: Van Schopenhauer: '....der Begriff, so nützlich er für das Leben, und so brauchbar, notwendig und ergiebig er für die Wissenschaft ist, ist für die Kunst ewig unfruchtbar. Hingegen ist die aufgefasste Idee die wahre und einzige Quelle des echten Kunstwerkes.' Van Richard Wagner, uit 'Das Kunstwerk der Zukunft': 'Es ist gar nicht Spekulation, sondern im Grunde nur Darlegung der Natur der Dinge und ihres richtigen Verhältnisses zu einander' en 'Das Kunstwerk ist die lebendig dargestellte Religion.'

Dit geschrift is dan ook allereerst belangrijk als uiteenzetting van beginselen. Daarna als verklaring van hun toepassing tot kunst. Die kunst komt niet voort uit indruk of aandoening, maar uit innerlijke aanschouwing. 'De waarheid van zulke kunst ligt daarom niet in de natuurgetrouwheid van haar uiterlijken vorm, maar in de levensoprechtheid van haar inhoud en in de overeenstemming daarmede der uiterlijke vormgeving.'

Wie die ze kent, denkt bij deze uiting niet aan de sprookjes van Nine Van der Schaaf, door letterkundige beoordeelaars hardnekkig als 'romans' misverstaan, en dientengevolge beoordeeld juist naar hun niet-aanwezige 'natuurgetrouwheid.' En evenals in de werken van Nine van der Schaaf de strenge gebondenheid van de klank sommigen stroef en bijna onsympathisch schijnt aantedoen, bestaat er voor Berding in de schilderijen die hij bespreekt een zekere 'verdorring van de kleur' die anderen als fout, maar hem als deugd voorkomt. 'De weergave in belevendigde kleur van wat de werkelijkheid is, was niet Perné's bedoelen, omdat niet de stoffelijke werkelijkheid, maar de geest zijn liefde was. De kleur schijnt aan verdorring te lijden, - en wie in verf-

zwelgerij zich verheugen mogen het hem doen gelden als verwijt.'

'In het proces der ontwikkeling van naturalistische tot idëelistische kunst lag het gegeven' meent hij.

'Wanneer men van zuiver-picturaal standpunt aan de beoordeeling van dit werk gaat, blijkt, dat de kleur van waarde begint te veranderen, naarmate het voorgestelde aan geestelijken inhoud wint. In Van de Wall Perné's evolutie van werkelijkheids- tot ideeëlistisch schilder gaat tegelijk met de verdieping van het medegedeelde - hetwelk niet te verwarren is met het in beschrijving aan te duiden onderwerp - de kleur over tot grooter eenvoud, beweegt zich in de richting van het meer absolute en verliest datgene, wat als eisch kan worden gesteld aan de min of meer stemmingsvolle weergave van een concreet brok der natuur. Een verbeeldingsvolle schildering kan niet worden tot stand gebracht met de (picturale) middelen, welke tot de weergave dienen van een werkelijk bestaande, of in fantasie geziene, maar dan toch in werkelijkheid bestaansmogelijke realiteit: dan zouden twee elementen worden tezamen gevoegd, waarvan de samenvoegbaarheid zooal niet onmogelijk, dan toch problematisch is, en zeker niet mag worden geëischt. De kunst, die - zonder het met preekbedoelingen te willen - een wereldbeschouwing in beeld brengt, de kunst der eenvoudige verbeelding dus, streeft natuur-noodzakelijk naar andere uitingsmiddelen dan de kunst die zich aan een concrete werkelijkheid bindt, en dit destemeer, omdat zij zich een reactie weet tegen de meer realistische, naturalistische kunst, welke er - niet alleen nu, maar in ieder stadium der golvend opgaande evolutie - aan voorafging.'

Het kan wel zijn dat in dit besef van zich nog te moeten verzetten tegen een voorafgegaan naturalisme, de reden ligt, waarom de schrijver innerlijke aanschouwing en voorstelling van uiterlijkheid voor onvereenbaar houdt. 'De schildering van een in werkelijkheid voorkomend natuurtafereel kan dus nooit' - zegt hij - 'de draagster eener dergelijke Aanschouwing zijn'. Zooals ik al deed uitkomen, ben ik van een tegenovergestelde meening. Er is, mijns inziens, geen reden waarom we een gegeven werkelijkheid niet als verbeelding zien zouden. Integendeel wordt de hoogste triomf van de verbeelding juist

dan bereikt wanneer zij de buitenwereld als haar schepping ziet. Ik geloof ook niet dat een kunstenaar - vooral een beeldend kunstenaar - de idee zoozeer op zichzelf zal stellen, zoo los van de werkelijkheid, als ten slotte de heer Berding doet. Deed hij het dan zou hij niet bij de lichamelijkheid van de kunst, maar bij de zuivere geestelijkheid van de religie uitkomen. 'De gelijkenissen zullen dan' - zooals hij zegt - 'haar einde hebben gevonden'. Maar dat is iets wat een kuntenaar niet wenschen kan. Hij zal altijd gelooven dat het Wezen wezen is omdat het nooit aan de dingen ontstijgen kan en hopen dat er altijd kunst zal zijn.

Behalve de houtsneden tusschen den tekst bevat het boekje een veertien-tal af beeldingen van schilderijen en teekeningen. Achteraan toegevoegd maken zij toch van het werkje wezenlijk deel uit. De schrijver verwijst ernaar en wil door woord en beeld lezer en kijker winnen voor het werk van den overleden schilder.

'Kritiek te oefenen' - schrijft hij, en dit zijn de woorden waarmee ik mijn overzicht besluiten wil - 'kritiek te oefenen op de kunst van Van de Wall Perné, - wiens werk wel eens romantiek werd genoemd, maar met romantiek even weinig heeft te maken als Wagner met de renaissance, - is hier niet mijn taak, noch mijn bedoeling. Een inleiding tot beter begrip willen deze woorden zijn, niet een mededeeling van het begrip zelf. Kunst, die niet de oogen te streelen zoekt, maar de ziel gelukkiger maakt, omdat ze haar van den rijkdom des innerlijken levens doet deelen, glipt tusschen theoretische woorden door. Wat Van de Wall Perné wilde, ontstond - als iedere waarachtige kunst - uit innerlijken drang die zich een uitweg zocht naar buiten. Langen tijd gevoelde hij zich alleen in zijn streven, en het was hem daarom een groote voldoening als hij zag hoe de besten in het buitenland - natuurlijk verschillend naar den aard hunner verschillende persoonlijkheid - hetzelfde bleken te willen, als hij reeds wilde vóór hij dat zag. Want in de wereld - die grooter is dan dit land - begint men zich na den roes van "visies" en "impressies" meer en meer op het wezen en den onveranderlijken geest der dingen te bezinnen, en uit bezonnenheid ontstaat die - bezonken - kunst,

Want kunst is niet de weergave der werkelijkheid, omdat de werkelijkheid aan tijd en ruimte is gebonden, de kunst echter onbepaald en eeuwig is. Zij zoekt de vormgeving van wat het blijvende in het veranderlijke, het wezenlijke van het wordende is, het rein-menschelijke dat in menschheidsleven, het reinnatuurlijke dat blijft in de natuur. De inhoud van de kunst is het mysterie van de stille openbaring, de ongemeten wereldziel, de geest.'

A.V.

Gedroomd paardrijden
Laatste Verbeteringen.

Aan de verschijning van mijn 'Gedroomd Paardrijden, Het Testament van Potgieter', in 'nieuwe uitgaaf' bij H.D. Tjeenk Willink en Zoon te Haarlem, - een werk op de correctie waarvan ik, van het eerste verschijnen af, met reden trotsch ben geweest - wijd ik de volgende laatste verbeteringen. Wie ze op de hun toekomende plaats aanbrengt, kan zeker zijn - naar de maat van menschelijke zekerheid gesproken - dat hij een volmaakten tekst bezit.

Strofe 1 vs. 3	*staat* schoon	*lees* schoons
Strofe 89 vs. 4	*staat* strooibrand	*lees* stroobrand
Strofe 93 vs. 3	*staat* verraên,	*lees* te verraên,
Strofe 196 vs. 2	*staat* voorhoofd	*lees* voorhoofds
Strofe 368 vs. 6	*staat* al	*lees* al wat

Op blz. 234 staat in de Aanteekening van den uitgever der Nalatenschap, reg. 6 v.b. bezwaard waar bewaard bedoeld is.

A.V.

Amerikaansche reisherinneringen
Door
H.P. Berlage Nz.
(*Vervolg van Dl. III, blz. 56.*)

Is New-Haven het Oxford van Amerika, Boston is daarvan het Cambridge, en bovendien in letterlijken zin, omdat het stadsgedeelte aan de overzijde van de rivier ook werkelijk Cambridge heet: Daar zijn dan ook de Universiteitsgebouwen die, in afwijking met New-Haven, waar zij meer in den geest der Engelsche ‘Colleges’ zijn gebouwd, als afzonderlijke gebouwen in een prachtig park zijn gegroepeerd.

Er heerschen de ernst en de rust die de bestemming dezer gebouwen dadelijk doen vermoeden; terwijl de weelderige begroeiing met klimop en wingerd daaraan de eerbiedwaardIgheid geeft van den reeds gevorderden leeftijd.

En ook de stijl dier gebouwen is prettig; want hoe weinig pretentieus ook, heeft het gothisch karakter der gebouwen van New-Haven het toch nooit geheel te miskennen onaangename van niet in den tijd van dat karakter te zijn ontstaan. Zij missen daardoor dat magistrale en toch zoo wonderbaarlijk fijne van hare voorgangsters te Oxford en Cambridge, waarvan het beeld een ieder bezoeker onvergetelijk zal blijven.

De stijl der Bostonsche Universiteit is nl. ook de ‘koloniale’, terwijl de nieuwere gebouwen met den bekenden Amerikaanschen takt, er eenvoudig en fatsoenlijk uitzien, zonder in denzelfden stijl te zijn gebouwd.

Boston wordt gewoonlijk door den niet-Amerikaan voor de aardigste stad van Amerika gehouden ‘et pour cause’. Zij is de meest Europeesche, heeft een geaccidenteerd stratennet, en is ook nog niet door dat geweldige zakenleven zoo overwegend in beslag genomen. Men kan er zich behagelijk voelen, men kan er nog kalmpjes wandelen, en op straat nog eens naar een winkel of wat ook blijven kijken. Daarbij is het terrein heuvelachtig, geeft dus aanleiding tot pittoreske stadsgezichten, terwijl een mooie beplanting ook nog iets anders te zien geeft dan straten, straten en nog eens straten.

Maar bovendien, en misschien ook wel daarom, geldt zij voor de meest ‘intellectueele’ en tevens meest artistieke stad van Amerika, eigenschappen waar de Bostonners niet weinig trotsch op zijn, welke eigenschappen haar echter om begrijpelijke redenen door andere steden worden betwist.

Maar ook historisch is het de belangrijkste stad als centrum van den vrijheidsoorlog, hetgeen nog door het oude stadhuis wordt getuigd. Het is een bescheiden gebouw, maar aardig van aspect, vooral voor Hollanders, omdat de architektuur om zoo te zeggen zuiver Hollandsch is.

De ingangspoort met de halfzuilen, de vensters zonder omlijsting, het balkon in het zijfront waarvan af door Washington de onafhankelijkheid van Amerika werd uitgeroepen en ten slotte de beide topgevels, die zelfs gefigureerde topgevels zijn met vullingstukken in den geest der latere Hollandsche Renansance, zijn daarmee volkomen gelijk van karakter. En zelfs het materiaal, de mooie roode baksteen tegen het wit der kozijnen ‘heimelt an’.

Het inwendige is van die bekende Oud-Hollandsche, eenigszins koele deftigheid, die thans in Europa opnieuw wordt gezocht, omdat ze mooi wordt gevonden en daarom voor modern wordt verklaard. Het gebouw is thans historisch museum, waar de stukken, zoowel geschrevene als geschilderde uit de onafhankelijkheids- en burgeroorlogen zijn opgehangen en gerangschikt.

Ook van dit gebouw geldt de opmerking, die ik maakte bij de ‘drievuldigheidskerk’ van New-York, dat het begraven staat tusschen hoogopgaande gebouwen, en dus in zijn belangrijkheid wordt geschaad. Maar toch zou ik in dit geval aarzelen

om ‘Heemschut’ de eventueele slooping daarvan in overweging te geven.

Van de historische eerbiedwaardigheid van Boston kon ik mij meer direct overtuigen bij een bezoek aan den bewoner van een villa, gelegen in de prachtige omgeving der stad. Hij liet mij het aardige huis, van het bekende type, zien en bracht mij na den ‘afternoon tea’, door de dochter geschonken, naar den kelder, het eenige gedeelte voor het huis dat van steen was gebouwd. Na de opening van een deur die toegang gaf tot een afzonderlijke kleine ruimte waar flesschen stonden, moest ik noodzakelijk proeven van een likeurtje, dat door hem met veel pieteit uit een oude bestoven flesch, werd geschonken. Flesch en likeur herinnerden mij aan Lucas Bols of Wijnand Fockink. De Heer des huizes vertelde mij toen dat hij, een centrale verwarming willende aanleggen, op een gewelf was gestooten en dat, open gemaakt zijnde, een kelder bleek af te sluiten, waarin wijn van ongeveer 150 jaar oud was geborgen. Het huis was nl. bewoond geweest door een Engelsch Officier, die, toen hij de stad moest verlaten zijn kelder liet dicht metselen om bij zijn terugkomst den wijn weer te vinden. Hij had er echter niet op gerekend dat dit wel eens anders kon uitloopen en dat andere menschen dan hij zelf, zijn wijn wel eens konden opdrinken.

Boston meent krachtens zijn intellectualiteit en artisticiteit ook aan het front te marcheeren van de moderne beweging, want er zijn natuurlijk in Amerika ook menschen met moderne opvattingen. En dit is dan ook inderdaad zoo, d.w.z. het heeft zeker een begin daarmee gemaakt.

Wat bijv. het muzikale leven betreft, vertelde men mij dat volgens een Europeesche vermaardheid onder de dirigenten, er maar twee goede orkesten zijn, nl. het Bostonsche en het....Amsterdamsche. Dit bewijst nu nog wel niet direct de moderniteit van het muziekleven dezer beide steden, maar toch in elk geval de artisticiteit; alhoewel ik toch ook geloof, dat uit deze laatste eigenschap wel een groot gedeelte van de eerste mag worden geconcludeerd.

Maar wat de beeldende kunst betreft ben ik daarvan zeker, omdat ik bijv. een winkeltje ontdekte, waar de nieuwste snufjes van pottebakker- en metaaldrijf kunst waren te zien, die stijl-

verwantschap met soortgelijke moderne zaken in Europa vertoonden. Het is mogelijk dat er zulke winkeltjes ook in New-York of Chicago zijn, maar ik zag ze niet, al bleek men daar van de moderne beweging in zoover wel op de hoogte, dat ik in kunstgezelschappen dezelfde voorwerpen wèl zag.

Er is echter meer, want Boston heeft het meesterwerk van den eersten modernen Amerikaanschen architekt Richardson, en een zeer goed werk van den voorganger in de moderne muurschilderkunst, Puvis de Chavannes.

Richardson bouwde er nl. een groote kerk en Puvis de Chavannes beschilderde de wanden van de traphal der openbare bibliotheek.

Ik herinner mij, dat de af beelding van de eerste in bouwkringen nog al wat beweging bracht, bewondering voor het eenvoudig massale, tegenover de opvatting van den kerkbouw van den laatsten tijd.

Immers ook deze verviel in gekunsteldheid van detail, zoowel wanneer het de Renaissance als de gothische vormen betrof.

En vooral moest een zoo groot mogelijke hoogte worden bereikt, zoodat een toren in elk geval in een hooge spits moest eindigen. Nu houd ik persoonlijk niet van spitse torens, omdat ik altijd een aesthetische tegenstrijdigheid zie in de wijze waarop de massieve onderbouw, om als 't ware een eind te kunnen vinden, zijn toevlucht neemt tot een geforceerden overgang naar een ijler bouwgedeelte dat dan bovendien nog in een punt uitloopt. En het onbevredigendst zijn daarom de nog bovendien doorzichtige spitsen, waartoe ten slotte zelfs de gothische bouwkunst kwam in de uiterste consequentie van haar systeem. De glorie der bouwkunst, de omtreklijn van een zware massa is hierdoor te niet gedaan. De eenige nog bekende middeleeuwsche toren, die in zoover een uitzondering maakt omdat hij geleidelijk van onderen op in een spits uitloopt is die van den St. Stephanusdom te Weenen, dien ik daarom mooi vind.

Meermalen heb ik de meening hooren verkondigen, hetgeen hetzelfde bewijst, dat het maar goed is dat de torens van de Notre-Dame te Parijs niet zijn voltooid, zooals die van den Dom te Keulen. Want nu vind men de brute beëindiging mooi, de massa is behouden, terwijl een paar steenen spitsen dit effekt zouden hebben vernietigd.

En om diezelfde rede vind ik bijv. de Hollandsche Renaissancetorens ook zoo mooi, omdat hun spitsen weliswaar ijler worden, maar door hun opelkaarstapeling van verschillende motieven toch voldoende massa bewaren.

Maar het onaangenaamst vind ik de moderne gothische en Renaissance kerken, waarvan de pyramidale spitsen direct of hoogstens met een zeer banalen overgang, talentloos uit den massieven onderbouw oprijzen, - die spitsen worden dan, het kost immers niet zoo heel veel meer, gewoonlijk zoo hoog opgetrokken, dat zij even hoog of hooger worden dan de onderbouw, terwijl bij de oude kerken de spitsen tot een veel bescheidener hoogte waren teruggebracht.

Het is alsof deze tijd bang is dat de kerk niet zal worden gezien, zoodat er als 't ware reclame voor moet worden gemaakt. En in dat geval hindert het immers niet als de omgeving wordt bedorven, vooral op het land; terwijl juist de oude dorpskerken een roerend voorbeeld geven, dat de bescheidenheid waarlijk passender is voor het doel dat men wil bereiken.

Toch viel Richardson's kerk mij tegen. Zij is veel drukker, en dus onrustiger van aspect dan de afbeeldingen deden vermoeden, en daarbij is ze zuiver Romaansch van stijl, zoodat zelfs aan een vrij trouwe copie van een bestaand monument kon worden gedacht. Trouwens, Richardson bouwde in het algemeen in Romaanschen stijl, maar dan zie ik toch nog liever zijn profane gebouwen, waarvan natuurlijk eerder dan aan de religieuse een oorspronkelijken toets kon komen. Ik zag groote stadshuizen en ook buitenhuizen van hem zoowel te Boston als te Chicago, ofschoon ik niet zeker ben, omdat Richardson natuuurlijk school maakte, of deze laatsten niet van volgelingen waren.

Trouwens, Richardson verloor vrij spoedig de reputatie van te zijn de eerste moderne architekt, juist omdat hij zich niet van den Romaanschen stijl wist los te maken. Het is nl. een eigenaardig maar bovendien begrijpelijk verschijnsel, dat in het moderne streven de eerste ontwikkelingsfase van uit de neo-Renaissance en de neo-Gothiek, Romaansche tendenties vertoont. Deze stijl beantwoordt immers het best aan het primaire moderne inzicht, wat betreft eenvoud in de geheele opvatting, zoowel constructief als ornamenteel, èn massiviteit,

Nu bestaat het gevaar dat inplaats van deze fase als een korte overgang te beschouwen, men daarbij blijft staan, in welk geval er natuurlijk geen principieel verschil bestaat tusschen deze soort stijlarchitektuur en die der neo-Renaissance of neo-gothiek. - Eerst wanneer men zich daaraan heeft ontworsteld kan er van vernieuwing sprake zijn. En dat is inderdaad in Amerika het geval met een volgeling van Richardson nl. de architekt Sulleyvan te Chicago.

Alvorens nu in 't kort de ontwikkeling der moderne architektuur na te gaan, moet worden teruggekomen op den stijl van de tegenwoordige.

Ik zeide reeds dat de Amerikaansche architektuur geheel afhankelijk is van de Europeesche, hetgeen trouwens door het artikel van Flagg wordt bevestigd. Het is de stijl van Griekenland en Rome en later nog die der Renaissance, die algemeen wordt toegepast. En het is de Ecole des Beaux-Arts die den sterksten invloed uitoefent. Nu spreekt het bijna vanzelf dat de Regeering daarin voorgaat. Immers waarom zou die van Amerika een uitzondering maken op alle andere.

De officieele kunst is nu eenmaal negens ter wereld revolutionair. Geen regeeringslichaam zal het wagen in die richting leiding te geven aan nieuwe denkbeelden. De officieele smaak is gemeenlijk de smaak van Jan, Piet en Klaas, de smaak van ‘the man in the street’. - Dat kan niet anders, zoodat de officieele opdrachten worden gegeven aan den met dat inzicht strookenden kunstenaars terwijl de vaste ambtenaren in den regel niet worden gekozen uit de artistiek revolutionaire elementen.

De officieele bouwkunst in Amerika is dan ook evenals elders braaf. Ze heeft die eigenaardige saaiheid, die het gevolg is van het precies weten hoeveel modul een korintische kolom heeft, en hoeveel partes de kroonlijst. - Zij heeft het fatsoenlijke en ook wel knappe, dat het gevolg is van een ernstige studie van de werken van San Gallo en Palladio, of van Percier en Fontaine.

Maar zij mist dien zekeren ‘wurf’ die nu eenmaal het gevolg is van nog iets meer dan dat weten alléén.

En dat is daarom wel eenigszins verwonderlijk, omdat toch het artistiek uit den band springen wel op den weg der Amerikanen zou hebben gelegen, waar zij dit formeel reeds door den bouw

hunner skyscrapers deden. - Want zelfs die gebouwen hebben zij samengesteld met de elementen der oude stijlvormen, niettegenstaande er alle aanleiding was om daaraan toch iets anders te beproeven.

En dit gebeurt op de volgende wijze. De parterreverdieping begint met de toepassing der klassieke orde, gewoonlijk met de Romeinsche arcade, ook al omdat de winkels daartoe aanleiding geven. Daarboven wordt het klassieke schema verlaten, omdat het toch bezwaarlijk gaat dit 25 maal boven elkaar te plaatsen. Het colosseum van Rome met de 3 orden boven elkaar gaf reeds het voorbeeld der uiterste mogelijkheid; terwijl de Palladiaansche wijze om een paar verdiepingen met een enkele zuilenorde te beheerschen, nog tot een veel wonderlijker samenstelling zou hebben moeten leiden.

De ook aesthetisch praktische Amerikaan bouwt daarom zijn reuzenmuur op, met geen andere verdeeling dan de openingen der ramen van het noodige aantal verdiepingen.

Hij versmaadt, en gelukkig ook, daarbij alle versiering, omdat deze toch niet anders dan een onnoozel effekt zou maken.

Trouwens daarvan kan men zich ook overtuigen, omdat er natuurlijk nog wel eens een enkele maal dergelijke ‘zwakke oogenblikken’ in den vorm van balkonnetjes of raamomlijstingen, om ‘afwisseling te brengen’ voorkomen.

Het gebouw wordt nu weer afgesloten met een klassiek element, 't zij dat nog de bovenste verdieping als zoodanig met een zuil- of pilasterorde wordt behandeld, of wel dat men deze weglaat, en het gebouw dadelijk met de klassieke kroonlijst, waarbij die van het palazzo Strozzi, terecht om zijn geweldige afmetingen beroemd, er toch nog maar een onnoozelheidje bij is. Het valt trouwens niet te ontkennen dat vele van die ‘klassieke’ skyscrapers inderdaad aan Strozzi herinneren. Dan denk ik bv. aan het zoogenaamde ‘strijkijzergebouw’, dat zijn naam dankt aan den vorm van den plattengrond, die in zooverre niets met Strozzi gemeen heeft. Overhoeks gezien is het daarom brutaal leelijk, maar beschouwt men de gevels in het front, dan is inderdaad de gelijkenis met het klassieke voorbeeld treffend.

Niettegenstaande nu deze soort stijlarchitektuur, omdat zij ten slotte toch alweer bewijst dat niet dadelijk met de traditie

kan worden gebroken, en dat de evolutie van den vorm eerst komt na dien van het object, heb ik en ik herhaal dit, toch respect voor de wijze waarop de Amerikanen deze hebben toegepast. Want waarlijk het vraagstuk als zoodanig is niet gemakkelijk, den vorm te beheerschen van zulke geweldige massa's. - Maar juist door dit woord te noemen komt men als van zelf tot het moderne inzicht, dat de kunst van bouwen in dezen tijd inderdaad moet bestaan in de kunst van massagroepeering. - Immers bij de groote vraagstukken die worden gesteld, en de wijze waarop deze worden voorbereid en moeten tot stand komen, gaat de evolutie als 't ware van zelf dáárheen, dat de grootste waarde wordt toegekend aan een grootsche karaktervolle massaverdeeling. - Toch zou men kunnen zeggen ‘weer daarheen’ omdat dit beginsel principieel alweer niet nieuw is. Immers wat aan werken uit de groote stijlperioden opvalt is juist het effekt dat de massa maakt. Maar in zoover is dit beginsel nieuw, dat het als 't ware primair is; dat het detail, als van secundaire waarde, in zekeren zin overbodig is geworden, dat het geheel in overeenstemming is met den geest van dezen tijd, die streeft naar veralgemeening.

Het is dan ook daarom dat juist in Amerika, de toepassing van dat beginsel het allereerst kon worden verwacht. Want het verbaast waariijk te zien, hoe bijv. het nieuwe stadhuis in New-York, thans in aanbouw, nog weer eens beneden met een Renaissance-accade begint; hoe het geweldige eerst pas voltooide ‘Pennsylvania station’ toch eigenlijk niet anders is dan een Romeinsch badhuis, en dat het mij nog alleen maar in af beelding bekende ‘woolrichbuilding’, dat in hoogte alles zal overtreffen, toch ook weer oude stijlmotieven vertoont en waaraan het te fijn bewerkte detail schade doet aan het geheel. Want waarlijk men heeft voorbeelden te over om zich er van te overtuigen dat vormen, die oorspronkelijk voor een bepaalde hoogte zijn berekend, op een vijfvoudige hoogte zonder effekt blijven. Zelfs Flagg de bouwer van het ‘Singergebouw’ is niettegenstaande zijn artikel, niet vrij te pleiten van dat soort stijlarchitektuur aan zijn enorm hoogen toren te hebben toegepast.

Maar het meest verbaasde mij dat men in New-York nog weer eens begonnen is met een gothische kerk, terwijl men nu

toch moest weten, dat deze vormen in die omgeving ridikuul worden.

Het treffendste voorbeeld van den invloed der 'Ecole des Beaux-Arts', waarheen nagenoeg alle Amerikaansche architekten eenigen tijd gaan studeeren, is de veel besproken 'openbare biblotheek' te New-York; veel besproken omdat het zuiver Fransche gebouw uit de omgeving uitvalt; omdat het ontzaggelijk veel geld gekost heeft, maar ook omdat het voortreffelijk is ingericht. Daarvoor trouwens zorgen de Amerikanen wel, en het hebben van veel geld maakt het ook mogelijk, dat het materiaal altijd uitstekend is. - De bewondering geldt dan ook onverzwakt die kwaliteiten, maar gaat niet naar het karakter van het gebouw. Het is immers volmaakt onverklaarbaar wat de open galerij te zeggen heeft, die de geheele voorgevel uitmaakt. Hij deed mij in dien zin denken aan het Grand Palais te Parijs, dat in plaats van het oude kunstgebouw in de Champs-Elysées in het tentoonstellingsjaar ter vervanging daarvan werd gebouwd. Immers ook daar werd als gevel een colonnade gebouwd, die met het eigenlijke gebouw geen samenwerking heeft, en, laten we eerlijk zijn, daar veel storender werkt, omdat dat gebouw van ijzer en glas, en de colonnade van steen is. De architekt geeft zich zelf daardoor toch wel een brevet van weinig fantasie, of als men wil van begriploosheid, door niet aan de consequentie te denken (of deze niet aan te durven) een gevel te maken die de directe reflectie is van het gebouw. Buiten het klassieke zuilenstelsel schijnt er nu eenmaal geen monumentale schoonheid te bestaan, en er wordt zelfs zoover gegaan, dat dat stelsel als een soort van redmiddel, als een artistieke cachemisère wordt beschouwd. - Ik dacht even aan de uitspraak van den Heer Seymour te New-Haven.

Men staat ontegenzeggelijk eenigzins verbluft bij het binnenkomen, over de statige pracht van een geheel wit marmeren gebouw, en waarbij de bouwmeester het juiste begrip heeft gehad aan de pracht van dat materiaal alle recht te doen geschieden, door ornament slechts zeer bescheiden toe te passen. Maar een gevoel van wrevel blijft niet uit, wanneer men bemerkt dat alle profileering, en datzelfde bescheiden ornament, kort en goed het geheele architektonische samenstel gecopieerd

is. Zelfs de monumentale vlaggestokken die men juist bezig was op te richten, zijn vrij wel copieën van de Venetiaansche. Het is ongetwijfeld een verdienste te weten dat men dan zeker niets buitensporigs doet, dus in dat geval vrij loopt van kritiek. Maar is die verdienste wel een blijvende? Want waar is ten slotte de ontwikkelingsmogelijkheid, immers de eenige kwaliteit die voor de toekomst waarde heeft?

Een soortgelijk geval is de Congres Bibliotheek te Washington, een gebouw in Italiaanschen Renaissancestijl met de meest opulente, maar niet zoo voorname binnenarchitektuur. Onwillekeurig kwam mij het scherp geformuleerde verwijt van Viollet-le-Duc aan Garnier in de gedachte, die naar aanleiding van de Parijsche Opera den architekt toevoegde: ‘ne pouvant le faire beau vous l'avez fait riche.’ En dan heeft de Parijsche Opera, het werk van een geniaal man, toch waarlijk nog wel andere kwaliteiten dan de Congresbibliotheek.

Er is een wit marmeren vestibule met traphal, er zijn kruisgewelven met mozaiek, en tympans met schilderingen; er is een vloer van wit marmeren platen, er zijn gangen eveneens van marmer.

Maar teekenend is weer dat nu de stijl van het gebouw uit Italië kwam, het bouwmateriaal ter versterking der locale kleur ook van Italië moest komen.

Voor de gangen werd echter als in de publieke schatting minderwaardig, het Amerikaansch marmer voldoende geacht.

Er is een leeszaal onder den koepel, van een dienovereenkomstige maar veelkleuriger weelde, zoodat zelfs bronzen beelden in nissen een plaats konden vinden, terwijl de kasten, banken en tafels van mahoniehout zijn. Trouwens in het gebruik van fijne en dus ongeschilderde houtsoorten geven de Amerikanen blijk van een hooge beschaving te bezitten. Zij kennen, hoe aardig overigens van effekt, het ten slotte toch arme aspekt van alle geschilderde hout.

Hoe ook in bewondering voor de overigens prachtige ruimte, dacht ik ter loops aan het niet zeer praktische van een leeszaal van dergelijke hoogteafmetingen, en dat te meer omdat, zooals reeds werd gezegd, wat de gemakkelijkheid en doeltreffendheid van inrichting en dienst betreft, de Amerikaansche gebouwen

meesterstukken zijn. Het schijnt altijd nog wenschelijk te worden geacht - of is het om het pompeuze van het effekt? - de groote leeszaal eener bibliotheek ook groote hoogteafmetingen te geven, terwijl er niet aan schijnt te worden gedacht, dat voor den lezenden bezoeker een lage zaal met onderafdeelingen zonder twijfel aan het doel, dat van gezellige rustigheid, beter zou beantwoorden.

Dit bracht Otto Wagner, van wien ik deze meening heb, ertoe, bijwijze van ideeënontwerp, zooals hij op dit oogenblik bezig is een geheel album van dergelijke ontwerpen samen te stellen, een bibliotheekgebouw te ontwerpen, waarin de leeszaal nu eens niet is het architektonisch hoofdmoment. En met de hem eigen amusante wijze van demonstreeren, waarbij hij zijn ‘collega's’ niet altijd pleegt te sparen, hetgeen hij alweer gemeen schijnt te hebben met collega's ook buiten zijn vaderland, deelde hij mij zijn zienswijze in casu bibliotheken mede, hetgeen voornamelijk hierop neer kwam dat hij de groote leeszaal gezellig laag maakte, en, door deze onder het boekenmagazijn te leggen een enorme ruimte bespaarde. Maar inwendig ontroerde ik, bij de gedachte dat de groote man met dat album bezig is zijn artistieke nalatenschap te maken, welk geval bizonder tragisch wordt, als men weet dat de uitvoering van vele van die ontwerpen hem door openbare tegenwerking, en geheime intrige, - Wagner sprak mij van een officieele boycot, - worden onthouden.

Beter dan die van New-York beviel mij de bibliotheek van Boston, een gebouw in Italiaanschen Renaissancestijl, en naar men mij meedeelde vrijwel een copie van een origineel. Ik kon dat niet precies constateeren, omdat mij het origineel niet voor den geest stond, maar dat de Amerikanen in die richting tamelijk gewetenloos te werk gaan, wist ik reeds van enkele gebouwen te New-York. Daar hebben bouwmeesters de brutaliteit gehad het stadhuis van Verona, dat prachtstuk van vroegrenaissance, te gebruiken voor het kantoor en de drukkerij van de New-York Herald, zoodat men door de fijn omlijste met arabesken versierde ramen de groote drukpersen in beweging ziet. En als toren, niet bij een kerk of stadhuis, maar bij een soort van tentoonstellingsof clubgebouw werd de heerlijke giralda van Sevilla geplaatst. Zou Flagg misschien ook gelijk hebben door zijn landgenooten in kunstzaken ‘barbaren’ te noemen.

Nu is het geval van de Bostonsche bibliotheek niet ‘zoo’ erg omdat de bestemming van het gebouw het plagiaat eerder toeliet.

Er is een mooie vestibule met traphal, welke laatste men liet beschilderen door niet meer of minder dan Puvis-de-Chavannes, zooals ik reeds even aanduidde. De beschilderingen zijn dus zeer belangrijk, al valt niet te ontkennen dat ze zich te weinig aanpassen aan de architekturale verdeeling der wand. Zou het daaraan liggen dat Puvis zelf niet in Boston is geweest, maar de muurschilderingen in Parijs(!) maakte? Want al moge dit ook geen principieel verschil van inzicht geven, een bezoek ter plaatse is toch allicht van invloed op de opvatting. In elk geval meen ik dat den grooten meester der moderne muurschilderkunst toch niet geheel het verwijt kan ontgaan die opdracht niet in overeenstemming met de ‘ambachtelijke zuiverheid’ te hebben aanvaard. En ten slotte vertelde men mij dat bij aankomst der doeken een vergissing, nu dus dubbel noodlottig, bleek te hebben plaats gehad, zoodat er een stuk moest worden afgesneden om ze pasklaar te maken. Ist nicht das der Fluch der bösen That, dass sie immer Böses gebären muss? - Toch bleek Puvis werk althans indirect van invloed te zijn geweest, omdat er andere en werkelijk zeer goede schilderingen in gang en vestibule der zeflde bibliotheek zijn gemaakt.

Ik kwam door de beschouwing over de bibliotheek vanzelf te Washington, en wil daar nog even blijven.

Washington is het 's Gravenhage van Amerika, al zou ik onze Residentie èn wat stad, èn wat omgeving betreft, verre boven de Amerikaansche verkiezen.

De indruk dien zij maakt is vervelend, nuchter en koud, niettegenstaande, evenals in Den Haag, mooie parken de stad eenigzins het karakter van een tuinstad geven. - De straten zijn er enorm breed en niet in overeenstemming met het verkeer, zoodat ik aan de stad de algemeene eigenschap van ongezellig zou willen toekennen. Ik vraag intusschen verontschuldiging wanneer mijn oordeel niet juist is, omdat bij een verblijf van slechts twee dagen en dan nog onder een ijskouden wind iemand in het algemeen niet gerechtigd wordt tot een goede beoordeeling.

Ik geloof niet dat het stervormige stratenplan mee de oorzaak

is van dat ongezellige karakter. Men is tenminste in den laatsten tijd wel anders gaan oordeelen over regelmatige stratenplannen, zooals ik zelf reeds aantoonde, en waarvan het stervormige plan de laatste consequentie is. Men zou zelfs kunnen bewijzen dat bij de stichting van een geheel nieuwe stad het stervormige plan principieel de eenige mogelijkheid en dus de eenige goede oplossing biedt.

De Bazel ging van datzelfde beginsel uit bij het ontwerp van zijn wereldcentrum bij Den Haag, en nu onlangs las ik dat de Amerikaansche architekt Griffin den eersten prijs kreeg in de prijsvraag voor een nieuwe hoofdstad van Australië, welk ontwerp van datzelfde beginsel uitging.

Ik kwam te Chicago met Griffin in aanraking, terwijl hij reeds met het ontwerp bezig was, dat mij toen reeds bij den allereersten opzet bizonder geslaagd scheen te zijn.

Washington is wel niet geheel, maar dan toch in zijn middengedeelte volgens een stervormig plan gebouwd. Dat middengedeelte is een heuvel waarop, geheel in overeenstemming met de bij een dergelijke dispositie passende ideëele bedoeling, het voornaamste gebouw der stad, i.c. het voornaamste gebouw van Amerika staat, het kapitool.

Ik meen tenminste 's lands vergaderzaal en niet het paleis van den Vorst of dat van den President als het voornaamste gebouw van het land te mogen beschouwen.

Het paleis van den Amerikaanschen is het bekende zoogenaamde Witte Huis, waar hij dus woont en ook ontvangt. Het is van een zeer eenvoudig om niet te zeggen nuchter Neo Grec karakter, ook van binnen, waar de ontvangkamer herinnert aan een koel deftig vertrek van een Hollandsch huis uit de 18de eeuw, en dankt zijn naam aan de witte kalk waarmee het geheel is overpleisterd.

Wanneer het afleggen van alle praal een bewijs is van ernst en degelijkheid, welnu dan moeten die beide eigenschappen wel in opperste kwaliteit in het Witte huis aanwezig zijn.

Het zou onbillijk zijn de architektuur van het kapitool te beoordeelen volgens den maatstaf die tegenwoordig wordt aangelegd, omdat het gebouwd werd in den tijd van de ‘schemering der bouwkunst’ zooals de Heer Seymour het tijdvak van 1850-1870 noemde.

Het is een centraalbouw door een koepel gekroond, met twee vleugels waarvan de hoekpaviljoens evenals de middenbouw door tempelfronten zijn gemaskeerd. Wel heeft de groote koepel, die een niet te miskennen gelijkenis vertoont met dien van St. Paul te Londen, maar dan met een dubbele zuilentambour, een rustige omtreklijn, en getuigt de geheele massaverdeeling van het gebouw met de later aangebouwde vleugels, wel van een beheersching der klassieke opvatting, maar toch heeft het gebouw geen groote architektonische waarde. Het heeft een droog academisch karakter en mist de bekoorlijkheid van het oorspronkelijke, terwijl het detail de naïeve onbelangrijkheid heeft welke die periode kenmerkt. Bovendien is de koepel van ijzer en zijn de muren gepleisterd, hetgeen er zeker niet toe bijdraagt de belangrijkheid te verhoogen. De koepelruimte met de onmiddellijk daaraan grenzende vleugels is de 'Ruhmeshalle' van Amerika, waar echter niet de roem der kunst wordt uitgezegd. De ruimte is nuchter, met leelijke historische schilderijen versierd(?). Het groote fries is geschilderd beeldhouwwerk en dan natuurlijk leelijk geschilderd, waarvan het principieel-onjuiste zelfs niet door een beroep op onze prachtige 'Witjes' kan worden goed gepraat. En ten slotte is de bronzen ingangsdeur een copie van de Florentynsche paradijsdeur van Ghiberti, met dat verschil dat de bijbelsche voorstellingen zijn vervangen door die van de ontdekking van Amerika. Men glimlacht bij eerste aanschouwing, om bij de tweede zich te ergeren.

Toch is er een 'note joyeuse' door een prachtigen kop van Lincoln onder de standbeelden van de presidenten, die in de koepelruimte zijn opgesteld.

Het kapitool, dat door Baedeker, die dus blijkbaar een ander oordeel heeft, voor een der schoonste gebouwen van de wereld wordt verklaard, ligt op prachtige terrassen, vanwaar men de stad wel niet à vol-d'oiseau, maar dan toch gedeeltelijk overziet. Vanaf het achterterras, want het front van het gebouw ligt niet naar die zijde der stad gekeerd, die volgens haar verdeeling en groepeering daarvoor in aanmerking zou komen, ontdekt men de historische zuil van Washington, waarvan het blanke obelisken vlak zich prachtig afteekent tegen de lucht. Toch geeft ook dat monument bij het nader bekijken de teleur-

stelling die onvermijdelijk volgt, wanneer oude monumenten op zinlooze wijze opnieuw worden verwerkelijkt. Want is het niet zinloos, en niet weer Amerikaansch barbaarsch een vorm als die van de klassieke obelisk, zoo prachtig eenvoudig geometraal, en oorspronkelijk voor een monoliet gemaakt, ongeveer 10 maal te vergrooten? Het meest elementaire stijlinzicht verbiedt reeds een vergrooting van eenige beteekenis van een kunstvorm in het algemeen. Datzelfde gevoel van ergernis als bij de beschouwing van de deur van Ghiberti, kwam nu bij het naderen der naald, die bleek een grondvlakte te hebben van ongeveer 70 voet in het vierkant en een hoogte van ongeveer 500.

Het begrip monoliet was nu natuurlijk belachelijk en de desillusie volkomen toen de obelisk bleek te zijn een uitzichttoren met lift, terwijl de raampjes van waaruit men het panorama moet aanschouwen een minimale afmeting hebben om althans van onderen gezien de illusie te verwekken, dat de twee kleine zwarte vlekjes die men ziet, geen openingen zijn.

Washington is nog in de periode van ontwikkeling en men verwacht zelfs in de toekomst van een grooter Washington ook wat uitgestrektheid betreft, de werkelijke hoofdstad van Amerika. Voorloopig echter een groot aantal nieuwe gebouwen die, zooals trouwens ook in Europa, verschillende stijlen vertegenwoordigen. Bij het nieuwe postkantoor heeft men het met Romaansch geprobeerd, waartoe Chicago met de eerste ontwerpen van Sulleyvan en vooral ook Boston met die van Richardson het voorbeeld hebben gegeven. Toch zijn deze laatsten veel beter, en doet het postkantoor eerder denken aan de slechte toepassing van den stijl der Duitsche kasteelen aan moderne openbare gebouwen.

Het nieuwe stadhuis daarentegen is meer klassiek, in Palladiaanschen geest, weer met een wit marmeren vestibule, maar met bedenkelijke constructieve oplossingen als daar zijn het bekleeden met en het ophangen aan ijzeren binten van wit marmeren platen, het in dezelfden geest behandelen van gewelven enz. enz.

En het nieuwe station heeft hetzelfde type als het reeds genoemde Pennsylvaniastation, en het nu nog in aanbouw zijnde centraalstation te New-York.

Moge het, zooals reeds gezegd, eenigzins verbazen dat juist in Amerika de moderne denkbeelden betreffende architektuur nog zoo weinig zijn doorgedrongen en dus toepassing vinden; het doet dit zeker te eerder waar het stationsgebouwen geldt. Ook in Europa hebben wij den tijd gehad van stationsgebouwen in Gothischen- en Renaissance-stijl, al naar het persoonlijk inzicht van commissies of bouwmeesters, en dan ook nog wel met de bizondere bedoeling den stijl te doen aanpassen aan den 'genius loci'.

En, laten wij eerlijk zijn, wij hebben dien tijd nog, al gebiedt de eerlijkheid anderzijds te erkennen dat er vooruitgang is.

Duitschland, het land dat het woord 'Stilmeierei' uitvond, gaat op dit oogenblik zeker vóór in het zoeken naar vrijmaking van slaafsche traditie, en hetgeen ook voor de hand ligt, vooral bij zuiver moderne vraagstukken. Het station te Leipzig thans in aanbouw, en naar ik meen het grootste station, zoo niet van de wereld dan toch van Europa, is daarvan een prachtig voorbeeld. En ook ons land heeft met de stations van Haarlem, Roozendaal en Hengelo getoond de moderne denkbeelden niet alleen aan te durven, maar ook werkelijk voortreffelijk toe te passen. En nu komt Amerika, dat eigenlijk pas bezig is zijn stationsgebouwen fatsoenlijk in te richten, ze van onloofelijk primitieve loodsen tot monumentale gebouwen te vervormen, thans nog met Romeinsche badhuizen of Italiaansche paleizen vertellen, hoe naar Amerikaansch inzicht een station behoort te zijn.

De inrichting is ongetwijfeld voortreffelijk.

Zij bestaat in het algemeen uit een opeenvolging van drie groote hallen, de lokettenhal, de wachthal, omdat er evenmin als er drie klassen zijn, ook drie wachtkamers zijn, en de perronhal van waaruit de treinen worden bereikt.

De wachthal, de grootste van de drie, is bijv. te New-York een copie van, laat ik zeggen de groote Thermenzaal van Caracalla; ook die te Washington herinnert aan een dergelijke zaal, terwijl daaraan een pompejaansche en een neo-grec restauratiezaal grenzen Het eigenaardige geval doet zich echter voor, dat men bij de eigenlijke perronhal toch het moderne wel even heeft aangedurfd in den vorm van een ijzeren overkapping, die dan wel zooals bijv. te NewY-ork met de architektuur der wand in letterlijken zin in conflict komt, maar op zich zelf beschouwd een prachtige

constructie laat zien. Het is alsof onbewust wordt gevoeld dat er in zulke gevallen toch wel iets anders moet gebeuren, terwijl bij den bouw van die gedeelten, die nog als 't ware als bestaande ruimten kunnen worden gebouwd, aan de logische consequentie van een geheele vervorming niet wordt gedacht.

De perronhal vormt dan ook den overgang tot dat gedeelte dat nagenoeg geheel tot de industrieele kunst behoort, de perronoverkapping. En wat deze betreft is de opvatting van de Amerikanen, alhoewel niet zoo grootsch, toch zeker niet minder juist dan die welke men bij de nieuwste stations in Europa is toegedaan. Elke trein heeft nl. zijn eigen kap, of kapje, met perron, zoodat in plaats van een paar reusachtige hallen, de geheele rij van ijzeren tunnels, want de trein past er juist onder, naar het station leiden.

Wanneer men het station de vestibule van de stad mag noemen, dan is zeker de Amerikaansche opvatting daarmee geheel in overeenstemming, omdat ook inderdaad van elk perron een uitgangsdeur naar die vestibule toegang geeft en men van het lage, de porte-cochère in het hooge komt, terwijl men bij de groote hallen om zoo te zeggen met, of liever zonder de deur in huis valt.

(Slot volgt.)

Mogens[1)]
Door
J.P. Jacobsen.

Het was zomer, midden op den dag, in een hoek van de omheining. Vlak ervoor stond een oude eik van wiens stam men met recht kon zeggen dat hij zich wrong in vertwijfeling over het gebrek aan harmonie dat er was tusschen zijn geheel nieuw geelachtig loof en zijn zwarte, dikke kronkelige takken die het meest leken op grof geteekende, oudgotische arabesken. Achter den eik was een weelderig hazelnootenboschje met donkere glanslooze blaren zoo dicht gegroeid dat men noch stam noch takken zag. Boven het hazelhout kwamen twee ranke, vroolijke eschdoorns te voorschijn met grappig getande bladen, roode stengels en lang gebengel van groene vruchttrossen. Achter de eschdoorns was er bosch, een groene gelijk-afgeronde helling waar de vogels in en uit vlogen als de elfen in een grasheuvel.

Dit alles zag men wanneer men op het paadje liep aan den buitenkant van de haag. Lag men daarentegen in de schaduw van den eik met den rug tegen den stam en keek men naar

1) Van de deensche vertelling *Mogens*, in 1872 geschreven, verscheen een nederlandsche vertaling in het Weekblad *de Kroniek* van dertig jaar later. De hier gegevene lag toen al vijftien jaar in handschrift en verschijnt nu voor het eerst. Ze is minder boekachtig dan de vorige en heeft door haar frischheid en natuurlijkheid een goede kans de voortreffelijkheid van het oorspronkelijk voor nederlandsche lezers te doen uitkomen. J.P. Jacobsen - hoewel hij in het begin van ons eigen tijdperk, in 1885, gestorven is, - behoorde tot ons, en het zal menig bewonderaar genoegen doen, als door deze bewerking van een ongenoemde ook anderen zich tot hem voelen aangetrokken. A.V.

den anderen kant - en er was iemand die zoo deed - dan zag men eerst zijn eigen beenen, dan een klein veldje met kort, krachtig gras, daarachter een groote hoop donkere brandnetels, dan de doornhaag met de groote witte winden, het stapje, een beetje van het roggeveld erachter, eindelijk in de verte op de hoogte de vlaggestok van den raadsheer en dan de lucht.

Het was drukkend heet - de lucht trilde van warmte en het was zoo stil, zoo stil; de bladen hingen te slapen aan de boomen; er bewoog zich niets dan de lieveheersbeestjes op de brandnetels en eenige verdorde blaadjes die in het gras zich opkrulden met kleine, plotselinge bewegingen alsof zij ineenkrompen onder de zonnestralen.

En dan de mensch onder den eik; hij lag naar lucht te happen en keek weemoedig hulpeloos naar den hemel. Hij neuriede een beetje en hield er mee op, floot, gaf dat ook op, draaide zich om, draaide zich weer om en liet zijn oogen rusten op een ouden molshoop die heelemaal lichtgrijs was geworden door de droogte. Plotseling kwam er een rond, donker plekje op den molshoop, nog een, drie, vier, nog meer, een heeleboel, de heele hoop zag donkergrijs. De lucht was een en al lange, donkere strepen, de bladen knikten en wuifden en er kwam een gesuis, dat overging naar het zuiden: het water goot neer.

Alles glom, blonk, glinsterde. Blaâren, takken, stammen, alles glansde van natheid; iedere druppel die op den grond viel, op het gras, op het paadje of waar ook, verdeelde zich en spatte uiteen in duizend fijne paarlen. Kleine druppels hingen af, werden dik, vielen neer en verzamelden zich met andere tot kleine stroompjes, verdwenen in kleine spleten, liepen in groote holletjes en uit kleine, zeilden weg met stof, spaantjes, blaadjes, zetten ze aan den grond, maakten ze vlot, snorden ze rond en zetten ze weer vast. Bladen die niet samen waren geweest sinds ze in knop waren, werden door het nat bij elkaar gebracht; mos dat tot poeder was geworden door de droogte, zette zich uit, werd mollig, gekruld, groen en sappig, en grijs leverkruid dat er uitzag als snuif, sprong open, spreidde zich uit in sierlijke slippen, stevig als brokade en met een glans van zij. De winden lieten hun witte kelken tot aan den rand toe vullen,

klonken samen en goten het water uit over de hoofden der brandnetels. De dikke zwarte slakken kropen gewillig te voorschijn en zagen erkentelijk op naar den hemel. En de man onder den eik? Hij stond met zijn bloote hoofd midden in den regen en liet de druppels neerruischen in haar en wenkbrauwen, oogen, neus en mond, knipte met zijn vingers naar den regen, trok van tijd tot tijd zijn been een eindje op, alsof hij wilde gaan dansen, schudde nu en dan zijn hoofd als er te veel water in zijn haar kwam en zong uit volle borst, zonder te weten wat hij zong:

Had ik, och had ik een dochterszoon, och ja!
En een kist met veel, heel veel geld,
Dan had ik ook wel een dochter gehad, och ja!
En huis en hof en beesten op het veld.

Had ik, och had ik een dochterskind, och ja!
En huis en hof en beesten op het veld,
Dan had ik ook wel een vrouwtje gehad, och ja!
Met kisten met veel, heel veel geld.

Daar stond hij te zingen; maar verderop tusschen het donkere hazelhout stak een klein meisjeshoofd naar voren. Een lange punt van een roodzijden doek was vast blijven zitten aan een tak die wat meer uitstak dan de andere en van tijd tot tijd werd er door een kleine hand aan gerukt, wat geen ander gevolg had dan een stortregen van den tak en zijn buren. De rest van de doek lag strak om het kleine hoofd geslagen, bedekte het halve voorhoofd, wierp een schaduw over de oogen, draaide plotseling op zij af en verdween tusschen de blaâren, maar kwam weer te voorschijn in een groote rozet van plooien onder de kin.

Het kleine meisjesgezicht zag er erg verbaasd uit, maar het was op het punt van te lachen; de lach was al in de oogen.

Op eens maakte hij die stond te zingen een zijbeweging, zag de roode slip, het gezicht, de groote bruine oogen, den kleinen verbaasden open mond; dadelijk werd zijn houding verlegen, hij keek verwonderd naar zich zelf; maar op het zelfde oogenblik hoorde men een lichte gil, de vooruitspringende tak schudde geweldig, de roode punt was in een oogwenk verdwenen, het

meisjesgezicht weg en het ritselde al verder en verder in het kreupelhout. Hij aan het loopen. Hij wist niet waarom, hij dacht niet, de regenweersjoligheid kwam weer boven en hij liep het kleine meisjesgezicht achterna. Hij dacht er niet aan dat het een persoon was die hij nasprong, het was *alleen* het gezichtje. Daar liep hij, het ritselde rechts, het ritselde links, het ritselde vóór hem, het ritselde achter, hij ritselde, zij ritselde en al dat geluid en het loopen maakte hem opgewonden en hij riep: 'koekoek eens waar je bent!' Niemand koekoekte. Toen hij zichzelf zoo hoorde roepen, vond hij het een beetje raar; maar hij liep steeds verder; toen kwam er een gedachte in hem op, ééne gedachte en hij fluisterde terwijl hij voortsprong: 'Wat zal je tegen haar zeggen? Wat zal je tegen haar zeggen?' Hij zag in de verte een boschje; daar had ze zich verborgen, hij zag een tip van haar japon. 'Wat zal je tegen haar zeggen? Wat zal je tegen haar zeggen?' fluisterde hij steeds verder loopend. Hij kwam vlak bij het boschje, draaide gauw op zij af, liep altijd door fluisterend verder, kwam aan een breed pad, ging er een eind op voort, bleef plotseling staan en barstte uit in lachen, liep zacht glimlachend verder, begon toen uit alle macht te lachen en ging zoo voort den heelen tuin door.

* * *

Het was op een mooie najaarsdag, het vallen van de blaâren was in vollen gang en de weg naar de zee was geheel bedekt met citroengele blaâren van olm en eschdoorn, met hier en daar plekken van donker loof ertusschen. Het was zoo genoeglijk, zoo netjes, om op dat getijgerde kleed te loopen en te zien hoe de blaâren neersneeuwden en de berken er nog fijner en slanker uitzagen met zoo weinig aan hun takken en de lijsterbes kwam zoo heerlijk uit met de zware roode trossen. En de hemel was zóó blauw, zóó blauw, en het bosch leek veel grooter, men kon zoo ver tusschen de stammen doorkijken. En dan kwam erbij, dat dat alles zoo gauw gedaan zou zijn. Bosch, veld, hemel, buitenlucht, gauw zouden ze plaats maken voor den tijd van de lampen, de vloerkleeden, de hyacinthen. Daarom ging de eigenaar van Kaap Trafalgar met zijn dochter den weg op naar het

strand terwijl het rijtuig wachten bleef aan het posthuis.

Onze raadsheer was een vriend van de natuur, de natuur was bijzonder, de natuur was een van de schoonste sieraden van het bestaan. Hij beschermde de natuur, hij verdedigde haar tegen het gekunstelde; tuinen waren niet anders dan bedorven natuur, maar tuinen met stijl erin dat was de natuur belachelijk gemaakt; er was geen stijl in de natuur; God had de natuur natuurlijk gemaakt, niet anders dan natuurlijk. De natuur was het vrije, het onverdorvene, maar met de eerste zonde was de beschaving over de menschen gekomen; nu was de beschaving een behoefte geworden, maar het zou beter geweest zijn als ze dat niet was. Het natuurleven was geheel iets anders, iets geheel anders. Hij zou er niets tegen hebben gehad om zelf in zijn onderhoud te voorzien en, met een schapevacht om, jacht te maken op hazen en snippen, sneeuwhoenders, herten en wilde zwijnen. Neen, de natuurstaat was nu eenmaal een juweel, letterlijk een juweel.

Zij gingen naar het strand. De zee had al lang tusschen de takken doorgeblonken, maar nu ze den hoek omdraaiden bij den grooten popel, kwam ze geheel in het gezicht. Daar was zij met groote vlakken van spiegelklaar water met vertakte tongen van ribbelig grijsblauw, met linten die blank waren en linten die geribd waren, het zonlicht rustte op het blanke en danste op het geribde. Zij trok den blik heen over haar oppervlakte, voerde hem langs hare oevers, langs langzaam rondende bogen, langs snel verbroken lijnen, slingerde hem om de groene landtong, liet den blik los en verdween in de groote bochten, maar nam de gedachte mee. - Zeilen! waren er schuiten te huur?

Neen, dat waren er niet, zei een kleine jongen die thuis hoorde in de witte villa en steentjes stond te keilen aan het strand. Waren er heelemaal geen schuiten? Dat wel, de molenaar had er een, maar die was niet te krijgen. De molenaar wou het niet; Niels had laatst bijna slaag gekregen toen hij hem had uitgeleend, er was geen denken aan; maar die mijnheer die daar ginter woonde bij Klaas Skovlöbers die had een beste schuit, een die zwart van buiten en rood van binnen was en die leende-ie aan iedereen.

De raadsheer en zijn dochter gingen naar Klaas Skovlöbers.

Een eindje van het huis af kwamen ze een klein meisje tegen, een dochtertje van Klaas, dat ze vast vooruit lieten loopen om te vragen of ze dien mijnheer eens mochten spreken. Zij liep alsof er wat aan de hand was, liep met armen en beenen, totdat ze bij de deur kwam; toen zette ze haar eene been op den hoogen drempel en bond haar kouseband op, daarna holde ze naar binnen; kwam onmiddelijk terug met twee open deuren achter zich en riep voordat ze nog aan den drempel was dat mijnheer dadelijk zou komen, ging toen naast de deur zitten, opleunend tegen den muur en onder haar arm door naar de vreemdelingen kijkend.

Mijnheer kwam en bleek een lang, krachtig gebouwd man te zijn van een jaar of twee-en-twintig. De dochter van den raadsheer schrikte een beetje toen ze zag dat hij dezelfde was die in den regen had staan zingen. Maar hij zag er zoo vreemd en verstrooid uit; het was duidelijk dat hij zoo uit een boek kwam, dat zag men aan de uitdrukking van zijn oogen, aan zijn haar en aan zijn handen die heelemaal niet wisten waar ze waren.

De dochter boog schalks voor hem en riep lachend: ‘koekoek’.

‘Koekoek?’ vroeg de raadsheer.

O, maar dat was het kleine meisjesgezicht; hij werd vuurrood en zocht iets om te zeggen, toen de raadsheer met de vraag van de schuit kwam. Ja, die stond ten dienste. Maar wie zou roeien? Dat moest hij, zei de dochter; het kon haar niet schelen wat haar vader zei, het kwam er niet op aan dat ze mijnheer in ongelegenheid brachten: hij was tusschenbeide ook niet bang om het anderen te doen. Daarop gingen zij de hoogte af naar de schuit toe, terwijl de raadsheer onderweg den uitleg kreeg. Zij stapten in de schuit en waren al een heel eind op weg voordat de juffrouw gemakkelijk zat en tijd had om te praten.

‘Het was zeker iets heel geleerds, wat u zat te lezen toen ik kwam en u mee uit zeilen koekoekte?’

‘Roeien meent u. Geleerd! Het was de geschiedenis van Ridder Peter met den zilveren sleutel en de schoone Magelone’.

‘Door wie is dat?’

‘Door niemand; dat soort boeken zijn nooit door iemand; Vigoleïs met het gouden wiel en Bryde, de schutter, zijn ook van niemand.’

‘Die titels heb ik nooit gehoord.’

‘Och, zoudt u wat meer naar den anderen kant willen gaan zitten, anders kunnen we niet recht liggen. Niet! dat is heel natuurlijk; het zijn geen fijne boeken, je koopt ze op de kermis bij waarzegsters.’

‘Da's aardig; leest u altijd zulke boeken?’

‘Altijd? och ik lees doorgaans nietveel boeken en ik houd eigenlijk het meest van die waar Indianen in voorkomen.’

‘Maar dichters? Oehlenschläger, Schiller en dergelijke?’

‘Ja, die ken ik ook; wij hadden er thuis een kast vol van en juffrouw Holm - de gezelschapsjuffrouw van mijn moeder - las ze voor, 's avonds en aan het ontbijt; maar ik kan niet zeggen dat ik ze mooi vind, ik houd niet van verzen.’

‘Niet van verzen? U zegt *hadden*, leeft uw moeder niet meer?’

‘Neen, en mijn vader ook niet.’

Dit zei hij op eenigzins knorrigen afwijzenden toon; het gesprek hield een oogenblik op, zoodat men de vele kleine geluiden die de beweging der schuit door het water maakte duidelijk kon hooren.

De juffrouw brak de stilte.

‘Houdt u van schilderijen?’

‘Altaarschilderijen? och, dat weet ik zoo niet.’

‘Ja of andere schilderijen, landschappen b.v.’

‘Schildert men die ook? o ja dat is waar, dat wist ik.’

‘U houdt mij voor de gek, geloof ik.’

‘Ik! Ja, een van beiden doen we 't zeker.’

‘Maar is u dan geen student?’

‘Student! hoe zou ik dat geworden zijn! neen ik ben niets.’

‘Ja, iets moet u toch zijn. U doet toch iets?’

‘En waarom?’

‘Omdat - alle menschen doen iets.’

‘Doet ù iets?’

‘Nu ja! maar u is geen dame.’

‘Neen, Goddank.’

‘Dank u!’

Hij hield op met roeien, haalde de riemen in, keek haar in het gezicht en zei:

‘Hoe meent u dat? Neen, u moet niet boos op mij zijn; ik zal u iets zeggen, ik ben zoo'n gek iemand. Dat kunt u niet begrijpen. U denkt omdat ik netjes gekleed ben dat ik een heer ben. Mijn vader was een heer en ik heb gehoord dat hij verschrikkelijk knap was en dat zal wel, want hij was burgemeester. Ik kan niets, want moeder en ik waren altijd samen en ik gaf er niet om te leeren wat men in scholen leert en doe dat nu nog niet. O, u moest mijn moeder gezien hebben; het was o zoo'n klein, fijn dametje; toen ik dertien jaar was, kon ik haar al naar de tuin dragen. Zij was zoo licht, de laatste jaren droeg ik haar altijd op mijn arm in den tuin en door het park. Ik zie haar nog in haar zwarte japon met veel breede kanten....’

Hij greep de riemen en begon heftig te roeien. De raadsheer werd een beetje ongerust toen hij het water zoo hoog tegen de schuit zag slaan en vond dat zij moesten zien aan wal te komen. En landwaarts ging het.

‘Gaat u dikwijls naar de stad?’ vroeg ze, toen het roeien wat kalmer was geworden.

‘Ik ben er nooit geweest.’

‘Nooit geweest! en u woont er maar drie uur vandaan.’

‘Ik woon niet altijd hier; sedert mijn moeders dood ben ik op alle mogelijke plaatsen, maar van den winter ga ik naar de stad om rekenen te leeren.’

‘Wiskunde?’

‘Neen, timmerhout’ zei hij lachend, ‘ja dat vindt u vreemd; als ik meerderjarig word, ga ik een zeilschip koopen om mee op Noorwegen te varen, en dan moet ik kunnen rekenen om de belasting en de invoerrechten.’

‘Heeft u daar heusch lust in?’

‘O, het is zoo heerlijk op zee, zeilen maakt zoo opgewekt - zoo, daar hebben wij den steiger.’

Hij lei aan; de raadsheer en zijn dochter stapten aan land nadat ze hem hadden laten beloven, hen eens op te zoeken op Kaap Trafalgar. Daarna gingen zij naar het posthuis, terwijl hij terugroeide over de zee. Bij den popel konden ze nog de roeislagen hooren.

* * *

‘Zeg, Kamilla!’ zei de raadsheer die uit was geweest om de buitendeur te sluiten, ‘zeg’, zei hij, terwijl hij zijn handlampje uit deed met den sleutelbaard, ‘heette die roos bij Karlsen, Pompadour of Maintenon?’

‘Cendrillon’ antwoordde de dochter.

‘O ja, Cendrillon - kom - nu gaan wij naar bed; goede nacht mijn kind en slaap lekker.’

Toen Kamilla op haar kamer gekomen was, haalde ze het gordijn op, leunde haar voorhoofd tegen het koude vensterglas en neuriede Elisabeth's lied uit ‘Elverhöj’. Tegen zonsondergang was er een windje opgestoken en door de maan verlicht dreven enkele kleine wolkjes voort naar Kamilla toe. Zij stond lang er naar te kijken, volgde ze al van ver, neuriede luider en luider naarmate zij nader kwamen, hield eenige seconden op als ze boven haar weggingen, zocht nieuwe en volgde die weer. Met een lichte zucht liet ze het gordijn weer zakken. Zij ging naar haar toilettafel, steunde er op met haar ellebogen, leunde haar hoofd tegen de gevouwen handen en keek naar haar beeld in den spiegel zonder het te zien.

Zij dacht aan een langen jongen man die een zieke, kleine, zwartgekleede dame in zijn armen droeg, zij dacht aan een langen, jongen man die een klein vaartuig in een woedenden storm tusschen klippen en scheren doorstuurde. Zij hoorde een heel gesprek nog eens. Zij bloosde: Eugène Karlsen zou gedacht hebben dat je hem het hof maakte. En met een kleine afgunstige gedachtenverbinding ging zij verder: Klara zou nooit nageloopen zijn in den regen buiten in een bosch, zou geen vreemde genoodzaakt hebben - zoo maar genoodzaakt - met haar uit zeilen te gaan op den koop toe. ‘Een dame tot in haar vingertoppen’ had Karlsen van Klara gezegd, dat was een piek op jou, kleine boeren-Kamilla. Zij kleedde zich uit met een gemaakte langzaamheid, ging in bed, nam een klein elegant boekje van haar beddetafeltje, sloeg de eerste bladzij op, las met een moe, bitter gezicht een klein, geschreven gedicht, liet het boek op den grond vallen en barstte uit in tranen; daarna nam ze het boek voorzichtig weer op, lei het op zijn plaats en deed het licht uit; lag een poos troosteloos te kijken naar het maanverlichte gordijn, en sliep eindelijk in.

Niet veel dagen later begaf zich de ‘regenweersman’ op weg naar Kaap Trafalgar. Hij kwam een boer tegen met een wagen met stroo en mocht meerijden.

Hij ging met zijn rug op het stroo liggen en keek naar den wolkenloozen hemel. Het eerste uur liet hij zijn gedachten gaan en komen zooals ze wilden, er was trouwens niet veel afwisseling in. Voor het meerendeel kwamen zij vragen hoe iemand zoo buitengewoon mooi kon zijn en gingen en verwonderden zich erover, dat het gedurende verscheidene dagen zoo'n onderhoudende bezigheid wezen kon zich de trekken, de uitdrukking en de kleurschiftingen van een gezicht te binnen te brengen, de kleine bewegingen van een hoofd en een paar handen en de verschillende toonvallen in een stem. Maar toen wees de boer met zijn zweep naar een leien dak op een kwartier afstands en zei dat daar de raadsheer woonde en toen stond de goede Mogens uit het stroo op en staarde angstig naar het dak, kreeg een wonderlijk gevoel van beklemdheid, probeerde zich voor te stellen dat er niemand thuis zou zijn, maar werd hardnekkig vastgehouden door de gedachte dat er bəzoek was; hij kon zich er niet van los maken, niettegenstaande hij telde hoevel koeien ‘Landlust’ in de wei had en hoeveel kiezelhoopen hij langs den weg kon zien. Plotseling hield de boer stil bij een klein weggetje dat naar het buiten voerde. Mogens liet zich langs het stroo afglijden en begon de strootjes van zich af te vegen terwijl de wagen langzaam verder knarste over den kiezelweg. Hij naderde voet voor voet het tuinhek, zag een roode sjaal verdwijnen achter de balkondeur, een klein, verlaten, wit werkmandje op den rand van het balkon en den rug van een schommelende leege schommelstoel. Hij ging in den tuin, steeds met zijn oogen op het balkon, hoorde den raadsheer goeden dag zeggen, draaide zijn hoofd naar het geluid en zag hem knikkend staan met een arm vol leege bloempotten. Zij praatten een poosje over een en ander en de raadsheer vond tijd te beweren dat men in zekeren zin kon zeggen dat het oude kasteverschil tusschen de boomsoorten was verdwenen door het enten, maar dat hij daar overigens erg tegen was. Toen kwam Kamilla langzaam naar hem toe met een lichtblauwe doek om. Zij had de armen in den doek gewikkeld en

groette met een lichte hoofdbeweging en een mat welkom. De raadsheer verdween met zijn bloempotten; Kamilla stond over haar schouder naar het balkon te kijken. Mogens keek naar haar.

Hoe hij het had gehad sinds laatst? O, het had hem aan niets ontbroken. Veel geroeid? O ja, zooals gewoonlijk, misschien iets minder. Zij keerde haar hoofd naar hem toe, zag hem koud aan, boog haar hoofd een weinig op zij en vroeg met haar oogen half dicht en een matten glimlach of de schoone Magelone misschien beslag op hem had gelegd. Hij wist niet, wat ze meende, maar hij dacht het bijna. Ze stonden een oogenblik zonder iets te zeggen. Kamilla ging eenige stappen naar een hoek toe waar een bank en een tuinstoel stonden; zij liet zich op de bank neer en vroeg hem, terwijl ze naar den stoel zag, te gaan zitten; hij zou wel moe zijn na dien langen, langen tocht.

Hij ging op den stoel zitten.

Dacht hij dat er iets zou komen van het lang besproken huwelijk? Het was hem misschien onverschillig? Natuurlijk gaf hij niets om het koninklijke huis? Het sprak vanzelf dat hij de aristocratie haatte? Er waren maar weinig heeren die niet vonden dat de democratie God weet wat was. Hij hoorde zeker tot degenen die aan familieverbintenissen van het koninklijke huis geen politieke waarde hechtten? Misschien vergiste hij zich toch? Men had immers gezien....Zij hield ineens op, doordat Mogens, die in het begin eenigszins geschrikt was door al dat vele, er nu heel vergenoegd uitzag. Hij zat haar toch niet uit te lachen? Zij werd heelemaal rood.

‘Geeft u veel om politiek?’ vroeg zij angstig.

‘In het minst niet.’

‘Maar waarom laat u mij er dan al dien tijd over praten?’

‘O, u zegt alles zoo mooi, dat het er niet op aankomt wat u zegt.’

‘Dat is heusch geen compliment.’

‘Ja, dat is het wel,’ verzekerde hij ijverig, toen hij meende, dat ze er erg beleedigd uitzag.

Kamilla begon hard te lachen, sprong op en liep naar haar vader toe, nam hem onder den arm en bracht hem bij den verbluften Mogens.

Toen het diner afgeloopen was en zij koffie hadden gedronken

op het balkon, sloeg de raadsheer een wandeling voor. Zij gingen alle drie het weggetje af, dwars over den grooten weg, langs een smal paadje midden door roggestoppels, en dan over het stapje naar binnen de omheining. Daar stond de eik en al het andere, zelfs de witte winden in de doornhaag waren er nog. Kamilla vroeg Mogens er wat voor haar te plukken, Hij trok ze allemaal af en kwam met een hand vol terug.

'Dank u, zooveel heb ik er niet noodig' zei ze, nam er eenige af en liet de rest op den grond vallen.

'Dan wou ik dat ik ze eraan had gelaten,' zei Mogens ernstig.

Kamilla bukte zich en begon ze op te rapen. Zij had verwacht, dat hij haar helpen zou en keek verbaasd op, maar hij stond heel rustig naar haar te kijken. Ja, ze was er nu eenmaal mee begonnen dus moest ze er wel mee doorgaan en opgeraapt werden ze; maar ze sprak ook in een heelen tijd niet met hem, ja keek zelfs niet naar den kant waar hij liep. Maar ze moesten het weer eens geworden zijn, want toen ze op den terugweg bij den eik kwamen, ging Kamilla eronder staan, keek naar de kroon en tripte van den eenen kant naar den andren, zwaaide met haar armen en zong en Mogens moest tusschen het hazelhout gaan om te zien wat voor figuur hij geslagen had. Ineens liep Kamilla op hem toe, maar Mogens viel uit zijn rol en vergat te gillen en weg te loopen, zoodat Kamilla lachend verzekerde dat zij zeer ontevreden over zichzelf was en dat zij zich niet de stoutmoedigheid had toegeschreven om te blijven staan als er zoo'n vreeselijk mensch, en hier wees ze op zichzelf, op haar toe kwam stormen. Maar Mogens verklaarde dat hij erg met zichzelf was ingenomen.

Toen hij tegen zonsondergang naar huis ging, brachten de raadsheer en Kamilla hem een eindje weg. En toen zij terugkwamen zei ze tegen haar vader, dat ze in dien korten tijd dat ze nog buiten zouden zijn, dien eenzamen man maar heel dikwijls bij zich moesten vragen, want hij kende toch niemand daar buiten en de raadsheer zei ja en moest lachen dat hij voor zoo goedgeloovig werd gehouden, maar Kamilla zag zoo lief en ernstig dat men er niet aan kon twijfelen of ze was de meêlijdendheid in eigen persoon.

Het werd werkelijk zulk zacht najaarsweer dat zij nog een

heele maand op Kaap Trafalgar bleven en het medelijden bracht mee dat Mogens de eerste week twee keer en de derde bijna iederen dag kwam.

Het was een van die laatste mooie dagen, het had 's morgens vroeg geregend en tot laat in den middag betrokken gezien, maar nu was de zon doorgebroken en scheen zoo sterk en warm dat de natte tuinpaden, grasvelden en boomtakken in een fijnen lichten nevel waren. De raadsheer sneed asters af en Mogens en Kamilla waren in een hoek van den tuin bezig eenige late winterappels te plukken.

Hij stond bovenop een tafel met een mand aan zijn arm, en zij op een stoel met de tippen van een groote witte schort in haar hand.

'Nu, en toen!' riep ze ongeduldig tegen Mogens die midden in het sprookje dat hij vertelde, was opgehouden om naar een appel te grijpen die wat hooger hing.

'Toen,' ging hij voort 'begon de boer driemaal om zich zelf heen te loopen en te zingen: 'naar Babylon! naar Babylon! met een ijzeren ring door mijn hoofd.' En daar vlogen ze op, hij en zijn kalf, en zijn overgrootmoeder en zijn zwarte haan; zij vlogen over tuinen zoo breed als Arup Veile, over bergen zoo hoog als de kerk van Jannerup, bovenover Himmerland en door het Holsteinsche heelemaal tot aan het eind van de wereld. Daar zat de kobold te ontbijten. Hij was net klaar toen zij kwamen.

'Je mocht wel wat godvruchtig zijn, vadertje' zei de boer 'anders kon het hemelrijk je wel eens ontglippen'.

'Ja, hij wou graag godvruchtig zijn'.

'Dan moet je na tafel bidden,' zei de boer....'Neen, ik wil niet meer vertellen' riep Mogens ongeduldig.

'Doe het dan niet,' zei Kamilla en keek hem verbaasd aan.

'Och, ik kan het net zoo goed dadelijk zeggen' ging Mogens voort, 'ik wou je iets vragen maar je moogt mij niet uitlachen.'

Kamilla sprong van den stoel af.

'Zeg me eens! - neen ik zal zelf wat zeggen - hier is de tafel en daar is de heg: als je mijn meisje niet wilt worden, dan spring ik met den mand over de heg en kom niet terug.

Één.'

Kamilla keek hem van ter zijde aan en zag den glimlach van zijn gezicht verdwijnen.

‘Twee.’

Hij was heelemaal bleek van aandoening.

‘Ja,’ fluisterde ze, liet haar schort los zoodat de appels naar alle kanten rolden en liep weg.

‘Drie’ zei ze, toen hij haar inhaalde maar hij kuste haar toch.

De raadsheer werd gestoord in het asters plukken, maar de zoon van den burgemeester was een al te vermakelijk mengsel van natuur en beschaving dan dat hij moeilijkheden zou hebben willen maken.

* * *

Het was aan het eind van den winter; de groote dikke sneeuwlaag, opgehoopt door het onafgebroken sneeuwen van een heele week was druk bezig te smelten. De lucht was vol van zon en weerschijn van de witte sneeuw die in groote, fonkelende droppen langs de ramen neerstreepte. Binnen in de kamer waren alle kleuren en vormen ontwaakt, alle lijnen en omtrekken schenen te leven: het vlakke verbreedde zich, het kromme kromde zich, het schuine gleed en het gebrokene brak. Alle groene tinten mengelden zich dooreen op de bloemtafel van het zachtste donkergroen tot het scherpste geelgroen.

De bruinroode tinten vlogen in vlammen over het mahoniehouten tafelblad, en goud knetterde en fonkelde van pronkjes en lijsten, maar op het vloerkleed wemelden alle kleuren in een schitterend, jolig gejoel.

Kamilla zat bij het raam te naaien en was met de gratiën op de console gehuld in een roodachtig licht van de roode gordijnen, en Mogens die langzaam in de kamer op en neer liep, ging ieder oogenblik uit en in lichtzuilen van zwak-regen-boogkleurig stof.

Hij was in een spraakzame bui.

‘Ja, het is een eigenaardig slag menschen waar jullie mee omgaat; er is niets tusschen hemel en aarde waar ze niet in een oogwenk mee klaar zijn, dit is laag en dat is edel, dat is het domste wat er sinds het ontstaan van de wereld gedaan is en dit is het verstandigste en dit is zóó leelijk, zóó leelijk en

dit is niet om te zeggen zoo mooi en over alles zijn ze het samen eens, het is alsof ze een vastgestelde tabel of zoo iets hebben, waar ze het naar uitrekenen, want zij krijgen allemaal de zelfde uitkomst van wat of het ook is. - Wat lijken ze op elkaar, die menschen! Allemaal weten ze hetzelfde en spreken ze over hetzelfde, ze hebben allemaal dezelfde woorden en dezelfde meeningen.'

'Je zult toch niet zeggen', viel Kamille in 'dat Karlsen en Rönholt hetzelfde meenen.'

'Ja, die zijn nog het kostelijkste van allemaal: die hooren tot verschillende partijen. Hun levensbeschouwingen verschillen als dag en nacht! Neen dat doen ze niet; zij zijn het samen zóó eens dat het een lust is, misschien is er een kleinigheid waar zij het werkelijk niet over eens zijn, misschien is het maar een misverstand, maar het is een comedie om ze aan te hooren, het is alsof ze afgesproken hadden het niet met elkaar eens te zijn; zij beginnen met hard te schreeuwen, praten zich daardoor dadelijk warm, dan zegt de een in zijn heftigheid iets wat hij niet meent, de ander zegt juist het tegenovergestelde wat hij ook niet meent, en dan valt de een dat aan wat de ander niet meent en de ander valt aan wat de een niet meent en dan heb je het spel aan den gang.'

'Maar wat hebben die lui je toch gedaan?'

'Ze ergeren me, die lui, je heb ze maar aan te zien en het is of je er een briefje op kreeg dat er voortaan niets van belang meer in de wereld gebeuren zal.'

Kamilla lei haar werk neer, ging naar hem toe, nam hem vast bij de punten van zijn kraag en zag schelms vragend naar hem op.

'Ik kan dien Karlsen niet uitstaan', zei hij knorrig en sloeg met zijn hoofd.

'Nu, en?'

'En dan ben jij zoo heel, heel lief' mompelde hij komisch teer.

'Nu, en?'

'En dan', bruiste hij op 'dan ziet hij je aan en luistert naar je en spreekt met je op een manier die ik niet hebben kan; hij zal het laten, hij zal het, want jij bent van *mij* en niet van *hem*. Neen zeker niet! Je bent niet van hem, heele-

maal niet. Je bent van mij, je hebt je aan me verpand als de dokter aan den duivel, je bent de mijne met lichaam en ziel, met huid en haar in alle eeuwigheid.'

Ze knikte hem eenigszins angstig toe, keek hem trouwhartig aan, kreeg tranen in haar oogen en verborg zich tegen hem aan en hij sloeg zijn armen om haar heen, boog zich over haar en kuste haar op het voorhoofd.

's Avonds van denzelfden dag bracht Mogens den raadsheer naar den postwagen; de raadsheer had namelijk plotseling order gekregen dat hij een ambtsreis doen moest.

Den volgenden morgen zou Kamilla daarom naar haar tante gaan en daar blijven tot hij terug kwam.

Toen Mogens zijn toekomstigen schoonvader had weggebracht ging hij huiswaarts en dacht erover hoe hij Kamilla gedurende verscheidene dagen niet zien zou. Hij nam zijn weg door de straat waar zij woonde. Die was lang en smal en maar weinig bezocht.

Een wagen rolde heen in het verste gedeelte ervan, men hoorde het geluid van voetstappen dat afnam. Nu hoorde hij een hond blaffen in een huis achter zich. Hij keek naar het huis waar Kamilla woonde: het was als gewoonlijk donker in de benedenverdieping en de witgeverfde ruiten kregen alleen wat onrustig leven door den flikkerenden schijn van den lantaarn voor het huis ernaast. Op de tweede verdieping stonden de ramen open en uit een ervan staken eenige planken over het kozijn. Bij Kamilla was het donker, erboven ook, alleen op het eene dakraam viel een bleekgele schijn van de maan. Boven het huis waren de wolken in wilde vlucht. In de zijhuizen waren de vensters verlicht.

Het donkere huis maakte Mogens zwaarmoedig, het stond daar zoo verlaten en troosteloos; de open ramen klepperden tegen hun haken, het water liep eentonig, trommelend, neer in de dakgoot, van tijd tot tijd viel er op een plaats, die hij niet kon zien, wat water naar beneden met een hol, week geluid en de lucht suisde zwaar door de straat. Dat donkere, donkere huis! Mogens kreeg tranen in zijn oogen, het drukte hem op de borst, en hij kreeg een vage, sombere voorstelling dat hij zich iets te verwijten had tegenover Kamilla. Hij dacht aan zijn moeder

en kreeg een verlangen zijn hoofd in haar schoot te leggen en te schreien.

Zóó bleef hij lang staan, met zijn hand tegen zijn borst tot er een wagen in volle vaart door de straat kwam rollen, dien ging hij na naar huis. Hij moest een heelen tijd aan de buitendeur rammelen voor ze open ging, daarna liep hij neuriënd de trap op en wierp zich in zijn kamer met een van Smollet's romans op den canapé en las en lachte tot na middernacht.

Eindelijk werd het te koud in de kamer, hij sprong op en liep stampend heen en weer om warm te worden. Hij bleef voor het raam staan; de hemel was aan dien kant zoo licht dat de besneeuwde daken ermee samensmolten; aan den anderen kant dreven eenige lange wolken en daaronder had de lucht een zonderlingen roodachtigen schijn, een onzeker golvenden gloed, als een roode rookende nevel; hij rukte het venster open, er was brand naar den kant van den raadsheer. De trap af, de straat op, zoo gauw hij kon; een dwarsstraat in, een zijstraat door en daarna recht uit, hij kon nog niets zien, maar toen hij den hoek omdraaide, zag hij den vuurrooden gloed. De menschen holden elkaar na door de straat. Terwijl zij elkaar voorbijliepen, vroegen ze waar de brand was. In de suikerfabriek, werd er geantwoord. Mogens holde even haastig voort, maar veel lichter om 't hart. Nog een paar straten, er kwam meer en meer volk en ze spraken van de zeepfabriek. Die lag vlak tegenover den raadsheer. Mogens liep als een razende. Er was nog maar één steil dwarsstraatje, dat was vol met volk, rustige goed gekleede manspersonen, slordige oude vrouwen, die stonden te praten op een langzame jammerende toon, gillende leerjongens, opgesierde meisjes, die met elkaar fluisterden, sjouwerlui die stonden te hangen en aardigheden zeiden, verbaasde dronkaards en dronkaards die ruzie maakten, hulpelooze politieagenten en rijtuigen die noch voor- noch achteruit konden. Mogens wrong zich door den hoop. Nu was hij aan den hoek; de vonken daalden langzaam op hem neer. De straat op; daar rookte het vonken; de ruiten aan weerszijden gloeiden, de fabriek brandde, het huis van den raadsheer brandde en het huis er naast brandde ook. Alles was rook, vuur en verwarring, roepen, vloeken, dakpannen die naar beneden vielen, bijlslagen, hout

dat splinterde, ruiten die rinkelden, stralen die floten, spoten en plasten en tusschen alles door het regelmatige doffe huilen van de pomphalen. Meubels, beddegoed, zwarte helmen, ladders, glimmende knoopen, verlichte gezichten, wielen, touw, zeildoek, vreemde instrumenten; Mogens wierp zich tusschen, over, onder dat alles op het huis.

De voorgevel was hel verlicht door de vlammen der brandende fabriek, de rook borrelde op door de pannen en week uit de open ramen der eerste verdieping; daar binnen bulderde en knetterde het vuur, er kwam een langkrakend geluid, het ging over in een rollend en knarsend en eindigde in een dof geraas; rook, vonken en vlammen drongen met geweld tevoren door alle openingen en daarna begonnen de vlammen te spelen en te knappen met dubbele sterkte en helderheid. Het was het middengedeelte van het plafond op de eerste verdieping dat neerstortte. Mogens greep met zijn twee handen een groote brandladder die tegen dat deel van de fabriek stond, dat nog niet in vlam was. Een oogenblik stond de ladder loodrecht maar daarna viel zij naar den overkant tegen het huis van den raadsheer waar zij een raam insloeg op de tweede verdieping. Mogens vloog de ladder op en door de opening. Het eerste oogenblik moest hij zijn oogen dichtdoen voor den scherpen rook en de zware verstikkende walm die opsteeg uit het smeulende hout dat door stralen afgekoeld was, benam hem den adem. Hij was in de eetkamer. De muur van de huiskamer was bijna geheel ingestort. De huiskamer was een groote gloeiende diepte, de vlammen uit het benedenhuis sloegen van tijd tot tijd bijna tot aan het plafond, de weinige planken, die nog waren blijven hangen toen de vloer neerviel, brandden met heldere witgele vlammen, schaduwen en vuurlichten golfden over de muren, het behang rolde zich hier en daar samen, vloog in vlam en viel aan brandende flarden neer in de diepte en smijdige, gele tongen lekten vroolijk tegen de leege lijsten van spiegels en schilderijen.

Mogens kroop over de stukken en brokken van den ingezakten muur naar den rand van de diepte; daar golfden van beneden af koude en warme luchtstroomen hem beurtelings tegen; vlak over hem was er zooveel van den muur ingestort dat hij in Kamilla's kamer kon zien, terwijl dat gedeelte dat het kantoor

verborg, nog stond. Het werd heeter en heeter, het vel van zijn gezicht werd strak en hij merkte dat zijn haar kroesde. Er streek iets zwaars over zijn schouder, het bleef over zijn rug liggen en drukte hem neer; het was een balk die langzaam van zijn plaats was gegleden. Hij kon zich niet roeren, het ademhalen werd moeilijker en moeilijker, zijn slapen klopten hevig; links van hem plaste een waterstraal tegen den muur van de eetkamer en hij ging op in den wensch dat de koude, koude droppen die naar alle kanten spatten op hem mochten vallen. Hij hoorde een gesteun aan den overkant van de diepte en hij zag iets wits zich bewegen op den grond in Kamilla's kamer. Het was Kamilla. Zij lag op haar knieën en hield terwijl zij zich heen en weer wiegde op haar heupen, haar handen tegen haar hoofd. Zij stond langzaam op en kwam naar den rand van den afgrond. Zij stond stijf recht op, haar armen hingen slap neer, en haar hoofd wankelde op haar hals; heel, heel langzaam, zeeg haar bovenlijf voorover, haar lange, mooie haar sleepte over den grond, een korte, sterke gloed en weg was het - het volgende oogenblik wierp zij zich in de vlammen.

Mogens stootte een klagend geluid uit, kort, diep en sterk als het gehuil van een wild dier en maakte tegelijkertijd een heftige beweging om weg te komen van het vuur; maar hij kon niet, door de balk; zijn handen tastten over de muurbrokken, daarop werden ze als verstijfd in een heftigen greep en in regelmatigen gang begon hij zijn voorhoofd tegen het puin te slaan en te steunen: Heere God, Heere God, Heere God!

Zoo bleef hij liggen. Na verloop van eenigen tijd merkte hij dat iemand hem vastgreep; het was een man van de brandweer, die de balk op zij gesmeten had en nu Mogens uit het huis wilde dragen. Mogens merkte met een sterk gevoel van onbehagelijkheid dat hij werd opgetild en weggevoerd. De man bracht hem bij de opening; toen kreeg Mogens de gewaarwording dat men hem kwaad deed en dat de man die hem droeg, hem te lijf wilde, hij rukte zich los, greep een stuk hout dat op den grond lag, sloeg er den man mee op het hoofd zoodat hij achterover viel, ging door de opening en liep kaarsrecht de ladder af met het stuk hout boven zijn hoofd. Door

het gedrang, den rook, den menschenhoop, door leege straten, over verlaten pleinen, voort naar buiten. Overal hooge sneeuw, wat verderop een donkere plek, dat was een hoop puin die boven de sneeuw uitstak, hij sloeg erop met het hout, sloeg opnieuw, altijd maar weer, hij wilde hem kapotslaan om hem weg te krijgen, wilde zelf ook weg, liep er omheen, en sloeg erop als een razende, het zwarte wou niet, wou niet weg gaan; hij gooide het hout weg en wierp zich over den hoop om hem te vernielen, hij kreeg zijn handen vol kleine steentjes, dat was kiezel; waarom lag hij buiten op den grond en greep in een grooten hoop kiezel? - Hij rook de lucht, de vlammen flikkerden om hem, hij zag Kamilla erin neerzijgen, hij schreeuwde en holde verder over het land. Hij kon het gezicht der vlammen niet kwijt worden, hij hield zijn handen voor zijn oogen: vlammen, vlammen! Hij wierp zich op den grond en drukte zijn gezicht in de sneeuw: vlammen! Sprong op, liep terug, liep vooruit, op zij; vlammen overal; voort liep hij over de sneeuw, voorbij huizen, voorbij boomen, voorbij een verschrikt gezicht dat door een ruit naar buiten staarde, om schuren, over erven, waar honden jankten en aan kun kettingen rukten. Hij liep om een stal heen en stond plotseling voor een flakkerend verlicht venster; dat licht deed hem goed, de vlammen weken ervoor; hij ging naar het venster en keek naarbinnen; het was het huis van een brouwer, een meisje stond voor het vuur te roeren in een grooten ketel; het licht dat ze in haar hand hield scheen roodachtig door den sterken damp, een ander zat gevogelte te plukken en een derde zwaaide het over een hoog vlammend stroovuur; de vlammen werden kleiner, er werd nieuw stroo bij geworpen, zij vlamden weer op, werden weer minder, nog minder, gingen uit; Mogens stootte verwoed met zijn elleboog een ruit in een liep langzaam weg; de meisjes in de kamer gilden. Hij begon weer hard te loopen en ging lang zoo door onder een zacht gejammer. Van tijd tot tijd had hij een glimp van herinneringen uit den gelukkigen tijd en het werd dubbel donker als zij weer voorbij waren, hij kon het niet uithouden eraan te denken wat er gebeurd was, het mocht niet gebeurd zijn, hij ging op zijn knieën liggen met zijn handen omhoog, smeekend dat het gebeurde ongedaan zou worden.

Lang sleepte hij zich voort op zijn knieën, zijn oogen steeds naar den hemel gericht als vreesde hij dat die zou wegglijden om zijn beden te ontgaan, als hij er niet naar bleef kijken. De beelden uit den goeden tijd kwamen zwevend, meer en meer, als in een dikken nevel, sommige gingen voor hem op in plotselingen glans, andere vlogen voorbij, zoo onbestemd, zoo ver, dat zij weg waren voor hij wist wat het was. Hij zat stil in de sneeuw, verzonken in licht en geluid, leven en geluk, en de sombere angst dien hij in het begin had gehad, dat er iemand zou komen die alles uitdoofde, was verdwenen. Het was zoo stil om hem heen, hij voelde zich zoo kalm, de beelden waren verdwenen, maar het geluk was er. Zóó stil! er was geen geluid; maar geluiden spoken, en er kwam gelach en gezang, vroolijke woorden en lichte schreden en het doffe gehuil van de pomphalen.

Jammerend liep hij weg, liep lang en ver, kwam bij de zee, volgde het strand totdat hij struikelde over een boomwortel en toen was hij zoo moe dat hij liggen bleef.

Met een week, klotsend geluid spoelde het water over de kleine steentjes, met kleine rukken suisde de wind door de naakte takken, eenige kraaien schreeuwden over de zee, en de morgen wierp zijn schelle blauwe waas over het bosch en over de zee, over de sneeuw en over het bleeke gezicht.

Bij zonsopgang werd hij gevonden door den boschwachter die hem naar Klaas Skovlöbers droeg en daar lag hij weken lang tusschen leven en dood.

Ongeveer op denzelfden tijd dat Mogens bij Klaas Skovlöbers werd gebracht, was er een oploop bij een rijtuig aan het eind van de straat waar de raadsheer woonde. De koetsier kon niet begrijpen waarom de politie hem wilde verhinderen zijn rechtmatige opdracht uittevoeren en daarom twistten ze. Het was het rijtuig dat Kamilla naar haar tante zou brengen.

* * *

‘Neen, sedert de arme Kamilla zoo treurig aan haar einde kwam, hebben wij niets van hem gezien.’

‘Ja, het is merkwaardig, wat er in een mensch verborgen kan zijn.’

‘Men vermoedde niets. Zoo bescheiden en verlegen, bijna onhandig. Niet waar, mevrouw, u hadt in het minst geen vermoeden?’

‘Van de ziekte! Hoe kunt u het vragen! - o u meent - ik begreep u niet goed - het zou iets geweest zijn in het bloed, iets erfelijks? - Ja ik herinner mij zoo iets dat zijn vader naar Aarhuis werd gebracht. Is het niet zoo, meneer Karlsen?’

‘Neen! - Jawel, maar dat was om begraven te worden, zijn eerste vrouw ligt dáár. Neen, ik dacht, u weet dat vreeselijke, of - ja dat vreeselijke leven, dat hij in deze twee of twee en een half jaar geleid heeft.’

‘Zoo, nee - nee - Neen! - daar weet ik niets van.’

‘Nu - ja - neen - dat is ook niet iets waar men gaarne over spreekt, men wil immers niet.....nu ja! U begrijpt, - men ontziet de familieleden. De familie van den raadsheer....’

‘Ja, het heeft natuurlijk zijn goede zij, wat u daar zegt - maar aan den anderen kant - zeg mij eens oprecht, is er in onzen tijd niet een valsch, een - piëtistisch streven, om de zwakheden van zijn medemenschen te omsluieren, te bedekken, en - ik heb natuuriijk geen verstand van die soort van dingen - maar gelooft u niet dat de waarheid of de publieke moraal, ik meen niet de zedelijkheid, - maar de moraal, de toestand, zooals u het noemen wil, dat die er onder lijdt?’

‘Zeer zeker! en het doet mij buitengemeen genoegen het zoo geheel met u eens te zijn, en in dit geval....De zaak is eenvoudig deze dat hij zich heeft overgegeven aan uitersten van allerlei aard, heeft geleefd op de schandelijkste manier met het allerlaagste volk, met lui zonder eer, zonder geweten, zonder betrekking, zonder godsdienst, of wat ook, dagdieven, goochelaars, kroegloopers - en om de heele waarheid te zeggen: met lichtvaardige vrouwen.’

‘En dat na verloofd te zijn geweest met Kamilla, God in den hemel, en na drie maanden ziek gelegen te hebben aan een hersenontsteking!’

‘Ja - en wat is dat niet een bewijs voor slechte neigingen, en hoe moet dan zijn verleden niet geweest zijn!’

‘Ja - en God weet, hoe dat in zijn engagementstijd was. Hij w a s wel wat verdacht. Dat is *mijn* idee?’

‘Neem mij niet kwalijk mevrouw en u ook niet meneer Karlsen, u heeft het geheel eenigszins abstract genomen, zeer abstract; ik heb toevallig zeer juiste berichten van een vriend die ook in Jutland woont en ik kan de zaak in zijn details meedeelen.’

‘Mijnheer Rönholt! U wilt toch geen....’

‘Details geven! Ja dat wil ik, meneer Karlsen. Uw toestemming mevrouw? Dank u. Hij heeft zeker niet geleefd zooals men moet leven na een hersenontsteking. Hij heeft door de straten gezwierd met drinkebroers en hij moet ook niet vrij van contact zijn geweest met goocheltroepen en dan voornamelijk met hun vrouwelijk personeel. Misschien zou het het wijste zijn als ik even naar boven liep en den brief haalde. U permitteert? Ik ben in een oogenblik terug.’

‘Vindt u niet, meneer Karlsen, dat Rönholt buitengewoon vriendelijk is, vandaag?’

‘Ja, ik kan het niet ontkennen, maar u moet niet vergeten, mevrouw, dat hij al zijn gal heeft uitgegoten in een artikel in het Dagblad. Te denken, dat men het waagt als zijn meening te geven - het is eenvoudig oproer, verachting voor de wet, voor - hm....’

‘Heeft u den brief gevonden?’

‘Ja, hier is-ie. Mag ik beginnen? Laat eens zien - ja: ‘onze gemeenschappelijke vriend, dien wij verleden jaar in Mönsted ontmoetten en die je zei te kennen uit Kopenhagen, heeft in de laatste maanden hier in den omtrek gehuisd; hij ziet er nog net uit als die keer, je weet wel; hij is dezelfde bleeke, treurige ridder van de droevige figuur. Hij is het belachelijkst mengsel van overdreven uitgelatenheid en stille wanhoop, is gemaakt onverschillig en brutaal tegenover zichzelf en anderen, is stil en karig met woorden en schijnt, ofschoon hij niet anders doet dan zwieren en losbollen, geen pleizier te hebben in zijn leven; het blijft bij hetgeen ik toen reeds zeide dat hij de idée fixe heeft zich voor persoonlijk door het leven verongelijkt te houden.

‘Zijn omgang hier bestond uit een paardenkooper, de “kroegkoster” genaamd omdat hij altijd zingt en altijd zwiert, uit een verongelukt, opgeschoten tusschending van matroos en marskramer, bekend en gevreesd onder den naam “Piet Zonderstuur” en uit Schoon Abelone; in den laatsten tijd moest deze

echter wijken voor een donker vrouwspersoon dat bij een goocheltroep hoorde, die ons een heelen tijd vergast heeft op voorstellingen in de kunst van krachtoefenen en koorddansen. Je kent dat slag vrouwen met scherpe, gele, vroeg-oude gezichten, menschen die te gronde zijn gegaan door brutaliteit, armoede en haar ondeugden en ten overvloede gekleed zijn in kaal fluweel en smerig rood. Daar heb je de heele bende. Ik begrijp die voorliefde van onzen vriend niet die zelf goed genoeg is, want dat zijn meisje zoo jammerlijk aan haar eind kwam, geeft aan de zaak geen verklaring.

Je moet ook hooren hoe hij ons verlaten heeft. Er was markt een paar uur hier vandaan; hij, Zonderstuur, de paardenkooper en de juffrouw zaten in een herberg en maakten een leven tot laat in de nacht. Om een uur of drie waren zij eindelijk klaar om naar huis te gaan. Zij klommen op den wagen en alles gaat heel goed totdat onze gemeenschappelijke vriend van den straatweg afdraait en met hen voortholt over veld en hei zoo hard als de paarden maar loopen konden. De kar wordt van den eenen kant naar den anderen geslingerd. Dat wordt den paardekooper te kras en hij roept, dat hij er uit wil. Toen hij er uitgeklommen was, slaat onze vriend er weer op en gaat recht op een' grooten heiheuvel aan; de juffrouw wordt bang en springt eruit; en nu gaat het den heuvel op en den heuvel af zoo duizelingwekkend wild dat het een mirakel was dat de wagen niet vóór de paarden beneden kwam. Toen zij er tegen op reden, had Piet zich ondertusschen stil van de kar af laten glijden en gooide uit dankbaarheid voor het ritje den koetsier zijn groote zakmes naar het hoofd.'

'Die arme man! maar dat met die juffrouw is toch erg!'

'Afschuwelijk, mevrouw, eenvoudig afschuwelijk. Houdt u het er werkelijk voor, meneer Rönholt, dat deze voorstelling dien man in een beter licht zou stellen?'

'Neen, maar in een zekerder; u weet, in het donker kan men de dingen licht voor grooter houden, dan zij zijn?'

'Kan men zich dan iets ergers voorstellen?'

'Zoo niet, dan is dit het ergste, maar u weet dat men nooit het ergste van de menschen moet denken.'

'Ja, u meent eigenlijk, dat de heele zaak zoo erg niet is, dat

er iets flinks in is, iets in hoogen zin plebeïsch dat uwe neiging voor het demokratische goeddoet.'

'Ziet u dan niet, dat hij zich heel aristokratisch gedraagt tegenover zijn omgeving!'

'Aristokratisch! neen, dat is wel een paradoxe. Als hij geen demokraat is, dan weet ik werkelijk niet wat hij is!'

'Ja, maar dit begrip heeft trouwens verschillende beteekenissen.'

* * *

Witte vogelkers, paarse seringen, roode hagedoorn en stralende goudenregen bloeiden en geurden voor het huis. De ramen stonden open met neergelaten jalousiën. Mogens leunde over de vensterbank naar binnen, de jalousie viel hem op den rug. Na al die zomerzon op bosch en water en in de lucht deed het goed naar binnen te zien in het gedempte, zachte, kalme licht van de kamer. Een lange forsche vrouw stond met haar rug naar het raam bloemen te schikken in een groote vaas. Het blouselijf van haar bleekroode ochtendjapon werd hoog onder de borst bijeen gehouden door een zwartglanzenden leeren riem, achter haar op den grond lag een sneeuwwitte kapmantel, haar zware hoogblonde haar hing in een vuurrood net.

'Je bent een beetje bleek na de pret van gisteren,' was het eerste wat Mogens zei.

'Goeiemorgen' antwoordde zij en reikte hem zonder zich om te keeren haar hand met de bloemen er in. Mogens nam een van de bloemen. Laura draaide haar hoofd half naar hem toe, opende haar hand en liet de bloemen bij kleine partijtjes op den grond vallen. Daarna ging zij weer door met de vaas.

'Ziek?' vroeg Mogens.

'Moe.'

'Ik ontbijt niet met je vandaag.'

'Niet!'

'Wij kunnen ook niet samen eten.'

'Ga je visschen?'

'Neen! - Gegroet!'

'Wanneer kom je terug?'

'Ik kom niet terug.'

‘Wat moet dat beduiden?’ vroeg zij, trok haar japon op, kwam bij het venster en ging daar op een stoel zitten.

‘Ik heb genoeg van je - dat is alles.’

‘Nu ben je naar, wat is er? Wat heb ik gedaan?’

‘Niets, maar daar wij noch getrouwd zijn noch gek van liefde voor elkaar, kan ik er niets bijzonders in vinden dat ik weg ga.’

‘Ben je jaloersch?’ vroeg zij heel zacht.

‘Op zoo iemand als jij! De hemel beware me!’

‘Maar wat moet dat alles beduiden?’

‘Dat beduidt, dat je mooiheid mij verveelt, dat ik je stem en je bewegingen van buiten ken en dat noch je grillen noch je domheid noch je listen mij langer kunnen amuseeren. Kan jij me zeggen, waarom ik dan zou blijven?’

Laura schreide. ‘Mogens, Mogens, hoe kan je het zeggen! O wat moet ik, moet ik, moet ik doen! Blijf vandaag nog maar, alleen vandaag, je m o o g t niet weggaan.’

‘Och, het is immers leugen, Laura, je gelooft het zelf niet eens; het is niet omdat je zoo verschrikkelijk veel van mij houdt, dat je bedroefd ben; het is alleen een kleine schrik over de verandering, je bent bang om gestoord te worden in je dagelijksche gewoonten. Ik ken dat, je bent niet de eerste die me verveelt.’

‘Toe, blijf vandaag nog maar bij me, dan zal ik je niet meer lastig vallen, zelfs om geen uurtje.’

‘Jullie zijn honden, jullie vrouwen. Je hebt geen eergevoel in je lijf; al trapt men jullie weg, dan kom je kruipend terug.’

‘Ja, ja, dat doen we, maar blijf dan vandaag - toe - blijf!’

‘Blijf, blijf! Neen.’

‘Och, je hebt nooit van me gehouden, Mogens?’

‘Neen.’

‘Ja, dat heb je wel, je hieldt van me dien dag dat het zoo sterk woei, dien eenen dag aan het strand toen wij beschut zaten achter de boot.’

‘Mal schepsel!’

‘Als ik maar een gewoon meisje was, met fatsoenlijke ouders en niet zoo eentje als ik ben, dan zou je wel bij mij blijven, dan zou je zoo hard niet kunnen zijn - en ik die zooveel van je houd.’

‘Dat doe je *niet!*’

‘Neen, ik ben als het stof waar je je voeten op zet, meer bekommer je je niet om me. Niet één goed woord, alleen harde! Verachting is goed genoeg voor mij.’

‘De andere zijn noch beter, noch slechter dan jij. Vaarwel, Laura!’ Hij stak haar de hand toe, maar zij hield haar handen op den rug en jammerde: ‘neen, neen, niet vaarwel! Niet vaarwel!’

Mogens lichtte de jalousie op, ging een paar stappen achteruit en liet haar weer vallen. Laura boog zich haastig onder de jalousie door over de vensterbank en riep: ‘kom hier! Toe, geef mij een hand!’

‘Neen.’

Toen hij een eindje verder was, riep ze klagend: ‘Vaarwel, Mogens!’

Hij wendde zich naar het huis met een lichten groet.

Daarna ging hij verder: ‘en zoo'n vrouw zou aan liefde gelooven! - Neen, dat d o e t ze niet.’ -

* ⁎ *

Van uit zee trok de avondwind over het land en het helm zwiepte zijn bleeken stengel en lichtte de spitse blaadjes hooger op, het riet golfde, het water tusschen de rotsen werd duister met duizend fijne voren en de bladen der nymphaea rukten onrustig aan hun stengel. De hei begon te wuiven met zijn donkere toppen en de roze bloempjes woeien verlaten over het zand.

Het land in! De haverschoven bogen, de jonge klaver trilde op het stoppelveld en de boekweit werd hoog en laag in breede golvingen, de molen knarste, de windvanen zwaaiden, de rook sloeg neer in de schoorsteenen en de ruiten dauwden.

Het suisde in de galmgaten, in de populieren van de hoeve en het floot door het verwaaide kreupelhout op Groenenberg. Mogens lag op den top en keek naar de donkere aarde onder hem. De maan begon te glanzen, de mist dreef over de weide. Het heele leven was zoo droevig, leeg achter hem, donker vóór hem. Maar zoo w a s het leven. Zij die gelukkig waren, waren ook blind. De tegenspoed had hem geleerd dat alles onrechtvaardig en leugenachtig was, de heele aarde was een groote

rollende leugen; trouw, vriendschap, medelijden, het was alles leugen; maar dat wat men liefde noemde dat was nog het holste van alles! Begeerte was het, vlammende begeerte, brandende begeerte, gloeiende begeerte, maar b e g e e r t e en nooit iets anders. Waarom moest hij dat weten? Waarom had hij niet mogen blijven gelooven aan die door vlammen vergulde leugens? Waarom moest hij zien en moesten anderen blind zijn? Hij had het recht blind te zijn, want hij had geloofd aan alles waar men aan gelooven kon.

De lichten beneden in de stad werden aangestoken.

Daar ginds lag huis aan huis. Mijn thuis! mijn thuis! en mijn kindergeloof aan al het heerlijke in de wereld! - En als zij nu eens gelijk hadden, die anderen! Als de wereld eens vol was van kloppende harten en de hemel vol van een lief hebbend God! Maar waarom weet ik d a t dan niet, waarom weet ik iets anders? en ik weet iets anders zoo snijdend, zoo bitter, zoo waar. -

Hij stond op, land en wei lagen in het heldere maanlicht voor hem. Hij daalde naar het dorp langs het paadje van de hofstede, hij keek over het steenen muurtje in den tuin. Op een leeg vak stond een zilverpopel, het maanlicht viel scherp op de trillende blaâren, dan weer draaiden zij hun donkere zijden naar voren, dan weer hun lichte. Hij lei zijn armen op het muurtje en staarde naar den boom; het was alsof de blaâren langs de takken neerritselden. Hij meende het geluid te kunnen hooren. Plotseling werd er gezongen met een mooie vrouwestem:

‘Gij bloeme in dauw!
Gij bloeme in dauw!
Fluister mij uw droomen.
Gaat er door hen dezelfde zang,
Dezelfde zeldzame elfenzang,
Als door mijne?
En fluistert, zucht en klaagt het daar,
Door stervende geur en lieflijke schijn,
Door sluim'rende zang en ontwakende klank:
In verlangen,
In verlangen leef ik!’

Daarna werd het weer stil. Mogens haalde diep adem en luisterde gespannen: geen zang meer; bij het huis hoorde hij een deur gaan. Nu vernam hij duidelijk het geluid van de popelblaâren. Hij boog zijn hoofd over zijn armen en schreide.

De volgende dag was een van die waaraan de nazomer zoo rijk is. Een frissche, koele wind, met veel snel voortbewegende wolken, met oneindig licht en donker worden naarmate de wolken voor de zon heengingen. Mogens was naar het kerkhof gegaan. De tuin van de hofstede lag er tegen aan. Het zag er tamelijk kaal uit; het gras was pas gemaaid; achter een oud, vierkant ijzeren hek stond een breede, lage vlier te wuiven met zijn blaâren; om enkele graven waren houten hekjes, de meeste bestonden uit lage, vierkante heuveltjes, sommige met blikplaatjes met inschriften erop, andere hadden houten kruizen waar de verf van af was geschild, weer anderen wassen kransen, het meerendeel had heelemaal niets. Mogens zocht een plaats waar hij beschut zou zijn, maar het scheen van alle kanten om de kerk heen te waaien. Hij ging liggen tegen het dijkje en haalde een boek uit zijn zak; van het lezen kwam echter niet veel; iederen keer als er een wolk voorbij de zon ging, vond hij dat het koud werd en wilde opstaan, maar dan kwam de zon weer en bleef hij liggen. Hij zag langzaam een meisje aankomen, een patrijshond en een hazewind liepen spelend voor haar uit. Zij bleef staan en scheen van plan te gaan zitten, maar toen ze Mogens zag, ging zij verder en liep dwars over het kerkhof naar de poort toe. Mogens stond op en keek haar na; zij ging den weg op, de honden speelden nog. Mogens begon een inschrift op een van de graven te lezen en lachte. Op eens viel er een schaduw over het graf en bleef erop liggen. Mogens keek op. Hij zag een verbrand jongmensch staan met zijn eene hand in een weitasch en in zijn andere een geweer.

‘Dat is nog zoo gek niet’ zei hij en knikte naar het inschrift.

‘Neen’ zei Mogens en stond op uit zijn gebogen houding.

‘Zeg eens’, zei de jager en keek op zij alsof hij iets zocht, ‘u is hier al een paar dagen en ik heb mij al dikwijls over u verwonderd, maar ik heb u nooit onder schot kunnen

krijgen voor vandaag; u loopt altijd zoo alleen rond, waarom is u niet eens bij ons komen kijken, want hoe breng je in Gods naam je tijd door? u doet immers geen zaken hier in de buurt?'

'Neen ik ben hier voor mijn genoegen'.

'Ja, dat is hier ruimschoots', viel hij lachend in, 'jaagt u niet? Heeft u geen lust met mij mee te gaan? Ik moet toch naar het logement om hagel te halen en terwijl ge u dan in orde maakt kan ik den smid een standje geven! Ga je mee?'

'Ja graag.'

'Maar dat is waar ook - Thora! Heeft u geen meisje gezien?' Hij sprong op het dijkje: 'daar gaat ze, ze is mijn nichtje, ik kan u niet aan haar voorstellen, maar wij zullen haar achterop loopen; wij hebben een weddingschap samen, nu kunt u beslissen; zij zou op het kerkhof komen met de honden en dan zou ik voorbij gaan met weitasch en geweer, maar ik mocht niet roepen of fluiten en als de honden dan toch met mij meeliepen dan had zij verloren, nu zullen we zien.'

Ze haalden haar dadelijk in; de jager keek strak voor zich uit, maar kon niet nalaten te lachen. Mogens groette, terwijl ze voorbij gingen. De honden keken den jager verbaasd na en knorden een beetje, keken daarna naar haar en blaften; zij wilde ze aanhalen, maar ze liepen onverschillig van haar weg en blaften achter den jager; stap voor stap gingen ze verder, keken van tijd tot tijd schuin naar haar om en zetten het plotseling op een loopen den jager achterna; toen ze bij hem kwamen begonnen ze onstuimig tegen hem op te springen, weg te loopen naar alle kanten en weer naar hem terug.

'Verloren!' riep hij haar toe; zij knikte lachend, draaide zich om en ging weg.

De jacht duurde tot laat in den middag; Mogens en William hadden het samen best kunnen vinden en Mogens moest beloven 's avonds op de hofstede te komen; dit deed hij en kwam er sedert bijna iederen dag, maar bleef, niettegenstaande alle gastvrije aanbiedingen, in het logement wonen.

Het werd een onrustige tijd voor Mogens. In het begin wekte Thora's tegenwoordigheid alle treurige herinneringen weer op; dikwijls moest hij ineens met anderen gaan praten of weggaan

opdat zijn aandoening hem niet geheel zou overweldigen. Zij had niets van Kamilla, maar toch hoorde en zag hij niet anders dan Kamilla. Thora was klein, fijn en tenger, licht bewogen tot lachen, tot tranen en tot verrukking; sprak zij wat langer met iemand dan was het niet als een toenadering, maar eerder alsof zij afdwaalde in zich zelf; sprak iemand met haar of lei iets voor haar uit, dan drukten haar gelaatstrekken, haar heele persoon de innigste deelneming uit, soms ook verwachting. William en zijn zusje beschouwden haar niet als een kameraad maar toch lang niet als vreemde; oom en tante, knechts, meiden en boeren van het dorp maakten haar allen het hof, maar zoo voorzichtig, bijna en angstig; - zij gedroegen zich tegenover haar als een wandelaar in een bosch als hij vlak bij zich een van die kleine, aardige zangvogeltjes ziet met heldere wijze oogjes en kleine grappige bewegingen; hij vindt dat kleine levende wezentje zoo lief, wil zoo graag dat het dichterbij zal komen, maar durft zich niet te roeren, haast geen adem halen, opdat het niet bang zal worden en weg vliegen.

Naarmate Mogens Thora meer zag, kwamen de herinneringen minder en minder en nu begon hij haar te zien zooals zij was. Het was een tijd van vrede en geluk, als hij met haar was, van stil verlangen en stillen weemoed als hij haar niet zag. Langzamerhand sprak hij met haar over Kamilla en zijn vroegere leven en hij zag bijna met verbazing op zich zelf terug en soms was het hem bijna onbegrijpelijk dat hij het was die al dat rare waarvan hij vertelde, had gedacht, gevoeld en gedaan.

Een avond stonden hij en Thora op een hoogte in den tuin naar het ondergaan van de zon te kijken. William en zijn zusje speelden beneden krijgertje om den heuvel heen. Er waren zachte, lichte kleuren bij duizenden, sterke schitterende bij honderden. Mogens wendde zich ervan af en keek naar de donkere gestalte naast hem: hoe onaanzienlijk scheen zij niet bij al die gloeiende pracht; hij zuchtte en keek weer naar de kleurrijke wolken. Het was niet als een werkelijke gedachte, ver en vluchtig kwam ze, bleef een seconde en verdween, het was alsof het oog gedacht had. ‘Nu zijn de geesten in Groenenberg vroolijk nu de zon onder is’ zei Thora.

‘Zoo - oo!’

‘Ja! weet u niet dat de geesten van donker houden?’

Mogens glimlachte.

‘Ja, u gelooft niet aan geesten, maar dat moest u doen. Het is zoo prettig om eraan te gelooven, aan kaboutermannetjes en elfen. Ik geloof ook aan nimfen en duiveltjes, maar niet aan spoken! Wat heeft men aan spoken en hellepaarden? Oude Mietje wordt boos als ik dat zeg; want het is niet godvruchtig om aan al dat te gelooven waar ik aan geloof, zegt zij; dat zijn dingen waar de menschen niets mee te maken hebben, maar waarzeggers en kerkduivels die staan in het evangelie, zegt ze. Maar wat zegt u?’

‘Ik? Ja, ik weet het niet - hoe meent u eigenlijk?

U houdt zeker niet van de natuur?’

‘Ja wel, veel.’

‘Ja, ik meen niet de natuur zooals je haar ziet van uitzichtsbanken of van hoogtens met trappen, waar ze feestelijk wordt klaargemaakt, maar de natuur zoo iederen dag, altijd. Houdt u zoo van de natuur?’

‘Ja, juist! In ieder blad, iederen tak, ieder lichteffect, in iedere schaduw kan ik mij verheugen. Er is geen heuvel zoo kaal, geen turfgroef zoo vierkant, geen landweg zoo vervelend of ik kan mij er een oogenblik door aangetrokken gevoelen.’

‘Maar wat heeft u aan een boom of een struik als u u niet voorstelt dat er een levend wezen in is dat de bloemen opent en sluit en de blaâren gladstrijkt. Als u een meer ziet, een diep en helder meer, vindt u het dan niet mooi, omdat u u voorstelt dat daar diep, heel diep, onderin wezens wonen die hun vreugden en smarten hebben, hun eigen eigenaardig leven met eigenaardige verlangens; en wat voor moois zou er b.v. aan Groenenberg zijn als ik me niet voorstelde dat het daar binnen suist en wemelt van kleine wezentjes die zuchten als de zon opgaat, maar dansen en met schoone schatten spelen als de avond komt.’

‘Hoe mooi is dat! Ziet u dat?’

‘Maar u dan?’

‘Ja, ik kan het niet goed zeggen, het ligt in de kleur die het heeft, in de beweging, in de vorm en dan in het leven dat erin is, de sappen die opstijgen uit boomen en planten, de

zon en de regen, die ze laten groeien, het zand dat opeenstuift tot heuvels en de regenbuien die spleten en kloven maken in de bergen! Och, het is heelemaal niet duidelijk te maken als *ik* het moet verklaren.'

'En is u dat genoeg?'

'O, soms is het te veel! - al te veel! En als er nu vormen en kleuren zijn en bewegingen zoo fijn en zoo licht, en er achter dat alles een zeldzame wereld verborgen is die leeft en jubelt, en zucht en verlangt en die dat alles kan zeggen en zingen, dan voelt men zich zoo verlaten dat men niet in die wereld mee kan leven en dan wordt het leven zoo mat en zoo zwaar.'

'Neen! neen! zóó moogt u niet aan uw meisje denken.'

'O, ik denk niet aan mijn meisje!'

William en zijn zusje kwamen bij hen en zij gingen mee naar binnen.

Eenige dagen later wandelden Mogens en Thora 's morgens samen in den tuin. Mogens zou de kas zien met de wingert want daar was hij nog niet geweest; de kas was tamelijk lang maar niet heel hoog, de zon glinsterde en speelde op het glazen dak. Ze gingen erin. De lucht was lauw en vochtig en het rook er vreemd benauwd gekruid, als naar versche aarde. De mooie, kronkelende blaâren en de zware, wazige vruchtentrossen, doorstraald, verlicht en beschenen door de zon, breidden zich uit onder het dak in een groote, groene zaligheid. Thora stond er met een gelukkig gezicht naar te kijken. Mogens was onrustig en zag bedroefd, dan naar haar, dan naar boven in het groen.

'Hoor eens!' zei Thora vroolijk, 'nu geloof ik dat ik begin te begrijpen wat je laatst op den heuvel zei over vormen en kleuren.'

'Begrijp je niet nog meer?' vroeg Mogens zacht en ernstig.

'Neen,' fluisterde ze, zag hem vluchtig aan, sloeg haar oogen neer en bloosde, 'toen niet.'

'Toen!' zei Mogens teer en knielde voor haar: 'maar nu, Thora?'

Zij boog zich naar hem, gaf hem haar eene hand, hield de

andere voor haar oogen en schreide. Mogens drukte, terwijl hij opstond, haar hand tegen zijn borst, ze hief haar hoofd op en hij kuste haar op het voorhoofd. Zij keek hem aan met stralende, vochtige oogen, glimlachte en fluisterde: ‘Goddank.’

Mogens bleef nog een week; de afspraak was dat de bruiloft in het midden van den zomer zou zijn. Daarna vertrok hij en de winter kwam met donkere dagen, lange nachten en een sneeuw van brieven.

* * *

Licht in alle ramen, groen en bloemen boven alle deuren, mooigemaakte vrienden en bekenden in dicht gedrang op de groote steenen trap, allen starend in de schemering - Mogens was met zijn bruid weggereden.

Het rijtuig rammelde en rammelde, de gesloten raampjes rinkelden. Thora zat door het eene naarbuiten te kijken naar de slooten, naar het smidsheuveltje waar primula's groeiden in het voorjaar, naar den grooten vlierboom van Bertel Nielsen, naar den molen en de molenaar zijn ganzen, naar den Dalumschen berg waar William en zij zich nog voor een paar jaar lieten afglijden in hun slee, naar de weiden, naar de lange grillige schaduwen die de paarden wierpen op de kiezelhoopen, op de turfgroeven en op het roggeveld. Zij zat heel zachtjes te schreien; van tijd tot tijd als zij den dauw van het raampje veegde, keek zij schuchter naar Mogens. Hij zat voorover gebogen, met zijn reisjas open, zijn hoed lag te wiebelen op het voorbankje, met zijn handen voor het gezicht. Waar h i j al niet aan dacht. Het was een wonderlijke dag voor hem geweest, en het afscheid had hem bijna den moed benomen. Zij had vaarwel moeten zeggen aan al haar bloedverwanten en vrienden, aan een oneindigheid van plekjes waar de herinneringen opgestapeld waren en dat om hem te volgen. En hij was de ware om zich aan toe te vertrouwen, hij met zijn verleden van ruwheid en uitspattingen. Het was nog niet eens zoo zeker dat het zijn verleden was; wel was hij veranderd en had moeite om te begrijpen wat hij geweest was, maar men ontkwam nooit zoo heelemaal aan zichzelf; het w a s alles nog in hem en nu had hij dat onschuldige

kind om op te passen en over te waken. Goddank! Hij had zichzelf tot over het hoofd in de modder gehaald, het zou hem wel gelukken haar ook zoo ver te brengen. Neen! - neen, dat mocht niet - neen, zij zou trots hemzelf haar zonnige, lichte meisjesleven leven. En het rijtuig rolde en rammelde, de duisternis was ingevallen, hier en daar zag hij door de dicht bedauwde ruiten vage lichten in de huizen en hofsteden waar ze voorbij reden. Thora dommelde. Tegen den morgen kwamen ze aan hun nieuwe huis, een landgoed dat Mogens gekocht had. De paarden dampten in de koude morgenlucht, de mosschen tjilpten in de groote lindeboom op het erf en de rook kronkelde zich langzaam uit de schoorsteenen. Toen Mogens haar uit het rijtuig geholpen had, keek Thora lachend en verheugd rond, maar het hielp niets, ze was slaperig en te moe om het te kunnen verbergen. Mogens bracht haar naar haar kamer en ging zelf in den tuin op een bank zitten; hij meende de zon te zien opgaan maar hij knikte te sterk met zijn hoofd om zich bij die meening te kunnen houden. Maar 's middags ontmoetten hij en Thora elkaar weer frisch en vroolijk en er was een rondgekijk en een verbazen en er werd overlegd en geraadpleegd en plannen werden gemaakt die eenstemmig voor practisch verklaard werden en wat deed Thora niet haar best om er wijs en belangstellend uit te zien toen de koeien aan haar voorgesteld werden en wat was het moeielijk voor haar om niet al te onpractisch blij te zijn met het ruige hondenjong; en wat wist Mogens niet te vertellen van draineeren en graanprijzen terwijl hij erover philosopheerde hoe Thora eruit zou zien met roode klaprozen in het haar.

En wat was het 's avonds, toen ze in hun tuinkamer zaten en de maan zoo nauwkeurig de ruiten afteekende op de vloer, niet een comedie, als hij haar ernstig voorstelde naar bed te gaan, heusch naar bed te gaan omdat ze moe m o e s t zijn, terwijl hij steeds haar hand in de zijne bleef houden, en als zij dan verklaarde dat hij slecht was en haar kwijt wou zijn, dat het hem speet een vrouw genomen te hebben; en dan was er natuurlijk een verzoening en lachten ze en zoo werd het laat. Eindelijk ging Thora naar haar kamer, maar Mogens bleef zitten en voelde zich heel ongelukkig dat zij weggegaan was; en hij had

donkere voorstellingen dat zij dood en weg was, en dat hij hier alleen zat in de heele wereld en erom huilde; en toen huilde hij werkelijk, werd boos op zich zelf, liep heen en weer en trachtte niet dwaas te zijn. Er w a s een liefde, rein en edel, zonder eenige grove, aardsche hartstocht; ja die was er en was ze er niet dan zou ze komen; ja, hartstocht vernielde alles en die was zoo leelijk en onmenschelijk; wat haatte hij alles in den mensch wat niet vlekkeloos en rein, fijn en licht was! Hij was overmeesterd, neergedrukt, geplaagd geweest door al dat leelijke en sterke, het was in zijn oogen en in zijn ooren geweest, het had al zijn gedachten verpest. Hij ging naar zijn kamer. Hij wilde lezen en nam een boek, hij las, maar hij wist niet wat - er zou haar toch niets gebeurd zijn? Neen, hoe zou dat mogelijk zijn? Hij was toch bang, het kon toch zijn - neen, hij kon het niet langer uithouden; hij sloop zachtjes naar haar deur. Neen, daar was het zoo stil en vreedzaam; als hij oplettend luisterde, meende hij haar ademhalen te kunnen hooren - zijn hart klopte, dat meende hij ook te kunnen hooren. Hij ging terug naar zijn kamer en zijn boek. Hij deed zijn oogen toe: hij zag haar zoo duidelijk, hij kon haar stem hooren, zij boog zich naar hem toe en fluisterde - o wat had hij haar lief, lief, lief.

Het zong binnen in hem; het was, alsof de gedachten in rhythmen kwamen; en wat kon hij alles duidelijk zien waar hij aan dacht! Stil, heel stil lag ze nu te slapen met haar arm onder haar nek, met los haar en dichte oogen, zij haalde zoo licht adem - de lucht trilde, ze was rood als van den weerschijn van rozen - als een plompe Faun die den dans der nimfen nadoet, gaf het dek in grove plooien haar fijne gestalte weer. - Neen, neen! Hij wilde niet aan haar denken, niet zóó aan haar denken voor niets ter wereld, neen; - maar daar kwam het weer terug, al dat, hij kon het niet van zich afhouden, maar het moest weg, weg! En het kwam en ging, kwam en ging, tot dat de slaap kwam en de nacht ging.

Toen de zon den volgenden avond ondergegaan was, wandelden zij samen in den tuin. Gearmd gingen ze stil en langzaam door het eene paadje na het andere; van resedageur

door rozengeur naar welriekende jasmijnen; eenige vledermuizen vlogen suizend voorbij, de geelvink floot verweg in het koren; anders was er geen geluid dan het ritselen van Thora's zijden japon.

‘Wat wij zwijgen kunnen!’ riep Thora uit.

‘En wandelen’ zei Mogens, ‘wij hebben stellig een uur geloopen’.

Daarna gingen zij een tijdlang zwijgend verder.

‘Waar denk je aan?’ vroeg zij.

‘Aan mijzelf.’

‘Dat doe ik ook.’

‘Denk je ook aan jezelf?’

‘Neen - aan jou - aan jou, Mogens.’

Hij trok haar dichter naar zich toe. Zij kwamen bij de tuinkamer, de deur stond open; het was er heel licht en de tafel met het sneeuwwitte tafellaken, de zilveren kom met donkerroode aardbeien, de glinsterende zilveren kan en kandelabers maakten een feestelijken indruk.

‘We zijn net als Hans en Gretha in het sprookje als ze bij het koeken huisje in het bosch komen,’ zei Thora.

‘Wil je er in?’

‘Je vergeet dat daar binnen een heks is, die ons arme kinderen wil braden en opeten. Neen, het is veel beter dat wij ons niet laten verleiden door de suikeren vensters en het pannekoeken dak, maar elkaar bij de hand nemen en in het donkere, donkere bosch gaan.’ Zij gingen van de tuinkamer af. Zij leunde zich dicht tegen Mogens aan en ging voort: ‘het kan ook zijn het paleis van den grooten Turk, en jij de Arabier uit de woestijn die mij ontvoert; de wachten achterhalen ons; de kromme sabels blinken, wij loopen en loopen, maar ze grijpen je paard, nemen ons mee en stoppen ons in een groote zak om ons te verdrinken. Laat eens zien, wat is het nog meer....’

‘Waarom mag het niet zijn wat het is?’

‘Ja, dat mag wel, maar dat is te weinig.....als je wist, hoe ik van je houd, maar ik ben zóó ongelukkig - ik weet niet wat het is - er ligt zoo ver tusschen ons - neen -’

Zij sloeg haar armen om zijn hals, kuste hem heftig en drukte haar gloeiende wang tegen de zijne: ‘ik begrijp het niet, maar soms kon ik bijna wenschen dat je me sloeg - ik

weet, dat het kinderachtig is en dat ik zoo gelukkig ben, zóó gelukkig, maar ik ben toch zóó ongelukkig.'

Zij lei haar hoofd tegen zijn borst en schreide, en toen begon ze, terwijl haar tranen vloeiden, te neuriën, eerst heel zacht, maar daarna luider en luider:

'In verlangen,
In verlangen leef ik!'

'Mijn eigen kleine vrouwtje!' en hij nam haar op zijn arm en droeg haar naarbinnen.

Den volgenden morgen stond hij bij haar bed. Het licht viel rustig en gedempt door de neergelaten gordijnen, het maakte alle lijnen in de kamer zacht, alle kleuren stil en vredig. Het was Mogens alsof de lucht met haar borst steeg en zonk in stille deiningen. Haar hoofd rustte eenigzins scheef op het kussen, het haar viel over het bleeke voorhoofd, de eene wang was een beetje rooder dan de andere, nu en dan trilde het zwak in de gewelfde oogleden, en de lijnen van den mond wiegden onmerkbaar heen en weer tusschen onbewusten ernst en sluimerenden lach. Mogens stond lang naar haar te kijken, kalm en gelukkig; de laatste schaduw van zijn verleden was verdwenen. Hij sloop weg en ging in de huiskamer zitten om stil op haar te wachten. Hij had even gezeten toen hij haar hoofd op zijn schouder voelde en haar wang tegen de zijne.

Zij gingen naarbuiten in de frissche morgenlucht. Het zonlicht jubelde over den grond, de dauw fonkelde, vroeg ontloken bloemen schitterden, de leeuwerik floot hoog aan den hemel, de zwaluwen schoten door de lucht. Zij gingen over het groene grasveld naar den heuvel met de gelende rogge; zij volgden het pad dat er doorliep; zij liep voor, heel langzaam en keek naar hem over haar schouder en ze praatten en lachten. Hoe verder ze den heuvel af gingen, hoe hooger het koren ertusschen kwam; weldra waren ze geheel verdwenen.

David in de Spelonk van Engédi
Door
P.N. van Eyck.

(Davids gepeinzen over den slapenden Saoel)

Moest ik bevreesd mijn handen heffen,
Heer, tot uw troon?
Uw toorn sloeg uit, uw speer wou mij treffen, -
Was dít dan mijn loon?

En toch had mijn harp u de liedren gezongen,
Waar gij naar smachtte,
Toen gij, met lippen in 't spreken verwrongen,
In uw overmoed prachte.

‘Roep David, mijn knecht.’ Reeds was ik genaderd,
Mijn hand aan de snaren:
In uw stilte lag àl uw ellende vergaderd,
Als de asch in uw haren.

Ik zag uw ziel in de nijpende kronkels
Van de Slang des Duisters,
Uw oogen koortsten, als vuurge karbonkels,
Om verboden luisters.

Uw handen, wit in de rood-fulpen vouwen,
Zag ik sidderend wijken,
Hoorde uw kreet, als een angst uit verstikkend benauwen
Voor 't láátste bezwijken.

Maar ik hurkte, mijn harp en haar snaren blonken,
Mijn hart voelde ik kloppen,
Ik speelde en daar dwaalden prikklende vonken
Door der vingeren toppen.

Ik zong, en ik hield, als 'k den zang hoorde rijzen,
Mijn ooge' in úw oogen,
Want ik hoorde, hoe plotslinge licht-dronken wijzen
Mijn lippen onttogen.

Hoe mijn woorden uw ziel, die verstikte in haar donker
Aan mijn ziel verbonden,
Hoe wij saam uit uw smart naar een hemelsch geflonker
Den uitweg vonden.

Hoe wij saam, hand in hand, langs de grazige wegen,
Uit den poel der zonden,
Naar de lichtende hoogten des Heeren stegen,
Waar Zijn wateren bronden.

Gij dronkt, een stroom van verlossende tranen
Brak uit uw oogen,
Gij waschte u weer rein van den smet uwer wanen,
't Scharlaken der logen.

Daar zat gij, ontroerd, ja bevrijd door mijn zingen,
Vol weemoed te luistren,
Uw gedachten verstrikt in de erinneringen,
Die u rezen bij 't duistren.

En als 't laatste geluid was verruischt en uw zwijgen
Mij verbande uit uw stilte,
Trad ik heen en bevrijdde mijn borst van haar hijgen
In de nachtlijke kilte.

Maar wáárom, o Heer, drong uw toorn, in den morgen,
Voor uw troon mij ter aarde, -
Welke misdaad dacht ge in mijn deemoed verborgen,
Als gij dood-dreigend staarde?

Dat een dienaar één uur uwe zwakheid aanschouwd had,
Woudt gij dáárom mij treffen?
Kon uw ziel uit den walm, die haar klemmend benauwd had,
Zich niet blijven verheffen?

Want weer laagt gij gansch in de kronkels gewonden
Van de Slang des Duisters,
Een Koning, met koorden van slaafschheid gebonden,
Beroofd van zijn luisters.

Uw hand dreef de speer en ik week, daar 'k u duchtte,
Ik strekte mijn handen:
De spits sloeg het hout, maar ik rees en ontvluchtte
Het gevaar uwer wanden. -

En thans ligt gij laag in verlaten spelonken,
Overmand door uw nooden,
In uw slaap als in kneuzende ketens geklonken, -
En mijn hand kon u dooden?

Onder 't walmen der toorts ligt gij zwaar aan de rotsen
In den gloed van haar tongen:
Gemerkt door den God, dien uw macht wilde trotsen,
Zijn uw trekken verwrongen.

Maar nóg zijt gij schoon, die, de schoonste der knapen,
Tot koning verkoren,
Als ik in uw jonkheid de kudde uwer schapen
Hebt geweid en geschoren.

Nóg zijt gij schoon en een machtig ontroeren
Drijft mijn hand van mijn lende,
Slaat haar sterkte om mij heen als bindende snoeren,
Dat mijn zwaard u niet schende.

Want Saoel, o Saoel, gij, wiens roem voor de knapen,
In wier midden ik speelde,
Uw gestalte vergoodde en u lichtte om de slapen,
Als hun droom u verbeeldde,

Gij waart voor het kind, dien zijn ziel in de zwoelte
Ziek van hunkring benauwde,
De ruischende regens, wier voedzame koelte
Het veld overdauwde.

Hoe wijd week de nacht van de deining der weiden,
Als ik vol van begeerten
Mijn blik langs de sluimrende lammren liet glijden
Naar de waas-blauwe veerten.

En ik weende, en dan luisterde ik loom, hoe de boomen
Met úw naam mij vertroostten:
Door uw grootheid gesterkt zat ik hoopvol te droomen,
Tot de zon steeg in 't Oosten.

Toen naakte de dag, die uw koninklijk leven
Aan het mijne moest hechten, -
Uw dienaars vonden, die 't hart voelde beven:
Den geringste uwer knechten.

Ik kwam, en mijn droom zag den god in u storten,
Mij zelf voelde ik rijzen,
Uw ziel zweefde omhoog uit de stilten, die schorten,
Op den golf mijner wijzen.

O Saoel, en dit uur gaf u God in mijn handen,
Mijn zwaard kon u deren,
Maar ik voel, hoe mijn tranen van leed om u branden,
U - Gezalfde des Heeren!

Want als gij wies ik op van een herder der schapen
Tot Godes Gewijde,
Ook voor mij zal de Slang der Verzoeking niet slapen,
Dat zijn zonde me omspreide!

Zie, mijn zwaard snijdt een slip van den mantel mijns vorsten,
Dien het scherp niet zal dooden,
Tot een baander van strijd met het schijnzoet der dorsten,
Die God heeft verboden.

En ook thans nog, mijn koning, zal úw lot mij richten,
Dat mijn hart niet moog' zoeken,
Wat enkel den troon van mijn God kan omlichten,
Die ú moest vervloeken.

Gij, Saoel, hebt u zelf in uw hoogmoed versloten
Uw leed worstelde éénzaam,
O, mocht liefde voor de aarde mijn leven vergrooten,
Zij haar kracht mij gemeenzaam!

En mijn harp, die zelfs úw hart een stonde verzachtte,
Voor uw waan zich weer schoorde,
Begeleide tot dankzang 't geruisch der gedachte:
Vlam, die Gods gloed ontgloorde.

Ik zal gaan, wijl gij slaapt in dit walmende donker,
Dat uw trots niet kon weren,
Naar der zon en der sterren wijd-deinend geflonker,
Om uw volk te regeeren.

Ik zal gaan door de nacht en de bergtop bestijgen
Om de dagzon te ontmoeten,
En mijn stem zal zich heffe' en mijn adem zal hijgen
Over 't Land aan mijn voeten!

Het getob met de Sociale Verzekering
Door
Is. P. de Vooys
(J. Molenmaker)

Nederland heeft geen geluk met de Sociale Verzekering. Sedert 1890 toen de tweede, de koninklijke enquête-commissie met grooter plechtigheid doch minder belangstelling het werk van hare parlementaire voorgangster van 1887 voltooide, stond het vrij wel vast dat wij een wettelijke sociale verzekering zouden moeten krijgen. Vooral de oude dag, maar ook de invaliditeit van arbeiders, die nimmer in hunne plichten tegenover maatschappij, gezin of werkgever te kort schoten, bleek bedroevend donker. Ook het fondsenwezen eischte geen geringe verbetering, opdat de arbeiders bij ziekte goed geholpen zouden zijn. In 't bijzonder was het stuitend hoe de getroffenen door ongevallen soms aan hun lot d.w.z. aan bittere armoe overgelaten werden.

Er moest dus iets geschieden. En het naburige Duitsche Rijk had aangetoond wat er gebeuren kon. Juist in die jaren ging de Duitsche Regeering onder het sociale keizerschap de resultaten van haar verzekeringsstelsel met trots wereldkundig maken en voerde dan ook een levendige propaganda om andere staten tot navolging te verlokken.

Wat Nederland te doen had, was dus duidelijk en eenvoudig. Er behoorden wetten te komen, die in hoofdzaak gelijk zouden zijn aan de drie Duitsche wetten, waarin de sociale verzekering was georganiseerd.

Dat is nu twee-en-twintig jaar geleden. Juist halverwege in 1901 kwam de Ongevallenwet tot stand.

Het was niet gemakkelijk gegaan. Van allen, die er aan medegewerkt hadden was eigenlijk niemand tevreden. En geen minder dan Mr. Kerdijk en Mr. Veegens, twee vooraanstaande figuren uit de enquête-beweging, toonden hunne teleurstelling. Sprak niet de laatste van een offerfeest van beginselen? En bracht niet de eerste zijn stem uit tegen de Ongevallenwet 1901?

Wie nu gemeend zou hebben, dat deze Ongevallenwet werken kon als het eerste schaap dat over den dam trok, heeft zich bitter vergist. Veeleer was het een baken in zee. Ondanks de groote weldaden, die de getroffenen door ongevallen of hun weduwen en kinderen van de wet ondervonden, en ondanks de toename der voorzorgen tegen 't gevaar van ongevallen, is er over de werking der wet een wijd verspreide ontevredenheid. Dat is nu wel voornamelijk bij de werkgevers, doch het feit dat zoo'n stemming zoo lang kan aanhouden, wijst erop dat er toch bijzondere fouten zijn. Noch in Duitschland of Oostenrijk, nòch in Frankrijk, België of Engeland geven de zeer verschillende stelsels der ongevallenverzekering aanleiding tot zoo sterk aanhoudend geklaag.

In elk geval is de Ongevallenwet geen baanbreker geweest voor de verdere sociale verzekering. Zij bracht onmiddellijk voor de moeilijkheid der keuze wat nu te volgen had.

Minister Lely bleef consekwent. Hij had de ongevallen- aan de ziekte-verzekering doen voorafgaan, in tegenstelling met de Duitsche volgorde, en als inbreuk op stelselmatige inrichting der geheele sociale verzekering. Hij deed dat omdat er grooter behoefte was aan hulp voor de getroffenen door een ongeval als voor de zieken. Zoo liet hij de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering wederom voorafgaan aan de ziekteverzekering.

Zijn plan hierover werd echter pas publiek kort voor de verkiezingen van 1901 die 't ministerie Kuyper brachten. Reeds bij de behandeling van de Ongevallenwet was Dr. Kuyper sterk naar voren gekomen. Hij was 't geweest die tegenover 't regeerings-ontwerp zijn groot amendement geplaatst had, dat in wezen de zuivere navolging van het Duitsche voorbeeld be-

oogde tegenover de afwijking, die minister Lely had voorgesteld.

De verzekerings-ontwerpen, die van 1901 tot 1905 verschenen, vertoonden dezelfde neiging. Ofschoon Dr. Kuyper vroeger principieele bezwaren had geuit tegen den dwang van het Duitsche verzekeringsstelsel, zag hij toch ongetwijfeld de groote staatkundige en opvoedende beteekenis ervan. Hij moet het onnoodig gevonden hebben, en zou er ook ongetwijfeld als minister-president niet de tijd en gelegenheid voor beschikbaar gehad hebben, een eigen stelsel te ontwerpen. Aansluiting aan de practijk over de oostelijke grenzen had ongetwijfeld groote voordeelen. Geen kansen van onverwachte moeilijkheden. Gemakkelijke regeling van 't onderwerp voor Duitsche arbeiders hier en Nederlandsche arbeiders in Duitschland. Maar bovenal - en dit zal wel 't zwaarste gewogen hebben - de beste kans om deze ingewikkelde taak zoo snel mogelijk uit te voeren.

Dit is echter niet meegevallen. Zoowel 't ontwerp voor de Ziekte-verzekering dat eerst verscheen, als dat voor de Ouderdoms- en Invaliditeits-verzekering, kwam te laat dan dat afdoening voor 1905 mogelijk bleek. En in dat jaar viel Dr. Kuyper en met hem zijn plan voor de volledige sociale verzekering.

Toen kwam Mr. J.D. Veegens, wiens verleden en persoon de beste beloften bevatten voor een spoedig tot stand brengen van de regeling, die zoo urgent was en door de meerderheid van alle partijen gewenscht werd. In den korten tijd van zijn ministerschap werd dan ook veel ontworpen.

De ervaring met de Ongevallenwet had ondertusschen reeds geleerd hoe noodzakelijk het was in een regeling der ziekteverzekering een vaste basis te leggen om de gemaakte fouten te verbeteren. Dat was dus een eerste taak. En Dr. Kuyper's ontwerp kon daarvoor met eenige wijzigingen goed dienen.

Ondertusschen werd een uitbreiding der Ongevallenwet tot andere dan industrieele bedrijven gereed gemaakt. Het meest urgent bleef echter de Ouderdoms-verzorging. En om deze zoo snel mogelijk te verkrijgen verbrak Mr. Veegens den band die tusschen ouderdom en invaliditeit in het Duitsche stelsel bestond.

Hiertegen werd een heftige oppositie gevoerd door het kamerlid Talma, die kort daarna zich aangewezen zag om de taak van minister Veegens over te nemen.

Ook nu schenen de kansen bijzonder gunstig om snel tot resultaten te geraken. Minister Talma moest veel voor de taak gevoelen om de Nederlandsche arbeiders aan een volledige en degelijke sociale verzekering te helpen. Hij was voortdurend nauw betrokken geweest bij de plannen Kuyper en Veegens. Bovendien had hij het groote voorrecht ruim een jaar meer tot zijn dienst te hebben dan de vierjarige periode, binnen welke een kabinet zijn plannen gewoonlijk te verwerkelijken heeft.

Was de belangstelling van minister Talma misschien te groot? Of gevoelde hij duidelijk hoe er sedert 1890 een groote verandering bezig was zich te voltrekken in de meeningen over het Duitsche verzekeringsstelsel? In elk geval nam hij nòch de ontwerpen Kuyper, noch die van Mr. Veegens over, en begon hij zijn taak opnieuw. Slechts de Landbouwongevallenwet bleef bij de Tweede Kamer liggen, maar had, zooals al spoedig bleek, evengoed ingetrokken kunnen zijn. De baan was weer vrij. Alleen de Ongevallenwet met den strijd over de risico-overdracht bleef bestaan als prikkel en aanstoot.

Wat was ondertusschen de wijziging in de denkbeelden over het Duitsche stelsel? De meening - men kan gerust zeggen de sedert 1890 overheerschende meening - dat de Duitsche dwangverzekering, liefst nog breeder, nog meer gecentraliseerd, nog hechter ineengebouwd, - het middel bij uitnemendheid was om een belangrijk deel der sociale kwestie op te lossen, ging aan het wankelen. Na Oostenrijk had geen enkel land het voorbeeld meer opgevolgd, al werd natuurlijk in principe de noodzakelijkheid eener algemeene voorzorg erkend. Noch Engeland, noch Frankrijk, België of Zwitserland was in de lijn Duitschland-Oostenrijk-Nederland doorgegaan, de lijn van een toenemend gecentraliseerde Ongevallen-verzekering. Integendeel hadden die landen aan veel lossere regelingen de voorkeur gegeven. Bovendien was er in Duitschland en Oostenrijk een krachtig streven ontstaan om de takken der sociale verzekering steviger met elkaar tot één geheel te verbinden. Dit streven om n.l. enkele eenvoudige, gedecentraliseerde organen te vormen, die de geheele taak der verzekering zouden uitvoeren, beheerschte in 1907 en 1908 de omvangrijke Duitsche litteratuur. De lof en propaganda voor ‘het’ stelsel werden op die wijze overstemd

door uitvoerige détailkritiek. Bovendien was de illusie dat de sociale verzekering de arbeiders terug zou voeren tot de vroegere tevredenheid geheel en al verdwenen. Eer was er een angst, dat de arbeiders in hun klassenstrijd de verzekering zouden gebruiken voor hun doel om de sociaal-democratie te bevorderen en versterken. Ook was de onaangename dokterskwestie steeds scherper naar voren gekomen, n.l. het streven der dokters om door aaneensluiting zoowel hun macht als hun materieele positie bij de arbeidersverzorging te versterken.

Aldus was de denkbeeldensfeer, waarin minister Talma verkeerde, toen hij zich er toe moest zetten de taak van Dr. Kuyper en Mr. Veegens verder te voeren.

Dit mag stellig geen oogenblik vergeten worden, wanneer de tegenwoordige verhoudingen van weer vier jaar later beoordeeld worden, nu de stroom der meeningen zooveel verder is gegaan, en veel van het hier beschrevene heeft meegenomen, andere punten heeft verscherpt, maar vooral geheel nieuwe denkbeelden heeft naar voren gebracht, die in 1908 nog apocrief waren.

Had minister Talma zich niet in het onderwerp zoo verdiept, en had hij alle bijzonderheden ervan niet zoo precies gezien, doch slechts de uiterlijke, de politieke beteekenis ervan in 't oog gevat - waartoe hij voorkort gedwongen werd terug te keeren - hij zou dan stellig Dr. Kuyper's ontwerpen onmiddellijk hebben ingediend, om er tijdens de behandeling de wijzigingen in te brengen, die de samenwerking met de Kamer noodig zou maken.

Maar minister Talma zag hoe Duitschland en Oostenrijk in breede ontwerpen hunne stelsels gingen hervormen. Hij kende de actualiteit van het gedecentraliseerde orgaan, en hij zag de donderwolken der dokterskwestie. Dit alles kon hij niet meer voorbijzien. En dus ging hij een nieuw stelsel opbouwen, een geheel georganiseerd bouwwerk eener sociale verzekering. Doch het kostte tijd. Maar meer nog, het bracht verwarring onder de politici, die de zaak alleen van de politieke kant bekijkende, haar zoo eenvoudig hadden gedacht. Wat voor vertrouwen kan men hebben in het stelsel Talma? Het Duitsche stelsel, dat was wat anders. Het had reeds van zelf zoo'n groot gezag, dat ieder zich eraan onderwierp. Maar een nieuw stelsel, met arbeids-

raden, een omverwerping der ongevallenwet, die al zooveel hoofdbrekens gekost had. Het is te begrijpen dat velen huiverig werden. En dat verminderde stellig niet doordat in de 2 à 3 jaar die minister Talma noodig had voor zijn plannen over Europa een andere sociale wind ging waaien. Want de nieuwe westenwind bracht de sfeer met zich van Engelsche verhoudingen en opvattingen, die ons zooveel frisscher, vrijer en sympathieker zijn dan de droge dorre oostelijke winden met Pruisische ambtenaren en politiestrafheid, die elk rechtgeaard Nederlander prikkelbaar en stuursch maken. Eerst verscheen de wet op de ouderdomspensioenen, daarna Lloyd George's wet ter bestrijding van ziekte en invaliditeit. Kort achter elkaar kwam het nieuws van het ontwerp en van het aannemen der wetten hier over. De uiterlijke politieke kant ervan was onmiddellijk zeer verlokkelijk. Hoe snel, hoe afdoende, hoe bevredigend voor de betrokkenen, was het geschied. Misschien gaf alleen de dokterskwestie eenige bedenking, doch over 't algemeen was er bijna geen oppositie.

En dan was er nog bovendien een grondslag gelegd vopr een werkloozenverzekering. Doch dit kan thans buiten beschouwing blijven, daar deze regeling evenals de loonraden voor de huisindustrie en de nieuwe minimum-loonwet voor de mijnwerkers wel tot de jongste sociale golfstroom behoort die Europa in de eerste tijden bestrijken zal, maar die voorloopig ons land nog geheel en al onaandoenlijk en blind aantreft en voorbij gaat.

Dat zou met de Engelsche sociale verzekering ook wel het geval zijn geweest indien niet minister Talma zich van enkele onderdeelen van het ouderwetsche Duitsche stelsel der driewerf vertakte regeling had afgekeerd. Want al hield hij wel aan de hoofdzaken vast, zoo bracht hij in de regelingen wijzigingen, die de uiterlijke gelijkenis deden ophouden. Het politieke publiek toch zag nu een stelsel Talma nieuw, oorspronkelijk, en kon niet langer nalaten een vergelijking te beginnen met het stelsel Lloyd-George. Maar helaas met als eenig resultaat van zich zelf nog meer te verwarren.

Zoo kan het gebeuren, dat Nederland in dezen zomer van 1912 één jaar slechts voor de algemeene verkiezingen nog geen stap verder is met zijn sociale verzekering. Want weliswaar is

de Radenwet door de Tweede Kamer aangenomen, een organiseerende wet met niets dan vorm en zonder inhoud van regeling, doch het is niet waarschijnlijk dat de Eerste Kamer tot een snelle goedkeuring ervan zal overgaan, vooraleer zij gezien heeft wat de Tweede Kamer verder aan werk aflevert dat er bij behoort. En al deed zij het toch, dan was het voorloopig een slapende wet, een doornroosje in het betooverde bosch eener verwarde politiek.

We zijn dus nu nog geen stap verder met de sociale verzekering. Er zijn echter wetsontwerpen.

De ziekteverzekering is gereed om in behandeling genomen te worden. De ouderdoms- en invaliditeitsverzekering, zal voor October a.s. klaar gestoomd en gestoofd zijn door een vlijtige samenwerking van commissie tot voorbereiding en minister. Ligt ook niet de wijziging der ongevallenwet ter beschikking van de Kamer, terwijl de Landbouw-ongevallenwet nog steeds dat lot deelt?

Wat kan er dan voor reden zijn tot mistroostigheid. Indien de ontwerpen het lot konden deelen van de Reichsversicherungsordnung en van Lloyd-George's ziektewet, dat n.l. in hoofdzaken[1)] ieder zich met den inhoud kan vereenigen, dan zou het toch niet ondenkbaar zijn dat in enkele maanden, laat staan in een vol jaar het werk werd volbracht.

In dat gelukkige geval verkeeren wij echter niet. Er bestaat zoowel tegen de hoofdzaken als tegen de bijzonderheden van minister Talma's regelingen een ernstig verzet, zoo ernstig dat de tegenstanders de voorstanders ongeveer in evenwicht houden en over 't lot der ontwerpen vooruit niets te zeggen valt.

Daarbij komt dat de wijze waarop de Tweede Kamer gewoon is wetsontwerpen te behandelen juist hierin afwijkt van de gebruiken in het Duitsche en het Engelsche parlement, dat veel tijd er voor gevorderd wordt.

1) De oppositie der sociaal-demokraten concentreerde zich op een twee tal punten. 1°. de wijziging in 't beheer van de ziekenfondsen, waardoor de arbeiders van ⅔ tot ½ der bestuurders teruggebracht werden. 2°. de weigering om den leeftijd voor 't ouderdomspensioen van 70 tot 65 jaar te verlagen.

Er zijn echter nog meer en nog grooter moeilijkheden. Zelfs dan wanneer in hoofdzaken algemeen werd erkend, dat het nu tijd is eindelijk de sociale verzekering tot stand te brengen, zou er behoefte zijn aan een krachtige en besliste leiding.

Hoeveel te meer nu overal zich moeilijkheden kunnen en zullen voordoen, moeilijkheden over de wijze van behandeling, over principieele vragen en over practische regelingen, om nog van redactioneele kwestie's te zwijgen.

Bij wie berust de leiding? en hoe geschiedt zij? Dat op deze twee vragen geen duidelijk en eenvoudig antwoord gegeven kan worden teekent een gevaarlijke toestand. Reeds formeel is de regeling der behandeling van belangrijke en ingrijpende wetten als voor de sociale verzekering, in ons parlementair stelsel, gebrekkig geregeld. Want wij kennen natuurlijk geen gezag der regeering over de volksvertegenwoordiging. Deze blijft vrij in haar arbeid en luistert slechts naar verzoeken, niet naar bevelen van ministers. Maar wij kennen ook niet het gezag van de regeering uitgeoefend binnen het parlement, omdat zij er een deel van uitmaakt, zooals in Engeland. Formeel ziet dus de ontwerper van een zoo ingewikkeld plan ter organisatie der sociale verzekering, de leiding der Kamerbehandeling in handen van anderen, en wel van den voorzitter en van de president der commissie van voorbereiding. Dit laatste echter als een nieuwtje dat nog in beproeving is, en dat tot nu toe geen belangrijk verschil deed geboren worden met de gebruikelijke commissie van rapporteurs. Ondertusschen kan natuurlijk de werkelijke leiding zeer goed bij den minister berusten. Kamer- en commissie-voorzitter behooren toch beide tot de regeeringsmeerderheid, en zullen uiteraard den minister steunen. Tenzij er een conflict is tusschen minister en meerderheid, waarbij echter volgens parlementaire regelen de eerste wijkt. En al kan een conflict latent blijven gedurende een zekeren tijd, dan is het toch onmogelijk ondertusschen belangrijke wetten te behandelen. Vooral geen wetten die allereerst het hoofdpunt van 't regeeringspogram vormen en die verder bestemd zijn om voor een reeks van jaren een ingrijpende wijziging der samenleving te bewerken.

Dit is onmogelijk. En toch? Doch zien wij eerst hoe het nu

met de leiding der plannen van minister Talma is gegaan? Ter beantwoording dezer vraag is het noodig enkele hoofdlijnen ervan in herinnering te roepen. De karaktertrekken zijn niet oorspronkelijk maar zuiver die van het hervormde Duitsche stelsel. Dat wil zeggen allereerst dat de indeeling behouden blijft van de ziekteverzekering als algemeene basis met daarop gebouwd eenerzijds de ongevallenverzekering, anderzijds een invaliditeitsverzekering. Voor de laatste is de ouderdom een onderdeel, doordat de leeftijd van 70 jaar als vaste reden van invaliditeit wordt aangenomen.

Het behoeft dus geen verwondering te wekken dat minister Talma, van den beginne af aan, vast hield aan zijn wensch, dat de Kamer allereerst zijn ontwerp der ziekteverzekering zou aannemen. Daarop berustte alles. Werd dit gewijzigd, dan zou ook de bovenbouw zich moeten aanpassen. En dit te meer, omdat minister Talma in den geest der Duitsche en Oostenrijksche unificatieplannen een gedecentraliseerd orgaan der sociale verzekering had ontworpen, zoo stevig dat het desnoods nog andere taken van sociaal beleid op zich zou kunnen nemen.

Doch het karakter dezer organen, dezer Raden van Arbeid werd allereerst bepaald door de ziekteverzekering, die hen met de verzekerde personen in de ruimste mate in een voortdurend contact zou brengen. Evenals vroeger minister Lely bij de centralisatie der ongevallenverzekering veel verder ging dan zijn buitenlandsche voorbeelden, zoo deed het minister Talma met de decentralisatie zijner organen. Hij wilde hen namelijk niet alleen de uitvoering der wet naar eigen inzicht en ter aanpassing aan plaatselijke omstandigheden, in handen geven, maar bovendien zouden zij voor een deel de wet zelf maken doordat zij enkele der belangrijkste regelen, als over premie en over uitkeeringsbedrag, konden vaststellen, zij 't ook binnen aangewezen grenzen.

Wat verder nog in minister Talma's plannen afweek van het Duitsche stelsel wordt beheerscht door de dokterskwestie. En zoozeer vreesde de ontwerper de conflicten dat hij in de ziekteverzekering een splitsing bracht die geheel nieuw is en slechts door de geneeskundigen in hun belang werd gevraagd. Daarmede zijn echter grootere moeilijkheden ontstaan, dan die ontweken werden. Het Duitsche stelsel houdt de verzorging van den zieke door medische

hulp en geneesmiddelen in een nauw verband met de geldelijke ondersteuning die in de plaats van het loon treedt. De regelen daarvoor zijn vast en bindend. Maar het laat de verzekerden de keuze tusschen verschillende soorten van ‘krankenkassen’, die zich met de regeling belasten en die zich vrij kunnen ontwikkelen.

Minister Talma splitste de medische hulp van het ziekengeld. De eerste liet hij geheel en al vrij, niet alleen voor de uitvoering, maar zelfs ook voor de regelen. En nu meende hij dat voor 't ziekengeld één énkele instelling onder 't beheer van het officieele orgaan, den arbeidsraad, geen enkel bezwaar meer kan ondervinden. Deze had dus een monopolie.

Hierdoor riep hij allerlei en daardoor verwarde tegenstand tegen zijn plannen op.

Allereerst van de velen die de splitsing van medische hulp en ziekengeld ten sterkste veroordeelden. En wel omdat voor die medische verzorging regelmaat, leiding, voorzorg niet mag ontbreken. Dit kan niet overgelaten worden aan 't vrij initiatief. Bovendien vindt dat tweeërlei nieuwe belemmeringen voor zich, nl. 1°. van de regeeringsvoorwaarden tot het verkrijgen der erkenning als ziekenfonds. 2°. van doktoren en apothekers die geen minder zware voorwaarden stellen.

Daar tegenover staat geen enkele steun.

Verder werd er tegenstand opgeroepen van hen die 't monopolie der ziekenkas van den arbeidsraad veroordeelden omdat de bestaande organisatie's, die thans ziekengeld uitkeeren, zooals vakvereenigingen, algemeene arbeidersvereenigingen enz. er door benadeeld en verzwakt worden. En ten slotte is met dit alles 't conflict tusschen doktoren en ziekenfondsen geenszins vermeden. Integendeel is het door de ontwijking der regeering georganiseerd geworden, veel sterker nog dan het verzet der Engelsche medici tegen Lloyd George's ziektewet.

Medici en apotheker eischen te samen het ⅔ deel van het bestuur op, dat in het Duitsche stelsel de arbeiders bezaten. Ziet hier de bewijzen uit de dezer dagen met volledige instemming genomen besluiten van de twee maatschappijen.

‘De leden der Nederlandsche maatschappij tot bevordering der geneeskunst, verbinden zich, niet deel te nemen na 8 Juni 1912 aan eenig nieuw op te richten nieuw ziekenfonds, of aan eenig zieken-

fonds, dat volgens de bepalingen van een in te voeren Ziektewet toegelaten is, tenzij in de statuten aan de volgende hoofdvoorwaarden is voldaan:

1°. dat alle geneesheeren, die te goeder naam en faam bekend zijn en wier gewone werkkring zich over het gebied van het ziekenfonds of over een deel daarvan uitstrekt, het recht hebben als deelnemer tot het ziekenfonds toe te treden, hetzij als huisarts, hetzij als specialist;

2°. dat aan geen der drie, bij het ziekenfonds belanghebbende groepen (apothekers, geneesheeren en leden) een overwegende macht in het bestuur en in de algemeene vergadering is toegekend;

3°. dat een welstandsgrens voor gezinnen en een voor alleenstaande personen is vastgesteld, waarbij het maximum voor gezinnen het bedrag van f 1200. - 's jaars, voor alleenstaande personen het bedrag van f 300. - 's jaars niet mag overschrijden;

4°. dat uitdrukkelijk is bepaald, dat de geneesheeren niet gedwongen worden verklaringen af te geven omtrent arbeidsongeschiktheid van ziekenfondsleden, die onder hun behandeling zijn, of gewéest zijn.

Voorts bevat het besluit nog een dispensatiebepaling'.

'Het is den leden van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Pharmacie verboden deel te nemen aan eenig nieuw op te richten ziekenfonds, of aan eenig fonds, dat ingevolge de bepalingen van een in te voeren ziektewet toegelaten is, tenzij in de statuten van zulk een fonds aan de volgende hoofdvoorwaarden is voldaan:

I. dat alle, in het gebied van het ziekenfonds gevestigde apothekers, die als zoodanig te goeder naam en faam bekend staan en het zelfstandig en onafhankelijk beheer over hunne apotheek hebben, het recht hebben zich als deeldemer aan het ziekenfonds te verbinden;

II. dat de drie, bij het ziekenfonds belanghebbende groepen, apothekers, geneesheeren en verzekerden, in het bestuur en in de algemeene vergadering zijn vertegenwoordigd en dat aan geen dezer drie groepen daarin een overwegende macht is toegekend;

III. dat een welstandsgrens voor gezinnen en voor alleenstaande personen is vastgesteld, waarbij het maximum voor gezinnen het bedrag van f 1200. -, dat voor alleenstaande personen dat van f 800. - 's jaars niet mag overschrijden;
IV. dat ten name van eenzelfden apotheker niet meer dan 6000 bij ziekenfondsen verzekerden mogen ingeschreven staan; waarbij voor de berekening van dit aantal, drie personen, die den leeftijd van 16 jaar niet hebben bereikt als één verzekerde beschouwd worden.

Het hoofdbestuur heeft de bevoegdheid van dit besluit tijdelijk dispensatie te verleenen, waar het geldt aansluiting bij die fondsen, die krachtens eene overgangsbepaling in de ziektewet tijdelijk toegelaten zijn.

Overtreding van dit besluit wordt gestraft met een boete van 1000 gulden'.

Hieruit blijkt duidelijk dat de arbeiders zich òf aan dokters en apothekers hebben toe te vertrouwen, dan wel met hen den strijd zullen moeten aanvaarden, een strijd die zoozeer het algemeen belang raakt dat geen regeering als toeschouwer er buiten mag blijven staan.

Alle afwijkingen, die minister Talma van het Duitsche stelsel maakte hebben er toe bijgedragen den kring van de tegenstanders zijner plannen te vergrooten.

Daardoor is ook voor een aanzienlijk deel de aandacht afgeleid van zijn regelingen voor ouderdom en invaliditeit en voor de ongevallenverzekering. Van de eerste heeft echter een enkele overgangsbepaling plotseling sterke aandacht verkregen, doordat daarvan in een motie-Troelstra de afzonderlijke en ålle regelingen voorafgaande invoering onmiddellijk wordt bepleit. Het betreft nl. het geven van een pensioen aan de 70-jarige personen, die wel geen premie betaalden maar die 'arbeider in den zin der wet' zijn. Tegenover die met sympathie begroete bepaling kan vermeld worden dat het overbrengen der kleine ongevallen naar de ziekte-verzekering, deze uitschakelde uit de risico-overdracht. Want dit heeft veroorzaakt dat een zeer groot aantal fabrikanten zich verzet hebben tegen de regeling die ook door de arbeiders unaniem werd afgekeurd. In de plannen Talma zijn ten slotte deze karaktertrekken van het Duitsche stelsel gehandhaafd, dat ouder-

dom een soort invaliditeit is, waardoor de hooge leeftijdgrens van 70 jaar bleef gehandhaafd. Voorts dat het denkbeeld der ‘verzekering’ is aangehouden, nl. het verband tusschen uitkeering en het betaalde premiebedrag, zij het ook dat werkgever en staat een deel dier premie zullen dragen.

Hiermede kan worden volstaan waar het gaat om de vraag over leiding bij de behandeling der sociale verzekering in de Kamer.

Minister Talma toch heeft zijn leiding vooral geuit door met kracht op te komen voor de afdoening van de basis zijner plannen, in Raden- en Ziektewet.

Zooveel gewicht heeft hij daaraan gehecht dat hij een algemeene bespreking van zijne plannen steeds ontweek en de Kamer naar die twee wetsontwerpen verwees als haar eerste taak.

De Tweede Kamer had echter geen groote sympathie voor die ontwerpen. Dat bleek allereerst uit de geringe spoed die zij maakte. En daarna uit het bekende vraagpuntendebat. De bedoeling daarvan was duidelijk geen andere, dan den minister te overtuigen dat hij zijn plannen moest wijzigen. Dat debat was dan ook geenszins door den minister uitgelokt. Het was eer op te vatten als een tegenleiding van uit de voorbereidings-commissie, maar met verzoenende bedoelingen. De Kamer wilde n.l. nòch de Radenorganisatie, nòch de splitsing in de ziekenzorg, nòch ook een monopolie van ziekenkassen. Met andere woorden was de regeling der vroegere ontwerpen Kuyper en Veegens, die zich aansloot bij die van de Duitsche regeling, en die ook minister Lloyd George in Engeland volgde, haar sympathieker.

Minister Talma ging echter hierop niet in. In hoofdzaak handhaafde hij zijn stelsel. Daarmede herkreeg hij in schijn de leiding. Want de regeerings-meerderheid schikte zich. Doch in wezen was er een conflict, dat slechts om politieke redenen gelegen buiten het gebied der sociale verzekering, latent en bedekt bleef.

Minister Talma handhaafde zich daarna, en met de geheele regeering naast zich, bij de begrootings-discussie toen door Dr. Kuyper en Dr. de Visser pogingen werden aangewend om de ziekte-verzekering te laten rusten en aan de invaliditeits-ver-zekering den voorrang te geven. Hij behield dus de leiding en

zette het door dat nog in het derde zittingsjaar Raden- en Ziektewet in behandeling genomen werden. Ook toen dat begon liet hij de teugels niet los. Er zou duidelijk een verzet komen, zoowel tegen de instelling der arbeidsraden, als tegen het daarmede verbonden monopolie voor uitkeering van ziekengeld. En terecht werd aan dit verzet het best het hoofd geboden door eerst de Radenwet te doen aannemen. Doch reeds dadelijk kwam een tegenleiding te voorschijn, uitgaande van den heer Savornin Lohman, die 1°. verkreeg dat over de Radenwet niet gestemd zou worden dan na behandeling der ziektewet, en 2°. zijn stel amendementen indiende dat het geheele stelsel Talma omver wierp.

Deze tegenleiding werd op gelijksoortige wijze als bij het vraagpuntendebat overwonnen, doordat het stelsel Lohman niet in stemming kwam maar in de regeeringsgezindheid van den voorsteller verdween.

Maar nu kwam een andere leiding naar voren, die van Dr. Kuyper. Deze was al begonnen bij de begrooting en werd in den Standaard voortgezet, doch bleef bij de weken lange discussie over de Radenwet in afwachting.

Wat niet door openlijk verzet bereikt werd, geschiedde door de langdurige behandeling der Radenwet als van zelve. Hoe later dag de kalender aanwees, hoe sterker de aandrang bleek naar de zomervacantie, hoe duidelijker het werd dat de Radenwet wel af te handelen was, maar de Ziektewet in geen geval.

En ofschoon minister Talma nog uitdrukkelijk zijn ministerieel bestaan afhankelijk had gemaakt niet alleen van 't lot, maar ook van de behandeling der Ziektewet, ging toch de Kamer uit elkaar in de overtuiging dat nu eerst de Invaliditeits- en Ouderdoms-verzekering in behandeling zou komen, en wel in October. Het was Dr. Kuyper, die het decreteerde en het constateerde. En minister Talma scheen er zich bij neer te leggen. Daarmede nu is duidelijk geworden, dat de leiding bij de behandeling der sociale verzekering op bedenkelijke wijze wisselt. De minister, de commissie-voorzitter, en de partijleiders die aan 't eind der Kamerzitting zoo scherp naar voren kwamen, Dr. Kuyper, Mr. Savornin Lohman en Mr. Loeff, schenen zich wel vereenigd te hebben voor die bijzondere uitvoering van het coalitieprogramma, maar de Radenwet is aangenomen, de Ziektewet

ligt te wachten, en in wezen is er niets veranderd nòch aan het stelsel Talma, nòch aan het latent conflict tusschen minister en meerderheid. Alleen weet niemand wie thans de leiding heeft.

Wanneer na de Kamervacantie inderdaad de koersverandering ten opzichte der sociale verzekering blijvend zal blijken te zijn, dan is met één slag de beteekenis der wetsontwerpen gewijzigd. Ze hebben dan n.l. een veel sprekender politiek karakter gekregen. Daardoor en daardoor toch alleen kan aan de invaliditeits-verzekering de voorrang boven de ziekte-verzekering gegeven worden. Juist omdat er onder de arbeiders een zooveel sterker wensch is naar 't ouderdomspensioen, daarom is het tot stand komen eener wettelijke regeling op dit gebied, een feit waarop zich politieke partijen kunnen beroepen. Omgekeerd het uitblijven ervan iets waarvoor zij zich schamen.

Maar wanneer dat geschiedt, wanneer de voornaamste beteekenis der wetsvoorstellen gezien wordt in het politiek karakter, en de sociale verzekering in haar afzonderlijke deelen gescheiden beoordeeld zal worden, dan schijnt de baan vrij voor de nieuwere denkbeelden, die niet meer uit Duitschland, maar vooral uit Engeland tot ons kwamen. Vrij n.l. indien niet de eenmaal ingeburgerde gedachten een groote hardnekkigheid bezaten om zich te willen handhaven. Want bezien wij den toestand onbevangen en onbevooroordeeld, dan treft het onmiddellijk hoe groote gelijkenis de wording der Engelsche regelingen met de onze vertoont. In tegenstelling toch met de Duitsche verzekering, die van bovenaf werd ingevoerd door de knappe bureaukratie die Pruisen tot zijn dienst had, en die het staatssocialisme beschouwde als een tegenwicht tegen de opdagende demokratie, kwam zoowel in Engeland als in ons land de behoefte aan verzorging der oude, invaliede en zieke arbeiders van onder op. Daarom heeft steeds de regeering tegenover zich politieke eischen die naar hun eigen aard een rangorde aannemen en die zich niet schikken naar administratieve logica. Zich er ook niet naar kunnen schikken. Vandaar die zoogenaamde fout dat eerst een Ongevallen wet werd ingevoerd vóor de ziekteverzekering. 't Was namelijk wel een organisatorische fout. Maar 't omgekeerde zou een politieke fout

geweest zijn. Ook in Engeland ging de Ongevallen-verzekering voorop. Dat een man in fabriek of op zijn werk verongelukte, ongeschikt werd gemaakt voor eenig werk, en dat de werkgever zich van de gevolgen niets behoefde aantrekken, dat was een grievend onrecht, dat dagelijks onder de oogen van het publiek kwam, wanneer het getroffen werd door de berichten van ooggetuigen of dagbladen.

Vandaar de voorrang in urgentie. In politieke beteekenis volgt dan de onverzorgde ouderdom der arbeiders. Dat is een kras en duidelijk euvel der maatschappelijke verhoudingen. En te meer in een demokratische gemeenschap, waar ook de arbeiderburger een diepe af keer heeft van de armenzorg. Dat doet de Deensche en Fransche regelingen begrijpen om aan de ondersteuning der oude armen het grievend karakter van weldadigheid te ontnemen.

Vandaar ook dat in Engeland de wet op de ouderdomsverzorging aan de ziekteverzekering is voorafgegaan. En vandaar ook ten slotte de verklaring voor het verschijnsel dat hier te lande het groote publiek en allereerst de arbeiders, zóo warm gevoelt voor de ouderdomsverzorging en zoo gematigd onverschillig, ja zelfs half vijandig is tegen een systematische ziekteverzekering, vooral wanneer die zich in den weg der ouderdomsverzorging plaatst. En onder die omstandigheden is het niet te laken maar te loven, dat politici zich de tolk dezer gevoelens maken. Spreekt het al niet duidelijk hieruit, dat de wettelijke verzekering tegen invaliditeit, zooals Talma's wetsontwerp in wezen naar den aard van het Duitsche stelsel heeten moet, steeds in den volksmond een ouderdomsverzekering wordt genoemd?

Tegenover dit onsystematisch, onorganisatorisch toegeven aan de politiek is door de voorstanders van het Duitsche stelsel altijd gewezen op de groote kracht en de machtige opvoedende werking die daarvan uitging, en die verloren zou gaan bij de stuksgewijze en losse invoering der regelingen. Staatspensioneering, hoe mooi ook op zich zelf, zou volgens hen onmogelijk maken dat de groote verzekeringsorganisatie tot stand kwam, die zoo duidelijk de weerkracht en het zelfstandigheidsgevoel der groote massa's versterkt. Doch nu is na een halfslachtige poging in Frankrijk

Engeland vóorgegaan met een verzekeringsstelsel dat zich geheel aansluit bij ongevallenverzekering en ouderdomsverzorging; een stelsel dat nog veel beslister dan in Duitschland ten doel heeft om ziekte, invaliditeit, en zelfs daarbij nog de aanleg tot werkeloosheid te bestrijden, ten einde het peil van lichamelijke en zedelijke waarde der arbeidersbevolking systematisch te verhoogen.

Daarmede vervalt het argument der voorstanders van het Duitsche stelsel, dat aan de sterke en inderdaad levenskrachtige politieke eischen niet kan en mag worden toegegeven.

Blijkt nu hieruit dat er tegen de koersverandering, die Dr. Kuyper in de Juni-maand wist door te zetten geen ernstige bezwaren ingebracht kunnen worden? Het tegendeel is waar. Want het zou alleen gelden indien tegelijk de Duitsche koers in een Engelsche werd omgezet.

Is er dan inderdaad zoo'n groot verschil tusschen het oude Duitsche stelsel en de nieuwe Engelsche regeling? Er zijn natuurlijk groote trekken van overeenkomst, die in den aard der zaak liggen, doch er zijn zulke belangrijke verschilpunten, dat het bedenkelijk is ze met elkaar te verwarren.

Het betreft allereerst de indeeling. In Engeland is niet langer de ziekteverzekering de basis, van waaruit de zorg voor invaliditeit (ouderdom inbegrepen) en voor ongevallen wordt geregeld. De ziekteverzekering vormt een logisch geheel met de zorg voor invaliditeit. Deze is toch slechts een voortgezette vorm van ziekte. Beide moeten op gelijke wijze bestreden, en de slachtoffers op gelijke wijze geholpen worden. En die ziekteverzekering wordt niet als in Duitschland belast met de zorg voor ouden van dagen en van verongelukten; ze wordt daar integendeel geheel van bevrijd, om zich meer geheel aan een eigen taak te kunnen wijden.

Dit is dus één zeer principieel verschil dat de invaliditeit geheel en al gebracht wordt bij de ziekteregeling, en deze bevrijd van de finantieele last der ouderdomsverzorging.

Dat hiervoor de staatspensioneering is ingevoerd weet iedereen.

Daardoor vooral krijgt de Engelsche sociale verzekering meer het karakter van een volksverzekering inplaats van één voor uitslui-

tend arbeiders. Kunstmatige grenzen van definitie's vallen weg en ieder burger kan weten dat er een grens is gesteld aan de armoede der ouderen van dagen, welke wederwaardigheden zij ook in hun leven hebben gehad.

Hiermede is ook verklaard waarom niet angstvallig vastgehouden is aan de evenredigheid van uitkeering en premie, en waarom bij de ziekteverzekering dat verband in eenvoudige voor ieder duidelijke bedragen is uitgedrukt zonder de ingewikkeldheid van formules, loonklassen, percenten, enz.

De Engelsche ziekteverzekering gelijkt het meest op de Duitsche, die dan ook door deze tak het meest populair geweest is en de beste resultaten kon toonen. Alleen heeft het Engelsche stelsel meer eenvoud, en meer vrijheid voor de betrokkenen. De hoofdzaak blijft echter dat de ouderdomsverzorging zoo geheel anders is. En voor die ouderdomsverzorging komt nu in October a.s. onze Tweede Kamer regelrecht te staan.

Wanneer zij 't ontwerp Invaliditeits- en Ouderdomsverzekering onder handen neemt doet zij het stellig om de laatste regeling. Want voor de invaliditeit een regeling te treffen zonder ziekteverzorging is een absurditeit. Dat zal zij onmiddellijk ondervinden. Even zoo goed als in Frankrijk de verzekeringswet, ofschoon aangenomen, buiten werking bleef, daar er geen geld voor beschikbaar gesteld was, evenzoo goed moet de ouderdomshulp wachten, wegens de samenkoppeling aan de invaliditeit, totdat de ziekteverzekering in werking is.

Het laten vóorgaan van invaliditeitswet aan ziektewet is dus...parade. Slechts in één enkel opzicht niet, n.l. door de bekende overgangsbepaling der motie Troelstra.

Doch wanneer deze in werking treedt, wat wordt dan anders ingevoerd als staatspensioneering in een gebrekkigen en bedriegelijken vorm.

Dit is dan ook de eenige zuivere consekwentie van de koers door Dr. Kuyper aangewezen, dat de splitsing tusschen ouderdom en invaliditeit evenals in Engeland wordt aanvaard, zooals die in de genoemde overgangsbepaling trouwens reeds aanvaard is.

En gaat men zoover, dan is er slechts één royale weg, die der volledige staatspensioneering, en die van het Engelsche stelsel der ziekte- en invaliditeitsverzekering.

Wordt daarentegen Talma's invaliditeits- en ouderdomsverzekering aanvaard, op gelijksoortig berustende wijze als met de Radenwet is geschied, dan wordt zijn geheele stelsel implicite geaccepteerd, doch evenals die wet in slapenden vorm.

De eerlijke uitvoerder der wetten moet deze toch laten rusten tot de ziektewet is aangenomen. En daarin heeft de Tweede Kamer weinig lust gehad. Ja, is het niet waarschijnlijk dat zij er hoe langer zoo minder lust in zal krijgen naarmate 1913 nadert en 't gevaar eener kabinetscrisis geen gevaar meer is doch integendeel een genoegen om tot een reconstructie van het kabinet te kunnen overgaan?

Het eenig levende deel van Talma's plannen zou dan weer het kleine stukje staatspensioneering zijn, dat ook Troelstra zoo aanlokte.

Hoe ook het resultaat moge worden der najaarsberaadslaging, vooraf kan wel reeds gezegd worden, dat het thans getob met onze sociale verzekering nog niet beëindigd is.

Doch in geen geval mag dat een reden zijn om belangstelling te verliezen. De werkelijke voorstanders eener doeltreffende sociale wetgeving weten wat voor prachtig middel de verzekering kan zijn om ook de Nederlandsche arbeiders lichamelijk te versterken en daardoor ook hun materiëele en moreele toestand op te voeren. Zij hebben jaren lang gemeend dat de Duitsche verzekering daartoe het bewonderenswaardige en eenige middel was, en zij hebben eraan vastgehouden tegenover wat hen kronkelingen der politiek schenen, die niet door studie of ernstig inzicht, maar door verkiezingsbeloften aangewezen waren.

Zij hebben hun taak verzwaard gezien toen de groote voorbeelden een hervormingskuur moesten ondergaan, en het werk een reuzenbouw ging gelijken. Vooral ook toen de ongevallenverzekering op zulke moeilijkheden stuitte dat zij niet de populariteit verkreeg, die er toch van verwacht mocht worden.

Doch nu, zoo na bij het doel, dat een volledig plan tot stand gebracht kon worden, dit weer bezwijkt, in stukken valt onder verwarde zoogenaamd politieke manoeuvre's, nu is er een nieuw licht opgegaan over die onbegrijpelijke weerstanden. Het is nu gebleken dat er in Engeland een nieuwe sociale politiek is ontstaan op een andere basis dan de Duitsche. Werd deze laatste meer

en meer verdroogd in de formalistische bureaukratie van een conservatisme dat geen heil meer kan zien in 't staatssocialisme, zoo bracht de Engelsche sociale politiek de durf van nieuwe levenskracht, geput uit een wezenlijke demokratie, die 't burgerschap der loonarbeiders ten volle heeft aanvaard. De resultaten hiervan verdienen thans geen mindere maar meerdere belangstelling dan de Duitsche ‘Sozial-politik’. Want het eene staat midden in 't moderne politieke leven, terwijl het andere meer en meer een studeerkameratmosfeer om zich heen verzamelt.

Slechts door in de Engelsche richting te gaan, maar dan ook beslist zonder weifelen, kan en zal er een eind komen aan het getob met de ingewikkelde wetsontwerpen, die als een boeman werken voor elke politieke belangstelling, en die helaas den naam reeds half bedorven van iets dat begroet en toegejuicht moest worden als de ernstigste poging ter vernieuwing en versterking eener wezenlijk demokratische samenleving.

Sancta Mater
Door
François Pauwels

I
Moederzang

Vriend, leg het boek een wijle neer en luister:
beneden zingt een moeder voor haar kind,
de jonge zon is warm, de Mei begint
en waar een moeder zingt, daar past den man gefluister,

gefluister om het lieve van haar mond,
de hooge vreugd' om 't kleine borelingske,
in 't wiegewit een rond en rozig dingske, -
gefluister, vriend, het meest, dat nog de zieke grond

waarop wij leven reinheids bloem kan dragen,
want voelt ge wel dat in haar simpel lied -
ik ken de woorden en het wijsje niet -
de gansche reinheid ligt der eerste lentedagen!

Neen, wacht, uw stem en het gedicht zijn schoon,
geloof me, straks zal woord noch blik u storen,
ik wil naar u als naar een priester hooren
en mijm'rend' aandacht wordt uw lof en waardig loon!

maar laat mij nu de blijde tonen drinken
die komen uit een jeugdig moederhart,
wanneer men droomt is 't niet vergeefs gemard:
zal ooit een vrouw, *mijn* vrouw, zoo lief een lied doen klinken,

zal ooit een kindjen uit haar minnig lijf,
de vrucht zijn van ons saâmgevloeid verlangen,
een lentekind bij zon en vogelzangen
ons kleine huis doen zijn een bloeiend lustverblijf?...

Ach, vriend, wie veel verlangt moet veel ontberen,
de droom is vaak het eenigste bezit,
hoe dikwijls zag ik reeds heur hoopvol wit
door 's levens werklijkheid tot droevig zwart verkeeren!...

Om 't vreemd geluk wil ik mijn weemoed maar
met argeloozen glimlach heen borduren,
tevreden zijn, wat zwijgend vóór mij turen
en niet de toekomst zien en 't onbestemd gevaar.

O, sluit daarom uw boek een wijl' en luister,
beneden zingt een moeder voor haar kind,
de jonge zon is warm, de Mei begint
en waar een moeder zingt, daar past den man gefluister!

II
De wandeling

De laatste regen zeeg, een bleeke zon
    gleed als een glimlach over bloem en blad,
de merel in het druipend loof begon,
    de steenen wandelpaden blonken glad.

Reeds ging er menig ziek' aan zusters arm
de perken langs en dronk als uit een wel,
vernieuwde troost, als 't winnend zonlicht warm,
en nieuwe krachten uit natuurs herstel,

en andren lagen zwijgend in hun stoel:
hier een jong meisje, d' oogen diep en hol,
haar blik gelijkt een zwerver zonder doel,
van doode wenschen en verlangens vol;

ginds, een bejaarde man, zijn grijze vrouw
zit rustig en geduldig nevens hem
en beiden hooren door der jaren rouw
met meerdre mildheid stervens vreemde stem;

en verder weer, een klein en tenger kind,
van d' eigen wreede kwaal nog onbewust,
het speelt tevrêe met steentjes uit het grint
en lacht gelukkig als de zuster 't kust.

Zoo lieten allen 't groote, doodsche huis
voor den herleefden tuin: ook, moeder, gij,
uw zijden kleed had zijn bemind geruisch,
toen 'k onder 't koele groen ging aan uw zij.

De gouden regen hing in trossen neer
als bloeide rijk een gele druivelaar,
de merel sloeg zijn klaren loktoon, keer
op keer, heliotropen geurden zwaar.

Maar heel aan 't eind was een smal sintelpad,
dat voerde buiten 't park: daar lag een veld
zoo vlak, zoo maatloos-ruim, dat men de stad
en 't ziekenhuis wel uren scheen ontsneld.

O, vrijheid voor het oog en voor den droom,
   waarom toch komt ge bij 't herdenken meest,
hoe vaak ik ook verrukt stond aan uw zoom,
   als op dien regendag mij voor den geest?...

Het veld was als een frisch en groen tapijt,
   een ijle, dunne damp trok langzaam op
en aan z'n touw sprong wild 'n dartle geit
   die plots ons aankeek met verbaasden kop.

In 't zonlicht danst' een dichte muggendrom,
   en telkens zwierd' een zwaluw er door heen,
hij scheerde neer en zwikte schielijk om
   terwijl zijn buikje dan van zilver scheen.

De toekomst heb ik toen zoo mooi gedacht,
   ik zag u, moeder, buiten, op het land,
uw lichaam had herwonnen d' oude kracht,
   wij gingen onder bloesems hand in hand,

uw oogen hadden d' oude helderheid,
   de pijn was van uw voorhoofd weggevaagd,
en met der lente levensdronken tijd
   kwam om uw lippen zaligheid gedaagd.

Een kinderdroom!...De jaren teld' ik niet
   die mij te lachen leerden om mijn waan,
ik sta ter zelfder plaats, maar het verschiet
   is nu van alle poëzie ontdaan.

Men legd' een spoorbaan door het veld, een trein
   komt plots'ling aangeraasd met veel misbaar,
de witte stoom slaat uit bij 't gillend sein:
   ik ben alleen en kijk er zaak'lijk naar!...

III
De moeder en de zoon

Wanneer de straat vol gouden schemer is,
de laatste kar verratelt om den hoek,
dan zit ik wachtend aan mijn vensternis
en lees maar flauw in 't opgeslagen boek.

De vrede van het laat namiddaguur
heeft al bewegen in mij stil gezet,
als bij een zieke, wien men 't sloopend vuur
van pijn en koorts tot kalmte heeft gebet.

Dit is de stemming, teeder als een klacht
en als der zon verdiepte luister schoon,
waarin ik elken dag verlangend wacht
de grijze moeder en den jongen zoon....

Hij steunt haar zorgzaam en zijn slanke jeugd
treedt recht maar langzaam naast heur wank'len gang,
zijn oogen zijn als een getoomde vreugd',
om 't leven blij, om d' oude moede bang.

Dan staan z' een poos: zij leunt het witte hoofd
aan zijn gebogen arm en kan niet meer,
ziet naar hem op, den blik half uitgedoofd,
en glimlacht stil en wil dan verder weer.

Maar hij noopt haar te wachten, zie, hij legt
zijn hand zacht op heur ving'ren rimplig vel,
en schoon ik niet kan hooren wat hij zegt,
toch weet ik d' onverstane woorden wel.....

Waar blijven zij, mijn vrienden?...'t Is al laat,
zoo hier en daar gaan de gordijnen neer,
en d' enkele lantaren in mijn straat
heeft reeds haar geel en bevend schijnsel weer.

Waar blijven zij?...De kamer zonk al diep
in 't om mij saâmgepakte duister weg
en 't is alsof ik angstig-droomend sliep
en nu, plots wakker, m' iets heel droefs voorzeg.

Is over d' oude moeder ook het zwart
gekomen van den naderenden nacht,
en ligt haar scheem'rend leven thans verstard
in 't eindloos donker dat ons allen wacht?...

Komt later dan misschien de blonde zoon
nog eens in 't middaguur mijn raam voorbij,
aan nieuwe vrijheid, nieuwe vreugd gewoon
en met den lach der jonkheid aan zijn zij?....

Kunst en geest in literatuur

I.
Verhaeren's liefdelyriek

Den invloed van hen, die tusschen de duizenden der noodzakelijke middelmaat bestemd schijnen, over een bepaald gedeelte der menschheid een naar hun eigen persoonlijkheid hervormend overwicht te verkrijgen, kan men gewoonlijk afmeten aan de kracht en de volharding, waarmee zij in staat zijn zich over te geven aan den arbeid, den strijd voor een idee. Voor de blijvende beteekenis dezer verschijningen is het ongetwijfeld noodig, dat het voorwerp hunner toewijding niet achteraf een hersenschim of slechts van tijdelijk belang blijkt. Toch bezitten zij reeds in die ééne hartstochtelijke toewijding een niet licht te overschatten inwerkingsmacht op hun medemenschen. Zij zijn de imponeerende persoonlijkheden: geen ding, immers, werkt zóó aantrekkelijk en aansporend, als het aanschouwen van den volhardenden strijd, de onvermoeide kracht, waarmede iemand een idee, en zelfs een onvruchtbare of schadelijke idee voorstaat, en niet aan haar juistheid, haar vruchtbaarheid, haar nuttigheid, maar aan den duur, de felheid van hartstocht, die haar predikt en somtijds welhaast aan anderen opdringt, ligt het, of talrijke enkelen in steeds grooter aantal zich zullen vereenigen om voortaan mede van de waarheid dezer idee, strijdend of in stilte, hartgrondig overtuigd te zijn.

Eén omstandigheid is onvermijdelijk. Deze mannen, die den brand der geestdrift in zich voelen vlammen en durend in hun oogen den gloed dragen, welke in andere harten den brand ontsteekt, zij zijn altijd in den kern van hun wezen jazeggers

tegen het leven. Men vindt er onder hen, die zich met hun gansche, heftige persoonlijkheid van het leven hebben afgekeerd, het hoonden, haatten, verachtten, men vindt er, die onder het leven geleden hebben, alsof het zelf den brand in hun ziel wilde dooven, zij spraken den vloek uit, dien zij ten slotte voor de aarde en de menschheid over hadden of wezen hen af met hun verste, kilste minachting, - toch bezaten zij, juist in die ééne passie: zich geheel over geven aan een idee en om haar lijden en strijden, de groote trek, die hen hunsondanks tot de minnaars van het leven maakte. Door met dreunende stem en de sterkte van hun gebaar op te komen tegen het leven, erkenden zij zijn beteekenis: hun haat, daar hij zóó heet was, blijkt altijd de hartstocht, die slechts wacht op het eene, duizelige oogenblik, waarop zij in haar tegendeel zou kunnen omslaan, om op aarde de kolommen van licht te richten naar den hemel, waaraan de menschen de sintels van hun gevoel weer vermogen te doen ontgloeien, en wier schijn door de wereld zal vloeien als een stroomende lof van het in myriaden wisselingen eeuwig bewegend, eeuwig levend heelal.

Wanneer wij onder onze tijdgenooten zulken vinden, die de groote eigenschap van een ondoofbaar enthousiasme en den volhardenden ijver tot het uitzeggen van en het worstelen voor hun enthousiasme bezitten, dan moeten wij in onzen tijd daar ongetwijfeld meer dan ooit gelukkig om zijn. Wij hebben hen noodig, die de saambindende gevoelens in zich dragen en ze ons geven willen, bovenal hen, bij wie de *bewuste* aanvaarding van het leven de iederen dag hernieuwde daad is, waarvan hun enthousiasme getuigt. Al te lang hebben wij gepeinsd, gezocht, geleden, te veel hebben wij ontleed, met te veel dialektiek hebben wij onze twijfels altijd weer nieuw voedsel gegeven. Wij hebben geleden, omdat wij de oude goden niet meer in ons leven voelden, gewanhoopt, omdat wij, bij een drang tot aanbidding, geen geloof aan nieuwe goden in ons verrijzen voelden. Wij hebben tusschen de onverbrekelijke grenzen van geboorte en dood gezocht naar de beteekenis der wereld en onszelven, wij zagen in duizenden waarheden de gedachte van de ééne gróóte waarheid ten ondergaan, wij voelden ons voortgedreven in den eenig-oneindigen maalstroom der

betrekkelijkheden, wij zijn niet in één uur, dan in het uur der zelfvergetelheid, tot de vastheid van overtuigingen gekomen, waarin onze zekerheid over de waarde van het leven toeliet, ons bewust er aan over te geven en wij voelden, ná dit ééne zeldzame uur, met bittere wroeging hoe het koelbeschouwd in den grond nog een nederlaag van onze Rede beduidde. Dit is dan de beteekenis van een man, als ik bedoelde: dat hij met één ruk, plotseling, enkel door zijn bestaan, ons kan overtuigen van de mogelijkheid eener groote, verzadigende synthese van alles, wat wij ontleedden, uit elkander namen, vertraden; en vervolgens: dat ons de hartstochtelijkheid van zijn wezen tot zìjn overtuiging, zijn gevoelsvolheid zal dringen en aldus tusschen de verstrooiden een gemeenschap tot stand brengen, die rijk aan positieve verlangens en positieve sentimenten, een bergstroom van schuimende, stuwende kracht door de wereld doet bruisen, waarop de menschen nieuwe doeleinden in de verte zien lichten en nieuwe mogelijkheden zien wenken uit nevelen, die vervagen, naarmate zij zich williger en jeugdiger op dien zekeren, eigen wetten gehoorzamenden energiestroom laten meevoeren.

Het komt alles op één ding neer: dat wij, naar de woorden van dien meest belangrijken, meest aantrekkelijken, meest gepijnigden modernen jongen zelfkweller Iwan Karamasoff, het leven moeten leeren liefhebben boven den zin des levens en tot de erkentenis komen, dat hij, die het leven waarlijk liefheeft met zijn gansche hart, dien zin reeds gevonden heeft en altijd weer opnieuw zal vinden. En wanneer wij bij een dichter als Emile Verhaeren diezelfde liefde, die wij begeeren, hartstochtelijk, geestdriftig hooren uitgesproken; in gedichten, dat wil zeggen, doorglansd nog van de schoonheid der poëzie, die de saamgevloeide schoonheid is van de gansche aarde en den ganschen hemel, met de stem, die ter wereld de indrukwekkendste en overtuigendste is, zoo zij uit een warm, groot hart opsteeg; dan is daarmede bepaald, welke vereering, welke dankbaarheid wij voor zijn verschijning gevoelen moeten, niet naast, maar *in* onze liefde voor de dichterlijke schoonheid, waarom wij aanvankelijk tot hem gingen. Verhaeren heeft begrepen, welk een scheppende kracht bewondering en geestdrift zijn, zij hebben zich allereerst in zijn persoonlijkheid, en daarna in zijn overvloedige gedichten her-

schapen, en gloeien in zijn boeken zoo sterk voort, dat al de werken uit zijn tweede levenshelft feitelijk niets anders zijn dan groote ononderbroken getuigenissen over de heerlijkheid en de onuitputtelijkheid van het bestaan.

Verhaerens gedichten - het eerste, wat in een bespreking van een of meer zijner boeken nadrukkelijk op den voorgrond dient gesteld te worden - zijn de gedichten eener onstuimige bewondering voor het leven. Zij viert zich uit in den cyclus zangen, waarmede hij Vlaanderen een monument schonk; in die luide, dreunende aspecten op het moderne leven van verkeer en nijverheid; in zijn verzen van de natuurkrachten, de droomen, vreugden, angsten en ideeën der menschheid. Welk onderwerp zijn dichterlijke verbeelding zich in een bepaalde stonde koos, het werd altijd weer een aanleiding om zich op nieuwe wijze te uiten over de volheid, die zijn bloed doorruischt en trilt, glanst, gloeit onder de oppervlakte van al wat rondom hem ligt. Zoo werd het ook met zijn liefdelyriek, die de aanleiding is voor mijn opstel. Vooral het bijna twintig jaar geleden verschenen '*Les Heures Claires*,' maar ook '*Les Heures d'Après-Midi*' en zelfs '*Les Heures du Soir*' dat in 1911 het licht zag, hebben de merkwaardige eigenschap, dat zij nog méér uiting zijn van vreugde over de liefde en over het leven, waarvan deze de sterkste draagster is, dan enkel van de onmiddellijke liefde zelve. Zij stort er zich in uit: de alledaagsche, onmisbaar lieve gebeurtenissen, de glanzingen van teederheid, de zachte vertrouwelijkheid der oogenblikken tot de uren van uiterste uitzetting der zielewanden onder den dwang van een sterken storm, zij vinden gelijkelijk woorden om zich ons te doen voelen, maar bijna altijd geeft Verhaeren ze zóó, dat zij nog boven hun eigen rijkdom uitstijgen en een luide toon van verheerlijking des levens verkrijgen, welke om de stem de liefde heenzweeft, zooals een matglazen ballon, die vol van vloeibaar gloeiend licht in de duisternis zou hangen, aan het donker een krans van schijn geeft, wijder dan zij zelf en samenvloeiend met de neerstraling der sterren en den glimmerglans van den rijzenden dauw. Liefde, die zoete gevoelsvolheid, zij kan bij Verhaeren meestal niet enkel tot eigen lof en vreugde zingen, - als een geloovige laat zij altijd haar laatste gebed, haar laatste daad, haar laatste lof

aan de zaligheid, die haar schiep en zóó schiep, dat zij zich in een nimmer verzadigde gemeenschap één voelt met alle liefde en door deze met alle leven van het begin tot het einde der wereld.

Men zou niet mogen zeggen, dat Verhaeren zijn liefde voor het leven verwierf dóór den strijd, welks duur en hevigheid, welks wanhoop en ellende wij in de gloeiende somberheid van vroegere bundels kunnen beseffen: liefde zal wel nooit anders dan een genade zijn en door strijd niet te winnen. Maar die strijd heeft zijn persoonlijkheid zoo doen worden, dat het verrijzen zijner zon aan de horizon van zijn bestaan door haar tot aan de uiterste grenzen, tot in de grenzeloosheid van zijn beteekenis beseft en genoten kon worden. Meer dan de meesten heeft Verhaeren den bitteren droesem der menschelijke wanen moeten drinken, het bestaan van den wijn zelf moest hij ten slotte gaan ontkennen. Hij heeft aan al de vruchtelooze verlangens, al de dreigende leegten, alle zwaarmoedigheden eener uit den droom van haar begoocheling ontwaakte menschenziel geleden, aan al haar twijfels en wanhopige verdoovingen is hij bijna te gronde gegaan. Hij is door het overal hoonend besef der betrekkelijkheid, dat oneindig afmattend begrip der groote doelloosheid, tot een dag gedreven, waarop hij met kille, tergend-strakke bewustheid al de vensters zijner ziel naar buiten afsloot en grendelde, en als een half-waanzinnige in zijn eigen schemering met hooghartige nieuwsgierigheid toeschouwer werd van het hersenschimmige, belachelijk-ernstige en bittere spel zijner gedachten en ontroeringen. 't Was al wat hem, den hevig levende, overbleef: het bijtendironische, zich zelf controleerende behagen in eigen waanzin en daaroverheen bij poozen de heesche, snijdende schreeuwen van gemartelde wanhoop, die als een onvruchtbaar dood licht het donker der ziel doorijlde, zich hief met het verwrongen gebed van witte, koortsige, uitgeteerde handen. Hij zelf heeft in het laatste gedicht van die zware trilogie '*Les Soirs*,' '*Les Débacles*,' '*Les Flambeaux Noirs*,' dit einde op andere manier gesymboliseerd: hij zag in zijn ontstelde, bezwijkende verbeelding het lijk zijner Rede, die haar ontoereikendheid bewezen had en aan haar eigen onmacht gestorven was, afdrijven op de dichte, woeste golven van den donkeren stroom, afdrijven naar landen, die hij niet bepalen kon en wilde, een lijk, onbewogen meege-

voerd langs de puinhoopen en de wanhoopswrongen eener stortende stad aan den oever van die beangstigende rivier.

Elle est morte de trop savoir,
De trop vouloir sculpter la cause,
Dans le socle de granit noir,
De chaque être et de chaque chose,
Elle est morte, atrocement,
D'un savant empoisonnement,
Elle est morte aussi d'un délire
Vers un absurde et rouge empire.
Ses nerfs ont éclaté,
Tel soir illuminé de fête,
Qu'elle sentait déjà le triomphe flotter
Comme des aigles, sur sa tête.
Elle est morte n'en pouvant plus,
L'ardeur et les vouloirs moulus,
Et c'est elle qui s'est tuée,
Infiniment exténuée.

En toch heeft eenmaal een storm de gegrendelde blinden afgerukt van de vensters, de deur bezweek voor zijn onstuimig geweld en in een vloed van zonnelicht en bloemengeur en vogelzang is de liefste aller gasten, de Liefde, binnengetreden. Verhaeren heeft die groote ontdekking beleefd: alles, wat tot toen toe pijn, strijd, sterven beteekend had, verkeerde zich tot een groote gunst van het leven, want al de twijfels, al de dingen, die zich in den mensch tegen overgave verzetten, hadden hem gewond, maar hem wondend hadden zij zich zelf uitgeleefd, vermoord, zij waren nu dood, zijn ziel stond open en rein naar de toekomst. Zij had zoo geleden onder dompige geslotenheid, dat zij dat groote buiten zich zelf treden niet scherper, niet volledíger had kunnen genieten.

Les Heures Claires was het eerste boek, waarin hij de gedichten van zijn liefde uitgaf. Het is naar zijn aard een bundel van terugblik, van overgave, van dankbaarheid. Er slaan nog rookpluimen uit aan den einder en het lichaam is nog vermoeid; de herinneringen hebben zich nog niet, terugglijdend, tezaamgeweven tot een vaag gordijn, waartegen te heller zijn verworven glans en zoetheid lichten mag. Dit heidensch kapiteel, zegt hij tot haar, die uit de diepte der eeuwigheid tot hem kwam, met de groote

geschenken van gloed en goedheid in haar handen, dit kapiteel, waar monsters zich verwringen en elkander leed doen met klauw en tanden, dit waanzinnig tumult van druipend bloed, vurige kreten, verscheurende muilen, - *ik* was het vóór gij kwaamt. Hij spreekt met zoo kleurige, zware woorden van een woordeloos geleden smart om te gelukkiger zich daarna te verliezen in zijn liefde en zelfs in den voor Verhaeren merkwaardigen mystieken droom van een bestemming, een noodlot van vereeniging door de volheid der tijden. En even hevig als hij te voren streed, laat hij zich thans overstroomen door de glansgolven van verheerlijkende vreugde. Ook zijn liefde wordt, niettegenstaande al de duisters, waardoorheen zijn ziel zich te voren moest bedwelmd drinken aan walg, de ‘beminnelijke idylle,’ hij wordt de beschaamde, nederige, zondige en vermoeide minnaar van vrouwelijke liefde, bloemen, zon en kinderlach.

Chaque heure, où je songe à ta bonté
Si simplement profonde,
Je me confonds en prières vers toi.

Je suis venu si tard
Vers la douceur de ton regard,
Et de si loin vers tes deux mains tendues,
Tranquillement, par à travers les étendues!

J'avais en moi tant de rouille tenace
Qui me rongeait, à dents rapaces,
La confiance.

J'étais si lourd, j'étais si las,
J'étais si vieux de méfiance
J'étais si lourd, j'étais si las
Du vain chemin de tous mes pas.

Je méritais si peu la merveilleuse joie
De voir tes pieds illuminer ma voie,
Que j'en reste tremblant encore et presque en pleurs
Et humble, à tout jamais, en face du bonheur.

En hiervan is dit boek vervuld: het zijn de lofzangen van zijn ontdekkingstochten door de wereld met de liefde als gids, de uitstortingen van een gemoed, dat alle dingen nieuw en licht ziet, die hij vroeger oud en somber ontmoette, dat gretig zich

aan alles wil overgeven, alles wil doorspeuren, om in telkens andere dingen een winst van glans en geur en klanken te vinden, met de streelende droom misschien, dat het zijn glans, zijn geur, zijn lied is, die hij, voor hij ze zag, al onbewust aan de dingen gegeven heeft. En zelfs de gedachten over het wezen van het leven en het doel der wereld behoeft hij niet te schuwen. Zijn ziel heeft zich met die der geliefde versmolten, tezamen hebben zij zich uitgezet zoo wijd als de wereld, en zelven licht en geloovend, is hun op het zelfde oogenbik het gansche heelal vol geworden van dat licht, dat geloof, die zekerheid.

Viens lentement t'asseoir
Près du parterre dont le soir
Ferme les fleurs de tranquille lumière,
Laisse filtrer la grande nuit en toi:
Nous sommes trop heureux pour que sa mer d'effroi
Trouble notre prière.

Là haut, le pur cristal des étoiles s'éclaire:
Voici le firmament plus net et translucide
Qu'un étang bleu ou qu'un vitrail d'abside;
Et puis voici le ciel qui regarde à travers.

Les mille voix de l'énorme mystère
Parlent autour de toi,
Les mille lois de la nature entière
Bougent autour de toi,
Les arcs d'argent de l'invisible
Prennent ton âme et sa ferveur pour cible,
Mais tu n'as peur, oh! simple coeur,
Mais tu n'as peur puisque ta foi
Est que toute la terre collabore
A cet amour que fit éclore
La vie et son mystère en toi.
Joins donc les mains tranquillement
Et doucement adore:
Un grand conseil de pureté
Flotte comme une étrange aurore,
Sous les minuits du firmament.

Tusschen deze eerste bundel en de volgende, les Heures d'Après-Midi, liggen meerdere jaren. Wij vinden er dezelfde liefde, hetzelfde geloof, maar met het waas, dat een rijpere leeftijd aan alles gegeven heeft. Reeds in les Heures Claires spreekt hij meermalen van zijn tuin, zijn vijvers. Deze tuin is door heel zijn liefdelyriek heen als een symbool voor Verhaerens liefde. Zijn hof ligt in de wereld, die zich naar alle kanten uitstrekt, alles bezit hij, wat de aarde bezit, en hij deelt in zonnegloed en maanlicht, de sterren schenken hem het geheim van hun eeuwige, lichtende tochten, hij kent de wisselingen der seizoenen en 't feest van bloei en groei. Nu vinden wij den tuin terug, maar gebaad in namiddaggloed, maar betogen door de glanzen van den nazomer. Namiddaggloed, laatzomerglans symboliseeren ook het wezen der gezongen stemmingen. Minder schittering, minder bruising van licht over de perken en vijvers, door het lichaam en door de ziel. De wereld en het hart des dichters blijven één. Hij heeft den leeftijd bereikt, die zonder zich nog om de toekomst te pijnigen, zonder ouderdom te zijn, zich verzadigd voelt in zijn geluk en in de rust van zijn geluk. De schijnen zijn dieper en rijper geworden, dieper en rijper het sentiment, dat zoo wonderlijkinnig in de meeste dezer verzen leeft en zoo nauw versmolten is met den teeder-broozen kleurenpraal der bloemen vóór den herfst, met de schuinsche stralen van een zon, die alreeds den avond ziet stijgen ver achter de kimmen van het Oosten. Wat is er in deze verzen een athmosfeer, welk een levende stilte, welk een roerloos hangen van rijke, rijpe geuren, welk een eenheid tusschen twee in elkander gevloeide zielen en de wereld. Maar ook: welk een gloed blijft leven in het hart, welk verlangen kan nog gloeien onder de woorden, hoe fel en intensief wordt het licht, dat, zonder zijn ziel van laten schijn te verliezen, de bladen doet zijn als zachte rosse vlammen aan de takken en de bloemen doet onbewegelijk gebroken staan in een loome trilling van liefde en verlangen! Aimer, c'est s'exalter sans trêve, zegt Verhaeren in een gedicht, en hij heeft lief als weinigen.

L'áge est venu, pas à pas, jour à jour,
Poser ses mains sur le front nu de notre amour,
Et, de ses yeux moins vifs, l'a regardé!

Et, dans le beau jardin que Juillet a ridé,
Les fleurs, les bosquets et les feuilles vivantes
Ont laissé choir un peu de leur force fervente
Sur l'étang pâle et sur les chemins doux.
Parfois, le soleil marque, âpre et jaloux,
Une ombre dure, autour de sa lumière.

Pourtant, voici toujours les floraisons tremières
Qui persistent à se darder vers leur splendeur,
Et les saisons ont beau peser sur notre vie,
Toutes les racines de nos deux coeurs
Plus que jamais plongent inassouvies,
Et se crispent et s'enfoncent, dans le bonheur.

Oh, ces heures d'après-midi ceintes de roses
Qui s'enlacent autour du temps et se reposent,
La joue en fleur et feu, contre son flanc transi!

Et rien, rien n'est meilleur que se sentir ainsi,
Heureux et clairs encor, après combien d'années?
Mais si tout autre avait été la destinée
Et que tous deux, nous eussions dû souffrir,
- Quand même! - oh! j'eusse aimé vivre et mourir
Sans me plaindre, d'une amour obstinée.

Van tijd tot tijd, tegen het einde, doemen de woorden ouderdom, dood, graf op, hij ziet, hoe de jaren op de schoonheid der geliefde hun stempel gedrukt hebben, maar toch kan hij nog hoofdzakelijk in het heden leven, het heden doorproeven en genieten, zonder dat de gedachten aan de toekomst zijn geluk zullen schaden. En dit geluk is van zeldzame kracht en vastheid, het wil telkens nog van zijn overvloed geven aan Verhaerens verzen. Mij komt een gedicht van Karel van de Woestijne te binnen: de regen weegt op de rozen, de dichter gaat peinzend, droefgeestig langs de paden van zijn tuin; wanneer hij opziet, zit daar, voor het venster, zijn vrouw, die teeder naar hem lacht. En dan die bittere uitroep: ‘o God, dat ik nog steeds de béétre liefde wacht.’ Men peile de wrangheid van dezen regel, om de heerlijkheid te beseffen van een gemoed, dat een vers als dit kon zingen:

Le bon travail, fenêtre ouverte,
Avec l'ombre des feuilles vertes
Et le voyage du soleil
Sur le papier vermeil,
Maintient la douce violence
De son silence,
En notre bonne et pensive maison.

Et vivement les fleurs se penchent,
Et les grands fruits luisent, de branche en branche,
Et les merles et les bouvreuils et les pinsons
Chantent et chantent
Pour que mes vers éclatent
Clairs et frais, purs et vrais,
Ainsi que leurs chansons,
Leur chair dorée et leurs pétales écarlates.

Et je te vois passer dans le jardin, là-bas,
Parfois à l'ombre et au soleil mêlée;
Mais ta tête ne se retourne pas,
Pour que l'heure ne soit troublée
Où je travaille, avec mon coeur jaloux,
A ces poèmes francs et doux.

De ouderdom is gekomen. De laatste liefdebundel van Verhaeren draagt eigenlijk een geheel ander karakter dan de twee vorige. Het is een bezonken boek, men beseft, dat het pas kon geschreven worden door den man, die eerst ‘la Multiple Splendeur’, dat grootste zijner werken schiep. Verhaeren is een man: zijn liefde is niet gansch de inhoud van zijn leven geweest, maar de kracht, die den overigen inhoud van haar glans vervulde. Zijn hoogere leeftijd geeft hem noodwendig andere gezichten op de wereld en aan niets zal hij deze verandering zoo duidelijk kunnen waarnemen, als aan zijn liefde. De hartstocht wordt zeldzamer, boven hem bemint hij het geluk en de stilte, die de liefdedrift volgen. Hun beider jeugd is gestorven, hij vertelt het in een ontroerend gedicht; de dood, het verval zelfs, zijn dichter genaderd: hij kan èn hij wil er zijn oogen niet voor sluiten. Zijn ziel is te groot, dan dat zij zich met de kleine leugens der velen zou vermogen te beliegen, en wan-

neer zijn vrouw hem voor de eerste maal in haar teerheid een zachte begoocheling wil schenken, is hij haar dankbaar voor haar liefde, maar hij weet, dat zijn leven te schoon is, om in troebelheid den grooten stroom te laten verloopen:

Oh! tes si douces mains et leur lente caresse
Se nouant à mon cou et glissant sur mon torse
Quand je te dis, au soir tombant, combien ma force
S'alourdit, jour à jour, du plomb de ma faiblesse!

Tu ne veux pas que je devienne ombre et ruine
Comme ceux qui s'en vont du côté des ténèbres,
Fût-ce avec un laurier entre leurs mains funèbres
Et la gloire endormie en leur creuse poitrine.

Oh! que la loi du temps m'est par toi adoucie
Et que m'est généreux et consolant ton songe;
Pour la première fois tu berces d'un mensonge
Mon coeur qui t'en excuse et qui t'en remercie.

Mais qui sait bien pourtant que toute ardeur est vaine
Contre tout ce qui est et tout ce qui doit être,
Et qu'un profond bonheur se rencontre peut-être
A finir en tes yeux ma belle vie humaine.

Het karakter van ‘les Heures du Soir’ is anders dan dat der vorige liefdebundels, zeide ik. Het openbaart zich wel het meest in de omstandigheid, dat bijna al deze gedichten nu gedichten van terugblik of voorwaartszien werden. Terugblik naar het hel-kleurige land der jeugd en der eerste rijpheid van hun liefde, vooruitzien naar wat nog te verwachten over blijft, een kwijnen, een sterven, een begraven worden en niets meer weten, niets meer voelen. Telkens vinden wij in deze zes-en twintig gedichten dezelfde gedachten, de vergelijkingen schijnen vaak elkanders echo's, en meerdere malen thans behoeft de de dichter zijn geliefde uitroepen: ‘qu'importe’ of ‘quand même’, om zich bewust te maken van alles, wat ook het heden voor hem bewaarde. Zijn tuin dan, - nog heeft hij hem lief.

Hélas! les temps sont loins des phlox incarnadins
Et des roses d'orgueil illuminant ses portes,
Mais si fané soit-il et si flétri - qu'importe -
Je l'aime encor de tout mon coeur, notre jardin.

Sa détresse parfois m'est plus chère et plus douce
Que ne m'était sa joie aux jours brûlants d'été;
Oh le dernier parfum lentement éventé
Par sa dernière fleur sur ses dernières mousses.

Je me suis égaré, ce soir, en ses détours
Pour toucher de mes doigts fervents toutes ses plantes;
Et tombant à genoux, parmi l'herbe tremblante
J'ai longuement baisé son sol humide et lourd.

Et maintenant qu'il meure et maintenant que viennent
Et s'étendent partout et la brume et la nuit,
Mon être est comme entré dans sa ruine à lui
Et j'apprendrai ma mort en comprenant la sienne.

Men ziet, hoe eerlijk de dichter blijft tegenover zijn leven en het leven, de werkelijkheid in hem en rondom hem, hoe hij een zeldzame wijsheid als een scheppende kracht in zich draagt, deze: dat aanvaarden de eenige, niet kleine of kleinzielige, maar groote en moeilijke weg is, waarlangs de bloemen van het geluk bloeien kunnen. Dezelfde eerlijkheid heeft hij tegenover het verleden. Zeker, ook hij is afgedwaald, hij was altijd een hartstochtelijk man en de hartstocht bouwt bedriegelijk gouden nesten van vreugde in de loovers van een begeerde zonde, andere vrouwen dan de zijne voelden den adem van zijn verlangen langs hun hals, maar hij is altijd teruggekeerd tot haar, die zijn liefde had en hem vergaf. Zooals deze vrouw in Verhaerens liefdelyriek leeft is zij een groote vrouw, met een sterk diep gemoed, een onvermoeibare, krachtige, wijze liefde, en de verzen, waardoor deze, *in* de zijne, bezongen wordt, zijn, niet het minst, een monument van eerbied en dankbaarheid. Ongetwijfeld is het aan 't verhaal van haar liefde beschoren, een dier heilige hoven te zijn, waarvan de Goncourt sprak naar aanleiding van de brieven van Mademoiselle Aïssé, een dier altijd groene gedenkplaatsen, waarheen steeds weer de harten van jonge mannen ter pelgrimage zullen uittrekken,

om er voor hun gansche leven brandstof te vinden voor de vlam, in hun hart, der onmisbare idealen der wereld.

Ook zij heeft de leugen nimmer verdragen:

Non, mon âme jamais de toi ne s'est lassée!

Au temps de juin, jadis, tu me disais:
'Si je savais, ami, si je savais
Que ma présence, un jour, dût te peser,
Avec mon pauvre coeur et ma triste pensée
Vers n'importe où, je partirais.'

Et doucement ton front montait vers mon baiser.

Et tu disais encor:
'On se déprend de tout et la vie est si pleine!
Et qu'importe qu'elle soit d'or
La chaine
Qui lie au même anneau d'un port
Nos deux barques humaines'

Et doucement tes pleurs me laissaient voir ta peine.

Et tu disais
Et tu disais encor:
'Quittons-nous, quittons-nous, avant les jours mauvais,
Notre existence fut trop haute
Pour se traîner banalement, de faute en faute'
Et tu fuyais et tu fuyais
Et mes deux mains éperdûment te retenaient.

Non mon âme jamais de toi ne s'est lassée.

In het heele tezamenleven en liefhebben dezer twee menschen is een groote droom der menschheid tot werkelijkheid geworden. Niet de vervulling van een zuiver geestelijk verlangen naar ineenvloeiing van twee zielen, zooals Villiers de l'Isle Adam dit in enkele zijner verhalen beschreef, niet die andere vereeniging, van twee lichamen, wien de herinnering aan vergane lust altijd weer en nooit verzadigd het verlangen naar nieuwe lust opwekt, maar de harmonische eenwording van twee lichamen en twee zielen, die geestelijke verheffing en die vrije uitviering van lichamelijk welbehagen zonder zondegevoel, zonder wroeging,

zonder iets dat de harmonie zou kunnen verbreken, dat geluk om het eigen geluk en die vreugde om de vreugde der wereld, zij zijn de te zelden bereikte levenstoppen, zij zijn in waarheid als een bergkam tegen den einder, die alle blikken tot haar steengolf trekt en in den wisselenden vloed der schijnselen over haar lijning ons geloof zal versterken en onze hoop bevestigen. Het is wel zeer begeerenswaardig, in den ouderdom op deze wijze te kunnen schrijven over zijn liefde en de liefde zijner jeugd:

Avec mes vieilles mains de ton front rapprochées
J'écarte tes cheveux et je baise, ce soir,
Pendant ton bref sommeil au bord de l'âtre noir
La ferveur de tes yeux sous tes longs cils, cachée.

Oh! la bonne tendresse en cette fin de jour!
Mes yeux suivent les ans dont l'existence est faite
Et tout à coup ta vie y paraît si parfaite
Qu'un émouvant respect attendrit mon amour.

Et comme au temps où tu m'étais la fiancée
L'ardeur me vient encor de tomber à genoux
Et de toucher la place où bat ton coeur si doux
Avec des doigts aussi chastes que mes pensées.

en op deze wijze over het laatste oogenblik: den dood, die voor de allermeesten een dreigende donderwolk is boven den horizon, waarvan zij hun oogen niet kunnen afwenden en wier reizende groei zij met gestadig wassende angst móeten gadeslaan:

Lorsque tu fermeras mes yeux à la lumière,
Baise-les longuement, car ils t'auront donné,
Tout ce qui peut tenir d'amour passionné
Dans le dernier regard de leur ferveur dernière.

Sous l'immobile éclair du funèbre flambeau,
Penche vers leur adieu ton triste et beau visage
Pour que s'imprime et dure en eux la seule image
Qu'ils garderont dans le tombeau.

Et que je sente, avant que le cercueil se cloue
Sur le lis pur et blanc se rejoindre nos mains
Et que près de mon front sur les pâles coussins
Une suprême fois se repose ta joue.

Et qu' après je m'en aille au loin avec mon coeur,
Qui te conservera une flamme si forte
Que même à travers la terre compacte et morte
Les autres morts en sentiront l'ardeur!

Aan 't begin van dit opstel sprak ik over den invloed van hen, die in staat zijn hun leven lang met hartstocht te getuigen en te strijden voor een gedachte. Welken invloed Verhaeren op de wereldbeschouwing van komende geslachten zal hebben is moeilijk te bepalen. Wij hebben in hem een man, wien de uiting van zijn enthousiasme een levensvoorwaarde is, en reeds hierom is zijn invloed verzekerd. Dat ik een nog grooteren, een nog komenden invloed van zijn werk, buiten de vreugde om de schoonheid van zijn werk, verwacht en verlang, het vindt zijn oorzaak in dien grondtrek van zijn later werk, dat hij een groote, bewuste jazegger tegen het leven is, dat hij 't aanvaardt met een liefde, die onmetelijk is, dat juist de schoonheid van het leven, en de geestdrift over zijn schoonheid de gedachte is, die hij altijd op den stroom van zijn gevoel heeft voortgedragen onder het zonlicht zijner bewondering. Wanneer het waar is, dat deze gedachte, en het gevoel, waaruit zij ontstaat, de ervaring insluiten, welks gemis zoovelen onzer onmiddellijke voorgangers heeft benauwd en waarnaar ons aller drang gaat, dan bepaalt dit mede de mate van bewondering voor Verhaerens persoonlijkheid, die nergens zoo schoon en sterk zijn groote liefde en zijn onuitputtelijk geloof heeft uitgezongen, als in die zuiverste zijner bundels, waarvan de volgende steeds weer mooier werd dan de vorige, de boeken zijner Noen-, Namiddag- en Avonduren.

P.N. VAN EYCK.

Aanteekening. Les Heures Claires en les Heures d'Après-Midi, oorspronkelijk bij Deman te Brussel uitgegeven met versieringen van Theo van Rysselberghe, zijn tegenwoordig tezamen in één deel van fr. 3,50 te verkrijgen bij de Mercure de France. Les Heures du Soir verscheen in het najaar van 1911 voor het eerst in een beperkte oplage à 20 M. bij de Insel-Verlag te Berlijn.

Politieke feiten en richtingen

Dr. Kuyper's overwinning.

Een van de merkwaardige eigenschappen van Dr. Kuyper als staatsman is zijn onweerhoudbare neiging tot het openlijk vieren zijner overwinningen. Is het een persoonlijk zwak? of is het een opzettelijk vastleggen van de resultaten, die hij met zeldzame vasthoudendheid en zorgvuldige taktiek wist te bereiken? In elk geval bracht het afgeloopen parlementaire jaar hem een volledig succes, dat zeker weinigen zoo hadden verwacht. En juist daarom was het zoo treffend dat hij aan 't eind van de zitting der Tweede Kamer het welslagen van zijn streven constateerde.

Wat toch was het geval? Het geheele voorjaar is de Kamer zenuwachtig geweest om toch vooral te voldoen aan minister Talma's wensch de ziekteverzekering voor de vacantie af te handelen. Niet het minst daar bij de voorafgaande begrootingsdiscussie Dr. Kuyper dreigend opgetreden was. Laat de ziekteverzekering rusten, zoo had hij gezegd, en stuur de ouderdomsen invaliditeitsverzekering voorop. Doet gij het niet, dan kunt gij niet meer op mijn medewerking rekenen. Daartegenover had echter de regeering gesteld haar: ‘onmogelijk’. Een goede regeling der invaliditeitsverzekering is niet door te voeren zonder een voorafgaande ziekteverzekering. Maar, was er bij gezegd, maak u niet ongerust, wanneer de Kamer slechts mee wil werken is er tijd genoeg voor 1913 ook de gewenschte ouderdomsverzorging tot stand te brengen. En Dr. Kuyper deed alsof hij dat goed vond. Hij liet Talma tobben. Tobben was het inderdaad want er was stellig voor de ziekteverzekering en voor de organiseerende Radenwet veel minder sympathie als zelfs voor de Bakkerswet. En de Kamer moest minister Talma's door-

zetten wel gevoelen als een dwang om tegen haar wil zijn zin te krijgen. Ten einde de gewenschte ouderdomsverzekering te bereiken moest eerst de ongewenschte ziekteverzekering geslikt worden. Dat zou geschieden. Doch 't humeur was opgewekt.

En de oppositie had niet als de regeeringspartijen belang er bij bonne mine au mauvais jeu te vertoonen. Integendeel, zij vond het humeur wel aardig, prikkelde het, en liet niets ongedaan om de rechterzijde der Kamer te verwarren en in een ongunstig daglicht te brengen. Die rechterzijde verdroeg het, wel niet altijd gelaten, en zelden met tact, doch zij hoopte op het succes. De geheele sociale verzekering zou door haar tot stand gebracht worden. Dr. Kuyper kwam bij dat alles slechts kijken hoe het ging. Meehelpen deed hij niet veel. Hij bleef kritisch, zeer kritisch. Behalve een weinig zeggend speechje bij de algemeene beschouwingen, sprak hij in de Kamer niet. Zoo af en toe deed hij echter aan de donkere hemel der Kamerverwarring een driestar verschijnen. Slechts zelden was 't een wezenlijke hulp voor minister Talma, die toch al door de verwerping der Bakkerswet in een zwakke stelling stond.

't Liep mis. De tactiek van minister Talma faalde geheel en al. Ook bij de ziekteverzekering wilde hij het minst gewenschte n.l. de Radenwet doen voorafgaan aan de eigenlijke ziekteverzekering om op die wijze een gelijksoortige dwang op de Kamer uit te oefenen, die stellig liever een ziekteverzekering zonder arbeidsraden had. Doch 't gevolg was zooveel ontstemming, zooveel geprikkeldheid, zooveel verwarring, en vooral toen de voorstellen Lohman, later getransformeerd in voorstellen Roodhuyzen, duidelijk maakten wat de Kamer 't liefste wou en toch niet kon krijgen, dat ten slotte de rechterzijde zich binnenskamers een gedragslijn moest laten voorschrijven.

De belangrijkste politiek der afgeloopen maand is dan ook een geheime geweest, van overleg binnen de regeeringspartij. En met het resultaat dat toch ten slotte Dr. Kuyper zijn zin kreeg. De ziekteverzekering ging naar achteren. De radenwet werd zooveel verminkt dat die geen kwaad meer kon, en zoo weinig dat minister Talma er den schijn van een succes aan kon hebben. Maar hoofdzaak was dat de krachten der coalitie zich zouden gaan concentreeren op de ouderdoms- en invaliditeits-

verzekering. Die zal en moet in October behandeld worden. Minister Talma moest zich bukken. Hij zou niet langer sociale politiek, hij zou coalitiepolitiek spreken. Voor de eerste was er naar zijn inzicht een logische volgorde en hecht verband tusschen ziekte-, invaliditeits- en ouderdomsverzekering. Maar voor de tweede was er een dergelijke verhouding tusschen ouderdomspensioen, tariefwet en de verkiezing van 1913.

En het is gebeurd. Het volgende parlementaire jaar zal dus aan die groote wetten, aan de hoofdpunten van 't coalitieprogram van 1909 besteed worden, met opoffering van 't denkbeeld eener stelselmatig opgebouwde sociale verzekering.

Toen dit bereikt was trad Dr. Kuyper opeens naar voren. Nu hadden de politieke verwikkelingen hem weer naar de plaats gebracht van coalitie-leider. Nu zou hij zich er met kracht voorspannen dat de coalitie-politiek werd verwerkelijkt. Hij deed een voorstel, dat medegeteekend werd door Savornin Lohman en Loeff, aldus uitgaande van drie voormannen der drie verbonden partijen. Niet alle drie leiders, daar de heer Loeff optrad in de plaats van Dr. Nolens. Doch 't bleek later duidelijk genoeg dat ook Dr. Nolens mede moest in den strijd, waarbij Dr. Kuyper als aanvoerder voorging.

Het voorstel was een onnoozele wijziging in 't reglement van orde der Tweede Kamer. Er zou een kleinigheid in de formaliteiten veranderen.

Maar de bedoeling was toch duidelijk. De commissie van voorbereiding voor de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering moest in staat gesteld worden te kunnen zorgen dat in October die wet werd behandeld. Ze moest dan geen lastige formaliteiten en termijnen op haar weg vinden.

Toen nu de linkerzijde haar vrees, haar vermoeden opperde dat Dr. Kuyper's voorstel een stukje partij-politiek zou zijn, en zoowel Dr. Nolens als de heer De Savornin Lohman betoogden hoe onschuldig en goed bedoeld de reglementswijziging toch werkelijk was, toen kwam Dr. Kuyper zijn overwinning vieren.

Natuurlijk zeide hij, was 't voorstel partij-politiek, en niets anders. De rechterzijde zou haar plan doorzetten. Dat was in 't belang van de arbeiders, in 't belang van 't land. En dus was er geen kwaad in om aan een al dan niet tot dwarsdrijven

gezinde oppositie reeds vooraf de pas aftesnijden, en elke kans van succes te ontnemen. Wie daartegen bezwaar maakte huichelde en ontkende de feiten. Dat deden vroeger de liberalen, maar hij zeide het nu open en onomwonden, dat de rechterzijde thans haar macht zou doen gelden om haar zin door te zetten.

De rechterzijde n.l. onder Kuyper's leiding strijdende voor *zijn* program.

Partij-regeering.

Had Dr. Kuyper geen gelijk? Had niet reeds lang de coalitie de door hem aangeduide tactiek gevolgd, maar half onbewust, meestal beschaamd, onvolledig en onsystematisch? Had zij niet al lang alle schande en last er van ondervonden, zonder 't succes er van te kunnen genieten? En is zij niet gedwongen om haar politiek program op de door Dr. Kuyper aangegeven wijze door te voeren, zoo zij niet als meerderheid zal te verdragen hebben dat de minderheid haar zin door zet? Is het ten slotte niet juist de groote fout geweest van het liberalisme dat het geen gesloten partij kon blijven met scherp program en vasten wil van doorvoering? en dat het daardoor een schijn wekte van persoonlijk vrij oordeel der Kamerleden, terwijl toch maar al te dikwijls in 't belang van partij of regeering en niet zelden tegen dat eigen oordeel in gestemd moest worden?

Zeker is het dat Dr. Kuyper geen nieuwe en geen gelegen-heids denkbeelden heeft verkondigd. Want zijn laatste korte en nu weer duidelijke redevoering ligt geheel in de lijn van zijn vroegere partij-politiek, die hij nu vrij uit kan verdedigen. En men behoeft niet te twijfelen aan zijn verdere wenschen. Een reglement van orde dat een wapen is in de hand der meerderheid. Een nieuwe Kamer-voorzitter, die van de oude denkbeelden der onpartijdige leiding kan afstand doen om zich als breidelaar der oppositie te ontwikkelen. Avondzittingen, desnoods zelfs nachtvergaderingen. Zou dat alles niet voldoende zijn om te zorgen dat in October de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering, in 't voorjaar de tariefwet wordt aangenomen? Op die wijze is in een jaar zelfs nog heel wat meer te bereiken.

Men kan niet zeggen dat tot nu toe niets in deze richting beproefd is geworden.

Reeds meer dan eens deed de Kamervoorzitter zijn macht gelden tegenover de minderheid en naar de wenschen - om niet te spreken van de opdracht - der meerderheid. Avondvergaderingen zijn er ook verscheidene geweest, en enkele malen werd het woord der linkerzijde dood gestemd.

Maar tot nu toe gold dit als onfatsoenlijk. Niet alleen de linksche pers, maar zelfs een deel der rechtsche gaf op zoo'n handelwijze af. En uit de houding van vele leden der rechterzijde, uit hun drift bij sommigen, uit hun goedpraten bij anderen, bleek hoe zij zich er voor geneerden. Ook 't succes van de obstructie der sociaal-democraten is nog in 't geheugen.

Nu echter Dr. Kuyper weer de leiding op zich nam, nu wordt wat ondeugd scheen tot een wezenlijke deugd, tot bewuste kracht, tot optreden voor de volksbelangen naar beste inzicht. Heeft hij geen gelijk? Er is inderdaad een verleidelijke schijn van recht. Ons parlementair stelsel heeft in zijn tegenwoordige traditie's groote gebreken die algemeen gevoeld worden. Welk een omslag en moeite eer een wettelijke regeling tot stand komt. En hoe lang duurt het; zonder dat daardoor eenige waarborg van beter werk is verkregen. Integendeel door allerlei amendementen en gedwongen compromissen wordt het wetsontwerp er niet beter op, dat het zoo'n lange weg heeft af te leggen van departement tot Staatsblad.

Dat dit euvel niet door papieren maatregelen, d.w.z. door wijzigingen in 't reglement van orde te verbeteren is, bleek in de laatste jaren genoeg. De fout ligt in een onjuiste opvatting van de taak der Kamer. Wanneer gemeend wordt dat het volk, op welke wijze dan ook, in zijn geheel vertegenwoordigd is in de 100 gekozenen, en dat elk daarvan te waken heeft voor alle groote en kleine belangen des volks, dan is elk Kamerlid persoonlijk verantwoordelijk niet alleen voor zijn doen, maar ook voor zijn laten, en in elk geval voor zijn stem over elk punt. Dat heeft er echter in ons land toe geleid dat de politici meenen alle mee te regeeren, alle deskundigen te zijn in alle volksbelangen. Zij vergaten dat zij politici waren, die boven alles de politieke beteekenis der voorgestelde wetten hadden te beoor-

deelen, en zich voor de deskundige uitwerking buiten verantwoording konden stellen. Die fout is, en 't werd door Dr. Kuyper zeer terecht opgemerkt, vooral gebleken in de vervalperiode van het liberale bewind. De fout werd als een deugd uitgewerkt en verheven tot een soort van moreele politiek. Toen de vrijzinnigen zeker waren van hun overmacht konden zij het zich veroorloven allen een eigen opinie en een eigen deskundigheid erop na te houden. Allereerst was 't groote organiseerend werk van Thorbecke achter den rug, m.a.w. de taak van 't liberalisme afgeloopen. En bovendien was er geen gevaar dat de vrijzinnige beginselen op zij gezet zouden worden. Ieder Kamerlid vormde zich zijn vrije meening, en er moest een onbeperkte gelegenheid zijn die vrije meeningen tot uiting en tot samenwerking te doen komen.

Daaraan is het liberalisme te gronde gegaan. Zijn fundamenteele onderwijspolitiek is opgegeven moeten worden en is bijna geheel onderste boven gegooid. En nu wordt aan de liberale staat getornd blijkens 't rapport der grondwetscommissie. Bovendien is de vrijzinnigheid wel verdeeld in drie partijen, maar daarbinnen is weer zoo'n groote schakeering van denkbeelden en opvattingen, dat elke band slechts een uitwendige is, niet één van innerlijke saamhoorigheid. Vrij-liberaal, zoowel als unie-liberaal, alsook en vooral de vrijzinnig-democraat stelt er een eer in, en vindt het een moreele basis van politiek dat elk niet alleen vrij is over de politieke feiten een eigen oordeel te hebben maar ook vrij om dat eigen oordeel te doen gelden zooveel en zoover hij dat zelf verkiest.

De practijk leert wel dat het dikwijls zoo niet gaat. Menigmaal moet er gezwegen, gestemd en zelfs gesproken worden op andere wijze dan naar die moreele vrijheid, maar dan noemen de opperste moreele rechters dat ook direct:....'politiek', zij bedoelen dan partij-politiek, d.w.z. het stellen van partij-beginsel, partij-belang boven 't eigen oordeel. En dat is het karakter-bederf.

Hiertegenover stelt nu Dr. Kuyper en zeer terecht het feit dat ons parlementaire stelsel berust niet op personen maar op partijen.

Geen Nederlander hoe bekwaam, hoe geschikt ook om mee

te werken aan de wetgeving komt in de Tweede Kamer, indien hij niet vooraan staat in eenige partij. Integendeel zou juist hij 't geschiktste Kamerlid moeten zijn die de denkbeelden en het program zijner partij het zuiverst vertegenwoordigt. Zou moeten zijn. Want zoo is het niet. Onze Kamer leeft nog in de oude fictie van te zijn een vergadering van 100 uitverkoren personen, inplaats van een evenredige vertegenwoordiging van de politieke partijen, evenredig n.l. voor zoover de kieswetregeling dit min of meer juist veroorlooft.

Even zoo goed als thans algemeen erkend wordt, hoe bij de verkiezingen de partijen naar evenredige beginselen tot uiting dienen te komen, even zoo zal men ook in het parlement die partijen dienen te aanvaarden. En doet men dit, dan schijnt er tot aan de partij-regeering volgens Dr. Kuyper's recept en plannen slechts een kleine afstand. Want partijen moeten de machtsmiddelen hebben om hun program te kunnen doorzetten. Die waarheid schijnt evident.

En toch is het niets dan schijn. Het geldt slechts indien het partij-wezen binnen natuurlijke grenzen beperkt blijft. Wat toch zijn die natuurlijke grenzen, of m.a.w. waartoe dient het partijwezen in de demokratische staten? Het kan geen andere taak hebben dan het organiseeren van den volkswil over het staatsbeleid. Allerlei belangen en velerlei denkbeelden trachten invloed te krijgen op den gang van zaken. In dien chaos eenigen regel te brengen, die het mogelijk maakt dat uit den strijd der meeningen een plan van hervorming overwinnend te voorschijn komt, dan wel het duidelijk aflegt, dat is de taak der partijen. Zij brengen gelijkgezinden bijeen, geven voorlichting aan de onbeslisten, dwingen de tegenstanders tot verweer. Maar juist daarom omvat het partijwezen nooit één enkele partij of partijencombinatie. Er moeten er minstens twee zijn. In het klassieke Engelsche voorbeeld waren het dan ook twee partijen, de conservatieve grondbezitters, en de voor ontwikkeling der samenleving ijverende handelaars en fabrikanten. Hun partijorganisatie's maakten het mogelijk krachten te meten, en bekwaamheden der aanvoerders te toetsen aan eenige jaren regeeringsbeleid. De ontwikkeling der arbeidersbeweging heeft ook in Engeland het tweepartijenstelsel gebroken en een derde partij er naast gebracht,

omdat op den duur noch de grondeigenaren, noch de eigenaren van industrieel- en handelskapitaal de belangen der bezitlooze loonarbeiders konden voorstaan. Ook in de Vereenigde Staten schijnt het tweepartijenstelsel dat daar het meest consekwent zich tot een partijwezen ontwikkelde en erin verstijfde, thans voorbij. Waarschijnlijk om dezelfde reden, n.l. de noodzaak eener arbeiderspolitiek.

Doch voor het meer-partijenstelsel moet blijven gelden, wat voor Engeland steeds gold, dat de oppositie er bij hoort. Dat wil zeggen eigen rechten bezit. En wel omdat de minderheid een deel is van den georganiseerden demokratischen staat, een deel dat anders afgestooten of afgesneden zou zijn. Waarin komen nu al die rechten samen, omdat zij er de vormen van zijn in wetten, reglementen, traditie's of wat ook? Dat een openlijke en volledige bespreking zal plaats vinden, een politieke bespreking, van al de actueele belangen, denkbeelden en inzichten, een bespreking door alle partijen. Niet alleen dus mag aan de minderheid nimmer de gelegenheid ontnomen worden om hare meeningen over eenig wetsontwerp of politiek onderwerp te uiten, maar bovendien mag zich de meerderheid niet in haar gevoel van macht zwijgend terugtrekken uit een debat, en de volledige bespreking van haar houding en denkbeelden ontwijken. Deze regelen gelden evenzeer voor de partijencombinaties, die als regeeringsmeerderheid en minderheid tegenover elkaar komen te staan, als zij voor twee partijen beteekenis hebben.

Wat is nu de schijn van Dr. Kuyper's bewering dat zijn ontworpen plan tot machtsuitoefening der rechterzijde in 's lands belang is, een overwinning op een gehuichelde ontkenning van 't partijwezen? Hij blijkt duidelijk uit twee dingen. Allereerst uit de geheimzinnigheid, zoowel van de geheele rechterzijde als van den minister over de plannen der parlementaire werkzaamheden. En daarnaast uit het voorstel tot wijziging van 't reglement van orde, waarmede het indienen van amendementen belemmerd moet worden. Dit zijn twee uitingen van een tacktiek zooals vijanden die ten opzichte van elkaar toepassen. Verrassing en versperring zouden ze genoemd kunnen worden. Deze zijn onvereenigbaar met de erkenning van minderheidsrechten. Ze passen eerder in een andere opvatting van partij-wezen, zooals die trou-

wens uit Dr. Kuyper's vroeger optreden genoeg bekend is. Voor hem zijn politieke partijen meer nog dan de organisatie van een demokratischen staat. Ze zijn voor hem splitsingen in 't volk van groepen, die geheel van elkaar afgescheiden zijn, die door opvoeding, leiding en stelselmatig begrensde levensopvatting niet meer de afwijkende politieke meeningen tegenover elkaar plaatsen, maar ze elk voor zich afzonderlijk aankweeken. Dat leidt tot een streven om elkaar vinnig te bestrijden, elkaar te verdringen, elkaar te willen overheerschen. Samenwerking wordt bij zulk partijwezen steeds minder mogelijk.

In verband hiermede zij nog een andere begrenzing van het partijwezen besproken.

Er zijn stellig talrijke onderwerpen van staatsbeleid, waar belangen en denkbeelden met elkaar in botsing moeten komen en waarover ten slotte een meerderheid een beslissende stem dient te hebben, zij het ook dat de beslissing toch een vorm van samenwerking verkrijgt door de voorafgaande politieke gedachtenwisseling.

Er zijn echter ook zeer vele onderwerpen, die dat scherpe politieke karakter missen, doordat òf het algemeen belang eener regeling volledig erkend wordt, òf doordat de technische, de practische beteekenis verschil van meening doet ontstaan tusschen deskundigen, dus afgescheiden van de eigenlijke politieke denkbeelden.

Wordt bij regelingen van dien aard, toch het partijwezen in actie gesteld, en de schijn gewekt van een politieke beslissing, dan wordt de grens overschreden waarachter politieke ontaarding haar moerassen uitbreidt.

In ons land en bij onze tegenwoordige partijgroepeering is dat gevaar verre van denkbeeldig. Het is eerder regel geworden, inplaats van uitzondering. En juist omdat dit zuivering van de politiek vereischt is het zoo fataal in dezelfde richting het partijwezen te verscherpen.

En dat is het waaraan Dr. Kuyper bezig is. Het tot stand brengen van een sociale verzekering en het ontwikkelen der arbeidswetgeving is een taak van staatsbeleid, die staat buiten de scheiding van rechter- en linkerzijde. Dit kan erkend worden ook al acht men een sociale partijgroepeering hetzij onmogelijk

of wel ondergeschikt aan de christelijke antithese. Het is eenvoudig een feit. Verzorging der oude arbeiders willen alle partijen. Elke regeering welke ook, zal daartoe voorstellen moeten indienen. Trouwens de geheele sociale voorzorg is een urgent landsbelang.

Daarom dient er op dit gebied samenwerking te zijn, samenwerking onderling van voor-, en vanzelfsprekend ook van tegenstanders. Niet alleen omdat het een neutraal onderwerp is, maar vooral ook omdat het zoo buitengewoon belangrijk is voor het geheele volksleven.

Minister Talma wilde die samenwerking wel, al schommelde hij voordurend tusschen zijn neiging naar een sociale zakelijke of een coalitie-meerderheid voor zijn plannen.

Dr. Kuyper echter wil dit beslist niet. Hij schreef het reeds vroeger als een verwijt aan Talma in de Standaard, maar hij spreekt het nu als zegevierend aanvoerder der rechterzijde openlijk uit: de ouderdoms- en invaliditeitsverzorging en de tariefwet zullen door de coalitie op grond van haar meederheidsmacht tot stand gebracht worden. Met de minderheid wordt daarbij geen rekening gehouden. Er is alleen te letten op de belofte in 1909 bij de verkiezing gedaan, en op de actie die in 1913 gevoerd zal worden. Betrof dit nu een onderwerp van beslist christelijke politiek tegenover een vijand die daarvan niets wilde weten, het ware gerechtvaardigd.

Doch het is beslist ongerechtvaardigd, het is een streven naar partijdwang, naar partijoverheersching, dat stellig niet zal bijdragen om de parlementaire krankheden te genezen, nu het de zuiver ekonomische, de sociale politiek betreft.

De taak der minderheid.

Het moet zeker menigeen verwonderd hebben, dat Dr. Kuyper's duidelijk en uitdagend optreden geen krachtig antwoord opwekte uit de bedreigde minderheid. Daarvoor zijn verschillende verklaringen. Allereerst was de vacantie voor de deur. De Kamerleden stonden als 't ware met de portefeuille gereed om gehoor te geven aan allerlei uitnoodigingen van werk, ontspanning of rust buiten het Binnenhof, en hadden dus weinig lust in een vinnige campagne.

Bovendien waren de oppositie-leden weken lang afgemat door velerlei schijnbewegingen van de regeeringsmeerderheid, en uitgeput van de vele principieele, maar ontweken aanvallen.

Het voornaamste was echter wel dat zij verrast werden, - en waarschijnlijk niet alleen zij, maar ook de eigen soldaten van den nieuwen aanvoerder. De linkerzijde had in de rede van Mr. Goeman Borgesius verondersteld dat de rechterzijde kwade bedoelingen voor haar in 't zin had, en in die veronderstellingen al haar venijn uitgestort. Er bleef niets meer over toen Dr. Kuyper de suppositie tot werkelijkheid maakte.

En ten slotte was er een prachtige bliksemafleider in minister Talma. Hij had steeds alle aanvallen te verduren gehad. Tegen hem had steeds de linkerzijde hare batterijen gericht. Zonder veel succes omdat hij achter de verschansingen van verzwegen plannen verscholen bleef. En nu hij op eens genoodzaakt was voor den dag te komen, om te toonen hoe hij niet langer de schans van een systematisch uitgebouwde sociale verzekering bezet hield, doch allereerst de ouderdomswet en het tarief zou gaan verdedigen, nu moest wel de linkerzijde daarop haar laatste munitie verschieten. Dr. Kuyper gunde het den minister stellig. Doch al heeft de linkerzijde haar protest voornamelijk geuit door tegen het wijzigingsvoorstel van 't reglement van orde te stemmen, zij zal zich nog op meer en krachtiger maatregelen te beraden hebben.

Want het valt moeilijk te gelooven aan het sussend optreden van Dr. Nolens en van Mr. de Savornin Lohman. Al zullen die meer dan Dr. Kuyper den schijn willen redden van een loyale erkenning der minderheidsrechten, ze kunnen op den duur niet anders doen dan Dr. Kuyper's leiding volgen. Zij hebben de eerste als voorzitter der voorbereidingscommissie, de laatste als voorsteller en intrekker der ziekteverzekeringsamendementen het recht op leiderschap geheel en al verloren. Daarenboven zullen ze minister Talma daarvoor niet dankbaar kunnen zijn. Want deze heeft stellig hunne plannen gedwarsboomd, en daardoor Dr. Kuyper's overwinning vergemakkelijkt.

Het is bijna niet te denken dat een laatste poging van verzet uit de coalitie, blijkbaar dan uitgaande van minister Talma, nu nog succes kan hebben. In de dagbladen werd n.l. gemeld dat

beproefd zou worden de Kamer voor de sluiting op 15 September de ziekteverzekeringswet te doen afhandelen, dus in een paar weken. Reeds het afscheid van den voorzitter maakt dit plan onwaarschijnlijk, maar nog veel meer de bedenking dat de rechterzijde bereid zou zijn alle moeilijkheden nog eens te doorleven, die haar in de week der Lohman-amendementen doorschokt hebben.

Het waarschijnlijkste is dus wel dat Dr. Kuyper de leiding niet meer zal loslaten en zijn plannen zal doorzetten. En dan heeft de linkerzijde zich op verweer voor te bereiden. Wat kan dat verweer anders zijn dan een volledig opeischen van haar rechten, met ten slotte, wanneer die niet worden erkend, obstructie. Obstructie die natuurlijk altijd begint in zeer gematigde vormen, in 't gebruik maken van enkele reglementsrechten, die onomstootelijk zijn. Maar obstructie, die eenmaal begonnen, steeds scherpere vormen kan eischen om niet in een smadelijke nederlaag te eindigen.

Zou die obstructie gewettigd zijn? zou het belang der minderheid er mee gebaat zijn, indien het tot stand komen van ouderdoms- en invaliditeitsverzekering, alsmede van de tariefwet werd belet?

Er dreigt hier voor de linkerzijde een groot gevaar. De vrijzinnigen hebben reeds bij de behandeling van Bakkerswet en Ziekteverzekering een negatieve politiek gevoerd, met een schijnbaar succes. Dat zou hen kunnen verlokken die taktiek voort te zetten en ze zouden wellicht meenen te mogen rekenen op de hulp der sociaal-democraten, die vóor Bakkerswet en Ziekteverzekering, doch die tegen Ouderdomsverzekering en Tariefwet zijn.

Maar de houding der sociaal-democraten kan hen op verschillende wijze een les zijn.

Allereerst hierdoor, dat deze tegenover de regeeringsplannen iets anders stellen kunnen en dat altijd met overtuiging en kracht doen, iets anders n.l., dat duidelijk en eenvoudig is, te weten staatspensioen en vermogensbelasting ter dekking der daarvoor gevorderde uitgaven. Doch verder doordat zij bij de behandeling der regeeringsontwerpen rekening houden met de groote kans dat zij aangenomen worden, en daarom voor 't belang der arbeiders redden wat zij redden kunnen. Dat wil

zeggen dat zij ondanks principieel verzet opbouwend medewerken aan 't regeeringsplan, om dat niet zoo slecht, zoo verward mogelijk, maar zoo goed mogelijk helpen te maken door ernstig en degelijk overleg.

Het is niet te denken dat de sociaal-democraten van die lijn hunner practische politiek zullen afwijken.

Maar ook is het niet te betwijfelen, dat de sociaal-democraten geen oogenblik voor obstructie zullen terugschrikken, indien zij in dat, hun werk belemmerd worden, ook al leerden zij uit ervaring hoe weinig hulp zij daarbij van vrijzinnigen te wachten hebben. Ten slotte is er nog een houding van de sociaal-democratie, die de vrijzinnigen goed zullen doen met ernst waar te nemen.

Dat is de houding tegenover het volk. Indien inderdaad in October de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering aan de orde komt, dan is er geen krachtiger bestrijding mogelijk dan door een opgewekte propaganda voor de Staatspensioneering. De wakkere bond voor dat doel heeft tegen 3 Augustus een congres belegd, dat degelijk voorbereid wordt, en van waaruit de nieuwe en opwekkende denkbeelden ruim verspreid kunnen worden. Dat congres komt juist op tijd. De minderheid kan nu getuigen, en kan nu kracht ontwikkelen.

Zal zij de gelegenheid waarnemen, of zullen vrij-liberalen en vrijzinnig-demokraten nog terug schrikken voor de consekwenties?

De strijd om de macht.

De diepere oorzaak voor Dr. Kuyper's optreden, de oorzaak tevens waarom de coalitie, en de regeering, ofschoon zeker niet met onverdeeld genoegen, zijn leiding weer zullen aanvaarden, is niet de strijd voor beginselen, maar de strijd om de macht, de verkiezingskamp van 1913. Dat is geen geheim. Dr. Kuyper behoefde het niet te zeggen. Ieder weet het. Maar het is een allerongelukkigste politiek der vrijzinnigen, die dat beroep op 1913 als een blaam beschouwen. Want zij zullen zelf niet anders kunnen en willen. Zij werken nu reeds, en zullen 't geheele volgende parlementaire jaar werken voor 1913. En ook als een strijd om de macht. Toch is er inderdaad niets zoo fataal èn

voor een gezonde ontwikkeling onzer politiek èn ook voor de vrijzinnige partijen zelve.

Zij dienden af te zien van de macht in 1913. Zij dienden te strijden voor beginselen, ook al is daarvoor geen direct succes te verwachten. Dat is het eenige middel om de verwording der coalitie te bevorderen, en Dr. Kuyper's streven naar sectensplitsing en partijoverheersching te breken. Door niets spelen zij zoo zeer in de kaart van Dr. Kuyper, dan door zijn troepen onder zijn leiding bijeen te drijven, in de hoop met een anti-Kuyper-leuze zelve weer de macht in handen te krijgen. In 1905 is gebleken waartoe dat leiden moet, tot vertoon van eigen onmacht.

Geen beter middel tot het hervinden van eigen waardigheid is er aan te geven, dan het zoeken naar een nieuwe politiek van zuivere oprechte beginselen, gebaseerd op directe levensbelangen van verschillende kringen der bevolking.

Daartoe zal in October en volgende maanden een prachtige gelegenheid zijn, een gelegenheid tevens om de machtspolitiek te weerstaan.

Groot zijn de belangen, waarover gehandeld zal worden. Groot zijn de eischen tot herziening en herstel van het parlementairisme, dat nimmer zich zoo ontaard en verworden toonde, als in de laatste jaren, en dat toch het orgaan is om de volksbelangen, reeds zoo ver en zoo lang verwaarloosd, snel en ingrijpend te dienen.

Geen strijd om de macht is mogelijk zonder twee strijders. Zoodra de vrijzinnigen ervan afzien, ontstaat die strijd in de kringen der coalitie zelve. Daarop te hopen en toch te gelijk op het zelf weer bezetten der regeeringszetels en baantjes, is helaas de onmogelijke onvervulbare wensch van de vrijzinnigheid, waardoor onze verwachtingen voor de directe toekomst, ondanks de goede kansen, niet hoog gespannen zijn.

G. BURGER.

Boekbeoordeelingen

Verklarend Zakwoordenboekje der Nederlandsche Taal door M.J. Koenen, Zestigste Vermeerderde Druk, J.B. Wolters, Groningen.

Geen aangenamer lektuur dan een woordenboek. Iedere regel wekt een gedachte op en wie daarmee niet tevreden is, kan de gedichten erbij maken. De wonderlijkste en ongeloofelijkste associaties stijgen voor hem op uit de bladzijden. Rijmen, die hem nooit zouden zijn ingevallen, en waarvan hij zeker zijn kan dat zij ook in het vervolg juist niet bij hem zullen opkomen op het oogenblik dat hij ze noodig heeft, liggen lokkend voor hem neergevlijd. Is het niet haast teveel gevergd ze met rust te laten? - Verkrijgt hij dit over zich, dan vermeit hij zich in de woordverklaringen. Hij verrijkt zijn kennis met de wetenschap van tal van zaken, die hij niet of alleen bij name kent. Met kinderlijke voldoening ontdekt hij slag op slag hoe al wat in de groote wereld onsamenbrengbaar verspreid ligt, hier door die weinige zwarte teekens, in klein bestek tegenwoordig is. Hij voelt zich als in een bazaar waar hij nooit raakt uitgedwaald, neen als in een heelal dat eindeloos en beknopt tegelijk zou zijn. Hij merkt daarna de accenten op, die de uitspraak aanduiden. Dat is een nieuw genoegen, maar waarvan een onontkoombaar gevolg is dat hij het paradijs van de onschuldige aanschouwing verlaat voor de doornige aarde van vergelijking en oordeel. Hij probeert: of werkelijk aarts-bisschop het accent op aarts heeft, of men dócent en niet docént zegt, averéchts en niet veeleer áverechts. Hij verheugt zich dat het nog altijd hollandsch blijft om Kálief en Cúpido te zeggen inplaats van Kalíef en Cupído. Hij wordt boos als hij met geen mogelijk-

heid gelooven kan dat ooit iemand doen zal, wat stellig geen Amsterdammer doet, zijn kandij kándij te noemen. Zooals ik zei, met dit soort kritiek bevindt hij zich droevig onder de doornen en het is hem niet doenlijk er lang mee doortegaan. Deed hij het dan zou hij uit de keuring van de klemtonen in de keuring van de verklaringen vervallen. Maar zijn het niet juist de voortreffelijkste definities die met naieveteit, in eenvoud des harten, moeten genoten worden? De onaantastbaarste getuigenis van het ons allen ingeschapen axioma der gelijkheid, de grondwet dat ieder ding gelijk is aan zichzelf?

De Mythologie der Grieken, Handboekje door Dr. J. Vürtheim, Tweede Verm. druk, met 32 afbeeldingen en een Register, Rotterdam, W.L. en J. Brusse 1912.

'Boeken zijn en blijven maar hulpmiddelen en worden zelfs gevaarlijk wanneer zij als metalen potten levende planten gaan omsluiten'.

Welk een gelukkig-gezegde en aanlokkelijke volzin is deze, waarmee de schrijver, in het voorwoord tot de nieuwe oplaag, zijn overtuiging uitspreekt. In den mond van hem die zelf boeken schrijft bescheiden en dus beminnelijk, schijnt hij tevens een bevallig aangeboden en licht mee te dragen algemeene waarheid in te houden. Men voelt zich verrast, dankbaar, en onbekwaam tot tegenspraak.

Eerst later bedenkt men dat goede boeken, wel verre van bij metalen potten te kunnen worden vergeleken, zelf levende planten zijn en dat dus de opmerking, die zoo eenvoudig scheen, aanleiding tot verdere overweging geeft.

Men ziet dan in dat niet van boeken, in hun algemeenheid, de bewering waar is, maar alleen van de handboeken waartoe dit geschrift behoort. De groote wereld van grieksche mythologie en sage leeft inderdaad, niet alleen in kunst en overlevering, maar ook in onze harten en verbeeldingen. Wie haar vormen beschrijft, en den zin van die vormen aanduidt, doet goed als hij tusschen die wereld en zijn schriftuur onderscheid maakt. Zijn bedoeling is niet dat voor die wereld zijn werk in de plaats zal treden, maar dat het haar werking overdraagt.

Niet allereerst op leerlingen, maar op leeraren die door hun levende stem haar geleiden en weergeven.

Er is een onderwijs waarbij de stof van het leerboek als het wezen, en de kennis daarvan als doel beschouwd wordt. Er is er ook een waarvoor het wezen buiten het boek en het doel niet in kennen maar in beleven ligt. Zich uitdrukkelijk als voorstander van het laatste te hebben uitgesproken is een verdienste die, in den schrijver van dit verdienstelijk boekje, niemand bevreemden kan.

A.V.

Mevrouw Bosboom-Toussaints ‘Lauernesse’
Door
J. Koopmans

Titanic's, meldt ons het deskundig oordeel, beheersen door de gang van hun vaart hun koers. Bindt zich de wilde vaart tot een kalmere schroefslag in, en leent zich de kolos tot een spelemeiend marren, dan verliest het roer zijn tramontanen, en raakt pas weer op bekomst, wanneer het zijn werking kan laten gelden onder de onverpoosde drift, waarmee de sterke stoom de raderen van de hollende machines doet reppen....

Evenwichtige rust wordt eerst verkregen door rusteloos bewegen. De opmerking is niet nieuw, waar Cats' hoepel de jonge drijver drijft. Maar het verschijnsel heeft zich vermenigvuldigd. De techniek schiep het rijwiel, het vliegtuig....En bij het volmaakte in dezen, brengt, in letterlike zin, de stilstand de dood.

Productieve geesten ook, kunnen in ruste, niet rusten. Zij verliezen hun koers, hun zelf beheer. Zij drijven af, in 't riet der verlamming. Daarom ook, hechten zij verse draden aan de wachtende klossen van hun spintuig. Vangen nieuwe vonken uit de nog warme voldoening over de welvolbrachte taak. Eigen paden kiezende, en met eigen maten metende, is het hun een behoefte, zich in hun weg en wezen terug te vinden in het merken der palen, waarmee zij hun levenstocht, in hun geestelike openbaringen hebben gebakend. En 't is aan deze palen, dat ze zich oprichten, om sterk te staan voor de verdere reis.

Deze mensen nu zijn het, die onder hun krachtige geestesarbeid, de zwakten in hun bestaan niet voelen. De mogelikheid

van weifelen verlochenen zij, door zich steeds in 't gareel te binden. Ze zijn als de Titans der zee: met hun élan verliezen zij de steun op zich zelf en hun moed.

Opmerkelijk is het, dat Betje Wolff (met Deken), - ofschoon hier ook materieële zorgen zich lieten gelden, - rusteloos de pen heeft gevoerd, in allerlei geschriften en brieven. Opmerkelik ook, dat in de onafgebroken intellectuële arbeid, de opgewekte levensmoed nooit tot het niveau van het indifferentisme daalt. Voor een deel ligt dit aan de eeuw, die aan haar levenslust en haar karakteradel een onverstoorbaar idealisme verleende. Maar ook hier valt te vragen, of niet de onafgebroken inspanning en de litteraire vruchtbaarheid iets meer was, dan de enkele aandrift van een rijkbegaafde natuur, en of niet de scheppingsdrang de permanente poging verbeeldde, om zich zelve staande te houden in de afzetsels van haar geest, om nieuwe jeugd te putten uit de beelden, die haar generatief vermogen, fris en vaardig, te scheppen vermocht.

De ‘kleine Bet’ herinnert ons aan het etheries figuurtje van Geertruida Toussaint. Bij haar tekent zich de uit eigen krachten zich voedende productie-dwang in andere trekken af. Vooreerst in haar zeker besef, dat zij alleen met zich zelve te rade kon gaan. ‘In eigenlijken zin’, schreef zij aan Johanna Blok,[1] -, was voor mij het ‘Hier beneden is het niet’ waar geworden. ‘De holle groote bovenkamer...was mijn wereld, mijn oase, mijn Patmos. De Alkmaarders - ik was voor hen een mythe, en zij voor mij niets, zooals ik t o e n meende, zij konden mij niets geven, noch ontnemen. Ik had mijn schat in mij zelve...’[2] Doch tevens verraadde zich in haar zelfstandigheid haar teerheid. Zij kon onder haar scheppingswerk geen andere invloeden dulden. Zij kon haar tekortkomingen niet vermijden, ‘Haar geest graaft zich een eigen bedding’. ‘Afleiden zou stuiten worden’[3]. Van-

1) In een brief van 30 Juli '37. Zie D r . J o h n s . D y s e r i n c k Levensen Karakterschets, bl. 83.
2) Verg. ook: ‘In het zedelijke is het schrijven opium voor mij’. (ald. bl. 31.
3) Voorbericht bij ‘De Engelschen te Rome’. Dyserinck, blz. 48.

daar de vrees of de onwil, alleen te verklaren uit het gevoel van onvermogen, om zich zelve te herzien. Haar eenige steun is haar initiatief vermogen. Tegenover wat anderen, op een verdere afstand dikwels ruimer bekijkend, haar ten gerieve, zouden willen inschakelen, staat zij vreemd; zij kan het niet dan met tegenzin aanvaarden. Leerzaam is wat Dr. Dyserinck meedeelt, met welk een moeite 'De Verrassing van Hoey in 1591' aan een ietwat dragelike vitaliteit is gekomen. Potgieter en Huët schrapten en werkten bij, haalden er dode stukken uit en brachten er leven in. 'Zoo ontstond er zoetjesaan een colloboratie van de twee critici met de schrijfster'. Maar de zwarigheden bleven ook bij de voortgezette bewerking. Doch zulk eene medewerking moest het zelfgevoel van de schrijfster bezwaren, haar geestkracht belemmeren. Zij kòn zo niet werken. Dyserinck verklaart haar onmacht uit haar materieële nood,[1] alsof er, rijp of groen, kopie moest wezen, en zij, bij krietiek op haar bijdragen, de kwetsing in haar eigenwaarde, te grievender voelen moest. Doch zo het waar mag zijn, dat de kiesheid van haar omstandigheden er pijnlik door werd in herinnering gebracht, haar tere fierheid op het bewustzijn, begaafd en geroepen te zijn, werd er het gevoeligst door geknakt. Zij wist dat een dergelijk ingrijpen haar het leven benemen moest. Zij voelde zich verslagen. 'Geloof mij,' schreef zij Potgieter, en de moedeloosheid maakte haar de openhartigheid tot een zwakheid, 'ik kan soms verlangen naar *een gansch andere ruste* dan die van een afgewerkt boek. Verleden week was ik zóó melancholiek...'[2] Zij nam het middel te baat der expansie, zij schreef een recht dollen brief...[3] Een heilzame afleiding, waarbij het tijdelik lam geslagen leven, bewust zich zelf misleidend, zich breed te rusten legt in een naar-buiten luidruchtig vertoon.

Merkwaardig, dat ook in deze uiting, wij weer herinnerd worden aan de schier gezocht-dolle brieven van Betje Wolff, in de interessante verzameling van Gallandat Huët.

Genoegzaam is het ons duidelik geworden, dat Mej. Toussaint

1) Aldaar blz. 187,
2) Ald. blz. 186.
3) Aan Mevr. Busken Huët n.l.

zich alleen sterk voelde bij 't volgen van haar eigen lijnen. Ondanks de disharmonieën van haar proporties; het hybridies karakter van menig verhaal, half roman, half historiese emendatie; de Meander-lijnen van haar tijd- en karakter-psychologie. Want in vele dingen voelde zij een tegoed, voor wat zij, mede uit anderer pen, als zwakheden moest erkennen: haar rijke fantasie, haar snelle geest, te speuren uit de vindingen en wendingen harer dialogen, de kracht en de gang in de stijgingen naar de katastrofe, haar ongebreidelde durf in het scheppen van konsekwente karakters, tot de verst denkbare excessen toe. Zij heeft dan ook de proeve, om haar ‘eigen bedding’ in de richting van haar ingevingen en haar talent te willen graven, glansrijk doorstaan. Zij heeft zich een schare van bewonderaars, en de hulde van een nog altijd haar bewonderend nageslacht veroverd. En haar zelve, is die verering van de tijdgenoot, ondanks de goedkeuring die ze van zich zelve vroeg, toch lief geweest. Want, waarom het ontkend? zij zag in haar sukses de blijde uitkomst van een zoet verlangen. Haar gaven toch wilde zij zo gaarne dienstbaar maken aan de verheffing van een breder kring; zich gewijd voelende door een Hogere Macht, meende zij haar arbeid ook te kunnen bestemmen voor een werk, dat zij middellik aan de Leiding der wereld verwantschapt wist. Zij kende zich 't liefst als opvoedster. De neiging van haar jeugd was geen andere geweest.[1)] Zij wilde reinheid kweken, Godsdienstzin wekken. Zonder het opzettelik uit te luiden, zou zij hare lezers zich het liefst voorstellen als een op lering en stichting beluste gemeente, waarin armen en rijken, als broeders en zusters, zonder verschil in datgene wat zij de mensen allengs ziet verdelen, samenzitten om het gehoorde te aanvaarden, en het met een veredeld gemoed in praktijk te brengen. Doch hoe universeel ook bedoeld, inderdaad ‘openbare’ gehoorklassen hadden het niet kunnen zijn. De Roomsen zouden zich hebben teruggetrokken. De dolenten zouden hen misschien hebben gevolgd. Doch, blijvende, zouden zij, geërgerd, hun wrok met andere dissenters hebben gedeeld. Luther betaalt evengoed zijn tol aan haar Evangeliese zin als Calvijn. Christenen, eist zij, gezuiverde Chris-

1) Dyserinck, blz. 20.

tenen. Geen Here-Here-roepers, geen temelingen[1]. Maar hen die geloven in 't Geopenbaarde Woord, die ethies voelen, en rein-Evangelies handelen. En niets daarbuiten. Haar Christendom vraagt in de eerste plaats vertrouwen, zielevrede, een milde zin en een glimlachende liefde. Het keert de rug toe aan partijzin, en verfoeit schisma's. Het is een licht, dat de duisternis overglanst; een zon, die overal schijnt. Het schept zich een open wereld, en kent de gemeenschap, inzonderheid de kleinere kring der vaderlandse, alleen in de glans van dat schijnsel. Zo deze samenleving een orgaan heeft, dan zij dit het liefst de Nederlandsch Hervormde kerk. Over Rome vonnist zij bij verstek; meelijden moet men hebben met die armen, die niet inzien, hoe diep zij, door een noodlottig verloop der feiten, verbasterd zijn.

't Is deze Evangeliese zin, die aan haar nationaal-historise romans een eigenaardig cachet en een niet te miskennen adel gegeven heeft. Men proeft eruit die zuiver Christelijke zienswijze, welke, van aardsgezinde verlokkingen intact gebleven, zich stelde boven het bereik van de partijensfeer[2]. Op deze hoogte handhaafde zij haar Godsdienstig ideaal. Geen wonder, dat op dit standpunt, de grenzen der sekten onzichtbaar werden en formulieren voor haar niet bestonden. Maar evenzeer is het begrijpelik, dat vrijzinnig en kerkelik getinte vrienden, bij zulk een breedheid en zelfstandigheid, dit juweel binnen hun eigen kleuren zochten in te kassen, zich moeielik kunnende denken een natuur als de hare, welke, anders als zij, geen vlees wilde zijn en geen vis.

Schenkingen van zulk een Evangelies priesterschap zijn ons gegeven in Lauernesse, in Gideon Florensz en in De Delftsche Wonderdokter. In Lauernesse wordt deze Christelike levensopvatting gezaaid en gekweekt door de apostel der Nieuwe Boodschap, Paul.

Allereerst dus Paul. Wij later dáár de legende, groots van

1) Vgl. Dyserinck, blz. 195.
2) Over de reden, waarom zij ‘De Delftsche Wonderdokter’, met Graswinkel als Groen's evenbeeld, niet aan de leider der ‘Anti-revolutionairen’ wilde opdragen, zie Dyserinck, blz. 194.

vinding, welke deze heraut van de Hervorming doet afstammen van de doorluchtige huizen Egmond en Bourgondië. Want deze jongeling, die voor het aangezicht van de hem ruw verstotende Karel van Gelder, eenmaal de zachte dood zal ingaan, is een historiese fictie; van jaren en geslacht een jonge man, plaats nemende in de eerste helft der zestiende eeuw, maar overigens noch aan tijd noch aan kultuur gebonden; een vaag en zwervend wezen, ouderloos en passieloos, zonder vaderland en dak, schuchter als een maagd, zacht als een engel, zwevend door zijn tijdelike omgeving, wegwazend weer over de grenzen van zijn bestaan. Zijn hart was zuiver, zijn woord bleef rein; geen drift verlaagde hem tot dweper, doch 't vertrouwen stemde hem tot een heilige. Zo wandelde hij voort, getuigende en goeddoende. Zijn etheries bestaan herinnert ons de tijd van zijn schepping. Het ‘Réveil’ zat in de lucht. Drost ook, die zich prediker voelde, en schrijvende ‘stichten’ wilde, had in zijn eerste, stemmingsroman, Hermingard, met een hart vol wijding, door de maagdelijke eenzaamheid der wouden laten trekken naar Caelestius' kluis, om er zich te laven aan de bron der Christelike leer. Hermingard, als Paul, wandelen als in witte gewaden. Zij zien de hemel open, en zo hun voeten de aarde raken, dan is dit alleen, omdat zij de middelaars zijn, door wie de schenkagie der Goddelike Vrede af kan dalen op de naar Verlossing snakkende Mensheid.

Paul dan is de gewijde prediker, die, uit Saksen gekomen, aanlandt bij Ottelijne, de jonkvrouw van Lauernesse. Hij vindt in haar een rijke bodem voor zijn missiewerk, en verkondigt haar het gezuiverde Evangelie.

Paul is een leerling van Luther. De graaf van Mansfeld, die zich het lot van de jonge zwerver had aangetrokken, had hem voor de studie der letteren bestemd. Doch te Wittenberg had de leergierige knaap in 1517 de beroemde Augustijner monnik leren kennen. Deze gaf in die dagen colleges over de Bijbel: iets buitengewoons, dat de jongelieden bizonder aantrok. De geestdrift van de meester, de overtuigende kracht van diens betoog, de kernvolle taal, ‘waarvan iedere volzin een overwinning was, die hij behaalde op schoolse wijsbegeerte en blind bijgeloof’, hadden het hare gedaan, om de jonge gemoederen

voor zijn zaak te winnen. Ook als mens had de jonge aanhanger de grote Martinus leren kennen. In diens cel had Paul in hem een vertrouwelike, deelnemende vriend gevonden; dezelfde lippen, ‘die kort te voren de Eckkiussen en de Tetzels hadden ter neergeveld’, vloeiden dan over van blijmoedige, opbeurende, schertsende woorden; daar zat zelfs Staupitz, eerbiedig luisterende, aan zijn zijde; meestal was ook Melanchton daar, ‘die beminnelike geleerde, die verheven jongeling, die Christelike wijsgeer, die Johannes onder de volgelingen’, over wie sprekende, hij zijn hoge verwondering niet verbloemen kon.[1)]

Het is geen wonder, dat aan Paul keer op keer woorden van lof in de mond worden gelegd, over hem, van wie de grote drijfkracht der Hervorming is uitgegaan. Zo beschrijft hij zijn ernst en toewijding, inzonderheid zijn sterk zelfbewustzijn, zijn durf, waar hij weet te staan in de kracht van zijn nieuwe beginselen; de nietige monnik, in zijn machtig geloof, stellende tegenover de groten der aarde en de kerkelike machten, die een voor een hem hadden kunnen verdelgen, terwijl de eenzame strijder tegen al hun kennis en hun gezag niets kon aanvoeren dan zijn God en zijn Bijbel. Ontegenzeggelik lopen door deze panegyrie de verschuldigde epiese lijnen. Maar geestdrift vervangt geen argumenten, en de toehoorders, al warmen zij zich aan het jeugdig vuur van de gloedvolle jongeling, vernemen er spaarzaam het wezen uit van de geest, die de hefboomen van dit wereldbewegen drijft. Voor de gasten in Lauernesse's feestzaal dienen andere gronden te gelden dan een dithyrambies geparafraseerde feiten-chronologie. Nu wordt weliswaar inzonderheid bij dit plaatselik bekeringswerk verondersteld, dat de hoofden en harten door het aan de Hervorming voorafgegane kultuurproces waren voorbereid. Doch dit neemt niet weg, dat in het onderhavige romantiese verhaal, aan de mensen van de Hervormingstijd vrij wel dezelfde voorstellingen worden toegekend, als wij ons, in kalmer tijden, na overzichtelike studie en bezonkener oordeel, over vorige toestanden hebben kunnen eigen maken. Na vierhonderd jaar, zien wij de historiese gebeurtenissen met regelmatige etapen en in een logies verloop. Wij zijn in staat

1) Het Huis Lauernesse 1, 37.

gebracht het analyserend uiteen te zetten en het psychologies te onderschragen. Voor ons is het kneedbare stof. Doch hoe konden het de lieden van 1523 weten, of de maatschappelike samenleving van hun tijd de komende evolutie al dan niet zou kunnen verdragen, of er een gans vernieuwingsproces zou volvoerd worden, dan wel de nieuwe beweging tot een uitgroei van kerkelik leven zou beperkt blijven, en zich voorlopig zou afsluiten in een nieuwe dogmatiek. Te midden van de onbestemdste leuzen en de onbestemdste verwachtingen spreekt Paul woorden, die aan de Warburger manifestaties van 1517 doen denken. Zijn lofrede is als geknipt uit de bladzijden van een Evangeliese Hervormingsgeschiedenis. Wat meer is, zijn histories overzicht gaat geleidelik over in een nabetrachting, welke blijkt een overweging van Mej. Toussaint zelve te zijn. Zo heeft de zendeling zich opgelost in de persoon van haar die hem gezonden had, of misschien doen we haar meer recht, met op te merken, dat de schrijfster, na de pion van haar zaak naar voren te hebben geschoven, haar eigen tijdgeest en eigen overtuiging met vlees en been bekleedt, en het woord overnemend, beschouwend mediteert:

'- En het was niet iets gerings, dat die monnik kwam eischen van die Rijksvorsten! Het was de vrijheid der gedachten en de ontkluistering des Evangelies voor alle Duitsche Christenen! Vrijheid van denken, en den Bijbel voor ieder, te vragen van de erfhouders van het willekeurig gezag, was als een gelijkstelling te vragen van hun slaven met hen, want de gedachte verheft en de vrije geest heft het gebogen lichaam op, het onderzoek der Schriften kon die menschen leeren, dat ze broeders waren van hun Heeren! Gevaarlijke les voorzeker, waar de Heer niets was dan een onredelijk dwingeland!'

Doch buiten en boven de partijen zou ze staan, Toussaint. Ook is de wijsheid van haar eeuw te bezonken, om in het werk en in het karakter van de eerste Hervormer geen feilen en geen eenzijdigheid te zien. De lofspraak op de man van Wittenberg mag dus niet onvermengd zijn. Doch aangezien een Paul-Tous-saint zijn woorden niet kan herroepen, blijft er niets anders over voor de schrijfster, dan zich tijdelik uit de combinatie

terug te trekken en, de eerste spreker emenderend, te vergoeliken. Zij beaamt dus, dat het gegeven beeld te schoon gekleurd zou kunnen zijn; de dwepende gloed van een discipel flatteert zo licht de trekken van een geliefde meester; ‘vandaar dat hij niet vermeldde, hoe de tegenover anderen krachtige figuur voor zich zelf bange oogenblikken van twijfel kon hebben; dat in de grote bestrijder van 't bijgeloof, zelf nog een machtig bijgeloof kampte tegen het reine licht; dat zijn hartstocht hem vervoerde tot ruwe spot en tot bittere uitvallen, strijdig met de waardigheid van Christus' Evangelie; dat hij verdraagzaamheid vroeg voor zich zelf, maar ze vergat jegens anderen; dat hij gebouwen afbrak en onder de voet vertrad, maar naliet iets beters te geven, en een nieuwe woning op te richten.’

Dit nu, en vele andere grieven[1)], zouden niet alleen anachronismen in de mond van Paul zijn geweest, maar blijven ook thans, nu wij in de adellike en burgerlike milieu's omtrent 1523 worden verplaatst, vrijwel ongemotiveerde en daardoor overbodige naïeveteiten. Wendingen in de geschiedenis, die niemand destijds vooruit kon zien, en welke eerst een oordeelkundig en uiterst nauwkeurig onderzoek op taktiese fouten of onjuiste inzichten van de eerste wegbereiders kan terugvoeren, moesten evenzeer door de schrijfster worden verzwegen, als de fouten en het gebrek van inzicht zelve door de apostel van 't jaar '23 onaangeroerd moesten worden gelaten. Maar zoals reeds gezegd is, het geschrift geeft de geschiedenis van de Hervorming van uit het 19de-eeuwse Evangeliese gezichtspunt. Gods eer werd er mee gebaat, wanneer er op werd gewezen, hoe met gebrekkige middelen, als daar waren de onvolkomen, deels zwakke, deels eenzijdige of hartstochtelike dienstknechten[2)], zulk een groot werk tot stand kon worden gebracht. Voor Paul zelf echter bleven de grote meesters van alle smetten vrij. Paul moest

1) o.m. dat de Hervorming dáár was, voordat de Hervormer het wist; dat hij zich door zijn machtig denkbeeld verder zag heengedreven, dan oorspronkelik zijn doel had kunnen zijn; dat hij zijn stap niet had kunnen overzien; dat Rome met hem brak, en hij niet met Rome.....
2) Zie de N a r e d e van 22 October 1840, waarin: ‘Een groot werk des Heeren, ofschoon door zwakke zondige mensen volbracht, is ondanks alles - De Hervorming -’.

zich spiegelen aan de glans van het edele vuur. Hij zelf moest alleen in geestdrift worden ontstoken, en door de edelste eigenschappen van zijn Voorbeeld, vooral door de kracht van diens overtuiging en door diens voorbeeldeloze moed, zo mogelik geprikkeld worden tot een even edel en ijvervol apostelschap. Op Lauernesse dan ook, doet hij de Wittenberger geen oneer aan. Sprekende over Luther, ziet hij zelfs niet eens in, - de schrijfster helpt het ons herinneren[1)], - 'hoezeer hij zelf van moed, heilige overtuiging, en onwankelbaar vertrouwen op Gode de blijken gaf. Terwijl de Meester te Worms voor zijn vrijheid en zijn leven nog waarborgen had: het gegeven woord van een ridderlik Keizer, en zijn eigen grote naam, en Duitsland rekenschap zou hebben gevraagd aan wie zich aan hem wilden vergrijpen, zou de leerling, een arme onbekende jongeling, zo hij ergernis wekte, zonder bescherming staan, en geen stem zou zich verheffen, zo het geweld of het verraad de hand aan hem wilde leggen. Doch ondanks dit alles aarzelde hij geen oogenblik, om te spreken zoals zijn geweten hem gaf te spreken, voor wie ook, wanneer, en onder welke omstandigheden, volgende in dezen de voetstappen van de Hervormer.'

Het middel treft doel. De twintigjarige blondgelokte jongeling, scholier nog bijna, is in zijn toespraak het middelpunt van aller belangstelling. De toverkracht van zijn moed en zijn vast geloof, werken op zijn omgeving terug. 'Het was ook zoo iets indrukwekkends,' verzekert de schrijfster ons, 'die ernst van den jongeling, die niet veel meer scheen dan een knaap, en die plotseling sprak met de beraden wijsheid van een grijsaard en met de vurige geestdrift van een Apostel....Allen waren zij diep bewogen, en toen hij ten laatste eindigde, - stonden zij allen voor hem als van een heilige huivering bevangen; toen was het hun als bij Job: "een geest zweefde voorbij mij." Ook zij hadden een geest gezien; het was de geest van hun eeuw, die langs hen was heengegaan!'

Deze laatste wending, gelukkig op zich zelve, bevestigt ons in de reeds geopperde grief, dat Mej. Toussaint haar persoonlik inzicht al te zeer onder het bereik van haar figuren stelt. Zij

1) I, 94.

zelve deelt de filosofiese beschouwing harer dagen, dat in de grote gebeurtenis der 16e eeuw zich de roeping des Tijds voltrok. Het oude had uitgediend, een nieuwe aëra brak aan. Over de wateren ruiste het; de stem sprak het uit in de lucht. Ook elders[1] in deze belangrijke arbeid laat zij de eeuwgeest spreken in geluiden, die deinzend schokken en stotterend botsen; in klanken, die de lispelingen der liefde en de verzekeringen der vriendschap overstemmen; in schreigeroep, die tere banden scheuren; alleen omdat het denkbeeld, dat zich in die taal wil uitspreken, zo gewichtig en zo groot is, dat de openbaringsweeën de volgende eeuwen nog moeten dóórtrillen, en de wektoon der schallende horens al de toekomstige geslachten moet bezielen!

Boven de werktuigen gold de drijfkracht; boven Luther, Calvijn en Zwingli, en hun stemmen en daden, spreekt zich uit de stem van God, die hij liet horen, toen hij de tijden vervuld achtte. En zijn Zijn werktuigen gebrekkig, en loopt het werk der zuivering met trillingen en schokken, het is God die Zijn middelen kiest, en er Zijn wil mee volvoert. Alle geboorten geschieden onder smarten; waarom zou ook het nieuwe Licht niet gebaard worden, terwijl de weeën Europa doen rimpelen!....En zo gingen dan de zaaiers uit om te zaaien. Uit Wittenberg gingen ze heen. Ieder koos zijn arbeidsveld. Paul bepaalde het zijne. 'Niet iedere aarde was goed: maar beter geschikt dan eenige andere was de grond van Holland, die daar lag als een omgeploegd veld, gereed om het goede zaad te ontvangen. Want waarlijk, de geest van dit volk is vrij en groot: het is rijp voor het licht. Met eerbiedige graagte werd hier alles ontvangen, wat de Hervormers nuttig achtten den Christenen te verkondigen. Op Holland was lang reeds hun oog gevestigd[2].'

De voornaamste grond, waarop de schijfster de door Paul uitgesproken gissing, dat Nederlands bodem een dankbaar terrein voor zijn werkzaamheid zou opleveren, vestigt, is wel deze, dat het geestelik Eurppa van die tijden op de hoogte geacht kon

1) I, 240.
2) I, 45.

worden van de ernst en de degelikheid der religieuse gevoelens in de Nederlandse, en inzonderheid in de aan Duitsland palende gewesten; gevoelens trouwens, kenbaar genoeg uit de invloed welke is uitgegaan van de geestelike Broederschappen, de even hoogstaande als merkwaardige opvoedings-organisaties in de geschiedenis van de mystiek der Middeleeuwse Katholieke Kerk. Feitelik propageerden de collaties reeds reformatories. Zij werkten stichtend; bestemden tot bron en voedster van het geloof het hart. Ontsproten uit de diep gevoelde behoefte aan een herstelde gemeenschap met God, gaven zij onwillekeurig blijk, dat voor een verinnerlikt geloof de Kerk als uitsluitend Middelaar tussen God en de mensen niet langer kon voldoen, te meer, daar dit Middelaarschap allengs werd belichaamd in Machten, die teerder naturen afstieten wegens hun wereldse zin, en, door hun heerszucht de Groten der aarde prikkelend tot weerstand, andere hefbomen in werking brachten tot ondermijning van hun verjaarde invloed. Niet alle motieven, die, onder de leuze van Kerkhervorming, de strijd voorbereidden tegen het Pausdom en de Kerk, waren even zuiver. De Lutherije liep in Duitsland op heel iets anders uit, dan menig nieuwe geest zich had voorgesteld. Oorspronkelik zuiver conscientiewerk, werd het religie-verzet al spoedig dienstbaar gemaakt aan de nuchtere berekeningen van een politiek schaakspel. Zuiverder echter kon het principiële van de Hervormingszaak de Nederlandse landpalen binnentreden. De Fraterïen hadden door hun stille werkzaamheden, ganse geslachten opgevoed. De geest, die de ‘Navolging Christi’ schiep, en de godsvrucht en de zaligheid geheel afhankelik stelde van het gelovig luisteren naar Jezus en het beschouwen van zijn lijden en sterven, had de kracht der overige genademiddelen als van zelf doen verflauwen, en de beelden der heiligen terug doen wijken op de achtergrond. In de Zuidelike Nederlanden waren, door druk mercantieël en geestelik verkeer met het Zuiden, - vele jongelieden studeerden te Genève, - eveneens de nieuwe begrippen uit het land van Zwingli bekend geworden. De geestdrift, waarmee ook daar de eerste predikers uit Duitsland werden aangehoord of tegemoet gekomen, pleit eveneens voor de ernstige nawerking van de tevoren bekomen inzichten. In elk geval vinden wij bij de

nationale stemmen uit de 15de eeuw dezelfde gronddenkbeelden terug, als waarvan de Hervormers zijn uitgegaan. Gerard van Zutphen's stellingen, even paedagogies bedoeld als die van Luther revolutionair en militant, dragen dezelfde betekenis in zich als die van Wittenberg. Wat de Fraters geloofden, in hun scholen leerden, en in hun homilieën getuigden, was door de Duitsers, in de drang der omstandigheden, tot een organies geheel, en tot een practicabele leer gemaakt.

* * *

Mej. Toussaint bouwt de opzet van haar histories-theologiese roman, welke de intrede van de Hervorming in de Nederlanden moet kenschetsen, langs twee lijnen, een positieve, en een negatieve. De positieve volgt de geestelijke groei in de eminentste geesten dier dagen; een groei, zoals de 19de eeuw ze als humanisties-reformatories pleegt voor te stellen; de negatieve lijn zoekt de kerk, vooral in hen, welke die kerk vertegenwoordigen, bloot te leggen in haar toenemende decadentie, door de geestelike bedienaars voor te stellen als betekenisloze, werkheilige officianten, en als mens, ver gezonken beneden het peil van ons en van het hen omringende maatschappelik moreel. Wij twijfelen er aan, of deze voorstelling in alle delen juist is, maar we achten het niet zonder bedenking, dat zo het feit openlik voor de hand ligt, er op een zo goedkope wijze, als hier is geschied, gebruik van wordt gemaakt. In geen geval is hier van billikheid sprake. Het gaat niet aan om mensen, die onbewust van de eisen, welke een gans andere kultuurstand aan hun leer en leven meent te moeten stellen, en op naïeve en natuurlike wijze zich bewegende in een samenleving, die, met hen en om hen gegroeid, hun een recht van bestaan heeft verzekerd, van verwereldliking te beschuldigen, waar de kerk zelf draagster is van de kultuur en die wereld zelf, zonder steun van de organiese vervlechtingen met de kerk, ineenvallen zou. Hier valt schier niet te scheiden. Hoe de baronnen gastreerden, - wij plegen er, lezende, telkens versteld van te staan; de geesteliken, zo ze op hun beurt de gastheer speelden, achtten zich verplicht, de tafel niet minder eer aan te doen, dan ze als gasten aan anderen de beleefdheid bewezen; wat reden is er dan

voor, aan Lauernesse's feestdis de ernstige gesprekken en de geestige kwinkslag toe te wijzen aan de helder gebleven wereldlike heren; terwijl de enige, die zich van de baan heeft gedronken, de huiskapelaan is! Gebrek aan zelftucht, moest hier de te verkondigen grieve zijn. Pater Luciaan, - zo heet het geëxploiteerde schepsel, - 'had zich te goed gedaan als ware het de avond vóór de groote vaste';[1] hij zit nu te 'herkauwen', de ogen half gesloten, de handen samengevouwen op de borst. Eerst wordt hij gehouden zoveel besef over te hebben, om steeds bescheid te kunnen doen. Even later echter valt hij met zijn volle zwaarte op een der gasten terug, die reeds bezig waren ten koste van hem en de zijnen glossen te verkopen. De bedoeling wordt wederom duidelijk: het gebeurde moet het geringe aanzien van de lagere geestelikheid bij de midden- en hogere standen betogen. Doch daar blijft het niet bij. Als de dagtoorts rijst, moet de maan verbleken. Straks zal Paulus schitteren in zijn geestdriftige gloed; vóór hij komt, moet het monnikenoog tanen. Als de ene gast voor den ander zijn hatelikheden ten beste heeft gegeven, met duidelike toespelingen op de van zatheid ingesluimerde biechtvader[2], en ten slotte er iemand zo goedwillig is, om in diens 'lustige dronk' niet zo veel kwaad te vinden, dient dit slechts, om des te heviger af te kunnen geven op de soortgenoten, die 'het arme volk zand in de oogen strooien, om des te beter de hand in hun zak te steken', of 'anderen te laten werken en zelve in ledigheid rond te gaan, of 'Edelen lasten op te leggen, die zij zelve niet willen dragen', grieven, die de elkaar opwindende gasten gaarne aan de monnikenwereld eenmaal betaald gezet zouden zien, vooral wanneer de losbandige Renesse zich en de anderen herinnert, hoe de geestelike heren hun de 'schoonste maagdekans voor den neus weg roven', en hen, zo de fortuin hun eens een lieve deern in de armen voert, 'voor die vreugde boeten laten, alsof het een kerkroof was!'[3]

1) I, 75.
2) Wiens portret reeds is getekend: 'klein van postuur, onbeduidende gelaatstrekken, bolle wangen, geweldige neus, nietszeggende oogen, uitpuilend buikje.' Alles, om een vooroordeel te scheppen.
3) I, 77.

Doch wat beduidt het ten slotte, door de gasten als tweedehandse bronnen de beschuldigingen te laten horen, die de schrijfster op een veel aanschouweliker wijze in daden zou kunnen omzetten? Komaan dus, een tafereel ontworpen, waarin de brooddronkenen der eeuw zelf zich in hun ware gedaante vertonen. Een ieder kan voor zich oordelen. Zo de leerling, zo de meester: *ex ungue Leonem*. In een taveerne dus buiten de stad Utrecht, waar Paul tijdelik zijn intrek genomen had, komen eenige luidruchtige bezoekers binnen. Het zijn monniken, gekleed volgens de orde der Benedictijnen. Dadelik eisen ze dobbelstenen en een verkeerbord, en vangen aan te spelen op een wijze, of het lieve leven er mee te winnen is. Natuurlik sparen ze de wijnkan niet. De gevolgen blijven niet uit. 'Het spel baart twist, en de twist ruwe woorden'. De toenemende ongebondenheid[1)] staat Stijntje, de bedienende dochter des huizes, maar half aan. Ontevreden merkt zij op, dat wat hier geduld moet worden, moeielik is te verdragen van lieden, om wier luiheid te voeden, zijlieden grote lasten moeten dragen. Het verwijt, voor de oren van de vader bestemd, wordt door een der monniken gehoord. Deze haalt onmiddellik het volle register uit. 'Hoogst natuurlik, snibbige deern!' valt hij in, 'gijlieden betaalt, en wij eten; daarvoor geven wij u ook, in Nomen Deus, het brood des levens, en wij leiden u tot de fonteine, die den eeuwigen dorst lescht. Proficiat, broeders!' Meteen ledigde hij zijn beker. 'En wij houden u af van de ketterijen, en wij bidden voor uwe zielen, en wij...'

De laatste tonen resoneren in de ziel van een andere, in de gelagkamer vertoevende gast. 't Is Paul, voor de wantrouwende waard steeds een vreemdeling, voor de gevoeliger dochter een voorwerp van belangstelling en simpatie. Hij staat op en treedt nader. De botsing der historiese machten begint.

'Bidt voor u zelve, ongelukkigen!' roept de jeugdige missio-

1) Enkele trekjes: zij zijn 'aanmatigend gemeenzaam', door 'hinderlijke aanrakingen', waarmee. ook nu nog 'menig laaghartige man dienende vrouwen en herbergmeisjes bejegent'. Zij maken 'kluchtige toespelingen' op hun stand, snoeven op de 'handigheid' waarmede ze 'de vroegmis wisten te ontduiken', en spreken een Latijn, waarover de 'claviger van een gymnasium' zich zou hebben geschaamd.

naris, de monnik bij zijn woord nemende, ‘gij, die den God lastert, welken te verkondigen uw plicht was’.

Het vuur wordt beantwoord. De Priester, ineens, voelt den aard van 't gevaar.

‘Gij ten minste zijt niet geroepen om ons te vermanen, leek!’ riep een der vaders met monnikentrots.

‘De roeping is tot allen, gelijk de Schrift voor allen is’, herneemt de tegenpartij.

‘De Schrift voor allen!’ is 't smadelik antwoord. ‘Hoort gij het, Fraters! hoort gij het? Onnozele nieuweling! in welk convent denkt gij uw gelofte af te leggen? en in welke Kerkvader hebt gij dat gevonden?’

‘Ik *heb* de gelofte afgelegd om te spreken in de naam der waarheid, en ik *zoek* mijn kennis bij de enige ware bron van alle licht’. Dit zeggende hief hij een boek omhoog, en drukte het aan zijn borst. Het was het Evangelie.

Wat als een oorlogsverklaring had kunnen worden opgenomen, wordt, doordat de monniken, in de hoge ernst van de Evangelist, slechts een grotesk vertoon begeren te zien, het voorwerp van een onbedaarlike spot. Het was of hij van alle snedige gezegden, die er gedebiteerd waren, de hoogste toejuiching ontving. Op al hun luidruchtig schimpen bleef hem slechts één middel over: stil te zwijgen. Zij zouden hem toch niet kunnen verstaan; en zo ze hem verstonden, dan zouden zij hem toch niet kunnen of willen begrijpen.

Evenwel, de vijandelikheden blijven niet uit. De broeders voelen wel, dat hun tegenstander niet zonder gevaar voor hen is. Eén van hen, - ‘die het minst had gedronken,’ voegt de schrijfster er veelbetekenend aan toe, trekt de waard ter zijde, en waarschuwt hem voor ‘de volksverleider,’ die blijkens zijn woorden, ‘een Duitscher uit Saksen, een Lutheraan, een Ketter’ is, wie het gevaarlijk is te huisvesten. Onderwijl maken de anderen zich vrolik. ‘Dwaze knaap!’ meent er een, ‘druk liever een meisje aan uw hart dan een oud passieboek;’ ‘meisjesgezicht! zo gij monnik wilt zijn, ik ruil mijn pij tegen uw gulden vrijheid!’ Dat slaat in. ‘Ja! ja! roepen ze in koor, die kap zal hem goed staan; een pij, geef hem een pij! Algemene instemming. De laatste spreker werpt zijn geestelik

gewaad af, en is willens de jongeling er mee te bekleden; anderen treden toe, om de behulpzame hand te bieden; de jongeling is weerloos....Daar treedt....

De lezer getrooste het zich, dat wij de nieuwe bezoeker, wiens komst plotseling een einde aan het toneel maakt, nog niet binnenleiden. Ons was het, aan de hand van de schrijfster, om de ‘domheid’ en ‘liederlikheid’ van de toenmalige monnikenwereld te doen. Een tweede vraag is, of de Hervorming nog andere grieven tegen de Geestelikheid en tegen haar werken kon luchten. En wij herinneren ons onmiddellik, naast de ‘domheid,’ het ‘bijgeloof.’ Ook hiervan vernemen wij staaltjes. En het summum van geestelike verblindig vinden wij belichaamd in de charge, welke in mensentaal Donna Theresia heet.

Waarom deze verwante van de Stichtse Ottelijne van Lauernesse, daartoe een Spaanse moet zijn, is begrijpelik. In Spanje openbaarde zich het antagonisme tegen afwijkingen van de oude leer, in afschuwelike terechtstellingen; in het Spaanse bloed school dus de onvervalste geest, waartegen de Hervorming haar strijdkreet verhief. In de onverbasterde Katholiciteit van deze Theresia vinden we derhalve het domste bijgeloof en de gloeiendste dweepzucht terug. Haar afkeer voor ketters is verschrikkelik. Het zijn niet minder dan van duivelen bezetenen. In haar eigen dienst is ze ultra. De heiligendienst gaat boven al. Men verbeelde zich: er zouden gelovigen zijn, die aan 't Goddelik Kind dezelfde eer zouden willen bewijzen als aan de Moedermaagd. Verdenking koesterde zij reeds tegen iemand, die maar enigzins twijfelde aan de wonderkracht van de tanden der heilige Theresia, van die namelik, welke *zij* in 't bezit had. Wie meesmuilend het hoofd schudde over haar geliefde auto-da-fé's, werd haar een voorwerp van ergernis. Voor de schrik bidt zij zes Ave Maria's; en ‘een onrechtzinnige ruikt zij op drie mijlen afstands, zoals de reus in het sprookje het mensenvlees!’[1].

Het is dan ook schier overbodig, de indruk weer te geven, welke de naam van Luther of een Luthergezinde op de gemoederen van dergelijke bevooroordeelden maken moet. Het

1) I, 67.

oor, dat zich opent voor Pauls gloedvolle overtuiging, en gestreeld wordt door de welsprekende aandrang, waarmee zijn superieure aanleg en zijn machtige geest zijn klemmende redenen uiteen weet te zetten, sluit zich op staanden voet, bij de naam van de Wittenberger: de zielsangst doet het lichaam ineenkruipen, als zag men de Satan zelf. Men verbaast zich dat het wezen, dat zich vermeet over de gruwel der ketterij te spreken, een jongeling is met blonde krullen, een helder oog, en een engelachtig gelaat; men staat perplex, dat in die trekken de Hellevorst zich niet aftekent, en ‘onder de vleugelen van de Engel de hoef des Duivels niet zichtbaar wordt....[1)]’.

Opvallend is het in dit verband, hoe de schrijfster, tegenover de dweepziek-Romaanse zijde van het te bestrijden obscurantisme, de minder bekrompen, maar sceptieser en nuchterder landzaat in de komende strijd meent te moeten voorstellen. De Stichtse huisman, - de reeds aangeduide huiswaard van Paul, - verkiest zich op de wijze van Stuggink te houden aan het bekende paadje, en wantrouwt nieuwigheden als openbaringen van een geest, welke zijn versteende denkvormen onmachtig en onwillig zijn, ook maar voor het geringste op te nemen. Paul is en blijft voor hem een vreemdeling; en vreemdelingen, zij mogen goed logies betalen, blijft hij wantrouwen; er lopen, zonder dat men 't weet, spitsboeven, ketters en allerlei volk onder, dat men 't liefst elders kwijt is. Bovendien is deze jongeling een zonderling; de ganse dag in de papieren zitten te neuzen en lange wandelingen maken, is geen jongemanswerk; en op een heuveltje neer te knielen om te bidden, terwijl er op zijn kamertje heiligenprentjes hangen waar men evengoed ‘zijn aandacht bij verrichten kan,’ is minstens genomen erg vreemd. Peinzen is geen werken, en van lediglopers komt weinig goeds, zoals (de gelegenheid is hier te gunstig om de charge niet na te laten) hij aan de monniken ziet. Kortom, de waard is maar half tevreden over zijn gast; hij weet niet wanneer hij komt, en waarheen hij gaat, en 't zou hem leed zijn, zo zijn herberg, die bij poorter en huisman ter goeder naam en faam

1) I, 32.

bekend is, door een vreemde overlander in opspraak moest worden gebracht.

Stijntje denkt er anders over. De jongeling is zedig, spreekt nooit onvertogen woorden, zooals de Prior van Sinte Marie doet, wanneer hij bij haar afstapt[1)]

Doch genoeg. De lezer kent nu het terrein, waarop hij de strijd staat te wachten, het grote conflict. Reeds zagen wij de partijen handgemeen. De brooddronken monniken hieven de handen op, spelende met hun ordekleed, bespottende de heiligheid van de ernst, tot...zij neervielen, toen de deur geopend werd, en op de drempel een eerwaarde gestalte verschijnt, die aanvangt de snoevers te bestraffen, en die de jongeling in zijn bescherming neemt. Wie is hij?

De Vicaris van het bisdom Utrecht, onder de milde en vrijgeestige Filips van Bourgondië. De Middelaar, in een meer dan gewone zin.

Wat Pater Luciaan mist, vinden wij bij de Vicaris: een eerbiedwekkende gestalte, strenge ernst en kalme waardigheid. Hij is de aangewezen man, in wie het zelfbewuste Katholicisme onze aandacht vraagt. Zelfbewust, door de zelfbewustheid van de persoonlikheid, welke het geestelik kleed draagt en dit kleed hoog houdt door de persoon. Welk een tegenstelling met Lauernesse's biechtvader! In deze, de onbeduidende middelmatigheid, vinden we 't produkt van de tijd. Geheel anders de Vicaris, die zelf in staat is zijn eeuw vooruit te dragen. De eerste, de jongste zoon uit een groot gezin, al te onhandig om het beroep van de vader uit te oefenen, werd in een klooster gestoken, zonder bijgedachte of wel het kleed de monnik zou kunnen maken, terwijl de doeniet zelf ‘in de maatschappij niets anders had gezien dan een vrijbrief tot een gemakkelijk leven van onwetendheid en werktuigelike Godsverering’. De arme! hij wist niet beter, had geen gezond verstand genoeg om betere inzichten te kunnen krijgen, had bij dit al geen goede wi! genoeg, om zijn leven anders in te richten...[2)] Hoeveel hoger stond degene,

1) I, 3-6.
2) I, 20.

die niet verlokt door zucht tot lediggang, niet verleid door trots tot de keuze van een stand, die te heersen gaf, het geestelik kleed uit vrije verkiezing had aanvaard; die, als enig zoon van een welgesteld burger, òf zich het leven gemakkelijk had kunnen maken, òf in zijn moederstad voor zijn eerzucht een ruim veld geopend had kunnen zien, slechts in 't kloosterleven voor zijn jeugd een stil ontwijk had gezocht, om, ontheven van aardse beslommeringen, zich vrijelik te kunnen overgeven aan de letteren en de wetenschappen! Ziehier de Humanist in den dop. Maar zet de Humanist zijn grenzen niet uit; en schijnt de rijzende zon niet telkens over een ruimer horizon? Waar blijft dan de cel van het klooster? Ook hier is een antwoord gevonden: in 't leven van deze enkling voltrekt zich een wereldhistorie. ‘In 't konvent had hij niet gevonden, wat hij zocht; rust genoeg, maar geen gemeenschappelijk streven naar een groot doel. De lage en plompe onkunde der monniken van zijn tijd,[1)] hun onverschilligheid omtrent datgene, waarvoor hij in warme geestdrift gloeide, hun slaafsche gehechtheid aan ledige Godsdienstvormen bij volslagen gebrek aan Godsdienstzin, zouden hem haast onverdragelik zijn geworden...’ Maar de wijze is toegevend; wetenschap verruimt; het Humanisme maakte verdraagzaam;...hij beklaagde hen, hij vergaf hun, hij sprak een ernstig woord, zonder zich met enige uitslag te vleien; hij deed iets anders; wetende, dat ‘het voorbeeld de krachtigste prediking is’, begon hij zich zelf te hervormen, eer hij aan de hervorming van anderen dacht. ‘Het samenzijn met de monniken werd een louterende proef voor zijn Evangelische deugd, die hij moedig doorstond’. Het loon bleef niet uit. ‘Uit de duisternis van het klooster tot openlike Geestelike waardigheden geroepen, had hij zich een schat van praktische Christelike wijsbegeerte verworven, die hem de meester maakte van zich zelf en anderen’. Tans werd hij opgemerkt door de grote mannen van zijn tijd. Hij had ‘de eer eener vriendschappelike verbintenis met Erasmus’; zo was ‘de verheven jongeling Melanchton een voorwerp zijner oplettende aandacht en heimelijke vereering’. De lezer geve zich wel rekenschap, wat de schrijfster met deze vleiende analyse

1) Het is de Vicaris zelf, die mediteert ‘van zijn tijd’ (!) Zie I, 20.

beoogt. Niets minder dan dit namelik, dat *in* de kerk zelf, door de eminentste mannen de behoeften en de eisen van de eeuw werden gevoeld en door hen, met een bang voorgevoel en een bekommerd hart de onafwendbare worsteling werd tegemoet gezien. Met andere woorden, de Kerk *kon* weten, wat ze aan zich zelve verschuldigd was, en, niet zich zelve te hebben herzien, een gerechtvaardigde beschuldiging aan haar grenzeloze verstoktheid te meer was. Maar dan Erasmus en deze Vicaris, en zoveel anderen, die niet uittraden? Bestendigden zij niet het kwaad? Neen. Zij wensten, door te blijven, de hand te lenen tot een mogelike Hervorming *in* de Kerk; zij konden het niet doen als Luther deed, met bijtende bitsheden, met geweldige mokerslagen; die wonden deden de zonen die de eere en de éénheid van de bestaande Leer te lief waren geworden, zelf te zeer; ‘zij hoopten van de tijd, van langzame wijzigingen, van trapsgewijze verbeteringen, en bovenal van waardige voorgangers’.[1)]

De lezer voorziet in deze Hoogwaardigheidsbekleder een dramaties conflict. De werkdadige Hervormers vervreemden zich van de Kerk. Zij zelve sluit zich af, breekt met het nieuwe Beginsel, duldt in Haar eigen boezem geen enkele toespeling op vernieuwing, en begint een verdelgingskrijg tegen de verdachten en de uitgetredenen. Tans scheuren al de banden tussen hen die bleven en die heengingen. Tans is ook de ruime geest en het liefhebbende hart van de trouw gebleven zoon tot stilstand en tot werkeloosheid gedoemd. Er valt noch te strijden, noch te redden; er valt niet anders te doen dan te berusten en aan te zien. Aan te zien, wat? ‘De stille, maar geduchte zegepraal van Luther's beginsel onder alle standen, en de onhandige wijze, waarop de tegenstander het aanviel. Het liefdeloos verketteren an wie ter goeder trouw dwaalde[2)], en wie niets anders te wijten was, dan dat hij belangstelling toonde in zaken, waarnaar hij onderzoek deed. De onverschilligheid der anderen, door zelf van dit onderzoek hoe langer hoe meer af te

1) I, 16-20.
2) De Vicaris vertegenwoordigt het Erasmiaanse standpunt. Van deze is het woord: ‘het was beulen - maar geen theologenwerk!’ De Vicaris omschrijft dit: ‘Als er voor deze zaak in Nederland bloed moet vloeien, heeft hier de kerk haar pleit verloren!’

zien, en aanmatigend trots, zich te onthouden van het verbeteren van aangetijgde fouten'[1]. Zo verwijderde hij zich hoe langer hoe meer van beide uitersten. Met Luther kon hij niet meedoen; 'de handen ruim te laten aan leken en ongeletterden; de sluitboom open te stellen tot iedere eigendunkelike Schriftuitlegging, die twist en verwarring moest brengen,' zou niet voegen bij het beeld van éénheid, liefde en rust, zoals hij de gedaante van de volmaakte heilige Kerk begreep. Hoe zwaar viel het hem Melanchton te vergeven, die met zijn talenten en aanzien meehielp tot de scheuring, terwijl hij ze had kunnen aanwenden tot opbouw der gewijde zaak....Dan liever de oude zwakke Moeder gesteund. Want zo de Moeder oud was geworden, en zo haar krachten waren afgenomen, het zou van hem, de zoon, aan wie zij zo lang en troost en ere had gegeven, niet worden gezegd, dat hij haar zou vernederen met zijn afval, nu zij steun behoefde in haar zwakte, tegen het opdringen van de sterke en jeugdige tegenstander. En zo hij later, als de van zijn plaats gedrongen, en histories onmogelik geworden Pacificator, die voormaals de Vicaris was van Utrechts Bisschoppelike Stoel, en tans als vader Boudewijn als banneling rondzwerft, de tragiek van het, voor de Humanistiese geest, zo jammerlik proces heeft doorleefd, en door leed en jaren gebogen, in het graf de vergetelheid zoekt, blijft hij steeds de zeven wijdingen gedachtig, die hem binden aan de hem niet langer beschermende Moeder, en wil hij niet anders sterven dan als haar eigen trouwgebleven zoon![2]

Ziehier de eerste martelaar: het in zijn hoop en leven gekrenkte Humanisties Katholicisme. De spil van het tragies wereldbewegen wentelt zich verder af; straks zullen, in andere conflicten, andere sterke geesten, rijk in gave en vol hope, ondergaan. O Luther! o Hervorming! Een klaagtoon rijst uit de van tranen doorweekte grond. Moest dan al dit leed geleden worden, door 't edelste hart, door 't standvastigste geloof, door 't eerlikste en strengste karakter? Moest de liefde worden verscheurd, het

1) II, 187.
2) II, 235.

gezin vernietigd, het huis opgaan in vlammengloed, de zwerversstaf worden aanvaard? Was de verkregen uitkomst al die offers waard? Plaagde ook hier niet de mens zich zelf in zijn worsteling voor een idee? - Ganselik niet, verzet zich het woord van de schrijfster. Zelfs onder zwaarder offers van levensrust en levensgeluk, had Gods wil moeten worden volbracht. Zijn werk was een h e i l i g werk. Vuurzuilen gaan op, wateren steigeren en botsen. De aarde schokt, de hel grijnst. Maar al der elementen woede is noodig tot het bestellen van Zijn beschikking. Zulke weeën krimpen er; *tantae molis erat*...Dáárvoor scheidt zich het kind van de ouders, de vrouw van de man...Daarvoor gaan de standvastigen triomfantelik met stouten stap ter dood...Dáárom ook buigen moede de zwakken het hoofd en houden zich berustend bij hun taak en hun bestemming: liefde te zaaien, en de zaligheid te oogsten, op het voetspoor van Christus.

In de Vicaris blijft het Humanisme voor de klove staan; kan het de breuk met Rome uit piëteitsredenen en kies gevoel niet overkomen; in Ottelijne van Lauernesse, de maagdelike, voor alle indrukken ontvankelike hoogbegaafde en reingestemde vrouw, waarin alle nerven en vezelen van de overwegingen harer eeuw en de zielsvragen van haar persoon te zamen komen, geschiedt de overgang, in een proces van zulke zware worstelingen en onheilvolle stormen, dat het jonge leven zich afsluit van al wat de wereld het aan aanzien en genietingen bieden kan, en alleen zijn heil zoekt in een aan God gewijd leven. Zo ruw schokt de tijd op zijn assen door deze krisis, dat de vege wandelaar zich langs sluipwegen redt. En Ottelijne was één dier tere wezens. Zij was niet als de anderen. ‘In geestbeschaving, in gezond oordeel, in opgeklaarde denkwijze’ stond ze boven de schare. Tot vader had zij gehad een ‘veelwetend’ geleerde, die ‘elke kennis en elke wetenschap onder zijn bereik had’, die leefde te midden van ‘al wie er schitterde aan de scholen der Bisschopsstad’, die er ‘zelf een hooge plaats had kunnen bekleeden, zoo hij zijn eerzucht niet had opgeofferd aan zijn hart’. Deze voedde haar op. Hoe hij dit deed, wordt begrijpelik, wanneer wij bedenken, dat de strijd tegen de ‘Duisternis’ zich spitsen moest op rationalistiese tendensen. ‘Zodra dus haar hoofdje twee denkbeelden vatten kon en verbinden,

zorgde de vader er voor, dat het heldere en juiste waren, dat de kennis het bijgeloof afweerde en dat[1] de wijsbegeerte tegen vooroordelen wapende'. Het bevattelike kind maakte de vader dan ook opgetogen. Niet alleen leerde zij 'de diepzinnige voorstellen van zijn vereerden Aristoteles begrijpen, maar het kind doorgrondde zijn woorden ook, 'wanneer hij haar al de schatten der klassieke letterkunde mededeelde, die bijna verstikt was geworden in de kloosters, en die opnieuw door de Lascarissen en de Dimetriussen, geholpen door de uitvinding der drukkunst, was aan het licht gebracht!' In dezelfde richting ging ook haar verdere opvoeding door. Jongere mannen vervingen de oudere, de jongeren brachten nieuwere begrippen mee en verfijnder smaak; zij steunden de strijd tegen de Scholastiek, en commenteerden Boccaccio en Dante. 'Waar zo veel denkbeelden werden getoetst, konden de Godsdienstbegrippen evenmin onaangeroerd blijven'. Doch voorlopig bracht men het niet verder dan tot 'een zonderling mysticisme', tot 'roekeloze vrijzinnigheid' of tot 'de gevaarlikste onverschilligheid'. De enkele die meer 'bepaald, juiste en heldere inzichten had van het wezen der Christelike leer', was Willem de Volder. Aan dezen in het bizonder sloot Ottelijne zich aan. Trapsgewijze zou ze, met hem, ongetwijfeld gekomen zijn tot de leer van vrijmoedig onderzoek, die Luther toenmaals begon te prediken. Doch toevallige omstandigheden hadden haar voor een poos aan de wetenschappen en aan haar Godsdienstige overpeinzingen ontrukt. Ondertussen had zij onder alhare afleidende bezigheden haar belangstelling voor de nieuwe leerstellingen elders, levendig gehouden. Vurig wenste zij omtrent hetgeen in Duitsland Luther verkondigde, nader ingelicht te worden. Ook begonnen haar Pater Luciaan's beuzelarijen hoe langer hoe meer tegen te staan. Daar bracht de Vicaris de jonge Hervormer Paul, die hem van elders als een belangwekkend jong geleerde was aanbevolen, naar Lauernesse, onder de voorlopige hoede van de edelvrouw, nicht van de machtige Bisschop. Zodra zij in hem een Wittenherger Godgeleerde herkende, werd de gastvrouw een leerling, zittende aan de voeten

1) De zin zelf is voor de rekening van de schrijfster.

van de rijkbegaafde Meester, en woord voor woord opvangende als een lafenis voor het dorstende gemoed!

Het Christendom emancipeert. Van Konstantijns tijden af ontboeide het de slaaf van zijn kluister, en hief het de vrouw uit haar dienstbaarheid op. In dezelfde lijn werkte de Hervorming deze beginselen door. Zij eiste de kennis van het Woord tot in de diepste lagen; zij propageerde de volkstaal en de volksopvoeding; zij stempelde de gemeenten tot broederschappen, verplaatste het wetsgezag van de hiërarchie naar de consistoriën, verkleinde de betekenis der liturgie, maar verhief de wijdende vorming van het gezinsleven en huldigde de moeder als onderhoudster van het religie-leven en de grondlegster van de vrome zin, die het kroost zou sieren als het geroepen deel tot de toekomstige gemeente Gods. Welkom was voor deze schrijfster een Leer, die de vrouw, onafhankelik zijnde van geest, een ruime werkkring opende; haar de gelegenheid bood tot rijkere ontplooiing van haar vermogens en haar gaven van gemoed uit te storten over de haar omringende kring. Niet te verwonderen is het dan ook, dat zij Ottelijne, die wij reeds van menig vooroordeel in zake wetenschap en kerkelik geloof ontheven zagen, eveneens in andere verhoudingen met de traditie laat breken[1)] Ottelijne, de Bisschoppelike nicht, is verloofd, en wel met een Utrechtse poorterszoon. De edelvrouw had zich neergebogen tot de burger. Meer nog. Zij had de fierheid van de naijverige stedeling met schrandere omzichtigheid, ontzien; zij had aan de gevoelige vriend haar afstand van zich zelve en van haar rechten, door woord en daad, nooit indachtig gemaakt; zij droeg zijn luimen en leidde zijn grillen; haar zachtmoedigheid deed haar zwijgen; haar kiesheid hield hem haar voorrechten verholen en de triomf van zijn meerderheid blinken. Dat kon niet de *liefde* alleen, voegt de schrijfster toe; die liefde moge het willen, de schranderheid voert het uit. Liefde en fijn gevoel sieren Ottelijne in haar houding tegenover Arnoud Bakelsz;

1) Vòòr haar overgang droegen Ottelijne's bedienden de kleuren der Lauernesse's. Maar sinds ze geleerd had, haar lieden broeders te noemen, mochten niet langer ‘de kleuren der dienstbaarheid hun schouders vernederen.’ (II, 87).

't zijn gaven ook, die de kentering voorbereiden, welke met het optreden van de Wittenberger zendeling haar loop neemt. Want ofschoon Paul Luther had verdedigd, had gevierd en achting voor hem had afgedwongen, het Christendom, dat hij Ottelijne verkondigde, was niet dat der Augsburgse confessie. 'Het was het Christendom uit het Evangelie, het Christendom zonder stelsels, het Christendom, dat slechts één Heer kent en verder alleen broeders; het Christendom, dat leert God lief te hebben in eenvoud des harten, met alle overtuiging es verstands en met alle krachten des geloofs, dat denzelfden liefdeplicht gebiedt aan den naaste, dien wij in waarachtige oprechtheid zouden vorderen voor ons, en dat geen anderen vijand leert haten dan de zonde - dat Christendom, dat voor alle standen is en voor iedere tijd. Dat Christendom dan, waaruit ieders bevatting putten kan, het Christendom van geloof, hoop en liefde....'[1)].

Voor de schrijfster is dit de Wereldgodsdienst. Tevens de godsdienst der Toekomst. Sterk is zij, gedragen door de oorspronkelike 'Verlichtings'-idee, ervan overtuigd, dat het de heerlikste eigenschap van het Christendom is om bij de vorderingen van de menselike beschaving trapsgewijze beter begrepen te worden. Het 'Geopenbaarde', in Schepping en Boek, staat hoog boven laatdunkende wetenschap en stompzinnige vrijgeesterij. Waarachtige verlichting maakt de ogen open; en wie 't helderst zien, zullen ook de beste Christenen zijn.

Boven de leer der waarheden gaat echter de levensleer, en zoals wij aan Pauls Evangelisme horen konden, ligt de betekenis van het gereinigde Christendom hoofdzakelik in het toedragen van een door 't Geloof geheiligde liefde tot alle mensen. Zoals zijn inzicht was, zoo was zijn woord. Had Luther geslagen, hij, de liefelik milde, balsemde; drukte de boetprediker neer, hij, de welsprekende trooster, richtte op. Hij was de dauw, die wat de zaaier zaaide, besprengde; hij was de zon, die zegenend het geplante met zijn lichtstralen overgoot.

Maar dat is Melanchton, ontdekt de lezer. Inderdaad! het was zijn geest, zijn milde, verzoenende, liefelike geest. 'Tot innige ver-

1) I, 117.

trouwelike omgang met beide toegelaten, had Paul's zacht gemoed zich als van zelf naar de mildste gevormd. Hij, nog door geen strijd verbitterd, door geen folterende persoonlikheden tot bitse tegenweer gedrongen, begreep veel beter de leer der liefde van de jonge geleerde, dan de scherpe schimpscheuten van de strenge tuchtheer!....Zo ook bracht hij het Ottelijne over....' Ziehier de vrouw, gewapend tot de strijd, niet met de kracht van 't betoog en de vierkante onomstotelikheid van haar leerstellingen, maar met een onmetelike passievieteit en een even onuitsprekelike mensenliefde. Doch de grond is in beide gevallen dezelfde: een ongeschokt geloof.

Ottelijne wordt een afvallige. Ondanks haar Aernoud, de strenge, ernstige, en haar vermanende Aernoud. Die gewaarschuwd had tegen de lokstem van de ketter. Die haar bezwoer, af te laten van elke overpeinzing of twijfeling, die haar van het Ware geloof kon vervoeren. Die zelf liever duizend doden stierf, dan kwetsing toe te laten in de eer van de Moederkerk.

Doet Ottelijne goed, met Luther te kiezen vóór Aernoud? De lezer zal tegenwerpen, dat bij een schrijfster van de richting, die Mej. Toussaint blijkt te delen, het antwoord alle verder debat uitsluit: wie immers Jezus liefheeft, ontbindt zich van alle aardse snoeren. Doch wij dienen de vraag te verschuiven: Mocht Ottelijne, na de dringende vermaning van haar op zijn vertrek staande verloofde, en haar eigen neigingen en voornemens verbergende, aldus zwijgende tegenover hem veinzen? Want Mej. Toussaint erkènt haar houding als veinzerij; zij doet het ons opmerken, om het voor ons te verontschuldigen. 'Zij deed het uit liefde en uit zwakheid, zo als meest altijd de vrouw veinst,' merkt zij op. Toegevend, bij 't vernemen van deze niet ongevallige oorzaken, wil de mannelike lezer de hand ter vergiffenis reiken, ook waar in de volgende wending het medelijden zijn aandeel te vragen schijnt: Immers 'men beschuldigt haar te veel, men beklaagt haar niet genoeg, men ontleedt haar niet genoeg, men doet haar niet genoeg recht, waar het die onoprechtheid[1)] geldt'. Doch eensklaps bemerkt

1) '....Kunstgrepen, die haar dat (mannelik) hart minder waardig maken,' heet het verder, I, 109.

hij, dat de hand die hij aanvaarden wil, een stootwapen voert. Waarom toch verbloemt zich ‘een echt vrouwelike vrouw’ uit te grote zwakheid en uit te grote liefde? ‘Uit vrees een hart te verliezen, waaraan zij zich gehecht hebben met al de levenskracht van haar aanzijn’....‘Zij weten de mannelike borst minder week, minder ontvangbaar voor nieuwe indrukken, en meer vasthoudend voor de reeds ontvangene. Bijgevolg griffelt zich de kwetsing dieper in, en wordt er minder vlug uitgewist. Bij gevolg minder verzoenlikheid bij de belediging, minder teerheid bij het berouw, over het geheel een gemis aan plooibaarheid, bij veel lichtgeraaktheid van opvatting. Moeten nu’ vraagt de schrijfster, het oordeel van haar lezers inroepend, ‘de meest lijdelike, de meest liefhebbende, niet eindigen met zich te plooien, te wringen, te kronkelen en te vermommen? Veinzerij, - eindigt zij, deels misprijzend, deels verheerlikend, - ‘noodlottige toevlucht der vrouw, door de mannen verafschuwd, door mannen geeist; onzuiver vlies, dat het vloeibaar zilver overdekt; morsig wier, dat de reine bron bezwaddert! zou het wel niet de moeite waard zijn, dat men ze afschuimde en wegschoof, om te zien, uit welk een schoone ader van liefde gij zijt ontsprongen?’[1)]

De generalisatie latend voor wat ze is, - een hef boomsarm, om er onze deelneming met Ottelijne mee in werking te stellen, - kunnen we te geredeliker effen rekening maken, omdat de persoon, voor wie de jonkvrouw van Lauernesse haar schuldig hartsgeheim verbloemt, er een is van ijzer en staal. Mej. Toussaint houdt van uitersten, en 't is dan ook de wanhogige poging tot ‘Ausgleichung’ tusschen deze soort strijdige naturen, onder een spel van herhaalde benaderingen en verwijderingen, welke een der geheimen insluit van hare langademige werken. Welnu, de Aernoud van Ottelijne's wensen is er een van een gepantserd rigorisme. Streng en trots, had hij ook al de gebreken van een trotse natuur. Poorterszoon, ontveinsde hij zich alle naijver voor die van edelen bloede waren; doch de onnatuur van deze zelfmisleiding wreekte zich op zijn heerszuchtige aard in koude

1) I, 109.

trots en steile ongenaakbaarheid. Zich minder te achten dan een ander, voelde hij als een krenking, hem aangedaan, en met elke krenking vereenzaamde zich telkens meer zijn hoge trots. Student te Leuven, klonken hem, de onbekende burger, de namen van Nederlands beste adel, als een hoon in de oren. Van toen af nam hij zich voor, dat hij zich een toekomst zou scheppen, die de nietigheid van zijn verleden zou dekken. Niets zijnde door het lot, moest hij veel worden door zich zelve. Te weinig plooibaar voor vleierij, te fier voor kuiperij, moest hij eer en aanzien oogsten, door werkkracht, kennis en deugd. Hij werd de woeste werker, de stugge eenzelveling. Waarvoor zou hij de levenslust zoeken? de vroliheid zou zich spottend kunnen vermaken met een trots, die schuwheid toonde, omdat ze terugzetting vreesde. Waarvoor zou hij de omgang met minderen zoeken, wier laagheid en bekrompenheid hem nog meer tegenstond? - Toch behoefde zijn ijdelheid verering en bewondering. De enige weg voor hem was, zich aan te sluiten bij de Geestelikheid. Voor de Priester te buigen, die ten slotte de vertegenwoordiger van de Godheid was, zou zijn trots minder krenken, dan het voor de gezagvoerders der aardse macht te doen. Bovendien kon de hulde, aan de Clerizie gebracht, hem zelfs in geen Vorstenoog vernederen, terwijl ze een invloed kon waarborgen, die tegen Vorstenmacht opwoog. Hij sloot zich aan, zonder echter haar kaste binnen te treden. Gemakkelik roestten zich in de onverzettelike vast de strenge begrippen van de strijdvoerders vóór het Apostolies Katholicisme. Zijn helder verstand ‘zag er het gebrekkelike en onvoldoende van voorbij:’ zijn strengheid echter voelde zijn dogmatiese zin, hechtte hem aan de oude instellingen en nieuwe beslissingen, deed hem van lieverlee zijn steun vinden in de heiligheid en de onfeilbaarheid van de oude leer. Hoeksteen van zijn leer, werd ze het ook van zijn staatsidee. In die Staat wilde hij dienaar zijn van zijn Kerk. Eerzucht en overtuiging verbonden zich, en gaven aan zijn denken één richting, aan zijn wil en zijn daden één hartstochtelik streven. Daar staat een secte op, die Rome aanvalt; die de hierarchie ontkent en verbreekt; de leken voor God gelijkstelt; wereldse onderscheidingen minacht; geen Staatsgezag erkent in 't godsdienstig leven en in de kerkelike inrichting. De ver-

watenen! Hij kan er niet van horen; hij haat ze, verafschuwt ze als een pest!

Geeërd en gevierd om zijn beginselen, zijn rein en ingetogen gedrag, zijn deftige ernst, bij de grijsaards; om zijn behendigheid en zijn lichaamsoefeningen bij de jongeren, wordt hij, in Utrecht teruggekeerd, een man van naam. Een huwelik? Niet uit een vrouwenhand wenst hij zijn grootheid te ontvangen; wantrouwen, vrees voor vernedering, en fierheid streden een lange kamp; maar toen de Jonkvrouw, die hem begrepen had, hem voorkwam en hem zo overtuigend háár gevoelens bewees, gaf hij zich over aan de blijde hoop en de stoutste vooruitzichten. Hij koos de krijgsdienst, de enige, die zich voegde aan de toekomstige Heer van Lauernesse. Toen verscheen het spook, in de Wittenberger Paul, tussen zijn grootse onderwerpen, dragende de altijd voortwoekerende smetstof, invretende in de hechtste fondamenten van het nog altijd prachtige gebouw....Maar hij zou het keren; hij zou meer doen dan dreigen, met hitsen, en aanplakken van machteloze plakkaten; hij zou wezen de man van de daad, en hij zou tegen de onbeduidende zwakkelingen, in 't duister voortschuifelend, slingeren de fakkel en wetten het zwaard....En hij ging heen, van Lauernesse, dreigend, vermanend, met sombere blik, om zijn regimenten te monsteren, en het Vaderland te dienen tegen de oproerling!....

Op een dergelijk wezen had de jonge blonde zendeling niet die bekoring kunnen maken, welke hij had uitgeoefend op de gasten van het verlovingsfeest. Dit feestmaal, dat de plechtigheid van de dag besloot, had Paul, aan 't lager eind van de zaal gezeten, op verlangen van Ottelijne, die de bescheidene en geschuwde eer wilde bemoedigen dan verstoten, bijgewoond. Daar, aan het oog der hoge gasten onttrokken, was hij aanvankelik, te midden van haar huisbestierders, ternauwernood opgemerkt. Allengs echter viel de vreemdeling in 't oog. Wie was hij? Een reizend toneelspeler soms? - Aangezocht, om bij te dragen tot verhoging van de feestelike stemming, ontpopte in hem zich eerst de reine zanger, die met zijn speeltuig en stem de oren boeide en de harten ontroerde. Hoger werd de nieuwsgierigheid, om te weten, wie deze man zijn kon, met het engelachtige

gelaat, met zijn aangrijpende kunst, zijn bovenaardse heilige tonen....Toen was het, dat hij opstond, en het woord nam. De engel bleek een heraut te zijn: wat een palmtak scheen, werd een staf.

'Gij zijt begerig te weten, wie ik ben? De vraag is gering, en het antwoord kan niet meerder zijn. Ik ben een jongeling, die niets is van zich zelve, die niet eenmaal ouders heeft, op welke hij kan steunen, of vrienden, die zich zijner aantrekken; die zo arm is, dat hij zelfs zijn geboorteplaats niet weet aan te wijzen, en die zich toch rijk genoeg kent om uwe giften niet te behoeven, en sterk genoeg, om ze te durven afwijzen. Naar de wereld heeft mijn lot niet één vrolik uitzicht, en toch zou ik niet willen ruilen met de hoogste en gelukkigste onder u. Want zo ik Saksen als mijn Vaderland heb aangenomen; zo Mansfelt mijn jeugd kweekte en steunde, is Wittenberg mij een fakkel geworden, die lichten zal over mijn pad: dáár is mij de mijn gewezen, waaruit ik heb opgedolven een schat van onverteerbaar goed; dáár is mij geopend de fontein van heil, niet alleen voor mijzelve, maar voor u en voor allen, die begerig zijn naar de drank des levens, en die dorsten naar het Woord dat zalig maakt'[1].

Onmiddellik herkent Aernoud Bakelsze zijn tegenpartij in zijn wezen en in zijn kracht. Eerst spreekt de afschuw: 'Verlorene!....Wee u, wee ons! de wolf in zulk een lammerenvacht!' Doch tevens ligt in deze dreiging een profetie. In de komende strijd worden beide vernietigd.

Van het ogenblik af, dat Aernoud zich te paard werpt, om te Dordrecht zijn vendels te monsteren, voltrekt zich de scheiding. Aernoud gaat zijn eigen weg, Ottelijne de hare. De liefde blijft, onverminderd sterk, reiner maar smarteliker, omdat ze gefolterd wordt; en ook, als later de dood de band oplost, onder krijgsgeschrei, musketgeknal, hoefgetrappel en onder het ijlen van de geestverbijstering, houdt de levende nog de handen van de stervende omklemd. Maar desondanks zijn ze elkander vreemd geworden, hun gevoelens zijn hopeloos ver uiteengeweken, en zo hun levenswegen elkander mogen naderen, tussen hen

1) I, 84.

in verrijst een staketsel, dat onoverklimbaar is. Met evenveel liefde als talent is het proces hunner langzame verwijdering door de schrijfster getekend. Hun geschiedenis wordt een lijdensgeschiedenis; tranen en zuchten tekenen het moeielik pad. Aernoud, Keizerlik bevelvoerder, dient de reactie, valt in handen van de Dominikanen, wordt handlanger hunner Inquisitie. Ottelijne verzustert zich met het eerste kleine kuddeke der Hollandse Hervormden, trekt mee naar verborgen plaatsen, om in de geheime bijeenkomsten het Woord te vernemen, de nog broze zaak te steunen en kranken bij te staan. Aernoud trekt uit, om te vervolgen en te slaan; Ottelijne zoekt de wegen, waarlangs zij kan lenigen en behouden. Vruchteloos heeft Aernoud nog éénmaal beproefd, haar te behouden; ook de Vicaris gebruikt, maar tevergeefs, alle middelen ter vaderlike overreding: Ottelijne verlaat haar kasteel, doet haar bezittingen over, en trekt de wereld in als een zwerveling - evenals Paul, en, als de verbannen Boudewijn. Zij en Paul hebben voortaan niemand meer dan hun Heer, maar bezitten in hem een rotsteen, waarop ze vastelik bouwen. Paul, erfelik belast, kwijnend ten gevolge van lange gevangenschap en uitgestaan leed, sterft aan 't hof van Karel van Gelder, de eindelik zich over hem ontfermende vader; aan Ottelijne, wordt, als Pauls trouwgezellin en verpleegster, de vrijheid toegestaan, om, onder veilige bedekking van 's Hertogen wege, zich een toevlucht te zoeken in het beschermende Saksen.

Het slot Lauernesse gaat, overheerd door Van Rossum's vernielende benden, in vlammen op.

* * *

Ook de familiebanden zou de Hervorming verscheuren. Het gezin, dat de zo uiteenlopende schokkingen zou doorstaan, is dat van de weduwe Bakelsze te Utrecht, waaruit de reedsgenoemde Aernoud één der zonen is. Met Aernoud gaat evenzeer de lijdensweg op zijn twelingzuster Johanna. Zij ook is een vrouw, als Ottelijne: zij is eveneens een Hervormde, als Lauernesse's burchtvrouw. Maar zij is van een geheel andere aanleg. Ottelijne is het fijnbezielde wezen, dat, hoe ook door leed beproefd, zich zelve hoog houdt *boven* de wisselingen van 't lot.

Johanna, aan Aernoud in kracht en karakter gelijk, schrijdt, alle gevaren trotserend, onverschrokken in *tegen* het lot. Aernoud zal de martelaar worden voor de Heilige Kerk; Johanna wil de martelares worden voor het Nieuwe Geloof. Voor de schrijfster wordt Johanna dan ook volgens een gans andere geestelik verloop aanhangster van de Hervormingspartij. Ottelijne draagt de Oude tijd naar de Nieuwe eeuw over de bogen van het universele Humanisme en de pijlers van een geëleveerde, harmonies gevormde geest. Is deze vinding meer als histories gangbaar dan oorspronkelik gedacht, te beschouwen, een conceptie als die van Johanna getuigt van evenveel mensenkennis als van fantasie. Johanna, die in haar jeugd in haar illusiën geknakt is geweest, staat, in haar trots gekrenkt, onverzoenlik tegenover de samenleving, en vindt in de afvallige sectarissen een milieu, waarin de passieve maar onverzettelike, tegenkanting tegen de vervolgzieke Wereldlike macht, haar eigen strijdbare en tot verzet geprikkelde natuur moest vleien. In deze kleine kring vindt haar bittere wrok een zoete afleiding in het antagonisties drijven der scheurmakers, en kan haar van smartelike emoties verscheurd gemoed een zekere evenwichtstoestand nabij komen, waarin het uitzicht op haar martelaarschap haar met dezelfde verguizing der wereld vleit als zij zelf die wereld haar haat toegedragen heeft.

Passieloos en rein zijn Paul en Ottelijne, geboren offers voor het martelaarschap; vol passie, met een brandend vuur dat hen tot een katastrofe dreigt, zijn Johanna, en hij, met wie zij het nog korte levenspad opgaat. Zij is een van die strakke stalen figuren, zoals Mej. Toussaint er met bizondere voorliefde tekende, ze met onverbiddelike konsekwentie voortdreef tot aan de spits van de rots, en ze te pletter liet vallen door hun eigen afwijkingen en hun eigen vaart. Hun ogen verbergen een verleden en voorspellen een toekomst; en de lijnen van het gelaat geven naast het doorgestane leed ook de onherroepelike wegen aan tot de delging van de smart.

Ziehier hoe de schrijfster zich hare kampioenen denkt:

‘Johanna mocht schoon zijn, alleen een fantastiese smaak kon haar bevallig vinden. Zij had, als Aernoud, scherpe sterksprekende trekken, zonder één verzachting van vrouwelike liefelikheid. Haar groot zwart oog verzengde wie het aan-

staarde. Daarenboven had zijn uitdrukking nog iets onbeschrijfeliks, iets, dat meer de belangstelling opwekte dan het welgevallen, een uitdrukking van diep verholen smart, die niet in berusting was overgegaan. De pijnlike uitdrukking van bitterheid zetelde ook rondom de bleke lippen van haar anders welgevormde mond, die zich somtijds krampachtig samenklemde. Een rusteloos spel der zenuwen bewoog van tijd tot tijd al haar trekken; maar zelfs ook dit maakte het nog niet zo bang, haar aan te zien, als wel de schrikwekkende lijkkleur, die er over verspreid lag: het moest een diepe grieve zijn, en een krenking in de eerste levensvaag der jeugd, die zó haar kennelik zegel gegriffeld had op het gelaat van een jonge vrouw. Het was duidelik, dat hier een paradijs was verwoest, en dat de worm nog leefde, die aan dit levensgeluk knaagde. Nooit echter ontgleed een klacht die mond, die toch van veel lijden moest te spreken hebben. Dat was geen berusting, maar trots. Ze wilde niet klagen, waar ze geen hulp kon hopen. De rauwe wonden in haar binnenste pantserde zij met staal, waar een ander naar verzachtende windsels zou hebben omgezien. Wij noemden haar twelingzuster van Aernoud, zij was het in geboorte, maar ook in menige karaktertrek: dezelfde onbuigzaamheid van gemoed, dezelfde fierheid van hart. Nooit was haar koninklik hart te huis geweest in de burgerlike woning der moeder; sedert de belediging, er op geworpen, scheen zij er met lichaam en ziel een vreemde. Zij stiet zich aan alles, en allen stieten zich aan haar. Zij was als een dorrende hulst in het midden van een vrolike bloemtuin; als een overgebleven toren van een verwoest dorp, sterk en hoog, maar droef en eenzaam. Een ziel als de hare zou zich in onze dagen hebben uitgestort in sombere wanhoopspoëzij, of zich van de wezenlikheid verwijderd, door de verbeeldingskracht wild te laten rondspelen in het ruime rijk der idealen, door klanken en zeepbellen in één woord, maar toch klanken en zeepbellen, die afleiden en verpoozen, en die misschien menig arm hart voor breken hebben bewaard. Johanna werd dichteres noch schrijfster, maar zij deed een stap, waartoe in haar dagen meer moed en meer heenzien over vooroordeelen nodig was, dan nu ons papier te kleuren met inkt; zij werd een dochter van Luther's lere. Hoe,

en bij welke gelegenheid zij reeds in 1520 zich aan te sluiten wist aan de nieuwe Gemeente der Hervormden, blijve mijn lezers nog vooreest een geheim.,..Zeker is het, dat zij op Luther's woord: “onderzoek de Schriften!” het Evangelie geopend had, om er troost uit te vangen, een troost, die heden ligt onder het bereik van ieder lijdende, maar die deze dikwerf vergeten, tot hun waarachtige schade, daarin te zoeken’,[1)]

Aernoud, ontrust over wat er van Ottelijne zou worden onder de invloed van Paul, had voor zijn vertrek naar Dordt zijn zuster Johanna opgeroepen, om te waken over Lauernesse. De arme, hij wist het niet: hij had een wolf naar de schaapskooi gezonden. De hartstochtelike Johanna was reeds overgegaan, en dáár, binnen de muren, troostten en sterkten de drie geloofsgenooten elkander. Zij werden, onafscheidelik, broeders en zusters in den gelove. Vele, en avontuurlik deels, werden daarna hun lotgevallen. Maar, bij al haar verscheidenheid van karakter, bleven, ook na Paul's verwijdering en gevangenschap, de twee jonkvrouwen elkander een steun. Ook won Ottelijne Johanna's vertrouwen, en hoorde zij aan, wat stormen er vóór dezen, en ook na haar bekering, in het hart van de zo diepbedroefde en beledigde vrouw hadden gewoed. Zij hoorde het aan, hoe Johanna, reeds twijfelende aan de traditionele kerkleer, en zoekende naar voorbereiding en onderricht, naar Woerden was getogen, waar een Priester woonde, die niet sprak als de anderen, en niet was als de anderen. Bij die priester wilde zij, die in geen maanden ter biecht was geweest, ter stoel gaan. Voor hem verootmoedigde zij zich. Doch ook zijn oog was doorgedrongen tot in het binnenste van haar ziel, en hij sprak van stonden aan haar open en vrij zijn denkbeelden uit. Van hem leerde zij, dat er nog iets beters was dan aards geluk. Van toen af besloot zij enkel Gode en Christus, haar Heer, te leven, en er zich door geen mensenliefde meer van te laten aftrekken. Zij hield aan dit voornemen vast, ook toen haar Priester haar de zijne beleed, en zij hem de hare toezeide. Zij kon het doen, omdat haar liefde zonder hartstocht was, maar een uit plicht,

1) I, 121, 127-128.

om als God gekozene, haar roeping te doen. Geen andere vrouw zou, dacht zij, de moed hebben die man te huwen, toen hij haar wees op de vervolging, die over hen beide komen kon om 's Heren wil. Met trotse vreugde, nam zij zich voor, zich, zonder aanzien van mensen, ten offer te geven, volbrengende Gods wil. Zo dacht zij. Maar waar zij gemeend had sterk te staan, versmadende de lief kozing van de man harer keuze, en machtig toegerust tegen zondige zwakheid, - daar zag zij hem terug, en - wist zich diep gevallen. Zij ontdekte, dat zij hem lief had gekregen met onzinnige hartstocht, niet langer in hem ziende de gewijde martelaar, niet langer zich zelf herkennende als de boven zinnenlust verheven maagd Gods. Angst en beving vervult haar. Haar hartstocht wordt haar een hel! Het offer, dat zij in Gode gaarne gebracht had, wordt tans te zwaar, nu het hem zal scheiden van haar, hem zal voeren ter dood! Gunt zij hem Gode niet? Wil zij hem niet afstaan aan Christus? Moet hij toebehoren aan haar alleen? Vergeet zij zich zelf, verzaakt zij haar roeping, staat zij de Hemel af om hem? - Aanziet de dweepster, die zich een verdoemde voelt. ‘Een rauwe smartkreet stoot zij uit en zinkt op beide knieën ter aarde, de handen wanhopig ten hemel heffende. Het was vreselik haar aan te zien, de ongelukkige! wier hooggestemde ziel tot die radeloze dweperij was vervallen, die het bovenmenselike eist van de mens en de natuurlikste gewaarwordingen, die, welke hem het meest veredelen, tot zonde maakt, alsof het miskennen van Gods ingeschapen wetten deugd ware. Het is die dweeperij, die God mishaagt en de mens onteert, die niet opheft maar die alleen tot vertwijfeling leidt, en van de vertwijfeling naar iedere gruwel en tot iedere dwaasheid, die zij bedrijft in de naam van een God, die heilig is en alwijs. Hoe wild gloeiden die ogen, door geen milde traan zacht verkoeld! Hoe brandde dat voorhoofd bij die lijkkleur der wangen! Hoe klam waren die handen van het angstvocht! Hoe krampachtig hijgde die boezem onder gesmoord snikken! Hoe weinig geleek die vrouw naar het zacht en ootmoedig beeld eener vrome Christin, hoe weinig naar een Maria, die het goede deel had gekozen!’[1)]

1) II, 101.

Al deze trekjes hebhen een bestemming. De onnatuur tiert in de schaduw van de dweepzucht. Neigingen, die door een wettige band geheiligd worden, kunnen niet straffeloos worden verstikt. Ze te ontkennen, is strijden tegen de geschapene wetten. Dergelijke denkbeelden hebben hun oorsprong in een verduisterd oordeel of in gekrenkte vermogens, of wel zij leiden tot krankte en geestelike verstoringen voort. Hier ontspringen geen zuivere bronnen. Hier vertroebelt het Hervormingsprinciep. - Zeer terecht wordt hier de afwijking aan de norm getoetst. Reeds zinspeelden we er op, dat Johanna, haar conscientiestrijd aan Ottelijne openbaart. Welnu, deze harmonise geest spreekt het oordeel. 'Diep bewogen staart zij op haar. Zij, de meer verlichte, die wel een zwaar offer had willen brengen, toen het gevraagd werd, maar die niet zich zelve had afgepijnigd, om onnatuurlike offers uit te vinden, en hetgeen meest strijdig was met haar hart, zich als plicht op te dringen; zij had moeite, om zich in te denken in de verwarring van deze ziel, maar toch meende zij niet te mogen zwijgen.'

'Dat is verbijstering, zeide zij, die u het hoofd verwart en opzet tegen uw eigen natuur. Door zulker vroomheid is de Heer niet gediend; een geloof, dat zó strijdt tegen de menselikheid, is geen gezond geloof. Wat is der vrouwen eerste plicht, dan haar man lief te hebben en hem aan te hangen? En wat is meer natuurlik, dan dat men beeft voor wat hem dreigt, die men liefheeft, dat men afgeweerd wenst te zien wat hem schaden kan?....'

Uitwassen noemden wij deze verschijnselen, in het systeem der ideeën, welke volgens de schrijfster, een gezonde Hervormingsbeweging mogelik maken. En daarmee zijn wij genaderd tot het martelaarstiepe zelf, tot de historiese Jan de Bakker, die - eigenaardig mixtum in de geschiedkundige roman, - een deel van zijn werkelikheidsleven heeft moeten afstaan in het fictieve proces van de fantasie-figuur Johanna. Natuurlik is de schrijfster wel zo wijs geweest, om datgene wat van dit reëel gevoerd leven haar bekend was, zijn rechtmatig bestaan te laten. Zij heeft de gedocumenteerde gegevens geraadpleegd, en zijn strafproces voet voor voet gevolgd. Maar dit neemt niet weg

dat hij door de schrijfster moedwillig aan de uit de lucht gevallen Johanna Bakelsze gepaard wordt. Inderdaad, de Priester te Woerden was Pistorius. Pistorius is gewurgd en verbrand. Hij was de eerste martelaar in de Noordelike gewesten. Dit alles wordt in ‘Lauernesse’ beschreven. Door de bank zal de lezer het natuurlik vinden, dat in een werk, waar een trouw beeld van de Hervormingstijd in deze gewesten uit zal schijnen, allerminst de vervolging der ketters en het verloop van het eerste proces onaangeroerd zal worden gelaten. Hij zal het billik achten, dat aan het nageslacht wordt herinnerd, hoe wreed de Overheid bij de onderdrukking van de geloofsvrijheid te werk is gegaan. Doch, laten wij tegenwerpen, dat de schrijfster, met alleen het blote feit, hoe ernstig ook door zijn betekenis en hoe ontroerend door de geloofsmoed van de verworpene, te vermelden, haar taak voor zich te simpel zou hebben gevonden. Zij stelt zich zelve vragen; haar werkzame geest ziet de verschijnselen slechts als uitkomsten, die te herleiden zijn op componerende machten, welke langs psychologiese lijnen bepaalde gegevens resulteren. Ook hier vraagt ze zich zelve af: waarom deze Pistorius, en waarom geen andere? Daarnaast ligt onmiddellik de wedervraag: ‘zo niet deze Pistorius, waarom wèl een andere?’ Kortweg gezegd, de Inquistie en Jan de Bakker ontmoeten elkaar. De Inquisitie ging uit om te zoeken, en deze Priester stond halverwege, om te belijden: ‘Hier ben ik!’ Johanna reeds introduceerde zich als de martelares; haar Johannes had haar gezonden. Door de wereld nedergeworpen, had zij het zwaard opgevat voor Godes zaak; Johannes' wereldverachting had het scherp gewet. Johanna's dweepzucht dreigde haar natuur te verkrachten; 't is Johannes' visioen, die hem en haar, als offers aan Gods wil, naar de houtmijt drijft.

Een visionnair!

De eerste oorzaak van de Hervorming vonden wij in de behoefte van de nieuwe tijd naar een nadere gemeenschap met God. Doch al was zij een dochter van het verinnerlijkt Geloof, - voogdes van de jonge telg bleef de kalme en verlichte Rede. Haar kritiek had tot de scherpe onderscheidingen geleid tussen de eenvoud van 't Evangelie en de fantasieën van de legende,

en zonder het dichterlik gehalte er van te ontzien, voetstoots al het bijkomstige weggesnoeid. Hetzelfde nuchtere oordeel zou ook voortaan, gelet op de Evangeliese zin die aan dit werk de grondtoon geeft, bij onze schrijfster waken over de wilde ranken, die aan een bodem buiten de Evangeliese gegevens mochten ontspruiten. Alleen het Woord en de letter werden als toets gehouden voor het geloof en het formulier; de inspiratie mede mocht alleen ontvonken aan dezelfde lichtbron; en de opgewekte beelden slechts hun equivalenten vinden in de gewijde tekst. Verschijningen, hoe verfoeielik! Mirakelen, die als vage herhalingen, de zin van 't Bijbelse wonder waardeloos maakten! Neen, dan bedoelde de ware Hervorming iets anders, wanneer ze de onnatuur en de verzinsels van kranke hersenen bekampte. Pistorius was Priester van Rome geweest, en had met Rome gebroken; zeer wel! Alle argumenten er vóór kan men in ‘Lauernesse's’ roman uit de brede bladzijden bijeenrapen. Hem te verdedigen zou dus onnodig zijn. Pistorius legt zijn Priesterschap neer, en huwt, als Voorganger des Woords, een gezellin van zijn keuze. Beter nog! De trooster, vereenzaamd, kan geen warmte geven, waar heilige banden niet zijn eigen gevoel hebben gewijd[1]. Doch Pistorius heeft met zijn huwelik een even nutte-

1) Merkwaardig is bij de 26-jarige schrijfster de peroratie, gelegd in de mond van Pistorius: ‘O! dat onmenselike celibaat der Priesterschap! Wat schade zou het zijn, zo men hun, die *alle* Sacramenten bedienen moeten, het ééne, dat de mensen het beste geluk schenkt, niet onthield! zo zij, die de vaders moeten leiden, en de echtgenoten raden, en de kinderen opvoeden, ten minste als vaders, als echtgenoten mochten voelen!....O zoete zaligheden der liefde! O! onuitsprekelike geneugten van de echtstaat! o! heilig, heilig huiselik geluk! o! verdoemelik wrede Hildebrand! o! schendige menselike verordening, die duizende bij duizende een leven te leven geeft, waarvan de fijne bloem der levensvreugd is afgerukt! Al te rampzalig lot des Priesters! geen kind op uw knie, geen gade aan uw zijde, geen zachte hand die verkoelt als gij gloeit, geen liefelike borst, die u verwarmt als gij verkleumt, geen kuise mond, die u een troostwoord toespreekt als gij lijdt, geen oog, dat uw blik begrijpt, geen hart, dat uw hart verstaat! Niet omdat gij het niet vinden zoudt op uw weg, niet omdat de liefelike niet bestaat, die gij u wensen zoudt, maar omdat het verboden is!....verboden! wie of wat gaf hem het recht *hier* te verbieden?’

loze als nodeloze bijbedoeling. Hij wil er het lijden mee tarten, hij wil er mee zegevieren over de dood! Hij roept het uit ‘opstaande, in hevige geestdrift, met vlammende blik en gloeiende wangen’[1]. Praktiese overwegingen, welke evenzeer de belangen van zijn kleine gemeenschap als de zijne zouden kunnen dienen, telt hij niet. ‘Wat spreek ik van menschen!’ smaalt hij, ‘neen, ik zal lijden dáárom, omdat ik de geboden der mensen de minste heb geacht; al zouden ze mij vervolgen ten bloede toe, te eerder en te meer gemoedigd ging ik dit huwelik aan!’ Zij die hem aanhoren, schudden het hoofd over zijn ‘zonderlinge vervoering, die zelfs bij het hartstochtelike van zijn gebaren niet vrij was van woestheid....’ Hij heeft dan ook een geheel andere krisis doorleefd dan de anderen. Droomgezichten hebben zijn lot bepaald. In een geëxalteerde toestand, na een lang en vurig gebed, waarna de slaap hem had overmand, had hij, de zondaar, zich zelf geketend gezien en neergeworpen in ‘het verblijf der verdoemden, vol tandengeknars en wanhoopskreten.’ De zwaargeboeide handen had hij ten hemel geheven met de vraag, wat hij moest doen om zalig te worden. Een heerlijke glans van rein zilverlicht had hem de gezegende Luther getoond, met een Bijbel in de hand. Onmiddellik waren de boeien gevallen, en hij had Gods Woord gelezen op de plaats, die hem voor was gehouden. 't Was Paulus' bemoedigende stem geweest: ‘wij dan, gerechtvaardigd zijnde door het geloof, hebben vrede bij God!’[2] Sedert dat uur was dan ook de vrede gekomen; niet zozeer *door eigen onderzoek, of door prediking* zoals het andere geloofsgenooten was gegaan, maar door het persoonlik geloof in het feit, *dat God in dromen tot hem gesproken had,* en hem daardoor van Zijn genade verzekerd had. Weliswaar had hij in het voortaan onwankelbare geloof een basis gevonden, om voort te gaan met zich te oefenen in de kennis der Schrift, en die kennis aan te wenden tot eigen en anderer nut, maar de dubbele schatting, die hij meende te moeten brengen, waar hem zooveel was kwijtgescholden, was dan toch ter kwijting van het hoge genadebewijs, dat hij had

1) I, 210.
2) I, 215.

ontvangen in een *mirakel*, de vrucht slechts van een ziekelike vervoering en een, met bedenkelike superstities vertroebeld, geloof.

Zoals tegenover Johanna Ottelijne werd geplaatst als norm van het richtig geloven, worden ook Jan de Bakker's fantasmagorieën aan Paul's harmonies wezen getoetst. ‘Zo de Heer’, getuigt deze in het aangezicht van de in verrukkingen levende dweper, ‘ons moge oproepen voor Zijn zaak, volgen wij gaarne en dragen dankbaar en blijmoedig het kruis, tot zelfs in den dood. Maar geen Christenplicht is het *uit eigen wil* het gevaar te kiezen boven de veiligheid. Niet opgeeist te worden en toch te gaan, is roekeloos; 't is meer, het is God verzoeken!’[1)]

Pistorius volgt zijn eigen wil. Hij tart de dood. De dood komt, in de vorm van de Inquisitoriale executie. Moeielik dilemna, waarin de schrijfster ons voert. Moeten wij het goed recht door een geestelike rechtbank, die geen doeltreffender middel weet tot onderdrukking van de gevaarlik geachte Leer dan de dood des belijders, afmeten naar de meer of mindere beredeneerdheid van zijn opvattingen? Elke lezer van ‘Lauernesse’ weet, dat de schrijfster het proces van de historiese Jan de Bakker voet voor voet, even deelnemend als trouw, tot aan de worgpaal heeft gevolgd, en in zijn lotsverhaal schier de bewondering van de hagiograaf heeft gelegd. Maar niettemin geldt de bewondering meer het karakter dan het beginsel. ‘Ik weet’, zegt de schrijfster, ‘het pleit beslist niet voor een denkbeeld, dat het zijn martelaren heeft; daar is geen godsdienststelsel, hoe wonderlik samengeflanst, door menselik vernuft of dweperij, dat niet zijn bloedgetuigen heeft gehad, of dezulke die moed en ijver hadden het te worden; alleen voor de standvaste trouw van deze Pistorius, voor zijn ongeschokt geloof, in de God zijner aanbidding, voor zijn belangeloos vastkleven aan wat hij voor waarheid hield, voor dat leven, dat hij er voor gaf in eenvoud des harten en zonder pralende gemaaktheid, vraag ik van allen, ook van wie houden dat dit alles aan een dwaling werd geofferd, denzelfden eerbied die ik zelve nooit weigeren zou aan iedere martelaar, voor welke overtuiging ook gestorven’.[2)]

1) I, 210.
2) II, 262.

'Voor welke overtuiging ook'. Want ook zij behoort onder hen, die in deze historiese Pistorius 'een offer der dweepzucht' zien. Vóór haar staat hoofdschuddend Paul, 'wiens leven kalm was heengevloeid *onder de onmiddelike voorlichting van de meest helderziende mannen der eeuw*.[1)] Zij voelt, met hem, al het gevaarlike van dat te ver trekken van een denkbeeld, dat lichter heenvoert *tot rampzalige wanhoop*, *tot diepe val, tot dolle dweperij*, dan tot een blijmoedig en werkdadig Christendom[2)]. Haar rationalisme wilde "kennis", "harmonie" en "praktiese mensenliefde"; haar levend geloof schuwde "drijvers" en "temers". Is het wonder, dat liberalen en ethiesen, beide menen konden, in haar een der hunnen te zien?

Als verwante van Humanisten te breed van aanleg om aan een kerk of sekte de roem, alleen de waarheid te bezitten, te kunnen gedogen, voelt zij als vrouw van kracht en karakter meer voor de konsekwentie, waarmee een beginsel gehandhaafd wordt, dan voor de strakke eis van zijn onvermengde zuiverheid. Afwijkingen van de Evangeliese leer geeft zij toe, afwijkingen in de gedragslijn der adepten niet. Moed en volharding eren de mens, ook bij een dolende leergeest. Wee de bron des geloofs, die enkel licht geeft, maar de heilzame warmte derft! Het ijvervuur is, ook waar het verzengend verteert, altans vuur; al is het waar, dat het de tegenstander vervolgt in plaats van hem met vergoelikende liefde te verdragen. Maar vooreerst is de "verdraagzaamheid" niet de deugd der menigte. "En voor de menigte zal het altijd blijven een *woord*". Geen wonder! "Zij is veeleer de dochter van het hoofd, dan van het hart, nog meer het kind der rede dan dat der liefde; zij heeft bijna zooveel koude als licht; zij is er niet en zal er niet zijn, waar warmte is en gloed. Beschaving en verlichting zijn zeker haar ouderen, we zien het aan de vorderingen, die ze maakt in onze dagen; maar ze heeft nog andere verwanten: lauwheid en onverschilligheid! Van lauwheid en onverschilligheid was men vrij in de dagen, toen de Godsdienst onder de hartstochten hoorde; en daarom

1) II, 262.
2) I, 212.

wij, die hooger staan, die beter zien, die helderder denken, die ons minder laten wegslepen, door opwelling en gevoel, vergeven wij een weinig....”[1)]

Deze woorden tekenen haar standpunt. De verdraagzaamheid, - zij heeft het jong ervaren, - heeft twee kanten. Die, welke haar kleur verschieten laat onder het liberale licht, is voor haar de goedkope soort. Eerste klas blijft bij haar die, welke haar warmte gaart uit de door Humanistiese verheldering geadelde Evangeliebron. Het is die tolerantie, welke haar trillingen uitstraalt, zonder haar eigen kracht te minderen. Het is die, welke het *vulgus* derft, maar die toch liefelik het hart der menigte beschijnt.

Een geestelike worsteling noemden wij de Hervorming, onder Gods beleid ondernomen door zwakke menschelike krachten. De zee wentelt haar golven, ook tegen steigerende rotsen, die ze terugwerpen tegen de opgezweepte vloed. Ook het Nieuwe geloof stiet, waar het zijn steilheid toonde, de zwakken af, die door overreding of voorbeeld tot het keerpunt waren gevoerd. Hugo, de jongere zoon der Bakelszen, zachter en buigzamer van aard dan Aernoud, maar meer meegaande en minder beginselvast, was in een huiselike twist, aan 't sterfbed der moeder, in een spannende scène, schoon meer bij toeval dan met opzet, gekwetst geworden. Ofschoon reeds aanhanger van Luther's leer, ontvielen hem, toen hij de noodlottige wonde ontving, een, nog aan oude geloofsvoorstellingen verbonden, maar tans als in levend geloof opgezonden bede om uitredding, aan de Moedermaagd. Tot krachten teruggekomen, begon steeds sterker de overtuiging zich bij hem op te dringen, dat inderdaad de tussenkomst en voorbede der Heilige Maagd zijn veeg leven had gered; dat het niet goed kon zijn, de dienst van een zo liefderijke en machtige beschermster te hebben verlaten, en dat het voortgaan in de ondankbaarheid hem de gunst van haar heilige Zoon voortaan onwaardig zou maken. Kortom, Hugo renegeert en wordt weer Katholiek. Op zich zelf is dit feit, histories en psychologies juist gezien, en verdient het een plaats in een geschrift,

1) II, 93.

dat de geestelike evolutie omtrent de eerste helft der 16e eeuw zo breed mogelik wil beschrijven. Ook is het juist gezien, om, waar gronden voor het terugvallen in het oude geloof moeten worden aangevoerd, op de tegenstelling te wijzen tussen een dienst, die zoveel zinnelike en stoffelike middelen ter “gedenking” bood, en een dienst, welke als eerste eis een zuivere aanbidding vroeg in geest en in waarheid. Zeer zeker hebben vele van de eerste Hervormden moeielik met oude gewoonten kunnen breken, en anderen, die er mee breken moesten, geen helder besef gehad, van wat er van een louter geestelik dienen te maken viel. Ook is het begrijpelik in de schrijfster, dat zij het ontbreken van de poëtiese bekoring, welke er ligt in de cultuurvormen van 't Katholicisme, een passief noemt op rekening van de Lutherije, en kan niemand haar tegenspreken, dat zij, zo ze zich aan 't generale wil houden, het betreurt, hoe bij de afschaffing van misbruiken, met het badwater zo dikwels het kind wordt weggeworpen, en de mens, blind van geestdrift, in zijn *voor* of *tegen* nooit het juiste midden weet te kiezen. Maar wat zegt de lezer wel, wanneer zij, niet langer generaliserende, onder het liefelike, dat “de zoveel heilige voorrechten en oneindig veel goeds en groots aangebracht hebbende”, vernietigd heeft in haar reinigende woeling, ook de verering der jonkvrouwelike Moeder’ tellen wil? Is dit het Evangeliese standpunt? Was de Mariaverering niet in het oog van 't ganse Protestantisme, een uitwas geweest van de Middeleeuwse kerk, wier geschiedenis niets anders was dan een toenemende afwijking van de Waarheid en een toenemende heerschappij van de Antichrist? Waren niet alle heiligenlevens met de mirakelen en het Misoffer vervallen? Doch laten wij toegeven, dat wij, dus vragend, het woord van de schrijfster, te ver zouden trekken. Mej. Toussaint vraagt geen heiligenbeelden, beladen met ex-voto's, geen processies of pelgrimages. Zij vraagt wat poëzie. Het kerkgebouw geeft te witte wanden, te dorre homilieën. Over de pleisterlagen werpt zij de rozengloed, door de formulieren weeft zij de dithyrambenkadans. Kànon en ritus zwijgen; de vrouw rijst op en zet het kerklid neer; het liefelikst en innigst gevoel zet de snaren aan van jonkvrouwelike onbevangene geestdrift, en buiten de grenzen van haar Kerk en van de Protestantse lijnen klinkt het als een

vrome wens, die het verleden haar nooit had kunnen vervullen:

'O! het was het zuiverste, het schoonste, het liefelikste denkbeeld der zintreffendste aller erediensten, de verhevenste moederliefde, bij wat de reinheid het meest eerbiedwaardigs heeft, de hoogste moedervreugd nevens de bitterste moedersmart, de schoonste moedertrouw bij de treurigste moederlike verlatenheid, moedertrots en moederschande, moederlike opoffering en moederlike zegepraal, en dat alles verenigd op het voorhoofd van een maagd, en het is een God, die de zoon is van die maagd! Is het vreemd, dat de romaneske zin dier ridderlike middeleeuwen, zoveel dichterliks in de Heerlike verenigd vindende, haar tot Hemelkoningin verhief en Goddelike hulde toebracht, die, helaas! eindigde met der Godheid te na te komen? maar is het toch ook niet te betreuren, dat men haar onder het Protestantisme zo volkomen vergeet? Iedere stad, ieder land, dat zijn merkwaardige vrouw heeft, vindt er zijn trots in om haar te noemen, te prijzen, te vereren, door standbeeld of afbeeldsel aan de vergetelikheid te ontrukken: en wat heeft de Protestantse Christenheid gedaan voor de vrouw, die het gewijde middel heeft mogen zijn van al het eeuwig heil, dat zij hoopt en verwacht?'[1)]

Hier is de plaats, om nog eens onderscheid te maken tussen de persoon van de schrijfster, zoals zij zich zelve kent als één der individuën uit de grote menselike samenleving, wier bestemming het is, en wier lust moet zijn elkaar te steunen en goed te doen, - en de door opvoeding en traditie, met vrijzinnig-Evangelise beginselen toegeruste Protestante, die de 16de eeuwse Reformatie als de verlossing van een geestverlagend juk beschouwt. Zij zelve maakt dit onderscheid in de N a r e d e op haar boek. Zij sluit haar arbeid af, met een woord aan haar Katholieke landgenoten, onder wie ze vrienden telt. Een werk ondernomen te hebben als het voorliggende, getuigt zij, bewijst, hoe verlicht en verdraagzaam die Katholieke vrienden zijn. Hun moet het woord Hervorming wel hard in de oren klinken;

1) II, 43. Verg. ook in de Leycester-romans haar simpatie met de Duifhuisianen.

maar de Geschiedenis spreekt het uit, en *zij* kennen het zo goed als zijzelf. Maar zoo zij hier of daar aan grove bevooroordeeldheid of felle partijhaat bittere en lage woorden in de mond heeft gelegd, zullen gemelde vrienden er mee rekening weten te houden, dat de toestand het eiste, en zullen zij hiervan 'weten te scheiden het bizonder gevoelen van de auteur....'

Eén ding is zeker, n.l. dat de schrijfster Rome in het zware geding evenveel laat lijden als de Nieuwe Leer. Het grote werk vertoont, nog eens gezegd, een machtige tragiek. Pistorius sterft in de vlammen; doch het 'zedelik martelaarschap' van Aernoud is nog zwaarder geweest. Welk een levensleed heeft deze man op zijn moeielike gangen meegesleept! Welk een simpatie voor deze zware krisis, waar voet voor voet dit ontzettend zielelijden wordt nagegaan. En dit pijnigend analyseren is, ofschoon het talent er een uitgebreid arbeidsveld vindt, niet alleen een met liefde opgevatte en uitgevoerde ontwikkeling van een zielsproces, de afgelopen taak houdt tevens een vergelding, een hulde in. 'Laten wij allen rechtvaardiger zijn voor de Roomsen', vult zij aan, 'zo vaak er van hervorming sprake is; men veroordeelt ze te veel; men beklaagt ze niet genoeg; men eert niet genoeg hun overtuiging; men denkt zich niet ernstig genoeg in, in hun lijden; men onthoudt ze niet slechts de gloriekroon van het martelaarschap, maar in plaats daarvan drukt men ze de narrekap der bespotting op de schedel; dat moet *anders* worden, zo waarachtig de liefde het kort begrip is van geheel het Evangelie. Mocht ik in Aernoud medegevoel voor hen hebben opgewekt!'[1)].

En Pater Luciaan dan? En donna Theresia? En de Dominikanen? vraagt de lezer. Doch wagen wij geen tegenwerpingen. De kapelaan en de huishoudster dienden slechts als de rode lap, om het gevecht gaande te maken. Maar is de schrijfster over de 'uitwendigheden' heen, dan vertoont ze ons in het lot van Aernoud, in wie het Katholicisme een levensbeginsel vertegenwoordigt, een heldenstrijd, zo epies breed en zo tragies, dat zijn ondergang een hymne gelijk wordt, opgedragen aan de in haar martelaar triomferende Kerk. De schrijfster voelt dat;

1) II, 300.

en zo ze in dit voorbeeld eerherstel voor anderen vraagt, ze oogst er zelf in meer dan één opzicht hulde mee in.

Gene andere dan deze is de verzoenende liefde, waarmee de brandende wonden worden verzacht, door de woedende geloofstwisten geslagen, die Ottelijne de laatste stonde van Aernoud verlichten doet. ‘Zo goed is het, dat onder al de hartstochten, die de mensen vijandig tegen elkander doen overstaan, er ten minste nog één is, die hen altijd weer verzoent.’ En inderdaad, in het heden liet zich onmogelik het verleden terugvinden. Op de dag van Ottelijne's verlovingsfeest, hadden zij voor het aangezicht van de bewonderende gasten hand in hand gestaan: ‘*hij* zo krachtig, *zij* zo bevallig; *hij* zo moedig, *zij* zo schrander; *hij* zo vol liefde, *zij* zo liefhebbend; *hij* in de blinkende krijgsmansdos; *zij* in dat rooskleurig feestgewaad; naar mensengissing zo vast verenigd, sterk tegen de wangunst, beveiligd tegen het ongeluk!’ - De tegenstelling is even treffend als tendentieus. - ‘En nu; wat was er van dat bloeiende paar geworden? een man van smart, vergrijsd in de jongelingsjaren, wezenloos en zieltogend aan de zijde van een bleke vermagerde vrouw, die alleen niet schreide, omdat ze haar oogen onverduisterd gebruiken moest; die geen kracht meer had voor een glimlach, en die toch sterkte moest hebben voor beide!’ - en wáár was het dat zij zaten? - ‘op een opene weide, met geen andere zitplaats dan het vlakke veld, nauw een boom ter beschutting tegen de brandende zon, voor wie Heer en Vrouwe hadden moeten zijn op Lauernesse! En wat lag in die korte tijd er tussen? Geen wangunst van benijders, geen list van vijanden, geene algemene ramp, geen schuld zelfs, niets dan een denbeeld! Een denkbeeld, vruchtbaar in zegen; maar dat bevochtigd moest worden door menige traan!’[1)]

* * *

Ottelijne, de verklaarde en harmoniese; Johanna, de koele en dweepzieke; beide zijn overgegaan, de ene uit overtuiging na

1) II, 295.

onderzoek; de andere uit haat tegen de wereld en onder hypnose; tans beginnen de beide partijen een nieuwe strijd in het hart van de jongste der Bakelszen, Aafke, en voert de schrijfster er een nieuw vrouwelik element aan toe, die de zege op de hand van 't Katholicisme brengt. Aafke was Katholieke uit traditie geweest, en, kinderlik van aard, weinig ontwikkeld, had zij hogere geestelike behoeften nòch gevoeld, nòch begrepen! De Dom was mooi getooid; het waslicht flikkerde, het goud en het zilver blonk; de wierook geurde; de muziek bekoorde; achtbaar schreed de stoet der kanunniken, in heerlike pracht de Bisschop voort onder de hoge gewelven; ‘al dat eigendommelike poëtiese van het Katholicisme, en dat nog wel in een Bisschopsstad, had niet nagelaten haar verbeelding te treffen en op te winden.’ Maar de moeder der Bakelszen was met volle overtuiging overgegaan tot het Lutherdom; Johanna en Hugo waren gevolgd; de zuster had het haar met krachtige woorden opgedrongen als het betere; Laurens, haar verloofde, had het gewild en nodig geacht. Allen, wier inzichten zij vereerde, spraken er van met opgewondenheid en met lof. Zij zelf had noch moed, noch wapenen, om ze tegen te streven. Toen zij dus met hen die haar omringden, een eenvoudiger onzinnelike godsdienstvorm begon na te leven, kon zij niet nalaten, de lief geworden gewoonten ‘met heimelik leedgevoel na te ogen.’ En, wat had zij er bij gewonnen? Niets. Wat kon voor haar het vrij onderzoek van de Schrift een weldaad wezen, voor haar, wie het *lezen* zelf een moeilike inspanning was, en die genoeg meende te horen van de Schrift, als de dienstdoende Priester haar 's Zondags uit het Evangelie las! ‘Daarbij, wat was er stichteliks in die nieuwe godsdienstoefening, nu eens gehouden in een huis, in een schuur, op een onbezochte plaats buiten een dorp, op zijn best in een kapel, zonder waslicht of wierook! Was dit God in ere brengen? die lange onstuimige alleenspraken, waar zij bitse en liefdeloze aanvallen hoorde tegen mensen en zaken, die zij heimelik nog hoogachtte? alleenspraken, die haar verveelden of ergerden? Kon de Here Jezus en Zijn Heilige Moeder, die ginds te Utrecht met zo veel statelike pracht geëerd werden, gediend zijn met dit eentonig psalmgezang van zo vele ongewijden, en met dat gebed, dat

ieder leek verstaan kon en dat niet zo deftig klonk als het Latijnse van de mislezer?....' Zo werd door de dienst zonder vormen, de behoefte aan de streling der zinnen onbevredigd gelaten, en door de vulgarisering van wat aan enkelen toegewezen, door een kunstzinnig betrachten een hogere wijding kon geven, de Majesteit van de Godsdienst gekwetst. De schrijfster vindt dit verschoonlik, ofschoon zij, altans wat het gemeenschappelik gezang en gebed aangaat, krachtens haar beginselen, andere gevoelens deelt. Doch het gevoel van Aafke zal nog meer in opstand komen, wanneer niet alleen het zinnelik dienen, maar ook het gemoedsleven zelf, nog met onzichtbare draden samengeweven met de Oude religie, in zijn harmoniese vreedzaamheid wordt aangetast. Zij was gehuwd; maar hoe? 'Zonder mis, zonder voorafgaande heiliging, priesterlike oorbiecht en boetedoening, zonder iets van die feestelike pronk, die bij andere bruiden haar hart zo getroffen had en van een zoet verlangen vervuld; maar in het heimelik, als een lichtschuwe daad!' Was dit een verbintenis voor het leven? was hier een wettelike daad geschied voor het oog van de wereld? Doch zij had berust. Doch tans zou niet de *vrouw*, maar de *moeder* spreken. Wat zij voor haar zelf voorbij had kunnen zien, was zij niet in staat haar kind te onthouden. De kleine werd door een geestelike van de Oude godsdienst gedoopt. Tranen en liefkzozingen hadden Laurens overreed. De vader gaf toe, omdat hij echtgenoot was. Van nu af verruimt en verdiept zich het terrein van de strijd. Het hart der moeder is niet enkel verdeeld tussen een gelofte en een neiging, die alleen op haar godsdienstige behoeften betrekking hebben, voortaan worstelen ook in haar gemoed om de voorrang haar geloof en haar plicht als echtgenoot. Kort gezegd, zij verzweeg wat haar vervulde, en hoe langer hoe meer bezighield, voor Laurens, haar man. Pater Vincent, die het kind in de doopregisters had ingeschreven, bezocht haar woning. Aan hem, een eerwaardig, ernstig man, openbaarde zij de angsten van haar folterend hart; hem raadpleegde zij over de toekomst van haar kinderen. 'Het kwam tot een verklaring, tot een vertrouwen, tot een biecht....' Zij had zich gegeven aan 'een macht, die al haar handelingen zou besturen en richten.' Het nieuwe gezag bracht haar al dadelik

in strijd met een ander, dat ze openlik had erkend, en waaraan ze trouw en gehoorzaamheid gezworen had. Verre toch van gerust gesteld te worden door de geestelike toespraak, moest zij als vaste waarheid horen bevestigen, wat ze met bange twijfel gegist had: haar echt was niet wettig; haar kinderen droegen de vlek der onwettige geboorte, en zij zelf leefde voort in een gedurige staat van zonde, waarop de vloek des Hemels rustte. In haar radeloosheid weet ze maar één uitweg; de Priester gaf haar de draad in handen: de echtgenoot moest omgekocht worden door tranen en gebeden; afgemat worden door dageliks terugkerende spiegelgevechten; vertederd worden en tot wanhoop gebracht worden door het schouwspel van haar lijden. In geen geval mocht ze hem weerstreven door hem te verbitteren; niet openlik overgaan dus tot de Oude Kerk; wel, zoveel in haar was, de gemeenschap mijden met ketters; wel in 't geheim boetedoeningen volbrengen, die strekken konden tot aanvankelike zuivering; wel, omdat zij als kerkelik gebannene vooralsnog de mis niet horen mocht, zoveel te ijveriger voor haar zaligheid werken met vasten en goede werken.

Zo sterk, leert de schrijfster, werkt het gezag van de Priester, waar de vrouw noch de moed, noch de ijver bezit, om haar de ere der openlike martelaarschap toe te vertrouwen. En zo sterk is het gezag der Kerk, dat zwakke en onstandvastige gemoederen, zonder licht en zonder behoeften naar dat licht, zich onmogelik kunnen verkloeken tot een standvastigheid, welke Rome's sluwe ijver de deur wijst, maar wel in de marteling van hun tweestrijd, ophouden naar hun rede te luisteren en tot een wanhoopsdaad vervallen....En wanneer buiten de poorten van Amsterdam een jonge vrouw, radeloos geworden door de verscheurdheid van haar hart en de reddeloosheid van haar toestand, zich te water wil werpen, houdt een vaste edele hand haar tegen, leidt haar terug, brengt vrede in haar gemoed en rust in 't huisgezin; bewerkt, dat de echtgenooten elkaar in hun geloof verdragen, en predikt, ook door dit slotbedrijf van zijn leven, dat boven de partijzucht één harmoniese Goddelike Liefde regeert, die elke strijd voor de ‘Overtuiging’, uit liefdeloosheid geboren, te duur acht tegenovor de schade, welke de broederzin onder de Mensheid, in Christus, er mee lijdt.

't Is de Vicaris Boudewijn, de banneling uit het Bisdom, (na de dood van de edeldenkende Filips van Bourgondië), de door partijschappen verdrevene, die zo aanstonds vóór de honderdjarige wereldbrand om den gelove Europa in vlammen zullen zetten, het moede hoofd zal neerleggen, in zijn idealen geknakt. In hem gaat er een grote gedachte onder; in hem stort er een machtige pijler van het oude gebouw in een. Hoe anders waren de zaken gelopen, dan ze hadden kunnen worden geleid! De Kerk was nog altijd voor een geest als de zijne, een machtig, onaantastbaar gebouw. Ze had niet te blozen over zich zelve, al brachten de droeve tijden het mee, dat leken en vrouwen uitlegging eisten van de hoge zaken, en rekenschap vroegen van hun leidslieden. Juist bate zou het brengen, hun volkomenlik in te lichten, opdat ze wisten, dat de Kerk haar ere hoog hield en waken wilde, opdat haar zonen niet misleid werden door valse voorstelling, of, indien misleid, daarvan terug konden komen. Want de Kerk was de Eeuwige en onveranderlike gebleven in haar onfeilbaar wezen en haar onfeilbare reinheid. In de vormen, wellicht, kon zij veranderd zijn; doch waren die vormen niet nodig geworden, om alles te omvatten? En had zij met alles te omvatten, niet moeten opnemen, wat haar verontreinigen kon? Moest zij niet algemeen zijn? Doch wat betekende het ten slotte, dat weelde en eigenbaat zich zetels naast de altaren hadden gebouwd, en onmatigheid en afpersingen van heersers en huichelaars de vromen hadden geërgerd, en de bozen aangemoedigd....Want ‘die afdwaling harer dienaren is geen val der Kerk, en de feilbaarheid van de mens Leo geeft geen recht, om de onfeilbaarheid te lochenen van wie als vertegenwoordiger van Petrus stond of staan zou, en als opperhoofd der Kerk een licht ontving, hoger en helderder, dan wat zijn eigen oordeel en wijsheid hem geven kon. Waren de Apostelen verraders van Christus, omdat Judas Hem verried? Waren misbruiken vaste geloofspunten? ongerijmdheden vastgestelde verordeningen? Waren er geen Concilieën, om de aloude grondwet des geloofs te handhaven, misbruiken te keer te gaan, de overmoed te fnuiken? Leverde dit tijdperk geen helderziende mannen op, die mee wilden helpen, om de verbastering tegen te gaan,

de reiniging te bevorderen? En zou dit niet zonder schokken kunnen gaan, met handhaving van éénheid en rust, zonder te scheuren voor men genas, zonder te vertrappen, vóór men zuiverde? Luther ergerde zich als de anderen, omdat hij zag als de anderen. Maar deze gaf zijn ergernis lucht in schaamteloze luidruchtigheid. Hij had geen geduld, deze; omdat hij geen vertrouwen had. Hij was trots, en werd door ongerechtvaardigde tegenspraak, bitter. Hij gaf woord voor woord terug. Inderdaad aan zijn wraakgierigheid was wel verre de Christelike liefde, de allernodigste deugd van het Christendom!'[1)].

Keurt de Vicaris het drijven van Luther af, zomede de zwakheid van de door de Hervorming meegesleepte Melanchton, wiens leerling Paul hij beschermend, het slot te Lauernesse, - onzalige herinnering! - had binnengeleid; alle overijlingen hadden nog tot in de juiste grenzen kunnen worden teruggedrongen, zo de grote Europese Humanistiese geesten het door allen nodig geachte Hervorminsproces van de Kerk *in* de Kerk hadden geleid. Op hen doelt de Vicaris in zijn meditatie, tevens apologie van de Kerk tegenover Ottelijne; - op de grootste onder hen houdt de schrijfster zelf het oog, wanneer zij, de oneindige brouille waarin de 16de eeuwse beweging verloopt, aan diens onwillige houding verwijt. Het was in de tijd, dat Luther, door zijn pennestrijd met Hendrik VIII ertoe gedwongen, zich zelf en de wereld een juiste rekenschap te geven van zijn willen en denken, zijn leer een planmachtige vastheid had verleend. Hij stond alleen, terwijl anderen besluiteloos waren. Juist toen puntte de énige man, de erkend geleerdste en scherpzinnigste geleerde, de pen tegen hem. Van dien tijd af vervreemdde Luther, met Erasmus, veler harten, door 'onvoorzichtige bitsheid' en 'kleingeestige hardnekkigheid'! Juist toen brak voor de Hervorming een tijdperk aan van 'treurige sacramenttwisten, haarkloverijen, aanvallen met spitsvondige drogredenen en verdedigingen met doldriftige vinnigheid', 'die de heiligheid van de zaak aan de twijfel blootstelden van vijanden en min doorzichtige vrienden, en, wat meest van al haar benadeelde, de éénheid braken, die haar machtigste steun had moeten zijn.' In deze jammerlike

1) I, 176.

toestand tekent zich voor de schrijfster, niet minder dan voor de 16de eeuwse, in hun schulp teruggetrokken verlichten, de morgenhemel van de toekomst met onheilspellende tekenen. ‘Hier de Duitse Rijksgroten verdeeld, en ontevreden op Keizer en Paus; de Spanjaarden ijverzuchtig op de koningsgunst der Nederlanders, de Nederlanders nog in rust, maar met beide handen hun vrijheden vastgrijpende, onrustig rondziende naar de hand, die ze hun ontweldigen zou;....aan de ene zijde Christen Vorsten en Christen Edellieden, die op een oorlog tegen de Turken heenzagen als een gewenste afleiding voor de opgeruide gemoederen, aan de andere, Christen Vorsten en Christen Edellieden, die liever eigen ingewanden zagen oprijten en de strijd overgebracht in eigen vaderland, tegen broeders, die zij verketterden; en aan het eind, als begin van uitbarsting van dit alles, het verkeerd toepassen van een nieuwe leer, of liever, het gebruiken derzelve tot een voorwendsel, om een moeizaam gedragen juk af te werpen en een lang verbeten ongeduld lucht te geven, en voor eeuwen van onrecht vergoeding te vragen: de boerenoorlog, door Luther afgekeurd en luide misprezen, en toch hem naar het hoofd geworpen als uitkomst van zijn prediking, als gevolg van zijn stelsel, maar gaat het u niet, mijn lezers! als mij, die het duizelt in het hoofd....’.

In de bezonken wateren vist, van uit diepe gronden, de omzichtige zoeker zijn schatten. Mej. Toussaint vertoont ons in deze strijd van beginselen, hier met beleid en doorzicht, elders met hartstocht en bijbedoelingen gevoerd, parels van helder water: Paul en Ottelijne, dragers van edele menselike hoedanigheden en van reine Christelike zin. Zij mijden haat, zij zaaien liefde. Op hun reine hoofden plantte zij de Lijdenskroon. Leed in liefde gedragen; liefde, ondanks leed, gegeven. Met deze woorden heiligde zij, in de fiere dragers, het Nieuwe beginsel. Straks toont ze het ons, in Leycesters tijden, stralende van ongerepte Evangeliese glans, in G i d e o n 's edele gestalte; en nog eens, met een even milde tolerante Apostoliese zin, in G r a s w i n c k e l s ' onvolprezen heldenfiguur.

Amerikaansche reisherinneringen
Door
H.P. Berlage Nz.
(Vervolg van Dl. III, blz. 121.)

Het eenige gebouw dat een modern karakter heeft is het nieuwe Museum voor Land- en Volkenkunde, gelegen tusschen....mesthoopen, steenafval en opslagplaats van vuilnisstoffen. Dit klinkt zoo beschouwd niet zeer ideëel, maar is het toch eigenlijk wel. Want de Amerikaan draait bij zulke dingen, tegenover Europeesche begrippen, oorzaak en gevolg om.

Evenals hij b.v. met het leggen van een spoorweg, en het bouwen van het station begint in de verwachting, of liever met de zekerheid dat er dan wel een stad zal worden gebouwd, meent hij ook, dat als er maar eerst een openbaar gebouw is gesticht, de nieuwe stadswijk wel zal volgen. Dat is dan ook inderdaad het geval, en trouwens oeconomisch verklaarbaar, omdat de grond daardoor dadelijk in waarde stijgt.

Maar het heeft bovendien uit een oogpunt van stedenbouw het groote voordeel, dat men voor de nieuw te bouwen stadswijk een ideëel centrum heeft, ja eigenlijk dat plan van uit dat centrum kan ontwerpen. Ik dacht daarbij alweer aan het geharrewar over de situatie van het koloniaal instituut te Amsterdam, waarbij de twee meeningen tegenover elkaar stonden, die van plaatsing in het uitbreidingsplan Zuid, tegenover die van de Oosterbegraafplaats. De plaatsing in Zuid zou het groote voordeel hebben gehad dat de situatie geheel vrij zou kunnen worden

gekozen, dat er ruimte zou zijn geweest, en dat ten slotte dat nieuwe stadsgedeelte om dien monumentalen kern zou zijn gegroepeerd.

Wij kunnen toch eindelijk wel eens zoo iets gebruiken. Edoch, Gemeentebestuur en Raad beslisten anders, tegen eenige ingezonden stukken en adressen in, zie boven(!) en bestemden het gebouw voor de Oosterbegraafplaats. Het kon echter later wel eens blijken, dat de stukken en adressen het bij het rechte einde hadden gehad.

Zoo wacht dan het nieuwe Museum van Washington op een daarbij passende omgeving, die, gezien de plannen voor de uitbreiding der stad, er waarschijnlijk spoedig zal zijn.

Het gebouw is uitwendig, maar vooral inwendig zeer eenvoudig, dus in dien zin zeer modern, omdat daaruit de bedoeling spreekt, alle aandacht aan de tentoongestelde voorwerpen te kunnen geven. - Want dit juiste inzicht heeft de praktische Amerikaan wel, zooals ook uit de inderdaad prachtige musea van New-York en Boston blijkt.

Wel zijn deze beiden in klassieken stijl gebouwd, dat van New-York in Romeinsch, dat van Boston in Neo-Grec stijl, maar de tentoonstellingshallen hebben geheel vlakke wanden, wit van kleur, zoo zelfs dat men dit werkelijk als ‘iets te weinig’ ondervindt. Trouwens liever iets te weinig dan te veel, omdat het waarschijnlijk ook in de bedoeling ligt, de witte kleur der wanden in het museum te Boston door een stillere te vervangen.

De verzamelingen zijn er buitengewoon, en met smaak geetaleerd, vooral als men bedenkt dat Amerika oorspronkelijk van oude kunst niets bezat. Men krijgt dan ook een groot respect voor de Directeuren die deze verzamelingen bijeenbrengen, daarin trouwens geholpen door groote giften.

Ik hoorde een bedrag van f 125000 dollar noemen voor een Chineesche vaas, waarvan Pierpont Morgan een collectie aan het Metropolitan Museum van New-York schonk.

En dit was nog maar een van de vele schenkingen van dien Heer, die vermoedelijk zijn geheele particuliere bibliotbeek zegge kunstverzameling wel later aan datzelfde Museum zal vermaken.

Hij heeft nl. naast zijn woonhuis een bibliotheekgebouw laten bouwen, dat tegelijk museum is, waar de millionair, pardon

milliardair een prachtige verzameling kunst herbergt. Het gebouw heeft dientengevolge den stijl der Italiaansche Renaissance, terwijl de geheele inwendige inrichting is samengesteld van....Italiaansche Antiquiteiten. De schoorsteenen zijn Italiaansche schoorsteenen, de betimmeringen zijn Italiaansche betimmeringen, enz.

Dit is principieel zeker niet zonder bedenking, maar het is zoo mooi bijeengebracht, dat men er ten slotte vrede mee heeft. Ik beklaagde mij ten minste het bezoek, waartoe ik in de gelegenheid werd gesteld, niet, en genoot dat uur van de buitengewoon mooie dingen, waaronder vooral een prachtige collectie miniaturen, die in een afzonderlijke 'strong room' werden bewaard, mij bizonderlijk in herinnering zijn gebleven.

Nu ik toch over Italië bezig ben wil ik nog even een curieus geval vertellen over een betimmering van een kapel der Columbus Universiteit te New-York. De kapel zelf vond ik van het geheele complex van gebouwen, het interessantste, omdat de eenvoudige baksteenconstructie blijk gaf van een zuivere, met veel intelligentie uitgevoerde bedoeling. - Ik zag er onder anderen gewelven van steenen op hun plat, evenals een trap met gemetselde wrongen van 3 lagen ook van steenen op hun plat.

Nu wilden de autoriteiten in deze N.B. niet-Italiaansche kerk een Italiaansche betimmering hebben, en schreven daarvoor een prijsvraag uit tusschen....drie Italiaansche steden, welke weet ik niet meer. En nu heeft de kerk een betimmering zoo zuiver Italiaansch, dat ik er al die bekende ornamenten, ik zou bijna zeggen al de teekenvoorbeelden precies in wedervond.

Wat mij in het Museum te Washington het meest interesseerde was de kunst der Indianen op voortreffelijke wijze tentoongesteld, en toegelicht door een magnifieke collectie fotografiën op glas.

Het is echte volkskunst, waarbij weer opnieuw uitkomt dat alles wat 'onbeschaafde' volken maken voortreffelijk is. Zij hebben nog de natuurlijkheid die noodig is voor het juiste stijlgevoel, zoodat de zuivere materiaalbewerking altijd op bewonderenswaardige wijze is volgehouden. Immers ook dat is den 'wijzen' verborgen gehouden en den kinderkens geopenbaard. Trouwens Semper die zijn boek 'der Stil' schreef naar aanleiding van de eerste

wereldtentoonstelling te Londen, zegt het al dat de Europeesche fabrikanten, die met allerlei diploma's en eeremedailles zijn bekroond, tot de beschamende ontdekking moeten komen, dat zij van Apachen en Irokeezen hebben te leeren hoe hun fabrikaat moet worden gemaakt.

Zoodra echter dergelijke volken gaan schilderen, is het resultaat onnoozel, wat ook al weer niet zeggen wil dat bovengenoemde fabrikanten het beter doen; zoodat men wel tot het besluit komt dat het maken van voorwerpen uit natuurlijke materialen, hetgeen wij met de gewichtige naam van kunstindustrie, of ambachts- en nijverheidskunst betitelen, eigenlijk de meest natuurlijke bezigheid is. En ook dat zelfs het mooi maken van die dingen zoo natuurlijk is als eten en drinken, - zou het zijn omdat ze aan een primaire behoefte voldoen, hetgeen schilderen niet doet?

Maar hoe ver moeten wij dan wel van de natuurlijkheid zijn afgedwaald, gezien de zee van leelijkheid waarin wij zwemmen.

Ik zag prachtige potten, pannen en manden, mantels die door de vrouwen worden geweven en versierd, en ook gevlochten zakken, met prachtig kralenornament versierd, waarin de zuigelingen worden gedragen of tegen den muur gezet. Verder afbeeldingen van heilige wezens, typen van kinderpoppen van dwaze verbeelding, en ook metaalwerk waarvan de bewerking aan Indianen door de Spanjaarden was geleerd, met een barbaarsch maar magnifiek ornament.

In het bizonder voor architekten merkwaardig zijn de reusachtige met grotesken besneden palen, die bleken deurposten van oude inlandsche woningen te zijn.

Er waren opgesteld modellen van Mexikaansche paleizen en tempels van vergane steden, lange horizontaal gestrekte gebouwen, op terrassen met eigenaardige driehoekig afgedekte poortopeningen, en versierd met ornamenteel gebeeldhouwde friezen.

En ten slotte mogen niet onvermeld blijven het model van de barokke cathedraal der mormonen te Salt-lake City en vooral dat van het tabernakel. Het is een gebouw van 250 bij 150 voet dat 10000 menschen kan bevatten. De platte grond is een rechthoek aan beide zijden met een halven cirkel gesloten. De opgaande muur is laag, met 44 beren versterkt. Het dak is

overeenkomstig met den platten grond, een tongewelf met twee halve koepels afgesloten. Is het gebouw mooi? Ik weet het nog niet, ofschoon de zuiverheid van constructie een zekere kwaliteit waarborgt.

Het museumgebouw van Washington is dus een bewijs dat er moderne denkbeelden zijn betreffende architektuur, denkbeelden die het allereerst door Richardson werden verkondigd, maar waaraan toch wel het meest de naam van Sulliven, dien ik reeds noemde, is verbonden. In den beginne nog met Romaansche neigingen, toonde deze vernieuwer een zeer zelfstandig streven aan een....skyscraper te New-York, die zich dan ook direct van, laat ik het maar het klassieke kantoorgebouw noemen, onderscheidt. Want de principieele fout van dit laatste schuilt in het conflict tusschen uiterlijke verschijning en constructieve samenstelling, die zooals algemeen bekend is, bestaat uit een ijzeren geraamte, met een steenen ommanteling. - Dat geraamte, door de Amerikanen voor de stabiliteit noodig geacht, wordt in zijn geheel opgetrokken, waarna eerst met de ommanteling, en dat op verschillende hoogten, wordt begonnen. Er gaan verhalen van bovenste verdiepingen die reeds bewoond waren, terwijl beneden het ijzeren geraamte nog zichtbaar was.

Nu doet het klassieke kantoorgebouw van dien ijzeren kern niets vermoeden, aan welk conflict men ook natuurlijk niet ontkomt zoolang men aan de klassieke stijlvorming blijft vasthouden.

Sullivan laat nu wel niet het ijzer zelf zien; maar de oprijzende pijlers die zich sculpturaal zeer fraai oplossen in de ver voorspringende afdekkingslijst van den gevel, met de terugliggende borstweringen der vensters, zijn een zuivere afspiegeling van het ijzeren geraamte. Het gebouw krijgt daardoor iets gothisch, hetgeen weer eenigzins overeenkomt met Messels Warenhuis te Berlijn, dat ook door het pijlersysteem aan een middeleeuwsch gebouw doet denken. Het is immers het streven van het moderne, te aanvaarden de meest praktische constructie in verband met de bestemming van het gebouw.

Dit is trouwens in beginsel niet nieuw, maar het is *weer* nieuw, omdat de moderne denkbeelden niet anders bedoelen dan weer opnieuw te verwezenlijken, zij het ook in een anderen vorm, de goede beginselen die van alle tijden zijn.

En door dat te hebben gedaan, komt Sullivan de eer toe in Amerika de voorganger te zijn van de moderne architektuur.

Hij is daarbij een voortreffelijk decorateur, al valt het niet te ontkennen, dat hij daarvan wel wat al te veel misbruik heeft gemaakt. Want vele gebouwen die ik van hem zag zijn letterlijk overladen met ornament, al moet dadelijk worden erkend dat Sullivan, behalve dat zijn ornament een zeer persoonlijk karakter draagt, het ook volkomen ondergeschikt weet te maken aan het eigenlijk organisme van het gebouw.

Deze merkwaardige man is bovendien een dichter d.w.z. in den letterlijken zin, omdat alle kunstenaars reeds als zoodanig dichters zijn. En hij toont zijn dichterschap in de vele geschriften die hij over kunst in het algemeen als over de bouwkunst meer in 't bizonder heeft geschreven. Ik bracht een paar uur bij hem door, bij welke gelegenheid hij een gedeelte van zijn geschriften voorlas. Op mijn vraag of hij deze niet uitgaf, kreeg ik een ontkennend antwoord, hetgeen zeker jammer is, omdat de denkbeelden daarin ontwikkeld, geheel in overeenstemming zijn met die van andere moderne denkers. Hij herinnerde mij o.a. aan Multatuli, toen hij over de dichters sprekende zeide, dat dichters geen dichters zijn omdat ze verzen schrijven. En tegenover den ‘zakenman’ die vraagt ‘waarvoor hebben we dichters noodig’, daarbij doelende op het onmogelijke van dat soort menschen, die alleen maar verzen schrijven en de wereld (sic) niet kennen, verdedigt hij het dichterschap juist omdat de dichter de wereld kent, anders ware hij immers geen dichter, tegenover den zakenman die de wereldwijsheid meent in pacht te hebben.

Wat wel van Sullivan gedrukt is, is een geschriftje ‘What is Architecture? a study in the America People of to-day’, waarin hij bijzonder hooggestemd en wijsgeerig spreekt over de kunst der architektuur.

En ook hij begint die studie met de opmerking dat het geestelijk streven van dezen tijd gaat naar vereenvoudiging, daarmee aantoonende een geestverwant van Morris te zijn.

Eenige uitspraken als: ‘elk gebouw is een sociale handeling’; ‘een gebouw is altijd de uitdrukking eener gedachte’; de val van het oude en de vorming van het nieuwe zijn overeenkomstige verschijnsels eener zelfde oorzaak; ‘ik ken’, het gebouw spre-

kende invoerende, ‘geen werkelijker gebouw, dan het ding dat mij maakte, dat is een werkelijk mensch’; ‘wanneer zij, de menschen, geen “humbug architektuur” verlangen, laten zij dan ophouden met zelf humbugs te zijn’; ‘zooals gij zijt, zoo zijn uw gebouwen’; ‘uw gebouwen toonen geen filosofie’; toonen m.i. voldoende aan met welk een praktische wijsgeerigheid dit artikel is geschreven. En ten slotte verwacht ook Sullivan, want hij is volbloed democraat, alleen van den groei der democratie een nieuwe kunst, een nieuwen stijl, waarvan ook vele uitspraken in datzelfde artikel getuigen.

Het interessantste gebouw, dat ik van hem wel niet zag, maar uit af beeldingen leerde kennen, is een bankgebouw in de kleine stad Owatonna. Men zou daarin Sullivan niet herkennen. In het kantongebouw te New-York en in een winkelgebouw te Chicago toont hij zich altijd nog te veel versierder, d.w.z. gaat de massa van het gebouw te veel verloren door de overdaad van ornament. In het bankgebouw toont hij zich als de architekt die door massa wil imponeeren, al weet hij ook door een ter juister plaatse aangebracht ornament op voortreffelijke wijze de architektuur te verrijken.

Een groote vlak afgedekte vierkante bouwmassa is de kasruimte. Het moderne inzicht brengt mee dat het geheele kantoorbedrijf moet worden overzien. Groote getoogde vensters verlichten de ruimte. Aan dien vierkanten bouw sluit zich een vleugel aan, de ondergeschikte lokalen bevattende, met een prachtigen rhytmus van kleinere vensters.

Wanneer het waar is dat kracht, niet te verwarren met grofheid, is de weer te herwinnen eigenschap van een kunstwerk, dan zeker is de bank van Owatonna een kunstwerk. En wat mij vooral zoo aangenaam aandeed, is het gebruik van baksteen van een prachtige veelzijdigheid van kleur. In New-York, met steengroeven in de nabijheid, is het gebruik van baksteen zeldzaam, in Chicago, de stad van het vlakke land, is de baksteen inheemsch, En het was een eigenaardig genoegen te vernemen, dat een der eerste baks eenfabrikanten, bekend om zijn prachtig materiaal, van allerlei kleur en techniek, die wel niet te Chicago, maar er toch niet meer dan 12 uur sporens vandaan, nl. te Minneapolis woont, een Hollander is.

Ik maakte daar met hem kennis, en zag zijn monsterzaal waar hij tal van monsters had vermetseld, monsters met een roode kleur, gaande van rood tot groen, zonder extra bewerking, monsters met een gevlekte oppervlakte als van een Jodenpaaschkoek, monsters met een geribde oppervlakte verkregen door het snijden van de klei met een metalen draad enz. enz. Een en ander, genoeg om te beseffen dat er daardoor allerlei mogelijkheden zijn om een prachtig muurwerk te verkrijgen.

Sullivan toonde mij ook nog de af beelding van een schets voor een protestantsche kerk, tegen de uitvoering waarvan de kerkelijke autoriteiten vermoedelijk wel eenige bezwaren zullen hebben gehad. Zij wijkt nl. geheel af van het gewone type, het type dat nu eenmaal als het alleen mogelijke, het alleen erkende wordt gewaardeerd. Terecht uitgaande van de erkenning dat een protestantsche kerk een ideëele vergaderzaal moet zijn, geeft hij het schip den vorm van een halven cirkel, en plaatst de toren in het middelpunt, d.i. op de plaats van den preekstoel. Hiermee is dus volkomen gebroken met de traditie van den protestantschen kerkbouw die zich nooit geheel heeft kunnen losmaken van den vorm van het oorspronkelijk christelijk kerkgebouw, nl. het Roomsch-katholieke, terwijl de toren door zijn bizondere plaatsing een hoogere ideële beteekenis krijgt, dan die van klokkendrager alleen.

Uit het atelier van Sullivan kwam ook voort de misschien meest talentvolle bouwmeester van Amerika, Frank Lloyd Wright. Ik meen dat ook hij de École-des-beaux-Arts te Parijs bezocht, maar zeker niet om daarvan de slaafsche leerling te zijn. Zijn werk is oorspronkelijk en buitengewoon aantrekkelijk. Men zou zoo verwachten dat het landhuis van Engeland, zooals dat vormgevend geweest is voor den modernen villastijl van geheel Europa, ook zijn invloed naar Amerika zou hebben doen gelden en ook op den man die zijn voornaamsten werkkring daarin zou vinden. Volstrekt niet. De vele landhuizen die Wright in de omgeving van Chicago bouwde zijn van een geheel ander karakter.

Wright houdt van een horizontale ontwikkeling, en dan nog bovendien van een lage, hetgeen wel in krasse tegenstelling staat met de ontwikkeling in de stad. - Deze wordt wel is waar door geheel andere oorzaken bepaald, maar

toch laat zich een wederkeerige invloed gevoelen, een invloed die gewoonlijk van het intellectueel sterker centrum, d.i. de stad, uitgaat. - Zoo bestaat bijv.: bij ons de lief hebberij voor de hooge verdieping, die in de stad misschien eenigszins gemotiveerd mag zijn, maar waarvoor in het buitenhuis m.i. geen enkel argument is aan te voeren. De lage verdieping is gezellig, en oeconomisch, terwijl aan het gewoonlijk aangevoerde bezwaar van benauwdheid door een goed werkende ventilatie kan worden tegemoet gekomen.

Wright is dan een voorstander van de lage verdieping hetgeen hij met de Engelschen gemeen heeft.

In 't kort is nu de conceptie zijner buitenhuizen de volgende. -

Een parterreverdieping bevat de dienstvertrekken en de kinderspeelkamer; deze laatste aan den tuin gelegen en meestal in verbinding met een vijver. - Deze verdieping heeft weinig vensters, vormt dus het rustige stylobaat tegenover de met een rij van vensters doorbroken bovenverdieping. Want daar liggen aaneengesloten alle woonvertrekken, 't zij direct aan elkaar grenzend, hetzij aan corridors, zoodat het huis eigenlijk maar één verdieping heeft. Een zeer ver voorspringend vlak hellend dak sluit het huis af. Wright wil nl. dat er een rustige schaduw in alle vertrekken zal zijn, waarmee hij dus in tegenstelling staat tegenover de althans Hollandsche meening, dat hoog invallend licht voor een vertrek het verkieselijkst is. Toch plegen de Hollanders wel hooge vensters te maken, maar gewoonlijk daarvan de bovenste helft met gordijnen dicht te hangen. -

En dan geeft Wright een eigenaardige bekoring aan zijn vertrekken door het ondergedeelte der muur tot en met de borstwering der verdieping te verbreeden en daarvan een bloemenbak te maken, zoodat men uit de vertrekken door bloemen in den tuin ziet. Wanneer men verder weet dat Wright een meester is in het concipieeren van terrassen, en rond of tusschen bestaande boomgroepen situeeren van zijn buitenhuizen, zoo zelfs, dat er pergola's en zelfs vertrekken zijn, hetgeen nu ongetwijfeld weer de overdrijving van het beginsel is, die om bestaande boomen zijn gebouwd, zoodat er een gat in het dak moest worden gelaten, dan kan men zich een voorstelling maken van de werkelijk buitengewone bekoring die van deze huizen uitgaat.

En het inwendige is daarmee in overeenstemming. De Amerikaan is er niet op gesteld, dat alle vertrekken door deuren zijn afgesloten, zoodat het inwendige verrast door allersmakelijkste doorkijkjes, die worden verlevendigd door fraaie kunstvoorwerpen, mooie boekenkasten en al datgene wat verder maar tot een ernstige versiering kan bijdragen. -

Ik geloof dat deze korte beschrijving in elk geval in staat zal zijn de overtuiging te schenken, dat een dergelijke conceptie oorspronkelijk is, en dat deze huizen in geen enkel opzicht aan de Engelsche, laten we zeggen Europeesche villa doen denken. - Trouwens Wright heeft een afkeer van stijlcopie, zooals hij ook geschreven heeft. Tot het onlangs van hem uitgegeven werk schreef hij een inleiding, waaruit duidelijk blijkt, dat ook hij het inzicht van zoovelen in dezen tijd deelt, dat naar een nieuwen vorm moet worden gestreefd. Ik meen goed te doen enkele aanhalingen uit die inleiding hier weer te geven. Want Wright is ook een kunstdenker.

(Einde in het volgend nummer.)

Drie verzen
Door
J. Jac. Thomson

I
Parijs

Nu dag en nacht zich hier zoo schoon in bloei omwinden,
Mij trager iedre milde schemering ontkwijnt,
Zoek ik uw droom Parijs; neen, komt me uw droom hervinden
Die door mijn stilten ruischt, die aan mijn hemel schijnt,

Een droom die als het beeld van uw veelsoortig leven
Den ganschen horizont van mijn gedachten vult;
Gij hebt uw rythme door mijn kalmer drift gedreven
Dat ik nu breeder deining bang maar willig duld.

Gij laat mij niet meer vrij en toch ontbondt gij boeien,
Gij voert mij tot één beeld en 't een weerspiegelt al
En waar 'k in wijde lucht het avondlicht zie gloeien
Rijst mij die droom in fonkling: worp en val.

Gij bindt - gij hebt sinds lang mijn uren schier betooverd,
Gelijk den dichtren past maak zingend ik mij vrij;
Ge ontsluit; maar duld nu ook dat in mijn vers heroverd
Uw schoon, uw schuld, uw roem, ik 't al versluit voor mij.

Een ander zij de ontroerde zanger uwer prachten
In parken als in poorten, kerken of paleis,
Waar tuin- en bouwman beurtlings naar die schoonheid trachten,
Die hem toekomt wie gaarne tot u kwam, Parijs,

Schoonheid die mild omstraalt en gul onthult de vonden
Den vinder die ze kiest uit hun talloos getal
Waar 't woord tot melodie verwordt in alle monden
En alle namen zijn als zilver en kristal.

Schoonheid....en 'k volg nog eens uw Seine langs de kaden
Wijl 't water klotsend stuwt den brugboog door na boog,
De zon ontfloerst de weeld van 's menschen steenen daden,
De golven spelen met wat stil staat of bewoog;

Hier splitsen zij zich ree en drijft het land een wigge
In 't vloeiende gebied, dat spel van glans en grauw,
Nu zus dan zoo en zie daar waar paleizen liggen,
Staat, stijgt de kerk en stuwt de torens in het blauw,

Een schoone weerld voor zich; de heilgen die er wonen
Hielpen en stutten, beeld, en sieren 't bouwsel zelf
Aan deur en gevel, wijl verwonnene demonen
Hun bittren grim uitgrijnzen - binnen waar 't gewelf

Hoog werd getild en 't licht door vele zuivre kleuren
Uit zon tot eenen wondren schemer wordt gezeefd
Keert wel de dwaler in; of 't hoofd hij neige of beure,
Hij vindt er iets van wat in grootsten leefde en leeft,

Dan keert hij weder naar het gonzende rumoeren
Dat op de boulevards zich matigt en zich viert;
Gij stad breidt voor zijn voet het schoone als glanzen vloeren
Of lokt hem waar het u verborgner bloeit en siert.

Daar treedt en poost hij aan uw ongemeten pleinen,
- Maar werpt ge in overmoed dan ruimten voor u heen?
En droomt gij schoonheid, droom welks lijnen staag verdwijnen:
Voor zij verdwenen spraakt ge en werden zij in steen?

Zijt gij een park, een tuin, waar alle vogels zingen?
‘Kom, zie, mijn lief, de duiven in het Luxembourg,
De boomen botten uit; hoor 't water klaatrend springen;
En daar, nabij en ver 't ontroerende gekoer’.

Uw schoonheid, nimmer prijst de minnaar van de kunsten
Haar wèl, die lichtend schijnt door schaduw en in zon
En uit den mildsten gloed van hare milde gunsten
Dien dom den schemer glanst waar rust Napoleon.

Uw schoonheid o Parijs verlang ik niet te peilen,
Verrade ook 't lied hoe gretig ik haar eens bemat;
Haar is 't verleden dat zich handhaaft in 't verijlen,
Uw glorie die der eeuwen treden vreesloos trad.

Een ander zij de ontroerde zanger uwer prachten
In parken als in poorten, kerken of paleis,
Ten dage of als de maan in luistervolle nachten
Uw kathedrale' omkreitst op hare zilvren reis,

Maar ook een ander zij de zanger die u smaden
Zou om de koorts die in u zichtbaar jaagt en gloeit,
Die na het dolste feest der wilde levensdaden
Het heiligdom ontwijdt en ingaat onontschoeid,

Een ander merke u maar met zijn vervloekend stempel
En schelde u driewerf wuft en wereldsch en verdoemd,
Niet wetend wat daar dwaalt om uw verlaten tempel
Noch wie er al uw naam ontroerd hebben genoemd,

Een ander taste opeen de woorden van zijn honen
En heete smalend u het Babel van vandaag
Dat boven alle steden zeetlend moge tronen
Totdat den Eeuwge hare zeekre val behaag,

Wanneer het blijken zal dat Hij den geesel keeren
Wil tegen ieder die zich van Hem heeft gewend,
Als Zijn getrouwen in de wit gewasschen kleeren
Victoriepalmen dragen in Zijn hemeltent,

Een ander zij de greetge teller uwer zonden
En mete en schimpe uw grootheid naar zijn eigen klein
Bestaan en basse u aan als heesch getergde honden
Den vijand doen - ik wil die zanger nimmer zijn.

Maar meer dan norsch beweer of een bewondrend dwepen
Met lof of scheldwoord treft is mij wat gij verheelt
Niet gansch en wat mijn ziel van uw ziel heeft begrepen
Die met gebaar en woord in gratie schertst en speelt;

Uw ziel, maar die ik uit den duizel heb vernomen
Van 't boulevardgedruisch als de avond rijdt ten nacht,
Die zich bedwelmde en zwijmt in duizenden aromen
En in haar weelden toch naar dieper weelde smacht,

Uw ziel, wier echo klonk om vreemde stratenbochten,
Wier licht gelispel door de ontknopte takken streek,
Die blinkerde uit een raam, waar wij een titel zochten,
Die, bijna glimlach, fijn bewoog en zacht weer week

Zich bergend achter de eindeloos doordroomde oogen,
Die sprak in woorden als door zijden sluiers heen,
Uw ziel die mijne als dood en leven heeft bewogen,
Haar zoek ik in mijn lied, om haar is 't dat ik ween,

Om haar en om haar vraag die 'k altijd zag herhalen
In lach van oog of mond, in spijtigheid of spot,
Die droevig uiting zocht in vele wijze of talen,
Uw zielevraag Parijs: een schrei, een kreet om God.

II
Versailles

De wind deed tak en twijgen luchtig deinen,
Het wijde plein lag leeg,
Wij kruisten 't snel door 't stoffig zonneschijnen
Naar straat die steeg,
Wij wonden ons om hoeken en door hekken,
Verwierven 't vrij gezicht
Van tuin en park: een luisterrijk ontdekken
In 't zonnelicht.

Nu loopen langs het groene veld dat dartel
Met spriet en pluim en veer
Helt naar dat glinstrende dat met gekartel
Het eerste keer'
En zien hoe of de vlugge glansen glijden
Of schaduws in die kom
Die eng, zich tot den hemel kan verwijden
En gloorde en glom,

Langs beelden, nog in schemer niet verborgen
Van zomerloovergroei,
Noch in het goud dat hun een herfstge morgen
Aanruischte, omwoei,

Als om hun grauw de gulden bladers jachten,
Dat zij opnieuw ontwaakt,
Door schoonheid onder stervend schoone prachten,
Staan aangeraakt,

Nu dwalen langs de paden, door de lanen,
Om menig klaar bassijn
Waar ge aan den drietand van Neptuun mocht wanen
Hem vorst te zijn,
En, droomer, gaand niet tellende de schreden,
Door onverschilge lien
Daar plots 't paleis, ter helling op, zich breeden
En blinken zien.

Hoe schoon; maar toch - kondt gij niets meer bewaren,
Versailles, van 't gerucht,
De kleur, het leven van voorbije jaren,
Geen woord, geen zucht?
Mij dunkt, ik hoor rondom uw groene perken
Den klank van een menuet,
Een lief gezicht zie 'k wijken, komen, sterken,
Dan duistert het;

Waar vele takken hangen tot een donker
En scheemren tot prieel,
Zoekt haastge tred van een verliefden jonker
't Beloofde deel -
Ruischt hier geen sleep, vernaamt ge 't zachte roepen?
Daar, koningsvlag in top,
Een boot - nog een...wie trêen uit kleurge sloepen
De treeplank op?

Zulke geluiden gaan en glansen schijnen
Als 't zonnelicht bevliegt

De waaiers van uw spuitende fonteinen
Of de uchtend wiegt
Om 't loof dat feestlijk kleurt of in ontkleuren
't Bosch dak en vloer verguldt,
't Is 't leven dat in vormen en in kleuren
Uw tuinen vult.

Dit leeft nog tot in uw verlaten zalen,
Dus leven beeld en bron,
Méer dan die stem die in zijn dood verhalen
Door Trianon
Voert wie, een hooploos vréémd hier slechts te hooren
Vermag wat *is* geschied,
En niet zich voelt in schoonheid zelf herboren
Noch 't wonder ziet

Dat park, paleis, de vijvers en de tuinen
Als droom herschept, bewoont,
Aan 't oog dat draagt boven de hoogste kruinen
Zich na vertoont;
Maar wie zich als der dichtren een mag weten
Die in het volksgeruisch
Nooit vorstlijkheid noch koningsnaam vergeten,
Is in u thuis.

III Schemering

Voor Anny Lieftinck en Carola Machotka.

Zing mij nog eenmaal uw Tjechische liederen, luistre
Eenmaal ik nog naar dien klank, zangsters, dat ik hem bewaar

Verder dan nu wijl de dag in den vochtigen schemer gaat duistren,
Langer dan nu wijl ik hoor 't tinkelen van uw gitaar,

Hier aan uw haardvuurs zoo zachte en behaaglijke gloeien,
Waar het rumoer van de stad slinkende tempert zijn dreun,
En 'k in een zilveren droom na een dag van verwarrend vermoeien
't Neuren der stemmen verneem, saamgaand in droevigen deun,

Somwijlen klaar door de opene poorten der woorden,
Somwijlen zonder een woord, daar 't in de wijze verdween,
Soms in een schuchter gevecht van de stemmen, die weerzijds bekoorden,
Weken en keerden, in 't lest slingerden door elkaar heen.

Zing mij nog eenmaal die Tjechische liedren, dees ure
Komt nimmer weer en zie toe hoe naar het eind zij zich spoedt,
Wanneer gewordt ons de dag die ons saam naar zijn kusten doet sturen
Keert er nog een die ons eent, samen ons bergt in zijn gloed?

Hoort gij den regen de ramen schier aarzlend betasten?
Dit is de tijd dat de droom kleurt als een rijpende vrucht,
Deze is de stonde dat vrij van den dag en zijn duldlooze lasten
De uiterste wenschen door 't oog worden verrâan aan de lucht.

Neem dan opnieuw uw gitaar en met stijgen en zinken
Rythmen en wislende maat, bittere klaagzang of dans
Mogen weer glijden en spelen en deunen en verder verklinken
't Lokken des minnaars in 't lied, 't lokke in uw liedren mij thans.

Dan zie ik velden....het koren is rijp voor den sikkel:
't Wiegelt, het wuift en het waait, oovral, zoo ver maar de wind
Komt die ter kimme het dwarrelend kluwen van wolkengewikkel
Wegblies, boombladeren mee, mee ook het kleurige lint

Sierend de wagens door 't juichende volkje besprongen,
Sierend de mutsen en kiel, fladrend van vruchtbaren wand,
Oogst hooggetast, schier te hoog; dan omvedeld omdanst en omzongen,
Weelden van 't eindlooze ginds, 't wondere ‘böhmische Land’...

Zing mij nog eenmaal uw Tjechische liederen, luistre
Eenmaal ik nog naar dien klank, zangsters, dat ik hem bewaar
Verder dan nu wijl de dag in den vochtigen schemer ging duistren,
Langer dan nu ik nog hoor 't tinkelen van uw gitaar.

Reisherinneringen en schetsen
Door
Eug. de Bock.

I. De Tweede Dag

Het bleek van de vroege morgen was noch niet van de witte gevels gewasschen toen we Luxemburg verlieten. De zon zat nog laag boven de bergen. We zagen haar op dit oogenblik nergens. Rechts van de baan boven de diepte die beneden de kleine Else droeg, rechtten de donkere rotsen van het Pfaffenthal die groen bewassen waren, daar onder in de nevels baadden, boven verduisterden, en aan de hemel lichter werden, op hun grens, en daar met zich door de winden lieten spelen.

Maar de zon beet later in het stof, dat rozig grijs was, en het walmde op onder onze dubbele voetstap, zoodat we elkaar bepoeierden en er wolkjes aan de toppen van onze laarzen opgingen. Deze stijgende wegen en de nieuwe lucht waren zwaar voor onze ongewende longen. Op de donker groene deuren zagen we telkens zware motieven: een zon van dikke afgeronde stralen, of een schild, die grof waren als de bolle steenen vóór de rotsen.

Soms toonden die hun naaktheid achter het weggetrokken kleed van hun bewassing. Ze leken in bessenrood gedoopt; anders was alles groen, de korthalmige weiden en de korenvelden waarboven triomfeerden, dikwijls in schadelijke overvloed, de roode kollebloemen.

II.

Hier is een bergplaats, nauw, bewassen aan beide zijden. Een rij boomen loopt er overlangs door; het zijn, op rilde stammen, zachtbladerige acaccias. Op de bergen groeien donkere eik en dennen. Onder de rij boomen uit, die, aan de blanke weg, een zoete guirlande leiden door de strakke blauwe lucht en de strenge begrenzing, ligt onder hooioppers een malsche weide, wier boorden door de prille Else worden gelescht. Daartusschen kuieren de kraaien, die fijne heertjes, met de handen onder de panden van hun gekleede jas.

Ginder is een roode rots.

Nu komt ineens het vergezicht, waarin de zonnekindertjes te slapen liggen.

III. Vlakte

Ver links en ver rechts bollen de hoogste toppen. Waar wij te zamen gaan, haast hand in hand, na de maaltijd vol grootmoedigheid, strekken in mindere golving de rustige weiden, waarop daarstraks en achter ons nog hoorbaar de rappe machine het hooi heeft gekeerd, klapperend achter nijgende paarden. Daar waren gelegen de groote hofstede en hare gebouwen, zoo eenzaam mooi op de hoogte dat naast haar eerste steen bij de grond de lucht zat. Hier vliegt er plots een kraai luidschreeuwend boven ons hoofd, naar onze linker kant. We hadden eerst de kraai gezien; die vlerkte in de blauwe lucht, die oneindig diep daverde over de besloten vlakte; zij vloog veel hooger dan de boomen. En onder de zon zien we allentwege het strekken van de verre hellingen. Er is geen mensch van hier tot gindse einder, waar een nieuw verschiet wordt begordijnd door de zwarte bosschen.

En Wotan rijst midden de breede vlakte. Hij was gezeten tusschen de verre bergen, zijn armen steunden op de grauwe wolken, en om zijn peinzend hoofd ver links en rechts strekten dampen aan de reine hemel. Wanneer hij oprijst trilt daar de lucht boven de effen kimme, de wolken trekken uiteen en scharen in nieuwe groep, maar aan de hemel schijnt toch in eeuwigheid

niets veranderd. Dus ging zijn trillende tred nog eens over de aarde en we wisten dat alleen zijn aanblik ons kon verheffen tot niet meer voelen de onoverzichtbare kroes van dit winderige dal als een te wijde baan voor onze treden.

....Beneden rollen de auto's neven de huizen. Zij sleepen hunne pauwestaarten van stof over de witte wegen.

IV. De Wind over de Bergruggen

Half vier. Wij gaan hier laag in het dal. Als gij hier zingt, wordt uw lied weerkaatst tegen de lange wanden.

De bergen stijgen stil rechts van ons, en links. Deze is glad. Er staan hooioppers op zijn breede helling. Er drijven groote vlokken door de lucht, die uitrafelend de beweging hebben van het langzaam heffen van de arm eener vrouw tot op haar hoofd. Op hen werd bij toeval de dwalende blik gevestigd, en blijft dan wonderen, vragend, wat wel die verlamde en trotsche vogels zijn mogen. Zij daalden langzaam neder in het dal, en het is vreemd hoe traag de onzichtbare luchtschipper, die hun verschijning draagt, valt. Niets houdt ze aan de mooie lucht vast, waarin wat blauwe wolken prijken, en zachte wind gaat door de engte. Wentelend om hun eigen lichtheid, roeien de hooivlokken een tijdje boven, vóór ze zich achter hun hoogte op de een of andere boom gaan laten hangen.

V. Diekirch

Nu komt de avond van de uiterste verten. Maar hier rondom en over de ruggen van de bergen is alles nog licht. De wolken nemen alleen andere vormen aan, werden ijle strepen door de hooge lucht.

Wij hebben vandaag vier of vijf steden gezien, en als we ze naderden - en hunne schouwen en torens schatten - zagen we telkens het kerkof. Om de kerkhoven loopt een lage muur. Het zijn als wijde huisjes, door de groote kinderen gebouwd langs de straatweg, een wal van aarde zonder dak, met erin vele versieringen, armelijk en goedgemeend. Zij liggen in lommer van kleine boomen.

Op een paar honderd meter van der steden huizen is een kleine gemeente-tuin: Wat groen, aan de weg een ruw hekken, binnen soms een steenen vaas. Eens draaiden we het tourniquet en rustten midden de vier berken, die hun stammen plantten in de kale grond. Maar om de bank was wat gras, onder takjes en overjaarsche bladeren. Er liep daar het mooie riviertje, 'als wij een reizende passant, maar stiller en veel sneller.

Stemmen, hel van vrouwen, klonken al een tijd lang tegen de rug van onze bank (we zaten naar de blanke streep van de baan gekeerd). Wij dachten het kwam uit het gras aan de andere dichtbije oever. Maar het kwam nu van ver, van heel ver, wij zagen onder witte kapjes roode lijfjes en rokjes, te halve de groene helling van dit wijde dal. Er was getater en gestoei tegen de donkerte van jonge pijnen.

Er liep soms een jongen voorbij of er reed een, met schoolboeken op de rug, op een trage fiets. Een voerman ging naast zijn ruwe wagen. Vóór een uur was nog de weg veel heller. Aan de draai die we nu al tien minuten achter de rug hadden, had een herberg gestaan onder blanke beuken, en ditmaal frisch geschilderd en verlokkend. Alleen de trek naar het tehuis van één nacht had ons doen voortgaan. En toch zaten we hier nu in de zonk van het wijde dal, te wachten. Daarginder was de stad. Maar niet veel later hadden we ons er van onze zak ontlast, op onze kamer, en de plaats gevonden waar rivierbaden tegen de modieke vergoeding van een klein verbruik werden gegeven. In het midden van de lage vloed, die tot daar was afgedamd, konden we moeielijk blijven staan tusschen de rimpelende vliedingen van het water, waardoor we de keitjes merkten die drongen in de zolen van onze voeten. Als we te vlug wilden vooruitkomen, tegen de strooming in, al hielpen we ons met onze balanceerende en moedernaakte armen, dreigden we te vallen en te worden meegestuwd met de varende waterweg. We geraakten behoedzaam in de veilige nabijheid terug van bleekhouten kabinetjes; aan de kant tusschen de oppers wetten de maaiers hun zon-ontvangende zeisen, en keken ons in onze spelen na; er galmde verder het kloppen van houten lepels op de bleeke wasch in de boezems van de stroom; na wat dompelen en drijven in het kristallen vocht, kleedden we

ons met nog over ons lijf de klare streeling van de koele rivier, waar eerst had stof gezeten en uitwasemingen van vermoeienis. Toch waren we iets onthutst op het rijk terras van ons te weelderig gasthof, en alleen een reingegoten wijntje deed ons ons overgeven geheel aan de nachtelijke schoonheid die zich kwam vlijen, voor ons vriendelijk als een hooge vrouw, het ideaal ons schenkend daar zij erkende onze edele aard, gelijk een stille en fijne sneeuw over gindsche bergen, die nu meer begonnen te gelijken op silhouetten, ginder gesneden achter de krinkelende vloed, die zonk in een pegel van misten, welke vandaar slierden tusschen alle engten. Vlak bij ons, aan de wanden van het hoog terras, hingen de rozen van het open latwerk, en ook beneden in de ronde tuinen geurden de rozen die dichtbij erkennelijk waren, in roze en wit, maar verder tusschen de struiken zoozeer verbleekten dat ze verzwonden in de doom. Stilaan begon over de bergen de sterrenglans te sidderen, daar waar niet meer heerschte in eeuwiglijkende gerustheid onder het wevende avondglijden de dichte en hooge einder.

VI. Weinfeldermaar (Eiffel)

In de diepte ligt het meer, dat misschien zelf honderd meter diep is, met een wijde spiegel. Zijn kom stijgt heel zacht. Het zijn de ronde hellende velden.

Van hier hoog op de weg zien we de witte kapjes op de akker, als groote vogels over de veldvruchten bewegen. De menschen bukken, en gaan en komen. Wij hooren duidelijk uit deze trechter van de geluiden, broos en helder ‘ho’ of ‘hu’ tegen de belklingelende paarden.

De kleuren zijn wit-grijs en bruin, in perken; op de bleeke weg is een ruw houten kar. Gele en groen-gele velden loopen over het land.

Hier vlak bij ons is brutale brem. Zoo hoog reikt de arbeid niet.

Achter het wijde meer, wat zijlings, ligt het kleine dorp, blauw onder de daken van schalies, stil als het meer, waarin het zijn muren wacht. Een haan kraait alleen in het midden van de dag. Ik geloof niet dat zijn gerucht over deze hoogten is te hooren.

VII. Gemundermaar

Ik zag uw reuzengestalte tegen de ronde hemel, die van boven blauw was en van onder naar de westkant zich met sombere wolken omsluierde. Over de randen gleed rozige mist. Maar alles was in die ronde kolk één kroes van licht en klaarheid.

De schuine boorden waren alom een krullend weelderig park, met overal hetzelfde zatte groen; alleen hier en daar een diepe schaduw. Daarmidden in was heel bevijligd de gladde spiegel geslepen, waarop geen rimpeltje zich roerde.

Gij gingt terug van de te smalle verende plank, die van de kiezelige boord uit de warande als een snebbe wankelend boven de vijver stak. Toen kwam ik aarzelend u vervangen, want hoog en los lag de plank boven het grondeloos meer.

Gij waart in het kille water traagvoets getreden, bleeft er stil bijna onroerend, door de jonge timmerman nagekeken die, alleen met ons, zijn blank getuig in de handen, van zijn arbeid opzag.

Daar kwam in mij de lust om ijselijk lang onder water te blijven, tot verwondering van de onnoozele timmerman, die op uw verwittigde onverschilligheid beangstigd af zou stuiten, - maar glijdend van de trillende plank de lucht in, keerde ik in het ledige naar voren, de armen zijwaarts, en kwam na een luttel toeven in het groene diep verrast in de kleurige lucht.

VIII. De Laatste Dag (Dorp in de Eiffel)

Het was donker binnen; de menschen zagen bleek en hadden ongezonde gezichten. Eén meisje liep er, door de gang, tweemaal heen en weer. Die was frisscher gekleed dan hare magere zuster, en we hadden met een oogopslag gemerkt dat ze een verleidende stap had, en mooier armen.

Wij meenden dat er schoonheid bloeide onder hetzelfde dak. Twee uren stortte de regen, ruikend, om de onreine herberg. Zij ging er door naar buiten, bij andere roepende meisjes, liep en lachte iets onder haar regenscherm tegen een vrouw, die

boven ons vóór een venster was. Heilaas, zij wendde ertoe de buste en liet ons een verweekt en gegroefd gelaat zien.

De doodsklok dan begon te luiden over het kleine dorp, met zijn vuile huizen en zijn mesthopen. De kerk te zefdertijd gaf langzaam uit veel boeren met zwarte pakken onder zwarte glimmende regenschermen. De straatsteenen die in het midden lagen spiegelden zwarte overrompeling, die trapsgewijze hier en daar in een deur verdween en achter het huis verging.

....Daarvóór hadden we, langs de baan, de christussen en moeders-van-smarten gezien, voorgesteld door kleine geverfde beelden, die hun groene en bruine mizerie vingen achter dikke tralien in het lijf van een povere steenhoop. Eén was er tegen de tralien naar vóór gehaald. De moeder weende zonder hoofd en zat met het lichaam van haar deerlijk verminkten zoon op de schoot....

Dan begint de bliksem en nog zakt de regen, onder het geluid van gedempte donder. Eén stuk dakgoot waarvan de helft fs weggerukt, stort zijn last nog eender vóór de woning.

De Avonddageraden

‘Maak van uw avond een dag, die gevuld is met blijde gebeurtenissen en mooi ondergaat in de nachtrust. Als eindelijk uit uw werk zijn morgen glanst, blijft dan niet thuis tot het zoo laat wordt dat ge gaat slapen, maar neem uw hoed na het genieten van een aantal bladzijden, en kom na een wandeling door de mist bij een vriend aanlanden die, eenzaam als gij, van de krioelende letteren opziet naar uw late aankomst en met u samen keuvelt over kunstenaars en toekomst’.

Zoo sprak ongeveer en vond instemming de reiziger toen hij, midden een mooie avond - als een blauwe ruikende bloem in het knoopsgat de geur van verheven en glashelder proza in het grage hoofd - op de hooge zolder van Adriaan kwam praten, zettend zijn stoel tegen het kastje en tusschendoor bekijkend een mooie danseres, gespijkerd tegen de muur en tegen de bleeke kalk het brons van een droomend hoofd. Verwachtend zat Adriaan tegen het kleine tafeltje, dra zou de reiziger vertellen van de verre uitstap, in streken die geen van beiden vroeger kende.

Zijn reisgezel was een trage jongen geweest, veel te sterk voor het vlugge opmerken van de grillige verrukking. Toch waren ze best doorheen valleien en langs diepe vloeden getogen, de rock-zak op de rug en de mijlen in de laarzen. Eens was een heete dag hen komen afmatten. In den morgen hadden ze menig kroesje wijn geledigd, helder fonklend in het gele glas. Na de middag waren ze sober geworden, willend vermijden ophitsing en groote vermoeienis. Stil aan was over de drukking en deze persend op de wandelaars aan alle kant en boven de ruime dalen een grijze hemel getrokken, met hier en daar nog een beetje blauw maar over het algemeen bruin-zwarte wolken. De zak woog zwaar. Over steile wegen, waar onbeladenen met hen spottend traden, zich stootend aan hun hobbelige steenen, die losten en een paar meter rolden naar beneden, klommen ze tegen het grootsche hoogland, in wiens winderige sfeer ze zouden vinden een laatste pleisterplaats, vóor ze zochten langs de kalme Moezel naar hun vaderland. De helling, breed en rondend, was als de heuvelige einders bebouwd en prijkte met groene en gele vruchten. De paden waren grijs en liepen eenzaam naar omhoog het bosch in. Een zachter weg bleef duren, daar hij onophoudelijk tegen de hoogte zich zelf evenwijdig slingerde. Zij kwamen in boomen langs beide zijden. De weg was uitgehouwen rechts. Ze hadden een tijd gezeten in onnoodige schaduw van versomberd bosch, wischten het zweet van hun aangezicht midden de zwijgende duistere natuur, en voelden de koude tocht waaien over de hoogte. Een klein gedruisch kwam plots uit de voorwaartsche zwenking. Zij luisterden beiden, na de bemerking van de jongste. Ei, wat een betrouwend vermoeden! Toch werden de stokken ter hand gevat, en na een flinke marsche die het geluid deed naderen, liep de snelste naar de blij-zingende waterstraal, die uit de oranje rotsen nêerplaste in een steenen bekken. Er boven wiegden de groene boomen een zachte benedictie. De zak stond nu op de bodem en de hoed op de stok geplant. Zich bukkend, zoodat het dwalend bloed zich in het hoofd omwendde, bracht hij heel dorstige lippen aan de koele bron, en laafde erkentelijk zijn dorst. De vriend stond er op te wachten. Nadat zij samen zich gedrenkt hadden, en nog eens voor de smaak die alles overtrof gedronken - een voerman reed voorbij en spoedde

zweepkletsend en groetend bergafwaarts - juichten zij hun groot genot uit over de bron, de Bron! en traden levenslustig en bijna elkaar begroetend als nieuwe vrienden een steenworp het bosch in, om opnieuw vóor de naaktheid van de hellingen te beschouwen de torens allerwege in de verte, in de schemering, de strekkende landouwen met erop, als het tafereel van een groote schilderes, twee vale koeien met een vale landman.

Herfst 1911.

Het Vijvernimfje
(Een verhaal)

Hoe komt het dat ik nu zoozeer bemerk dat mijne zinnen rijper zijn geworden en voller van sap? Het is warm in de zon en er is veel wind, zoodat al de bladeren geslagen worden om de dichtbije struiken en boomen: zij klapperen boven mijn hoofd en aan mijne voeten. Langs mijne wangen gaat de wind en in mijn hals steekt de zon. Veraf bewegen alleen de bladerenbossen, terwijl op het einde de kruinen zacht en gestadig gewiegd worden in feillooze lucht.

*

Eens had ik lang in het water gezeten om een nimf te verschalken. In het begin had me bekoord het geritsel van de bladeren op zijn oppervlakte, van het wild over zijn spiegel zwemmend en er onder duikend. Een onbewegelijke zwaan, die leek van glimmend en zeer fijn porcelein, was op de vijver; één verder, zeer ver, achter de looverwegen en boven de drijvende doode schaduwen, varend zonder dat ik een geluid kon hooren; in het water zag ik groene schemering, met licht doorgoten, soms boven voelde ik om het spiedend hoofd de haren kleven die met bloesem en waterbladeren waren bevlekt. Om mijne bloote armen blakerde de zon, als ik de armen strekte en het lustvol lichaam, naar vermoede schemering.

Met mij ging wind door de ronde lange vijver.

De zwaan met lange hals en lange kop, trekt slierten van de hooge lischbladeren en laat ze bengelen in haar gele bek. Gaat

dan uit de groene schaduw van die heerlijke planten weg en drijven op de wijde vijver.

*

Zij lag eens te sluimeren met het lichaam in het water en het aangezicht vrijkomend in de warme middaglucht. Van de helling eilend in de vijver ging ik ze minneziek vervolgen in haar koele bed. Wij worstelden en dreven zoo als geweldige zwanen naar het glanzend midden van de kom, waar we fonteinen deden klateren van roepend nat, die allerwege andere rimpelingen zonden op de dansjes van het water. Dan gleden we op de groene en blauwe vlakte voort tot we als moede betrachters van elkander scheidden, niet dankbaar voor ongevonden heil, zij zinkend in de blinde schoot, bedroefd.

Werend vermoeienis, ging ik op steile bank in de schemer rusten.

*

Eens had de nimf zich voor goed gedoken. De wind ploegde niet meer over de plassen.

Er zijn gedurig zilveren rimpelingskens in het water, die nu hier nu daar ontstaan, waar en wat wind vleugelt, en ver van de boorden uitkabbelen en vergaan.

Ik zag haar hals en borsten blinken onder een dunne laag water. Dan ging er de doffe diepte over.

*

De zwanen steken hun enkele arm tot de breede donzige oksels in het gekoesterd water. Trekken hem eruit en spiegelen hun gladde hoofdje in de zon. De zon op het water van hun hoofdje stelt edelsteenen voor die plotseling blinken op het grijze water tusschen het groen.

Boottocht

Wij stonden vóor op de boot en onze gesprekken wuifden over het witte zeil, dat op het langer en lager dek gespannen was.

De lucht was geheel blauw met alleen aan één einder een streep van bruine mist. De stroom heel breed en als een nauwe zee, die heel vlak zou zijn en met dwarse rimpels.

Aan de mast vóor ons hing een roode smalle vlag, van wier bloemen-roode stof, uit de kleur van geraniums, weelderige en regelmatig stroelende krinkels voor de hemel gingen. Aan de boorden van het zeil waren signalen uit heldere verven. Zij voeren allemaal door de Schelde, klapperend in achterwaartsche richting.

Het werd warm. Er was wind en het was maar alleen gedurende korte oogenblikken dat de vlaggetjes blauwe en witte, op het zeildoek rustten. We hadden over eenige sonnetten gesproken en beschouwden de pueriele levenslijn op onze handen. Zon in lucht, sonnetten, levenslijn. Zijn de kracht van de machtige elementen, het belang van een ijverig verstand, een glim uit het blinken van een zwing boven doorzichtig water, en een lach om een onbeduidende schittering, niet alle even zacht in het ingewand van een dorstende en ontvankelijke ziel?

Zwoele Zomernacht

De menschen zitten met gespreide beenen en slappe houdingen voor de koffiehuizen, en spreken weinig met elkaar. Geen blaadje roert om de donkere squares in de nacht. Voorbijgangers gaan als afgematte lieden.

Een kleine jongen blootshoofds staat met de handen naast de zakken en het hoofd achterwaards vóor de agent. Het plein bolt lichtelijk omlaag rond hen naar elke zijde: Naar een breede straat, naar de donkere boomen, naar een gebouw, tot bij het terras. De agent is groot, beschouwt stil de kleine knaap en aanhoort zijn heldere stem, die beslissend galmt uit dit onbeweeglijk lichaampje. Van de agent is het geluid niet te hooren. Is dit een lang gesprek, over verwanten of oude geburen, in lang niet meer ontmoet?

Het slanke bloemenmeisje staat voor de mannen. De panama in de nek en de kleederen los, omhooglonkend, zit één in de rieten stoel tot haar te zwetsen, die roerloos blijft behalve met de hand die bloemen biedt, en even een lach mimeerend. Toch koopt de jonkman op het einde een bloem, die hij voor zich op het lichte tafeltje laat liggen, waar ze nu geurt in de zwoele grijze nacht.

De Dood

Dit huis van plezier was niet het eenige in de straat, maar het beviel ons best, zooals ik hoop u in de volgende beschrijving te doen begrijpen. Het stond vooraan op de hoek, een bouwvallig gebouw, waarvan de vensters bij de straatsteenen de kleinste waren, en die van het eerste en tweede verdiep veel hooger. Het was gedekt door een puntig en ouderwetsch dak, dat nog al ver over de gevel hing, en mooie bruine pannen die in het midden der muts tezamen liepen. Met bleeke bruine letters, groot en gotisch, stond 'Het oud kasteel' boven de raampjes geschilderd langs de beide zijden.

Zoo zag men het en we hebben het vaak bewonderd van het nauwe pleintje, dat dan achter onze rug breed uitliep op de grootere markt. Recht voor ons was de wijde en sombere muur, met erboven de klingelgrage toren van de hoofdkerk, en verder door liep, met dit huis beginnend, het kreupel straatje.

Daar bengelden enkele bordjes voor kapperswinkels, en kroegjes openden hun eenig oog in hun hooge tronies.

Wij waren eens bijzonder goed geluimd er binnen gekomen. Te minste, we waren alle t' akkoord geraakt dat we die avond moesten naar Marthje gaan, omdat we in lang niet meer zoo iets genoten hadden, en de winter voor de deur stond en we moesten vieren de pijnlijke verdwijning van de zomer met vroolijk jolijt.

Nu was Marthje tamelijk stil die avond. Ze liet zich zoenen op de witte voorarm en vleide zich met de handen langs hun schouders tusschen twee van de getrouwe vrienden, maar ze kon niet goed verdragen dat we haar deden dansen met ons vóor de wankelende grijze toog, onder de lage zoldering en tusschen de wanden, waar oude prenten dof rood en groen hingen tusschen donkere lijsten. Zij had gevraagd om haar met rust te laten toen we met haar solden en de een haar moeielijk liet ontsnappen tot op de schoot van de ander, die haar glaasje had betaald en dat van de zuster, die de baas was in dit huis, en achter de toog haar twaalf pinten kuischte met een onzuiver doek. Een was begonnen te zingen maar dit was niet gegaan en had geklonken als het opzeggen van een les in een vervelende

school, zoodat we alle met hem lachten en uitkeken naar wie nu leute zou brengen in het kwijnend gezelschap. Er was geen piano met elektrische toetsen, en daar de zuster merkte dat we dit gebrek voelden, ging zij met haar breede lijf in de opening der deur staan, en riep op een kleine muziekant, waarna ze binnenkwam, en we meenden, dat ze de holle nacht had aangeroepen, en onverrichterzake terugtrad, na de deur te hebben gesloten op de ijzige tocht. Het waaide hard buiten, wij waren opgerezen, en zagen uithangborden bengelen aan roestige stangen. Dan werd de deur weer opengestooten, terwijl we met warme gezichten al terug zaten om de beide tafels, en een jongentje kwam binnen, met achter hem zijn dronken broeder; diens gezicht stak bleek en fijn in een zwarte baard, hij wenkte naar de tapster, maakte met de hand de beweging van ‘pint uitdrinken’ en wees dan naar zijn gorgel. Hij vond dat geestig, het scheen ons enkel praktisch. Hansje was al aanstonds aan het spelen gegaan, en om wat vroolikheid te brengen bij zijn lamme gezeur, begon hij zijn lompe schoenen tegen elkaar op de vloer te stooten, zoodat hij door zijn magere beenen zakte, die, in groene broek, gebogen traden op de roode steenen. Zijn gelaat was rood, op de mechanische horten van zijn harmonica pasten nooit de rythmen van zijn beenen, om zijn oogen en zijn neus blauwde pijn van de winden en de regens, die weer waren gevallen de laatste dagen maar nu waren opgedroogd overal in het klare maanbeschenen stadje. Was hij ook liever hier dan onder maanglans, op de grijze bolle banen?

Zoo zwak is de menschelijke wil, dat ongehuwde jongelui met hem hun verlangen niet kunnen volgen, laat staan bereiken. Wij waren in lang, nu we uit de kleine stad om ons brood te verdienen waren overgegaan naar de groote metropool, niet meer terug geweest om een zalige namiddag te slijten tusschen de oude begijnhuisjes en in niet beroemde kroegjes van ons duurbre nest, wanneer we toch op een ledige zondagmorgen bestoten tezamen daarheen te gaan, met nog een paar vreemden. In de spoorwagen bemerkten we de ontstuimige wolken aan de blinkende hemel, en hoe wat later stilaan de stompe rustige

toren tusschen draaiende daken ons tot hem liet naderen. Door vage regenvlagen waren we eerst gekomen binnen de wijde gelagzaal van een voorbuurtherberg, waar zondagsche werklui zaten om een glas bier te dobbelen, en waar de twee elegante en zeer jonge dochters ongelukkiglijk niet te huis waren, omdat ze waarschijnlijk waren gaan wandelen met hare makkertjes. Maar in Martha's huisje kwamen we alleen. We waren het nu met boompjes versierde plein overgestoken, en lichtten de klink van de deur waarna we bemerkten, dat achter de toog in de meest volledige eenzaamheid de zuster stond sluimerend te knikkebollen.

Ze kwam ons tegemoet verheugd kalanten te zien, en bracht ons elk wat we wilden gebruiken. Daar we naar Martha vroegen begon ze te klagen wee en ach, gedurende enkele oogenblikken en was verwonderd, dat we niet wisten hoe ze vóor twee dagen begraven was. Ze was hier uitgehaald, door vier mannen gedragen. En volk, en volk! Dat kunt ge verwachten, zooveel kennissen of ze had. Al wat jong was in de stad, en zich graag goed amuzeerde, was komen kijken en ook de kleine kinderen en de wijven uit de geburen, en vele hadden geweend omdat een schoone vrouw zoo jong weg ging. (Want het was wel een schoon vrouwmensch, een schoone vrouw....)

Maar ze had het allang zitten, Heeren; dat scheurde al van haar veertien jaren in heur lijf vaneen. Ze was nu achttien, zag er uit als een van twintig. Ze heeft in het gasthuis dagen met opengesperde oogen gelegen en toegeknepen handjes, en dat het toch zoo zeer dèe. Een gek artiest - die met dat oud vrouwjte getrouwd is - heeft haar bloemen en sinaasappelen gebracht, heel mooie groote.

Nooit heeft ze aan iemand in het Café er iets over gezeid. (Ze paste zoo goed op voor de affaire, Mijnheeren), het is een groot verlies voor mij.

....Allons tot ziens, Mijnheeren. En als ge binst de volgende week eens binnenkomt, zal ik wel wêer wat anders hebben.

Het was avond toen we waren teruggekomen in de donkere trein. Maar buiten over het land hing nog het licht van de trage avond. Tusschen het koren dat hoog begon te groeien zagen we een familie wandelen van boeren. De man voorop in zwart blinkende pak, met gekleurde das. Een vrouw in boersche klee-

ding, met roode rozen op de hoed; nóg een paar mannen en een jonge deerne met vlasblond haar. Ik zag het einde niet van het korenwegeltje, en geen einde aan de wiegelende halmen. Geen einder aan de arbeid noch vandaag aan hun wandeling om de arbeid te aanschouwen. Die menschen waren een droefzinnige groep tusschen gerijpte vruchten, maar wisten niet hoe ze voor mijn ontroerde gedachten een afleiding waren, die alles deed vervluchtigen tot een leering en herinnering, die zich misschien kristaliseerend neerdrukte in een onzichtbare mondof oogplooi. De regendruppels vielen van de droeve hemel tusschen ons en de wegschemerende velden. Zij smetten de verdoffende ruiten van de snelvorderende wagen, waarbinnen onder ontstoken lichten werden ontplooid de dagbladen van dezen morgen, met eenige spotprenten en portretten.

Herfst 1911.

Uit ‘Het eigen Rijk’
Door
Albert Verwey

Zij Beiden

Zij beiden hebben het als vrinden
Moeten vinden,
De proevende droomer, de harde werker.
De Dood, die Berserker,
Die valsche pander,
Had d' een en d' ander,
Zoo hij hem had te leen bekomen,
D' adem benomen.
Maar de twee verbonden
Kon hij wel wonden
Maar niet vernielen.
Zoo van den Dader de leden vielen,
Sterkte die zoete
Zinner zijn voeten,
Opdat zij liepen naar schoone hoogte;
Zoo bronnendroogte
Vrat in den Peinzer
Hief de eeuwige Reizer
Den krachtlooze mee totdat zij wonnen
Onvermoede horizonnen.

Nu liggen ze en rusten
Op een berg, als gered aan de kusten
Van den reinen oneindigen hemel.
Geen laag gewemel;
Maar alleen het gesuis in de pijnen
Boven hen - loodrecht lijnen
De stammen omhoog - is als het druisen
Van de etherzee verafstand tot een ruischen.
In hun ooren het bloed is niet anders als zulk een zingen.
Hun oogen dringen
De ruimte door, verloren
In vrede en gloren,
En geen gedachten
Aan de dagen die waren en de dagen die wachten.

Runen

Hoor hoe ik kom,
Ik de jager, de drijver,
De stem van de bosschen wordt stom,
Maar de wind van mijn ijver
Waait het gestrekte krom.
Ik de storm ben de schilder en schrijver
Van de runen waarin ik mij mom.

Doodstilte. En in nieuwe verwachting
Staan de bergen, zaagtandig getopt
Door de sparren wier donkre verachting
Hun spleten propt.

Hun geloof is het mijne: de wereld
Gaat niet naar deugd noch doel;

De menschheid, verwijfd of verkereld,
Draait om de norm die de spoel
Van de eeuwige Moeders teekent;
Maar Macht die beduidt noch rekent
Troont in d' onbreekbaren Stoel.

Hoor, mijn adem vaart aan, zijn gedaver
Zet zich voort, door de stam tot de steen.
Dat 's van ons beiden 't palaver:
Ik de Storm, hij de Berg zijn nu één.
Schok na schok stuipt, geboomt kraakt, tot gruizel
Stort rots en omhoog onze derde gezel,
Een wolk als een hand, stijgt snel
Als in duizel
En ontlaadt - ha, we kennen u wel -
't Schot dat zigzagt en te brijzel
't Hout slaat dat splintert
En sintert, -
En neerzinkt in ons, in ons,
En wij drieën verbonden
Wachten 't gegons
Als uit honderden monden:
De regen,
Van boven, van onder,
Stroomend en borlend,
Stralend en morlend,
Overal,
Langs berg en in dal.

En de menschen beneden reiken
En hopen een drop van het vocht,
Dat geboren uit lucht, vuur en aarde,
De elementen die van elkaar wijken

Ontsprong toen de geest die hen paarde
Hun oneenigheid overmocht.

Ik de zwoele profeet die mijn oordeel
Zwijg en weerhoud,
Draag uw verkwikkende voordeel,
Vuur-vol en koud.

Het Aschvat
Door
Anna Maria Derleth

Kent gij het stift van de dames van St. Martha, die garnizoenskazerne van de armoede, met de eentonige vlucht van zijn grauwe lichtlooze vensters, zooals zij door de verroeste ijzertralies in de doodsche straat uitzien? Ook de klare dag heeft zijn onwaarschijnlijkheden en er zijn bouwvallen uit de onderwereld, die in de schrille verlichting van de aardezon geheven zijn. Niet vermag de adonidische verschijning van het voorjaar zijn lieven goudglans te leggen op dit aschvat van de verstoffende zielen, die in de schaduw vergeten zijn, op deze griezelige herberg van de zieke schapen, die de zwarte demonische herder uit de groene weide van het leven in de duisternissen heeft gedreven, waaruit zij elk voor zich in de grootere blinde nacht overgaan. Maar een achteraankomende groet van de verre groene eilanden schijnt het, wanneer op warme zomeravonden gedurende een vluchtig oogenblik de kleine voortuin oplicht onder de scheidende zon, terwijl de gebukte gestalten uit de duistere door gas beflakkerde gangen te voorschijn waggelen, zich onder de dwergpopulieren en magere bleek-roza tulpen vertreden en afwachten dat de zon geheel zal verdwenen zijn vóór zij onder het opzicht van de ziekenzusters terugkeeren. Onder deze lotgevallooze overblijfselen van families, is de belangstelling in het levende uitgedoofd en de thermometer en de weersverandering vormen van deze gezelschapsresten het schrale onderhoud. Het onvermoeibare levensvuur heeft hen als slakken en verbrande lava uitgeworpen, als bedelaars aan de landstraat herhalen zij in alle gesprekken dezelfde woorden. En deze aardsche klei,

die een te heete lucht verbrandde en die in te kouden adem stuksprong, wil nog gespaard worden en verlangt naar de hulp van arts en priester, die aan het sterfbed of voor de met kussens van gebloemd katoen bedekte leunstoel van een ingebeelde zieke van 's morgens tot in de nacht hun ambt uitoefenen.

Niet eerst in den dood zijn alle gelijk, reeds in dit schimmenhuis, waar, terwijl de seizoenen wisselen, wierook en reuk van lijken blijven, reikt een gescheidene gravin een portiersvrouw de hand en een hooge-C-trompetter b.D. opent galant de tuindeur voor de binnentredende ex-hofdame van een in de provincie vergeten en verarmde prinses. In welke geheime kamers van het leven is die macht van het toeval aan 't werk, die het afgelegenste samenbrengt en nog in het rottende armenhuis onder vergaande levens het kostbare parfum van een verkwistende hof houding verbreidt! Hoe kwam de hof juffer in dit labyrinth van de afgestorven deugden en ondeugden? En de vlam, die zoolang door 't albasten vat heenschijnend het hofleven bestraalde, hoe werd die voorbeschikt, om als onder de asch glimmende vonk in een donkeren hoek van dit spokenhuis uit te dooven? Toen ik een kind was en het schoone lief had, ook waar het mij langs kwam in het beschilderde masker van een gebroken leven, sloot ik mij aan bij deze tachtigjarige vrouw met de arendsneus, en met den scherpen blik, die nog de wijzerplaat van de verre domkerk kon aflezen. De sterke reuk van lavendel hing aan haar kleeren en haar meubelen en in het verkleurde kussen van amarant-roode zijde, dat op het strenge ijzeren veldbed als rugsteun diende van dit in de hartstochtelijke lotgevallen van schitterender dagen uitgewerkte masker. Een witzijden shawl met dikke franje, en waarvan het weefsel een olifantenstoet voorstelde, lag daarnaast over een scherpkantige nachttafel uitgebreid.

Niet alleen de in het bloed en de nevel van de fransche revolutie verongelukte adellijke existenties, die als de Dauphin in de schoenlapperswerkplaats van een fransch burger eindigen, beleven hun neerdaling in de stygische duisternis van de geschiedenis, ook de dingen, deze met een stomme ziel begiftigde enkelwezens, hebben hun lotgevallen en met verwonderde oogen zag ik het teere met iersche kanten bezette batisthemd, voor

jaren van de breede schouders van een vorstelijke hoogheid afgegleden, in deze lichtlooze kamer over een gebroken stoel geworpen.

Hoe dikwijls bleef ik voor haar jeugdportret staan en keek naar het gulden klare gezicht in de afgebrokkelde lijst. Terwijl de lip verdord, het haar verstorven is en het oog voor altijd zijn ambrosisch purpervocht verloren heeft, bewaart het af beeldsel nog haar levende tegenwoordigheid, een warme bloedstroom trekt als het ware nog door de dronken oogen, door de zoete haren en drupt balsem op de lenige leden.

Het was het eenige olieverfportret in de lange rij van de éenkamerige woningen, die met de oude krimkraam van burgerlijke verledens en met vergeelde fotografiën, deze melankolieke overblijfselen van de dooden, zijn opgevuld, welke saam met de bewoners den weg van de verwording schijnen te gaan.

Alleen de direkteursweduwe, een listige vrouw, slim en schijnloos als een kerkmuis, had na den dood van haar man al haar meubelen verkocht. In het zelfzuchtige gebedrijke leven, dat zij bij haar stichtelijke lectuur doorbracht, moest niets haar aan het ziekbed van dien man herinneren en bij een uitdrager had zij zich een oud primitief boedeltje aangeschaft, waaraan misschien de miasmen van erger lotgevallen dan de hare kleefden.

Dikwijls ontmoette ik, als ik wegging van de hofdame, tusschen de bedauwde tulpenbedden een zwarte voorovergebogen gestalte, de schrik van alle bidzusters, de gewezen hof balletdanseres Bettina Steindl, bij wie alle ondeugden, als de zeven doodzonden, uit de lange ooren, de tranende oogen, de schikgodinnenonderlip en de dikbewratte neus te voorschijn woekerden.

Om den hals en in de ooren schommelden groote kogels van bloedkoraal en de kruin van haar pikzwarte pruik zat eenigszins scheef. Noodlot en zonde hadden hun fijne onverscheurbare spinnewebben om deze vrouw geketend, die van den ochtend tot den avond van den grooten weg van de onthouding sprak met een andere vreemde magere wasfiguur, die door haar dieptreurige gelaatsuitdrukking mijn aandacht trok. Ondanks haar vijftig jaar had deze oude juffer haar smalle schouders weten te bewaren, die aan het onontwikkelde lichaam van een zestienjarig meisje herinnerden.

O, deze zwarte kleurlooze woorden! Alles was duister aan haar, zelfs de kersen op haar platte hoed toonden geen rood en waren zwart en als 't ware verdord. Den vetten portier achter de tralies van zijn baksteenen loge had zij reeds honderdmaal als melancholisch-platonische minnares de geschiedenis van haar bruigom verteld, die in het rijkelijk gevoede vuur van zijn minnekozing nog in zijn bloeitijd, zooals zij zeide, verscheiden was.

En terwijl zij aan de breikous van haar herinneringen steek na steek samenknoopte, kreeg, verzonken in de herinnering van onachterhaalbare geschiedenissen, haar gezicht de uitdrukking van een gehypnotiseerde hyena. Urenlang staarde zij, op de groengeverfde bank naast de portiersloge zittend, naar den hoenderhof, waar de zeventigjarige jonkvrouw Scholastica, die al tweemaal met de pelgrims naar het Heilige land geweest was, op de kippen paste.

Het oude factotum was ervoor bekend, dat ze met onvermoeibare gierigheid haar kleine inkomsten saamschraapte en 's nachts op haar eigen stroozak bij de zieken sliep, om met haar spaargeld, dat door de giften van de stiftdames was aangezwollen, haar derde en dan wel laatste reis naar Palestina te ondernemen.

Menigeen heb ik dit labyrinth in zien gaan, dat de overblijfselen van de levenden behield, om de gestorvenen uit te werpen. Want hier voltrok zich maar één verandering: de verhuizing met den lijkwagen. De laatste, die ik zag uitdragen, was de ex-hof juffer.

De kist verdween onder twaalf asterkransen, alle van hetzelfde amarant-rood. Zij hield van eerbewijzen en had nog bij haar leven haar eigen hulde vooruit betaald aan de dame-overste, die zij in haar testament bedacht had.

Liederen en gedichten
Door
Jacob Israel de Haan.

Danklied

Ik dank u, Vriend, voor de zonnige rozen
Die ge in mijnen winter mij hebt gezonden,
Maar weet, dat 'k hen niet zóó schoon heb gevonden
Als uw wangen, wanneer zij gloeiend blozen.

Hoe dank ik voor die trossende seringen,
Tulpen, asters, fluweelen anjelieren.
Maar hoeveel hooger zou mijn lied nog zingen
Waart gij hier om vreugden met mij te vieren.

Want weet: bloemen, koele vruchten en wijn,
Prenten, goud, blauw porcelein bruingebroken,
Worden waardloos door uw afwezigheid.

Nu doof 'k met wijn en wierook niets dan pijn,
Maar 'k zal wijn drinken, zoete wolken rooken
Van vreugde wanneer gij weer met mij zijt.

De Tweestrijd

De Vriendschap lokt: een schoone, sterke knaap
Met stem, die vleit en een zoo lieve lach,
Te dwalen met hem door den lichten dag
En 's nachts rusten in droomenschoone slaap.

De Vroomheid maant, een wijs en ernstig man:
Van niet te dwalen langs bloeiende wegen
En later zitten zonder Oogst verlegen,
Met leegte, die geen Vreugd meer vullen kan.

De Vriendschap lokt: ik zeg, wie hem niet kent
Weet niet wat mijn wroegend hart heeft weerstaan,
En niet met hoeveel vreugd ik nu bezwijk.

Vroomheid: vergeef, vergeef, dat 'k van u wijk,
Ik weet, gij wilt mijn heil, en toch, ik wend
Mij weg om met den blijden knaap te gaan.

Aan vier Engelsche makkers, (Mickel, Clement, Sidney en Paul.)

O, rust van Tonbridge na 't rusteloos Londen:
Hier welt het water helder, 't veld staat blauw
Van vlas, de hooge hop rankt langs zijn touw,
De wilde wingerd houdt elk huis omwonden.

En elke dag zet in één zaalgen brand
Den hemel en uwe hemelsblauwe oogen.
Wij dwaalden, nu verdiept, dan opgetogen,
Ik zag naar u, den hemel, 't akkerland.

En 't was uw vraag: ‘Gij waart een blij bewoner
Van rijke steden en van weidsche streken
Is mijn dorp schoon? Mijn Iand? Waar vindt men schooner?’

En 't antwoord: ‘Maat: ik heb mijn weg gewend
Van land naar land, niets heeft mij meer geleken
Dan uw dorp Tonbridge en uw heuvlend Kent.’

Het Stille Eiland

Dagelijks dwaal ik van bloeienden morgen
Tot later dan avond over het duin,
En door dellingen van 't eiland als tuin
Zoo goed bebouwd, en zóó veilig verborgen,

Buiten den breeden weg van weelde en winsten,
Waar wij drijven, voeten moe, zinnen zat.
Heeft hier de rijkste man geen weidscher schat
Dan veld en vee, werk noch brood mist de minste.

Dienaar noch meester beleven de menschen
Hun vrome vreugden, hun matig gewin,
Visschen, varen, zaaien, slaan 't koren in
De maat van 't land is de maat van hun wenschen.

O, vóór de zon hooiers en maaiers wekt,
Ben ik door 't milde morgenlicht ontwaakt.
En eer de eerste dorpeling oogstwaarts trekt,
Daal ik hun velden door waar de zee blaakt.

Geene begeerte leidt mijn blijde schreden,
Ik dwaal, ik dwaal, met nooit een ander doel
Dan waar de duinen zonnig zijn en zoel,
De dellingen vol munt en thijm beneden.

Ik zoek niets: en dus kan ik nooit verdwalen.
Ik wil niets en word nooit teleurgesteld.
Mijn schat zijn de hemelsche zonnestralen,
Wie geeft als zon zijn goud dus ongeteld?

Op de open top van een vlakken strandlooper
Lig ik uren lang: uit de verre zee
Woelen en wentlen golven, langs de ree
Breken zij: zilver, blauw, en donker koper.

Zij zwellen vol, zij dalen schuimend grauw.
Ik zie de zon hooger en hooger blinken,
Zuidwaarts heen waar de witte wolken zinken,
Machteloos in de weelde van het blauw.

Wordt het warmer, wat nood: in koele kuil
Onder de sparrenschaduw duik ik schuil.
Hoe blinkt door 't weemlend naaldgroen blauwe lucht,
Soms lach of stem, gestaag het zeegerucht.

Als wierook walmen wikke en paarse thijm,
Waar de bij bezig bromt, een vogel schalt
Hoog, hoog zijn zalig lied, de duinroos valt
Verliefd op de eigen zonnegeur in zwijm.

Tot late middag mij weer boven vindt,
De zon is door het Zuiden heengegloeid
Wendend naar 't Westen, waar zijn branding bloeit
Langs 't goudwater wemelend in den wind.

Het Oosten duistert: van de kalme kim
Betrekt al nachtschaduw den klaren hemel,
Ovral winnend: in 't Westen laatst gewemel
Van 't vechtend licht; dan 't eerste stergeglim.

Daal ik door het dauwdampend bouwland thuis,
Dan zijn de jongens en mannen al binnen;
Zij spelen of zitten met hun gezinnen,
Zomeravond genietend voor hun huis.

Zóó gaat mijn leven hier de dagen door,
Waan het niet weinig: ik heb veel geleden
Voor ik meer dan uw vreugden vromen vrede,
Meer dan uw vriendschap de eenzaamheid verkoor.

Van eene Russische reis

De Zingende Danser[1)]

Wie danst zoo rank, zoo rap, zoo zacht van zede
Met stap en stamp, buiging, handslag en kushand?
Een knaap, die mijn hart heeft verzoend met Rusland,
Die maat en muziek maakt van zijne leden.

Mijn open mond drinkt het zoet van de lucht,
Mijn oog verzadigt zich van zalig schoon,
De muziek wiekt gelijk een vogelvlucht
Zoo zacht van slag, en fluit zoo vol van toon.

En hoor: hoe nu de muziek sneller gaat
En ziet, hoe nu de knaap zich rapper wendt,
Allen tot luisteren en glimlach dwingt.

Hij zingt als zilver met gloeiend gelaat.
En is er schooner muziekinstrument
Dan de stem van een knaap, die dansend zingt?

1) In de kolonie voor misdadige knapen bij Sint-Petersburg.

Aan George Dimitriënka
(Leerling aan het gymnasium te Moscou, thans administratief gevangen in de Centrale gevangenis aldaar).

O Knaap, in 't stijgen van uw vlucht gevangen
Als vogel en gekooid in nauw verblijf,
Hoe langt naar vrijheid uw machtloos verlangen
Hoe slaat angst voor wat u wacht ziel en lijf.

En toen ik kwam, (gij waart zoolang alleen)
En toen mijn oogen in uw oogen blonken,
Werden als gloeiend goud aan goud geklonken,
Die macht noch man scheidt, onze zielen één.

En hoeveel vreugd deed u mijn klein geschenk,
Van zoete zomervruchten en geen dank
Heeft ooit meer dan uw lach mijn hart verheugd.

Mijn lied stikt in mijn hart als 'k aan u denk:
Muren des daags en 's nachts voor bed een plank,
Neergeslagen de vlucht van uwe jeugd.

Politieke feiten en richtingen

De politiek staat in een kwade reuk. Eigenschappen, die vereischt worden om politieke overwinningen te behalen zijn niet hoog geteld. Demagogie klinkt als leugen en bedrog, toegepast nog wel op de hoogste landsbelangen. Hoe veel duidelijker komt dat aan 't licht, indien de verkiezingen hun invloed doen gevoelen. Dan nadert de tijd, die lenigheid en handigheid vraagt om voor partij-frasen en partij-leuzen een schoone schijn te veroveren, tevens om de tegenstanders, partij en personen, zoo zwart mogelijk te maken. Die tijd is thans voor ons land weer nabij. Wanneer in September het vierde kamerjaar begint, staat al wat er zal gebeuren en niet gebeuren in het teeken van de verkiezingen. Dat kan het oordeel over de tegenwoordige politiek moeilijk verheffen. En 't bedenkelijke daarbij is dat het oordeel al zoo zeldzaam laag stond. Meerderheid noch minderheid zijn in staat geweest het aanzien der volksvertegenwoordiging hoog te houden. Kibbelarijen, vitterijen, persoonlijke antipathiën, intriges, trucs zullen wel steeds voorkomen, maar ze zijn de vertroebelingen, die òf weggevaagd worden door krachtige politieke stroomingen, dan wel bezinken moeten in de zuiverheid en openheid van doelbewuste beginselvastheid.

In de afgeloopen parlementaire jaren waren er echter voortdurend zooveel wervelingen, zooveel draaikolken, gelijktijdig met talrijke pogingen om schijn voor wezen uit te geven van beginselen en daden, dat al het troebele der politiek zwevende bleef. En nu nog de invloed van 1913 er bij. Het is in hooge mate bedenkelijk, vooral omdat de tijd nog niet gekomen is, dat die soort politiek zelve een politieke kwestie wordt. Wanneer n.l. het volk gaat inzien, dat het te bar wordt, dat de partijen parasieten zijn, die gift kweeken in plaats van nut te stichten,

dan is de tijd aangebroken voor geheel nieuwe partijen, die de oude opzij zetten. Griekenland en Hongarije hebben dat te zien gegeven. In de Vereenigde Staten en Turkije is die strijd in gang.

Maar in ons land is er niet veel kans op. De zeven politieke partijen vertoonen reeds een groote schakeering van beginselen. En een drietal nieuwe partijtjes, de Soc. Democratische Partij, de Christen-socialisten, en de aanhangers van De Beukelaar, brengen daarin niet veel verandering.

Er is dan ook geen gebrek aan beginselen, ook niet bij de andere partijen, doch er is een te kort aan beginselvastheid, aan innerlijke kracht juist bij de groote partijen, die in regeering en oppositie de macht vormen, en wel zoozeer dat de kleine partij der sociaal-demokraten in de Tweede Kamer een kern vertoont, waaromheen zich alle goede bedoelingen maar al te dikwijls onwillens moeten groepeeren, en dat de Christelijk Historische partij de practische leiding heeft van de regeeringsmeerderheid, zonder aan de regeering deel te nemen.

Dat is feitelijk al bewijs genoeg van de onmacht, zoowel van anti-revolutionnairen en katholieken als van de vrijzinnige groepen. Lohman en Troelstra-Schaper waren de twee polen der as waaromheen de Tweede Kamer rond liep. En dat moest een ‘leege gang’ zijn.

Nu, in het laatste parlementaire jaar, moeten uiteraard de groote partijen gaan pogen die as te verleggen.

Eenerzijds zullen Dr. Kuyper en de minister-president Heemskerk beproeven ieder voor zich een centrum te vormen van politieke kracht, opdat de verkiezingen daaraan richting ontleenen.

En anderszijds gaan Borgesius, Dr. Bos en Tydeman probeeren om door vereeniging de aandacht van de sociaal-demokraten af te wenden, opdat velerlei ontevredenheid in den lande in hun liberale concentratie een toevlucht zal zoeken.

Het ziet er weinig naar uit dat daardoor de politiek zich zal vernieuwen, of zich ook maar eenigszins zal verheffen. Integendeel is het een kunstmatig streven.

En waarom is dat zoo in hooge mate bedenkelijk?

Omdat inderdaad de politiek zoo buitengewoon ernstig is.

Over zeer groote belangen moeten beslissingen vallen, en nog wel in datzelfde jaar, dat van uit de partijrichtingen bezien, veel vertroebeling en demagogie belooft.

Voorop staat de sociale verzekering. Die zal niet voltooid kunnen worden. Dat is nu vrij zeker. Maar de wezenlijke mislukking moet de schijn verkrijgen van een succes. Wetten zullen aangenomen worden, alleen om 't feit der aanneming om namelijk te doen alsof de beloften eener vroegere verkiezing ingelost waren. Maar werkelijk zal er op dat gebied een verwarring gesticht worden zooals er nog niet geweest is, en die alle ware organiseerende arbeid ernstig moet belemmeren.

En juist door de troebele politiek van ons land, en tevens van uit de heldere sociale politiek in Engeland, is gebleken hoe moeilijk en hoe belangrijk dat onderwerp der sociale verzekering is. Veel te moeilijk en veel te belangrijk dan dat politieke prutsers er hun compromissen in mogen bouwen.

Hoe groot is in Engeland niet de ontstemming over Lloyd George's verzekeringswet. De armste arbeiders gevoelen op eens den druk der premiebetaling, en komen in beroering. Zij kunnen van hun lagere loonen niets missen en verlangen dekking der schade van hun werkgevers. En al die vele kleine patroons, die zorg genoeg hebben om hun zaken in gang te houden, moeten eveneens de premies gaan betalen. Ze hadden al genoeg aan hun geldschieters en klanten, maar moeten nu de ziekenfondsen en ook hun arbeiders nog eens te woord staan. Al het conservatisme wordt wakker in de kringen der onpolitieke, in zich zelf genoegzame burgers en arbeiders, die gedwongen worden tot verandering. Daarbij komen dan nog zooals bekend is, de tegenwerkende artsen...Dat zal alles voorbijgaan, en op den duur zal warme instemming er voor in de plaats komen, indien de sociale maatregelen maar goed zijn. Meer zelfs is nog te bereiken dan ontstemming of instemming, nl. dat op den duur de kracht, de voortbrenging, de gezondheid, de welvaart juist van de zwakkeren zal versterkt worden. Doch o wee indien de maatregelen niet goed zijn, indien zij niet direct op hun doel afgaan, onnoodige omslag maken, niet beantwoorden aan de verwachting. Dan wordt een breede beroering gewekt, veel arbeid, veel geld verspild, en worden eenmaal vast-

gelegde verhoudingen verstoord zonder dat nieuwe en betere een evenwicht kunnen vinden.

Wie nu de Nederlandsche plannen met de Engelsche regeling vergelijkt, zal daarin heel wat meer steenen des aanstoots vinden.

De premiebetaling is er veel ingewikkelder, en - veel drukkender. De administratie wordt belangrijk meer omslachtig. Doch dat is 't voornaamste niet. Terwijl in Engeland alle goed georganiseerde en wijdvertakte Friendly Society's niet alleen onaangeroerd blijven, maar bovendien wat hun inkomsten betreft en hun ledenwerving er hard op vooruit gaan, terwijl zij bovendien in de gezondheidscommissie's tot een geleidelijke onderlinge samenwerking worden opgeroepen, gaat er in ons land een revolutie beginnen van al 't bestaande, die alle conservatieve instincten moet wakker roepen. En tegelijkertijd zullen dan verkiezingen moeten geschieden naar 't beginsel der evenredige vertegenwoordiging voor de arbeidsraden, die overal aanleiding moeten zijn tot strijd en tot inmenging van algemeene en plaatselijke politiek in het tot stand brengen der nieuwe regelingen.

Gelukkig voor de regeering weet nog niemand hoe dat alles precies gaan zal, dus van zelf sprekend ook niet de politiek-onverschilligen, maatschappelijk zwakke burgers en arbeiders.

Maar ieder die zich maar even rekenschap geeft van wat de sociale verzekering uit te voeren zal hebben indien de papieren maatregelen verwezenlijkt moeten worden, hij zal het groote gewicht begrijpen, zelfs van de onnoozelste detailbepalingen. Doch daarvoor kan de politiek thans geen oog hebben. Er moet een wet zijn. Ziet daar al het verlangen. En wie opponeert wordt eenvoudig omver gestemd. Voor ernstige bezinning is geen tijd meer. En dat alles zou nog niet zoo erg zijn, indien er een vertrouwen bestond op de regeering, aan welke in enkele eenvoudige wettelijke regelingen een bevoegdheid gegeven werd om de sociale verzekering zoo goed mogelijk aan te passen aan de blijkbare behoeften. Maar neen. Noch vertrouwen, nòch eenvoudige regelen. Minister Talma moet alle mogelijke politieke machtmiddelen aanwenden, en soms alle mogelijke politieke machtsmiddelen willig ondergaan, om de Tweede Kamer er toe te brengen ‘ja’ op zijn voorstellen te zeggen.

Wanneer dat alles klaar gespeeld zal zijn, in den letterlijken

zin van dat werkwoord, komt een niet minder ernstig onderwerp van staatsbeleid aan de orde, n.l. de tariefwet.

Stellig zal ‘de’ politiek reeds bij de Invaliditeits- en Ouderdomsverzekering een groote rol hebben vervuld, zoo groot dat er van ‘een’ politiek, nl. van wezenlijk ernstig staatsbeleid en behoorlijk overleg tusschen partijen geen plaats meer overblijft. Daarna kan ‘de’ politiek nog eens volop uitgevierd worden bij de staatsbegrooting, waar zij geheel thuis behoort. Mocht er dan een ernstige zelf kritiek los komen, zoo zou er een behoorlijke voorbereiding zijn voor de beslissing, die in de handelspolitiek van ons land een radikale omkeer kan brengen.

Dat is echter meer dan te verwachten valt. Integendeel uit het verslag der commissie van voorbereiding voor de Tariefwet, blijkt al duidelijk genoeg hoe de zaken staan. Bij den tegenwoordigen bloei van handel, industrie, land- en tuinbouw, zou niemand er aan denken om van handelspolitiek te veranderen. Wijziging zou niets dan nadeel brengen. Maar de regeering heeft geld noodig. De tariefwet is daarvoor een betrekkelijk gemakkelijk middel, dat nu eenmaal gangbaar is en dus voor beginselzwakke regeerders verleidelijk. Tarieven zijn echter indirecte belastingen, die als de vroegere accijnzen weinig democratisch zijn. Integendeel een middel om zelfs hen te belasten, die met een biljet van den ontvanger niet te benaderen zijn.

Daarom moet de coälitiestichter Dr. A. Kuyper veel gevoeld hebben voor een ander motief dan dat der fiscaliteit. Een groot deel der katholieken, vooral uit Brabant en Limburg had reeds lang in de protectie heil gezien voor een zwakke industrie en overal in den lande waren er die jaloersch keken naar Duitschland en België, waar zij als Nederlanders van de markten geweerd zijn. Door aan de tariefwet het beginsel der protectie te verbinden werd dus de belasting der armsten bedekt met de verwachting of liever de voorspelling eener ongekend opbloeiende werkverschaffende industrie.

En al is nu in de laatste tien jaren, het verlangen naar protectie steeds verminderd, en de vrees er voor toegenomen, de regeering heeft geld noodig. Zij betreurt wel de mooie schijn van dat soort heilzaam regeeringsbeleid te zien tanen, doch zij kan geen afstand meer doen van haar voorstel.

Dat is de politieke overweging, die echter een armzalige politiek bloot legt. Want de adressen, die van uit het geheele land van uit de sterkste, de exporteerende industriën, de Tweede Kamer bereiken, toonen duidelijk aan, welk een gevaarlijk spel er wordt gespeeld.

Hier en daar worden verschillende fabrikanten bevoordeeld, die het heelemaal niet behoeven, b.v. die in de aardewerk- en papierindustrie, terwijl daarnaast verscheiden bedrijfstakken, die zich gunstig ontwikkelden bedreigd worden. Met ongeoefende, onervaren hand wordt ingegrepen in de nationale voortbrenging. Dat kan niet anders dan verwarring stichten. Zoo er ooit sprake kan zijn van steun aan handel en industrie door materieele bevoordeeling, dan zou er aan voorafgegaan moeten zijn, een ernstige en diep bestudeerde ekonomische handelspolitiek, die alle kansen had gewogen.

Maar thans is er willekeur, die de bedrijfsontwikkeling schokt en daarom groote gevaren oplevert, daar niemand de gevolgen goed kan voorzien. Dergelijke schijn-politiek gaat schijn-bewe-gingen in 't economisch leven oproepen. Winst-jagers en speculanten, industrieele promotors en wind-handelaars, trust- en syndicaatvormers gaan de leiding overnemen van de werkelijke commercieele industrieelen, die thans bezig zijn de Nederlandsche nijverheid krachtig wortel te doen schieten.

Doch de argumenten zijn gewisseld, de regeeringsmeerderheid heeft eenmaal haar plannenscheepjes op stapel gezet en dus gaat zij niet meer terug.

Nog grooter belangen, dan de beroeringen in de sociale verhoudingen en het bedrijfsleven, komen echter tegelijkertijd naar voren.

Zoodra de Tweede Kamer weer bijeen zal zijn, wacht haar het regeeringsvoorstel eener grondwetsherziening. De inhoud daarvan is nu nog onbekend, maar het rapport der staatscommissie wekt verwachtingen. Minister Heemskerk was de voorzitter dier commissie, hij koos haar meerderheid en dus in zekeren zin ook haar rapport.

Met uitzondering van de kiesrechtkwestie, zal dus 't regeeringsvoorstel niet veel nieuws opleveren.

Zou het zoo wonderlijk zijn, indien de oplossing dier gevreesde

kiesrechtregeling verborgen werd achter twee andere wijzigingen, die een gewijzigde verhouding zouden scheppen van den staat tegenover school en kerk? Staat en kerk zijn de twee machten, die reeds eeuwen lang strijd hebben gevoerd. Het is onmogelijk aan de laatste de oppermacht terug te geven, tenzij langs een omweg. Maar die omweg is gemakkelijk genoeg te herkennen. Laat de staat slechts geld geven aan de kerk voor al wat zij noodig heeft. Laat de staat verder aan de kerk de school voor goed afstaan, zonder haar met de finantieele lasten te bezwaren. En wat is er anders verkregen dan dat de kerk haar organisatie door 't geheele staatsleven heen kan vertakken, en zonder den naam, toch machtiger worden dan ooit te voren.

Kan er aan de klerikalen beter lokaas voorgehouden worden dan een grondwetsherziening die dat belooft? Elke regeling van 't kiesrecht zal daarbij aanvaard worden. Is het nog noodig een versterkte Eerste Kamer te vormen, indien de kerk zoo machtig is geworden? Slechts één ding is nog noodig. Te waken voor het zeer plaatselijk ontplooien eener democratie, n.l. binnen den kring der gemeente. Daarvoor moet de oude regentengeest teruggeroepen worden, die wel zal zorgen, dat de macht van 't volk niet tot uiting kan komen.

Dat alles is te verwachten. Een beslist klerikale politiek, die echter voor alles belooft conservatief te zijn, een dam tegenover sociale machtsontwikkeling.

Zoo iets dan moest dit in staat zijn de geheele politiek te vernieuwen, doch het voorstel zal komen te vallen binnen ‘de’ politiek van verwarring, van onzuiverheid, van verkiezingskoorts. En het voorstel zal daarom ongetwijfeld zich een schoone schijn kiezen. Het zal er niet zoo bar clericaal, zoo bar conservatief uitzien en in de gematigdste termen zijn vervat.

Het zal bovendien reeds vooraf zijn invloed doen gevoelen bij de afwerking van 't regeeringsprogram der sociale verzekering en tariefsherziening, doordat de belangrijkheid daarvan verduisterd zal worden, en tegelijkertijd de partijsplitsing aangewakkerd. Zal het zoo gaan? Dat er voor een dergelijke verwachting reden is, en te meer omdat België doet zien hoe de speculatie op de steun van conservatieve regentengeest en conservatieve geldmacht gedaan door een scherp clericalisme, geen

denkbeeldig spookgevaar is, dat is al voldoende om met bezorgdheid het nieuwe politieke jaar binnen te gaan.

* * *

Voor zoover de Augustusmaand der vacantierust aanleiding is tot bezinning, zal de ware politicus gelegenheid vinden de belangen van zijn land nog wat wijder te bekijken dan binnen den partijstrijd. Wij staan niet alleen en rustig op de wereld. Verre van daar. We zijn duidelijk omringd van gevaren, waaraan wij niets kunnen veranderen. De spanning is groot en moet groot zijn. Duitschland en Oostenrijk-Hongarije hebben met betrekkelijke kalmte hunne legers versterkt en uitgebreid ondanks de drukkende lasten die daarmee gepaard gaan. Die landen hadden blijkbaar behoefte den achtergrond van hun aanzien in de internationale politiek sprekender te maken d.w.z. dreigender.

Engeland ging over tot een buitengewone vlootuitbreiding, Rusland gelijkerwijs, terwijl Frankrijk daarvan onmiddellijk gebruik maakte tot nadere afspraken.

Terwijl Europa zich aldus in twee machtige kampen wapent, - al maar redeneerend en argumenteerend over vrede en goede verstandhoudingen, - begint de Balkan steeds meer stof voor geschil op te leveren. Alle landen krijgen kansen van expanzie. Rusland in Perzië, Engeland van uit Egypte, Frankrijk is nog bezig in Marokko, Oostenrijk aan de oostgrenzen. Alleen Duitschland ziet alle buit voorbijgaan, en is toch begeeriger dan eenig ander land.

Waarheen zou het het oog richten? of liever kunnen richten? zuid- en oostgrenzen zijn gesloten, maar naar 't westen liggen de landen met begeerenswaardige koloniën.

Zoo ooit de spanning tot een uitbarsting zou komen, zoo ooit de groeiende, prachtig georganiseerde Duitsche vloot voor Engeland te machtig wordt om het langer te dulden, dan...

Maar wij kennen het gevaar. Is men niet algemeen ingenomen er mee, dat een doortastend organiseerend talent als minister Colyn, de spinneraggen uit de departementen van Oorlog en Marine vaagt, opdat er een enkel verjongd ministerie der Landsverdediging van gemaakt kan worden? En is niet ook de ver-

dediging van Indië met verjongd vuur en frissche activiteit aangepakt?

Doch er is meer noodig. Wie op de ontwikkeling van Zuid-Oost Europa let moet wel getroffen zijn door de krachtige herleving van 't nationaliteitsgevoel. Er is geen staat die daarmede geen rekening heeft te houden. Misschien is wel niets kenmerkender in dezen tijd dan juist het ontwaken van 't volksbewustzijn, dat in menig geval optornt tegen de hoogere staatseenheden.

Daarom is er voor de zelfstandigheid van ons land een groote waarborg te zoeken in het volksbewustzijn. De invloed daarvan kan echter bedenkelijk klein worden, zooals in de patriottentijd, wanneer regentengeest en klerikalisme thans een partijstrijd gaan opwekken, zoo fel en vinnig als we ons nog moeilijk kunnen voorstellen.

* * *

Wat de politiek noodig heeft is duidelijk. Er moet meer oprechtheid, zuiverheid en beginselvastheid komen. Dat laatste kan alleen ontstaan door flinke durf om de voorgestane beginselen te verwerkelijken. Wanneer inderdaad doorgezet moet worden, wat aan de kiezers wordt voorgesteld, dan dient de staatsman steeds achter den politicus te staan, en deze behoeft zich niet in alle bochten te wringen om hervormend te kunnen schijnen en conservatief te zijn.

Het conservatisme is gemakkelijk. Moeilijker is de reactie, maar 't allermoeilijkst is de taak van den radicalen hervormer. En toch is aan die taak voor ons land behoefte. De economische ontwikkeling is in de laatste jaren snel gegaan. Land- en tuinbouw gingen zeer hard vooruit, maar ook handel en industrie bleven niet achter. Niets werkt meer omzettend voor de denkbeelden, dan juist zulke ekonomische vervormingen. En wanneer de staat daarbij is achtergebleven om zijn rechtsregelingen aan te passen, zoo kan hij niet meer al te geleidelijk gaan. Dat werkt vermoeiend en onbevredigend. Grootere sprongen zijn niet alleen geoorloofd, maar zelfs geboden. Mits de richting de goede is, n.l. volledig aangepast bij den groei in de samenleving.

Daarom is de allereerste eisch eener zuivere politiek dat de

machtsverhoudingen in den staat rechtmatig passen op de bestaande klassengroepeeringen in de maatschappij. Dan pas is er evenwicht tusschen de belangen en de staatsmacht, die deze zal behartigen.

Kiesrechthervorming is dus een allereerste eisch, om de bevoorrechting van het platteland op te heffen, en om aan de arbeidersmassa's in de steden den invloed te geven, die hen numeriek toekomt.

Daarna is de weg van zelf aangewezen, n.l. die eener krachtige sociale politiek, die erop uit is om de ekonomische ontwikkeling te bevorderen en zóo te sturen, dat de arbeiders materieel en moreel een hooger peil bereiken gaan.

* * *

De derde Dinsdag in September zal ongetwijfeld onmiddellijk den toon aangeven van de politiek die te wachten staat.

In de troonrede is te verwachten dat minister Heemskerk zijn plannen zal doen uiteenzetten over de grondwetsherziening. Hij zal dan natuurlijk trachten de wissels op sociale verzekering en tariefwet reeds als gehonoreerd te beschouwen, al is de inning nog niet afgeloopen. En hij zal de de coalitie onmiddellijk willen inhuren als regeeringspartij om nu de grondwetsherziening door te drijven waarbij tegenover de wassende democratie aan de kerk een zeer materieele rots wordt aangeboden, die stormen zal kunnen verduren, en van waaruit het oog gehouden kan en moet worden op de vrije scholen, als 't net waarin het toekomstige volk gevangen kan worden gehouden.

Maar hij zal daarbij niet verzuimen ook het conservatisme naar de oogen te kijken.

Op dienzelfden Dinsdag echter zal de zuiverste tegenbeweging te zien zijn in de kiesrechtmanifestatie van de sociaaldemocraten en de neutrale vakbeweging.

Dat zijn de twee stroomingen, die eenmaal ingezet zich zullen voortbewegen tot aan de verkiezingen, en daar ook de houding der vrijzinnigen zullen moeten bepalen. Hoe zullen zij zich daarbij gedragen? Ongetwijfeld zullen ze langen tijd toeschouwers zijn van het een, zoowel als van het ander, om zich pas langzamerhand

mee in beweging te zetten. Hebben zij er belang bij dat die twee stroomen helder en doorzichtig zullen zijn?

Dat het streven naar een clericale grondwetsherziening, ondanks alle mogelijke gematigde vormen, zoo scherp mogelijk gesignaleerd wordt, is voor de vrijzinnigen een levenskwestie. Het is een regelrechte aanval op hun geheele traditie, hun geheele werk, hun geheele karakter. De vijand die dat beoogt mogen zij niet achter verdekkingen laten voortsluipen, maar dienen zij op te zoeken tot in de laatste schuilplaats. Tenzij...zij het conservatisme liever hebben dan het oude beginsel, en het niet erg meer zullen vinden overwonnen te worden. Dan is het liberalisme voor goed verslagen en behoort het tot de geschiedenis. Maar de strooming voor algemeen kiesrecht? Die zullen de vrijzinnigen zoo graag leiden in de fatsoenlijke beddingen hunner fatsoenlijke partijen.

Laat het toch vooral geen gletscherbeek gelijken, die dreigt zich overal met geweld tegen te storten om een baan te breken 't koste wat het kost.

Open en eerlijk te erkennen, dat het doel is machtsverschuiving, gaat het de vrijzinnigen niet te ver? Zouden zij dan niet alles verliezen wat er aan regenteninvloed nog op hun hand is, maar wat nog erger is, alles wat achter 't kapitaal tegenover den arbeid staat?

Doch wanneer de vrijzinnigen het streven naar de clericale grondwetsherziening tegengaan, en ook op grond van de machtelooze politiek der coalitie in zake sociale verzekering en tariefwet - erin zullen slagen stand te houden bij Thorbecke, dan kunnen zij slechts kiezen tusschen eenerzijds het meegaan op den kiesrechtstroom of anderzijds het daarin even treffend verongelukken als wanneer zij voor 't clericaal conservatisme bukten.

Zoo is er voor de Nederlandsche politiek geen andere keuze dan tusschen de twee stroomingen, die zich op den rooden Dinsdag zullen ontmoeten.

G. BURGER.

[Deel 4]

In Russische gevangenissen[1)]
Door
Jacob Israël de Haan

In de maanden Juli en Augustus heb ik een reis van drie weken door Rusland gedaan, die meer dan ik oorspronkelijk had gedacht eene studiereis is geworden met betrekking tot het Russische strafrecht en penitentiair recht zoowel voor volwassenen als voor jeugdige personen. De belangstelling in het lot van de Russische gevangenen, vooral van de politieke gevangenen, is zeer groot. De voorstelling, die men zich in den vreemde van Rusland maakt, is niet altijd geheel juist. Vandaar, dat het mij wenschelijk voorkwam iets van mijne reis-ervaringen te publiceeren. Wellicht ook heb ik door mijne introducties, door mijne genegenheid voor de gevangenen en door mijn besliste wil om de waarheid te weten iets meer gezien dan men gewoonlijk ziet. En misschien zal de publicatie van sommige onhoudbare en onteerende toestanden eenige verbetering brengen in het lot van duizenden, die nameloos lijden om hunne politieke meening.

1) Het is mij een behoefte mijn dank te betuigen voor hunne vriendelijke medewerking aan de volgende Heeren: M. de Beklicheff, Von Boetticher, Iwan Diomidoff, Victor Pozniakow, Nicolaas Okouneff allen te St. Petersburg. Tikhomiroff, E.P. Ivanoff en Paul Belsky te Moskou, Soukhoroukoff te Riga. En in het algemeen aan allen wier namen ik niet heb onthouden, maar die mij op eenige wijze behulpzaam zijn geweest. Bijzondere dank ben ik verschuldigd aan onze te St. Petersburg gevestigde landgenoote Mejuffrouw Doctor A.C. Croiset van der Kop, die even vlot Russisch sprekend als Hollandsch, mij eenen geheelen dag onvermoeid als tolk ter zijde heeft gestaan.

In mijn nadeel had ik, dat ik slechts weinige woorden Russisch spreek en versta. Daartegenover staat, dat de Regeering mij overal eenen tolk heeft toegevoegd. Bovendien: de politieke gevangenen, wier lot mij boven veel aan het hart gaat, verstaan bijna allen een van de vreemde talen, die ik goed spreken kan: Fransch, Engelsch, Duitsch. En verder: ik heb nabije aanverwanten onder de Russen en vele goede bekenden, waardoor mijne inlichtingen beter zijn dan van eenen reiziger, die geheel vreemd komt in het land. Echter: de inlichtingen, die ik van regeeringsambtenaren kreeg, kan ik tot mijn leedwezen niet vertrouwen. Slechte toestanden en verhoudingen werden zoo lang mogelijk geloochend en verborgen gehouden. Het goede, *en dat is waarlijk niet weinig*, werd op eene kinderlijke wijze overdreven. Deze ambtenaren meenden hunne regeering eenen dienst te bewijzen, maar zij hebben bereikt, dat ik hen volstrekt niet kon gelooven en vertrouwen. Vandaar, dat ik herhaaldelijk dezelfde vragen in verschillende steden heb moeten doen. Met de politieke gevangenen heb ik die moeite niet gehad. Verbitterd tegen de Regeering, ziek van ellende, begeerig om het buitenland tegen de tegenwoordige Regeering in te nemen, zullen óók zij wel eens overdrijven. Maar het is mij nooit gebeurd, dat de verklaring van één die van een ander tegensprak. Integendeel: hunne verklaringen waren in de verschillende gevangenissen gelijk op eene wijze, die vertrouwen wekt.

Ik ben door de Russische regeering met de meeste welwillendheid geholpen. En door de politieke gevangenen, behoudens enkele uitzondering, nooit gewantrouwd. Het was zeker vreemd voor hen, iemand die met hooge regeeringsambtenaren in de gevangenis kwam, zóó belangstellend te zien in hun ellendig lot. Ik heb het sommigen gevangenen gevraagd: ‘Wantrouwt u mij niet? Denk toch aan Azef’. En het antwoord: ‘Laat Azef eene vreeselijke vergissing zijn geweest, in 't algemeen is iemand, die zóó spreekt en doet wel betrouwbaar....al blijft het vreemd, dat de Russische regeering u maar zoo vrij in de gevangenissen toelaat’.

En inderdaad: de vrijheid, die men mij in de Russische gevangenissen heeft toegestaan is ongelooflijk groot geweest. In de meeste landen mag men geen woord tegen de gevangenen

spreken, en zeker niet alleen met hen zijn. In Rusland heb ik meermalen gedurende langen tijd met politieke gevangenen alleen in hun cel gesproken, waarbij ik slechts had te beloven, hun geene geschriften te geven, noch stilweg geschriften van hen mede te nemen. In enkele gevallen heb ik een onderhoud met eenen politieken gevangene alleen moeten afdwingen. Eerst moest de tolk erbij zijn. Later moest ik beloven te vertellen wat de gevangene mij had medegedeeld. In zulke gevallen zeide ik beleefd en bedaard: 'Wat u mij niet moogt toestaan, dat moet u mij niet toestaan, maar wat u mij weigert zal ik publiceeren en den gevangene zal ik vooraf vertellen onder welke omstandigheden hij met mij spreekt'.

Ik heb ronduit gezegd, dat ik in Holland niet tot de socialisten of de anarchisten behoor, maar dat de tegenwoordige Russische regeering mij in Rusland wel daartoe drijven zou. Mijne genegenheid voor de politieke gevangenen was geen geheim. Ik heb hun boeken gegeven, vruchten en geld op hun gevangenisboekje laten schrijven. Ik zeg dit niet om te laten zien, hoe goed en gul ik ben geweest. Want men moet wel geheel en al van menschelijk gevoel ontbloot zijn om niet zijn laatste bezitting te geven aan de politieke gevangenen, die hun straf veel zwaarder gevoelen dan de gewone gevangenen. Ik heb politieke gevangenen gesproken van zeventien, achttien jaar met vonnissen van twintig en vijf en twintig jaar dwangarbeid. Ik wilde iets liefs doen voor alle gevangenen. Maar ik zag er duizenden. Hoe kon ik? En een keus moetende doen, koos ik, behoudens eene uitzondering te Riga, de politieken. En hoe weinig deed ik dan nog, vergeleken bij de matelooze ellende, die door duizenden en duizenden politieke gevangenen geleden wordt. Over hun hartbrekend lot zal ik aan het einde van dit artikel uitvoerig schrijven. Ik ben dankbaar, dat de Russische autoritoiten mij niets hebben geweigerd, wat ik voor een politieken gevangenen wilde doen. Een handdruk: niemand drukt hun ooit de hand, een boek, wat vruchten: het is voor hen zulk een groote vreugd. En hoevelen hebben mij niet adressen opgegeven van vrienden met wie zij niet correspondeeren mogen, maar die gaarne iets zouden hooren van hen. Dan heb ik geschreven.

De Russische Regeering heeft mij te St. Petersburg twee

officieele geschriften gegeven met verzoek daarvan in mijne publicatie melding te willen maken. Het zijn: '*Notice sur le développement de l'organisation des prisons et du système pénitentiaire en Russie de 1905-1910*', aangeboden door den Heer E. de Khrouleff, chef van de Hoofdadministratie der Russische gevangenissen, aan het internationale penitentiaire congres te Washington in 1910. Door mij te citeeren als *Notice*. Ten tweede: '*A propos des bruits sur les prétendues oppressions des détenus dans les prisons russes. Démenti officiel*'. Door mij te citeeren als *Démenti*. Het démenti is voor een gedeelte een uittreksel uit de Notice, maar bevat bovendien een verdediging tegen de beschuldigingen van Karl Kautzky en Pierre Kropotkine ten aanzien van de mishandelingen van politieke gevangenen. Daarover uitvoerig later. Ik zal èn Notice èn Démenti uitvoerig vermelden, juist omdat ik zulke zware beschuldigingen tegen de Russische Regeering moet uitspreken en ook de Russische Regeering heeft recht volledig in hare verdediging te worden gehoord. Maar zeer betrouwbaar lijken mij die officieele geschriften niet. De schanddaden, die Peter Kropotkine vermeldt in '*La terreur en Russie*' staan helaas veel dichter bij de waarheid. Natuurlijk, dat een man als Kropotkine niet in Rusland leven mag. Daarom heeft hij zijne berichten uit de tweede of derde hand en zijn kleine vergissingen niet buitengesloten. Maar zijn goede trouw is boven de minste twijfel verheven. Doch de Russische Regeering vergist zich opzettelijk. Ik wil één voorbeeld geven van de waarde van een officieel démenti in Rusland voor de waarheid waarvan ik durf instaan: Tijdens den Russischen-Japanschen oorlog was het aantal gevallen van dysenterie door verwaarloozing van hygiënische voorschriften bijzonder groot. Toen de Russische dagbladen daarover begonnen te schrijven ging er een geheim telegram uit St. Petersburg naar het oorlogsterrein waarin den chefs van de militaire hospitalen op straffe van ontslag verboden werd gevallen van dysenterie te vermelden. Op het oorlogsterrein waren ook hospitalen van vereenigingen en particulieren. Zij gaven hun aantal dysenteriegevallen naar waarheid op en kregen daardoor den naam slechter te zijn dan de regeeringshospitalen. Wie deze en vele dergelijke dingen weet en wie een aantal Russische gevangenissen heeft

bezocht, welke waarde kan hij hechten aan: '*les données officielles, scrupuleusement controlées*' (Démenti blz. 13) volgens welke in het gouvernement Irkoetsk onder 3500 gevangenen geen enkele longlijder was. Of dat op 1 Januari 1910 in de gevangenis te Schlüsselburg zich vier, zegge vier, zieken in het hospitaal bevonden, waarvan niemand met scorbut, tuberculose of zenuwziekte?

Het is goed, dat de waarheid gezegd wordt, niet eenmaal, maar tallooze malen. Misschien wordt het geweten van het Engelsche volk en van het Fransche volk wakker, en zullen deze volken van hunne regeeringen eischen, dat de Russische Regeering geplaatst wordt voor deze keus: of verbreking van alle staatkundige betrekkingen of geleidelijke liberale ontwikkeling van de binnenlandsche toestanden. Misschien ook zal het Fransche volk ten laatste weigeren met zijn geld een gouvernement te steunen, dat niet staande kan blijven zonder schandelijk bedrijf. Maar de vrees voor Duitschland heerscht. Engeland en Frankrijk hebben de macht van Rusland noodig en zij vreezen, dat eene revolutie het land finantieel en militair verzwakken zou.

Toch moet de waarheid worden gezegd. Namen heb ik bijna geheel verzwegen. Zij zouden onheil kunnen brengen. Maar verder zeg ik de waarheid geheel en al. En niets dan de waarheid. Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig.

* * *

Men kan het Russische gevangenisrecht niet verstaan zonder den algemeenen politieken toestand te begrijpen. De algemeene toestand is deze: de Keizer is wellicht niet slecht en pathologisch wreed, maar zeker is hij zwak en angstig van aard. Zijne omgeving heeft hem geheel en al overtuigd, dat het intellectueele deel van het volk zijn afzetting wil, zijn dood en eene republiek. Juist als Kropotkine in zijn Memories verhaalt, dat men met Alexander II heeft gedaan. De Keizer wordt bewaakt door de Ochrana (= Bescherming), de geheime politie, die overal spionnen heeft en agents provocateurs. Deze organiseeren de meest drieste aanslagen om den Keizer in angst te houden en te overtuigen van de besliste noodzakelijkheid van de geheime

politie. De chef van de geheime politie beheerscht Rusland. De omgeving van den Keizer en zijne familie in de eerste plaats exploiteert het geheele land te eigen bate. De Regeering is na eenen korten tijd van vrijzinnigheid onder invloed van Graaf Witte, absoluut reactionnair, en wordt van dag tot dag erger. Onder de regeeringsambtenaren vindt men een betrekkelijk klein aantal eerlijke, overtuigde aanhangers van de absolute monarchie, die het volk nog niet rijp achten voor eenen anderen regeeringsvorm. Maar de groote meerderheid van de ambtenaren beschouwt hunne betrekking eenvoudig als een middel om zich zelven, hunne familie en verwanten zoo spoedig mogelijk te verrijken. Omkooperij en afpersing, zelfs ten koste van gevangenen zijn algemeen. Ik kom daar later op terug. Voorloopig slechts dit: de Russische treinen hebben grootendeels nog kaarsverlichting. Er wordt voor iederen trein dagelijks een bepaald aantal kaarsen gegeven. De hoofdconducteurs steken de kaarsen laat op en dooven ze vroeg uit. De overgebleven einden worden aan opkoopers verkocht. Welnu: in den Russisch-Japanschen oorlog dreven de treinchefs, dat zijn militaire artsen van hoogen rang, openlijk groothandel in stukken kaars. Af en toe wordt er wel eens een hooge ambtenaar gestraft. In de gevangenis te St.-Petersburg bevindt zich een generaal, gestraft wegens verduistering. Maar hoeveel generaals bevinden zich buiten de gevangenis te St.-Petersburg ongestraft wegens verduistering. Ook lagere ambtenaren heb ik in de gevangenis gezien wegens verduistering: den directeur van eene landbouwschool, ambtenaren van de spoorwegen. Soms is dit eene ijdele vertooning: er moet een slachtoffer zijn, de lagere laat zich straffen, en wordt beloond met een voldoend smartegeld uit de geheime fondsen. Soms wordt de veroordeelde door den Keizer begenadigd, wanneer hij keizersgezind is geweest of de Bond van Russische Mannen voor hem opkomt. Dit is het geval geweest met generaal Reinbot, wiens schanddaden ontelbaar en onbeschrijfelijk waren en over wien ik nog niet één Rus heb hooren spreken zonder afschuw en woede. Het is te begrijpen, dat onder deze omstandigheden de regeeringsambtenaren niet zeer gezien zijn. Wie tegenwoordig in regeeringsdienst gaat breekt met het intellectueele deel van het volk. Ik heb aan verwanten,

vrienden en bekenden meermalen gevraagd of zij de regeeringsambtenaren met wie ik dagelijks omging ook persoonlijk kenden, en het antwoord was dikwijls in dezen geest: ‘Met menschen, die onder de tegenwoordige regeering kunnen dienen, gaan wij niet om, en zeker niet met ambtenaren van het politieen gevangeniswezen’.

Tegenover de Regeering staan de revolutionnairen, Marxisten en Kropotkinisten. Hun aantal is vooral in de groote steden niet gering. Maar zij zijn niet machtig georganiseerd. De Regeering beschikt over de verkeersmiddelen, post en telegraaf. De revolutionnairen staan telkens bij kleine groepen op, maar de Regeering kan hen nog neerslaan. In Russische families van goed gehalte kan men geheel vertrouwelijk spreken. Daarvan maakt men zich in het buitenland eene te zwarte voorstelling. Ik heb dikwijls gevraagd naar de oorzaken van de mislukking van de revolutie van 1905. Als de voornaamste gaf men mij op: de verdeeldheid, die er onder de revolutionnairen ontstond doordat de Regeering gunstige beloften deed en de Rijksdoema bijeenriep. Een gedeelte was daarmee tevreden. Teleurstelling over het feit, dat de Doema zoo weinig bereikte. Men beschuldigde de leiders van te veel te praten en te weinig te werken. Vooral de Konstitutioneel-Democraten, algemeen bekend onder den naam van Kadetten, hebben veel van hun grooten aanhang verloren. Bovendien: de vloot was wel revolutionnair, maar het leger niet. En de geheime politie, de best-ingerichte afdeeling der administratie, goed bezoldigd, bleef getrouw, wel wetend, dat het einde van dit systeem ook het einde van de geheime politie is. Maar de groote factor zijn de kleine Russische boeren. Zij hebben twee Goden: God en den Czaar. Alle beschuldigingen tegen de Regeering zijn voor hen volkomen laster. De adel is reactionnair. De middelmatige landeigenaren daarentegen zijn revolutionnair. Talrijke landeigenaren heb ik in de gevangenissen als politieke gevangenen gezien, bestraft wegens opruiing van hun pachters. De propaganda van de revolutionnairen richt zich nu op de massa van de pachtboeren. Het gaat langzaam, ook door de tegenwerking van de geestelijkheid. Zoolang de groote massa van de boeren niet tot inzicht komt, kan de revolutie niet slagen. Het intellect en het proletariaat in de groote steden

kan de Regeering baas blijven. Zij worden stelselmatig uitgemoord, hetzij door langdurige katorgastraffen (dwangarbeid), die van rechtswege gevolgd wordt door verbanning naar Siberië, hetzij eenvoudig door verbanning. Wat verbanning naar Siberië beduidt kan men lezen in het boek van Kropotkine: '*La terreur en Russie*' bldz. 58. Kropotkine kent Siberië: hij is er jarenlang officier geweest. Ik heb veel Groezische gevangenen gesproken, die deelgenomen hadden aan de revolutie in de landen van de Kaspische en Zwarte zee. Een groot aantal Groeziners is ellendig gestorven. Talrijken zijn zwaar ziek: tuberculose en scorbut. Wanneer zij hun katorgatijd doorkomen worden zij naar Siberië verbannen. Dat heet vrijheid met aanwijzing van een bepaalde woonplaats. Maar niemand zorgt voor hen. Werk is er niet. Zij zijn meestal gewezen studenten of zelfs gymnasiasten. Wanneer zij niet spoedig sterven, plegen zij zelfmoord. De Russische Regeering zelve weet zeer goed, dat verbanning naar Siberië voor deze Kaukasiërs den dood is. Zij zegt zelve: (Notice bldz. 11): 'Le climat rigoureux de la Sibérie qui déprime la santé en portant atteinte à la capacité de travail de ceux qui avant leur condamnation, habitaient des climats plus doux...'.

Ik heb het met mijn eigen oogen gezien: de intellectueele revolutionnaire stadsbevolking wordt stil-aan stelselmatig uitgemoord. Men mishandelt de politieke gevangenen voortdurend. Maar dat is eigenlijk niet noodig. De katorga en de verbanning werken met dezelfde zekerheid als een guillotine. Alleen langzamer. Wanneer een tiende deel van hetgeen in de Russische gevangenissen en in Siberië geleden wordt, gebeurde in Peru, in den Congo, in de Portugeesche koloniën, dan zouden de Engelsche en de Fransche bladen niet zwijgen en lijden. Maar Duitschland schijnt den Franschen iets kostbaarders te hebben ontnomen dan de Elzas en Lotharingen: hun ridderlijkheid en hun rechtsgevoel. Mijn helletocht door de Russische gevangenissen viel in denzelfden tijd als de tocht van den Heer Poincaré naar St.-Petersburg en Moscou.

Men kan in Rusland niet anders dan revolutionnair zijn. De Regeering wil niet anders. Het zal duren tot de boeren begrijpen, dat zij bedrogen zijn. Dan zal de wreede bende stuiven

als zand. Nu nog zijn vergaderingen van de Kadetten niet toegestaan. Een vergadering van socialisten of anarchisten, anders dan in het geheim is ondenkbaar. Een gewone, matige partij als de Octobristen wordt gehinderd.

Het lijkt in Rusland rustiger dan het is. Het aantal groote branden is zeer groot, iedereen weet, dat zij aangestoken worden. Op de vloot heerscht voortdurend onrust. Ik was in een gevangenis te St. Petersburg op den dag van de uitspraak in een proces tegen meer dan zestig matrozen ter zake van muiterij op de vloot te Kroonstad. De vonnissen waren schijnbaar niet hard. Voor sommigen alleen verbanning naar Siberië, de streek van den middelloop van de Jenisseï. Voor anderen, aanleggers, eenige jaren dwangarbeid, die van rechtswege door verbanning gevolgd wordt. Met een van deze matrozen heb ik gesproken. Hij had vroeger op de koopvaardijvloot gevaren als koksjongen en voldoende Engelsch geleerd. Mijn geleider verstond geen Engelsch, verveelde zich en ging heen. De matroos was jong, nog niet midden in de twintig. Daar zijn vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan, droeg hij uniform. Ik heb niet eenen politieken gevangene gezien, die minderwaardig was. Deze matroos was buitengewoon. Ik wilde hem gaarne iets geven. Maar hij wilde niets hebben, daar hij van meening was, dat ik hetgeen ik missen kon, moest geven aan gevangenen ouder en zwakker dan hij. Ik vrees, dat hij eene te lichte voorstelling had van katorga en verbanning daarna. Eer tien coupons betaald zijn van de nieuwe Russische geldleening is deze jonge krachtige man vervallen of dood. Hij was nu nog vol moed: ‘Ook in Siberië kan men revolutie maken. En de vloot blijft in oproer. Hier en in de Zwarte Zee’. Inderdaad: toen ik in Riga kwam, veertien dagen later was Kroonstad in staat van beleg verklaard en het scheepsvolk op de Zwarte Zeevloot aan het muiten. De jonge matroos sprak heel sterk en trotsch: ‘Wij zijn in een soort oorlog met het gouvernement, zóó moet u het opvatten. Ditmaal hebben wij den slag verloren. Maar de groote overwinning is voor ons. Ik ga niet als een dief naar Siberië....maar als een krijgsgevangene, en ook in Siberië kan iemand revolutie maken’. Er zijn geen woorden voor het gevoel, dat zich van mij meester

maakte[1]. Mijn geleider kwam mij roepen. Wij namen afscheid: hand in hand, oog in oog. Hij zeide: 'Voor mij zelf behoeft u niets te doen, maar u moet iets doen voor ons allen....u moet zeggen in uw land, dat de Russische Regeering de grootste moordenaar is van de geheele wereld....dat zij schooljongens hebben neergeschoten en mishandeld....en dat zij het weer zullen doen, wanneer er geen ander bewind komt'. Hij herhaalde: 'De Russische Regeering is de grootste moordenaar van de wereld'. Wij scheidden. Mijn geleider was eenigszins achterdochtig geworden. Hij zeide: 'Die man is een groot misdadiger....zij hebben revolutie willen maken op de vloot....en het jacht van de Czaar in de lucht willen laten vliegen. Ik kon niet verstaan, wat hij vertelde....maar zij liegen allemaal die politieken om het publiek in andere landen tegen ons op te zetten'.

Er was in dien tijd nog een groot proces hangend tegen vijf-en-dertig Armeniërs. Een daarvan heb ik gesproken. Hij sprak vlot Fransch. Maar mijn geleider verstond Fransch en ik was nog niet zóó gewend in de Russische gevangenissen, dat ik den geleider wegzond, wat ik later herhaalde malen deed. Daardoor kon ik met den Armeniër niet vrij spreken. Zijne zaak werd berecht te St. Petersburg, omdat men daar specialiteiten heeft in het berechten van politieke delicten. Daardoor wordt het recht bezoeken te ontvangen, waarvan de Russische regeering zoo hoog opgeeft (Notice blz. 14) tot eene bespotting.

1) Ik had juist tot zoover geschreven toen ik een brief kreeg, die een politieke mij in het geheim uit de gevangenis toezond. Voor zoover ik dit zonder gevaar voor den schrijver doen kan zal ik dien brief verder in dit artikel opnemen. Thans slechts dit. Deze gevangene schrijft mij, dat de hooge ambtenaar, die mij in de gevangenis vergezelde, tegen hem heeft gezegd: '*Wij staan u wel toe met dezen Heer te spreken, maar u zult zelf wel begrijpen, als hij de publieke opinie in Europa tegen ons opzet, dat het voor u dan wel eens slecht zou kunnen afloopen*'. Dezelfde ambtenaar heeft mij zijn eerewoord gegeven, dat geen gevangene eenigen last hoe ook genaamd zou moeten lijden wegens een onderhoud met mij. Hiernaar kan men oordeelen op welke wijze de Russische Regeering verklaringen van politieke gevangenen krijgt, dat zij niet mishandeld zijn. En tevens hoeveel bij sommige Russische ambtenaren hun eerewoord waard is.

Na mijn bezoek bij den Armeniër kreeg ik weer de gewone tirade te hooren over de braafheid van het gouvernement en de verdorvenheid van de politieken.

Men heeft trouwens voortdurend geprobeerd mij van bekende politieken af te houden met list, zonder bruusk te weigeren. Wie schuw en bescheiden in eene Russische gevangenis gaat, kan even goed weg blijven. Men is in Rusland gewend aan een persoonlijk régime. Wet en Recht bestaan ongeveer niet. Naarmate men meer heerschend optreedt, krijgt men meer gedaan. In de gevangenissen, die ik bezocht, waren dikwijls meer dan tweeduizend gevangenen. Daarvan kan men slechts weinigen spreken. In de celgevangenissen moet men beslist zelf de cellen aanwijzen, waarin men met de gevangenen spreken wil. Een list van de regeeringsambtenaren was deze: Ze raadden mij af, bij politieken in de cel te gaan, want: ‘de politieken zijn altijd onbeschoft. Zij zullen u uitschelden en dan moeten wij hen straffen....en dat wilt u toch niet’. Jawel. Maar ik zei: ‘En dat waag ik er op’. Niet één politieke heeft mij onaangenaam behandeld. Zij waren verheugd, dat er iemand bij hen kwam met berichten van buiten, en die naast hen zat op hun neergeklapt bed, voor wien zij niet gesnauwd werden in de militaire houding te staan, en die hun de hand reikte bij komen en gaan.

* * *

Tusschen de Regeering en de strijdvoerende revolutionnairen staat de breede massa intellectueelen, die bezwaar hebben in bepaalde takken van gouvernementsdienst te gaan en ook de revolutie niet willen steunen. Hetzij omdat zij de socialistische en anarchistische denkbeelden niet zijn toegedaan en nog niet alle hoop hebben opgegeven op eene langzame liberale ontwikkeling van de regeerings-instellingen. Hetzij omdat zij, mede om den wille van hunne verwanten, te groot gevaar zien in het deelnemen aan eene revolutionnaire beweging, die toch naar hunne meening geen kans van slagen heeft. Door deze menschen wordt in Rusland buitengewoon veel gewerkt en met eene buitengewone liefde. De Regeering gaat dit tot dusverre niet tegen, omdat veel energie op deze wijze eenen niet-gevaarlijken uitweg

vindt. Vandaar, dat in Rusland in vele opzichten het particulier initiatief veel meer doet dan in andere landen. Men zoekt niet de steun van de Regeering. Integendeel. De verzorging van de misdadige jeugd is in Rusland voor een groot deel in handen van particuliere vereenigingen en van de relatief liberale besturen van de groote steden. Het streven is de Regeering daarbuiten te houden. Want alles wat in handen van de tegenwoordige Regeering valt is reddeloos verloren[1]. De kracht en de toewijding waarmede de niet-revolutionnaire Russen op neutraal terrein arbeiden, maakt dat Rusland in velerlei opzicht andere landen ver voorbij is. Als de Regeering er maar afblijft. Rusland is geen achterlijk land. Rusland is het land, dat het beste volk heeft en het slechtste gouvernement. Ik denk in het bijzonder aan de verzorging van minderjarige misdadigers. Eenen geheelen dag bracht ik door in de kolonie van misdadige knapen, bij St.-Petersburg, directeur Michel de Becklicheff. Eenen geheelen dag was ik samen met den Heer Nicolaas Okouneff, vrederechter voor de kinderzaken te St.-Petersburg. Een groot gedeelte van den dag met den voortreffelijken Paul Belsky, directeur van het Roukavichnikowsky-asyl te Moscou. Veel heb ik te danken aan een jong regeeringsambtenaar Iwan Dimoidof, die mij door de Regeering was toegevoegd voor mijn bezoek aan de kolonie van jongens bij St-Petersburg.

Wanneer ik aan deze menschen denk beheerscht mij een smart, anders, maar niet minder, dan wanneer ik de honderden en honderden politieke gevangenen weer voor mij zie. Het is een van de grootste wreedheden van de wereldgeschiedenis een voortreffelijk volk als het Russische te zien uitgezogen door eene Regeering als het tegenwoordige gouvernement. Maar als de boeren tot besef komen, stuift de bende als zand voor den storm.

Ik zal na deze algemeene inleidende beschouwingen achter-

1) De slechtheid van de tegenwoordige Regeering is een internationaal gevaar. Een gewezen ambtenaar, die onder deze Regeering niet wenscht te dienen, heeft mij verzekerd, dat de Regeering jaarlijks millioenen uitgeeft om vreemde ambtenaren om te koopen. Vooral de postambtenaren staan aan groote verleiding bloot.

eenvolgens schrijven over de verzorging van de misdadige jeugd, over de gevangenissen in het algemeen en over de politieke gevangenen en hun lot.

I.
Zorg voor de misdadige jeugd.

Gelijk ik hierboven reeds zeide: de zorg voor de misdadige jeugd is voor het grootste gedeelte in handen van particulieren, die niets liever willen dan de Regeering eraf houden. De genegenheid, de liefde waarmede in Rusland voor de misdadige jeugd gewerkt wordt, kan ik niet beschrijven. Al zou ik de meest prijzende woorden gebruiken, dan zou ik nog beneden de verdiende lof blijven.

Voor een gedeelte steunt het particuliere initiatief wel op de wet. Zonder wettelijken grondslag zou het natuurlijk niet mogelijk zijn een bijzonder strafrecht voor jeugdige personen te doen gelden. De wet regelt ook de regeeringssubsidies en andere regeeringssteun. Voorts staan de landkoloniën en stads-asylen *(prioet)* onder toezicht van de gevangenis-inspecteurs. Maar deze komen er zelden en hun invloed is gering. Naast de wettelijke regelingen hebben zich in de loop van de jaren allerlei instellingen en gewoonten ontwikkeld ten bate van de misdadige jeugd, die geen ander bestaansrecht hebben dan het feit van hun bestaan. Dat is regel in Rusland, niet uitzondering. Rusland is het land van de willekeur, zoowel ten goede als ten kwade. Wat ik voor de politieke gevangenen deed is evenzeer onwettig en willekeurig als wat de gevangenis-ambtenaren tegen hen doen. Het is waar, dat de willekeur ten kwade de willekeur ten goede absoluut noodig maakt. Maar ook willekeur ten goede is een gevaar. Een slechte wet is beter dan een goed despoot. De vereenigingen, die de belangen van de jeugd behartigen, treden tegen ouders, die hunne kinderen verwaarloozen, te velde op eene wijze, die den kinderen wel ten goede komt, maar volkomen naast de wet staat, of tegen de wet ingaat.

Wat men in Rusland voor misdadige kinderen doet, is in

groote lijnen te vinden in het officieele Notice blz. 58. Daar de Russische Regeering zich te dezen aanzien voor de waarheid niet te schamen heeft, acht ik deze gegevens betrouwbaar. Mijne inlichtingen heb ik verder van den Heer Iwan Diomidof, een jong jurist, mij te St. Peterburg door de Regeering toegevoegd, niet voor de gevangenissen, maar voor mijn bezoek aan de kolonie voor misdadige knapen. De Heer Diomidof, een van de meest-voortreffelijke Russen, die ik heb ontmoet, had gestudeerd aan de St. Peterburgsche Universiteit en aan het psycho-neurologisch instituut. Dit laatste is een voorbeeld van het voortdurende pogen van het niet-beslist revolutionnaire intellect zooveel mogelijk aan de gevaarlijke handen van de Regeering te onttrekken. Oorspronkelijk was het psycho-neurologisch instituut bestemd voor onderwijs in de forensische psychiatrie en opleiding van directeuren van landkoloniën en stadsasylen *(prioeten)* voor veroordeelde kinderen. De grond werd gegeven door den keizer; het gebouw door den bekenden psychiater Bechterew. Langzamerhand is het aantal leervakken uitgebreid en het instuut geworden tot eene liberale universiteit onafhankelijk van de Regeering. Een Poolsch geleerde Dr. J. Baudouin de Courtenay houdt er voorlezingen over taalphilosophie: significa en sémantica. Het is op het oogenblik voor de Russische Joden een bijzonder slechte tijd. Zij worden meer dan anders onderdrukt. Hetgeen wellicht minder het geval zou wezen, wanneer de Joodsche bankiers ophielden Rusland te helpen aan geld, zoolang Rusland de Joden verdrukt. Het aantal Joodsche studenten aan de Regeeringsuniversiteiten is sinds eenigen tijd beperkt. Daar het psycho-neurologisch instituut niet van de Regeering afhangt vinden Joodsche studenten daar in onbeperkt aantal plaats. Maar hoelang nog? De tegenwoordige Regeering is een voortdurende bedreiging voor al het goede, dat het Russische volk doet. Het is nog niet zoo lang geleden, dat de Regeering op de meest-ruwe wijze is opgetreden tegen den rector-magnificus van de universiteit te Moscou. Als gevolg daarvan zijn een aantal van de beste hoogleeraren heengegaan. Onder hen prof. Gernet, die thans colleges geeft aan het psycho-neurologisch instituut, Prof. Gernet is een van de meest bekende Russische geleerden op het gebied van de behandeling

van de verwaarloosde en misdadige jeugd. Naast hem mag genoemd worden prof. Posnichev, die onlangs de Hollandsche tuchtscholen en opvoedingsgestichten heeft bezocht, en daarover in het Russische Tijdschrift voor Gevangeniswezen heeft geschreven.

Voor de volwassenen is de toestand thans zóó. Grondslag van het Russische strafrecht is het Wetboek van 1845, omgewerkt in 1866. De zestiger jaren van de negentiende eeuw zijn in Rusland zeer veel liberaler geweest dan de tegenwoordige tijd is. Hierover: Peter Kropotkine in: '*Autour d'une vie*'. Sinds 1881 heeft men gewerkt aan een geheel nieuw wetboek onder leiding van den sinds twee jaar overleden Dmitri Drill, wiens nagedachtenis in Rusland zeer in eere wordt gehouden. Van Foinitzky en van den Hoogleeraar en Senator Tagánzeff. Het ontwerp is wet sinds het voorjaar van 1903. De bedoeling is verbanning naar Siberië als noodzakelijk gevolg van de katorga-straf te doen verdwijnen. De eigenlijke vrijheidsstraffen zullen dan van langere duur moeten zijn. Als gevolg daarvan en als gevolg van eene voorgestelde uitbreiding van het cellulaire stelsel, heeft men meer gevangenissen noodig. Echter: alle gevangenissen in het geheele Russische rijk zijn overvol. Men heeft zelfs particuliere gebouwen moeten huren en voor gevangenis inrichten. (*Notice* bldz. 22). Onder die omstandigheden bleek het niet mogelijk het Wetboek van 1903 in te voeren. De meening onder de Russische juristen is, dat het nooit in zijn geheel zal worden ingevoerd. Wel ingevoerd zijn de paragrafen met strafbedreiging ten aanzien van feiten tegen de veiligheid van den Staat: 99-102. Daar de meeste politieke gevangenen krachtens een van deze paragrafen veroordeeld zijn, geef ik er een overzicht van.

§ 99. *Strafbaar feit:* Aanslag op het leven, de gezondheid, de vrijheid van den Keizer, de Keizerin en de troonopvolger, afzetting van den Keizer of vermindering van zijn macht. *Straf:* de Dood.

§ 100. *Strafbaar feit:* Verandering van den heerschenden regeeringsvorm of van de orde van troonsopvolging, of bewerken van de afscheiding van een deel van Rusland, *Straf:* de Dood.

§ 101. *Strafbaar feit*: Voorbereiding tot een der feiten genoemd in § 100. *Straf*: 10 jaar dwangarbeid. Was de veroordeelde in het bezit van ontplofbare stoffen of wapens dan kan dwangarbeid tot ieder maximum. Voorbereiding tot een der feiten genoemd in § 99 wordt met den Dood bestraft.

§ 102. *Strafbaar feit*: deelneming aan eene vereeniging, die ten doel heeft het plegen van een der feiten genoemd in § 100. *Straf*: 8 jaar dwangarbeid. Was de vereeniging in het bezit van ontplofbare stoffen of wapens dan kan dwangarbeid worden opgelegd tot ieder maximum. Deelneming aan eene vereeniging, die ten doel heeft het plegen van feiten genoemd in § 99 wordt gestraft met levenslange dwangarbeid. Hij, die aanzet tot het vormen van eene vereeniging tot het plegen van de feiten genoemd in § 100 wordt gestraft met verbanning, mits de vereeniging niet tot stand komt. Komt de vereeniging tot stand, dan geldt bovenstaande strengere straf. Hij, die aanzet tot het vormen van eene vereeniging tot het plegen van de feiten genoemd in § 99 wordt, ook indien de vereeniging niet tot stand komt, gestraft met dwangarbeid van 8 jaren'.

Iedere dwangarbeid wordt van rechtswege gevolgd door verbanning naar Siberië. Deze beteekent voor de meeste gevangenen zelfmoord of dood door langzame uitputting. In tijden van onrust hebben de gouverneurs en de krijgsraden onbeperkte macht. In 1905 en 1906 zijn jongens van 15 tot 17 jaar zonder eenig proces doodgeschoten. Talrijke namen zijn gepubliceerd door P. Kropotkine in: '*La terreur en Russie*' bldz. 73. Deze moorden liggen niet in het verleden, maar in de toekomst. Want de Russische Regeering is volkomen overtuigd van het lijdelijk toezien van het Engelsche volk met zijn sterk rechtsgevoel en van het Fransche volk met zijn revolutionnair verleden. Het revolutionnaire intellect en proletariaat in de groote steden wordt opzettelijk tot het uiterste getart, teneinde het tot opstand te brengen en dan te kunnen uitmoorden.

De meeste politieke gevangenen zijn gestraft krachtens § 102. Want onder de daar bedoelde vereenigingen valt iedere socialistische partij. Dikwijls is eene bedreiging met eene vervolging ex § 102 een middel van autoriteiten om groote sommen gelds af te persen. Het lijkt absoluut ongelooflijk, maar ik bezweer

dat het waar is: er zijn gouverneurs, die geheele benden afpersingsagenten in dienst hebben en de buit met hen deelen. Zulke gouverneurs zijn natuurlijk getrouwe aanhangers van een régime, dat dergelijke voordeelen oplevert. Daarom worden zij niet gestraft.

Ik heb in Riga eenen landeigenaar gesproken, gestraft ex § 101. Hoe het precies is met het dragen van kettingen als bestanddeel van de katorga heb ik niet kunnen begrijpen. Ik heb het in verschillende steden gevraagd, maar het antwoord was overal verschillend. Men zei mij in Riga, dat kettingen alleen gedragen worden door hen, die tot een lange dwangarbeid zijn veroordeeld en wel gedurende de eerste vier jaar aan handen en voeten en gedurende de eerste acht jaar aan de voeten alleen. De kettingen aan de handen worden alleen afgenomen bij het werk, bij aankleeden en uitkleeden. De gevangene te Riga droeg kettingen aan handen en voeten. Hij was ver in de vijftig. Zijne arme handen waren door de druk van de kettingen op de polsen rood en gezwollen. In eene vroegere gevangenis had de dokter de kettingen laten afnemen, maar de dokter te Riga had ze weer opgelegd. Sommige doctoren zijn voor de politieke gevangenen bijzonder slecht, omdat zij meenen daarmee in den geest van de tegenwoordige Regeering te handelen. Hoe komen zij aan die meening? De gevangene te Riga stond met een groot aantal gevangenen te wachten tot de dokter op zijn spreekuur kwam. Hij was te zeer ontroerd om te spreken.

Voor kinderen, mits zij geene politieke delicten hebben begaan, geldt een geheel bijzonder recht.

De Russische pénale kinderwetten dateeren reeds uit 1866. De invoering van de Nederlandsche kinderwetten dateert eerst van 1905. In 1878 werden in Nederland kinderen van 7 en 8 jaar veroordeeld tot 7½ jaar gevangenisstraf. Men kan Rusland niet zonder meer een achterlijk land noemen. Het volk is in breede geledingen zeer goed. De Regeering is slecht. Het verschil tusschen Rusland en Holland is dit: dat Rusland tot dusverre alleen penale kinderwetten heeft, niet civiele. Ontzetting uit de ouderlijke macht is rechtens nog niet mogelijk b.v. op grond van verwaarloozing en grof misbruik van de ouderlijke macht of wegens slecht levensgedrag. Men treedt alleen repressief op ten aanzien van de misdadige jeugd. Niet preventief

ten aanzien van de verwaarloosde jeugd. Echter: er is reeds eene commissie benoemd tot het ontwerpen van civiele kinderwetten. De Engelsche Children-Act van 1908 is officieel in het Russisch vertaald en wordt als grondslag aangenomen. De Nederlandsche kinderwetten zijn weinig bekend. De groote moeilijkheid is het geld. De particulieren doen zeer veel. Maar kunnen niet alles doen. De Regeering gebruikt al het geld voor de vloot, het leger, en de geheime politie. Zij wil niet begrijpen, dat wat men aan kinderkoloniën en prioeten (= stadsasylen) uitgeeft, later meer dan dubbel op de gevangenissen wordt uitgewonnen. Op het oogenblik kunnen de koloniën en prioeten slechts ongeveer 20% opnemen van de geheele veroordeelde jeugd. De overige 80% *moet* in gevangenissen worden geplaatst. Ik heb in St.-Petersburg, Moscou en Riga kinderen in gevangenissen gezien, onder omstandigheden, die de gevangenis absoluut maken tot een hoogeschool voor de criminaliteit. Kinderen in eene gevangenis te zien is een onbeschrijfelijk verschrikkelijk ding. Wat Oscar Wilde daarover heeft geschreven, blijft beneden de waarheid[1]. Zoolang er niet genoeg inrichtingen zijn voor de misdadige jeugd, kan men niet beginnen aan inrichtingen voor de verwaarloosde jeugd. De koloniën en prioeten ontvingen in 1908 ongeveer 690 000 Roebel. Daarvan gaven particulieren ruim 262 000 Roebel. De Staat, de gouvernementen en de steden: ruim 210 000 Roebel. Het werk van de verpleegden en de verkoop van landbouwproducten bracht 175 000 Roebel op.

De koloniën en prioeten zijn niet in alle deelen van Rusland even talrijk. De groote steden zijn het best bedeeld. St.-Petersburg heeft een kolonie en drie prioeten. Binnen zeer korten tijd komt er nog eene kolonie bij en een prioet voor meisjes. De stad Petersburg wil gaan tot tien prioeten. Dan behoeven in St.-Petersburg tenminste geen kinderen meer in de gevangenis te komen, en kan men aan de zorg voor verwaarloosde kinderen beginnen.

Gelijk reeds werd gezegd: civiele ontzetting uit de ouderlijke macht is in Rusland op het oogenblik nog niet mogelijk. Alleen in gevallen van rechtens bewezen mishandeling kunnen de kin-

1) '*The case of warder Martin*' opgenomen in De Profundis.

deren aan de ouders worden ontnomen. Nu treedt de willekeur ten goede op. Ouders, die hunne kinderen verwaarloozen, worden bedreigd met een aanklacht wegens mishandeling, wanneer zij de kinderen niet vrijwillig afstaan. Dikwijls helpt dat. Ook komt het voor, dat men de verwaarloosde kinderen eenvoudig van de straat neemt en in een gesticht plaatst. Eischen de ouders hunne kinderen in rechte op, dan vinden zij geen steun en geen gehoor, daar iedereen weet, dat de kinderen in het gesticht veel beter zijn.

Ook komt het voor, dat de ouders zelve zich tot den kinderrechter wenden met verzoek hun kind in eene kolonie of prioet te plaatsen, voor het vervalt tot misdaad en prostitutie. Plaatsing in een kolonie of prioet is echter alleen mogelijk krachtens vonnis. Maar ieder kind neemt thuis wel eens iets weg, een kleine lekkernij of ander voorwerp. Met goedvinden van de ouders wordt het kind dan wegens diefstal veroordeeld en in kolonie of prioet geplaatst. De kinderen uit de koloniën en prioeten worden in hun later leven volstrekt niet geminacht. Eerder is het tegendeel waar.

De strafrechterlijke minderjarigheidsgrens is tien jaren. Tegen misdadige kinderen beneden tien jaar kan bij onwilligheid van de ouders absoluut rechtens niets worden gedaan. De politie houdt hen soms eenige uren in een posthuis of geeft hun een pak slaag. Ik heb in de kolonie bij St. Petersburg een jongen gezien, die voor zijn tiende jaar bijna veertigmaal door de politie was opgepakt. De eerste maal, dat hij boven de tien iets deed, werd hij veroordeeld tot opzending naar een kolonie. Hij wist te ontsnappen op het station te St. Petersburg, werd vele maanden daarna in Zuid-Rusland gevonden, en is thans, behoudens voortdurende neiging tot vluchten, een zeer geregelde kameraad.

De strafrechterlijke meerderjarigheidsgrens is zeventien jaar. In de koloniën blijven de verpleegden gewoonlijk tot zij achttien jaar zijn. Komen zij na hun zestiende jaar dan kunnen zij blijven tot hun één-en-twintigste. Een belangrijke leeftijdsgrens is die van veertien jaar. Kinderen van tien tot veertien jaar kunnen rechtens nooit in de gewone gevangenis komen. Voor hen zijn de koloniën en prioeten. Van veertien tot zeventien jaar moet worden onderzocht of het kind gehandeld heeft met of zonder

oordeel des onderscheids. In het eerste geval wordt gestraft met gevangenis. In het tweede geval gaan zij naar koloniën of prioeten. Voor kinderen heeft men bijzondere gevangenissen bij St. Petersburg en bij Moscou. Maar te weinig. Ook het aantal koloniën en prioeten is veel te gering. Sommigen nemen geen veroordeelden op boven veertien jaar. Vandaar, dat men in de Russische gevangenissen talrijke jongens vindt van vijftien, zestien jaar, waarvoor absoluut niet anders gedaan wordt, dan dat men hen vasthoudt. De duizenden, duizenden politieke arrestaties hebben de gevangenissen gevuld. (Notice blz. 22.)

In sommige steden heeft men aparte kinderrechtbanken. Bijvoorbeeld te Charkov, Moskou en te St. Petersburg, waar een van de vrederechters, Nicolaas Okouneff, belast is met de kinderzaken. Odessa, Kieff en Tiflis krijgen weldra aparte kinderrechters. Waar deze niet zijn worden de kinderen door de gewone rechters berecht. Maar de zittingen zijn niet publiek. De ouders, patroons en onderwijzers kunnen worden gehoord, speciaal met het oog op de vraag of de jeugdige beklaagde al dan niet met oordeel des onderscheids heeft gehandeld.

Mogelijk is in bepaalde gevallen ook, het kind toe te vertrouwen aan de waakzaamheid van de ouders. Begaat het kind gedurende den daarvoor bepaalden tijd eenig delict, dan kunnen de ouders worden gestraft met geldboete van hoogstens 100 Roebel of hechtenis van 1 maand. Zaken tegen zulke ouders komen voor den vrederechter. In St. Petersburg zijn veroordeelingen krachtens dit artikel niet talrijk.

Een typisch voorbeeld van willekeur ten goede is de wijze waarop ten aanzien van minderjarigen de voorwaardelijke veroordeeling is ingevoerd. De wet kent deze niet. Wel sinds 1909 de voorwaardelijke invrijheidstelling met patronage. Maar de wet verplicht den rechters niet binnen eenen bepaalden tijd uitspraak te doen, gelijk het Hollandsche Sv. 209. Wanneer de Heer Okouneff nu een geval voor zich krijgt, dat in aanmerking zou komen voor voorwaardelijke veroordeeling, dan bepaalt hij de uitspraak op een nader te bepalen dag. Daarbij stelt hij allerlei voorwaarden: b.v. dat de jongen een vak moet leeren, al is dat den eersten tijd voor de ouders ook minder voordeelig dan wat een zwervend leven op straat oplevert. Verder komt de jongen

onder toezicht van een daartoe aangewezen persoon. Komt hij de gestelde voorwaarden niet na, of gedraagt hij zich in het algemeen niet goed, dan wordt hij opgeroepen om de nog steeds hangende uitspraak te vernemen. Nu zou de Regeering den Heer Okouneff kunnen vervolgen wegens het verzuimen van zijn ambtsplicht, daar hij toch in tal van zaken geen uitspraak geeft. Maar de Regeering, wetende waarom het gaat, doet dit niet. De Heer Okouneff vermeldt deze gevallen jaarlijks in zijn verslag.

Wat het aantal koloniën en prioeten betreft: er zijn er thans 55, waarvan 4 voor meisjes. Een prioet is gevestigd op een schip, waar voor de zeevaart wordt opgeleid. Overigens wordt in de koloniën en prioeten geen propaganda gemaakt voor dienstneming bij leger en vloot.

Er zijn twee hoofdtypen van koloniën. Bij het eerste wonen de verpleegden in één groot huis. Het leven is daar meer militair. Bij het tweede, het paviljoensysteem, wonen een twintigtal verpleegden met eenen onderwijzer in een apart huis. Daardoor is eene scheiding naar karakterverschillen veel gemakkelijker. Het leven is er meer familiaar. In de kolonie bij St. Petersburg volgt men het tweede systeem. De jongens, die in één huis wonen, vormen samen eene '*familie*'. Het nadeel van deze inrichting is de gemakkelijke ontvluchting. In St. Petersburg heeft men het nog betrekkelijk gemakkelijk, daar de kolonie geen verpleegden opneemt ouder dan 14 jaar. Toch is het aantal ontviuchtingen zeer groot. Volgens den Heer Okouneff was het aantal ontvluchtingen in den tijd van de revolutie 300%, dat wil zeggen, dat iedere jongen gemiddeld driemaal per jaar wegliep.

De kosten per verpleegde en per jaar loopen zeer uiteen. De Regeering geeft officieel als uitersten (Notice blz. 61) ruim 65 roebel voor de meisjesprioet te Kouban, tegenover ruim 572 roebel in het Roukavichnikov-asyl te Moscou. Deze verschillen vloeien voort uit de kosten van de grondprijzen, uit de kosten van het personeel in verband met de vakopleiding en uit hetgeen de leerlingen met hun werk verdienen. De Regeering subsidieert per leerling met een bedrag tweemaal zoo groot als wat een gevangene kost. Aan de landkoloniën wordt zonder

betaling een stuk grond afgestaan door het Rijk. Zij hebben vrijdom van belastingen. Daardoor missen echter hun ambtenaren het kiesrecht. De boeten worden in Rusland gestort in een fonds tot bouw en verbetering van gevangenissen. Daaruit krijgen de koloniën en prioeten ook een gedeelte. Sinds 1881 worden congressen gehouden van allen, die deelnemen aan de verzorging van misdadige minderjarigen. De directeuren hebben nog weer bijzondere bijeenkomsten. De invloed van psychiaters is zeer groot.

In Holland is de strafrechtelijke meerderjarigheidsgrens achttien jaar. Maar voor een aantal veroordeelden beneden de achttien jaar zijn de maatregelen van de Kinderwetten niet geschikt. Vandaar de bevoegdheid van den rechter om beklaagden boven de zestien jaar te straffen als een beklaagde boven achttien jaar. In Rusland bestaat deze bevoegdheid rechtens niet, en is ook minder noodig, daar de strafrechtelijke meerderjarigheidsgrens er zeventien jaar is. Feitelijk komen door het plaatsgebrek de oudere minderjarigen niet in de bijzondere gestichten. De kolonie bij St. Petersburg neemt in het algemeen geene jongens boven veertien jaar. Het Roukavichnikov-asyl te Moscou niet boven de vijftien. Wanneer er evenwel genoeg koloniën en prioeten zullen zijn, dan moeten deze alle minderjarigen tot zeventien jaar opnemen. Ook de meest-storende elementen. Echter is reeds in studie genomen het oprichten van een centrale inrichting tot opname van deze storende elementen. Deze inrichting zal komen onder psychiatrische leiding en dienstbaar worden gemaakt aan de studie van de forensische psychiatrie.

* * *

De kolonie bij St. Petersburg is het best te bereiken door met den locaaltrein naar Rchefka te gaan. Wij reisden gedrieën, mejuffrouw Dr. Croiset van der Kop, die als tolk wilde optreden, de Heer Iwan Diomidof, die bijzondere studie heeft gemaakt van koloniën en prioeten en mij door de Regeering als geleider toegevoegd. Het was prachtig weer toen wij reisden. Den vorigen dag had ik van den morgen tot den avond in twee gevangenissen te St. Petersburg doorgebracht en in de

gevangenis voor preventieven had ik talrijke jongens gezien in zeer bedroevende omstandigheden. Die tegenstelling beheerschte mijn gedachten volkomen. Het spreekt vanzelf, dat niet alle jongens, die in de gevangenis geweest zijn, hopeloos verloren gaan, evenmin als dat alle jongens uit de koloniën beslist behouden blijven. Maar de kans is in eene kolonie zeer veel beter. Genoeg koloniën is eene zaak van genoeg geld. Wanneer de Keizer van Rusland even onbevreesd was als George Dimitriënko, de gymnasiast, dien ik te Moscou als gevangene heb ontmoet, zou Rusland de geheime polttie al vast kunnen missen en de ettelijke millioenen, die dan vrij kwamen, zouden voor koloniën kunnen worden gebruikt.

De Petersburgsche kolonie ligt absoluut open in een mooi golvend terrein. De jongens kunnen zonder eenige moeite vluchten, vooral wanneer vrienden of verwanten hen helpen aan kleeren. Daartegenover staat, dat de jongens gewennen aan de vrijheid. Het voordeel daarvan weegt tegen het nadeel van de ontvluchtingen op. De voortreffelijke directeur Michel de Beklicheff was vroeger officier geweest, maar reeds vroeg uit den militairen dienst gegaan. Vandaar, dat de geest in de kolonie absoluut niet militair is. De Heer De Beklicheff is in tegenstelling met den Petersburgschen vrederechter voor kinderzaken Okouneff, een overtuigd aanhanger van het paviljoensysteem met veel vrijheid.

President van het bestuur van de Petersburgsche kolonie is Tagántsev, hoogleeraar en senator. De overleden geleerde Dmitri Drill heeft veel voor de kolonie gedaan. Zijn zinspreuk was: '*Altijd voorwaarts, altijd beter*'. Onder de Russische juristen heerscht nu nog groote strijd over de oorzaken van de criminaliteit. Of deze moeten worden gezocht in den aangeboren aanleg (Lombroso) dan wel de omgeving (Lacassagne). Over het algemeen neigt men in Rusland naar de leer van Lombroso en in verband daarmee wordt meer waarde gehecht aan anthropologische gegevens, dan aan sociologische. Te dezen aanzien werkt sterk de invloed van Drill. Hij heeft talrijke gegevens verzameld betreffende misdadige en niet-misdadige kinderen van gelijken leeftijd. Deze studiën worden voortgezet door de leerlingen van het psychoneurologisch instituut. Gebleken is

bijvoorbeeld, dat de jongens uit de Petersburgsche kolonie in lichaamsontwikkeling twee jaar achter komen bij de adellijke knapen van het cadettencorps.

De jongens komen in de kolonie in het algemeen niet ouder dan veertien jaar. Zij blijven de eerste vijf dagen ter observatie in het ziekenhuis. De kolonie heeft eenen plattelandsheelmeester en wordt driemaal per week door eenen geheel bevoegden arts bezocht. Na de vijf observatie-dagen begint hun noviciaat, dat anderhalf jaar duurt. De jongens gaan naar school, zijn zeer veel buiten, maar arbeiden nog niet in de werkplaatsen. Gedurende het noviciaat hebben de meeste ontvluchtingen plaats. De gelegenheid is dan het gunstigst en het verlangen naar het zwervende leven is St. Petersburg het sterkst. Gedurende het noviciaat wordt drie maal zoo veel gestraft als later. Het aantal ziekendagen is tien maal zoo groot als later. Het buitenleven heeft eenen gunstigen invloed op hun lichaam. En de geest van liefde en toewijding, die de ambtenaren in de koloniën beheerscht, op hunne ziel. De salarissen in de koloniën en prioeten zijn laag. En toch is er altijd keus van goede, toegewijde leerkrachten, die hun leven geven aan dit moeilijke werk.

De meeste jongens komen voor diefstal: 87%. Voor beroepsbedelen ruim 2%. Voor doodslag weinig: ½%. Er waren tijdens ons bezoek 212 jongens, verdeeld over 8 families.

Voor de jongens, die hun noviciaat hebben doorgemaakt is de dagverdeeling als volgt: Opstaan des zomers om zes, des winters om zeven uur. Ontbijten. School tot 12 uur. Middageten. Vrij tot 2 uur. Vakarbeid, waarvan de opbrengst gedeeltelijk aan de jongens komt, tot vijf uur. Dan thee. Vrij tot zeven uur. Avondeten en vroeg naar bed. De jongens van bijzonderen aanleg studeeren op kosten van de kolonie verder. Soms aan de universiteiten. Enkelen worden officier. Zelfs onderwijzer. Hunne vroegere veroordeeling is daartegen geen bezwaar. Daar de jongens meestal voor hun vijftiende jaar komen, worden zij op hun achttiende jaar ontslagen. Dan blijven zij nog drie jaar onder patronaat van de bestuurders van de kolonie. Zij krijgen een certificaat van goed gedrag en vinden daarmee gemakkelijk werk. Zij mogen zelf hun beroep kiezen. Maar de eindbeslissing is bij den dokter. De keus is groot: land- en tuinbouw,

(de kolonie is 550 H.A. groot), kleermaken, meubelmaken, metaalbewerking, schoenmaken. De jongens leeren een vak geheel en al, opdat zij later zich kunnen vestigen in de dorpen, waar men nog vele zelfstandige ondernemers vindt, zonder personeel of met een enkelen knecht.

Er zijn in Rusland vele feestdagen: ruim zeventig per jaar. Dan houden de jongens zich al naar hunnen aanleg bezig met houtsnijwerk, teekenen, muziek. En door den lieven kunstvollen aard van een groot deel van het Russische volk brengen zij het daarin zeer ver.

Op feestdagen mogen de jongens bezoek ontvangen en met hunne verwanten vrij wandelen over de tuinen van de kolonie. Ontneming van het bezoekrecht, alsmede van het recht brieven te schrijven is eene gevreesde straf. Eene andere straf is: huisvesting in een bepaald daarvoor aangewezen gebouw, uitsluiting van de werkplaatsen en het gemeenschappelijk spel. Lichamelijke straf en donkere strafcellen zijn verboden. En aangezien eene kolonie niet een gevangenis is, houdt men zich daaraan. Het aantal straffen, behalve voor ontvluchtingen, is niet zeer groot. Natuurlijk, dat in de kolonie boefjes niet door tooverslag brave broeders worden. Bijvoorbeeld: de jongen, waarvan ik boven sprak, die voor zijn tiende jaar bijna veertig maal met de politie in aanraking was geweest. Die gedraagt zich in de kolonie behoorlijk goed. Toch dit: op bepaalde feestdagen kussen de Russen een kruis en leggen daarnaast eenig geld als offer. Toen de beurt aan dien bewusten jongen kwam kuste hij het kruis zéér lang en innig en nam een deel weg van het daarnaast liggende geld.

De recidivistencijfers van de koloniën bewegen zich tusschen 4,8% en 34,9%. (Notice 61). Maar wat beteekenen die cijfers? Eene oudere kolonie heeft natuurlijk veel meer recidivisten dan eene jongere. De St.-Petersburgsche kolonie bestaat reeds sinds 1871.

De algemeene geest van de opvoeding in deze kolonie is die van liefde en vertrouwen. Ik ben lang genoeg onderwijzer en leeraar geweest om schijnbare orde te kunnen onderscheiden van waardevolle krachtige orde. Een inspecteur van de gevangenissen kan hard of onverschillig zijn en met eenen vreemde

door de gevangenis komend voor eenmaal vriendelijk wezen, zonder dat men dit aan volwassene gevangenen merkt. Kinderen anders. Laat iemand gewoonlijk hard of onverschillig voor hen wezen, die voor eenmaal hen vriendelijk toespreekt of lief koost, dan kijken zij verbaasd of maken eene beweging van wrevel en onwil. Welnu: wij hebben uren lang met den directeur gewandeld en ik heb al de jongens goed gezien, en niets anders gevonden dan zuivere eerlijke trouw. Een ding: de kolonie heeft een grooten hond. Hij liep ons na in alle werkplaatsen. Er was niet één knaap, dien hij ontweek en vreesde. Ik houd zeer veel van de Russische kinderen. De Russen klagen over hunne straatjongens, zooals de Hollanders het over de hunne doen. Maar de Russische kinderen in de koloniën en prioeten, die toch allen veroordeelde kinderen zijn, gedroegen zich veel beschaafder dan ik uit eigen ervaring weet dat Hollandsche schoolkinderen onder dergelijke omstandigheden doen. Ik heb als onderwijzer aan eene Amsterdamsche volksschool wel eens bezoek in mijne klasse gehad van Franschsprekende dames. De klasse was niet te beheerschen. Daarentegen in de Peterburgsche kolonie spraken Dr. Van der Kop en ik Hollandsch, de Heer De Becklikeff en ik Duitsch, de Heer Diomidof en ik Fransch. De jongens hoorden het rustig en verstandig aan. Niet anders den volgenden dag te St.-Petersburg zelf, waar ik met den vrederechter Okouneff een prioet voor jongens en een prioet voor meisjes bezocht. Ik houd zeer veel van de Russische kinderen. Zij hebben iets, dat heel lief is.

Twee gevoelens wil de Heer De Becklicheff bij zijne jongens sterk maken. Het gevoel van eigenwaarde, vertrouwen op eigen macht en inzicht. Maar niet minder het sociaal gevoel: eerbied voor de rechten van anderen. Daarom ook is hij een tegenstander van eene drillende militaire opvoeding en van streng gesloten kolonie-huizen. Wie niet vrij is, wordt niet krachtig.

Een zeer belangrijk deel van de opvoeding is gewijd aan de aesthetische opvoeding. De jongens hebben een eigen muziekcorps, eene zangvereeniging, zij lezen veel, en teekenen heel mooi. Gymnastiek wordt gedurende den geheelen zomer in de open lucht beoefend. De directeur beschouwt gymnastiek als een bestanddeel van de aesthetische en de lichamelijke opvoeding beide.

Nadat wij in de woning van den Directeur over het algemeene karakter van de kolonie gesproken hadden, begonnen wij onze wandeling. De eetzaal eerst, want het was tijd voor het middagmaal. Een van de beginselen van de kolonie is, dat de jongens onder leiding van hun onderwijzers en werkmeesters alles zelf moeten maken. Ook de woonhuizen. Alles is zorgvuldige, kunstvolle handenarbeid, met stijlvol snijwerk. Bovendien: wat de jongens zelve maken wordt zorgvuldig door hen bewaard. Bijvoorbeeld, op de lange tafels in sommige huizen waren landkaarten geschilderd, damborden en andere gezelschapspelen. Dat is aardig en goedkoop. Niets van dit was beschadigd. Slechts zelden zag ik op onrechtmatige wijze in de muren gekrast.

De jongens aten maccaroni. Zelf gemaakt. Een ander gerecht was reeds gepasseerd. Ik lust thuis geen maccaroni. Maar hoe kon ik het weigeren van den donkeren krullebol, die het zoo lief en schuw aanbood? Ik vroeg: 'Wat heeft die jongen gedaan? Antwoord: "Een vriendje gewond uit jaloerschheid". Het is mij in de gevangenis ook opgevallen, hoe lief vele gemoedsmisdadigers zijn. Ik heb duizenden gevangenen gezien. Met wie sprak ik? Wanneer wij in eene zaal kwamen: de inspecteur, de commandant, een tolk, dan keken uiteraard de gevangenen verbaasd. Mijn blik gleed snel langs hen henen, en dan zag ik degenen met wie ik spreken wilde met dezelfde zekerheid en met dezelfde kans op vergissing, waarmede ik de woorden voor mijne gedichten kies. In Moscou. Ik zag een slanken, jongen man, met een gevoeligen oogopslag. Eigenlijk is het een schanddaad gevangenen, behalve politieke, te vragen waarvoor zij veroordeeld zijn. De herinnering is smartelijk en beschamend en onze vrijheid doet hen pijn. Deze man sprak alleen Russisch. Hij was drie en twintig jaar. Hij was veroordeeld tot twintig jaar katorga-straf. Hij had zijne vrouw vermoord na een huwelijk van drie maanden, een fabrieksarbeider. Wij scheidden. Hij zei: "Ik kon niet anders". En ik: "Niemand kan anders....adieu". Bij de deur zag ik om: hij stond heel fijn en slank, en lachte.

De eetzaal in de kolonie te St.-Petersburg en ook de andere kamers zijn vroolijk versierd met prenten door de jongens zelf geteekend en met portretten, dikwijls ook zelf geteekend van

Russische schrijvers: Tolstoï, Gogol, Dostojewski. Portretten van Tolstoï ziet men in Russische koloniën en prioeten overal. Zijne boeken zijn in alle gevangenisbibliotheken. Sommige zijn verboden. Er was een aquarium en een terrarium door de jongens gemaakt en in orde gehouden.

De kerk was de mooiste kerk, die ik in Rusland gezien heb. Zij was van hout, zooals de kleine kerken in kleine dorpen in Rusland zijn, en zij was in zuivere oudrussische stijl opgetrokken. Een vriendelijke pope toonde zijne sierlijke kerkschatten. Ik vroeg naar den godsdienst van de jongens. Er waren ook drie joodsche jongens. Zij leven gewoon met de andere jongens mede. Hunne bijzondere spijswetten worden niet gehouden. Wel komt er een Joodsche godsdienstleeraar onderwijs geven. Bij de gevangenisautoriteiten heb ik voortdurend een heftig, boosaardig antisemitisme gevonden. In de kolonie was daar geen spraak van. Een van de Joodsche jongens heeft eene bijzonder goede stem. Daarom zingt hij mede in het kerkkoor en als de dienst is afgeloopen slaat hij zijn kruis gelijk de anderen. Voor het zelfstandig voortbestaan van het Joodsche volk zijn zulke verhoudingen onbeschrijflijk gevaarlijk. Intusschen bewijzen zij, dat het antisemitisme, wanneer het door de Regeering niet wordt aangekweekt, niet bestaat.

In de tuinen en weiden waren de jongens nu aan het werk. Zij hebben alles zelf ontgonnen. Toen de kolonie voor ruim veertig jaren begon was het een moeras. Zij hebben nu twintig mooie koeien van Hollandsch ras. Die graasden in eene glooiende weide met een beek. In de beek lagen vier roeibooten, door de jongens zelf gemaakt. Evenals een ruim houten badhuis. Van de melk van de koeien gebruikt de kolonie wat noodig is. Dan kan nog voor vijftienhonderd roebel worden verkocht.

De school was een aardig, gezellig huis. Het onderwijs wordt er gegeven volgens zeer moderne methoden, door eene onderwijzeres. Zij is reeds zes jaar in de kolonie, gehuwd met een van de ambtenaren en moeder van twee kinderen. Zij is nooit ziek en zij heeft niet de minste moeite met de orde. De leermiddelen waren goed: kaarten, vlindercollectie, natuurkundige instrumenten. Russische kinderen hebben veel aanleg voor teekenen. Zij maken prenten bij de verhalen. Dit: een vies varken

kwam in de kolonie en zag, hoe zindelijk daar alles is. Het varken vroeg aan de jongens, aan de huizen, aan de boomen, aan alles, waarom zij toch zoo zindelijk zijn, en kreeg van ieder eene les over het nut van de zindelijkheid. Het varken wordt overtuigd en tot de zindelijkheid bekeerd. En zoo is Iwans laatste teekening: het varken badend in de beek.

Van de school naar de tooneelzaal. Boven het tooneel als opschrift: "*Leer het goede*, *dan verdwijnt het slechte*". De jongens spelen gaarne, en zij spelen goede tooneelstukken, zoowel van Russische als van andere schrijvers. Zij hadden "*De Gierigaard*" van Molière gespeeld. De bekwaamste teekenaar onder hen had een goed geslaagd aankondigingsbiljet vervaardigd. In de tooneelzaal worden zij samengeroepen voor de mededeeling van belangrijke gebeurtenissen. Een zeer aangrijpende bijeenkomst was die, waarin de Directeur mededeeling deed van de scheepsramp van de Titanic.

Zijn hoogtepunt bereikte deze dag toen de jongens buiten gymnastiek maakten, zongen en dansten. De Heer De Becklicheff beschouwt eene zorgvuldige beoefening van de gymnastiek als een zeer belangrijk element van de lichamelijke en aesthetische opvoeding. Russische jongens zijn niet zoo slank en krachtig als Engelsche, daardoor is hunne gymnastiek fijner, maar niet minder schoon. De jongens vertoonden toestel-oefeningen en vrije- en ordeoefeningen. Zij werden bij de laatste begeleid en in maat gehouden door de muziek van hun corps, Ook hun zang was schoon. Russische knapen hebben zuivere stemmen en een diep gevoel. Zij zongen op dien dag vooral volksliederen en een lied op de uitdrijving van de Franschen in 1812. Van het laatste lied zong de zangonderwijzer, zelf haast een knaap, de soli, en al de knapen zongen de koren, met volkomen toewijding, zonder eenige zucht te behagen. Daarna zagen wij Russische volksdansen door twee jongens. Het volgende lied zij hun toegewijd.

De zingende danser

Wie danst zoo rank, zoo rap, zoo zacht van zede,
Met stap en stamp, buiging, handslag en kushand?
Een knaap, die mijn hart heeft verzoend met Rusland,
Die maat en muziek maakt van zijne leden.

Mijn open mond drinkt het zoet van de lucht,
Mijn oog verzadigt zich van zalig schoon
De muziek wiekt, gelijk een vogelvlucht,
Zoo zacht van slag, en fluit zoo vol van toon.

En hoor: hoe nu de muziek sneller gaat
En ziet, hoe nu de knaap zich rapper wendt
Allen tot luisteren en glimlach dwingt.

Hij zingt als zilver met gloeiend gelaat,
En is er schooner muziekinstrument
Dan de stem van een knaap, die dansend zingt?'[1)]

Wij gingen scheiden. De schoone avond viel. En het laatste? Langs de beek gaand, hoorden wij lachen, maar wij zagen de lachers niet. Toen zagen wij hen: zwemmend in het koele zonnige water. Ik heb gezegd, dat ons bezoek aan de kolonie overheerscht werd door de tegenstelling tusschen het lot van jongens in de kolonie en in de gevangenissen. Bij het scheiden voelden wij het zeer sterk. Meer koloniën is maar eene zaak van meer geld.

Lang zal de kolonie bij St. Petersburg niet meer op hare tegenwoordige terreinen kunnen blijven: zij moeten worden onteigend voor militaire doeleinden. Het militairisme, dat het geld verslindt voor koloniën en prioeten zoo noodig en dat de knapen verdrijft van hun eigen erven gewonnen uit waardeloos moeras. De regeering zal geld geven voor onteigening. Maar wie de vraag stelt '*genoeg*?' vindt daarin het antwoord.

Met den vrederechter in St. Petersburg.

De Heer Iwan Diomidof bracht mij den volgenden dag bij den Heer Nicolaas Okouneff, den vrederechter te St. Petersburg, die met de behandeling van kinderzaken belast is.

De Rechterlijke Organisatie is in Rusland zeer samengesteld. Men heeft de vrederechters, die niet jurist behoeven te zijn.

1) Hoewel dit gedicht, en nog een volgend, reeds afzonderlijk in het vorige nummer geplaatst werden, zijn zij terwille van het verband nog eens in dit artikel opgenomen.
RED.

Voor grootere feiten vonnissen rechtbanken, meestal met een jury of met een college, dat de functie van jury vervult, maar samengesteld is uit de vertegenwoordigers van de verschillende maatschappelijke standen. De vrederechters vonnissen in kleine zaken. Geringe diefstallen behooren mede tot hunne competentie, tot aan de derde herhaling. In de groote steden worden zij gekozen door de gemeentebesturen, overigens benoemd door de Regeering. Voorgesteld is eene wet om de benoeming overal bij de plaatselijke besturen te brengen. De vrederechters worden gekozen voor drie jaar en zijn dadelijk herkiesbaar. De herkiezing geldt telkens voor zes jaar, en is meestal eene formaliteit. In de laatste jaren zijn politieke invloeden begonnen te heerschen over de verkiezingen en herkiezingen. Er zijn te St. Petersburg zestig vrederechters en tien plaatsvervangers. De Heer Okouneff is de vrederechter voor kinderzaken. Hij behandelt jaarlijks vijfduizend zaken. Voorts is hij bevoegd tot het berechten van strafgedingen tegen volwassenen, waarbij kinderen betrokken zijn: bijvoorbeeld heling van goederen door haven- en straatdiefjes gestolen. De vonnissen van de vrederechters boven zekere grens, ik meen 15 Roebel, zijn appellabel. Het appel komt voor drie vrederechters. Deze colleges van drie vrederechters adviseeren ook ten aanzien van de voorwaardelijke invrijheidstelling van gevangenen, welke sinds 1909 goed geregeld is. Het bewijs is in strafzaken voor de vrederechters zeer vrij. *Eén* getuige is voldoende. Op de enkele bekentenis kan worden veroordeeld.

De Heer Okouneff houdt in den zomer vier dagen per week zitting. De twee andere dagen besteedt hij aan bezoeken aan allerlei prioeten en asylen, in de besturen waarvan hij een werkzaam aandeel neemt. Deze dag was geen zittingsdag. Daardoor kon de Heer Okouneff zijn werk beter uitleggen en meerdere prioeten laten zien. Wij zijn dien dag van elf uur tot zes uur zonder verpoozing in de stad geweest. De werkkracht en vooral de liefde van vele Russen is zeer groot, maar de Regeering krijgt een hoe langer hoe kleiner gedeelte van onbaatzuchtige werkkracht. Waarom?

De heer Okouneff houdt zijne zittingen opzettelijk in een gehuurde privéwoning om ouders en kinderen niet noodeloos schuw en verschrikt te maken. Trouwens: bij gebreke van ge-

schikte regeeringsgebouwen houden meerdere vrederechters zitting in een gehuurd huis.

In den Heer Okouneff vond ik eenen aanhanger van het strenge militaire systeem van opvoeding in koloniün en prioeten. ‘Toegegeven’ zeide hij: ‘dat misdadige kinderen ziek zijn, dan zijn het zieken, die niet genezen wenschen te worden en die de straat verkiezen boven het ziekenhuis’. Naarmate het aantal koloniën grooter wordt, zal het systeem strenger moeten worden. Immers: de koloniën kunnen nu ongeveer 20% van de veroordeelde kinderen plaatsen. Men kiest daarvoor nu de jongste en minst-moeilijke kinderen, van wie het meest te verwachten valt. Zoo neemt de kolonie bij St. Petersburg in het algemeen geen jongens boven 14 jaar en het Roukavichnikovasyl te Moscou niet boven 15. Zijn er koloniën en prioeten genoeg, dan zullen alle veroordeelden beneden 17 jaar daarin geplaatst moeten worden en zal dus het systeem strenger moeten zijn. De stad Sint-Petersburg heeft koloniën en prioeten noodig voor tweeduizend kinderen. Wenschelijk wordt geacht eene scheiding naar leeftijden, aldus: 10 jaar tot 13; 12 jaar tot 15; 14 jaar tot 17. Jongens van de leeftijd van 12 kunnen dan naar gelang van hunne ontwikkeling bij jongeren of bij ouderen komen, evenals jongens van 14 jaar.

Veel van wat de Heer Okouneff voor de misdadige jeugd doet vindt niet eenen grondslag in de wet, maar heeft zich ontwikkeld naast de wet. Boven werd reeds vermeld, dat voorwaardelijke veroordeeling, die de wet niet kent, is ingevoerd door het uitstellen van het eindvonnis onder voorwaarden, bijvoorbeeld: het aanleeren van een goed handwerk, het geregeld bezoeken van de school. Toezicht op deze kinderen wordt uitgeoefend door ‘*voogden*’, zoo noemt men hen in Rusland, wier werkkring men kan vergelijken met die van den Ambtenaar voor de Kinderwetten te Amsterdam, over wien Jan Feith heeft geschreven in zijn boek: ‘*Misdadige kinderen*’. De voogden worden door den vrederechter gekozen, door de stad bezoldigd met ongeveer 1250 Roebel des jaars. Tot voogden worden benoemd onderwijzeressen en onderwijzers, vooral zij, die in koloniën en prioeten werkzaam zijn geweest. Men vindt onder hen voorts bekwame en toegewijde personen, die des Rijks dienst hebben

verlaten, omdat zij daar hunne eerlijkheid geweld moeten aandoen. De voogden zijn verder belast met het inwinnen van inlichtingen omtrent beklaagde kinderen: karakter van de ouders, woningtoestanden enz., bijzonder om het den rechter mogelijk te maken na te gaan of het wenschelijk is, den minderjarige aan de ouders toe te vertrouwen. Gelijk boven werd gezegd: in geval van herhaling van een strafbaar feit kunnen de ouders worden gestraft met geldboete van hoogstens 100 Roebel of hechtenis van hoogstens een maand. Ook houden de voogden toezicht op kinderen, die voorwaardelijk vrijgelaten zijn. Zulke zijn er alleen in Sint-Petersburg twaalf honderd.

Kinderen, die voorwaardelijk worden veroordeeld, door middel dan van uitstellen van het vonnis, worden aan de ouders teruggeven. Meermalen evenwel zijn het zwervende kinderen zonder ouders, of zijn de ouders zelve gevangen of zwervend of ongeschikt. Dan wordt door de voogden geschikt werk gezocht en zoo goed mogelijke huisvesting. In afwachting daarvan worden de kinderen in kleine tehuizen ondergebracht. Er zijn daar tien plaatsen voor jongens en vijf voor meisjes. Meestal blijven de kinderen er kort, vooral de jongens, daar de voogden er veelal spoedig in slagen voldoend werk te vinden. Per jaar passeeren dus door die twee inrichtingen vijfhonderd kinderen. De kosten worden gedragen door particulieren en door patronagevereenigingen voor kinderen. Er is geldgebrek.

* * *

Wij bezochten een prioet voor jongens, dat voor tweeërlei doel gebruikt wordt. Ten eerste voor de plaatsing van kinderen, die voorwaardelijk in vrijheid zijn gesteld, maar hunne vrijheid hebben misbruikt. Ten tweede: voor jongens, die te oud voor eene kolonie zijn. Het régime voor de eerste groep draagt een meer educatief karakter. Er is een *zéér* groot verschil tusschen beide groepen ten voordeele van de tweede. De geheele aanblik was anders, houding, oogopslag, en ook de mate van kennis wanneer bijvoorbeeld naar Holland en Peter den Grooten werd gevraagd. De tweede groep jongens maakte eenen zeer goeden indruk. Er waren er tien. Zij leerden allen schoenmaken. Voor

meer leermeesters is geen geld. De schoenmaker, die het vak onderwijst, krijgt 25 Rb. per maand, met het recht voor eigen klanten te werken.

Men zou meer kunnen doen, wanneer er meer geld was. Thans zijn de muren niet altijd anders dan verveloos en ontbloot van iedere versiering. Ook de meubelen zijn gedeeltelijk oud en karig. Maar de particuliere liefdadigheid moet zeer veel doen: het huis werd begonnen met 15000 Rb. door particulieren bijeengebracht. Het gebouw kostte bijna 40000 Rb., waarvan 5000 Rb. dadelijk werd betaald, en de rest onder hypothecair verband onbetaald bleef. Voor verbetering van het gebouw werd 5000 Rb. gebruikt. Voor meubelen en verdere behoeften eveneens 5000 Rb. Jaarlijks is nu noodig: 25000 Rb. Daarvan geeft de stad 10000 Rb. De Staat geeft 102 Rb. per jaar voor elk kind, hetgeen ongeveer op 10000 Rb. uitkomt. De rest wordt gegeven door particulieren. Bovendien wordt in de kerken gecollecteerd ten behoeve van de gevangenen en daarvan krijgt de Vereeniging, die deze inrichting in gang houdt, mede haar deel.

* * *

Geheel aan het andere einde van de groote stad Sint-Petersburg bezochten wij een meisjesprioet. Men moet bewondering hebben voor de werkwil van den Heer Okouneff, die niet jong meer zijnde en de eerste illusies reeds te boven, geheele dagen aan zijn moeilijk werk bleef. Des avonds wachtte hem nog eene vergadering van personen, die zich bezighouden met de verzorging van misdadige minderjarigen.

In deze prioet waren 60 meisjes, verdeeld in twee klassen: boven 15 jaar waren er 22. Beneden de 15 jaar dus 38. Zij waren allen veroordeelde meisjes. Men vindt in St. Petersburg veel kinderprostitutie, zonder dat ik wil beweren, dat men deze in andere groote steden niet of niet zooveel zou vinden. De meeste meisjes waren prostituée geweest van af haar achtste of tiende jaar. De prostitutie gaat veelal samen met dronkenschap.

Op het eerste gezicht maakt deze meisjesprioet eenen veel beteren indruk dan de jongensprioet, want zooveel meisjes

kunnen een huis gemakkelijk in netheid en in orde houden. De bedden hadden lakens en witte spreien en ik heb dat in geen enkele gevangenis, kolonie of prioet gezien, behalve daar. Maar de jongensprioeten zijn in wezen beter omdat de jongens in 't algemeen veel meer vakken leeren. Deze meisjes leerden allen hetzelfde: naaien en borduren. Het borduurwerk was pronkerig en kostbaar, maar zal later niet zonder bezwaar in staat stellen voor zich zelve te zorgen. Beter ware opleiding voor huishoudster, dienstbode, kantoorbediende. Ik sprak daarover. Men wees op moeilijkheden. Maar ik kan daar nu niet uitvoerig over schrijven.

In deze prioet vond ik het progressieve klasse-systeem met het daarmede samenhangende puntenstelsel, dat men zooveel in Engeland toepast. Ik heb mijne bezwaren tegen dit stelsel uiteengezet in een artikel in het Weekblad van het Recht van 26 Juni 1912. Dit stelsel bevordert oogendienarij en huichelarij. En het geeft een onbillijke voorsprong aan de kinderen wier aard zich zonder moeite naar een gestichtsleven voegt. In de kolonie bij St. Petersburg en in het Roukavichnikovasyl te Moscou vindt men wegens deze bezwaren het puntenstelsel niet. De Heer Okouneff heeft persoonlijk de verzorging van misdadige minderjarigen in verschillende landen bestudeerd, ook in Engeland. Hij acht de voordeelen van het systeem, zooals het b.v. in de Borstal-institution wordt toegepast grooter dan de nadeelen.

De kleeding van deze meisjes wordt opzettelijk zeer eenvoudig gehouden. In den zomer gaan zij met bloote voeten. De meisjes van de derde klasse dragen effen bruine jurken. Die van de tweede klasse hebben als onderscheidingsteeken witlinnen schouderstukken, die van de eerste klasse geheele boezelaars. Aan het komen in eene hoogere klasse zijn nog andere baten verbonden.

Over het algemeen is het uitzicht van de meisjes goed en het geeft eenige moeite te bedenken, dat zij op haren leeftijd reeds zooveel hebben beleefd.

Zij dansten en zongen zeer goed. Alle Russische kinderen hebben mooie stemmen en een lief hart.

Dien avond laat afreis naar Moscou.

Het Roukavichnikov-asyl te Moscou.

Wie in Rusland gereisd heeft, zooals ik reisde, zal geene groote woorden meer gebruiken. Ik kan mijne bewondering niet uitzeggen voor hetgeen ten bate van de misdadige jeugd wordt gedaan. Evenmin als mijne bezwaren tegen de behandeling van de gevangenen, in het bijzonder de politieke. Bij het leed, dat door hen geleden wordt, is ieder woord een machtelooze bespotting.

Een bezoek aan het Roukavichnikov-asyl was mij in Holland aanbevolen door prof. mr. G.A. van Hamel. Tien jaar juist geleden heeft de Internationale Strafrechtvereeniging hare vergadering in Rusland gehouden. Een rapport van prof. Van Hamel trok toen zeer de aandacht en herinneringen aan hem vond ik bij een aantal Russische rechtsgeleerden zéér levendig. In het bezoekersboek van het Roukavichnikov-asyl vond ik zijne handteekening en die van den Berlijnschen hoogleeraar Von Liszt.

De tegenwoordige directeur is Paul Belsky, een man van 34 jaar. Ik kan zijnen naam niet schrijven zonder diepe ontroering. Hij zal niet wenschen, dat ik hem persoonlijk prijs. De instelling is zijn hoogste lof. Naast den directeur vermeld ik den arts. In de meeste gevangenissen was de arts juist altijd toevallig afwezig, wanneer ik naar hem vroeg. Hier was de arts toevallig juist aanwezig. Ik heb zijnen naam vergeten, maar zijne lieve goedheid vergeten, kan ik nooit. Hij had in Basel gestudeerd, speciaal psychiatrie. Wij konden Duitsch spreken.

Het Roukavichnikov-asyl is de oudste inrichting voor misdadige minderjarigen in Rusland. Het bestaat sinds 1864, dat is nog twee jaar voor de wet van 1866, die voor het eerst voor misdadige kinderen eene bijzondere behandeling mogelijk maakte. De naaste aanleiding tot de oprichting was eene lezing van prof. Kapuchin. Na afloop van deze lezing wendde zich een rijk, jong, man tot hem: Nicolaas Roukavichnikov, die geld en werkkracht in dienst van de misdadige jeugd wilde stellen. Hij werd de eerste leider van het naar hem genoemde asyl, dat oorspronkelijk in stand gehouden door eene vereeniging, later aan de stad Moscou overging. Naast Nicolaas behoort zijn broeder Konstantijn met liefde en dank te worden vermeld, die

bijvoorbeeld in 1881 het eerste congres bijeenriep van hen, die zich bezig houden met de verzorging van misdadige minderjarigen.

In het buitenland is het Roukavichnikov-asyl vooral bekend geworden door de verdeeling van de verpleegden naar psychologischen grondslag. Deze verdeelingswijze is afkomstig van den Directeur Fiedler, die bijna een kwart eeuw de inrichting heeft geleid. In hoofdzaak was zij als volgt:

Klasse één en twee: kinderen voor de eerste maal veroordeeld. Scheiding naar leeftijd.

Klasse drie en vier: kleine beroepsdieven. Scheiding naar leeftijd.

Klasse vijf en zes: kinderen uit alcoholische ouders geboren. Scheiding naar leeftijd.

Klasse zeven: moreel kleurenblinden, dat is lijders aan insania moralis.

Volgens Paul Belsky en den doctor beiden, voert een verdeeling op zulk eenen theoretischen grondslag in de practijk tot onmogelijkheden. Het is eene fantastische fraaiheid. In de practijk heeft het systeem absoluut niet voldaan. Het aantal ontvluchtingen en het aantal gevallen van herhaling van misdrijf waren beide zeer groot. Het personeel kon de orde niet handhaven zonder mishandeling van de jongens. Liefde en genegenheid zonder welke deze inrichtingen niet kunnen bestaan, gingen verloren. De jongens wapenden zich met messen tegen het personeel. De komst van Paul Belsky, die tot dusver directeur was van het groote stedelijke werkhuis, heeft alles veranderd zooals de zon van eenen regendag eenen blijden lentedag kan maken. Bijna het geheele personeel werd vernieuwd, en de gekunstelde klasse-indeeling is afgeschaft. De jongens worden nu ingedeeld naar leeftijd, verleden, lichamelijke en geestelijke ontwikkeling, op eenvoudige, practische wijze. Niet, dat Paul Belsky en de doctor de studie van psychiatrie en kinderpsychologie zouden willen verwaarloozen of afschaffen. Het tegendeel is waar. Zij houden zichzelve en het personeel geregeld op de hoogte van nieuwe uitgaven. Ik vond in hun bezit geschriften van Freud en Dubois.

Het systeem van Belsky is: liefde, die geen strengheid en

orde, die geen vrijheid uitsluit. Ik herhaal, wat ik reeds vroeger zeide: dat ik lang genoeg volksonderwijzer en leeraar ben geweest, om goede orde te kunnen onderscheiden van valsche tucht. De wijze, waarop Paul Belsky met zijn jongens omgaat is onbereikbaar voor iemand zonder diepe liefde en zuiver verstand. Het aantal ontvluchtingen is belangrijk gedaald. Behalve voor ontvluchtingen behoeft er weinig te worden gestraft. De straffen zijn: verbod van brieven te schrijven of te ontvangen, of mede te spelen in het muziekcorps en deel te nemen aan schoolreizen en schoolwandelingen. Voorts: minder aangenaam eten, welke vermindering kan gaan tot alleen water en brood overblijft. Verder: verblijf in een strafcel. De donkere strafcellen in de gevangenissen zijn boven alle verbeelding of beschrijving slecht. In de Sint-Petersburgsche jongensprioet, in de afdeeling voor knapen, die zich slecht hadden gedragen gedurende hunne voorwaardelijke invrijheidstelling en die daarom weder waren vastgezet, waren de strafcellen bijna even slecht. In het Roukavichnikov-asyl zijn de strafcellen kale vervelende kamers, maar niet onhygiënisch, want er is licht en lucht genoeg. De gestrafte jongens kunnen het spelen van hunne vrije kameraden hooren, maar niet zien. Behoefte aan strenger cellen bestaat niet. Er wordt geheel niet meer geslagen.

Het asyl heeft twee afdeelingen: één met 160 plaatsen voor gestrafte jongens, één met 20 plaatsen voor jongens, die voorloopig gevangen gehouden zijn. In de laatste afdeeling blijven de jongens zoo kort mogelijk. Evenmin als in Sint-Petersburg heeft men in Moscou prioeten of koloniën genoeg voor alle veroordeelde minderjarigen. Verreweg het grootste gedeelte moet nog in gevangenissen worden geplaatst. Het Roukavichnikov-asyl neemt geene jongens boven 15 jaar, en zelfs lang niet alle veroordeelden beneden dien leeftijd vinden in koloniën of prioeten plaats. Waar ieder heen zal gaan wordt in de practijk beslist door de '*voogden*', waarover ik reeds vroeger sprak in verband met het werk van den Heer Okouneff te St. Petersburg.

Er is den laatsten tijd door sommige geleerden (en hier denk ik bijzonder aan een artikel van den Brusselschen Hoogleeraar Ad. Prins in de Revue de Droit International van 1909.) de meening verkondigd, dat men beter deed de verpleegden in

stichtingen voor misdadige minderjarigen een goed handwerk te leeren en practische dingen des levens, dan allerlei schoolkennis, waarvan het meeste niet baat en niet blijft. Paul Belsky, met wien ik die meening besprak, achtte haar verwerpelijk. Naast het leeren van een goed ambacht hecht hij bijzonder veel aan verstandelijke en aesthetische ontwikkeling. Aan de slöjdarbeid hecht hij weinig waarde: peuterig, onpractisch, niet-ontwikkelend. De jongens werken per dag, maar er zijn vele feestdagen, negen uur. Daarvan wordt in het algemeen vier uur besteed aan schoolonderwijs, vijf uur aan vakarbeid. De jongens kiezen zelve hun vak, met eindbeslissing van den dokter. Voor intelligente jongens worden de middelen gevonden voor verdere studie. Er is keuze uit verscheidene vakken, die door eerste klas handwerkslieden worden onderwezen: stoelenmakerij, boekbinderij, houtbewerking, metaalbewerking, schoenenmakerij enz. Wij bezochten het verkoopsmagazijn, en het was opvallend hoe eenvoudig, kunstvol de gebruiksvoorwerpen zijn. Alle Russische jongens zijn kleine kunstenaars en ik houd van hen allen. Een hunner, Alexander Iwanowitsch Gorjatschew schonk mij een gedreven vogel van koper op hout. Nogmaals, mijn dank, brave Sascha. Een gedeelte van de opbrengst van de verkochte voorwerpen is voor de jongens, Dit gedeelte, loopende tot 6% van den verkoopsprijs is grooter naarmate de jongens ouder worden. Overigens is er geen progressief klasse-systeem meer. Naast de bezwaren, die ik reeds noemde, heeft tot afschaffing geleid de ervaring, trouwens ook in de Elmira-reformatory opgedaan, dat de moeite en inspanning om in eene hoogere klasse te komen zéér ongunstig werkt op het zenuwgestel. Het geld, dat de jongens met hun arbeid verdienen, mogen zij binnen bepaalde grenzen naar genoegen gebruiken.

Sinds Paul Belsky directeur is, hebben de jongens eene leeszaal met ongeveer drieduizend boeken, meestal geschenken van particulieren. De leeszaal met het mooie ameublement zijn door de jongens zelve gemaakt. Daarom zorgen zij zelve wel, dat niet iets beschadigd wordt. Het bezoek aan de leeszaal is niet verplicht. In den beginne werden de jongens, die daar geregeld gingen lezen fel bespot, maar tegenwoordig is het juist ongemerkt omgekeerd geworden. Daar het bezoek niet verplicht is,

komen alleen de jongens, die werkelijk lezen willen. Zij handhaven zelve orde en rust; zoo af en toe komt ongemerkt een van de onderwijzers kijken.

Het eten is goed en overvloedig. In de gevangenissen raakte ik in eenen toestand van woede en droef heid, dat ik niet eten kon. Bovendien is het eene ijdele, misleidende vertooning, die overal voor mij werd gerepeteerd: het eten van de gevangenen te proeven met een verheerlijkt gelaat als ware het godenspijs. Daarom verzocht ik in vele gevangenissen mij niets aan te bieden. Maar in het Roukavichnikov-asyl at ik gaarne, goed bediend door een van de koksjongens. De jongens worden aan een goed, eenvoudig leven gewend. De gevaren van alcoholgebruik worden hun voortdurend voorgehouden. Worden zij verwend? Neen: met een goed gevoed lichaam kunnen zij den strijd om het bestaan toch beter volhouden. En zij leeren allen grondig een vak, waarmede zij later zeker zooveel kunnen verdienen, dat hun leven niet minder behoeft te zijn dan in het asyl. Eigenaardig, maar verklaarbaar, is het groot aantal verwondingen: duizend per jaar op 160 jongens. Veel van de verpleegden zijn psychisch niet geheel en al normaal. Bovendien zijn de meesten in hun overgangsjaren. Vandaar eene droomerige verstrooidheid bij het werk en daardoor de vele verwondingen. In de gevangenissen vindt men een dergelijk verschijnsel ook, waarbij het feit komt, dat het voor eene gevangene, die eene kleine wond krijgt, niet bepaald raadzaam is daarom te vragen het werk te mogen staken. Vandaar bij de gevangenen vele infecties. De chirurgische afdeelingen van de gevangenisbospitalen zijn altijd vol.

Voor aesthetische ontwikkeling wordt veel gedaan. De jongens hebben hun eigen theater en hun eigen muziekcorps. De kapelmeester was niet aanwezig, maar zij wilden toch gaarne iets voor ons spelen. Hun muziekcorps speelt voor geld buiten het asyl. Zij verdienden niet lang geleden voor eene uitvoering 60 Roebel, dat was 20 voor den kapelmeester, 20 voor het asyl, 20 voor de jongens zelve.

In de kerk hebben de jongens liederen gezongen. Eene kerk in de gevangenis is eene wreedheid. Niet in dit asyl. De zingende jongens brachten vrede in een opstandig gemoed.

Ingericht zooals het is, wordt het Roukavichnikov-asyl zeer

kostbaar. Het personeel is talrijk, wel geschoold, ruim betaald. Het is waar, dat ruime betaling geen waarborg is voor een liefdevol gemoed, maar het is evenzeer waar, dat er geen enkele reden is een liefdevol arbeider karig te bezoldigen, omdat hij toch zijn werk niet verlaten zal. Het officieele Notice geeft 572 Roebel op als de kosten per jongen en per jaar.

Het volgende jaar zal het paviljoensysteem worden ingevoerd. Het asyl zal dan niet in de stad kunnen blijven, maar krijgt een ruim terrein op een uur afstand. De kosten bedragen 600 000 Roebel, te betalen door de stad. Het aantal jongens zal niet grooter worden, omdat de Directeur anders het verband en de persoonlijke verhouding met hen allen niet behouden kan.

Vraagt men Paul Belsky of het niet beter is dergelijke groote sommen uit te geven voor verzorging van niet-misdadige kinderen, dan antwoordt hij: ‘Neen, het is welbegrepen eigenbelang van stad en staat. Een volwassen misdadiger kost trouwens nog veel meer, en met minder kan het niet goed’.

Wij bezochten ook de afdeeling voor de preventief-gevangen jongens, die slechts korten tijd blijven. Daarom is het systeem voor die jongens eenvormiger en wat strenger. De arbeid heeft er een minder educatief karakter en het schoolonderwijs treedt minder op den voorgrond. Toch zijn de jongens er veel beter dan in de gevangenis.

* * *

Wij bezochten voorts het stedelijk werkhuis, waarvan Paul Belsky vroeger directeur is geweest. Aan de wijze, waarop hij door de ambtenaren en de bewoners werd ontvangen, kon ik zien welk een groot man in goedheid Paul Belsky is: want er was niemand, die hem ziende, niet lachte van vreugd.

In het werkhuis wonen ongeveer drieduizend volwassenen en tweehonderd kinderen. Een gedeelte daarvan werkt in de stad, vooral aan de spoorwegen. In het werkhuis worden in de eerste plaats bedelaars opgenomen. Die in Rusland reist zal niet dadelijk gelooven, dat bedelen daar een strafbaar feit is. Toch wel: men kan er voor in het werkhuis komen of in de gevangenis. Dit wordt na onderzoek van alle omstandigheden uitgemaakt

door comités half officieel, half particulier. De bedelaars, die zich in het werkhuis slecht gedragen worden ontslagen en niet weer opgenomen. Bedelaars uit de dorpen kunnen naar huis worden gezonden: '*op étape*'. Ze mogen dan hun dorp niet meer verlaten en worden bij overtreding met gevangenis gestraft.

De kinderen in het werkhuis komen daar beneden de tien jaar, wanneer zij dus nog niet veroordeeld kunnen worden en naar koloniën opgestuurd. Het zijn vaak gevaarlijke straatzwervertjes, wier ouders aan drank zijn verslaafd, of in de gevangenis zitten, of op étape naar hun dorp gezonden. Men vindt er ook kinderen door de ouders verwaarloosd en nu zonder eenig proces of recht aan hun macht onttrokken. De kinderen, zoowel jongens als meisjes, blijven tot hun achttiende jaar. Het is een zeer moeilijk materiaal en het werkhuis is lang niet zoo goed ingericht als het asyl. Dit in aanmerking nemend, mag men de resultaten prijzen.

Men kan zich ook vrijwillig aanmelden ter opname in het werkhuis. Dit doen arbeiders, die geen werk kunnen vinden, of personen, die door misdaad, dronkenschap, verkwisting buiten hun beter milieu zijn geraakt. Wij zagen er ingenieurs, een arts, gelijk men ook onder de bevolking van Veenhuizen kan vinden. Wie eenmaal tot deze groep van personen behoort, komt er niet licht meer uit. Hun energie is verdwenen. Zij komen vaak zwak en slecht gekleed in het werkhuis aan, met de bedoeling daar zoolang te werken, tot zij geld genoeg hebben verdiend om kleeren te koopen, waarin zij zich behoorlijk kunnen aanbieden. Zij kunnen alles tegen den laagsten kostenden prijs in de magazijnen van het werkhuis zelf koopen. Dikwijls is het gebeurd, dat zulke menschen uit het werkhuis gingen met nieuwe kleeren en wat geld en nog dienzelfden avond terug kwamen zonder één kopeke, terwijl de nieuwe kleeren voor oude waren omgewisseld, en het overschot in drank was verdaan. In het huis zelf zijn deze zwakke mannen volstrekt niet moeilijk. Verscheidene hunner troffen mij door hun gunstig voorkomen en door den blik van hun oogen. Zij keken altijd naar ons wanneer wij voorbij gingen. Het onderhoud van eenen man kost het huis per dag 70 kopeken. De mannen ontvangen bovendien in geld een bedrag, dat verband houdt met het verrichte werk en

voor goede werkers tot twaalf Roebel maandelijks oploopt. Bovendien kunnen zij alles wat zij noodig hebben tegen kostenden prijs in de magazijnen koopen.

Het werkhuis is langzaam aan eene geregelde fabriek geworden. Behalve de bewoners zelve is de stad Moscou de beste klant. Men maakt in het werkhuis: de schoolbanken, het stadsdrukwerk, gordijnen voor de stedelijke gebouwen, ijzeren hekken voor de plantsoenen en pleinen, kleeren en schoenen voor politie en brandweer. De leider van de schoenmakerij was een alleraardigst werkman, goed op de hoogte van alles, zéér wilskrachtig en die zeer goed Duitsch sprak. Het werkhuis heeft voorts eene groote bakkerij. De stad Moscou heeft meerdere bakkerijen, teneinde de particuliere bakkers te beletten den broodprijs op te drijven. De arbeid in dit werkhuis breidt zich gestadig uit, de laatste uitbreiding is de bijenteelt, en voor de bijen heeft men een groote bonte bloementuin aangeplant, de vreugd van vele der bewoners.

Behoef ik nog te zeggen, dat de jongens in het werkhuis hun eigen muziekcorps hebben? Zij speelden voor ons Russische volksliederen, die altijd mooi zijn en te mooier worden naarmate men hen meermalen hoort.

* * *

Ik ben met woorden niet bij machte het verschil te beschrijven tusschen het leven van jongens in de gevangenissen en in de koloniën. Ik kan heelemaal niet meer schrijven, bezwijkend onder zooveel schrikkelijke herinnering.

Kinderen en zieken in eene gevangenis te zien is verschrikkelijk. En ik zag ze overal. Eerst in Sint-Petersburg in de gevangenis voor preventieven: twintig en meer jongens in eene groote zaal onder toezicht van een volwassen gevangene. De meeste van die jongens kennen geen vak. Er is geen geschikte arbeid voor hen. Haast maken met de berechting doet men in Rusland niet. Men heeft het te volhandig met de groote en kleine politieke processen. Ik heb gewone gevangenen gezien, die meer dan twee en een half jaar preventief zaten. Er zijn hongerstakingen geweest van gevangenen om tot berechting te

komen. De toestand van jongens in zulke omstandigheden is diep, diep, treurig.

In Moscou is eene zeer slechte gevangenis voor jongens. In de groote steden zijn de gevangenisgebouwen meestal goed. Hier waren de gebouwen slecht. Er waren ongeveer 375 gevangenen waarvan 54 jongens. Door het ontzettend groote aantal politieke arrestaties van den laatsten tijd zijn alle gevangenissen over, overvol. Hier stonden de bedden op de slaapzalen tegen elkander aan, zonder eenige ruimte. Er was voldoende ventilatie, de lucht was overdag niet benauwd. Het beddegoed was vuil. Geregeld werk is er voor deze jongens niet. Als wij op eene zaal kwamen stonden de arme kerels als pilaren in 't gelid, en de groet van den inspecteur werd in koor beantwoord met eenen vasten volzin: ‘Wij wenschen u eene goede gezondheid, Heer’, zóó precies alsof zij daarin doorloopend oefenden. Dit is in alle gevangeniszalen zoo en het doet pijn. Onder de jongens waren meerdere preventieven, die men geregeld in Russische gevangenissen te midden van veroordeelden vindt. De jongens in deze gevangenis moeten als verloren beschouwd worden. Wie nog geene misdadige makkers had, vindt hen wel hier. De commandant vertelde, dat de jongens drie uur per dag schoolonderwijs krijgen. De ironie des Rechts ontbrak niet: de jongens leeren ook Fransch, maar toen ik den Franschen leeraar in die taal aansprak, bleek hij mij niet te verstaan. Dit is trouwens niet zotter dan een censor, die Engelsche boeken moet beoordeelen en geen Engelsch verstaat, gelijk ik eenen heb ontmoet. De jongens in deze gevangenis leefden en werkten samen met volwassen gevangenen. In deze gevangenis zag ik de meest-ongunstigste misdadigersgezichten. De geheime politie in Rusland kost jaarlijks eenige honderden millioenen. Voor voldoende koloniën en prioeten is geen geld.

Mijn meest smartelijke ervaring van een kind in de gevangenis leed ik te Riga. De lijders aan bijzondere ziekten worden wegens de besmettingskans apart gehouden. Op de zaal voor deze zieken was een jongen. Iedereen keek verbaasd op toen wij binnenkwamen, ook het kind. Daar hij goed Duitsch verstond, spraken wij samen. Ja: hij was ziek en een dief, maar ik hield van hem. Hij was zestien jaar. Eigenlijk was zijne plaats in eene

kolonie, maar voor voldoende koloniën is niet voldoende geld. Den volgenden dag bezocht ik den jongen nog eens. Hij moest zes weken in de gevangenis blijven en zijn moeder was zeer ziek. Ik was verheugd iets voor den jongen te kunnen doen. Toen scheidden wij. Hij zeide: 'Ik zweer u, dat ik het nooit weer zal doen....ik verlang zoo naar mijne moeder'. Wij hadden elkander ontmoet in het kabinet van den directeur. Heel lief en slank in de mantel, die zieken in Russische gevangenissen dragen, ging hij met den gewapenden bewaarder mee. Ik zag hem na in de lange gang, maar hij keek niet om.

Wat Oscar Wilde geschreven over kinderen in de gevangenissen blijft beneden de waarheid.

Ieder onzer weet zelf het best, waartoe hij gekomen is, en waarvoor het toeval hem tot dusver heeft bewaard. En onder de lijders aan speciale ziekten in de gevangenishospitalen zullen zeker mannen zijn beter dan wij. Toch is het smartelijk een kind van zestien jaar in zulke verdervende omgeving te zien.

Ik heb hem het volgende gedicht gewijd.

Aan Iwan Iwanowitsj.

Beklaagbre knaap: heeft liefde u zóó verleid
Langs bonte wegen, ach, uw blijde jeugd
Greep al te graag de vrucht van iedre vreugd
En nu: na kort zoet, deze bitterheid.

Ziekte, die door uw liefste leden brandt,
Schaamtloos gezelschap van verdorven maten,
Die vragen, lokken, tasten en u laten
Iedren dag dieper in droefheid en schand.

En nog: hoe smartlijk schoon bloeien uw oogen,
Onverwelkt zijn uw wangen en uw mond,
Ziekte en kerker heeft uw schoon nog vertederd.

Ik zag u aan, in hart en ziel bewogen,
En bloosde en bleekte. Of uw hart mij verstond?
Iwan: houd moed, hoe ziek en diep vernederd'.

(Wordt voortgezet).

Amerikaansche reisherinneringen
Door
H.P. Berlage Nz.
(Vervolg en slot van Dl. III, blz. 187.)

Wright schrijft het volgende:

‘Na de openbaarmaking van een vroeger artikel, geschreven met de bedoeling den aard van het geloof en de wijze waarop dit werk ontstond vast te stellen, werd mij de gelegenheid gegeven de werken van die heerlijke groep van Florentijner architekten, beeldhouwers en schilders als Giotto, Arnolfo, Pisano Brunelleschi en Bramante, Vasari en Michel Angelo te bestudeeren!

Er bestond geen grens tusschen de kunsten van hun tijd. Eenige werken van beeldhouwkunst zijn goede schilderkunst; de meeste werken der schilderkunst zijn goede beeldhouwkunst, en in beide liggen de voorbeelden der architektuur besloten. Waar deze vermenging niet heeft geleid tot harmonische samensmelting, is ze even bewonderenswaardig als ongelukkig.’

Ik merk hierbij op dat deze eenigszins vreemde conclusie wordt veroorzaakt door Wrights denkbeelden over de gothiek en de Renaissance, hetgeen ook verder blijkt, zoodat hij bijv. anders denkt over de kunst van Giotto dan van Michel Angelo.

‘De poging, die werken als zuivere schilderkunst, zuivere beeldhouwkunst of zuivere architektuur te klassificeeren, zou zelfs, wanneer het voor opvoedkundige doeleinden wenschelijk ware, geheel onmogelijk zijn. Maar hoe dit zij, wat deze

mannen van Florence zich na hunne Grieksche, Byzantijnsche en Romaansche voorouders eigen hebben gemaakt, vermaakten zij aan Europa, als de kern der Renaissance; en deze heeft, wanneer wij den gothischen invloed der middeleeuwen daarvan uitzonderen, de ziel der akademische schoone kunsten van Europa uitgemaakt. Door deze Italiaansche toortsen werden duizende Fransche, Duitsche en Engelsche lichten ontbrand, die gloeiden, een tijd lang zwak flikkerden, maar spoedig nog slechts glommen in de zinnelijkheid en overdrijving van latere perioden, tot zij in de banale architektuur, zooals die van het Rococo, of in onnoembare bouworden, zooals bijv. die van het Louvre, geheel verdoofden.

Dat heeft betrekking op die bouwwerken, die de min of meer professioneele belichaming waren van een streven naar het schoone. Niettegenstaande dat, ligt in het algemeen, de ware basis van een ernstige studie der bouwkunst in de meer bescheiden nationale bouwwerken, die voor de architektuur dezelfde beteekenis hebben, als de volkssagen voor de litteratuur of de volksliederen voor de muziek, doch waarvoor de architekten zich zelden hebben geinteresseerd. In hun bizondere samenstelling liggen de eigenaardigheden die hen karakteristiek Duitsch, Italiaansch, Fransch, Hollandsch, Engelsch of Spaansch doet zijn.

De karaktrekken dezer bouwwerken zijn nationaal, en alhoewel meestal slechts zwak aangeduid, zoo hangt toch hun kracht samen met de omgeving en de levensgewoonten van het volk. Zij werden krachtens een natuurlijk gevoel uitgevoerd en zijn daarom altijd leerrijk en dikwijls schoon. Zoo ligt onder de trotsche en zelfbewuste bloesem der menschelijke ziel, onder den invloed van den "Maria-afgodendienst" en de aanbidding der goddelijkheid, het krimpen voor de wereldlijke macht, de rustige liefde tot het leven. Deze vindt onvermijdelijk den rechten weg en openbaart zich in liefelijke kleuren, elegante lijnen en harmonische samenstelling'.

En na vervolgens te hebben geconstateerd dat een dergelijke architektuur een organische eenheid vormt; dat wet en orde den grondslag vormen van deze volkomen liefelijkheid en schoonheid, beweert hij, na te hebben gevraagd waar in dat geval corrupties, ik stipuleer, als de Renaissance vandaan komen, dat deze

het gevolg zijn van de valsche beschaving, van de verwisseling van het zeldzame met het schoone (!), van de noodlottige neiging, den indruk die het zeldzame in ons te voorschijn roept, als werking van het schoone te beschouwen; en deze neiging groeit in dezelfde mate als de beschaving zich van de natuur verwijdert, en in onkunde, of niettegenstaande er natuurlijke wetten bestaan, overeenstemmingen schept.

'Alleen wanneer men de natuur, zooals de oude volkeren, die de kennis der schoonheid in hooge mate bezaten, op deze wijze zoekt, kunnen wij uit de hopelooze verwarring der ideeën worden gered, die ontstaat door de bewering dat schoonheid een schepping is van den luim, een inval der verbeelding, voor den één goddelijk, voor den ander afstootend, voor een derde onverschillig. Wij kennen maar al te goed de bewering dat, wanneer iemand elf cylinderhoeden op de kroonlijst van zijn huis zou zetten en ze schoon zou vinden, deze ook schoon zouden zijn'.

Men bemerkt dat Wright met deze beschouwingen ook het filosofische onderscheid maakt tusschen subjectivisme en individualisme, tusschen de eigenzinnigheid en den wil, zooals dit door Schopenhauer zeer scherp is geformuleerd. Het zeldzame is nl. het produkt van de eigenzinnigheid en daarom verwerpelijk, het schoone dat van den wil en dus bewonderenswaardig.

'De beschaving schijnt den modernen mensch minder als den wilde in staat te stellen de grens tusschen de beide eigenschappen, het zeldzame en het schoone te trekken.

De bedorven perioden der kunst zijn er zeer ver van verwijderd een voorstelling te hebben van deze grondbeginselen. De Renaissance, het barock, het Rococo en de Lodewijkstijlen ontwikkelen zich niet van binnen uit (!) Er ligt in hun natuur niets organisch; zij zijn van buiten af ontstaan.

De bevrijding van het juk der autoriteit, welke de beweging der Renaissance aan de menschen gaf, was een groote aanwinst, maar slechts schijnbaar, om ze des te vaster aan traditie te binden, en de kunst der middeleeuwen, zonder de mogelijkheid tot verbetering, te bederven. Men kan niet in de schoone bouwwerken dezer groote periode binnengaan, zonder in zijn ziel een verschrikkelijke haat tegen de Renaissance te voelen

ontkiemen. Deze kunst bewijst door haar leelijke bedorvenheid het meest achtelooze, het meest verwoestende element te zijn. In elk land waarin de Gothiek, de Byzantijnsche of Romaansche bouwstijl, die zoo nauw met den Byzantijnschen verwant is, zich ontwikkelden, is zij een vergiftige adem, een waarschuwing, een werkelijke vervloeking van het schoone. De mooie dingen die zij ons naliet, ontstonden niettegenstaande hun aard, of in een tijd, toen deze het minst zich zelf was.

De Romeinsche architektuur, waarop de Renaissance grootendeels was gebaseerd, is minder organisch dan eenige andere groote architektuur. Hare vormen, behalve die van den boog waren reeds aan de Grieksche architektuur ontleend, maar bedorven en daarom door haar navolgers tot ondergang bestemd. Alle architektuur die waardig is dien naam te dragen, is een groei in overeenstemming met het natuurlijke gevoel en de industrieele middelen, ten einde werkelijke behoeften te dienen. Zij kan niet van buitenaf worden ingevoerd. Elke poging, om vormen te gebruiken die aan een anderen tijd en aan andere verhoudingen zijn ontleend, moet evenzoo eindigen als de Renaissance eindigde - nl. met het volledig verlies van den natuurlijken samenhang met het zieleleven van het volk; zij wordt iets vreemds in de handen van "professoren". Zij beteekent in dat geval niet veel meer dan een masker van de een of andere gebeurtenis, echter zonder het leven te vertolken, een ernstig verlies voor de menschheid, waarvoor de wetenschap nooit schadeloos kan stellen. Bouwwerken zullen altijd het kostbaarste bezit in de omgeving der menschen zijn, datgene, wat de meeste beschavingswaarde heeft. Maar niet dan alvorens het volk weer genot in architektuur zal vinden als aan een levende kunst, zooals men die ziet aan de gebouwen van alle werkelijk groote perioden; of liever, zoolang als bedorven idealen het masker in plaats van de werkelijke trekken vertoonen, het masker hetwelk de Renaissance droeg, zoolang zal de architektuur iets doods blijven'.

En nu spreekt Wright over zijn eigen land. In Amerika, zegt hij, is men door deze toestanden in ergerlijker dwalingen vervallen dan in Europa, omdat de Amerikanen geen traditioneele vormen hebben (ik stipuleer).

‘De idealen der Renaissance zullen ons niet redden, omdat de Renaissance zelf onorganisch was.

Alleen begrip van datgene wat een organische architektuur vormt, zal ons tot betere dingen leiden, zoodra dit nl. in het hart en in den geest der menschen is doordrongen.

Daarvoor is een herleving van den gothischen geest in de kunst en de architektuur van het moderne leven noodig; een ontplooiing der beste tradities die wij in de wereld hebben, die wij met onze eigen methoden hebben gemaakt, vormen die echter niet in eenige school waar architekten worden gevormd, worden geleerd. De herleving van den gothischen geest beteekent niet, ik stipuleer, dat wij de vormen der gothische architektuur die ons door de middeleeuwen zijn overgeleverd moeten gebruiken. Het beteekent iets geheel anders. De toestanden en idealen die de vormen van de XII^{de} eeuw bepaalden, zijn niet de toestanden en idealen welke in waarachtigen zin de vormen van de XX^{ste} eeuw kunnen vaststellen. Alleen de geest die deze vormen bepaalde, is de geest die deze nieuwe vormen zal bevestigen. Wel zullen de klassieke geleerden en de scholen die nieuwe vormen ontkennen en geen gotiek daaraan vinden, maar dat zal geen kwaad doen. De geleerden zullen verder leven, en de scholen hun werk rustig en werkzaam doen, totdat de geleende kleeding, die door de academies was gemaakt zal zijn weggeworpen, nadat ze slechts daartoe had gediend de naaktheid van het oogenblik te verbergen, omdat de kunst door haar academische afzondering geheel van het leven van het volk vervreemdde.

Voor Amerika is er, meer dan voor andere naties een nieuw architektonisch vraagstuk. Immers zijn ideaal is de democratie, zoodat zijn instellingen ook geheel in demokratischen geest worden ingericht. Dat beteekent echter dat het een levenspremie op individualiteit zet.

Individualiteit is een nationaal ideaal; wanneer dit echter tot een klein individualisme ontaardt[1)], is het slechts een bewijs van de zwakheid der menschelijke natuur, en geen noodlottige vlek op het ideaal.

1) De ontaarding van individualisme leidt tot subjectivisme. Het ware dus beter geweest dit woord hier te gebruiken.

Dit ideaal der individualiteit heeft zich reeds, zonder iets te ontzien, een weg gebaand en is reeds bemerkbaar in de doode lichamen der vreemde vormen, die het in achtelooze zwelgerij, in het Oosten zoowel als in het Westen reeds in een werkelijken chaos ontaard, overal verbreid en uitgestrooid heeft.

Brown roept naar Renaissance; Smith naar een Fransch slot, Jones naar een Engelsch heerenhuis, Mc. Carthy naar een Italiaansche villa, Robinson naar iets Hanseatisch, en Hammerstein naar Rococo, terwijl de conservatieve families met een preutsch zelf bewust gevoel van meerderheid aan overgeleverd "bakwerk" vasthouden. In al dit gedoe vindt men de meest volkomen uitdrukking van het onorganische. Ook de Renaissance eindigde hierin, nl. in iets, dat absoluut verwijderd was van tijd plaats of volk; een geleende kleeding, met geen grooter begrip van zijn beteekenis of van zijn karakter als dat hetwelk Titania van den ezel had, dien zij lief koosde; alles een kwestie van "smaak", zooals de elf cylinderhoeden op de kroonlijst.

Een reaktie was onvermijdelijk.

Daarover te spreken voel ik mij in staat, omdat dit werk van mij, na het werk van Louis Sullivan het eerste consekwente protest is in baksteen en mortel, tegen het beklagenswaardige bederf, en een ernstige poging om eenige industrieele en aesthetische idealen te formuleeren, die het huis van een Amerikaan een rustigen en verstandigen vorm geven, en ertoe zou kunnen bijdragen, het ook mooi te maken.

De idealen van Ruskin en Morris, in hun blinde oppositie tegen de machine en het onderwijs aan de academie des Beaux-Arts, zijn tot op onze dagen de toonaangevende autoriteiten geweest, en hebben voortdurend onze denkbeelden verward, zooals ze ook in menig opzicht een openbaring zijn geweest.

New-York is, wat de uiterlijke versiering betreft een reklame voor de "Akademie van schoone kunsten", terwijl het inwendige zijner gebouwen den Amerikaanschen ingenieur verraadt.

Het gezonde menschenverstand moet wederom de kunst beheerschen; slechts in zulk een atmosfeer kan de gothische geest in de bouwkunst opnieuw ontstaan. Het is immers allerbedroevendst het gezonde menschenverstand binnen het bereik der kunst te brengen (!) en zeker in akademische kringen niet popu-

lair. Dat getuigt van een soort van oppervlakkigheid; maar enkele van die ingewikkelde vragen zijn door geleerden en mannen van de Akademie zoodanig met legenden van “goede school” doorweven, dat hun ware natuur verborgen bleef. Wanneer wij deze met gezond menschenverstand zoeken op te lossen, worden ze kinderachtig eenvoudig.

Ik geloof bijv. dat de beantwoording van elke vraag van artistieke beteekenis aan een zakenman gericht, die een gebouw wil laten uitvoeren, aan diens gezonde menschenverstand kan worden overgelaten; en bij die gelegenheid, neemt hij zelden een onjuiste beslissing.

De moeielijkheid die hij echter met de Renaissance ondervindt, wanneer hij probeert in haar wezen door te dringen; d.i. wanneer hij meer doet, dan alleen de opdracht tot de uitvoering geven, wordt het feit, dat deze kunst hem geen organische basis geeft, de oorzaak dat met haar niet op de gewone manier iets kan worden bereikt; maar slechts op een manier, die noch door hem, noch door een ander kan worden begrepen; het is alleen een kwestie van smaak. In een organisch plan zijn voortreffelijke gronden aanwezig, waarom de zaak zoo is, zooals ze is, waarom ze er is, en met welk doel.

De menschen zelf zijn een wezenlijk bestanddeel van zulk een plan en dragen bij tot het ontstaan daarvan; zij kunnen het begrijpen en het zich eigen maken, zoodat het op die wijze de eenige populaire vorm van kunstuitdrukking is, die voor een democratie in aanmerking kan komen; en ik ga zelfs zoo ver te zeggen, dat zij de meest ware van alle vormen is’.

Wright eindigt met een dienovereenkomstige natuurlijke beschouwing over stijl en de verhouding van den architekt tot zijn lastgever te geven, met de meening dat de eerste het niet als van het hoogste belang moet beschouwen, door de goede vormen van zijn architektuur beroemd te worden. Hij wordt dan een gevaarlijk mensch zooals er zoo velen zijn buiten het bereik der gothische architekten, en zelfs zijn vele aanhangers der gothiek aan zulk een verleiding onderworpen.

Het is een lust deze inleiding in zijn geheel te lezen. Ik heb gemeend de denkbeelden daarin ontwikkeld tamelijk uitvoerig te moeten geven, omdat het belangrijk is door iemand van de be-

teekenis van Wright, meeningen over stijl en zijn ontwikkeling te hooren verkondigen, - want het blijkt ten slotte dat dezelfde dingen, die in deze tijden hier in Europa de menschen bewegen dat ook in Amerika doen. Dezelfde meeningen met dezelfde argumenten toegelicht, zoowel daar als hier, terwijl uit de wijze van schrijven blijkt, dat Wright die meeningen geheel zelfstandig ontwikkelt, daar hij alleen zijn voorganger Sullivan noemt, die die meeningen heeft ingeleid. - Een van alle traditie bevrijde geest is hier aan het woord, hetgeen natuurlijk niet wil zeggen dat deze elken samenhang met het voorafgegane en dus de afhankelijkheid daarvan ontkent, maar wel dat hij zich klaar er van bewust is, dat dat voorafgegane er niet is om te worden nagevolgd, maar alleen om te worden begrepen in verband met den tijd van zijn ontstaan.

In 't bizonder troffen mij de beschouwingen over de klassieke kunst, de gothiek en de Renaissance, omdat ik zelf tot dienovereenkomstige beschouwingen ben gekomen. Maar vooral trof mij ook de wijze waarop hij over de industrieele middelen spreekt en over de oppositie van Ruskin en Morris tegen de machine. Immers hier raakt hij een punt aan waarover reeds veel is gezegd, maar waarover zeker nog niet genoeg is gezegd, nl. het feit dat die oppositie volkomen vruchteloos en daarom...ongewenscht is, al bewijst dat natuurlijk niets tegen de groote bewondering, die men voor het handwerk hebben kan. Het bevestigt deze zelfs, evenals het zoeken naar andere vormen juist de eerbied voor de ouden bewijst.

En bij die liefde voor de industrie denk ik aan dat merkwaardige boekje, ‘the voice of the machines’, waarin op enthousiastisch dichterlijke wijze over de veel gesmade machine wordt gesproken, en over den man die ze maakt en daardoor alle schoonheid verwoest, den ingenieur. De machine is volgens den schrijver integendeel de verlosser der menschheid, en de ingenieur is de eenige dichter van dezen tijd. Moet niet de schrijver van zulke denkbeelden een Amerikaan zijn? een bewoner van het industrieele land bij uitnemendheid, dat alles, zelfs zijn kunst van de ontwikkeling der industrie verwacht? Maar is dat niet waarschijnlijk of laten we zeggen zeker? Omdat het bovendien hoopvol is?

De scherpste toelichting tot de denkbeelden van Wright is ten slotte belichaamd in een kantoorgebouw dat hij te Buffalo, de stad der Niagara-watervallen, voor de groote Larkinfabriek bouwde. Het is wel eigenaardig, dat ook van dezen architekt, evenals van zijn voorganger een kantoorgebouw het meest karakteristieke werk moest zijn. En toch ook weer begrijpelijk omdat, het werd immers reeds gezegd, in dezen tijd het kantoorgebouw toch eigenlijk wel het meest karakteristieke gebouw is, het gebouw waaraan dus de moderne beginselen het best tot uiting kunnen komen. Even twee spreuken, die in een bankgebouw te Cleveland zijn aangebracht om dit, en daardoor de zelfbewustheid van de macht van het geld in dezen tijd te bewijzen: 'Money is the marvellous instrument to which we are indebted for our wealth and civilization' en: 'Economy avoids all waste and extravagance, and applies money to the best advantage'. Maar het zijn wel gezegden die zeker geen algemeene instemming zullen vinden. En deze uiting van beginselen moet vooral in Amerika het sterkst zijn, waar toch reeds het zakengebouw tot zulk een bizondere ontwikkeling aanleiding gaf, - bizonder omdat er ook in planaanleg reeds een belangrijk verschil met het 'ouderwetsche' kantoorgebouw te constateeren valt. In het moderne Amerikaansche kantoorgebouw bestaat nl., althans voor den bezoeker, de trap niet, omdat natuurlijk niet kan worden verwacht dat deze een dertigtal verdiepingen zal believen te klimmen. De trap is geheel vervangen door de lift, hetgeen dus voor den bouwmeester het nadeel heeft, dat het dankbare motief, de monumentale trap niet meer kan worden toegepast. In de vestibule zijn daarom in plaats van de trap een aantal liften aangebracht, welk aantal natuurlijk stijgt met het aantal verdiepingen van het gebouw. Gebouwen met bijv. een dertigtal liften zijn geen zeldzaamheid, waaronder er dan nog enkele zijn, die slechts op enkele verdiepingen 'stoppen'. Er zijn nl. sneltrein- en boemeltreinliften met de dienovereenkomstige bedoeling, dat men ter bereiking van een tusschenstation, van den sneltrein in den boemeltrein overstapt.

Dit complex van liften geeft nu aan den anderen kant weer een aantrekkelijk nieuw architektonisch motief en zoo iets is dan met al de bijkomstigheden, zooals wijzers, die den gang

der lift volgen, zeker wel modern. En hoe komt het dan dat wat het detail betreft, daarvan nog zoo weinig moderne oplossingen bestaan?

Wat nu de inrichting van dat kantoorgebouw betreft heeft Wright een meesterstuk geleverd. Daar het moderne inzicht groote overzichtelijkheid meebrengt is zijn kantoorgebouw één groote ruimte, d.w.z., om een centrale van boven verlichte hal openen zich alle verdiepingen, die op hun beurt bovendien van de buitenzijde licht ontvangen. Ofschoon er wel trappen zijn, spreekt het van zelf dat liften in de volledige circulatie voorzien.

Er zijn dus geen afzonderlijke vertrekken en geen gangen, zoodat het geheel zich oplost in één groote werkruimte. En dit gaat zelfs zoover, dat de ditecteur te midden van zijn personeel aan de 'centrale tafel' zit te werken, zoodat hij allen, en allen hem kunnen zien. Verder kan men dan ook niet gaan; maar het bewijst in elk geval, dat de vele bezwaren die tegen een dergelijke inrichting worden aangevoerd, zijn te niet gedaan, en hebben moeten wijken voor het ten slotte toch het meest praktisch geblekene, nl. dat van uiterste concentratie.

Een prachtig modern gegeven dat hier ter oplossing werd gevraagd, en dan ook dienovereenkomstig tot oplossing kwam.

Het gebouw manifesteert zich als een groote zware massa, met geweldige muurvlakken aan de hoeken, de plaatsen waar de trappen zich bevinden, waartusschen de vensters, gescheiden door pijlers die over de volle hoogte gaan, prachtig zijn gevat. Het gebouw is vlak afgedekt; de muren zijn niet versierd, de pijlers alleen op de bóvenste verdieping door horizontale geledingen. Een enkel beeldwerk is aan den ingang aangebracht. En ook van binnen dezelfde sobere maar kernachtige behandeling, door een detail, dat al dadelijk den bizonderen kunstenaar doet kennen.

Het materiaal is baksteen, van buiten rood van binnen geel, de vloeren zijn van beton, hetgeen dus tot een rechtlijnige samenstelling leidde.

Wright begrijpt het effect der tegenstelling en komt zelf daarmee tot een geweldig resultaat; want welke opvatting men ook in het algemeen en namelijk in Europa, betreffende der-

gelijke vraagstukken, moge hebben, er bestaat er hier geen van zulk een monumentale kracht. En wanneer dan alweer kracht de zoo hoog noodige en weer te herwinnen eigenschap van een kunstwerk is, welnu dan is het Larkingebouw een groot kunstwerk.

Ik ging ten minste vandaar in de overtuiging een echt modern werk te hebben gezien, met achting voor den meester, die iets maakte dat in Europa zijns gelijke zoekt.

Wright heeft ook een kerk gebouwd, geheel van beton, een soort van gemeenschapsgebouw met zondagsschool te Oakpark bij Chicago. Hij werkte ook daar met dezelfde tegenstelling als bij zijn landhuizen, en in zekeren zin ook bij het Larkin gebouw, omdat hij een hooggeplaatste rij vensters aanbrengt, die in dit geval met den gesloten onderbouw tot dezelfde ruimte behooren. Het vlakke dak springt ver vóór en werpt een prachtig decoratief werkende schaduw op de muur. De plastiek van het gebouw is grootsch als die van een Egyptischen tempel. Er werd mij verteld dat het kerkbestuur zich tot het uiterste tegen de uitvoering van dezen bouw heeft verzet. Ik kan dat volkomen begrijpen, omdat zulk een bestuur, zooals bij de kerk van Sullivan, wel een andere voorstelling van een Protestantsche kerk zal hebben gehad. De humor der geschiedenis heeft dan ook gewild, dat vlak tegenover Wrights kerk er een staat van het bekende type, overeenkomend met dat uit de ‘revival’ van de nationale stijlen in Europa omstreeks 1870. Nu kan men natuurlijk van opvatting verschillen, en van meening zijn dat de ‘Egyptische tempel’ geen protestantsche kerk is, maar wanneer men de architekturale resultaten zonder meer met elkaar vergelijkt, dan is dunkt mij twijfel aan de toekenning van de prijs toch wel uitgesloten.

De jonge collega uit Minneapolis, met wien ik veel samen was, zelf ook een leerling van Sullivan, liet mij het werk van Wright zien, en karakteriseerde het zeer eigenaardig als driedimensionaal. Hij wilde daarmee zeggen dat, eenigszins in tegenstelling met het meer vlakke karakter der oude stijlvormen, Wright er zich op toelegt, door verspringing van massas en vlakken, vooral een plastisch effekt te weeg te brengen.

Het spreekt vanzelf dat van een kunstenaar als Wright een zeer bizondere kracht uitgaat, zoodat voor den opmerkzamen beschouwer zijn invloed reeds overal zichtbaar is. Zijn opvatting heeft bovendien iets zeer verleidelijks, omdat de middelen ter bereiking van het effekt pikant zijn. Maar daarom zijn zij voor zijn navolgers des te gevaarlijker, zoodat ook Wright den hemel moet vragen hem voor zijn vrienden te bewaren. Daarom zag ik veel minderwaardigs, maar daarnaast van zijn leerlingen werk, dat wees op een ernstige toepassing van de beginselen van den voorganger.

Is het toeval, of juist daarom verklaarbaar, dat de moderne beweging in Chicago begon, in de stad die veel meer dan New-York het Centrum is van het Amerikaansche leven?

De eerste skyscraper werd in Chicago gebouwd, en de moderne architekturale school begint ook in Chicago. En dat deze snelle vorderingen zal maken, is ongetwijfeld te verwachten, omdat er een drang groeiende is naar losmaking van den Europeeschen d.i. neo-klassieken invloed. Het Amerikaansche volk wil ook in de kunst onafhankelijk worden, een willen waarvan ik de ernst bij verschillende gelegenheden kon opmerken. Waar is het Amerikaansche drama? werd na een artistiek wetenschappelijken ‘lunch’ gevraagd, toen, als naar Amerikaansche gewoonte, elk der aanzittenden door den president werd verzocht, iets mede te deelen over zijn werkkring en welke denkbeelden hij daarover had. En het was zelfs een protestantsch geestelijke die deze vraag deed, nadat hij met bizondere geestdrift over het tooneel en de dramatische kunst had gesproken. Ook ontmoette ik een zeer begaafd schilder, wiens werk mij zeer sympathiek voorkwam, terwijl ik op een tentoonstelling in het academiegebouw te Chicago gelegenheid had op te merken dat er nog wel geen ‘Amerikaansche school’ is, maar dat er wel al een belangrijke Amerikaansche schilderkunst bestaat. Hoe dit zij, er wordt gewerkt in de richting die parallel gaat aan de Europeesche, - met eenzelfde ideaal naar een verjongd kunstleven.

Want zelfs met den bouw van arbeiderswoningen, die, alhoewel op een lager plan, toch ook tot de belangensfeer der architekturale kunst moet worden gerekend, hebben de Ameri-

kanen, althans wat Nederland betreft, een niet onbelangrijken voorsprong. Ik maakte nl. te New-York kennis met een van de leiders bij het woningvraagstuk, en zelf als ‘dilettant’-bouwkundige daarin werkzaam. Hij gaf mij teekeningen van een groot blok arbeiderswoningen onlangs gebouwd, van natuurlijk ettelijke verdiepingen, met op elke verdieping ettelijke woningen. De inrichting scheen mij voortreffelijk, terwijl ook in dat gebouw de lift niet ontbreekt. De huurprijzen zijn natuurlijk naar Hollandsche begrippen hoog, want als ik mij wel herinner wordt voor elk vertrek anderhalve Dollar per week betaald. Maar de verdiensten zijn in Amerika natuurlijk daaraan evenredig, want door een stratenmaker wordt, als ik ten minste goed ben ingelicht, 2 Dollar per dag verdiend. Ook bezocht ik een vereenigingshuis voor vrouwelijke dienstboden, door denzelfden ‘dilettant’ ontworpen, dat mij aan onze huishoudscholen deed denken.

Nu ik toch hierover spreek, wil ik nog even herinneren aan het ‘Ons Huis’ van Chicago. Man bemerkt bij den rondgang dadelijk, dat de leiding daarvan in vaste handen is, en begrijpt den fijnen geest die er heerscht, als men kennis heeft gemaakt met de Directrice, een vrouw van zeer bizondere beschaving. En als architekt maakte ik de opmerking, dat de architektuur dezer gebouwen eigenlijk in geen enkel opzicht afwijkt van hun Europeesche collega's. Dezelfde toepassing van dezelfde materialen; dezelfde eenvoudige utiliteitsvorming, kortom de uiting van denzelfden geest. En deze opmerking herinnerde mij aan een bezoek te Parijs, een paar jaar geleden, aan een dergelijke inrichting.

Nu is het bekend dat wat in het algemeen de moderne architekturale beweging wordt genoemd, eigenlijk een Germaansche beweging is; de Romaansche landen en in 't bizonder Frankrijk, dat zoo lang de culturale leiding had, heeft die in dezen tijd niet meer. Het eigenaardige is echter dat dat vereenigingsgebouw, dat volkshuis, een volkomen gelijksoortig karakter heeft met de bovengenoemden. De moderne geest kwam dus ook daar tot hetzelfde resultaat; de stijl die men in Parijs nog nergens ziet, werd dus ook aan dat soort van gebouwen het eerst gemanifesteerd. En het is ten slotte die

zelfde geest die werkzaam is aan de nieuwe ‘apartment houses’ van New-York, zoowel als aan die van Berlijn, zoodat er onderling alleen een gradueel geen principieel verschil is. Maar is dit ook eigenlijk niet natuurlijk?

Dit erkennende blijft het vertrouwen in een groei naar een algemeene schoonheid, waarvan het eerste begin zichtbaar is. Maar de groote vereering gaat naar kunstenaars als Sullivan en Wright, die werkend in die richting, daaraan door hun persoonlijk talent een bizonder karakter weten te geven.

Want ten slotte is het hebben van dit vertrouwen niet anders dan het geloof in het leven zelf. Men krijgt immers wel eens het gevoel dat de worsteling om schoonheid, d.w.z. om iets wat naar een algemeene eenheid gelijkt, vergeefs is, omdat de ervaring van alle dag leert, dat de bereiking daarvan voorloopig tot de onmogelijkheden behoort. Er is alleen nog maar, en dan nog zeer sporadisch, een afzonderlijke schoonheid mogelijk, afhankelijk van persoonlijk talent, een bewijs dat de kunst nog een volkomen individualistisch karakter heeft. Maar dat niet alleen, men stuit zelfs op de meest volstrekte verwarring van denkbeelden en de meest volmaakte begriploosheid, de architektuur betreffende, bij de architekten zelve. En dit gaat natuurlijk samen met allerlei knellende omstandigheden die de natuurlijke ontwikkeling beperken, waaronder eigenwaan en gebrek aan inzicht bij lastgevers en publiek wel als de meest hinderlijke worden gevoeld.

Maar er zal weer een algemeene schoonheid komen, omdat er een moet komen, en aan het bereiken daarvan is Amerika zeker niet minder ernstig bezig te arbeiden dan Europa. Men hoede zich natuurlijk voor een al te idealistischen kijk op die ontwikkeling aan gene zijde van den oceaan.

Het is immers een algemeen bekend verschijnsel bij een bezoek in den vreemde, de ontwikkeling en de maatschappelijke toestanden te overschatten ten koste van die van het eigen land, hetgeen eenvoudig zijn oorzaak heeft in het onbekend zijn met, en het niet aanwezig wanen van dezelfde belemmeringen die men thuis ondervindt. Want gaat men ernstig informeeren en wordt men door de landgenooten zelf ingelicht, dan komt men gewoonlijk tot de ontdekking van een ‘tout comme chez nous’.

En zoo geloof ik voor me zelf ook graag te optimistisch over de Amerikaansche architektuur en haar mogelijke ontwikkeling te denken en den invloed die zij misschien op de Europeesche zou kunnen hebben, te overschatten. Daarbij schijnen de voorwaarden van een kunstontwikkeling, in Amerika veel ongunstiger te zijn dan in Europa, gehoord hen, die door een lang verblijf land en volk goed kennen. Zij worden veroorzaakt door de door geen ideëele geestesstrooming te bedwingen passie naar materieel succes, waarvoor de Amerikaan maar al te zeer bekend staat, een passie die zin voor kunst zou uitsluiten. Dit is zeker in zijn algemeenheid juist, want het feit dat die enorme fortuinen oorzaak zijn dat ook enorm veel geld voor kunst wordt uitgegeven, is op zichzelf voor een kunstontwikkeling geen bewijs. Maar aan den anderen kant kan het een propagandistische kracht worden, wanneer slechts zij die adviseeren en voorlichten er voor zorgen dat die groote geldsommen niet aan 'humbug' kunst worden besteed. En nu was mijn verblijf wel zeer kort, zoodat, ik herhaal, de indruk dien ik in het algemeen kreeg niet anders dan oppervlakkig kan zijn; maar toch meen ik, te oordeelen naar datgene wat ik van enkele mooie dingen zag, en naar datgene wat ik van enkele kunstzinnige menschen hoorde, gerechtigd te zijn tot de vraag 'of het bij ons wel zooveel beter is.' Is het kunstinzicht bij hen die het voor het 'zeggen' hebben, hier zooveel rijper, en worden de sommen, en dan spreek ik natuurlijk 'verhoudingsgewijs', die ten onzent voor kunst worden uitgegeven, zooveel nuttiger besteed? Hoe dit zij, ik kreeg in elk geval de overtuiging, dat de Amerikaan vertrouwen kan hebben in de toekomst van zijn land. Want er zijn even goed als elders menschen die weten, dat er andere waarden zijn dan dezulken die door het 'zaken doen' worden voortgebracht, - menschen met een even groote afschuw van ploertigen rijkdom als in Europa.

En ik kreeg bovendien de overtuiging, dat er kunstenaars zijn die met de overvloedige middelen werk kunnen maken van een zeer oorspronkelijken aard, en van een delicate smaak.

En al is dat getal betrekkelijk gering, naar verhouding zeker veel geringer dan in Europa, door de zeer bizondere omstandigheden waaronder dat reusachtige land zich oeconomisch

ontwikkelt; dat aantal zal groeien en ten slotte het evenwicht tusschen geestelijke en materieele waarde herstellen.

En waarom zou het dan niet mogelijk kunnen zijn, ja zou het niet in de natuurlijke ontwikkeling der dingen liggen, dat zooals eerst Azië en later Europa aan de wereld een schoonheid heeft gegeven, daarna aan Amerika de beurt ware gekomen?

Van vogels en menschen
Door
Nine van der Schaaf

Een vogel zat gevangen in zijn kooi en hij was blind. Hij zong niet en wist van het licht en de kleuren niet, het licht straalde voor hem niet en de kleuren ontroerden hem niet.

Jarenlang leefde de gevangene, langer dan de andere vogels die niet blind waren en hij bleef eindelijk alleen over van allen die met hem in hetzelfde jaar geboren waren.

Hij hoorde de stemmen der jongeren en het lied der ouderen werd diepe herinnering in hem. Alle dagen hoorde hij het lied der jongeren en alle dagen verflauwde de herinnering van het oude lied.

Een dag is gekomen dat de blinde vogel gezongen heeft het lied van de oude vogels. Het oude lied is vernomen door de jonge vogels en zij hebben het nagezongen en daarna vergeten. De blinde gevangene, de laatste van zijn geslacht, is gestorven.

Menschen hoorden het gezang der vogels. De vele jonge stemmen en de vele nieuwe liederen en den eenen ouden toon. Een kind heeft gesproken met een der jonge vogels. Hij vroeg: ‘Waar is de zanger die het mooie oude lied zong met volle kracht?’

De vogel heeft geantwoord: ‘De ouden zongen het alleen met volle kracht, doch een blinde makker heeft de anderen overleefd; hij zong niet toen de anderen zongen en toen de anderen gestorven waren zong hij ontroerend-zoet gedurende één dag’.

Dit was het eerste sprookje dat het kind hoorde. Hij kwam elken dag in het bosch en wilde wel elken dag een nieuw

sprookje hooren, van de vogels of van de oude mannetjes en vrouwtjes die het dorre hout uit het bosch kwamen weghalen. Een van die oude vrouwtjes heeft hem een verhaal verteld van iets dat gebeurd was, lang geleden, in den tijd toen zijzelf nog een jonge freule was en in een kasteel woonde.

Aan den voorkant van dit kasteel was een driedubbele laan van hooge beukeboomen en die breede laan was verrukkelijk mooi in de lente als het jonge groen uitkwam. Dan nestelden zich daar vele vogels die om het hardst zongen van den vroegen morgen tot den avond: zij zongen zoo lang ze de stralen der zon zagen en in den schemer hoorde men ze soms nog. De vogeltjes van één jaar oud sliepen al in den namiddag, maar de oudere vogels waakten langer en de laatsten zongen een beurtzang.

'Ik zie het licht van de zon en de stralen zijn duizende fijne vingers die goud in het geboomte weven,' zong de een.

De ander zong: 'Ik zie de zon, maar dit is de laatste straling. Roode krijgslieden zijn aan den Westerhemel, sterke mannen die zitten op schoone paarden, stil wachten zij het eerste teeken van den strijd. Achter de violette wolken is de dalende zon, lager en lager zinkt hij en als de zon verdwenen is begint de strijd'.

De eerste vogel zong: 'Krijgers, arme krijgers, hoe zullen zij verbleeken als de avond komt! Fijn gouddraad is gespannen rondom mijn nest, nu weet ik dat ik ongestoord slapen kan, want veilig ben ik voor heel den nacht'.

De tweede zong: 'Ik wil waken zoolang tot de krijgers in roode gewaden zich zullen roeren; als zij dreigend opstijgen en hun sterke paarden doen steigeren en draven, dan wil ik ook opstijgen en hen tegemoet vliegen. Mijn klein lijf zal grooter worden in de schaduw van den nacht en mijn vleugels zullen zich uitbreiden, mijn vlucht zal de krijgers verbazen!'

De eerste vogel zong: 'Mijn ziel is vervuld van den morgen! In den donkeren nacht vrees ik niet want ik weet dat de morgen volgen zal. Ik wil mij spoedig bergen in mijn klein warm nest, want hoe ver en wijd klinken onze stemmen in de avondstilte, het wordt nu te laat voor gezang, wij kleine vogels hebben kleine bange harten, slaap wel!'

En de tweede zong: 'Slaap wel! Ik zal ook in mijn nest

gaan om bij het laatste licht te zien of alles goed is daarbinnen, maar dan zal ik opstijgen ver boven de hoogste takken der boomen, ik zal in den donker niet vreezen. Het Westen glanst nog en ik wil naar het Westen vliegen, want mijn ziel houdt van wonderen. Ik zie hoe de krijgslieden zich vermenigvuldigen en hoe zij zich bewegen, donkere helmen zetten zij zich op het hoofd, ik wil daarheen vliegen met machtigen vleugelslag!'

Daarna zwegen beide vogels, de eerste sliep reeds toen de tweede nog zong en de tweede dommelde in toen hij in zijn nest de strootjes verschoof.

In den nacht zijn veel krijgslieden door de breede laan komen rijden, recht naar het kasteel, waar alle bewoners sliepen. Het geschreeuw van de vreemde mannen deed hen ontwaken en allen noemden in hun verrassing den naam van degeen die zij 't meest lief hadden.

Een van de freules van het kasteel riep luid den naam van haar minnaar. En dadelijk vroegen haar de krijgers waar hij was, dien ze riep. Doch zij verstomde bij deze vraag; geen antwoord kregen de krijgslui uit haar, hoe dreigend ze ook hun vraag herhaalden. Toen bracht een der mannen haar een diepe wond toe en allen dachten dat zij daaraan wel sterven zou maar zij stierf niet.

De krijgslieden plunderden het kasteel en gingen dan in den tuin daarachter en in het bosch dat nog verder lag. Ik weet niet of zij de laatste roode vlammen van den Westerhemel hebben meegevoerd naar het bosch, maar zij hebben het geheel verbrand. Honderden zangvogels hadden daar hun nesten.

Vele weken later kwam de freule, die door de mannen was verwond, den tuin in en zij liep naar het groote oneffen veld waar het bosch had gestaan en waar het nu leeg en doodsch was. Het was de eerste dag dat zij weer buiten kwam en zij wist al lang dat het schoone bosch niet meer bestond. Treurig liep zij tusschen de overgebleven stompen der groote boomen, doodstil was het hier, nu de vogels hier niet meer hun woning hadden.

Toen hoorde ze plotseling haar naam roepen. Zij keek eerst verrast om zich heen doch zag niemand, wel hoorde ze opnieuw dien klank en nog eens en nog eens. Zij hoorde haar naam

roepen in vele toonaarden, als een juichkreet, als een smartkreet, een groot verlangen en een luidruchtig verwijt. Ze zette zich op een boomstronk neder en luisterde en glimlachte; haar gelaat was bij het hooren der onverwachte klanken weemoedig-blij en droomerig-droef: het was de stem van haar minnaar die riep, maar zij geloofde die stem niet want haar minnaar was dood, gedood in den vreeselijken nacht toen de krijgers in het kasteel drongen. Zij hadden hem wel gevonden, schoon zij niet vertelde waar hij was, en nu sloot zij de oogen om weg te droomen in het verleden en niets meer te zien van het leege doodsche veld rondom haar.

Doch de stem riep aldoor haar naam en opeens richtte zij zich op, opende de oogen en riep luid haar minnaars's naam, zooals zij gedaan had in den nacht van het onheil. Toen rezen eensklaps de groote oude boomen op, zooals ze gestaan hadden vóór den brand en hun van loover beladen takken vormden zich als voorheen. En de freule van het kasteel had haar minnaar bij zich en zij wandelde met hem door de boschpaden en de vogels zongen boven hun hoofd.

Op dienzelfden dag is zij gestorven; de plotselinge herleving die ruim een uur duurde was het werk van een der goede geesten van den dood.

Dit was het verhaal dat het vrouwtje aan het kind vertelde en zij voegde er nog bij dat de jonggestorven freule haar zuster geweest was.

Het kind zei daarop tot haar: ‘Ik ben dien goeden geest dankbaar voor het mooie uur dat hij aan de freule en haar minnaar gaf.’

‘Ik zal het hem zeggen,’ sprak het vrouwtje.

Het volgende sprookje dat het kind hoorde vertellen was van een der oude mannen die in het bosch kwamen sprokkelen. Hij had dit mannetje al lang gekend maar durfde nooit met hem praten omdat hij er zoo ruig en zoo onvriendelijk uitzag. Het was een onooglijk oudje dat altijd een korte pijp rookte.

Eens had het kind een fluitje gesneden en floot daarop. Toen was het mannetje naar hem toegekomen en had gezegd: ‘dat doe je niet goed, hoor maar!’. De oude haalde nu zelf een fluit uit zijn zak en deed daarop een vroolijk en tegelijk aan-

doenlijk liedje hooren. Nadat hij gefloten had gaf hij zijn instrument aan het kind en zei: ‘zoo moet je er een maken en dan moet je je best doen om mooie liedjes te fluiten. Je mag mijn fluit een paar dagen houden om na te maken, maar dan moet ik hem terug hebben.’

Het kind zag verbaasd het mannetje aan en vroeg dan: ‘Ben je ook jong geweest? ben je zoo jong geweest als ik? Je ziet er zoo vreeselijk oud uit!’

Het mannetje lachte hem uit en waarschuwde nog eens dat hij zijn fluit niet lang wilde missen. Twee dagen later bracht het kind hem zijn eigendom terug. Het mannetje bekeek de fluit heel nauwkeurig en het kind vreesde al, dat hij er, zonder het zelf te weten, iets aan bedorven zou hebben. Maar dat was niet zoo. Nadat het mannetje eenigen tijd gekeken had, zei hij opeens: ‘Weet je dat ik ook wel iets moois vertellen kan?’

‘Hé.’ zei het kind. ‘Dan wil ik heel graag wat van je hooren!’

‘Je zult dan iets van de toekomst vernemen,’ zei het mannetje. ‘De meeste oude menschen vertellen van het verleden. Hier is een oud vrouwtje dat graag vertelt van kasteelen en jonkvrouwen en krijgslui. Maar ik houd daar niets van.’

‘Je weet toch heel wat van het verleden af, denk ik,’ zei het kind nieuwsgierig.

‘Ik weet veel meer van de toekomst,’ zei het mannetje op stelligen toon. ‘Ik wil je een geschiedenis vertellen van een sterken held, maar hij zat niet op een paard zooals de helden uit het verleden, - neen, hij besloeg de paarden, want hij was een smid.’

‘Hij was?’ vroeg het kind. ‘Je zou van de toekomst vertellen. Hij zal dus een smid zijn!’

‘Het is een verhaal van de toekomst, maar het gaat gemakkelijker op deze manier,’ zei het mannetje. ‘Er was eens een smid die werkte in een groote smederij, zoo groot als een kasteel. En de smid was zoo sterk als een reus en zwaaide een heel grooten hamer en hij lachte zijn makkers uit, omdat ze veel minder sterk waren en een veel kleiner hamer hanteerden. Die makkers namen hem dat niet kwalijk want zij waren vroolijk en altijd goed gehumeurd en zij hadden er zelf schik in dat er onder hen een zoo sterke kerel was.

De sterke smid was de vroolijkste van allen en onder het werken floot hij er steeds helder op los, hij was vroolijk als de zon scheen en als het regende, des Zondags als hij uitging en des daags als hij zijn werk deed. Hij was met zijn werkplaats ingenomen omdat het daar groot en ruim en helder licht was, het gesmede ijzer blonk in de zon en de slagen van zijn hamer klonken als vreugdeschoten op een feestdag. En als hij uitging des Zondags of als hij een vrijen dag had, zocht hij de plaatsen waar gedanst en gezongen werd en deze plaatsen waren feestpaleizen, zoo hoog en groot gebouwd en zoo prachtig waren de zalen waar de jongelieden bijeen kwamen.

De smid had later ook een meisje en als hij van zijn werk kwam haalde hij haar van haar werk af en hij was boos als zij hem wachten liet, want hij had altijd groote plannen die hij met haar wilde volvoeren en hij was altijd ongeduldig als hij zijn werk geëindigd had en zij nog niet bij hem was.

Zij wist niet dat hij altijd met groote plannen naar haar toekwam, want als zij met hem was, ging alles zoo vanzelf, dan wandelden ze samen heel ver, zonder dat ze wisten waarheen of hoever ze gingen, of ze bleven in haar lieve kleine woning waar een tuin bij was en dan wisten ze niet hoelang ze daar samen zaten, zij verlieten elkaar in den nacht en gingen slapen om kracht te winnen voor het werk van den volgenden dag.

Zij waren zoo gelukkig en zoo rijk, alle dagen waren feestdagen voor hen en des Zondags droeg zij een japon van de fijnste zijde of van het prachtigste laken, want hij zag haar graag in zulke mooie kleeren, doch hijzelf droeg het liefst altijd de blauwe kiel die hij bij zijn werk aanhad.

En altijd in zijn zelfde pak zag hij er altijd uit als een koning, zoo sterk en mooi. In stilte werkte zijn meisje aan een kleed voor hem, dat versierde ze met gouddraad en veelkleurige zijde, het werd een gewaad als voor een koning en zij hoopte dat hij het dragen zou, al was het maar voor één dag.

Hij lachte om dat ijdele plan van haar, hij zwaaide alle dagen zijn hamer en vormde het ijzer en het staal en naast de meesters in de groote werkplaats leefde hij als een god van jeugd en kracht en vroolijkheid.

De meesters die de ouderen waren deden hun eigen werk.

Zij waren minder luidruchtig dan de jongeren en soms waren deze stil met hen en leerden van hen de fijnere kunst van het werk.'

Hier zweeg het mannetje. Het kind vroeg: 'Wat waren de groote plannen van den jongen smid? Vergat hij ze altijd als hij bij zijn meisje kwam?'

Het mannetje hernam: 'Van die vele groote plannen behield hij er langzamerhand één en dat was het beste. Niets is bestendig in de wereld en er kwam een tijd dat de jonge smid stil werd en niet meer danste en meer neuriede dan zong. Hij was welkom in alle huizen, in de groote weelderige huizen waar veel menschen omgingen en in de kleine huizen waar slechts een paar menschen woonden en waar kinderen groeiden. Maar hij ging in afzondering leven en deed zijn werk in stilte en na zijn werk dacht hij over zijn plan'.

De verhaler zweeg en de avond was gevallen. Het kind vroeg na eenigen tijd: 'Wat was het plan waar hij over dacht?'

'Je moet geduld hebben,' zei het mannetje zacht. 'Om dezen tijd zingt hier dichtbij altijd de nachtegaal, maar dan moet hij onze stemmen niet hooren'.

Hij stak daarop zijn pijpje aan dat uitgegaan was en bond zonder gedruisch te maken zijn takkebossen stevig aan elkander. Het kind verlangde naar huis maar hij durfde niet alleen naar het dorp gaan want het was al zoo donker. Zijn metgezel was nog niet goed gereed met de takkebossen toen de nachtegaal zong. Maar het kind vond het wijsje van den nachtegaal droevig.

Het mannetje vervolgde: 'De jonge smid verliet eindelijk het oord waar hij thuis behoorde en ging verre streken opzoeken. Hij nam zijn grooten hamer mee en hij genoot in de onbekende steden en dorpen waar hij kwam ook weer van de feesten. Hij wilde alles zien en zoo de wonderen van de wereld alle vinden en hij kwam in berglanden en in lage landen, hij reisde over zeeën en bezocht eilanden. Hij was na enkele jaren niet meer zoo sterk als toen hij zijn tocht begon en hij voelde dat de groote hamer hem te zwaar werd. Dat was het eerste groote verdriet in zijn leven. Met een kleinen hamer wou hij niet arbeiden, verscheidene weken zwierf hij werkloos rond. Eens hoorde hij een plechtig gezang dat gezongen werd omdat een

mensch gestorven was. Met graagte luisterde hij naar dat lied en toen het uit was behield hij in zijn herinnering de droeve melodie'.

'Ik denk dat hij jong stierf,' klaagde het kind.

'Neen,' sprak het mannetje, 'hij treurde weken lang maar hij stierf niet. Hij had op zijn tochten veel boeken gevonden en toen hij vast besloten was geen smidswerk meer te verrichten las hij ijverig daarin. Hij is later nog een groot geleerde geworden en er zou nog veel van hem te vertellen zijn, maar het wordt nu te laat'.

De oude stond op, nam zijn takkebossen en liep met het kind naar het dorp. 'We zijn nog zoover van huis,' klaagde onderweg het kind, doch zijn metgezel sprak hem wat moed in en de weg die ze te gaan hadden was ook niet lang.

Den volgenden dag vond het kind den ouden man opnieuw in het bosch. Zij groetten elkaar nu als goede bekenden en het kind bekeek in het volle licht nieuwsgierig het gezicht van den ander.

'Wat is je gezicht zwart,' zei hij dan. 'En je handen ook!'

'Ja,' zei het mannetje, 'dat wordt nooit meer schoon. Het zwart zit in alle groeven van mijn vel en ik houd er niet van om mij zoo erg te wasschen'.

'Je hebt vroeger in een smederij gewerkt, nietwaar?' vroeg het kind.

'Ja, maar dat is al zoo lang geleden,' bromde het mannetje. En het kind vroeg niet verder want hij wist dat het mannetje er niet van hield om van zijn verleden te vertellen.

Zij verwijderden zich spoedig van elkaar en het kind vond daarna een oud vrouwtje dat brommende zich bukte om eenige takjes op te rapen die haar ontvallen waren. Zij had een zak met brandhout op den rug en zij was gekleed in een oud bruin jak en een gescheurde zwarte rok. Die rok was zoo oud dat de onderkant veel op franje geleek en nu haakten de takken zich in die franje en zoo kwamen er nog een paar scheuren meer in den rok. Daarom bromde het oude vrouwtje.

Maar terwijl het kind dit stond waar te nemen veranderde alles. De oude vrouw werd een mooi jong meisje, de zak op den rug werd een fijn klein taschje, en haar oud voddig kleed werd een mooie lichte japon. Zij bukte zich nog wel en haalde

uit den zoom van haar kleed eenige droge naalden die eraan waren blijven haken en terwijl ze dit deed sprak zij eenige woorden.

En bij haar eerste woord veranderde het kind in een jongeling. ‘Een toovenares!’ had hij nog juist tijd om te denken, maar toen de verandering zich heelemaal voltrokken had, was hij zich van niets anders meer bewust dan van den toestand zooals hij nu geworden was.

‘Kijk,’ zei het meisje, terwijl ze de laatste dennenaald uit den zoom losmaakte, ‘deze zal ik meenemen naar huis, want hiermee kan ik wonderen doen. Ga mee.’

De jongeling was zoo nieuwsgierig dat hij met haar meeging, ofschoon ze urenlang met vluggen stap voortging en hem geen tijd gaf om even te rusten. Zelf scheen ze in 't geheel geen behoefte aan rust te hebben, haar stap bleef even vlug en veerkrachtig als in het begin, en zij lette er blijkbaar niet op, dat haar metgezel moe werd.

Eindelijk waagde hij het zich uit te spreken. ‘Hoe ver is wel je huis?’ vroeg hij. ‘Ik ben zoo moe, ik kan niet dadelijk verder met je meegaan, ik moet eerst rusten’. En zonder haar antwoord af te wachten ging hij op het mos onder de boomen liggen en zoodra hij lag sliep hij.

Het meisje bleef roerloos naast hem staan en wendde haar blik van zijn gelaat niet af. Na eenigen tijd begon zij een gesprek met hem en in den slaap gaf hij antwoord.

Zij vroeg: ‘Zul je me trouw blijven en altijd mij vergezellen hoe ver ik ook gaan mocht en hoe moeilijk ook het pad is?’

Hij antwoordde: ‘Overal zal ik met je heen gaan en als ik soms van vermoeidheid achter moet blijven zal ik na den slaap je voetspoor volgen en zoo je weervinden. Van ver zal ik reeds je stem hooren al klinkt die nog zoo zacht’.

Zij vroeg: ‘Weet je wie ik ben en waarom ik dwaal in de dennebosschen? Weet je hoeveel naalden er elk jaar vallen op de paden tusschen de denneboomen? Die naalden hechten zich altijd aan den zoom van mijn rok en als ik langen tijd geloopen heb zoek ik ze daaruit en behoud er één, waarmee ik naar huis ga. Weet je hoeveel naalden ik reeds op die wijze verzameld heb?’

Hij antwoordde: ‘Op de paden tusschen de denneboomen

liggen duizenden naalden. Waarom zou ik trachten die te tellen? Maar de naalden die je verzameld hebt in je huis, een voor een, die wil ik tellen, al zijn het duizenden, tienduizenden'.

Zij sprak: 'In mijn huis ben ik steeds ijverig bezig, ik hanteer mijn naalden en maak vele kleeren voor mijn zusters en mij. Altijd, altijd ben ik bezig als ik thuis ben. Als ik mijn hoofd opricht om naar buiten te kijken, doet de naald, die ik in mijn hand houdt, die hand beven en daarna beeft heel mijn lichaam. Dan buig ik mij weer over mijn werk en mijn hand is stil en vast, mijn lichaam beeft niet. En vele, vele kleeren zijn reeds door mijn handen gegaan, het een na het andere en zoo gaat het altijd voort'.

Hij sprak: 'Wat is de slaap zoet voor die vermoeid is en het ontwaken voor wie sterk en blij is. Maar ik weet niet of ik ontwaken zal, ik heb zooveel uren geloopen, ontelbare uren zonder rusten, en nu rust ik en ik wil blijven liggen nog ontelbare uren'.

Zij sprak: 'Ik ben eenzaam, ik heb geen metgezel. Eens in een dennebosch waar ik naalden zocht vond ik een metgezel, ik noodde hem met mij te gaan en hij deed het en beloofde mij trouw. Maar nu heeft hij mij toch verlaten en nu moet ik alleen den langen weg gaan naar mijn huis. Ik hoor van heel ver de grimmige stemmen van mijn zusters, ik kan niet langer wachten, ik moet voort!'

Hij sprak: 'Blijf toch hier, laten wij zwijgen en rusten. Het is al laat, de nacht komt spoedig en heerlijk zijn de zomernachten om te rusten op het mos onder de boomen. Je zusters zullen komen om ons te zoeken, maar in den donker kunnen zij ons niet vinden, zij zullen sluipen langs alle stammen van het dennebosch en onze namen roepen, maar wij zullen zwijgen tot de morgen komt; dan zullen je grimmige zusters weggetrokken zijn en nooit keeren ze daarna weder. Wij samen gaan dan in je huis wonen'.

Zij sprak: 'Het zou niet baten, mijn zusters zien scherp in den donker, zij zouden ons vinden en zij zouden ons dooden.'

'Ben je bang voor den dood?' vroeg hij.

Zij lachte luid en lang, toen werd hij wakker en keek in het rond, maar hij zag het meisje niet meer. Hij stond op en zocht

haar voetspoor, en volgde dit, toen hij het gevonden had. Doch na eenige schreden was hij geen jongeling meer, hij was een kind als te voren. ‘Hoe dwaas’, dacht hij, ‘ik loop den verkeerden kant uit en het is al lang tijd om naar huis te gaan, niemand is meer in het bosch en zij zullen thuis op mij wachten met het eten.’

Zoo hard hij kon liep hij naar huis.

‘Ik weet een mooi verhaal van den ouden tijd’, zei een van de vrouwtjes later tot hem en hij kende haar goed en wist dat zij geen toovenares was. Hij luisterde en zij vertelde:

Twee kinderen speelden vaak samen in een groot weiland waar lang gras groeide; die grashalmen waren aan de binnenzijde zilverkleurig en als de wind over het weiland woei leek het af en toe een veld van zilver.

Het weiland lag terzijde van hooge duinen, over de duinen heen was de zee. Er waren slooten in het land en in die slooten waren kikvorschen die kwaakten, doch in de lucht stegen zingende leeuweriken en zij waren zoo talrijk en hun gezang klonk zoo aanhoudend dat de kinderen het vaak niet eens meer hoorden. Doch op een keer was het hun vreemd in de weide en het jongetje sprak: ‘de leeuweriken zwijgen.’

Het regende een beetje en de lucht was heel donker, het meisje schreide want zij wilde niet naar huis en het jongetje pakte haar bij de mouw om haar mee te trekken, want ze zouden doornat worden als ze in de wei bleven. Maar de lucht werd steeds donkerder en het begon toch niet harder te regenen, het was ook iets anders dan een gewone regendag, want dan zongen de leeuweriken wel door.

En ineens kwamen uit de wolk mooie engelen-kindertjes met vleugeltjes neerstrijken in de wei, de donkere wolk dunde daarna en trok spoedig af, de zon scheen opnieuw in de wei, waar nu de engelen-kindertjes speelden. De twee gewone kinderen stonden hand aan hand alles aan te zien en na eenigen tijd wenden zij aan de kleine vreemdelingen en gingen met hen mee spelen. Het jongetje dat de oudste en wijste was zei tot een van de gevleugelde wezentjes: ‘Ik begrijp wel waarom je hier komt, je komt van onze moeder die daarboven in de hemel is, zij heeft je zeker naar ons toegestuurd.’

Maar hij kreeg geen antwoord, het engelen-knaapje liep in draf van hem weg en kwam niet weer; bij de duinen vloog hij omhoog en toen de andere engelen-kindertjes dat zagen vlogen ze ook alle omhoog. Zij verdwenen en het werd weer stil in de wei, geen kikvorsch kwaakte en geen leeuwerik zong: de kinderen liepen stil en bang naar huis en droomden dien nacht van ijselijke dingen.

Doch den volgenden dag was het mooi weer, de leeuweriken zongen als voorheen en de wind woei over het weiland, zoodat het zilverig blonk. Nu plukte het meisje veel grashalmen en vlocht daar een kroontje van en toen zij het op haar hoofd zette was het een kroon van echt zilver. Daarna plukte de jongen veel bloemen met gouden harten die in de wei groeiden, hij vlocht daar een krans van en toen hij deze had opgezet droeg hij een kroon van echt goud.

De kinderen waren beide zoo verrast en zoo trotsch op hetgeen ze verkregen hadden, dat ze er bleek en stil van werden en toen het avond werd en zij naar huis moesten, verborgen ze de kroon van goud en de kroon van zilver in een holte aan den slootkant.

Den volgenden dag regende het weer een beetje toen ze in de wei waren en tusschen de regendroppels viel een enkele groote sneeuwvlok die het meisje in de hand opving. Hij smolt niet ofschoon het zomer was en het meisje wreef nu de sneeuwvlok tusschen haar beide handjes zoodat het een fijn wit poeder werd; speelsch strooide zij dit over haar jurk. Dan met de armen over haar hoofdje geheven liep zij vroolijk zingend naar haar broertje, doch al loopende bemerkte zij opeens hoe een fijne witte sluier over haar jurk lag zoo dat die er heelemaal door bedekt was. Zij stond stil en bekeek met verbazing het mooie witte weefsel, het broertje kwam naderbij en ging trekken aan het vreemde ding, hij trok zoo hard dat het weefsel scheurde en toen de sluier eenmaal stuk was deed het meisje hem van zich af en trokken zij er beide aan zoo hard zij konden. Zij trokken hem in vele kleine stukjes die met den wind wegwoeien naar de duinen en over de duinen weg naar de zee.

Tegen den middag waren de kinderen vermoeid, ze gingen

op het gras liggen en sliepen in. In den slaap hoorden ze de stem van hun moeder die in den hemel was. De stem vroeg: ‘Hebben de engelen-kindertjes je geen boodschap van mij gebracht? Ik verlang zoo naar mijn zoontje en mijn dochtertje, ik wou dat zij vleugels hadden en konden opstijgen naar hier. Maar zij moeten wachten tot het een donkere dag is, zoodat de wolken laag over de aarde strijken, want een donkere wolk moet hen naar den hemel geleiden.’

Toen de kinderen wakker werden vertelden zij elkander wat zij gehoord hadden. En van dien tijd af wachtten zij met verlangen op een donkeren dag, want ze hoopten dan vleugels te krijgen en als de engelen-kindertjes te kunnen opstijgen.

Maar toen het eens een donkere dag was en de wolken laag over het weiland hingen, wachtten zij tevergeefs dat er vleugels zouden groeien aan hun schouders. De leeuweriken stegen op en zongen, maar de kinderen konden niet opstijgen.

‘Wat moeten we toch doen om vleugels te krijgen?’ zeiden ze tot elkander. Maar ze wisten het niet. ‘We zullen op de duinen klimmen’, zei het meisje, ‘daar zijn we dichter bij de wolken.’ En toen zij op de duinen stonden zei het jongetje: ‘We moeten ons wagen op de zee, daarginds drijven de wolken in de golven.’

Zoo liepen de kinderen naar zee en op de golven verder, want hun moeder die hen zag, beschermde hen. Heel in de verte was een lichte plek op de zee, daar speelden de engelenkindertjes, zooals ze voorheen gespeeld hadden op de wei.

Het jongetje zei dadelijk toen ze daar aankwamen tot een hunner: ‘Onze moeder heeft je boodschap gegeven voor ons, wij moeten vleugels hebben om op te stijgen.’

En zij kregen van de engelen vleugels en stegen op naar den hemel.

Zoo eindigde het vrouwtje haar verhaal. Met een ernstig gezicht ging het kind van haar weg en zij ging dadelijk voort met het houtsprokkelen. Jaren later vroeg hij dezelfde vrouw opnieuw een verhaal. Hij was toen geen kind meer, doch een groote jongen, en daar zij hem in lang niet gezien had, was zij verrast bij zijn verschijning. Zij schudde het hoofd toen hij haar vroeg een sprookje te vertellen, maar hij deed alsof hij

dat niet merkte, hij ging in haar nabijheid op een heuveltje van mos zitten en voegde er vleiend aan toe: ‘Ik ben naar dit bosch gekomen alleen om een sprookje te hooren en dezen keer moest het een verhaal van de liefde zijn.’

‘Jawel’, zei het vrouwtje knorrig. ‘Waarom zou ik van de liefde vertellen? - die heeft mij veel meer kwaad dan goed gedaan. Zie maar eens hoe oud en rimpelig ik ben en mijn haar is dun en grijs. Mijn gezicht zit zoo vol groeven, haast zoo vol als dat van de oude smid. Maar ik ben niet altijd zoo leelijk geweest en toen ik nog veel jonger en knapper was had ik een man lief maar hij was een trotsche zwijgende man. Ik had hem zoo lief als een mensch maar kan liefhebben maar hij zag mij altijd trotsch aan en gaf niets om mij. Toen ben ik van verdriet leelijk en brommerig geworden zooals dat met veel menschen gaat. En langzamerhand kwam daar de ouderdom bij, zoo ben ik nu grijs en krom.’

‘Dat is geen mooi verhaal van de liefde’, zei de jongen. ‘Ik wil iets heel anders hooren.’

Het vrouwtje ging nog eenigen tijd voort met houtjes in een grooten zak te stoppen. Maar ze werd moe van het bukken en zette zich dan naast den jongen op het mos neer. ‘Luister’, zei ze en toen begon ze:

Op een eiland woonde een jonkman, Hati en daar woonde een meisje dat Mala heette. Zij waren beide heel jong toen zij elkaar voor het eerst zagen en bij die eerste ontmoeting waren heel veel andere meisjes en jongelieden tegenwoordig, zoodat zij niet eens veel op elkander schenen te letten. Maar zij hadden elkander toch wel opgemerkt en den volgenden dag, toen Mala alleen in haar tuin was, kwam Hati plotseling bij haar. Bij dit weerzien noemde de een verheugd den naam van den ander en Mala vroeg of Hati haar helpen wou bij het verstekken en begieten van haar planten. Zij legde hem uit hoe zij alles hebben wou en daarbij was zij heel ernstig alsof zij aan niets dacht dan aan de bloemen en hij luisterde aandachtig en deed stipt wat zij verlangde alsof hij haar tuinman was.

Na eenigen tijd luidde een bel in de verte, dat was een teeken voor Hati dat hij heen moest gaan, want de bel was het sein voor het middagmaal en zijn ouders hielden er niet

van om op hem te wachten. Hij wilde Mala, die op eenigen afstand aan een perk bezig was, naderen om haar goedendag te zeggen, maar plotseling bedacht hij dat dit ook eigenlijk niet noodig was, hij deed een geluid hooren als van een roepende vogel en toen Mala opkeek wuifde hij haar vroolijk ten afscheid toe. Zij wuifde weerom en Hati ging naar den uitgang van haar tuin.

Het was nog niet laat doch het viel hem op hoe alle bloemen waar hij langs kwam zich gesloten hadden en dat de vogels in de boomen zwegen. Die stilte verdroot hem en daarom floot hijzelf een lustig wijsje, maar toen dit uit was antwoordde hem geen enkele gevleugelde zanger. Bij den uitgang van den tuin was er een die een fijn gepiep deed hooren en Hati luisterde en bleef bij het tuinhek zitten om van dezen vogel meer te hooren. En toen hij een tijdlang zoo luisterend neerzat bedacht hij hoe weinig tijd het hem zou gekost hebben, als hij Mala genaderd was voor het afscheid, dan hadden zij nog vele woorden samen kunnen wisselen inplaats van dien enkelen vluchtigen groet!

De vogel zong het eene wijsje na het andere, maar hij was geen goed zanger en Hati had vóór dezen dag veel schooner geluid gehoord. Toch bleef hij luisteren tot het donker werd.

Veel te laat kwam hij thuis aan het middagmaal en zijn ouders beknorden hem en vroegen of hij de bel niet gehoord had, die toch zoo luid en zoo ver klonk. Hij antwoordde met een uitvlucht: hij had de bel wel gehoord maar hij had een verkeerden weg naar huis genomen, zoodat hij halverwege was blijven steken en terug moest om op den goeden weg te komen.

Zelf leek het hem heel lang geleden dat die bel voor hem geluid had en dat hij uit vrees voor zijn ouders zich haastig had weggespoed van Mala, hij at bijna niet dien dag en toen het tijd werd om naar bed te gaan had hij geen slaap. Hij wenschte ook niet te slapen, hij wenschte den nachtegaal te hooren terwijl hij op zijn bed lag.

Lang wachtte hij zonder iets te hooren. Hij ging overeind in zijn bed zitten en klaagde: ‘Waarom zwijgen alle vogels vanaf dezen middag dat ik afscheid nam van Mala? En het eene vogeltje dat wel zong was niet eens een echte zangvogel.

Waarom zwijgt de nachtegaal nu ik wakker lig om hem te hooren?'

De kleine vogel die geen echte zangvogel was, zat in zijn vensterbank en antwoordde: 'Wees niet ongeduldig, de nachtegaal is hier in 't bosch en zal stellig dezen nacht zingen.'

Hati vroeg: 'Lief vogeltje, zing dan voor mij zoolang tot de nachtegaal zingt, ik kan niet slapen en het is zoo stil en zoo donker.'

Het vogeltje antwoordde: 'Neen Hati, ik zal niet zingen. De nachtegaal zou mij hooren en hij zou vluchten. Heb geduld en wacht.'

Hati zweeg en wachtte. Hij troostte zich door te kijken naar het vogeltje, dat hij eerst nauwelijks in den donker kon onderscheiden. Maar langzamerhand zag hij het toch heel duidelijk en het leek hem of zijn oogjes vriendelijk hem aankeken. Zoo bracht hij uren door.

Eindelijk kon hij niet nalaten de stilte te verbreken. 'Dit is geen nacht als andere nachten,' fluisterde hij, 'hoe eindeloos duurt deze en wat ik nog het meest van alles vrees is het licht van den morgen vóór de nachtegaal gezongen heeft.'

Het vogeltje antwoordde: 'Heb geduld en wacht! De morgen is nog ver, en de nachtegaal is hier in het naaste boschje waar je hem zoo dikwijls hebt gehoord. Gisternacht heeft hij zoo lang en zoo heerlijk gezongen!'

Hati sprak bewogen: 'Ik hoorde hem toen ik naar bed ging maar ik sliep zoo spoedig. Had ik toch dien vorigen nacht gewaakt!'

Opnieuw wachtte hij zwijgende. Doch op het laatst verdroeg hij de stilte niet langer. 'Zing voor mij,' zei hij tot het vogeltje, zoo smeekend en gebiedend, dat het niet durfde weigeren. Het zong zoo goed het kon met zacht aandoenlijk stemmetje. Toen het uit was zei de kleine zanger bevend: 'de nachtegaal is weggevlogen!'

'Laat zijn,' sprak Hati. 'Nu wil ik slapen.'

Hij sliep daarna en toen hij wakker werd was de zon al hoog aan den hemel Hij sprong zijn bed uit en kleedde zich vlug, maar toen hij aan het ontbijt kwam beknorden hem zijn ouders omdat hij zoo laat was opgestaan. Hij vertelde niets van den

nacht, doch zoodra hij klaar was met ontbijten stond hij op om naar Mala's tuin te gaan. Hij vond echter alle hekken gesloten en ook het huis waar zij woonde was aan alle kanten met luiken afgesloten, alsof het niet bewoond werd. Bedroefd bleef Hati bij een der hekken staan en zag door de tralies eindelijk een tuinman.

Deze riep hij aan en toen de man vragend nader kwam, vroeg hij waarom hier eensklaps alles gesloten was en waar Mala zich bevond. De tuinman vertelde hem dat Mala met haar ouders van het eiland was vertrokken, waarheen wist hij niet. Zij zouden misschien een volgend jaar terugkeeren als het zomer was.

Hati ging teleurgesteld naar huis. Hoe zou hij een jaar kunnen doorbrengen zonder Mala te zien? Hij haatte de bloemen die overal weelderig om hem heen groeiden en toen hij in zijn eigen tuin kwam trok hij ze uìt.

Daarna bedaarde hij. Hij ging op een boomstronk zitten en dacht na. Zou hij niet eveneens van het eiland weggaan en Mala zoeken? Zijn ouders zouden het hem stellig niet toestaan, hij zou stilletjes in den nacht moeten vluchten!

Toen dit denkbeeld eenmaal bij hem was opgekomen, liet het zich niet meer verdrijven, hij was er den geheelen dag van vervuld en het bemeesterde hem zoozeer dat geen andere gedachte iets bij hem vermocht. Zijn oogen schitterden vreemd, zijn blik staarde in het bijzijn van zijn ouders immer naar buiten en hij zong het eene liedje na het andere. Op de verwonderde vragen van zijn ouders wat hem toch bezighield ontwoordde hij verward, hun zorgelijke blikken merkte hij nauwelijks.

In den avond ging hij naar zijn kamer en stond aan het venster. Zoodra hij het vogeltje zag dat hem den vorigen nacht vertroost had, ging hij haastig naar een kast van de keuken, vanwaar hij een beetje zaad en wat suiker haalde, dat hij vervolgens in de vensterbank van zijn kamer uitstrooide voor het beestje. Overigens lette hij op het kleine wezentje niet, doch staarde naar de groote stille boomen buiten. Toen hij zijn tijd gekomen achtte, klom hij behendig het venster uit, liet zich langs een touw naar beneden glijden en snelde daarop door het bosch en verder langs bouwvelden, langs paden waarover zich de struiken warrig hadden neergelegd, en door grootere bosschen.

Sterren schitterden door het loover en veel zingende nachtegalen hoorde hij; het was een heerlijke nacht!

Hati was een krachtige jongen en hij liep den heelen nacht snel en zonder verpoozen voort. Tegen den morgen kwam hij aan de kust van het eiland en hier moest hij halt houden. Hij keek rond. Er moest hier een vaartuig worden gevonden dat hem overbracht en lang talmen mocht hij niet. Zijn ouders zouden van zijn vlucht reeds weten en hem gaan opsporen, de zee moest hem redden van hun vervolging. Ongeduldig liep hij den oever langs en zocht een vaartuig.

Hij vond dan een visschersschuit waarin zich eenige mannen bevonden en zij hadden hun vaartuig reeds tot zeilen gereed. Hati bedacht zich niet lang maar vroeg dadelijk of hij meemocht en hij vroeg zoo dringend dat de visschers niet weigerden. Hij sprong aan boord, de zeelieden haalden het anker op en voort ging het, met bolle zeilen zeewaarts.

Hati vroeg niet waarheen zij voeren en hij wist dat visschers gewoon waren lang op zee rond te dobberen vóór zij een haven aandeden. Zoo gebeurde het ook nu. De visschers wierpen alle dagen hun netten uit en de visch die zij vingen borgen ze in vaten; zij spraken van hun plannen niet, want zij wisten daarvan allen evenveel, alleen Hati kende slechts vaag den duur en den aard der visschersreizen, hij wist ook niet welke aanlegplaats daarna gekozen zou worden. Maar hij vroeg niets, hij moest de visschers dagelijks helpen de visch in de vaten te bergen, telde dagelijks de volle en de leege vaten en keek tusschenbeide met begeerige, donkere blik in zee als wilde hij de visschen smeeken om bij duizendtallen in de netten der visschers te zwemmen opdat er spoedig geen leege vaten meer zouden zijn.

Doch hij moest geduld hebben en hij klaagde niet aan de zeelieden die hem toch maar zouden hebben uitgelachen. Soms streken witte meeuwen neer op het schip en zaten daar stil gedoken in hun veeren en droomerig te kijken over de golven, moe van hun tocht. Doch als ze uitgerust waren vlogen ze weer op en lieten het logge schip spoedig ver achter zich.

Eindelijk waren de vaten vol en het schip voer naar een haven van het vasteland. Hier nam Hati dadelijk afscheid van de visschers en hier voelde hij zich ineens heel nabij het doel van zijn vlucht

want hier meende hij, had hij elken dag kans Mala te zien. Maar hier werd ook zijn leven heel moeilijk. Geld had hij niet bij zich en zijn kleeren waren op het visschersschip vuil geworden en versleten, zoodat hij er treurig uitzag. Het lukte hem hier ook niet zoo gemakkelijk als bij de visschers om zijn brood te verdienen.

Hij vroeg in de havenstad aan veel menschen of zij ook wisten waarheen Mala's ouders waren heengetrokken en ten slotte had hij geluk en vond iemand die hem antwoord kon geven. Hij vernam dat zij afgereisd waren naar een plaats, ver het land in, zoodat hij nog vele dagen reizens van Mala was verwijderd. Moedig verliet Hati de stad en begaf zich in de opgegeven richting. 's Nachts zocht hij legerstee bij een der boeren en bedelde daags zijn brood. Doch eens op een morgen stond hij niet op want hij was ziek. Het duurde lang eer de menschen bij wie hij den nacht had doorgebracht daar erg in hadden, want hij lag achter in de schuur en zij dachten dat hij met het eerste morgenlicht wel weer vertrokken zou wezen, zooals vagebonden die ze een nacht herbergden, plachten te doen. Het eerst vond hem een meisje en hij had juist hevige koorts toen zij bij hem kwam. Door de koorts was zijn hoofd verward en hij noemde het meisje Mala en lachte van blijdschap bij het vermeende wederzien, ofschoon zijn tanden klapperden.

Het meisje begreep er niets van, maar zij had medelijden met hem en zij ging aan haar ouders vertellen dat deze jongen niet was heengegaan met den morgen en sprak alsof hij niet goed bij zijn zinnen was.

Nu gingen ook de ouders kijken naar Hati en zagen dat hij ziek was. Zij konden hem zoo niet wegsturen en ook kon hij niet in den hoek van de schuur op het hooi blijven, zoo werd een betere legerstede voor hem gereed gemaakt en om een dokter voor hem gestuurd. De dokter kwam en zei dat Hati heel ziek was en dat het lang kon duren eer hij weer beter werd. De boer en de boerin overlegden daarna samen wat hun te doen stond, zij hadden niet veel zin om den vreemden jongen langen tijd te verzorgen en ook konden zij niet besluiten hem aan zijn lot over te laten.

Zij stonden al pratende bij Hati's bed en deze hoorde hun

overwegingen. Hij mengde zich daar eensklaps in en smeekte dat zij hem toch hier zouden laten blijven: als hij beter was wilde hij gaarne voor den boer werken om hem schadeloos te stellen. Hij smeekte zoo dringend en het was hem aan te zien dat hij het met zijn belofte zoo ernstig meende, dat de boer en boerin maar besloten hem bij zich te honden en Hati was heel gelukkig toen hij dit hoorde. Want hij meende nog dat het boerenmeisje dat hij hier gezien had, Mala was en daarom wilde hij zoo gaarne in dit huis blijven.

Daar hij zich steeds lief betoonde tegenover het meisje en zoo gaarne had dat zij bij hem was voelde zij zich gevleid, en deed daarom in het eerst vaak zijn zin; later begon ze van Hati te houden.

Hij beterde heel langzaam aan en mocht na eenige weken opstaan. Ofschoon hij nog maar weinig krachten had, probeerde hij dadelijk den boer behulpzaam te zijn, want hij geloofde dat hij dezen veel schuldig was. Zoo ging hij des daags met de knechts mee naar het land om te werken en 's avonds zat hij met het meisje dat hij steeds Mala noemde onder een kastanjeboom en sprak met haar over zijn liefde. En zij luisterde en had hem eveneens lief.

Hij sprak ook met haar over zijn eiland waar hij voorheen geleefd had en waarnaar hij nu terug verlangde. Hij wilde weerkeeren daarheen zoodra zij met hem mee wou gaan.

Eerst zei ze daar niet veel op, maar elken avond smeekte hij haar dat zij besluiten zou haar ouders en haar land te verlaten en met hem te trekken naar zijn eiland en eindelijk gaf zij zijn wensch gehoor. Zij wist niets van reizen en begreep niet hoe ze in dat verre oord moesten komen, doch hij wist dat heel goed en zou wel voor alles zorgen. Hij moest eerst nog langen tijd bij den boer werken want hij moest geld verdienen voor den overtocht, daar zij niet weken lang in een visschersschuit kon ronddrijven zooals hij gedaan had toen hij hierheen kwam en zij mocht ook niet bedelend langs den weg zwerven en in hooischuren slapen, zooals daarna zijn lot geweest was.

Zoo duurde het nog een heelen tijd eer zij tot de reis gereed waren, de komende winter en een deel van het volgende voor-

jaar gingen er mee heen, maar het was een gelukkige tijd want Hati meende steeds dat het meisje Mala was en zij had hem lief. Eerst had zij dien naam vreemd gevonden en hem haar eigen naam genoemd, doch toen hij volhield haar Mala te noemen, had zij zich daarin geschikt en leek haar die naam langzamerhand schooner dan haar eigen, omdat het Hati was die haar zoo noemde.

Zij vingen in het laatst van de lente hun reis naar het eiland aan, in stilte en 's nachts, want de ouders van het meisje mochten niet merken dat zij gingen. Tegen den morgen huurden zij een wagen met sterke paarden en legden den weg, waarover hij dagen lang geloopen had, in één dag af. Voor den nacht die volgde huurde hij een schip met flink tuig en schippers om het te besturen; de nacht was helder en er woei een gunstige wind, zoodat zij tegen den morgen het eiland in zicht hadden. Hati werd wakker, zag de kust van zijn vaderland en keek dan met vroolijken blik naar zijn bruidje dat nog sliep. Maar hij verbleekte want eensklaps was de droom die hem zoo lang begoocheld had, van hem geweken en hij zag dat zij Mala niet was. Als zij niet geslapen had zou zij hevig ontsteld zijn van Hati's blik, nadat hij die vreeselijke ontdekking had gedaan. Maar zij sliep en Hati stoorde haar rust niet.

Toen zij ontwaakte was hij zijn aandoening reeds meester geworden, hij was lief tegen haar zooals anders en liet haar niets blijken. Zij zag dat hij bleek was, doch hij glimlachte en zei dat dit van de zeereis kwam. Zij beschouwde hem lang en opeens klaagde ze: ‘O, als wij toch maar gebleven waren in mijn land, ik ben zoo bang voor dat vreemde land!’

Hati moest veel troostredenen zoeken eer zij bedaarde en toen waren ze aan de kust gekomen en stapten aan wal. Arm in arm liepen ze en hij meende dat zij wel neerzinken moest als hij haar losliet want zij beefde zoo en was zoo bleek en ontdaan.

Zij huurden weer een wagen en reden daarmee naar het huis waar Hati's ouders woonden. Tegen den middag kwamen zij daar aan, Hati herkende ontroerd het huis en den tuin en de bosschen waarin hij gespeeld en rondgedwaald had. Zijn ouders ontvingen hem met kreten van ontsteltenis, van blijdschap en

verwijt, maar Hati gaf nergens veel acht op. Hij vertelde dat dit meisje zijn bruid was en dat hij zich voornam met haar te gaan wonen in een klein tuinmanshuis, dat in een hoek van den tuin leeg stond. Hij was zoo vast besloten en hij leek zoo weinig meer op de zorgelooze, jeugdige Hati dien zij het vorige jaar verloren hadden, dat de ouders hem niet veel omtrent zijn leven gedurende dit laatste jaar durfden vragen en hem niet durfden tegenwerken.

Zoo leefde Hati spoedig met zijn bruidje in het kleine tuinmanshuis. Hij werkte weken lang ijverig om alles daar goed in te richten en legde naast het huis een nieuwen tuin aan, waar hij een rijkdom van bloemen kweekte. Hij was ook altijd lief en teeder voor zijn gezellin, doch Mala noemde hij haar niet meer. En zij kwijnde weg in het vreemde land. Dikwijls dacht hij er over om haar weer terug te brengen in haar eigen land en bij haar ouders, maar zij was al spoedig ziekelijk en wilde zelf ook niets van die plannen hooren, zij wilde bij Hati blijven.

Zij zei ook dat zij gelukkig was en dat wàs ze ook soms wel, als Hati met haar aan het raam zat en zij uitzagen op de weelderige bloemen van den nieuwen tuin en hij haar vertelde van zijn leven hier als knaap.

Nadat zij een jaar op het eiland had gewoond stierf ze. Hati begroef haar zelf en op haar graf plantte hij de schoonste bloemen die hij dagelijks verzorgde; de andere bloemen verwaarloosde hij, zoodat de kleine tuin spoedig een wildernis werd. Hij sprak weinig met zijn ouders en met andere menschen nog minder. Soms toog hij naar de kust en als daar een visschersschip gereed lag voer hij mee en deed het werk van visscherman dat hij vroeger door den nood geleerd had. Hij stapte dan niet af aan het vasteland, doch keerde altijd met de anderen naar het eiland terug en hij werd langzamerhand onder de visschers een goede bekende. Zoo verliepen vele jaren.

Mala kwam alle jaren met haar familie op het eiland als het zomer was, doch veel zomers gingen voorbij eer Hati haar weerzag. Toch is hij later met haar getrouwd, hij was toen een forsche sterke man geworden die met donkeren blik in de wereld keek en zij was een mooie ernstige vrouw. Hun ouders hebben een groot feest gegeven op den dag van het huwelijk en de menschen

die daar genoodigd waren hebben gedanst tot laat in den nacht. Hati en Mala gingen in den avond naar buiten, den tuin in en verder het bosch in, zij wachtten daar tot zij den nachtegaal hoorden en gingen dan in hun nieuw gebouwde huis. Zij leefden gelukkig samen en kregen kinderen die vroolijk en zorgeloos waren zooals zij vroeger.

Het verhaal was uit en de oude vrouw en de jongen gingen samen naar het dorp; hij was zoo sterk geworden dat hij de houtvracht voor haar kon dragen, hij liep rechtop met zijn last en zij liep gebogen.

Aan den bode van het lot
Door
W.L. Penning Jr.

Met toorts en domper beide,
Bestellend goed en kwaad,
Zeg, bode! aleer 'k moet scheiden -
Hoe 't met de reekning staat.

Met gulle korf gekomen,
Met dievezak me ontgaan,
Gunt ge ouderdom zijn droomen,
Zijn tweedehands-bestaan.

Geen nood voor jacht door 't leven,
Nu 't dwarrelt om mij heen;
Vol pijn in 't nauw gedreven,
Ontkom 'k in mijn verleên.

In spijt van somb're schimmen,
Dool 'k als naar húis door 't oord,
Waar ongeduld ging klimmen,
En moeheid wordt bekoord.

Hier wenkt met lachende oogen,
Hier groet met blijden mond,
Wat elders droef gebogen
Voor mijn verbeelding stond.

Hier is 't, waar tranen spreken
Te rein voor klaag-geluid,
Dat zon nog door komt breken -
Groei tusschen 't puin ontspruit.

Met huis en hof en dreven
Zonk blóei den bodem in,
Maar wortelvast gebleven
Is de oude levenszin:

Die droomt zich 't huis herrezen,
Het stroom-diep overbrugd, -
Als liet zich 't lot belezen
Door zoete' erinrings-zucht!....

Bode! enkel dingtaal sprekend,
Koelweg bij lots-bestel
Ons vreugdelicht ontstekend
Of 't dempend op bevel, -

U houdend van den doove,
Berecht ge uw stomme rol;
En schuld, op 't lot geschoven,
Schuift ge af - beteeknisvol!

Te kort vóór de afreis gis ik
Hoe 't met de reekning staat;
Als vrijgeleide mis ik
Den kwijtbrief daar 't om gaat.

Uw vord'ring wacht op 't scheiden;
En 'k peins, - of bede aan wal,
Om werk aan de overzijde,
Voor b o r g t o c h t gelden zal?

Kunst en geest in literatuur

II
Boutens' Carmina

Wat mij bij de lezing van Boutens' nieuwe bundel het meest getroffen heeft en mij voor de vorming van een oordeel over zijn gedichten het belangrijkst schijnt, is het gebrek aan ziel en liefde, dat het grootste gedeelte dezer verzen in hun wezen kenmerkt, vergeleken met het aanzienlijk aantal malen, dat ziel en liefde hun aanleiding en hun onderwerp werden.

Er is maar één voorwaarde, welke vervuld moet zijn, wil een gedicht, nemen wij een liefdegedicht, echo's en ontroeringen wekken: de liefde, die het ontstaan deed en die door het vers in ons gemoed gedragen wordt, moet een menschelijke liefde zijn. Haar voorwerp is voor het verwekken der poëtische ontroering ten eenenmale onverschillig. Hoe verhevengeestelijk, hoe onstoffelijk-etherisch en onbereikbaar in de diepten van gedroomde hemelen flonkerend het ook zijn moge, het kan door ons alleen gevoeld worden, wanneer de dichter zelf het met menschelijke liefde heeft liefgehad; en hoe zwakker zijn menschelijkheid, hoe onstoffelijker het voorwerp is, - hoe grooter het gevaar wordt, dat het laatste aan den minnaar zijn buitenmenschelijke trekken opdringt en daardoor als onderwerp van poëzie voor altijd onvruchtbaar wordt. Ieder kan zijn eigen opvatting hebben over de waardeerbaarheid der menschelijke liefde, men moge het als haar triomf of als haar vloek voelen, dat zij nooit boven haar aardschheid zal uitkomen, maar men zal nimmer kunnen ontkennen, dat die aardschheid haar eerst-vereischte eigenschap is, wanneer zij het gevoel wil zijn, dat de woorden van een gedicht op zich voortdraagt, tot de lezer

met de woorden tegelijk het dragend gevoel in zich opneemt. Ménschelijke liefde moet in de verzen zingen; zij kan dan niet anders dan die hoofdtrekken van liefde bezitten: warmte en overgave, d.w.z. zij moet een ontvouwing zijn van het geheele leven, een spel van aandoeningen der zinnen, een spiegeling der kristallen van den geest, en dat alles gebonden door het gevoel, den sterken band van het leven des harten. Zonder de bindende kracht van het gemoed geen menschelijke liefde, zonder menschelijke liefde, in haar ruimste beteekenis, geen poëzie.

Vergelijking van de stellingen der tweede alinea met wat ik in de eerste als opmerkelijk in Carmina aangaf, brengt mij onmiddellijk binnen in het wezen van Boutens' laatste boek. Het ligt hier open vóór mij in vers na vers: bijna nimmer liefde, bijna nimmer overgave, bijna nimmer een zich met de volledige persoonlijkheid verliezen in het beminde, bijna nimmer menschelijke teederheid, innigheid, onstuimigheid. Altijd toch de herinneringen, de daden, de woorden, de droomen van en over de liefde. Dit verschil tusschen wezen en schijn in Boutens' nieuwe gedichten heeft één oorzaak: er ontbreekt gistende ontroering, menschelijkheid, hart in deze verzen. Zij worden niet voortgestuwd door den stroom, dien het gemoed altijd in de woorden laat ruischen. Zij doen het noodzakelijk gevolg van dit gebrek duidelijk worden: Innerlijk leven, verfijnde gewaarwordingen aan den eenen, geestelijke verfijnde speculatie aan den anderen kant, zij blijven onverbonden, zij vinden elkander niet als beide de tweelingskinderen van één leven, zij kunnen zich niet tot hun uiterste kracht uitzetten, omdat het ferment van het gevoel in hen niet werkt; zij blijven in de gedichten hoofdzakelijk onvruchtbaar en zoodoende wordt de hoogste mogelijkheid van poëzie hier ónmogelijk: de gemeenschap komt niet tot stand, de ontroering wordt niet geschapen, die voor den lezer een zich geheel en al voelen vervloeien in het leven der menschheid tengevolge heeft.

Een verfijnde intellectualiteit moet vroeg of laat tot het inzicht komen, dat zij geen gemoed naast zich als helper heeft en dat zoodoende de afstand tusschen haar en de zinnelijke waarnemingen niet overbrugd kan worden. Zij moet evenzoo de onmisbaarheid van het gemoed erkennen; misschien reeds, tenzij

zij verblind is, uit eigen onvolledigheid: door de onmacht om binnen de grenzen, die zij zich denken kan, alles met leven te vullen; maar ook uit een ontleding van den aard der gevoelens, waarmede zij zich als dichterlijk intellect bij voorkeur bezighoudt. Met die ontleding aangevangen, zal zij het gevoel zoo fijn, en tot zulke dunste vezelen uit elkander nemen om hen dan afzonderlijk of in hun samenhang te doordenken, dat niet één eigenschap van wezen en werking haar onbekend blijft. Tegelijkertijd kent zij, groepeert zij, waardeert zij de duizenden waarnemingen der naast haar in het zelfde lichaam werkende zinnelijkheid. Zij is nu, met den voortdurenden drang naar liefde b.v., naar datgene, wat zij zelf niet bezit, wat zij noodig heeft, wat zij nimmer bereiken kan, toch in staat geworden, dichter bij het gevoel te komen. Door zelve de geschifte zinnelijke waarneming als een subtiel alchemist te verbinden met de samenstellende onderdeelen van het gevoel, bereikt zij werkelijk een het wezen suggereerenden schijn van die edele onscheidbaarheid, het goud, het gevoel, en men zal ten slotte wel zeer aandachtig moeten luisteren, men zal zelf hart moeten hebben, om het afwezig zijn van het allerlaatste, doch gewichtigste te bespeuren, men zal inzicht moeten hebben in de mogelijke bouw van verfijnde persoonlijkheden, om ook dàn nog niet zich zelf de schuld te geven, maar de afwezigheid ven gevoel in zulk een gedicht vol te houden. Men zal dit toch moeten doen. Van het oogenblik af echter, waarop wij overtuigd werden van de waarheid, dat een bepaald gedicht niet een werk is van levensuitstorting, maar van een allerfijnste *associatie* der scheppende kleinste-elementen eener levensuitstorting, verliest het gedicht een van zijn grootste waarden en bezitten wij tevens den sleutel, die alle geheimenissen van zulk een gedicht meedoogenloos ontsluit en het in zijn essentieel-onvruchtbaar wezen blootlegt. Deze overtuiging bezit ik ten aanzien van een groot deel der Carmina, het verraderlijke boek, dat een ontwikkeling voorloopig als afgesloten laat zien, dat een inzicht geeft in de gansche persoonlijkheid van den dichter, dat telkens en telkens weer schoone dingen biedt, maar als kunst deze, niet met den bloedstroom van het innerlijk leven, niet als poëzie.

De eerste vraag, die ik mij nu stel, is deze: was dat gemoeds-

leven in Boutens steeds zoo zwak nu, zoo afwezig dan, als thans? Beschouwing van al zijn bundels brengt tot het inzicht: bij niemand kan de ontwikkeling van het gemoedsleven zóó volkomen bij een bloem vergeleken worden als bij Boutens. Nimmer was het kloppen des harten in zijn gedichten dat, wat zich het sterkste voor den lezer liet hooren. Tot aan Stemmen heeft het eigenlijk geduurd, voor het gemoed zich zóó ontwikkeld had, dat het veelvuldig de kracht werd, die al het overige verbond tot een organische eenheid. Hebben uiterlijke oorzaken er toe geleid, dat het vuur plotseling hooger opsloeg en zoodoende te spoedig de niet heel rijkelijk aanwezige brandstof verbruikte? Ik hervat het beeld der bloem. Boutens' gemoed is een brooze plant geweest, zij groeide langzaam, bloeide des zomers, een korten tijd droeg zij bloemen, in 'Vergeten Liedjes' hadden haar kelken reeds de verwelkende en verwelkte tinten van den herfst, en daarna, hier krijgt het beeld zijn dieperen zin, gingen bloem en plant verdorren. Dit is van groote beteekenis voor Boutens. Men voelt nu niet de afwezigheid van gevoel in een schoon aangelegd leven, dat er naar stréékt, maar men bespeurt een stervend gevoel, men vindt in deze verzen die *dorheid des harten*, die schrijnt, en de schoonste spelingen der zinnen hun geur en kleur en gloed, de zachtste spiegelingen van den geest hun zuiverste flonkering en diepsten glans niet laten kan. Een tragische figuur zouden wij zien, wanneer Boutens' leven een onophoudelijke strijd was om het gemiste en voor hem onherroepelijk onmogelijke. Ik zie zijn figuur kleiner, grauwer. Ik zie, en meer nog dan thans, in de toekomst, die mij tot leugenaar maken moge, den man met het stervende hart, voor wien, zoo hij een bewuste en dan eerlijk tegenover zich zelf is, zijn eigen poëzie vroeger of later geen levende waarheid meer is en zijn kan. Juist daar, waar een warmer toon dóórgloeit, de plaatsen, waar wij een zachte ontroering hooren beven - ik zonder het schoone gedicht aan Sappho, dat tot den 'Stemmen'-tijd mag gerekend worden, buiten alle beschouwing van Carmina - zij zijn als de laatste groene bladeren, een veege bloemenkelk, zij zijn als de korte opflikkering der smeulende kolen onder de asch. Zij overtuigen des te meer van het noodlot in den dichter, bij wien reeds de merkwaardige neiging, sterke,

hartstochtelijke menschen als de groote zondares Beatrys en de groote minnares Isolde in hun sentimenten te verkleinen en te verweekelijken, een zekere *vrees* voor het onstuimige, onbegrensde leven deed onderstellen en de aanwezigheid van een fel gemoedsleven in hem zelf onwaarschijnlijk maakte. Het is te hopen, dat de zoele wind altijd zal blijven zuchten, die tot nu toe telkens de sluimerende kolen onder gruis en asch deed gloeien en de kernvonk brandend hield.

Een noodlot. Wanneer ik alles, wat ik uit Boutens' Carmina lees, tegen elkander houd en beschouw, dan zie ik één groote noodwendigheid. Het lijdt geen twijfel, of zijn persoonlijkheid is zóó gebouwd, dat zij déze ontwikkeling moest hebben, en alle dichterlijke tekortkomingen, waaraan hij zich schuldig maakt, zijn ten slotte altijd weer op het gemis aan hart terug te brengen. Voor een man van zijn verstandsaard, zijn zinnenverfijning kon er tusschen hem en de menschen geen band bestaan, dan die van het gevoel, het gemeenschappelijk, menschelijk gevoel, - zijn zwakste eigenschap. De gevolgen openbaren zich in de wijze, waarop hij zich buiten de menschheid stelt, zich ziet als een voor haar onherroepelijk vreemde. Men leze de in haar algemeenheid bijna brutale voorrede bij Wilde's ‘De Profundis’. Niet alleen hierin, helaas, teekent hij zijn afzondering. Ook deze zelfs werd niet tot een sterk, een op zich zelf diep, mooi gevoel. Eén van de antipathiekste en leelijkste gedichten der Carmina bewijst het: Boutens hoort in het groote gedruisch der straten eener wereldstad niet het boven de jammerlijke kleinheid van het individu uitgestegen erbarmelijk gedreun, waarmede de menschheid de leegte van haar worsteling naar den dood vult en verdooft, - ook geen werkelijke, in den schrei zijner eenzaamheid brandende verachting kan hij gevoelen, - hij wìl het wel, maar zijn woorden verraden hem: in een rozentuin zwijgt van het onbeschaafbaar volk (men ziet het louter verstandelijk *oordeel*) het ijl gezwets, het loos gegil, regels[1)], die een falen beteekenen

1) Hoe anders nog in Stemmen, hoe veel sterker de band, hoe veel warmer de klank: *De Wolk* (‘over der schoone menschen vreugde en rouw’) *Morgen in Meran* (‘Ben ik zooveel rijker dan ik was, ineens?...waarlangs onwetend-veilig in doorzonde schaûw De schoone, stille, blijde menschen gaan, Mijn eigen volk en dat ik weer kan minnen’.) *Strofen* (‘en leert een kind met kindren zijn, Dat in den warmen kleurenschijn Aan aardes groen en bloemrijk plein Met de anderen zijn leven speelt’)! En waar bleef die werkelijke liefde, die hem in 't XXIIste vers der ‘Verzamelde Sonnetten’ deed belijden:

Uit U bemin ik in hun donkre steden
Dit menschdom krielend in wanhopig jagen,
In U 't geluk dat rijper toekomst drage
Wen schooner volk op schooner aard zal treden...?

van het intellect, dat de aan het gevoel der verachting gelijkwaardige uitdrukkingen niet wist te vinden en den dichter woorden deed schrijven van scheldende rancune en kleine verstandelijkheid. De dorre trots, die uit het gedicht spreekt, doet zoo scherp begrijpen, hoe noodzakelijk in een dichter, in wien het gemoed van den aanvang af zoo zwak was, ook wát hij bezat moest afsterven, toen hij eenmaal bewust hardnekkig alle draden ging afsnijden, die hem met zijn medemenschen verbonden, daardoor met koppigen eigenwaan de mogelijkheid van een toevloed nieuwer krachten en sappen ophief en zich tot diegenen terugtrok, die hem niets kunnen geven, dan wat hij zelf reeds, gewoonlijk sterker dan zij, bezit. Sterk komt hier uit, hoe bekrompen het intellect is, dat door het gevoel niet wordt lenig gemaakt: Boutens begreep zelfs niet, dat juist de elementairheid, grofheid, ongevormdheid, onverfijndheid van het leven der menigte en van de deelen der menigte voor hem het eene noodzakelijke is en dat hij juist in den aard zijner filtreerende persoonlijkheid een waarborg bezit, dat het opnemen van groeikrachtige sappen uit een gansche gemeenschap niet schadelijk, maar alleen voedend kan plaats hebben. Hij begreep niet, dat alleen uit innerlijke zwakheid afwijzingen van zulk een aard te verklaren zijn en dat het uiterlijk gebaar een gespleten mom is, waarachter deze zwakheid in geen enkel opzicht voldoende kan verborgen worden.

Eén der voornaamste, meest verklarende noodwendigheden in Boutens' verzen heb ik hiermede beschreven. Er is een tweede, zeer belangrijke, die met de vorige ten nauwste samen-

hangt. Weinigen spreken zoo aanhoudend over de Ziel als een afzonderlijk, aan het lichaam superieur en gescheiden te denken levend wezen. Het is een gewoonte der dichters het woord te gebruiken voor dat meest innerlijk leven, dat de vreemde, onbewuste tezamenvloeiïng is van alle werkingen, die het lichaam door ál zijn organen in zich heeft. Boutens scheidt de ziel van het lichaam. Maar wat kan zij voor ons zijn, wanneer haar voornaamste element, het gevoel, - de verweving der lichamelijke ervaringen, die mét het lichaam in het zelfde uur te gronde gaat, en aan de eeuwige ziel niet eigen zijn kan, - haar ontnomen wordt? Bij Boutens draagt de ziel geen menschelijk gemoed in zich, men bemerkt het aan zijn onmacht, ìets voelbaar te doen worden van het gebied, waar zij zich het liefste beweegt, waarnaar zij altijd weer verlangt en opstreeft. Men beschouwe, hoe vermoeiend-dikwijls het hoogste ideaal met de goden in verband gebracht wordt, hoe onmogelijk het is, dat wij ons één oogenblik met 'de ziel' in haar heilig gebied bevinden. Boutens heeft zijn woord 'goden', dat hij àl te vaak noodig heeft, geen inhoud gegeven en hij gebruikt het voor ons inhoudlooze woord op het oogenblik, dat zijn onmacht om dien zelfden inhoud aan andere dingen te geven, hem duidelijk wordt. Maar wij, lezers, treden op die wijze niet in den kring, waar binnen hij, als dichter, ons te voeren heeft, - en wij begeeren het ten slotte nauwlijks. Ook wanneer hìj er in slaagt, zijn gedachten onder symbolen, de dingen der aarde, te betrekken, slagen wìj er niet in, onder de symbolen het andere te doorvoelen.

Voor ik nu verderga, dien ik wederom één vraag onder het oog te zien, en weder de vraag, die naar het verleden de blikken doet richten. Had Boutens ook in Stemmen niet de neiging tot scheiding van alle leven in een geestelijk en een zinnelijk, waarvan het eerste het eeuwige, waardevollere zijn zou? Hoe komt het dan, dat hij toen zéér, thans aanzienlijk minder in staat bleek, waarachtige poëzie te scheppen? Het antwoord zal, daar het de eenheid mijner beschouwingen meer en meer aantoont, mijn betoog nog versterken. Ongetwijfeld behoorde Boutens van den beginne af tot de menschen, wier geest, in hun persoonlijkheid domineerend, het leven des geestes, *zijn*

'de ziel' dan, als het leven a-priori, het werkelijke leven beschouwt, terwijl het leven der zinnen, van het lichaam - 'het vleezen *kleed*' - slechts als een eerst later komende afspiegeling gezien wordt. Men heeft zulk een, of den tegenovergestelden aanleg, van geboorte, hij geeft de eerste grondbepaling van aller menschen wezen aan. Zoolang het zinnelijke leven nog gezond en sterk is, zoolang het hart warmer klopt, wordt de geest door te belangrijke krachten teruggehouden, dan dat hij zich met volle overgave in de wereld zijner ideeën zou kunnen werpen. Zoo bij Boutens. Zijn geest had ook vroeger het verlangen naar deze overgave, maar hij was als *de mensch* uit Platoons Phaidros, wien, als hij een afglans van het eeuwige licht gezien heeft, de ruggeknobbels, waar de vleugels streven uit te breken, beginnen te jeuken en die in zijn líchaam de pijn en het gloeien der verlangstigheid ondervindt, omdat de zíel zich uit hem zou willen storten naar het licht. De geest werkt om zijn eigen bevrediging, maar zijn werken wordt als pijn en zoetheid aan den lijve gevoeld. Het is zeer eigenaardig waar te nemen, hoe eerst nà Stemmen het, laat ik 't noemen platonistische - ik zeg dus met opzet niet: platonische - in zijn wereldbeschouwing hoe langer hoe sterker en op het laatst noodlottig wordt. Men behoeft, om dit klaar te ervaren, Stemmen maar te houden naast 'Vergeten Liedjes,' waar een bewuste, onafgebroken doorvoering, haast stelseling is van wat in Stemmen nog onbewuster, meer met al de andere dingen van het leven vermengd, voor de poëzie derhalve niet alleen onschadelijker, maar zelfs vruchtbaarder was. Terwijl ik derhalve waarneem, dat sinds Stemmen de gemoedsstroom steeds zwakker, het vers steeds droger, intellectueeler werd, en daarnaast, dat sinds den zelfden tijd, en voor de minst ingewijden waarneembaar, even snel de verheffing van 'de ziel' ten koste van het overige[1)], en het bijna uitsluitend door háár gedroomde wezen en bewegen

1) Carmina, *Avondlicht*:
Zoo scheidt de koninklijke ziel
Die in der eeuwen schoon gedrenkt
Verzekerd weet haar eenig loon,
De schoonheid die zij kent en schenkt;
Want enkel wat de ziel herdenkt
Is eeuwig en is schoon.

geboeid worden, zich voltrokken, komen de groote samenhang in Boutens' ontwikkeling en de noodzakelijkheid zijner dichterlijke verzwakking steeds meer bloot te liggen. Het is misschien niet overbodig nog even te constateeren, hoe in Stemmen, één der mooiste boeken der Nederlandsche dichtkunst, inderdaad alles gemoedsrijker, jonger is. De zinnen werken krachtiger en konden den dichter, met het hart te zaam, dichter bij de aarde houden. Zijn verzen hebben vaak de belangwekkende eigenschap van een genot om de aardschheid rondom een trekken van de ziel naar den hemel. Alle leven is nog onmiddellijker, meer vermengd, minder uit elkander gelegd, meer eenheid, meer scheppende innerlijkheid alzoo. Het is bewaasder, warmer, het licht is leniger, zijiger dan in Carmina. Er is meer zieletoon, minder spraak over de ziel dan in Vergeten Liedjes. Waartoe anders kunnen al deze overgangen en veranderingen doen besluiten, dan dat de geest, met het natuurlijk veranderen der zinnen, met het steeds verdrogen van het gemoed, welke gezamenlijk hem van zijn zelf-vereeuwigende, zelf-verheerlijkende neiging te voren betoomen konden door een onzichtbaren strijd, die schoone verzen ten gevolge had, steeds onafhankelijker werd, de drieeenheid van den waarachtigen dichter in Boutens altijd meer uiteenviel, en dat dit ééne groote feit tegelijkertijd zoowel in den aard en de eigenschappen der verschillende gedichten als in de levenshouding zelve volvoerd en onherroepelijk werd?

Voor wie de ziel scheidt van het lichaam als het eeuwige van het tijdelijke, verliest het tijdelijke, verliezen de zinnelijke dingen der wereld hun grootste waarde: van om huns zelfs wil te bestaan en in zich zelf hun bestaansrecht en volmaaktheid te bezitten. De zinnelijke dingen, zij zijn tot vreugde of tot smart voor het lichaam; wanneer dit als het tijdelijke, vergankelijke, als bouwvallige woonplaats der ziel, als het niet absolute en feitelijk min of meer waardelooze wordt beschouwd, verliest tegelijkertijkertijd alles, wat van de zelfde orde is als het lichaam, zijn belang, zijn werkelijkheid, de dingen worden op hun hoogst vormen, waaraan een eigenlijke inhoud ontbreekt, al dat gene, wat onze aardschheid, onze menschelijkheid uitmaakt, is niet meer de ware werkelijkheid, maar het afschijnsel, het onvolmaakte beeld der lichtende ideeën, in wier midden de

onstoffelijke ziel als in haar eigen rijk wil wonen[1]. Alleen hij echter kan in woorden een ding voor ons doen bestaan, die in zijn werkelijkheid gelooft en het liefheeft; eerst wanneer het voor ons een werkelijkheid is, kan het ons als symbool gelden voor iets anders; en alle pogingen om een idee, die ontdaan is van al wat wij menschen waarnemen, voor ons door symboliseering waarde te geven, zal mislukken, zoolang onze ooren niet hooren, onze oogen niet zien, àl onze zintuigen zich niet overtuigen van een werkelijkheid en een schoonheid in het symbool. Dit is bij den Boutens van Carmina zoo vaak de fout: hij spreekt over dingen, die alleen onder stoffelijke gestalte kunnen worden voelbaar gemaakt, terwijl hij het afzonderlijk bestaansrecht, de werkelijkheid dezer gestalten niet erkennen mag. Hierdoor komt het, dat zijn beschrijvingen zoo weinig overtuigend, zijn dichterlijke inventies ten opzichte der natuur zoo weinig scherp omlijnd zijn. Door de wetten der poëzie, door haar gebondenheid aan de woorden, door haar gansche bevangen zijn in onze zinnelijkheid, sluit zich een verskunst, die zonder het gloeien en beven van het gemoed, zonder het *verlangen des harten* naar een zoo onstoffelijk verheven leven in gedroomde hemelen, onbereikbaar, zoolang wij menschen zijn, - zonder dat verlangen en zijn visioenen, dat het éénige gevóel is, dat wij ten opzichte van een ander leven kunnen hebben, - van zelve buiten alles, wat wij echte, goede poëzie noemen en buiten onze volle bewondering. Dat in de uitwerking, al het uiterlijke van een gedicht een falen *moet* aanwezig

1) Dat het scheiden van ziel en lichaam niet zonder waarde-oordeel ten nadeele van het laatste blijft, blijkt ten overvloede - het is logisch noodwendig - en zie de vorige noot - nog overtuigend uit het langere gedicht ‘Droom’, dat de menschelijke liefde onverbiddelijk ontleedt en met strakken ernst die beleediging van het leven volvoert, het schoonste gevoel der menschen, het meest ontroerende en dat het nieuwe leven schept, te verdeelen in liefde van de ziel en liefde van het lichaam, van welke de eerste haar eigen naam mag behouden en aldus de échte liefde zijn zal, terwijl de laatste den anderen naam van ‘lust’ verkrijgt. Wie gelooft dan des dichters woorden: ‘de onheelbre breuk in aarde's heilig hart’? Woorden misschien, maar waarschijnlijker een slappe wankeling van een, die niet alle consequenties zijner overtuigingen en gedachten durft of kan op zich nemen.

zijn is even noodzakelijk als het onmogelijk is, een gesneden gewaad te doen passen om iets anders dan een lichaam met bepaalde, omlijnde vormen[1)].

Ik gaf hierboven de naar mijn inzicht voornaamste wezenseigenaardigheden van Boutens' latere gedichten aan. Het is niet noodig, de verzen zelve zullen het toonen, dat het boek door hen waardeloos wordt. Ik vergeet niet, dat als Boutens velen zijn, en dat velen van zijn gedichten hun genot kunnen hebben. Dit is dan niet in de voornaamste plaats om de poëzie, maar om de soort, den inhoud zijner verzen. Ik vergeet evenmin, dat een verfijnde, zinnelijke aanleg bij een intellect als dat van dezen dichter nog veel mogelijkheden overlaten tot het voortbrengen van bewonderenswaardige dingen, al zal de diepste ontroering dan niet gewekt worden. Boutens is een belangrijk

1) Ik wil, voor het klemmen van mijn betoog, verschillende gedichten in Stemmen en Carmina naast elkander aan wijzen. Men leze dan, b.v. uit Stemmen het gedicht *Strofen* en daarna uit Carmina *Terra-Vallis nimis amoena*. In welk der twee verzen moogt gij zwelgen aan de liefelijkheid der aarde, waarvan de tweede titel spreekt? Twee vogels: luister naar de *Morgen-nachtegaal* in Stemmen, en hoor, wanneer zijn schelle vreugde uitruischte, naar den *Leeuwerik* in Carmina. Is het in 't laatste vers niet alleen slechts de onlichamelijke ziel, die een naam, en niet méér dan een naam kreeg? Het leven met iemand, die niet meer aanwezig is: *Inferiae* in Stemmen, welk een emotie, *Slaapwandelen* in Carmina, welk een ijlte en onwerkelijkheid. De gang door het leven: het dunne spreken door onwerkelijke, niets evoceerende beelden in *Oude Wijn* uit Carmina. Daarna uit Stemmen: *Van Verdriet en Vreugde, In den Nacht*. Vergelijk *Aan den Kruisweg* (St.) met *Oerania* (C.), de bijna verdronkene uit *Het Geredde Kind* (St.) met den bijna gestorvene uit *Zuster van Barmhartigheid* (C.). Ten slotte, over het eigen zingen: *Het zelfde Lied* uit Carmina met bladzijde 83 uit Stemmen, waar de dichter zelfs een zelfde beeld gebruikt als in het latere vers. Ik noemde nu genoeg plaatsen. Ook waar een gedicht veel schoons heeft, zooals Zuster van Barmhartigheid, hoe veel geringer is dan nog het bezit aan substantie. Hierop juist komt het aan. Ik wil niet zeggen, dat de hier genoemde gedichten uit C. geen schoonheden bevatten, maar dat zij alle min of meer substantieloos, ijl en onbevredigend zijn. Is Carmina, dit even dikke boek, met den zelfden band, de zelfde letter, het zelfde papier als Stemmen, waarmede het dezelfde onderwerpen, dezelfde beelden, de zelfde vormen gemeen heeft, niet een pijnlijke herhaling, en moeten niet kunst en manier dikwijls de leegte vullen, die de natuur vroeger van zich verzadigde?

kunstenaar, er is een bekoorlijk, - voor den dichter zoowel als voor den beoordeelaar overigens verleidelijk en gevaarlijk geluid, dat ons den eerste dadelijk doet herkennen, er is een bijzonder-soortige woordcombinatie, een overvloed van fraaie regels, verlichtende aanduidingen, een interessante keuze en groepeering van nuancen, er zijn op hun eigen gebied zoete, vreemde glansschakeeringen aan elkander uitwisselende spiegelingen. Zij blijven op zich zelf, onverbonden tot een groot geheel, zij hebben meestal slechts zich zelf om ons treffen, tot hun uiterste potentie geraken zij derhalve zelden, maar zij zijn schoon toch, beminnenswaard en ongewoon. Wij vinden vaak een intellectueele zuiverheid, een zacht waaiend, gedempt-glanzig geestesleven, zoo bijzonder en veelvuldig in Praeludiën, ook in Carmina meermalen bereikt. En nog altijd begint in de hoogste oogenblikken onder die geesteszuiverheid somtijds een warmte te leven, die het gedicht plotseling verheft, - wij herkennen deze plaatsen ontroerd, gevoelig om onze oude liefde voor den dichter. Maar toch, ik zeg het nadrukkelijk, is dit alles, schoon dankbaar aanvaard, niet voldoende om Carmina te maken tot een boek, dat een heerlijk bezit der Nederlandsche dichtkunst is. Er ontbreekt te veel aan; het wezen, waaruit het ontstond, mist het allervoornaamste: menschelijkheid. Geen schoonheid, die dit verbergen kan. Hoe heerlijk konden juist Boutens' gedichten zijn, wanneer hij, met zulk bezit, de zelfde minnaar bleef van den droom der eeuwig-flonkerende regionen, die het vaderland zijn van ‘de ziel’, het land zijner nu schimmige goden! De schoonste vondsten der aarde in hun meest volmaakte en vervullende vereeniging werd het visioen van een landschap, dat verzadigd was van de uitstralingen der ziel en een beeld, een levende gelijkenis werd van haar gelukzaligheid. Doch Boutens heeft zijn gemis. Tenzij hij zich na Stemmen en Sonnetten vernieuwd had, tenzij zijn persoonlijkheid zich aan zich zelf ontworsteld had en er toe geraakt was, zich open te stellen voor andere groepen van gedachten en ontroeringen dan die, waarvoor zij tot dan toe ontvankelijk was, *moest* hij eindelijk een bundel uitgeven, die hem tot op die vernieuwing voor onze poëzie in hoofdzaak onvruchtbaar deed worden. Carmina vervult een dergelijke taak: het is dit nood-

wendige, noodlottige boek, waarin wij het groene hout van Boutens' dichtkunst zien verdorren, en dat mij aanleiding gaf, mijn gedachten over den aard, de onvermijdelijkheid, de gevolgen dezer verdorring uit te spreken. Boutens is de typische dichter eener tusschenperiode. Het sterke, onstuimige, alles in zich slorpende en, desnoods losbandig, onmiddellijk weer in woorden uit zich werpende leven der gewaarwordingen is in hem verfijnd en zich zelf niet meer genoeg. Een nieuw, geestelijk leven is in hem wakker geworden, hij heeft de voortdurende neiging tot verwerking der gewaarwordingen eenerzijds, tot opstijgende doordenking anderzijds. Het groote leven van het gemoed heeft hij niet bezeten. Mogen wij hopen, dat een jong geslacht er in slaagt, de vereeniging te vinden, waarin zinnen-, geestes-, en gemoedsleven dóór het gemoed worden saamgebonden, een gemoed dan, dat door zijn werking de foutieve stelling van hun afzonderlijk bestaan weder doet verdwijnen, en, zich één voelend met de aarde, niet verder zal willen opstijgen tot den hemel dan tot de hoogten van waar zij de aarde nog kan aanschouwen? Ik peins mij een verrukkelijke mogelijkheid, wier vervulling ik reeds gezien heb: onder de jongeren in een paar der laatste verzen van dien groeienden dichter Aart van der Leeuw, bij wien zuivere bezinning, het innigste gevoel en een zoete aardschheid zijn te zaamgevloeid en zich vermengd hebben in de fijne expressie, de teedere woorden van een weemoedig of levensblij vers.

P.N. VAN EYCK.

Politieke feiten en richtingen

Het vóorspel.

De vacantie was een tijd van toerusting. Want het parlementsjaar dat aan de verkiezingen vooraf zal gaan, bevat ernstige beloften en bedreigingen. Het zal ongetwijfeld veel vergen van de politieke krachten uit verschillende richtingen. Niet alleen om op wetgevend gebied allerlei belangrijks tot stand te brengen. Dat is de formeele plicht der volksvertegenwoordiging, waarop begrijpelijkerwijze door de regeeringspartijen met nadruk gewezen wordt. Doch de inzet der politiek voor het komende jaar is hooger dan wetten in het staatsblad. De ontwikkeling, ja zelfs het gezonde leven eener wezenlijke politiek staat op het spel. Bijna alle richtingen zullen een crisis doormaken, waarin zij hunne uiterste krachten te toonen hebben. Kort voor dien strijd - want een strijd zal het zijn - ging het gordijn even op voor een klein bijna symbolisch vóorspel. Dr. A. Kuyper, de man die ongetwijfeld de stand en de verhouding der richtingen op politiek gebied gebracht heeft tot het tegenwoordige kritieke punt, trok zich wegens ernstige doofheid terug uit het parlement. Zelfs wanneer deze daad geheel en al een uiting is van zuiver persoonlijke overwegingen, zijn de gevolgen van een bijzondere politieke beteekenis, die echter thans niet geheel duidelijk te overzien is; en wel omdat het te kenmerken is als stil spel.

Het publiek ziet opeens de oude bekende figuur van den schepper en leider der coalitie-politiek onder volle belichting op het tooneel komen, om zich snel met een afscheidsgebaar aan minister Heemskerk daarvan te verwijderen. Is het niet alsof duidelijk gemaakt moest worden dat de komende gebeurtenissen zich buiten zijne verantwoordelijkheid zullen afspelen. En niet

omdat hij geen belang erin zou stellen, of zijn rol voor uitgespeeld rekent. Integendeel. Zoowel zijn belangstelling als zijn kracht zijn nog even sterk als vroeger. Hij ‘verstaat’ echter niet meer wat er in de Tweede Kamer gesproken gaat worden, en wil het dus liever op een afstand bezien. En onderwijl behoudt hij de leiding van zijn partij zoowel door den Standaard vast te houden, als ook door de banden die in het centraal comité der anti-revolutionnaire kiervereenigingen samen komen in zijn hand te laten blijven. Er zal dus met andere woorden zijn een dubbele leiding, één van de regeeringspersonen Heemskerk - Talma - Colijn - de Waal Malefijt in de Kamerpolitiek, en één van hem Dr. A. Kuyper buiten de Kamer. Dat is in strijd met de stelregel door Dr. Kuyper zelf herhaaldelijk en nog onlangs verkondigd, dat eenheid strikt noodzakelijk was. Er kan dus niet anders uit afgeleid worden dan dat een dubbele uitnoodiging opgesloten ligt in het afscheidsgebaar. Allereerst aan de antirevolutionnaire ministers om stille medewerkers te zijn voor de politieke partijleiding onder Dr. Kuyper's aanwijzing. En daarnaast om het afgetreden parlementslid te zien als de stille raadsman in den intiemeren regeeringskring.

Deze opvatting van het symbolieke vóorspel, die zich niet baseert op bedoelingen maar op consekwentie's van het feitelijk aftreden van Dr. Kuyper, heeft niets te maken met hangende politieke kwestie's. Boven de vragen over den voorrang der invaliditeitsverzekering, over de vormen der voorstellen tot grondwetsherziening of tot hervorming van het onderwijs, staat deze andere groote vraag: wie heeft de macht in de staatsmacht bezittende coalitie?

En wel ten eerste welke partij heeft de overhand, en zoo die aan de anti-revolutionnnaire partij toekomt, hoe zal zich dan de macht dier partij in de regeering uiten. Langs den directen weg der partij-organisatie, of wel door toevallig en individueel vooraanstaande personen, als Heemskerk of Talma. Dit is een vraag, die ook op den duur het bestaan der anti-revolutionnaire partij als een politieke macht raakt. En daar Dr. Kuyper die macht deed ontstaan, is het begrijpelijk dat deze vragen bij hem voorrang hebben boven elke andere. Of daarmede echter de verwarring en verzwakking der anti-revolutionnaire partij

verbeteren zal? Deze vraag zal in het eerst komend jaar beantwoord moeten worden.

Dr. Kuyper's voorspel wijst er echter duidelijk op, dat die zelfbewuste, goed georganiseerde, en krachtigste partij der coalitie innerlijk doorwoeld wordt, en niet tevreden kan zijn met den tegenwoordigen gang van zaken. Het was trouwens voor ieder toeschouwer reeds duidelijk, dat de katholieken en christelijkhistorischen een veel grooter invloed in de coalitie hebben verkregen dan Dr. Kuyper's partij, ondanks de vier ministers uit haar midden. En al brengt nu ook het belang van elk der drie coalitie-groepen mede, dat zij vereenigd blijven en dat geen breuk naar buiten zich vertoont, toch zal de geheime innerlijke wrijving haar werking doen gevoelen indien de tijd der politieke beproeving aanbreekt.

De troonrede.

Ondanks het weinig sprekend karakter van de troonrede, is de politieke beteekenis ervan hoogst belangrijk. Veel belangrijker dan de liberale dagbladen het doen voorkomen. En het kenmerk is niet langer als in de latere jaren, een zeer getemperde vooruitgang op sociaal gebied, nòch zelfs van het behoud, doch duidelijk van de reactie.

De regeering toont zich ongeduldig om met de politiek eener vroegere periode af te rekenen. De sociale verzekering was beloofd. En al is er nu ook eene groote ontevredenheid over de wijze waarop de verzekering ontworpen is, de regeering verwacht en gebiedt bijna dat spoedig de wetsontwerpen moeten aangenomen worden. Ook de ziekte-verzekering, al mag dan nu in tegenstelling met verleden jaar de invaliditeits-voorzorg daaraan vooraf gaan.

De hoofdzaak is echter, dat die geheele sociale politiek van de baan moet. Die is te lastig. De regeering wijst daar over heen naar een ander regeeringsbeleid, en wil de periode daarvan met de verkiezingen geopend zien.

Twee groote regelingen zijn het die voor de reactie den weg moeten banen. Waarschijnlijk zal er de naam van hervormingen aan gegeven worden, doch ze zijn beter bevestigingen te noemen.

Bevestiging n.l. van het reeds ondermijnde regentengezag in al zijn verschillende vormen. Het is allereerst de grondswetherziening, maar daarnaast de zoogenaamde ineenschakeling der verschillende takken van onderwijs.

Nog is niet bekend wat het voorstel tot grondwetsherziening zal bevatten. Evenmin valt te zeggen wat er staan zal in de drie wetsontwerpen, die een nieuwe regeling zullen brengen voor lager, middelbaar en hooger onderwijs. Het is echter alles aangekondigd als het perspectief achter sociale-verzekering en tariefwet, en als het gebied, waarbinnen de verkiezingen de regeeringsmeerderheid moeten voeren.

Waarom kondigt dit de reactie aan?

De drang naar grondwetherziening is niet ontstaan bij de clericale partijen. Integendeel is het een uitvloeisel van een demokratische ontwikkeling.

Want de grondwet stond het algemeen kiesrecht in den weg. De zeer, zeer langzame beweging naar dat algemeen kiesrecht, altijd door getemperd door de lauwe voorstanders onder de liberalen, is ten slotte na de mislukte poging van Tak van Poortvliet, en na de gelukte kieswet van Houten toch genaderd aan de poort der grondwet, en eischt dat die opengemaakt zal worden.

Doch sedert al die jaren zijn de toestanden belangrijk veranderd, niet het minst door de ontwikkeling der sociaal-demokratie. En daartegenover door de krachtige organisatie van de bezittende klassen in landbouw, handel en industrie gesteund door 't koloniale kapitaal. Er is een sterke opleving waar te nemen van het geheele bedrijfsleven, dat alom goede winsten afwerpt. Dat de troonrede dit reeds sedert jaren kan constateeren is van geen geringe beteekenis. Het gaat alom goed aan de bedrijfsleiders en bedrijfbezitters op bijna elk gebied. Zoowel de toenemende rijkdom, alsook de toenemende organisatie der arbeidersklasse heeft aan de burgelijke demokratie den vroegeren invloed bijna geheel benomen. Het was in de latere jaren hoofdzakelijk de sociaal-democratie die voor hervormingen moest opkomen. En die door het geringe resultaat genoodzaakt was de kiesrechtbeweging steeds krachtiger ter hand te nemen.

Omgekeerd sloeg de lauwe liefde der burgerij voor sociale hervormingen om in tegenzin en haat. Daarom is de aankon-

diging eener grondwetsherziening volstrekt geen bewijs eener democratische overwinning. Integendeel. De Staatscommissie bereidde de gemoederen reeds op iets anders voor. De herziening der grondwet kan evengoed gebruikt worden om tegen de demokratie die zeer sterk het karakter eener moreele politiek met die eener arbeiderspolitiek wisselde, zich te verdedigen. De instellingen in staat en maatschappij, die thans nog de arbeidersmassa's in bedwang houden en de standen afbakenen, kunnen nu nog worden versterkt. Allereerst het centrale gezag, dat van het hoofd van den Staat. Daarnaast dat gezag binnen elke gemeente, vertegenwoordigd door den burgemeester. Verder de invloed van de Eerste Kamer, en in de maatschappij die der Kerken. Al zal het niet mogelijk zijn het kiesrecht in te krimpen en al zal een uitbreiding moeten geschieden, toch is er tweeërlei te verwachten. Ten eerste dat men door het kiesrecht een overwegende invloed zal willen geven aan het platteland of, naar 't Belgisch voorbeeld van het meervoudig stemrecht, aan de hoogere klassen. En in de tweede plaats dat men de beteekenis der directe volksvertegenwoording zal trachten te verkleinen. Met dit laatste is men reeds lang bezig.

Dat is duidelijk de richting der reactie, die men wel niet op eens met een grooten sprong zal willen en kunnen inslaan, maar waarheen een eerste pas reeds van groote beteekenis is. Daarom is het geen gevit op woorden, indien gewezen wordt op de gewijzigde aanhef van de troonrede. Het hoofd van den Staat verklaarde zich niet langer te verheugen in 't midden der volksvertegenwoordiging te zijn, zooals het vroeger werd uitgedrukt. De koningin zei ditmaal dat het haar aangenaam was de volksvertegenwoordigers weder om haar vereenigd te zien. Daarmede wordt reeds getracht in de openbare meening het zwaartepunt van de regeering te verleggen, en aan de vertegenwoordiging een ondergeschikte rol te geven.

De andere regeling die de reactie belooft is die van het onderwijs. Ook hiervoor is de aandrang tot hervorming te zoeken bij de vrijzinnigen, en vooral in de kringen van 't openbaar, lager en 't middelbaar onderwijs. Het waren de leerkrachten, die bij hun dagelijksch werk beseften hoe de ontwikkeling der maaatschappij, en hoe de ontwikkeling der groote massa's tot

het staatsburgerschap, nieuwe en groote eischen stelden aan het onderwijs. Deze eischen waren en zijn van tweeërlei aard. Allereerst dient het onderwijs zich meer aan te passen aan de maatschappelijke behoeften. Overal vraagt men naar krachtige gezonde personen, die niet gedrukt worden door een hen in de school meegegeven ballast, maar die juist zoo'n ontwikkeling van lichaam en geest verkregen als zij voor hun taak in de samenleving zullen behoeven.

Daarnaast dient het onderwijs een algemeene ontwikkeling mogelijk te maken, en wel naar ieders individueele eischen. De maatschappelijke ontwikkeling vergt meer en meer specialiseering van allen die met hand of hoofd hun brood te verdienen hebben. Doch daartegenover moet aan elk individu een terrein van vrijheid bezorgd worden, waar lichaam of geest zich kunnen ontspannen voor een ander doel dan de broodwinning, namenlijk om het eigen leven te kunnen ontplooien naar ieders aanleg en lust.

Naast practische opleiding dus individueele ontwikkeling. En beide zijn slechts bereikbaar door de strakke stelselmatigheid van 't onderwijs te verbreken.

Dit streven is een logisch gevolg geweest van de liberale politiek, die den staat deed zorgen voor een neutraal onderricht der arbeiderskinderen, en die met de hoogere burgerschool de kring der kleine burgerij open stelde voor de nieuwere natuurwetenschappen, en breeder inzicht ook op staatkundig gebied.

Maar al is de hervorming van ons onderwijs een gevolg der liberale politiek, zoo heeft zij toch ongetwijfeld een vèrgaande demokratische strekking. De gelijkheid van 't burgerschap gaat zich daarbij uitstrekken tot een gelijkheid van het kind. Waar, in welken stand, of van welke ouders, het kind geboren wordt, het zal een gelijk recht hebben op practische opleiding en individueele ontwikkeling. Dat is de grondslag voor een nieuwere onderwijsregeling. En het is buiten twijfel dat de verwezenlijking daarvan alleen mogelijk is door den staat.

De schoolstrijd, die door alle jaren heen aan de kerkelijke partijen kracht en aan de liberalen verzwakking bracht is gebleken van tweeërlei aard te zijn. Allereerst schuilt daarin een

reactie van oudere staatkundige denkbeelden en van de kerkelijke machten tegen de vrijzinnige gedachten. Maar de schoolstrijd zou nooit zoo sterk geworden zijn, indien dit het eenige element ware geweest. Daarin is ook steeds aanwezig geweest, en vooral in het begin, het besef der vrijheid voor de individueele ontwikkeling. De algemeene ontwikkeling van het kind zoo niet zonder, dan toch buiten de godsdienst, was het opdringen van een stelsel. Ook het religieuse gemoed had zijn eischen, die niet miskend mochten worden.

Doch naarmate de schoolstrijd ten voordeele van de onderwijsvrijheid uitgevochten werd, trad de reactionnaire kerkelijke invloed steeds meer naar voren. De sectengeest werd overgeplant op de school en deze werd een strijdmiddel in de kerkelijke politiek. De school aan den liberalen staat bleek onhoudbaar tegen den drang om de ouders over den vorm van het onderwijs mede te laten beslissen. Doch in de plaats van de staatsschool dreigt thans de kerkelijke school te komen. Dat zou op zich zelf geen bezwaar zijn, indien niet die kerkelijke school door den staat werd betaald. Want daardoor toch wordt aan de kerk een gewichtige taak in het staatsleven opgedragen.

Tot nu toe gaf de openbare school, door de grondwet geeischt, een tegenwicht. Doch dit dreigt thans verbroken te worden. Wanneer het onderwijs geheel vrij gemaakt zal zijn, komen voor de opleiding van het kind de georganiseerde kerkelijke machten te staan tegenover de ongeorganiseerde ouders, die geen kerkelijken invloed wenschen. Voor de rijkeren kan dit geen bezwaar zijn. Reeds thans zijn er tal van vrije scholen voor vrijzinnigen, die echter een hoog schoolgeld eischen. Doch voor de minder gegoeden zal de kerk de door den staat gemachtigde zijn om de kinderen naar haar inzichten te doen onderwijzen. Is daarin nu geen gevaar voor reactie? Er is echter meer. Al geeft de staat de bevoegdheid op om zelf voor de school te zorgen, zoo kan geëischt worden dat het onderwijs goed zal zijn, en niet beneden een aangegeven peil zal zinken.

En dat is nu juist de taak voor de onderwijshervorming, die de Ineenschakelingscommissie voorbereidde, en als gevolg waarvan drie wetsontwerpen zijn toegezegd. Ook hier is reactie te vreezen.

Want daarmede kan de ontwikkeling der school aan banden

gelegd worden, en kunnen vooral de beginselen eener scherpe onderscheiding naar standen nog hechter bevestiging verkrijgen.

Voor de armen alleen 't lager onderwijs met hoogstens wat ambachtsopleiding; voor de kleine burgerij het middelbaar onderwijs met een bijzondere opleiding voor ondergeschikte betrekkingen op handelskantoren en in fabrieken; ten slotte voor de kinderen der gegoeden het hooger onderwijs aan lyceum en hoogescholen ter vervulling der invloedrijke positie's.

Scherp worden de grenzen getrokken, en de oude hoogere burgerschool die reeds bleek een strekking te hebben tot het algemeen maken der ontwikkeling, uitgebannen. Daarbij komt dat de leerprogramma's voor de drie takken van onderwijs een systematisch geheel vormen van drie trappen der geleerdheid. Het systeem toont zich duidelijk als een verstelseling van de toch reeds stijve schoolkennis en sluit daardoor de kans uit voor de ontwikkeling der schoolsche kennis tot practische bekwaamheid eenerzijds en tot algemeen inzicht anderzijds.

Aldus is reeds het plan der ineenschakelingscommissie een bedreiging voor een krachtig levend volksonderwijs. Maar hoeveel te meer valt er te vreezen van de inzichten van minister Heemskerk en van zijn bureaukraten, die de wetsontwerpen voorbereiden.

Zonder profetenwijsheid is het daarom mogelijk zich een denkbeeld te vormen van de reactionnaire strekking in het regeeringsbeleid dat door de troonrede in 't vooruitzicht gesteld wordt.

En het is niet voorbarig daarop de aandacht te vestigen. Want dergelijk gevaar wekt reeds lang vooruit een stemming die voorbereidend werkt om zich later te schikken. Bovendien nemen de plannen geheel de schijn aan van de hervormingen, die ook door de meest vooruitstrevenden gevraagd worden, n.l. van kiesrechtuitbreiding door het verruimen der grondwet, en van betere samenwerking en duidelijker verband tusschen alle instellingen van onderwijs.

En ten slotte zal de neiging om den weerstand tegen de demokratie zoo aannemelijk mogelijk te maken en goed te praten zich ook reeds doen gevoelen bij de behandeling der sociale verzekering en der tariefwet.

Ook daarin verbergt zich achter den naam van arbeidersgezinde maatregelen een streven om integaan tegen de normale en heuchelijke ontwikkeling der arbeidersbeweging, een ingaan dat allicht nog verscherpt inplaats van getemperd kan worden.

Daarom is ook de aandrang in de troonrede tot het snel afwerken dier wetsontwerpen, opdat de stroom naar staatspensioneering en tegen de indirecte belasting van de tariefwet gestuit worde, een bewijs hoe reactie wordt beoogd.

De roode Dinsdag.

Zelden is zoo aanschouwelijk duidelijk gemaakt hoe scherp en hoe alleen tegenover de reactionnaire troonrede, de wassende arbeidersbeweging, staat, als op den jongsten rooden Dinsdag.

De sociaal-demokratie, en achter en naast haar een groeiende vakbeweging, heeft ingezien dat het algemeen kiesrecht voor hare ontwikkeling een levensvereischte is. Wanneer het lot der arbeiders een wezenlijke verbetering zal kunnen ondergaan, dan moet niet alleen het staatsburgerrecht van den loonarbeider volledig erkend zijn, maar moet dat recht ook aangewend worden om op de regeering invloed uitteoefenen. De kiesrechtbeweging had dus een zeer duidelijk doel, om n.l. meer macht in den staat te veroveren voor de arbeidersklasse. Maar daarnaast had die beweging ook een groote opvoedende kracht. De arbeiders, gedurende lange werktijden aan hun dagtaak gebonden, door een te laag loon dikwijls ondervoed, eng behuisd, gekweld door zorgen voor 't gezin, en dan door een donker verleden hunner klasse gewoon aan drankmisbruik en ruwe gewoonten, zonder dat dit door vrije uren, vacantie, opvoedend genot, of begrip van hoogere ontwikkeling verzacht werd, die arbeiders worden geleid in een gezamentlijke beweging hunner kameraden, waar hen de oogen geopend worden voor andere mogelijkheden van meer menschelijkheid. Dat kon naast de vakbeweging de kiesrechtstrijd doen. Die bracht gevoel van eigenwaarde en daardoor niet van aanmatiging maar van opoffering voor gemeenschappelijke belangen, den eersten en besten grondslag voor elken burgerzin. Blinden zijn het, die dit niet zien.

Tal van jaren reeds is die kiesrechtbeweging in gang. Her-

haaldelijk werden overal meetings belegd. 's Avonds gingen de arbeiders naar de dikwijls gebrekkige vergaderlokalen. 's Zondags trokken zij naar allerlei terreinen om zich door hun samenkomen te versterken. Indrukwekkende betoogingen en optochten werden gehouden. Doch de kiesrechtzaak kwam niet veel verder. Politici beraadden zich maar steeds hoe het toch gaan moest.

Tot eindelijk verleden jaar de volkspetitie werd opgezet. Hoeveel arbeid, hoeveel toewijding werd niet aan den dag gelegd om namen te verzamelen, om te overtuigen, om op te wekken.

En toen dat alles gereed was hebben 20.000 arbeiders uit hun gebrekkig inkomen een dag loon, en het reisgeld, geofferd om onder hun banieren in een lange stoet door Den Haag te trekken naar het Binnenhof.

En zij ondervonden er dat de minister hen niet wilde ontvangen. Zij trokken over 't Binnenhof waar een bode de offers van toewijding en ijver in een hoek van het departement zette.

Het had dus alles niets geholpen. Eer het tegendeel misschien omdat de vorm der betooging zoo uitdagend was. Te spreken van een roode Dinsdag, en het bemoeilijken van de officieele tocht der Koningin naar de Staten-Generaal, het was alles een uitdaging, die het reeds stil levende conservatisme aanwakkerde tot weerzin.

Het conservatisme is uiteraard geneigd aan vormen te hechten. Het heeft geen oog ervoor dat de volksbegeerten een naam kozen, die uitdrukking gaf aan de intensiteit van hun streven, en die juist door de ernst zich een uitdagend zelf besef eigen maakte. En zoo moest een tweede roode Dinsdag volgen, waarin nog eens zou blijken dat het wezenlijk diepe ernst was.

Nogmaals zouden de arbeiders toonen hoe zij offergezind waren. Niet tot offers aan de heeren in Den Haag, maar aan hun eigen zaak, die hunner kameraden alle te samen.

En weer stroomden uit alle deelen van het land de tienduizenden samen, met geen ander verlangen dan te toonen, dat en hoe vurig zij het algemeen kiesrecht wenschten.

De Nederlanders zijn niet heftig en levendig van aard, zij zijn niet betoogers van nature. Wanneer het hun ernst is zijn ze kalm, zelfs laconiek, zelfs met een schijnbare lach. En ze zijn evenmin strijdbaar van aard. Voorzoover zij aan ruwe gewoonten ontgroeid zijn schuwen zij 't handgemeen en 't gevecht.

Doch zij kwamen in Den Haag, wetende dat hun komst niet gewenscht was. Allerlei moeilijkheden waren hun in den weg gelegd. Ook de burgerij in de provincie zag hen niet gaarne optrekken.

En toen zij ver buiten het Haagsche regeeringscentrum samenkwamen, terwijl zij voor de de plechtigheden der troonrede vrij baan lieten, wisten zij wel dat er geen enkel spoor van sympathie voor hen, voor hun moeilijk werkleven, voor de gebrachte offers, voor hun toewijding, voor hun ernst was bij allen die gingen hooren welke plannen de regeerende machten hadden.

Toch trokken zij naar de binnenstad om openlijk te getuigen. Was het uitdagend? Het was voor hen iets diep levends, iets dat zij niet konden laten.

Toen de betoogers in groote stoeten, maar uiterst kalm en met soms even hun gezang het regeeringscentrum naderden, vonden zij er de sterke macht, die hen terughield. Nu niet meer de departementsbode, nu politie en marechaussee met dreigende paardenhoeven en een enkel oogenblik getrokken sabels.

En als belegeraars trokken de betoogers om de leege pleinen van Buitenhof en Binnenhof, die verdedigd werden door de sterke macht.

Daar was de tegenstelling zoo scherp mogelijk.

De regeering, die de arbeidersbeweging op een afstand hield en er niet voor wijken wilde, ondertusschen in de troonrede haar plannen van reactie al in 't vooruitzicht stelde.

En er omheen de woelende menigte, de vertegenwoordigers van hen, die van den staat een beleid wenschen en eischen, waardoor hun lot zich geleidelijk zal verbeteren om te worden wat zij gevoelen dat het behoort te zijn.

De kiesrechtbetooging, die in wezen opvoedend werkt, kwam hier een les te leeren, die door de betoogers niet vergeten, en door het geheele land voortgedragen zal worden.

Het is een pijnlijke les. Dat er namelijk van de arbeiders nog meer, nog zwaardere offers gevraagd zullen worden, omdat de regeerende machten zich regelrecht tegenover hen stellen.

Er was in Den Haag op den rooden Dinsdag het begin eener revolutionnaire stemming, opgewekt door de houding der regeering, zoo aanschouwelijk opgewekt dat de voortplanting daarvan onvermijdelijk schijnt.

De liberale concentratie.

Waar bleven tusschen de tegenstelling der clericale regeering en der arbeidersbeweging op den rooden Dinsdag de liberalen? Zij verdwenen. Het was alsof zij niet bestonden. Doch in hun bladen speelden zij een wonderlijk spel. Terwijl zij de troonrede kritiseerden met breede oppervlakkigheid, zagen zij nauwelijks de diepe historische beteekenis ervan. Zij vonden het blijkbaar aangenaam, zelfs die te verkleinen. En evenzoo probeerden zij zich wijs te maken, dat die geheele kiesrechtbetooging een voorbijgaande aardigheid was, waarboven zij verheven waren. Zeker, zij veroordeelden de kerkelijke grondwetsherziening. En stellig zullen zij zich eenmaal voor algemeen kiesrecht verklaren.

Maar het is niet de vraag wat zij wel wilden, wat zij schrijven, wat zij desnoods plechtig verklaren.

Het komt er voor u liberalen op aan wat voor offers gij zult willen brengen voor de beginselen, die in 1840-1848 de voorgangers wisten te bevestigen, en wier uitbreiding nooit urgenter was.

Let wel, geen offers van beginselen maar offers voor de verwerkelijking ervan.

Doch de vrijzinnigen zien liever dan naar de bevestiging eener kerkelijke macht, of dan naar de offers die de arbeiders nu jaar op jaar zich getroosten, naar de kansen om zelf weer in de regeeringszetels te komen.

Zij hopen dat verzekering en tarief zooveel ontstemming zullen wekken, dat de kiezers het liever nog eens met hen zullen beproeven. En daarom zijn zij ook zeer benauwd zich te compromitteeren door sympathie met die krachtige en levendige, die ernstige en opofferingsgezinde stroom uit de arbeiderswereld. Zij overwegen de kansen om bij de vele partijen tijdens de verkiezingen er met de herstemmingen gunstig voor te staan. Dat kan slechts de eenige bedoeling zijn van de liberale concentratie die in wording schijnt. En die toch ook niets anders kan opleveren dan een nog hechter aaneensluiting der coalitie, en een nog grooter afval naar de sociaal-demokraten van allen, die in het offer den waarborg zien van de ernst der politieke beginselen.

De liberale concentratie behoorde eigenlijk thuis op het leege Buitenhof van 17 September. Tusschen de bewust reactionnaire regeeringspartijen en de kiesrechtmannen op 't Plein, Vijverberg, Groenmarkt, Spui; tusschen 't stijlvolle plechtige Binnenhof en de woelige maatschappelijke stad, lag het kunstmatig leege Buitenhof. Wie daar kwam werd gedwongen te kiezen, òf onder bescherming van de staatsmacht zich te onderwerpen aan de troonredeplannen, òf achter 't politiekordon zich te vereenigen met het volk.

Voor het zoover komt zullen de vrijzinnigen zich echter nog voor menigen zwaren proef gesteld zien. Ook zij hebben nog het jaar mee te maken, waarin zich de wijzigingen in de politiek voorbereiden. Zij kunnen niet als Dr. Kuyper met een afscheidsgebaar de verantwoordelijkheid afschuiven voor de dingen die in het parlementaire jaar staan te gebeuren.

Zij zullen de regeeringsmeerderheid, en zij zullen ook de sociaal-demokraten aan 't werk zien, en de tegenstelling van den Rooden Dinsdag zich zien herhalen.

En dat alles is geen terrein voor enkel politiek spel, het is een kamp, waarbij de waarachtigheid en de kracht der beginselen op zwaren proef gesteld zullen worden.

Zal dan ook blijken dat er vanaf een leeg Buitenhof geen regeeringsbeleid te maken is? maar dat het noodig is de kracht der volkswenschen te doen doordringen tot onder de ramen, en daardoor ook binnen de deuren van het Tweede-Kamer-gebouw? En dat het kleineeren van de kiesrechtbeweging door de liberalen slechts twee dingen kan opleveren, n.l. òf politieken zelfmoord, òf een overgave aan de reactie?

G. BURGER.

Leerschool of werkschool?[1)]
Door
T.J. de Boer

In aangename herinnering heb ik de hoofdstad van Sleeswijk-Holstein. De reiziger die, van het spoorwegstation, er binnenkomt heeft onmiddellijk de gelegenheid om een uitzichttoren te beklimmen, vanwaar hij dit schilderachtig rond een inham van de Oostzee gelegen stadje kan overzien. Straks zal hij een paar uur door de straten loopen en, bizondere neiging en bedoeling volgend, stilhouden voor oude geveltjes, werkplaats, museum of kerk binnengaan. Om dit alles is het hem eigenlijk te doen. Maar het oogenblik van het eerste uitzicht heeft er hem toch thuisgebracht, en vóor hij het stadje verlaat klimt hij misschien nog eens op zijn toren ter blijvende herinnering.

Zoo iets als die uitzichttoren wil, aan onze hoogescholen, de wijsbegeerte zijn. Een voorloopig padvinden en, kan het zijn, een blijvende herinnering. We zien daar vóor ons, om ons liggen de gescheiden terreinen en gebouwen van de bizondere wetenschappen; dáar hebben we allen ons werk, ieder het zijne. Maar er is toch een net van straten als zoovele verbindingen, vele loopen er uit op het marktplein, er is wellicht een plan in den ganschen aanleg te ontdekken. We willen altans trachten een overzicht, zoo niet een inzicht, van het geheel te verkrijgen.

Dat velen in onzen tijd de behoefte aan zulk een overzicht gevoelen is wel mede een gevolg van de steeds verder gaande

1) Uitgesproken bij de opening der lessen van den cursus 1912/3.

specialiseering der wetenschappen. Op uw leeftijd, ik weet het, zou men alles willen omvatten, heeft men een hartgrondigen afkeer van de door ouderen gepreekte beperking. Maar die beperking is er, in onze opvoeding, bij het onderwijs, al meer in bizonderheden. Op de lagere school ontvingen we nog allen hetzelfde onderwijs en, in elke klas ten minste, alles uit één hand. Eenheid en gezag van alle weten was er belichaamd in de persoon van den onderwijzer.

Anders reeds werd het op de Burgerschool en het Gymnasium. Wel kregen we, op het Gymnasium tot met de vierde klas, allen dezelfde opleiding, maar elk vak had nu zijn eigen naijverigen meester. Wij werden ons bewust van de veelheid der vakken en soms werd de pijnlijke ervaring ons niet gespaard, dat er een strijd van inzichten en belangen bestaat tusschen vertegenwoordigers van die vakken. Gerucht van schermutselingen op de grenzen drong tot ons door. Het kon b.v. gebeuren dat de leeraar in kosmografie, voor de uiteenzetting der theorie van eb en vloed, ons naar den leeraar in aardrijkskunde verwees en dat deze, op zijn beurt, ons naar den wiskundige zond. Zoo leerden we twijfelen aan het weten van den leeraar en het gezag der wetenschap, een twijfelen dat bij sommigen nog versterkt werd door het nadenken over historische, sociale, godsdienstige strijdvragen.

En nu zijn we - het is de derde trap van onze opleiding - aan de Universiteit. Veel verder gaat hier de splitsing van het onderwijs. Wij vinden hier nòch, als op de lagere school, den gemeenschappelijken leermeester, nòch, zooals in hoofdzaak bij middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, gezamenlijke deelneming aan alle leervakken. We gaan uiteen, soms tegen elkaar in. De strijd der faculteiten, door Kant eens met meesterlijke ironie beschreven, is nog niet door eeuwigen vrede geeindigd. Onze faculteiten vallen steeds meer in afdeelingen en onderafdeelingen uiteen. Waar blijft onder dit alles de eenheid der wetenschappen of, bij haar beoefenaars, de eenheid van het leven?

Een antwoord op deze vragen zoekt men, te recht of ten onrechte, bij den filosoof. Van hem wordt het vereenigende, verzoenende woord verwacht. Zou de wijsbegeerte ons die eenheid van wetenschap kunnen toonen, die in de veelheid van

bizondere wetenschappen meer en meer te loor dreigt te gaan? Dit is een eerste vraag van wijsgeerige inleiding.

Ik noemde daar echter naast de eenheid der wetenschappen de eenheid van het leven, een levensvraag naast het filosofisch probleem. Van ouds al onderscheidt men theoretische en praktische filosofie. Zijn dat dezelfde onderscheidingen? En welk verband bestaat er tusschen theorie en praktijk, tusschen weten en leven?

Wij zullen later op dit alles uitvoeriger moeten terugkomen. Heden verkennen wij het terrein. Ik wil beginnen met de korte bespreking van een modern-paedagogische beweging, die nu ook in ons land de algemeene aandacht voor zich gaat vragen. Veertien dagen geleden is hier te Amsterdam, in de zalen van het Stedelijk Museum, een Kongres 'van den handenarbeid bij het onderwijs en in de opvoeding' met daaraan verbonden tentoonstelling gehouden. En bij die gelegenheid werd onder meer de algemeene vraag gesteld, waarvan we de beteekenis nader wenschen te onderzoeken: Leerschool of Werkschool?

* * *

De moderne werkschool wil nog iets anders, en ik geloof iets meer, aan het kind geven dan het welbekende 'aanschouwelijk' onderwijs. Sedert Amos Comenius, die dingen eischte in plaats van woorden maar zich toch met afbeeldingen van dingen *(orbis pictus)* tevreden stelde, is het beginsel van aanschouwelijkheid, eerst langzaam en in de 19de eeuw snel, overal bij het onderwijs doorgedrongen. Zeker te recht, hoewel men daarbij vaak één ding vergat: dat nl. waarneming zonder werkzaamheid niet minder eenzijdig is dan een woorddenken zonder kennis van zaken. Zooals begrippen zonder waarneming leeg zijn, zoo zijn waarnemingen zonder werkzaamheid ijdel. Het aanschouwelijk onderwijs, eenzijdig toegepast, loopt gevaar ons op te voeden tot *sightseeing*, te drijven op de jacht naar altijd nieuwe indrukken - denkt aan de manie van de kinematograafl - waarbij we allen ernst van bezinning en de kracht tot handelen verliezen. Zoo wordt het natuurlijk verband tusschen opnemen en weergeven verbroken. Dit verband bestaat. Wij hebben allen

van nature de neiging, indrukken die we van buiten ontvangen voort te zetten of om te zetten in bewegingen. Ervaring helpt ons dan leeren de ons schadelijke bewegingen te remmen, de nuttige te oefenen. Het denken leidt ons dus tot doelmatig handelen. Maar dit natuurlijk verband is door de school op velerlei wijs miskend: niet enkel door woorden zonder zin of onnutte boekengeleerdheid in het geheugen te stampen, neen ook door eenzijdige opvoeding van de zintuigen met verwaarloozing van de oefening der werktuigen, met name van ons edelste werktuig: de hand. Een harmonische ontwikkeling kan alleen worden bereikt, wanneer het oog dat ziet samenwerkt met de hand die teekent, boetseert of iets anders verricht.

Van psychologisch standpunt beschouwd is dus elk onderwijs half, dat de waarneming en het verstand tracht te ontwikkelen zonder een opleiding tot willen en werken.

Bovenal echter is het een maatschappelijke eisch, dat de samenhang tusschen kennen en kunnen bewaard blijve.

Ik spreek hier niet over en tot genieën. Die mogen leven bij eigen recht, vinden hun eigen weg, hun opgang of hun ondergang. Maar voor ons gewone menschen heeft de maatschappij een beperkte taak, waaraan onze opleiding gaandeweg wordt aangepast. Praktisch moet daarom die opleiding zijn, niet zuiver intellektueel, niet uitsluitend een inpompen van leerstof. Eigen werkzaamheid en de lust tot handelen moeten worden opgewekt: zonder die kweeken we een geslacht van willooze droomers, van tuchtelooze fantasten. Het oog wordt niet verzadigd van zien, de verbeelding omspant werelden, het denken verliest zich in oneindigheid, maar het aktieve leven vraagt van ons de koelklare vorm en de doelbewuste handgreep.

De voorstanders van den handenarbeid bij het onderwijs hebben dit alles ingezien. Reeds op de lagere school leeren ze de meest algemeene handgrepen om, met behulp van eenvoudige werktuigen, klei, hout of andere stoffen te vormen. De vormen worden zooveel mogelijk aan gebruiksvoorwerpen ontleend, later leert men de voorwerpen zelf maken, zoodat het spelend fröbelen geleidelijk overgaat in nuttig handwerk.

Handenarbeid wil men op school, omdat het maatschappelijk leven dien later van verreweg de meesten zal eischen. Uit de

besprekingen van het Kongres heb ik echter den indruk gekregen dat hij allermeest noodzakelijk is voor hen die, bij de verdeeling van den arbeid, in de zoogenaamde vrije beroepen gaan, voor de toekomstige werkers met het hoofd. Daarom acht ik bij uitgebreid lager, middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, gedeeltelijk als grondslag gedeeltelijk als aanvulling, handenarbeid zeer gewenscht. Vergeten we toch niet dat echte kunst en industrie, zelfs sommige wetenschappen zich hebben ontwikkeld uit het handwerk. Reeds om deze reden moest het niet mogelijk zijn dat een geleerde werktuig noch wapen weet te gebruiken dan alleen de pen.

De bizondere vormen en voordeelen van den handenarbeid bij het onderwijs en in de opvoeding zal ik niet bespreken. Meer bevoegden hebben dat op het bovengenoemde Kongres gedaan en hun voordrachten zullen wel binnen kort door den druk algemeen toegankelijk zijn. Ik wensch alleen nog op te merken dat we hier niet maar alleen te doen hebben met een nieuw leervak naast andere, maar dat invoering van handenarbeid op school de toepassing is van een beginsel dat het geheele onderwijs behoort te doordringen: de leerschool moet werkschool zijn. Op die wijze vereenigt ze waarneming en werkzaamheid en leidt van denken tot doen.

* * *

Kunnen we nu ook voor het universitair onderwijs de vraag stellen: leerschool of werkschool? Met de noodige uitzonderingen - b.v. van pillendraaiers en chirurgen - schijnt onze studie weinig op het handwerk aangelegd. De uitoefening van een bizonder handwerk zou te veel van onzen tijd en onze werkkracht eischen. Des te dringender hebben we allen oefening noodig niet alleen van onze hand maar ook van andere organen. Zullen we ons hoofdwerk goed verrichten en later onze wetenschap met goed gevolg in het leven toepassen, dan hebben we heel ons organisme frisch en lenig te houden. Dat dus allerlei lichaamsbeweging, van lichter spel tot ingespannen roeikunst, u aanbevolen wordt, spreekt van zelf. Met eenigen weemoed mogen we ook denken aan den goeden ouden tijd, toen elke

Universiteit haar eigen dans- en schermmeesters had en haar oefeningen in de welsprekendheid. Zou dat alles nu weelde zijn of zonde? Zou, om maar iets te noemen, voor aanstaande leeraars en advokaten eenige verzorging van stem en voordracht niet dienstiger zijn dan veel geleerdheid? Maar de 19de eeuw was te wetenschappelijk om dit te bedenken. Bij de oude verachting van het handwerk voegde ze nieuwe verwaarloozing van het lichaamspel. Geen wonder dat tot nog toe de uilen van Minerva hun reputatie hebben gehandhaafd van sterk bijziende te zijn en onbeholpen in hun bewegingen.

Maar laat ons de vraag algemeen stellen: wat beteekent voor ons hooger onderwijs de werkschool?

Geen nieuw beginsel maar dan toch een beginsel dat ten onzent, met name bij de studie van de kultuurwetenschappen, te weinig wordt toegepast.

Er is een tijd geweest dat men alle wetenschap, ook natuurwetenschap en geneeskunde, uit boeken en diktaten haalde. Het heele kollege zat met het handboek voor zich dat de professor besprak, of er werd, bij gebrek aan een handleiding, gedikteerd. Dit heeft tot in de 19de eeuw geduurd. Karakteristiek voor deze wijze van beoefening der wetenschap is wat Helmholtz uit eigen ervaring meedeelt, dat hij nl. eens als jong officier van gezondheid voor zijn superieuren een voordracht hield over een ziekte, die hij niet uit eigen waarneming kende maar alleen uit boeken of tijdschriftartikelen. En die voordracht vond zooveel bijval, dat men den jongen geleerde tot belooning....een boek ten geschenke gaf.

Dit is sedert dien tijd veranderd. In plaats van het boek is eerst het aanschouwelijk onderwijs gekomen en daarna ook de gelegenheid, voor de studenten, om praktisch te werken. Eerst deze gelegenheid, in de laboratoria en klinieken, heeft voor natuurfilosofen en artsen de hoogeschool van leerschool tot werkschool gemaakt. Zoozeer zelfs, dat er volgens sommiger beweren in deze richting overdrijving is en er dikwijls eerst gedaan wordt en dan bedacht.

Hoe dit zij, zeker is er op het gebied van de kultuurwetenschappen, d.i. van godgeleerdheid, rechten en letteren, nog wel iets te doen tot inrichting van de werkschool. Ik denk hier in

de eerste plaats aan het werk van de zoogenaamde seminaria en van inrichtingen als het psychologisch Instituut van Prof. Heymans te Groningen. Onder leiding van den professor of zijn assistent wordt daar praktisch-wetenschappelijk werk verricht. De studenten zijn er geen *auditores*, maar *commilitones*. De massasuggestie van het woord, die op sommige kolleges hoogtij kan vieren, maakt hier plaats voor samenwerking en wederkeerige kritiek. Er wordt gewerkt met kleine groepjes, in eigen lokaal met boekerij of andere verzameling, ook door uitstapjes of studiereizen te doen. Van dit alles is er bij ons nog maar een begin, maar we hebben goede hoop, ziende wat er op natuurwetenschappelijk gebied reeds verkregen is. In het algemeen is de kultuurwetenschap er wel bij gevaren, dat zij onderstellingen en onderzoekingsmethoden van de natuurwetenschap op haar terrein is gaan beproeven: dit zal ook gelden ten opzichte van de praktische opleiding der studenten. Om die echter goed te verzorgen, hebben wij middelen noodig, die de gemeenschap ons op den duur niet zal onthouden. Er zijn mogelijk vrienden van de wetenschap, die ons helpen. Met groote vreugde hebben we onlangs in de Aula van den scheidenden Rector vernomen, dat een Maecenas *ƒ* 50.000 tot zijn beschikking heeft gesteld voor pathologisch-anatomisch hersenonderzoek. Wij vertrouwen daarom dat er ook gevonden zullen worden, die bereid zijn de oprichting mogelijk te maken van kultuurwetenschappelijke werkplaatsen, waar het normale en meer dan normale bewustzijn wordt onderzocht en waar de toekomstige leiders van het maatschappelijk leven worden gevormd.

Geheel zonder praktische oefeningen is het hooger onderwijs nooit geweest. Uit de middeneeuwen heeft men er tot in de 18de eeuw of langer overgenomen en voortgezet het zoogenaamde disputeeren, oefening, onder leiding van den hoogleeraar, in het verdedigen van stellingen. Men ging daarbij uit van een overtuiging die niet meer de onze is. Men geloofde stellig de waarheid te hebben en had slechts noodig, zich die in te prenten, haar te verdedigen en alle dwalingen te bestrijden. Dit leidde meest tot onvruchtbare haarkloverijen. In plaats daarvan leerde de 19de eeuw meer en meer waarheid zoeken en bij benadering vaststellen. Daardoor heeft veel van het hooger onderwijs, theo-

retisch zoowel als praktisch, de strekking gekregen, geen geleerde redetwisters maar zelfstandige vorschers te kweeken. Uitstekend, als we niet vergeten dat de Universiteit er niet in de eerste plaats is om professoren, maar om leiders van het maatschappelijk leven te vormen. Als werkschool moet ze dus nog wat anders leeren doen dan wetenschap maken.

Ik geloof dat de teekenen des tijds voor deze opvatting gunstig zijn. Theologen besteden niet meer al hun tijd aan dogmatische twisten of hoogere kritiek, maar trachten in te leiden tot het leven der gemeente en op te wekken ook tot sociale werkzaamheid: een geloof van de daad. Juristen waarschuwen tegen 'Begriffsjurisprudenz', zoeken uit de levende persoonlijkheid het recht te vinden en de werkelijkheid te kennen die geregeld moet worden. Wat ze willen is geen mechanische toepassing van rechtsregels op genommerde of in vakjes gepaste gevallen, maar zelfstandig oordeel, dat rijke kennis van mensch en maatschappij veronderstelt.

En hoe staat het met ons literatoren? Men houdt ons vaak voor kamergeleerden, voor aan alle werkelijkheid gespeende mijmeraars, voor ontcijferaars van doode teksten vooral. Er is veel overdrijving in deze gangbare meening. Het is ons waarlijk niet om de doode teksten te doen, maar om het geestelijk leven van de menschheid dat uit haar monumenten spreekt. Goed verstaan behooren de beschouwing en de uitlegging van overlevering en overblijfselen tot de taak van de werkschool. De werkschool, zoo zegt men meestal, heeft de leerlingen op te leiden tot zelfstandig werk, tot eigen onderzoek, tot oorspronkelijk denken, tot uitvinden en ontdekken: wat hebben we met werk en gedachten van anderen te maken! Die zoo spreekt vergeet echter dat school en maatschappij bijeenhooren. De maatschappij vraagt wel betrekkelijk zelfstandige werkers, maar geen origineelen, enkele uitvinders en ontdekkers, maar velen die de kunst verstaan het gevondene organisch in te passen in het geheel van het bestaande. Het is dus niet voldoende dat elk voor zich iets is en kan, hij moet dit ook aan anderen duidelijk kunnen maken en de anderen verstaan. Het voornaamste middel nu van verstandhouding tusschen de menschen is de taal. Hierin ligt m.i. de hooge opvoedkundige d.i. maatschappelijke

beteekenis van het literaire gedeelte van het onderwijs, voorzoover dit werkelijk levend is, dat het ons leert mensch en maatschappij verstaan, ons indenken in de gedachten van anderen, en de middelen gebruiken om hen te overtuigen van wat wij houden voor waar en goed.

De hoogeschool die naar zulke bedoeling haar leermiddelen inricht is een werkschool, voorbereidend voor maatschappelijk werk. Wij studeeren om te werken in de maatschappij: dat is ons westersch en 20ste-eeuwsch ideaal, afwijkend in vele opzichten van de middeneeuwsche en in het Oosten nog voortlevende opvatting. Aan de eerste moslemsche Universiteit, de Azhar te Kaïro, treft ge studenten aan met grijze baarden, die zich niet voorbereiden voor een maatschappelijke betrekking, maar die aldoor blijven studeeren om zich daarmee een eereplaats in het Paradijs te verdienen. Ons daarentegen is de studie een sociale plicht. En waar in ons land kunt ge de maatschappij die ge hoopt te dienen en te leiden beter leeren kennen dan te Amsterdam?

* * *

Geen leerschool maar werkschool, een school blijft het toch! Ik wensch volstrekt geen illusies bij u op te wekken, dat het dan zoo interessant zal zijn. Even taai als de leer zoo saai is mogelijk het werk. Dat hangt af van den leeraar, van den leerling, van beider samenwerking vooral. Meent echter niet dat de werkschool het leeren tot spelen maakt.

Vele voorstanders van de werkschool gaan mee met een machtige beweging van onzen tijd, de reaktie tegen het eenzijdig intellektualisme van de tweede helft der 19de eeuw. Een in vele opzichten zeer sympathieke beweging! Indien van iets dan zijn we in de laatste jaren wel meer en meer hiervan overtuigd, dat wij ‘kennen ten deele’. Het bizondere, het individueele glipt door de mazen van het fijnste wetenschappelijke net: *Individuum est ineffabile* volgens oude spreuk. Verder blijft de wetenschap staan voor het dualisme van het kennend Ik en de voorwerpen van zijn weten. En eindelijk blijven we onderscheiden tusschen ons weten van wat *is* en ons wenschen en streven naar verwerkelijking van ethische en aesthetische idealen.

Het Individueele, het Ik, het Ideaal, dat zijn de drie groote I's, waar de wetenschap geen puntjes op zet. Gaarne zeggen we het daarom Plato na dat we ten opzichte van de gronden van het zijn en de grondbeginselen van het weten een kleine rente geven maar het kapitaal schuldig moeten blijven. Meer dan vroeger beseffen we de betrekkelijkheid van alle weten.

Maar dit toegestemd, zoo volgt daaruit niet dat het leven ons dan volkomen en absoluut zou zijn gegeven in de daad. Ik wil niets afdingen op wat er ten gunste van de werkschool, uit psychologisch en maatschappelijk oogpunt, is gezegd, maar er u toch op wijzen dat ook hier eenzijdigheid dreigt: de amerikaansche kultuur van het pragmatisme. Niet minder dan ons weten heeft ons willen en werken zijn betrekkelijkheid: het is die van middel tot doel. Waarom werken wij, wat is ons levensdoel? Tegenover deze vraag staat elke school machteloos, de werkschool evenzeer als de leerschool. De school leert u middelen kennen, werktuigen gebruiken, maar uw levensideaal moet groeien in u zelf. Of ge harmonie van weten en doen, eenheid van werken en bedoelen zult bereiken, dat is gaaf van ieders persoonlijkheid. Geen individu echter zal de veelzijdigheid van het leven in volheid bezitten. Daarom vooral zijn de gemeenschapsgedachten van onzen tijd zoo schoon: in het maatschappelijk leven vullen we elkander aan.

Ik zou daarom ten slotte willen zeggen: begint niet met te veel van de school te vragen en te verwachten, noch de eenheid van een absoluut weten noch het eene absolute levensdoel. Ook in het huis der wetenschap zijn vele woningen. Wij leeren hier niet een filosofie, niet de filosofie, maar filosofeeren, niet het levenswerk, maar werken. Misschien zal het voorbeeld van hen die hun leven aan de wetenschap hebben gewijd, met wie ge aan de hoogeschool kennis maakt, u geweldig aantrekken. Maar de hoogste taak van de school zal toch zijn over zich zelf heen te wijzen, u naast u zelf te wijzen op de groote levenskunstenaars, die zieners en scheppers aan wie de menschheid haar idealen dankt. In dezen zin is ook de werkschool een middel, het eigen levenswerk doel.

Non scolae sed vitae discimus.

In Russische gevangenissen
Door
Jacob Israël de Haan
(*Vervolg van blz. 45*).

II.
De Russische Gevangenissen.

Met het voorgaande zijn voltooid mijne mededeelingen omtrent de verzorging van de minderjarige misdadigers in Rusland. Thans komen wij aan de gevangenissen. Als leidraad voor hetgeen hier volgt heb ik genomen het officieele Notice, dat de Russische Regeering mij door een harer hoofdambtenaren heeft doen ter hand stellen. Dat wil niet zeggen, dat ik officieele gegevens van Russische Regeeringsambtenaren zeer betrouwbaar acht. Men mag vragen, waarom juist de *Russische* Regeering door niemand, niemand wordt vertrouwd?

Ik noem George Kennan, die meer van de Siberische ballingen heeft gezien dan iemand voor hem en na hem. Hij ging op reis met meer sympathie voor de toenmalige Russische Regeering dan voor de politieke gevangenen. Hij kwam terug gebroken door al het onrecht, de afschuwelijke willekeur. En zijne ervaring met de regeeringsambtenaren was in 1882 precies dezelfde als de mijne dertig jaar later: namenlijk '*dat zij zulke doorzichtige en voorbarige pogingen aanwendden om mij te bedriegen, dat hun beweringen niet anders dan belachelijk waren*'. Ik noem Ignotus, den bekenden schrijver van '*Russische toestanden*', die schrijft als volgt (blz. 228) '*De Russische regeering heeft altijd gelogen; zij loog en liegt voor haar onderdanen, zij loog*

en liegt voor het buitenland; de haar onderdanige dagbladen liegen, de ministers liegen. Zij en haar acolyten liegen met voorbedachten rade, met berekening en met "Unverfrorenheit".'

Persoonlijk is mijne ervaring precies dezelfde. Het is de eigen schuld van de Russische Regeering, dat geen redelijk mensch haar officieele Notices en Démentis meer gelooft. Een Russisch regeeringsambtenaar heeft mij niet eens, maar herhaalde malen op eerewoord beloofd, dat niemand direct noch indirect zou worden geraakt voor iets, dat hij mij heeft medegedeeld. Diezelfde hoofdambtenaar heeft eenen gevangene bedreigd met zware straf, indien ik probeerde de publieke opinie in Europa tegen de Russische Regeering op te zetten. Waarschijnlijk zal hij dit laatste zoo noodig weer heeten liegen op hetzelfde eerewoord van zoo-even.

De regeerings-ambtenaren zijn persoonlijk zeer welwillend geweest en binnen de mate van mijn vermogens mocht ik voor de gevangenen iets liefs doen, wanneer ik dat wenschte. Toch is het niet de meest gewenschte verhouding: een ambtenaar, wien is opgedragen u te bedriegen en een tolk, die u tevens bespionneert.

Dat er in Rusland duizenden en duizenden politieke gevangenen zijn, dat de katorga een zeer wreede straf is en de steeds daarop volgende verbanning naar Siberië een langzame dood, dat is niet de schuld van de gevangenis-administratie, maar van het geheele Regeeringsbeleid. Is de schuld daarom kleiner?

Het officieele Notice bevat behalve gegevens over Rusland, ter vergelijking gegevens over buitenlandsche penitentiaire systemen. Ik wil de juistheid daarvan in het midden laten. Slechts dit: in 1898 is het Engelsche strafstelsel aanmerkelijk verzacht; ik schreef daarover in No. 9323 van het Weekblad van het Recht. De Russische Regeering vergelijkt den tegenwoordigen toestand in Rusland met dien in Engeland onder de oude wet. Haar Démenti officiel (4-5) vermeldt in 1910 dat Mr. Wyndt, die Siberië en Sakhaline in 1890-1894 bezocht, zou hebben verklaard liever dwangarbeid te ondergaan in Siberië dan in Engeland. Maar nogmaals: in Engeland is in 1898 de dwangarbeid geheel verzacht. Bovendien: in Engeland *is* het systeem

dan ook in werkelijkheid precies zooals het in de wet staat. In Rusland daarentegen heerscht de meest mogelijke willekeur.

De groote moeilijkheid is het buitengewone aantal gevangenen in verband met de revolutionnaire beweging sinds 1905 en 1906. Alle gevangenissen zijn geheel en al vol. In 1905 waren in Rusland 90 000 gevangenen, in 1906 reeds 111 000. In 1907 steeg het aantal tot 138 000 en in 1909 boven 170 000. Eene groote sterfte in de gevangenissen is het gevolg hiervan. De cijfers van P. Kropotkine in: '*La terreur en Russie*' zijn volgens alle Russen, die ik daarnaar vroeg, in het algemeen juist. Met hare beschuldigers is de Russische Regeering spoedig klaar: 'Leur but est de noircir, à tout prix, le gouvernement russe devant l'opinion publique en Europe' (Notice blz. 5.) Of:....'et que toutes ces accusations ne sont que des insinuations mensongères à dessein, ou dues à la crédulité et à l'ignorance de ceux qui s'étaient posés en accusateurs'. (Notice blz. 5.)

Maar 't is niet waar: George Kennan was toen hij op reis ging een vriend van de Russische Regeering. Maar het onrecht veranderde hem zooals het vuur koud water in heet water verkeert. En ik zelf: mijne verhouding tot de socialistische partij in Holland was sinds meer dan acht jaren eene van openlijke vijandschap. Ik heb nog nooit op een socialist gestemd. Maar de Russische regeering heeft gezorgd, dat ik voortaan altijd op een socialist zal stemmen. Iedere socialistische stem is een deeltje, hoe klein dan ook, van de bevrijding der Russische politieke gevangenen.

Ik geef gaarne toe, dat de Russische Regeering vreemde bezoekers in de gevangenissen toelaat: 'Le gouvernement russe n'a jamais fait un mystère de ce qui se passe dans les prisons de l'empire, et il veut bien en ouvrir largement les portes aux représentants de la science et de la presse étrangère qui exprimeraient le désir de voir leur organisation et de faire connaissance avec le régime qui y est établi. Il n'est pas rare, d'ailleurs, de voir les étrangers visiter les prisons russes: les mentions qu'ils en donnent, et il est permis de citer parmi eux des personnes de haute compétence, sont en tous points favorables' (Démenti 26. Notice 6.)

Dit ziet er zeer kloek en eerlijk uit. Ik zal de Russische Regeering verlof vragen nogmaals de Russische gevangenissen te mogen bezoeken en vertrouw, dat het antwoord dan even kloek en eerlijk zal zijn. De Russische Regeering citeert (Notice blz. 6, Démenti blz. 26.) een gunstig oordeel van den Amerikaanschen rechtsgeleerde Dr. S. Barrows, en van den vroegeren afgevaardigde Obninsky (Démenti blz. 10.), die drie maanden gevangen is geweest wegens het medeteekenen van de '*verklaring van Wyborg*'. Maar Dr. Barrows had toen hij zijne verklaring gaf, volgens zijn eigen woorden, niet anders gezien dan twee gevangenissen in St.-Petersburg, dezelfde twee, die ik ook heb gezien en die men blijkbaar altijd aan vreemdelingen laat zien. Ik heb in Petersburg, Moscou en Riga ongeveer tien gevangenissen gezien en met eene enkele uitzondering kan ik verklaren, dat de gebouwen er goed waren, sommigen zelfs zeer goed. Maar in de kleine steden van Rusland en Siberië, waar nooit een vreemdeling komt zijn, volgens getuigenissen van talrijke gevangenen, gevangenissen waar de gezondheidstoestand boven alle beschrijving slecht is. Of daar ook de deuren wijd open staan voor wetenschappelijke werkers en dagbladschrijvers? Ik wil overigens de Russische Regeering de volle maat van gerechtigheid geven: in twee Peterburgsche gevangenissen vond ik in het vreemdelingenboek een gunstig oordeel van prof. Reiss den bekenden Hoogleeraar uit Lausanne. Voorts van den Heer Van der Vlugt, theologisch candidaat te Leiden, luidende als volgt: '"*De Bastille te Parijs is verwoest*, *maar in Rusland is nog steeds iedere gevangenis eene Bastille*." Zietdaar het algemeene oordeel in Holland over Russische gevangenissen. Na deze gevangenis te hebben gezien, durf ik te verklaren, dat dit oordeel onjuist is. Als Leidsch correspondent van het Utrechtsch Dagblad zal ik zorg dragen, dat de Waarheid, die altijd op den duur zegeviert, in Holland bekend worde.'

Ik weet niet of de Heer Van der Vlugt als Leidsch correspondent van het Utrechtsch Dagblad zijn woord tegenover de Russische Regeering heeft gehouden. Ik het mijn woord gegeven aan de Regeering en aan de gevangenen, dat ik eerlijk zou zijn, zonder bewuste overdrijving naar een van beide kanten.

En zoo waarlijk moge God Almachtig mij helpen, als in de Russische gevangenissen honderden administratieve gevangenen zijn zonder eenig rechtsgeding. En duizenden stelselmatig worden gemarteld en mishandeld, dat de dood volgt.

Er zijn uitzonderingen. De Russische Regeering noemt Morozoff, wiens lichamelijke en geestelijke vermogens door eene langjarige gevangenschap zóó weinig hebben geleden, dat hij na zijn ontslag populaire voordrachten over sterrenkunde hield. (Notice blz. 16.) Ik noem Morozoff hier ook, omdat ik in Rusland hoorde, dat hij of reeds weer gevangen genomen was, of gevangen genomen zou worden. Blijkbaar hebben de moreele vermogens van Morozoff geheel niet geleden.

Het mag waar zijn, wat de Regeering zegt (Notice blz. 7.) dat de materieele toestand van een Russische gevangene, wat woning, voeding en kleeding betreft, niet minder is dan die van een boer of van eenen arbeider. De welstand van de Russische boeren en arbeiders is niet groot. Het is niet de materieele toestand waarover de gevangenen klagen, maar vooral de onmenschelijke mishandeling en het voortdurend stelselmatig plegen van onrecht. De politieke gevangenen gevoelen zich het meest en terecht; daarom lijden zij het zeerst. Bovendien: dit was al zoo in den tijd van George Kennan: wie vriendelijk en voorkomend is voor de politieke gevangenen wordt van sympathie met hunne ideeën verdacht. Hij wordt ontslagen of tenminste niet bevorderd. Daarentegen: de gewone verdediging van eenen bewaarder, die een politieke gevangene heeft mishandeld is deze: ‘Ik kon mijn haat tegen de vijanden van den Keizer niet bedwingen’. Dikwijls zijn de bewaarders dronken, of beweren, dat zij door de politieke gevangenen zijn aangevallen.

Een bron van bitter onrecht zijn de lage salarissen van de gevangenis-ambtenaren. (Notice 26-29.) De Regeering zelf noemt deze salarissen zéér onvoldoende vergeleken met de salarissen van andere Russische ambtenaren en van gevangenbewaarders in andere landen. Salarissen boven 1000 Rb. zijn zeer zeldzaam. Gemiddeld kost iedere gevangenbewaarder het Rijk jaarlijks 390 Rb., waarbij berekend zijn voeding, uitrusting en bewapening. Meer dan de helft van de bewaarders ontvangt in geld

minder dan 20 Rb. per maand. Een derde niet meer dan 15 Rb. Het beroep is volkomen geminacht. Men vraagt, hoe de Regeering dan toch aan een voldoend aantal gevangenbewaarders komt? De officieele waarheid (Notice 27.) is deze, dat men gaarne gevangenbewaarder wordt wegens bijzondere voordeelen aan die betrekking verbonden. Deze zijn: pensioen na 25 jaar; onderscheidingsteekenen en medailles na zooveel jaar onberispelijke dienst; verhooging van salaris na 5, 10 en 15 jaar; vrijstelling van de verplichting om in geval van legermobilisatie als reservist op te komen.

Naast deze officieele waarheid bestaat de werkelijke, dat de gevangenis-ambtenaren van hoog tot laag de gevangenen, en vooral de politieke en hunne familie op schaamtelooze en schandelijke wijze afpersen. Bijvoorbeeld: onrustige elementen worden dikwijls overgeplaatst; aanleggers van hongerstakingen enz. De commandanten van de gevangenissen regelen in de practijk die overplaatsing. Onder bedreiging met overplaatsing naar eene ver afgelegen gevangenis of naar eene als ongezond of wreed bekend staande gevangenis worden de families van gevangenen doorloopend afgeperst. Ik heb eenen politieken gevangene gesproken wiens vader men op deze wijze in de loop der jaren heeft geruïneerd. Hij had twee zoons in de gevangenis. Een stierf. De ander is ten slotte toch overgeplaatst naar eene gevangenis vijf dagen en nachten reizens met den trein. Voor deze afperserij hebben de gevangenis-commandanten meestal tusschenpersonen. Gevangenisartsen laten zich betalen voor attesten, dat de gevangene beter voedsel behoeft, of niet de boeien dragen kan. Gevangenbewaarders kwellen en straffen de gevangenen wier familie hun geen geld geeft, of dragen deze gevangenen het meest-vuile werk op, als het wegruimen van faecaliën waar men nog geen rioolstelsel heeft. De Russische Regeering weet dit alles zéér wel, maar laat dezen toestand voortduren, omdat zij anders de salarissen zou moeten verhoogen.

Een andere bron van inkomsten voor de gevangenbewaarders is deze. Een deel van de opbrengst van hun werk wordt voor de gevangenen op een boek ingeschreven. De naaste bloedverwanten mogen tot een bepaald bedrag laten inschrijven. voor

gevangenen, die niet werken kunnen. Voor dit geld mogen de gevangenen één of tweemaal per maand bepaalde levensmiddelen. koopen. Dat is niet overal hetzelfde geregeld. In St.-Petersburg heeft de gevangenis-administratie zelf een winkel met vaste lage prijzen. In Moscou koopen de bewaarders in gewone winkels voor de gevangenen. In Riga heeft men vaste contracten met kooplieden tot lagen prijs. Tenminste als de regeeringsambtenaren mij niet opzettelijk onjuist hebben ingelicht. Dit gebeurt met studeerende vreemdelingen meermalen. Publiceeren ze dan te goeder trouw onjuiste inlichtingen hun door ambtenaren verstrekt, dan is de Regeering erbij met een Démenti officiel, teneinde ook aan de juiste inlichtingen hunne waarde te ontnemen. Men heeft mij in St.-Petersburg eene lange lijst gegeven van wat een gevangene in de kantine al zoo koopen kan. Dat is heel fraai, behalve dat de bewaarders het meeste krijgen, of van het geld of van de gekochte waren. Aan deze dingen komt geen einde zoolang de salarissen van de bewaarders zoo laag zijn en de gevangenisambtenaren geen trots genoeg hebben om niet te stelen en af te persen.

Wie meent, dat ik overdreven heb, leze wat Ignotus schrijft in zijn boek: '*Russische toestanden*' over de corruptie van de bureaucratie. Of ga zelf naar Rusland.

Het is niet mijne bedoeling eene nauwkeurige beschrijving te geven van het strafstelsel in Rusland. Men kan deze vinden in het Notice blz. 8 en volgende. Er zijn niet minder dan vijf vrijheidsstraffen: hechtenis, gevangenis, vestingstraf, en twee soorten katorga, dwangarbeid. Vestingstraf wordt niet in eene vesting ondergaan, maar in eene cel onder bijzondere voorwaarden. Het is eene straf vooral voor geringe politieke delicten b.v. met betrekking tot de drukpers. De meeste politieke gevangenen zijn bestraft ex §§ 99-102 met katorga, dikwijls levenslang. Iedere niet-levenslange katorgastraf wordt gevolgd door verbanning naar Siberië met aanwijzing eener bepaalde woonplaats. De toestand van deze bannelingen is onbeschrijflijk ellendig. De inlandsche bevolking kan hun geen loonend werk geven en Europeanen zijn er niet. De aanwijzing van eene woonplaats in Siberië is volkomen willekeurig en oorzaak van allerlei afpersing en onrecht. Oorspronkelijk werd de katorga-

straf zelve ook in Siberië ondergaan. Maar alle tuchthuizen daar zijn vol. Vandaar dat men in de gewone Russische gevangenissen talrijke veroordeelden tot katorga vindt. De veroordeelden tot lange katorga-straffen dragen gedurende de eerste jaren van hunnen straftijd ijzeren kettingen aan de voeten en buiten de werkuren ook aan de handen. Dit is geene straf, die een beschaafde Regeering gebruikt voor politieke tegenstanders, ook al zouden de politieken niet voortdurend getart en mishandeld worden. Het aantal veroordeelden tot katorga was in Januari 1906, 1907, 1908, 1909 en 1910 respectievelijk in ronde getallen 5 700; 7 700; 12 600; 21 000 en 28 000. (Notice blz. 10.) Dit zijn officieele cijfers. Van de 28 000 veroordeelden tot katorga zijn stellig 25 000 politieken. Ook zonder eenige mishandeling beteekent de katorga met de bijbehoorende verbanning voor hen een langzame, zware dood. Het aantal politieke veroordeelden stijgt bij den dag. Ik behoef niet te zeggen, dat juist de politieken dubbel lijden. Hunne behoeften aan geestelijke ontwikkeling worden niet bevredigd. Hun rechtmatige trots en zelfbewustzijn worden zonder ophouden stelselmatig gekwetst. Het eenige waar zij op hopen is een politieke keer. Op gratie behoeven zij niet te rekenen. Het volgend jaar bestaat de dynastie van de Romanofs driehonderd jaar en zal aan velen gratie worden verleend. Het voornemen van de Regeering is politieke gevangenen daarvan uit te sluiten.

Briefwisseling is in het algemeen slechts toegelaten met echtgenooten en zeer nabije bloedverwanten. Een brief per maand. Praktisch beteekent de briefwisseling niet veel, daar het verboden is over het leven in de gevangenis te schrijven, te klagen, mededeelingen te doen bestemd voor derden met wie briefwisseling niet is toegestaan. De ontvangen brieven worden voortdurend gehavend of vernietigd.

Bezoek wordt in het algemeen toegestaan eens per maand, gedurende een kwartier, van één persoon te gelijk, behoorend tot de naaste bloedverwanten. De gevangene en de bezoeker staan beide achter tralies, met een gang ertusschen, waarin een bewaarder. Er zijn geen kleine bezoekkamers, maar groote met talrijke bezoekers te gelijk. Wij liepen zulk eene kamer door: het was een onbeschrijfelijk lawaai. Vele politieke gevangenen

weten, dat zij te zenuwachtig zijn om onder zulke omstandigheden bezoek te ontvangen en zien er geheel van af.

De Russische Regeering (Notice blz. 15.) vergelijkt het aantal bezoeken, dat de veroordeelden tot katorga krijgen met in Engeland de gestraften met penal servitude. Het notice dateert van 1910, maar geeft de Engelsche cijfers van voor de verzachting van 1898. Bovendien: het bezoekrecht van vele Russische gevangenen is door de groote afstanden eenvoudig illusoir. De administratie plaatst de gevangenen stelselmatig ver van hunne woonplaats, naar het heet om hulp bij de ontvluchting te keeren. Ik heb Armeniërs gezien te St.-Petersburg; Groeziërs uit de Kaukasus zijn in groot aantal te Sarátof en te Riga. Zij krijgen nooit of bijna nooit bezoek. Zij worden ziek en sterven door het andere klimaat. Bovendien: als de Armeniërs of Groeziërs of Polen, Letten, Finnen niet op een Russisch gymnasium of dergelijke school zijn geweest, verstaan zij geen Russisch. De gevangenbewaarders in eigenlijk Rusland verstaan alleen Russisch. Het gevolg hiervan is misverstand, twist, mishandeling. De Groezische gevangenen in Sarátof zijn door zulke misverstanden voortdurend gestraft en mishandeld. Dit is mij verteld door den commandant van de Centrale gevangenis te Riga, die in Sarátof was geweest en er weder heen zou gaan. Een aantal Groeziërs is overgeplaatst naar Riga, omdat zij bijna allen tuberculose hebben en de gevangenis-ambtenaren beweren, dat Riga een bijzonder goed klimaat heeft. Tegenover deze bewering stel ik het feit, dat van vijftien Groeziërs, die eenige maanden geleden te Riga uit Sarátof aankwamen, er reeds drie zijn overleden. Anderen zijn ziek: tuberculose en scorbut, beide ziekten, die wijzen op onvoldoende hygiënische verhoudingen. De Groeziërs hebben meer dan de echt-Russische gevangenen te lijden van de ruwheid van het mindere gevangenispersoneel. Zij zijn statige, trotsche mannen, wier aard geen onrecht of vernedering verdraagt. De meeste zijn veroordeeld wegens deelneming aan revolutionnaire woelingen in 1905 en 1906 in Batoem en omgeving. Sven Hedin, de Zweedsche reiziger heeft daarover geschreven in zijn boek: '*Over land naar Indië*'. Een groot aantal gevangen Groeziërs is sinds 1906 gestorven. In Riga sprak ik eenen Groezischen gevangene tweemaal. Hij

was mij genoemd als een gevangene uit Sarátof overgeplaatst. De eerste maal sprak ik met hem alleen in de Fransche taal gedurende eenen langen tijd. De tweede maal korter in het kabinet van den gevangeniscommandant, in het Russisch met een tolk. Een tweede maal eenen gevangene alleen te spreken is altijd zeer moeilijk, omdat de gevangenisambtenaren dan dubbel vreezen voor het overbrengen van brieven en berichten. Om diezelfde reden wordt men minder gemakkelijk alleen gelaten met eenen politieken gevangenen naar wien men bijzonder vraagt, dan met eenen, met wien men in de gevangenis toevallig in aanraking komt. Onze Groezische kameraad, heet Paul Sakwarelidzé en verdervoort schrijf ik weder meer over hem.

Wanneer men in Russische gevangenissen vele overgeplaatste gevangenen ontmoet kan men zeker zijn van moeilijkheden kort te voren. Ontmoet men vele overgeplaatste ambtenaren dan wijst dat op eene kort te voren plaats gehad hebbende revisie. In Riga ontmoette ik beide. Er waren daar talrijke gevangenen uit het beruchte Sarátof. In Moscou vele uit het zoo mogelijk nog meer beruchte Orel. De adjunct-inspecteur te Riga was slechts korten tijd daar in functie. De commandant van de Centrale gevangenis eveneens. In Orel en Sarátof zijn de gevangenen door voortdurende kwellingen en mishandelingen in opstand gebracht. Er is streng gestraft en velen zijn overgeplaatst. In de centrale gevangenis te Moscou is de toestand tegenwoordig goed. Maar verleden jaar werd op bevel van den ambtenaar Droujinine bijna iederen dag een van de politieke gevangenen tot bloedens en stervens toe geranseld. In Riga werd tot verleden jaar voortdurend geranseld. De gevangenen organiseerden eene hongerstaking, die een onderzoek uit St. Petersburg ten gevolge had. Twintig hunner werden overgeplaatst, evenals een aantal ambtenaren. De toestand is nu beter. Maar niet één van de gevangenen acht de verbetering blijvend, omdat de ambtenaren, die wreedheden hebben gepleegd, niet streng bestraft worden en ontslagen, maar eenvoudig overgeplaatst, dikwijs alleen om voor het oog van de wereld iets te doen. Een van de politieke gevangenen zeide met een matte lach: ‘Kameraad, we zijn nu in een stilte tusschen twee stormen’.

Joodsche gevangenen worden bijzonder slecht behandeld, zoowel

feitelijk als wettelijk. Het officieele Notice zegt daarvan niets. Het antisemitisme behoort in de hof kringen tot de vereischte manieren; het is daar een deel van den christelijken godsdienst. Omdat de hof kringen antisemietisch zijn, zijn de ambtenaren het ook, zonder dat zij zich goed rekenschap geven van de waarde. Onder de politieke gevangenen vindt men veel Joden, want zij zijn zoowel het meest-intelligente als het meest verdrukte deel van de bevolking van Rusland. Bovendien worden zij niet door godsdienstige overwegingen weerhouden van een optreden tegen den Tsaar. Herhaaldelijk hebben Russische gevangenisambtenaren mij hun haat te kennen gegeven tegen Joden. Het leven van Joodsche gevangenen is dubbel ellendig, want niemand spaart hen en niemand luistert naar hunne klachten.

De Russische Regeering vergelijkt het bezoekrecht van de Russische gevangenee met dat van de buitenlandsche. Echter: in buitenlandsche gevangenissen bestaat in 't algemeen noch wettelijk noch feitelijk godsdienstverschil. In de Centrale gevangenis te Moscou sprak ik met Joseph Minor, over wien ik verder uitvoerig schrijf, en ik vroeg: ‘Woont uwe familie te ver af voor bezoek?’ En hij: ‘Ik krijg nooit bezoek....mijn vrouw en kinderen wonen in Parijs, maar ik ben een Jood, en daarom mogen zij hier niet komen. Zij hebben geen woonrecht hier. Mijn vrouw heeft het meermalen te Petersburg gevraagd, maar 't is niet toegestaan’.

De Heer Minor is wegens verspreiding van een manifest veroordeeld tot 8 jaar katorga, natuurlijk gevolgd door verbanning naar Siberië. In het algemeen mogen de echtgenooten en kinderen van bannelingen deze vrijwillig naar Siberië volgen. Het gouvernement helpt zoo noodig met het reisgeld. Vrouwen en kinderen van Joodsche ballingen mogen niet mede volgen naar Siberië, daar niet-gestrafte Joden in Siberië zich niet mogen vestigen. Het is de plicht van alle Joden te zorgen, dat tenminste in gevangenschap en ballingschap Joodsche gevangenen niet worden achtergesteld. Het Joodsche volk is een verspreid volk, dat geen vlootmacht en geen legermacht heeft. Maar het heeft geldmacht. Het is geen schande rijk te zijn. Maar schande is zijn geld gemeen te gebruiken. Iedere Joodsche bankier, die middellijk of onmiddellijk de tegenwoordige Russische regeering

steunt met geld is een moordenaar van zijn volk. Niet meer, maar ook niet minder[1].

* * *

Tusschen de katorga en de gevangenis staat eene vrijheidsstraf, die het Notice noemt (blz. 17): 'envoi dans les quartiers de correction'. Zij heeft zeven graden. Als gevolg brengt zij mee verlies van burgerlijke rechten. Het aantal personen, dat deze straf ondergaat steeg van 16000 in 1900 tot 27000 in 1908 uit welke stijging blijkt, dat men ook in deze categorie zeer vele politieke gevangenen vindt.

Een van de groote nadeelen verbonden aan sommige vrijheidsstraffen is het stellen onder politietoezicht na verloop van den straftijd. Het zijn vooral de niet-politieke misdadigers, die daaronder lijden. In de recidivisten-gevangenis te Riga hebben verschillende gevangenen zich zeer bitter over het politietoezicht uitgelaten, dat tot recidieve drijft. De onder politietoezicht geplaatsten mogen bijvoorbeeld niet wonen in gouvernementshoofdsteden gelijk Riga. Dit is voor hen, die reeds in Riga woonden een zware straf en die het vinden van werk zeer bemoeilijkt.

Over de andere vrijheidsstraffen, forteresse en hechtenis behoef ik niet uitvoerig te schrijven.

Maar behalve veroordeelden en preventieven vindt men in de Russische gevangenissen duizenden administratief gevangenen. Zij zijn gevangengezet door de civiele autoriteiten: gouverneur of minister, zonder eenige rechterlijke autoriteit en zonder mededeeling van gronden. Gevonnist worden zij niet. Verdedigen

1) Ik had den Heer Von Boetticher een afdruk gezonden van mijne liederen in '*De Beweging*' van September met verzoek dit door te zenden aan George Dimitriënko in de Centrale gevangenis te Moscou en met de mededeeling, dat mijne opstellen over de Russische gevangenissen in hetzelfde tijdschrift zullen verschijnen. Zooeven ontvang ik eenen brief namens den Heer Von Boetticher van den Heer Victor Pozniakow, dat men mij toegang tot de gevangenissen heeft gegeven in de verwachting, dat ik alleen publiceeren zou in een rechtsgeleerd vaktijdschrift, en dat publicatie in '*De Beweging*' niet gewenscht wordt. Ik verwees den Heer Von Boetticher naar Notice blz. 6 en Démenti blz. 26.

kunnen zij zich niet. Zij kunnen onbepaalden tijd worden gevangengehouden, en eveneens administratief worden verbannen naar Siberië. Het Notice (blz. 18) geeft als hun aantal op 10% van alle gevangenen, dat is ongeveer 20 000. Hunne positie is absoluut ongeregeld. Hun aantal wordt in onrustige tijden grooter en is in dezen tijd zeer groot, veel grooter dan de Russische Regeering wenscht op te geven en waarschijnlijk niet veel lager dan de cijfers van Kropotkine in: 'La terreur en Russie'. Het heet, dat administratieve gevangenzetting alleen mogelijk is in staat van beleg, maar niets van dit alles is geregeld bij de wet. Hier gelden allerlei Senaatsbesluiten, die niemand van te voren kent. Trouwens: er zijn drie graden van den staat van beleg en de groote steden verkeeren sinds 1905 en 1906 doorloopend in één van die stadia: Sint-Petersburg in den tweeden. De stadsbewoners zijn daaraan gewend. Talrijke Russen zoowel in als buiten de gevangenissen hebben mij verzekerd, dat de gouverneurs groote sommen trekken uit bedreigingen met administratieve gevangenzetting of verbanning. De administratieven zijn welhaast zonder uitzondering politieken. Zij bevinden zich meestal in cellen. Het is moeilijk verlof te krijgen met eenen administratieve gevangene alleen te spreken. In de Centrale gevangenis te Moscou ontmoette ik eenen gymnasiast, George Dimitrienko als administratief gevangene. Hij scheen mij niet toe een van de meestfelle onder de jongere revolutionnairen te zijn. De gevangenisambtenaren brachten mij uit eigen beweging in de cel. George sprak Fransch. Hij klaagde niet. Hij wist niet, waarvoor hij gevangene was. Er was iets in de blik van zijne blauwe oogen, dat erger was dan iedere klacht. Daarom stond ik er sterk op hem den volgenden dag nogmaals te zien, ofschoon hij geene belangrijke mededeelingen zou doen. Dien volgenden dag, eenen Zondag, sprak ik met den knaap nogmaals in het bureau van den commandant, in het bijzijn van den adjunct-inspecteur der gevangenissen in het gouvernement van Moscou, den tolk, en eenen gewapenden bewaarder. Want geen gevangene wordt ooit met eenen gevangenis-ambtenaar alleen gelaten uit vrees voor aanslagen. Alles was heel eenvoudig, maar dit bezoek is eene van de schrikkelijkste ervaringen geweest. De jongen kwam binnen, schuw, niet wetend wat hij des Zondags in het bureau

van den commandant moest doen. Dan: het herkennen en de blijdschap. Hij was heel lief in zijn Russische bloese van zwart satijn, met een paars koord om het midden. En dan: in zijne verheugde verwarring drukte hij mij de hand en zat lachend in eene stoel, als ware hij een kameraad. Maar een gevangene mag niet zitten in het aanwezen van ambtenaren. Een snauw, de jongen was de eenige niet, die in mijn bijzijn dusdanig vernederd werd: de knaap stond recht. Hij bloosde. Toen stond ik ook op, want waar mijn dappere kameraden moeten staan, behoef ik niet te zitten. Ik gaf hem de kleine geschenken, die ik voor hem gekocht had. Ieder woord was ijdel. Den jongen vernederd te zien, deed pijn. Wij scheidden: in zijn oogen was de vage dwaling, die erger is dan eenige klacht. George, George, wat wordt er van u in de Centrale gevangenis te Moscou gemaakt? Een dwaas? Een verrader? Want wanneer de Regeering meent, dat in een bepaalde groep eenige opstand wordt voorbereid dan neemt zij administratief gevangen niet de meestverdachte, maar de minst-krachtige van de deelnemers, hopend dat die verraden zal, wanneer hij ontzenuwd is door langdurige eenzaamheid en vrees voor administratieve verbanning. Moge George bestand zijn. Het volgende lied worde hem gewijd:

‘O, Knaap in 't stijgen van uw vlucht gevangen
Als vogel en gekooid in nauw verblijf,
Hoe langt naar vrijheid uw machtloos verlangen,
Hoe kwelt angst voor wat u wacht ziel en lijf.

En toen ik kwam (gij waart zoolang alleen)
En toen mijn oogen in uw oogen blonken
Werden als gloeiend goud aan goud geklonken
Die macht noch man scheidt onze zielen één.

En hoeveel vreugd deed u mijn klein geschenk
Van zoete zomervruchten en geen dank
Heeft ooit meer dan uw lach mijn hart verheugd.

Mijn lied stikt in mijn hart als 'k aan u denk,
Muren des daags en 's nachts voor bed een plank,
Neergeslagen de vlucht van uw jeugd.

* * *

Sinds den zomer van 1909 is in Rusland de voorwaardelijke invrijheidstelling ingevoerd. Daardoor zal de tucht in de gevangenissen gemakkelijker te handhaven zijn. Maar ook: de gevangenisambtenaren krijgen eene nieuwe gelegenheid voor afperserij. Voor de veroordeelden tot katorga-straf bestaat de voorwaardelijke invrijheidstelling niet, daardoor zijn de meeste politieke gevangenen ervan uitgesloten. Trouwens ook en vooral doordat van de politieken niet verwacht wordt, dat zij zich van politieke agitatie zullen onthouden. De gevangenen worden tot voorwaardelijke invrijheidsstelling voorgedragen door de gevan-genis-ambtenaren. De eindbeslissing is bij den rechter. Drievierden van den straftijd moet zijn ondergaan, en tevens zes maanden. Deze termijn is in Holland drie jaar (Sr. 15.). Gedurende den overigen straftijd staat de voorwaardelijk in vrijheid gestelde onder toezicht van patronage-comités of van de autoriteiten. De redenen van herroeping zijn talrijk en vaag geformuleerd (Notice 19 sub 6.) Dat wordt weer willekeur en afpersing. In geval van herroeping telt de tusschentijd niet mede. Door den genoemden korteren tijd van zes maanden is de gelegenheid tot voorwaardelijke invrijheidstelling relatief groot en de gelegenheid wordt gebruikt: Gedurende het eerste halfjaar na de invoering werden 6000 personen voorwaardelijk in vrijheid gesteld.

* * *

De gevangenisgebouwen in de groote steden zijn, voor zooverre ik oordeelen kan, goed en gelijken niets op de helsche holen, die George Kennan in Siberië heeft gezien. In de kleine steden van Rusland en in Siberië zijn de gebouwen veel minder goed, dikwijls zeer slecht. En alle gevangenissen zijn overvuld. Ik geef de officieele cijfers van de Regeering, maar vestig wel de aandacht op de cijfers van Kropotkine in '*La terreur en Russie*'. De Regeering geeft een verschil aan van ruim 30% tusschen het aantal plaatsen en het aantal veroordeelden. Het gevolg is een onvoldoende sanitaire toestand. Van eigenlijk celsysteem is in Rusland geen sprake. Er zijn wel celgevange-

nissen in Petersburg en Moscou voor ongeveer duizend gevangenen ieder, maar in 't geheel is er in de cellen plaats voor slechts 8% van alle gevangenen. De cellen worden ingenomen door administratieven, preventieven in ernstige gevallen, lastige elementen, zeer bekende politieken en verklikkers, verraders, wier waarde door de andere gevangenen is ontdekt en die op deze wijze aan haat en wraak worden onttrokken. Dikwijls zijn er in de cellen twee gevangenen. In Engeland is dat verboden: óf een óf drie. De gevangenen, die niet in de cellen verblijven, zijn gehuisvest in groote zalen, volkomen kaal en vreugdeloos, maar voldoende geventileerd. Zij werken in andere lokalen. Soms zag ik een cel, waarin touwachtig goed geweven werd. Het vertrekje was vol van grauw en scherp pluis. De gevangene moest daar ook slapen wegens gebrek aan ruimte. De cijfers, die Kropotkine geeft, zijn boven alle verbeelding verschrikkelijk. Toch houd ik hen in hoofdzaak voor waar, omdat Kropotkine geen feit geeft zonder bronvermelding. Ik houd mijne belofte aan de Russische Regeering gegeven en vermeld uitvoerig haar Notice en Dementi, maar raad tevens ieder aan de lezing van: '*La terreur en Russie*'.

In de gevangenissen, die ik bezocht, een tiental te Petersburg, Moscou en Riga, heerschte nergens bedompte lucht. In een van de gevangenissen te St.-Petersburg had iedere cel eene doorloopende spoelinrichting. Ik trok er vele af: niet één weigerde. Een enkele was vuilgelaten door den gevangene zelf. In andere gevangenissen is het onmisbare voorwerp bedekt met eene afsluiting, die afvoer naar buiten heeft. In andere gevangenissen is in de cel zelve geheel geene gelegenheid, maar zijn zeer goede gelegenheden buiten de cel. Echter: vele gevangenen zeiden mij, dat het niet raadzaam is dikwijls verlof te vragen de cel te mogen verlaten, vooral niet des nachts. Zieke gevangenen, vooral met nog niet vastgestelde typhus, zijn dikwijls gekomen in eenen toestand van diepe vernedering. Mijn arme, beste kameraden: er zijn zooveel zieken.

Over de gevangenissen in kleine steden en dorpen heb ik geen eigen oordeel. Aangezien echter alle gevangenissen in geheel Rusland wijd open staan voor vreemde rechtsgeleerden en dagbladschrijvers (Notice blz. 6; Dementi: 26.) zal de Russische

Regeering mij niet weigeren het volgend jaar gevangenissen in kleinere steden van Siberië te bezoeken.

* * *

Over de voeding van de gevangenen heb ik weinig eigen oordeel. Zij is niet bij de wet of bij reglement vastgesteld maar wisselt ongeveer met iedere gevangenis. Een van de oorzaken daarvan is de decentralisatie van het gevangeniswezen: Staat, Gouvernement en de groote invloed van plaatselijke comités, half-officieel, half particulier (Notice 36.). In alle gevangenissen laat men de bezoekers van het zwarte brood eten. Dat is waardelooze ijdelheid. Op den duur is het zwarte brood niet te verteren, vooral niet voor personen, die vroeger in steden en in zekeren welstand hebben geleefd. De artsen kunnen beter brood geven, maar mede met het oog op de geldmiddelen doen ze dat weinig en zeker niet veel aan de politieken, want dat zou hen verdacht maken. Het middageten is niet goed en dikwijls bedorven. De kwaliteit van de voedingsmiddelen is reeds bij aankoop vaak onvoldoende. Wees in Russische gevangenissen voorzichtig: men heeft mij eenmaal als gewone gevangeniskost het bijzonder betaalde voedsel van preventieven gegeven. Wie over het eten oordeelen wil moet op etenstijd onverwacht eene cel binnengaan van een gewonen gevangene. Wat het Notice zegt over bijzondere rechten van politieken ten aanzien van betere voeding geldt alleen voor de lichtere vormen van vrijheidstraf. Politieken, die katorga ondergaan, hebben geen enkele bijzondere positie, evenmin als zij, die in de quartiers de correction zijn (Notice 34-35.). De gevangenen kunnen tamelijk veel uit de kantine of stadswinkels laten komen: voor 10 kop. = 12½ cts per dag. Maar niet dagelijks: een of tweemaal per maand. Vele gevangenen achten dit eer een nadeel dan een voordeel, want deze bevoegdheid is voor de administratie een vermindering van de drang zelf voor goed voedsel te zorgen. De gevangenen, die geen eigen geld hebben, hongeren. De naaste bloedverwanten mogen geld zenden, maar alleen als de gevangene niet werken kan, en daarvoor mag slechts eens of tweemaal per maand worden gekocht naar een ver-

houding van 10 kop. per dag. Een uniforme voedingslijst voor alle gevangenissen is in bewerking (Notice 36-37.).

* * *

Ik kom thans tot een van de somberste gedeelten: de toestand van de zieken in de gevangenissen. Het aantal zieken is hartbrekend groot, veel grooter dan de Regeering opgeeft. (Démenti 13-14 en Notice 38). Ik heb zalen en zalen vol lijders aan tuberculose gezien, waaronder een zéér groot gedeelte politieken. Zalen en zalen met zenuwlijders en geheel krankzinnigen. Ook daaronder zeer vele politieken. Ik heb dat met zorg onderzocht. Op de zalen met bijzondere ziekten, die afzonderlijk verpleegd worden, heb ik bij mijn weten geene politieken gezien. Ofschoon men geen mensch zal verachten omdat hij eene bijzondere ziekte heeft meen ik, dat dit feit toch vermelding verdient tegenover de poging van de Regeering om het te doen voorkomen alsof een politieke gevangene gemiddeld niet een ander gedachte- en gevoelsleven heeft dan een gewone gevangene. (Démenti 26). Zeer veel vindt men scorbut en in de gevangenis te Riga was hevig dysenterie. De ambtenaren verzochten mij niet vruchten aan gevangenen te geven, maar liever wat anders, want er was veel dysenterie. Bij betere sanitaire verhoudingen zouden dysenterie en scorbut niet voorkomen.

Slechts weinige gevangenissen in groote steden hebben eigen ziekeninrichtingen. Uit andere gevangenissen moeten de zieken naar particuliere ziekenhuizen worden vervoerd. (Notice 37). Dat is louter theorie. Ik heb inlichtingen van gevangenen, gevangenisartsen en artsen buiten de gevangenis. Zij allen verzekerden mij, dat in de praktijk zieken zelden of nooit naar particuliere ziekenhuizen worden vervoerd. Eene uitzondering maken de besmettelijke zieken wegens gevaar voor besmetting. Maar dit vervoer heeft op zulk eene slechte wijze plaats, dat het gelijk staat met den dood. De Regeering noemt de cijfers van Kropotkine: '*hyperboliques*' (Démenti 15), maar Kropotkine geeft voor ieder van zijn cijfers de Russische dagbladen en tijdschriften op, waaraan hij heeft ontleend. Ik kan alleen

beslist oordeelen over wat ik zelf heb gezien. De hospitaalgebouwen zijn niet slecht. In Sint-Petersburg is een nieuw gevangenishospitaal in aanbouw, waarvan de vertrekken geen somberen indruk maakten. In sommige gevangenissen heeft men een kabinet voor eenen tandarts, uitgaande van de meening, dat goede verzorging van de tanden, langdurige maagen ingewandziekten kan voorkomen. Philantropische economie. Maar overigens. De aanteekeningen van mijn tochten door de gevangenishospitalen zijn niet talrijk, de herinneringen schrikkelijk. Met een boekje en een potood aan het bed van zieke en stervende gevangenen te staan: ik heb het niet gekund. Sommige aanteekeningen zijn onleesbaar, omdat ik niet duidelijk schrijven kon. Maar de scherpe, stellige herinnering. Geen verplegers. Gezegd werd: er zijn bewaarders genoeg, die ervaring hebben gekregen van ziekenverpleging. Het is niet waar. De groote en kleine zalen van de hospitalen zijn allen afgesloten. Ze werden voor ons opengemaakt. Ik herinner mij niet in ééne zaal een verpleger of bewaarder te hebben gezien. Men zegt: ze kunnen bellen. Het is niet waar. Ten eerste durven ze niet te bellen, want er zijn veel te weinig bewaarders en de zieken, vooral de chronische, krijgen schoppen, stompen en slagen als ze te lastig zijn. Ten tweede kunnen bedlegerigen en stervenden niet bellen. O, de zalen met lijders aan tuberculose, zaal achter zaal. Die nog niet bedlegerig waren stonden voor ons in 't gelid. De zieken zijn gescheiden naar het stadium, daarom was iedere zaal schrikkelijker dan iedere voorgaande. In één gevangenis te Moscou zag ik een geheele zaal doodzieken en stervenden. Naast een van de bedden stond een bak menschenbloed als ware het beestenbloed en het daarbij behoorende mensch was stervende. De ambtenaren zeggen, dat de doktoren de bevocgdheid hebben zieke veroordeelden tot katorga van de ketenen te ontlasten. Ik heb tallooze tuberculoselijders met ketenen gezien, zelfs op hun ziekbed, zelfs zwaar zieken. Wie niet zeer ziek was moest opstaan wanneer wij binnenkwamen. Daarom óók is het moeilijk door gevangenishospitalen te gaan. En zalen vol zenuwzieken en zalen vol bijzondere zieken, maar onder de laatsten geen politieken. De chirurgische afdeelingen zijn overvol. De werktijd is te lang: twaalf uur per dag voor de

katorgisten met één uur daartusschen; het gevangenisleven ontzenuwt de aandacht, vandaar de vele verwondingen, infecties en operaties. Ook in de chirurgische afdeelingen talrijke zieken met kettingen.

In den beginne vroeg ik sommige zieken naar hunne leeftijd en zette in mijn aanteekeningen hoe oud zij geleken. Maar het is niet doenlijk aanteekeningen te maken. Het kwetst de zieken. Ik vind in mijne aanteekeningen dit: T! 26:50. *k*. En dat beteekent, dat ik eenen zieke met tuberculose in ernstigen graad gezien heb met kettingen, die 26 jaar was en minstens 50 jaar geleek.

De temperatuur in de gevangenishospitalen was tusschen 22 en 26 graden Reaumur, dat is 70 tot 80 graden Fahrenheit. In verschillende zalen was geen drinkwater, noch iemand om het te brengen. Het beddegoed was dikwijls vuil en onvoldoende. De strookussens met gaten en langzaam aan leeg geworden van het liggen. Niet eens, maar meermalen is het voorgekomen, dat gevangenisambtenaren zelve daarover hun afkeuring uitspraken en beloofden nieuw beddegoed te laten geven. Dat is de lichtzijde van deze treurige bezoeken, al vergeet ik niet, dat eene belofte nog geen daad is. De hoogere ambtenaren komen naar de getuigenis van de gevangenen zelden in de zalen en cellen. Zij zelve zeggen, dat zij er veel komen. Mij is opgevallen, dat commandanten van eene gevangenis of zelfs maar van een vleugel zoo goed als nooit iets van eenen gevangene afwisten.

Ik heb hierboven opzettelijk niet bepaalde gevangenissen genoemd om niet bepaalde ambtenaren meer dan anderen te bezwaren. De gevangenishospitalen, die ik zag waren de beste. En in St.-Petersburg en Moscou is de geneeskundige gevangenisdienst van Rijkswege georganiseerd. Overal elders moet alles bijna geheel geregeld en betaald worden door plaatselijke particuliere comités, wier taak hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend, patronage van ontslagen gevangenen is. (Notice 37 en 38). Ik wil met het voorgaande niet zeggen, dat de gegevens van Kropotkine in: '*La terreur en Russie*' juist zijn, maar stellig zijn ze niet zoo hyperbolisch als de Regeering beweert. De Regeering geeft als aantal zieken op: 7 à 8% (Notice 38). Dan is Schlüsselbourg met 4 zieken op 1 Januari 1910 (Démenti 13) haast een gezondheidsoord. Een zeer groot aantal zieken bevindt zich

buiten de hospitalen in cellen. De Russische Regeering wijst op het geringe aantal recidivisten: 22% tegenover Engeland 36%, Frankrijk 42%, België 50% (Notice 2). Geen wonder met eindelooze katorgastraffen, zooveel ziekte, zooveel sterfte. De jongens van vijftien, zestien, zeventien jaar, die, vooral te Warschau, als politieke gevangenen zijn doodgeschoten hebben nooit meer gerecidiveerd. Wellicht zouden zij in meer misdadige landen: Frankrijk, Engeland, hunne schanddaden, waaronder zelfs het loopen met of achter een roode vlag, hebben herhaald. Maar in Rusland is nu eenmaal weinig recidieve.

In eene van de gevangenissen zag ik eenen gevangene zéér ziek, stervend. Hij was veroordeeld tot vijftig jaar gevangenisstraf. Dat wil zeggen: oorspronkelijk tot 25 jaar katorga. Aangezien hij voor katorga te zwak was had men hem gratie gegeven van de katorga en zijn straf veranderd in vijftig jaar gevangenis. Na afloop daarvan wordt hij nu ook niet naar Siberië verbannen. Ik wilde den man niet in zijn sterven storen en vroeg niets. Tegen mijnen vriendelijken geleider sprak ik de hoop uit, dat de gevangenisstraf op dezen boef een heilzamen invloed mocht uitoefenen en dat hij niet tot recidieve vervallen moge. Mijn geleider antwoordde, dat de recidieve in Rusland veel lager is dan in misdadige moderne landen: Engeland, Frankrijk.

Het Notice zegt (blz. 13) dat zieken gerechtigd zijn tot bijzonder bezoek in de ziekenkamer. Ik heb honderden zieken gezien op verschillende dagen van de week, op verschillende uren van den dag. Nooit één, die bezoek had.

De Russische gevangenisartsen, voor zooverre zij bestaan, hebben in den vreemde een slechten naam. Volgens de Regeering ten onrechte (Démanti bldz. 11). Ik heb eenige gevangenisartsen ontmoet, die een bijzonder gunstig voorkomen hadden. Een van hen moet of mij bedriegen of de Regeering. Met gevoelens en genegenheden voor politieke gevangenen als hij zeide te hebben, kan men niet gevangenisarts zijn. Het is mij meermalen gebeurd, dat regeeringsambtenaren mij mededeelingen deden ten nadeele van de Regeering. Zeker kan de Regeering lang niet op alle ambtenaren vertrouwen. Dat bijvoorbeeld de rechter van instructie in de zaak van een groot aantal revolutionnaire matrozen te Sebastopol gevangen genomen is wegens revolutionnaire gevoelens

is niet iets wonderlijks. Niet een zéér hooge, maar toch wel een tamelijk hooge gevangenisambtenaar bood mij aan brieven van gevangenen voor mij en van mij voor gevangenen in stilte over te brengen. Ik had reden te vreezen voor eenen valstrik en dankte. Toch ontving ik in het geheim eenen brief, die zeer waarschijnlijk door zijne handen is gegaan. Maar ik blijf vreezen voor eenen valstrik en antwoord niet.

Het oordeel van de Russische artsen en gevangenen over de gevangenisartsen is ongunstig. Zij zijn bij hunne collega's in minachting. Zij hebben het recht eigen praktijk uit te oefenen en de klacht is, dat zij daarvoor de gevangenen verwaarloozen. Hiermede stemt overeen, wat ik zelf in Riga zag, dat de gevangenisarts niet op zijn spreekuur was verschenen zonder zelfs even te hebben getelefoneerd, tenminste de commandant wist niet, waarom de dokter niet kwam. In de Kresty-gevangenis te Sint-Petersburg zijn 2372 gevangenen. Mijn geleider deelde mede, dat aan die gevangenis tien doktoren verbonden zijn, die beurtelings aanwezig zijn. Ik kon evenwel niet één van hen ontdekken, en zag alleen een leeg spreekkamertje. De dokter was juist uit.

* * *

Een zeer somber hoofdstuk is dat van de straffen (Notice 39, 40). Het begint met gewone straffen, die men ook in andere landen vindt: verbod van boeken, brieven, bezoek, kantine voor een maand, vermindering van het eten tot aan water en brood. Erger is reeds de zwarte cel in zware gevallen tot een maximum van een maand. Voor de katorgisten, waartoe de meeste politieken behooren, geeseling tot honderd slagen. De Regeering zegt (Notice 42) dat geen dezer straffen het karakter draagt van eene marteling, maar dat is onjuist voor de geeseling en voor de zwarte cel. Bovendien houden de gevangenisambtenaren zich niet aan de wet: zij geeselen en leggen ijzeren kettingen aan buiten de geoorloofde gevallen. Een gevangene wordt vóór zijn straf niet door den commandant of vleugelcommandant contradictoir met den bewaarder in zijne verdediging gehoord, gelijk dat b.v. in Engeland met voortreffelijke stiptheid gebeurt. De gevangene staat volkomen rechtloos tegenover den bewaarder. Vooral de politieke gevangenen lijden bitter. Dat zijn dan niet

mishandelingen maar straffen. De wet geeft de straffen aan, maar niet welke straffen voor elk feit. Ook dat geeft aanleiding tot willekeur. Hun groote macht is voor de gevangenbewaarders een bron van inkomsten, gelijk ik reeds vroeger heb uiteengezet. De willekeur en de wreedheid van de bewaarders voert telkens tot hongerstakingen. Kropotkine vermeldt precies dezelfde gevangenissen als bijzonder wreed, die mij ook als zoodanig zijn genoemd. Riga en Moscou zijn sinds eene revisie beter geworden. Pskov begint opnieuw berucht te zijn. Orel en Saratof zijn moordholen, en de gevangenisadministratie kan of wil het niet verhelpen. De Kresty-gevangenis in Petersburg is tamelijk, men mishandelt er niet systematisch, maar straft wreed en onrechtvaardig. Tiflis is slecht. Tobolsk is slecht. Nicolajev is slecht, Wologda is slecht, Jaroslav is slecht. De geeselstraf wordt veel toegepast. De Regeering zegt van niet (Notice 39) maar zij weet beter of wel zij vergenoegt zich met officieele rapporten. Maar ik heb verscheidene politieke katorgisten gesproken, die gegeeseld zijn met zooveel slagen als een man maar dragen kan. Een gevangene, een beste brave kameraad, barstte in tranen uit van woede bij het verhalen van de geeseling. In Riga werd vroeger alle dagen gegeeseld, in Moscou op bevel van den ambtenaar Droujinine niet minder. De Regeering zal wel weer zeggen, dat het niet waar is; dat is gemakkelijk, omdat nooit een vreemdeling de geeseling heeft gezien.

Wat ik wel heb gezien zijn de cachotten, in het Russisch de carcers, de zwarte cellen. Een verblijf van een week, wat een gewone straf is, of van een maand, een buitengewone straf, is niet meer een straf, maar een marteling, die blijvende schade aan de gezondheid moet toebrengen. Ik heb de carcers gezien in goed-gebouwde gevangenissen en zij waren gruwelijk. Hoe zullen zij dan zijn in oude gebouwen? Er is meestal absoluut geen licht, want zij zijn met dubbele deuren zonder vensters aangebouwd. Andere zijn later voor carcer ingericht; door de betimmerde ruiten kwijnt wat licht zonder zon. Er is absoluut geen bed, geen deken, niets, niets. Een handbreedte hoog boven den grond is een houten vloertje, daarop moet men slapen. In vele cellen is volstrekt geene noodzakelijke gelegenheid, in andere een vies metalen ding met deksel. Er is in geen enkele strafcel,

die ik zag, een bel. Het heet, dat de gevangenen kunnen roepen of kloppen, maar er zijn veel te weinig bewaarders en bovendien slaan die harder dan dat ze loopen. Ventilatie is er weinig, een vierkant gat boven de deur, maar dat stroomt niet door, omdat overigens alles geheel dicht is. Ik heb tientallen strafcellen bezocht, maar durfde nooit één binnen gaan dan met een zakdoek tegen den mond gedrukt. De gevangenis-ambtenaren bleven meestal buiten. Eenmaal werd de tolk onwel. De theorie is, dat de gestrafte elke drie dagen uit de cachot komt om te wandelen. Maar in de practijk gebeurt dat dikwijls niet, omdat er geen wandelruimte en geen voldoend bewakend personeel is. Daarom komen ook de niet-gestrafte gevangenen veel te weinig buiten, twintig of vijf en twintig minuten daags. Lezen en werken is in de cachotten natuurlijk onmogelijk. Gedurende de drie eerste dagen krijgen de gestraften alleen water en brood. Maar er zijn gevallen geweest, waarin bewaarders uit luiheid of wreede baldadigheid de gevangenen niet eens daarvan voorzagen. De stank in sommige cellen gaat ieder denkbeeld te boven. Daaraan kan men schatten hoe lang de gestrafte in zijne cel is. In Riga waren zes gevangenen, niet-politieken, ontvlucht. Eenige waren reeds weder gevangen en allen in 't cachot gezet. Een van de cachotten was nog niet geheel verpest, daaruit begreep ik, dat die gevangene later gevat was en zoo was het ook. Een van de vluchtelingen had zijn been gewond. Hij had in het hospitaal moeten zijn. Het been was absoluut niet verbonden. Nu was het verbogen op ongelooflijke wijze. Heengaand reikte ik den man de hand. Hij drukte zijn heeten mond op mijn hand. Verwarmd zijn de cellen des winters niet en evenmin is er beddegoed. De gevangenisambtenaren zeggen, dat de muren warmte genoeg afgeven, maar gevangenen, die in de carcers geweest zijn, zeggen, dat het er duldeloos koud is, dat meermalen lichaamsdeelen van gevangenen bevroren zijn of gevangenen zwaar ziek werden. Dit is mij ook door eenen gevangenisarts verzekerd. De carcer is geen straf meer, maar eene marteling. Voor iedere kleinigheid wordt carcer gegeven: twist en handgemeen tusschen gevangenen; kijken door een raam, praten tegen eenen medegevangene, zoogenaamde onbeschaamdheid tegen een bewaarder, gebrek aan nederigheid tegen

een officier. Ik heb een zeer intelligente politieke gevangene gesproken, veroordeeld wegens het letterzetten in een geheime typographie. Hij had een week carcer gehad voor het uitkloppen van zijn pijp tegen den muur. Men beschuldigde hem berichten aan eenen medegevangene te hebben willen overkloppen. Een beschaafd en geleerd man als de Heer Joseph Minor, dien ik te Moscou tweemaal langen tijd heb gesproken, was vroeger te Sarátof twaalfmaal in één jaar met een week carcer bestraft. En waarvoor? De Heer Minor is zéér bijziende en had daardoor niet gezien, dat er op één van zijn koperen celvoorwerpen een klein vuilvlekje gebleven was. Straf: een week carcer. Sinds geruimen tijd is de Heer Minor in Moscou en daar is de toestand dragelijk. De politieken worden sinds de laatste revisie niet meer voortdurend gescholden en geslagen. De Heer Minor is in Moscou nog nooit gestraft en zoowel bij de ambtenaren als bij de gevangenen ten zeerste gezien, gelijk verder blijken zal. Moscou is nu dragelijk, maar tegen de ambtenaren in Orel en in Sarátof schijnt de Regeering machteloos te staan. Ik heb verscheidene gevangenen uit Orel en Sarátof in andere gevangenissen gesproken en de meest-wreede verhalen gehoord omtrent de behandeling aldaar. Ik geef slechts dit uit Orel, omdat ik het van twee gevangenen, die niets van elkaar afwisten, gehoord heb zonder groot verschil, en zóó spontaan, en zoo vertrouwd verhaald, dat ik tot mijn diepe smart aan de waarheid niet twijfelen kan. Laat de Russische Regeering dit niet ontkennen, maar laat zij in Orel, Sarátof, Tobolsk, Pskov, en andere gevangenissen ingrijpen. In Orel was een gevangene gestraft op beschuldiging van simulatie. In de carcer werd hij onder den invloed van het voedsel: brood en water ziek. Een voorwerp was er niet. De man riep en klopte: er kwam niemand. Toen den vierden dag een bewaarder kwam zag die het vuil in de cel. In zijn woede sloeg hij den man tegen den grond, die in het vuil viel. Het werd den gevangene niet toegestaan zich te reinigen. Daar de gevangene aldus niet wandelen kon, liet men hem in de cel tot zijn zeven dagen om waren. Misschien is dit voorval de oorsprong van het verhaal, dat ambtenaren in de gevangenissen den mond vol stoppen met uitwerpselen (Démenti 18). Ik heb verscheidene politieke gevangenen, die Fransch lazen, het

Démenti op die plaats laten lezen. Maar deze beschuldiging is meen ik valsch. Intusschen is de waarheid al erg genoeg. De Regeering zal wellicht de waarheid willen betwisten, omdat ik hier geen namen noem. Maar ik heb te dezer zake besliste geheimhouding beloofd, en minder dan ooit heb ik vertrouwen in ambtenaren, die mij hun eerewoord geven, dat geen gevangene voor mededeelingen zal worden gestraft en te gelijk een gevangene geheim bedreigen. Het is de eigen schuld van de ambtenaren, dat ik hen niet vertrouw. In eene van de gevangenissen had ik een lang onderhoud alleen met eenen gevangene overgeplaatst uit een zeer beruchte gevangenis. Toen wij dien gevangene verlaten hadden zei de mij geleidende adjunctinspecteur der gevangenissen in het gouvernement: 'Die man is nooit in.....geweest, dat is een bekende leugenaar'. En ik: 'Geeft u mij dan zijn dossier, dan laat ik het vertalen'. Neen, dat ging niet zonder verlof van den procureur. Den volgenden dag sprak ik dien kameraad weer en hij vertelde veel over het leven in die gevangenis, waar hij nog steeds nooit was geweest. Gelukkig, dat men dergelijke volleerde leugenaars nooit onder de regeeringsambtenaren vindt.

Tot de straffen voor de katorgisten behoort verlenging van den straftijd door den rechter bepaald met een of twee jaar naar gelang van de categorie. Deze straf wordt zelden toegepast. Zij is overigens in strijd met de beginselen van het recht.

* * *

Dat zal menigman waarlijk niet gedacht hebben: maar sommige gevangenissen in Rusland hebben uitmuntende bibliotheken met vele goede boeken van Russische, Fransche, Duitsche en Engelsche schrijvers. Dit is een groot voordeel, dat in het bijzonder den politieken gevangenen ten goede komt. Tegenover zooveel slechts in de behandeling van de politieke gevangenen stemt dit tot dank. Niet alle gevangenissen hebben zulke goede bibliotheken: de nieuwe recidivisten-gevangenis te Riga heeft er geheel nog geene. Dan zijn de gevangenen aangewezen op hun eigen bezit aan boeken, dat niet heel groot of belangrijk is. Het Notice vermeldt, dat in Siberië in enkele gevangenissen

niet een voldoend aantal boeken was en dat dit gebrek van regeeringswege werd aangevuld (blz. 44). De bibliotheken worden in het algemeen niet door de Regeering verzorgd, maar door de reeds meergenoemde patronage-comités, deels bestaande uit ambtenaren, deels uit particulieren. De geldmiddelen van deze comités zijn niet overal gelijk, evenmin als de bedragen, die zij voor boeken bestemmen. Vandaar het groote verschil tusschen de gevangenisbibliotheken. Tot mijn leedwezen deelde een Regeeringsambtenaar te Sint-Petersburg mij mede, dat reeds eene circulaire in voorbereiding is om de bibiotheken aanmerkelijk te verminderen. Boeken in vreemde talen zullen moeten worden geweerd en van de Russische mogen alleen de vaderlandslievende en godsdienstige blijven. Ik vroeg andere Regeeringsambtenaren naar die circulaire, en kreeg de volgende officieele lezing: ‘De particulieren trekken zich hoe langer hoe meer uit de patronage-comités terug, omdat dit werk deels de politieke gevangenen baat en men voor hen niet de minste sympathie heeft. De inkomsten van de patronagecomités zijn daardoor geducht gedaald. Zij kunnen de bibliotheken niet blijven bekostigen. De Regeering zal die taak nu overnemen en dat zal den bibliotheken eer ten voordeele dan ten nadeele zijn’. Deze officieele lezing is als gewoonlijk onjuist: de sympathie en het medelijden voor de politieke gevangenen zijn zeer groot. Wel is het waar, dat een groot aantal particulieren zich uit de patronage-comités terugtrekken. Maar de reden daarvan is deze: persoonlijke werkzaamheid in en mildheid tegenover deze comités wordt door de Regeering beschouwd als een verdacht bewijs van sympathie met de politieke gevangenen. Bovendien: particulieren moeten in die comités samenwerken met de regeeringsambtenaren. Zij vormen eene vereeniging onder voorzitterschap van den Minister van Justitie en onder protectoraat van den Keizer. Het reactionnaire karakter van de Regeering drijft de particulieren heen en vermindert de giften. Zóó is dit particulier inititief door inmenging van de Regeering gedood. Het geheele aantal boeken in de Russische gevangenisbibliotheken bedroeg volgens de Regeering in 1904 (Notice 43) 133000, dat is ongeveer 200 per gevangenis. De groote gevangenis te Moscou had er ruim 2600, de celgevangenis

te Petersburg bijna 3000, een andere gevangenis te St.-Petersburg ruim 7300. Tijdschriften zijn toegestaan, mits van het vorige jaar. Een groot aantal goede boeken wordt door particuliere ten geschenke gegeven. Ik vroeg, of men ook boeken aan bepaalde personen schenken mocht. De gevangenisambtenaren in hun ijver om alles zoo gunstig mogelijk voor te stellen, antwoordden, dat dit was toegestaan. En inderdaad heb ik verschillenden gevangenen boeken gegeven. Andere boeken heb ik van uit Holland gezonden. De Heer Von Boetticher berichtte mij, dat boekgeschenken aan bijzondere gevangenen niet zijn toegestaan, dat zijn ambtenaren zich hebben vergist en dat hun die vergissing onder het oog zal worden gebracht. Och, mochten de ambtenaren ook op hun andere vergissingen gewezen worden, en niet alleen op deze ééne, die mejuffrouw Chichloffa, den Heer Minor en George Dimitriënko in het bezit van enkele begeerde boeken zou hebben gebracht. Er is toezicht op de bibliotheken: er is een lijst van verboden boeken. Een van de censors verstaat geen Engelsch. Hoe hij dan met de Engelsche boeken deed? Wel, de lijst van verboden boeken raadplegen en bij twijfel niet doorlaten. Ook hier de grootste willekeur. De Russische schrijver, dien ik het meest waardeer is Saltykoff, die schreef onder den naam Schédrin en nu steeds genoemd wordt: Saltykoff-Schédrin. Een satyricus. Ik vroeg meermalen naar hem. In de eene stad was hij absoluut verboden. In eene andere gevangenis vond ik zijn satyrisch boek: ‘De geschiedenis van de stad Gloekof’, dat wil zeggen: de stad Bedompt. Het is één doorloopende satyre op Rusland. Het boek behoorde aan eenen niet-politieke gevangene. Ik kon natuurlijk niet in alle gevangenissen precies den inhoud van de biblotheken nagaan, maar deed dat voor eene gevangenis in Sint-Petersburg en vond van de vreemden: d'Annunzio, Barbey d'Aurevilly, Balzac, Beaumarchais, Flaubert, Anatole France, Heine, Loti, Goethe, Hartleben, Ibsen, De Sacher-Masoch. Heine en Ibsen waren van de buitenlanders de meest-gelezen schrijvers. Van de Russen vond ik natuurlijk Tolstoj, maar niet compleet, enkele werken van Turgénijef; Leonid Andréjef en Maxim Gorki zijn verboden. Nietzsche was er geweest maar verbannen. ‘*Nietzsche-Nietchewó*’ zei de inspecteur. Hoe wonderlijk het trouwens toegaat moge

blijken uit het volgende: Marx is toegelaten in de cellen, niet op de gemeenschappelijke zalen; ofschoon het vinden van geschriften van Marx in iemands huis voldoende is voor administratieve verbanning. Daarentegen is een burgerlijk schrijver als Werner-Sombart geheel verboden. Van de philosophen wordt Bergson het meest gelezen. Een van de schrijvers, die zeer veel gelezen wordt, is Oscar Wilde. Al zijne geschriften worden toegelaten, ook *De Profundis* en *The ballad of Reading Gaol*, zoowel in Engelsch, Russisch als in andere talen. De talenkennis van de Russen is mij tegen gevallen. Bij de gevangenisambtenaren is zij klein, omdat deze voor een gedeelte domme mislukte jongens van goede familie zijn. De politieke gevangenen spreken dikwijls een of twee vreemde talen, zelden drie, ook niet wanneer zij gymnasiast of student zijn. De Heer Joseph Minor sprak vlot Fransch, Duitsch en Engelsch, en kende Latijn. Ik las *The ballad of Reading Gaol* samen met een politieke gevangene in voorarrest, mejuffrouw Maria Philippof, en vertelde haar van mijn bezoek aan Reading in de lente van dit jaar. Wij zaten samen op den rand van haar bed als oude bekenden. Toen ik de geleiders absoluut niet langer kon laten wachten, had ik haar nog niets gevraagd over haar proces en haar gevangenis-ervaringen. Dat gebeurde trouwens meermalen: de politieken, vooral zij die langen tijd gevangen zijn, verheugen zich steeds ten zeerste iemand te zien, die eerlijke betrouwbare tijding van buiten brengt. Dan vragen zij meer dan dat zij vertellen en men mag hun schamel geluk niet storen. Meermalen ook waren politieke gevangenen zóó zenuwachtig en zóó ontroerd, dat zij niet spreken konden en mij vroegen bij hen te blijven, maar niets te vragen. Mejuffrouw Philippof, eene onderwijzeres, was eene van de meest-bekende revolutionnairen. Zij moest nu met tien medebeklaagden terecht staan en verwachtte veroordeeling tot eenige jaren katorga en verbanning naar Siberië, die trouwens na katorga van zelf volgt. George Kennan spreekt zijne verwondering uit, dat zoovele vrouwelijke politieken er zoo onschuldig, simpeltjes uit zien. Inderdaad: mejuffrouw Philippof zag er geheel niet opvallend uit. Zij was klein, haar oogen waren zonder iets bijzonders. Onglooflijk, dat zij eene zeer bekende revolutionnaire was. Zij was in den beginne wan-

trouwend. Later niet langer. En zij was verheugd, toen ik haar vertelde, dat ik in het voorjaar bij Kropotkine eenen dag gast was geweest. Kropotkine is bij de politieke gevangenen zeer bemind, ook bij de niet-anarchisten. Meermalen heb ik tot in de kleinste bijzonderheden alles moeten vertellen van zijn leven en van zijne gezondheid. Het was meestal mijn eerste vraag aan de politieke gevangenen: 'Leest u Marx of Kropotkine?' De bedoeling van die vraag werd dadelijk begrepen en de mededeeling, dat ik Kropotkine had ontmoet deed altijd vreugd. De Regeeringsambtenaren vonden het verdacht; zij begrijpen niet, dat het hart Kropotkine liefheeft, al kan ook het verstand hem niet steeds gelijk geven. Toen ik eens aan een middagtafel met meerdere Regeeringsambtenaren mij op Kropotkine beriep, was de tafel met stomheid geslagen. Geen twee, die elkander aankeken, waarschijnlijk omdat er geen twee waren, die Kropotkine niet gelijk moesten geven. Of mejuffrouw Philippof reeds veroordeeld is en zoo ja tot welke straf, weet ik niet.

In eene van de St.-Petersburgsche gevangenissen waren in een cel twee niet-politieke moordenaars. Gewone straatroovers. De een had zes jaar katorga, de ander zeven. Deze straffen zijn zwaarder dan zij gelijken, doordat de katorga altijd door levenslange verbanning naar Siberië gevolgd wordt. De eene moordenaar las: *Het portret van Dorian Gray* door Oscar Wilde, vertaald in het Russisch. Ik was ten zeerste ontroerd. Daar de moordenaar alleen Russisch sprak, moest ik de hulp van den tolk vragen. Maar mijne belangstelling maakte den moordenaar schuw. Op mijne vraag, waarom hij juist dat boek las, en of iemand het hem wellicht had aangeraden, antwoordde hij ontwijkend. Ik reikte hem de hand tot afscheid. Maar hij bleef strak staan. Op mijn verzoek schreef hij op een blaadje papier, dat hij Oscar Wilde had gelezen. Hij schreef: Askold Wilde. Dit papier bewaar ik. Hij was een gewone ruwe moordenaar, roofmoord.

* * *

Zeer ekonomisch georganiseerd vond ik den arbeid van de gevangenen. Men kan verschillende typen van gevangenisarbeid

onderscheiden: de arbeid als opvoedend element, zoodat de veroordeelde een beroep leert, waarmee hij later eerlijk zijn levensonderhoud verdienen kan. De arbeid als strafverzwarend element, gelijk de tredmolen voor 1898 in Engeland. Of wel de arbeid dient alleen om de verveling te verdrijven. In Rusland wordt alles gedaan om den arbeid van de gevangenen zoo productief mogelijk te maken (Notice 44). Die geen vak kent, leert in de gevangenis niet veel meer dan doosjes plakken. Overigens oefent ieder zijn eigen vak zooveel mogelijk uit. Sommige groote gevangenissen zijn groote stoomfabrieken b.v. te St.-Petersburg. Ik zag: houtbewerking, metaalbewerking, textiel-industrie, leerbewerking, boekdrukkerij. Het leger en de vloot zijn zeer groote afnemers en verder zorgen de meergenoemde patronage-comités voor den afzet. In andere landen zouden de particuliere ondernemers zich zeker ernstig tegen zulk eene gevangenisconcurrentie verzetten. Toen ik een van de Russische hoofdambtenaren vroeg of dat in Rusland niet het geval was, keek hij mij aan, geslagen van verbazing en antwoordde: '*Maar wij zijn toch de Regeering*'. Behalve alle genoemde winstgevende bedrijven doen de gevangenen allen huiselijken arbeid. De Regeering verdient jaarlijks meer dan vijf millioen op den gevangenisarbeid. (Notice blz. 46). Groote wegen en spoorwegen zijn door de gevangenen aangelegd. Een aantal gevangenissen hebben winstgevende kweekerijen van boomen en vruchten. Men kan dit alles zeer gedetailleerd in het Notice vinden. Het is opvallend, dat de gevangenissen die de Regeering als bijzonder goed georganiseerd opgeeft en als bijzonder winstgevend dikwijs dezelfde gevangenissen zijn mij door gevangenen als zeer wreed vermeld: Jaroslav, Orel, Pskov, Nicolaevsk, Wologda. Niet overal is de arbeid even intensief geregeld. In de verre gevangenissen van Siberië is aanvoer van grondstoffen en afvoer van producten te kostbaar. Er is daar geen bevolking en geen afzet. In het geheel haalden de gevangenen in 1908 een cijfer van vijf millioen dagen huishoudelijke arbeid. Bijna drie millioen winstgevende dagen buiten de gevangenis: wegen, plantsoenen enz. Ruim drie millioen dagen winstgevenden arbeid in de gevangenissen. (Notice 53). In 1908 waren er ongeveer gemiddeld 150 000 gevangenen, en dan is dit aantal dagen niet eens zoo groot. Maar men moet rekening

houden met het groot aantal zieken, die niet werken kunnen, zeker 20% of meer. Verder met het aantal feestdagen, verjaardagen van het Keizerlijk Huis enz. dat meer dan zeventig bedraagt. De katorgisten werken twaalf uur per dag, met een uur vrijen tijd. Gelukkig, dat het aantal vrije dagen zoo groot is. Een aantal gevangenissen zijn bekroond met goud voor inzending van handenarbeid en vruchten. Een gedeelte van de opbrengst van den arbeid is voor de gevangenen zelve. Daarvan mogen zij een deel voor kantinewaren gebruiken. Een deel vormt hun uitgangskas. Volgens de Russische Regeering (Notice 7, Démenti 28) bestaat zulk eene goede regeling in geen enkel ander land. Volgens het Koninklijk Besluit van 31 Augustus 1886 behoorende bij de Beginselenwet is dit in Nederland ook zoo. Maar dat is dan eene vergissing. En hoeveel is dat loon? Ik heb een politieken gevangene gesproken van even twintig jaar, veroordeeld tot levenslange katorga! Hij was nu aan het schoenmaken. Men had hem dat geleerd, omdat het verlies van een leertijd voor de Regeering wel opweegt bij eenen zoo jongen gevangene tegen het voordeel van skilled labour voor het geheele verdere leven van dien braven kameraad. Hij werkt elf uur per dag, zes dagen in de week en verdient daarmede 45 kop. Er is niets, dat ik liever wil dan de Russische kameraden weerzien. En als ik niet meer gaan mag, laat dan anderen gaan, daar toch de Russische gevangenissen zoo heerlijk wijd openstaan (Démenti blz. 26, Notice blz. 6). Politieke gevangenen zijn slechte handwerkers, men vindt er te veel intellectueelen onder. Bovendien zijn zij veel te vaak ziek. Er zijn in Rusland ongeveer zevenhonderd gevangenissen (Notice 51). In het begin van het revolutiejaar 1906 waren er 95 duizend gevangenen, in het einde 125 duizend. Een toename van 30 duizend in een jaar, allen politieken. Dit zijn de officieele cijfers (Notice 45). De gemiddelde winst op eenen gevangene daalde daardoor aanmerkelijk. Ook de absolute winst werd bedreigd, daar de politieke gevangenen alle ruimte innamen en er voor werkplaatsen geen ruimte overbleef. Gelukkig nam de gevangenisadministratie verstandige maatregelen: de ruimte van hospitalen en woonzalen werd beperkt, alles werd vol menschen gestopt. Zóó leverde 1907 reeds 24% meer op dan 1906 en

1908 wederom 26% meer. Het absolute winstverschil tusschen 1906 en 1909 is ongeveer een millioen (Notice 46). Een aantal gevangenissen worden door de Regeering als bijzonder winstgevend geprezen (Notice 51). En er is een smartelijke overeenstemming tusschen die lijst en tusschen de lijst van gevangenissen, waarover mij voortdurend werd geklaagd.

(Slot volgt.)

Mythische strofen
Door
Albert Verwey

Zonsopgang

De wolkjes die los in den dampkring drijven
Verraden 't zonsopkomen door hun blozen:
Zij zijn als verzen die in mijmerpoozen
Voor 't langre werk begint, de dichters schrijven.

Zoolang de landen in den schemer blijven
Zijn *zij* de boden die 't heelal berozen,
Maar de kim gloeit - zij zien, koud en bevrozen,
Op 't fonkelgroen van weiden gouddraad drijven.

Tot snel daarna vangt in een zelfde stralen
Hen, aarde en zee die blinkend-witte Vader,
En 't Al straalt weer om 't hem die heerscht te danken; -

Dan zwelt van steen, gras, golf de levende ader
En wolk en vogel hangt in 't stralen pralen
Met gouden zoom en lovens-zoete klanken.

Een liedje van de zon en de maan

Meent gij, omdat ik zon ben
En gij maanlicht zijt,

Dat ik uw schoonheid niet erken?
Meent gij omdat ik bron ben
En gij aanzicht zijt,
Dat ik niet uw getrouwe spiegel ben?

Zonder de zon en de maan
Ware toch de aarde niet,
Met haar dagen en nachten en de af en aan
Deinende, de ebbende en vloedende oceaan,
Haar dubbel droomengebied.

En hoe zou het eeuwige beeld
Ontstaan, als boven de bron
Waar zon en maan in speelt,
Zich het zielvol gelaat niet boog
En het oog
Dat zijn stralen toog
Van maan èn zon?

De spin

Zoolang de spin langs de ongewisse draden
Beweegt die 't weefsel onvolledig laten,
Voelt zij onrustig zich in 't ijle zweven;
Maar als ten laatste 't webbe is afgeweven
Ziet ze om zich radiën als veilge straten
En gordels als begaanbre tusschen-paden.

In 't zonlicht schommelt dan haar glanz'ge wereld
Aan blauwge draden, diamanten zelen
Voor haar die weet tot welken steen zij reiken:
De parels van haar oogen blijde prijken
In 't edelsteenen lijf waar glans komt spelen
Juweelig blauw van rozen melk doorpereld.

In ridder-harnas boven weeke zijden
Grijpt ze in de uit paarlemoer gesneden klauwen
Haar net geducht voor wie in 't zonlicht dwalen:
Die stralen-dronknen vangt ze in zilvren stralen
En spint blauw garen om die hemel-blauwen -
Omstrikkens-kunstge is zij ontembre in strijden.

En als een windvlaag of een veeg van handen
Haar net verstoort, en de ijle draden drijven,
Kromt zij zich even, maar van toorn geen teeken;
Dan, van haar lijf de kleuren droef verbleeken -
Zoolang zoet vocht tot zijig rag wil stijven
Behangt met kleurig web zij andre wanden.

Taal en overlevering

Allen komen wij tot de rede alleen door taal, en tot de taal alleen door overlevering, door geloof aan het woord van de vaderen.
HERDER: Ideen zur Geschichte der Menschheit.

Het spreekt vanzelf dat er (aan het streven naar oorspronkelijkheid van uitdrukking) één grens is: de *woorden* moeten wij nemen zooals ze zijn.
A.V. 1884.

Wanneer gij spraakt, mijn moeder, leerde ik graag
De woorden die gij vormde, en sprak ze na.
En ik geloofde in u en dat die taal
Dingen benoemde, en wil, en liefde en daad.
En toen ik wenschte, al rijper, dat mijn uiting
Geheel van mij zou zijn, erkende ik toch
En schreef, dat wóórden blijven, - en zoo bleef
In mijn meest zelfschen tijd een band met u.

Nu ben ik zelf ouder dan gij werdt, moeder;
En jongren wassen op om mij die, elk,
Zoeken naar uiting, en nu weet ik wel
Dat meer dan woorden, dat gedachten, beelden,
Droomen en daden blijven, en dat zij
Die niets gelooven dan zichzelf, zooveel
Hebben geloofd van mij en andren, dat
In hen een overleevring groeit, onwetend
Ontvangen, onbewust bemind, die eenmaal
Met stam en blaren uitbreekt over hen
En hen omvangt in 't algemeene woud.

Southey voor derwentwater

‘Eén oogenblik: het meer was stil
Zóó stil dat het geen meer meer scheen,
Geen water en geen windgeril
Maar macht van spiegeling alleen,

Een dubbellandschap, laag en hoog,
Waar klaar en ijl elk ding in stond,
Bewegingloos zelfs wat bewoog:
De schoorsteenrook op de achtergrond.

Het was een bergzoom maar wier lijn
Op eenmaal zonk en dan weer steeg,
En zichtbaar lag een lang ravijn
En wei, geboomte en huisjes kreeg

Een ongewone helderheid
Van 't middaguur, en spiegling was
Zoo één en zonder onderscheid
Met werklijkheid, dat ook het glas

Van 't nat zich niet herkennen liet,
Maar dubble hemel, dubbele aard,
Van voorgrond tot het verst verschiet,
Onscheidbaar één en toch gepaard,

Leek hangen in een wondre sfeer,
Een landschap in een vreemd heelal,
Waarnaar ik staarde en wist niet meer:
Was 't Al een droom of droom het Al.

Een oogwenk maar: een koeltje ontspant,
Een rimpling breekt de rust van 't beeld:
Ik zie het meer, ik zie het land,
En de Afgrond, hoog en laag, gedeeld.'

Verzuchting

Eens dwong ik, godgelijk, den dag
Te lichten over mijn heelal,
Nu ben ik leeg van zang en lach,
Een slaper in een donker dal.

Nu roep ik niet, maar neurie nauw
Wat ik weleer uitbundig zong.
Hoe was 't alweer? 'Hoe heerlijk jong -
Hoe heerlijk jong!' - Nu sterf ik gauw.

Nu ben ik als de rotswand zelf:
Een steen geschoord door andren steen.
Smoort, mijn gemurmel, mijn geween,
Smoort eeuwig in uw dood gewelf!

Eens komt Hij die mij opensluit,
Hij die uw val en klacht verstaat;
Als dan zijn glans u tegenslaat,
Wordt wat gij zweegt een nieuw geluid.

Torenwachter

Een torenwachter die de dakenmenigt
Gebroken ziet door boomgroep, park en plein,
Doorsneden door stroomslingring, grachtenlijn,
Omblauwd door stadsdamp die den zonslag lenigt:

Langs kade en straat die stad en stadsdeel eenigt,
Op hoek, op markt waar 't drukst beweeg mag zijn,
Groept hij de menigt tot ze een eenheid schijn',
Scheidt hij den eenling dien de menigt steenigt.

Bij daag, bij nacht als wat in elk beweegt,
De Tijd-en-'t-Uur die ook in 't donker waken,
Opwiekt en luidst in hem te leven pleegt,

Stort, los van d' angst om wat gij eischte of kreegt,
Klok-storm van 't Uur hij op uw donkre daken,
Stad, die hier uitspreekt wat omlaag gij zweegt.

Tot de jongeren

Zie hoe ik zit in mezelf
Aan het eind van een moeilijke reis
En niet weet wat doen, waar gaan.

Moede - mijn land en huis
Ver weg - in een vreemde streek
Zit ik en vraag wat ik zocht,
Duik ik en denk wat ik schonk.

Bloemen begeer ik en graan:
Bloemen van moed en vreugd,
Graan van dulding en doen.

Want als een zaaier het zaad
Achter zich werpt en niet omziet,
Schreed ik en 't woord van mijn mond
Viel waar ik ging als een zaad.

Waar zijn de harten waar 't zonk,
Oogen waar 't blinkt en wuift,
Handen die 't reiken naar mij?

Bloemen begeer ik en graan:
Bloemen van moed en vreugd,
Graan van dulding en doen.

Aan een dichter

U heb ik lief wien 't rijm noch 't rhythmisch spreken
Een toon doen dempen van uw kracht'ge woorden.
U zijn gevoeldste ook lieflijkste akkoorden
En zoetheid volgt waar ziel eerst door komt breken.

U maakte 't leed, de lust van 't leed soms, dichter.
En trots, die zwart zag, op 't echt staal geslagen
Van uwen geest, schoot vonken die de dagen
Tot nachten maakten en uw nachten lichter.

En niet zal een die zoet spreekt, maar in 't ruige
Bezield zijn minder, mij van u vervoeren
Die, zoet of serp, ziel op tot ziel kunt sloeren.
Daarvan zij tusschen ons dit vers getuige.

De lijster

Duizend jaar? - Hij had het klooster
Vroeg verlaten: op de paden
Lag de dauw: de hyacinthen
Hingen blauwgetrost te bunglen
In de scheemring tusschen 't hakhout.
Leeuwrikken, die luchte-krekels,
Tsjierpten hel in hoogen hemel:
Web van klank in web van stralen.
Neuriënd liep hij: gonsde een kever
Langs zijn voorhoofd? ruchtte een haasje
Hem voorbij? - De bodem helde:
Onder hooge boomen ging hij
Waar zijn stappen 't mos verdofte.
Tot een watertje aan een weide
Blonk: op hooge stengels vlindrend
Pinksterbloemen aan de randen.
Stond hij daar te zien, te spieglen,
Zag het blauw in blauwen vijver?
Hoor! nabij begon de lijster,
Op een boom wel tusschen 't loover.
Zoet en vol, dan teeder fluitend,
Tu-tu-tu, eerst hoog, dan lager,
Een toonladder, klaar en zuiver.
Doodstil stond hij, dorst niet roeren,
Zag den hemel en de bloemen,
Hoorde op 't laatst alleen die tonen.
Hoe lang stond hij? Duizend jaren.
Aan het klooster, toen hij weerkwam,
Deed een vreemde waker open.
In de boeken van voor eeuwen
Vond - zoodra hij in zijn cel trad
Lag en stierf hij - vond de Prior

Bij den naam dien hij genoemd had
Jaar en dag - een lentemorgen
Toen hij ging, voor duizend jaren.

In nevel

Ik voel de zorgen mijn gedachte ontebben
En zie een brug gelijk in spookland staan
In nevels die een gelen luister hebben, -
En bleek is 't spieglen in de waterbaan.

De boomen wintren nog hun zwarte webben
En menschen loopen met een damp belaân
En zerken blauwen achter donkre grebben
Waar berken treuren langs de kerkhofpaân;

Maar toch voel 'k zorgen mijn gedachte ontebben
En zie een brug gelijk in spookland staan
In nevels die een gelen luister hebben.

Ik ga daarheen, daarover en er slaan
Stralende vlagen langs de gulden rebben
Van stad waar vroolijk blijde volken gaan.

Deernis

Mij heeft een deernis in de vaag van 't leven
De vreugd benomen die ik sterkst bezat:
Want beiderlei: een strafheid en een beven
Hebben van jongs macht op mijn hart gehad.

Van 't lijf dat leed kon ik blijmoedig staren
In 't wrijten de al te onzacht ontslaakte pijn.
Dan kon mijn leed me en andrer openbaren
Het vlerkje dwarlend in mijn lampeschijn.

Tot eindlijk heeft dat leed mij gansch verwonnen,
Gewonde daar mijn keizer over reed.
Toen heb, bebloed, gekneusd, ik mij bezonnen
Op 't eene op aard dat krachtger is als leed.

Al mijn gedachten: pijnen, angsten, vreugden,
Heb van mijn maat ik de allerzachtste boei
Toen omgeslagen, uit diens eedle deugden
De schoonheid nu van 't nieuwe lijf ontbloei.

Ik kan voortaan van leed en vreugd het beven
Als eertijds voelen en onsterk weerstaan,
Maar elk van hen zal mij daarboven geven
Gedachten die als schoonheid uit mij gaan.

Temidden van....

Aan de eenzaamheid ben ik gewend.
Temidden van de honderden
Zit ik als in bewaakte tent,
Een van die afgezonderden
Rond wie de menigt jaagt en rent:
Allen met eigen doel en end,
Maar om mijn rust verwonderden.

Somtijds alleen gaat van mij uit
Een onbeschrijfbre aanwezigheid.
D'een is zij beeld, d'ander geluid,
Maar elk stoort ze in zijn bezigheid.
Elk voelt als voor een vreemd besluit
In schrik of hoop zijn vaart gestuit
En poost in schroom en vreezigheid.

En eensklaps zie hoe hun spiraal
Zich om me in andere richting wendt.
O oogen die u zonder straal
Maar aldoor naar verplichting wendt!
Wat baat of een en andermaal
Geheimnisvol, met beeld of taal,
Een god u, door zijn dichting, wendt....

De biljardappel

De rozige appel van 't biljard
Wordt door het speelsche witte paar
Aldoor vervolgd: nu zacht, dan hard,
Raken zij haar en drijven haar.
Toch voelt zij weinig zich benard,
Kaatst op haar beurt en maakt zich klaar
Dat in hun spel en haar gevaar
Geen willekeur de kansen wart.
Zij denkt: wel schijnt me of de andren doen
En ik alleen die word gedaan,
Maar die met staven rond ons gaan
Zijn ook in 't spel, en ook de band
Die heenloopt langs ons veld van groen -
En: drijft *hun* hand een andre hand?

De oorlog

Twee volkeren-golven rollen aan en storten op elkander,
Waar de aard andere rassen voortbracht, andre rijken: -
Zonen van breede vlakten, stoer en lijdzaam,
Fijnen en fellen, bloemgelijk, kindren van zon,
Beiden beweegt een drang - dwang of begeerte -

Willige, onwillige, eenlingen in hun gemeenschap,
Drijvende deelen of gedreevne, elk in zijn golf.
En hatend, strijdend, moordend, stort en rolt, verganklijk,
Golf achter golf, tot het verzwolgen land
Hoort aan wie 't verst zijn bloed en lijken drijft.

Een beeltenis

Want onder de hoekige balken van die brauwen
Steeg stom de blik uit koele en heldere oogen
En de mond wierp trots zich omhoog om een woord te spreken.

Naroep

Zoo ga en speel door alle groeisels,
Leef in den storm u uit en keer
Door brein van menschen tot de bloeisels
Van hun bloed en verbeelding weer.

Ik zal u stil zien gaan, mijn koning,
En liggen als een schelp op strand:
Ook ik was eens uw werk, uw woning,
En nu nog bleek ik in uw brand.

De komende

Als mij de menschen van mijn tijd verlaten,
Wie heb ik dan?
Hem die nadert langs de breede toekomst-straten:
De nog niet geboren man.

Waarheid

Ziet, van mijn teerste jeugd heb ik gesproken
Als een die wat hij zeide als waarheid voelde
En 't denken haatte ik dat maar aarzlend doelde
Naar wat als kern klaar moest zijn opgebroken.

Zij 't zoo voortaan: want wie de donkre wegen
Van 't Zijn spreekt, moet de wondren die daar dwalen
Weten als waarheid, en hun doen verhalen
Of 't vrienden zijn met wie hij schoolgelegen.

Aan de zee

Omdat voor u men alle andre gedachten kan vergeten,
Zee! en niets anders zien
En hooren dan het eeuwge wentlen van uw golven; -
Omdat uw wind waait zonder het verraad
Van wanden die hem breken en als vleugels sprenkelt
De koelheid van uw water en de zilte
Bitterheid van uw zouten;
Omdat in uw bewegen niets is van de
Bedachtzaamheid van menschen, maar gij altijd vrij
En soeverein zijt, of gij kalm u spreidt in zomerrimpels
Of huishoog stijgt in briesend en schuimbekkend steigren,
Of zwaar en wreed de stormbocht van uw baar
Doet daavren tot hij dreunende overslaat,
Of loom hem viert waar hij zijn schelpvracht werpt
Op leege stranden; -
Omdat gij heer zijt, vrouw zijt, kind zijt, maar altijd
Koninklijk u gedraagt en niets begeert
Dan zijn die ge nu eenmaal zijt; - dáárom
Heb ik u lief.

Een antwoord

Goden met onhoorbre voeten
Zijn er wel ofschoon zij zwijgen:
Alle menschenliedren moeten
Godengroet tot antwoord krijgen.

Maar als oor van zanger luistert
Naar een weergalm, zelf te wekken,
Voelt een god zijn tong gekluisterd
En zijn lijf ons oog onttrekken.

Vrij, uit vorstlijke genaden,
Wil hij groet en antwoord zenden.
Hoor, het ruischt door alle bladen
En zijn weergalm kan niet enden.

Mijn leven

Eerst leefde ik in mijn eigen land
Als één van moedige vier of vijf,
Dan met één vreemde als geestverwant
Temidden van 't inheemsch gewrijf,
Daarna, en schoon allengs een schaar,
Van jongren opwies om mij heen,
Spande ik de veeldoorklonken snaar,
Herinring-zwaar, voor mij alleen.

Aan d'afgrond

o Broer die u een god gelooft,
Ik zit naast u terwijl gij slaapt,
De aard heeft zich neven u gekloofd
En de afgrond is ontwaakt en gaapt.

Men zal zijn eigen droom nooit zijn.
Op lichte wolken wandelt die,
Gevaarloos, en geen zwaarte of pijn
Bevangt zijn hoofd, vermurwt zijn knie.

Maar gij ligt loom, een schijnbre god,
En de afgrond spalkt zich neven u.
o Zij mijn arm sterk dat ik tot
In 't dal u draag en veilig u.

Droomvaart

Boven een meer van slaap met woorden spelen,
Zooals een vaarder, droomende op het dek,
De starren ziet die in één gulden trek
Zich om de mastpunt voegen en verdeelen,

Maar dan omlaag in 't water vlamgelek
En fonkelvoren die zijn kiel omstelen
En fosforvloeiing volgt en glansfluweelen,
Tot hij niet weet welk licht hem wiege of wekk' -

Dat is het doen van de'onbedachten dichter
Die in zijn droomen naar gezangen tuurt
En in gezang verdroomd niet weet wat lichter
Hem gloort: of lucht die lokt of diep dat vuurt;
En, lichtverdronken sluimrende verrichter,
Een eeuwgen slaap wacht of een dag die duurt.

Het altaar

Wij van den verborgen Eene
De gezanten, openbaren
Wat zijn wil in woorden werkte.

Anders niet dan hem te dienen,
Hem te vieren, hem te konden,
Tot naast al uw zichtbre goden
Op het marktplein van uw steden
Gij weer sticht dat eenzame altaar
Dat eertijds de Atheners bouwden,
‘Aan den Onbekenden God’.

De pachtterm

‘Tot aan het rooven van den oogst’
Zoo luidt de pachtterm bij de Zeeuw.
Maar zag, na 't kweeken van zijn eeuw,
Ooit één ‘het rooven van den oogst’?

Heelal

Toen kwam van d'aard af gaande ik in een ander
Heelal: een grot: daar zag ik in gezeten
Mij, nu heel klein, oogen vol vriendlijk weten.
En met dien blik bezagen wij elkander.

Gij zijt nu klein, sprak ik, daar gij de helden
Die d'aard bewoonden, en die in die sferen
Drijven: ideëen die dat zijn verheeren,
Verliet, wier droomen grootheid in u welden.

Leegheid is om u daar niet zijn gekomen
Uit u nog beelden die dit lichtloos ronden
Bevolken, oogenlicht en zang van monden
Zendend om u en heemling hel van droomen.

Maar klaag des niet: uw oogen hebben 't lichten
Van ziel die in zichzelve rust, een stralen
Schiet door het donker en ik zie de zalen
Kleuren om u en splijtgeblink van schichten

Uit steen waarvan het starge en blauwe fonklen
Vermelkt in water: stroomen doen ontslanken
Leden: dan glijdt langs donkre vlak een blanken
En in 't diep duister splijt een sparklend kronklen.

Toovnaar is ziel die niemand vraagt, die stadig
Zichzelf ziet en in zich 't onmeldbre Wonder.
Haar golving klaart: een krinkling leeft daaronder
En stijgt en rijst en kleurt uw droom genadig.

En paradijs-ontbloeiende prieelen
Omvangen 't hoofd dat zat in steen gedoken
En rotsen zijn in bloemen opgeloken
En alle blijde zomervogels kweelen.

Toen kwam ik weer waar d'aarde groengeworden
Op loovers bloeide die daaronder dorden.

De idee

Nu zijn er dagen dat ik ver van haar,
Ver van mijn fluisterende ziel, den dreun
Van stappen volg, en hoor naar 't luid gejaag
Van menschen en hun rusteloos bedrijf.
't Is of ik in de volte haar verloor
En toch haar volg en zoekend nauwlijks weet
Of ik haar nader of nog meer ontwijk.
En soms is 't eensklaps of in een gelaat
Of in een wolk of in een lichten schijn

Zij, mij nabij, mij aanziet, mij doet zien
Haar zelfde wezen in weer andren vorm,
Mijn ziel, die ik verloor, en zoo dan vind.
Dan is 't of alle dingen, al wat leeft,
Al wat beweegt, en wordt, schijnt en vergaat,
Haarzelf is, mij nabij, uit mij, om mij,
En in me aldoor, als ik het minst begreep.
Dan is 't of al mijn doen, al mijn verstaan
Spiegeling is van haar die in mij leeft,
En toch daarbuiten, en ik weet niet meer
Wat Ik of 't Andre, Ziel is of Natuur,
En dat wat blijft en wat verkeert: één Geest
Die Lichaam ook is: de onbepaalbre Idee.

De verschijning

‘Als gij mij ziet en niet denkt, leeft gij in vrede.
Ik heb u de vrijheid gelaten van schijn en schaduw
Die mij beteekenden, die ik niet was, maar zij maakten
Mij u begrijpbaar: zij vulden u.
Want eerst was ik natuur die ge zaagt in verbeeldingen,
Daarna geest die ge zichtbaar kende in de wereld,
Eindlijk in u de onuitspreekbare die u deed spreken.
Maar nu bleef er van u tot mij geen gedachte,
Niets dan een vorm die u ledig lijkt.
Maar zie nu hoe ik schiep, want ik schiep het hoogste:
Vorm die ik ben en van u tot mij geen gedachte,
Volheid van leven die u nu ledig lijkt.’

Doodsgedachten
I

Kom nu, mijn ziel, ik heb nog eens van noode
Met u te spreken die mij steeds verzelt.

Ik zocht u eens, ik vond u en ik noodde
U met me, een god, en gaf me in uw geweld.
En ik dacht me u van blijde dagen bode
En heb uw naam als Levens naam gemeld.
Toen werd ik, levens-ledig, droef en bloode,
Droevige dagen leefde ik ongeteld.

O ziel, toen, dieper ziend heb ik gevonden
Dat ziel het Leven zoekend, als een zee
De stroom die stijgt van fonkelende gronden
En strookt in laag land schemerige reê
Voorbij en sterft in zonloos leege ronden,
Uitvloeit in Dood, want die is Levens zee.

II

Mijn zoete Dood, ik heb u eens met schromen
Gezien en duchtte dat gij komen zoudt.
Nu heb waar ziel en Al-ziel samenkomen
'k Uw lief en luistervol gelaat aanschouwd.

In 't zoete duister van uw oogen blonken
Gedachten die men anders niet verstaat
Dan als van 't zonlicht af men vreugdedronken
Den blik en lach in hen verzonken laat.

't Al is een zee, uw oogen zijn de meren
Opwellend uit die ondergrondsche bron -
Laat me erin spieglend zien of ik kan keeren
Tot dat waaruit mijn ziel haar zijn begon.

III

De reinheid van de vensters die uw oogen
Zijn, is een angst voor mij.
Want welke ziel zal zich er spieglen mogen
Die daar niet troebel zij.

En zal het Leven dan de kwade daden
Ontvangen die gedachten zijn
Geweven door de ziel als bloedge draden
In sneeuwen hermelijn?

De dichter

Het is een noodlot dat de dichter
Somtijds opeens zijn andre mensch,
Ons daaglijks dierder en verplichter
Door 't hups zich voegen naar de trens
Van 't streng bestaan, de pas afsnijdt.
Hij treedt hem voor; ach, trad hij maar.
Hij draalt. Het doel van de andre is daar,
Die ziet en kent het, beeft en trilt;
Maar Hij acht alle zorg verspild.
Hij droomt van waar geen pad ons leidt:
Zijn hier-aanwezige heerlijkheid,
Gedurig-hier, gestadig-hij.
De wereld drift en drijft voorbij;
Zijn eigen trappelend verstand
Wil voort en rukt hem bij de hand;
Maar Hij staat stil, onwankelbaar,
Een eeuwig heil in 't aardsche jaar.

Rekenschap

't Was op de toetsen, keer op keer,
De zuivre en korte toppenslag,
Eenmaal gehoord en toen niet meer, -

Het was het woord klaar als de dag
Dat sober was en tevens teer
Waar uw natuur in open lag, -

Het was die toon van uw gestel,
Gezond en vast, fijn en toch sterk,
Die tot mij klonk als een bevel:

Een drang naar uiting en naar perk,
Vrouwlijke schroom om d'ernst van 't spel,
Kinderlijke eerbied voor het Werk, -

Die mij ontroerde; - en toen ik eens
Een Mater Dolorosa vond
- Een Rubens - met van veel geweens

Ontstoken oogen, smeekte ik: schond
Geen lijden ooit Háár eveneens
De trekken! - en een stil verbond

Sloot ik met mij: dat ik u zou
- Zooveel dan menschemacht beduidt -
Bewaken, opdat niet de Vrouw

- Moeder - zou klagen om de Bruid
En dragen om haar kindren rouw.
Zeg gij mij: hield ik mijn besluit? -

Lofspraak

Gevoeligste en bedachtzaamste bepeinzer,
Die nooit door blik of woord uw pijn verraadde,
En toch voor andren noch uzelf een veinzer
Daar gij die smart noch wie ze u aandeed smaadde,

Maar roerloos werdt, alleen om te doorgronden
Wat u bewoog, hoe en met wat voor rede:
Van kind tot man heb ik u trouw bevonden
Aan breuklooze aard en ingeschapen zede.

Zuil en palm

Een zuil te zijn die onder 't opgeladen
Gewicht te vaster staat,
Dat was de kracht en schoonheid waar we om baden.
Maar liever nog een palm
Die onder de aangebonden last
Te fierder wast
En na elk buigen van zijn vorstelijke bladen
Door 't eedle rechten van die kroon verrast.

Snorre's Edda
Vertaald door
G.E.G. Meuleman

Dit boek heet Edda; samengesteld heeft het Snorre, zoon van Sturla, op de wijze, die hier aangegeven is. Eerst is 't over de Asen en Ymir, daarna Skáldskaparmál[1] en veel reeksen namen en dan Hattatál[2], dat Snorre gedicht heeft over koning Haakon en hertog Skula.

I
Prologus

De almachtige God schiep in den beginne hemel en aarde en alle de dingen die daarbij zijn en ten laatste twee menschen, waar de geslachten van gekomen zijn, Adam en Eva, en hun nageslacht werd vermeerderd en verspreidde zich over de heele wereld.

Maar toen er een tijd verloopen was, toen werden de menschen ongelijk: sommigen waren goed en rechtgeloovig maar verreweg de meesten zaten vast aan de verlokkingen der wereld en behartigden niet Gods gebod, en daarom verdronk God in een zeevloed de heele wereld met alle levende wezens er op, behalve hen die met Noach in de ark waren.

1) Over de dichtkunst.
2) Over de verschillende versmaten.

Na den zondvloed leefden er 8 menschen, die de aarde bewoonden, en van hen zijn de geslachten gekomen.

En het gebeurde als vroeger, dat toen de wereld vol menschen was en bebouwd, toen gebeurde het, dat het grootste deel van de menschen die waren, die begeerte hadden naar goed en eer en de gehoorzaamheid aan God gering achtten, en zoo ver kwam het, dat zij Gods naam niet wilden noemen en wie moet dan aan zijn zonen van Gods groote wonderen vertellen? Zoo kwam het, dat zij Gods naam vergaten, en wijd in de wereld werd niet een man gevonden die van zijn schepper wat wist. En desniettemin schonk God hun aardsche goederen, rijkdom en overvloed, die zij op aarde zouden hebben, wijsheid deelde hij hun ook mede, opdat zij zich rekenschap konden geven van alle dingen op de wereld en van alle verschijnselen die plaats hebben in de lucht en op de aarde.

Daar dachten zij over en dat verwonderde hen, hoe dat zoo zou komen, dat de aarde en de dieren en de vogels samen een natuur hadden in sommige opzichten en toch ook weer ongelijk waren. Dat is een eigenschap, dat als men de aarde in de huid graaft op de bergtoppen, dan springt daar water uit, en men hoeft niet langer te graven tot men water heeft dan in de diepe dalen. Zoo is het ook met de dieren en de vogels, dat men even gauw op 't bloed komt in het hoofd als in de voeten. Een andere eigenschap van de aarde is dat er ieder jaar uit de aarde groeien gras en bloemen en hetzelfde jaar valt dat alles af en verwelkt. Zoo ook met dieren en vogels, dat er haar en veeren op hen groeit en ieder jaar weer af valt. Dat is een derde eigenschap van de aarde, dat als men haar opent en in haar graaft, dan groeit er gras op die aarde, die boven op ligt. Klippen en steenen stelden zij op een lijn met de tanden en beenderen van de levende menschen. Daaruit leidden zij af, dat de aarde in sommige opzichten levend was en zij begrepen, dat zij verschrikkelijk oud in jaren was, en krachtig van natuur. Zij voedde alle levende wezens en zij kreeg in eigendom alles wat stierf. Daarom gaven zij haar een naam (moeder aarde), en zij rekenden hun geslacht op tot haar. Ditzelfde hoorden zij van hun oude geslachtsgenooten dat er voor vele honderden winters, dat er

toen een zelfde aarde en zon en dezelfde hemellichamen geweest waren, maar de banen van de hemellichamen waren ongelijk, sommige hadden langere banen, andere kortere. Op dien grond vermoedden zij, dat er een zijn moest, die de hemellichamen stuurde, die hun banen naar zijn wil liet loopen en die moest dan bijzonder sterk en machtig zijn, en zij stelden voorop, dat als hij over de elementen regeerde, dan moest hij er ook al geweest zijn vóór de hemellichamen, en dat zeiden zij, dat als hij den loop der hemellichamen beheerschte, dan moest hij ook heer zijn over den zonneschijn en de dauw der lucht en de vruchtbaarheid van de aarde die daaruit volgt en ook over de winden van de lucht en de stormen van de zee. Dat wisten zij niet, waar zijn rijk was, maar zij geloofden dat hij bestuurde alle ding op aarde en in de lucht des hemels en de hemellichamen, de zee en de winden. En daarom, opdat zij het beter zouden kunnen zeggen of in de gedachte houden, daarom gaven zij namen aan ieder ding op zichzelf. Dit geloof is op vele wijzen veranderd, toen de volken zich van elkaar afscheidden en de talen zich splitsten. Maar alle dingen onderscheidden zij met aardsche wijsheid, want geestelijke wijsheid was hun niet gegeven. Zoo dachten zij dat alle dingen gemaakt waren van een of andere stof.

II.

De wereld was verdeeld in drie deelen: een van het zuiden naar het westen tot heel bij de Middellandsche Zee, dat deel werd Africa genoemd, maar het zuidelijke deel daarvan is heet zoo dat het daar brandt van de zon. Het tweede deel is van het westen naar het noorden tot aan de zee toe, dat wordt genoemd Europa of Enea, maar het noordelijk deel daarvan is zoo koud, dat daar geen gras groeit en ook geen menschen wonen. Aan den oostkant van het noorden heel naar het zuiden toe - dat deel wordt Asia genoemd. In dat deel van de wereld is alle heerlijkheid en schoonheid en overvloed van de heerlijkste vruchten en goud en edelsteenen. Daar is ook het midden van de wereld. En even als daar de aarde mooier en beter is dan op andere plaatsen, zoo zijn de menschen daar

ook het meest begiftigd met alle gaven, verstand en kracht, schoonheid en alle soorten kundigheden.

III.

Dicht bij het midden van de wereld was gebouwd dat huis en woning dat het beroemdste van alles geweest is, dat wat Troje genoemd wordt in het land dat Turkenland heet. Deze plaats was veel grooter dan andere en in vele opzichten kunstiger gebouwd met groote kosten en de middelen die zij daarvoor hadden. Daar waren 12 koninkrijken en een overkoning, en veel land behoorde tot ieder koninkrijk. In de stad waren 12 vorsten. Deze gingen alle andere mannen die er in de wereld waren te boven in alle mannelijke eigenschappen. Een van de koningen die daar waren, heette Munon of Mennon. Hij had tot vrouw de dochter van den overkoning Priamus. Zij heette Troan. Zij hadden een zoon, die heette Tror, dien wij Thor noemen. Hij werd in Trakia opgevoed bij dien hertog, die Loricus heette; maar toen hij 10 winters oud was, toen kreeg hij de wapenen van zijn vader. Zoo mooi was hij van uitzicht, als hij stond bij andere mannen, was 't alsof elpenbeen ingelegd was in hout. Zijn haar was schitterender dan goud. Toen hij 12 winters oud was, had hij zijn volle lichaamskracht. Toen lichtte hij 12 berenhuiden tegelijk van den grond op en toen doodde hij Loricum, den hertog, zijn pleegvader, en zijn vrouw Lora of Glora en had zoo het rijk Trakia voor zich; dat noemen wij Thrudheim.

Toen trok hij ver zijn land door en leerde alle werelddeelen kennen en overwon, hoewel alleen, alle berserkers en reuzen en een groote draak en vele dieren. In het noordelijk deel van de wereld vond hij die zieneres die Sibil heette - wij noemen haar Sif - en kreeg haar. Niet kan ik zeggen van welke af komst Sif was. Zij was de mooiste van alle vrouwen; haar haar was als goud. Hun zoon heette Loridi, die geleek op zijn vader. Zijn zoon was Einridi, zijn zoon Vingethor, zijn zoon Vingener, zijn zoon Moda, zijn zoon Magi, zijn zoon Seskef, zijn zoon Bedvig, zijn zoon Athra - dien wij noemen Annan (de tweede) - zijn zoon Itrman, zijn zoon Heremod, zijn zoon Skjaldun - dien

wij noemen Skjold, zijn zoon Biaf, dien wij noemen Biar - zijn zoon Jat, zijn zoon Gudolfr, zijn zoon Finn, zijn zoon Friallaf - dien wij noemen Fridleif; deze had die zoon, die genoemd wordt Voden, dien noemen wij Odin. Hij was beroemd om zijn wijsheid en al zijn lichaamskracht. Zijn vrouw heette Frigida, die noemen wij Frigg.

IV.

Odin had voorspellingsgave en zijn vrouw ook, en daardoor vond hij uit dat zijn naam in 't noordelijk werelddeel zou blijven bestaan en vereerd worden boven alle koningen.

Daarom kreeg hij lust om uit Turkenland weg te trekken en hij had met zich een groote menigte, jongen en ouden, mannen en vrouwen, en zij hadden vele kostbare dingen bij zich. En overal, waar zij de landen doortrokken, daar werd veel roemrijks van hen verteld, zoodat het meer leek of zij goden dan menschen waren. Zij staakten hun tocht niet voor zij gekomen waren in dat land in het noorden, dat nu Saxland heet. Daar woonde Odin geruimen tijd, en ver in 't rond maakte hij zich van het land meester. Daar stelde Odin drie van zijn zonen aan als bestuurders. Een ervan heette Vegdeg; hij was een machtig koning en regeerde Oost-Saxland. Zijn zoon was Vitrgils, zijn zonen waren Pitta, de vader van Heingest, en Sigar, de vader van Svebdeg, dien wij noemen Svipdag. Een andere zoon van Odin heette Beldeg, dien wij Balder noemen. Hij had dat land, dat nu heet Westphalen. Zijn zoon was Freovin, zijn zoon Uig, zijn zoon Gevis, dien wij Gave noemen. Een derde zoon van Odin heette Sigi, zijn zoon Rerir. Hij en zijn nakomelingen heerschten over dat land, dat nu Frankland heet, en daarvan is dat geslacht gekomen, dat de Volsunga genoemd wordt. Van al deze zijn groote en vele geslachten gekomen. Toen zette Odin zijn tocht noordwaarts voort en kwam in dat land, dat Reidgotaland genoemd wordt en bemachtigde daar al wat hij maar wilde. Hij stelde daar over dat land die zoon van hem aan, die Skjoldr heet, zijn zoon was Fridleifr, van hem kwam dat geslacht dat Skjoldungar heet; dat zijn koningen der Denen; en dat heet nu Jutland, wat toen Reidgotaland genoemd werd.

V.

Daarop trok hij noordwaarts naar dat land, dat nu Svitjod heet. Daar was een koning, die heette Gylfe. Maar toen hij hoorde, van de tocht van die Asiamannen, die Asen genoemd worden, trok hij hun tegemoet en bood aan, dat Odin zooveel macht hebben zou in zijn rijk als hij zelf wilde. En zulk een voorspoed volgde de mannen op hun tocht, dat waar zij ook in het land woonden, daar waren het goede jaren en vrede en allen geloofden, dat zij die veroorzaakten, want dat zagen de machtige mannen, dat zij ongelijk waren aan andere mannen die zij gezien hadden, mooier en ook zoo in verstand. Daar leek het Odin mooie grond te zijn en geschikt om er te wonen en daar koos hij zich een versterkte plaats, waar 't nu Sigtun heet. Daar stelde hij vorsten aan, op dezelfde wijze als er in Troje geweest waren, 12 hoofdmannen in de stad om te oordeelen naar de landswetten, en zoo stelde hij alle recht in zooals het vroeger geweest was in Troje en waaraan de Turken gewoon waren. Daarna trok hij noordwaarts tot hij tegengehouden werd door de zee, waarvan zij wisten dat hij om alle land heen stroomt, en stelde daar zijn zoon aan over dat rijk dat nu Noorwegen heet. Deze heette Saemingr, en de noorsche koningen rekenen hun geslacht op tot hem en ook de de Jarls en andere grooten zooals gezegd wordt in 't Haleygjatal[1].

Maar Odin had bij zich die van zijn zonen, die Yngve heette, die koning werd in Svitjod na hem, en van hem komen die geslachten die Ynglinga heeten. Deze asen trouwden met vrouwen uit dat land en sommigen van hun zonen ook, en deze geslachten vermenigvuldigden zich zeer, zoodat zij in Saxland en het heele noordelijk werelddeel zoo verspreid werden, dat hun taal, die van de Asiamannen, de eigenlijke taal werd van al dit land. En uit de wijze waarop de namen van hun voorvaderen opgeschreven waren, daaruit meende men te kunnen opmaken, dat die namen samen gegaan waren met de taal en dat de

1) Vers van Eyvind Skaldaspiller ter eere van Haakon Jarl over de jarls en koningen van Haalogaland.

asen die taal hier naar het noorden toe gebracht hadden, naar Noorwegen en Svitjod, Denemarken en Saxland. Maar in Engeland daar zijn oude lands- en plaatsnamen, waaruit men kan oordeelen dat zij van een andere taal zijn dan deze.

II
Hier begint Gylfaginning[1].

1. Gylfi heette een man; hij was koning, een wijs man en hij kon tooveren. Het verwonderde hem zeer, dat de Asen zoo kundig waren, dat alles ging zooals zij het wilden. Daar dacht hij over, of dat kwam door hun eigen natuur, of door de kracht van een godheid aan wie zij offerden. Hij begon heimelijk te gaan naar Asgard en wierp om zich heen 't uiterlijk van een oud man en maakte zich zoo onherkenbaar. Maar de Asen waren zoo veel wijzer dan hij, dat zij voorspellen konden, en zij zagen hem komen voor hij er was en maakten voor hem gezichtsbegoochelingen, en toen hij in de burcht kwam, zag hij daar een hooge hal, zoodat hij nauwelijks die overzien kon. Het dak er van was belegd met gouden schilden als een dak van spanen. Zoo zegt Tjodolv uit Hvine dat Valhall[2] met schilden bedekt was.

1. Denkende mannen
dekten Svafnis (Odins)zaal
met blinkende steenen
op de dakbalken.

Gylfi zag een man in de deur van de hal, die speelde met handbijlen en er wel zeven te gelijk in de lucht had. Hij vroeg hem eerst naar zijn naam. Hij noemde zich Gangleri[3] en zeide dat hij een verre moeilijke weg kwam en verzocht om onderdak en vroeg, wie de eigenaar van die hal was. Hij antwoordde dat dat hun koning was, ‘maar ik zal met u gaan om hem te zien, dan kunt gij zelf hem zijn naam vragen’, en de man ging hem voor in de hal en hij volgde, en dadelijk ging de deur van zelf dicht achter zijn hielen. Daar zag hij vele vertrekken en veel

1) Gylfi's begoocheling.
2) Eigenlijk hal voor de gevallen helden, ook: prachtige hal.
3) Vermoeid van den tocht.

menschen, sommige speelden, andere dronken, sommige weer vochten met wapenen. Toen zag hij om zich heen en vele dingen schenen hem niet te vertrouwen toe, die hij daar zag. Toen zeide hij:

2. Alle deuropeningen
voor verder te gaan
moeten nagekeken worden,
want ongewis is 't te weten
waar vijanden loeren
op de zitplaatsen.

Hij zag drie hoogezetels, de eene over de andere en in iedere zat een man. Toen vroeg hij, hoe hun heer heette. Toen antwoordde die hem binnengeleid had en zeide: dat die in de laagste hoogezetel zat, was de koning ‘en hij heet Haar (hoog) en daarnaast is hij, die Jafnharr (even hoog) heet en die in de hoogste hoogezetel, die heet Thridi (derde). Toen vroeg Harr den komende wat hij verder voor boodschap had ‘maar recht heeft hij op eten en drinken zooals allen daar in de Havahal’[1]. Gangleri zegt dat hij eerst wil vragen of daar ook een wijs man binnen is. Harr zegt, dat hij er niet heelhuids af komt, als hij niet de wijzere is:

en gij moet staan
terwijl gij vraagt,
zitten zal hij die antwoordt.

2. Gangleri begon toen zoo te spreken: Wie is de hoogste of oudste van alle goden? Harr zegt: Hij heet Alvader in onze taal, maar in het oude Asgard had hij 12 namen, 1 is Alvader, 2 Herran of Herjan, 3 Nikarr of Hnikarr, 4 Nikudr of Hnikudr, 5 Fjolnir, 7 Oski, 7 Omi, 8 Biflidi of Biflindi, 9 Svidurr, 10 Svirdrir, 11 Vidrir, 12 Jalg of Jalkr.

- Daar vroeg Gangleri: Waar is die God en wat voor macht heeft hij en wat voor werken heeft hij gedaan?

- Harr zeide: Hij leeft in alle tijden en bestuurt heel zijn rijk en heerscht over alles, groot en klein.

- Toen zeide Jafnharr: Hij schiep hemel en aarde en lucht en alles wat daar bij behoort.

1) Hooge hal.

- Toen zeide Thridi: Dit is toch het grootste, dat hij den mensch schiep en gaf hem een ziel die leven zal en nooit vergaan, zelfs als het lichaam verrot in de aarde of verbrandt tot asch. En alle menschen zullen leven, die goed van zeden waren en met hem zelf zijn daar waar het heet Gimle, maar de slechte menschen gaan naar het doodenrijk en daarvandaan naar Niflhel[1], beneden in de negende wereld.

- Toen zeide Gangleri: Wat deed hij, voor hemel en aarde gemaakt waren?

- Daar antwoordde Harr: Toen was hij bij de Hrimthursen (rijpreuzen).

3. - Gangleri zeide: Wat was het begin of hoe ontstond het en wat was daarvoor?

- Harr antwoordt: Zooals 't in Voluspa[2] gezegd wordt:

In het begin der tijden
was er het niets,
er was zand noch zee
noch koele golven,
Aarde was er niet
noch de lucht daarboven,
't was de gapende afgrond
en gras was er niet.

- Toen zeide Jafnharr: Het was vele eeuwen voordat de aarde geschapen was, dat Niflheim[3] (rijk der duisternis) was gemaakt, en in het midden daarvan ligt die bron, die Hvergelmir heet, en daar van uit vloeien de stroomen die zoo heeten: Svol, Gunthra, Fjorm, Fimbulthul, Slidr en Hrid, Sylgr en Ylgr, Vid, Leiptr. Gjol is 't naast aan de omheining van 't doodenrijk.

- Toen zeide Thridi: Het eerst was er toch die wereld in het zuidelijk halfrond, die Muspell heet; die is licht en heet want de hemelstreek is laaiend en brandend en onbewoonbaar voor hen, die vreemdeling daar zijn en daar geen landeigendom hebben.

Surtr heet hij, die daar bij de grens zit tot landsverdediging; hij heeft een brandend zwaard en bij het einde van de wereld moet hij uittrekken en strijden en alle goden overwinnen en de geheele wereld met vuur verbranden. Zoo wordt gezegd: in Voluspa:

1) Duistere hel.
2) Eerste zang van de Oude Edda: Der zieneres voorspelling.
3) Duisterheem.

5. Surtr rijdt van het zuiden
Met flakkerende vlammen,
schittert het zwaard,
Zon van het slagveld;
rotsen springen,
reuzenvrouwen vallen,
mannen treden Hels weg,
de hemel splijt.

4. Gangleri zeide: Hoe ging het vóór het menschengeslacht ontstond en de menschen zich vermeerderden?

- Toen zeide Harr: Toen de stroomen die genoemd worden Elivaage, toen die zoo ver van hun bron af gekomen waren dat de giftige koude stroom, die met hen volgde, zoo hard werd als de slakken die uit het vuur vloeien, toen werd dat ijs en daar het ijs stilstond en niet vloeide, daardoor werd het bedekt met rijm en de vochtigheid die uit het gif opsteeg bevroor ook tot rijm en zoo kwam telkens de eene rijmlaag over de andere tot onder in Ginnungagap.[1)]

- Toen zeide Jafnharr: Dat deel van Ginnungagap dat naar het noorden gekeerd was, was vol van zware vracht van ijs en rijm en van binnen was daar koude damp en wind, maar het zuidelijk deel van Ginnungagap werd licht door de vonken en vuurspatten die uit Muspelheim vlogen.

- Toen zeide Thridi: Evenals er koude uitging van Niflheim en alle dingen daar grimmig waren, zoo was alles wat in de nabijheid van Muspelheim was, heet en licht, maar Ginnungagap was zoo zacht als de lucht zonder wind. Toen nu de heete lucht de rijm ontmoette, zoodat deze smolt en afdroop, toen ontstond in die druipende droppels met behulp van hem die de warmte zond, leven, en dat werd op een mensch gelijkend en dat heette Ymir, maar de Hrimthurzen (rijpreuzen) noemen hem Aurgelmi en daarvan komen de geslachten der Rijpreuzen, zooals 't staat in Voluspa:

6. Alle voorspellenden
komen van Vittolfi,
alle toovenaars
van Vilmeidi,
maar de heksen
van Svarthofda,
alle Joten (reuzen)
komen van Ymir.

1) De gapende afgrond.

En dit zegt de reus Vafthrudnir:

7. Uit Elivagar
sprongen gifdroppen
en er groeide uit een reus;
daar komen samen
al onze geslachten,
daarom helaas zijn wij allen heftig.

- Toen zeide Gangleri: Hoe kwamen er dan nu de geslachten, of werden zij zoo geschapen dat er verscheidene menschen ontstonden of gelooft gij, dat hij een god was, over wien gij spreekt?

- Daarop antwoordde Jafnharr: Voor niet nog zoo veel zouden wij zeggen, dat hij een god was, hij was slecht en zijn heele geslacht evenzoo. Hen noemen wij de rijmthursen; maar zoo staat er, dat toen hij sliep, toen begon hij te zweeten, en toen groeide er onder zijn linker arm een man en een vrouw en zijn eene voet gewon een zoon met de andere, en daarvan is zijn geslacht ontstaan. Dat zijn de rijpreuzen, maar de oude rijpreus, dien noemen wij Ymir.

5. - Toen zeide Gangleri: Waar woonde Ymir en waarvan leefde hij?

- Harr antwoordt: Dadelijk daarna, toen de rijm smolt, toen ontstond daaruit die koe, die Audumla heet en vier melkstroomen vloeiden uit haar uiers en zij voedde Ymir.

- Toen zeide Gangleri: Maar waarvan leefde de koe?

- Harr zegt: Zij likte aan de rijmsteenen, die zout waren, en den eersten dag, dat zij aan die steenen likte, kwam er tegen den avond uit die steen manshaar, den tweeden dag een manshoofd en den derden dag was de heele man er. Hij werd Buri genoemd. Hij was mooi om te zien, groot en krachtig. Hij kreeg een zoon, die Borr heette. Hij kreeg die vrouw, die Bestla heette, dochter van den reus Bothorn, en zij kregen drie zonen: de eene heette Odin, de tweede Vili, de derde Vé. En dat geloof ik, dat Odin en zijn broeders hemel en aarde besturen. Dat gelooven wij, dat hij zoo moet heeten. Zoo heet de man dien wij kennen als den grootste en den beroemdste, en wel moogt gij hem ook zoo noemen.

6. - Gangleri zeide: Waren zij nog al eendrachtig en wie was de machtigste?

- Toen antwoordde Harr: De zonen van Borr doodden den reus Ymir. Maar toen hij viel, vloeide er zooveel bloed uit zijn

wonden, dat daarin het heele reuzengeslacht verdronk, behalve een, die met zijn familie ontkwam. Hem noemden de Joten Bergelmi. Hij ging op zijn ‘ludr’ (boot?) met zijn vrouw en werd zoo bevrijd, en van hem zijn gekomen de geslachten der rijpreuzen, zooals hier gezegd wordt:

8. Ontelbare winters
voor de aard geschapen was,
werd Bergelmir geboren,
dit weet ik eerst
dat de wijze reus
op ‘Ludr’ gelegd was.

- Toen zeide Gangleri: Waarmee hielden zich Bors zonen bezig, als gij gelooft, dat zij goden waren?

- Harr zegt: Niet weinig is daarvan te zeggen. Zij namen Ymir op en droegen hem midden in Ginnungagap en maakten van hem de aarde: van zijn bloed de zeeën en wateren, de vaste aarde van zijn vleesch, de klippen van zijn beenderen, de steenen en kiezel van zijn tanden en kiezen en van die beenderen, die gebroken waren.

- Toen zeide Jafnharr: Van dat bloed, dat uit de wonden liep en vrij stroomde, daarvan maakten zij die zee, waarmee zij de aarde omringden en samen hielden en legden die in een ring om haar heen, en het zal den meesten mannen ondoenlijk dunken om daar over te komen.

- Toen zeide Thridi: Ook namen zij zijn schedel en maakten daar den hemel van en zetten hem op over de aarde met 4 hoeken en onder iederen hoek zetten zij een dwerg; zij heeten zoo: Oosten, Westen, Noorden, Zuiden. Toen namen zij de vonken en gensters, die rondvlogen en uit Muspelheim geworpen waren, en zetten die midden in Ginnungagap aan den hemel boven en beneden, om de aarde en hemel te verlichten. Zij gaven alle vuren een plaats, sommige aan den hemel, andere vlogen vrij onder den hemel, en toch gaven zij ook aan deze plaats en regelden hunne banen. Zoo is gezegd in oude wijzen, dat van dien tijd af de dagen waren onderscheiden en de jaren. Zoo zegt Voluspa:

9. De zon wist niet,
waar zij woon had,
de maan wist niet,
wat zij voor kracht had,
de sterren wisten niet
waar zij plaats hadden.

Zoo was het, voor dit gebeurde.

- Toen zeide Gangleri: Dat is merkwaardig nieuws, dat ik nu hoor; 't is een verbazend groot werk en prachtig gemaakt.

Hoe was de vorm van de aarde?

- Toen antwoordde Harr: Zij is van buiten rond en daaromheen ligt een diepe zee, en aan de zeestranden gaven zij land aan de Jotengeslachten om te bewonen. En midden op de aarde maakten zij een burcht om de (bewoonde) wereld tegen de onvrede der Joten en daarvoor gebruikten zij de oogharen van Ymir en die burcht noemden zij Midgard[1]. Zij namen ook zijn hersens en wierpen die in de lucht en maakten er wolken van, zooals hier gezegd wordt:

10. Van Ymirs vleesch
was de aarde gemaakt
en van zijn bloed de zee,
en uit zijn oogharen
maakten de zachte goden
Midgard voor de menschenzonen,
klippen van zijn beenderen,
boomen van zijn haren,
en van zijn schedel de hemel,
en van zijn hersens
werden alle donker
dreigende wolken geschapen.

8. - Toen zeide Gangleri: Veel dunkt mij hebben zij dan tot uitvoering gebracht, toen de aarde en de hemel gemaakt waren en de zon en de hemellichamen een plaats gekregen hadden en de dagen onderscheiden waren, maar waar komen de menschen vandaan, die de aarde bewonen?

- Toen antwoordde Harr: Toen de zonen van Borr langs het zeestrand gingen, vonden zij twee boomen en namen die op en maakten daarvan menschen. De eerste gaf hun ziel en leven, de tweede verstand en beweging, de derde het gezicht, de spraak, het gehoor en het zien. Zij gaven hun kleederen en en een naam, de man heette Askr[2] en de vrouw Embla[3] en van hen stamt het menschengeslacht, aan wie een woonplaats was gegeven in Midgard.

Daarenboven maakten zij (de zonen van Borr) zich een burcht

1) Middenwoon.
2) Esch?
3) Olm?

in het midden van de wereld, die zij Asgard[1] noemden. Dat noemen de menschen Troje. Daar woonden de goden en hun geslacht, en van toen af gebeurden daar vele dingen en veranderingen op aarde en in de lucht. Daar is een plaats die Hlidskjalf[2] heet, en als Alvader daar in den hoogezetel gaat zitten, dan ziet hij alle werelden door en de daden van ieder man en begrijpt alle dingen die hij ziet. Zijn vrouw heette Frigg Fjorgvinsdochter, en van hen stamt dat geslacht, dat wij het Asengeslacht noemen, die bewoond hebben het oude Asgard en die rijken die daar in de buurt zijn, en dat is een godengeslacht. En daarom moet hij Alvader heeten omdat hij de vader is aller goden en menschen en van al dat door hem en zijn kracht ontstaan is. De aarde was zijn dochter en zijn vrouw. Bij haar kreeg hij zijn eerste zoon en dat was Asathor. Hij bezat sterkte en lichaamskracht. Daardoor overwon hij alle levende wezens.

9. Norfi of Narfi heette die reus die in Jotunheim[3] woonde. Hij had een dochter, die Nacht heette. Zij was zwart en donker, zooals haar heele geslacht. Zij was getrouwd met dien man, die Naglfari heette; hun zoon heette Audr (rijkdom). Daarna was zij getrouwd met dien man die Anarr heette. Jord (aarde) heette hun dochter. Het laatste had Dellingr haar tot vrouw en hij was van het Asengeslacht en Dag was hun zoon. Hij was licht en mooi naar zijn vader. Toen nam Alvader Nacht en Dag, haar zoons, en gaf hun twee paarden en zond hen beiden op naar den hemel, dat zij ieder etmaal de aarde om zouden rijden. Vooraan rijdt Nacht, met dat paard, dat Hrimfaxi[4] heet, en iederen morgen bedauwt hij de aarde met de schuimdroppels die van zijn gebit vliegen.

Dat paard, dat Dag heeft, heet Skinfaxi[5] en licht wordt de heele aarde en lucht van den schijn van zijn manen.

10. - Toen zeide Gangleri: Hoe stuurt hij den loop van de zon of de maan?

1) Woonplaats der Asen.
2) Die het volk doet beven? Poorthal?
3) Reuzenheem.
4) Roetmanenhaar.
5) Schittermanenhaar.

- Harr zegt: Er was een man die Mundilfari heette, die twee kinderen had. Zij waren zoo mooi en stralend, dat hij zijn zoon Mani (maan) noemde en zijn dochter Sol (zon) en hij liet haar trouwen met die man die Glen (Glans) heette. Maar de goden waren vertoornd over dien hoogmoed, en zij namen dat broeder- en zusterpaar en zetten hen op aan den hemel, lieten Sol de paarden sturen die den wagen van de zon trokken, die de goden om den hemel te verlichten geschapen hadden van een van de vonken die uit Muspelheim vlogen. Die paarden heeten zoo: Wakker en Alsterk. Maar onder de schouders van die paarden zetten de goden twee blaasbalgen om hen af te koelen en in sommige overleveringen wordt dat genoemd 'ijzerkou'. Mani stuurt den gang van de maan en zorgt voor nieuwe en afnemende maan. Hij had twee beren meegenomen van de aarde, die zoo heeten Bil en Hjuki, toen zij van die bron gingen, die Byrgir heet, en zij dragen op hun schouders dat vat, dat Saeg heet, maar de stang (waaraan dat hing) heet Simul. Vidfinnr heet hun vader. Deze beren volgen Mani zooals men van de aarde beneden zien kan.

11. - Toen zeide Gangleri: Vlug rijdt de zon, het lijkt haast of zij bang was. Niet zou zij haar gang meer versnellen, als de dood haar op de hielen zat.

- Daar antwoordde Harr: 'Niet is dat wonderlijk, dat zij snel voortrijdt, bijna nadert hij, die haar zoekt, en geen uitweg weet zij, behalve weg te rennen.

- Daar zeide Gangleri: Wie is dat, die haar dien last aandoet?

- Harr antwoordt: Dat zijn twee wolven en hij die achter haar aanrent, heet Skoll[1]. Daar is zij bang voor en hij wil haar opslokken, en hij die voor haar loopt heet Hati[2] Hrodvitnisson, en hij wil de maan opslokken, en zoo zal het gebeuren.

Toen zeide Gangleri: Uit welk geslacht stammen die wolven?

- Harr zegt: Een monster woont ten oosten van Midgard in dat bosch dat Jarnvidr[3] heet, daarin wonen de reuzenvrouwen die Jarnvidjur heeten. Een oud monster daar heeft

1) Vol bedrog.
2) Hater.
3) IJzerwoud.

vele reuzen gebaard, alle in wolvengestalte, en daarvan zijn ook deze wolven gekomen. En zooals gezegd is, van dat geslacht werd een de machtigste, die heet Managarm[1]. Hij vult zich met het leven (bloed) van alle mannen die sterven en hij slokt de maan op en bespat met bloed de heele hemel en de lucht. Dan zal de zon zijn schijn verliezen en de winden zullen dan niet stil zijn en bulderen her en der.

Zoo wordt gezegd in Voluspa:

12. In 't oosten van Jarnvidi
de oude woonde
en daar baarde zij
Fenris welpen;
werd van deze allen
een bovenal,
moordde de maan
in trolds gedaante.
13. Werd gevuld met bloed
van veege mannen,
der goden zetels
werden rood van bloed,
zwart werd de zonneschijn,
de zomers daarna
werd stormguur het weer;
weet gij nog meer en wat?

- 12. Toen zeide Gangleri: Wat is de weg naar den hemel van de aarde?

- Harr antwoordt en lacht daarbij: Niet is dat wijs gevraagd; is er niet gezegd, dat de goden een brug maakten van de aarde naar den hemel, die Bifrost[2] heet? Gij moet hem gezien hebben, 't kan zijn, dat hij regenboog genoemd wordt. Hij is in drie kleuren en heel sterk en met meer kunst en vaardigheid gemaakt dan andere bouwwerken. Maar hoe sterk hij ook is, hij moet toch in stukken gaan als de machten van Muspelheim komen en er over rijden en dan zwemmen hun paarden over groote vloeden; zoo komen zij vooruit.

- Toen zeide Gangleri: Niet schijnt het mij toe dat de goden die brug betrouwbaar genoeg gemaakt hebben, want zij kan breken en zij konden haar toch maken zooals zij wilden.

- Daarop zeide Harr: Niet verdienen de goden smaad over dit bouwwerk. Een goede brug is Bifrost, maar geen ding is er in de heele wereld, dat te vertrouwen is, als de zonen van Muspelheim op heertocht gaan.

(Wordt vervolgd.)

1) Maanvijand.
2) Bevende weg.

Het huis van mijn vriend
Door
Nine van der Schaaf

De muziek speelt en de lichtjes branden. Hier lachen en spelen en joelen de gelukkige jonge menschen. Denk nu aan onze eigen jeugd die nog niet voorbij is.

Wij zijn stil, wij lachen en joelen niet, wij zijn stil en zalig. Wij kijken naar de opgewonden gezichten, de blinkende oogen en wij kijken naar elkanders gezicht, ik in het uwe, gij in het mijne.

Achter ons brandt een vuurtje. Wij ruiken den rook en hooren het geknetter, dan keeren wij ons om en zien in de aanwakkerende roode vlam. Een vuurtje van baldadige jongens die hevige pret hebben daar rond om heen en zij zullen niet gestraft worden want het is een feestavond.

Mijn metgezel haalt iets uit zijn zak en werpt dit in het vuur. Het is papier, beschreven papier, de vlammen verlichten het en dan verteren zij het De lichte overblijfsels vliegen met den rook de lucht in, het vuur hapt gulzig naar nieuwe buit, doch ik zie vragend op naar mijn metgezel. Ik vraag bezorgd of het geschrevene waard was verbrand te worden, doch hij glimlacht en geeft mij geen opheldering. De jongens tieren en schreeuwen, zij dansen woest om het vuur. Wij zijn stil en zalig.

Wij zullen heengaan. Welken kant zullen wij nemen? Aan den eenen kant is veel menschengewoel en veel licht, daar klinkt de muziek en blinken de witte tenten van de kermis. Aan den anderen kant is spoedig de grens van het feestterrein en verder is het stil en donker.

Ik zie naar het licht en als de schetterende muziek even zwijgt meen ik glanzend hooge zangstemmen te hooren. Ik spreek

er van om de zangsters te gaan zien, doch mijn metgezel voerde mij mee naar de donkere boschlaan. Wij gingen met een omweg naar zijn huis waar licht brandde, en spraken daar nog over de feestelijkheid van den avond. Ik dacht aan het mooie kindervuurtje terug en ook aan het beschreven papier en het speet mij dat ik niet wist wat het geweest was. Mijn metgezel vertelde het mij ook nu niet en ik raakte aan 't peinzen. Geschreven woorden kunnen branden als vuur dacht ik. Hooger en hooger oplaaien en lichten met rooden gloed.

Wij waren nu gansch alleen. In een kamer die zooveel kleiner was dan de groote feestruimte waar we vandaan kwamen. Hier was een bescheiden lamplicht voldoende en een groot kindervuurtje zou hier geen vroolijkheid brengen. Vernielend vuur was een schrikkelijke gedachte hier, waar alle dingen ons van nabij bekend en dierbaar waren.

Mijn metgezel en ik hoorden naar onze eigen zachte stemmen en vleiende woorden waarvan al het geluid bleef binnen de kleine wanden. Wij waren blij en onze woorden gleden liefkozend langs de wanden en langs alle dingen die ons nabij en dierbaar waren. Wij waren zalig en verwonderd dat zaligheid steeg als een zeevloed en dat onze kleine bezittingen die wij liefhadden glimlachend-veilig stonden rondom ons.

Doch eensklaps zag ik nevens het gelaat van mijn vriend een ander gelaat voor mij. Ik voelde hoe mijn oogen en wangen gloeiden, mijn blik was schitterend en onrustig, doch de vreemde verschijning voor mij deed mijn blik dooven, ik werd bleek, mijn oogen peinzend. ‘Gij komt niet hier om met ons zalig te zijn,’ sprak ik tot den vreemde. ‘Dit is ons huis doch ik zal met u gaan naar het uwe.’

Mijn vriend zag den vreemde niet, maar voelde dat ik niet langer met hem alleen was. Hij haalde vellen wit papier te voorschijn en nam een pen in zijn hand. De vreemde gast stond gereed om met mij heen te gaan en wij gingen. Liever was het mij geweest als hij, die mijn vriend was, mijn hand had genomen om mij te weerhouden, doch hij berustte in mijn afscheid en ik berustte.

Aan de zijde van mijn vreemden nieuwen metgezel liep ik spoedig weer buiten en hij ging met mij langs den donkeren

weg naar het feestterrein. Doch dit was nu geen feestterrein meer, het was een leege verlaten ruimte, men rook nog den walm der flambouwen en de grond was bedekt met overblijfselen van siersels en versnaperingen; de bewegende gestalten en vroolijke gezichten waren weg.

Mijn nieuwe metgezel zette zich met mij op een der banken en begon een gesprek. Ik wist wie hij was en ik weet dat hij eens komen zal zonder te spreken en dat ik dan voor altijd zwijgen zal. Want hij is de dood. Doch toen wenschte hij enkel een gesprek met mij en hoe ik hem ook vreezen of haten mocht of misschien zelfs lief hebben, zeker was het dat ik hem verwinnen zou in onze samenspraak. Want als hij spreekt heeft hij meermaals verloren spel.

Hij begon en zijn stem klonk zwaar en eentonig, zijn woorden waren weifelloos, juist en krachtig, hij sprak in regelmatige volzinnen en hij sprak onwederlegbaar. Mijn woorden waren weifelend toen ik begon, klein en verward van gedachte waren mijn volzinnen. Maar allengs werd mijn gedachte helder, mijn woorden werden vast en fel en toen ik eenigen tijd gesproken had vormde ik mijn volzinnen zooals de zeegod de golven vormt. En mijn woordenkracht die hem verslaan moest won aan sneller en sneller, zooals een weifelend vlammetje aanwint tot een groot vuur. En niets is op aarde machtiger dan het winnende vuur. Zoo versloeg ik mijn metgezel; hij vluchtte en ik kon teruggaan naar het huis van mijn vriend.

Maar toen ik alleen langs den weg liep, eerst nog mompelend bij mijzelf doch allengs zwijgend en verdoofd mijn gedachte, daar ik mijn hoorder niet meer bij mij had, kwam er een oogenblik dat ik hem geducht vreesde, want in het zwijgen voelt men zijn groote macht, ook al is hij vluchtend en ver.

Zou ik buiten blijven in de donkere boschlanen? Doch ik ging terug naar de kamer waar ik mijn vriend alleen had gelaten en waar ik hem weervond, peinzend over de vellen papier gebogen die hij ten deele beschreven had.

Mijn vriend zei den volgenden dag tot mij: ‘Ik ga op reis en blijf eenigen tijd weg. Ontvang in mijn plaats de gasten die ik gewoon ben hier te ontvangen: het huis is groot en ik ben gastvrij. Laat geen buiten blijven die dit huis liefheeft en verlangt

hier te verpoozen. Denk aan de armen en de ouden, steun de zwakken, en verga niet in zonde.'

Hij ging heen en ik moest lang nadenken over zijn woorden, het was mij een droevige bezigheid want ik miste den vriend wiens aanwezigheid mij het verblijf in dit huis tot een feest placht te maken. Nu moest ik alleen mijn taak overwegen en wachten op onbekende gasten.

Na een paar dagen kwam de eerste bezoeker. Hij trad zonder zich te laten aandienen het huis en de ontvangkamer binnen en scheen mij niet op te merken ofschoon ik daar was. Ik stond op met waardigheid en verwachtte dat hij groeten zou en zeggen welke zijn betrekking was tot den vriend die ik verving en waarom hij hier kwam. Doch toen ik naar hem toe ging sprak hij nog steeds niet en het scheen alsof hij mij nog niet zag. Nu begon ik het gesprek vragende wie ik de eer had voor mij te zien en hij richtte zijn blik op mij, onze oogen ontmoetten elkaar en ik was zoo geboeid dat zijn zwijgen op mijn vraag mij niet dadelijk opviel. Dan wendde hij zijn blik af en ik herhaalde mijn vraag.

Hij keek mij opnieuw aan en glimlachte. Eensklaps hoorde ik een haastige stap in de gang, de deur van de kamer werd snel geopend en de nieuw aangekomene die op den drempel bleef staan riep luid den bekenden naam van een heel groot man.

Mijn bezoeker keerde zich naar den ander om en de twee mannen wisselden enkele woorden die ik niet verstond. Ik schaamde mij want nu had ik begrepen wie mijn bezoeker was en ook dat ik hem had behooren te kennen, omdat hij zulk een groot man was. De ander was klaarblijkelijk zijn knecht dien hij een boodschap opdroeg en die weldra even haastig heenging als hij gekomen was.

De meester was zeker gewoon dat iedereen hem steeds kende en dat niemand hem ooit rekenschap vroeg en daarom had hij niets geantwoord op mijn vragen. Waarom had mijn vriend ook mij opgedragen gastvrouw te zijn in dit huis? Het bleek nu dat ik niet bij machte was zijn bekenden naar behooren te ontvangen!

Doch klagen hielp mij niet, ik moest mijn best doen. Ik liet terstond de mooiste kamer van het huis voor den gast in gereedheid brengen en toen dat gedaan was geleidde ik hem

daarheen. Ik wilde teruggaan, doch hij weerhield mij. ‘Laat mij niet eenzaam hier’, sprak hij met licht-trillende stem. Zoo gehoorzaamde ik en bleef bij hem.

Eerst spraken wij over mijn vriend en hoe die was heengegaan en mij gastvrijheid had aanbevolen. ‘U bent dus de meesteres van dit huis op het oogenblik?’ vroeg hij. Ik antwoordde toestemmend en hij was zichtbaar verheugd. Hij ging naar een hoek van de kamer waar een kast bleek te zijn die ik tevoren niet had opgemerkt. Hij opende die en ik zag dat de ruimte daarbinnen grootendeels gevuld was met boeken die ik nooit gezien had. Hij nam van den grooten voorraad eenige, kwam daarmee naar mij toe, terwijl hij opgewonden in zichzelf mompelde, vervolgens zette hij zich in mijne nabijheid en begon al bladerend een gesprek met mij over dingen waarvan ik niets of zeer weinig gehoord had.

Het was mij dadelijk moeilijk hem te volgen bij zijn gedachtengang en al spoedig was het mij geheel onmogelijk. Ook leek hij langzamerhand te vergeten dat iemand naar hem luisterde en hij gaf zich geen moeite meer zich te doen begrijpen. Eindelijk hield zijn woordenstroom even op en daar ik het zwijgen spoedig pijnlijk vond deed ik hem beleefd een vraag. Ik sprak zacht en het was een onbeduidende vraag die bovendien niets te maken had met hetgeen hij gesproken had, toch voelde ik mij een weinig gekrenkt toen hij niet antwoordde. Het was dezen keer onmogelijk dat mijn vraag voor hem ongewoon of ongepast kon zijn, hoe groot en gevierd hij ook mocht wezen en ik herhaalde mijn woorden met eenigen nadruk, doch even zacht en beleefd. Het was weer tevergeefs, ik bekwam geen antwoord. Hem aanziende bemerkte ik echter dat hij nog evenzeer bezig was met zijn eigen gedachten als wanneer hij sprak, zoodat hij waarschijnlijk niets van mijn woorden vernomen had. Hij scheen zich zelfs van mijn tegenwoordigheid niet meer bewust en ik bedacht dat er nu voor mij geen enkele reden meer was om in de kamer te blijven. Ik stond op om heen te gaan en ook dit merkte hij niet, zoo begaf ik mij stil naar de deur. Doch toen ik mij daar nog eens naar hem omkeerde, zag ik hoe hij mij verschrikt aanstaarde en mij zwijgend nog eens smeekte hem niet alleen te laten.

Ik kon niet anders dan terugkeeren en mijn plaats naast hem weer innemen en weer herhaalde ik, om de stilte te verbreken, de vraag die ik hem daareven gedaan had. Dezen keer gaf hij antwoord en wij zetten daarop het gesprek voort over onderwerpen die niet boven mijn bevatting gingen. Hij was nu een volkomen beleefd en beminnelijk mensch en ik kon als gastvrouw zeer wel met hem tevreden zijn, behalve dat de herinnering aan zijn smeekende blik waarmee hij mij verzocht had hem niet alleen te laten, mij beklemde. Ik voelde mij in de kamer van mijn gast gevangen en bijna onbewust hoopte ik dat hij niet lang dit huis tot zijn verblijf zou kiezen.

Toch verveelde ik mij het geheele verdere deel van dag en avond niet want het gelaat en de blik van mijn gast boeiden mij en het was mij alsof zijn spreken over gewone dingen mij wijsheid aanbracht, schoon ik van zijn wijsheid niets had begrepen.

Reeds den volgenden dag vertrok hij. En nadat hij was heengegaan nam ik de boeken ter hand die hij uit de kast had genomen en die bevatten moesten wat hij mij met zooveel opgewondenheid had trachten te verklaren. Na veel studie en moeilijke uren begon ik wel een weinig thuis te raken met den inhoud en soms wenschte ik mij de aanwezigheid van den grooten man terug om geboeid te worden door zijn woorden zooals ik door zijn blik en gelaat reeds was geboeid geweest.

Mijn tweede gast was een armoedig gekleed man die zichtbaar gebrek had geleden in den laatsten tijd en ik was blij dat hij tot mij kwam want ik vond het streelend iemand te hebben die ik weldoen en verzorgen mocht. Ik begeerde geen dankbaarheid want het was mijn plicht gastvrij te zijn, doch hij betoonde mij veel dankbaarheid en maakte mij daardoor verlegen. En nadat hij eenigen tijd bij mij had doorgebracht en ik met zelfvoldoening zag hoe hij door mijn toedoen uiterlijk in zijn voordeel was veranderd, bezorgde hij mij op een dag een verrassing die mij nog meer verlegen maakte.

Wij waren samen in een der eenvoudig gemeubileerde kamers van het groote huis en ik sprak er van dat het tijd werd om het ontbijt klaar te zetten. Reeds had ik opgemerkt hoe een overmoedige lach op zijn gezicht was, alsof hij iets dat hem met trots vervulde, niet langer geheel verbergen kon. Dan stond

hij op en met een kleine staf die ik nog niet eerder in zijn handen had gezien, raakte hij de meubels en daarna de wanden en zijn kleeren aan. Ik zag hoe alles veranderde, hoe het eenvoudig vertrek een prachtige kamer werd, versierd met de rijkste meubels, het behangsel was van kleurige zijde geweven doek en de tafel stond voor het ontbijt gereed, doch op een weelderige wijze, zooals ik bij lange na niet gewend was. En mijn gast die er in den laatsten tijd wel niet armoedig uitzag, was nu gekleed als iemand die bij de prachtige omgeving geheel behoorde, alleen ik behoorde niet daarbij en ik wilde niet dat hij ook mij met zijn tooverstaf zou aanraken.

Ik stond haastig op om weg te gaan, hoezeer ik de rijkdom ook bewonderde; lachend gaf hij mij uit een vaas die op de tafel stond een der heerlijke bloemen en die nam ik in mijn vlucht mee.

Hij volgde mij spoedig en zag er toen weer uit als gewoonlijk, ook zei hij geruststellend dat hij alles in de kamer weer tot zijn oude gedaante had doen terugkeeren. Maar ik vroeg verwijtend: ‘Waarom komt iemand die zoo machtig is hier in dit huis en laat zich weldoen met kleine gaven?’

Hij glimlachte en zei: ‘Wat ik u heb laten zien was het werk van een toovenaar, doch ik heb een menschelijk hart en ik heb dit huis en zijn bewoners lief.’

Ik nam wel genoegen met zijn woorden, maar mijn gedrag jegens hem was vanaf dezen dag anders dan daarvoor. Ik behandelde hem met de beleefdheid die ik hem als gastvrouw verschuldigd was, doch ik gaf mij geen moeite meer om zijn wenschen te leeren kennen en er aan tegemoet te komen en de gedachte dat hij hier in huis beschermd was tegen koude en ontbering gaf mij geen zelfvoldoening als voorheen en stemde mij nu niet tot hartelijkheid. En na weinige dagen kwam hij zich beklagen over mijn koelheid en hij scheen heel bedroefd, zoodat ik hem verbaasd en verschrikt aankeek. Met bewogen stem klaagde hij: ‘Hoe heb ik dit huis steeds lief gehad om de goede gaven die ik hier vond en nu zal ik het moeten verlaten in bitterheid omdat de gastvrouw zich van mijn lot niets meer aantrekt.’

Ik begreep zulk een klacht niet van een machtig toovenaar

doch ik was aangedaan en zei tot hem dat hij nog wachten zou en niet terstond het huis verlaten. Ik snelde den tuin in en zocht daar bloemen bijeen om de woonkamer mee te versieren waar wij dagelijks samen onze maaltijden gebruikten. Bij dit werk kon ik niet nalaten te bedenken welke schoone bloemen hij daar in een oogenblik zou kunnen doen verrijzen zonder mijn zorg, doch ik liet mij door die gedachte nu niet afleiden. Den heelen dag maakte ik het mijn gast zoo aangenaam mogelijk, ik deed alsof hij een arm man was die behoefte had aan mijn zorg en gaven. En dien dag verloor hij zijn droefgeestigheid; hij praatte levendig en opgewekt met mij en gaf zijn oordeel vrijmoedig over vele zaken ten beste, vertrouwend dat ik veel zou vergeten en het weinige dat ik onthield, niet misbruiken. 's Avonds bij het naar bed gaan drukte hij mij de hand en zei: ‘Dit zal de laatste dag zijn van mijn verblijf hier dezen keer, want morgen ga ik heen. Ik vertrek in de vroegte daarom neem ik nu afscheid van u, ik zal als altijd dit huis dankbaar gedenken, goedennacht!’

Ik kon niet in slaap komen dien nacht en toen het eerste licht van den morgen in mijn kamer scheen, stond ik op omdat ik nieuwsgierig was hoe mijn vreemde gast vertrekken zou. Ik had een voorgevoel dat hij bij zijn vertrek opnieuw zijn tooverkunst zou aanwenden en een of andere verrassende gedaante aannemen en daarom begaf ik mij stil om niemand wakker te maken naar een vertrek aan den voorkant van het huis. Daar in de vensternis verscholen wachtte ik wel een paar uur voor ik mijn gast zag heengaan. Eindelijk hoorde ik de voordeur open en dicht gaan en hij kwam naar buiten, er uitziende zooals hij den vorigen avond afscheid van mij had genomen. Ik voelde een oogenblik teleurstelling doch ik had geen tijd daarover te denken want hij keek als bij ingeving omhoog naar het raam waarachter ik mij had opgericht om goed te kunnen zien. Ik schaamde mij voor mijn nieuwsgierigheid en wilde mij bukken doch dan bedacht ik mij nog juist intijds en opende het raam. Mij over de vensterbank heenbuigend riep ik hem hartelijk goede reis toe; hij scheen niet verrast en riep even hartelijk een groet terug. Ik keek hem na tot zijn gestalte terzijde van een naburig huis verdween.

Eenigen tijd later kwam een vrouw tot mij, die veel ouder was dan ik en die er in mijn oogen belangwekkend uitzag alsof zij veel levenservaring had opgedaan en veel dingen zou kunnen verklaren die voor mij nog onhelder en onopgelost waren. Ik ontving haar met veel eerbied en had voor mij veel verwachting van onzen omgang. Zij scheen ook met mij wel ingenomen en was spoedig vriendschappelijk doch nadat wij eenige dagen samen hadden doorgebracht vroeg zij mij plotseling naar een tooverdrank die zij sinds jaren zocht en die voor enkele uren jeugd kon geven.

Ik was op een geheel ander onderwerp voorbereid en ontstelde van haar woorden, doch ik verborg zoo goed mogelijk die gewaarwording en het speet mij voor de vrouw dat mijn vorige gast, die haar zeker wel aan zulk een drank had kunnen helpen, vertrokken was eer zij kwam. Zelf wist ik haar niet te helpen of raad te geven. Toch scheen zij den drank die zij zocht een paar dagen later gevonden te hebben want ik zag haar toen plotseling veranderd en verjongd voor mij. Dit was in den namiddag en de betoovering bleef ook den geheelen avond. Wij maakten muziek samen, wij zongen de mooiste liederen die we te voorschijn wisten te brengen en haar stem was mooi en jong als zijzelf.

Wij spraken over de verandering niet, wij bleven dien avond lang bijeen en toen ik moe was van zingen en nog slechts luisteren kon, zong mijn gezellin nog geruimen tijd. Na haar laatste lied lachte ze eensklaps met luiden hellen lach, die niet vroolijk was en ik vroeg niet waarom. Den volgenden dag vond ik mijn gast weer als de vrouw die zij vóór de betoovering geweest was en onze omgang werd weer dezelfde als tevoren. Zij stelde mijn hooge verwachting die ik dadelijk bij haar verschijning reeds van haar had, niet teleur en bij al wat zij met mij besprak volgde ik met veel belangstelling haar gedachtengang en ik voelde hoe haar gesprekken mijn geest verrijkten. Maar ik bleef lang treurig na den dag der tooverij en zij vroeg mij soms waarom ik treurig was, doch ik gaf haar geen rekenschap daarvan en aan mijzelf nauwelijks.

Mijn droefheid ging echter voorbij en nadat ik gedurende eenige dagen weer de oude was, vertrok mijn gast. Ik dankte

haar bij het afscheid voor het vele dat zij mij geschonken had en nog dienzelfden dag ontving ik een briefje van haar. Zij schreef:

Gij waart treurig vele dagen van ons samenzijn. Als een zachte regen is uw droefheid over mij heengegaan en koelde de verborgen en te hevige gloed van mijn hart. Veel levensvolle gedachten hebben wij samen besproken en de liefde is geluidloos aan ons voorbijgegaan als een reine witte wolk. Vaarwel!

Toen eindelijk mijn vriend terugkwam was hij somber gestemd. Ik vertelde hem van de gasten die ik ontvangen had, het waren er vele doch hij hoorde nauwelijks naar mij. Daarna vroeg ik hoe zijn leven geweest was sedert hij uit zijn huis vertrok, doch hij antwoordde mij niet. Ik zag hem in het gelaat en ik wist dat ik hem niet helpen of troosten kon en dat mijn bijzijn hem volkomen onverschillig was, zoo was mijn vreugde over het weerzien spoedig bekoeld en verliet ik het huis met een droef hart.

Ballade aan de maan
Door
Th. van Ameide

Wij zijn te zamen maar alleen,
mijn bleeke liefde, en over tijden
en ruimten gaat mijn mijmring heen
met u door leege luchten glijden;
daar kan geen tegenstand ons beiden;
gij ziet mij van den hemel aan,
als vroegt gij: waarom al dit lijden?
....Zwijg stil, zwijg stil, mevrouw de maan.

Ik ben maar liefst met u getweên,
gij zijt althans niet van de blijden,
gij kunt begrijpen, dat ik ween,
wen gij uw teêren glans gaat breiden
en droomen weeft om dorre heiden,
een parel toovert in een traan....
Gij zoudt mij willen leeds bevrijden?
....Zwijg stil, zwijg stil, mevrouw de maan.

Hoe dikwijls, ach, hoe dikwijls scheen
mijn wezen ook, van de aard gescheiden,
niets, niets te blijven dan alleen
een oog dat schouwde, een oog dat - schreide....

Mijn arm verlangen, dat bij zijden
verheven machteloos blijft staan,
heet gij vergeten, heet gij mijden?
....Zwijg stil, zwijg stil, mevrouw de maan.

Ook gij....toch moet ik U benijden:
gij drijft, een glimlach, rond uw baan....
Begeer ik ook zoo stil te weiden?
....Zwijg stil, zwijg stil, mevrouw de maan.

De verre vulkaan
Door
George Gonggrijp

Groot en droomerig, ver en statig,
Nauw ontwaakt uit den donkren nacht,
Teeder rijzend en regelmatig,
Teeder en droomerig, forsch en zacht,
Zie ik de flanklijnen opwaarts gaan
Van den verhevenen, verren vulkaan,
Stil in morgens omwaasde pracht.

Zilverig-blauw wordt het hemelwater;
Zichtbaar wordt in het zonnig ruim
Die hij laat stijgen van uit zijn krater
Zegevierend, zijn macht'ge pluim: -
Over de landen en zeeën strijkt hij,
Tot aan de randen der aarde reikt hij,
Volgend der hemelsche winden luim.

Van uit des dageraads gouden mijnen
Gloeit en glinstert het zonlicht aan;
Bronzen ruggen en donkre ravijnen
Zijn in den wand van den berg ontstaan.
Het daagt: in wisslende, rijke schijn
Van gouden rug en van blauw ravijn
Staat en fonkelt de verre vulkaan.

Aleer uit de deining der oceanen
De landen rezen, verhief alree
Zich deze en groette zijn broeder-vulkanen
Te Oost en West over ruimte der zee:
Hij wenkte hen met zijn rook-gedachten
En groette hen met zijn vuur in de nachten
En leefde hun heimelijk leven mee.

Hij heeft gezien dat de zee zich bouwde
Koraalgebergten te Zuid en Noord;
Hij heeft gezien de geboort der wouden,
De duizendjarige woud-geboort;
Hij heeft gezien het ontstaan van boom,
Van wolk en nevel en bron en stroom,
Hij heeft den zang der schepping gehoord.

Hij heeft gezien de verheven Goden,
Hij heeft den tred hunner voeten gevoeld.
Hij heeft den laatsten van hen geboden
De plaats der stilte en het hooge gestoelt
Voor sombre godlijke mijmeringen
Toen ook hun leven met schemeringen
Van dood en einde alree was omwoeld.

Hij heeft gezien hoe der menschen rijken
Machtig waren en gingen voorbij;
Hij zag hoe de heerschers moesten wijken
Voor nieuwer heerschers geweldenarij,
En laat over tijden en dingen gaan
De wolkende rook van zijn hooge vaan
Als teeken van hoogere heerschappij.

Want hij die langzaam de zeeën vulde,
De vlakte bouwde en bestroomen doet,
Die duizend eeuwen het leven duldde

Van plant en dier en mensch aan zijn voet, -
Hij kan de dagen maken tot nachten,
Hij kan de landen met vuur bevrachten
En alle leven verdelgen met gloed.

Maar thans, in vredige morgenstonde,
Is zijn rook, die wentelend opwaarts streeft,
En dan, door den hemelwind lang ontwonden,
Over de landen en zeeën zweeft,
Voor mij, in 't heilige morgenuur,
Sein en symbool van het eeuwig vuur
Dat in alle dingen der aarde leeft.

Politieke feiten en richtingen

Op 15 October is dan toch de Tweede Kamer begonnen met de behandeling der Invaliditeits- en Ouderdomsverzekering. En het is voorloopig meegevallen. De politieke spanning was sedert Juli hoog opgevoerd. Reeds het feit dat de Ziekteverzekering naar achteren werd geduwd om het jongere maar belangrijker wetsontwerp te laten voorgaan, was een bewijs van politieke verwikkelingen. Met de ziekteverzekering toch wist de regeeringsmeerderheid geen raad. Zij kon en wou dat wetsontwerp niet verwerpen, maar ook niet aannemen. Zelfs niet onder ministerieele pressie. Toch was zij reeds voor de keuze gesteld en minister Talma wilde eerst niet wijken. Tot hij gedwongen werd door den loop der omstandigheden en door het politieke levensbelang der coalitie, dat in Dr. Kuyper's ‘bevel’ tot uiting kwam. Toen Talma eenmaal toegaf, was de spanning in de regeeringsmeerderheid zelve verdwenen. Wat voor de ziektewet niet gelukken wilde, kwam voor de invaliditeitsverzekering snel en eenvoudig tot stand, n.l. de eensgezindheid der coalitie. Dat was trouwens begrijpelijk. Allereerst toch was het ‘pensioen’ bij de verkiezingen van 1909 beloofd. Verder voelden ook alle rechtsche politici wel dat er op dit punt iets gedaan moest worden en hadden zij geen enkel ander plan dan dat van Talma. De eenige moeilijkheid school bij de conservatiefsten van de coalitie, n.l. bij de christelijk-historischen. Deze waren in beginsel tegen verzekeringsdwang. Maar niet zoo stellig of een deel dier partij zou het ten slotte wel aanvaarden. En zelfs voor conservatieven werd dit meer en meer wenschelijk. Hoe langer die ‘pensioen’kwestie hangende bleef, hoe meer kans er kwam voor een staatspensioen, en hoe socialer de geheele politiek getint zou worden. Het regeeringsontwerp was zelfs voor

de afkeerig gezinde rechtschen een soort afkoopsom om in de politiek een vrijere hand te krijgen.

Al verdween door de eenheid der coalitiepartijen de onderlinge spanning, zoo werd de atmosfeer er niet door gezuiverd. Integendeel maakte het de oppositie ongerust. Deze vreesde een overrompeling. Na Dr. Kuyper's laatste parlementaire rede, waarin onomwonden het recht der meerderheid opgeeischt werd om haar wil door te zetten, gingen er allerlei wilde geruchten over de rechtsche plannen. Een regelmatige parlementaire behandeling zou onmogelijk gemaakt worden. De meerderheid zou niet in discussie treden en de linksche leden maar laten praten, zoo al niet ook dat werd belet. Amendementen zouden slechts in schijn ingediend kunnen worden, daar ze bij voorbaat neergestemd werden. Alle pogingen der oppositie konden rekenen op 't verzet van doovemans's ooren en zwijger's monden.

Omgekeerd vreesde de meerderheid obstructie van hare tegenstanders. Door talmen, rekken, lang praten, eindeloos amendeeren, zou de linkerzijde aansturen op een mislukking van het wetsontwerp. Daartegen moest de coalitie zich schrap zetten. Nu of nooit moest de wil der gesloten meerderheid tot een daad komen. Er was slechts één enkel plan, dat van minister Talma. Geen ander rechtsche politicus had ooit een ander plan uitgewerkt. Dus de weg was aangewezen; het ontwerp zou snel wet worden, en de minderheid moeten wijken. Wat had het anders voor zin meerderheid te zijn?

Zoo kwam de spanning steeds hooger. En er werd dus verwacht een felle strijd, maar geen zakelijk overleg; een discussie hoogstens over de noodzakelijkheid der regeling, niet echter over bijzonderheden van verschillende systemen van de pensioenverzekering.

Het begon al spoedig met een scherp debat en een venijnige stemming, toen 15 October werd vastgesteld als de dag waarop de beraadslagingen zouden beginnen.

Het is echter verder meegevallen. De algemeene beraadslaging stond op een hooger peil dan oogenschijnlijk te verwachten was. En dat zoowel van links als van rechts. Reeds drie sprekers uit de meerderheid gaven een min of meer uit-

voerige verdediging van het ontwerp, en deden aanvallen op de bestrijders ervan. Ongetwijfeld zullen er nog verscheidene volgen, nu de ban gebroken is.

Daar inderdaad het debat zakelijk gevoerd wordt, blijkt duidelijk hoe bedenkelijk de beslissing is die de Kamer zal gaan nemen. Want het meest in 't oog loopend gevolg van de wet zal zijn, dat een zeer groot deel van ons volk, waarschijnlijk wel alle op enkele uitzonderingen na, premiën moeten gaan betalen. Belastingen zijn al niet populair, maar veel gehater zullen vooral in ons van maatregelen afkeerig landje, de pensioenzegeltjes zijn die arbeiders en werkgevers te koopen en te plakken zullen krijgen. Is dit nu voor een sociale wet noodzakelijk, dan slijt de afkeer spoedig genoeg uit en wordt het gehate nieuwe snel tot een gewoonte, waar niemand meer over denkt.

Doch is van den beginne af aan het besef levendig dat al die last overbodig is, en dat een veel doelmatiger, veel meer afdoende hulp aan ouden van dagen gegeven kon en kan worden, naar 't Engelsche of Deensche voorbeeld, dan ontstaat er 1°. een haat tegen een instelling, die juist uit haar aard bemind moest zijn, en 2°. een weerzin tegen sociale regelingen, die nog op allerlei gebied noodig zijn en tot stand moeten komen.

Reeds het feit dat onomwonden en niet te weerspreken in de Tweede Kamer gezegd kan worden: ‘Indien we niet nu een verzekering tot stand brengen, komt er na nog één of twee verkiezingen, de staatspensioneering’, reeds dit feit toont aan hoe reactionnair, hoe ingaand tegen de wenschen van het volk een streven is als dat van de regeering en de meerderheid. Het is vooral ook daarom een poging de ontwikkeling in de eerstvolgende jaren tegen te gaan, daar er geen sprake kan zijn van een snelle invoering der wet. Er zullen jaren over heen moeten gaan aleer de eerste premiën geïnd en de eerste pensioenen betaald zullen worden.

* * *

Duidelijk staan twee stelsels tegenover elkaar: het oudere, dat steeds meer verouderen zal eer het in werking kan treden, en het nieuwere dat met den dag aan populariteit wint.

Volgens het wetsontwerp krijgt niemand pensioen die niet voldoende premie betaald heeft, en is de grootte van 't pensioen afhankelijk van het aantal premiën. Het is dus een zuivere verzekering, zooals die bij een particuliere maatschappij zou kunnen worden gesloten. Er is slechts één onderscheid: dat voor loonarbeiders de werkgever de halve premie betaalt. En dan natuurlijk dat de wet dwingt iets te doen, waartoe tot heden de arbeiders door hun lage loonen niet vrijwillig konden komen.

De dwang voor de verzekering bestaat niet voor personen met hooger inkomen.

Tegenover dit stelsel, dat niet ten onrechte wordt aangeduid als dat der *dwangverzekering*, staat het andere uiterste der *staatspensioneering*. Hierbij is geen sprake van eenige individueele verzekering. Er worden geen premiën betaald, en er wordt geen onderscheid gemaakt tusschen personen met verschillend inkomen. Het is te beschouwen als een groote onderlinge verzekering van alle staatsburgers voor de kans om op den ouden dag geen bron van inkomsten te hebben. In dat geval wordt een vast bedrag als pensioen uitgekeerd, dat een minimum onafhankelijk bestaan waarborgt. Premiën zijn hier voor overbodig, daar alle staatsburgers naar hun vermogen eraan kunnen betalen in den gewonen vorm van belasting. Dit stelsel is zóo eenvoudig, zóo billijk en zóo afdoende, dat de meerderheid ervan onmiddellijk blijkt. En het is verwonderlijk dat toch het oudere ingewikkelder, onvoldoende en in vele opzichten onbillijke stelsel der verzekering verdediging vindt, nadat het succes der staatspensioneering in Australië en Engeland volkomen is geweest. De eenige verklaring is te vinden in het dogma der vroegere verkondigers van het heil der sociale verzekering. Het dogma n.l. dat van het zelf zorgen voor eigen toekomst zoo'n groote opvoedende werking uitgaat. Dat dogma moest reeds geheel omver vallen, indien blijkt dat er dwang noodig is om dat zelf-zorgen te verkrijgen. Het blijkt echter nog duidelijker onhoudbaar indien de oorzaak opgezocht wordt waarom dat zelf-zorgen niet vrijwillig geschiedt. Want die oorzaak is niet hierin gelegen, dat er geen groote soliede instelling voor de verzekering is. Ware dat het geval zoo zou

de vroeger gepropageerde staats-lijfrentebank de allereenvoudigste en beste oplossing geven. De oorzaak is te zoeken in het feit dat de premiën zóo hoog zijn, dat die niet uit de lage loonen betaald kunnen worden. Vandaar b.v. dat in België de staat een deel van de betaling overneemt. Vandaar ook dat het wetsontwerp een deel der lasten door de werkgevers laat dragen. Maar indien werkelijk het onvermogen der arbeiders de oorzaak is, dat zij niet zorgen voor den ouden dag of voor vroeger optredende invaliditeit, hoe zal dan dwang tot zedelijke opvoeding leiden? Integendeel zullen zij gevoelen hoe zij gedwongen worden noodzakelijke uitgaven voor voeding of kleeding te verminderen, om iets te doen, waarvan zij de zedelijke plicht niet kunnen erkennen.

Hoe onhoudbaar het oudere tegen het nieuwere stelsel is kan het overtuigendst nog blijken uit een tweetal pogingen om een middenweg te volgen. De eerste is die van 't ontwerp zelf, de tweede die van Mr. Treub, vroeger door hem in een brochure uiteengezet en thans door hem in de Kamer weer voorgedragen. Zij hebben betrekking op twee evidente tekortkomingen van het verzekeringssysteem. Wanneer toch het pensioen afhangt van de premiestortingen kunnen de oudere arbeiders geen uitkeering meer krijgen, die hun een minimum bestaan waarborgt. Ze zullen daarom òf blijven werken óf tot armenzorg vervallen ondanks hun pensioen.

Het regeeringsontwerp wil het tegenwoordige geslacht der arbeiders helpen, en belooft een minimum pensioen onafhankelijk van de betaalde premiën, zelfs voor hen die nooit premie gestort hebben. Daar de lasten hiervan door den staat gedragen worden, krijgen deze oude arbeiders dus zuiver staatspensioen.

Practisch begint dus het wetsontwerp met het stelsel der staatspensioneering om dit geleidelijk te doen overgaan in dat der zuivere verzekering.

De andere tekortkoming, waarin het plan Treub wil voorzien, is de volgende: Indien de premiën een vast deel van 't loon vormden, zouden de pensioensuitkeeringen ook evenredig moeten zijn met de loonbedragen. Voor de lage loonen zouden dan echter de pensioenen te klein zijn. Vandaar het op zich zelf inconsekwente stelsel om van de lage loonen een hooger percen-

tage premie te heffen dan van de betere loonen. Juist zij die het allerminst een premie van hun inkomen kunnen missen moeten in verhouding het grootste deel van hun loon betalen. Volgens het plan van Mr. Treub zal dat nu zoo gewijzigd moeten worden, dat de premiën allereerst in verhouding minder zijn, naarmate het loon lager is, terwijl bovendien voor de allerlaagste loonen geen premie geheven zal worden. De kosten hiervan zullen bestreden moeten worden uit een vaste bijdrage van den staat, die niet als in 't regeeringsontwerp slechts gedurende 75 jaar tot een vast bedrag wordt gegeven, doch die blijft voortduren en met de toename der bevolking klimt. Ook in dit plan komt dus de staatspensioneering vóor, en niet voorbijgaande maar permanent doch beperkt tot hen die lage loonen verdienen. Deze staatspensioneering gaat dan voor stijgende loonen geleidelijk over naar het zuivere verzekeringsstelsel.

Een andere oplossing voor de moeilijkheid om premie te heffen van de lage loonen geven de katholieke Kamerleden Aalberse, Pastoors en De Wijkerslooth in hun amendement, door voor te stellen dat de werkgever tot een hooger deel dan de helft zal bijdragen. Zij zien daarin blijkbaar een soort boete voor werkgevers die lage loonen betalen, maar ongetwijfeld zal er ook een ongunstige werking voor de arbeiders uit voortkomen. Lage loonen worden verdiend door personen, wier arbeid weinig waarde heeft, of die zeer afhankelijk zijn van den werkgever. In beide gevallen zou een hooger druk op den werkgever ten gevolge kunnen hebben dat hij de geheele premielast afwentelt, of wel de voorkeur aan hooger beloonde maar meer voortbrengende arbeiders geeft. Bovendien komt de grootste menigte der lage loonen voor op 't platte land, waar nu in zeer vele gevallen de kleine boer en de landarbeider een even zwaar bestaan hebben.

Het katholieke amendement is al evenzeer als de overgangsbepalingen uit het wetsontwerp en de plannen van Mr. Treub een bewijs van de gebreken der pensioenverzekering. Er zijn echter nog meerdere, die niet weggenomen kunnen worden.

Bij de Kamerbehandeling komt nu ondanks en zelfs juist door de aangewezen middenwegen de tegenstelling scherp uit tusschen de moraal van 't individualisme die zelf-hulp blijft eischen en

afdwingen, hoe duidelijk ook de onmacht blijkt, en de moraal eener sociale solidariteit, die de gevolgen van velerlei soort wederwaardigheden welke tot een armoedigen ouderdom hebben geleid, op de rekening stelt der samenleving zelve.

* * *

Hoewel het gevaarlijk is voorspellingen te wagen over de politieke gebeurtenissen, die tot op heden wel kalm verliepen, doch elken dag zich kunnen wijzigen, dient er toch iets van gezegd te worden. De omvang van de redevoeringen wijst erop dat de algemeene beschouwingen veel tijd in beslag zullen nemen. Vooral de linkerzijde brengt talrijke sprekers in het strijdperk, waar zij in den breede hun voor- en afkeur te kennen geven. En wanneer die uitvoerige discussie zal zijn afgeloopen kan er over de ruim 400 artikelen nog heel wat gezegd worden, vooral wanneer de talrijke amendementen daarbij aan de orde komen.

Het ziet er daarom niet naar uit of het ontwerp binnen 5 weken zal zijn afgehandeld. En na 5 weken moet de bespreking over de begrooting beginnen, daar deze anders niet voor Kerstmis is afgedaan.

De meerderheid, die zich een Kamervoorzitter koos, welke van discipline houdt zoowel in objectieve als in subjectieve onderwerping, zal ongetwijfeld avondzittingen voorstellen om de behandeling te bespoedigen. Door vermoeienis is stil verzet het best te breken.

Vóordat de Kamer tot de eindstemming zal gekomen zijn, moeten echter een tweetal beslissingen vallen, die voor de toekomst van 't wetsontwerp bijzonder belangrijk kunnen zijn. De eerste beslissing is die over de wijzigingsvoorstellen van Mr. Treub. Ofschoon de voorsteller, blijkens de gepubliceerde toelichting in het jongste nummer van de Vragen des Tijds geenerlei verwachting heeft op succes, en de uitvoerige berekeningen over premiën en de jaarlijksche staatsbijdrage als verloren moeite beschouwt, hoogstens gedaan ter ontlasting van eigen verantwoordelijkheid, kan toch de rechterzijde deze voorstellen niet zonder meer ter zijde schuiven. Zij passen geheel bij de

poging van minister Talma om de gebreken van 't premie-stelsel te verbeteren. En onder den invloed van de krachtige actie voor staatspensioneering en den weerklank daarvan uit alle deelen van 't land is er voor verscheidene rechtsche Kamerleden een groote verantwoordelijkheid aan verbonden de verlichting der premiebetaling voor de slecht bezoldigde arbeiders te weigeren.

De tweede moeilijke beslissing komt bij het socialistisch amendement, om het staatspensioen uit het ontwerp onmiddellijk te gaan uitkeeren, terwijl de premie-betaling pas kan gaan beginnen indien de geheele wet in werking komt, dat is nadat een ziekteverzekering zal zijn tot stand gekomen. Ook hier is het voor de Kamerleden niet zoo heel gemakkelijk te weigeren. Want de pensioengerechtigden zullen allicht gaan denken over de éene vogel in de hand en de tien in de lucht.

Bij beide voorstellen zal moeten blijken of het de bedoeling der rechterzijde is om bij de stembus zich te beroepen op haar bijzondere geschiktheid voor sociale wetgeving, dan wel bij die stembus een zoo lastig onderwerp als de ouderdomsverzorging kwijt te zijn.

Hoe verder de behandeling van 't wetsontwerp zich ontwikkelt hoe zwaarder die verantwoording zal gaan wegen.

En niet het minst omdat ook aan de linkerzijde de geheele behandeling van het wetsontwerp wordt opgevat als een politieke schermutseling, een vóorgevecht vóor de stembus. Het duidelijkst sprak dat de heer Tydeman uit. Een geforceerde behandeling van het wetsontwerp, zeide hij, gaf hem volkomen vrijheid ook tegenover een aangenomen wet. Bij de stembus zal het er m.a.w. niets toe afdoen of de wet al dan niet aangenomen is. Van een uitvoering is dan nog niet gekomen. Een regeering van de linkerzijde zou volgens dezen spreker dus gerechtigd zijn onmiddellijk tot intrekking of wijziging over te gaan.

Het merkwaardigste daarbij is dat de geheele linkerzijde het over de wettelijke ouderdomsverzorging eens schijnt te zijn. De heer Tydeman wenschte een uitkeering uit de Staatskas aan oude behoeftigen wel geen pensioen en geen recht te noemen, maar toch ook geen armenzorg of gunst. Hij wilde den naam eenvoudig in 't midden laten. Doch de daad wilde hij wel.

Die concentratie der linkerzijde op een zóo gewichtig punt moet ook op de meerderheid invloed uitoefenen en haar doen inzien, dat het doordrukken van het wetsontwerp tot een Pyrrhus-overwinning zou kunnen worden.

* * *

Hoe heuchelijk het ook voor de ouderdomsverzorging is dat de linkerzijde van Tydeman tot Troelstra het Engelsche stelsel verkiest boven het Duitsche, en dus de verzorging der invaliden naar de ziekteverzekering wenscht over te brengen, zoo beteekent deze overeenstemming toch niet meer dan dat. Er volgt volstrekt niet uit dat hiermede reeds een grondslag gelegd is voor een gezamentlijk optreden der vier linksche partijen bij de verkiezingen in 1913.

Dat wel degelijk die vier partijen zullen trachten de coalitiemeerderheid te breken is zoo van zelf sprekend, dat daarover geen woord gezegd behoeft te worden. Evenals in 1905 zouden alle linksche candidaten bij de herstemmingen gesteund worden door conservatief en socialist, indien er kans was aan de coalitie haar meerderheid te ontnemen.

Daaraan behoeft niemand een oogenblik te twijfelen. Maar dat is geen samenwerking. Dat is op het moment der herstemming voor elke partij slechts het kiezen van het minste kwaad. En vooral wanneer de conservatief-liberalen algemeen kiesrecht zullen steunen, en zich tegen staatspensioneering niet verzetten, krijgen ook zij in de herstemming tegen een clericaal - mogelijk niet de steun dan toch de stemmen - der socialisten.

Samenwerking echter, zooals die op 't oogenblik bij de drie liberale fractie's in voorbereiding is[1)], kan alleen geschieden op een gezamentlijk program van actie. Het sluit ook in dat voor een eventueele val van het ministerie de samenwerkende partijen verantwoordelijk zullen zijn.

1) Bij het schrijven van deze beschouwingen was het concentratie-program nog niet gepubliceerd.

In 't kort beteekent de liberale concentratie een poging om de regeeringszetels aan de clericale ministers te ontnemen en door hun partijen te doen bezetten. Of wel, ze heeft een verdere bedoeling dan voor een enkele stembus en beteekent een herleving van de oude enkelvoudige liberale partij, door de hereeniging van de drie fractie's. Dit laatste is niet waarschijnlijk, al zal op den duur de machtsontwikkeling van de katholieke en van de socialistische partij er toe dwingen.

Het is thans niet waarschijnlijk, omdat op dit oogenblik de grens tusschen links en rechts wel scherp is, doch zeer spoedig de overeenstemming in gevoelens van christelijk-historischen en vrij-liberalen weer eens wakker kon worden. Waarschijnlijker is het samengaan van die beide, en tevens dat van unie-liberalen met vrijzinnig-demokraten. Pas later zouden dan de vier bijeen iets kunnen vormen dat tusschen katholieken en socialisten het centrum vormde.

Het groote middel voor dergelijke - in de reden liggende nieuwe partij-schakeeringen - zal echter onder een andere groepeering tot stand moeten komen. Dat middel is de evenredige vertegenwoordiging die aan zwakke politieke groepen de te groote macht ontneemt om bij de verkiezingen juist het overwicht te geven.

Is dus een nieuwe grootere liberale partij een nog vrij ver gelegen toekomstbeeld, dan kan de concentratie slechts een andere naam zijn voor een tegen-coalitie.

Hoe kunnen de vrijzinnigen er toe komen om zulke plannen te smeden? Wat voor voordeelen zien zij erin? Waarom al die moeite van commissie's, onderhandelingen, compromissen, enz.?

Allereerst is er ongetwijfeld voor hen een voordeel in gelegen dat de drie groepen in elk district waar clericalen of socialisten veel stemmen uitbrengen met slechts een enkele candidaat uitkomen. Deze heeft dan een goede kans voor herstemming, en daarna de steun òf van zwart òf van rood. En dit geldt te meer indien de liberale verwachtingen over weerbarstigheid der christelijk-historische kiezers niet teleurgesteld worden.

Er moet echter meer zitten achter de concentratie-plannen. De vrijzinnigen zien dat de politiek hen gunstig is. De sociale

wetten van Talma wekten weerzin. De ontstemming over de tariefherziening is wijd verspreid. De samenwerking der drie liberale groepen moet ook een moreele, een bemoedigende en opwekkende invloed hebben op de kiezers. Deze hebben het geloof noodig dat een linksch ministerie mogelijk is, een ministerie dat baantjes doet bezetten.

Tegenover die voordeelen der concentratie voor de vrijzinnigen staan echter groote gevaren.

Het duidelijkste gevaar is het versterken der door velerlei oorzaken verzwakte coalitie. Deze zal met alle middelen trachten haar machtsstandpunt te handhaven. Gescheiden elementen worden door de bedreiging van een linksch ministerie weer bijeengebracht en alle oude clericale leuzen over onderwijs en geloofseenheid doen dan weer opgeld als of ze nieuw gemunt waren. De oude middelen van Dr. Kuyper zijn dan weer krachtig als te voren.

Een nakomend gevaar, waarop de clericalen niet zullen nalaten te wijzen, ligt in het feit dat de liberalen nooit een meerderheid zullen behalen en dat zij de stemmen der socialisten noodig hebben om te regeeren. Daardoor is een principieel liberaal kabinet onmogelijk. En opname van de socialisten in een linksche concentratie is evenzeer buitengesloten. Beide partijen zouden ervoor bedanken.

Er ontstaat dan bij de overwinning der linker partijen een zeer vreemd wankel evenwicht. Een succes voor de concentratie is onmogelijk zonder een beweging naar den conservatieven kant onder de leus van vrijheid in de wetgeving. De unie-liberalen lieten bij Talma's wetten die toon reeds hooren, en de heer Bos vroeger, nu pas weer Mr. Treub, vervolgden daarop tot groote ingenomenheid van den heer Tydeman. Die verschuiving naar de liberale vrijheid, of m.a.w. staatsonthouding op ekonomisch terrein, kan wel bedekt worden door demokratische leuzen van algemeen kiesrecht en staatspensioneering, maar is beslist noodig om de kringen van handel en nijverheid voor de vrijzinnigen te herwinnen. Daartegenover komt dan te staan dat de regeering afhankelijk is van de stemmen der socialisten en dus ook sociale politiek moet drijven.

Dat wordt dus een schommelende balanspolitiek die nimmer

duurzaamheid kan hebben en bij elke kleine gelegenheid tot een tuimeling kan leiden.

Plaatst men hier tegenover de gevolgen eener verkiezing zonder liberale concentratie, dan zijn de kansen om de coalitie een nederlaag te bezorgen niet geringer. Tegenover mogelijk mindere opgewektheid en steun onder de vrijzinnigen staat dan de onlust van de regeeringspartijen. Doch wat zou daarna het resultaat zijn van een minderheid voor de coalitie? Het ministerie zou natuurlijk moeten aftreden, zonder dat duidelijk was wie een nieuw ministerie hadden te vormen.

Schijnbaar is het een onmogelijke, verwarde toestand, maar die volkomen zou passen op de inderdaad ongezonde en verwarde partijgroepeering; welke laatste evenwel niet past op de volksbelangen, die om behartiging vragen.

De nood zou vanzelf dwingen om het middel aan te grijpen dat onze politiek gezonder, krachtiger en oprechter kan maken, n.l. het invoeren van algemeen kiesrecht met evenredige vertegenwoordiging. Wie dat zou hebben te doen? Wat komt het er op aan, welke staatslieden daarvoor gevonden moeten worden. Als de weg aangewezen is, zullen ongetwijfeld ook de ministers wel te bereiken zijn, die onze politiek kunnen redden uit het moeras, waarin wij, ook blijkens de jongste debatten over de ouderdomsverzorging, diep weggezakt zijn.

G. BURGER.

Een lied van Zuster Bertken
In nieuwe berijming.

Nu hoort hoe ik een nieuw gezang zal zingen.
De min, de min wil mij gedurig dwingen
Dat ik mij hier verheugen zal.
En ik woon hier beneden in een dal.

Ik hoop dat ik de min nog wel zal vinden.
Eerst moet ik aan het leed, het leed mij binden.
Dat leert mij hoe mij wèl behaagt
De zang der duif te zingen in de laagt.

Nu zal mijn hart dan vroolijk zijn in lijden.
Natuur, natuur, die loert aan alle zijden.
Daar zij het duifje lagen legt,
Daarom is lijden voor mij weggelegd.

De zang der duif, die zing ik in 't verborgen.
Hoe wèl, hoe wel, zal ik nu leeren zorgen,
Hier beneden in dit dal.
Het duifje voelt zich angstig overal.

Nu hoort, ik zal de zang der duif begeven.
De min, de min, die wil in vreugde leven,
En zingen met de nachtegaal.
De edele min verstaat zijn schoone taal.

De min die heeft in vreugde menig lijden.
Nu hoort, nu hoort, waar zal zich min verblijden?
Een boomgaard heeft zich opgedaan,
Daar zal de min de nachtegaal verstaan.

De nachtegaal heeft zoetelijk gezongen,
De klank heeft wonderlijk de min doordrongen.
Nu is de min met rouw geraakt
En zorgt of ze niet weer in slaap geraakt.

De min die wil altijd in vreugde waken.
Natuur, natuur, gij moet in vrede slapen.
De min begeert uw rusten niet,
Zij wil in vreugden klagen haar verdriet.

Der minne vreugde is lijden ongemeten.
De zang, de zang, die kan zij niet vergeten.
Hoe haar verhief de nachtegaal,
Dat brengt de min van zinnen t'eenemaal.

De nachtegaal die zal den weg bereiden.
De min, de min, die wil van hem niet scheiden,
Over berg, over dal,
Waar zij haar lief in vreugde vinden zal.

De min die heeft twee roode lichte wangen.
De min, de min, die groet haar lief met zangen.
Haar vriend komt de armen om haar slaan.
Nu is der minne klagen heel gedaan.

De min, die is vrij, edel, welgeboren.
Haar lief, haar lief, die heeft zij uitverkoren.
Geen kan hem te boven gaan.
Der minne vreugden kan geen hart verstaan.

* * *

Aanteekening

Nietzsche en ‘Philosopher Chips’

In de wijsbegeerte zoo min als in de poëzie heeft de afgetrokken gedachte waarde: in beide alleen de levende. Als Nietzsche leert dat na een zeker tijdperk al wat bestaat opnieuw zal zijn wat het tevoren geweest is, en zoo in gedurige wederkomst, - dan ligt de kracht van die gedachte niet in haar begrippelijke beteekenis, maar in het geloof waarmee Nietzsche haar uiting gaf. Dat hij, die van menschen en wereld in ziekelijke kuisheid walgde, dat hij, ondanks die afkeer, door een ingeboren levensdrang, als het ware boven zijn natuurlijke persoon uitgejaagd werd en in een voor hem tegen-natuurlijke extaze verklaren moest dat wat hem nu bezielde was ‘die Begierde alles noch einmal und ewige Male zu erleben’, dat was de ervaring waardoor hij zijn lichaam te gronde richtte en waardoor hij zoo velen heeft beheerscht. Dat *die* mensch *die* begeerte had, dat was het geweldige. De begeerte ging over in geloof dat het zijn zou zooals hij begeerde: het geloof moest in een leer worden uitgesproken. Maar zonder dit geloof zooals het ontstond uit de begeerte juist van dezen Nietzsche, heeft die leer noch waarde noch oorspronkelijkheid. Zij is dan namelijk niets anders dan de theorie van scheepstimmerman Muddle, zooals wij allen die, in onze jeugd, hebben gelezen in dat voortreffelijke boek, den *Peter Simple* van Captain Marryat.

‘The carpenter, whose name was Muddle, used to go by the appellation of Philosopher Chips, not that he followed any particular school, but had found a theory of his own, from which he was not to be dissuaded. This was, that the universe had its cycle of events turned round, so that in a certain period of time every thing was to happen over again. I never could make him explain upon what data his calculations were founded: he said, that if he explained it, I was too young to comprehend it; but the fact was this, ‘that in 27.672 years every thing that was going on now would be going on again, with the same people as were existing at this present time. He very seldom ventured to make the remark to Captain Savage, but to the first lieutenant he did very often. ‘I 've been as close to it

as possible, Sir, I do assure you, although you find fault; but 27.672 years ago you were first lieutenant of this ship, and I was carpenter, although we recollect nothing about it; and 27.672 years hence we shall both be standing by this boat, talking about the repairs as we are now.'

Marryat zag in de leer van Mr. Muddle niet enkel aanleiding tot schertsen. Aan het fatalisme dat erin besloten ligt schreef hij een sterkende kracht toe.

'This theory made him very indifferent as to danger, or indeed as to anything. It was of no consequence, the affair took its station in the course of time. It happened at the above period and would happen again. Fate was fate'.

Ook komt hij er later op terug en schijnt haar dan als een modelstaal van bespiegelende wijsbegeerte te beschouwen, waar hij een staal van praktische wijsbegeerte tegenover stelt.

'One day I was on the forecastle with Mr. Chucks, the boatswain, who was very kind to me. He had been showing me how to make the various knots and bends of rope, which are used in our service. I am afraid that I was very stupid, but he showed me over and over again, until I learnt how to make them. Amongst others, he taught me a fisherman's bend, which he pronounced to be the *king* of all knots; 'and, Mr. Simple', continued he, 'there is a moral in that knot. You observe that when the parts are drawn the right way, and together, the more you pull the faster they hold, and the more impossible to untie them; but see by hauling them apart, how a little difference, a pull the other way, immediately disunites them, and then how easy they cast off in a moment. That points out the necessity of pulling together in this world, Mr. Simple, when we wish to hold on, and that's a piece of philosophy worth all the twenty six thousand and odd years of my friend the carpenter, which leads to nothing but a brown study, when he ought to be attending to his duty.'

'Very true, Mr. Chucks, you are the better philosopher of the two.'

Ik weet niet of Professor Chips al eerder als voorlooper van Nietzsche gehuldigd werd. Mijn doel was alleen door een treffend voorbeeld duidelijk te maken hoe de kracht van dichter of wijsgeer niet in hun gedachten ligt, voor zoover men die als afgetrokkenheden beschouwen kan, maar alleen in het oorspronkelijke leven dat zij, in onderscheiding van alle andere menschen, door die gedachten uitdrukken.

A.V.

In Russische gevangenissen
Door
Jacob Israël de Haan
(*Vervolg en slot van blz.* 155).

III
De Politieke Gevangenen.

In het voorgaande heb ik meermalen gesproken van: *'de politieke gevangenen'* en daardoor wellicht den indruk gewekt, dat de politieke gevangenen een aparte groep vormen, die beter behandeld wordt. In het algemeen is dat niet zoo. De politieke gevangenen, die tot zekere soort vrijheidsstraf veroordeeld zijn worden wettelijk gelijk behandeld als de gewone gevangenen, die dezelfde strafsoort ondergaan. Feitelijk zullen de politieke gevangenen slechter behandeld worden zoolang de meening bij de gevangenis-ambtenaren bestaat, dat mishandeling en beleediging van politieke gevangenen zooal niet een gewaardeerde, dan toch zeker een gemakkelijk vergeven uiting van vaderlandsen vorstenliefde is. De politieke gevangenen zijn voor een gedeelte aan meer maatschappelijken welstand gewoon dan de gewone gevangenen en bijna zonder uitzondering zijn hunne geestelijke behoeften veel sterker. Zij lijden onbeschrijflijk onder de katorga-straf, ook al werden zij niet voortdurend mishandeld. Ieder uur van iederen dag is eene doorloopende vernedering, en iedere rinkeling van hunne kettingen herinnert hun aan hunnen hartbrekenden toestand. De ouderen zijn gelaten en weten, dat de woorden en daden hunne waarde ontleenen aan

hem, die spreekt en handelt en dat eene beleediging door bepaalde personen niet eene beleediging is. Maar de jongeren stuiven op, worden gestraft en mishandeld. Ik heb verscheidene gevangenen uit Orel gesproken. Meermalen werd mij de naam van Iwan Korotkoff genoemd als van eenen gevangene, die telkens wreed is mishandeld zoogenaamd wegens onbeleefdheid. Hij is veroordeeld in hetzelfde proces als Joseph Minor. Maar de heer Minor heeft mij niet over hem gesproken. Korotkoff is een jonge boer. Hij is nu in de Centrale gevangenis te Orel en wanneer de Russische Regeering inderdaad zich van geen mishandeling van dezen kameraad bewust is, zal zij zeker geen bezwaar hebben, dat ik naar Orel ga. Korotkoff zal aan twee woorden weten, dat hij mij vertrouwen kan. In Orel zal ik ook vinden den student Alexis Pavlov, die verscheidene vreemde talen spreekt, veroordeeld in het proces van Gotz. In Orel zal ik ook vinden het graf van den gevangene Kojine, doodgeslagen in December 1911. En het graf van Samuel Bielin doodgeslagen in Januari 1912. 'Hij, die bloedschuld opeischt zal zich hunner herinneren'. In de Centrale gevangenis te Moscou heb ik tweemaal Joseph Minor gesproken: de eerste maal op de algemeene zaal. De tweede maal in de kamer van den Directeur in het bijzijn van den adjunct-inspecteur van de gevangenissen in het gouvernement van Moscou. De heer Minor kwam binnen. Ik wilde samen met hem zitten op een canapé. En hij, zacht en bedroefd: *'Ik mag niet zitten*, *waar zulk een hoog ambtenaar bij is'*. De adjunct-inspecteur liet den heer Minor staan. Dit is eene mishandeling. De heer Minor klaagde niet, want het was recht. Ik stond ook. Waarlijk: de tienduizenden politieken lijden meer dan iemand weet. In Riga sprak ik tweemaal met den Groeziër Paul Sakwarélidzé, de tweede maal in het bijzijn van den commandant. Onze kameraad Sakwarélidzé had scorbut. De commandant liet hem zitten. Dat was heel lief. Ik ben daar dankbaar voor. De commandant gaat spoedig naar Sarátof. Heengaande zeide ik: 'Zorg, dat Sarátof zijn schandelijken naam in het buitenland verliest'. Daar de Russische gevangenissen voor juristen steeds openstaan (Notice 6, Démenti 26) zal ik naar Saratof reizen en verheugd zijn verbetering te mogen berichten.

Ik heb van eenen politieken gevangene in het geheim eenen brief gekregen. Ik kan dien brief niet geheel publiceeren zonder dat de schrijver bekend wordt. Onder de gedeelten die ik moet weglaten, zijn eenige zinnen over verbeteringen in enkele gevangenissen aangebracht. Ik wil dat vermelden omdat ik de Russische Regeering niet in het minst onrechtmatig bezwaren wil. Er zijn elf dagen verloopen tusschen het schrijven van den brief en het posten in Rusland. Gemakkelijk is hij dus niet uit de gevangenis gekomen. Mijn adres was den gevangene niet bekend. Dit is de brief. Stipjes duiden op weglatingen: 'Beste, beste kameraad, ik ben zóó gelukkig en zoo ontroerd tot in mijn hart en ziel over al de lieve dingen, die ge mij verteld hebt. Ik ben zoo gelukkig, dat het toeval u tot mij gebracht heeft. Ik dank u duizend malen voor mij zelven en voor alle kameraden, de politieke gevangenen. Wij zien hier nooit iemand, die lief en vriendelijk voor ons is. Ongelukkig spreek ik het Fransch niet vlot genoeg en ik was zoo zenuwachtig tijdens ons gesprek, dat ik u lang niet alles heb gezegd, wat ik u had willen zeggen. En dan voelde ik mij ook niet geheel vrij en op mijn gemak na de woorden van den inspecteur: *"Wij laten u nu wel met dezen heer spreken, maar u zult zelf wel begrijpen, als hij de publieke opinie in Europa tegen ons gaat opzetten, dat het dan wel eens slecht met u zou kunnen afloopen"*. U hebt zelf gezien....*(volgt een beleediging den gevangene aange laan)*. En u hebt gezien, *(volgt eene beleediging den gevangene aangedaan)*. Daarom was ik zoo zenuwachtig. Maar dat zijn kleinigheden. Ik zal u nog enkele dingen schrijven ter aanvulling en verbetering van wat ik u heb verteld. Ik had gehoopt, dat u nog eens zoudt zijn teruggekomen.

De grootste ellende voor de politieke gevangenen is de schuld van de algemeene gevangenisadministratie, die ons absoluut gelijk behandelt met gewone gevangenen: straatroovers, moordenaars, dieven enz. Dat is onbeschrijflijk ellendig. U kunt niet begrijpen wat wij te lijden hebben, dag en nacht. Ieder oogenblik laat men ons gevoelen, dat wij eigenlijk geen menschen meer zijn, dat iedere bewaarder ons kan jijen en jouen, beleedigen, slaan, trappen, in een zwarte cel schoppen met water en brood. Het gevolg is, dat wij allen zenuwziek en ellendig

worden. Een vijfde deel van ons heeft tuberculose. Wij gevoelen voortdurend, dat men er stelselmatig op uit is ons te krenken in ons gevoel van menschenwaarde. En dat gevoel is ons boven alles dierbaar. *(Volgen de zinnen over eenige verbeteringen, die ik niet publiceeren kan)*. Tegenwoordig is het eten ook niet telkens meer bedorven, vroeger wel; telkens. Maar dat hindert niet. Vroeger werd hier iederen dag geslagen. Dat is nu nog zoo in Orel, Pskow, Sarátof, Wologda, Jaroslav, Tobolsk, Nikolaev en andere. Dat *Démenti* ken ik niet. Maar u begrijpt zelf wel, dat is een politieke daad, niet een daad van recht en waarheid. Een *Démenti* uitgeven doet de Regeering altijd wanneer in den vreemde over de mishandelingen van politieke gevangenen geschreven wordt. Ik geloof, ik ben er van overtuigd, dat de feiten in het artikel in de *Humanité* en in de brochure van P. Kropotkine waar zijn. Het zijn alle mededeelingen van gevangenen zelve, waarbij een groot aantal, die nu reeds in Siberië zijn of in het buitenland. Als zij den indruk van overdrijving maken, dan komt dat alleen doordat alles wat in twee of drie jaar is gebeurd nu bij elkaar in een klein boekje staat.

Het is de vraag, als u in Orel komt, en in andere gevangenissen buiten de groote steden, of de politieke gevangenen u de waarheid durven te vertellen, die eenvoudig ontzettend is. Want geslagen te worden en getrapt tot de dood volgt, dat is iets zeer gewoons als men verdacht wordt te veel te hebben gezegd. Daarom zou ik u raden met de gevangenen alleen te spreken, zonder getuigen en maatregelen te nemen, dat de gevangenen niet achteraf gestraft worden[1)]. In de Centrale gevangenis te Orel zijn vele politieke gevangenen. Maar als u betrouwbare mededeelingen wilt hebben spreek dan met Alexis Pavlov, van het Gotzer-proces en met Iwan Korotkoff. Als u zegt, dat u Minor en mij hebt gesproken zullen zij u vertrouwen. Korotkoff is geloof ik gelijk met Minor veroordeeld. In Orel zijn doodgeslagen Kojine, Samuel Bielin, December 1911, Januari 1912, en anderen. *(Volgen een groot aantal namen van vrienden en bekenden, die ik moest schrijven of bezoeken)*....

1) Welke maatregelen? De schrijver zelf is bedreigd!

en groet voor mij alle kameraden, burgers van de Nieuwe Wereld, groet de socialisten van alle landen. Wij, de socialisten, willen leven in liefde. Wij willen, dat de liefde overal zal heerschen. Eenmaal zal dat zoo zijn.'

* * *

Dit is de brief. Hij is geschreven op een armzalig blaadje papier. Gepost in een gewone goede enveloppe met ander handschrift. Wat moet ik eraan toevoegen? In Rusland noemde men mij eenige kostbare spoorwegen, die alleen strategische waarde hebben voor troepenvervoer naar de Duitsche grenzen. De aanleg van deze spoorwegen was door de Fransche regeering als voorwaarde gesteld bij eene leening. Indien de Fransche regeering bij eene volgende gelegenheid als voorwaarde stelde: ophouden van de martelingen en mishandelingen van de politieke gevangenen zou zij handelen overeenkomstig de eischen van menschelijkheid en van het verleden van het Fransche volk. Ik heb mij in het voorgaande zorgvuldig onthouden van iedere overdrijving. Het goede heb ik met niet minder zorg vermeld dan het kwade. Maar de waarheid is: het leven van een politiek gevangene in Rusland is een langzame, wreede dood. In de provinciale gevangenissen gaat het wat sneller en wreeder, omdat daar veel minder bezoek komt, klachten daar veel minder gemakkelijk tot de dagbladen doordringen; de gevangenisambtenaren zich daar vrijer gevoelen. Alle politieke gevangenen worden zenuwachtig en als zij zich dan niet weten te beheerschen worden zij mishandeld. Velen barstten in tranen uit, als wij alleen waren, of konden niet spreken van ontroering. Of wilden niet, dat ik wegging. Voortdurend was ik omringd door twee, drie vier, zeer vriendelijke, maar ook zeer achterdochtige geleiders. Ieder gesprek met een gevangene alleen moest ik afdwingen. Veel kan ik niet publiceeren om gevangenen niet te verraden. Als de Russische Regeering mij van verdichtsel of overdrijving beschuldigt, ben ik bereid weer naar Rusland te gaan en even eerlijk den toestand van de politieke gevangenen te onderzoeken in andere gevangenissen.

De Regeering is er op uit de politieke gevangenen voor te

stellen als een bende niet veel verschillend van de gewone misdadigers. Het Doemalid Lutz van de Octobristen citeerde in een van zijn redevoeringen uit een brief van een *ongenoemden* politieken gevangene: 'De tijden zijn veranderd; de politieke gevangene is volstrekt niet meer iemand, die bijzonderen eerbied verdient, 90% hunner verschilt in niets van dieven, straatroovers en zakkenrollers' (Démenti 26). Dat is niet waar. Ik heb honderden politieke gevangenen gezien en tientallen gesproken. Er is een groot geestelijk verschil tusschen hen en de gewone misdadigers. Men herkent de politieken haast altijd aan de blik van hun oogen, hoe ook verdoofd. Dit citaat is een leugen, en de schrijver, als hij bestaat, een leugenaar. Elders spreekt de Regeering van: 'het zedelijk gehalte van de gevangenen, dat sinds de revolutie aanmerkelijk is gedaald' (Notice 22). Dat is een leugen. Hij, die dit schreef is een leugenaar. Het gehalte van de politieke gevangenen is zeer goed. Ik heb in de gevangenissen eenige gevangenen ontmoet van beschaving en ontwikkeling, niet-politieken gestraft voor verduistering in hun beroep. Mijn vraag: 'Wat is uw meening over de politieken'. De antwoorden gemiddeld dit: 'Het lot van de politieken is zwaarder dan het onze, maar zij hebben nooit het gevoel, dat zij iets minderwaardigs hebben gedaan. Dat hebben wij wel. De politieken zijn voortreffelijke menschen. Zij sluiten zich zooveel mogelijk aaneen, maar doen toch ook voor de andere gevangenen wat zij kunnen. Bijvoorbeeld: veel gewone gevangenen hebben van de politieken lezen of schrijven geleerd. Er gaat van de politieken een liefdevolle invloed uit, die duizenden ten goede komt, en zoo lijden zij toch niet vergeefs'.

De regeeringsambtenaren zijn volkomen onbetrouwbaar[1)]. Ik

1) Laatste ervaring. Een van de politieke gevangenen sprak ik tweemaal. Eens in het Fransch alleen; de tweede maal in het Russisch met een tolk. Hij gaf mij toen het adres van een in het buitenland gevestigden bloedverwant met verzoek dien te schrijven. Volgens den tolk stonden zij geregeld in briefwisseling. Maar de tolk vertaalde in het Duitsch, dat de gevangene niet verstond. Waarom moest *ik* schrijven als hij zelf schreef? Van dien bloedverwant kreeg ik eenen brief, waarin hij mij zeer dankt voor de berichten, daar hij zelf nooit antwoord op zijn brieven krijgt.

vroeg den eenen dag naar de gezondheidstoestand in de gevangenis en hoorde, dat er evenmin als in het kuuroord Schlüsselburg op 1 Januari 1910, typhus was, scorbut of dysenterie. Den dag daarna sprak ik meerdere gevangenen met scorbut en werd mij verzocht geen vruchten in de gevangenis te geven wegens de dysenterie. Zoo ook met de politieken. Om mij een ongunstigen indruk van de politieken te geven, hebben de ambtenaren zich niet ontzien mij gewone misdadigers van zeer ongunstig uiterlijk aan te wijzen als politieken. Maar de vraag: 'Zijt gij een politiek gevangene?' hebben de tolken zoo vaak voor mij gedaan, dat ik dat zelf wel in 't Russisch kon doen en dat '*njet*' 'neen' beteekent weet ik ook. De ambtenaren houden met een stalen gezicht vol: 'Hij is wel een politieke, maar hij schaamt zich er voor.' Later in een andere gevangenis sprak ik mijne verbazing uit over het groot aantal politieke gevangenen. En het antwoord, zonder blikken of blozen: 'O, maar allen, die het zeggen, zijn het niet. Ze zeggen het dikwijls, omdat ze zich schamen, gewone misdadigers te zijn.'

De politieken spreken zelfs nog liefdevol en verontschuldigend over de bewaarders, die hen mishandelen: 'Zij weten niet beter. Zij worden zelf den geheelen dag gesnauwd en gejaagd. Velen van hen zijn zenuwpatiënten zoo goed als wij. Onder de gevangenbewaarders is de meening algemeen, dat wie de politieke gevangenen mishandelt promotie maakt, en dat wie bijzonder welwillend voor politieke gevangenen is, van revolutionaire sympathiën wordt verdacht'. De gevoelens, die de politieke gevangenen bij mij opwekten, heb ik weergegeven in het volgende lied.

Aan de politieke gevangenen in Rusland.

Hebben zij met ketenen u gebonden
Een rauwe last om polsen en om de enkel,
Geen zware stap zonder krenkend gerenkel
Geen moew man zonder hand en voet met wonden.

Is dit het eind van al hun strijd en hopen?
Zoo schoone jeugd, zoo klaar verstand gekooid,
Geknecht, gekrenkt van kracht en vreugd berooid,
Onder voeten van schenners neergeloopen.

Dood is beter dan dit machteloos leven
Waarmee de beulen stoeien als in spel,
Geesel, trap, woedewoorden, donkre cel,
En niet eens zijn heugnis en hoop gebleven.

Heugenis: ach, krachtloos wordt hun verstand,
Dat het de dagen van hun strijd vergeet.
En hoop? Hun oogen staren uitgebrand,
Geen man buigt niet onder last van dit leed.

Het kerkhof bloeit naast de gevangenis,
De dooden rusten onder zoden zacht,
Die stervend leven lijden dag en nacht:
Wanhoop, waanzin, bange verlangenis.

Want waanzin dwaalt, een glimlach om zijn mond,
Een schat van belofte in zijn matblauw oog.
Hij voert, wie voor zijne bekoring boog
Door de ijdle tuinen van zijn wereld rond.

De scorbut sluipt door hun ontbindend bloed,
En bleek-lachend loert de tuberculose,
Verwelkt hun wangen, dooft der oogen gloed,
Plukt stoute knapen af als witte rozen.

O, keur van Knapen, van Vrouwen en Mannen,
Helden van Rusland in zijn bangen strijd.
Die 't leven rekken door katorgatijd,
Worden naar 't bar Siberië verbannen.

Zij wilden Liefde en Leven: ach, de Dood
Lokt hen in droom en waak met zijne lach,
Dood hier, daar Waanzin, wie nog kiezen mag,
Kiest het kort sterven boven lange nood.

Makkers: wat kunnen mijne zwakke handen,
Makkers: wat kan de stem van mijn droef lied?
Niet meer dan schreien om de barre schande
Die dag en nacht strafloos aan u geschiedt.

Straffeloos? Neen. Die bloedschuld eischt zal 't wreken,
Met vaste wraak. Hij meet van elk den Tijd.
De Dag der dagen komt, die 't Volk bevrijdt,
Uw beulen slaat, uw kettingen zal breken.

* * *

Over sommige politieke gevangenen heb ik reeds in het voorgaande gesproken. Over eenigen hunner moge in het bijzonder nog iets gezegd zijn. De sterkste politieke, dien ik zag, sterker dan de matroos in Petersburg was niet veel meer dan een kind. Ik wist, dat hij Fransch sprak en ging daarom in zijn cel alleen. Hij was beschuldigd van ernstige politieke misdrijven, maar nog niet veroordeeld. Hij ontving mij rustig: ‘Ik weet niet of u een van de vrienden bent of een van de verraders, of een onverschillige, maar dat doet er niet toe, vraagt u maar wat u weten wilt, als ik niet antwoorden wil, dan antwoord ik niet’. Of hij mishandeld was? ‘In de gevangenis niet; bij de politie wel, dat is altijd zoo; daar rekenen wij op....het doet er niet toe’. Hoe zijn zaak stond: ‘O, daar hebt u de acte van beschuldiging. Ik heb ontkend....misschien loop ik ditmaal nog los....dan begin ik weer....natuurlijk begin ik weer. Weet u, wat dikwijls gebeurt als ze iemand vrijspreken? Dan wordt hij administratief gevangen gezet. Maar misschien laten ze mij wel gaan, en ze houden mij in 't oog tot ik weer iets doe....dan knippen ze mij voorgoed, als ik nu los kom....dat is veiliger dan administratief. Het spijt mij natuurlijk, dat ik gevangen genomen ben, omdat ik nu niets meer doen kan, en ik heb nog haast niets gedaan. Vroeg of laat wordt iedereen veroordeeld, tenzij de revolutie doorzet. Daar geloof ik op 't oogenblik niet veel van....maar we moeten de onrust gaande houden....dat is al veel waard, dan vinden de lateren een steun, een partij’. Ik vroeg zijn naam, en hij: ‘Wat doet het er toe? Als u mij verraden wilt is het nummer van mijn cel voldoende. En als u dat niet wilt, mij persoonlijk prijzen, dat hoeft niet, dat is dwaasheid’.

Mijn geleider klopte op het celraampje: ik was angstig voor dien kalmen trotschen jongen, nog niet twintig jaar. Iwan Korotkoff in Orel is ook zoo trotsch; hij wordt voortdurend voor onbeleefdheid gestraft en mishandeld. Ik zei: ‘Maat, als gij mocht vrijkomen, overweeg nog eens goed, wat gij doen wilt, het is een keus voor uw geheele leven en gij zijt nog zoo jong’. Toen strafte de jongen mij juist en scherp, want hij zeide: ‘U praat zeer verstandig....u zult het in uw land ver brengen....wat raadt u mij, alleen desertie of óók nog verraad?’ Ik ben

dertig jaar. Hij is nog niet twintig. Ik stond voor hem als een beschaamde jongen en stamelde: ‘Dat niet....doe wat uw hart u ingeeft’. En hij: ‘Ik heb mijn weg gekozen....kies den uwe even eerlijk. Laat u niet door de regeering omkoopen of bedriegen, wees eerlijk in wat gij schrijft....adieu’.

Deze jongen wordt veroordeeld, nu of later. Zal daardoor het zedelijk peil van de gevangenen dalen? Of behoort hij wellicht tot de gelukkige 10% der politieken, die zich gunstig onderscheiden van de dieven, de roovers, de zakkenrollers? (Démenti 26).

* * *

Des Zondags bezochten wij de vrouwengevangenis te Moscou. Het werk stond toen stil, zoodat ik van het dagelijksch leven geen goeden indruk heb kunnen krijgen. De arbeid van de vrouwen beperkt zich vooral tot huiselijke bezigheden. De vrouwengevangenis maakte dien dag niet zulk eenen schrikkelijken indruk als ik gevreesd had. Het was mooi weer en de vrouwen wandelden over de plaats, gewoon op een asphalten ring. Zij wandelden twee aan twee, niet in de maat en de pas. Daardoor was het minder vreeselijk. De kleeding van de Russische gevangenen, voor zoover ik zag, is niet bespottelijk. De mannen droegen, het was zomer, lichtgrijs linnen. De vrouwen, lichtblauw katoen met witte hoofddoek. In Engeland zijn de gevangeniskleeren bespottelijk: grof, grauw goed, bedrukt met een soort pijlachtige bladeren. Lang niet alle gevangenen lijden door die kleederen, maar een aantal hunner, de gevoeligsten, lijden daardoor wel. Oscar Wilde klaagt in De Profundis voortdurend over de kwelling van die toegetakelde kleeren.

Ik was naar de vrouwengevangenis gegaan om Maria Philippof haar boek te brengen: De Profundis en The Ballad of Reading gaol. Over onze ontmoeting heb ik bereids geschreven. Ook onder de vrouwen bevinden zich vele politieke gevangenen. Ik heb er verscheidene gesproken. Het zijn twee vrouwen, die diepen indruk hebben gemaakt. Wij kwamen in eene zaal en een groot aantal vrouwen, katorgisten, stond stipt in militaire houding, op een rij. Voor zoover ik haar vroeg, waren het alle moordenaressen, gewone en politieke. Liever dan Russisch met

een tolk, sprak ik eene ons beide bekende vreemde taal met de gevangenen. Er zijn, helaas, tallooze politieke gevangenen, die vreemde talen spreken. Meermalen, als ik een gevangene moest spreken, die alleen Russisch verstond, vroeg ik eenen anderen gevangene, tolk te willen zijn. De regeeringstolken hebben zóó lang valsch vertaald, tot ik ze geen van allen meer vertrouw. Wanneer wij in eene nieuwe zaal kwamen, vroegen wij steeds wie eene vreemde taal sprak. In deze zaal sprak eene dame voortreffelijk Fransch. Zij was in Zwitserland en in Frankrijk opgevoed. Deze vrouw was absoluut onbeweeglijk, absoluut correct. Zij stond stipt in de houding. Zij antwoordde zonder onwil, zonder welwillendheid, een krachtige, toch klanklooze stem. Zij was vijf en dertig jaar. Veroordeeld tot 15 jaar katorga, waarop vanzelf verbanning naar Siberië volgt. Zij was sinds drie jaar in de gevangenis. Zij had haar schoonzuster vermoord. Ik vroeg: ‘Een politieke moord? En zij: ‘Daar zal ik niet op antwoorden’. Toch meen ik, dat zij eene politieke kan geweest zijn, daar zij door een krijgsraad was veroordeeld. Kettingen droeg zij niet. De vrouw naast haar in de rij droeg kettingen aan de voeten. Zij had haar man en haar kinderen vermoord en levenslang katorga gekregen. De eerste acht jaar droeg zij kettingen. Ik vroeg de vrouw, met wie ik Fransch sprak, hoe zij over de politieke gevangenen dacht. ‘Zeer gunstig. Zij doen voor de medegevangenen veel goeds’. Of de politieken mishandeld werden? ‘Neen’. Maar dat antwoord was in strijd met wat anderen mij zeiden. Ter wille van de gerechtigheid deel ik het mede. Ik vroeg of niet-politieken zich voor politieken uitgeven of omgekeerd: ‘Een politiek gevangene zal zich niet licht voor een niet-politiek uitgeven. Misschien een enkele maal om minder straf te krijgen. Hetzelfde feit uit politieke motieven wordt meestal zwaarder gestraft. Daarom zal een gewone beklaagde ook niet licht zeggen, dat hij een politieke is, tenminste niet voor den rechter. In de gevangenis kan het een enkele maal voorkomen, maar de andere politieken merken het gauw’. En dit alles met dezelfde harde stem, ieder woord los van ieder ander. Ik reikte haar de hand. Zij bleef onbewogen in de houding staan: ‘Ik mag u geen hand geven’. De inspecteur, die dit zag, wenkte. Het was zeer pijnlijk. En zij: ‘Ik dank u

voor uw vriendelijke woorden'. En ik: 'Die bloedschuld opeischt moge zich uwer ten goede herinneren; het is dikwijls toeval of lafheid, dat men niet tot moord komt'. Zij: 'Dank u, mijnheer'. Wij scheidden. Ik heb haren naam niet gevraagd, ook niet aan de ambtenaren, omdat ik meende, dat dit haar aangenamer was. Daarna sprak ik met eene politieke gevangene, wier naam ik wel weet: Nina Georgievna Chichloffa. Zij was drie en twintig jaar. Zes jaar is zij reeds in de gevangenis: op haar zeventiende jaar veroordeeld wegens deelneming in de moord op eene politieke verraadster tot twintig jaar katorga, die vanzelf gevolgd worden door levenslange verbanning naar Siberië. Zij was een klein tenger meisje. Zij dacht zelve niet, dat zij nog veertien jaar katorga-straf zou kunnen dragen. Zij was moedeloos: 'Waarvoor leef ik nog? In het begin heb ik zooveel ik kon de andere gevangenen geholpen....dat doen wij allemaal....ik doe het nog. Maar ik geef het op. Veertien jaar katorga, en dan Siberië....wie er buiten staat, weet niet wat het is....ik was zeventien jaar, ik heb geen spijt. Verraders kunnen wij niet sparen, laat ik zeggen, evenmin als in het leger'. Korten tijd daarna lachte zij verheugd toen ik zei, dat zij nog zoo vlot Fransch sprak na zooveel jaren. Zij vroeg mij een goed woordenboek: Russisch-Fransch. Ik heb het in Riga gekocht: Makaroff. Van uit Holland heb ik het haar gezonden met eenige Fransche boeken. De ambtenaren in Moscou hebben mij verzekerd, dat boekgeschenken aan bijzondere gevangenen zijn toegelaten en verschillende gevangenen waren in het bezit van eigen boeken. Staatsraad Von Boetticher te St. Petersburg, waarnemend chef van de hoofdadministratie der gevangenissen houdt het tegendeel staande. En een meisje van drie en twinig jaar, dat zes jaar katorgastraf heeft doorgeleden en nog veertien jaar te lijden heeft voor het nieuwe leed in Siberië begint, zal haar boeken niet krijgen. Ik hoop zóó, dat men mejuffrouw Chichloffa tenminste heeft medegedeeld, dat de boeken gezonden zijn. Voor wij scheidden vroeg ik haar of ik iets voor haar kon en mocht doen. Ja: zij was uit Sebastopol naar Moscou overgeplaatst en nu waren haar boeken weg. Ze had daarover geschreven, maar geen antwoord ontvangen. De ambtenaren hielden vol, dat zij wel antwoord had ontvangen en

dat de boeken bij haar zuster waren. Zij lieten mij het dossier zien. Maar ik wensch daar verder over te zwijgen tot tijd en wijle.

Ach: het was in de vrouwengevangenis weer dezelfde droeve zaak. Acht jaar katorga met natuurlijk Siberië voor het verspreiden van een manifest. Zes jaar katorga met natuurlijk Siberië wegens lidmaatschap van eene politieke partij. Siberië is veel erger dan katorga. Feitelijk is dus iedere katorgastraf levenslang.

Het leven in de vrouwengevangenis te Moscou is dragelijk, maar ook niets meer. Er wordt nog steeds geregeld geslagen en gestompt, maar niet bepaald meer gegeeseld, hetgeen vroeger wel voorkwam. De gevangenen zijn altijd bijzonder voorzichtig in het noemen van namen van gevangenen, die mishandeld zijn, want als een bezoeker naar dien gevangene vragen zou, liepen degenen, die verdacht werden dien naam te hebben genoemd kans op straf en mishandeling. Geeseling is niet mishandeling, maar straf. Zeer kleine kinderen blijven in de vrouwengevangenis bij de moeders. Ik zag eene crèche voor die kinderen, maar kinderen zag ik niet. Later bedacht ik vergeten te hebben naar de kinderen te vragen. Maar dat is dikwijls gebeurd, dat ik dood-onnoozele dingen niet vroeg. Ik heb zoo veel ellende gezien. Veel meer dan mijne woorden vermogen weer te geven. Het eten in de Moscousche vrouwengevangenis is zeer slecht. Maar daarover zouden de politieken niet klagen, wanneer zij niet voortdurend gekrenkt, vernederd werden. Bijzonder slecht zijn de carcers. Dit een straf te noemen en niet eene ernstige mishandeling is spelen met woorden. De stank in de carcers was schrikkelijk. De gestraften hebben in theorie eene wandeling van twintig of dertig minuten alle drie dagen. Geen licht. Geen lucht. Geen meubel om op te zitten. Staan of liggen op een harde, vuile vloer. Daar ik ten tweedenmale naar George Dimitrienko en den heer Joseph Minor wilde gaan, verlieten wij na een niet al te lang bezoek de vrouwengevangenis te Moscou. Wie kan mij helpen Nina Chichloffa te vergeten en de Raadselachtige Vrouw? Ik zou gaarne rust willen hebben van herinneringen, die mij dag en nacht verontrusten.

* * *

Scherpen indruk kreeg ik van eenen politieken gevangene, een medisch student. Hij was van een tartend cynisme. Wie kent de smart daarachter? Gestraft en mishandeld zal hij wel niet worden. Hij zal de heeren wel te vriend houden en verachten. Ik vroeg zijn naam. Hij rustig: 'Nummer honderdnegen'. Mijn vraag: 'Wat las u, Marx of Kropotkine.' Hij lachte: 'Geen van tweeën, ik las niet. Ik heb gewerkt. Er wordt door de revolutionnairen veel te veel gelezen, en veel te weinig gewerkt. In uw land is misschien een boek beter dan een bom, maar hier is een bom beter dan een boek'. Hij droeg geen gevangeniskleeren. Of hij nog niet veroordeeld was? 'Neen, ik ben administratief verbannen; dat vind ik veel prettiger dan veroordeeld. Nu ontbreekt ook de schijn van recht die een vonnis toch altijd heeft. Ik voel mij diep verongelijkt, dat is een heel prettig gevoel....God moge u daarvoor bewaren. Ik ga naar de streek van den Amoer, dit jaar of het volgend jaar, het reisseizoen is nu geloof ik al gesloten'. Ik reikte hem de hand. En hij: 'Reis prettig, kameraad'. Mijn geleider, ditmaal slechts één, prees hem zeer: 'Een aardige baas, altijd vroolijk en vriendelijk. Jammer, dat hij in de politiek is gegaan.'

* * *

Wanneer ik de blikken van mijn herinnering laat gaan langs de honderden, honderden politieken, die ik zag, dan denk ik aan den leeraar in Riga. Een statig man van ongeveer vijf en veertig jaar. Ik vroeg bij welke partij hij was aangesloten geweest. 'Bij geene. Hij had gepleit voor eene meer liberale inrichting van de scholen en was daarvoor veroordeeld tot jarenlange katorgastraf, ik meen acht jaar, maar het cijfer staat onduidelijk in mijn aanteekeningen. Kan ook zes zijn. Dat doet er trouwens niet veel toe, daar toch iedere katorga-straf door eeuwige verbanning naar Siberië gevolgd wordt. Zijn kinderen waren al groot. Zijn vrouw zou met hem gaan.

En ik denk aan twee bejaarde gevangenen, beide middelmatige landeigenaars, in eene gevangenis te Riga, veroordeeld tot katorga. Zij waren leden geweest van een revolutionnaire

gemeenteraad. Dat wil zeggen: de gewone gemeenteraad was op zijde gezet en een nieuwe was opgetreden. Van een hunner waren de goederen verbeurd verklaard. Zijn familie daardoor verarmd. De ander werd nog steeds met verbeurdverklaring bedreigd. Toen ik er was, werd in Riga niet meer alle dagen geslagen. Er was pas hongerstaking geweest, revisie en overplaatsing zoowel van gevangenen als van ambtenaren.

En ik denk aan onzen zieken makker Paul Sacwarélidzé, den Groeziër. O, die arme kameraden. Ik heb het reeds gezegd: zij lijden dubbel. Ver van hun huis, zien zij niemand. Wie maakt een reis van zes dagen heen en zes dagen terug, om een makker of een bloedverwant gedurende een kwartier te zien op een afstand achter tralies te midden van een groot rumoer van talrijke bezoekers. Als de werkelijke cijfers eens bekend werden van de Groeziërs, die in 1905 en 1906 zijn gevangen genomen en van hen, die er nog over zijn. Zij zijn gedecimeerd. Woordelijk, letterlijk gedecimeerd. Doodgeschoten in Tiflis. Gestorven aan hongerstakingen. Doodgeslagen in Sarátof. Een aantal, vijftien, Groeziërs is onlangs overgeplaatst van Sarátof naar Riga, zoogenaamd omdat het klimaat daar beter is. Als dat de bedoeling was geweest, dan had men hen moeten overplaatsen naar de Kaukasus terug. Ik weet heel andere dingen van die overplaatsingen. En hij, die in het begin van Augustus commandant was van de centrale gevangenis te Riga weet het ook. Een van de niet-politieke gevangenen uit Sarátof, dien ik sprak met een anderen gevangene als tolk, weet het ook. Van de vijftien Groeziërs, die naar Riga kwamen, zijn er in weinig weken drie gestorven. Paul Sacvarélidzé heeft scorbut in hevige mate. Het aantal lijders aan scorbut is zeer groot. De katorga-tijd van Sacvarélidzé is spoedig om. Hij is 28 jaar, en sinds zes jaar gevangen. Nu gaat hij naar Siberië. Hij is op een Russisch gymnasium geweest en spreekt vlot Russisch. Maar zelfs daarmede, hoe zal hij in Siberië kunnen leven? Zijn familie door de revolutie verarmd, hij zelf ziek en aan het klimaat van de Kaukasus gewend. Van de duizenden Groeziërs, die zes jaar geleden zijn gevangen genomen, leven er nu geen honderden meer. Over enkele jaren zullen er geen tientallen meer zijn. Over de uit-

moording van de Groeziërs kan ik volledige mededeeling doen, maar niet voordat sommige gevangenen doodgeslagen zijn of mij van mijne belofte tot geheimhouding hebben ontslagen. Ik heb onzen makker Sacvarélidzé beloofd, dat ik hem in Siberië zal komen bezoeken. Volgens de Regeeringsambtenaren is dat geoorloofd. Ik weet geen woorden om den toestand van Paul Sacvarélidzé te beschrijven. Hij is ter dood veroordeeld. Hij sterft reeds gedurende zes jaren. Hoe weinig was het wat ik voor hem deed. En met hoeveel droefenis wijd ik hem mijn klagend lied:

Waar 't land een tuin is en de zaalge brand
Der zomerzon schatten van oogst doet groeien,
Waar beken blauw als blauwe hemel vloeien,
Sacvarélidzé: was uw Vaderland.

Gij streedt bloedend op de open barricaden,
Droom van vrijheid in uw zacht-donker oog.
Ach: toen uw macht voor de overmacht zich boog,
Met last van welk wreed lot werdt gij beladen!

Verlaat uw land en uw lieve gezellen,
Uw haters drijven u naar 't vlijmend Noord,
Trotsche Makker: machtloos tegen hun kwellen.

Door ziekte en wanhoop wordt gij traag vermoord.
Hoeveel met u? Die wreedheid niet kan vellen
Sleepen 't leven door Siberië voort.

Worden de politieken mishandeld?

Men verbaast zich over het feit, dat de publieke opinie in Frankrijk en Engeland geenen voldoenden druk uitoefent op de Regeeringen dier landen, ten einde alle betrekkingen af te breken met een gouvernement, dat zich niet kan staande houden zonder duizenden, duizenden politieke tegenstanders te straffen op een wijze, die gelijk staat met een zware, martelende dood. Er kan niet gezegd worden, dat men den toestand niet kent: Kropotkines: '*Terreur en Russie*' geeft een duidelijk beeld en zijn boek is in tienduizenden exemplaren ver-

kocht. Men kan van het Russisch gouvernement niet verlangen, dat het bommenwerpers en barricadenbouwers ongestraft laat, maar men kan vragen, dat het gouvernement zich rekenschap geeft waarom bommen en barricaden juist in Rusland noodig zijn. Bovendien: onder de politieken vindt men slechts een klein gedeelte terroristen. De meesten zijn volkomen vreedzame propagandisten voor eene volkomen vreedzame staatsontwikkeling. Werden de politieken in Rusland behandeld gelijk in Frankrijk of in Engeland, dan nog zou men het Russische gouvernement de duizenden arrestaties niet schreiend verwijten. Maar de politieken worden gestraft met de wreede katorga, die altijd gevolgd wordt door levenslange verbanning naar de barre streken van Siberië. En bovendien: de politieken worden stelselmatig getart, getergd tot zij zenuwziek worden en zich niet meer kunnen beheerschen. Dan worden zij op de wreedste manier mishandeld. En nu neem ik het begrip: 'mishandeling' zeer eng, zoodat de carcerstraf en de geeseling, beiden als straf worden beschouwd. Het moordend mishandelen van machtelooze tegenstanders wordt ook door de Russen als onwaardig beschouwd. Het pleit voor de Russische Regeering, dat zij het Démenti heeft uitgegeven en zich tegen de beschuldiging van stelselmatige mishandeling verdedigt. (Démenti 16). Ik ben volstrekt niet in Rusland gekomen als een groot vriend van de politieke gevangenen, maar als een volkomen objectief rechtsgeleerde. Dat ik weg ben gegaan als iets beters dan een volkomen objectief rechtsgeleerde, dank ik aan de Russische gevangenis-administratie. George Kennan kwam in Siberië als verdediger van de gevangenis-administratie. Maar wat hij zelf zag, deed hem tot volkomen veranderde meening komen. Waarlijk: welk belang kan ik hebben bij leugens of bij overdrijving? Ik wil niet zeggen, dat men mij heeft willen omkoopen, dat gebeurt in Rusland niet. Maar wel dit: een van de regeeringsambtenaren zei, dat de gevangenisadministratie zeker gaarne mijn artikelen zou willen uitgeven als officieel démenti, mits volkomen daarvoor geschikt en mij natuurlijk niet minder zou honoreeren dan een uitgever. Er werd geen bedrag genoemd, maar er werd wel gezegd, dat in een dergelijk geval een som van eenige duizenden roebels door de re-

geering niet te hoog wordt geacht. Ik kon dit aanbod bezwaarlijk overwegen. Later werd mij verzocht mijne artikelen te vervalschen ten gunste van de gevangenis-administratie. Wederkeerig zou men dan alles doen wat maar eenigszins mogelijk was om het lot te verlichten van enkele gevangenen, die mijne meeste genegenheid hebben. Dit aanbod heb ik overwogen van den avond tot den morgen, dat is zeer lang. Des ochtends wees ik het af, mede omdat ik meende, dat de bedoelde politieke gevangenen zeker niet eene verbetering in hun lot zouden wenschen op die wijs. Ik ben bereid den naam van dien ambtenaar mede te deelen aan den heer Von Boetticher of nog beter aan den heer De Khrouleff. Dit laatste om een reden, die ik niet zeggen ook kan. Deze ambtenaar is een politiespion. Verscheidene Russen, regeeringsambtenaren waarschuwden mij voor hem. Een hunner zei: ‘Probeer los te komen van dien man, hij heeft reeds menigeen ongelukkig gemaakt’. Maar hij was mij door de Regeering toegevoegd. Hij bood mij aan in het geheim brieven van en voor mij de gevangenis in en uit te brengen. Ik antwoordde, dat ik zijne carrière niet bedreigen mocht. Hij bood mij aan, mij 's avonds te brengen bij de familie van een van de gevangenen. Ik antwoordde, dat ik heel moew was. Waarlijk: ik heb schrijvend gelijk ik moet doen, geen enkel belang.

De Russische Regeering zal toch moeten begrijpen, dat zij te harer verdediging met iets anders komen moet dan de voortdurende bewering, dat hare beschuldigers opzettelijk tegen beter weten in liegen. (Démenti bldz. 3 geheel, bldz. 7; 15; 16; 26; Notice bldz. 5). Waarom zou George Kennan liegen? Waarom zou ik liegen? Kautzky en Kropotkine zijn politieke tegenstanders van de Russische Regeering: zijn zij daarom bewuste leugenaars?

De Regeering beroept zich op eene publicatie van den vroegeren afgevaardigde Obninsky, een Kadet, die drie maanden gevangen is geweest voor de onderteekening van de verklaring van Wyborg. Katorgastraf? Neen: gevangenis of forteresse. En wat zegt de heer Obninsky dan nog? Dat zijn cel goed was. (Démenti 11). Zeg ik anders dan dat er in de groote steden goede gevangenissen zijn. Maar het leven in een goede gevangenis kan gemakkelijk tot een hel worden gemaakt. De

heer Obninsky was in een cel alleen. Ik heb verschillende politieken naar den heer Obninsky gevraagd: hij werd mij een betrouwbaar man genoemd. Verder beroept de Regeering zich op het oordeel van den heer Lutz, een Octobrist in de Doema. Maar de heer Lutz is zelf nooit in eene gevangenis geweest en hij zegt eigenlijk niets, en zeker absoluut niets over mishandelingen van politieke gevangenen. Tegenover deze twee vage verklaringen staan de scherpe beschuldigingen, gestaafd door de stenographische verslagen van de Doema in: '*La terreur en Russie*' hoofdstuk V: 'Témoignages portés devant la première et la deuxième Doumas sur les conseils de guerre, les exécutions et l'encombrement des prisons'.

De Russische Regeering verwijt haren beschuldigers, dat deze niet de namen van hunne zegslieden noemen en noemt dit: 'afdoend bewijs van de valschheid dier beschuldigingen' (Démenti 19). Maar wie zou niet uiterst voorzichtig zijn met het noemen van namen, wetend dat hij de gevangene overlaat aan de haat en de wraak van de Russische Regeering. Men leze den brief door eenen politieken gevangene uit de gevangenis aan mij geschreven, en beslisse dan of voorzichtigheid geen plicht is. Ik ben overigens bereid altijd naar Rusland te reizen en mijnen berichtgevers opheffing van de plicht tot geheimhouding te vragen. Trouwens: waarom noemt de Russische Regeering niet den naam van den politieken gevangene uit wiens brieven zij citeert, dat 90% van de politieken gewone dieven, roovers en zakkenrollers zijn? (Démenti 26).

Op grond van eigen ervaringen en op grond van volkomen betrouwbare inlichtingen durf ik te verklaren en te bezweren, dat de politieke gevangenen worden getart, getergd, gekweld, gekwetst in hun gevoel van mensch te zijn, mishandeld en geslagen tot de dood toe. Mishandeld zijn in Orel en Saratof: *Alexis Pavlov*, een student uit het Gotzer-proces, *Iwan Korotkoff*, een jonge, intelligente landbouwer, een Fransche anarchist *Desjardins, Djougeli*, wiens broer, meen ik, lid van de tweede Doema was. Doodgeslagen zijn: *Kikenadzé, Kojine* en *Samuel Bielin* in het laatst van het vorige jaar en in het begin van dit jaar. Dit zijn namen, die mij door meerdere gevangenen zijn opgegeven. Er valt niet aan te twijfelen. In Moscou en

Riga heb ik vele gevangenen gesproken, die zelf geslagen, getrapt en gegeeseld zijn. Maar wie kan verlangen, dat ik hunne namen noem. Zij werden doodgeslagen. In Sarátof worden de gevangenen, vooral de Groeziërs, met de vuist vooraan tegen het strottenhoofd gestompt, tot zij stikken van benauwdheid en bloed. Het aantal zelfmoorden in de gevangenis is zeer groot. Kropotkine in '*La terreur en Russie*' geeft zeventig namen uit 1906 en 1908. De Regeering loochent. (Démenti 22). Maar ik weet dit: in Sarátof hebben zich in één jaar twee en twintig gevangenen om het leven gebracht, vooral in de gouvernementsgevangenis. De commandant van die gevangenis werd overgeplaatst naar de centrale gevangenis om daar orde te herstellen en te handhaven. Liever dan onder het régime van dien man te leven hebben zeven gevangenen zich om het leven gebracht. De Russische Regeering vermeldt sierlijk spottend de beschuldiging, dat de gevangenisambtenaren de gevangenen in brand zouden hebben gestoken, overgoten met petroleum. Kautzky en Kropotkine zouden die beschuldiging hebben verspreid. Ik weet dat niet en houd deze beschuldiging niet voor waar. Maar wel waar is dit: dat vele gevangenen zich zelf om het leven hebben gebracht door zich te overgieten met petroleum uit de lampen en in brand te steken. In ééne gevangenis onlangs zeven. Sommige sterven niet dadelijk. Ik weet dit van een Regeeringsambtenaar, wiens naam ik, wanneer het beslist verlangd werd, onder de noodige waarborgen wil mededeelen aan den heer Von Boetticher.

Onder de mishandelingen reken ik niet de verwondingen toegebracht bij het beletten van ontsnappingen. Als ik een politiek gevangene was, zou ik probeeren te ontkomen, maar geen politiek gevangene zal ontkennen dat de bewaarders het recht hebben, desnoods met geweld ontsnappingen en ontvluchtingen te keeren. Maar politieke gevangen zijn dikwijls nog dagen lang stelselmatig mishandeld als wraak over ontvluchtingen of poging daartoe. Den laatsten tijd komen ontvluchtingen weinig voor. In Riga waren zes niet-politieken uitgebroken. De laatste dagen bevatten de dagbladen voortdurend tijdingen over mishandelingen en zelfmoorden in de gevangenissen van Nertchnisk in Oost-Siberië. Eenige jaren geleden werden

die gevangenissen bezocht door den heer De Khrouleff. Hij vond er natuurlijk alles: blagopoluchno, dat wil zeggen: in orde. Behalve nitchewó heb ik blagopoluchno wel 't meest in Russische gevangenissen gehoord. Alleen de bibliotheken waren niet blagopoluchno. Vandaar dat dadelijk vier collecties van vijfhonderd boeken ieder werden gevormd en naar Nertchinsk gezonden. De rest is duidelijk: de boeken zijn uitgelezen en nu zijn de gevangenen weer bezig met hun gewone amusementen: zelfmoord en hongerstaking. In Pskov en Riga is korten tijd geleden een hongerstaking geweest. Daar wordt nu veel gelezen. Kautsky en Kropotkine zijn daar niet onschuldig aan.

Het Démenti verdedigt de administratie vooral tegen mishandeling van drie met name genoemde gevangenen, waarvan twee genoemd door Kropotkine: '*La terreur en Russie*' bldz. 31. In Orel, altijd Orel, zijn een gymnasiast Diakoff of Diakonoff en een advoeaat Jdanoff half-doodgeslagen. De regeering, daarover in de Doema geïnterpelleerd, wil het loochenen. De inspecteur van de gevangenissen in het gouvernement Orel ondervraagt Diakonoff en krijgt een ontkenning van de mishandelingen op schrift. De heer De Khrouleff zelf ondervraagt Mr. Jdanoff, toen te Alexandroskoïe in Siberië en krijgt dezelfde verklaring. Terloops: waarom is Mr. Jdanoff overgeplaatst? Dat moet men altijd probeeren te weten te komen, zoowel van ambtenaren als van gevangenen, waarom zij overgeplaatst zijn. Maar wat zeggen die verklaringen van Diakonoff en Jdanoff? In het gunstigste geval zijn zij echt. Maar als men Diakonoff, een knaap, en Mr. Jdanoff half doodgeslagen heeft, welke moeite zou het dan kosten met nieuwe bedreigingen hen te dwingen tot de verklaring, dat zij niet mishandeld zijn? Tegenover het Démenti van de Regeering verklaar ik een gevangene te hebben gesproken, die in dien tijd in Orel was en die mij op eer en geweten bezworen heeft, dat Diakonoff en Jdanoff wel mishandeld zijn. Ik heb den naam van eenen gevangene, die zelf de mishandeling van Jdanoff heeft gezien. En als de Russische Regeering de waarheid niet te vreezen heeft, goed, laat ze mij naar Orel laten gaan. En ik vraag: waarom is de heer Jdanoff naar Siberië overgeplaatst? Uit Riga zijn pas twintig gevangenen overgeplaatst: aanleggers van de honger-

staking en mishandelden, die men liever wat verder van hun familie weg heeft en in een nieuwe gevangenis van waaruit niet zoo gemakkelijk brieven kunnen worden weggesmokkeld. Overplaatsingen zijn verdachte dingen. Onze kameraden Bielin, Kikenadzé, en Kojine zijn doodgeslagen. Misschien gaat de heer De Khrouleff wel naar het kerkhof om eene verklaring, dat zij volkomen gezond zijn. Men vindt vreemder dingen in officieele démentis.

* * *

Er is een derde gevangene over wien het Démenti spreekt: de heer Joseph Minor. Na de mishandelingen van den knaap Diakonoff en den heer Jdanoff te hebben ontkend gaat het Démenti voort (bldz. 18): 'Maar er is geen erger doove dan iemand, die niet wil hooren. Zoo komt de Radical in zijn nummer van 15 Maart van dit jaar vertellen, dat men een zekeren Minor in de gevangenis van Sarátof gedwongen heeft zich geheel uit te kleeden bij een kou van twintig graden onder nul, onder voorwendsel, dat hij moest worden onderzocht[1]. Maar dèze onderzoekingen, wanneer zij al in gevangenissen gebeuren, hebben nooit buiten plaats, maar in gesloten en verwarmde lokalen. En Minor, veroordeeld tot acht jaar dwangarbeid, heeft tegen zijnen advocaat, die hem nog onlangs heeft bezocht, niets van dit feit gezegd. Bovendien is zijn gezondheidstoestand volkomen voldoende'. De Fransche tekst heeft hier: '*tout à fait satisfaisant*' (Démenti 18). De Russische zal wel blagopoluchno hebben. Overigens is dit een wonderlijk stukje. De opzettelijk minachtende uitdrukking '*un certain Minor*', terwijl van Diakonoff en Jdanoff wordt vermeld, dat zij gymnasiast en advocaat waren, moet wel den indruk vestigen, dat Joseph Minor een ernstig gewoon misdadiger is, die men nu wel niet mag mishandelen, maar die toch wel tegen een stootje moet kunnen. De mededeeling, dat de heer

1) De Fransche tekst heeft *perquisition*. Bedoeld is dus waarschijnlijk niet een medisch onderzoek maar naar verborgen papieren of iets dergelijks, aan den lijve.

Minor veroordeeld is tot acht jaar dwangarbeid moet denzelfden indruk vestigen. Dit is onjuist: de heer Joseph Minor is in Rusland een zeer bekend publicist. Zijn broer is hoogleeraar in de neurologie aan de universiteit van Moscou. Wie zich verbaast, dat een Jood hoogleeraar kan zijn aan eene Russische universiteit moge weten, dat de benoeming van prof. Minor van lange jaren geleden dateert, uit die domme dagen toen men nog niet had begrepen, dat Joden geen menschen zijn. Dit besef is tegenwoordig zéér levendig. De heer Joseph Minor is de meest-intelligente van alle politieke gevangenen, die ik heb gesproken. Korten tijd vóór zijne gevangenneming was hij in Amsterdam op het socialistencongres geweest. Hij heeft in Holland veel goede bekenden. Het is overbodig hier de lijst mede te deelen van de vrienden en bekenden zoowel in Rusland als buiten Rusland, dien ik op verzoek van den heer Minor geschreven heb. Men zou er letterkundigen en staatkundigen op vinden van wereldnaam. Uit de brieven, die ik van hen terugkreeg blijkt, hoe zeer zij den heer Minor waardeeren en hoe zeer zij zijn bitter lot betreuren. Hij is sinds vier jaar gevangen. Na afloop van de volgende vier jaar gaat hij naar Siberië, waar zijne vrouw hem niet volgen mag, daar zij als Jodin niet in Siberië wonen mag. Evenmin hebben zijne vrouw en zijne kinderen woonrecht in Moscou, zoodat zij hunnen man en vader nooit mogen bezoeken. De heer Joseph Minor spreekt bijzonder vlot Fransch, Duitsch en Engelsch. Hij verstaat Latijn. Welk een fijne geest hij heeft moge blijken uit het feit, dat hij Jules Renard in het Russisch heeft vertaald. Hij had een voorkeur voor Rémy de Gourmont, en toen wij over De Gourmont, dien ik meermalen in Parijs heb ontmoet, spraken, vergaten wij beiden, dat hij een tuchthuisboef was en ik een bezoeker, die zulk een tuchthuisboef zou wenschen te zijn. Wij spraken snel en verheugd, zelfs lachend en de gevangenisambtenaren (ik had toen drie geleiders, niet minder) moeten wel gedacht hebben, dat de heer Minor bijzonder opgewekt was. Hij noemde R. de Gourmont een '*anarchistisch bourgeois, dat wil zeggen een burgerlijk anarchist*'. '*Hegel*' riep ik uit. En de heer Minor: 'Schon dagewesen, schon dagewesen, jaren geleden werd Hegel veel in de gevangenissen gelezen. Maar wij

lezen tegenwoordig Bergson; die zult u in meerdere bibliotheken vinden'. Ik zeide in Engeland en Frankrijk ervaren te hebben, dat Bergson de gewaardeerde philosoof van de syndicalisten is en daarover spraken wij voort. Ik denk, dat de gevangenisambtenaren wel meenden, dat wij over geheel andere dingen spraken. Dit zal wellicht van den heer Minor eenen juisteren indruk geven dan woorden van de Regeering: 'Een zekere Minor, die tot acht jaar dwangarbeid is veroordeeld'. Stellig waar, maar voor het uitgeven van manifesten, zooals men ze in ieder ander land gerust uitgeven mag.

Is het verhaal van de Radical over den heer Minor juist? Ik sta hier voor een van die scherpe toevalligheden, die ongelooflijk zijn. Notice en Démenti kreeg ik den avond van mijn vertrek uit St. Petersburg. Ik begon met het Notice 66 bldz. van 40 regels in den nachttrein naar Moscou. Wat ik in Moscou gedaan heb behalve gevangenissen bezoeken en brieven schrijven voor politieke gevangenen, doet er niet toe. Den heer Minor heb ik des Zaterdags en des Zondags bezocht. Het Notice had ik uit. En het Démenti precies gelezen tot aan de nieuwe alinea waar de schrijver over den heer Minor begint. Des Zondagavonds las ik verder. Mijn gevoel bij het ontdekken van die toevalligheid was een angstgevoel. Ik heb datzelfde gevoel nog eens gehad, jaren geleden, toen ik twee willekeurige getallen opschreef, een van vier en een van zes cijfers en toen het kleinste getal zonder overschot in het groote deelbaar bleek. Des Maandags, de dag bestemd voor een bezoek aan het Roukavichnikov-asyl, legde ik het geval voor aan mijn geleider, den heer Tichomiroff adjunct-inspecteur van de gevangenissen in het gouvernement van Moscou. Ik zag er zéêr tegen op den heer Minor ten derden male te ontmoeten. Wij hadden des Zondags afscheid genomen. Intusschen verklaarde ik mij bereid te gaan, wanneer de heer Tichomiroff het wenschte. De heer Tichomiroff scheen mij niet te vertrouwen of niet geheel gerust te zijn op de verklarlngen van den heer Minor. Ik wees hem er op, dat hij de kans voorbij liet gaan een geloofwaardige bevestiging te krijgen van het officieele Démenti, dat ik de zaak aan hem overliet, en zelf zéér tegen een derde bezoek aan den heer Minor opzag. De heer Tichomiroff vroeg

mij door den tolk, want hij spreekt en verstaat alleen Russisch, wat ik zonder verder onderzoek van plan was te publiceeren. En ik: dat ik den heer Minor twee maal heb gesproken, dat hij mij over zijn leven in Sarátof heeft gesproken en daarbij niets heeft gezegd, over hetgeen de Radical zou hebben verteld'. De heer Tichomiroff verkoos het gewisse voor het ongewisse en ik ging niet. Intusschen: laat ik het geval voor de Regeering zoo gunstig mogelijk stellen en aannemen, dat de Radical verkeerd is ingelicht en dat men niet den heer Joseph Minor naakt heeft uitgekleed buiten in een kou van twintig graden vorst. Wat men beslist wel heeft gedaan is waarlijk niet minder erg. Men heeft den heer Minor te Saràtof twaalf maal in één jaar gestraft met een week carcer, voor niets, voor kleinigheden als een poetsvlekje op zijn kopergoed, dat hij trouwens, bijziend zijnde, niet kon zien. Wat carcer is voor iemand als de heer Minor behoef ik niet te zeggen. Verschillende malen is de heer Minor des winters opgesloten geweest in een geheel koude cel met temperaturen van twintig graden vorst zonder eenige andere kleeding dan het gewone wintergoed. Dat is niets minder erg dan het verhaal in de Radical, waarvan ik trouwens volstrekt niet wil beweren, dat het niet waar is. Want als de Regeering eene verklaring geeft van den knaap Diakonoff en Mr. Jdanoff, dat zij niet mishandeld zijn, waarom geeft zij er geene van den heer Minor? Sarátof is toch niet moeilijker bereikbaar dan Alexandrovskoïe in Siberië, waar de heer De Khrouleff Mr. Jdanoff bezocht. En hoe weet de Regeering, dat de heer Minor iets wel of iets niet aan zijnen advocaat heeft verteld? En waarom greep de heer Tichomiroff niet de gelegenheid aan den heer Minor de beweerde mishandeling te laten logenstraffen?

De Russische Regeering zegt, dat de gezondheidstoestand van den heer Minor volkomen voldoende is. '*Wsjò blagopolouchno*': alles in orde. Een van die bittere slagwoorden in Rusland. Het Démenti is van 1910. Hoe de gezondheid van den heer Minor toen was, weet ik niet. Nu is hij een man van een en vijftig jaar, gebogen. Zijn lieve stem is dof geworden. Zijne handen beven. Zijn hoofd is geheel kaal. Zijn volle baard is geheel wit op één plekje na boven de rechterbovenlip. De

gezichtszenuwen trekken voortdurend onbeheerschbaar. Ik wil geene beschrijving geven van de ontroering van eenen man, dien ik zóó lief heb, maar laat mij zeggen, dat de heer Minor zeer ontroerd was. Hij is niet bedlegerig, maar zijne zenuwen zijn verwoest. Zijn geheugen is gehavend. En wat is zijn werk: het kerven en branden van houtwerk, twaalf uren op een dag, voor eenen man van zijne geestelijke behoeften. De heer Minor vertelde mij, dat hij nog vier jaar tuchthuisstraf moet ondergaan. 'En daarna?' 'Ach' zeide: 'daarna? Daar denk ik maar niet over. Ik ben 51 jaar, ik geloof niet, dat ik nog vier jaar te leven heb. En als ik naar Siberië ga, mag mijn vrouw niet medegaan. Zij heeft daar geen woonrecht. Joden, die niet veroordeeld zijn, zouden het Heilige Land Siberië ontwijden'. Maar laat mij verhalen hoe ik den heer Minor ontmoette. Des Zaterdags waren wij in de Centrale gevangenis te Moscou. Op de vraag in eene zaal, wie eene vreemde taal sprak, antwoordde een man, een schoenmaker, dat hij Duitsch sprak. Dit is niet dezelfde schoenmaker over wien ik reeds eerder schreef. Deze man was zes en twintig jaar. Sinds zes jaar gevangen. Veroordeeld tot levenslange katorga wegens deelneming aan een straatgevecht. Zag die man er oud uit? Hij had geen leeftijd. Toen hij mij zeide zes en twintig jaar oud te zijn, beging ik de onvergeefbare domheid eene beweging van schrik te maken. Hij zag het en hij zei: 'Het doet er niet toe, ik weet het zelf; maar wees voorzichtig met anderen'. Zijne stem was verschrikkelijk dof. Hij had groote bruine oogen; die rusteloos rondkeken. Rondom de man, die sprak, schoolden de andere gevangenen. Ik zei: 'De tolk verstaat Duitsch als het zeer langzaam gesproken wordt'. Bijna alle gevangenen hebben doffe, klanklooze stemmen. De stem van dezen man was verschrikkelijk. Ik hoor hem voortdurend, maar ik kan hem niet beschrijven. Hij zei: 'Het doet er niet toe....geschopt en geslagen wordt je toch, en hoe meer hoe liever, zooveel te eerder ben ik uit mijn lijden'.

'Wordt er nu nog geslagen? Ik dacht, dat het uit was'.

'Gegeeseld niet meer. Vroeger iederen dag. Maar getrapt en geslagen meer dan genoeg'.

'En het eten?'

‘Slecht, slecht, bedorven en niet genoeg....ik ben ziek, overal ben ik ziek..., mijn voeten doen zeer van die kettingen, mijn maag is ziek, mijn hoofd brandt’.

‘Wilt u naar het ziekenhuis?

Neen, ik ben daar geweest, maat 't is er nog slechter. Je wordt er nog harder geschopt en geslagen dan hier. Nu kan ik tenminste werken....verdien ik wat geld voor de kantine. Wat moet ik in het hospitaal doen? Waarom moet ik beter worden? Ik ben zes en twintig jaar, heb levenslange katorga....de eenige, die wat aan mijn leven heeft is de Staat....ik verdien meer dan ik hun kost. Twaalf uur hard werken op een dag....en een halve roebel in de week is veel. Ik weet precies wat ik deed....ik heb geen spijt....maar hoe eer ik nu dood ben, hoe liever. Ik ben zoo slap geworden, dat ik mij zelf niet eens meer van 't leven berooven kan....ik zou het anders met mijn schoenmakersmes kunnen doen, en voor de heeren hier was het een tegenvallertje....ze houden niet van zelfmoorden’.

Ik wilde gaan, maar hij hield de hand vast, die ik hem reikte tot afscheid: ‘Blijf gerust hier; ik wil alles zeggen, hoe slecht 't is, hoe ze ons voortdurend kwellen en mishandelen’. Het werd zóó pijnlijk. Achter mij stonden de regeeringsambtenaren. De tolk vertaalde. Hij verstond Fransch of Duitsch alleen wanneer het langzaam, met bijzonderen nadruk, woord voor woord gesproken werd. Daar hij aan zijne chefs den indruk wilde geven, dat hij de vreemde talen vlot verstond, vrees ik, dat hij uit enkele opgevangen woorden maar zoowat een gesprek maakte. De gebroken stem van de gevangene hamerde voortdurend: ‘Slecht, slecht’. Een stem uit een groep luisterende gevangenen zei in het Duitsch: ‘Hij heeft gelijk....maar dat zullen ze hem laten betalen’. Wie het zeide durfde ik niet te vragen. Ik zei: ‘Maar de bibliotheek is toch goed?’ ‘Wat bibliotheek?’ kreunde de man: ‘denkt u dat ik een hoofd heb om te lezen. Ik kan geen twee regels onthouden; voor mijn part doeken ze de geheele bibliotheek op en trappen en stompen mij niet langer’.

Ik was dof en duizelig. Wie na mij in Russische gevangenissen komt zal óók dof en duizelig zijn. Ik geloof, dat op het

oogenblik de toestand niet zóó slecht was in Moscou als onze zieke makker zeide. Maar waardoor was hij ziek geworden? En waarom vindt men in andere landen niet duizenden kameraden van twintig tot dertig jaar in zulken onbeschrijflijken toestand. Ik behoef niet te zeggen in welke stemming wij dezen gevangene verlieten. Het fijne gelaat van den heer Tichomiroff was wit van woede geworden. Ik vroeg de belofte, dat de man niet gestraft zou worden. Maar de vraag was een dwaasheid. De heer Tichomiroff beloofde. Zou hij nu nog op eerewoord willen verklaren dat de man waarlijk niet gestraft is? Ik hoop den heer Tichomiroff bij een volgend bezoek aan Russische gevangenissen weder te zien. Tenslotte barstte de woede van de ambtenaar uit: 'U moet dien man niet gelooven....u moet dat niet in het buitenland publiceeren. Die man liegt. Hij is een Jood....die liegen altijd....hij wil u tegen de Regeering opzetten'. Zoolang ik in Moscou bleef, kwam de woede tegen dien man telkens boven. Zooveel Russisch versta ik om te begrijpen waarover gesproken wordt. Bovendien waren de woedende gebaren duidelijk. De haat tegen Joodsche gevangenen is zeer groot. De hulpvaardigheid van Joodsche bankiers in het helpen van de Russische regeering is óók zeer groot. De tolk zei: 'Die man heeft gelogen en overdreven. Maar nu zullen we naar eenen gevangene gaan, die u volkomen gelooven kunt'. Deze gevangene was Joseph Minor. Hij is ook een Jood. Daarom mogen zijne vrouw en kinderen hem niet bezoeken. Daarom mogen zij hem later evenmin volgen naar Siberië. De logica blijve voor rekening van de Russische ambtenaren. Daar zij meestal de waarheid niet zeggen, spreken zij zich zelve voortdurend tegen. Wij vonden den heer Minor op een groote werkzaal. Er waren honderddertig gevangenen, waarvan dertig politieken. De kleeding van de Russische gevangenen in den zomer is van grijs linnen. Toen de heer Minor uit een groep gevangenen naar voren kwam, had ik moeite te begrijpen, dat hij een gevangene was. Ik dacht: een oud kalm heer, in zomerkleeding. Maar ik zag anders. De lieve zachte oogen beefden, de handen beefden. Wij stonden. Achter hem de gevangenen, die luisterden. Achter mij de ambtenaren. De heer Minor, ik zei dat reeds, is 51 jaar oud. Hij ziet er veel

ouder uit. Hij heeft eene zachte, doffe stem. Na wat ik reeds over dien besten van alle mannen heb medegedeeld, blijft mij vooral nog over te schrijven over hetgeen hij van het gevangenisleven mededeelde. Hij zei: Moscou is tegenwoordig dragelijk, voor zooverre een leven als dit dragelijk kan zijn voor iemand van onze behoeften. Vroeger werd er in Moscou ook veel gegeeseld. De gevangenisgebouwen zijn over het algemeen beter dan men in den vreemde denkt, vooral in de groote steden. In de kleine steden en in Siberië zijn de gebouwen nog altijd slecht, niet beter dan in de dagen van George Kennan. De gevangenissen zijn veel voller dan ooit. Stelselmatig mishandeld worden de gevangenen in Moscou tegenwoordig niet meer. Wel in andere gevangenissen. Vooral in Siberië. In Rusland zelf zijn berucht: Pskow, Wologda, Kieff, Riga, maar dat is nu wat beter, Tiflis, Sebastopol en vooral Sarátof en Orel. Door de voortdurende overplaatsingen weten de gevangenen goed wat in andere gevangenissen gebeurt. Orel en Sarátof zijn boven alle beschrijving schrikkelijk. Daar slaat men de menschen moedwillig tot zij sterven'.

Inderdaad: ik heb in andere gevangenissen talrijke gevangenen uit Orel en Sarátof gesproken: het is daar onmenschelijk. De heer Minor machtigde mij zijnen naam te noemen. Hij zei: 'De inspecteur heeft mij geroepen om met u te spreken, de waarheid, niet meer, niet minder. En ik zeg de waarheid. Dat is een zaak van mijn geweten. Willen ze mij daarom straffen en mishandelen, dan is dat een zaak van hun geweten'. Het volgend jaar bestaat de dynastie van de Komanofs driehonderd jaar en zal eene groote amnestie worden afgekondigd. Waarom zullen de politieken daarvan uitgesloten zijn, gelijk men mij zeide? Terwijl de heer Minor sprak was het doodstil in de groote zaal. Enkelen, die Fransch of Duitsch verstonden luisterden stipt. Anderen zwegen. Soms een enkel woord van een gevangene, die iets vertaalde of van den tolk. En de woorden Orel en Sarátof verstond een ieder. Dit is wat de heer Minor woordelijk zei: 'U bent vrij, u kunt spreken, u kunt schrijven. In Orel en in Sarátof en in zooveel andere steden zijn duizenden, die lijden en gekweld worden. Zeg dat. Ieder volk moet zelf het leed dragen, dat zijn groei meebrengt. Maar boven het nationale volksgevoel gaat het gevoel van

menschelijkheid en wat in Orel en in Sarátof gebeurt dat is boven iedere beschrijving en verbeelding onmenschelijk. Men heeft mij gevraagd u de waarheid te zeggen: dit is de waarheid'.

Toen de heer Minor zweeg kwam er ontspanning in de groote groep van gevangenen, die roerloos geluisterd hadden. De tolk sprak druk met den commandant en den inspecteur. Ik zei, dat ik nog wat alleen met den heer Minor wilde spreken. Hij gaf mij het adres van zijne vrouw en zijne kinderen en ik beloofde daarheen te gaan in Parijs. Hij gaf mij ook adressen van vrienden en bekenden in Rusland en daarbuiten en beloofde hun te schrijven. Wederkeerig gaf ik hem een aandenken en ik schreef daarop woorden, die Ernest Dowson boven één van zijne gedichten schreef: '*Dum nos fata sinunt oculos satiemus amore*'. Den volgenden middag bezocht ik den heer Minor nogmaals en was verheugd hem iets te kunnen schenken. Wij zouden gaarne lang bij elkander gebleven zijn. Maar, ik heb het reeds gezegd: ons onderhoud had plaats onder pijnlijke en vernederende omstandigheden: een gewapend gendarme in de kamer en den heer Minor was niet toegestaan te zitten. Een aantal boeken, die ik den heer Minor uit Holland zond, zal hij niet ontvangen. De Moscousche gevangenisambtenaren verklaarden, dat boekgeschenken wel zijn toegelaten. De heer Von Boetticher verklaart van niet. De boeken worden nu ten bate van de gevangenissen verkocht. Benijdbare boeken! Mocht de opbrengst velen gevangenen een weinig ten goede komen, dan achten wij het verlies nog winst[1)].

1) In dit verband het volgende: ik had reden te informeeren naar een Rus, die ik te St.-Petersburg had ontmoet. De verlangde inlichtingen kreeg ik nog niet, maar mijn berichtgever schrijft: 'daarom wil ik u vooruit even mededeelen, dat ik heel kort nadat u hier in P. waart, in de courant las, dat die heer uit de Malaya Masterskaya, waar u 't eerst waart, een paar dagen verlof had aangevraagd, toen hij echter niet op tijd terug was, zag men na en vond, dat er een groote som niet aanwezig was. Hij was met zijne familie naar 't buitenland vertrokken'. Malaya Masterskaya No. 5 is het bureau van de gevangenis-inspectie in St.-Petersburg. Ik sprak er verschillende ambtenaren. Weet dus niet wie mijn berichtgever bedoelt. De naam doet er niet toe. Hij of een ander, dit zijn de menschen, die spreken van: 'een zekeren Minor' en die leven en dood van onze makkers in hun handen hebben.

Waarom ik den heer Minor niet ten derdenmale sprak, heb ik reeds medegedeeld. Tot eer van de ambtenaren in Moscou kan ik vermelden, dat zij met eerbied over den heer Minor spraken. Mijne gevoelens voor onzen moedigen, ongelukkigen makker Joseph Minor heb ik uitgezegd in dit gedicht:

Joseph Minor: kloek denker, kalme dader,
Hoe vond ik u, gekooid, gekrenkt, geknecht
Aan waardloos werk, hoe scheidt schandlijk onrecht
Een vrouw van haar man, kindren van hun vader.

Ik hield ontroerd uw handen in mijn handen,
Mijn hart verstond blik, en gebaar en taal,
Gij spraakt (en stil werd ieder op uw zaal)
Van der geknechten leed en wreede schande.

Dit was uw woord: ‘Gij zijt nog vrij, mijn Makker,
Uw sterke stem bindt een talrijk gehoor,
Spreek wat wij lijden, nacht en dagen door,
Roep het geweten van Europa wakker.

Frankrijk met zijn opstandig-sterk verleden,
Engeland met zijn trotsch gevoel van recht,
Laten ons hier in ketenen geknecht,
Onder voeten van ruw geweld vertreden.

In Orel, Pskov, in Tobolsk en Sarátof
Loeren de kerkers wreeder dan een hel
Daar kwijnt gekweld, dof in zijn donkre cel
Wien tartend onrecht en hatende wraak trof.

Wij slaven daags, die 's nachts op planken slapen,
Wreeder dan straf dreigt ons hooplooze ban,
Zij breken hier de kracht van ieder man,
Zij verneedren vrouwen, zij kwetsen knapen.

O, wees de stem van onze stem, gij Makker
Die vrij de wegen van uw wenschcn meet,
Zinge luid uw lied ons hartbrekend leed,
Roepe uw lied Europa's geweten wakker’.

Dit was uw woord. Mijn Daad? O, kon ik breken
Met mijn handen der muren barre ban.

Mijn hand is zwak. Mijn lied tart sterk. Ik kan
Met hatend woord uw bitter onrecht wreken.

De stem van uw stem moge ik zijn, uw klagen
Vinde in de maten van mijn lied gehoor.
Ik zweer: ‘zij martlen machtloozen ál door,
Die recht vragen worden ter neer geslagen’.

Joseph Minor: ons scheiden zooveel landen,
Onrecht en streng verbod, en wacht en muur.
Vergeet mij niet: ik gedenk ieder uur
Uw liefde, uw trots en hun liefdlooze schande.

* * *

Ik ben hiermede aan het einde van mijne mededeelingen en beschouwingen gekomen. De vrees voor bestraffing en mishandeling van mijne berichtgevers heeft mij ten deele weerhouden mede te deelen wat ik weet. Natuurlijk is mijn onderzoek niet volledig geweest. Er zijn zevenhonderd gevangenissen in het Russische Rijk. Ik zag er zeven en zeker de beste. Van de ellende van de ballingen in Siberië zag ik niets. Ik bezocht de gevangenissen in den zomer. Hoe is de toestand in den winter? Voor verder onderzoek is nog ruimte genoeg. Zeker zal ik nogmaals naar Rusland gaan. Ik heb mijne aanbevelingen nu ook voor de gevangenen. En mijn leertijd is voorbij. Men zegt, dat de Russische regeering mij niet nogmaals in de gevangenissen zal toelaten. Dit is onverstandig en onmogelijk, waar de regeering gelijk ik reeds citeerde, schrijft, dat alle gevangenissen voor vreemde onderzoekers wijd open staan: ‘Le gouvernement russe n'a jamais fait un mystère de ce qui se passe dans les prisons de l'empire, et il veut bien en ouvrir largement les portes aux représentants de la science et de la presse étrangère qui exprimeraient le désir de voir leur organisation et de faire connaissance avec le régime qui y est établi’. (Notice 6, Dementi 26.) Dit kan niet beteekenen, dat men als vreemdeling het recht heeft onder waakzaam geleide van zeer vriendelijke, maar ook zeer onbetrouwbare regeeringsambtenaren te worden rondgevoerd door eenige daartoe bestemde modelgevangenissen. Maar dit beteekent, dat de Russische regeering geen onafhankelijk, eerlijk onderzoek vreest. Wordt mij de toegang verder geweigerd

dan zal ook iedereen weten, wat de waarde is van eene besliste verzekering van de regeering in twee officieele geschriften. Niemand liever dan ik zal goede berichten willen geven omtrent verbetering in beruchte Russische gevangenissen aangebracht. Maar nu zijn Orel en Sarátof moordholen, andere gevangenissen tooneelen van midadige mishandelingen.

Ik doe een beroep op de Russische Regeering om deze smartelijke, schandelijke toestanden, die haar sinds tientallen van jaren volkomen bekend zijn, te doen eindigen.

En als een beroep op de Russische regeering niet helpt, dan namens de duizenden en duizenden, die lijden in Orel en Sarátof, in Tobolok, Pskov, Sebastopol, Tiflis, Nicolajevsk, in de weinige gevangenissen waar ik ben geweest, en in de vele gevangenissen, waarin ik gaan wil, namens die duizenden en duizenden zou ik een beroep doen op het rechtsgevoel aan het Engelsche volk, welks regeering thans met Rusland is bevriend. En wij zouden moeten vragen wat de zedelijke waarde is van de vriendschap met eene regeering, die niet kan staande blijven zonder het verbannen, vermoorden, mishandelen van duizenden van hare beste burgers.

En als een beroep op de Russische regeering niet helpt, dan namens de duizenden en duizenden, die lijden in Orel en Sarátof, in Tobolsk, Pskov, Sebastopol, Tiflis, Nicolajevsk, in de weinige gevangenissen, waar ik ben geweest en in de vele gevangenissen, waar ik gaan wil, namens die duizenden en duizenden zou ik een beroep doen op het rechtsgevoel van het Fransche volk, welks regeering thans met Rusland is verbonden. En wij zouden moeten vragen, wat de zedelijke waarde is van een bondgenootschap met eene regeering, die niet kan staande blijven zonder verbannen, vermoorden, mishandelen van duizenden van hare beste burgers.

En als het Engelsche volk en het Fransche volk zwijgen en lijdelijk blijven toezien? Wij bidden dit: een oud gebed: ‘Hij, die bloedschuld opeischt, zal zich hunner herinneren. Hij zal niet doof zijn voor het schreien der verdrukten. Hij zal rechten over groote volken en de machtigen der aarde zal Hij breken’.

Aanvullingen[1].

Wreedheden in de gevangenissen van het district Nertchinsk.

Den 24sten September schreef Prins Peter Kropotkine mij eenen brief waaruit dit....'een nieuwe tragedie in de gevangenis te Koutamara (district Nertchinsk). Vier mannen hebben vergif ingenomen. Twee hebben zich de polsen doorgesneden, omdat het vergif, in weerwil van afgrijselijke pijnen niet wilde werken. Al de anderen zijn een hongerstaking begonnen. Dat is den zesden gebeurd en wij wachten in angst of er nieuwe slachtoffers zullen vallen. '*Vervloekt de maatschappij*,' schrijft een van de overlevenden, '*die niets doet om ons te helpen*'.

In de *Daily News* van Donderdag 26 September schrijft Prins Kropotkine uitvoeriger:

'Ruim achttien maanden geleden, na de zelfmoord van Sazonoff, benoemde de algemeene gevangenis-administratie te St. Petersburg speciale inspecteurs voor de Siberische gevangenen. De keuze was niet steeds zeer gelukkig. Benoemd werden meerdere ambtenaren, die als wreed bekend stonden. Bijvoorbeeld de Heer Von Kube, inspecteur te Orel (*altijd Orel*), die daar voortdurend heeft laten geeselen. Berucht is geworden de inspecteur Sementkovsky. Hij heeft de positie van de politieke gevangenen te Nertchinsk zeer verslechterd. *Wettelijk* bestaat er geen verschil tusschen politieke en niet-politieke gevangenen, maar *feitelijk* worden politieken in vele gevangenissen niet gegeeseld. Dit was reeds in de tijden van George Kennan. De inspecteur Sementkovsky gelastte den commandant van de Koutamara-gevangenis de politieken eveneens te laten geeselen. Dit is geen mishandeling, maar een straf. Een gevangene Brielin werd tweemaal gegeeseld. De politieke gevangenen hebben steeds vergif bij zich onvindbaar verborgen. Vergif namen in: Moshkin, Mikhailoff, Ryshkoff, Leibason, Masloff, Cherstvoff, Odintsoff, Kosloff en Pkhalsky. Hun polsen openden en bloedden dood: Ryshkoff, Leibason en Masloff. De dooden werden den volgenden morgen in een gemeenschappelijke kuil begraven. De commandant

1) Deze aanvullingen betreffen gegevens, ontvangen na voltooiing van het voorgaande opstel.

sprak tot de overlevenden: "*Sterf allemaal: ik laat begraven*". De andere gevangenen zijn een hongerstaking begonnen.'

* * *

Habent sua fata libelli.

Waar zijn de boeken gebleven, die ik voor verschillende gevangenen te Moscou gezonden heb? De Heer Von Boetticher schreef mij, dat het niet geoorloofd is boeken voor bepaald aangewezen gevangenen te zenden. Een ambtenaar bij het gevangeniswezen schreef mij: '*De boeken zijn aan de betrokken gevangenen ter hand gesteld*.'

* * *

E Tenebris.

In mijn bezit zijn gekomen twee brieven door politieke gevangenen in het geheim geschreven aan kameraden in andere gevangenissen, die ze mij hebben weten doen toekomen. De brieven waren in het Russisch geschreven. De vertaling is van den Heer Alex. Saalborn, beëedigd translateur voor de Russische taal te Amsterdam. De brieven waren zeer klein en niet steeds duidelijk geschreven. De mogelijkheid bestaat, dat sommige eigennamen niet geheel precies te lezen zijn geweest. Om zeer begrijpelijke redenen is hier en daar iets weggelaten. De eerste brief is geschreven te Schlüsselburg, de tweede te Orel. Beide betreffen dezelfde gebeurtenis.

Uit Schlüsselburg.

....'In den eersten tijd is het hier nog al dragelijk geweest. Maar later begon de geachte Heer Ljubinetski de rechten van de gevangenen te verkorten. Hij wilde een geheel nieuw regime invoeren, maar stuitte dadelijk op tegenstand van een groot aantal gevangenen. Gevolg: dertig dagen carcerstraf. Daar wij hier te Schlüsselburg allen op goeden voet met elkander zijn, werd besloten, een collectief protest in te dienen tegen de gemeene behandeling van L. In de maand Juni waren er meer dan dertig menschen in de carcers. Dit was de eerste waarschuwing zijnerzijds. Van onzen kant was eene collectieve kennisgeving opgemaakt van den volgenden inhoud: 'Wij ondergeteekenden

protesteeren tegen de gemeene behandeling van Ljubinetski. Wij hebben onze solidariteit bewezen en den assistent van L. geboycot, zoolang hij zich in de vesting[1)] bevindt'. Het protest werd onderteekend door 150 menschen. Buitendien hebben honderd personen mondeling geprotesteerd bij de inspectie. Op den dag van het protest waren wij met honderd ter inspectie, evenals de tweede afdeeling: de disciplinair-gevangenen; maar de vierde afdeeling en de eerste waren niet aanwezig. En wij, eensgezind met de tweede afdeeling, gaven op de algemeene begroeting van 'dag jongens' geen antwoord. Eenige dagen vóór dit geval, was de chef Sonnenberg naar het buitenland vertrokken. Zijn plaats werd ingenomen door Agafonof, gewezen assistent bij de transport-afdeeling. In den eersten tijd van de bycot heeft hij zijn gedrag veranderd, en vertelde ons, dat Ljubenetski verplaatst zou worden. Maar hoe hem dan te verwijderen uit de vierde afdeeling? Dat ging niet, antwoordde hij, daartoe had hij geen recht. Wij namen hiermee genoegen. Aan L. hebben toen velen verklaard, dat zij hem niet zouden antwoorden bij de inspecties. Hier moet ik bijvoegen, dat er in den loop van twee jaren een hevige ontevredenheid was ontstaan tengevolge van verschillende onwettige handelingen zooals b.v. het niet doorzenden van brieven, het niet afnemen op den wettelijken tijd van de boeien, het slechter worden van het eten, het niet toelaten van lectuur. Het wandelen voor de tweede afdeeling is afschuwelijk, op een klein plaatsje, dat op een kist gelijkt. Op 8 Juni is in de cellen van de vierde afdeeling het avondeten niet aangenomen, daar de nappen niets dan water bevatten. Op deze weigering kwamen sommigen in de carcer, anderen werden op carcerrantsoen gesteld. Op 10 Juni schold L. een der gevangenen voor *schoft*. De anderen protesteerden. De persoon in kwestie kreeg carcer. Dit alles raakte in Petersburg bekend en er kwam ter onderzoeking een inspecteur van de hoofdadministratie der gevangenissen Loesjitski. (Naar men zegt is hij gekomen naar aanleiding van het feit, dat een strafgevangene een gevangenisarts met een bank geslagen heeft). Loesjitski ging door de gemeenschappelijke zalen, deed vragen,

1) Bedoeld is Schlüsselburg.

nam collectieve opgaven aan, sprak op gewone toon en met gewone woorden. Hij drong erop aan, dat ieder voor zich zelf spreken zou. Hij zei, dat op het onderteekenen van collectieve klachten zware straffen stonden en dat wij in groepen van vijf zouden worden berecht. Hij sprak vooral met Wazjano, Zjadenofski, Alexis Saposjinikof, Petsjonkin, Kontofovitsj, Pogojanoe, Ljafgisjin, Koeznitzoff, Loskofski, Dorodoff, Sjarepa, Bilitjin en Goerkoff. Wij klaagden over de slechte behandeling door de artsen, vooral doctor Petroff. Daarna reisde Loesjitski weer af.

Op 20 Juni liet Ljubinetski geeselen, Prazjogin, Bogdanoff en Boezinoff. Wij vernamen dit eerst den dertigsten en kwamen toen opnieuw in verzet. Op de inspectie van den 7^{den} Juli ontbraken 200 man; zij gaven de volgende verlangens te kennen: 1) afschaffing der geeseling; 2) afschaffing van de carcerstraf voor 30 dagen; 3) verwijdering van Ljubinetski; 4) afnemen van de boeien op wettelijken tijd; 5) wandeling volgens de wet; 6) medische hulp. Om elf uren begon men ons in den carcer te plaatsen: Lichtenstein, Zjadenofski, Bilibin, Boekof, Saposjnikoff, Koeznjetsoff, Ogaroff, Ljafgisjin, Sjarepa, Woronitsjin, Antoni Konoei, Tsiala, Barisjewitsj. Anderen werden op carcerrantsoen gezet. Alles voor dertig dagen. Den 9^{den} Juli verscheen ter onderzoeking de nieuwe gevangenisinspecteur. Hij nam alle klachten op, ook in de carcers. Hij vroeg ieder waarom hij in de carcer zat. Hij verklaarde, dat de geeseling onwettig was geweest. Na zijn vertrek werd in plaats van twee, twee en een half pond brood gegeven, alle dagen water. Op 17 Juli 's nachts drie uur hoorde ik, dat een deur open ging en dat de brigadier de namen riep van Bilibin, Boerkof, Zjadenofski. Zij werden naar het kantoor gebracht en hun werd medegedeeld, dat zij krachtens besluit van de hoofdadministratie naar Orel zouden worden gezonden ter verbetering, wegens hun deelnemen in de protesten en de collectieve klachten. Nog anderen werden opgeroepen, in boeien geslagen en overgegeven aan de convooisoldaten. Er waren bij: Boris Zjadanofski, een oud-officier, Nicolaï Bilibin, Zacharias Tsiosja, Antoni Konoei, die twee jaar te Moscou gezeten heeft en matroos was, Schmidt een anarchist, Nekrassof een van de voormannen van de sociaal-democratische militaire organisatie, Jan Loekka, een leeraar uit de Baltische

provincien, Korotkof[1] uit Saratof en anderen. 's Morgens werden zij met het vestingstoombootje naar St. Petersburg gebracht. Zoo mogelijk zullen zij uit Orel berichten zenden.

Uit Orel.

'Wat ik nu ga vertellen betreft alleen de cellulaire afdeeling. Van de gemeenschappelijke heb ik niets gezien en kan ik ook niets te weten komen. Bij de aankomst zeiden eenigen van ons in antwoord op de grove vragen van den assistent, dat zij alleen dan zouden antwoorden, wanneer hij zich wilde herinneren, dat er behalve grofheid ook beleefdheid bestond. Na de opname ging de assistent naar de voorplaats en vroeg: "*Wie sprak er hier van een behoorlijke behandeling?*" Eenigen zonderden zich af en de assistent beval deze in den carcer te plaatsen. Toen gingen we allen bijeen staan, hiermede te kennen gevend, dat wij allen van de beleefde behandeling gesproken hadden en deze wenschten. De assistent wond zich eerst heftig op en beval toen: "in het bad". Men voerde ons weg en op de plaats beval hij ons ons uit te kleeden en in het voorvertrek te gaan. Daar moesten wij ons wasschen. In twee minuten was dit afgeloopen, wij kleedden ons en gingen ieder naar zijn cel. Hier moet ik bijvoegen, dat wij van af het eerste oogenblik onzer aankomst met een hagel van de gemeenste schimp- en scheldwoorden overladen werden. Eerst ontving ons de chef en zeide op theatralen toon: "Indien gij u ongehoorzaam gedraagt, zal het u slecht bekomen, zeer slecht." Hierna plaatste men ons in verschillende cellen. De assistent zei tegen mij: "Daar heb je je ligplaats, schoft." Om acht uur 's avonds hoorde ik fluisteren en het knarsen van een slot en daarna een vreeselijke schreeuw. De kameraden werden gegeeseld. Weenen, steunen en zuchten, kermen, huilen en het harde geluid van de voortdurende zweepslagen. Het was om krankzinnig te worden. Mijn deur werd geopend. Een bende assistenten en bewaarders stormde naar binnen, lichtten mij van de voeten, en begonnen mij te mishandelen op een wijze, die ik niet omschrijven kan. Ze

1) Dit is Twan Korotkoff over wiens mishandelingen te Orel ik in verschillende gevangenissen heb gehoord.

gingen op mijn lichaam staan, trapten mijn hoofd tegen den grond, slingerden mij van den eenen hoek naar den anderen en wentelden mij vervolgens met het gezicht omlaag, bonden mijn armen vast op den rug en ook mijn voeten. In dezen toestand hieven ze mij tot manshoogte op en lieten mij toen neervallen op den grond. Zóó verloor ik het bewustzijn. Maar al spoedig ontwaakte ik door kreten, schreeuwen en slagen uit de cellen naast de mijne. Een tijd lang voelde ik niets, maar weldra voelde ik bloedstortingen in armen en beenen, zoodat het was, of zij afstierven. Mijn schouders deden hevig pijn. Ik kreunde maar kon mij niet bewegen. Het was of mijn gezicht in een kom met bloed lag en ik begon nog erger te kreunen. Uren later kwam er een chirurgijn: hij bekeek mijn handen en zei onwillig: "*Maak ze maar los*." Dit geschiedde en men trok mij een dwangbuis aan, waardoor mijn handen op mijn rug vastlagen. In dezen toestand liet men mij. Tegen den morgen kwam de dokter weer, keek, en ging weer heen. Eerst den dag daarop werd ik van de touwen bevrijd en werd het dwangbuis afgenomen. Ik moet er nog bijvoegen, dat ieder bezoek vergezeld ging van zweepslagen en gemeene scheldwoorden. De inspecteur komt binnen en schreeuwt: "Goeien dag." Ik zwijg. "Waarom hou jij je bek, donderhond? Geef antwoord. Wij wenschen je een goede gezondheid. Ik ben de inspecteur. Ik zal niets oververtellen, en jij zult ook niet veel meer oververtellen." Later komt hij weer binnen en gelast mij op handen en voeten te kruipen en den bodem schoon te wrijven met doeken. Ik zeg: "dat is onmogelijk." Dan komt de brigadier, roept goeden dag. Ik zwijg. En weer hetzelfde. Den volgenden dag hoor ik kreten van mannen, die geslagen worden als ze naar het closet gaan en niet spoedig genoeg gereed zijn. Later verneem ik, dat anderen hetzelfde lot ondergaan hebben als ik. Zjadenofski, Korotkoff, Loekka en Schmidt hebben 12 dagen honger geleden en daarna heeft men hen op dekens in het ziekenhuis gebracht waar ze met inspuitingen gevoed werden. Men bracht hun Groeziërs als liefdebroeders. Korotkoff is daarna nogmaals schrikkelijk mishandeld. Hij schreeuwde onder ontzettend kreunen. Ook Zjadanofski werd geslagen tot hij zich niet meer verroerde. Hun carcer-termijn werd met twintig dagen

verlengd en men hield hen bovendien nog twee dagen te lang in den carcer. Zjadenofski is in het eind van Augustus overgeplaatst.

Het wandelen is hier vreeselijk. Aan twee kanten van de plaats een gelijk schouwspel: de inspecteur bij het hek met een zweep, oppassers in een grooten cirkel, waarbinnen gevangenen op rijen van vier marcheerden op commando: één, twee, drie, vier. Die niet precies in de pas blijft wordt onbeschrijflijk mishandeld.

Veel heb ik achterwege gelaten. Wij zijn zeer onder den indruk van den aanblik van zooveel mishandelde kameraden. Er zijn hier ongeveer 1200 gevangenen. In Schlüsselburg 900.'

* * *

Het oordeel van prof. Reiss.

In verband met het gunstig oordeel over Russische gevangenissen van den Heer Reiss, hoogleeraar te Lausanne, wensch ik mede te deelen, dat de Heer Reiss door de Russische Regeering geregeld wordt belast met schriftkundige expertises. Zijne verhouding tot de Russische Regeering verschilt *in wezen* niet van die van eenen regeeringsambtenaar.

* * *

Het oordeel van den Heer Wyndt.

In verband met het oordeel over Russische gevangenissen van den Heer Wyndt door de Russische Regeering gepubliceerd (Démenti 4) geef ik het volgende uit een schrijven van een hoofdambtenaar van het Engelsche gevangeniswezen: 'Ik herinner mij het boek van den Heer Harry de Wyndt nog zeer goed. Hij is een Amerikaan en hij was absoluut niet op de hoogte van het Engelsche strafstelsel toen hij zijn boek schreef in 1896. Zijne mededeelingen omtrent het Engelsche systeem waren absoluut onjuist. Zij werden dadelijk tegengesproken. Het boek werd vrij algemeen gewantrouwd. De algemeene meening was, dat hij door de Russische Regeering was betaald om te schrijven zooals hij deed.'

Milton: Het paradijs herwonnen
Vertaald door
Albert Verwey.

Eerste boek

Ik die eertijds de zaalge tuin bezong,
Door de ongehoorzaamheid van één verspeeld,
Zing nu 't voor elk herkregen Paradijs,
Door de gehoorzaamheid van één, beproefd
In elk verleiden, de Verleider zelf
Weerstaan, zijn list geweerd en neergebracht,
En Eden opgericht in de woestijn.
Gij Geest die dien verheven kluiznaar leidde
In dat verlaten oord, zijn zegeveld
Tegen dien geest, zijn Vijand, en van daar
Hem bracht ontwijfelbaar Gods Zoon, beziel,
Zoo ge eermaals placht, de ingeving van mijn zang,
Die anders zwijgt, en vaar door hoog en laag
Van 's werelds grenzen, met breeduitgeslagen
Volgroeide vleugels, tot verhaal van daad
Meer dan heroïsch, schoon geheim volvoerd,
En onvermeld gelaten eeuw aan eeuw,
Waard dat zij niet zoo lang verzwegen bleef.
De godlijke Verkonder, met een stem
Ontzachbrer dan bazuingeluid, riep thans
‘Bekeert u’, en ‘het Koninkrijk der Heemlen
Is nu nabij’: alle omgelegen oorden,
Ontzet, stroomden ten doop; en met hen kwam

Van Nazareth de zoon van Jozef geachte
Naar de Jordaan; kwam als nog onbekend,
Roemloos en naamloos; maar hem kende aldra,
Godlijk verlicht, de Dooper, gaf getuignis
Als van zijn meerdre, en wou zijn hemelsche opdracht
Hem overdragen; zijn getuignis werd
Aanstonds bevestigd: boven hem, gedoopt,
Ontsloot de Hemel zich, en, als een duif,
Daalde de Geest, terwijl des Vaders stem
Verstaan werd: deze is mijn beminde Zoon.
Dit hoorde de Euvle, die, nog zwervend rond
De wereld, niet de laatste zijn wou bij
Zoo wichtige verzaamling; en door 't woord
Haast neergeslagen zag hij eerst een poos
Dien man verheven door zoo hoogen lof,
Verwonderd aan; vlucht, zwaar van woede en nijd
Dan op, rust niet, maar roept in middenlucht
Zijn machtge vorsten allen saam ten raad,
Door dik gewolk en nacht tienwerf omhuld,
Een sombre consistorie; onder hen,
Droef en ontzet van blik, sprak hij aldus.
‘Machten die Lucht en deze wijde wereld
Van ouds beheerscht, (want liever noem ik Lucht,
Onze eerste roof, dan dat ik Hel gedenk,
Ons haatlijk woonoord;) allen weet ge wel
Hoe zooveel eeuwen als de mensch bestaat
Wij dit heelal bezaten, en regeerden
Naar wijs die ons behaagde 't aardsch bedrijf,
Sints Adam en zijn willige huisvrouw Eva
Eden verloren door mijn list. Nochtans
Wachtte ik bevreesd wanneer me 't Vrouwezaad
Het hoofd zou treffen met voorzegde wond.
Hemelsche raadslag haast niet, want ons lang
Is kort voor God; en veel te ras voor ons
Liepen de wentlende uren 't punt nabij
Van die gevreesde tijd. Nu moet verduurd
De slag van die zoo lang gedreigde wond,
Zoo mooglijk naamlijk, en als niet de kneuzing

Van 't hoofd de breuk van onze heele macht
Bedoelt, van onze vrijheid, ons bestaan
In dit schoon wingewest van Aarde en Lucht.
Kwaad nieuws toch breng ik u: het Vrouwezaad
Daartoe bestemd, werd door een Vrouw gebaard.
Reden genoeg tot vrees gaf die geboort;
Maar dat zijn jeugd, volgroeid, thans bloeit, en toont
Deugd, wijsheid en genade om te volvoeren
Het hoogste en grootste, dat veelvoudt mijn vrees.
Een groot profeet, verkondiger van zijn komst,
Gaat vóór hem als heraut, die allen noodt
En allen wascht in den gewijden stroom,
Naar hij beweert van zonde, en zoo bereidt
En zuivert om hem rein te ontvangen, eerder
Te huldgen als hun koning; allen komen,
Hijzelf ook, en werd saam met hen gedoopt.
Niet dat hij reiner werd daardoor, maar kreeg
Getuignis van den Hemel, dat de volken
Voortaan niet twijflen wie hij is. Ik zag
Hoe de profeet hem eerde, hoe, het water
Ontrijzend, hem de Hemel boven 't zwerk
Kristallen deuren opdeed: daaruit daalde 'm
Op 't hoofd duidlijk een duif, wat dat dan meent...
En uit den Hemel klonk de almachtge stem:
“Deze is mijn lieve Zoon, die mij behaagt”.
Zijn moeder dan is sterflijk, maar zijn Vader
De in-hebber van de hemelheerschappij;
En wat zal die niet doen, zijn zoon ten baat?
Zijn eerst-geboorne kent ge, en smartlijk was 't
Toen ons zijn felle donder dreef naar 't diep.
Wie deze is moet nog blijken, mensch naar 't schijnt
In al zijn trekken, schoon in zijn gelaat
Een vonk glanst van zijns Vaders heerlijkheid.
De uiterste richel van de kans, zoo ziet ge,
Steunt ons gevaar nog, dus geen lang gepraat
Alleen iets plotslings kan zijn val weerstaan.
Geweld niet, maar doortrapte list, en strikken
Stevig-geweven, voor aan 't hoofd van volken

Hij treedt, hun vorst, hun heer, en hoogste op aard.
Ik, toen geen ander 't waagde, heb alleen
De donkre tocht bestaan Adam te vinden
En te verderven, en welslagen eindde
Mijn poging: nu zal mij een kalmer vaart
Geleiden, en de gunstge reis van toen
Geeft beste hoop dat ik ook dit keer slaag'.
Hij zweeg: zijn woorden lieten indruk na
Van diep verbazen op de helsche bent,
Die van verrassing en ontsteltnis beefde
Op dit bedroefde nieuws, maar tijd was kort
Voor overgeven aan verdriet of vrees:
Eenstemmig dragen zij bestuur en zorg
Voor die belangrijke onderneming op
Aan dezen hun Dictator, die voorheen
Zoo heerlijk tegen 't menschdom was geslaagd
In Adams val, en hen had uitgeleid
Van Hels diepwelvig hol naar 't hoogre licht,
Bestuurders, vorsten, koningen, ja goden
Van menig vriendlijk rijk en ruim gewest.
Zoo stiert hij naar de kust van de Jordaan
Gerust zijn gang, met slangige list omgord,
Waar hij waarschijnlijkst dien nieuw-uitgeroepne,
Dien mensch der menschen, voor Gods Zoon erkend,
Mocht vinden, dat met leugens hij hem peilde
Tot zijn verderf, hem die bestemd hem scheen
Te einden zijn aardsche rijk, zoo lang gesmaakt.
Maar hij volvoerde onwetend tegen wil
Het voorbeschikte en vaste raadsbesluit
Van d' Allerhoogste, die in 't schittrend heir
Van englen glimlachend tot Gabriël sprak.
'Gabriël, vandaag zult gij met oogen zien,
Gij en alle englen op gindsche aard vertrouwd
Met menschen en hun zaken, hoe ik aanvang
Uw eigen plechtge boodschap waartemaken,
Die ge uit mijn naam bracht aan de zuivre Maagd
In Galilea, dat ze een zoon zou baren
Vermaard van naam en Zoon van God genoemd;

En zei haar twijflend hoe dit wezen kon
- Zij toch een maagd -, dat over haar zou komen
De Heilge Geest, de macht van d'Allerhoogste
Haar overschaduwen: die man, geboren,
Volwassen nu, dat hij zich waardig toon'
Zijn Godlijke geboorte en 't hoog voorzeg,
Stel ik voortaan aan Satan bloot; die poge
Met al zijn list hem te verleiden: die
Prijst toch altijd voor zijn afvallige volgers
Zijn eigen slimheid: wijzer moest hij zijn,
Minder verwaten, sints hij faalde in Job,
Die met standvastige volharding duldde
Al wat hij wreed en boos verzinnen kon.
Hem zal ik toonen dat uit vrouwezaad
Ik één kan voortbrengen, veel meer bekwaam
Al zijn verleidsels te weerstaan, ja eindlijk
Zijn gansche macht en hem terug te jagen
Naar Hel, veroovrend wat, door drog verrast,
De eerste verloor. Vooraf nochtans zij hem
Een oefentijd bestemd in de woestijn;
Daar teekent hij zich de beginslen voor
Van zijn groote oorlog, eer ik hem doe gaan
Ten strijd met Zonde en Dood, die grootste vijnden,
Door needrigheid en sterke lijdensmacht:
Sterker dan Satan zal zijn zwakheid zijn,
Dan heel de wereld en al 't zondig vleesch;
Opdat alle englen, alle hemelgeesten,
Zij nu, hierna de menschen weten mogen
Om wat volmaakte deugd ik hem verkoos
Dezen volkoomne, om zijn verdienst mijn Zoon,
Die voor de menschekindren heil verwerft'.
    Zoo sprak de Vader; vol bewondring stond
Een wijl de Hemel, brak dan uit in hymnen,
En ving bewegen aan in hemelmaten,
Gaand om den troon en zingend, wijl de hand
Zong met de stem, en zingensstof was zoo:
    'Zege en verwinning zij de Zoon van God,
Zijn groote tweestrijd aangaand, niet van waapnen,

Maar dat hij helsche list door wijsheid slaat.
De Vader kent de Zoon; waagt daarom veilig
Zijn kinderlijke deugd, schoon onbeproefd,
Tegen wat ook tempteert, wat ook verleidt,
Wat ook verlokt, verschrikt of ondermijnt.
Weest vruchtloos gij krijgslisten van de Hel,
Kunstgrepen van den duivel, zinkt in 't niet'.
Zoo zong - vigilië en ode - 't hemelsch volk.
De Zoon Gods, midlerwijl, die enkle dagen
Waar in Bethabara Johannes doopte
Verbleef, en peinsde, en in zich overwoog
Hoe hij het best het machtig werk begon
Van Heiland voor de menschheid, en hoe eerst
Zijn godlijk ambt nu rijp hun kond te doen,
Liep uit naar buiten, door de Geest geleid
En 't eigen peinzen, tot vertrouwd verkeer
Met de eenzaamheid; tot ver van menschespoor,
Gedachte volgende op gedachte, en stap
Na stap, hij kwam in wilde grenswoestijn,
En, rond omringd door rots en donkre schauw,
Aldus zijn heilge mijmring verder spon.
'O wat een wereld van gedachten woelt
Ontwaakt op eenmaal in me, wijl 'k beschouw
Wat ik van binnen zelf gevoel, en hoor
Wat vaak van buiten tot mijn ooren komt,
Slecht passend bij wat thans ik weet te zijn.
Toen ik een kind was, heeft geen kinderspel
Mij ooit behaagd; mijn heele geest ging uit
Naar leeren en verstaan, en daardoor doen
Wat goed was voor 't gemeen; ik dacht mijzelf
Daartoe geboren: waarheid te bevordren,
Gerechtigheid. Boven mijn leeftijd ook
Las ik de wet van God en vond haar zoet,
Vond al mijn lust erin en werd in haar
Volleerd, dermate dat eer nog mijn leven
Tweemaal zes jaren mat, op 't groote feest,
Ik in den tempel ging, en hoorde er naar
De wetgeleerden en lei zelf hun voor

Wat mijne of ook hun kennis meerdren kon.
En werd door elk bewonderd; nochtans trachtte
Mijn geest niet daarheen enkel; heldendaden
Vlamden me in 't hart en overwinningswerken;
Nu Israel vrijden van 't romeinsche juk;
Dan oovral over de aard het bruut geweld,
De trotsche dwinglandij weerstaan en slaan,
Tot waarheid was bevrijd en 't recht hersteld:
Doch vond meer menschlijk, en meer hemelsch, eerst
Met winnend woord naar willige harten gaan,
Dat overreding 't werk van vrees mocht doen;
Voor 't minst te pogen, leerend ziel die dwaalt
En niet opzetlijk kwaad doet, maar onwetend
Misleid; hardnekkigen enkel neer te slaan.
Mijn moeder die mijn wassende gedachten
Uit losse woorden merkte, werd verheugd
En zei me in stilte: “Hoog zijn uw gepeinzen
O Zoon; maar voed ze en laat zoo hoog ze stijgen
Als heilge deugd en werkelijke waarde
Ze heffen kan, schoon boven voorbeeld hoog.
Uw daad zij als uw Vader: géen gelijk.
Want weet, niet zijt ge een zoon van sterflijk man;
Schijne uwe afstamming ook de menschen laag,
De Eeuwige Koning is uw Vader, heerscher
Van aarde en Hemel, mensche- en engle-volk.
Een afgezant van God voorzei uw komst
In mij een maagd ontvangen: hij voorzei
Dat ge een groot vorst zoudt zijn op Davids troon
En aan uw koninkrijk geen eind zoudt zien.
Bij uw geboorte zong een schitrend heir
Van englen boven 't veld van Bethlehem
's Nachts herders toe die waakten bij hun vee,
Hun meldend dat de Heiland was geboren
En waar gij waart: toen kwamen zij tot u,
Verwezen naar de kribbe waar ge in laagt,
Want in de herberg was er nergens plaats:
Een ster, tevoren niet gezien, nu rijzend,
Leidde de wijzen uit het Oost erheen,

Die u met wierook, myrrhe en goud vereerden;
Haar helle loop wees hun de plaats: zij zeiden
Dat ze uw ster was, een nieuw gegrifte, en die
Hun u als Israels Koning kennen deed.
Profetische Anna, vrome Simeon, vonden,
Door een vizioen gewaarschuwd, in den tempel
U, voor gekleeden priester en altaar
Spraken ze eender van u tot al de aanweezgen."
Nadat ik dit gehoord had, overwoog ik
Wet en profeten weer, doorzocht de schriften
Aangaande den Messias, de geleerden
Maar deels bekend, en vond dat dien zij meenden
Ik ben; voornaamlijk dat mijn weg zal gaan
Door veel zware beproeving, ja den dood,
Eer ik 't beloofde koninkrijk verkreeg
Of vrijdom werk voor 't menschdom, al wiens zonde,
Overgebracht, moet wegen op mijn hoofd.
Nochtans, geenszins ontmoedigd of ontsteld,
Wachtte ik op den bestemden tijd, toen, zie,
De Dooper (wiens bestaan ik vaak vernam,
Maar zag hem nooit) gekomen, die moest komen
Vóór den Messias en hem weg bereidt.
Ik kwam gelijk alle andren tot zijn doop,
Waar 'k in geloofde als uit den hooge; maar
Hij kende me aanstonds en riep luid mij uit
(Want uit den hemel werd het hem gemeld)
Mij uit als deze wiens heraut hij was;
En weigerde eerst, liet lang zich nooden, mij
Te doopen, mij, zijn zooveel grootre, zei hij.
Maar toen ik uit het stroomend water rees
Zag ik den hemel open, waarvandaan
De Geest daalde op mijn hoofd gelijk een duif,
En, laatste en som van al, mijn Vaders stem,
Hoorbaar gehoord van hoog, heette mij Zijn,
Mij Zijn beminde Zoon, in wien alleen
Hij 'n welbehagen heeft; ik wist daardoor
Mijn tijd vol, dat ik niet verborgen meer
Maar openlijk moest leven, als behoort

Bij 't hoog gezag dat mij de Hemel schonk.
En nu heeft sterke ingeving mij geleid
Naar deze wildernis, maar tot welk doel
Bleef me onbekend en mooglijk voor altijd,
Want wat ik weten moet onthult mij God'.
Dus, in zijn opgang, onze Morgenstar.
En om zich ziende zag hij te allen kant
Paadlooze woestenij, vol gruwbre schemers.
Waar hij zijn weg niet had geteekend, was
Terugkeer zwaar, daar hem geen mensch betrad;
En voort nog leidde 't hem, maar met gedachten
Verzeld van komende en verleden dingen
Huizende in zijn gemoed, als de eenzaamheid
Verkieslijk maakten vóór het zoetst gezelschap.
Zoo sleet hij veertig dagen, of op heuvel
Somtijds, of in beschaduwd dal, bij nacht
Onder het loover van een eeuwoude eik
Of ceder, ter beschutting voor den dauw,
Of thuis in één grot, is ongeopenbaard.
En proefde aardsch voedsel niet, noch hongerde
Tot na dien tijd, hongeren deed hij dan
Bij wilde beesten: op zijn aanblik tam,
Schaadden zij hem in waak noch slaap: zijn gang
Ontvlood de felle slang, de giftge worm;
De leeuw en wilde tijger loenschten ver.
Maar een bedaagd man, landelijk gekleed,
Die 't spoor scheen volgen van een dwalend lam,
Of dor hout sprokkelde dat dienen mocht
Om hem te warmen, 's winters, als de wind
Fel blaast en nat van 't veld hij 's avonds keert,
Zag hij nu naadren; die hem eerst nieuwsgierig
Bezag, met woorden, aldus geuit, dan sprak.
'Wat kwade kans, heer, heeft u hier gebracht,
Zoo ver van pad of weg van menschen, die
In troep of karavaan langs trekken; want
Alleen dorst geen die weerkwam en niet hier
't Karkas liet, uitgeteerd door honger en dorst.
Ik vraag het te eer, en u bewonder 'k meer,

Omdat gij mij de man schijnt die onlangs
Onze profeet die doopt aan de overgang
Van de Jordaan, zoo eerde, en noemde u Zoon
Van God: ik hoorde en zag, want wij die wonen
In 't wilde hier, gaan soms, genoopt door nood,
Naar stad of naaste dorp (het naaste is ver)
Waar we ook iets hooren, tuk zijn om te hooren
Wat nieuws gebeurde: ook vindt ons soms 't gerucht'.
Tot wien de Zoon van God. 'Wie mij hierheen bracht,
Brengt me ook van hier: andre gids wensch ik niet'.
'Mooglijk dan door een wonder', sprak die man,
'Andre weg weet ik niet, want wij hier leven
Op taaie stomp en wortel, dorst gewend
Meer dan 't kameel, en gaan ver voor een dronk,
Geboren als we zijn tot moeite en last.
Maar gij, als ge Gods Zoon zijt, geef bevel
Dat u uit deze steenen brood ontstaat;
Zoo redt ge uzelf en ge verkwikt ook ons
Met voedsel dat een arm man zelden proeft'.
Hij eindigde, en de Zoon van God sprak weer.
'Vindt ge in het brood zoo'n kracht? Staat niet geschreven,
(Want ik erken u anders dan gij schijnt)
De mensch leeft niet bij brood alleen, maar bij
Elk woord dat uit Gods mond gaat? hij toch voedde
De vaadren hier met manna; op den berg
Was Mozes veertig dagen, at noch dronk;
En veertig dagen dwaalde zonder voedsel
Elia hier door de woestijn: zoo ik.
Wat zet ge mij dan tot wantrouwen aan,
Wetend wie 'k ben, als ik weet wie gij zijt?'
Hem gaf de Aarts-Vijand antwoord, onvermomd.
''t Is waar, ik ben die onvoorspoedige geest,
Die met millioenen saam in roeklooze opstand
Mijn zaalge stand niet hield, maar werd verjaagd
Met hen uit heil naar 't bodemlooze diep;
Toch tot dat gruweloord niet zoo beperkt
Door onomkoopbre strengheid, of nog vaak
Mijn smartelijk gevang verlatend smaak ik

De ruimte en vrijheid om dit rond van de aard
Of 't zwerven door de lucht: ook wordt niet immer
't Verblijf in hoogsten hemel mij ontzegd.
Ik trad temidden van Gods zonen, toen
Hij Job de zoon van Uz me in handen gaf
Opdat ik hem beproefde en zijn waardij
In 't licht bracht; toen hij al zijn englen voorsloeg
Den trotschen koning Achab te overreden
Opdat hij viel in Ramoth - allen aarzlend -
Nam ik die opdracht aan, maakte met leugens
De tong van al zijn vlei-profeten glad
Tot zijn verderf, als God mij had gelast.
Want wat hij wil, volvoer ik: al verloor
Mijn glans veel van zijn eerste gloed, verloren
Liefde van God tot mij, ging niet verloren
Liefde, of voor 't minst beschouwing en bewondring
Door mij van wat ik zie in deugd, goed, schoon
Uitmuntend; of ik moest verstandloos zijn.
Wat min kan ik dan voelen dan begeerte
U van nabij te beoogen, daar ik weet
Dat gij Gods Zoon werdt, en te luistren naar
Uw wijsheid en uw godlijk werk te zien?
De menschen denken dat ik alle menschen
Moet haten. Waarom zou ik? Zij toch deden
Mij nooit geweld of kwaad: wat ik verloor
Verloor ik niet door hen, won eer door hen
Al wat ik won en woon tesaam met hen,
Deelgenoot in deze oorden van 't heelal,
Zoo niet bedeeler; leen hun vaak mijn hulp,
Dikwijls mijn raad door teeknen, door orakels,
Voorspelling, antwoord, voorbeduiding, droom,
Waardoor ik aan hun toekomst richting geef.
Zij zeggen nijd spoort me aan, opdat ik zoo
Genooten win in mijn ellende en leed.
Eerst mocht dat zijn; maar lang ben ik met leed
Nabij vertrouwd en ondervond tezeer
Dat leedgenootschap niet de pijn verdeelt,
Noch de bizondre last van elk verlicht.

Geringe troost dus, of de Mensch me al volgt.
Dit wondt me meest (kan 't anders) dat de Mensch,
De Mensch die viel hersteld wordt, ik nooit meer'.
Wien onze Heiland strenglijk antwoord gaf.
'Met reden lijdt ge, uit leugens saamgesteld
Van den beginne, en die in leugens eindt;
Die bluft op vrijdom van de Hel en oorlof
Omhoog te komen: zeker komt ge er, maar
Als arme ellendge vangeling en slaaf
Op de eigen plaats waar hij tevoren zat
In glans met de eersten, nu onttroond, verworpen,
Rangloos, bestaard, bemeelijd niet, geschuwd
Door al Gods englen: de gelukge plaats
Deelt u geluk noch vreugde mee, ontvlamt
Veeleer uw martling, door 't gedenken van
Verloren heil, dat ge nooit meer verwerft.
Nooit zijt ge meer in Hel dan in den Hemel.
Maar dienaar van den Hemelkoning zijt ge.
Verheft ge u op gehoorzaamheid, waar vrees
U dwingt of lust tot kwaaddoen u bezielt?
Wat dan uw boosheid dreef u kwaad te denken
Van vrome Job, daarna hem wreed te slaan
Met ramp op ramp? Maar zijn geduld verwon.
Die andre dienst was uw verkoren taak:
Een leugnaar in vierhonderd monden zijn.
Want liegen is uw onderhoud, uw voer.
Toch boogt ge op waarheid; alle orakels worden
Door u gegeven, en wat heet er waarder
Onder de volken? daarin lag uw list;
Door 't mengen met wat waars meer leugens venten.
Hoe dan was steeds uw antwoord? Hoe, dan donker,
Tweeslachtig, en door dubbelzin ontwijkend,
Zoodat wie vraagde 't zelden kon verstaan,
En 't slecht verstaande ook evengoed niet wist.
Wie kwam van 't vragen aan uw altaar ooit
Een wijzre weer, of beter onderricht
Tot vliên of volgen wat hem meest betrof
En vond niet rasser zijn fatale strik?

God gaf rechtvaardiglijk de volken over
Aan uw begoochling, daar zijzelf afgoden
Begeerden: maar wanneer zijn oogmerk is
Hun zijn Voorzienigheid te doen verstaan,
Die gij niet weet, vanwaar uw waarheid dan
Tenzij van hem of de englen aangesteld
In elk gewest, die, daar ze zelf versmaden
Te naadren tot uw tempels, u bevelen
Wat, tot den kleinsten tittel, gij zult spreken
Voor uw vereerders? Bevende van vrees,
Of vleiend parasiet, doet ge wat moet;
Tot ge aanstonds op voorzeide waarheid boogt.
Maar dit uw roemen wordt straks ingekort.
Niet meer bedot ge door orakeltaal
De Heidnen; alle orakels houden op,
En langer niet wordt ge bevraagd te Delfi
Of elders, met pronkstoet en offerwalm.
Of zoo ook, vruchtloos, want gij blijft er stom.
God zond zijn levende Orakel thans
Op aarde, met zijn wil en eindbesluit,
En zendt zijn Geest van waarheid dat die woont
In vrome harten, innerlijk orakel
Voor iedre waarheid die de mensch behoeft'.
Zoo sprak de Heiland; maar de listge Geest,
Schoon diep door toorn en minachting geraakt,
Huichelde en uitte aldus zijn gladde spraak.
'Scherp hebt gij aangedrongen met berisping,
En valt mij hard met daden, die niet wil
Maar bittre ellende mij ontrukt heeft. Waar
Zult gij gemaklijk een ellendige vinden
Niet soms genoopt de waarheid te verlaten
Indien het hem meer baat brengt dat hij liegt,
Spreekt en weerspreekt, veinst, vleit of afval pleegt?
Maar gij zijt boven mij geplaatst, zijt Heer.
Van u moet ik en kan deemoedig dragen
Verwijt of blaam, blij daarmee vrij te zijn.
Zwaar te begaan, en ruig zijn waarheids wegen,
Glad als de tong ze spreekt, lieflijk voor 't oor,

Maatvol als herdersfluit of veldgezang.
Wat wonder dan dat ik verrukt blijf luistren
Als gij haar wetten uit. Velen bewondren
Deugd, die haar les niet volgen: gun dan mij
Te luistren als ik kom (daar niemand komt)
En praat voor 't minst, schoon 'k wanhoop aan mijzelf.
Uw Vader, schoon hij wijs is, rein en heilig,
Duldt dat een huichlaar of een ongodist
Priester is in zijn tempels, zijn altaren
Bedient, zijn heilige geraad behandelt,
Gelofte of bede stort; hij schonk zijn stem
D'afvalgen Balaäm, nochtans een bezielde
Profeet: ontzeg dan gij me uw toegang niet'.
De Heiland dan met onverwrikt gelaat.
'Uw komen hier, schoon ik uw doel wel weet,
Vraag ik noch jaag ik: doe naar ge oorlof vindt
Te doen bij God omhoog: ge kunt niet meer'.
Daarna geen woord; en Satan buigend laag
Zijn grauwe leugnarij, verdween, verdampend
In dunne lucht: want donkre Nacht begon
Met vleugels nu te dubbelschaduwen
't Woestijnsche; in 't leemen nest hukten de vogels;
En 't wild gediert ging uit en zwierf door 't woud.

Een vergelijking tusschen de Egyptische kunst en die van af de Grieken in verband met onzen tijd
Door
W. van Os

Het opstel, dat ik hier ga schrijven, heeft het mededeelen en verdedigen ten doel van een inzicht, waartoe wij den kunstenaar in onzen tijd zien komen.

Dit inzicht bestaat in niet meer of minder dan de overtuiging: *dat de kunst van een groot voorafgaand tijdperk een onzuiverheid heeft gehad;* dat het schilder en beeldhouwwerk - over welke beide kunstproducten ik het hier voornamelijk zal hebben - uit dien tijd een afdwaling van het eigenlijke wezen van het kunstwerk geweest is.

Eerst zal ik trachten te overtuigen, dat bedoelde eigenschap werkelijk een afdwaling is en daarna de oorzaak van het verschijnsel in verband met de cultuurgeschiedenis pogen te verklaren, zoo ook de beteekenis van het tot inzicht komen door de hedendaagsche kunstenaars.

Wat men als een fout gaat inzien is, in het kort gezegd, het *nabootsen van het natuurlijk onderwerp in het kunstwerk*.

In deze gedaante zijn wij gewoon de schilderij en het beeld te zien.

Een schilder, die een landschap maakt, tracht den schijn van een werkelijk landschap te verkrijgen. Ruimte, licht en schaduw, atmospheer enz. bootst hij na. De beeldhouwer, die uit een stuk

steen een beeld vervaardigt, doet dit een levend wezen uit verschillende stoffen bestaande, schijnen.

Men rekent deze handelwijze aan te vangen bij de Grieken. Wat vóór hen gemaakt - zooals door de Egytenaren, Assyriërs enz. - beschouwt men als primitief werk. De schilderingen, bestaande uit ingevulde contouren zonder ruimte, zonder modelleering door licht en schaduw en de levenlooze beelden zijn, beweert men, een naive poging om de natuur weer te geven en eerst den Grieken gelukt het tot de ware gedaante van het kunstwerk te komen. Bij hen beginnen de beelden te leven, worden de draperiën soepeler en in de schilderkunst vangt men aan, zooals wordt overgeleverd, perspectivisch af te beelden en voert de schilder Apollodorus het nabootsen van licht en schaduw in.

In het volgende zal ik deze beoordeeling van de Egyptische kunst als een onjuiste trachten te bewijzen.

In het tijdperk vanaf de Grieken tot heden is het natuurnabootsen op zichzelf geen doel geweest. De voor kunst ontvankelijke heeft ondervonden hoe er uit een kunstwerk uit het Grieksche, Romeinsche, Renaissance of ander tijdvak de uiting van een volk, een tijd tot hem sprak en hoe zich hierin een persoon geuit heeft. Hoe er dus in gegeven werd en van een scheppen kan worden gesproken. Maar dat de kunstenaar dit deed in een nabootsing van de natuur, is hetgeen wat ik hier als een dwaling hoop aan te toonen.

Het is niet moeielijk in woorden te brengen waarin het zuivere kunstwerk bestaat. Wij kunnen zeggen:

De kunstenaar moet het wezen van de middelen, waarin hij uit, handhaven.

Door de natuur na te bootsen wordt dit wezen geloochend. Bij een schilderij waar men op een vlak werkt, doet men dit in schijn verdwijnen. Door leven in een beeld weer te geven gaat het doode van de stof verloren en door het uitdrukken van de stoffen schijnt het beeld uit een andere materie te bestaan, dan in werkelijkheid het geval is.

Om van het handhaven, het uitspreken van de middelen een duidelijker voorstelling te geven volgt de behandeling van een Egyptisch beeld en een geteekende Egyptische figuur. Deze

Fig. 1.

Fig. 2.

kunst kan n.l. evenals alle andere kunstontwikkelingen, die zich vóór de Grieksche of gescheiden van deze - zooals de Mexicaansche b.v. - vormden, als voorbeeld dienen.

Wat ons bij het beeld van figuur 1 - een godenbeeld van basalt - het eerst opvalt, is het onbewegelijke. Het zitten van de figuur, het rusten dus, is hiervan niet de oorzaak. Een rustend lichaam toch toont ook leven, terwijl het beeld een dóóde onbewegelijkheid heeft. Trouwens wij vinden dit bij alle Egyptische beelden, ook bij die, welke een handeling verrichten. De oorzaak dan is het eigenen van het doode van de materie en in den stand heeft de kunstenaar dit uitgesproken. Daardoor hebben de Egyptische beelden altijd een afgemeten, strakke houding. De rechtgetrokken romp, de regelmatige stand van armen en beenen, de recht voor zich uit starende kop, dit alles geeft iets stars, iets doods.

Dan kunnen we opmerken hoe alles één geheel is: De afhangende pruikuiteinden en de borst, de hand met de Nijlsleutel en de heupdoek, de geheele figuur met de zetel en het voetstuk vormen onafscheidelijke deelen. Het één lichaam zijn van de materie is hierdoor behouden.

Dan is alles *steen*. Het vleesch van het lichaam, de doek, de zetel, de pruik, alles is van hetzelfde harde materiaal.

Ten slotte moet ons wel treffen het ‘klomp zijn’ van het beeld: de armen zijn bij het lichaam gebracht, de beenen bij den zetel, terwijl de steen tusschen deze niet is weggebeiteld; de steen achter de ooren loopt door, zoodat zij geen vrij omhoogstekende punten zijn. Nooit zal men bij een Egyptisch beeld van steen uitgespreide armen of iets dergelijks aantreffen. Er is door het bij elkaar brengen van ledematen en lichaam of door het laten zitten van steen op plaatsen, waar in werkelijkheid openingen zijn, gezocht naar het verkrijgen van een gesloten vorm, van een klomp. Bij houten en bronzen beelden hebben zij dit niet gedaan. Deze opvallende eigenschap van het Egyptische beeld komt dan ook weer voort uit het erkennen van het verschil in geaardheid der stoffen. Zoo is de aard van de steen, dat zij ‘massaal’ is; het is een harde vast samenhangende stof, zonder buigzaamheid, afknappend bij scheiding van haar deelen en in deze eigenschappen onderscheidt zij zich van

hout, metaal enz. Deze aard wordt door het klomp-houden in het kunstwerk erkend en uitgesproken.

Al de hier behandelde eigenschappen zijn gevolg van dit eene: handhaven van het wezen der materie. Het beeld is dus, om zoo te zeggen, wat het *is*, daarmee bedoel ik: het uiterlijk spreekt het werkelijke zijn, het wezen, uit. Men kan tegen den kop drukken en hij zal zich niet buigen om de hals, men kan de figuur kantelen zonder dat de vrees u zal bevangen dat zij zal opspringen als protest tegen deze daad.

Voor een schilderwerk zie men afbeelding 2.

De schilder gebruikt een vlak en verf en nu mag zijn werk er ook niet anders uitzien als een vlak met verf. Zoo zien wij dan ook dat de Egyptische schilderwerken slechts uit met kleur ingevulde omtrekken bestaan zonder perspectief, licht en schaduw enz. Hierdoor blijft het vlak spreken.

Ik ben nu gekomen aan de behandeling van een punt waar men eerst vreemd tegenover zal staan, n.l. het wijzigen van den stand van het onderwerp in verband met het vlak.

Stellen wij ons de afgebeelde figuur eens in werkelijkheid voor. In den linkerhand houdt de man een groote bloem, waaraan hij ruikt, in den rechter een of ander werktuig. Denken wij ons nu onder den contour van het ‘en profil’ geteekende hoofd die van romp en armen zooals die in werkelijkheid is, wanneer wij den man bijvoorbeeld schuin van voren zien. De lijnen zouden dan schijnbaar dóór het vlak gaan. Door nu den romp te draaien totdat wij hem recht van voren zien en nu de contour te teekenen, ontstaat een vlakke figuur die juist door het wenden van den werkelijken stand zoo aan het vlak eigen gemaakt is en met het op zij gedrukte hoofd in één vlak ligt. De schouders komen nog niet met de werkelijke lijn overeen, ze zijn te vierkant. De schilder heeft ze als iets naar voren en naar boven getrokken geteekend en nu spreekt de figuur nog meer het vlak uit. De linkerarm en de bloem, die in werkelijkheid vóór het lichaam gehouden werd, zijn óm de schouder in het vlak van teekening neergeklapt en schuiven nu geheel met het vlak mee. Zoo ook de gestrekte rechterarm, terwijl het werktuig in de rechterhand, als het ware, tegen het vlak werd aangeslagen. Onder de vlakke figuur van de heup-

doek komen de beenen uit, die weer van terzijde zijn geteekend, vóór elkaar, en zoo weer in één vlak, gebracht zijn.

Bij de bloem valt op te merken hoe ze niet in projectie is geteekend, maar den vorm heeft alsof ze was plat gedrukt. De zichtbare mondhelft is omgevouwen tot we haar onverkort zien, het oog doet meer aan het vooraanzicht denken, de kraag werd neergedrukt tot een zuiveren halven cirkel.

Wat de handen aangaat zien we hoe bij de linker het zichtbare deel der vingers gestrekt is; van de rechter is behalve de duim alleen de rug geteekend, die tot zuiver bovenaanzicht gekeerd is. De voorwerpen op het tafeltje zijn boven elkaar geplaatst, terwijl elk op zichzelf in harmonie met het vlak geteekend werd. Men lette op den vogel met den geheel naar achteren gedraaiden kop en den verticaal gewenden staart.

De figuur is tot een spel van lijnen geworden en tot een strakke onbewegelijkheid gebracht. Er is in de teekening niets meer van de sensatie van het opsnuiven van een geur overgebleven. De werkelijkheid, het natuurlijke onderwerp, is tot teekening omgezet.

Waarom moet de kunstenaar bij het vervaardigen van een beeld of een schilderwerk handelen als hierboven beschreven werd?

Wanneer een beeldhouwer een beeld maakt van een hond bijv. mag hij er dan wel naar streven het beeld dezelfde gedaante als het werkelijke dier te geven? Als we ons de hond en het beeld naast elkaar denken - de hond levend en snuffelend en het beeld er naast ook levend en snuffelend, is dat goed? *Mogen twee dingen in wezen zoo verschillend, het een natuur, het ander door den mensch gemaakt, het een een levend lichaam van vleesch, het ander uit steen gehakt, er hetzelfde uitzien? Moeten wij hier niet twee verschillende dingen zien, natuur en kunst?*

Kúnst moet kúnst zijn. De beeldende kunstenaar uit zich in doode stof. Het nemen van deze als middel tot uiten spreekt het ménschelijk scheppen uit, houdt het wezen der kunst in. En omdat een kunstwerk een kunstwerk moet zijn, d.w.z. uit moet spreken dat het kúnst, dus menschelijk scheppen is, moet het wezen van het uitingsmiddel behouden blijven. Maakt hij

een beeld dan heeft hij dus de stof de stof te laten, maakt hij een teekening dan moet het vlak gehandhaafd worden.

En waar we toch in een kunstwerk de uiting van een persoon, van een tijd genieten, dus zuiver menschelijke dingen, is het toch wel duidelijk dat het ding waaruit dit spreekt ook een zuiver menschelijk moet zijn!

Trouwens dat diepte op een vlak en leven in een beeld enz. schijnbaar zijn en de kunstenaar dus van bedrog gebruik gaat maken is al een bewijs, dat zijn arbeid niet deugd.

Wanneer men de waarheid van het bovenstaande even inziet zal men misschien het leelijke van een nagebootst landschap, van een draperie van steen enz. voelen, en het *gruwelijk leelijke* hiervan gewaar worden.

Men moet zich het eigenen van vlak en materie niet voorstellen als een beredeneerd iets, maar als iets voortspruitende uit den drang van den kunstenaar. Het was iets van zelf sprekends voor hem. Hij had het begrip ‘beeld’ of ‘teekening’ in zich en zette al werkende het natuurlijk onderwerp *hiertoe om*.

Zoo is hij ook niet door beredeneeren tot den gedraaiden stand der geschilderde, en tot de doode houding en het klomp zijn van de gebeeldhouwde figuren gekomen, maar het begrijpen van het uitingsmiddel gaf hem dit in, hij kwam er dus vanzelf toe.

Het is mogelijk, dat men van iets den schijnbaren vorm teekent zonder de bedoeling te hebben ruimte na te bootsen. Zoo b.v. de schouder van ter zijde gezien, in plaats van den romp te draaien. Zelfs is het waarschijnlijk, dat dit bij de eerste teekeningen het geval is geweest: de lijnen in werkelijkheid liepen nu eenmaal zoo! Op dit in het verkort teekenen is natuurlijk niets tegen. De kunstenaar dacht toch alleen maar aan *lijnen op een vlak*. Maar dit is *niet zoo mooi* als het draaien van den romp, omdat dit het vlak *uitspreekt*, als teekening, als uiting op een vlak dus, *fijner gevoeld is*.

Wanneer men de verschillende gewende deelen van de figuur van afb. 1 achter elkaar doorloopt, voelt men misschien wel even het harmonieeren met het vlak.

Alle materialen - het harde graniet, de zachtere kalksteen, het taaie brons, het lichte hout enz. - hebben hun eigen aard, hun eigen eigen wezen. De kunstenaar *begrijpt* dit en zoo maakt hij in elke stof weer andere vormen waarin hij haar wezen uituitspreekt. Zoo is het ook met de verschillende technieken, die de schilder aanwendt: olieverf, waterverf enz. Hij maakt dus de werkelijke vormen weer eigen aan den aard der verschillende technieken. Ook uit de kleur moet deze omzetting van natuur tot kunstwerk spreken.

Ik weet bij ervaring hoe men, bij het duidelijk maken van den gedraaiden stand geneigd is, dit 'natuur verknoeien' te noemen.

Maar het handhaven van het vlak is nu juist *teekenen*. Een vlak is vlak en omdat teekenen menschelijk scheppen is op een vlak - dit is wat ik hierboven trachtte te doen gevoelen - moet men het uitingsmiddel laten wat het is, dus vlak houden.

Om de eigenlijke plaats van het beeld en de teekening te bepalen, dringt zich een vergelijking met de architectuur op. Ook dienen met het oog op verdere beschouwingen verschillende begrippen in verband met dit onderwerp te worden uiteengezet.

Wat is het wezen der architectuur?

Wij weten dat de bestaansmogelijkheid van den mensch berust op voorwaarden als voeding, beveiliging tegen klimaat, bescherming tegen vijanden. Deze eischen brachten verschillende voorwerpen mee: woningen, wapens, kleederen. Het vervaardigen van voorwerpen door den mensch mogen wij niet gelijk stellen met dat van dieren. De laatsten vervaardigen deze instinctmatig, de mensch denkt ze uit. Hieruit spreekt de menschelijke zelfstandigheid. Met het vermogen te kunnen uitdenken, gaat samen het vermogen te kunnen volmaken. Zoo zien we hoe men van de eenvoudige hut van takken kwam tot de woning van planken en de steenen muur, van een bedekking met bladeren tot geweven stoffen enz. De mensch blijft dus niet als het dier op één hoogte, maar gaat door op het bestaande, *beschaaft* zich.

Nu weten wij hoe men de voorwerpen waarvan men nut heeft is gaan versieren.

Een onversierd voorwerp is niet leelijk, maar heeft integendeel veelal een zekere bekoring. Deze ligt ongetwijfeld hierin, dat de vormen van zulk een voorwerp het wezen afspiegelen, d.w.z. dat het woorwerp bepaalde eigenschappen, een bepaald doel in stof weergeeft. In verband hiermede toch, met het wezen van het voorwerp dus, werd de gedaante gevormd. Zoo bekoort ons de meest eenvoudige pot of flesch; zoo is het ook met onze moderne wapens, vervoermiddelen enz.

Maar een schóón voorwerp wordt het eerst als het versierd is. De kunstenaar spreekt in de versiering het wezen van het voorwerp uit. In het volgende kom ik hierop terug.

Naast het schoone als voorwerp genieten wij er de uiting van een volk in. Elke beschaving heeft een eigen aard, een eigen karakter. De kunstenaar draagt dit natuurlijk ook in zich en hij uit dit in stof. Hij laat het uit de vorm en kleur van de gebruiksvoorwerpen spreken en maakt ze zoo als het ware één met het volk. Men spreekt dan van *stijl*. Dit is iets wat natuurlijk aan het werk van alle artisten van een zelfde beschavingsperiode gemeen is. *In* dit gemeenschappelijke zien we in het werk van ieder kunstenaar op zich zelf weer zijn persoon. De kunstenaar geeft zich zelven in zijn werk - men noemt dit *persoonlijkheid*.

Het versierde voorwerp is een product der *architectuur* (onder architectuur verstaande het versieren van alle soorten van gebruiksvoorwerpen, dus niet alleen aan gebouwen denkend).

Ik zeide dat de kunstenaar het wezen van het voorwerp in de versiering tot uiting brengt. Hij beseft de plaats, de beteekenis van een voorwerp in ons bestaan en spreekt dit uit in het versieren.

Hij heeft hierbij *een vorm noodig om op te baseeren*, en kan hiervoor een dier, een plant of iets anders uit de natuur nemen. Ook een cirkel, vierkantje enz. wat hij ten slotte toch ook van de natuur heeft omdat hij zonder deze geen *lijn* zou kennen.

Alleen nu om een bepaalde *vorm* te hebben, die hij kan gaan toepassen, ontleent hij aan de natuur, alleen om een bepaalde lijn te hebben gaat het hier en met het overige van het natuurlijke ding heeft hij niets te maken.

Als - om een voorbeeld te nemen - een kunstenaar een

heft van een mes versiert en dit den vorm van een ineengehurkt aapje geeft, mag hij niet trachten het levende van het werkelijke dier na te bootsen. Hij maakt toch een heft en het aapje dient hem slechts om bepaalde vormen te hebben. Om dezelfde reden zal hij niet de stof van de huid uitdrukken. Hij heeft het aan de natuur ontleende tot een messenheft om te zetten.

Wil men een vaas versieren en hierbij op den buik een horizontale band schilderen, waardoor het omsluiten, het bevatten van dat vaasgedeelte wordt uitgedrukt, dan neemt men b.v. een bloem, waarvan de vormen de basis, de beweeggrond van de versiering zullen uitmaken. Met volume, licht en schaduw, uitdrukking der verschillende stoffen van de werkelijke bloem heeft dit ook weer niets uit te staan. Men heeft een figuur om op een vaasoppervlak aan te brengen noodig. En omdat dit een vlak is, in de eerste plaats een *vlakke* figuur. De bloem moet dus aan het vlak worden eigen gemaakt, de drie dimensies mogen niet spreken.

In dit verband moet aan de natuur worden ontleend. Het voorwerp moet worden uitgesproken dus een schepping van menschenhanden zijn en het natuurlijk motief hier dus aan eigen worden gemaakt.

Wij kunnen nu gemakkelijk de verhouding van de schilderen beeldhouwkunst ten opzichte van de architectuur opsporen.

De teekening en het beeld verschillen slechts hierin van het gebruiksvoorwerp, *dat zij geen doel uiten*. Hiermede is het geheele onderscheid gezegd.

De schilder en beeldhouwer spreken dus niet als de architect het wezen van een gebruiksvoorwerp uit, maar hebben alleen te maken met het wezen van het vlak en van de materie. En omdat hun werk óók menschenarbeid is, moeten zij het als zoodanig ook uitdrukken.

Zou men dus van het aapje, dat ik als voorbeeld van versiering van een messenhelft noemde, een beeldje maken, dan zou men hierbij in zooverre meer vrijheid hebben, dat nu niet een heft moet worden uitgesproken en men dus niet aan een stand, in verband hiermede, gebonden is.

Men kent de kapiteelen in den vorm van vier vogels met uitgespreide vleugels (in de Romaansche kunst komen er voor).

Hierbij is in de eerste plaats aan het kapiteel gedacht, aan het dragen van dit bouwdeel, en in de plaatsing van de vogels is dit uitgesproken.

Bij een beeld van de vogel zou het alleen weer de materie zijn, die handhaving vroeg.

En de bloem, die ik als motief voor een bandversiering behandelde, heeft, geteekend, alleen weer met het vlak te harmonieeren.

De naam ‘vrije kunsten’ voor schilder- en beeldhouwkunst is in zooverre juist, dat de kunstenaar vrijer, minder gebonden is.

Zeker is het verkeerd van ‘de drie beeldende kunsten’ te spreken omdat men dan aan drie afzonderlijke, even zelfstandige, kunsten denkt, terwijl de architectuur toch de beeldende kunst bij uitnemendheid is met de schilder- en beeldhouwkunst als zekere uitvloeiingen daarvan.

Het ontleenen aan de natuur door schilder en beeldhouwer is ook weer alleen om een bepaalde vorm te hebben. Zoo heeft een dichter een geschiedenisje of ander soort van onderwerp noodig om een gedicht te kunnen maken. *Daarmee* geeft hij een gedicht, zet het tot gedicht om, en uit daarin zijn tijd, zijn persoon. De *inhoud* van het gedicht doet er dus niets toe, heeft met de waarde niets te maken, evenmin als de voorstelling bij een schilderij.

Ik moet hier nog even een wanbegrip, dat tengevolge van het natuur nabootsen is ontstaan, bespreken. Het is het begrip ‘decoratieve kunst’, waaronder men verstaat schilder- en beeldhouwwerk ‘in dienst der architectuur’. Men eischt dan andere eigenschappen dan van het op zichzelf staande schilderij en beeld.

Zoo verlangt men van de muurschildering dat het vlak spreekt, terwijl dit bij het vrije schilderwerk mag worden weggewerkt.

Nu blijft schilderen op een muur of op een stuk papier volmaakt hetzelfde, omdat men in *beide* gevallen op een vlak werkt, en dit dus in *beide* gevallen moet handhaven.

Zooals ik zeide ontstond het begrip *ten gevolge van de afdwaling* en wel doordat de fout bij een muurschildering *duidelijker* uitkomt. Wanneer men op een muur een perspecti-

vische afbeelding ziet moet dit toch veel meer schaden dan op een los paneeltje. ‘Muur’ wil toch zeggen ‘afsluiting’, ‘begrenzing’; door nu hierop diepte te gaan nabootsen, een wijkende ruimte te maken, wordt dadelijk het wezen van de muur beschadigd. Bij een vrij schilderij stuit het niet zoo licht omdat dit geen functie heeft zooals de muur.

En hoe zijn nu deze zoog. ‘decoratieve’ muurschilderingen? Even goed als op de schilderijen heeft men de perspectief der natuur nagebootst: paarden, recht van voren gezien afgebeeld, wijkende landschappen geteekend, licht en schaduw, actie enz. aangebracht. Maar door nu veel vlakke tinten te maken, de tegenstelling van licht en schaduw wat te verzachten (donkere contouren werden hierdoor noodzakelijk om de teekening te laten spreken) heeft men de perspectief wat tegen gewerkt. Men is de gewone afbeelding van de natuur *iets vlaks gaan geven*. Van deze handelwijze zijn een ieder wel voorbeelden bekend.

En hoe decoratief een muurschildering ook is behandeld, toch stuiten de verkorte figuren en het licht en schaduw nog altijd. *Men zou dus eigenlijk op een muur geen teekening kunnen maken!...*

Op het gebied der beeldhouwkunst vindt men overeenkomstige gevallen.

Het genoemde begrip is in de 19e eeuw ontstaan. Daarvóór werd de fout niet gevoeld. Voor Michel Angelo bijv. was het schilderen op doek en op de muur geheel gelijk.

Men heeft de Egyptische kunst anders beoordeeld, dan ik hier deed. De meest voorkomende verklaringen van wat men er vreemd in vond zal ik hier in het kort weerleggen.

In de tijdperken vanaf de Grieken heeft men de Egyptische kunst nooit kunnen begrijpen. Men ging natuurlijk uit van de veronderstelling dat ook zij een nabootsing van de werkelijkheid wilden geven. Toen men zag hoe weinig de beelden en schilderwerken hierop geleken, is men dit - zooals ik aan het begin van dit opstel besprak - aan *naïviteit* toe gaan schrijven. Maar nu zal men toch bij dieper nadenken moeten inzien dat - *als het nabootsen van de natuur eens werkelijk de ware grond-*

slag van het beeld en de schilderij was, de Egyptenaren dit ook hadden moeten weten.

Een der raadselachtigste dingen vond men den gedraaiden stand van de figuren op schilderwerken en bas-reliefs (het bas-relief is ook een vlakbewerking bij hen, dus ook een teekening eigenlijk). Sommigen verklaarden dezen als ontstaan door het afteekenen van de schaduw van het menschbeeld, zooals deze zich op een muur vormt, wanneer de zon schuin-voor of -achter de persoon staat. De schaduw van den romp is dan zeer breed, terwijl hoofd en beenen een schaduw werpen, die meer aan het zijaanzicht van die lichaamsdeelen doet herinneren. Nu daargelaten, dat armen, hoofd en beenen veel breeder moesten zijn door een dergelijke schaduw, dan is het toch wel vreemd dat juist altijd dit type is toegepast of een type hiervan afgeleid (zie figuren die beide armen naar voren strekken) en nooit eens een figuur, die meer op de schaduw van het zijaanzicht van den romp gelijkt, die ontstaat als de verticale vlakken door de zonnestralen loodrecht op het muurvlak staan. Dit wordt des te onwaarschijnlijker als men in aanmerking neemt, dat deze stand ook voorkomt bij Assyriërs, Indiërs, Mexicanen.

De aaneengesloten houding, het klomp-zijn der steenen beelden schrijft men toe aan technische onbedrevenheid. Het beitelen van een uitgestrekten arm toch eischt groote voorzichtigheid. De knapheid, die men echter bij het Egyptische beeldhouwwerk waarneemt, kan moeielijk doen gelooven dat dit hen niet zou gelukken. En ook is het onaannemelijk, dat gemakzucht een reden zou zijn, omdat de drang om uit te spreken zich hierdoor niet laat weerhouden of beïnvloeden.

Men zegt dat de Egyptenaren geen perspectivische afbeeldingen hebben *kunnen* maken, maar zij hebben het niet *gewild*, het is niet in hen opgekomen. Zij zagen toch even goed als wij de perspectivische verschijnselen in de natuur, zooals het toeloopen van wegen; de schijnbare vorm van het oog bij het op zij gewende gelaat toch evengoed als de lijn van het profiel en zoo ook de ellips van een vaasopening evenzeer als den omtrek. Waarom zouden zij nu *niet* in staat geweest zijn dit alles te teekenen evengoed als wij dat kunnen? Hoe zou het dan nog te verklaren zijn, dat men bij een schilderwerk uit de

1e dynastie evenmin perspectief vind als bij een van 2 of 3000 jaar later, dat de mensch dus in zoo langen tijd geen steek vooruit gegaan zou zijn? En dan het ontbreken van licht en schaduw! Even goed als de Grieken enz. moet de Egyptenaar deze in de natuur hebben kunnen waarnemen en evenzeer heeft hij ze bewonderd. Daarom heeft hij ze ook moeten kunnen afbeelden, maar zijn juist begrip van schilderwerk hield hem hiervan terug.

En als dit alles, zooals men wil beweren, eens naïviteit was, waar zou dan dat naïve te vinden zijn bij b.v. den kop van een beeld? Daar moet dan toch ook iets naïefs in zijn!

Onverklaarbaar vond men het volgende. De Egyptische beelden hebben, wat hun stand betreft altijd iets regelmatigs, iets afgemetens, zou men kunnen zeggen. Nooit een willekeurige, losse, ‘schilderachtige’ houding, zooals b.v. een been even doorgebogen, het andere wat zijwaarts gesteld, een hand in de zij, de andere, met een onregelmatige houding van de vingers, vooruitgestoken, het hoofd wat gebogen en gedraaid. Dit toevallige van de natuur, van het levende wezen hebben zij altijd vermeden. Het recht vooruitstaren, het gestrekte der ledematen enz. is alles veel ‘dooder’.

Soms meent men in een Egyptische schildering diepte te zien of in een Egyptisch beeld actie. Het eerste geval komt voor bij de Egyptische methode om een rij naast elkaar staande mannetjes te teekenen. De voorste zien we dan heelemaal, terwijl de 2e, 3e enz. telkens iets naar voren zijn geschoven. Dat dit ons het idee van diepte geeft, komt zeer zeker hierdoor, dat wij gewoon zijn diepte op een vlakte zien, door een zekere bedorvenheid van ons oog. Hadden wij dus nooit perspectivische afbeeldingen voor oogen gehad, dan hadden wij dezen indruk stellig niet gekregen. Door de zelfde oorzaak zijn wij soms geneigd leven in een beeld te bespeuren. Een aardig voorbeeld hiervan is de ‘Schrijver’ uit de Egyptische verzameling in het Louvre. Dit beeld zit met de beenen gekruist onder het lichaam, heeft een papyrusrol op de schoot en laat hier het schrijfstift op rusten. Het hoofd staart recht voor zich uit, alles onbewegelijk en verstard als alle Egyptische beelden. In een beschrijving stond nu, dat dit beeld met gespannen aandacht zit te luisteren naar dengene, die hem dicteert!

Meestal is het hoofd *en profil* geteekend. Op bodem van mummiekisten komen vrouwefiguren voor, waar het lichaam geheel van voren is afgebeeld. De ooren zijn dan een kwartdraai naar voren gewend, de borsten naar buiten omgeklapt, de voeten in het verlengde van de beenen neergedrukt of naar buiten gekeerd. Als ander typisch voorbeeld noem ik nog koppen van dieren als ossen, die van terzij zijn geteekend, maar waarvan de horens tot vooraanzicht zijn gedraaid.

Als bewijs voor het niet willen nabootsen van de natuur zou nog te noemen zijn het tot regelmatige figuren omzetten van het natuurlijke haar enz. Tegenwoordig zou men dit 'styleeren' noemen. De manen van sommige sphinxfiguren geven hiervan een voorbeeld.

Men twijfelt er soms aan of de Egyptische kunstwerken persoonlijk zijn. De groote trek, die alle schilderingen en beelden gemeen hebben, n.l. het Egvptische, leidt allicht tot deze veronderstelling. Maar nu kan het toch niet anders of er moet sprake zijn van persoonsuiting. Elk kunstenaar heeft toch zijn eigen lijn, zijn eigen kleuren. Zou men in de Egyptische beschaving geleefd hebben of bij een diepere studie van de Egyptische kunst meer dingen van één artiest zien, dan zou zich het persoonlijke wel openbaren.

Waarvan is nu de hier besproken afdwaling in de kunst het gevolg geweest?

De oorzaak moet liggen aan den geest van den tijd. Het verschijnsel moet de afspiegeling zijn van een bepaalde hoedanigheid van het tijdperk, waarin het optreedt.

Wat kenmerkt nu het Europeesche beschavingstijdperk vanaf de Grieken?

Bij de Grieken vangt een tijdperk aan van *verstandelijke ontwikkeling*, daarmee bedoel ik van het streven langs den weg van het *verstand* wetenschap, inzicht in het levensvraagstuk te verkrijgen. Een wetenschappelijk onderzoeken der natuur begint, de philosofie bloeit op.

Wel hadden volken als het Egyptische eenige wetenschappelijke kennis, maar er moet een wezenlijk verschil gemaakt worden in de aanleiding tot deze en die der Grieken.

‘Slechts uit practische behoeften sproten de ontdekkingen, de uitvindingen (der Egyptenaren) voort: liefde voor weten bestond niet’. (Casimir).

‘....Zij (de Grieken) hadden het weten niet alleen lief om de praktische gevolgen, maar ook om zich zelfs wil’. (Cas.).

Dat de gedachte om langs verstandelijke weg tot kennis te komen bij een Europeesch volk opkwam, hangt wel samen met het koele vernuft, den bewoners van dit werelddeel toegedeeld en hierdoor kreeg het ook, waar het kwam tot vele uitvindingen, ontdekkingsreizen deed, zulk een overwicht op de andere werelddeelen.

Wanneer nu in een periode het verstand leidend optreedt, het vernuft een taak opvat en uitvoert en verstandelijke ontwikkeling de geest van het tijdperk uitmaakt, voelt men wel, dat *de kunst* in zoo'n tijdperk ook *een disharmonie* gehad moet hebben. Deze heeft dan bestaan in de ziekelijkheid van de natuur na te bootsen.

Er zij, om een juister begrip van het eigenlijke wezen van het zoogen. ‘naturalisme’ te geven, nog even deze kleine opmerking gemaakt, dat het denkbeeld b.v. van ruimte op een vlak te maken, door de schijnbare vorm der dingen en licht en schaduw af te beelden, op zich zelf een geniale vinding, een allervernuftigst idee is.

Het zal wel overbodig zijn nog op te merken, dat de dwaling niet heeft gelegen aan de kunstenaars, maar aan den tijd. Een kunstenaar is toch het product van zijn tijd, in zijn werk afhankelijk van den aard van deze en zoo is in dit geval het tijdperk de oorzaak van de onzuiverheid der kunst. Als dus Rembrandt b.v. in de Egyptische beschaving geleefd had, had hij gezonde kunstwerken gemaakt, en, omgekeerd, een Egyptisch kunstenaar in de 17e eeuw ziekelijke kunst. Dat een kunstenaar als Rembrandt het leelijke van diepte op een vlak niet gevoeld heeft, moet dus weer aan zijn tijd geweten worden, onder invloed van welke, of liever, als kind van welke hij de werkelijkheid nabootste.

Ook mag niet uit het oog verloren worden, dat de tijd vanaf de Grieken in zijn eigenaardige hoedanigheden toch een kunst heeft gehad, dat er dus schoonheid gegeven is in den vorm van tijdsuiting en persoonsuiting, al was deze kunst, juist

door het wezen van den tijd, een afdwaling. *In* het leelijke van deze afdwaling blijven de kunstwerken der Grieken, der Renaissancisten enz. altijd genot verschaffen.

Gaan wij in het kort het begin en verdere verloop van het ‘naturalisme’, zooals men - als ik mij niet vergis - het natuur nabootsen in de kunst noemt, na.

De eerste sporen zien we in de 6e eeuw voor Chr., de eeuw waarin ook de philosofie opbloeit. Er begint dan in den stand van de beelden iets los te komen. Toch is dit nog maar een vrij vaag begin.

De beelden die vóór of ± 600 v. Chr. door de Grieken gemaakt zijn, vertoonen nog geheel de zuivere opvatting. Ik noem als voorbeelden de Hera van Samos, met haar zuilvorm, de Apollo van Tenea, door de, langs het lichaam gestrekte ledematen, ook als zuil gehouden en zijn onbewegelijkheid. Natuurlijk is in de schilderkunst hetzelfde het geval geweest.

Het natuurnabootsen wordt eerst duidelijk zichtbaar in de 5e eeuw, het naturalistische neemt nu sterk toe. De beelden worden vol leven, de draperiën in hun soepelheid nagebootst, het klomp houden meer en meer uit het oog verloren (het heet dat Dedalos voor het eerst de armen der steenen beelden vrij maakt van het lichaam en de beenen van elkander stelt). In deze eeuw wordt ook in de schilderkunst het aanbrengen van licht en schaduw ingevoerd - Apollodorus (plm. 420) begint hier, zooals men weet, mede. (De schilderwerken van Polygnotos - deze schilder leefde plm. 460 - bestonden luidens de overlevering nog uit gekleurde omtrekken op gekleurden fond).

Om de snelle vordering van de nieuwe richting in de 5e eeuw waar te nemen, vergelijke men b.v. het beeldhouwwerk van de Zeustempel van Olympia uit de eerste helft met Myron's diskuswerper uit het midden dier eeuw.

Als teekenend voor het Grieksche streven wil ik nog deze wandaad noemen: het copieeren van bronzen beelden in marmer. Want al streefde men naar het weergeven van leven en van den aard der stoffen, toch is er nog wel met het wezen der verschillende materialen rekening gehouden. Zoo zijn de vormen van de bronzen beelden vaak prachtig aan de stof

eigen gemaakt. Men is nu deze vormen precies in marmer na gaan maken, wat natuurlijk foei-leelijk is (b.v. de copie in marmer van Phidias' Athena Lemnia).

Dit copieeren getuigt al van een negeeren van het verschil in wezen der materialen, wat wij later (in de 19e eeuw b.v.) nog veel sterker zien.

Bij de Grieken komt ook de architectuur tot verval. Een voorbeeld hiervan is de veranderde opvatting van het bouwwerk. Wanneer wij een vroeg-Grieksche tempel zien, zooals die van Paestum b.v. (laat-Archaïsch), dan is hierbij door den kunstenaar nog geheel het wezen van het gebouw begrepen.

Gebouw wil zeggen *beschutting, herberging*. In verband met dit doel werd het materiaal, de steen, gekozen en nu dient van deze zware stof een hechte, stabiele en onwrikbare opbouw gevormd te worden en zoo het wezen van het ding in de gedaante te worden uitgesproken.

Wij zien dit dan ook bij de Egyptische tempels, bij de restitutiën van Assyrische bouwwerken en eveneens - ik loop hier even vooruit - in onzen tijd bij een gebouw als de Amsterdamsche beurs.

Bij de Paestumsche tempel met zijn dikke zuilen en zwaar hoofdgestel is dit ook volkomen het geval. Wat nu voor de latere Grieksche architectuur typeerend is, is het steeds lichter maken van de zuil.

Men heeft hierin altijd een volmaken, een hooger opvoeren van de schoonheid van den tempel, willen zien, terwijl het inderdaad een ontaarding, een niet meer begrijpen van het wezen van het bouwwerk, is.

Bij het Parthenon openbaart dit streven zich reeds. De zuilen zijn al te rank, het gebouw mist het zwaar-liggende van den tempel te Paestum en heeft een zekere sierlijkheid in de ongunstige beteekenis van schijnbaar van den grond op te zullen stijgen. De neiging wordt - zooals ik zeide - steeds sterker. De zuilen van het Erechtëion geven het idee van afknappen en sterker nog doen dit de latere Korinthische. In de geheele Egyptische kunst is van een lichter worden van de zuil geen sprake.

Waar de Grieken met hun streven afweken van de steeds gevolgde leefwijze, moest ook wel het zuivere begrip van het

wezen van het voorwerp, van de plaats ervan in de schepping verloren gaan.

Onnoodig te zeggen, dat ook de andere kunsten - literatuur enz. - bij de Grieken tot afdwaling van hun wezen komen en daarin tot op heden ten dage zijn gebleven.

Over de Romeinsche kunst, die na de Grieksche tot bloei komt, kunnen we kort zijn. Men weet hoe de Grieksche beschaving het Romeinsche rijk doordringt, het nieuwe, bij hen gegroeide, element in de geschiedenis zich aan de Romeinsche maatschappij meedeelde en de Romeinsche kunst hiervan getuigt.

Een teekenend voorbeeld van het streven der Romeinen naar naturalisme kan ik niet nalaten te noemen, en wel de bekende, Pompëiaansche mozäikvloer, voorstellende een veldslag van Darius. Ruiters en paarden zijn hier perspectivisch, met licht en schaduw en vol actie afgebeeld; een paard zelfs recht van achteren gezien. Het zou ons toch te veel stuiten op zoo'n vloer te loopen!

Dan breekt het tijdperk der Christelijke kunst aan. Oud-Christelijk, Romaansch en Gothiek zijn de stijlen, die tot aan het Renaissance tijdperk achtereenvolgens op den voorgrond treden.

De schilder- en beeldhouwwerken uit deze periode hebben nu een merkwaardigheid.

Wat de schilder- en beeldhouwkunst van dit tijdperk aangaat zien we hoe eigenlijk een *vermenging* voorkomt van de zuivere opvatting en het naturalisme.

In de schilderwerken der middeleeuwen is wel degelijk sprake van een handhaven van het vlak - in den stand der figuren enz. - al vindt men sommige verkortingen en meestal licht en schaduw toegepast. Als typische voorbeelden van het eigenen aan het vlak noem ik: het op allerlei wijzen omklappen van vleugels van engelen en vogels, het vermijden van verkortingen bij armen, voeten, handen enz., het als volkomen cirkel teekenen van de nimbus, onafhankelijk van den stand van het hoofd (door Giotto werden zij voor het eerst als ellipsen afgebeeld), het boven elkaar plaatsen van figuren. Bij de ellipsen van vaasopeningen, bij tafelbladen enz. kijkt men er veel meer boven op dan in werkelijkheid het geval geweest kan zijn. Dan ziet men vaak hoe in werkelijkheid evenwijdige lijnen op de schildering sterk

uiteen, in plaats van toeloopen, wat meer den indruk van een vlak geeft. Het is toch wel onwaarschijnlijk, dat dit het gevolg zou zijn van een gebrekkige kennis der perspectief; dan toch zouden die lijnen eerder evenwijdig zijn en zeker niet zoo sterk uiteengaan, omdat dit het minst geoefende oog wel opvalt.

De gedraaide tafels op middeleeuwsche schilderingen schrijft men toe aan de bedoeling om alles te toonen, te willen vertellen wat er op stond. Maar als de schilders eens werkelijk een zuivere perspectivische afbeelding beoogd hadden, dan hadden zij zoo'n gedraaide tafel toch bedervend voor hun stuk gevonden en er zeker iets anders op gezocht.

Bij de schilderwerken is verder opvallend de onbewegelijkheid van de figuren, ook weer niet een levend lichaam in rust, maar een verstrakken in de een of andere houding. Dit zien we nog bij laat-Gothische schilders als Van Eyck, Memling enz.

In de middeleeuwsche beeldhouwkunst komen evenals in de schilderkunst naast een eigenen van de materie dingen voor, die aan het streven naar natuurnabootsing herinneren.

Trachten wij de oorzaak van deze vermenging op te sporen. Men weet hoe met den val van het Romeinsche rijk de Romeinsche beschaving te niet gaat. De volken nu, wier kunst ik zooeven besprak, hadden een dergelijke beschaving niet en kenden evenmin het streven dat ik bij de Grieken schetste. Daarom was van hen zeker een zuivere kunst te verwachten. Zij waren te veel *mensch*, stonden tot de natuur in de ware verhouding, hadden niet de verstandsdaad der Grieken begaan.

Stellig nu ligt de oorzaak dat de ware opvatting ‘in verbinding’ voorkomt met het streven naar natuurnabootsing hierin, dat de klassieke beschaving er geweest was. Zonder deze was hun kunst zuiver geweest - ongetwijfeld. Zij zijn echter met de Romeinen in aanraking geweest, hebben hun kunst leeren kennen en het zien alleen van deze is waarschijnlijk de oorzaak geweest, dat er door hen in het kunstwerk op een ziekelijken ondergrond is voortgebouwd.

Op de middeleeuwen volgt het tijdperk der Renaissance.

Het is U bekend, hoe men in dit tijdperk de grondslagen der klassieke wereld op allerlei gebied opspoort en hier op voortbouwt,

hoe men groote vorderingen maakt op het gebied van uitvindingen, ontdekkingen, wetenschap.

Als afspiegeling hiervan zien we in de architectuur het overnemen van Romeinsche vormen. Zij krijgen echter een ander karakter, zijn niet meer Romeinsch, maar uiten een nieuwen tijd. De schilder- en beeldhouwwerken worden, zooals men weet, steeds naturalistischer. De namen der kunstenaars Giotto en da Pisano zijn U bekend in verband met het opkomen der nieuwe beweging.

We zien hier dus weer een tijdperk van verstandelijke ontwikkeling en hiermee samengaande een zieke kunst.

Wanneer de Renaissance beweging in Italië tot uitbloei is gekomen, wordt Frankrijk op kunstgebied het toonaangevende land. Wij weten hoe hier snelle veranderingen in het karakter der kunstvormen optreden, stijlen van korten duur elkander opvolgen.

Dit wijst op een groote veranderlijkheid in het karakter van den tijd, wijst op een periode van ontwikkeling, van voortgang. Duidelijker spreekt dit wanneer we dezen tijd gaan vergelijken met een kunstperiode als de Egyptische. Bij de laatste zien we het groeien, bloeien en tot verval komen van een stijl verdeeld over misschien meer dan 30 eeuwen; het Lodewijk XV, Lodewijk XVI en het Empire duren elk een paar tientallen van jaren en zijn voorbij. Zij zijn als het ware meer schakels van een keten dan wel zelfstandig opgebloeide stijlen.

Na de jaren van het Empire volgt een tijd van *overnemen* van vormen uit vroeger tijdperken (Neo-Klassicisme, Romantiek etc.). Er is dan dus geen stijl meer. Hierover straks een uitvoeriger beschouwing.

Ik zeide dat het hier besproken onderwerp een inzicht is, waartoe de kunstenaar in onzen tijd komt. Men moet dit nu niet beschouwen als een op zich zelf staand feit, als iets wat toevallig in onze dagen plaats heeft, meer als iets *wat voorkomt uit den tijd, waarin wij leven;* door zijn tijd wordt de kunstenaar er toe gebracht.

Als zoodanig is het tot inzicht komen een teeken, *dat een nieuwe en andere tijd dan de achter ons liggende zal aanbreken* omdat er nu een zuivere kunst opgroeit.

Er is dus een tijd te verwachten zónder het streven dat bij de Grieken begon.

Natuurlijk zullen in dat nieuwe tijdperk de uitvindingen, die in verband met dat streven gedaan werden, gebruikt worden. De reusachtige vindingen der 19e eeuw op het gebied van stoom en electriciteit zouden een zeker eindpunt kunnen zijn, waarop dus in zekeren zin, door een nieuwe periode gebaseerd zal worden.

Wij zien hoe de Europeesche beschaving zich over de geheele aarde verbreidt.

Onze uitvindingen - vervoermiddelen, wapens, gemeenschapsmiddelen als telegrafie - dringen meer en meer de verschillende landen binnen. Het is te verwachten, dat zij, om hun voortreffelijkheid, eens over de geheele wereld zullen zijn ingeburgerd.

Hierdoor zal er bij alle volkeren een zelfde cultuurhoogte zijn en door de gemeenschapsband tusschen alle volkeren, die door de nieuwe uitvindingen wordt bewerkstelligd, zullen zij één cultuurperiode meemaken en daarom aandeel hebben in één en dezelfde kunst. Wel zal uit de kunstwerken der verschillende rassen altijd het ras blijven spreken, maar door het beleven van één beschaving zullen zij een zeker iets gemeen hebben.

En wij zien hoe tegenwoordig, nu het morgenrood van dat nieuwe kunsttijdperk opgaat, de kunsten van nog bestaande, eeuwenoude beschavingen tot uitbloei gekomen zijn, zoodat er voor een nieuwe plaats zal komen. Ik denk b.v. aan de Japansche en Chineesche kunst. Door het in aanraking komen met de Europeesche beschaving, door de beinvloeding van deze is het oude karakter aangetast en de kunst tot verval gekomen.

De kunstgesteldheid van de 19e eeuw spreekt de volslagen uitbloei van een tijdvak uit en is daardoor tegelijk de voorbode van een nieuw. Natuurlijk zien we hiervan ook teekenen op maatschappelijk gebied.

In de 19e eeuwsche kunst openbaart dit zich door het navolgen van vormen uit vroegere stijlperioden. De gebouwen, meubels enz. hebben dan natuurlijk heelemaal geen stijl omdat men om een voorwerp in de een of andere stijl te scheppen in den tijd van dien stijl moet leven. Een tijd, waarin men niet leeft, uit men niet, omdat men den ziel van dien tijd niet in zich heeft.

De stijlloosheid van den 19e eeuw is een gevolg hiervan, dat

die eeuw een tijd is, die eigenlijk géén tijd is, d.w.z. dat zij een *karakterlooze* tijd is geweest. Dat de vorige eeuw geen karakter had ligt hierin, dat zij het tooneel van een strijd tusschen oud en nieuw is geweest. Het oude is dan het van de Renaissance afstammende, het nieuwe, de vorming der grondslagen van een nieuwen tijd. Zoo was zij dus noch geheel het eene, noch geheel het andere.

Nu moet het niet verwonderen, dat in een eeuw van verval voor de architectuur als de 19e eeuw geweest is, kunsten als de schilder- en beeldhouwkunst, literatuur, muziek enz. tot tijdperken van bloei, van bezieling zijn gekomen (de Fransche en Hollandsche schilderkunst b.v.). Want ook de werken uit deze perioden *missen stijl*. Wanneer wij een gebouw en een schilderij uit het Renaissancetijdvak zien, spreekt uit beiden een karakter van den tijd, n.l. de Renaissance, de uiting van een beschavingsperiode, van een geheel volk. Zoo is het ook met de Grieksche kunst, met de Gothiek, kortom met alle tijdperken van een stijl. En dit ontbreekt den Millets, den Israelsen, den Marissen. Daarom zijn hun werken van mindere kwaliteit dan die der Renaissance enz. Natuurlijk ligt dit weer niet aan de kunstenaars, maar aan hun tijd. Door het ontbreken van stijl treedt in de 19e eeuwsche kunstproducten het individueele sterk op den voorgrond. Men kan bijna spreken van een *persoonlijke stijl* zonder meer; bijna, omdat zij persoonlijk zijn *in* het uitgebloeide, verwaterde Renaissance-karakter.

Wat wij nu ná de 19e eeuwsche herleving der Nederlandsche schilderkunst in de richting van het oude zien voortbrengen, belooft niet veel voor een te verwachten periode van bloei. Zoo is er het voort willen gaan in het spoor der Marissen, Weissenbruch en hun tijdgenooten. Het werk van deze richting is volstrekt geen voortbouwen maar zegt eerder dat dit onmogelijk is, zegt dat die tijd geheel voorbij is en zoo is dit werk een zielloos overkauwen, een dwaze nadoenerij.

Zoo loopt dan het tijdperk, welks oorsprong in de Renaissance wortelt, ten einde en staan wij aan den voet van een nieuw. En zoo zien we dan ook dat voor een nieuwe kunst de grondslagen worden gelegd.

Op het gebied der architectuur ontstond tegen 1900 een u

wel bekende beweging. Men werd de leelijkheid der gebruiksvoorwerpen gewaar en zei het navolgen van historische-stijlvormen vaarwel. Hiermede werd het begin van een nieuwe kunst tot stand gebracht. En wel het begin van een zuivere architectuur. De moderne architect spreekt het wezen der voorwerpen in vorm en versiering uit en de beeldhouwer en schilder komen van de afdwaling van het thans uitgebloeide tijdvak terug.

Nederland nu, schijnt wel de bakermat voor de nieuwe kunstperiode te zijn; iets wat ons natuurlijk het werk van de kunstenaars zegt.

Wat de architecten aangaat heb ik *Berlage* reeds genoemd door over zijn Beurs te spreken, en zoo zijn er nog meer.

Op het gebied van schilder- en beeldhouwkunst zijn te noemen *Mendes da Costa* en *Zijl* als beeldhouwers en *Jessurun de Mesquita* als teekenaar.

Over de moderne kunstgesteldheid valt, als nadere beschouwing, dit op te merken: het werk van de hedendaagsche kunstenaars is - zooals ik gezegd heb - het begin van een kunst en daardoor heeft het nog geen stijl, er is geen overeenkomst in hun werk door het dragen van een zelfde karakter als uiting van een tijd. Het werk van Berlage is Berlage, dat van Mendes is Mendes en zoo staat het, als uiting van verschillende personen, vreemd naast elkaar. Maar wanneer het tijdperk, dat nu wordt voorbereid, zich zelf zal zijn geworden en er dus een cultuur met een karakter zal zijn, dan zal er een stijl zijn en datgene wat nu in de kunstwerken op zich zelf staat - n.l. het persoonlijke - zal dan spreken uit een gemeenschappelijken vorm.

Deze eenheid in de kunstwerken zal dus samen gaan met het volgroeien van het tijdperk. *Wij* zullen hiervan echter wel niet veel bespeuren.

Uit alles, uit kleeding, taal, uit muziek, gebouwen, schilderwerken enz. zal dan één tijdkarakter spreken en dan is er eigenlijk pas een kunstperiode. De kunst zal dan evenals de samenleving op een hoogte gekomen zijn, waarop zij lang zal toeven, zooals dat ook het geval was met een kunst als de Egyptische.

De Balkanstrijd
Door
Th. van Ameide

Wie, wann und wo? Die Götter bleiben stumm!
Du, halte dich ans Weil, und frage nicht warum.

Nicht so vieles Federlesen!
Lass mich immer nur herein.
Denn ich bin ein Mensch gewesen,
Und das heisst ein Kämpfer sein.

Aus tiefem Gemüt, aus der Mutter Schoss,
Will manches dem Tage entgegen,
Doch soll das Kleine je werden gross,
So muss es sich rühren und regen.
GOETHE.

I

Waak op, o Geest, doorstraal den damp
met uw geheiligd licht.
Een grootsche volkrenkamp
dwingt tot een sterk gedicht,
een woord, dat, zelf een daad,
in zielen zinke als zaad
van trots en heldenmoed,
van lijdenskracht in gloed
die nooit vergaat.

Is 't niet de deining zelf van dat geducht bewegen,
wat vindt tot mij geheimnisvol zijn wegen
en van mijn stille vijvervlak
den spiegel eerst in rimpling brak,
dan golven hoog en hooger
doet stijgen, tot zij over
de wallen storten bruisend wild,
niet eerder ooit gestild?

Waak op, o Geest, wat daar geschiedt
is u niet vreemd.
Gij zijt het zelf, die daar gebiedt
den Dood te wijken in het niet,
daar 't Leven aanloop neemt.

II

Ik zie een stillen herfstdag pralen,
zijn bleeke glans vervult de zalen
des hemels met een teeren schijn,
't verschiet alom
is steil en stom,
der toppen scherpe of liefelijke lijn
staat aan de lucht geschreven
zoo vast en stil, alsof het leven
hier eens voor al zijn wil had uitgezegd.

Maar op de vlakte door 't gebergte omsloten,
daar wemelt het van mannen in de groote
verbroedering van heet begeerden krijg.
Zij zaamlen zich bijeen en alles zwijgt.
Dan spreekt een priester, die het vaandel zegent.
Zijn tè gewende woord
kabbelt gemakk'lijk voort,

hij spreekt alsof het rustig regent:
God-zelf zal met hen strijden,
tot zéékre zege leiden.

O leugenpriester, weet gij niet
dat weinig mijlen verder
een andre zielenherder
ten eendren hemel ziet
en spreekt in 's vijands kamp gelijke woorden?

Dat woord is een ellendge waan,
wanneer die om u staan
niet in hun eigen borst
dragen den fellen dorst,
het bitter gloeien,
van 't stijgend leven, dat uit peilloos diep
in wording worstelend om uitweg riep,
den ademloozen storm,
waarin na 't eindloos broeien
de baring aangaat van den nieuwen vorm.

Die innerlijke levensgrond,
zoo die door hunne levens zond
zijn fel gezwollen stroom,
dan enkel zijn zij sterk en vroom -
ook zonder bidden.

Dàn is uw woord, o leugenaar,
wellicht die schoone leugen, waar
diepst-innerlijke waarheid
zich spieglen en erkennen mag,
in falend beeld, in àl te scherpen dag,
maar in gevormde klaarheid,
waaraan zij zich mag sterken
om wonderen te werken.

Wondren, ach ja, maar of dat wonder
breng zege of neêrlaag, slechts de donder
van het geschut is dáárvan konder.

De God, die 's levens wording stuwt,
die steeds zichzelf aan nieuwe vormen huwt,
de oude verbrekend,
hij is de Almachtge van uw leugen niet,
hij is een kracht, die vaak haar grenzen ziet
en deinst verbleekend
terug in 't ongevormde duister,
tot nieuwe drang hem andermaal ten luister
oproept van 't licht.

Die zaak staat slecht,
wier eenige kracht is het Recht:
bidt, zoo gij wilt, maar vecht.

Vaste hand, vast gemoed,
droog het kruit;
niet eer dan het wezenlijk moet,
maar dan, in Gods naam, vooruit!

Is God aan uw zijde,
dan vecht gij blijde
tot zege of - dood:
voor schande alleen geen nood.

III

De mannen weten 't wel,
zij baden meê, maar vechten fel.
Zij voelen in hun bloed
het vreemde vuur,
hun diep-verstild gemoed

voelt in dit plechtig uur
den drang van zooveel jaren
thans al zijn krachten garen,
hun blikken scherpen en hun armen stalen,
hun ziel beletten af te dwalen
van 't eenig, eenig doel,
dooden elk zwak gevoel,
tot zij als heiligen en martelaren
juichend instormen op des vijands scharen.

O krijgers, helden, broeders, wat u drijft,
de levensmacht, die uw beginnen stijft,
waar is de ware dichter
wiens duister oog niet lichter
in haar herkenning wordt?
Wat uw geleedren stort,
onhoudbare lawine,
rechtuit in 's vijands vuur,
't is niet uw schamele natuur,
het is dezelfde Geest, dien wij in ootmoed dienen.

Wat klein in onze zielen werkt,
zuiver en fijn en onbemerkt,
meest stil, onmachtig zich te uiten,
dat slaakt in grootschen samengroei
bij gansche volkren thans zijn boei
en slaat met macht en pracht naar buiten.

Of 't in dit ééne duldend hart
een woord smeedt, of de onduldbre smart
van velen, die niet zingen,
doet steigeren in zulk een vaart
dat zij een nieuwe wereld baart:
het is hetzelfde dringen.

O God in ons, die meestal zwijgt en lijdt,
in eindeloos geduld gebogen,
maar nimmer moe van drang en strijd,
immer bereid tot pijnlijk pogen,
hoe staat gij thans voor onze oogen
in heerlijkheid van zegepraal,
schept een gedicht in deze taal
van bloed en vuur en tranen,
een grootsch gedicht van werklijkheid,
welks zin ons niet verborgen leit,
welks glans ons nooit zal tanen.

Hoe juicht ons hart uw zege toe,
hoe groeit ons hart, zoo flauw, zoo moe,
thans in uw zege mede;
wat ge in ons legdet, wordt veracht:
nu toont gij elk uw grootsche macht
en vest ook onzen vrede.

IV.

Ik zie een Turkschen generaal,
schitterend, hoog in 't zaâl,
aan 't hoofd gaan van zijn troep.
Hoe zeker klinkt zijn luide roep!
Zij rukken zingend voort, dan plotseling
doorzeeft een wilde werveling
van vliegend vuur hun rangen.
Dan zwijgen de gezangen.

De generaal, hij staat,
hij ziet den vijand komen,
hij ziet hem in 't gelaat,
zijn ziel wordt ingenomen

door wilden schrik,
één oogenblik
breekt heel zijn leven stuk,
met éénen ruk
gooit hij de teugels om
en rent, van wanhoop stom,
dwars door zijn eigen geleedren.

Deze man heeft het lot van zijn volk
in 's vijands oog gelezen:
hij staarde in een grondlooze kolk,
toen smolt de kracht uit zijn wezen:
boven al heeft hij 't leven begeerd,
dat heeft hem onteerd.

Zijn plaats zal zijn in het rijk der legende:
de Turk, die van voor Gods aangezicht rende,
de ziel van 't verleden, die vlood,
waar de toekomst zich ontsloot.

V

Ik zie Bulgaren in reserve,
zij zijn van spijt vervuld,
zij trappelen, zij sterven
van ongeduld.
De commandant beveelt hun stilte,
maar in zijn stem
is niet de forsche kilte,
de vaste klem,
die dwingt tot volgen.
Hij doet verbolgen,
omdat het moet,
maar heel zijn eigen bloed

staat zelf in gloed.
Dat voelen zij, de mannen,
zij staan gereed,
één zegt wat, dan een kreet
en alles stort vooruit:
een regiment, dat muit.

Een regiment, dat muit
niet om te barre geboden,
niet om een klein gekijf,
niet om de duizend nooden
van het ellendig lijf,
een regiment, dat muit, omdat het heiligst vuur
het merg hun zengt,
omdat het opperst uur
geen rust gehengt,
omdat hun wezen overmant,
hun ziel ondraaglijk spant
een drang zoo diep en groot,
dat zij door geestesvlagen
zich voelen voortgedragen,
zij 't in den dood.

Voorzichtigheid is goed,
maar let op 't vuur:
meer dan water is bloed,
draagt in zich 't eigen stuur,
wil het niet klemmen,
niet maatloos remmen,
zie wat gij doet.

God zelf kan enkel smeden
als 't ijzer heet is,
laat hem met vrede:

hij weet, wanneer 't gereed is.
Wanneer zijn tijd komt aan,
laat hem begaan.

O schoonste muiterij,
welks dichters oog
blijft bij u droog?
Gij zijt zijn eigenst wezen.
Hij moge u vreezen
of diepst van al beminnen,
hij weet: gij zijt een overmacht,
die wild met hem, met alles lacht,
en stort uit uw onpeilbre schacht,
onhoudbaar, onberekenbaar,
opeens het leven binnen,
door bergen van bezwaar.

VI

Ik zie een donker woud,
de nacht is vochtig koud,
het zwangre zwerk aan 't broeien
hangt duister dreigend laag,
tusschen de stammen vloeien
beken van bloed:
de strijd is daar aan 't loeien.

Dan breekt de donder los.
Wat zeggen de Bulgaren?
‘God strijdt met onze scharen’.
Wat is der Turken woord?
‘Wee, Allah is verstoord,
hij wil van de aarde ons delgen,
de hel zal ons verzwelgen’.
Zij vlieden haastig voort.

Die goddelijke volte
niet in zijn boezem draagt,
wordt door een schim verjaagd,
door elken waan belaagd,
omdat een leêge holte
geen druk verdraagt.

De bittre kamp heeft uit, de donder
zwijgt eindelijk, boven en onder,
een vreeslijke stilte stijgt.
Het blauwe maanlicht zijgt
stil door verschroeide blâren:
wat moet dat oog ontwaren!
Alom tusschen de lijken hijgt
en reutelt het van gewonden,
zij liggen wreed geschonden,
zij blijven ongevonden,
het leger heeft geen tijd,
geen krachten, geen tuigen
om met omzichtigheid
te zamelen de duigen
van 't vat, dat splijt.

Zij blijven waar zij zijn,
ellendig, dorstig, bloot,
tot hen verlost de dood.
Een walm van rotting stijgt
tusschen het zwijmend loover:
koudvuur, dat langzaam tijgt
het levend lichaam over.
Wellicht ook sluipen
hyena-menschen rond:
ik voel ze naderkruipen....
in sidderende wond

woelen hun vuile klauwen,
onder de brauwen
zoeken zij 't blauwe:
het levend oog.

O om de Turken hier klaagt,
zij stierven als honden.
De anderen vonden
wat geestelijk schraagt:
zij waren zelf verloren,
gebroken, versmeten scherf,
maar het heerlijke was geboren,
door hùn daad meê geboren,
gevest hunner kinderen erf.

Hoe menig ellendige heeft in vrede
een laatste zeegnende bede
zijn' koning daar toegebracht,
die wijze kracht,
wier arbeid van jaren en jaren
thans eindlijk - o opperst goed -
der eeuwen stillen, onmachtigen gloed
vergunde zich in vlammen te openbaren.

Weent niet om hen, gij weeken,
die elke pijn doet bleeken,
die geen bloed kunt zien:
het leven, het bloote leven,
schoon pijnloos, lief en stil,
is niets, niets, bij het streven
van den dieperen levenswil.

Is u het leven zoo waard?
Het is een loome last.
Hoe vast houdt de donkere aard'

haar vurigen gast!
Enkel wanneer het baart,
met nieuwe gestalten verrast,
doet de spanning den druk vergeten,
mag leven leven heeten.

Wat nood, zoo het werktuig splijt?
Deze dood is schooner
dan het leven van den bewoner
van een aarde, die nimmer krijt
in weelden van paring,
in weëen van baring
en nooit om verlossing schreit.

Pijnen zijn spoedig over,
de dood is ons een vrind,
maar wat evenaart den toover
van leven, dat begint?

Dit is 't geheim van alle martelaren:
hun gold als dorre blâren
wat men hun rooven kon,
terwijl huns levens eenge zon
blonk onaantastbaar boven de barbaren.

VII

Ik zie Montenegro's koning
bezoeken de woning
der heilige smart.
Bij een der bedden mart

een oude moeder:
‘zijn vader viel, het vaandel in de hand,
dat neemt zijn broeder,
hij worstelt voort, hij valt,
mijn tweede zoon, hij valt,
dan komt de derde, die daar ligt,
hij stierf in mijn gezicht,
nu heb ik niets meer dan mijn God, mijn land,
hùn roem en 's vijands schand’.

Zij weent, de koning weent met haar,
dan spreekt de vrouw met grootsch gebaar
het woord van gloed,
dat bleeken doet
al wat ooit dichtren smeden:
‘*jij moogt niet weenen*;
zoo ons, *jouw onderdanen*,
de bittre nood
ten troost noopt van de tranen,
jij moogt niet weenen, *'t waar' de dood*,
zoo we onzen vorst en leider zien
in tranen, *zal de kracht ons vliên*
uit onze dorre leden’.

Zoo wees, wie zelf in lijden,
o hoogste roem,
terug naar 't strijden,
den eeuwigen doem
van alle leven,
wie meêlij wou geven,
pijn wou verzachten,
- omdat het streven
geen pijn mag achten.

VIII

O dat mijn oogen
dit schouwen mogen:
mijn ziel heeft niet gelogen,
het Zijn is niet dood,
't bergt in geheimsten schoot
een macht, wier vermogen
in wonderen groot
het eeuwige baren
doet schokken en varen
door al wat het klemmend omsloot.
Gij treurt om goed en bloed
en zooveel tranen?
Versterk uw teêr gemoed
voor 's levens harde banen.

Laat mumm'lende grijzen,
laat ijdele vrouwen
den vrede prijzen,
paleizen bouwen
voor schijn-schoonen waan,
het leven zal gaan
zijn eigen onwendbaren gang,
gedreven door drift en drang,
niet door de beelden getrokken
van schoone hoop,
die gij opricht om daar te doen stokken
zijn eeuwigen loop.

Zal dan nooit ons een adem omvangen
van zoete rust?
Zullen nooit onze dankbare zangen
begroeten de kust?
Angstiger harten schreeuw

niets dan een verloren geluid?
Der aarde gouden eeuw
slechts droomers buit?

Zwijg stil, o kleine moed, het zonnigst leven
zou aan den vollen mensch geen vollen vrede geven.
Waardoor hem 't leven enkel draaglijk wordt,
de drang, die eeuwig schept wat eeuwig dort
en eeuwig vaagt weer wat niet langer bergt
zijn leven en met dood gewicht hem tergt,
die drang, die 't leven levend houdt,
de wereld om zijn wezen bouwt
als 't eeuwig wisselend gedicht
waarin een ziel zich stort, waaruit de ziel weer zwicht,
die drang zal nimmer hier op aarde
bereiken wat een eeuwge waarde,
een vast veroverd doel, een stilstand ooit kan zijn.
Die drang schept niets hier dan een veegen schijn,
een spiegeling van wat zijn wezen is.
Dat wezen is geheimenis,
het komt uit buitenaardsche streken,
waarvan geen mond den naam kan spreken,
en toont in de eeuwge wissling van zijn werk
dit ééne alleen: de ziel, in haar natuurlijk perk
niet gansch besloten, is van hooger aard:
hier zij haar vrede in 't baren, niet in wat gebaard.

Zoo van uw paradijs het vale morgenrood
ooit lichtte aan 't grauwe zwerk, o vrede-stichter,
dan, met den laatsten krijger, ging de laatste dichter
vereend als broeder in den dood.

3-5 Nov. 1912.

Politieke feiten en richtingen

De maand, die ‘vastgelegd’ was voor de Invaliditeits- en ouderdomsverzekering, is ten slotte gevuld geworden met linksche politiek. De zoogenaamde beraadslaging over het wetsontwerp werd tot een zeer lange en uiterst gedetailleerde betooging tegen het plan en zelfs tegen de aanstaande wet-Talma; een betooging verder tot aanprijzing van de staatspensioneering in welken vorm en onder welke naam dan ook. De behandeling was zóó uitvoerig dat tegen geen herhaling opgezien werd, indien nog slechts één argumentje werd bestreden of nader opgehelderd. Ook dat was linksche politiek. Want ieder zag de onuitgesproken bedoeling om tijd te winnen of liever om tijd te dooden. Zoo al het tot stand komen van de invaliditeits- en ouderdomsverzekering niet tegen te houden was, dan werden toch de kansen beter om de protectie-plannen te weren, om van het verhinderen der grondwetsherziening dan nog af te zien.

Maar een dergelijke tactiek van rekken moest ongezocht schijnen en daardoor onaantastbaar zijn.

Inderdaad is de linkerzijde er in geslaagd om zakelijk en degelijk te blijven in de redevoeringen, die maar aldoor gehouden werden, 's morgens, 's middags, 's avonds, dagen, weken door. Het was bijna een sport, maar dan onder zeer strenge regelen. De heer Duys, de heer Treub, de heer Troelstra heeft zooveel uur gesproken, berichtten de linksche bladen eenigszins triomfantelijk, doch ook ietwat verlegen, zoodat er onmiddellijk bijgevoegd werd dat de rede getuigde van groote studie en kennis. De tactiek slaagde dan ook alleen door de groote werk- en spreekkracht, die leden der oppositie aan den dag - of misschien nog meer aan de nacht - legden.

Want het dwangmiddel van den Kamervoorzitter, nl. de twee avondvergaderingen, die onverbiddellijk voortgezet werden, eenmaal zelfs tot kwart voor twee uur, dat middel faalde.

Overigens heeft de regeeringsmeerderheid vrij gedwee de eindelooze redevoeringen der oppositie ondergaan. Er is zelfs niet beproefd om zoo iets als de valbijltactiek toe te passen, waarmede thans in het Engelsche parlement de Home-rule wordt doorgezet. Men liet maar praten in de hoop dat er wel een eind aan zou komen. Van verweer was weinig sprake. Het was in 't begin beproefd, maar na de formeele plichtsvervulling der heeren Nolens, Aalberse, Van Vliet en Rutgers scheen zwijgen het parool. Voor den laatsten was dit misschien even moeilijk als voor de christelijk-historische leden der Kamer, doch ingaan op de argumenten en verlokkende vragen der oppositie, zou het versterken van haar tactiek zijn geweest.

Zelfs de minister begaf zich niet volop in het strijdperk. De rechterzijde had een stevige zeer materieele basis voor het wetsontwerp, nl. de geconsolideerde 57 stemmen. Daaraan had zij zich te houden. Hieruit zijn ook te verklaren die twee merkwaardige uitlatingen van minister Talma, die de zwakte van een dergelijk steunpunt maar al te duidelijk aantoonen.

De oppositie had zich al tegen het ontwerp verklaard; haar te overtuigen was dus onmogelijk. Waarvoor zou de minister dan spreken? Om het land, het volk duidelijk de voordeelen van zijn stelsel uiteen te zetten? De eindelooze redevoeringen, zoo zei de minister, hadden reeds alle belangstelling doodgepraat. Naast deze terugtocht op de verdedigingslijn der 57 stemmen, is ook merkwaardig het korte maar duidelijke verweer tegen de staatspensioneering; nl. de kerk wil het niet, daar zij geen afstand wil doen van haar invloed op de armen.

Vermoedelijk heeft de regeeringsmeerderheid verwacht dat door haar zwijgen de strijdlust der linkerzijde wel snel uit zou dooven ‘faute de combattants’. Maar dan was dat een misrekening. De linkerzijde had ‘onder elkaar’ genoeg belangrijks te verhandelen, waarbij zij de belangstelling der rechterzijde volledig kon missen. Dat meevallertje voor de oppositie bestond uit de jonge belangstelling en ijver voor de pas geboren liberale concentratie, en....uit een spelbreker.

Bij de concentratie-plannen toch speelde de kwestie der ouderdomsverzorging geen geringe rol. Dat was een kostelijk onderwerp om er bij de verkiezingen het land mee rond te trekken. Vandaar dan ook dat de heer Tydeman niet geschuwd had de gevaarlijke bedreiging uit te spreken dat links zich niet bond aan Talina's regeling zelfs al was die reeds wet geworden. Gevaarlijk is toch een dergelijke bedreiging. Wat voor ontaarding der partij-politiek staat ons te wachten indien wetten beurtelings door de éene partij aangenomen, door de andere weer afgebroken worden.

Maar de liberale concentratie heeft de ouderdoms-verzorging als een buitengewone attractie op haar program noodig. En dus was de discussie-ruimte die de rechterzijde vrij liet en de linkerzijde met toenemende vreugde genoot, van nut om te vertellen dat en hoe, de drie linksche partijen aan de kiezers een premie-vrij pensioen voor de ouden van dagen beloven. De hoofdbelangstellenden waren hierbij de sociaal-demokraten. Zij stonden geheel en al buiten de concentratie. En de heer Troelstra constateerde met scherpte hoe geheel en al onkundig hij van haar plannen was. Maar toch - hoewel de concentratie evengoed den oorlog aan rood als aan zwart verklaarde - had het zin dat de socialistische leider waarschuwde voor een al te groot vertrouwen op hulp.

Vóor dat wij hierop verder ingaan, moeten wij even de aandacht vragen voor den spelbreker.

* * *

Eigenlijk waren er twee spelbrekers aan de linkerzijde. Terwijl spreker na spreker zich letterlijk uitputte in woorden van minachting, afkeer, haat zelfs tegen de *dwang* verzekering, kwamen de heeren Dr. Bos en Mr. Treub nog even van de oude liefde der vrijzinnig-demokraten getuigen.

Oude liefde, want het begrip der sociale verzekering, zooals dat in Duitschland was verwerkelijkt, en bestemd scheen de wereld te veroveren, had in ons land het eerst een warme ontvangst gehad bij de vrijzinnig-democraten, al waren ze toen misschien nog niet onder dien naam bekend.

De mannen van de Vragen des Tijds hebben lange jaren propaganda gevoerd voor een sociale politiek, die naast de arbeidswetgeving vooral de sociale verzekering op haar program had. Het was voor hen ongetwijfeld eene overwinning dat Dr. A. Kuyper zijn eigen vroegere bezwaren tegen den dwang der verzekering op zijde zetten kon en in de periode 1901-1905 zijn wetsontwerpen naar het Duitsche model indiende.

Zij hebben echter hun succes daarna snel zien weg-ebben, en vooral aan de vrijzinnige kant.

De sociaal-demokraten zijn, vanaf het oogenblik dat zij aan practische politiek gingen doen, wantrouwig geweest. En in 't bijzonder aangaande ouderdoms-verzorging stonden zij van den beginne af aan pal voor het staatspensioen.

De andere uitersten, de vrij-liberalen, hadden al gauw genoeg van de ongevallenwet en trokken steeds verder af van ingrijpende staatsbemoeiïng.

En in 1909 ging opeens de Liberale Unie over-stag door zich voor het Engelsche staats-pensioen te verklaren. De succesvolle propaganda van den actieven Bond voor Staatspensioneering had daaraan zeker geen gering aandeel.

Met felle woorden werd dit ‘verraad’ der unie-liberalen door de voorgangers der vrijzinnig-demokraten en niet in 't minst door Mr. Treub gehekeld. Doch hij vergiste zich toen hij meende dat er van ‘verraad’ en van ‘demagogie’ sprake was. Het volk had zich een eigen opinie gevormd en begon van een eigen wil blijk te geven. Daarnaar hadden zich de unie-liberalen geschikt, en daarvoor zouden ook ten slotte de vrijzinnig-democraten moeten bukken.

Reeds vóor 1909 had Mr. Treub een poging gedaan om den stuur zoodanig te wenden, dat de verplichte verzekering aannemelijker werd en opnieuw tot triomfen gevoerd zou kunnen worden.

Met de toen ontworpen plannen heeft hij ook nu beproefd, zooals hij het ook in zijn eigen partij na herhaalde aanvallen had gedaan, de stroom voor staatspensioneering te trotseeren.

Daarom kwam zijn spelbreken scherper uit dan van Dr. Bos. Die beperkte zich tot een betoog over het mooie van de algemeene arbeidersverzekering, maar koos ten slotte toch partij

tegen Talma's wetsontwerp en vóor de concentratieplannen. Hij motiveerde dat bijna uitsluitend door zijn alles overheerschende afkeer van de tariefherziening.

Anders Mr. Treub. Zijn stelsel uit den kenteringstijd droeg en draagt daarvan de duidelijke kenmerken.

Met de nieuwere strooming gaat hij mede in de kritiek op het Duitsche stelsel. Niet de individueele verzekering met al den administratieven omslag, maar een sociale solidariteit is de basis voor zijn plan. Doch tegen den stroom gaat hij in door een felle bestrijding van de staatspensioneering. Aanvankelijk niet op principieele gronden, maar op zuiver finantieele overwegingen. De staatspensioneering is niet te betalen, ook niet door belastinghervorming. Later zou hij ook principieele bezwaren gaan aanvoeren, toen de zwakte van zijn eigen stelsel een offensief optreden noodzakelijk maakte.

Want dat stelsel bleek bijzonder zwak; het was een stroomrafeling, geen eigen strooming. Wanneer niet ieder verzekerde door premie de lasten voor zijn eigen uitkeeringskans draagt, dan is er maar één billijke weg te vinden, dat n.l. de gemeenschap de kosten betaalt. Men kan niet een combinatie daartusschen in verzinnen en van enkele willekeurig gekozen groepen der verzekerden een even willekeurige bijdrage vergen. Doch juist door die zwakte moest Mr. Treub....gehoor geven aan den politieken drang en zijn sociale uitvinding prijs geven? In dat geval zou hij niet de van zichzelf overtuigde, strijdbare figuur zijn, waarvoor hij in ons land bekend staat. Integendeel moest hij door de jaren van strijd eerst tegen de conservatief-liberalen, toen tegen de unie-liberaien, eindelijk tegen zijn eigen troepen, nog meer gehecht zijn aan de grondtrekken van zijn stelsel. Vooral ook omdat de ondergrond ervan een finantieele was. Daarin gevoelde hij zich het sterkst en het meest zeker. Zeker n.l. in het kennen der grenzen tot waar vermogen en inkomen door den fiscus te treffen waren. Speelde aldus de financier den politicus parten? De laatste zag zich namelijk gedwongen om aan twee kanten tegelijk aanvallend op te treden. Eenerzijds tegen den minister, die het oude individualistische verzekeringsbeginsel verdedigde. Anderzijds tegen de sociaal-democraten die de heftigste en principieelste verdedigers van de staatspensioneering waren. Want

de concentratie, die, zooals later zou blijken ook met zijn goedkeuring tot stand was gekomen, kon hij niet aanvallen. Wat was echter het resultaat van zijn gevecht tegen twee fronten? Zijn aanval tegen den minister was slechts zwak. Hij verweet hem bureaukratie, die zou blijken uit een te geringe genegenheid voor de organisaties, die uit het maatschappelijk leven zelf groeiden en voorkeur voor op papier ontworpen en door ambtenaren geleide staatsorganen. Overigens verschilde hij slechts met hem in de verdeeling van de staatsbijdrage en de manier waarop het geld daarvoor gevonden zou worden. Veel feller trad hij op tegen de staatspensioneering, zóo fel dat de minister gaarne de ontvangen slagen vergat om achter hem schuil te gaan. Hierdoor had Mr. Treub zijn doel voorbij geschoten. Want ten genoege van de rechterzijde ging hij de sociaal-demokraten bestoken door hen voor te houden, hoe Duitsche en Fransche partijgenooten het verzekeringsstelsel hadden verdedigd. Hoe meer hij zich daarmede vereenzelvigde, hoe verder hij echter afdwaalde van de concentratie, zoodat de eindindruk geen andere was dan dat Mr. Treub geheel alleen een schild ophield boven de regeeringspartijen om de scherpste slagen op te vangen. In 't besef van dat averechtsch succes zakte plotseling zijn geheele strijdbare houding in elkaar toen hij aan 't slot mededeelde toch niet de concentratie te zullen bestrijden en de voorkeur gaf aan den rol van....toeschouwer. Treub toeschouwer! Geen wonder dat Schaper van een politieke zwanenzang, Troelstra van een harakiri sprak, en de concentratiemannen hoopten dat....het niet zoo zou blijven. Hoe dit ook zij, de spelbreuk van Mr. Treub was een merkwaardig politiek feit. Het was de ondergang - met een laatste groote krachtsontwikkeling - van wat jaren lang de politieke toekomst in ons land scheen te zullen beheerschen, het katheder-socialisme.

Als met een explozie viel machteloos uiteen die eens stoute gedachte, omstreeks 1875 onder de jongere ekonomen in ons land opgekomen, dat door kennis, door geleerdheid van de sociale verschijnselen, een oplossing moest en kon gegeven worden aan de maatschappelijke verwikkelingen.

* * *

Ook de hardnekkigste spreeklust der linkerzijde kreeg een eind, en de Kamer begon met de werkelijke behandeling van het wetsontwerp. Tegenover een stroom van amendementen toonde minister Talma een scherp afgeteekende houding. Meegaande in alle kleinere wenschen, weerde hij beslist elke belangrijke wijziging af, en stevende hij aan op een snelle afstemming. Het zou hem echter niet gelukken het werk voor de begrooting afgedaan te krijgen. Langzaam ging de worsteling tegen de oppositie verder. Harnnekkig werd gevochten voor een grootere staatsbijdrage, voor een weduwenpensioen, voor meerdere medezegging der arbeiders, voor een ander systeem van premiebetaling dan door het beruchte zegels plakken.

Ten slotte naderde de dag, waarop de discussie zou moeten eindigen, en de behandeling der staatsbegrooting beginnen. Nu was het oogenblik aangebroken voor de meerderheid om te toonen, dat zij onvermoeid was door de langdurige betooging der oppositie, en daardoor geen oogenblik en geen stap afweek van haar plan om n.l. haar wil door te zetten en het plan Talma tot wet te maken. Doch de overwinning der linkerzijde, doordat zij zich geheel van het gevechtsterrein had meester gemaakt, bleek wel degelijk den vijand overbluft of vermoeid te hebben.

Reeds het voorstel van den anti-revolutionnairen leider Middelberg om de wetsbehandeling in avondvergaderingen voort te zetten was schuchter ingediend. Nog weifelender en onbestemder was het plan Lohman voor één enkelen avond. En beide voorstellen werden verworpen. De reden zou spoedig blijken. De rechtsche troepen waren onbetrouwbaar geworden. En het einde van de campagne zou weinig eervol voor haar zijn. Wat toch was het geval?

De christelijk-historische conservatieven hadden Talma's ontwerp maar zeer noode aanvaard. En nog zwaarder was het hen zeker gevallen bij de behandeling geen rol te kunnen spelen. Want zij waren er zoo aan gewoon met hun stokpaardjes steeds dwars te rijden door de coalitie-politiek en hadden daaraan, dank zij de laksche houding hunner bondgenooten, zooveel invloed te danken, dat het zwijgen zeer moeilijk geweest moet zijn.

Te meer daar er nog steeds geen aanvaardbaar motief gevonden was om hun stem voor steeds bestreden beginselen te rechtvaardigen.

Dr. de Visser scheen echter een ontdekking gedaan te hebben. Was er bij de ongevallenverzekering niet zoo iets als risicooverdracht? En werd daardoor niet de dwang der premiebetaling schijnbaar opgeheven? Wat was eenvoudiger! Dat beginsel moest ook voor de invaliditeits- en ouderdomsverzekering gelden. Dat geleek op vrijheid. Geleek, want het had er niets mede uit te staan. Slechts zeer groote lichamen, spoorweg-maatschappijen, groote fabrieken enz. konden het erop wagen pensioenfondsen in stand te houden of te stichten. De risico is toch te groot voor de kleinen, die door de afscheiding der grooten slechts zwaarder druk zouden ondervinden.

Maar alle moeilijkheden schenen den voorsteller gering. Om die op te lossen had de minister zijn departement. Deze had slechts het beginsel der christelijk-historischen te aanvaarden van de vrijheid der....enkele groote kapitaalkrachtige lichamen om goedkooper van de wet af te komen en anders....

Van alle voorstellen, die in de Kamer ter sprake gekomen waren was dit het denkbaar slechtste, dat bovendien buitengewoon ondoordacht en onvolledig was uitgewerkt. De aanvaarding ervan zou stellig in het toch reeds onpopulaire stelsel een administratieve en finantieele verwarring stichten, waarbij het gebeurde met de ongevallenwet slechts gering kon zijn. En toch scheen de minister er naar over te hellen om te zwichten. De geschiedenis van Bakkerswet en Ziekteverzekering had hem zijn bondgenooten doen kennen. En nu kwam het er slechts op aan tot een gunstige eindstemming zoo snel mogelijk te geraken.

Het was duidelijk de bedoeling van den Kamervoorzitter om de amendementen de Visser nog af te doen, dat wil zeggen te doen aannemen alvorens de behandeling van 't ontwerp werd gestaakt, opdat dit kleine sneeuwballetje van oneenigheid niet tot een lawine zou kunnen aangroeien. Doch de groote vijand der risico-overdracht, de heer Duys was op zijn post. Niet voor niets had hij er een dik boek over geschreven, en zijn woord bleef klinken den geheelen laatsten Vrijdagnamiddag, tot hij schorsing der discussie vroeg. En ziet daar, waar de rechteraanvoerders blijkbaar voor gevreesd hadden, een deel hunner troepen was gevlucht. De Kamer was onvoltallig.

En in het jaar 1913, het verkiezingsjaar, zal de voorzitter der Kamer de discussie moeten heropenen met het woord te geven aan den heer Duys tot voortzetting zijner afgebroken rede tegen de risico-overdracht. Dat *dit* gebeurde, en dat het gebeurde over een zoo slecht voorstel, slecht naar inhoud en naar vorm, als dat van Dr. de Visser, is het weinig roemvolle einde van de roemlooze 'vastgelegde' maand.

* * *

Terwijl de coalitie met en ondanks haar 57 stemmen een zedelijke nederlaag leed, vierde de oppositie de blijde geboorte van het concentratie-program. Bijna zonder kritiek ontvangen, werd het door de drie partijen op één en denzelfden dag aanvaard met algemeene stemmen.

Slechts een paar figuren aan de uiterste grenzen werden gemist. De heer Treub had de rol van toeschouwer nog niet aanvaard, maar was toch buitenslands getrokken. Een andere vleugelleider, de heer Van Karnebeek, was wel aanwezig, maar trok zich na protest uit het politieke leven terug.

Direct daarna zijn organisatie-maatregelen genomen om de verkiezingscampagne te regelen en krachtig te voeren.

Er gaat ongetwijfeld door de liberale gelederen een gevoel van vertrouwen op de overwinning, zooals dat nòch in 1905 nòch in 1909 heeft bestaan. Er zijn eenige maanden over voor de kiezerskweek kan gaan beginnen, die bij de kieswet-Van Houten zoo'n invloed heeft op den uitslag. Bovendien is achter de verkiezingsleuze, een regeeringsprogramma klaar, terwijl alle verantwoordelijkheden zijn vastgesteld.

En dan, het schoone program! Voorzichtige bladen zeggen wel dat het een compromis is. Voorzichtig zijn namelijk altijd de conservatieven, en ze zijn bang dat er in de leidende handels- en industriekringen wel personen zijn, die voor algemeen kiesrecht met evenredige vertegenwoordiging, vrouwenkiesrecht en staatspensioneering bitter weinig genegenheid gevoelen. Het zal hen nog een stukje regentenmacht en nog wat meer belasting kosten, die bij de tegenwoordige regeering dan toch veiliger schenen te zijn.

Doch, zoo zeggen diezelfde voorzichtige bladen, er zijn in dat zelfde program zulke voortreffelijke liberale gedachten. En dan wordt er het allereerst gedacht aan den afweer van het tarief dat de handelswinsten zooveel kleiner kon maken; verder aan Indië, waar het kapitaal bevreesd wordt van een antimahomedaansche regeeringspolitiek, die de rust en daardoor het geldverdienen zou kunnen verstoren.

Ook wordt gedacht aan die leuze der vrijheid voor al wat zich in 't maatschappelijk leven ontwikkelt, onbelemmerd n.l. door ambtenarencontrole, zooals b.v. de patroonsbonden, trusts, en vooral de organisaties in den landbouw, die de regeling van alle sociale verplichtingen in handen van boer en landheer willen behouden.

En niet het minst wordt er gedacht aan al die zoons van liberalen huize, die zich om der wille van het ‘baantje’ naar rechts zouden moeten draaien, en dan nog afhankelijk blijven.

Dat moeten kijken en luisteren naar dominee, pastoor, kiesvereenigingsbestuurder, enz. en het aanvaarden van uitwendige vroomheidsmanieren zou wel eens al te bar kunnen worden.

Zoo wordt er gedacht. En, heet het, de stellers van 't concentratie-program hebben hun ooren bij het volk goed te luisteren gelegd.

Oogenschijnlijk staat het er dus voor de concentratie prachtig voor. Er is tijd, liefhebberij, eendracht, en waarschijnlijk ook geld, waarvoor zelfs Indië aan 't werk was.

Bovendien is er aan de overzijde een venijnige tweedracht ontstaan. Dr. Kuyper raakte de aanmatiging der christelijk-historischen moede. De verkiezing om den door hem verlaten zetel, die steeds meer stof zou bieden tot een komedie van lawaaierige kleinzieligheid, bracht den laatsten druppel in een boordevolle emmer van opgestuwde nijdigheid.

De christelijk-historischen, die zich steeds het scherpst kenmerkten door haat tegen Dr. Kuyper, maar die daarbij altijd uit armoe aan politieke denkbeelden gedwongen waren voor hun optreden de lijnen van staatsbeleid te volgen, die door hem waren aangegeven, hadden steeds getracht zijn invloed zoowel in de coalitie, als in zijn eigen anti-revolutionnaire partij te verzwakken. Zij speculeerden steeds op hun onmisbaarheid

in de stemmensom, en maakten daarvan een vèr gaand misbruik om zetels te bezetten, en de politiek te overheerschen. Binden deden ze zich nooit. Ze moesten geleid worden als dwarse schapen met lokken en hitsen, waarbij dikwijls het erbarmelijkste spektakel ontstond.

De verkiezing in Ommen was weer een staaltje van hun losse maar inhalige tactiek. De leiders steunden den anti-revolutionnair, maar schenen den gezienen partijgenoot Mackay toch niet ernstig tegen te werken, die zich maar aldoor zijn vrijheid voorbehield om te weigeren of aan te nemen.

Na diens verkiezing greep Dr. Kuyper nu krachtig in, zóo krachtig dat ontstemming moest volgen. De coalitie-op-goed-vertrouwen heette verbroken te zijn en de nieuwe coalitie-op-vast-contract zou daarvoor in de plaats moeten komen. Dat nu is juist de moeilijkheid. Ook vroeger zou aan een betere, nauwkeuriger geformuleerde overeenkomst wel de voorkeur gegeven zijn, indien ze mogelijk was en door de christelijk-historischen werd gewenscht. In die wensch is zeker geen verandering gekomen, dan hoogstens naar de omgekeerde kant, om n.l. los te geraken van de coalitie. Wat in Ommen gebeurde, is slechts een teeken van wat er in de laatste jaren is omgegaan onder de orthodoxen der Ned. Hervormde Kerk. Dat zijn de ware christelijk-historischen, vol van traditie en waardigheidsgevoel, die door de geheele clericale politiek slechts hun verlangens zagen herleven om voor hun kerk de oude macht terug te winnen. Bovendien bevonden zich onder de jongere predikanten verscheidene, die sedert enkele weken onder leiding van Mr. Dr. van de Laar de nieuwe christelijk-sociale partij hebben gesticht. Na de christen-socialisten is dit reeds een tweede teeken, hoe ook de denkbeelden, die in verband staan met de maatschappelijke ontwikkeling van onzen tijd, zich een plaats verschaffen in kringen, waar het levende geloof de hoofdzaak wordt geacht.

Zoo zal ongetwijfeld minder bewust, maar toch even scherp gevoeld en begrepen, de aanhang der kerkelijke partijen onder de arbeiders afbrokkelen naar de kant der sociaal-demokraten, vooral in de grootere steden.

De liberale concentratie ziet dus een verzwakte vijand voor zich. Vijf jaren regeering zonder groote daden, wezen op machte-

loosheid. Onderlinge verdeeldheid doet vrijhandelaren, grootekerkschen, sociaal-voelenden en arbeiders afkeerig worden van het verbond.

Wat zou de drie vrijzinnige partijen beletten de regeeringszetels te veroveren?

* * *

In het concentratie-program staat bijna terloops de zinsnede dat ook de sociaal-demokraten bestreden zullen worden. Niet het minst, zoo zullen de ontwerpers gedacht hebben: door hen wind uit de zeilen te vangen. Wat kunnen zij - d.w.z. de arbeiders meer wenschen dan algemeen kiesrecht, evenredige vertegenwoordiging, staatspensioen? Zoo min mogelijk sociaal-demokraten in de Kamer, maar steun van zooveel mogelijk socialistische stemmen, dat is der concentratie wensch en doel. Op die wijze wordt zeker gehoopt op een zelfstandige meerderheid in de Kamer, die een zuiver liberaal concentratie-kabinet mogelijk zal maken. Maar er is ook rekening te houden met een andere uitkomst. Tot nu toe zag het er volstrekt nog niet naar uit dat de invloed der socialisten in achteruitgang is. Voor hen, die kiesrecht, pensioen en afwering der protectie hartgrondig wenschen, is de sociaal-democraat minstens zoo betrouwbaar als een willekeurige concentratie-candidaat.

Wanneer dus de uitkomst der verkiezingen wel aan de coalitie een minderheid, maar aan de concentratie geen meerderheid brengt, is deze om te kunnen regeeren aangewezen op de steun der sociaal-demokraten. En deze zijn scherpzinnige tactici genoeg om daarmede bij de herstemmingen rekening te houden. Zij zullen nooit de conservatieve vleugel der concentratie helpen versterken, terwijl en doordat zij de eigen evenwichtsinvloed tusschen concentratie en coalitie prijs geven. Zelfs niet voor de geestdriftigst en vrijzinnigst gestelde programleuzen.

De mogelijkheid eener coalitie-nederlaag is daarom bijna tegelijkertijd de zekerheid van een meerderheid die van de sociaal-demokraten afhankelijk is. Vandaar dat Troelstra reeds zoo rustig aan de nieuwe bondgenooten kon meedeelen, dat ook hij eischen te stellen had.

Stellig hebben de sociaal-democraten geen enkele reden om

zich in de concentratie binnen te dringen. Ze zullen de conservatieve burgers niet noodeloos naar rechts behoeven terug te schrikken. Ze zullen juist het sterkst zijn in een bestrijding der concentratie en der coalitie beide, waardoor zij geen enkele aanspraak maken op regeeringszetels, en zich bij de herstemming volledige vrijheid voorbehouden.

Dat zij het kunnen toont juist de innerlijke zwakheid van het liberale programma. Het voorloopige succes is toch de triomf der frase. Meer niet. Wat aan het programma duidelijk is, blijkt gauw genoeg geheel negatief te zijn, even negatief als de anti-Kuyperleuze van 1905. Geen tariefwet, geen kerkelijke grondwetsherziening, geen invoering van Talma's gedwongen premiën. Maar wat positief is blijft vaag. Hoe het algemeen kiesrecht er komen zal, dat toch een grondwetsherziening en dus ⅔ der stemmen in de Tweede Kamer noodig maakt, wordt niet gezegd. Moet dat weer gaan traineeren zooals onder het kabinet De Meester? Het is al zeer onwaarschijnlijk dat een linksch ministerie het onmiddellijk na zijn optreden op een grondwetsstrijd laat aankomen. En toch is dat het hoogstnoodige en het allervoornaamste. Hoe zal verder de evenredige verkiezing ingericht worden? Het woord evenredig laat tal van oplossingen toe, van de conservatiefste, de partijdigste, tot de meest rechtvaardige. Wat moet er verder van 't vrouwenkiesrecht komen? Het is alles vaag als een nevel.

Niet beter gaat het met het pensioen. De heer Tydeman wil niet eens de naam staatspensioneering aanvaarden zonder ook maar iets van 't uitkeeringsbedrag te zeggen. De heer Patijn gewaagde van *ƒ* 2.50 's weeks of nog minder en tegelijk van een bijzondere pensioenbelasting, een ander woord voor de zoo sterk veroordeelde premiën.

Zal men de steun der geldmannen in handel, nijverheid en koloniën inroepen om hen direct met een scherpe vermogensen inkomstenbelasting aan te tasten? En hoe moet het met de defensie, waarover het kabinet De Meester zoo snel te struikelen kwam, en die ongetwijfeld zich weer naar voren zal dringen.

Het aantal vragen ter preciseering van de frasen uit het concentratie-program zijn talrijk, en de antwoorden moeten blijkbaar wachten tot na de overwinning.

Doch daarom juist is het zoo nuttig en noodzakelijk waarborgen te eischen. En de krachtigste waarborgen zijn de sociaal-demokratische parlementsleden. Hoe meer er van hen zijn, en hoe overwegender hun invloed op de meerderheid is, des te beter staat de kans op het eerste en eenige noodige: de grondwetsherziening om te geven het algemeene kiesrecht en de zuiverst mogelijke evenredige vertegenwoordiging.

Slechts een sterke sociaal-democratische fractie kan weigeren een ministerie aan het bewind te laten komen, dat daarmede zou willen spelen of treuzelen. En daar tegenover staat dat er zeer goed een kabinet mogelijk is dat niets anders wil en doet dan in de grondwet den rechtvaardiger grondslag te brengen voor een nieuwe politiek, een kabinet dat daarom nooit als anti-clericaal zich kan aankondigen, daar het ook katholieken moet mee krijgen voor de evenredige vertegenwoordiging, welke die partij in haar eigen belang niet kan afwijzen.

Zoo'n kabinet van 't kiesrecht moet door de socialisten geeischt worden en wel nòch als een concentratie-, nòch ook als een coalitie-regeering.

Dat is wel een taak, die het noodig maakt zich bijzonder vrij te houden van concentratie-koorts. Een taak waarvoor alleen een partij geschikt is met sterke eigen denkbeelden, met scholing en discipline. Hebben de burgerlijke partijen niet op een bepaalden Dinsdag in Den Haag krachtig medegewerkt om de sociaal-demokratie daartoe op te voeden?

* * *

De sociaal-demokratische arbeiders kunnen alzoo de dwingende macht zijn voor het beëindigen eener krachtlooze en demoraliseerende politiek, die zich zuiver richt naar de macht doch zich tooit met de frase. En merkwaardiger wijze zijn juist zij het, die steeds duidelijk uitspraken dat het bereiken der macht hun doel is. Daarom worden de kiezers steeds voor hen gewaarschuwd. Zij zouden streven naar klasse-bevoorrechting en klasseheerschappij. Doch al zou dat waar zijn, dan nog worden zij in hunne gemeenschappelijke beweging voortgestuwd om te grijpen naar de verwerkelijking van gedachten, die in frasen reeds lang

doodgedrukt schenen. Daardoor blijkt wat voor beteekenis de machtsvorming der arbeidersklasse heeft. Is het b.v. niet treffend en indrukwekkend te zien hoe die macht der internationale sociaal-demokratie zich op dit oogenblik opmaakt om waarschuwend in te grijpen in het broze diplomatenspel?

Op de Balkan heeft een rassenoorlog reeds grootendeels uitgewoed en aan Europa getoond hoe de oorlog nog niets van alle vroegere verschikkingen heeft verloren. Integendeel zijn de offers aan leven en goed nog grooter dan ooit voren, de inspanning en het lijden erger dan vroeger ooit bekend is geweest. Daarnaast is alle schijn van ridderlijk strijden geheel verloren gegaan. Doch er is een verheffende kant aan die gruwelijke gebeurtenissen, dat nl. volkeren zelf voor het verwerkelijken van een staat der eigen rasgenooten tot de ergste offers bereid waren. En verder dat de onderling vijandige Serviërs, Bulgaren en Grieken tot een overeenstemming zijn gebracht, die de kans van een blijvend volkenevenwicht op den Balkan grooter maakt dan sedert lang.

Doch nu staat Europa op het punt in te grijpen. De verhoudingen der groote mogendheden worden alleen door een machtsevenwicht beheerscht. De verstoring daarvan, doordat een der staten begeerig naar machtsuitbreiding zou grijpen, kan een verwoestende volkerenoorlog veroorzaken, waarvan omvang en gevolgen niet te overzien zijn.

Wat kunnen daartegen de vredescongressen en de burgerlijke parlementen? Wat doen daartegen de diplomaten?

En ziet nu opeens in de geschiedenis optreden een macht zooals nog nooit bestaan heeft, een macht waarvan steeds gezegd is dat zij de grondslagen der beschaving zou ondermijnen, aan wie de vaderlandsloosheid ten laste werd gelegd. Die macht treedt op met een snelheid en een beslistheid, die van kracht en ernst getuigt. Zij brengt honderdduizenden menschen in de Europeesche hoofdsteden te samen; zij heeft in den ouden Munster te Bazel afgevaardigden uit alle moderne landen doen bijeen komen voor een congres niet ten bate van een hersenschimmigen vrede, maar tegen een onmiddellijk nabij zijnden oorlog.

Een stem wordt gehoord niet van de zoogenaamde volken,

die de diplomaten beweren dat achter hen staan, maar van de volken zelve, die de begrippen van recht en menschengemeenschap als een levende werkelijkheid gaan toonen in scherpe tegenstelling tot de machtsverlangens der regeerende klassen.

Te midden van Bulgaren en Turken trad de cholera tusschen beide en beweegt hen thans om vrede te sluiten. Maar tusschen de volken van Europa staat niet de dood, maar het leven zelf der menschheid, het toekomstige leven eener gemeenschap van werkers, die de oudste en hoogste ideëen durft aanzien als een werkelijkheid die zal en moet komen.

De sociaal-democratie die zoo'n grootsche vredesmanifestatie ondernam, vergt reeds door die daad eerbied. Haar loon zal zijn, dat zij zich versterkt aan dergelijk diep geloof in eigen kracht.

De Nederlandsche arbeidersbeweging blijft bij die betooging niet achter. Haar voormannen zijn nu niet klein omdat ze van een kleine natie komen; maar ze kunnen groot zijn door de macht der gevoelens, die hen en de internationale menigten beheerschen.

En in elk land zal blijken wat die macht is van een jonge partij, die frasen door daden wil en kan vervangen.

Daartegen zal de liberale concentratie in ons land een strijd aanbinden, die er op moet uitloopen dat zij òf bedrogen uitkomt òf gehoorzaamt aan wat de politieke noodzakelijkheid in de eischen der sociaal-demokratie gebiedt.

G. BURGER.

Mislukt begin van Nieuwer Turkije: Sultan Mahmoed II

In het najaar van 1835 maakte de jonge pruisische officier Moltke een verlofreis naar Konstantinopel. Uit dat bezoek werd een verblijf van vier jaar, gedurende welke tijd hij tal van opdrachten voor Sultan Mahmoed II uitvoerde. Zijn brieven uit die jaren werden in 1841 naamloos uitgegeven en later onder zijn geschriften opgenomen. In hun geheel geven zij het aantrekkelijkste beeld van zijn ongewone en rijke persoonlijkheid. Vlak voor zijn vertrek - nadat Mahmoed kort tevoren gestorven was - vatte hij zijn oordeel over die Sultan en zijn hervormingswerk samen in een vergelijking met het werk van Tsaar Peter de Groote. Een vertaling van dat schrijven volgt hier, als niet ongewichtig voor hen die in de tegenwoordige lotgevallen van Turkije belangstellen.

* * *

Konstantinopel, 1 September 1839.

Vandaag bezocht ik het graf van de gestorven Sultan. Op de bergrug tusschen de Marmerzee en de haven, onder de moskee Noeri-Osman, overziet men het heele panorama van steden en zeeën, gebergten, eilanden, kasteelen en vloten, dat zich op geen ander punt van de aardbol zoo rijk samenstelt; daar, had Sultan Mahmoed eens gezegd, wou hij worden begraven, en daarheen had men zijn kist gebracht; een tent was eroverheen opgeslagen, en het Turbeh, of gedenkteeken, wordt nu over de tent gewelfd, want de asch van den overleden heerscher mag niet nog eens gestoord worden. Rust en vrede zij met

haar! Sultan Mahmoed heeft *een* diep leed door het leven gedragen: de wedergeboorte van zijn volk is zijn groote taak geweest, en het mislukken van dat plan zijn dood.

De vorige eeuw zag in het oosten van Europa een andere staat plotseling uit zijn politieke geringheid ontwaken, en terwijl hij de voordeelen van de westersche beschaving zich eigen maakte, snel in de rij van de europeesche grootmachten treden. Nauwelijks de barbaarsheid ontrukt, oefent hij reeds invloed op de toestanden in de beschaafde wereld; wanneer wij dus van de de finsche bocht tot de zee van Azof een hervorming gelukkig zien doorgevoerd, die in de rijkgezegende landen van de Taurus tot de Balkan zoo volslagen mislukt blijkt, dan is het natuurlijk, naar de oorzaken te vorschen, die de uitkomsten van een zelfde poging zoo volstrekt ongelijk maakten. Er moeten evenwel bij deze beschouwing niet enkel personen maar ook toestanden worden in het oog gevat, niet alleen Peter de Groote met Mahmoed II, maar de heele stand van het toenmalige russische en het tegenwoordige osmaansche rijk met elkaar vergeleken worden.

In beide landen kon de omvorming niet van het volk uitgaan, maar moest het van boven af worden opgedrongen; in beide waren de volken het konservatieve, de regeeringen het revolutionnaire element. Want enkel de mannen die aan het roer van de staat stonden, begrepen de noodzakelijkheid van een nieuwbouw, die zelfs tegen den wil van de erbij betrokkenen moest worden doorgezet. Maar wezenlijk anders was de taak van de Tsaar, die de opwellende kracht van een jong rijk in de goede baan moest brengen, als die van de Sultan, die het afgeleefde staatslichaam van Osman nieuw bezielen moest. En evenzoo anders waren de uitgangspunten, vanwaar beide heerschers beginnen moesten om het groote werk te volbrengen.

Godsdienst en zeden verboden de jonge Tsaar niet, zich zelf naar Europa te verplaatsen, midden in de landen van welke hij leeren moest; gezonde zin en rustelooze bedrijvigheid kenmerkten zijn optreden daar. In Zaandam timmert hij een boot, omdat hij later in Petersburg een vloot wil bouwen; aan engelsche hoogescholen studeert hij de wetenschappen, die hij in zijn staten ingang verschaffen wil; en doordat hij de pracht en hoogheid

van zijn rang voor het gewone levensverkeer verruilt, leert hij mannen kennen, die door hun kundigheden en bekwaamheid later de steunpilaren van zijn onderneming worden.

Hoe geheel anders verliep de jeugd van de Sultan in het Serail te Konstantinopel, waarbinnen het gebruik hem als een gevangene bande, terwijl de godsdienst hem ieder verkeer met vreemdelingen verbood. Men heeft verteld dat de moeder van Sultan Mahmoed een europeesche (natuurlijk een fransche) geweest is: die bewering zal wel heel moeilijk te bewijzen zijn; zooveel is zeker dat de groote Heer geen syllabe engelsch, fransch of duitsch verstond; hij kon derhalve de kennis van de toestanden in de wereld ook uit boeken niet putten en zijn wetenschappelijke vorming bepaalde zich tot de Koran en de kennis van het arabisch en het perzisch, voorzoover die twee talen noodig zijn om turksch te schrijven. De osmaansche prins ging alleen met de weinige personen om, wie de naijver van het despotisme toegang vergunde, en die waren vrouwen, gesnedenen of mollahs.

Zoo was Mahmoed 23 jaar oud geworden, toen een opstand hem naar buiten in de wereld riep, die hij tot dat oogenblik alléen door de vergulde tralies van het Serail gezien had. Toen men hem in de witte kiosk boven de poort aan de tuinzijde van het Serail onder een hoop rieten matten vandaan haalde, geloofde hij dat de bedoeling was hem op bevel van zijn broeder te worgen; inplaats daarvan werd hij omgord met den sabel van Ejub, en tot onbeperkt heerscher gemaakt van een groot rijk, waarvan hij alleen nog maar de tuinen aan de Bosporus kende.

Wat de nieuwe Padisja van de in- en uitwendige aangelegenheden van zijn land nog wist, dankte hij zonder twijfel aan zijn ongelukkige oom, de onttroonde Sultan Selim, te wiens gunste juist de opstand begonnen was die hem het leven koste en Mahmoed tot heer verhief. Van Selim had deze ook stellig zijn besef van de europeesche meerderwaardigheid, de hervormings-gezindheid, en de haat tegen de Janitsjaren geërfd.

Sultan Mahmoed kocht den troon door onderhandelingen met oproerlingen, wie hij alle eischen moest inwilligen, en door het doodvonnis van zijn broer. De familiebanden zijn in het Oosten

losser als bij ons, en scheuren lichter op den troon als in een hut; Moestapha was voor Sultan Mahmoed slechts de zoon van zijn vader bij een of andere slavin, en zijn doodsvijand; zelfs al had hij hem het leven willen schenken, dan zou hij het tegen den wil van het opgestane volk niet gekund hebben. Door toetegeven, offerde hij Moestapha op terwille van eigen veiligheid, en was de laatste en eenig overgeblevene spruit van de stam van Osman.

Het tijdperk van Mahmoeds regeering wordt gekenmerkt door het tot zelfbewustheid ontwaken van de christelijke bevolkingen, die sedert eeuwen onder den druk van de turksche heerschappij zuchtten, en de negenentwintigste kleinzoon van Osman boette voor het kwaad van zijn voorvaders. De rajahs in Servië, Moldavië, Wallachije en Hellas grepen naar de wapenen; onder de Moslem zelf dook vijandig een puriteinsche sekte op (de Wechabieten); de erfvijand, de Moskoviet, benarde de noordergrenzen van het rijk, en de pasja's van Roemelië en Widdin, van Bagdad, Trapezunt en Acre, van Damaskus en Aleppo, van Batakia en Janina plantten de een na den ander de banier van den opstand; terwijl de hoofdstad zelf onophoudelijk bedreigd werd door de muiterijen van de Janitsjaren.

De harde ervaring van achtien regeeringsjaren had in Sultan Mahmoed de innige overtuiging doen ontstaan dat bij de bestaande staatsinrichting het regeeren onmogelijk was, en dat hij zijn heerschappij en zijn leven wagen moest aan hervormingen, waarvoor hij het model zocht in de gelukkige staten van West-Europa. Hoe onvoorbereid hij ook de weg van de hervorming betrad, had hij toch gezond verstand genoeg, om de onvermijdelijke noodzaak ervan intezien, en moed genoeg om ze doortevoeren. Tot het bereiken van zijn doel behoorde onvoorwaardelijk dat hij iedere tweede macht binnen het rijk ten val bracht en de volledige heerschappij in zijn hand vereenigde; dat hij de grond vrij maakte voordat hij er zijn nieuw gebouw optrok. Het eerste deel van zijn groote taak heeft de Sultan wijs en met vastheid voltooid, aan het andere is hij te gronde gegaan.

Eerst was het de teugellooze, moedwillige macht van de Janitsjaren die moest bedwongen worden. Dit opzet, waarbij

reeds vier sultans troon en leven hadden ingeboet, werd door Mahmoed jaren lang slim en volhardend voorbereid, en op één dag, in één uur, stoutmoedig en gelukkig volbracht. Op de middag van 14 Juni 1826 hoorde men in Pera de donder van het geschut van den overkant, uit Konstantinopel, aandreunen, en de eerstvolgende tijding was al, dat de turksche Strelitzen, de Pretorianen van den Islam, niet langer bestonden. Steunende op de geregelde troepen, die hij onder allerlei namen en verkappingen had opgericht, en zeer bizonder op een groot deel van de turksche inwoners van de hoofdstad zelf, trad, toegerust met de heilige banier van de Profeet en een vervloekings-fetwa van den Sjeich-al-Islam, de groote Heer uit het Serail te voorschijn; Hoessei-Pasja, de Janitsjaren-Aga, was het ijverigste werktuig van hun verdelging. Maar terwijl men de kazerne op de Atmeidan in het front met kanonnen beschoot, liet men de deuren aan de achterzijde open voor de vluchtenden, en hoewel stroomen bloeds binnen de oude muren van Roemeli-Hissar en op vele andere punten van het rijk vloten, was men blij de kinderen Hadsji-Becktasj niet te zien die zich wilden verbergen; want de Janitsjaren, die 199 Orta of bataillons telden, vormden het strijdbaarste deel van het osmaansche volk zelf. Alleen de hoogstgeplaatsten, de gevaarlijksten en de weerbarstigsten werden met niets ontziende strengheid geofferd, zoo de beruchtte Otoesbir of de 31ste orta, die in de europeesche dorpen aan de Bosporus huisde, en die tot de laatste man werd uitgeroeid. De zeer veel grootere menigte van de Janitsjaren bleef in het land verborgen, en nu nog ziet ge in alle gewesten van het rijk oude krachtige gestalten, wien het teeken van hun orta op den rechterarm met onuitwischbare blauwe trekken ingebrand is. De individuen bleven, maar het Corps bestaat niet meer.

De Oelema's waren steeds met de Janitsjaren tegen de willekeur van de Sultans verbonden geweest; nu was het mogelijk geworden, wel is waar niet dat geestelijk lichaam te onderwerpen, maar toch het zoozeer vrees in te boezemen dat het de nieuwigheden alleen met verborgen afkeer en heimelijke weerstand te keer ging. Vernietigd was verder de erfelijke macht van de zoogenaamde dall-vorsten (Dere-beys) en van eenige weinige groote families, als de Cara-Osman-Ogloe en de

Tsjapan-Ogloe in Azië, overwonnen ook de overmachtige Pasja's van de provincies, één uitgezonderd.

Zoo had men de weg van de verwoesting doorloopen en was op het punt geraakt waar iets beters moest worden voortgebracht; maar nu werd het merkbaar, hoe veel gemakkelijker het is, de gebreken van een staatsinrichting in te zien, dan eraan te gemoet te komen, hoeveel moeilijker op te bouwen dan te sloopen.

Onder zijn eigen volk vond Sultan Mahmoed ook niet *een* ontwikkeld man die hem bij zijn hervormingen leidend of helpend zou hebben terzij gestaan; het is voor een Europeër bijna onmogelijk zich het verstandelijk peil in het Oosten zoo laag voor te stellen als het werkelijk is. Een Turk die lezen en schrijven kan, heet ‘Hafis’, een geleerde; de kennis van het eerste en het laatste vers van de Koran voleindigt zijn studie, en er zijn maar weinigen die met de vier Species geen moeite hebben.

Een van de turksche waardigheidsbekleeders, die ik de ontwikkeldste van alle zou durven noemen, was nochtans een ijverig aanhanger van waarzegging en droomuitleg; van de rondheid van de aarde kon hij zich geen begrip maken, en alleen uit hoffelijkheid en omdat wij zoo hardnekkig op dit punt bleven staan, gaf hij toe, dat ze niet vlak was als een bord. Niemand spreekt welke europeesche taal ook, behalve misschien de Renegaten, en veel Turken in hooge betrekkingen moeten zich de brieven die ze in hun eigen taal ontvangen, laten voorlezen; ik herinner me een luitenant-generaal die met de rieten pen onophoudelijk zijn naam op een blad papier schilderde; hij had die kunst juist even tevoren van zijn Kiatib of schrijver geleerd. Bij deze volstrekt niet overdreven schildering zonder ik die Osmanli uit die, deels met groot nut, hun opleiding in Europa ontvingen. Die mannen zullen in de toekomst van het grootste gewicht zijn. Sultan Mahmoed heeft de verdienste dit zaad te hebben uitgestrooid, maar *hij* kon de vruchten nog niet oogsten.

Er schoot dus niets anders over dan zich raad bij de vreemdelingen te halen; maar in Turkije wordt de beste gaaf verdacht, zoodra ze uit de hand van een Christen komt. Peter de Groote had 500 officieren, ingenieurs, artilleristen, chirurgen en kunstenaars voor zijn dienst persoonlijk geworven; zij deelden

zijn moeite en oogstten de vruchten ervan. In Rusland konden de vreemdelingen *gehaat* zijn, in Turkije worden ze *veracht*. Een Turk geeft onvoorwaardelijk toe, dat de Europeaan de meerdere van zijn volk kan zijn in wetenschap, kunstvaardigheid, rijkdom, dapperheid en kracht, zonder dat daarom ook maar in het minst de gedachte bij hem opkomt, dat om die reden een Frank zich een Moslim zou mogen gelijkstellen; deze onoverwinnelijke trots wortelt in de religie zelf, die de rechtgeloovigen zelfs gebiedt den groet van een Christen: 'selam aleikon' - Heil u - niet met het gebruikelijke 'aleikon selam', maar alleen met 'aleikon' te beantwoorden, wat immers ook: 'Vloek zij u' kan beteekenen. Weinig Europeanen zullen onder zoo gunstige omstandigheden in Turkije zijn opgetreden als wij[1]; de eerste waardigheidsbekleeders van het rijk betoonden de grootste oplettendheid; ze stonden op als we binnenkwamen, wezen ons de plaats op de divan naast hen aan en reikten ons hun pijp om te rooken; de oversten lieten ons den voorrang, de officieren waren nog tamelijk beleefd, maar de gemeene man bewees ons geen honneurs meer en vrouwen en kinderen riepen ons zoo nu en dan na. De soldaat gehoorzaamde, maar hij groette niet, en hoewel bij bizondere gelegenheden de wacht in het geweer moest komen, waagde men toch niet, van boven af als algemeene grondregel uit te spreken dat de turksche militair een Gjaur achting betoonen moest. Wij waren hoogelijk onderscheiden individuen van een uiterst gering geschatte kategorie; Franken echter, die de Turken hun diensten tegen betaling aanbieden, bevonden zich natuurlijk in een oneindig moeielijker verhouding; het natuurlijke gevolg is, dat (met weinige hoogst achtenswaardige uitzonderingen) alleen die personen het er uithouden, die zich iedere vernedering laten welgevallen, en dat in Turkije zich lieden voor leeraar uitgeven die in hun eigen land slechts scholieren waren. Lang kenden de Turken van de Europeanen alleen de vagebonden, en de slechte meening die zij van de Franken hebben, wordt dagelijks al te zeer gerechtvaardigd door de zwermen van avonturiers die, bij het

1) Op verzoek van Sultan Mahmoed had de koning van Pruisen nog eenige officieren tot zijn beschikking gesteld. Noot v.d. Vert.

volslagen gebrek aan politie, in Pera en Galata hun beloofde land vinden.

Toen Rusland zijn vernieuwing begon, bevond dit land zich in zulk een vereenzaming ten opzichte van Europa, dat de staten van het Westen haast heel geen kennis namen van maatregelen, wier gewicht ze eerst in hun gevolgen ontdekten. Hoe heel anders is dat in het osmaansche rijk; men zou kunnen zeggen dat Europa aan de hervormingen in Turkije meer aandeel neemt dan Turkije zelf. De gemeene man tenminste, begrijpt niet, waarom de Hoenkjar zich de moeite geeft Gjaur te worden, en leeft altijd nog in de meening dat de Eltsji's of gezanten komen, om van den Padisja een kroon voor hun koningen te bedelen. - 'Waarom', zei een Mollah in de vergadering te Biradsjik, 'zouden niet heden nog tienduizend Osmanli opzitten en met vast geloof aan Allah en scherpe Jobels naar Moskou rijden?' - 'Waarom niet?' antwoordde een turksch officier die daar tegenwoordig was, 'als hun passen door het russisch gezantschap geviseerd zijn, kan dat wel.' Deze officier was Resjid-Bey, die zijn opvoeding in Europa ontvangen heeft; maar hij zei het in 't fransch, waarin hij ook het stoutmoedigste zeggen mocht, omdat niemand het verstond. - *Ne sarar var!* 'Wat schaadt het', meenden de menschen na de katastroof van Nisib[1)], 'de Padisja is rijk genoeg, om nu en dan een slag en een paar provincies te verliezen!' De europeesche kabinetten hadden daarover een andere meening, alle spraken den wensch uit, het osmaansche rijk zoo sterk en krachtig mogelijk te zien, maar ieder verstaat onder die uitspraak iets anders. Frankrijk is van meening dat het Oosten een boel veiliger zou zijn, als men Turkije en Egypte even sterk maakt, *pour avoir deux fortes puissance en Orient*. Dat komt ongeveer hierop neer, alsof men zegt: Wanneer gij twee gewichten in de weegschaal van de politiek kunt werpen,

1) De slag van Nisib, enkele maanden te voren verloren tegen de egyptische troepen van Ibrahim-pasja, en waarbij Moltke tegenwoordig was. De goede stellingen te Biradsjik waren ondanks zijn aandrang niet ingenomen, en wel wegens het verzet van de Mollahs (priesters): gevolg daarvan was de nederlaag. (Noot v.d. Vert.).

verdeel ze dan, leg het eene rechts en het andere links, waarbij dan nog het beetje Algerië als incommensurabel brokstuk afvalt, *sauf l'intégrité de la Porte*. Engeland daarentegen meent dat men vóór alles den Sultan aan zijn eigendom moet helpen, in welk geval de stadhouder te Alexandrië het ook niet in zijn hoofd zou halen tegen handelstraktaten of spoorwegplannen te protesteeren; het neemt er niet de geringste kennis van dat de Porte in Juni een leger en een vloot verloor, en biedt den overwinnaar[1)] als vredesvoorwaarde de helft van wat hij vóór de overwinning bezeten heeft. Rusland heeft eigenlijk tegen een schaduwvorst aan de Bosporus en een anderen aan de Nijl niets in te brengen, en van deze macht begrijpt men dat ze den *status quo* wil in stand houden. Griekenland zelfs dat thuis nog veel te doen heeft, droomt een schoone droom van de wedergeboorte van het byzantijnsche rijk. Het is nauwelijks mogelijk welke ingrijpende maatregel ook toe te passen zonder de belangen te schaden van een der staten, en menige voorslag wordt door de eenen alleen al daarom verworpen, omdat hij door de anderen is aangeraden. De invloed van de vreemdelingen in Turkije is zoo groot dat de Sultan niet heer in zijn hoofdstad is, zoodra het om een Frank gaat; want deze staan niet onder de wetten van het land, maar onder de bescherming van hun gezantschap. Zelfs bij de grofste politie-misdrijven kan de schuldige alleen gearresteerd, niet gestraft worden; hij is op de eerste vordering van zijn gezantschap uit te leveren; indien niet, dan wordt met afbreking van het diplomatiek verkeer, met vloten en bombardement gedreigd. Daar zich nu evenwel bij de gezantschappen geen eigenlijk gerechtshof bevindt, zijn deze beperkt tot de deportatie van de schuldige, die met de eerste scheepsgelegenheid weer naar het Eldorado van de straffeloosheid terugkeert, en uitdagend en onaantastbaar onder de oogen van de turksche overheden rondwandelt. Aan de andere kant is het geenszins te loochenen dat bij een turksch gerechtshof heel geen gerechtigheid voor een Frank zou te vinden zijn, en zoo is het eene kwaad telkens de bron van het andere, en het eene onheil aan het andere vastgeknoopt.

1) Egypte. (Noot v.d. Vert.).

De lange strijd tusschen kerk en staat, die door de heele geschiedenis van het christelijke westen heenloopt, en altijd nog van tijd tot tijd verderfelijk opflakkert, heeft misschien geen land minder gedeerd als Rusland, waar het hoofd van de staat tevens dat van de kerk is; zulk een strijd van de wereldlijke macht tegen de dienaren van het geloof zou evenwel uiterst bedenkelijk daar worden, waar juist het geloof de eenige band is, die zoo verschilllende volken, als Turken en Arabieren, Koerden en Boelgaren, Arnauten en Lasen tot een geheel vereenigt, en waar de helft van de onderdanen de geloofsverwanten van een naburige macht zijn. Wel is waar, is de Sultan tevens de Kalief, maar als zoodanig is hij dubbel gebonden, zich streng te houden aan de Mohammedaansche leerstellingen. Evenals de mozaïsche wet strekt zich ook de Islam uit over een menigte geheel uiterlijke onderwerpen; hij schrijft de gedachtengang van zijn aanhangers een bepaalde rickting voor, belooft eene, met het maar eenigermate tot bewustheid gerijpt verstand onvereenigbare, grof zinnelijke toekomst, en verheft politie-voor-schriften tot religieuse stellingen, die voor een deel de ontwikkeling van de geest, de maatschappelijke beschaving en de bevordering van stoffelijke belangen storend in den weg treden. Daar het misdadig is een menschelijk lichaam onder het mes te brengen, kan de chirurgie geen voortgang maken, en het geloof aan de voorbeschikking maakt maatregelen tegen de pest onmogelijk; de schilderkunst is buitengesloten, omdat de menschen, zelfs de dieren op den oordeelsdag hun ziel van hem zouden opeischen die ze had afgebeeld; daarentegen regelen de ongelukbrengende beteekenis van de maand Sefer, de goede eigenschap van de Maandag en de kennis van de Esjref-Saaht of gelukkige uur militaire ondernemingen, zonder achtslaan op jaargetij of weersgesteldheid. De wettelijke noodzaak bij bepaalde aanleiding een bad te nemen, machtigt tot ieder dienstverzuim en de vasten van de Ramasan breken alle zaken af. Men zegelt met was, omdat de koran verbiedt bij dag licht te ontsteken; ja zoo diep grijpen die godsdienstige voorschriften in het gewoonste leven in, dat gezonde voedingsmiddelen van de maaltijd blijven uitgesloten, en zelfs de herstellenden in de hospitalen de sterkende wijn verboden is. Aan een aderlating

onderwerpt de Muselman zich niet dan met gewetensbezwaar, en eerst wanneer alle spreuken *Bisnillah el kjafi*, *esj sjafi* en *el muafi* zijn uitgeput. Talloos vaak ontstaat blindheid, omdat het oog van den rechtgeloovige niet door een scherm beschut mag zijn, want hij moet bij het gebed de aarde met het voorhoofd aanraken; en de soldaat draagt laarzen, waarmee hij niet marcheeren kan, omdat hij ze vijfmaal 's daags terwille van de wasschingen moet kunnen uitgooien. Maar genoeg van afzonderlijke voorbeelden, die triviaal konden schijnen als ze niet op zeer stellige en ernstige moeielijkheden betrekking hadden, die de dringend noodig geworden verbeteringen belemmeren.

Zoo is de Kalief, als hij de Sultan van een osmaansch rijk wil zijn, in de ongelukkige noodzakelijkheid aan de leerstellingen van de Islam te moeten tornen, uit wier naleving hij zijn machts-volkomenheid put; hoe naijverig de Sultan juist op deze zijn religieuse waardigheid was, toonde hij, toen hij zich weinige dagen vóór zijn verscheiden nog, en bijna stervend, naar de Moskee van Bajazid liet dragen om het Vrijdags-gebed voor te lezen.

Tsaar en Sultan beiden waren, terwijl ze de handen vol hadden met hun binnenlandsche aangelegenheden, in oorlog met een buitenlandschen vijand, maar Rusland overwon, de Porte werd overal geslagen. Een reeks van nederlagen scheen het volk dat de noodwendigheid van de hervormingen niet inziet, en onder de rampen die daarvan onafscheidelijk zijn, zucht, het godsoordeel van de verwerping.

Sinds de groote Heer met één slag het gewicht vernietigde dat Turkije tot dien tijd in de staatkundige weegschaal van Europa geworpen had, sinds de vernietiging van de Janitjsaren, verloor hij landen en rijken aan vijanden en aan onderdanen. Hellas, Servië, Moldavië en Wallachije onttrokken zich aan zijn macht, Egypte, Syrië, Candië, Adana en Arabië vielen een oproerig vasal ten deel; Bessarabië en het noordoostelijk Klein-Azië werden door de Russen veroverd; Algiers door de Franschen bezet; Tunis maakte zich onafhankelijk. Bosnië, Albanië en Tripolis gehoorzaamden bijna nog maar in naam; twee vloten gingen verloren, de eene in 't gevecht, de andere door verraad; een russisch leger overschreed de Balkan en verscheen

onder de muren van de tweede hoofdstad van het rijk; ja, om het ongeluk vol te maken, moesten de wapenen van de ongeloovigen de Padisja in zijn eigen residentie tegen een muselmansch leger beschermen.

Zoo vele en zoo groote hinderpalen verhieven zich tegen het plan van de Sultan, en helaas is de uitspraak waar: *qu' en Turquie on a commencé la réforme par la queue*. Ze bestond meest in uiterlijkheden, in namen en voorslagen. De ongelukkigste schepping was die van een leger naar europeesch model met russische jassen, fransch reglement, belgische geweren, turksche mutsen, hongaarsche zadels, engelsche sabels, en instructeurs uit alle volken; saamgesteld uit huurtroepen of Timarioten, uit linietroepen met levenslange en landweer met onbepaalde diensttijd, waarbij de aanvoerders rekruten, de rekruten nauwelijks onderworpen vijanden waren. In het burgerlijk bestuur had men een zwakke poging gewaagd, de belastingen niet meer te verpachten, maar onmiddelijk voor de staat te heffen. De tekorten in de finantiën, die hierdoor in het begin onvermijdelijk ontstonden, en meer nog het gebrek aan ambtenaren, verhinderden de tenuitvoerlegging van deze gewichtigste van alle verbeteringen. De titels van de staatsbetrekkingen werden veranderd, maar de mannen, die ze bekleedden, bleven van de zelfde onbekwaamheid. Dikwijls ook, schijnt het, tartte de Sultan het godsdienstig vooroordeel zonder noodzaak; want welk nut kon het hebben, dat hij de Sjeich-al-Islam, het hoofd van het geloof, zijn door het geloof verboden portret zond.

Sultan Mahmoed liet zijn jonge opvolger het land na in de treurigste toestand, want afgezien van de moeiten van het oogenblik, is het osmaansche rijk met zijn nieuwe staatsinrichting die nog geen wortel vatten kon, zwak als een kind, en wankel als een grijsaard, in de oudere instellingen die zich overleefd hebben. De onpartijdige beoordeeling zal Peter de Groote een zeer veel hoogere plaats in de geschiedenis aanwijzen als Mahmoed de Tweede; zij zal evenwel ook moeten toegeven, dat de opgaaf van de Sultan, wanneer ze in het geheel kon worden opgelost, nog oneindig moeielijker was dan die van de Tsaar.